ALEXANDRE DUMAS

EGY ORVOS FELJEGYZÉSEI

(Joseph Balsamo)

FORDÍTOTTA:
ANTAL LÁSZLÓ

A SZÖVEGET AZ EREDETIVEL EGYBEVETETTE:
WESSELY LÁSZLÓ

EREDETI KIADÁS:

ALEXANDRE DUMAS

JOSEPH BALSAMO
(MÉMOIRES D'UN MÉDECIN)
CALMANN-LÉVY PARIS.
1930

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

BEVEZETÉS

I
A Mennydörgő-hegy

II
Vagyok, aki vagyok

III
L ∴ P ∴ D ∴

JOSEPH BALSAMO

I
A vihar

II
Althotas

III
Lorenza Feliciani

IV
Gilbert

V
De Taverney báró

VI
Andrée de Taverney

VII
Heuréka!

VIII
A delejes erő

IX
A médium

X
Nicole Legay

XI
Úrnő és komorna

XII
Napvilágnál

XIII
Philippe de Taverney

XIV
Marie-Antoinette-Josèphe, Ausztria főhercegnője

XV
Varázslat

XVI
De Taverney báró előtt végre felsejlik a jövő

XVII
Nicole huszonöt aranya

XVIII
Búcsú Taverneytől

XIX
Gilbert tallérja

XX
Amelyben Gilbert már nem is sajnálja olyan nagyon, hogy elveszítette a tallérját

XXI
Amelyben új szereplővel kötünk ismeretséget

XXII
Jean vicomte

XXIII
Reggeli fogadás Dubarry grófnénál

XXIV
XV. Lajos király

XXV
Az Ingaórák terme

XXVI
Pipogya király udvara

XXVII
Louise hercegnő

XXVIII
Lompos, Nyamvadt és Kánya

XXIX
De Béarn grófné

XXX
A Vice

XXXI
Zamore oklevele

XXXII
A király unatkozik

MÁSODIK KÖTET

XXXIII
Mulat a király

XXXIV
Voltaire és Rousseau

XXXV
Keresztanya és keresztlánya

XXXVI
Richelieu marsall ötödik összeesküvése

XXXVII
Se fodrász, se ruha, se hintó

XXXVIII
A bemutatás

XXXIX
Compiègne

XL
Pártfogó és pártfogoltja

XLI
A botcsinálta doktor

XLII
Az aggastyán

XLIII
A botanikus

XLIV
Jacques úr

XLV
Jacques úr padlásszobája

XLVI
Ki volt Jacques úr?

XLVII
A varázsló hitvese

XLVIII
A párizsi polgárok

XLIX
A király hintai

L
Az ördöngös

LI
Fenix gróf

LII
Őeminenciája de Rohan bíboros

LIII
Hazatérés Saint-Denis-ből

LIV
A nyaraló

LV
A Szent Kolozs utcai ház

LVI
Kettős élet - Álom

LVII
Kettős élet - Ébrenlét

LVIII
A látogatás

LIX
Az arany

LX
Az életelixír

LXI
Újságok

LXII
A Mészégető utcai lakás

LXIII
Haditerv

LXIV
Mi történt de la Vauguyon úrral, a királyi hercegek nevelőjével, a trónörökös úr őfensége menyegzőjének estéjén

LXV
A trónörökös úr nászéjszakája

LXVI
Andrée de Taverney

LXVII
A tűzijáték
LXVIII
A halottak földje

HARMADIK KÖTET

LXIX
A visszatérés
LXX
De Jussieu úr
LXXI
Az élet visszatér
LXXII
Légi utazás
LXXIII
A testvérpár
LXXIV
Amit Gilbert előre látott
LXXV
A növénygyűjtők
LXXVI
Filozófuscsapda
LXXVII
A példázat
LXXVIII
Őfelsége XV. Lajos pótléka
LXXIX
Hogyan dolgozott XV. Lajos király a miniszterével
LXXX
A kis Trianon
LXXXI
Újabb összeesküvés
LXXXII
Hajsza a varázsló után
LXXXIII
A futár
LXXXIV
Szellemidézés
LXXXV
A hang
LXXXVI
Kegyvesztés
LXXXVII
D'Aiguillon herceg úr
LXXVIII
Ami a királyé
LXXXIX
Richelieu herceg úr kérelmezői
XC
Kiábrándulás
XCI
A trónörökös úr családi asztala
XCII
A királyné hajfürtje
XCIII
Richelieu úr felfedezi Nicole-t
XCIV
Átváltozások
XCV
Az egyiknek öröm, a másiknak üröm
XCVI
A parlamentek
XCVII
Amelyből kiderül, hogy a miniszterséghez vivő utat nem szegélyezik rózsák
XCVIII
D'Aiguillon megfizet
XCIX
Az olvasó régi ismerősével találkozik, akit már elveszettnek hitt, s akit talán nem is sajnált
C
A szálak egyre jobban összekuszálódnak
CI
A királyi ítélőszék
CII
Hogyan hatottak Jean-Jacques Rousseau-ra az ismeretlen ember szavai?
CIII
A Mészégető utcai páholy
CIV
Számadás
CV
Test és lélek
CVI
Lélek és test
CVII
Marat házmesternéje
CVIII
Az ember és alkotásai
CIX
Rousseau öltözködik
CX
Trianon kulisszái
CXI
A főpróba
CXII
Az ékszerdoboz
CXIII
XV. Lajos szűk körű vacsorája
CXIV
Sejtelmek
CXV
Gilbert regénye
CXVI
Apa és lánya

NEGYEDIK KÖTET

CXVII
Mi kellett Althotasnak, hogy életelixírjét tökéletesítse?
CXVIII
Richelieu úr két csepp orvossága
CXIX
A szökés
CXX
A látomás
CXXI
Dermedtség
CXXII
Az akarat
CXXIII
De Sartines úr palotája
CXXIV
A ládika
CXXV
A csevegés
CXXVI
Amelyben de Sartines úr kezdi azt hinni, hogy Balsamo varázsló
CXXVII
Az életelixír
CXXVIII
Küzdelem
CXXIX
Szerelem
CXXX
A bájital
CXXXI
A vér
CXXXII
Ember és Isten
CXXXIII
Ítélkezés
CXXXIV
Ember és Isten
CXXXV
Újra a földön
CXXXVI
Királyi emlékezet
CXXXVII
Andrée rosszullétei
CXXXVIII
Louis doktor

CXXXIX
Richelieu úr szójátéka
CXL
Hazatérés
CXLI
Fivér és nővér
CXLII
Félreértés
CXLIII
Vallatás
CXLIV
Az orvosi vizsgálat
CXLV
Gilbert lelkiismerete
CXLVI
Két fájdalom
CXLVII
A trianoni úton
CXLVIII
Leleplezés
CXLIX
Louis doktor kis kertje
CL
Apa és fia
CLI
A lelkiismeret szava
CLII
Gilbert tervei
CLIII
Gilbert tapasztalja, hogy könnyebb elkövetni a bűnt, mint legyőzni az előítéletet
CLIV
Elhatározás
CLV
December tizenötödike
CLVI
Az utolsó audiencia
CLVII
Az apátlan gyerek
CLVIII
Gyerekrablás
CLIX
Haramont falu
CLX
A Pitou család
CLXI
Az elutazás
CLXII
Gilbert végső búcsúja
CLXIII
Hajón
CLXIV
Az Azori-szigetek
Epilógus

ELSŐ KÖTET

BEVEZETÉS

I

A Mennydörgő-hegy

A Rajna bal partján, Worms császári várostól néhány mérföldnyire, a Selz folyócska forrásvidékén kezdődnek az első láncai több hegységnek, amelyeknek púpos hátai úgy futnak tova észak felé, mintha felriasztott bölénycsorda enyészne el arra a ködben.

Valamennyi hegynek, amely már a lejtőjével is uralja a többé-kevésbé puszta tájat, s úgyszólván csak kíséretét alkotja a legmagasabbiknak, van valami kifejező neve, mely elárulja alakját, vagy hagyományt idéz: az egyik a Királyszéke, a másik a Csipkéskő, emezt itt Sólyomsziklának, amazt meg Sárkánytaréjnak hívják.

A legmagasabb valamennyi közül, amely a legbüszkébben feszül az égnek, omladékokkal övezve gránit ormát, a Mennydörgő-hegy nevet viseli.

Esténként, amikor megsűrűsödik a tölgyek árnyéka, s a nap utolsó sugarai búcsúzóul megaranyozzák az óriások e nemzedékének magányos kőszálait, azt vélné az ember, hogy a csönd lépésenkint ereszkedik alá az égi magasságok lépcsőfokain a sík mezőre, és a mélyedésekből egy láthatatlan és hatalmas kéz bontja ki s teríti a napi zsivajba és munkába belefáradt világra azt a hosszú, kékes fátylat, amelyen csillagok ragyognak. S ekkor az ébrenlétből észrevétlenül álomba süllyed a világ. Minden elszunnyad a földön és a levegőben.

E csönd közepette, csupán a már említett patak, ahogy ezen a környéken nevezik, a Selzbach, folytatja titokzatos útját a parti fenyvesek közt, és bár sem a nappal, sem az éjjel meg nem állíthatja, mert hiszen a Rajnába kell ömlenie, amely az öröklétet jelenti számára, bár, mint mondottuk, semmi meg nem állíthatja, medrének homokja olyan tiszta, nádjai olyan hajlékonyak, sziklaágyát olyan puhán béleli a moha meg a kőtörőfű, hogy hullámai nesztelenül siklanak Morsheimtól, a forrásától, Freiwenheimig, a torkolatáig.

Valamivel a forrása felett, Albisheim és Kirchheim-Bolanden között, két meredek sziklafal közé vágott, mély keréknyomok szántotta, tekergős kocsiút visz Danenfelsig. Danenfelsen túl a kocsiút gyalogösvénnyé szűkül, majd az ösvény is mind keskenyebbé válik, eltűnik, nyoma vész, és a szem hiába keresgél a földön, csak a Mennydörgő-hegy végeérhetetlen emelkedőjét látja, ám a titokzatos csúcsot, melyet oly gyakran látogat tüzével az Úr, hogy erről kapta a nevét is, úgy rejti a zöld fák koszorúja, mint valami áthatolhatatlan fal.

Ha az utas megérkezik e fák alá, amelyek olyan sűrűek, mint az ókori Dodona tölgyesei, világos nappal is folytathatja útját, anélkül, hogy meglátnák a síkságról, s ha úgy teleaggatja is a lovát csilingelő csengettyűvel, mint a spanyol öszvéreket szokták, akkor sem hallják meg a csengettyűszót; és ha aranyba s bársonyba takarja is, akár egy császári mént, az arany és bíbor színe nem hatol át a lombokon, mivel e sűrű vadon elfojt minden neszt, mivel árnyának homálya kioltja a színeket.

Még manapság is, midőn a legmagasabb hegyek csupán hétköznapi megfigyelőhellyé szelídültek, manapság, midőn a legköltőibben borzongató legendák csak kétkedő mosolyt fakasztanak az utas ajkán, még manapság is félelmetes ez a magány, s oly nagy tiszteletet ébreszt e tájék iránt, hogy mindössze néhány rozogának ható házikó, a szomszédos falvak egy-két magányos

előőrse merészkedett idáig, tiszteletteljes távolságban a titokzatos erdőkoszorútól, hogy tanúsítsa az ember jelenlétét ezen a tájon.

E magányba tévedt házikókat molnárok lakják, akik vidáman őrletik a patakkal búzájukat, hogy aztán Rockenhausenbe és Alzeyba szállítsák a lisztjüket; vagy pásztorok, akik a hegyek közt terelgetve legelésző nyájukat, meg-megriadnak, s a kutyáik nemkülönben, ha öregségére egy-egy százados fenyő nagy robajjal kidől a vadon ismeretlen mélyén.

Mivel a környék, mint mondottuk, gyászos emlékezetű, az az ösvény, amely Danenfelsen túl, a hegyi hangafűben vész el, nem mindig jámbor keresztyéneket vitt - mondják a legmerészebbek - üdvösségük révébe.

Talán a ma itt lakók egyike-másika hallotta is atyjától vagy valamelyik atyjafiától azt, amiről most megpróbálunk számot adni.

Az 1770. esztendő május havának hatodik napján, azon az órán, amikor a nagy folyó vize rózsásfehér szivárványszínekben tündököl, vagyis amikor Rheingauban bealkonyodik, s a strasbourg-i székesegyház hegyes tornya két tüzes félgömbre vágja a hanyatló napot, egy férfi tűnt fel Danenfels falu szélén: Alzeyn és Kirchheim-Bolandenon át, Mainz felől érkezett az ösvényen, már ameddig látszott az ösvény, azután, amikor az útnak még a nyoma is eltűnt, leszállt a lováról, s a kantárjánál fogva vezette tovább, majd tétovázás nélkül odakötötte a legelső fenyőfához a félelmetes vadonban.

Az állat nyugtalankodva nyerített, s mintha az erdő is megborzongott volna e szokatlan hangra.

- Jól van, jól - mormolta az utas. - Derék ló vagy, Dzserid, de most maradj nyugton. Tizenkét mérföld van mögöttünk, véget ért a kirándulás, legalábbis neked.

És az utas a sűrű bozótot kémlelte; de az erdőn már olyan mély homály ült, hogy csak fekete árnyak látszottak, kirajzolódva a még feketébb árnyak hátterén.

Hogy hiábavaló kutakodását befejezte, az utas visszafordult a ménhez, amelynek arab neve elárulta eredetét, valamint sebességét, s az állat pofáját két tenyerébe fogva, gőzölgő orrlyukához tartotta az ajkát.

- Isten veled, derék lovam - mondta -, ha nem látlak többé, Isten veled. - Szavai közben gyorsan körülpillantott, mintha attól félne, vagy éppen arra várna, hogy meghallja valaki.

A mén megrázta selymes sörényét, a földet kapálta, s olyan hangon nyerített, mint ahogy talán a sivatagban jelezte volna az oroszlán közeledtét. Az utas most csak mosolyogva bólogatott, mintha mondaná:

- Nem tévedtél, Dzserid, bizony itt a veszedelem.

Ekkor azonban, mivel nyilvánvalóan előre eldöntötte már, hogy nem fog dacolni e veszedelemmel, a vakmerő idegen leemelt a nyeregkápáról két szép, vésett csövű és aranyozott ezüstagyú pisztolyt, majd a pisztolyvessző fojtáskotrójával egymás után kiürítette őket, kihúzva a fojtást s a golyót a csőből, s végül a puskaport leszórta a fűbe.

Mikor e művelettel végzett, a két pisztolyt visszatette a tokjába.

De ez még nem minden.

Az utas övén acélmarkolatú kard függött; kioldotta az övszíjat, a kard köré csavarta, az egészet a nyereg alá dugta, s a kengyelszíjjal odaerősítette, úgyhogy a kard hegye a ló véknyáig, a markolata a lapockájáig ért.

Végül, hogy e különös tevékenységet befejezte, az utas leverte poros csizmáit, lehúzta kesztyűjét, a zsebéből előhalászott egy kisollót s egy gyöngyház nyelű tollkést, egyiket a másik után a háta mögé hajította, oda sem pillantva, hogy hová esnek.

Ezek után még egyszer megveregette a Dzserid tomporát, majd lélegzett egy mélyet, olyan mélyet, mintha mellkasát pattanásig akarná tágítani, s miután hiába keresgélt, ösvényt nem találva, vaktában bevette magát a sűrűbe.

Úgy véljük, elérkezett az ideje, hogy az olvasónak pontos képet adjunk erről az utasról, akit az imént vezettünk a szeme elé, és akinek fontos szerepet szántunk történetünkben.

Aki a lováról leszállva az imént oly merészen behatolt a vadonba, harminc-harminckét esztendős, közepesnél magasabb termetű, de oly csodálatosan arányos testű férfi volt, hogy az ember szinte érezte, mint feszül az erő és ügyesség hajlékony és izmos tagjaiban. Arany gombházas, fekete bársony útiköpenyben volt; hímzett dolmányának két szárnya kilátszott köpenyének legalsó gombjai alól, s testhezálló bőrnadrágja olyan lábszárat mutatott, amely szobrásznak szolgálhatott volna modellül; elegáns vonalát a lakkozott bőrcsizmában is megsejtette a szemlélő.

Arca, melyet a déli típusokra jellemző mozgékonyság uralt, erő és finomság különös keveréke volt: szeme minden érzelmet ki tudott fejezni, s ha megállapodott valakin, úgy tetszett, mintha két fénysugarat bocsátana belé, hogy a lelkéig világítson. Barna arcán első pillantásra látszott, hogy a miénknél tüzesebb nap égette. Végezetül, ha nagy, de szépen formált száját kinyitotta, pompás fogak villantak elő, melyeket még fehérebbnek mutatott arcszínének barnasága. Lábfeje hosszú volt, de keskeny; keze kicsi, de izmos.

Az a férfi, akinek képmását az imént rajzoltuk meg, alig tett tíz lépést a sötét fenyők között, amikor szapora lépteket hallott abból az irányból, ahol a lovát hagyta. Első mozdulata, amelynek céljáról nem lehetett kétség, az volt, hogy visszafordul, amerről jött; de erőt vett magán. Ám mégse tudván ellenállni a vágynak, hogy megnézze, mi lett a Dzseriddel, felágaskodott s átnézett egy tisztáson; egy láthatatlan kéz már eloldotta a szárat, és a mén eltűnt.

Az idegen enyhén összevonta szemöldökét, s valami mosolyféle fodrozódott telt arcán és finom metszésű szája szélén.

Azután folytatta útját a vadon belsejébe.

A fák koronáján áthatoló alkonyi fény egypár lépésen át még mutatta az útját; de csakhamar ez a halvány derengés is elmaradt, s olyan sűrű sötétség fogta körül, hogy nem látván, hová lép, s nyilván attól tartva, hogy eltéved, megállt.

- Danenfelsig jól eljöttem - mondta fennhangon -, mert Mainztól Danenfelsig van kocsiút; Danenfelstől Bruyère-Noire-ig se volt semmi baj, mert ott a gyalogösvény; Bruyère-Noire-tól is jól eljöttem idáig, jóllehet nincsen se út, se ösvény, de láttam az erdőt; itt azonban meg kell állnom; nem látok semmit.

Alighogy e szavakat szicíliaival kevert francia nyelven elmondta, fény villant előtte, mintegy ötvenlépésnyire.

- Köszönöm - mondta -, most, hogy a fény vezet, követem.

A fény nyomban megindult, rezdületlenül, ingadozás nélkül, egyenletesen haladt, mint ahogy a színpadjainkon siklanak azok az ördögi lángok, amelyek mozgását a színpadmester és a rendező keze irányítja. Az utas tett még vagy száz lépést, aztán úgy hallotta, mintha a fülébe lehelne valaki. Összerezzent.

- Meg ne fordulj - szólt egy hang jobbról -, különben halál fia vagy.

- Jól van - válaszolt a rettenthetetlen utas, és a szempillája sem rebbent.

- Ne szólj - mondta egy hang balról -, különben halál fia vagy!

Az utas némán bólintott.

- De ha félsz - tagolta egy harmadik hang, amely, mint Hamlet atyjának szava, szinte a föld mélyéből szállt föl -, ha félsz, eridj vissza a síkságra, ezzel jelezd, hogy feladod, és mi visszaengedünk oda, ahonnan jöttél.

Az utas beérte egy kézmozdulattal, és folytatta útját.

Az éj sötét volt, és a vadon oly sűrű, hogy a pisla fény ellenére, amely vezette, az utas csak botladozva haladt. A láng már vagy egy órája haladt előtte, és ő zúgolódás nélkül, a félelem jele nélkül követte.

A láng hirtelen eltűnt.

Az utas kint volt az erdőből. Föltekintett; az éj sötét kékjében néhány csillag reszketett.

Továbbment előre, abba az irányba, amerre a fény eltűnt az előbb, s hamarosan egy rom emelkedett előtte, ódon kastély kísértete.

Omladékon botladozott.

Ebben a pillanatban egy jeges tárgy tapadt a halántékára, és elfödte a szemét. Most már a sötétséget sem látta.

Nedves vászonruha fogta körül a fejét. Nyilván előre megbeszélt dolog lehetett, vagy legalábbis számíthatott rá, mert nem igyekezett megszabadulni a kötéstől. Csak a kezét nyújtotta ki szótlanul, mint a világtalan, ha kéri, hogy vezessék.

A mozdulatát megértették, mert ugyanabban a pillanatban egy jeges, szikkadt csontkéz ragadta meg az utas ujjait.

Egy csontváz húsa vesztett keze volt; ámde az a kéz, ha érezni tud, tapasztalhatta volna, hogy az övé sem remeg.

Ekkor az utas érezte, hogy sebesen tovaragadják, mintegy százölnyire.

A kéz hirtelen elengedte, a kötés lerepült a homlokáról: a Mennydörgő-hegy csúcsán állott.

II

Vagyok, aki vagyok

Az idő kopasztotta vén nyírfáktól körülvett tisztás közepén egy romos kastély földszintje emelkedett; a keresztes hadjáratokról hazatérő hűbérurak Európa-szerte számos efféle kastélyt emeltek annak idején.

A finom művű kőfaragásokkal ékes előcsarnokok, amelyeknek kőfülkéiben a megcsonkított s a fal tövébe vetett szobrok helyét fölverte a sűrű hangafű és a vadvirág, a fakó égboltra rajzolták omlás csipkézte csúcsíveiket.

Az utas, szemét kinyitva, a középső csarnok nedves és mohos lépcsőfeljárója alján találta magát: a legalsó lépcsőfokon ott állt az a csontkezű fantom, amelyik idáig vezette.

Hosszú halotti lepel burkolta be, a fejétől a lábáig; világtalan szemgödrei átsejlettek a szemfedő redői alól, húsa fosztott keze kinyúlt, s a romok közé mutatott, láthatóan jelezte az utasnak az út végső állomását, egy termet, amely magasabban emelkedett, hogysem a padozatát látni lehetett volna, de bedőlt boltívei alól halvány és titokzatos fény reszketése látszott.

Az utas fejet hajtott, egyetértése jeléül. A fantom lassan, nesztelenül lépkedett fölfelé a lépcsőfokokon, és a romok közé suhant; az idegen ugyanolyan lassú és ünnepélyes léptekkel követte, mint ahogyan idáig is jött, ő is föllépkedett a lépcsőfokokon, a fantom nyomán, és belépett.

Háta mögött érces dördüléssel csapódott be a főcsarnok kapuja.

A fantom egy üres, kör alakú terem ajtajában állt meg, a fekete drapériával bevont termet három, zöldes fényű lámpa világította meg.

Tízlépésnyire a fantomtól az utas is megállt.

- Nyisd ki a szemed - szólt rá a fantom.

- Látok - válaszolt az idegen.

Ekkor a fantom, gyors és hetyke mozdulattal, kétélű kardot rántott ki a leple alól, s rácsapott vele egy bronzoszlopra, amely az ütésre fémes kongással válaszolt.

Abban a szempillantásban körös-körül felnyíltak a terem padozatának kőlapjai, és az elsőhöz hasonló számtalan fantom tűnt elő, valamennyien kétélű karddal voltak fölfegyverezve, s fölálltak a terem körbefutó lépcsőire, ahol ijesztően villódzott a három lámpa zöldes fénye, s a kővel egybeolvadt, hideg, moccanatlan alakok úgy álltak ott, mint megannyi szobor a talapzatán.

És minden egyes emberszobor körvonala félelmesen rajzolódott rá a fekete drapériára, amely, mint mondottuk, elborította a falat.

A legalsó lépcsőfok előtt hét ülőhely, rajtuk hat fantom, láthatólag ők voltak a főemberek; a hetedik hely üres volt.

A középütt ülő felállt.

- Hányan gyűltünk össze, testvéreim? - kérdezte a gyülekezet felé fordulva.

- Háromszázan - válaszolták a fantomok egy hangon s egyszerre, úgy, hogy belerezdült a terem, de a kiáltás szinte ugyanabban a pillanatban el is halt a gyászlepelbe vont falakon.

- Háromszázan - ismételte az elnök -, ez háromszázszor tízezer szövetséges; háromszáz kard hárommillió tőrt jelent.

Aztán az utashoz fordult:

- Mit kívánsz? - kérdezte tőle.

- A fényt - válaszolta.

- A tüzes hegyre rögös és zord ösvények vezetnek; nem félsz odamenni?

- Nem félek semmitől.

- Még egy lépés, és többé nem fordulhatsz vissza. Gondold meg.

- Nem állok meg a célig.

- Kész vagy megesküdni?

- Mondjátok az eskü szövegét, hadd ismételjem meg.

Az elnök fölemelte a kezét, és lassú, ünnepélyes hangon ejtette a szavakat:

- Esküdj a Megfeszített nevére, hogy eltéped mindama köteléket, mely atyához, anyához, fivérhez, nővérhez, hitveshez, szülőhöz, baráthoz, szeretőhöz, királyhoz, jótevőhöz vagy bármely más emberi lényhez fűz, akinek valaha is hűséget, engedelmességet vagy szolgálatot fogadtál.

Az utas szilárd hangon elismételte, és az elnök belefogva az eskü második részébe, ugyanolyan lassan és ugyanolyan ünnepélyesen mondta tovább:

- E pillanattól fel vagy oldozva úgynevezett esküd alól, amelyet hazád törvényeire tettél: esküdj tehát, hogy új uradnak, akit ezennel elismertél, feltárod mindazt, amit láttál vagy cselekedtél, olvastál vagy hallottál, megtudtál vagy megsejtettél, s hogy ezenfelül kikutatod és kifürkészed mindazt, ami nem tárul önként a szemed elé.

Az elnök elhallgatott, és az idegen elismételte a hallott szavakat.

- Tiszteld és féld az *aqua toffaná*-t - folytatta az elnök változatlan hanghordozással -, ezt a gyors és hathatós szert, amely nélkülözhetetlen, ha meg akarjuk tisztítani a földet azoknak halála vagy elbódítása által, akik az igazságot megszentségteleníteni avagy kezünkből kiragadni törekszenek.

Visszhang nem ismételhette volna az idegennél pontosabban e szavakat.

Az elnök folytatta:

- Kerüld Spanyolföldet, kerüld Nápolyt, kerüld az elátkozott tartományokat, kerüld a kísértést, hogy bármit is elárulj abból, amit itt látni és hallani fogsz, mert a villám nem sújt sebesebben, mint a láthatatlan és kivédhetetlen tőr, amely lesújt rád, bárhol rejtőzködjél is. Úgy segéljen téged az Atya, a Fiú és a Szentlélek Isten.

A végső mondatokban foglalt fenyegetés ellenére, az idegen arcán felindulásnak nyoma sem látszott; az eskü befejező szavait és utána a fohászt ugyanolyan nyugodtan mondta el, mint az elejét.

- Most pedig - folytatta az elnök - övezzétek a felveendő homlokát a megszentelt szalaggal.

Két fantom lépett az idegenhez, aki lehajtotta a fejét: az egyik a homlokára illesztett egy aranyszalagot, amelynek ezüstbetűi összefonódtak a Lorettói Szent Szűz képmásával, a másik a szalag két végét megkötötte a tarkóján. Aztán elléptek onnét, s ismét magára hagyták.

- Mit kívánsz? - kérdezte az elnök.

- Három dolgot - válaszolta a felveendő.

- Mik ezek?

- A vaskéz, a lángpallos, a gyémántmérleg.

- Miért kívánod a vaskezet?

- Hogy a zsarnokságot leverjem.

- Miért kívánod a lángpallost?

- Hogy a tisztátalant a világból kiűzzem.

- Miért kívánod a gyémántmérleget?

- Hogy az emberi nem sorsát mérlegeljem.

- Készen állsz a próbatételre?

- Az erős mindenre készen áll.

- A próbát! A próbát! - kiáltották innen is, onnan is.

- Fordulj meg - mondta az elnök.

Az idegen engedelmeskedett, és farkasszemet nézett egy gúzsba kötött, fölpeckelt szájú férfival, aki olyan sápadt volt, mint a halál.

- Mit látsz? - kérdezte az elnök.

- Bűnöst vagy áldozatot.

- Árulót, aki ugyanúgy esküdött, mint te az imént, és elárulta a rend titkát.

- Tehát bűnös.

- Az. És mi legyen a büntetése?

- Halál.

A háromszáz fantom rázúgta:

- Halál!

Az elítéltet, bár emberfeletti erővel viaskodott, máris elhurcolták a terem mélyébe: az utas látta, mint vonaglik és vergődik hóhérai markában; a szájába tömött pecken át is hallotta zihá-ló hörgését. Tőr villant, megcsillant rajta a három lámpa pisla fénye, tompa ütés hallatszott, majd egy test zuhant súlyosan a földre, süket, gyászos dobbanással.

- Megérdemelte - szólt az idegen, visszafordulva a rémítő körbe, ahol a halotti leplek mögül mohó pillantások tapadtak a jelenetre.

- Ennélfogva helyesled a kivégzést, amelyet az imént hajtottak végre?

- Igen, ha az, akit megöltek, valóban bűnös volt.

- Innál-e mindazok halálára, akik - miként ő - elárulják szent szövetségünk titkait?

- Innék.

- Bármilyen italt?

- Bármilyent.

- Hozzátok a serleget - mondta az elnök.

A két hóhér egyike ekkor odalépett a felveendőhöz, s egy bronzlábon álló emberi koponyából vörös és meleg folyadékkal kínálta.

Az idegen átvette a serleget a hóhér kezéből, s a feje fölé emelve így szólt:

- Iszom mindazok halálára, akik elárulják a szent szövetség titkait.

Aztán ajkához illesztette a serleget, az utolsó cseppig kiitta, s közönyösen visszaadta annak, akitől átvette.

A gyülekezeten bámuló moraj futott át, látszott, hogy a fantomok összenéznek szemfedőik mögül.

- Jól van - mondta az elnök. - A pisztolyt!

Egy fantom az elnökhöz lépett, az egyik kezében pisztolyt, a másikban ólomgolyót és puskaport tartott.

A felveendő jószerivel oda sem pillantott.

- Föltétlen engedelmességet fogadsz-e a szent szövetségnek? - kérdezte az elnök.

- Igen.

- Még akkor is, ha önmagadat sújtanád vele?

- Aki ide belép, nem önmagáé, hanem mindenkié.

- Bármilyen parancsot kapsz is tehát tőlem, engedelmeskedel?

- Engedelmeskedem.

- Most azonnal?

- Most azonnal.

- Tétovázás nélkül?

- Tétovázás nélkül.

- Fogd a pisztolyt, és töltsd meg.

Az idegen átvette a pisztolyt, a puskaport a csőbe töltötte, fojtást tett rá, beleejtette a golyót, ezt is lefojtotta, s végül gyújtóport szórt a serpenyőbe.

A félelmetes hajlék sötét lakói komor csöndben figyelték, s a csöndet nem törte meg más, csak a beszakadt boltívek zugaiban megrekedt szél sivítása.

- A pisztoly meg van töltve - mondta közönyösen az idegen.

- Bizonyos vagy benne? - kérdezte az elnök.

A felveendő mosolyra húzta ajkát, majd kivette a töltővesszőt, s a fegyver csövébe nyomta; kéthüvelyknyi állt ki belőle.

Az elnök bólintott, jelezve, hogy látja.

- Helyes - mondta -, meg van töltve, éspedig jól meg van töltve.

- Mit tegyek vele? - kérdezte az idegen.

- Húzd fel.

Az idegen felhúzta a pisztolyt, s a párbeszéd szüneteiben beálló mély csöndben hallatszott a kakas kattanása.

- És most - folytatta az elnök - illeszd a cső torkolatát a homlokodra.

A felveendő habozás nélkül szót fogadott. A gyülekezetre minden eddiginél fojtóbb csönd borult; a lámpák szinte elsápadtak, a fantomok most valóságos fantomokká lettek, a lélegzetük is elállt.

- Tűz! - vezényelt az elnök.

A fegyver elcsattant, a kovakő szikrát vert a gyújtóserpenyő fedelén, de csak a gyújtópor lobbant fel, dörrenés nem kísérte a felcsapó lángnyelvet. Bámuló kiáltás szakadt ki csaknem mindannyiuk melléből, és az elnök ösztönös mozdulattal az idegen felé nyújtotta a kezét. De a legkövetelőzőbbek nem érték be két próbatétellel, s többen kiáltották:

- A tőrt! A tőrt!

- Kívánjátok? - kérdezte az elnök.

- Igen, a tőrt! A tőrt! - kiáltották ugyanazok a hangok.

- Hozzátok hát a tőrt - mondta az elnök.

- Fölösleges - jegyezte meg az idegen, s kicsinylőn rázta meg a fejét.

- Hogyhogy fölösleges? - hördült fel a gyülekezet.

- Igenis, fölösleges - ismételte meg az idegen, s hangja túlszárnyalta valamennyiükét. - Fölösleges, ha mondom, csak értékes időtöket vesztegetitek.

- Miket beszélsz? - fakadt ki az elnök.

- Csak azt mondom, hogy minden titkotokat ismerem, hogy az imént kiállott próbák megannyi gyerekjáték, komoly ember figyelmét egy pillanatra sem érdemlik. Azt mondom, hogy az a megölt ember nem halt meg; azt mondom, hogy a vér, amit ittam, közönséges bor volt, amit a ruhája alá rejtett s mellére erősített tömlőből töltöttek ki; azt mondom, hogy a puskapor és a pisztolygolyók, abban a pillanatban, amikor a kakast felhúzva elcsattantottam a ravaszt, belecsúsztak a fegyver agyába, s ott eltűntek. Tegyétek el mihaszna pisztolyotokat, ami csak a nyúlszívűek ijesztgetésére való. Kelj fel, te álnok hulla, úgysem rémítheted meg a bátrakat!

Iszonyú kiáltozás kelt a boltívek alatt.

- Te ismered a titkainkat! - hördült fel az elnök. - Látnok vagy, avagy áruló?

- Ki vagy te? - hangzott fel egyszerre háromszáz torokból, s nyomban megvillant vagy húsz kard a legközelebb álló fantomok kezében, és mintha egy fegyverforgatásban gyakorlott falanx mozgatná őket, a kardok szabályosan előreszegeződtek, s hegyük az idegen mellének irányult.

Ő azonban nyugodtan mosolyogva fölszegte fejét, megrázta rizsportalan haját, amelyet csak az imént rákötött szalag fogott össze, s így szólt:

- *Ego sum qui sum. Vagyok, aki vagyok.*

Majd körülhordozta tekintetét az emberfalon, mely szoros gyűrűbe fogta. Parancsoló tekintetétől egymás után hanyatlottak le a kardok, tétován, aszerint, hogy akiket az idegen átható pillantása ért, nyomban megadták-e magukat, vagy próbáltak ellene szegülni a hatásnak.

- Merészen szólottál az imént - mondta az elnök -, s nyilván nem azért tetted, mintha szavaid súlyát nem mérlegelted volna.

Az idegen mosolyogva bólintott. - Azt válaszoltam, amit válaszolnom kellett.

- Honnan jössz tehát? - kérdezte az elnök.

- Abból az országból, ahonnan a fény.

- Híreink szerint azonban te Svédországból érkeztél.

- Aki Svédországból érkezett, jöhet Keletről - mondta az idegen.

- Másodszor mondom, nem is ismerünk. Ki vagy te?

- Hogy ki vagyok?... Nos, jó - felelt az idegen -; mindjárt megmondom, mert úgy látszik, nem értitek; de előbb azt mondom meg, hogy ti kicsodák vagytok.

A fantomok összerezzentek, és szablyáik összecsendültek, ahogy baljukból a jobbjukba véve ismét az idegen mellének szegezték.

- Először is - kezdte az idegen, az elnökre mutatva -, te, aki istennek hiszed magad, pedig csak hírnök vagy, és a svéd köröket képviseled, te halljad a neved, hogy ne kelljen néven neveznem a többit. Mondd, Swedenborg, vajon az angyalok, akik bizalmasan társalkodnak veled, nem árulták-e el, hogy akit vársz, már útra kelt?

- De igen - válaszolt az elnök, és félrevonta szemfedőjét, hogy a beszélőt jobban lássa -; mondották.

És a nyolcvanesztendős aggastyán, aki a társaság szertartásainak rendjét megszegve, félrevonta a szemfedőjét, fejét fölemelve, megmutatta tiszteletet parancsoló arcát és galambősz szakállát.

- Jól van - folytatta az idegen -, tőled jobbra áll az angol kör képviselője, aki a kaledóniai páholyt vezeti. Köszöntöm lordságodat. Ha ősanyjának vére önben új életre pezsdül, Anglia reménykedhet, hogy a kihunyt fény majd újra világol.

A szablyák lehanyatlottak, a haragot fokozatosan felváltotta a csodálkozás.

- Ó, hát ön is itt van, kapitány? - fordult oda az idegen az utolsó főemberhez, aki a legszélén állt, az elnöktől balra. - Melyik kikötőben hagyta kecses hajóját, amelyet úgy imád, mint más a szeretőjét? Derék fregatt az a Gondviselés, és még szerencsét hoz Amerikának, ugye?

Aztán az elnök jobbján állóhoz fordult:

- És most te nézz a szemembe, Zürich prófétája, aki isteni tökélyre emelted a fiziognómia tudományát, és mondd meg, hogy arcvonásaimban nem fedezed-e föl küldetésem jeleit.

A megszólított hátrahőkölt.

- Rajta - folytatta az idegen, s most a szomszédjához fordult -, rajta, Pelagius ivadéka, itt az ideje, hogy megint kiűzzék a mórokat Spanyolországból. Könnyű feladat lesz, ha ugyan a kasztíliaiak nem vesztették el mindörökre Cid szablyáját.

Az ötödik főember némán és mozdulatlanul állt, mintha az idegen hangjától kővé meredt volna.

- Hát számomra nincs mondanivalód? - kérdezte a hatodik főember, megelőzve az idegent, aki látszólag megfeledkezett róla.

- Dehogy nincs - válaszolt az utas, és vesébe látó pillantást vetett a kérdezőre -; dehogy nincs; számodra az a mondanivalóm, ami Jézusé volt Júdásnak: de majd elmondom mindjárt.

A megszólított a leplénél is halványabbra vált, mialatt a gyülekezeten végigfutó moraj hallhatóan az okát tudakolta a felveendő e különös vádjának.

- Megfeledkeztél Franciaország képviselőjéről - mondta az elnök.

- Ő nincsen közöttünk - válaszolta az idegen fölényesen -, ezt magad is tudod, mert látod, hogy üres a széke. És most vésd eszedbe, hogy a kelepce csak mosolyra fakasztja azt, aki lát a sötétben, szembeszáll az elemekkel, és legyőzi a halált.

- Ifjú vagy - mondta az elnök -, s olyan dölyfösen beszélsz, mint egy isten... gondold meg: a vakmerőség csak a pipogyákat vagy a tudatlanokat szédíti meg.

Az idegen ajka megvető mosolyra görbült.

- Mindnyájan pipogyák vagytok - mondta -, mert nem vehettek erőt rajtam; mindnyájan tudatlanok vagytok, mert nem ismertek, holott én pontosan tudom, melyiktek kicsoda: így hát puszta vakmerőséggel is legyőzhetnélek titeket; de mire jó a vakmerőség annak, aki mindenható?

- A bizonyítékát - mondta az elnök -, adja a bizonyítékát mindenható voltának.

- Ki hívta össze önöket? - kérdezte az idegen, a kérdezett szerepét a kérdezőével cserélve fel.

- A legfelsőbb kör.

- Nem céltalanul jöttek ide - mondta az idegen, odafordulva az elnökhöz s az öt főemberhez - ön Svédországból, ön Londonból, ön New Yorkból, ön Zürichből, ön Madridból, ön Varsóból, s önök mindannyian - folytatta a tömeghez fordulva - a világ négy sarkából, hogy a rettentő hit szentélyében gyűlésezzenek.

- Persze hogy nem - válaszolt az elnök -, annak jöttünk elébe, aki titkos birodalmat alapított Keleten, aki a világ két felét a hit közösségében egyesítette, aki egybekulcsolta az emberi nem testvéri kezeit.

- Van-e csalhatatlan jel, amelyről felismerné?

- Van - mondta az elnök -, és Isten kegyelmesen megnyilvánította nekem angyalai által.

- Tehát egyedül ön ismeri e jelet?

- Egyedül én.

- Senkinek nem árulta el?

- Senkinek a világon.

- Mondja ki fennhangon!

Az elnök habozott.

- Mondja ki - ismételte az idegen ellentmondást nem tűrő hangon -, mondja ki, mert elérkezett a kinyilatkoztatás napja!

- Gyémántlemezt visel a mellén - mondta a legfőbb ember -, és a lemezen egy csupán őáltala ismert jelmondat három kezdőbetűje ragyog.

- Melyik ez a három betű?

- L. P. D.

Az idegen villámgyors mozdulattal szétnyitotta köpenyét és mellényét, és finom batisztingén, mint a fényes csillag, szikrázva tűnt elő a gyémántlemez, rajta a három lángoló rubinbetű.

- Ő az! - kiáltott az elnök megrettenve. - Ő volna az?

- Akire vár a világ! - kiáltozták izgatottan a főemberek.

- A Nagy Kofta! - mormolta háromszáz ajak.

- Nos hát! - kiáltotta az idegen diadalittasan -, elhiszik-e végre, ha újra mondom: Vagyok, aki vagyok?

- Igen - válaszolták a fantomok, földre borulva.

- Szóljon hozzánk, mester - mondta az elnök és az öt főember, homlokával érintve a földet. - Szóljon hozzánk, és mi engedelmeskedünk.

III

L ∴ P ∴ D ∴

Néhány pillanatnyi csend támadt, mialatt az idegen láthatólag gondolatait rendezte. Kisvártatva megszólalt:

- Urak - mondotta -, tegyék le szablyáikat, és ne fárasszák hiába karjukat, hanem figyelmezzenek rám; sok mindent kell megtudniuk abból a kevés szóból, amit most önökhöz intézek.

A figyelem megkettőződött.

- A nagy folyók majdnem mind isteni eredetűek, s forrásuk ezért ismeretlen; miként a Nílus, miként a Gangesz, miként az Amazonas, azonképpen én is ismerem utam célját, de nem ismerem eredetét. Mindössze arra emlékezem, hogy ama napon, amidőn lelki szemeim megnyíltak a külső világ látására, Medinában lakoztam, a szent városban, és Szalajim mufti kertjében futkároztam.

A tiszteletre méltó aggastyánt úgy szerettem, mintha atyám lett volna; ahányszor rám pillantott, gyengéd tekintettel, csak a tisztelet hangján szólott hozzám; napjában háromszor félrevonult, s átadta a helyét egy másik aggnak, akinek a nevét csak félelemmel vegyes hálával emlegethetem; ezt a tiszteletre méltó aggastyánt, az emberi tudományok nemes kincsesházát, akit a hét magasrendű szellem megtanított mindarra, amit az angyalok tanulnak, hogy jobban megértsék Istent, Althotasnak hívják; ő volt a tanítóm, ő volt a mesterem; barátom ő ma is, nagyérdemű barát, kétszerte idősebb, mint önök közül a legöregebb.

Ez a fennkölt nyelvezet, az ünnepélyes mozdulatok, a lágy, egyszersmind szigorú hanghordozás borzongató, szorongó érzéseket keltett a gyülekezetben.

Az utas folytatta:

- Amidőn tizenötödik évembe léptem, már beavatottja voltam a Természet legfőbb titkainak. Tudtam a botanikát, de nem azt a szegényes tudományt, amelybe egy-egy tudós belegyömöszöli a maga szűkös kis környezetét, hanem ismertem a világegyetemet benépesítő hatvanezer növénycsaládot. Képes voltam rá - ha a mesterem rám parancsolt, és kezét a homlokomra téve, mennyei fénysugarat bocsátott lehunyt szemembe -, képes voltam rá, hogy szinte természetfeletti révületemben tekintetemet a tengerek mélyére bocsássam és osztályozzam azt a leírhatatlan szörny-vegetációt, mely hangtalanul úszik és lebeg az iszapos vízrétegek között, és gigászi ág-bogaival betakarja azoknak a rémséges és szinte formátlan lényeknek a bölcsőjét, amelyeket emberi szem nem látott soha, s amelyekről bizonyára Isten is elfeledkezett mindjárt ama napon, amelyen a lázadó angyalok rákényszerítették, hogy hatalma megingásának pillanatában megteremtse őket.

Ezenkívül tanulmányoztam a holt és az élő nyelveket. Megismertem valamennyi nyelvet, bárhol beszéljék is, a Dardanelláktól a Magellan-szorosig. Megfejtettem a piramisoknak nevezett gránitkönyvekbe vésett titokzatos hieroglifákat. Fölszívtam minden emberi tudást Sanchuniathontól Szókratészig, Mózestől Szent Jeromosig, Zoroasztertől Agrippáig.

Tanulmányoztam az orvostudományt, ámde nem csupán Hippokratészt, Galenust és Averrhoëst, hanem azt a nagy mestert is, akit Természetnek hívnak. Kikutattam a koptok és a druzok titkait. Gyűjtögettem a gonosz és az üdvös hatású magvakat, és ha számum vagy orkán dühöngött a fejem fölött, a szelek szárnyára bocsátottam őket, hogy halált vagy életet röpítsenek a messzeségbe, aszerint, hogy megátkoztam vagy megáldottam-e azt a tájékot, amelyre haragvó vagy mosolygó arcomat fordítottam.

E tanulmányok, e munkák s ez utazások közepette léptem huszadik évembe. Egy napon meglátogattam mesterem abban a márványbarlangban, ahol meghúzódtam a nap heve elől. Arca szigorú volt, s egyszersmind mosolygós... Kezében üvegecskét tartott.

- Acharat - mondta -, mindig arra tanítottalak, hogy a világon semmi nem születik, semmi nem hal meg, hogy a bölcső és a koporsó édestestvérek; s hogy az embernek, ha tisztán akarja látni rég múlt életeit, csak arra a megvilágosodásra van szüksége, amely által Istennel lesz egyenlő, mert attól a naptól fogva, amelyen e megvilágosodás állapotába jut, akár Isten, halhatatlannak érzi magát. Nos, megtaláltam az italt, amely eloszlatja a homályt, és majd meglelem azt is, amelyik elűzi a halált. Acharat! Tegnap megittam, ami hiányzik ebből az üvegből; a maradékot idd meg ma te.

Nagy bizalommal, hódoló tisztelettel viseltettem érdemes mesterem iránt, ám mégis remegett a kezem, amikor megérintettem az üvegecskét, amelyet odanyújtott, amiként remegett Ádám keze is, amikor megérintette Éva almáját.

- Igyál - mondta mosolyogva, és a fejemre tette a kezét, mint akkor szokta, amikor egy időre felruházott a delejes látással. - Igyál - mondta -, és emlékezzél.

Nyomban elaludtam. Azt álmodtam, hogy szantálfából és áloéból rakott máglyán fekszem: egy angyal, aki Keletről Nyugatra szárnyalva vitte az Úr parancsolatját, a szárnya hegyével megérintette a máglyámat, a máglyám lángra lobbant. De különös módon, sem meg nem ijedtem, sem a lángtól nem féltem, hanem kéjesen elnyúltam a tüzes lángokban, mint a főnix, amely az öröklét forrásából merít új életet.

És ekkor kiégett belőlem minden, ami földi, csak a lélek maradt meg, megtartva a test alakját, de áttetszőn, megfoghatatlanul, légiesebben, mint a bennünket körülvevő levegő, és fölöttem lebegett. És ekkor, miként Püthagorasz, aki visszaemlékezett, hogy ott volt Trója ostrománál, én is visszaemlékeztem elmúlt harminckét életemre.

Szemem előtt úgy vonultak el a századok, mint egymás mögött ballagó, hatalmas vének. Magamra ismertem a különböző nevekről, amelyeket első születésem napjától utolsó halálom napjáig viseltem, mert tudják meg, testvéreim - és ez a mi hitünk legsarkalatosabb tétele -, hogy a lelkek, ezek az isteni emanációk, amelyek Isten minden leheletére kisereglenek az Úr kebeléből, a lelkek megtöltik a levegőt, népes hierarchiába rendeződnek, a legmagasztosabbtól a legalacsonyabb rendű szellemekig, az ember pedig születése pillanatában, talán csak véletlenül, belélegez egyet e korábban élt lelkekből, s halála óráján új pályára, jövendő átalakulásokra leheli ki ismét.

A szónok olyan szent meggyőződéssel beszélt, szemét oly fennkölt pillantással emelte az égre, hogy amikor hitvallását összegezve, beszédének ezt a részét befejezte, a teremben bámuló moraj kélt: a csodálkozás úgy adott helyet a bámulatnak, mint az imént a harag a csodálkozásnak.

- Amikor felébredtem - folytatta az illuminátus -, éreztem, hogy embernél több vagyok; megértettem, hogy félisten vagyok. És ekkor elhatároztam, hogy nemcsak jelenlegi életemet, hanem valamennyi ezután következőt is az emberiség boldogságának szentelem. Másnap, mintha kitalálta volna tervemet, Althotas hozzám jött, és így szólt:

- Fiam, immár húsz esztendeje, hogy anyád meghalt, azon a napon, amikor világra hozott; húsz esztendeje legyőzhetetlen akadály gátolja nemes atyádat, hogy megnyilatkozzék előtted; nemsokára újból útra kelünk; atyád azok között lesz, akikkel találkozunk, megölel majd, de te sejteni sem fogod, ki ölelt meg.

Ez oknál fogva, bennem, miként az Úr kiválasztottjaiban, minden rejtve maradt: múlt, jelen, jövendő. Búcsút vettem Szalajim muftitól, aki megáldott és elhalmozott ajándékaival; ezután csatlakoztunk egy Szuezbe tartó karaván hoz. Bocsássanak meg, urak, ha erre az emlékre elfutja szememet a könny; egy szép napon megölelt egy tiszteletre méltó férfiú, és megérezvén szíve dobogását, nem is tudom, mily különös remegés járta át egész bensőmet. Mekka serifje volt ez a férfiú, egy nagyszerű és kiváló fejedelem. Számos csatában jeleskedett, és egyetlen intésére hárommillió ember hajtott fejet engedelmesen.

Althotas elfordult, nehogy meghatódjék, s valamiképp elárulja magát; azután folytattuk utunkat.

Bejártuk Ázsiát; fölhajóztunk a Tigrisen, voltunk Palmirában, Damaszkuszban, Szmirnában, Konstantinápolyban, Bécsben, Berlinben, Drezdában, Moszkvában, Stockholmban, Péter-várott, New Yorkban, Buenos Airesben, Fokvárosban, Adenben; azután, visszatérve majdnem ugyanoda, ahonnét elindultunk, lementünk Abesszíniába, végighajóztunk a Níluson, majd kikötöttünk Ródoszon és Máltán; hajó jött elénk a tengeren húsz mérföldnyire, és a máltai rendnek két lovagja, engem köszöntve s Althotast megölelve, Pinto nagymester palotájába vezetett bennünket nagy diadallal.

És most nyilván azt kérdezik tőlem, uraim, hogyan fogadhatták a muzulmán Acharatot ily nagy tisztességgel éppen azok, akik a hitetlenek elpusztítására tettek szent esküvést? Ennek az a magyarázata, hogy Althotas, maga is katolikus és máltai lovag, nekem mindig csak az egy Istenről, a Mindenhatóról beszélt, aki az angyaloknak - szolgáinak - segítségével megteremtette az egyetemes harmóniát, s ennek a harmonikus mindenségnek a szépen csengő, nagyszerű kozmosz nevet adta. Egyszóval, teozófus voltam.

Utazásom véget ért; ám ezeknek a különböző nevű és ellenkező hitű városoknak a látása nem töltött el csodálkozással: hiszen semmi nem volt számomra új a nap alatt; harminckét elmúlt életem során már láttam ugyanezeket a városokat; most csupán a lakosság életének változásaira figyeltem, így hát, szellemem az események fölé emelkedett, s követhettem az emberiség sorsának útját. Azt láttam, hogy minden szellem a haladás felé tart, s a haladás a szabadsághoz vezet. Azt láttam, hogy az egymás után megjelenő prófétákat az Úr támasztotta, hogy egyengesse az emberiség bizonytalan útját, az emberiségét, mely vakon tapogatózva lépett ki bölcsőjéből, és minden évszázadban egy-egy lépést tesz a fény felé: az évszázadok a népek napjai.

És ekkor azt gondoltam magamban, nem azért nyilatkoztatták meg előttem a fennkölt dolgokat, hogy magamba temessem őket, s hogy a hegy hiába rejtegeti aranyteléreit és az óceán a gyöngyöket; mert az elszánt bányász bizony leszáll a hegy gyomrába; mert a búvár bizony lemerül az óceán mélyére; és jobb, ha én nem az óceánt és a hegyet utánzom, hanem úgy teszek, mint a nap, azaz fényemet rásugárzom a világra.

Most már megértik, ugye, hogy nem csupán a szabadkőművesi szertartások kedvéért jöttem el Keletről. Azért jöttem, hogy így szóljak önökhöz: „Testvérek, vegyék el a sas szárnyát és szemét, szálljanak a világ fölé, jöjjenek velem a hegy ormára, ahová a Sátán vitte Jézust, és tekintsenek le a föld királyságaira.”

A népek hatalmas falanxot alkotnak; különböző korokban, más és más körülmények között születtek, majd felsorakoztak, s ki-ki eljut közülük ahhoz a célhoz, amelyre teremtetett. Folyvást menetelnek, bár olykor-olykor mintha megpihennének, s ha hébe-hóba meghátrálnak, nem mennek vissza, csak erőt gyűjtenek, hogy legyőzzék az akadályt, vagy megtörjék az ellenállást. Franciaország a népek előőrse; adjunk fáklyát a kezébe. Lehet ez a fáklya szalmacsóva is, mohó lángja üdvös tűzvészt támaszt, mert a földet világítja majd be.

Franciaország küldötte ezért hiányzik; talán megriadt feladatától... Olyan ember kell oda, aki állja a sarat... Franciaországba én megyek.

- Ön megy Franciaországba? - ismételte meg az elnök.

- Én. Az a legfontosabb hely... magamnak tartom fenn; az a legveszélyesebb feladat... én vállalkozom rá.

- Tehát tudja, mi történik Franciaországban? - kérdezte az elnök.

Az illuminátus arcán mosoly ült.

- Tudom, mivel magam készítettem elő; Franciaország trónján öreg, reszketeg, erkölcstelen király ül - de még öregebb és reménytelenebb a monarchia, melyet képvisel. Néhány éve van már csak hátra. Haláláig megfelelő módon elő kell készítenünk a jövőt. Franciaország az épület záróköve; ha az a hatmillió kéz, amely a legfelsőbb kör egyetlen intésére meglendül, kiszakítja a zárókövet, a monarchia épülete összedől, és azon a napon, amelyen híre megy, hogy Franciaország királya nincs többé, a trónjukon legpimaszabbul terpeszkedő európai zsarnokok megszédülnek, s beledőlnek a szakadékba, amelyet Szent Lajos trónjának összeomlása támaszt.

- Bocsásson meg, érdemes mester - szólt közbe az elnök jobbján álló főember, akinek németes hanglejtése elárulta svájci származását -, az ön sugárzó szelleme nyilván mindent mérlegelt.

- Mindent - válaszolta kurtán a Nagy Kofta.

- Az érdemes mester bizonyára megbocsátja, ha mégis szólni bátorkodom; de mi a hegyeink ormán, a völgyeink mélyén, a tavaink partján megszoktuk, hogy a beszédünk olyan szabad legyen, mint a szél suhogása vagy a vizek zúgása; a pillanatot, ismétlem, kedvezőtlennek tartom, most, amikor olyan nagy esemény van készülőben, amely a francia monarchiát megújítani hivatott. Én láttam - zokon ne vegye, érdemes mester -, én, aki most önhöz szólok, láttam Mária Terézia lányát, amint nagy pompával kocsikázott Franciaország felé, hogy egyesítse a tizenhét császár vérét a hatvanegy király leszármazottjának vérével; a népek pedig vakon örvendeztek, ahogy mindig is teszik, valahányszor az igát megemelik a nyakukban vagy megaranyozzák. Megismétlem tehát, mind a magam, mind a testvéreim nevében, hogy véleményem szerint a pillanat kedvezőtlen.

Valamennyien áhítatos tisztelettel fordultak a férfiú felé, aki ilyen nyugodtan egyszersmind ilyen merészen kihívta a nagymester rosszallását.

- Beszélj, testvérem - mondta a Nagy Kofta, s ingerültségnek nyoma sem látszott rajta -, beszélj, s ha tanácsod okos, követjük. Mi, Isten választottai, senkit nem taszítunk el, s nem áldozzuk fel az emberiség érdekét sértett hiúságunknak.

Svájc küldötte feszült csend közepette folytatta:

- Tanulmányaim során, érdemes nagymester, meggyőződtem egy nagy igazságról, s ez a következő: az ember fiziognómiája elárulja annak, aki olvasni tud benne, az egyén bűneit és erényeit. Az arcán uralkodhatik az ember, szeme szelíden tud nézni, ajka mosolyra derül; ezek izommozgások, s hatalma van rajtuk; de karakterének fő jellegzetessége változatlan: jól látható, kétségtelen bizonyítékaként annak, ami a szívében rejlik. Hasonlóképpen, a tigris is tud kedvesen vigyorogni és hízelkedőn hunyorogni; de az alacsony homlok, a kiugró pofacsont, a hatalmas nyakszirt, a vérszomjas vicsorítás elárulja tigris voltát. A kutya is összehúzza a szemét, vicsorog és tajtékzik; de szelíd és hűséges tekintetéről, okos pofájáról, alázatos viselkedéséről felismerjük szolgálatkész és barátságos természetét. Isten minden élőlény vonásaiba belevéste nevét és tulajdonságait. Nos, én annak az ifjú hajadonnak homlokán, aki

uralkodni készül Franciaországban, felismertem Németország leányainak büszkeségét, bátorságát és együttérző irgalmasságát; s jövendőbelijének, ez ifjú embernek arcáról nyugodt önuralmat, keresztényi szelídséget s tudósi aprólékosságot olvastam le. Nos hát, vajon a nép s kivált a francia nép, mely könnyen feledi a rosszat, de sokáig emlékezik a jóra, mert hiszen Nagy Károlyért, Szent Lajosért és IV. Henrikért eltűrt húsz hitvány és vérengző királyt; nos, vajon a nép, mely mindig remél, és soha nem csügged, nem zárná-e szívébe ezt az ifjú, szép és jóságos királynét, ezt a szelíd, kegyes és rendszerető királyt, XV. Lajos szerencsétlen és tékozló korszaka, nyilvános tivornyái és alattomos bosszúállásai, a Pompadourok és a Dubarryk hatalmaskodásai után? Vajon Franciaország nem áldaná-e uralkodóit, akik a felsorolt erények mintaképei, s az európai békét hozzák ajándékba? Marie-Antoinette hercegnő hamarosan átlépi a határt; Versailles-ban már készítik az oltárt s a hitvesi nyoszolyát; vajon ez-e a kedvező pillanat, hogy Franciaország révén s Franciaországért megkezdjük a nagy reform munkáját? Ismét kérem, bocsásson meg, érdemes mester, de meg kellett mondanom, ami szívemen fekszik, s úgy hiszem, kötelességem volt mindezt csalhatatlan bölcsessége elé tárni.

A szónok, akit az idegen Zürich prófétájának nevezett az imént, e szavak után meghajolt, hallgatta az egyetértő helyeslés hízelgő moraját, és várta a Nagy Kofta válaszát.

A válasz nem is késett, és az idegen így beszélt:

- Ön az arcokban olvas, jeles testvérem, én pedig a jövőben olvasok. Marie-Antoinette büszke teremtés; konok lesz a harcban, és elhullik csapásaink alatt. Lajos Ágost trónörökös jámbor és kegyes; ő elernyed a harcban, és feleségével együtt hal meg, az övéhez hasonló halállal; de annyi bizonyos, hogy mindketten erényükért vagy épp ellenkezőleg, gyengeségükért lakolnak. Most még becsülik egymást, de mi nem hagyunk nekik időt, hogy megszeressék egymást, és egy éven belül gyűlölködni fognak. Egyébként, testvéreim, miért tanakodnánk, hogy merről jön a fény, hiszen ez a fény nekem már megjelent: hiszen ez okból jövök Keletről, mint a pásztorok, a csillag útmutatása szerint, mely hírül adja a második feltámadást. Holnap munkához látok, s az önök közreműködésével húsz esztendőt kérek feladatunk teljesítéséhez; húsz esztendő elég lesz, ha egyesült erővel haladunk a közös cél felé.

- Húsz esztendő - mormolták a fantomok -, ez nagyon sok!

A Nagy Kofta odafordult az elégedetlenkedőkhöz.

- Igen, kétségtelenül nagyon sok ez annak - mondta -, aki azt képzeli, hogy egy eszmét csak úgy el lehet pusztítani, mint egy embert, Jacques Clément tőrével vagy Damiens bicskájával. Esztelenség!... a tőr megöli az embert, az igaz; de amint a metszőkés acélja egyetlen levágott ág helyébe tíz újat sarjaszt a törzsből, úgy támasztaná fel a tőr a sírjába tett királyi hulla helyébe XIII. Lajost, az elhülyült zsarnokot; XIV. Lajost, a nagyeszű kényurat; XV. Lajost, híveinek könnyel és vérrel öntözött bálványát, akár azokat a borzalmas istenségeket, amelyek - láttam Indiában - részvétlen mosollyal tiporják szét a szekerük kerekeire virágfüzéreket hajító asszonyokat és gyermekeket. Hát sokallanak húsz esztendőt azért, hogy a királynak a nevét is kitöröljük harmincmillió ember szívéből, akik a minap még tulajdon gyermekeiket ajánlották föl Istennek a gyermek XV. Lajos életének megmentéséért? Hát azt gondolják, egyszerű vállalkozás meggyűlöltetni Franciaországgal azt a liliomot, amely - sugárzón, mint az ég csillaga, bódítón, mint az igazi liliom - egy évezreden át fényt, irgalmat, győzelmet vitt a világ négy tája felé? Próbálják meg, testvéreim, próbálják meg: én nem húsz esztendőt kínálok önöknek, hanem egy évszázadot!

Itt állnak most ziláltan, reszketve, egymásnak is ismeretlenül; egyedül én tudom mindannyiuk nevét; egyedül én becsülöm - hogy egészet formáljak belőlük - szétforgácsolt kiválóságaikat; egyedül én vagyok a lánc, amely egyetlen nagy testvéri körbe fogja valamennyiüket. Nos,

figyeljenek rám, filozófusok, közgazdák, metafizikusok, én azt akarom, hogy azokat az eszméket, amelyeket titkon suttognak el a családi körben, amelyeket ijedt szemmel vetnek papírra ódon tornyaik homályában, amelyeket titkon mondanak el egymásnak, tőrrel a kezükben, hogy nyomban ledöfjék az árulót vagy a becstelent, aki a kelleténél hangosabban ismételné meg szavaikat, azt akarom tehát, hogy ezeket az eszméket hangosan hirdessék az utcán, kinyomtassák fényes nappal, terjesszék Európa-szerte békés hírvivők útján, vagy ha nem megy, ötszázezer szuronyos katonával, akik harcra kelnek, a szabadság bajnokaiként, és a zászlóikra ezeket az eszméket írják; végül, azt akarom, hogy önök, akik most megremegnek, ha a londoni Towerről vagy az inkvizíció tömlöceiről hallanak, a Bastille nevében, amellyel majd szembeszállok, mindnyájan szánakozva nevessenek majd, amikor e szörnyűséges börtönök romjain taposunk, s asszonyaink és gyermekeink táncra kerekednek fölöttük. Ámde mindehhez elkerülhetetlen a halál, nem a zsarnok, hanem a zsarnokság halála, elkerülhetetlen az egyház hatalmának megtörése, elkerülhetetlen minden társadalmi egyenlőtlenség megszüntetése, elkerülhetetlen, végezetül, az arisztokratikus kasztrendszer megsemmisítése és a feudális birtokok felosztása. Húsz esztendőt kérek, hogy leromboljak egy korhadt világot, s újat építsek a helyébe, húsz esztendőt, azaz húsz másodpercet az örökkévalóságból, és önök ezt sokallják!

Hosszan hangzó, bámuló és helyeslő moraj kelt a komor próféta szónoklata nyomán. Nyilvánvaló volt, hogy megnyerte az európai gondolat e titokzatos megbízottainak teljes rokonszenvét.

A Nagy Kofta élvezte egy pillanatig diadalát; aztán, teljes győzelmét látva, újra megszólalt:

- Most pedig, testvérek, most, hogy barlangjában akarom meglepni az oroszlánt; most, hogy életemet felteszem a világszabadságra, lássuk, ki mire hajlandó az ügy sikeréért, amelyre életünket, vagyonunkat és szabadságunkat tettük? Ki mire hajlandó? Halljuk! Azért jöttem ide, hogy ezt önöktől megkérdezzem.

Ünnepélyes, ijesztő csönd követte szavait. A sötét teremben csupa mozdulatlan fantom; elmerülten töprengtek húsz trón megdöntésének zord gondolatán.

A hat főember kivált a csoportokból, és néhány percnyi tanácskozás után visszatért a legfőbb vezetőhöz.

Elsőnek az elnök szólalt meg.

- Én Svédországot képviselem - mondta. - Svédország nevében felajánlom a Wasák trónjának megdöntésére azokat, akik a Wasákat trónra emelték, s ezenfelül százezer ezüsttallért.

A Nagy Kofta elővette a könyvecskéjét, és följegyezte a felajánlást.

Ezután az elnök balján álló szólalt meg.

- Engem - mondta - az ír és a skót körök küldtek, s nem ígérhetek semmit Anglia nevében, amely ellen égő lelkesedéssel megyünk harcba; ámde a szegény Írország nevében, valamint a szegény Skócia nevében felajánlok háromezer embert és évi háromezer koronát.

A legfőbb vezető ezt a felajánlást is az előzőhöz írta.

- Hát ön? - kérdezte a harmadik főembert.

- Én - szólalt meg emez, akinek izmos termetén és tetterőtől duzzadó alakján megfeszült a beavatottak testét borító, kényelmetlen lepel -, én Amerikát képviselem, ahol minden egyes kavics, minden fa, minden csepp víz, minden csepp vér a forradalomé. Ami aranyunk van, odaadjuk, ami vérünk van, kiontjuk; ám cselekedni csak akkor tudunk, ha szabadok leszünk.

Jelenleg: megosztva, karámba zárva, megbélyegezve, olyanok vagyunk, mint egy óriási lánc, széttépett láncszemekkel. Ha egy mindenható kéz egybeforrasztaná a két első láncszemet, a többi már magától összeforrna. Nálunk kellene kezdeni a munkát, érdemes mester. Ha a franciákat meg akarja szabadítani a királyságtól, előbb bennünket szabadítson fel az idegen elnyomás alól.

- Így legyen - válaszolt a Nagy Kofta -: elsőnek önök szabadulnak majd fel, Franciaország segítségével. Isten így szólott minden nyelven: „Segítsétek egymást!" Várakozzék. Önnek nem kell majd hosszú ideig várakoznia, testvérem, erről kezeskedem.

Azzal Svájc küldöttéhez fordult.

- Én csak személyes hozzájárulásomat ígérhetem - mondta az. - Köztársaságunk fiai régóta szövetségesei a francia monarchiának. Marignan és Pavia óta neki adják el a vérüket; megbízható szatócsok: amit eladtak, szállítják. Most először kell szégyenkeznem, érdemes nagymester, törvénytisztelő mivoltunk miatt.

- Rendben van - válaszolta a Nagy Kofta -, győzünk majd nélkülük és ellenükre. Ön következik, Spanyolország küldötte.

- Én szegény vagyok - mondta ez -, csak háromezer testvért ígérhetek; de mindegyikük évi ezer reál hozzájárulást jelent. Spanyolország rest ország, ahol az ember elalszik a gyötrelmek ágyán is, csak aludhassék.

- Jól van - mondta a Kofta. - Hát ön?

- Én - mondta a megszólított -, Oroszországot és a lengyel köröket képviselem. Testvéreink elégedetlenkedő gazdagok és örökös munkára és korai halálra kárhoztatott nincstelen jobbágyok. A jobbágyok nevében semmit sem ígérhetek, mivel nincsen semmijük, még az életük sem övék; de háromezer gazdag nevében felajánlok fejenként és évente húsz Lajos-aranyat.

A többi küldött is sorra került; egy-egy kis királyságot, nagyfejedelemséget vagy szegény államot képviselt mindegyikük; és mindegyik fölíratta felajánlását a legfőbb vezető könyvecskéjébe, s esküvel fogadta, hogy megtartja, amit ígért.

- Mostantól fogva - mondta a Nagy Kofta -, a három betűvel rövidített jelmondat, amelyről felismertetek az imént, s amelyet már ismernek a világ egyik felén, el fog terjedni a világ másik felén is. Viselje e három betűt minden beavatott nemcsak a szívében, hanem a szíve fölött is, mert mi, a Keleti és a Nyugati Páholyok Nagymestere, ezennel megparancsoljuk a liliomok irtását. Megparancsolom neked, svéd testvér, neked, skót testvér, neked, amerikai testvér, neked, svájci testvér, neked, spanyol testvér, és neked, orosz testvér, LILIA PEDIBUS DESTRUE.[1]

A csarnok mélyén olyan dübörgő éljenzés tört ki, mint a tenger harsogása, s vészjóslón morajlott tovább a hegy gyomrában.

- Most pedig, az Atya és a mester nevében, távozzatok - mondta a legfőbb vezető, miután elült a moraj -, sorban vonuljatok el a föld alatti folyosókon, melyek a Mennydörgő-hegy kőfejtőihez vezetnek, s részben a folyón, másrészt az erdőn, a többiek a völgyön át, napkelte előtt oszoljatok el. Viszontláttok még egyszer: a végső győzelem napján. Induljatok!

---

[1] A liliomot tipord lábbal; a három betű (L ∴ P ∴ D ∴) valóban az illuminátusok jeligéje volt.

Beszédét szabadkőműves-mozdulattal zárta, amelyet csak a hat főember értett meg, akik ott maradtak a Nagy Kofta körül, miután az alacsonyabb rangú beavatottak eltávoztak.

Ekkor a legfőbb vezető félrevonta a svédet.

- Swedenborg - mondta neki -, te igazi próféta vagy, s Isten az én nyelvemmel mond neked köszönetet. Küldd a pénzt Franciaországba, arra a címre, amit majd megadok.

Az elnök mély tisztelettel hajolt meg, megdöbbenve e delejes látástól, mely fölfedte nevét a Nagy Kofta előtt.

- Köszöntelek, derék Fairfax - folytatta -, méltó fia vagy atyádnak. Add át üdvözletem Washingtonnak, mihelyt írsz neki.

Fairfax is meghajolt, és követte Swedenborgot.

- Jöjj, Paul Jones - szólt a Kofta az amerikaihoz -, jöjj, remekül beszéltél; el is vártam tőled. Ott lesz a helyed Amerika hőseinek sorában. Országod s jómagad álljatok készen az első jelre.

És az amerikai, mintha az istenség lehelete csapta volna meg, borzongva távozott.

- Te pedig, Lavater - folytatta a kiválasztott -, hagyj fel az elméletekkel, mert itt a cselekvés ideje; ne azt tanulmányozd, hogy mi az ember, hanem hogy mivé lehet. Eredj, és jaj a testvéreidnek, akik ellenünk szegülnek, mert a nép haragja viharos lesz és pusztító, akár Istené!

A svájci küldött remegve hajolt meg s eltávozott.

- Hallgass rám, Ximénes - fordult oda a Kofta a spanyolországi küldötthöz -, te nagyon buzgó vagy, de kicsinyhitű; országod alszik, mondod; alszik, mert nem rázzák fel. Ugyan már, Kasztília ma is Cid hazája!

Az utolsó is előbbre lépett, de még három lépést sem tett, amikor a Kofta egy kézmozdulattal megállította.

- Te, oroszországi Scieffort, egy hónapon belül áruló leszel; de egy hónap múlva már nem vagy az élők sorában.

A moszkvai küldött térdre hullott; de a Nagy Kofta fenyegető mozdulattal felparancsolta, s a jövő elítéltje kitámolygott.

Ekkor, hogy magára maradt ez a különös férfi, akit e dráma főszereplőjeként mutattunk be, körülnézett, s látva, hogy a díszterem üres és néma, begombolta hímzett gombházas fekete bársonykabátját, fejébe húzta a kalapját, kinyitotta a titkos rugóra járó bronzkaput, amely jöttekor becsapódott a háta mögött, s úgy ereszkedett le a hegyszorosba, mint aki ismerős vidéken jár; beért az erdőbe, jóllehet sem kalauza, sem fáklyája nem volt, olyan biztonsággal vágott át rajta, mintha láthatatlan kéz vezérelné. Amikor a túlsó oldalon kiért az erdősávból, kereste a lovát, s hogy nem látta, hallgatózott: úgy rémlett, távoli nyerítést hall. Ekkor trillázó füttyszó hangzott fel az utas ajkán. Egy perc múlva odanyargalt hozzá a Dzserid a sötétben, olyan volt ez a hűséges és engedelmes paripa, mint egy vidám kutya. Az utas könnyedén a nyeregbe vetette magát, s ló és lovasa sebesen nyargalva, egy szempillantás alatt eltűnt a sötét hangafű közt, amely a Mennydörgő-hegy ormától Danenfelsig beborítja a tájat.

JOSEPH BALSAMO

I
A vihar

Az imént elbeszélt jelenet után egy héttel, délután öt óra tájban, egy négylovas hintó, amelyet két postakocsis hajtott, kelt útra a Nancy és Metz között fekvő Pont-à-Mousson városkából. Az imént váltott lovakat a postafogadóban, s bár a vendégszerető fogadósné, aki a háza küszöbéről figyelte a megkésett utasokat, barátságosan marasztalta őket, a hintó folytatta útját Párizs felé.

Alighogy a négy ló a súlyos alkotmánnyal eltűnt az utca fordulójában, az a húsz gyerkőc s vagy tíz kíváncsi fehérnép, akik a hintó köré sereglettek arra a pár percre, amíg a váltás megtörtént, most zsivajogva és fejcsóválva tértek meg otthonukba, ki jót mulatva, ki meg elképedve a látottakon.

Annyi bizonyos, hogy ehhez a hintóhoz fogható alkalmatosság eddigelé nem járt még azon a hídon, amelyet idestova ötven esztendeje a jó Stanislas király veretett a Moselle két partja közé, hogy megkönnyítse az utazást tenyérnyi királyságából Franciaországba. Nem keltettek ekkora feltűnést még azok a különös elzászi társzekerek sem, amelyek a kétfejű csudaszörnyeket, a táncoló medvéket s a vásári komédiásoknak - a civilizált országok cigányainak - vándorseregét szállították oda Phalsbourg-ból.

De nem is kellett ahhoz valakinek csúfolódó kedvű, pajkos gyereknek vagy minden lében kanál, kandi vénasszonynak lennie, hogy szájtátva álljon meg ennek az otromba járműnek a láttán, amely négy, azonos átmérőjű kerekén s erős rugóin oly sebesen haladt, hogy indokolt volt a nézők szájáról elröppenő felkiáltás:

- Ilyen gyors postakocsit az öregapám se látott!

Kedves olvasóink, akik - szerencséjükre - szintén nem láthatták, engedjék meg, hogy most részletesen leírjuk. Először is, a főhintó (főhintót kell mondanunk, mivel volt előtte egy kétkerekű bricskaféle is), egyszóval, a főhintó világoskékre volt mázolva, s címertábláin, a mesterien egymásba fonódó J és B betűk fölött, elegáns bárói korona ékeskedett. Fehér muszlinfüggönnyel takart két ablak, hangsúlyozzuk, ablak, nem pedig kocsiajtó, bocsátotta be a fényt a hintó belsejébe; ám ezek az ablakok, közönséges halandó számára jószerivel láthatatlanul, a kocsiszekrény elülső falába voltak vágva, s a bricskába nyíltak. Egy rács szolgált arra, hogy egyrészt érintkezni tudjanak a hintó belsejében ülő személlyel, másrészt, hogy neki lehessen támaszkodni - amit e védőalkalmatosság nélkül nem lehetett volna megtenni -, szóval, hogy neki lehessen támaszkodni az ablaküvegnek, amelyet az említett függöny takart. A hátsó hintószekrény, ennek a különös járműnek láthatólag a fontosabbik része, amely nyolc láb hosszú és hat láb széles lehetett, csak ezeken az ablakokon át kapott fényt, levegőt pedig egy üvegezett szellőztetőnyíláson; végezetül, hogy teljessé tegye a járókelők szeme elé táruló furcsaságok sorát, egy bádogcső, mely jó lábnyira kinyúlt a tető fölé, kékes füstgomolyokat pöffentett az ég felé, amelyek halványuló csíkokban húztak tova, majd fodrozódva terültek szét a sebesen robogó kocsi légörvényében.

Ha manapság találkoznánk efféle csudadologgal, egyszerűen arra gondolnánk, hogy megint valami újabb találmányt látunk, amelyben a feltaláló ügyesen párosította a gőzerőt a lovak erejével.

A dolog annál is valószínűbb lenne, mivel - mint már említettük - a kocsi előtt négy ló volt két postakocsissal, hátulra meg csupán egy ló volt kötve kötőfékkel. A ló szépen ívelt kis feje, karcsú lába, keskeny szügye, sűrű sörénye és lobogó farka az arabs telivér jellegzetes ismertetőjegyeit mutatta; a mén fel volt szerszámozva, ami arra vallott, hogy e Noé bárkájának valamelyik titokzatos utasa olykor-olykor - ha kedve szottyant egy kis sétalovaglásra - a kocsi mellett nyargalászott, amely nyilván nem lett volna képes ekkora sebességre.

Pont-à-Moussonban egy fehér és izmos kéz nyúlt ki a kettős bőrfüggöny alól - amely majdnem olyan szorosan födte elölről a bricskát, mint a muszlinfüggönyök a hintószekrényt -, és a viteldíjjal együtt dupla bért nyomott a markába az előző állomás kocsisának.

A postakocsis lekapta a sapkáját, s elkerekedett szemmel hálálkodott:

- Köszönöm, nagyságos uram.

Egy érces hang német nyelven válaszolt (olykor hallani még ezt a nyelvet Nancy környékén, noha beszélni már nem beszélik):

- *Schnell! Schneller!*

Ami lefordítva annyit tesz, hogy:

- Gyorsan! Gyorsabban!

A postakocsisok úgyszólván minden nyelven értenek, kivált, ha a hozzájuk intézett szavakat holmi fémes zengzetek is kísérik, amikre ez az emberfajta - az utasok előtt egyáltalán nem ismeretlen ez a jelenség -, egyszóval, amikre ez az emberfajta fölöttébb fogékony; ennélfogva a két újabb postakocsis is megtett minden tőle telhetőt, hogy ügetésre sarkallja a lovakat, s végül, nagy erőfeszítés árán, amely inkább az ő karjuknak, semmint a lovak lábának vált becsületére, sikerült a makacskodásba belefáradt lovakat igen tisztességes ügetésre fogniuk, úgyhogy alkalmasint két és fél, három mérföldet is megtettek óránként.

Hét óra tájt, Saint-Mihielben, lovat váltottak; a függönyön át ugyanaz a kéz adta ki a megtett út díját, s ugyanaz a hang ismételte meg korábbi parancsát.

Mondani is fölösleges, hogy a különös hintó ugyanolyan feltűnést keltett itt is, mint Pont-à-Moussonban, kivált, hogy a leszálló alkonyatban még kísértetiesebbnek hatott.

Saint-Mihiel után kezdődik a hegyvidék. Innentől kezdve az utasoknak bele kellett törődniük, hogy csak lépésben haladnak; félórába is beletelt, mire úgy-ahogy megtettek egynegyed mérföldet.

Az emelkedő tetején a kocsisok megálltak, hogy a lovaik kifújják magukat egy kicsit, s a bricska utasai, föllebbentve a függönyt, messzire elláthattak, jóllehet az esti pára már kezdte ellepni a tájat.

Az idő, mely délután három óráig derült volt és meleg, estére fojtóvá vált. Egy délről jövő hatalmas, fehér felhő, mely mintha makacsul követte volna a kocsit, már-már úgy látszott, hogy eléri őket még Bar-le-Duc előtt, ahol a kocsisok, csak úgy találomra, meg akartak szállni éjszakára.

Az összeszűkülő út, amelyet egyik oldalról a hegy, másikról egy meredek rézsű szegélyezett, a völgynek tartott, amelynek alján látszott a kanyargó Meuse folyó; az út vagy egy fél mérföldön át olyan meredeken lejtett, hogy istenkísértés lett volna másként, mint lépésben leereszkedni rajta; ezért a kocsisok nagyon óvatosan hajtottak, amikor újból megindultak.

A felhő megállás nélkül hömpölygött előre, s mivel terjedelmes volt, és szinte a földet súrolta, mindjobban szétterült, magába gyűjtve a talajból fölszálló párákat is; látni lehetett, hogy baljós, fakó fehérségével mint taszítja félre a többi kékes felhőt, amelyek igyekeztek szélirányba állni, akár ütközetkor a hajók.

Majd a nagy felhő, mely a tengerár sebességével vette birtokába az égboltot, magába nyelte a nap utolsó sugarait is: ónos, fakó fény szivárgott le kínnal-keservvel a földre, és a halkan zizegő lombokat, bár a levegőben szellő sem lebbent, lassan feketébe vonta a lebukó napot követő első árnyék.

A párába hirtelen villám hasított, az égbolt tűznégyszögekre hasadozott, és a rémült szem beleláthatott a mennybolt mérhetetlen mélységébe, mely olyan tüzes volt, mint a pokol feneke.

Ugyanabban a pillanatban mennydörgés görgött, fától fáig, végig az erdőn, amelyben az út vezetett, megrázta a földet is, és a nagy fehér felleg úgy megugrott tőle, mint egy megvadult paripa.

A kocsi megállás nélkül gördült tovább, kéménye szakadatlanul löködte a füstgomolyagokat; csak éppen a füstje, mely feketének indult, vált áttetszőbbé, opálszínűvé.

Ezenközben az ég rohamosan sötétedett; a kis szellőzőnyílásban fellobbant a fény, majd megállapodott; a guruló ketrec lakója, nyilvánvalóan mit sem sejtve a külvilág eseményeiről, megtette intézkedéseit a sötétség ellen, hogy ne kelljen abbahagynia munkáját.

A kocsi a fennsíkon haladt, s még nem kezdte meg az ereszkedést, amikor egy újabb mennydörgés, az előbbinél hevesebb és fémesebb csengésű, megnyitotta az egek csatornáját; először kövér cseppekben hullott az eső, majd hamarosan olyan sűrűn ömlött, mintha nyílzáport zúdítottak volna le az égből.

A kocsisok láthatólag azon tanakodtak, mitévők legyenek, a kocsi megállt.

- Na, mi az - kérdezte az előbbi hang, ezúttal kifogástalan franciasággal -, mi az ördögöt csinálnak?

- Azon tanakodunk, menjünk-e tovább - mondták.

- Talán ezt inkább tőlem, s ne egymástól kérdezzék - válaszolta a hang. - Indulás!

Parancsa olyan határozottan s olyan félreérthetetlenül csengett, hogy a kocsisok szót fogadtak, s a hintó megindult a lejtőn.

- Na végre! - szólt ismét a hang. S az előbb föllebbentett bőrfüggöny visszacsapódott, ismét elválasztva az utasokat az előfogattól. Azonban az út, mely amúgy is agyagos volt és nedves, a szakadó esőben teljesen felázott, és olyan csúszós lett, hogy a lovak megmakacsolták magukat, s egy tapodtat sem mentek tovább.

- Uram - szólalt meg a rudason ülő hajtó -, lehetetlen továbbmenni.

- Aztán miért? - kérdezte az ismerős hang.

- Mert a lovak nem mennek: csúsznak.

- Mennyire vagyunk az állomástól?

- Jaj, nagyon messze, uram; négy mérföldre.

- Ide figyelj, kocsis! Veress ezüstpatkót a lovaidra, majd húznak akkor - mondta az idegen, s a függönyt félrevonva odanyújtott négy darab hatfrankos tallért.

- Uraságod nagyon jószívű - mondta a kocsis, és hatalmas markába zárta, majd bő csizmája szárába csúsztatta a tallérokat.

- Az úr mondott valamit, ha jól hallottam - szólt oda a második hajtó, aki meghallva a lecsúszó hatfrankos tallérok ezüstös csengését, maga sem akart kimaradni ebből a szép haszonnal kecsegtető társalgásból.

- Igen, azt mondta, hogy menjünk már.

- Talál valami kivetnivalót az óhajomban, barátocskám? - kérdezte az utas barátságos, de határozott hangon, amely jelezte, hogy ebben a dologban nem tűr ellentmondást.

- Én nem, uram, hanem a lovak; nézze, nem mennek tovább.

- Hát a sarkantyú mire való? - kérdezte az utas.

- Nem mennek, uram, ezek egy lépést sem, még ha a hasukba vágom is a sarkantyúmat; csapjon belém a sistergős istennyila, ha...

A kocsis nem fejezhette be az istenkáromlást: egy vakító villám iszonyú dördüléssel vágott a szavába.

- Nem keresztény embernek való idő ez - mondta a jóember. - Jaj, uram, nézze, nézze! A kocsi elindult; öt perc se telik bele, és gyorsabban fog menni, mint szeretnénk. Uram Jézus! Gurulunk, nincs segítség!

És valóban, a súlyos kocsi, mely olyan erővel nyomta a lovak farát, hogy az állatok, nem tudva megvetni lábukat, nem bírták visszatartani, nekilódult a lejtőn, s növekvő sebességét a meghatványozódó teher csakhamar féktelen vágtatássá fokozta. A lovak megvadultak a fájdalomtól, s a fogat nyílsebesen szállt lefelé a sötét meredélyen, szemlátomást közeledve a szakadékhoz.

Az utasnak most már nemcsak a hangja hallatszott a kocsiból, hanem a feje is megjelent.

- Mit csinálsz, te szerencsétlen? Megölsz mindnyájunkat! Balra a szárat! Balra, ha mondom!

- Szeretném látni az urat a helyemben! - fakadt ki a megrémült kocsis, aki iszonyatos erőfeszítéssel hiába próbált úrrá lenni megvadult lovain.

- Joseph! - sikoltott egy női hang, amely most hangzott fel első ízben. - Segítség! Joseph! Segítség! Szűzanyám!

A veszély valóban olyan fenyegető, olyan irtózatos, olyan végzetes volt, hogy már csak az Istenanyához lehetett segítségért folyamodni. Az önnön súlyától guruló kocsi, melyet nem irányított szilárd kéz, egyre közelebb ért a szakadékhoz, az első két ló egyike már valósággal ott lógott a mélység fölött; még három kerékfordulat, és ló, kocsi, lovas mindenestül lezuhan, darabokra törik, megsemmisül: ám ekkor az utas a bricskából a kocsirúdra ugrott, a kabátja gallérjánál és a nadrágja övénél fogva megragadta a hajtót, olyan könnyedén fölemelte, mintha gyerek volna, s tízlépésnyire hajítva onnét, a nyeregben termett, megmarkolta a gyeplőket, és mennydörgő hangon rárivallt a második hajtóra:

- Balra! Balra, te zsivány! Mert különben szétloccsantom az agyadat!

A parancs csodát tett; a két első lovat hajtó kocsis, akinek még a fülében csengett szerencsétlen társának üvöltése, emberfölötti erőfeszítéssel visszarángatta a kocsit az út közepére, amiben az utas is derekasan segített neki; ott vágtatott tovább a kocsi olyan sebesen és dübörögve, mint a mennydörgés, amellyel szinte versenyre kelt.

- Vágta! - kiáltott az utas. - Vágta! Ha lassítsz, agyonváglak, a lovaiddal együtt!

A hajtó megértette, hogy ez nem üres fenyegetés, ezért összeszedte minden erejét, s a kocsi rémületes sebességgel robogott lefelé; ha valaki látja a sötét éjszakában, félelmetes dübörgésével, lángoló kéményével, fojtott zokogásával, bizonyára azt hiszi, hogy a sátán szekerét látja, melyet kísértetlovak repítenek tova, s az orkán hajtja maga előtt.

Az utasok alig kerültek ki az egyik veszedelemből, máris itt volt a másik. A völgybe lecsüngő elektromos felhőnek szinte szárnyai nőttek, s versenyt száguldott a lovakkal. Az utas néhanéha felpillantott; s kivált amikor villám hasított a homályba, a fényénél látni lehetett arcán a nyugtalanságot, amelyet leplezni sem igyekezett; nem is volt ott senki, hogy lássa, hacsaknem az Isten. Egyszerre csak, abban a pillanatban, amikor a kocsi leért a lejtő aljába, s a lendület ugyanolyan sebességgel sodorta tovább a sík talajon, a hirtelen légmozgás összevegyítette a kétféle elektromosságot, s a felhő süketítő csattanással szakadt ketté, hogy dörgés és villámlás egyszerre sújtson le. Először ibolyaszín, majd zöldes, végül fehér tűzár borította el a lovakat; a rudas és a nyerges felágaskodott, s a kénszagú levegőt kapálta; az ostorhegyes meg a gyeplős úgy rogyott le, mintha kifutott volna a föld a lábuk alól; de a gyeplős szinte ugyanabban a pillanatban fölállt, s megérezve, hogy az istrángja elszakadt, elragadta lovasát, s eltűnt vele a sötétben, miközben a hintó még elgurult vagy tízlépésnyire, s ott megakadt a villám sújtotta ló hullájában.

Az eseményt a kocsiban utazó nő szívet tépő sikoltozása kísérte.

Egy pillanatra olyan zűrzavar támadt, hogy egyikük sem tudta, holt-e vagy eleven. Az utas is csak tapogatta magát, vajon megvan-e még.

Megvolt, méghozzá épségben; a felesége azonban elalélt.

Ámbár az utas sejtette, hogy mi történt, mivel a bricskából hallatszó sikoltozást egyszeriben síri csend váltotta föl, első gondja mégsem a jajveszékelő asszony volt.

Mihelyt szilárd talajt érzett a lába alatt, máris futott a hintó végébe.

Ott volt az a szép arabs telivér, amelyről már szólottunk, s ijedten, megbokrosodva, ágaskodva, szinte szálanként meredező sörénnyel, pattanásig feszítette a kötőfékjét, s vadul rángatta az ajtót, amelynek a gombjához hozzá volt kötve. Végül a büszke paripa kimeredő szemmel, habos szájjal, hiába erőlködve, hogy elszabaduljon, valósággal megmerevedett a vihar borzalmában, s amikor gazdája a szokott füttyentés kíséretében meg akarta veregetni a tomporát, felágaskodott, s olyan riadtan nyerített, mintha nem ismerné meg.

- Na még csak ez az ördöngös ló hiányzott - dörmögte egy fojtott hang a hintó belsejéből -; verje átok ezt a dobrokoló bestiát!

Aztán türelmetlenül és fenyegetőn csattant fel a hang, arab nyelven:

- *Nhe gullakc hogud shaked haffrit*![2]

- Ne haragudjék a Dzseridre, mester - mondta az utas, és eloldva a lovat, a hintó hátsó kerekéhez kötötte; - megijedt, ennyi az egész, és, szó ami szó, volt is mitől.

Azzal kinyitotta a hintó ajtaját, leeresztette a felhágót, föllépett a hintóba, s behúzta maga mögött az ajtót.

[2] Nyughass, gonosz szellem!

II
Althotas

Az utas ekkor egy szürke szemű, horgas orrú, reszketeg, de fürge kezű aggastyánnal találta magát szemközt, aki belesüppedve egy öblös karszékbe, jobbjával egy vaskos pergamen kéziratot lapozgatott, amelynek címlapján az volt, hogy *La Chivre del Gabinetto*, baljában pedig egy ezüst habszedő kanalat fogott.

Ez a viselkedés, ez a foglalatosság, ez az agyonbarázdált, mozdulatlan arc, amelyben mintha csak a száj meg a szem lett volna eleven, egyszóval, ez az egész jelenség, amely bizonyára meghökkenti az olvasót, az idegennek szemmel láthatóan megszokott dolog volt, mert még csak körül sem tekintett, holott a kocsi e részének berendezése megért volna egy pillantást.

Három fal - mint emlékezünk rá, az aggastyán így nevezte a hintó oldalát -, három könyves-rekeszekkel elborított fal fogta körül a karszéket, e különös személy állandó és egyetlen ülőhelyét, a könyvek fölé erősített fapolcocskákon megszámlálhatatlan üvegcse, kehely és fatokokba rendezett kis doboz sorakozott, akár a porcelán- és üvegholmi egy tengerjáró hajón: az aggastyán, aki láthatólag ahhoz szokott, hogy maga szolgálja ki magát, valamennyi rekeszt és polcot elérhette guruló karszékéből, amelyet egy oldalra nyúló emelőkarral egymaga szabályozott föl vagy le, amikor helybe ért.

A szoba, nevezzük így ezt a fülkét, nyolc láb hosszú, hat láb széles és hat láb magas volt; az ajtóval szemben, az üvegcséken és a lombikokon kívül, a be- és kijárásra szabadon hagyott negyedik oldal közelében alacsony kályha állt, szikrafogóval, fújtatóval és vasrostéllyal; ebből a kályhából, amelyen most egy fehérre izzított tégelyben valami folyadék fortyogott, szóval, ebből a kályhából szállt fel a tetőn kinyúló kéményen át az a titokzatos füst, amelyet magunk is láttunk, s amelyet szájtátva bámult minden ország minden rendű és rangú lakosa.

Ezenkívül, a padlón festői összevisszaságban heverő üvegcsék, dobozkák, könyvek és füzetek között, rézcsipeszeket, különféle folyadékokban ázó széndarabkákat, egy félig töltött nagy vizeskorsót s a tetőről madzagokon függő növénycsomókat lehetett látni, egy részük olyan friss volt, mintha előző nap szedték volna, a többi olyan fonnyadt, hogy legalább százesztendősnek látszott.

A helyiségben átható bűz terjengett, egy kevésbé ijesztő vegykonyhában illatnak mondták volna.

Az aggastyán, éppen amikor az utas belépett, hihetetlen ügyesen és fürgén a kályhához kormányozta magát, s áhítatos figyelemmel kezdte leszedni a folyadék habját; aztán, hogy a belépő elvonta a figyelmét, jobbjával a fejébe nyomta hajdan fekete bársonysapkáját, mely fülcimpáig burkolta a fejét, s amely alól néhány ezüstösen csillogó, fehér hajtincs kandikált ki, és figyelemre méltó erővel húzta ki a karszék kereke alá szorult vattázott selyemkaftánját, amelyet az évtizedes használat kifakított, elnyűtt, de mindenekelőtt rongyossá foszlatott.

Az aggastyán láthatólag nagyon rossz kedvében volt, s míg a kotyvalékáról szedegette a habot, meg a kaftánját húzkodta, zsémbesen dörmögte:

- Megijedt az az átkozott bestia, de mitől, ha szabad kérdeznem? Rángatta az ajtómat, megbillentette a kályhámat, s az elixíremnek jó negyedrésze a tűzbe ömlött. Acharat! Ha Istent ismer, eressze szélnek ezt a bestiát az első sivatagban, amelyen áthaladunk.

Az utas mosolygott.

- Először is, mester - mondta -, nem megyünk már át több sivatagon, mivel francia földön járunk, másrészt meg nem ereszthetek csak úgy szélnek egy paripát, amelyet ezer aranyért vásároltam, s amelynek egyébként sincsen ára, mivelhogy az Al-Borach törzséből származik.

- Ezer arany, ezer arany! Ha akarja, megadom azt az ezer aranyat vagy amennyit ér. Nekem több mint egymillióba kerül a maga lova, arról nem is szólva, hogy mennyivel rövidíti meg az életemet.

- De hát végtére is, mit csinált megint ez a szegény Dzserid? Hadd halljam!

- Hogy mit csinált? Hát azt, hogy néhány percen belül már forrt volna az elixírem, s nem futott volna ki belőle egy csepp sem, amit ugyan sem Zoroaszter, sem Paracelsus nem említ, Borri azonban nyomatékosan ajánl.

- Semmi baj, drága mester, még néhány másodperc, és elixírje felforr.

- Már hogy forrna fel, nézzen ide, Acharat! A tüzem, mintha megátkozták volna, kialszik, valami hull rá a kéményből, csak tudnám, mi az.

- Én tudom, hogy mi hull a kéményből - mondta a tanítvány nevetve -, víz.

- Micsoda? Víz? Hogyhogy víz? Hisz akkor odavan az elixírem! Kezdhetem az egészet elölről! Mintha ki tudja mennyi időm volna! Istenem! Istenem! - sopánkodott az öreg tudós, s kétségbeesetten emelte kezét az égnek. - Víz! És miféle víz, Acharat, ha szabad tudnom?

- A legtisztább mennyei víz, mester; szakad az eső, nem vette még észre?

- Hát észreveszek én valamit, amikor dolgozom? Víz!... Szóval ez volt az!... Látja, Acharat, ez nagy megpróbáltatás szegény lelkemnek! Hát hogyne! Egy fél éve könyörgök kémény-fedőért... Fél éve!... Mit beszélek?... Egy éve. De magának kisebb gondja is nagyobb ennél... holott magának nincs is egyéb gondja, mivel még fiatal. S mi történik a maga hanyagsága miatt? Ma az eső, holnap a szél dönti halomra számításaimat, s teszi tönkre a művemet; pedig igyekeznem kell, Jupiterre! Maga is tudja, hogy közeleg a napom, s ha nem vagyok készen arra a napra, s nem lelem meg újra az életelixírt, istenhozzád bölcs, öreg Althotas! Július tizenharmadikán lépek a századik évembe, pontosan este tizenegy órakor, s addigra elixíremnek tökéletesnek kell lennie.

- De hiszen úgy látom, pompásan készül, drága mester - mondta Acharat.

- Persze, persze, már szedtem is be belőle, próbaképp; a bal karom, mely úgyszólván béna volt, visszanyerte rugalmasságát; azonkívül megtakarítom a táplálkozásra fordított időt is, mert elegendő, ha csak két-három naponként eszem, s közben életben tart egy-egy kanálnyi elixír, még ha tökéletlen is. Ó, ha belegondolok, hogy talán már csak egyetlen növény, talán csak egyetlen növénynek egyetlen levele hiányzik az elixírem tökéletességéhez! S talán százszor, talán ötszázszor, ezerszer is elhaladtunk már mellette, talán a lovaink lába taposta, a kocsink kereke átment rajta, ó, Acharat! Erről a növényről beszél Plinius, ezt a növényt nem találta még meg senki tudós, vagy nem ismerte fel, mert hiszen semmi nem vész el! Okvetlenül tudakolja majd meg Lorenzától a nevét, ha majd megint révületbe esik!

- Jól van, mester, legyen nyugodt, majd megtudakolom.

- Akárhogy is - folytatta a tudós mély sóhajjal -, az elixírem most odavan, és háromszor két hétbe telik, hogy eljussak ugyanoda, ahol ma voltam, azt ugye tudja? Vigyázzon, Acharat, maga is legalább annyit veszít, mint én, ha egy napon meg találok halni... De mi ez a zaj? A kocsi dübörög?

- Nem, mester, mennydörög.

- Mennydörög?

- Igen, az előbb majdnem agyoncsapott a villám valamennyiünket, de legkivált engem; szerencsére, selyemruha volt rajtam, s az megóvott.

- Na látja - mondta az öregember, s a térdére csapott, mely úgy döngött, mint az üreges csont -, na látja, Acharat, hová juttat a csacskaságaival: azt akarja, hogy villámtól haljak meg, hogy ostobán elpusztuljak a villamos szikrától, amelyet, ha időm engedné, a kályhámba kormányozhatnék és főznék vele; nem elég, hogy ki vagyunk téve az emberek ügyefogyottságából és ostobaságából származó bajoknak, a maga hibájából még az égi bajoktól is szenvedjünk, holott ezeket könnyűszerrel elháríthatjuk.

- Bocsásson meg, mester, de eddig még nem mondta, hogy...

- Hogyhogy? Hát nem fejtettem ki a csúcselméletemet, nem magyaráztam el a kormányozható sárkányomat? Ha készen vagyok az elixírrel, majd még egyszer elmondom; de most, ezt beláthatja, nincsen rá időm.

- Azt hiszi tehát, hogy a villámot meg lehet fékezni?

- Nemcsak hogy megfékezni, hanem oda vezetni, ahová tetszik. Egyszer majd, egyszer majd, ha átlépem a második ötven határát, s nem lesz más dolgom, mint hogy nyugodtan várjam a harmadikat, acélkantárt vetek a villámra, s olyan könnyedén kormányozom, mint maga a Dzseridet. Addig azonban csináltasson fedőt a kéményemre, nagyon kérem, Acharat.

- Majd csináltatok, legyen nyugodt.

- Majd, majd! Mindig ez a majd! Mintha bizony a miénk lenne a jövő. Ó, jaj, sosem fog megérteni! - tajtékzott az öregember, a karosszékében hánykolódva, s kétségbeesetten tördelve a kezét. - Legyen nyugodt!... Azt mondja, legyek nyugodt, de ha három hónapon belül nem tökéletesítem az elixíremet, búcsút mondhatok ennek az árnyékvilágnak. De érjem csak meg azt a második ötvenet, térjen csak vissza a fiatalságom, tagjaim ereje, fürge mozgásom, nem szorulok többé senkire, nem mondják többé nekem, hogy: „majd megcsinálom”; inkább én fogom mondani, hogy „már megcsináltam”.

- S elmondhatja ezt végre nagy művünkről is? Gondolt arra is?

- Ó, Istenem, hát persze! S ha olyan biztos volnék az elixíremben, mint amilyen biztosan tudom, hogy meglesz a gyémánt...

- Valóban olyan nagyon bízik benne, mester?

- Valóban, mivel már megcsináltam.

- Már megcsinálta?

- Tessék, nézze meg maga is.

- Hol?

- Ott, abban a kis üvegedényben; ott van, már meg is fogta.

Az utas mohón megragadta a jelzett üvegedényt; egy nagyon finoman csiszolt kis kristálykehely volt az, a fenekét egészen befödte a szinte tapinthatatlan por, amely rátapadt az üveg oldalára is.

- Gyémántpor! - kiáltott fel a fiatal férfi.

- Az bizony, gyémántpor; de nézze csak meg jobban, mi van benne.

- Igen, igen, egy kölesnyi briliáns.

- A nagysága nem számít; majd összetömörítjük a port, csinálunk belőle kendermagnyit, borsószemnyit; de az ég szerelmére, drága Acharat, az ígéretemért cserében azt kérem, hogy szereltessen fedőt a kéményemre s egy hárítót a kocsijára, hogy az eső ne csurogjon be a kéménybe, a villám meg másfelé csavarogjon.

- Jó, jó, legyen nyugodt.

- Már megint ez az örökös *legyen nyugodt*, amitől az embernek szitkozódni támad kedve. Fiatalság! Bohó fiatalság! Önhitt fiatalság! - kiáltozta gyászos vihogással, kitátva fogatlan száját, amitől mély szemgödrei még feketébbnek látszottak.

- Mester - mondta Acharat -, a tüze kialszik, a tégelye kihűl: mi van abban a tégelyben?

- Nézzen bele.

A fiatal férfi szót fogadott, levette a tégely tetejét, s egy mogyorónyi megüvegesedett széndarabkát talált benne.

- Gyémánt! - kiáltott fel. Majd kisvártatva így folytatta: - Igen, de foltos, tökéletlen, értéktelen gyémánt.

- Mert a tűz kialudt, Acharat; mert nem volt fedő a kéményemen, hallja-e?

- Igazán, bocsásson meg, mester - mondta a fiatal férfi, s ide-oda forgatta a gyémántot, mely hol élénken csillogott, hol elsötétült -: igazán bocsásson meg és egyék valamit, hogy erőre kapjon.

- Fölösleges, két órája vettem be egy kanálnyi elixírt.

- Téved, mester, ma reggel hat órakor vette be.

- No, és most hány óra van?

- Mindjárt délután fél három.

- Jézusom! - csapta össze a kezét a tudós -, megint elmúlt, elrohant, semmivé vált egy nap! Rövidülnek a napok, vagy mi? Már nem huszonnégy órából áll egy nap?

- Ha már enni nem akar, aludjék legalább néhány percet, mester.

- Nos, jól van, alszom két órát: figyelje az óráját, és két óra múlva keltsen fel.

- Megígérem.

- Tudja, Acharat, valahányszor elalszom - mondta az öregember hízelkedő hangon -, mindig attól félek, hogy csak az örökkévalóságban ébredek fel. Fölkelt, ugye? Ne ígérje, esküdjék!

- Esküszöm, mester.

- Két óra múlva?

- Két óra múlva.

Idáig jutottak a beszélgetésben, amikor olyanféle dobogást hallottak az útról, mintha ló vágtatna arra. A dobogást kiáltás kísérte, melyből nyugtalanság és megdöbbenés hallatszott.

- Hát ez meg micsoda megint? - kiáltott fel az utas, és feltépve az ajtót, kiugrott az útra, még a hintó felhágóját sem véve igénybe.

III

Lorenza Feliciani

Mi is történt odakint, míg az utas és a tudós beszélgettek a hintóban?

Mondottuk, hogy attól a mennykőcsapástól, amely leterítette a két első lovat, s megvadította a két hátulsót, a bricskában ülő asszonyszemély elvesztette eszméletét.

Néhány pillanatig eszméletlenül feküdt, majd - mivel csak az ijedtség okozta az ájulást - lassacskán felocsúdott. - Ó, édes Istenem - jajveszékelt -, itt vagyok elhagyatva, minden támasz nélkül, nincs emberi teremtmény, aki megszánna!

- Hölgyem - mondta egy félénk hang -, itt vagyok én, ha ugyan valamiben is hasznára lehetek.

Erre a hangra, mely közvetlenül a füle mellett szólalt meg, a fiatal nő fölült, s fejét és karját kidugva a bricska bőrfüggönyén, farkasszemet nézett egy ifjú emberrel, aki a felhágón állott.

- Ön szólt hozzám, uram? - kérdezte.

- Igen, asszonyom - válaszolt az ifjú.

- S felajánlotta a segítségét?

- Igen.

- Először is, mi történt?

- Az történt, asszonyom, hogy a villám majdnem agyonsújtotta önöket, és amikor lecsapott, elszakította az elülső lovak istrángját, azok elszabadultak, s magukkal ragadták a kocsist.

A hölgy nagy nyugtalansággal nézett körül.

- És... aki a hátsó lovakat vezette, az hol van? - kérdezte.

- Felszállt a hintóba, asszonyom.

- Nem esett baja?

- Nem.

- Bizonyos benne?

- Legalábbis teljesen sértetlenül ugrott le a lováról.

- Ó! Áldassék az Úr neve!

És az ifjú hölgy megkönnyebbülten lélegzett fel. - De hát hol tartózkodott ön, uram, hogy most ilyen hirtelen itt termett, s felajánlja a segítségét?

- Amikor meglepett a zivatar, asszonyom, behúzódtam ebbe a sötét mélyedésbe, amely tulajdonképpen egy kőfejtő bejárata, s innen láttam, hogy a kanyarban hirtelen felbukkan egy kocsi, s robogva közeledik. Először azt hittem, elragadták a lovak, de aztán láttam, hogy éppen ellenkezőleg, vaskéz kormányozza őket, amikor hirtelen olyan iszonyatos csattanással sújtott le a mennykő, hogy először azt gondoltam, engem is agyonvágott, s egy pillanatig szinte megsemmisülten álltam ott. Amiről az imént beszámoltam, olyan volt, mint az álom.

- Akkor hát abban sem bizonyos, hogy aki a hátsó lovakat hajtotta, a hintóban van?

- Dehogynem, asszonyom. Közben magamhoz tértem, és tökéletesen jól láttam, hogy fölszáll.

- Győződjék meg róla, kérem, hogy ott van-e még.

- Hogyan?

- Hallgatózzék. Ha bent van a hintóban, két hangot fog hallani.

Az ifjú leugrott a felhágóról, közelebb lépett a hintó oldalához, és hallgatózott.

- Igen, asszonyom - mondta visszalépve -, ott van.

A fiatal hölgy bólintott, mintha ezt mondaná: „Jól van", de aztán tenyerébe temette arcát, mint aki mélyen eltűnődik valamin. Az ifjú ezalatt jól megnézegethette. A fiatal hölgy huszonhárom-huszonnégy éves lehetett, arca barna volt, az a fajta fénytelen barna, amely egészségesebb és szebb a legszebb rózsaszínnél és karmazsinnál. Szép kék szeme, melyet kérdőn emelt az égre, úgy ragyogott, mint két csillag, fekete haja pedig, melyet a kor divatjától eltérően nem rizsporozott, szénfekete hullámokban hullott alá gyöngyházszínű nyakára.

Egyszerre úgy látszott, elhatározott valamit.

- Uram - kérdezte -, hol vagyunk most?

- A strasbourg-párizsi úton, asszonyom.

- És az útnak melyik pontján?

- Két mérföldre Pierrefitte-től.

- Mi az a Pierrefitte?

- Egy kisváros.

- És Pierrefitte-ből hová jut az ember?

- Bar-le-Ducbe.

- Az város?

- Igen, asszonyom.

- Népes?

- Négy-ötezer lelkes, úgy gondolom.

- Van innét valami mellékút, amelyen hamarább el lehet jutni Bar-le-Ducbe, mint a főúton?

- Nincs, asszonyom, legalábbis nem tudok róla.

- *Peccato!*[3] - mormolta az asszony, s visszahúzódott a kocsiba. A fiatalember várt egy darabig, hogy vajon az ifjú hölgy tesz-e még fel több kérdést is; de látva, hogy hallgat, ellépett a kocsitól, hogy elmenjen. Mozdulata az asszonyt felriasztotta álmodozásából, mert hirtelen előredőlt a kocsi párkányára.

- Uram - mondta.

Az ifjú hátrafordult.

- Tessék, asszonyom - mondta, s közelebb lépett.

- Még egy kérdést, ha megengedi.

- Parancsoljon.

- Volt egy ló a hintó után kötve?

---

[3] Kár! (olaszul)

- Igen, asszonyom.

- Most is ott van?

- Nincs, asszonyom: az, aki felszállt a hintóba, eloldotta, majd a hintó kerekéhez kötötte.

- A lónak sem esett baja?

- Nem hinném, asszonyom.

- Értékes állat, én nagyon ragaszkodom hozzá; szeretném a saját szememmel látni, hogy valóban sértetlen-e; de hogy menjek oda ebben a sárban?

- Idehozhatom a lovat - mondta az ifjú.

- Ó, tegye meg, kérem - kiáltott fel a hölgy -, nagyon hálás leszek érte.

Az ifjú odament a lóhoz, az fölemelte a fejét, és nyerített.

- Ne féljen - szólt oda a hölgy a bricskából -; olyan, mint a kezes bárány.

Aztán halkan szólongatta:

- Dzserid! Dzserid!

A ló nyilván megismerte úrnője hangját, mert kinyújtotta hosszú fejét, s gőzölgő orrlyukaival a bricska felé szimatolt.

A fiatalember közben elkötötte.

De az állat, amint megérezte, hogy gyakorlatlan kéz tartja a szárat, egyetlen rántással kiszabadította magát, iramodott egyet, s máris húsz lépésre volt a kocsitól.

- Dzserid! - mondta újra az asszony a legszelídebb hangján. - Dzserid, gyere ide!

Az arabs mén megrázta nemes fejét, hangosan szedte a levegőt, s kényeskedve, mintha zeneszóra lépkedne, közeledett a bricskához.

A hölgy félig kihajolt a bőrfüggöny mögül.

- Gyere ide, Dzserid, gyere ide! - hívogatta.

Az állat pedig engedelmesen odahajtotta fejét a becézésre nyújtott kéznek.

S ekkor az ifjú hölgy, karcsú kezével megmarkolva a ló sörényét, s a másikkal a bricska párkányára támaszkodva, olyan könnyedén lebbent a nyeregbe, mint a germán balladák tündérei, akik a ló farára pattannak, s megkapaszkodnak a lovas övében.

Az ifjú odaugrott hozzá, de az asszony egy kézmozdulattal visszaparancsolta.

- Figyeljen rám - mondta neki -; ámbár maga még fiatal, vagy talán éppen azért, kell, hogy legyen emberség magában. Ne akadályozza meg, hogy elmenjek. Olyan embertől menekülök, akit szeretek, csakhogy én elsősorban római vagyok és jó katolikus. Ez az ember pedig, ha vele maradnék, elveszejtené a lelkemet; ez istentagadó és szellemidéző, s Isten nemhiába figyelmeztette a mennydörgés szavával. Bár megértené a figyelmeztetést! Mondja el neki, amit tőlem hallott, s Isten áldja meg a segítségéért. Ég önnel!

E szavakkal, könnyedén, mint a lápi lidércek, ellebbent onnét, s elenyészett, elvágtatott a Dzserid hátán.

Az ifjú, látva, amint menekül, nem tudott elfojtani egy meglepett és bámuló felkiáltást.

Ezt a kiáltást hallották meg a hintóból, s erre figyelt föl az utas.

IV
Gilbert

Mint mondottuk, erre a kiáltásra figyelt föl az utas.

Hirtelen kiugrott a hintóból, gondosan bezárta maga mögött, s nyugtalanul nézett körül.

Legelőször is a sóbálvánnyá vált ifjút látta meg. A felvillanó villámfénynél tetőtől talpig végigvizslatta, látszott, hogy így szokta megnézni a szeme elé kerülő új holmikat és személyeket.

Alacsony termetű, sovány és izmos, legföljebb tizenhat-tizenhét éves ifjút látott; fekete szemében, mely merészen szegeződött az elébe kerülő tárgyakra, ha szelídség nem is, de kedvesség tükröződött; vékony, fitos orra, finom vonalú ajka, kiugró pofacsontja ravaszságra és óvatosságra vallott, erősen előreugró, kerek álla viszont szilárd elhatározóképességről tanúskodott.

- Ön kiáltott az előbb? - kérdezte az utas.

- Igen, uram, én kiáltottam - válaszolta az ifjú.

- És miért kiáltott?

- Mert... - Az ifjú tétován elhallgatott.

- Mert? - ismételte meg az utas.

- Uram - kérdezte az ifjú -, volt egy hölgy a bricskában?

- Igen.

És Balsamo szeme úgy meredt a kocsira, mintha tekintetével át akarná fúrni a deszkát.

- Volt egy ló is, a hintó rugójához kötve?

- Igen. De hova az ördögbe tűnt?

- Uram, a hölgy a bricskából elment a rugóhoz kötött lovon.

Az utas nem kiabált, még csak egy szót sem szólt; egy ugrással a bricskánál termett, széthúzta a bőrfüggönyt; az égboltot tűzbe borító villám fényénél látta, hogy a bricska üres.

- A Krisztusát! - bődült el, túlharsogva a kíséretéül szolgáló mennydörgést.

Aztán úgy nézett körül, mintha azt keresné, hogy mivel induljon az üldözésére; de nyomban belátta, hogy a meglevő eszközök nem elégségesek.

- A Dzseridet üldözőbe venni ezekkel a lovakkal - mondta fejcsóválva - annyi, mint teknősbékát küldeni a gazella nyomába... De majd megtudom én, hogy hol van, hacsak...

Hirtelen támadt aggodalommal a dolmánya zsebébe nyúlt, levéltárcát vett ki belőle, s kinyitotta. A levéltárca egyik rekeszében volt egy összehajtogatott papír, s az összehajtogatott papírban egy fekete hajfürt.

A hajfürt láttán az utas arca felderült, s legalábbis látszatra megnyugodott. - Na jól van - folytatta végighúzva homlokán a kezét, mely nyomban csupa izzadság lett -, na jól van; és nem mondott semmit, amikor elment?

- De mondott, uram.

- És mit mondott?

- Azt üzente általam, hogy nem gyűlöletből, hanem félelemből hagyja el önt; hogy ő jó keresztény, ön ellenben...

Az ifjú tétovázott.

- Én ellenben?... - nógatta az utas.

- Nem tudom, elmondjam-e - tanakodott az ifjú.

- Mondja csak, a csudába is!

- Ön ellenben istentagadó és pogány, akit Isten ma este utoljára figyelmeztetett; s hogy ő megértette Isten intő szavát, s értse meg ön is.

- Csupán ennyit mondott? - kérdezte amaz.

- Csupán ennyit.

- Jó, akkor beszéljünk másról.

S a nyugtalanság és elégedetlenség utolsó ránca is elsimult az utas homlokán. Az ifjú feszült érdeklődéssel nézte a háborgó szív jeleit az arcon; látni való volt, hogy a megfigyelő képességnek ő sincs híján.

- Először is, mi a neve, ifjú barátom? - kérdezte az utas.

- Gilbert, uram.

- Csak Gilbert? De hiszen ez keresztnév, ha jól tudom.

- Nekem ez a vezetéknevem.

- Nos, kedves Gilbert-em, önt a Gondviselés küldte az utamba, hogy kihúzzon a csávából.

- Szolgálatára, uram, amit csak tehetek...

- Azt megteszi, köszönöm. Hát igen, az ön korában szívesen ígérget az ember, pusztán az ígérgetés kedvéért, tudom, hogy van ez; de én nem kérek nagy dolgot, csupán és egyszerűen csak azt kérem, hogy ajánljon valami szállást ma éjszakára.

- Hát először is itt van ez a szikla, amely alatt magam is meghúzódtam a vihar elől - mondta Gilbert.

- Igen, igen - válaszolta az utas. - Csakhogy én szeretnék inkább valami házfélét, ahol jól megvacsorázhatom, s kapok egy kényelmes ágyat.

- Ez már nehezebb dolog.

- Hát olyan messze vagyunk a szomszéd falutól?

- Pierrefitte-től?

- Pierrefitte-nek hívják?

- Igen, uram. Körülbelül másfél mérföldnyire vagyunk onnét.

- Másfél mérföld, ebben a sötétben, ilyen időben, mindössze ezzel a két lóval, az jó két óra. Törje a fejét egy kicsit, barátom, nincs valami lakott hely itt a környéken?

- Itt van a Taverney kastély, legföljebb háromszáz lépésre.

- Na, hát akkor... - kezdte az utas.

- Tessék, uram? - meresztette nagyra a szemét az ifjú.

- Hát miért nem ezzel kezdte?

- De hiszen a Taverney kastély nem vendégfogadó.

- Laknak benne?

- Persze.

- Kik?

- Hát... de Taverney báró.

- És kiféle-miféle ez a de Taverney báró?

- Ő Andrée kisasszony atyja, uram.

- Roppantul örvendek az újságnak - mondta mosolyogva az utas -, én azonban azt kérdeztem, hogy milyenfajta ember a báró.

- Hatvan-hatvanöt esztendős öregúr, úgy hírlik, egykor gazdag volt.

- No persze, és elszegényedett; valamennyinek ez a története. Vezessen el, barátom, de Taverney báróhoz, legyen szíves.

- De Taverney báróhoz? - kiáltott fel az ifjú szinte rémülten.

- Csak nem tagadja meg ezt a szívességet?

- Nem, uram; csakhogy...

- Csakhogy?

- Csakhogy nem fogja fogadni.

- Nem fogad egy eltévedt nemesembert, aki menedéket kér tőle? Hát vadember a maga bárója?

- Hát... - mondta az ifjú olyan hangsúllyal, ami körülbelül ezt jelentette: „Bizony olyasféle, uram."

- Annyi baj legyen - mondta az utas -, akkor is megpróbálom.

- Nem ajánlom - válaszolta Gilbert.

- Ugyan! - tiltakozott az utas. - Ha vadember is a bárója, elevenen csak nem fal fel.

- Azt nem; de esetleg becsapja az ajtót az orra előtt.

- Akkor majd rátöröm; hacsak kereken meg nem tagadja, hogy odavezessen.

- Nem, uram.

- Akkor mutassa az utat.

- Szívesen.

Az utas visszalépett a bricskába, és egy kis lámpást hozott elő.

Az ifjú egy pillanatig azt remélte, hogy az idegen - mivel a lámpás kialudt - visszamegy a hintóba, ő meg az ajtónyíláson át megláthatja, hogy mit rejt a belseje.

Ám az utas egy lépést sem tett a hintó ajtaja felé. A lámpást Gilbert kezébe nyomta. Az ide-oda forgatta, nézegette.

- Mit csináljak ezzel a lámpással, uram? - kérdezte.

- Világítsa az utat, míg én a lovakat vezetem.

- De kialudt.

- Mindjárt meggyújtjuk megint.

- Vagy úgy! - mondta Gilbert. - Van gyújtója a hintóban.

- Meg a zsebemben - válaszolt az utas.

- Nehéz lesz meggyújtani a taplót ebben az esőben.

Az utas mosolygott.

- Nyissa ki a lámpást - mondta.

Gilbert szót fogadott.

- Tegye a kalapját a kezem fölé.

Gilbert ismét szót fogadott, s láthatólag feszült érdeklődéssel figyelte a készülődést. Gilbert a tűzgyújtásnak csak egyetlen módját ismerte: a kovás tűzcsiholást.

Az utas a zsebéből ezüsttokot húzott elő, a tokból pedig gyújtót; aztán, kinyitva a tok alját, a gyújtót nyilván valami gyúlékony anyagba márthatta, mert az nyomban lángra lobbant, halk sercenéssel.

A művelet olyan tüneményesen gyors, olyan váratlan volt, hogy Gilbert összerezzent.

Az utas mosolygott a meghökkenésen, mely egészen természetes volt ebben a korban, amikor alig néhány vegyész ismerte csak a foszfort, és megőrizte a titkát saját kísérleteihez.

Az utas odatartotta a varázslángot a lámpabélhez, aztán becsukta a tokot, és visszasüllyesztette a zsebébe.

Az ifjú sóváran égő szemmel követte az értékes tok útját. Látszott, hogy sokért nem adná, ha ilyen kincs birtokába jutna.

- Most, hogy van már fényünk, hajlandó vezetni? - kérdezte az utas.

- Jöjjön, uram - mondta Gilbert.

S az ifjú megindult előre, társa pedig a lovat vezette a zablájánál fogva.

Közben az idő is tűrhetőbbé vált, az eső majdnem teljesen elállt, az égzengés pedig egyre távolodott.

Elsőnek az utas érezte szükségét, hogy megtörje a csendet.

- Amint látom, barátom, jól ismeri ezt a Taverney bárót, nemde? - kérdezte.

- Igen, uram, s ez érthető is, hiszen gyerekkorom óta nála lakom.

- Rokona talán a báró?

- Nem.

- Gyámja?

- Nem.

- Gazdája?

Az ifjú összerezzent a gazda szóra, s élénk pír öntötte el egyébként halvány orcáját. - Nem vagyok cseléd, uram - jegyezte meg.

- De hát végtére is, micsoda? - kérdezte újra az utas.

- A báró úr egykori feles bérlőjének vagyok a fia; anyám dajkálta Andrée kisasszonyt.

- Értem már: az ifjú hölgy tejtestvéreként tartózkodik a kastélyban; felteszem ugyanis, hogy a báró lánya fiatal.

- Tizenhat éves, uram.

E két utóbbi kérdésből, mint látható, Gilbert elsikkasztott egyet. Azt, amelyik a saját személyére vonatkozott.

Az utas, akárcsak magunk, láthatólag szintén észrevette a dolgot, kérdezősködését azonban más irányban folytatta.

- Milyen véletlen vetette az útra ebben az ítéletidőben? - kérdezte.

- Nem az úton voltam, uram, az út menti szikla alatt tartózkodtam.

- És mit csinált a szikla alatt?

- Olvastam.

- Olvasott?

- Igen.

- És mit olvasott?

- *A társadalmi szerződés*-t, Jean-Jacques Rousseau úrtól.

Az utas egy kissé megrökönyödve nézett az ifjúra.

- A báró könyvtárából vette ki a könyvet? - kérdezte.

- Nem, uram, pénzért vettem.

- Ugyan hol?... Bar-le-Ducben?

- Nem, uram, itt, egy vándor árustól: egy idő óta sok árus járja a vidéket jó könyvekkel.

- Honnan tudja, hogy *A társadalmi szerződés* jó könyv?

- Olvasás közben jöttem rá, uram.

- Eszerint olvasott rossz könyveket is, hogy látja a különbséget?

- Igen.

- És mit tart rossz könyvnek?

- Hát a *Sofá*-t, a *Tanzaï és Neadarme*-ot, s más efféle könyveket.

- Honnan az ördögből szedte elő ezeket?

- A báró úr könyvtárából.

- Hogy jut hozzá a báró ezekhez az újdonságokhoz ebben a sárfészekben?

- Párizsból kapja őket.

- Hogyan költheti a pénzét a báró, ha olyan szegény, mint ahogy ön mondja, barátom, efféle sületlenségekre?

- Nem vásárolja, ajándékba kapja őket.

- Úgy? Szóval ajándékba?

- Igen, uram.

- És kitől?

- Egy barátjától, egy hatalmas úrtól.

- Egy hatalmas úrtól? A nevét is tudja ennek a hatalmas úrnak?

- Richelieu hercegnek hívják.

- Csak nem az öreg marsall az?

- De igen, a marsall.

- De, gondolom, arra azért vigyáz, hogy effajta könyvek ne kerüljenek Andrée kisasszony kezébe.

- Ellenkezőleg, uram, szanaszét hagyja őket.

- Andrée kisasszony is rossznak tartja ezeket a könyveket? - kérdezte az utas csúfondáros mosollyal.

- Andrée kisasszony nem olvassa őket - válaszolta Gilbert szárazon.

Az utas elhallgatott egy időre. Nyilvánvaló volt, hogy ez a különös természet, jónak és rossznak, szemérmességnek és merészségnek ez a furcsa keveréke, akaratlanul is foglalkoztatja.

- És miért olvasta el ezeket a könyveket, ha tudta, hogy rosszak? - kérdezte a férfi, akit az agg tudós Acharat néven szólított.

- Mert amikor a kezembe vettem őket, még nem ismertem az értéküket.

- De hamarosan megismerte.

- Meg, uram.

- És mégis tovább olvasta őket?

- Igen.

- Mi célból?

- Olyasmit tanultam belőlük, amit addig nem tudtam.

- És *A társadalmi szerződés*?

- Abból olyasmit tudok meg, amit már sejtettem.

- Például?

- Például, hogy minden ember testvér, hogy azok a társadalmak, amelyekben jobbágyok vagy rabszolgák élnek, rosszul vannak megszervezve; hogy egyszer majd minden ember egyenlő lesz.

- Mi a csoda! - hökkent meg az utas.

Egy kis ideig csend volt, miközben Gilbert és társa folytatta útját; az utas a kantárszárnál fogva vezette a lovat, Gilbert meg a lámpást tartotta a kezében.

- Szóval ön nagyon szeretne tanulni, ugye, barátom? - kérdezte egészen halkan az utas.

- Igen, uram, ez a leghőbb vágyam.

- És mit szeretne megtanulni? Hadd hallom!

- Mindent - mondta az ifjú.

- És miért akar tanulni?

- Hogy följebb jussak.

- Hová?

Gilbert habozott. Láthatóan határozott cél lebegett előtte; de kétségtelenül ez a cél volt a titka, s nem akarta elárulni.

- Ahová csak eljuthat az ember - válaszolta.

- És legalább járt már iskolába?

- Nem. Hogyan járhattam volna, amikor nincs pénzem, és Taverneyben lakom?

- Hogyhogy? Egy kis matematikát se tanult?

- Nem.

- Fizikát?

- Nem.

- Vegytant?

- Nem. Tudok írni és olvasni, mást nem; de mindent tudni fogok.

- Mikor?

- Egyszer.

- Hogyan?

- Még nem tudom; de tudni fogok.

- Különös gyerek - dörmögte az utas.

- És akkor... - mormolta Gilbert magában.

- Akkor?

- Igen.

- Mi lesz?

- Semmi.

Közben Gilbert s akit kalauzolt, már vagy egy negyedórája gyalogoltak; az eső teljesen elállt, s a földből kezdett fölszállni az a fanyar illat, amely tavasszal a zivatar előtti fojtó hőséget szokta fölváltani.

Gilbert mélyen elmerült gondolataiba.

- Uram - szólalt meg egyszerre -, tudja ön, mi a zivatar?

- Persze hogy tudom.

- Csakugyan?

- Csakugyan.

- Ön tudja, mi a zivatar? Tudja, honnan jön a villám?

Az utas mosolygott.

- Két elektromosság csap össze, a felhő és a föld elektromossága.

Gilbert felsóhajtott.

- Nem értem - mondta.

Talán az utas éppen valami érthetőbb magyarázatot készült adni szegény fiúnak, ám ugyanabban a pillanatban fény csillant a lombon át.

- Ni csak! - szólalt még az idegen. - Mi az ott?

- Taverney.

- Már megérkeztünk volna?

- Itt a kocsibejáró.

- Nyissa ki.

- Jaj, uram, Taverney kapuját nem lehet csak úgy nyitogatni.

- Mi ez a Taverney, tán valami hadi erődítmény? Kopogtasson már!

Gilbert a kapuhoz lépett, s félénken és tétován koppantott egyet.

- Hohó! - mondta az utas. - Így soha nem hallják meg, barátom. Kopogtasson erősebben!

Csakugyan, semmi nem jelezte, hogy Gilbert kopogtatását meghallották. Továbbra is csendes volt minden.

- De megmondja, hogy ön akarta? - kérdezte Gilbert.

- Ne féljen.

Gilbert nem tétovázott tovább; elengedte a kopogtatót, s rántott egyet a csöngőn, amely olyan fülsértően kolompolt, hogy elhallatszott talán egy mérföldre is.

- Teringettét! Ha ezt sem hallotta meg a bárója, akkor süket - mondta az utas.

- Aha, már ugat is a Mahon - mondta az ifjú.

- Mahon! - mondta az utas. - Nyilván barátja, Richelieu herceg kedvéért hívja így.

- Nem értem, uram, mire gondol.

- Mahon a marsall utolsó hódítása.

Gilbert másodszor is felsóhajtott.

- Sajnos, uram, már bevallottam, hogy semmit sem tudok - mondta.

Az idegen e két sóhajtásból elhallgatott szenvedések és eltitkolt, ha ugyan nem meghiúsult törekvések sorát sejtette meg. E pillanatban léptek zaja hallatszott.

- Végre! - mondta az idegen.

- Az öreg La Brie az - mondta Gilbert.

A kapu kinyílt; de az idegennek és különös hintójának láttán, a meglepett La Brie, aki azt hitte, hogy csak Gilbert kér bebocsátást, újra be akarta csukni.

- Várjon csak, barátocskám - mondta az utas -; mi ide igyekszünk; ne csukja be az orrunk előtt a kaput.

- Csakhogy, uram, nekem értesítenem kell a báró urat, hogy váratlan látogatók...

- Kár a fáradságért, higgye meg. Legföljebb csúnyán néz majd rám a gazdája, de ha elzavar is, előbb megmelegszem, megszárítkozom és jóllakom, afelől biztos lehet. Állítólag jó bor terem errefelé; maga is így tudja, igaz?

La Brie, ahelyett, hogy válaszolt volna a kérdezősködésre, ellenkezni próbált; az utas azonban nem tett le szándékáról, s a kocsit a két lóval bevezette a bolthajtás alá, mialatt Gilbert bezárta mögöttük a kaput; egy szempillantás alatt lezajlott az egész. La Brie ekkor, látva, hogy legyőzték, maga ment, hogy vereségét jelentse, s nyaka közé szedve vén lábát, eliramodott a ház felé, miközben torkaszakadtából kiáltozott:

- Nicole Legay! Nicole Legay!

- Ki az a Nicole Legay? - kérdezte az idegen, változatlan nyugalommal folytatva útját a kastély felé.

- Nicole, uram? - kérdezte Gilbert, s enyhén megrezzent.

- Igen, Nicole, akit La Brie gazda szólongat.

- Ő Andrée kisasszony komornája, uram.

Eközben, La Brie kiáltozására, fény csillant a fák alatt, s egy bájos fiatal lányalakot világított meg.

- Mit akarsz, La Brie - kérdezte -, mit üvöltözöl?

- Gyerünk, Nicole, gyerünk - mekegte az öreg -; jelentsd az úrnak, hogy egy idegen, akit meglepett a vihar, bebocsátást kér éjszakára.

Nicole nem mondatta magának kétszer, s olyan fürgén elfutott a kastély felé, hogy egy szempillantás alatt eltűnt a szemük elől. La Brie pedig, megnyugodva, hogy nem törnek rá csak úgy a báróra, megállt egy kicsit, hogy kifújja magát. Az üzenet csakhamar megtette hatását, mert az akácok mögül odalátszó lépcsőfeljáró tetején, az ajtó küszöbéről éles és parancsoló hang csattant fel, és nem a legvendégszeretőbb hanghordozással kérdezte:

- Egy idegen?... És ki az?... Ha csak úgy beállít valahová, legalább a nevét mondja meg.

- Ez a báró? - kérdezte La Brie-től e sok galiba okozója.

- Bizony, uram! - válaszolta szegény ember búsan. - És hallja, mit kérdez?

- A nevemet kérdezi... nem?

- De, de, azt. Én pedig elfelejtettem megkérdezni öntől.

- Jelentsd Joseph de Balsamo bárót - mondta az utas. - A rangok egyezése talán megbékíti uradat.

La Brie bejelentette a vendéget, felbátorodva egy kissé a címtől, amelyet az ismeretlen mondott.

- Na jól van - dörmögte a hang; - jöjjön be, ha már itt van... Jöjjön be, uram; így ni... erre, kérem...

Az idegen gyorsan előrement; amikor a lépcsőfeljáróhoz ért, ösztönösen hátrafordult, hogy lássa, Gilbert követi-e.

De Gilbert eltűnt.

V
De Taverney báró

Noha Gilbert már kellő módon előkészítette de Taverney báró ínséges állapotára, az idegen, aki Joseph de Balsamo báró néven jelentette be magát, mégis meglepődött, amikor meglátta ezt a szegényes lakhelyet, amelyet Gilbert fellengzősen kastélynak nevezett.

A háznak mindössze egyetlen emelete volt, kétoldalt egy-egy toronyforma szögletes szárnnyal. Ez a szabálytalan együttes mindamellett nem nélkülözött bizonyos festői bájt a vihar tépte felhők között vándorló hold halvány világánál.

Hat ablak az első traktuson, kettő - azaz emeletenkint egy-egy - a tornyocskákon, egy eléggé széles lépcsőfeljáró, amelynek meglazult lépcsőfokai az illeszkedéseknél kis gödröket alkottak: ez az összkép tárult a jövevény meglepett szeme elé, mielőtt fölért volna a ház küszöbére, ahol, mint mondottuk, már várta a báró, háziruhában, kezében gyertyával.

De Taverney báró élénk tekintetű, hatvan-hatvanöt esztendős, apró termetű öregúr volt; homloka magas, de csapott, viharvert parókáját szálanként elperzselték a kandalló gyertyái, már amennyit a szekrényben bujkáló patkányok meghagytak a fürtökből. Kezében kétes fehérségű asztalkendőt tartott, annak jeléül, hogy éppen vacsorához készülődött, amikor megzavarták.

Kaján ábrázatán, amely némi hasonlóságot mutatott Voltaire arcával, e pillanatban kétféle érzés tükröződött jól láthatóan: az udvariasság úgy kívánta, hogy mosolyogjon ismeretlen látogatójára; a türelmetlenség ezt a készségét fintorrá változtatta, amely félreérthetetlenül utalt epés kedvére és mogorvaságára; úgyhogy az imbolygó gyertyafény világánál de Taverney báró fizimiskája, amelynek jellegzetes vonásait hangsúlyozta az árnyék, ijesztően csúf volt.

- Uram - kérdezte -, megtudhatnám, mely szerencsés véletlennek köszönhetem örvendetes látogatását?

- Hát annak, uram, hogy a lovak megbokrosodtak a vihartól, s elragadták a hintómat, még jó, hogy össze nem törték. Ott maradtam az országúton kocsis nélkül: az egyik leesett a lóról, a másik lóháton menekült el; ezután egy ifjú ember, akivel összetalálkoztam, megmutatta az utat az ön kastélyához, s közben megnyugtatón ecsetelte az ön közmondásos vendégszeretetét.

A báró fölemelte a gyertyát, hogy valamivel nagyobb területet világítson meg, s hogy ezen a területen fölfedezze azt a szerencsétlen flótást, aki a nyakába hozta az imént emlegetett szerencsés véletlent.

Az utas is körülnézett, hogy lássa, vajon ifjú kalauza csakugyan eltűnt-e a helyszínről.

- És a nevét is tudja annak a személynek, aki megmutatta önnek a kastélyomat? - kérdezte de Taverney báró, mint aki tudni szeretné, hogy kinek rója le háláját.

- Hogyne. Ha nem tévedek, Gilbert-nek hívják az ifjú embert.

- Aha! Szóval Gilbert! Nem hittem volna, hogy akár ennyi is kitelik tőle. Szóval a mihaszna Gilbert! A filozófus Gilbert!

Ebből a fenyegető szóáradatból a látogató kitalálta, hogy nem lehet nagy a rokonszenv a földesúr és vazallusa között.

- Mindegy - mondta a báró egy kis hallgatás után, mely legalább annyira kifejező volt, mint szavai -, lépjen be, uram.

- Engedje meg, uram - mondta az utas -, hogy előbb tető alá vitessem a kocsimat, mert eléggé kényes holmi van benne.

- La Brie! - kiáltott a báró. - La Brie! Vigye a báró úr kocsiját a színbe; ott egy kissé védettebben lesz, mint az udvar közepén, ha ugyan befér még az alá a pár szál megmaradt deszka alá; hanem a lovak, az már nehezebb dolog, nem ígérhetem, hogy lesz mit vacsorázniuk; de mivel úgysem az önéi, hanem a postamester lovai, végtére is önnek ez mindegy lehet.

- De ha zavarom, uram - mondta az utas türelmét vesztve -, mert tartok tőle...

- Dehogy, uram, nem erről van szó - szakította félbe udvariasan a báró -; egyáltalán nem zavar, inkább mi fogjuk zavarni önt, megjósolhatom.

- Higgye meg, uram, örök hálára kötelez...

- Ó, uram, nem általtom magam - mondta a báró, s újból föltartotta a gyertyát, hogy arrafelé tágítsa a fénykört, amerre Joseph Balsamo La Brie segítségével a kocsit vezette, és közben fölemelte a hangját is, ahogy a vendége távolodott -; ó, nem általtom én magam, Taverney szomorú tanya, s főképpen szegényes tanya.

Az utas jobban el volt foglalva, semhogy válaszolni tudott volna; szót fogadva de Taverney bárónak, kinézte a szín legkevésbé düledező részét, hogy ott helyezze biztonságba a kocsiját, és amikor úgy-ahogy fedél alatt volt, egy Lajos-aranyat csúsztatott La Brie markába, majd visszament a bárához.

La Brie a zsebébe süllyesztette az aranyat, azt gondolta, hogy egy tallért kapott, s hálát adott az égnek az alamizsnáért.

- Isten óvjon, hogy mindazt a rosszat elhiggyem a kastélyáról, amit ön ráfog, uram - válaszolta Balsamo, s meghajolt a báró előtt, aki annak bizonyságául, hogy igazat mondott, bólogatva vezette át egy tágas, nyirkos előszobán, s közben zsémbesen morogta:

- Jó, jó, tudom én, mit beszélek; sajnos, ismerem a lehetőségeimet; fölöttébb korlátozottak. Ha ön francia, báró úr, igaz, hogy németes kiejtése nem arra vall, viszont olaszos neve... Na mindegy; ha ön, mondom, francia, a Taverney név a bőség emlékét idézi fel önben: a Gazdag Taverney, így mondták volna hajdanában.

Balsamo először azt várta, hogy a mondat majd sóhajtással zárul, de nem így történt.

„Bölcs” - gondolta magában.

- Erre, báró úr, erre - folytatta a báró, és kinyitotta az ebédlő ajtaját. - Hé, La Brie mester, úgy szolgáljon ma, mintha száz komornyik volna egy személyben.

La Brie sietett szót fogadni urának.

- Csak ez az egy szolgám van, uram - mondta Taverney -, s ez is nagyon rosszul szolgál. De nincs módom, hogy még egyet felfogadjak. Ez a kótyagos több mint húsz esztendeje van velem, de egy garas nem sok, annyi bért sem kapott; csak etetem... nagyjából úgy, ahogyan dolgozik... Majd meglátja, milyen ostoba!

Balsamo folytatta a tanulmányozást.

„Szívtelen! - gondolta. - De az is lehet, hogy csak úgy tesz.”

A báró becsukta maga után az ebédlő ajtaját, s a magasra emelt gyertya fényénél az utas csak ekkor vehette szemügyre a helyiséget egész terjedelmében.

A tágas, alacsony terem valamikor a nagyszobája volt egy kis tanyaháznak, amelyet tulajdonosa kastéllyá léptetett elő; bútorzata olyan gyér volt, hogy első pillantásra üresnek hatott. Faragott támlájú fonott székek, fényezett, sötét fakeretben Lebrun csatajelenetei nyomán készült metszetek, egy füsttől, vénségtől megfeketült tölgyfa szekrény, ez volt minden ékessége. Középütt, egy kis kerek asztalon egyetlen fogás párolgott: fiatal fogolypecsenye, káposztakörítéssel. A bor hasas cserépkorsóban állt; az ütött-kopott, megfeketült ezüstneműt három teríték, egy serleg és egy sótartó alkotta. Ez utóbbi, egy finom művű és súlyos díszedény, úgy hatott, mint drága gyémánt az értéktelen és fakó kavicsok között.

- Tessék, uram, tessék - mondta a báró, s hellyel kínálta vendégét, akinek vizsga tekintete nem kerülte el a figyelmét. - Ó, megakadt a szeme a sótartómon; megcsodálja, ez jó ízlésre vall; ez kedves öntől; észrevette az egyetlen holmit, ami itt figyelmet érdemel. Köszönöm, uram, szívből köszönöm! De nem, rosszul mondom. Van itt még érték, szavamra, van még! Éspedig a lányom.

- Andrée kisasszony? - kérdezte Balsamo.

- Úgy bizony, Andrée kisasszony - válaszolta a báró, csodálkozva vendégének jólértesültségén -, s mindjárt be is mutatom önt neki. Andrée! Andrée! Jöjj, gyermekem, ne félj!

- Nem félek, atyám - válaszolta szelíd, egyszersmind csengő hangon egy magas termetű, szép leány, aki elfogódottság nélkül, de nem kihívóan állt az ajtóban.

Joseph Balsamo, aki, mint láthattuk már, tökéletesen ura volt önmagának, most önkéntelenül is meghajolt ez előtt a fenséges szépség előtt.

Andrée de Taverney valóban úgy hatott, mintha meg akarná aranyozni és szépíteni mindazt, ami körülveszi: világos gesztenyeszín haja selymesen csillogott a halántékán és a nyakán; ragyogó, fekete, tágra nyílt szemével olyan merőn nézett, mint a sas, ám tekintete elmondhatatlanul szelíd volt, meggypiros ajka szeszélyes ívű, nedvesen csillogó korall; káprázatos fényű és formájú karja, csodálatosan fehér és karcsú, antik vonalú keze volt; karcsú, egyszersmind telt alakja szép pogány szobrot formázott, amely valami csoda folytán életre kelt; lába, melynek ívelése megszégyenítette volna a vadászó Dianát is, szinte az egyensúlyozás csodája révén hordozta a testét; végül a ruhája, noha a lehető legegyszerűbb volt, olyan tökéletes ízlésről tanúskodott, olyan jól illett egyéniségéhez, hogy első pillantásra talán még a királynő ruhatárából összeválogatott öltözet sem tetszett volna olyan elegánsnak és olyan pompásnak, mint ez az egyszerű viselet.

Ezek a csodálatos részletek már az első pillanatban meghökkentették Balsamót, aki mindent meglátott és mindent megjegyzett, attól a perctől kezdve, hogy de Taverney kisasszony belépett az ebédlőbe, egészen addig, amíg köszöntötte, de magának a bárónak a figyelmét sem kerülte el, hogy a tökéletességeknek ez a páratlan együttese külön-külön is milyen hatást gyakorol vendégére.

- Igaza van - szólt oda Balsamo halkan a házigazdájának -, a kisasszony kivételes szépség.

- Nehogy sok szépet mondjon szegény kis Andrée-nak, uram - vetette oda a báró félvállról -; most jött a zárdából, s a végén még elhiszi, amit mond neki. Nem mintha a kacérságtól félteném; ellenkezőleg, uram, a drága gyermek nem eléggé kacér, pedig én, mint jó atya arra törekszem, hogy kifejlesszem benne ezt a tulajdonságot, mely a nők fő erőssége.

Andrée lesütötte a szemét, és elpirult. Akárhogyan szerette volna elkerülni, meg kellett hallania, amint apja kifejti sajátságos elméletét.

- Vajon ezt tanították a kisasszonynak a zárdában is? - kérdezte Joseph Balsamo nevetve a bárótól. - Vajon ez az aranyszabály benne volt az apácáktól kapott tanításban?

- Uram - válaszolta a báró -, nekem megvan a dolgokról a véleményem, amint már bizonyára tapasztalhatta.

Balsamo bólintott, jelezve, hogy tökéletesen egyetért a báró állításával.

- Én nem akarom követni azoknak a családapáknak a példáját - folytatta -, akik így prédikálnak a lányuknak: „Légy szemérmes, megingathatatlan és vak; légy a tisztesség, gyöngédség és önzetlenség talpköve!" Az ostobák! Mintha egy kegyúr teljesen fegyvertelenül állítaná sorompóba hűbéresét, hogy vívjon meg tetőtől talpig vasba öltözött ellenfelével. Hát nem, a teremtésit! Andrée lányom nem fog így járni, noha csak Taverneyben, egy falusi odúban nevelkedik.

Balsamo, bár a kastély megjelölését illetően egyetértett a báróval, szükségesnek tartotta, hogy arcjátékával mutassa udvarias tiltakozását.

- Jó, jó - folytatta az öregúr, Balsamo arcjátékára válaszolva -, jól van, ismerem Taverneyt, mondtam már; de mindegy, ha mégoly messze vagyunk is attól a tündöklő naptól, amit Versailles-nak hívnak, a lányom meg fogja ismerni a világot, amelyet én is oly jól ismertem egykor; teljes fegyverzetben lép majd be... ha ugyan belép valaha is, de a fegyverzetét én kovácsolom ki a tapasztalataim és az emlékeim segítségével. Bár be kell vallanom, uram, a zárda nagyon elrontotta a dolgot... Az én lányom - hogy éppen velem kellett ennek is megtörténnie! - az én lányom az első olyan növendék, aki örömét lelte az oktatásban, és betű szerint követte az evangéliumot. Ismerje el, báró, hogy üldöz a balszerencse, a teremtésit neki!

- A kisasszony egy földre szállt angyal - válaszolta Balsamo -, s amit hallok, igazán nem lep meg.

Andrée bólintott a bárónak, hálája és rokonszenve jeléül, majd engedelmeskedve apja parancsoló pillantásának, leült.

- Üljön le, báró - mondta Taverney -, s ha éhes, egyék. Ez a marha La Brie kotyvasztotta ezt a förtelmet.

- Fogolypecsenye! Ezt nevezi förtelemnek? - mosolyodott el a báró vendége. - Miért ócsárolja a konyháját? Fogoly májusban! A saját birtokáról?

- A birtokomról! Amit birtokoltam - s jó atyám, az igazat megvallva, hagyott rám valamicskét -, szóval, amit birtokoltam, azt már réges-régen elkótyavetyéltük, felfaltuk, megemésztettük. Édes Istenem! Hála az égnek, egy talpalatnyi földem sincs már. Ez a mihaszna Gilbert, aki napszámban olvas meg ábrándozik, s egy üres órájában elemelt valahonnét egy mordályt, puskaport meg ólmot, ő lövi az efféle szárnyas vadat, orvul, a szomszédok birtokán. Bizonyos, hogy a fegyházban végzi, de én nem bánom, legalább megszabadulok tőle. Andrée szereti a vadat, ezért aztán Gilbert úrfinak is megbocsátok.

Balsamo figyelmesen nézte Andrée szép arcát, de azon sem egy redőt, sem zavart, sem pirulást nem látott.

Balsamo a báró és leánya közé ült le, s Andrée, láthatólag cseppet sem szégyenkezve a szegényes vacsora miatt, tálalt neki a Gilbert lőtte, La Brie készítette pecsenyéből, amelyet a báró olyan nagyon leszólt.

Eközben szegény La Brie, akinek a figyelmét egy hang se kerülte el azokból az elismerő szavakból, amelyekkel Balsamo őt és Gilbert-t illette, bűnbánó arccal nyújtotta oda a tálakat, de az arca földerült minden dicséret hallatán, amellyel a báró elismerését akarta kifejezni a szakácsnak.

- Még csak meg se sózta a förtelmes kotyvalékot! - kiáltott fel a báró, miután fölfalt két fogolyszárnyat, amelyet a lány olajos káposzta körítéssel a tányérjára rakott. - Andrée, add oda a sótartót a báró úrnak.

Andrée szót fogadott, utolérhetetlen bájjal nyújtva ki karját.

- Aha! Most rajtakaptam, báró, megint a sótartót csodálja! - mondta Taverney.

- Ezúttal téved, uram - válaszolta Balsamo -; a kisasszony kezét csodáltam.

- Ó, remek! Valóságos Richelieu! De ha már megfogta ezt a híres sótartót, báró, melynek az értékét nyomban felismerte, nézze meg közelebbről! Maga a régens rendelte Lucas aranyművesnél. Szatírok és bakhánsnők szeretkezése; merész, de csinos.

Balsamo csak ekkor vette észre, hogy a szépen megmunkált és finom művű csoportos jelenet nemhogy merész, hanem éppenséggel szemérmetlen. Ezt látva, megcsodálta Andrée nyugalmát és közönyét, aki apja szavára odanyújtotta neki a sótartót, miközben a szeme sem rebbent, és pirulás nélkül evett tovább.

A báró azonban, mintha csak kötelességének tekintette volna, hogy repesztgesse az ártatlanság zománcát, amely, miként a szűzi ruha, amiről a szentírás szól, beburkolta lányának egész lényét, tovább részletezte az ötvösmunka szépségeit, noha Balsamo igyekezett más tárgyra terelni a beszélgetést.

- Egyék csak, báró - mondta Taverney -, figyelmeztetem, hogy csak ez az egy fogás van. Talán azt hiszi, hogy jön a sült meg az édes tészta: ne ámítsa magát, mert különben keserves csalódásban lesz része.

- Bocsánat, atyám - jegyezte meg Andrée, szokott hűvösségével -, de ha Nicole megértette, amit mondtam neki, már készíti is a felfújtat, aminek a receptjét tőlem tanulta.

- A receptjét! Receptekre tanítja Nicole Legayt, a komornáját? A komornája főzőcskézik? Most már csak az hiányzik, hogy maga is nekiálljon sütni-főzni. Talán Châteauroux hercegnő és Pompadour márkiné sütöttek-főztek a királynak? Ellenkezőleg, a király sütött omlettet nekik... Teremtő Atyám! Hogy nők főzőcskézzenek a házamban! Bocsásson meg a lányomnak, báró, kérve kérem.

- De atyám, enni csak kell - válaszolta nyugodtan Andrée. - Elkészült már, Legay? - tette hozzá hangosabban.

- Igenis, kisasszony - felelte a lány, s behozott egy ínycsiklandón illatozó tálat.

- Valaki nem eszik ebből, az biztos - jelentette ki Taverney tajtékozva, és földhöz csapta a tányérját.

- Talán az úr mégis eszik belőle - jegyezte meg higgadtan Andrée.

Aztán apjához fordult:

- Tudja, atyám, hogy ebből a készletből, amelyet anyámtól örököltem, már csak tizenhét tányér maradt.

Azzal szeletelni kezdte a gőzölgő süteményt, amelyet Nicole Legay, a csinos komorna tett az asztalra.

VI
Andrée de Taverney

Joseph Balsamo éber szelleme bőven talált megfigyelnivalót ennek a különös és elzárt életnek ezernyi apró részletében, ebben az eldugott lotaringiai házban.

Már maga a sótartójelenet is mélyen feltárta előtte de Taverney báró jellemének egyik vonását, azaz, pontosabban szólva, több oldalról mutatta meg jellemét.

De kivált akkor folyamodott finom megérző képességéhez, amikor Andrée arcvonásait vallatta, míg a lány a kése hegyével érintette ezeket az ezüst figurákat, amelyek úgy hatottak, mintha most libbentek volna ki a régens valamelyik éjféli lakomájáról, amely után Canillac-nak kellett gondoskodnia a gyertyák eloltásáról.

Talán kíváncsiságból, talán valami más érzés ösztönzésére, Balsamo olyan állhatatosan nézte Andrée-t, hogy a lány pillantása tíz perc leforgása alatt kétszer-háromszor is összeakadt az övével. A tiszta és szűzies teremtés eleinte elfogódottság nélkül állta ezt a különös nézést; de végül már oly merőn nézte a báró, miközben a késével Nicole remekművét szabdalta, hogy a lányon egyre jobban úrrá lett valami lázas nyugtalanság, s az arcába kergette a vért. Később, érezvén, hogy megzavarodik ettől a szinte már nem is emberi tekintettől, megpróbált dacolni vele, és most ő nézte a bárót nagyra nyitott, tiszta pillantású szemével. De megint engednie kellett, és szemhéja a vendég lángoló szeméből áradó delejes áram súlyától elnehezülten, lassan, tétován lecsukódott, s csak félénken nyílt fel újból.

Míg a lány és a titokzatos utas között folyt ez a néma viaskodás, a báró, hamisítatlan vidéki földesúr módjára, hangoskodott, hahotázott, szitkozódott és átkozódott, s La Brie karját csipkedte, aki szerencsétlenségére éppen ott állt a közelében, amikor a bárót elfogta a dühös indulat, és csipkedhetnékje támadt.

Nyilván ugyanerre a sorsra jut Nicole is, ha a báró, életében alighanem először, észre nem veszi a fiatal komorna kezét.

A báró bolondult a szép kezekért: szép kezekért követte el ifjúsága minden bolondságát.

- Nézze, milyen kecses ujjai vannak ennek a kis fruskának - mondta. - Milyen keskeny a körme, s hogy ráhajlana az ujjára, aminél semmi sem szebb a világon, ha a faaprítás, a butéliák öblögetése és a lábasok súrolása nem koptatná le olyan csúnyán a szarut a körme hegyéről; mert azt tudja, ugye, hogy szaru van a körme hegyén, Nicole kisasszony?

Nicole, aki nemigen szokta meg a báró bókjait, enyhe mosollyal hallgatta, amiben inkább csodálkozás volt, semmint hiúság.

- Úgy, úgy - erősítgette a báró, aki jól látta, mi zajlik le a kacér lány szívében -, csak törődj magaddal, azt mondom én neked... Ó, higgye meg, kedves vendégem, az itt látható Nicole Legay kisasszony nem olyan szemérmetes ám, mint az úrnője, s nem szalad ám el a bókok elől.

Balsamo szeme rávillant a báró lányára, és látta, hogy Andrée gyönyörű arca csak úgy izzik a megvetéstől. Ekkor úgy találta illendőnek, hogy arckifejezését hozzáigazítsa a büszke gyermek arcához; az nyomban észrevette, és nyilván hálás volt érte, mert nem nézett rá többé olyan keményen vagy legalábbis nem olyan nyugtalanul, mint addig.

- Hinné-e, uram - folytatta a báró, a keze fejét Nicole álla alá csúsztatva, mert láthatólag ezen az estén mindenáron vonzónak akarta látni a lányt -, hinné-e, hogy ez a fityfiritty is a zárdából jön, akár a lányom, s úgyszólván nevelésben is részesült? Nem is hagyja magára Nicole kisasszony az úrnőjét egy pillanatra sem. Ekkora ragaszkodás láttán táncra perdülnének a derék filozófusok, akik váltig hangoztatják, hogy az efféle jószágoknak is van lelkük.

- Uram - szólt közbe Andrée bosszúsan -, Nicole nem ragaszkodásból van állandóan velem, hanem mert én ráparancsoltam, hogy állandóan velem legyen.

Balsamo Nicole-ra emelte a szemét, hogy lássa, milyen hatást tesznek rá úrnőjének pökhendiségig fennhéjázó szavai, és görcsösen megránduló ajkán látta, hogy a lányt nem hagyta hidegen a cseléd voltának szóló megaláztatás.

Ám ez a kifejezés éppen csak felvillant a komorna arcán; mert amint elfordult, nyilván hogy könnyeit elrejtse, szeme megakadt az ebédlő udvarra néző ablakán. Balsamót, aki szemmel láthatólag kutatott valami után, minden érdekelte ebben a társaságban, ahová az imént érkezett; tekintete követte Nicole pillantását, s úgy rémlett neki, hogy abban az ablakban, amely Nicole figyelmét magára vonta, egy férfifejet lát.

„Valóban sok érdekesség van ebben a házban - gondolta -; mindenkinek megvan a titka, és remélem, egy órán belül megtudom Andrée kisasszonyét is. A báróét már ismerem, Nicole-ét meg sejtem."

Egy pillanatig eltűnődött, de bármily röpke volt is e pillanat, a báró észrevette.

- Ön is ábrándozik - mondta. - Jól van, de legalább várja meg az éjszakát, tisztelt vendégem. Az ábrándozás ragályos, s úgy érzem, itt különösen hamar elkapja az ember. Számláljuk csak össze az ábrándos lelkeket. Itt van először is Andrée kisasszony, aki szeret ábrándozni; aztán itt van Nicole kisasszony, aki szintén szeret ábrándozni; az a mihaszna pedig, aki a foglyokat lőtte, szinte szünet nélkül ábrándozik, ábrándozott nyilván akkor is, amikor meglőtte őket...

- Gilbert? - kérdezte Balsamo.

- Igen. Filozófus ő is, akár La Brie úr. Ha már a filozófusoknál tartunk: remélem, ön nem barátja a filozófusoknak? Mert akkor rám ne számítson, megmondom előre...

- Nos, uram, én se jóban nem vagyok velük, se rosszban; nem ismerem őket - válaszolta Balsamo.

- Annál jobb, a teremtésit neki! Ronda féreg valamennyi, és nemcsak, hogy rondák, hanem nagyon veszedelmesek is. Elveszejtik eszméikkel a monarchiát! Franciaországban az emberek már nem is szórakoznak, csak olvasnak, és mit olvasnak? Efféle mondatokat: *„Monarchikus kormányformában a népnek nagyon nehéz erényesnek maradnia."*[4] Vagy: *„Az igazi monarchia olyan alakzat, amelyet csupán azért agyaltak ki, hogy megrontsák és szolgaságban tartsák a népet."*[5] Vagy, mint ez: *„Ha a királyok hatalma Istentől ered, olyan, mint az emberi nemet sújtó ragályok és elemi csapások."*[6] Mindez szerfelett üdítő! Erényes nép! Mire való az, kérdezem én. Baj van mindenütt, látja, éspedig azóta, hogy őfelsége szóba elegyedett Voltaire úrral, és elolvasta Diderot úr könyveit.

---

[4] Montesquieu

[5] Helvétius.

[6] Rousseau.

E pillanatban Balsamónak úgy rémlett, mintha megint ott látná azt a halvány arcot az ablaküveg mögött. De mihelyt rászegezte tekintetét, az arc eltűnt.

- A kisasszony vajon filozófus? - kérdezte Balsamo mosolyogva.

- Nem tudom, mi az a filozófia - válaszolta Andrée. - Csak azt tudom, hogy szeretem a komoly dolgokat.

- Ej, kisasszony! - kiáltott fel a báró -, véleményem szerint nincs komolyabb dolog a könnyű életnél. Azt szeresse!

- De hiszen a kisasszony nem veti meg az életet, amint látom - jegyezte meg Balsamo.

- Az attól függ, uram - viszonozta Andrée.

- Megint egy ostoba kifejezés - mondta Taverney. - Hinné-e, uram, hogy egyszer a fiam is szóról szóra ezt válaszolta egy levélben?

- Önnek fia is van, tisztelt házigazdám? - kérdezte Balsamo.

- Ó, Istenem, elég baj az! De Taverney vicomte, a trónörökös lovas hadnagya, feddhetetlen jellem!...

E két utolsó szót a báró olyan fogcsikorgatva ejtette ki, mintha egyenként akarná szétrágni mindegyik hangját.

- Gratulálok, uram - mondta Balsamo meghajolva.

- Persze, ő is filozófus - folytatta az öregúr. - Szavamra, nem tudom, mitévő legyek. A múltkor is a négerek felszabadításáról papolt. „És mi lesz a cukorral?" - kérdeztem. „Én sok cukorral iszom a kávét, és XV. Lajos király szintén." „Uram - válaszolta ő -, inkább ne legyen cukrunk, semhogy eltűrjük egy emberfajta szenvedését." „Inkább majomfajta - mondtam én -, s akkor még meg is tiszteltem őket." Tudja, mit bizonygatott? Nemesi szavamra, azt hiszem, van valami a levegőben, ami megkótyagosítja őket; azt bizonygatta, hogy minden ember testvér! Még hogy én a testvére vagyok egy afrikai négernek!

- Hát ez azért túlzás - jegyezte meg Balsamo.

- Na, hát mit szól hozzá? Jól megjártam, mind a két gyerekemmel, mi? Senki nem foghatja rám, hogy tovább élek az ivadékaimban. A húgocska angyal, a fivére meg apostol! Igyék, uram... Gyalázatos ez a bor.

- Én kitűnőnek találom - mondta Balsamo Andrée-ra tekintve.

- Akkor pedig ön is filozófus, ne tagadja... Vigyázzon, megeskettetem a lányommal. Azaz, mit beszélek, hiszen a filozófusoknak nincs is vallásuk. Istenem! Pedig milyen kényelmes dolog is volt az a vallás: hittünk Istenben, hittünk a királyban, és minden rendben volt. Manapság, ha az ember sem az egyikben, sem a másikban nem akar hinni, szörnyű sokat kell tanulnia, szörnyű sokat kell olvasnia; én inkább nem kételkedem. Bezzeg az én időmben csupa kellemes dolgot tanultunk: fáraózni, biribizni, kockázni; könnyedén forgattuk a kardot, fittyet hányva a tilalmaknak; hercegnőket juttattunk a tönk szélére, és táncosnőkért mentünk tönkre: velem legalábbis ez történt. Egész Taverney ráment az Operára; csak ezt az egyet sajnálom, mivel a tönkrement ember nem ember többé. Ugye, milyen vénnek látszom? Hát igen! Mert tönkrementem, mert egy odúban tengődöm, mert a parókám elnyűtt, mert a ruhám elavult; de nézze csak meg marsall barátomat, aki új ruhákban feszít, kibodorított parókát visel, Párizsban lakik, és kétszázezer frank a jövedelme. Ő bizony még mindig fiatal; ő még mindig friss, tettre kész, vakmerő! Tíz évvel idősebb nálam, drága uram, tíz évvel!

- Richelieu úrról beszél?

- Hát persze.

- A hercegről?

- Nem is a bíborosról, a csudába is! Olyan messzire nem megyek vissza. Ő különben sem tette meg, amit az unokaöccse; nem tartott ki olyan sokáig.

- Azon csodálkozom uram, bár láthatólag ily hatalmas barátai vannak, mégis otthagyta az udvart.

- Ó, csak pillanatnyi visszahúzódás ez, s nem több, majd visszatérek egy napon - mondta a báró, különös pillantást vetve a lányára.

Balsamo röptében elkapta a pillantását.

- De a marsall úr nyilván egyengeti a fia útját? - kérdezte.

- Van eszében! Utálja a fiamat.

- A barátjának a fiát?

- És milyen igaza van!

- Hogyan? Éppen ön mondja ezt?

- Az ördögbe is! Egy filozófust ne utálna?... Gyűlöli.

- Egyébként Philippe sem marad adósa - szólt Andrée tökéletes lelki nyugalommal. - Legay, szedjen le!

A lány, felrebbenve az elmélyült figyelemből, amivel az ablakot szemmel tartotta, odasietett az asztalhoz.

- Régente hajnali kettőig, háromig is elüldögéltünk az asztalnál - sóhajtott a báró. - Persze, akkor volt is mit enni. S ha nem ettünk, iddogáltunk. De hogy az ördögbe nyelje az ember ezt a lőrét, amikor nincs mit ennie?... Legay, hozzon egy üveg maraschinót!... ha ugyan van még...

- Hozza be! - szólt oda Andrée Legaynek, aki láthatólag úrnője parancsára várt, hogy engedelmeskedjék a bárónak.

A báró elnyúlt a karszékében, a szemét behunyva, tréfás szomorúsággal sóhajtozott.

- Richelieu marsallt emlegette az imént - kezdte Balsamo, aki láthatólag semmiképpen nem akarta abbahagyni a beszélgetést.

- Igen - hagyta rá Taverney -, valóban őt emlegettem. - És ugyanolyan bánatos ábrázattal sóhajtozott tovább.

- Ha a marsall gyűlöli a fiát, mégpedig azért gyűlöli, mivel filozófus - folytatta Balsamo -, önnel nyilván továbbra is jó barátságban van, mivel ön nem az.

- Filozófus, én? Nem, hála Istennek!

- A titulusok, gondolom, nem hiányoznak. Szolgálta a királyt?

- Tizenöt esztendeig. A marsall szárnysegédje voltam; együtt csináltuk végig a mahoni ütközetet, és mikor is... várjon csak... - megvan, a híres philippsburgi ostrom alatt, azaz 1742-43-ban kötöttünk barátságot.

- Nagyszerű! - örvendezett Balsamo. - Szóval ön részt vett Philippsburg ostromában... Magam is ott voltam.

Az öregember fölegyenesedett a karosszékében, s tágra nyitott szemmel meredt Balsamo arcába.

- Bocsásson meg, tisztelt vendégem, de tulajdonképpen hány éves ön? - kérdezte.

- Ó, nekem nincsen korom - felelte Balsamo, s odatartotta a poharát, hogy Andrée karcsú keze töltse bele a maraschinót.

A báró nem akadt fenn ezen a válaszon, azt gondolva, hogy Balsamo valamilyen okból titkolni akarja korát.

- Hadd jegyezzem meg, uram - mondta -, nem látszik olyan idősnek, mint egy philippsburgi katona. Huszonnyolc éve volt az ostrom, ön pedig, ha nem tévedek, legföljebb harminc.

- Istenem, ki ne lehetne harmincéves? - vetette oda az utas hanyagul.

- Hát én, a teremtésit! - kiáltott fel a báró. - Mivelhogy éppen harminc esztendeje múltam annyi.

Andrée állhatatosan nézte az idegent, elárulva leküzdhetetlen kíváncsiságát. Valóban, ez a különös ember minden pillanatban másnak látszott.

- Igazán zavarba ejt, uram - mondta a báró -, hacsak nem téved, és - ami igen valószínű - össze nem cseréli Philippsburgot egy másik várossal. Én legföljebb harmincévesnek nézem, ugye, Andrée?

- Csakugyan - válaszolt a lánya, aki ismét megpróbált dacolni a vendég lenyűgöző tekintetével, ám most is hiába.

- Nem, nem - mondta ez -; tudom, mit mondok, s azt mondom, ami van. A híres philippsburgi ostromról beszélek, ahol Richelieu herceg úr párviadalban megölte unokafivérét, Lixen herceget. Az ostromvonalból visszatérőben történt az eset, az országúton; az úthajlatban, bal felől, szépen keresztüldöfte a testét a tőrével. Éppen arra mentem, amikor Deux-Ponts herceg átölelte a haldoklót. Ott ült az árokparton, Richelieu úr pedig nyugodtan törölgette a tőrét.

- Becsületemre, uram - tört ki a báró -, ez döbbenetes! Pontosan így történt, ahogy mondja!

- Hallotta valakitől a dolgot? - kérdezte nyugodtan Balsamo.

- Ott voltam, abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy a marsall úr tanúja lehettem, igaz, akkor még nem is volt marsall, de ez mit sem számít.

- Megálljon csak - szólt közbe Balsamo, s mereven nézte a bárót.

- Nos?

- Nem kapitányi uniformist viselt akkor?

- De igen.

- A királyné svalizsér ezredében szolgált, amelyet szétvertek Fontenoynál.

- Talán Fontenoynál is ott volt? - kérdezte a báró, csúfondárosnak szánt hangon.

- Nem - válaszolta Balsamo nyugodtan -, Fontenoynál már halott voltam.

A báró nagy szemet meresztett, Andrée megborzongott, Nicole keresztet vetett.

- Szóval, hogy visszatérjünk arra, amit mondtam - folytatta Balsamo -, ön, most már határozottan emlékszem, svalizsér uniformist hordott. Arra menve, láttam önt, tartotta a lovát meg a marsallét, míg az verekedett. Én odaléptem önhöz, és a részletekről kérdezgettem, ön meg válaszolt.

- Én?

- Ön hát! Persze hogy ön. Most ismerem csak meg, akkor lovagi címe volt. És kis lovagnak becézték.

- Teringettét! - kiáltott fel Taverney elképedve.

- Bocsásson meg, hogy nem emlékeztem mindjárt. De harminc év nyomot hagy az emberen. Richelieu marsallra, kedves báró!

És Balsamo fenékig ürítette fölemelt poharát.

- Ön látott engem akkor? - ismételte a báró. - Lehetetlen!

- Láttam - mondta Balsamo.

- Az országúton?

- Az országúton.

- A lovakkal?

- A lovakkal.

- A párviadal alatt?

- Amikor a herceg kilehelte a lelkét, amint már mondtam.

- Hisz akkor ön megvan ötvenéves?

- Vagyok annyi, hogy láthattam önt.

Ekkor a báró olyan bosszús képpel dőlt hátra a karosszékében, hogy Nicole akaratlanul is elnevette magát.

Andrée azonban nem követte a példáját, hanem elmerengett, szemét Balsamóra függesztve.

Az pedig láthatólag erre a pillanatra várt, sőt, előre számított rá. Hirtelen fölállva, lángoló szemét kétszer-háromszor rávillantotta a lányra, aki úgy rázkódott össze, mintha elektromos ütés érte volna.

Karja megmerevedett, nyaka meghajolt, mintegy akarata ellenére rámosolygott az idegenre, majd lehunyta a szemét.

Az pedig, még mindig állva, megérintette a karját; a lány megint megrázkódott.

- És ön, kisasszony - kérdezte Balsamo -, ön is hazugnak hisz, ha azt állítom, hogy részt vettem Philippsburg ostromában?

- Nem, uram, én hiszek önnek - tagolta Andrée emberfeletti erőfeszítéssel.

- Én meg csak összevissza beszélek - mondta az öreg báró. - Jaj, bocsánat, feltéve persze, hogy az úr nem valami kísértet vagy szellem!

Nicole rémülten tágra nyitotta szemét.

- Ki tudja - jegyezte meg Balsamo, olyan komoly hangon, hogy a lányt egészen lenyűgözte.

- De most komolyan kérdezem, báró úr - szólt az öregember, aki láthatólag mindenképpen tisztázni akarta a dolgot -, ön több harmincévesnél?

- Uram - válaszolt Balsamo -, hisz-e nekem, ha még hihetetlenebb dolgot mondok?

- Erről nem kezeskedem - mondta a báró, s gunyoros arccal csóválta meg a fejét, mialatt Andrée, épp ellenkezőleg, feszülten figyelt. - Én nagyon hitetlen vagyok, azt előre megmondom.

- Akkor miért tesz fel olyan kérdést, amire nem hallgatja meg a választ?

- Nos, jól van, hiszek önnek. Most már rendben van?

- Akkor pedig, uram, megismétlem, amit mondtam már: nemcsak hogy láttam önt Philippsburg ostrománál, hanem ismertem is.

- Akkor még gyerek volt?

- Persze.

- Legföljebb négy- vagy ötéves lehetett?

- Nem éppen; negyvenegy voltam.

- Hahaha! - kacagott a báró torkaszakadtából, és Nicole visszhangozta a kacagását.

- Ugye, megmondtam, uram - folytatta Balsamo komolyan -; ön nem hisz nekem.

- De hát hogyan is hihetnék!... Bizonyítsa be!

- Pedig világos a dolog - folytatta Balsamo, a legcsekélyebb zavar nélkül. - Negyvenegy éves voltam akkor, az igaz, de azt nem mondtam, hogy ugyanaz az ember lettem volna, mint aki ma vagyok.

- Hohó! Ez már pogányság - tört ki a báró. - Ugye, hogy volt egy görög filozófus - ezek az istenverte filozófusok mindig annyian voltak! -, volt egy görög filozófus, aki azért nem evett fejtett babot, mert azt állította, hogy a babszemeknek lelkük van, amint a fiam állítja, hogy a négereknek is van lelkük; ki találta ezt ki? Na... hogy az ördögbe is hívják?

- Püthagorasz - mondta Andrée.

- Ez az, Püthagorasz, a jezsuitáktól hallottam valamikor. Porée atya latin nyelvű rigmusokat is íratott róla, a kis Arouet-val[7] vetélkedtünk. Még emlékszem, hogy az én versemet összehasonlíthatatlanul jobbnak találta az övénél. Püthagorasz, ez az.

- Nos, ki mondta önnek, hogy én nem lehettem Püthagorasz? - kérdezte nagyon egyszerűen Balsamo.

- Nem állítom, hogy ön nem lehetett volna Püthagorasz - mondta a báró -, de hát Püthagorasz nem volt jelen Philippsburg ostrománál. Én legalábbis nem láttam.

- Elhiszem - hagyta rá Balsamo -; ellenben látta Jean des Barreaux vicomte-ot, a fekete muskétásoknál?

- Igen, igen, őt tényleg láttam... de az nem volt filozófus, bár ő is irtózott a fejtett babtól, s csak akkor evett, ha elkerülhetetlen volt.

- Nos, ez az! Hát arra emlékszik-e, hogy Richelieu úr párviadalának másnapján des Barreaux együtt volt önnel az ostromárokban?

- Tökéletesen emlékszem.

---

[7] Voltaire-rel.

- Mivelhogy, nyilván erre is emlékszik, a fekete muskétások és a svalizsérok hétnaponként egymás mellé voltak beosztva.

- Pontosan így volt... no és?

- No és... aznap este úgy kopogott a golyó, mint a jégeső. Des Barreaux szomorú volt: odament önhöz, és kért egy csipet tubákot, ön pedig aranyszelencéből kínálta.

- Amelyet női képmás díszített?

- Pontosan. Mintha ma is látnám: szőke fej, ugye?

- Teringettét! Így volt! - kiáltott fel a báró elhűlve. - És azután?

- Azután - folytatta Balsamo -, amint éppen fölszippantotta a tubákot, nyakszirten találta egy golyóbis, és mint egykor Berwick úrnak, levitte a fejét.

- Fájdalom, így volt - mondta a báró -, szegény des Barreaux!

- Nos, uram, most már elhiheti, hogy láttam és ismertem önt Philippsburgnál - mondta Balsamo -, annál is inkább, mert én magam voltam des Barreaux.

A báró hirtelen támadt rémülettel vagy inkább megdöbbenéssel dőlt hátra, ami máris biztosította az idegen győzelmét.

- Ez boszorkányság! - kiáltotta. - Száz éve még megégették volna, tisztelt vendégem. Isten engem úgy segéljen, kísértetszagot érzek, akasztófaszagot, máglyaszagot!

- Báró úr - mondta Balsamo mosolyogva -, a valódi boszorkányt se föl nem akasztják, se meg nem égetik, ezt jól vésse az agyába; a máglya vagy a kötél a fajankók osztályrésze. De ha ön is úgy akarja, ma este maradjunk ennyiben, mert, nézze, de Taverney kisasszony mindjárt elalszik. Úgy látszik, a metafizikai társalgás és az okkult tudományok nem érdeklik különösebben.

Valóban, Andrée, valami ismeretlen, ellenállhatatlan erőtől leigázva, ernyedten ingatta a fejét, mint a virág, amelynek súlyos harmatcsepp hullott a kelyhébe.

De a báró végső szavaira, erőlködve próbált szembeszállni azzal a megállíthatatlan delejes áramlással, amely hatalmába kerítette; határozottan megrázta a fejét, fölállt, s eleinte botladozva, majd Nicole támogatásával kiment az ebédlőből.

Vele egyidőben tűnt el az ablakból az az arc is, amelyet Balsamo már korábban megismert: a Gilbert-é.

Nemsokára hallották, hogy Andrée nagy lendülettel csembalózik.

Balsamo az előbb mindvégig szemmel kísérte, amíg támolyogva átment az ebédlőn.

- Nos - mondta diadalmasan, miután a lány eltűnt -, én is elmondhatom Arkhimédésszel: *Heuréka!*

- Ki az az Arkhimédész? - kérdezte a báró.

- Egy derék tudósember, akivel kétezer-százötven éve kötöttem ismeretséget - válaszolta Balsamo.

VII

Heuréka!

Ezúttal a báró, talán mivel a kérkedő kijelentést már túlzottnak találta, vagy talán meg sem hallotta, vagy ha hallotta is, boldog volt, hogy végre megszabadíthatja házát a kényelmetlen vendégtől, Andrée-t figyelte, míg el nem tűnt a szeme elől; aztán, amikor a csembaló hangjáról meggyőződött, hogy a szomszéd szobában foglalatoskodik, felajánlotta Balsamónak, hogy eljuttatja a szomszéd városba.

- Van egy roggyant gebém - mondta -, lehet, hogy belepusztul, de azért csak elvergődik valahogy, s ön legalább biztos lehet benne, hogy rendes fekhelyet kap. Nem mintha nem akadna még szoba meg ágy Taverneyben, de a vendéglátásról megvan a magam nézete. *Jól vagy sehogy*, ez a jelszavam.

- Tehát kiutasít? - kérdezte Balsamo, és mosollyal leplezte bosszúságát. - Úgy bánik velem, mint az alkalmatlan vendégekkel szokás.

- Dehogyis, hová gondol! Úgy bánok önnel, mint baráttal, kedves vendégem. Ha rosszat akarnék önnek, itt helyezném el. Nagyon sajnálom, hogy ezt kell mondanom, de tartozom ennyivel a lelkiismeretemnek, annál is inkább, mert az igazat megvallva, nagyon megkedveltem önt.

- Nos, ha megkedvelt, ne kényszerítsen, hogy fölkerekedjem, amikor fáradt vagyok, s hogy lovon rázassam magam, ahelyett, hogy kényelmesen elnyújtóznék egy ágyban. Ne hangoztassa már annyit a szegénységét, mert még azt találom hinni, hogy a személyem ellen van kifogása.

- Ó, ha így áll a dolog - mondta a báró -, aludjék a kastélyban.

Azzal körülnézett, La Brie-t keresve, s mikor meglátta egy sarokban, ráförmedt:

- Gyere ide, vén lator!

La Brie félénken közeledett.

- Gyere már, az ördög bújjon beléd! Ki lehet bírni a vörös szobában, mondd?

- Bizonyára, uram - felelte az öreg szolga -, hiszen Philippe úr is ott hál, ha Taverneybe jön.

- Ami nagyon jó egy jöttment hadnagyocskának, aki három hónapot tölt tönkrement apjánál, az nagyon rossz lehet egy gazdag uraságnak, aki négyes fogaton utazik.

- Higgye el, báró úr, nekem tökéletesen megfelel - mondta Balsamo.

A báró vágott egy fintort, ami ezt jelentette: „Jó, jó, de én tudom, hogy mi van ott."

Fennhangon azonban csak ennyit mondott:

- Nyisd ki a vörös szobát az úrnak, mivel egyszer s mindenkorra ki akar gyógyulni Taverneyből. Szóval, csakugyan itt akar aludni?

- Csakugyan.

- Ámbár, megálljon csak, volna még egy lehetőség.

- Mire?

- Hogy ne lóháton kelljen megtennie az utat.

- Miféle utat?

- Hát innét Bar-le-Ducbe.

Balsamo várta, mi kerekedik ki ebből az ajánlatból.

- Postalovak hozták idáig a kocsiját?

- Nyilván, hacsaknem a sátán.

- Pedig először arra gondoltam, mert azt hiszem, nem lehet rosszban vele.

- Ön mérhetetlenül többre becsül, mint amennyit megérdemlek.

- Nos, ugyanazok a lovak, amelyek idáig elhozták, vissza is vihetik a kocsiját.

- Nem éppen, mert a négyből csak kettő maradt. A kocsi nehéz, s a postalovaknak pihenniük kell.

- Ez is ok. Szóval a fejébe vette, hogy itt alszik.

- Azért akarok itt maradni ma, hogy holnap viszontlássam. Szeretném kifejezni a hálámat.

- Ezt nagyon egyszerűen megteheti.

- Hogyan?

- Ha olyan jóban van az ördöggel, kérje meg, hogy segítsen meglelnem a bölcsek kövét.

- Báró úr, ha olyan nagyon akarja...

- A bölcsek kövét! Hát hogy a csudába ne akarnám?

- Akkor más személyhez, s nem az ördöghöz kell fordulnia.

- És ki ez a személy?

- Én - mint Corneille mondta, már nem is tudom, melyik komédiájában, amelyet, no lám! éppen száz esztendeje szavalt nekem, amikor Párizsban az Új Hídon sétáltunk.

- La Brie, te vén csibész! - kiáltott a báró, aki kezdte veszélyesnek találni a társalgást ebben az órában, ezzel az emberrel -, keríts gyertyát valahonnan, és világíts az úrnak!

La Brie sietett engedelmeskedni, s amíg igyekezett gyertyát lelni, amihez majdnem akkora szerencse kellett, mint a bölcsek kövéhez, hívta Nicole-t, hogy menjen föl előre, és szellőztessen ki a vörös szobában.

Nicole magára hagyta Andrée-t, jobban mondva, Andrée boldog volt, hogy az alkalommal élve, kiteheti a komornája szűrét, mivel szükségét érezte, hogy magára maradjon a gondolataival.

A báró jó éjszakát kívánt Balsamónak, és nyugovóra tért.

Balsamo elővette az óráját, mert eszébe jutott Althotasnak tett ígérete. A tudós a két óra helyett már két és fél órája aludt. Harminc perc veszteség. Megkérdezte hát La Brie-től, hogy a kocsi még ugyanott van-e, ahol volt.

La Brie azt felelte, hogy ott kell lennie, hacsak magától el nem ment onnét.

Balsamo ekkor azt tudakolta, hová tűnt Gilbert.

La Brie megnyugtatta, hogy Gilbert haszontalan semmirekellő, s nyilván legalább egy órája lefeküdt már.

Balsamo kiment, hogy felébressze Althotast, miután jól megjegyezte a vörös szobába vezető utat.

Taverney úr nem túlzott, amikor a szobát szegényesnek mondotta: a bútorzat itt sem volt különb, mint a kastély többi szobájában.

Egy tölgyfa ágy, rajta ócska damasztterítő, ugyanolyan fakó zöld, mint a lombmintás kárpit; egy csavart lábú tölgyfa asztal; egy XIII. Lajos korabeli öblös kőkandalló, amelynek télvíz idején kölcsönözhetett némi fényűző jelleget a benne pattogó tűz, de annál lehangolóbb látványt nyújtott nyáron, kihűlve, kandallórács, tűzi alkalmatosságok és fahasábok nélkül, viszont megtömve régi újságokkal - ez volt az a berendezés, amelynek Balsamo egy éjszakára szerencsés tulajdonosa lehetett.

Tegyünk még hozzá két széket meg egy szürkére festett, süllyesztett betétes faszekrényt.

Míg La Brie megpróbálta egy kicsit rendbe szedni a szobát, amelyet Nicole, mielőtt aludni tért volna, kiszellőztetett, Balsamo felébresztette Althotast, majd visszament a házba.

Amikor Andrée ajtajához ért, megállt, hogy hallgatózzék. Andrée, mihelyt elhagyta a vacsorázóhelyiséget, észrevette, hogy megszabadul attól a titokzatos hatástól, amelyet az utas gyakorolt rá. S hogy leküzdje még a gondolatait is, csembalójához ült.

A hangok a csukott ajtón át kiszűrődtek Balsamóhoz, aki, mint mondtuk, éppen ez előtt az ajtó előtt állt meg.

Kisvártatva köröző kézmozdulatokat tett, mint aki boszorkányságot űz, s alighanem így is volt, mert Andrée, akin ismét úrrá lett az az érzés, amelyet ismert már, lassan abbahagyta a muzsikálást, kezét ernyedten leejtette, s lassú, merev mozdulattal az ajtó felé fordult, mint aki idegen erőnek enged, s nem szabad akaratából cselekszik.

Balsamo úgy mosolygott a sötétben, mintha látta volna, mi történik a csukott ajtó mögött.

Nyilván csak ennyit akart, s amit akart, elérte; mert bal kezét kinyújtva s megérezve a korlátot a keze alatt, fölment a meredek tömör falépcsőn, amely a vörös szobába vezetett.

Ahogy távolodott, Andrée úgy fordult el az ajtótól, s ült vissza a csembalójához, ugyanazzal a lassú és merev mozdulattal. Balsamo, amikor az utolsó lépcsőfokra lépett, meghallotta a félbeszakított dallam refrénjének első hangjait.

Belépett a vörös szobába, és elküldte La Brie-t.

La Brie-n látszott, hogy jó szolga, egy kézmozdulatból is értett. Elindult az ajtó felé, aztán mégis megállt.

- Mi az? - kérdezte Balsamo.

La Brie a zubbonya zsebébe süllyesztette a kezét, láthatóan tapogatott valamit ennek a néma zsebnek a legfenekén, de nem válaszolt.

- Valamit akar mondani, barátom? - kérdezte Balsamo, s odalépett hozzá.

La Brie-n látszott, hogy viaskodik magával, s végül, kihúzva a zsebéből a kezét, megszólalt:

- Azt akarom mondani, uram, hogy ma este alighanem tévedett.

- Én? - kérdezte Balsamo. - S ugyan miben, barátom?

- Abban, hogy egy huszonnégy garasos tallér helyett huszonnégy frankos aranyat adott.

S kinyitva a kezét, megmutatta a fényes, vadonatúj Lajos-aranyat.

Balsamo olyan elismerő csodálattal nézett az öreg szolgára, ami elárulta, hogy általában nincs valami jó véleménnyel az emberek becsületességéről.

- *And honest!*[8] - mondta Hamlettel.

Ő is kotorászni kezdett a zsebében, s még egy aranyat tett az elsőhöz.

La Brie öröme nem ismert határt e fényes bőkezűség láttán. Jó húsz esztendeje nem látott aranyat. Nem hitte el, hogy ekkora kincs boldog tulajdonosa lett.

Balsamónak kellett kivennie a tenyeréből, s a zsebébe csúsztatnia az aranyakat. Ekkor az öreg földig hajolt, s úgy hátrált kifelé a szobából, de Balsamo megállította.

- Mi a szokás reggel a kastélyban? - kérdezte.

- De Taverney úr sokáig marad ágyban, uram; Andrée kisasszony azonban korán kel.

- Hány órakor?

- Úgy hat óra tájban.

- Ki alszik a szobám fölött?

- Én, uram.

- És alattam?

- Senki. Az előszoba van ott.

- Jól van, köszönöm, barátom. Most elmehet.

- Jó éjt, uram.

- Jó éjt! És még valamit: vigyázzon a kocsimra, nehogy baja essék.

- Ó, legyen nyugodt, uram.

- Ha zajt hall, vagy fényt lát kiszűrődni, ne ijedjen meg. Egy magatehetetlen vén szolga lakik a kocsiban, őt is magammal hoztam. Mondja meg Gilbert-nek is, hogy ne zavarja; és azt is mondja meg neki, kérem, hogy holnap reggel addig ne menjen el, míg nem beszélek vele. Mindezt jól megjegyezte, barátom?

- Ó, hogyne. De hát az úr már olyan korán itthagy bennünket?

- Majd elválik - mondta Balsamo mosolyogva. - Mindenesetre szeretnék holnap estére odaérni Bar-le-Ducbe.

La Brie megadóan sóhajtott, még utoljára az ágyra pillantott, majd a gyertyát odatartotta a kandallóhoz, hogy fa híján legalább a papírt égesse el, s egy kicsit fölmelegítse a tágas, nyirkos szobát.

Balsamo azonban megállította.

- Nem kell - mondta -; hagyja csak ezeket a régi újságokat; ha nem tudok elaludni, legalább elszórakozom velük.

La Brie meghajolt és eltávozott.

Balsamo az ajtóhoz lépett, s hallgatta az öreg szolga lépteit, amelyek meg-megreccsentették a lépcsőt. A lépések nemsokára a feje fölött dobogtak. La Brie visszaért a szobájába.

Ekkor a báró az ablakhoz lépett.

---

[8] És becsületes!

Az ablakával szemközt, a mellékszárny túloldalán, fény szűrődött ki a rosszul elfüggönyözött padlásszobából. Legay szobája volt az. A lány lassan, kényelmesen bontogatta a kendőjét és a ruháját. Közben ki-kinyitotta az ablakot, s kihajolt, hogy lelásson az udvarra.

Balsamo most sokkal éberebben figyelte, mint a vacsora alatt, amikor nyilván nem akarta olyan nagyon megnézni.

- Különös hasonlóság! - mormolta.

Ebben a pillanatban a padlásszobában kihunyt a fény, noha lakója nem feküdt még le.

Balsamo megállt szorosan a fal mellett.

A csembaló még szólt.

A báró nyilván azt hallgatta, nem vegyül-e más zaj is a zeneszóba... Majd, miután megbizonyosodott, hogy csak a muzsika őrködik az elcsendesült házban, újra kinyitotta az ajtót, amelyet La Brie betett maga után, zajtalanul lement a lépcsőn, és halkan betaszította a szalon ajtaját, amely csikordulás nélkül fordult kikopott sarkain.

Andrée nem neszelt föl.

Halvány fényű, szép fehér kezét a hangszer sárga elefántcsont billentyűin futtatta; szemközt vele egy faragott fatáblába illesztett tükör volt, a repedezett aranyozás eltűnt a szürke porréteg alatt.

A lány bánatos dallamot játszott. Nem is annyira dallam volt ez, inkább csak futamok. Nyilván csak rögtönzött, s a billentyűkön idézte vissza gondolatai emlékét vagy képzelete ábrándjait. Talán a lelke, amelyet annyira elszomorított a taverneyi tartózkodás, olykor kikiszökött a kastélyból, hogy a nancyi annunciáták hatalmas, végtelen kertjeiben bolyongjon, melyeknek csendjét felverte a vidám növendékek zsivaja. Akárhogyan volt is, e pillanatban, tétova s félig lehunyt szeme elkalandozott a szemben lévő tükrön s a tükörben borongó homályon, amellyel nem tudott megbirkózni a tágas szoba végében a csembalóra állított, s a muzsikáló lányt megvilágító, árva szál gyertya fénye.

Olykor hirtelen megállt. Ilyenkor eszébe jutott a különös esti látomás és a rákövetkező ismeretlen érzések. És mielőtt az agya bármit is tisztázhatott volna, a szíve máris megdobbant, és borzongás futott végig a testén. Úgy borzongott, mintha elszigetelt magányában megérintette s érintésével megzavarta volna egy eleven lény.

Hirtelen, amint éppen számot akart adni magának ezekről a szokatlan érzésekről, újra erőt vettek rajta. Egész teste, mintha elektromos áram rázta volna, úgy remegett. Tekintete kitisztult, gondolatai úgyszólván foghatóvá váltak, és hirtelen úgy rémlett, mintha a tükörben megmozdult volna valami.

A szalon ajtaja hangtalanul kitárult.

Az ajtó mögött feltűnt egy árnyék.

Andrée megborzongott, ujjai elvétették a billentyűket.

Pedig mi sem volt természetesebb e jelenségnél.

Az az árnyék, amelyet nem ismert fel, mert egybeolvadt a homállyal, lehetett volna éppenséggel de Taverney úr vagy akár Nicole árnyéka is. Megeshetett volna, hogy La Brie járja végig lefekvés előtt a szobákat, vagy akad valami dolga a szalonban. Előfordult ez máskor is, és járása-kelése közben a tapintatos és hű szolga soha nem csapott zajt.

Azonban a lány lelki szemével látta, hogy nem e három személy valamelyike van ott.

Az árnyék zajtalan léptekkel suhant közelebb, alakja mindjobban kirajzolódott a homályban. Amikor a látomás a gyertya fénykörébe ért, Andrée felismerte az ijesztő idegent, sápadt arcát, fekete bársonykabátját.

Bizonyára valami rejtélyes okból vetette le a selyemruháját.[9]

A lány meg akart fordulni, kiáltani akart.

De Balsamo előrenyújtotta a kezét, és a lány megmerevedett.

Küszködött.

- Uram - mondta -, uram!... az ég szerelmére! mit akar?

Balsamo mosolygott, a tükör visszaverte az arckifejezését, Andrée mohón tapadt rá.

De Balsamo nem válaszolt.

Andrée ekkor újból megpróbált fölállni, de nem bírt: egy leküzdhetetlen erő, egy szinte kéjes zsibbadás odaszögezte a székéhez, miközben szeme a bűvös tükörre meredt.

Ez az új tapasztalás megrémítette, mert érezte, hogy kényre-kedvre ki van szolgáltatva ennek az embernek, és ez az ember idegen.

Iszonyatos erőfeszítéssel próbált segítségért kiáltani, a szája félig kinyílt, Balsamo azonban két tenyerét a lány feje fölé emelte, s annak egy hang sem jött ki a torkán.

Andrée megnémult; mellét valami bódító forróság lepte el, mely lassan gomolyogva emelkedett az agyáig, mint az emésztő, örvénylő gőz.

A lánynak sem ereje, sem akarata nem volt többé; feje a vállára hanyatlott.

Ebben a pillanatban Balsamo halk neszt vélt hallani az ablak felől: gyorsan megfordult, s úgy látta, hogy odakint egy férfifej suhan el az üveg előtt.

Összevonta a szemöldökét: különös módon ugyanez a kifejezés jelent meg a lány arcán is.

Ekkor visszafordult Andrée-hoz, leengedte a két kezét, amelyet mindvégig a lány feje fölött tartott, majd puha mozdulattal fölemelte ismét, s erejét összpontosítva, néhány másodpercen át iszonyatos súlyú elektromos oszlopokat halmozott a lányra, s ráparancsolt: - Aludjék!

Majd, mivel az egyre csak küszködött a bűvös erővel, ellentmondást nem tűrő hangon megismételte:

- Aludjék! Aludjék! Parancsolom!

Ekkor megtört az ellenállás ezen a lenyűgöző akaraton. Andrée a csembalóra fektette a karját, fejét a kezére ejtette és elaludt.

Balsamo most kihátrált a szobából, behúzta maga után az ajtót, s hallani lehetett, hogy fölmegy a falépcsőn, vissza a szobájába.

Mihelyt a szalon ajtaja becsukódott mögötte, az arc, amelyet Balsamo homályosan látott imént, újból feltűnt az ablakban.

Gilbert arca volt.

---

[9] Ismeretes, hogy a selyem rossz vezető, és taszítja az elektromosságot. Akin selyemholmi van, azt úgyszólván lehetetlenség megdelejezni.

VIII

A delejes erő

Gilbert, akit a Taverney kastélybeli alantas helyzete miatt kizártak a szalonból, egész este figyelte azokat a személyeket, akik elég előkelők voltak, hogy bent maradhassanak.

Végig a vacsora alatt látta Balsamo mosolyait és taglejtéseit. Észrevette, hogy Andrée milyen nagy figyelmet szentel neki, hogy a báró milyen hallatlanul kedves hozzá, hogy La Brie milyen tisztelettudón sürög-forog körülötte.

Később, asztalbontás után, elbújt az orgona- és labdarózsabokrok sűrűjében, nehogy Nicole, amikor becsukja az ablakokat, és fölmegy a szobájába, fölfedezze és megzavarja a kutatásban, jobban mondva, a kémkedésben.

Nicole valóban megtette szokásos esti körútját, de a szalon egyik ablakát nyitva kellett hagynia, mivel a csuklóspántok félig kilazultak, és a külső fatáblák nem forogtak a sarkukon.

Gilbert jól ismerte ezt a körülményt. Éppen ezért, mint láttuk, nem is hagyta el őrhelyét, bizonyos lévén benne, hogy folytathatja megfigyeléseit, mihelyt Legay eltávozik.

Megfigyeléseit - így fejeztük ki magunkat, ugyebár? Az olvasó talán homályosnak találja ezt a szót. Ugyan mit figyelhetett meg Gilbert? Hát nem ismerte a pincétől a padlásig a Taverney kastélyt, ahol nevelkedett? Nem ismerte lakóit, akiket tizenhét vagy tizennyolc éven át minden áldott nap láthatott?

Ezen az estén Gilbert-nek egyéb célja is volt, nem csupán a megfigyelés; nemcsak leselkedett, várt is valamit.

Nicole kiment a szalonból, otthagyva Andrée-t; lassan és csak úgy tessék-lássék becsukogatta az ajtókat és az ablakokat, majd végigsétált a földszinten, mintha odavárna még valakit; fürkésző pillantásokat vetett mindenfelé, s csak miután ugyanúgy tett, mint előtte meg utána Gilbert, akkor szánta el magát, hogy nyugovóra tér, és fölment a szobájába.

Gilbert, érthető okokból, mozdulatlanul támaszkodott egy fa törzsének, félig előre dőlt, lélegezni is alig mert, s Nicole-nak egyetlen lépését, egyetlen mozdulatát sem tévesztette szem elől; aztán, mikor a szobalány eltűnt, s a padlásszoba ablakában kigyúlt a fény, Gilbert lábujjhegyen átóvakodott az üres térségen az ablakig, lekuporodott a sötétben, és várakozott, talán azt sem tudta pontosan, mire vár, a szemével falta Andrée-t, aki ernyedten ült a csembalójánál.

E pillanatban lépett be Joseph Balsamo a szalonba.

Gilbert összerezzent a látványra, s égő tekintetét az imént elbeszélt jelenet két szereplőjére szögezte.

Azt hitte, Balsamo dicséri Andrée játékát, amire a lány szokott hűvösségével válaszol; a vendég egy mosollyal pecsételi meg a véleményét, mire a lány abbahagyja játékát, hogy válaszoljon, és vendégét elbocsássa.

Gilbert megcsodálta a visszavonuló Balsamo ruganyos mozgását. Azt hitte, érti a jelenetet, pedig az egészből nem értett meg semmit, mivel a jelenet lényege a csönd volt.

Gilbert nem hallhatott semmit, csak az ajkak mozgását és a taglejtéseket látta. Akármilyen jó megfigyelő volt is, nem fedezhette föl, hogy ott valami titok lappang, hiszen látszólag minden olyan természetesen folyt le.

Miután Balsamo eltávozott, Gilbert nem csupán figyelte, hanem áhítatosan szemlélte Andrée-t, aki oly megejtően szép volt ernyedt tartásában; aztán csakhamar meglepetten látta, hogy alszik. Várakozott még néhány percig, ugyanabban a helyzetben, mert tökéletesen meg akart bizonyosodni róla, hogy mozdulatlansága az alvástól van. Miután megbizonyosodott, fölegyenesedett, s két tenyerébe fogta a fejét, mint aki attól fél, hogy az agya szétpattan a benne örvénylő gondolatoktól; aztán hirtelen elhatározással, amely inkább dühkitörésre emlékeztetett, felkiáltott:

- Ó, a kezét! Csak a kezét érinthetném az ajkammal! Rajta, Gilbert! Rajta! Akarom...

S így szólván, önmagát kényszerítve engedelmességre, hirtelen belépett az előszobába, odament a szalon ajtajához, mely neki is éppolyan zajtalanul nyílt ki, mint az előbb Balsamónak.

De mihelyt az ajtó kinyílt, mihelyt szemben találta magát a lánnyal, akitől immár semmi nem választotta el, nyomban megértette, hogy milyen szörnyűséget készül elkövetni; ő, Gilbert, egy bérlő és egy parasztasszony fia, ő, a félénk, az alázatos legényke, aki alacsony származása mélyéről eddig alig merte szemét ráemelni a büszke és rátarti lányra, most ajkával készül illetni ruhája szegélyét vagy ujjai hegyét, holott az alvó fenség, ha fölébreszti, halálra sújthatja tekintetével. Ahogy erre gondolt, egyszeriben szertefoszlott a kábító köd, amely megszédítette a lelkét, és megzavarta az agyát. Megállt, az ajtószegélybe fogózkodott, mert a lába olyan erősen reszketett, hogy úgy érezte, menten összerogy.

Ámde Andrée olyan elmerülten ábrándozott vagy aludt - Gilbert ugyanis nem tudta pontosan, alszik-e vagy ábrándozik a lány -, hogy meg sem moccant, jóllehet meghallhatta volna Gilbert szívének vad kalapálását, amit a fiú hiába igyekezett elhallgattatni; ott állt egy darabig, sóvárogva; a lány nem moccant.

Olyan szép volt az a lány, szelíden a karjára hajtott fejével, nyakára és vállára omló rizsportalan, hosszú hajával, hogy a láng, amelyet a félelem elfojtott, de nem oltott ki Gilbert szívében, újra fellobbant. Megint elfogta a szédület; olyan volt, mint valami részegítő téboly; olyan volt, mint a mohó vágy, hogy érintsen valamit, ami a lány testét érinti; ismét lépett egyet feléje.

A padló megreccsent bizonytalan lépte alatt; e zajra hideg verejték verte ki a fiú homlokát, de úgy látszik, Andrée nem hallott meg semmit.

- Alszik - mormolta Gilbert. - Alszik. Micsoda szerencse!

De alig tett három lépést, újra megállt; mintha megijesztette volna valami; a gyertya furcsa lángja volt az, amely kialvás előtt utolsókat lobbant, fel-felvillanó fénnyel, melyet majd a teljes sötétség követ.

Különben egy nesz, egy sóhaj sem hallatszott az egész házban; az öreg La Brie már lefeküdt, s bizonyára aludt; Nicole szobájában is kihunyt a fény.

- Rajta! - biztatta magát.

Még közelebb lépett.

A padló megint nyikordult, de Andrée, furcsa módon, meg sem rezzent.

Gilbert elcsodálkozott ezen a különös alváson, szinte megijedt tőle.

- Alszik - mondta újra, azzal a bizonytalansággal, amely percenkint hússzor is megfordítja a szerelmesek vagy a gyávák elhatározását. Hát hogyne volna gyáva, aki nem ura szívének!

- Alszik! Jaj, édes Istenem! Jaj, édes Istenem!

Ám mialatt félelem és remény lázasan váltakoztak a lelkében, Gilbert mind közelebb ment Andrée-hoz, s a végén már csak két lépés választotta el tőle. Ekkor mintha bűvös erő kerítette volna hatalmába; ha akart volna, sem lett volna képes menekülni; ahogy belépett a bűvös áram körébe, amelynek a lány volt a középpontja, úgy érezte, megkötözték, megbéklyózták, megbénították; térdre hullott.

Andrée mozdulatlan maradt és néma: olyan volt, mint egy szobor. Gilbert fölemelte a ruhája szegélyét, és megcsókolta.

Utána fölemelte a fejét, lassan, visszafojtott lélegzettel, egyenletes mozdulattal, és szeme Andrée szemét kereste.

A lány két szeme tágra volt nyitva, és mégsem látott.

Gilbert nem tudta mire vélni a dolgot, valósággal megsemmisült a megdöbbenés súlyától. Átvillant rajta az iszonyatos gondolat, hogy a lány halott. Hogy meggyőződjék róla, elszántan megfogta a kezét; a kéz meleg volt, az ütőér finoman lüktetett. De Andrée keze mozdulatlanul pihent Gilbert kezében. Gilbert ekkor azt képzelte, bizonyára megittasulva ettől a kéjes érintéstől, hogy Andrée lát, hogy érez, hogy megsejtette esztelen szerelmét; azt hitte, szegény, megszédült szívével, hogy a lány várta a látogatását, hogy hallgatása beleegyezés, mozdulatlansága odaadás.

Ekkor ajkához emelte Andrée kezét, és hosszú, forró csókot nyomott rá.

Andrée hirtelen megrázkódott, és Gilbert érezte, hogy eltaszítja magától.

- Jaj, végem van! - nyögött fel, eleresztve a lány kezét, s homlokát a padlóba verve.

Andrée úgy egyenesedett föl, mintha rugó állította volna talpra; szeme nem is nézett a földre, ahol Gilbert szégyentől és rémülettől szinte holtra válva hevert, arra sem lévén ereje, hogy bocsánatáért esedezzen, amelyre amúgy sem számított.

Andrée azonban, feltartott fejjel, megfeszített nyakkal, mint akit titkos erő vonz láthatatlan cél felé, ellépett Gilbert mellett, a vállát súrolva, majd idegenszerű és gyötrelmes mozgással elindult az ajtó felé.

Gilbert, érezve, hogy távolodik, fél kezére támaszkodott, lassan utánafordult, és elkerekedett szemmel követte.

Andrée folytatta útját az ajtó felé, kinyitotta, kilépett az előszobába, s odaért a lépcső lábához.

A sápadt és reszkető Gilbert térden csúszott utána.

„Ó, annyira haragszik - gondolta -, hogy még csak meg sem szid; megy a báróhoz, elmondja neki szégyenletes őrületemet, s úgy zavarnak majd el, mint egy közönséges cselédet."

A fiatalember megszédült arra a gondolatra, hogy el kell hagynia Taverneyt, hogy nem láthatja többé azt, aki a szeme fénye, az élete, a védőszentje volt; a kétségbeesés bátorságot öntött belé; fölállt, és Andrée után iramodott.

- Ó, bocsásson meg, kisasszony, az ég szerelmére, bocsásson meg! - suttogta.

Andrée mintha nem is hallotta volna: továbbhaladt, de nem ment be az apjához.

Gilbert fellélegzett.

Andrée rátette a lábát az első lépcsőfokra, majd a másodikra.

- Ó, édes Istenem! Édes Istenem! - suttogta Gilbert. - Vajon hová mehet most? Ez a lépcső csak a vörös szobába visz, ahol az az idegen lakik, meg La Brie tetőszobájába. Ha La Brie-től akarna valamit, akkor lehívná, csöngetne neki... Talán csak nem?... Nem, az lehetetlen! Az lehetetlen!

És Gilbert ökölbe szorította a kezét dühében, ha csak rágondolt is, hogy Andrée talán Balsamóhoz indult.

Az idegen ajtaja előtt a lány megállt.

Gilbert homlokáról hideg veríték patakzott; a lépcső rácsába kapaszkodott, hogy le ne essék; tovább követte Andrée-t. Iszonyatosnak érezte, amit látott, amit sejtett.

Balsamo ajtaja félig nyitva volt; Andrée kopogtatás nélkül belépett. A kiszökő fény megvilágította nemes, tiszta vonásait, és aranyosan villózva örvénylett tágra nyitott szemében.

A szoba közepén Gilbert megpillantotta az idegent: rebbenéstelen tekintettel, összevont szemöldökkel állt ott, és kezét parancsoló mozdulattal nyújtotta ki.

Azután az ajtó becsukódott.

Gilbert érezte, hogy minden erő kiszáll belőle. Keze elengedte a korlátot, másik kezével égő homlokához nyúlt; úgy pördült meg maga körül, mint a tengelyét vesztett kerék, és szédülten lerogyott a legfelső lépcsőfok hideg kövére, szeme még mindig arra az elátkozott ajtóra meredt, amely elnyelte a múlt minden ábrándját, a jelen minden boldogságát, a jövő minden reményét.

IX
A médium

Balsamo elébe ment a lánynak, aki nyílegyenesen tartott a szobája felé, s olyan határozott léptekkel ment be hozzá, mint a Komtur szobra.

Akárki más különösnek találta volna megjelenését, Balsamón azonban nyoma sem látszott a csodálkozásnak.

- Azt parancsoltam, hogy aludjék - mondta. - Alszik?

Andrée sóhajtott, de nem válaszolt. Balsamo közelebb lépett a lányhoz, és még nagyobb adag delejes erőt bocsátott rá.

- Akarom, hogy beszéljen - mondta.

A lány megremegett.

- Hallotta, mit mondtam? - kérdezte az idegen.

Andrée bólintott.

- Akkor miért nem beszél?

Andrée a torkához emelte a kezét, mintegy jelezve, hogy a szavak nem jönnek az ajkára.

- Jól van. Üljön le - mondta Balsamo.

Azt a kezét fogta meg, amelyet Gilbert megcsókolt az előbb, de a lány nem érezte akkor, most ellenben a puszta érintésre ugyanúgy megremegett, mint az imént, amikor föntről elérte a delejes parancs. A lány, Balsamótól vezettetve, három lépést hátrált és leült egy karosszékbe.

- Lát most? - kérdezte Balsamo.

Andrée szeme olyan tágra nyílt, mintha el akarna nyelni minden fénysugarat, amelyet a két gyertya lángja szétszórt a szobában.

- Nem azt mondtam, hogy a szemével nézzen - folytatta Balsamo. - Nézzen a mellével.

És acélvesszőt húzva elő hímzett dolmánya alól, hegyével megérintette a lány emelkedő, süllyedő keblét. Andrée úgy megrándult, mintha tüzes lándzsát döftek volna a testébe, s a hegye a szívét érte volna; a szeme nyomban lecsukódott.

- Jól van - mondta Balsamo. - Most már dereng valami, ugye?

Andrée bólintott.

- És beszélni fog, ugye?

- Igen - válaszolta Andrée. De egyidejűleg a homlokához emelte a kezét, s mozdulata kimondhatatlan fájdalmat fejezett ki.

- Mi baj? - kérdezte Balsamo.

- Ó, nagyon fáj.

- Mi fáj?

- Az, hogy látni és beszélni kényszerít.

Balsamo kétszer-háromszor elhúzta a kezét Andrée homloka fölött, látszott, hogy eltereli róla a fejét szaggató delejes erő egy részét.

- Még mindig fáj? - kérdezte.

- Már nem annyira - válaszolta a lány.

- Jól van. Akkor nézzen körül, hol van.

Andrée szeme csukva maradt; de arca elborult, és láthatóan mély megdöbbenést fejezett ki.

- A vörös szobában - mormolta.

- Kivel?

- Önnel - folytatta megremegve.

- Mi bántja?

- Félek! Szégyellem magam!

- Miért? Nem fűz össze bennünket a rokonszenv köteléke?

- De igen.

- Nem tudja-e, hogy tiszta szándékkal hívtam ide?

- De igen, így van - felelte Andrée.

- S hogy úgy tisztelem, mint édesnővéremet?

- Tudom.

Andrée arca elsimult, majd ismét elkomorodott.

- Még titkol valamit - folytatta Balsamo. - Nem bocsátott meg igazán.

- Mert látom, hogyha nekem nem akar is rosszat, másokra talán fenekedik.

- Lehetséges - mormolta Balsamo -; de ezzel ne törődjék - tette hozzá parancsoló hangon.

Andrée arca megint olyan lett, mint rendesen.

- Mindenki alszik a házban?

- Nem tudom - válaszolta.

- Nézze csak meg.

- Merre nézzek, mit kíván?

- Lássuk csak. Nézze meg először apját. Hol van?

- A szobájában.

- Mit csinál?

- Fekszik.

- Alszik?

- Nem, olvas.

- Mit olvas?

- Egy rossz könyvet, nekem is mindig ezeket ajánlgatja.

- És ön nem olvassa őket?

- Nem.

- Jól van. Ő tehát nem fog zavarni bennünket. Most nézze meg Nicole-t a szobájában.

- Nincs fény a szobájában.

- Kell fény, hogy lásson?

- Nem kell, ha parancsot ad.

- Akarom, hogy lásson!

- Ó, látok!

- Mit lát?

- Félig van felöltözve; óvatosan kinyitja a szobája ajtaját; lemegy a lépcsőn.

- Jól van. Hová megy?

- Megáll a hátsó kijáratnál; elbújik az ajtó mögött; leselkedik; vár.

Balsamo elmosolyodott.

- Önre les, önt várja? - kérdezte.

- Nem.

- Jól van, ez a fontos. Ha egy ifjú hölgyre sem atyja, sem szobalánya nem figyel, nincs mitől tartania, hacsak...

- Nem - mondta Andrée.

- Ejha, ön a gondolatomra válaszol?

- Mert látom.

- Tehát nem szeret senkit?

- Én? - kérdezte megvetőn a lány.

- Hát persze. Éppenséggel szerethetne valakit, azt hiszem. Nem azért hagyta ott a zárdát, hogy börtönben éljen; testével együtt a szíve is felszabadult, vagy nem?

Andrée megrázta fejét.

- Az én szívem szabad - mondta bánatosan.

Az ártatlanság és a szűzies szelídség úgy megszépítette vonásait, hogy Balsamo elragadtatottan suttogta:

- Liliom! Tanítvány! Médium!

S öröme és hálája jeléül összetette két kezét, majd ismét Andrée-hoz fordult:

- De ha nem is szerelmes, önt nyilván szereti valaki?

- Nem tudom - mondta a lány szelíden.

- Hogyhogy nem tudja? - szólt rá Balsamo eléggé nyersen. - Nézzen körül! Azért kérdezem, hogy válaszoljon.

És acélpálcája hegyével másodszor is megérintette a lány mellét. Andrée megint megrándult, de fájdalma láthatóan sokkal enyhébb volt, mint első ízben.

- Igen, igen, látom már - mondta a lány. - Kíméljen, mert megöl.

- Mit lát? - kérdezte Balsamo.

- De hiszen ez lehetetlen! - kiáltotta Andrée.

- Miért, mit lát?

- Egy fiatalembert, aki mindig nyomomban van, mióta hazajöttem a zárdából, leselkedik rám, majd felfal a szemével, de mindig elrejtőzik.

- Ki az a fiatalember?

- Az arcát nem látom, hanem a ruhája olyanféle, mint a munkásoké.

- Hol van?

- A lépcső alján; szenved, zokog.

- Miért nem látja az arcát?

- Mert a tenyerébe rejti.

- Nézzen át a kezén.

Andrée-n látszott, hogy erőlködik.

- Gilbert! - kiáltott fel. - De hiszen mondtam, hogy ez lehetetlen!

- És miért lehetetlen?

- Mert ő nem merészelne szemet vetni rám - válaszolta a lány, hangjában gőgös megvetéssel.

Balsamo elmosolyodott, mint aki ismeri az embereket, és tudja, hogy nincs olyan távolság, amelyet a szív le ne győzne, még ha szakadékon át vezet is az útja.

- És mit csinál a lépcső aljában?

- Mindjárt; most elveszi a kezét az arcáról, belekapaszkodik a korlátba, feláll, indul föl.

- Hová föl?

- Ide... Mindegy, nem mer bejönni.

- Miért nem mer bejönni?

- Mert fél - mondta Andrée megvető mosollyal.

- De hallgatózni fog.

- Persze, a fülét az ajtóra tapasztja, hallgatózik.

- Ez zavarja önt?

- Igen, mert meghallhatja, hogy mit mondok.

- S vajon visszaélne vele, önnel szemben, akit szeret?

- Igen, ha hirtelen haragra gerjed vagy elfogja a féltékenység; igen, olyankor mindenre képes.

- Akkor szabaduljunk meg tőle - mondta Balsamo, és döngő léptekkel az ajtóhoz ment.

Gilbert számára nyilván nem ütött még a hőstettek órája, mert Balsamo lépteinek zajára - félve, hogy rajtakapják -, egy lendülettel a korláton termett és végigcsúszott rajta, le a földszintig. Andrée ijedtében halkan felsikoltott.

- Ne nézzen többet arra - mondta Balsamo, visszatérve Andrée-hoz. - A hétköznapi szerelem szóra sem érdemes. Most beszéljen nekem de Taverney báróról; jó?

- Minden jó, amit ön akar - mondta Andrée sóhajtva.

- Ugye a báró nagyon szegény?

- Nagyon.

- Olyan szegény, hogy semmiféle szórakozást nem tud nyújtani önnek?

- Semmifélét.

- Ön tehát unatkozik ebben a kastélyban?

- Halálosan.

- Talán nagyravágyó?

- Nem.

- Szereti atyját?

- Igen - mondta a lány, egy kissé bizonytalanul.

- Ámbár az este úgy láttam, mintha némi árnyék felhőzné be ezt a gyermeki szeretetet, nemde? - folytatta Balsamo mosolyogva.

- Neheztelek rá, mivel esztelenül eltékozolta anyám egész vagyonát, úgyhogy szegény Maison-Rouge most a helyőrségnél senyved, és nem élhet családunk nevéhez méltó életet.

- Ki az a Maison-Rouge?

- Philippe bátyám.

- Miért hívja Maison-Rouge-nak?

- Mert ez a neve, vagyis jobban mondva, ez volt a neve egyik kastélyunknak, s a család legidősebb férfi tagja is ezt a nevet viseli atyja haláláig; akkor felveszi a Taverney nevet.

- Szereti a bátyját?

- Ó, igen, nagyon!

- A legjobban a világon?

- A legjobban a világon.

- És miért szereti ilyen szenvedéllyel, holott atyját csak oly mérsékelten szereti?

- Mert nemes szívű, az életét áldozná értem.

- Atyjaura ellenben?

Andrée elhallgatott.

- Nem válaszol?

- Nem akarok válaszolni.

Balsamo nyilván nem tartotta helyénvalónak, hogy erőltesse a lányt. Különben is, meglehet, mindent tudott már a báróról, amit akart.

- És most hol tartózkodik Maison-Rouge lovag úr?

- Azt kérdezi, hol van Philippe?

- Igen.

- A strasbourg-i helyőrségnél.

- Látja is most?
- Hol?
- Strasbourg-ban.
- Nem látom.
- Ismeri a várost?
- Nem.
- Én azonban ismerem; nézzünk körül együtt, jó?
- Jó.
- A színházban van?
- Nincs ott.
- A Fő téri kávéházban van a többi tisztekkel?
- Nincs ott.
- Hazament, a szobájába? Nézze meg a bátyja szobáját!
- Nem látok semmit. Azt hiszem, már nincsen Strasbourg-ban.
- Ismeri az utat?
- Nem.
- Nem baj! Én ismerem. Vágjunk neki. Saverne-ben van?
- Nincs ott.
- Saarbrückenben van?
- Nincs ott.
- Nancyban van?
- Várjon, várjon!

A lány erőlködött; a szíve úgy kalapált, hogy majd szétvetette a mellkasát.

- Látom! Látom! - kiáltotta kitörő örömmel. - Ó, drága Philippe, micsoda boldogság!
- Mi az?
- Drága Philippe! - lelkendezett Andrée, és a szeme ragyogott az örömtől.
- Hol van?
- Egy városon lovagol át, amelyet tökéletesen ismerek.
- Melyik város az?
- Nancy! Nancy! Ott voltam zárdában.
- Bizonyos benne, hogy ő az?
- Ó, hogyne! Fáklyák vannak körülötte, megvilágítják az arcát.
- Fáklyák? - kérdezte Balsamo meglepetten. - Miféle fáklyák?
- Lovon ül! Lovon! Egy aranyos szép hintó mellett.
- Ó! Ó! - szólt Balsamo, akin látszott, hogy már érti a dolgot. - És ki ül a hintóban?

- Egy ifjú hölgy... Ó, milyen fenséges! Milyen kecses! Milyen gyönyörű! Ó, de különös, mintha már láttam volna valahol; de nem, tévedek, Nicole hasonlít rá.

- Nicole hasonlít erre a büszke, fenséges, gyönyörű ifjú hölgyre?

- Igen, igen, de csak úgy, ahogy a jázmin a liliomra.

- Hadd hallom, mi történik most Nancyban?

- Az ifjú hölgy az ajtóhoz hajol, és int Philippe-nek, hogy menjen közelebb; Philippe szót fogad, odarúgtat, hódolattal leveszi a fövegét.

- Hallja a szavukat is?

- Majd odafigyelek - mondta Andrée, és csendre intette Balsamót, mintha nem akarná, hogy bármi nesz elvonja figyelmét. - Hallom, hallom - suttogta.

- Mit mond az ifjú hölgy?

- Azt parancsolja, kedvesen mosolyogva, hogy nógassa a lovakat. Azt mondja, a kíséret készüljön fel reggel hat órára, mert a nap folyamán meg akar pihenni.

- Hol?

- Most kérdezi a bátyám... Jaj, Istenem! Taverneyben akar megpihenni. Látni akarja atyámat. Jaj! Ilyen fényes hercegnő akar megpihenni ebben a kifosztott házban!... Mihez kezdünk majd ezüstholmi nélkül, úgyszólván asztalnemű nélkül?

- Legyen nyugodt. Majd gondoskodunk róla.

- Ó, köszönöm! Köszönöm!

És a lány, aki az előbb félig fölemelkedett helyéről, most egy mély sóhajjal visszahanyatlott a karosszékébe.

Balsamo nyomban odalépett hozzá, és néhány delejes mozdulattal elterelve az elektromos hullámok irányát, az álom nyugalmát bocsátotta erre a tökéletes testre, amely elgyötörten dőlt hátra, az elnehezült fejre, amely pihegő keblére csuklott.

Andrée-n látszott, hogy most mély, erősítő álomba merül.

- Szedd össze erődet - mondta Balsamo, s komor elragadtatással nézte -; hamarosan újból szükségem lesz tisztánlátásodra. Ó, Tudomány! - folytatta a legodaadóbb rajongás hangján - csak tebenned nincsen hamisság! Csak te vagy méltó minden áldozatra. Mily szép ez a nő, ó, Istenem! Mily tiszta ez az angyal! Te tudod, hiszen Te teremted az angyalokat és a nőket! De mit ér nekem e pillanatban a szépség? Mit ér az ártatlanság? Csak annyit, amennyit a szépség és az ártatlanság révén megtudok. Inkább pusztuljon el a legszebb, a legtisztább, a legtökéletesebb teremtés is, csak a szája nyíljon szóra! Inkább hamvadjon el a világ minden gyönyörűsége, szerelem, szenvedély, hevület, csak én járhassak biztos és tévedhetetlen léptekkel. Most pedig, te leány, most pedig, hogy akaratom hatalmánál fogva e néhány másodpercnyi szunnyadás annyi erőt öntött beléd, mintha húsz esztendeig aludtál volna, ébredj fel, vagy inkább merülj vissza látnoki álmodba! Szükségem van még rá, hogy beszélj; most azonban értem fogsz beszélni.

És Balsamo, kezét ismét kiterjesztve Andrée fölé, kényszerítette a lányt, hogy mindenható sugallatára fölegyenesedjék.

Azután, látva, hogy felkészült, és alázatosan megadja magát, a tárcájából elővett egy négyrét hajtott papirost, benne hajfürttel, amelynek olyan meleg, sötét színe volt, mint a gyantának. A papír áttetsző volt az illatos szerektől, amelyekkel a hajfürt át volt itatva.

Balsamo Andrée kezébe tette a fürtöt.

- Nézzen! - parancsolt rá.

- Jaj, már megint! - panaszkodott a lány szorongva. - Jaj, ne, ne! Hagyjon békében! Úgy fáj... Jaj, Istenem! Jaj, Istenem! Olyan jó volt még az imént!

- Nézzen! - mondta Balsamo, és az acélvessző hegyét kérlelhetetlenül a lány melléhez érintette.

Andrée a kezét tördelte; megpróbált szembeszállni a kísérletező zsarnoki hatalmával. Szája habzott, mint a háromlábú szent zsámolyán ülő ókori jósnőé.

- Ó, látok! látok! - kiáltotta, a megtört akarat kétségbeesésével.

- Mit lát?

- Egy nőt.

- Ó! - mormolta Balsamo ádáz örömmel - a tudomány mégsem afféle üres szólam, mint az erény! Mesmer legyőzte Brutust. Nos, írja le nekem azt a nőt, hadd tudjam, jól látja-e.

- Barna bőrű, magas, kék szemű, a haja fekete, a karja izmos.

- Mit csinál?

- Vágtat, repül, úgy látszik, elragadta egy pompás paripa, amelyről patakzik a veríték.

- Merre tart?

- Arra, arra - mondta a lány, és nyugat felé mutatott.

- Az úton megy?

- Igen.

- Châlons felé?

- Igen.

- Jól van - mondta Balsamo -; arra tart, amerre én. Párizsba megy, mint jómagam, jól van: Párizsban majd megtalálom. És most pihenjen - mondta Andrée-nak, elvéve tőle a hajfürtöt, amelyet az végig a kezében tartott.

Andrée karja ernyedten hullott le, s élettelenül csüngött a teste mellett.

- Most pedig - mondta Balsamo -, menjen vissza a csembalóhoz.

Andrée az ajtó felé indult; de a lába, mely megroggyant a kimondhatatlan fáradtságtól, nem engedelmeskedett; megtántorodott.

- Térjen magához, és menjen tovább - parancsolta Balsamo, s újabb adag delejes áramot bocsátott rá.

Andrée úgy tett, mint a nemes mén, mely minden erejét megfeszíti, hogy engedelmeskedjék gazdájának, még ha méltatlan is a parancsa.

Elindult.

Balsamo újra kinyitotta az ajtót, és Andrée, még mindig alva, leimbolygott a lépcsőn.

X

Nicole Legay

Míg Balsamo faggatózott, Gilbert kimondhatatlan szorongások közepette töltötte az időt.

Ott bújt a lépcső alatt, mert az ajtóig nem merészkedett többé vissza, hogy kihallgassa, miről beszélnek a vörös szobában, s végül annyira úrrá lett rajta a kétségbeesés, hogy ha kitör belőle, amilyen heves természetű ember volt, bizonyára kenyértörésre viszi a dolgot.

Kétségbeesését növelte gyengeségének és megalázottságának tudata. Balsamo csak egy ember a sok közül; Gilbert ugyanis - mint kritikus elméhez és reménybeli filozófushoz illik - nem-igen hitt a varázslókban. De ez az ember erős, Gilbert pedig gyenge; ez az ember bátor, Gilbert még nem az. Hússzor is fölállt, azzal a szándékkal, hogy fölmegy a lépcsőn, s ha kell, szembeszáll a báróval. De a lába hússzor is megrogyott, s ő megint térdre hullott.

Ekkor az az ötlete támadt, hogy elhozza a létrát, amelyről La Brie, aki szakács, lakáj és kertész volt egy személyben, a jázminokat és a futó loncot szokta nyírogatni. Ha nekitámasztja a lépcső párkányának, és felmászik rá, semmit nem veszít el a sokatmondó zajokból, amelyeket oly mohón vágyott hallani.

Átment tehát az előszobán, ki az udvarra, s egyenest arra a helyre futott, ahol tudta, hogy megtalálja a földre fektetett létrát a fal tövében. De amint lehajolt, hogy fölemelje, valami suhogásfélét hallott a ház felől. Arrafelé fordult. A sötétségben kitágult szemének úgy rémlett, mintha emberi alak suhanna át a nyitott ajtó négyszögén, de olyan sebesen, olyan hangtalanul, hogy inkább látszott kísértetnek, semmint eleven lénynek.

Visszaejtette a létrát, és kalapáló szívvel megindult a kastély felé.

Némely lélek természeténél fogva babonás; rendszerint a leggazdagabb és legrajongóbb lelkek ilyenek; ezek sokkal inkább hisznek a mesékben, mint a józan észben; a természetes nekik nagyon hétköznapi, mivel ösztönösen vonzódnak a lehetetlenhez vagy legalábbis az eszményi-hez. Az ilyenek bolondulnak a szép, árnyas pagonyokért, mert képzeletük a sötét lombsátort lenge lényekkel és szellemekkel népesíti be. A régiek, akik oly nagyszerű költők voltak, fényes nappal ábrándoztak ezekről a dolgokról. De mivel az ő napjuk - ez az izzó fényű kemence, amelynek mi úgyszólván csak halvány mását őrizzük -, de mivel az ő napjuk, mondom, messzire űzi a rémalakoknak és a fantomoknak még a gondolatát is, helyettük kitalálták a huncut driádokat és a táncos oreádokat.

Gilbert-nek, aki borongósabb gondolatokat termő, ködös tájék szülötte volt, úgy rémlett, hogy jelenést lát. Ezúttal, noha hitetlen volt, eszébe jutott, amit az az asszony mondott neki, aki Balsamótól elszökött; vajon nem a varázsló idézett-e meg valami szellemet, hiszen neki arra is van hatalma, hogy kísértésbe vigye magát a tisztaság angyalát is!

Gilbert első érzését azonban mindig nyomon követte valami, ami még amannál is rosszabb volt: az okoskodás. Felsorakoztatta a szabadgondolkodók valamennyi érvét a szellemek ellen, és a *Filozófiai Szótár* cikke a *Kísértetek*-ről némi bátorságot öntött belé, noha nagyobb és indokoltabb félelmet is ébresztett benne.

Ha csakugyan látott valakit, az csak hús-vér személy lehetett, s méghozzá olyan, akinek érdekében áll, hogy itt leselkedjék. Ijedelme de Taverney urat juttatta eszébe; esze más nevet sugallt.

Föltekintett a szárnyépület második emeletére. Mint mondottuk, Nicole már eloltotta a gyertyát, s az ablakából nem szűrődött ki fény.

Sóhajtás nem hallatszott, nesz nem kélt, fény nem látszott az egész házban, kivéve az idegen szobáját. Gilbert figyelt, hallgatózott; aztán, nem látva és nem hallva semmit, újból fölemelte a létrát, most már bizonyos lévén benne, hogy a szeme káprázott, ami megesik olykor, ha nagyon hevesen ver az ember szíve, és hogy a jelenés inkább a látóképesség zavarából eredt - hogy szakszerűen fejezzük ki magunkat -, s nem érzékei működésének volt az eredménye.

Éppen felállította a létráját, és rátette lábát az első fokra, amikor Balsamo ajtaja kinyílt, majd újra becsukódott; Andrée lépett ki rajta, s világítás nélkül, nesztelenül megindult lefelé, mintha természetfölötti erő vezérelné és támogatná. Így ért oda a lépcsőfordulóba, elhaladt Gilbert mellett, ruhájával súrolta a sötétségben, mely elrejtette előle az ifjút, majd folytatta útját.

Taverney úr aludt, La Brie ágyban volt már, Nicole a túlsó szárnyon, Balsamo ajtaja csukva: az ifjú bizonyos lehetett benne, hogy sehonnét nem éri meglepetés. Roppant erőfeszítéssel legyőzte önmagát, és Andrée nyomába szegődött, hozzá igazítva lépteit. Andrée átment az előszobán, és belépett a szalonba. Gilbert vérző szívvel követte. Azonban, jóllehet az ajtó nyitva maradt, megállt. Andrée leült a székre a csembaló mellé, amelyen még mindig égett a gyertya.

Gilbert, izgalmában, véresre kaparta a mellét; egy félórája ugyanezen a helyen csókolgatta ennek a nőnek a ruháját és a kezét, s az nem haragudott meg érte; Gilbert akkor még tele volt reménnyel, akkor még boldog volt! Nyilvánvaló, hogy a lány engedékenysége vagy abban a feneketlen romlottságban gyökerezett, amelyről Gilbert annyit olvasott a báró könyvtárát megtöltő könyvekben, vagy az érzékeknek abból az eltévelyedéséből eredt, amelyet számos fiziológiai értekezésben taglalnak.

- Mindegy! - mormolta, e két gondolat között ingadozva -, ha már így áll a dolog, legalább én is hasznot húzok a romlottságából, vagy kihasználom az érzékek eltévelyedését, ahogy mások teszik. S ha már az angyal a szemétre veti tisztasága leplét, hadd jusson ártatlanságából nekem is néhány foszlány!

Gilbert most végre elszánta magát, s megindult a szalon felé. De amikor már lépett volna át a küszöbön, a sötétből kinyúlt egy kéz, és megragadta a karját. Gilbert rémülten fordult hátra, s úgy érezte, hogy a szíve nyomban kiugrik a melléből.

- Most megvagy, te szégyentelen! - sziszegte a fülébe egy dühös hang. - Merd még tagadni, hogy hozzá járogatsz, merd tagadni, hogy szereted...

Gilbert még ahhoz is gyenge volt, hogy kitépje a karját a szorításból. Pedig az a szorítás nem volt olyan erős, hogy meg ne szabadulhatott volna belőle. Csak egy lány csuklója volt a harapófogó. Egy szó, mint száz: Nicole Legay tartotta fogva Gilbert-t.

- Mi az, mit akar már megint? - kérdezte Gilbert fojtott hangon, ingerülten.

- Úgy, szóval azt akarod, hogy kikiabáljam, mi? - tagolta Nicole a szavakat, kieresztve a hangját.

- Nem, nem, ellenkezőleg, azt akarom, hogy hallgass - felelte Gilbert a fogát csikorgatva, és kivonszolta Nicole-t az előszobába.

- Jól van, de akkor gyere velem!

Ezt akarta Gilbert is, azt gondolva, hogy ha Nicole-lal megy, távolabb kerül Andrée-tól.

- Jó, magával megyek - mondta. És valóban megindult Nicole után, aki az udvarra vezette, behúzva az ajtót maga után.

- Igen ám - mondta Gilbert -, de a kisasszony mindjárt visszamegy a szobájába, s hívja magát, hogy segítsen neki levetkőzni, maga meg nem lesz ott.

- Ha azt hiszi, hogy engem most ez érdekel, akkor nagyon téved. Törődöm is én vele, hogy hív, vagy nem hív! Nekem magával van beszédem.

- Eltehetné holnapra is a mondanivalóját, Nicole, tudja, milyen szigorú a kisasszony.

- Úgy? Hát csak ne játssza a szigorút, s főleg ne velem!

- Nicole, holnap, ígérem...

- Ígéred! Érnek is valamit a te ígéreteid! Nem ígérted-e meg ma is, hogy hat órakor vársz rám a maison-rouge-i úton? Hol voltál a jelzett időben? Az ellenkező irányban, mivel te hoztad ide az utast. A te ígéreted pont annyit ér előttem, mint az annunciáták zárdájában a lelki vezetőnké, aki megesküdött, hogy megőrzi a gyónás titkát, és aztán minden bűnünkkel sietett a főnökasszonyhoz.

- Nicole, gondolja meg, hogy elbocsátják, ha észreveszik, hogy...

- És magát? Magát persze nem bocsátják el, amiért szerelmes a kisasszonyba; persze, mert a báró urat majd feszélyezi a dolog!

- Hogy engem elbocsássanak, arra semmi okuk nincsen - próbált meg védekezni Gilbert.

- Hát persze hogy nincs! Talán éppen a báró hatalmazta fel, hogy a lányának tegye a szépet? Nem is tudtam, hogy ilyen filozófus természet!

Gilbert egy szóval meggyőzhette volna Nicole-t, hogy ha ő maga vétkes is, Andrée még csak nem is részes a bűnben. Csupán azt kellett volna elmondania, amit látott, s ha mégoly hihetetlen volt is a dolog, Nicole - mivel a nők felettébb jó véleménnyel vannak egymásról - bizonyára elhitte volna. De az ifjút egy rejtett gondolat visszatartotta, hogy felfedje a titkot. Andrée titka kincset ért egy férfiember számára, akár a szerelem gyönyöreire, akár más, kézzelfoghatóbb és földibb javakra áhítozott az illető.

Gilbert a szerelem gyönyöreire vágyott. Úgy gondolta, hogy Nicole haragja kevésbé veszélyes, mint amennyire Andrée szerelme kívánatos. Nyomban döntött is hát, és egy szót sem ejtett a különös, éjszakai kalandról.

- Nos, ha mindenáron ragaszkodik hozzá, tisztázzuk a dolgot - mondta.

- Ó, hamar a végére járunk! - kiáltotta Nicole, akinek a természete tökéletes ellentéte volt Gilbert-ének, s ennélfogva nem tudott uralkodni érzésein -; de abban igazad van, hogy ez a kert nem alkalmas hely a beszélgetésre: menjünk a szobámba.

- A szobájába! - szörnyedt el Gilbert. - Az lehetetlen!

- Aztán miért?

- Mert rajtakapnak.

- Ugyan ki kapna rajta? - kérdezte Nicole megvető mosollyal.

- A kisasszony? Hát valóban, ő aztán okkal féltékeny az úrfira! De szerencsétlenségére, nem kell félnünk attól, akinek tudjuk a titkát. Ó, még hogy Andrée kisasszony féltékeny Nicole-ra! Sose hittem volna, hogy ekkora tisztességben lesz részem!

Erőltetett, ijesztő kacagása úgy hangzott, mint a zivatar moraja, és sokkal jobban megrémítette Gilbert-t, mintha szitkozódott és fenyegetőzött volna.

- Én nem a kisasszonytól félek, Nicole, hanem magát féltem.

- Ó, hogyne, hiszen mindig is mondta, hogy nincsen semmi baj, csak botrány ne legyen. A filozófusok olykor jezsuiták; egyébként, az annunciáták lelki vezetője szakasztott úgy beszélt, mint maga, éspedig jóval régebben; ezért találkozgat a kisasszonnyal éjnek évadján. Hagyjuk már ezeket az álokoskodásokat... Jöjjön a szobámba, azt akarom.

- Nicole! - kiáltotta Gilbert fogcsikorgatva.

- Mi az? Mi a baj? - kérdezte a lány.

- Vigyázz magadra!

És Gilbert fenyegető mozdulatot tett.

- Ne higgye, hogy félek! Egyszer már megvert, igaz, féltékenységből. Akkor még szeretett. Szerelmünk első hetében történt, és én hagytam magam. De ma nem tűröm el. Nem, nem és nem! Mert maga már nem szeret, és most én vagyok féltékeny.

- És mit akarsz tenni? - kérdezte Gilbert, megragadva a lány csuklóját.

- Ó, hát addig kiabálok, míg a kisasszony meg nem kérdi magától, hogy mi címen adja Nicole-nak azt, ami most őt illeti. Eresszen el, azt ajánlom.

Gilbert elengedte Nicole kezét. Aztán fogta a létrát, s óvatosan maga után húzva, odatámasztotta a szárnyépület falához, hogy felérjen Nicole ablakáig.

- Látja, ilyen a végzet - mondta a lány -; a létra, amely talán arra szolgált volna, hogy fölmásszon rajta a kisasszony szobájába, most majd arra lesz jó, hogy szépen lesétáljon rajta Nicole Legay padlásszobájából. Rám nézve hízelgő.

Nicole érezte, hogy ő van fölényben; következésképp sietett diadalmaskodni; azzal a mohósággal, amellyel a nők - hacsak valóban nem elsők az örömben és a bánatban - mindig drágán fizettetik meg a túl korán kikürtölt első győzelmet.

Gilbert érezte visszás helyzetét: következésképp minden erejét összeszedte a várható küzdelemre, míg ment a lány után.

Először is, óvatos ember lévén, meggyőződött két dologról.

Először, elhaladva az ablak előtt, arról, hogy Taverney kisasszony még a szalonban van.

Másodszor, belépve Nicole-hoz, arról, hogy a nyaktörés veszélye nélkül eléri a létra legfölső fokát, s onnét leereszkedhet a földre.

Nicole szobája ugyanolyan kopár volt, mint a ház többi része.

A padlásszoba fala teljesen eltűnt a zöld mintás szürke papírkárpit alatt. Berendezése egy tábori ágy és a padlásablak alá állított nagy bokor muskátli volt. Ezenfelül Andrée adott Nicole-nak egy terjedelmes papírdobozt, amely szekrénynek és asztalnak szolgált egyszerre.

Nicole letelepedett az ágy szélére, Gilbert a doboz sarkára ült. Mire fölértek a lépcsőn, a lány megnyugodott. Erőt vett magán, s érezte, hogy fölényben van. Ezzel szemben Gilbert, aki az átélt izgalmaktól még most is remegett, sehogyan sem tudta visszanyerni hidegvérét, s érezte, mint önti el az indulat, miközben Nicole akarata erejével láthatólag úrrá lett a haragján. Egy percnyi csönd támadt, s Nicole vágyban égő szemmel nézte Gilbert-t.

- Tehát maga a kisasszonyt szereti, engem pedig megcsal? - kérdezte.

- Honnan veszi, hogy én a kisasszonyt szeretem? - viszonozta Gilbert.

- A csudába is! Hiszen találkára jár vele.

- Honnan veszi, hogy nekem ővele volt találkám?

- Ugyan ki mással volt dolga a házban? A varázslóval?

- Meglehet. Tudja, hogy sarkall a becsvágy.

- Talán inkább a vágy.

- Ugyanaz a szó, jó és rossz értelemben.

- A tényeken vitatkozzunk, ne a szavakon. Maga nem szeret már, ugye?

- De igen, én most is szeretem.

- Akkor miért kerül?

- Mert valahányszor belém botlik, mindig perel valamiért.

- Éppen azért perelek, hogy már csak úgy egymásba botlunk.

- Tudja, hogy mindig emberkerülő voltam, és kerestem a magányt.

- Hát persze, s az ember létrán látogatja a magányt... Bocsánat, ezt nem tudtam.

Gilbert az első összecsapásban vereséget szenvedett.

- Legyen már végre őszinte, Gilbert, ha egyáltalán képes rá, és vallja be, hogy már nem szeret, vagy hogy mindkettőnket szeret egyszerre!

- Na és ha úgy volna - kérdezte Gilbert -, mit mondana rá?

- Azt mondanám, hogy ez szörnyűség.

- Nem az, csak tévedés.

- A szíve tévedett?

- Nem, a társadalmunk. Tudja, hogy egyes országokban a férfiaknak hét-nyolc feleségük is van.

- Azok nem keresztények - mondta Nicole ingerülten.

- Hanem filozófusok - vágott vissza fölényesen Gilbert.

- Ó, filozófus uram! Eszerint helyeselné, ha követném példáját, s még egy szeretőt tartanék?

- Nem szeretnék igazságtalanul és zsarnoki módon bánni magával, és elnyomni szíve természetes hajlamát... A szent szabadság mindenekelőtt abban áll, hogy tiszteljük a szabad akaratot... Cseréljen szeretőt, Nicole, én nem kényszeríthetem olyan hűségre, amely - véleményem szerint - a természet ellen való.

- Na látja, hogy nem szeret? - tört ki Nicole.

Gilbert-nek erős oldala volt a vitatkozás, nem mintha a gondolkodásmódja nagyon következetes lett volna, hanem mert kedvelte a bakugrásokat. Aztán meg, ha mégoly keveset tudott is, csak többet tudott Nicole-nál... Nicole csak azt olvasta, ami szórakoztatta; Gilbert nemcsak azt olvasta, amit szórakoztatónak, hanem azt is, amit hasznosnak vélt.

Gilbert tehát közben fokozatosan visszanyerte hidegvérét, míg Nicole egyre ingerültebb lett.

- Jó az emlékezőtehetsége, filozófus uram? - kérdezte Nicole gúnyos mosollyal.

- Néhanapján - válaszolta Gilbert.

- Emlékszik-e, mit mondott nekem öt hónappal ezelőtt, amikor a kisasszonnyal visszajöttem az annunciátáktól?

- Nem. De mondja csak.

- Ezt mondta: „Én szegény vagyok." Ez azon a napon volt, amikor együtt olvastuk a *Tanzaï*-t az öreg, romos kastély egyik boltíve alatt.

- Jól van, folytassa.

- Maga nagyon remegett akkor.

- Lehetséges; félénk természetű vagyok, de ami tőlem telik, megteszem, hogy a többi hibámmal együtt ezt is levetkőzzem.

- Úgyhogy amikorra mindet levetkőzte, maga lesz a tökéletesség - mondta nevetve Nicole.

- Legalábbis erős leszek, mert bölcsességben az erő.

- Ezt meg hol olvasta, ha szabad kérdeznem?

- Mit törődik vele? Hadd halljam inkább, mit mondtam a boltív alatt.

Nicole érezte, hogy a lába alól lassan kicsúszik a talaj. - Nos, hát ezt mondta: „Én szegény vagyok, Nicole, engem senki nem szeret, nem tudják, hogy van itt valami", és a szívére ütött.

- Téved, Nicole; ezt mondván, csak a fejemre üthettem, nem a szívemre. A szív közönséges szívó-nyomó kút, az a dolga, hogy vért szivattyúzzon a test tagjaiba. Olvassa csak el a *Filozófiai Lexikon*-ban a *Szív* címszó alatt található cikket.

És Gilbert öntelten kihúzta magát. Balsamo előtt meghunyászkodott, Nicole-t viszont lekezelte.

- Igaza van, Gilbert, alighanem tényleg a fejére ütött. Tehát a fejére ütve így szólt: „Úgy bánnak itt velem, mint egy közönséges kutyával, még a Mahon is boldogabb nálam." Mire én azt válaszoltam, hogy nem szép tőlük, ha nem szeretik magát, s ha a fivérem volna, én bizony szeretném. Úgy rémlik, én a szívemmel és nem a fejemmel válaszoltam ezt. De lehet, hogy tévedek: én nem olvastam a *Filozófiai Lexikon*-t.

- Rosszul tette, Nicole.

Maga ekkor átölelt. „Maga árvalány, Nicole - mondta -, én is árvagyerek vagyok; nyomorúságunk és megalázottságunk szorosabban összefűz bennünket, mint két testvért: szeressük egymást, Nicole, úgy, mintha valóban testvérek volnánk. Ámbár, ha valóban azok volnánk, a társadalom megtiltaná, hogy úgy szeressük egymást, ahogy én kívánom, hogy szeress." Ezután megcsókolt.

- Lehetséges.

- Hitte is, amit mondott?

- Természetesen. Az ember majdnem mindig hiszi, amit mond, abban a pillanatban, amikor mondja.

- Így hát ma...?

- Ma öt hónappal idősebb vagyok; sok mindent megtanultam, amit akkor még nem tudtam; sok mindent sejtek, amit még nem tudok. Ma másképp gondolkodom.

- Tehát maga álnok, hazug, képmutató? - fortyant fel Nicole.

- Nem álnokabb, hazugabb és képmutatóbb, mint az az utas, akitől a völgy mélyén megkérdezik, hogy milyennek látja a tájat, s akinek ugyanezt a kérdést felteszik, miután felért a hegytetőre, amely elzárta előle a kilátást. Tágabb tér nyílt előttem, ennyi az egész.

- Tehát nem vesz feleségül?

- Sosem ígértem, hogy feleségül veszem - mondta megvetően Gilbert.

- Na nézzenek oda! - fakadt ki a lány elkeseredve. - Nicole Legay talán csak ér annyit, mint Sebastien Gilbert?

- Bármely ember ér annyit, mint a másik - jegyezte meg Gilbert -; csak a természet vagy a nevelés olt beléjük különböző értékeket és különféle képességeket. És aszerint, hogy az emberek értékesebbek vagy tehetségesebbek, fokozatosan eltávolodnak egymástól.

- Így hát maga, mivel nálam értékesebb és tehetségesebb, eltávolodik tőlem.

- Természetesen. Maga még nem elég okos, Nicole, de már tud valamit.

- Igen, igen - kiáltott Nicole elkeseredve -, igen, már tudom!

- Mit tud?

- Azt tudom, hogy maga becstelen ember.

- Lehetséges. Sokan születnek rossz ösztönökkel, de ott az akaraterő, hogy javítson rajtuk, Rousseau úr is rossz ösztönökkel született; mégis megjavult. Én is úgy teszek majd, mint Rousseau úr.

- Jaj, Istenem! Jaj, Istenem - sopánkodott Nicole -, hogyan szerethettem ilyen embert?

- Maga nem is szeretett engem, Nicole - folytatta hidegen Gilbert -; tetszettem magának, ennyi az egész. Akkoriban jött Nancyból, ahol csak kispapokat látott, akiket kinevetett, vagy katonákat, akiktől félt. Mindketten fiatalok voltunk, mindketten ártatlanok, és mindketten arra vágytunk, hogy ne legyünk azok. A természet szólt belőlünk elfojthatatlan hangján. A vágytól lángra lobban az ereinkben valami nyugtalanság, gyógyírt keresünk rá a könyvekben, s ettől még nyugtalanabbak leszünk. Emlékezzék, Nicole, mi történt, amikor együtt olvastunk egy efféle könyvet: nem maga engedett - hiszen én nem kértem semmit, és maga nem tagadott meg semmit -, hanem együtt találtuk meg az ismeretlen titok kulcsát. Egy vagy két hónapig a titok kulcsa egy szó volt: *Boldogság!* Egy vagy két hónapig nem tengődtünk, hanem éltünk. De abból, hogy két hónapig boldogítottuk egymást, annak kell következni, hogy az örökkévalóságig megkeserítsük egymás életét? Gondolja csak meg, Nicole, ha ilyen egyezséget kötnénk, amikor boldogságot adunk és kapunk, lemondanánk a szabad akaratunkról, ami képtelenség.

- Ezt nevezik filozofálásnak? - kérdezte Nicole.

- Azt hiszem, igen - felelte Gilbert.

- Hát a filozófusnak semmi sem szent?

- Csak egyvalami: az ész.

- Így hát én, aki tisztességes akartam maradni...

- Bocsánat, azzal már elkésett.

Nicole hol elsápadt, hol elvörösödött, mintha egy kerék minden csepp vérét végiggörgette volna a testén.

- Tisztességes, mármint magával - folytatta. - Hiszen maga vigasztalt vele, hogy minden nő tisztességes, amíg hű marad szíve választottjához. Emlékszik még erre a házassági elméletére?

- Én az együttélésről beszéltem, Nicole, tekintve, hogy nincs szándékomban házasodni.

- Nincs szándékában házasodni?

- Nincs. Tudósnak készülök és filozófusnak. Márpedig a tudomány megköveteli a szellem magányát, a filozófia meg a testét.

- Gilbert úr - mondta Nicole -, ön hitvány ember, és azt hiszem, önnél még én is többet érek.

- Végezzünk - mondta Gilbert, fölállva helyéről -, mert így csak az időnket vesztegetjük: maga azzal, hogy sérteget, én meg, hogy hallgatom. Maga szeretett engem, mert jólesett, ugye?

- Nyilván.

- Nos, ha azt tette, ami jólesett, ez nem ok rá, hogy most megkeserítse az életem.

- Ostoba - mondta Nicole -: romlottnak hisz, s titkolja, hogy fél tőlem.

- Félek? S még hogy magától, Nicole? Ugyan már! Mit tehet maga ellenem? A féltékenység megzavarja az eszét.

- A féltékenység? Én és a féltékenység! - kacagott fel ingerülten a lány. - Ó, nagyon téved, ha azt hiszi, hogy féltékeny vagyok. És vajon miért lennék féltékeny, ha szabad kérdeznem? Van a környéken csinosabb lány nálam? Ha olyan fehér kezem volna, mint a kisasszonynak - márpedig olyan lesz, mihelyt nem kell dolgoznom -, nem érnék-e fel a kisasszonnyal? A hajam, nézze a hajamat (és a lány kioldotta a szalagját), a hajam tetőtől talpig betakar, akár egy köpönyeg. Magas vagyok, jó alakú. (És Nicole a két tenyere közé fogta a derekát.) A fogaim megannyi gyöngyszem. (És megnézte a fogát az ágya fejénél függő kis tükörben.) Ha rámosolygok valakire, és rá is kacsintok, elvörösödik, reszket, feszeng a tekintetemtől. Maga volt az első szeretőm, ez igaz; de nem maga az első férfi, akivel kacérkodtam. Jól van, Gilbert, csak nevess - folytatta a lány, és szaggatott kacagása félelmetesebb volt, mint fenyegető dühkitörése. - Csak annyit mondok, ne kényszeríts, hogy ellenséged legyek; ne téríts le egészen a keskeny ösvényről, amelyen még megtart anyám intelmeinek halvány emléke s gyerekkorom imáinak sivár parancsa. De ha egyszer sutba dobom a szemérmességet, jól vigyázz, Gilbert, nemcsak azokért a bajokért okolod majd magad, amelyek rád származnak ebből, hanem azokért is, amelyek másokra zúdulnak!

- Jól van, Nicole - mondta Gilbert -, most már fennkölt szellemben prédikál, én pedig meggyőződtem valamiről.

- Vajon miről?

- Arról, hogy ha most hajlandó volnék feleségül venni, akkor...

- Akkor?

- Akkor maga utasítana vissza.

Nicole eltűnődött; aztán a kezét ökölbe szorítva, a fogát csikorgatva mondta:

- Azt hiszem, igazad van, Gilbert; azt hiszem, lassan én is feljutok arra a hegytetőre, amelyről beszéltél; azt hiszem, előttem is kitárul majd a szemhatár; azt hiszem, belőlem is lehet még valami; egy tudós vagy filozófus feleségének lenni valóban nagyon kevés. És most menjen, Gilbert, ott a létrája, lehetőleg ne törje ki a nyakát, noha már-már azt hiszem, hogy ez nagy szerencse volna másoknak, s talán magának is.

S azzal a lány, hátat fordítva Gilbert-nek, vetkőzni kezdett, mintha amaz ott sem lett volna.

Gilbert egy darabig állt még, mozdulatlanul, tétován, habozva, mert hiszen Nicole, hogy ennyire elragadta a harag költészete, s feltüzelte a féltékenység lángja, elbűvölő teremtés volt. Ám Gilbert szívében megingathatatlan volt az elhatározás, hogy szakít Nicole-lal. Nicole csak útjában áll szerelmének és becsvágyának. Gilbert erőt vett magán.

Néhány másodperc múlva, Nicole, hogy nem hallott neszt maga mögött, megfordult: a szoba üres volt.

- Elment - suttogta -, elment? - Az ablakhoz lépett; minden sötét volt, a fény kialudt.

- S a kisasszony? - mondta Nicole.

Lelopakodott a lépcsőn, odament úrnője ajtajához, és hallgatózott.

- Jól van - mondta -, egyedül feküdt le és alszik. Majd holnap! Ó, majd megtudom én, hogy ő is szereti-e!

XI

Úrnő és komorna

Mikor Nicole magára maradt a szobájában, korántsem volt olyan nyugodt, mint amilyennek mutatta magát. A ravaszkodás, amellyel szándékosan kérkedett, az elszántság, amelyet fennen fitogtatott, valójában csak szájhősködés volt, csupán arra való, hogy veszedelmes színben tüntesse fel, és romlottnak higgyék. Nicole képzelete természettől zabolátlan volt, s a silány olvasmányok megfertőzték lelkét. E lélek és képzelet együtt táplálta lobogó érzékeit; de nem volt sivár lélek; ámbár mindennél hatalmasabb hiúsága olykor elfojtotta kitörni készülő könnyeit, az erővel visszatartott könnyek olvasztott ólomcsöppek gyanánt hullottak a szívébe.

Hősködéséből csak egyvalami volt őszinte és valóságos: az a megvető mosoly, amellyel Gilbert első gorombaságait fogadta; ez a mosoly elárulta szívének minden sérelmét! Az bizonyos, hogy Nicole sem erényekkel, sem erkölcsi elvekkel nem dicsekedhetett; de azért tulajdonított némi fontosságot saját kívánatosságának, és amikor odaadta magát, amit szívvel-lélekkel tett, úgy érezte, ajándékot ad. Gilbert közönye és önhittsége megalázta önmaga előtt. Keservesen bűnhődött hibájáért, és érezte a büntetés kegyetlen fájdalmát; de a csapások alatt talpra állt, és megesküdött, hogy drágán fizetteti meg Gilbert-rel, ha nem is mindazt a rosszat, amit vele tett, de legalább egy részét.

Nicole, aki fiatal volt és életerős, telve paraszti frisseséggel és fölruházva a felejtés képességével, mely fölöttébb becses annak, aki csak arra vágyik, hogy uralkodjék a szerető szíveken. Nicole nyugodtan elaludt, miután kisded bosszútervét megtanácskozta a démonokkal, amelyek már tanyát vertek tizenhét esztendős szívecskéjében.

Egyébként bűnösnek tartotta ő de Taverney kisasszonyt is, sőt bűnösebbnek Gilbert-nél. Nemesi család szülötte, megkövült előítéletekkel, gőgös és pöffeszkedő teremtés, aki a nancyi zárdában harmadik személyben szólt a hercegkisasszonyokhoz, önözte a gróflányokat, tegeződött a bárókisasszonyokkal, azon alul pedig nem állt szóba senkivel; látszólag hideg szobor, de a márványburok alatt érzékeny; Nicole nevetségesnek és szánalmasnak találta, hogy ez a szobor női érzéseket tápláljon egy Gilbert-féle falusi Pygmalion iránt.

Meg kell ugyanis mondanunk, hogy Nicole, azzal a finom ösztönnel, amelyet a természet oltott a nőkbe, csak észbelileg tartotta magát kisebbre Gilbert-nél, egyebekben többre becsülte magát nála. Ha nincs az a szellemi fölény, melyet szeretőjének öt- vagy hatévi olvasás biztosított vele szemben, úgy érezte volna, nem méltó hozzá, az elszegényedett báró szobalányához, hogy összeáll egy paraszttal. Hát akkor mit mondjon úrnőjéről, ha ugyan tényleg odaadta magát Gilbert-nek?

Nicole meggondolta, hogy végzetes hiba volna elmondania de Taverney úrnak, amit látni vélt, s amit valójában csak a képzelete hitetett el vele: hiba volna egyrészt de Taverney úr miatt, aki jót nevetne rajta, majd felpofozná Gilbert-t, és elzavarná a háztól; másrészt pedig Gilbert miatt, aki e bosszúállást hitványságnak és alávalóságnak bélyegezné.

De Andrée-val büntetni meg Gilbert-t, megfélemlíteni mindkettőjüket, látni, mint sápad el s vet lángot az arcuk egy komorna tekintetétől, fölényesen uralkodni rajtuk, és visszakívántatni Gilbert-rel azt az időt, amikor a kéznek, amelyet csókolgatott, csak a bőre volt kemény: ezt melengette a képzelete, ezt dédelgette a hiúsága, ez tetszett neki igazában; ennél állapodott meg. Azután elnyomta az álom.

Már világos volt, amikor fölébredt, frissen, fürgén, tiszta fejjel. A szokott időt fordította reggeli tollászkodására, azaz kerek egy órát; pusztán, hogy hosszú haját kifésülje, az övénél kevésbé gondos vagy kevésbé ügyes kéznek kétszer ennyi időbe telt volna; Nicole megnézte a szemét abban a tükörnek szolgáló háromszögletű foncsorozott üvegdarabkában, amelyet az imént említettünk; szemét szebbnek találta, mint valaha. Folytatta a vizsgálódást, és tekintete a szeméről a szájára siklott; élénkpiros ajka úgy duzzadozott, mint a cseresznye a finom vonalú, enyhén pisze orr árnyékában; nyaka, amelyet a legféltőbb gonddal óvott a nap csókjaitól, olyan fehér volt, mint a liliom, és dúsabb keblet s kihívóbban ívelő csípőt elképzelni is nehéz lett volna.

Látva szépségét, Nicole arra gondolt, hogy könnyűszerrel felkeltheti majd Andrée féltékenységét. Nem volt egészen romlott, amint látjuk, mert hiszen nem holmi szeszélyen vagy futó kalandon jártatta az eszét, és azt hitte, hogy de Taverney kisasszony valóban szereti Gilbert-t.

Testben és lélekben ily módon fölvértezve, Nicole benyitott Andrée szobájába, úrnője ugyanis meghagyta neki, hogy mindig így tegyen, ha ő hét órakor még nem volna talpon.

Nicole, mihelyt belépett a szobába, megállt.

Andrée sápadtan hevert az ágyán, szép haja csapzottan hullott izzadt homlokába, zihálva lélegzett, nyomasztó álmában olykor meg-megrándult, fájdalom felhőzte arcát.

A feltúrt és maga alá gyűrt ágynemű nem takarta el félig mezítelen testét, s a ziláltságáról árulkodó rendetlenségben orcáját a karján nyugtatta, másik kezét pedig odaszorította gyöngyházszín keblére.

Lélegzete ki-kihagyott, majd fájdalmas hörgésbe csapott, s ilyenkor tagolatlan nyögést hallatott.

Nicole egy ideig csendben nézte és csóválta a fejét, mert belátta tévedését, és rájött, hogy Andrée-val senki nem mérkőzhet szépség dolgában.

Aztán az ablakhoz ment, és kitárta az ablaktáblákat.

A szobát nyomban elöntötte a fényözön, és de Taverney kisasszony lilás szemhéja megrebbent.

Andrée fölébredt, de amint föl akart kelni, olyan nagyon kimerültnek érezte magát, s olyan éles fájdalom hasított belé, hogy felsikoltott, és visszahanyatlott a párnájára.

- Jaj, Istenem! Mi baja van, kisasszony? - kérdezte Nicole.

- Késő van? - kérdezte Andrée, a szemét dörzsölgetve.

- Meghiszem azt; a kisasszony egy órával tovább aludt, mint máskor.

- Nem tudom, mi van velem, Nicole - mondta Andrée, és körülnézett, hogy lássa, hol van. - Úgy érzem magam, mint akit agyonvertek. A mellem mintha darabokra tört volna.

Nicole merőn nézte, mielőtt válaszolt volna.

- Nyilván kezdődő nátha, amit a kisasszony az éjjel szedett össze - mondta.

- Az éjjel? - lepődött meg Andrée. - Ó! - hökkent meg, látva zilált öltözékét -, hát le sem vetkőztem? Ez hogy lehetséges?

- Hogyhogy? - kérdezte Nicole. - Hát csak emlékezzék a kisasszony.

- Semmire nem emlékszem - mondta Andrée, két tenyerébe szorítva a fejét. - Mi történt velem? Megbolondultam?

És fölülve az ágyon, másodszor is körülnézett, szinte eszelős tekintettel. Aztán erőlködve folytatta:

- Ó, igen, emlékszem már: tegnap olyan fáradt voltam, olyan kimerült... nyilván az a vihar; aztán...

Nicole rámutatott a feltúrt és szétzilált ágyra, amely nem volt megvetve éjszakára.

Andrée megakadt; az idegen járt a fejében, aki olyan különös tekintettel nézte.

- Aztán?... kérdezte Nicole színlelt kíváncsisággal. - Mintha már emlékeznék a kisasszony.

- Aztán - folytatta Andrée -, elaludtam a csembalószéken. És ettől a pillanattól fogva nem emlékszem többé semmire. Alighanem félálomban botorkáltam föl a szobámba, és levetettem magam az ágyamra, arra sem lévén erőm, hogy levetkőzzem.

- Szólnia kellett volna, kisasszony - mondta Nicole nyájaskodva -; nem vagyok-e a kisasszony komornája?

- Nyilván nem gondoltam rá, vagy talán nem volt rá erőm - felelte Andrée keresetlen őszinteséggel.

- Képmutató! - mormolta Nicole. Aztán hozzátette:

- Hát akkor a kisasszony jól elüldögélhetett a csembaló mellett, én ugyanis, mielőtt fölment volna a szobájába, zajt hallottam lentről, és lementem.

Itt Nicole szünetet tartott, remélve, hogy megláthat valamit Andrée-n: egy rezzenést, egy pirulást; de úrnője nyugodt maradt, és arcának áttetsző tükrén át szinte a lelke mélyéig lehetett látni.

- És lementem... - ismételte meg Nicole.

- No és? - kérdezte Andrée.

- No és, a kisasszony nem volt a csembalónál.

Andrée fölkapta a fejét; de csodálkozáson kívül mást lehetetlen volt fölfedezni szép szemében.

- Hát ez különös! - jegyezte meg.

- Pedig így van.

- Azt mondod, nem voltam a szalonban; ki sem mozdultam onnét.

- Már megbocsásson, kisasszony - mondta Nicole.

- Hát akkor hol voltam?

- A kisasszony nyilván jobban tudja, mint én - válaszolta Nicole vállvonogatva.

- Én azt hiszem, te tévedsz, Nicole - mondta Andrée a lehető legszelídebb hangon. - El sem mozdultam a székemről. Csak arra emlékszem homályosan, hogy fáztam, hogy ólmos fáradtság lepett meg, s alig tudtam mozdítani a lábam.

- Ó, pedig amikor én láttam a kisasszonyt, nagyon vidáman lépkedett - mondta Nicole kacagva.

- Te láttál engem?

- Láttam bizony.

- De hiszen éppen most mondtad, hogy nem voltam a szalonban.

- Mert nem is a szalonban láttam a kisasszonyt.

- Hanem hol?

- Az előszobában, a lépcső mellett.

- Engem? - kérdezte Andrée.

- A kisasszonyt, személyesen; talán csak ismerem a kisasszonyt - jegyezte meg Nicole kedélyesnek szánt nevetéssel.

- Én pedig bizonyos vagyok benne, hogy ki sem tettem a lábam a szalonból - folytatta Andrée, és mit sem sejtve kutatott az emlékezetében.

- Én pedig bizonyos vagyok benne, hogy láttam a kisasszonyt az előszobában. Még arra gondoltam - tette hozzá, s még éberebben figyelte úrnőjét -, hogy a kisasszony nyilván a kerti sétájából jön vissza. Tegnap éjjel nagyon kellemes volt a kertben, amikor elvonult a vihar. Üdítő az éjjeli séta: a levegő frissebb, a virágok finomabban illatoznak, ugye, kisasszony?

- De hiszen te tudod, hogy éjjel nem mernék sétára indulni - mondta Andrée mosolyogva -, sokkal gyávább vagyok annál!

- De ha kettesben sétál az ember valakivel - vágott vissza Nicole -, akkor megszűnik a félelme.

- Ugyan kivel sétálhatnék én kettesben? - kérdezte Andrée, aki még mindig nem gyanította, a szobalánya kérdéseiből még mindig nem jött rá, hogy annak rendje és módja szerint vallatják.

Nicole jobbnak látta, ha nem folytatja a faggatózást. Ez a hidegvér, amelyet a kétszínűség netovábbjának tartott, meghökkentette.

Tanácsosabbnak vélte, ha más irányt ad a társalgásnak.

- A kisasszony azt mondta az előbb, hogy rosszul érzi magát? - kérdezte.

- Igen, valóban nagyon rosszul érzem magam - válaszolta Andrée -; kedvetlen vagyok és fáradt, pedig nincs mitől. Tegnap este se csináltam mást, mint máskor szoktam. Talán csak nem betegség kerülget!

- Ó, kisasszony - szólt közbe Nicole -, néha olyan bánatos az ember.

- No és? - kérdezte Andrée.

- No és, a bánat ugyanúgy hat, mint a fáradtság. Én csak tudom.

- Ejnye, Nicole, csak nincsen bánatod?

A kérdést olyan lekicsinylő ajkbiggyesztés kísérte, hogy Nicole elszánta magát tartalékai felvonultatására.

- De igen, kisasszony - válaszolta, szemét lesütve -, bizony, bánatom van.

Andrée lesiklott az ágyról, s miközben vetkőződött, hogy utána újra felöltözzék, csak úgy mellékesen odavetette:

- Mondd el.

- Tulajdonképpen azért jöttem a kisasszonyhoz, hogy elmondjam...

Megakadt.

- Hogy elmondjad? Mit, Nicole? Teremtő Isten, milyen ijedtnek látszol!

- Én ijedtnek látszom, a kisasszony meg fáradtnak; nyilván mindkettőnket bántja valami.

Ez a *mindkettőnket* nem nagyon tetszett Andrée-nak, a szemöldökét morcolta, s felkiáltott:

- Ó!

Nicole azonban nem lepődött meg ezen a kiáltáson, pedig elgondolkozhatott volna a hangsúlyán.

- Hát ha a kisasszony igazán akarja, elmondom - mondta Nicole.

- Halljuk! - mondta Andrée.

- Szeretnék férjhez menni, kisasszony - kezdte Nicole.

- Ejha!... - lepődött meg Andrée. - Még tizenhét éves sem vagy, s már ez jár a fejedben?

- A kisasszony meg csak tizenhat.

- No és?

- No és, a kisasszony is, noha még csak tizenhat éves, vajon nem gondol-e olykor a férjhez menésre?

- Ezt miből gondolja? - kérdezte ridegen Andrée.

Nicole kinyitotta a száját, hogy valami szemtelenséggel válaszoljon, de ismerte Andrée-t, s tudta, hogy ezzel végét szakítaná a beszélgetésnek, amely még jóformán el sem kezdődött; meggondolta hát magát.

- Igazán nem tudhatom, hogy a kisasszony mit gondol, én csak egy parasztlány vagyok, s a természet parancsát követem.

- Furcsa kifejezés.

- Miért? Hát nem természetes dolog, ha szeretünk valakit, s az viszontszeret?

- Meglehet; és aztán?

- Nos, én szeretek egy illetőt.

- És az az illető is szereti magát?

- Azt hiszem, igen, kisasszony.

Nicole rájött, hogy így legföljebb ha halvány gyanút tud ébreszteni, s ilyen esetben nagyobb határozottságra van szükség.

- Azaz, hogy bizonyos vagyok benne - tódította.

- Nagyon helyes; amint látom, a kisasszony nem tétlenkedik Taverneyben.

- A jövőre is kell gondolni. A kisasszony nemesi család sarja, s méltán számít vagyonra valamelyik gazdag rokonától; nekem azonban még csak rokonom sincsen, s csak azt mondhatom a magaménak, amit majd találok.

Mivel Andrée mindezt eléggé kézenfekvőnek találta, kezdett megfeledkezni róla, hogy milyen hangon ejtették ki azokat a modortalan szavakat, és természetes jósága fölülkerekedett:

- De hát tulajdonképpen kihez akarsz hozzámenni? - kérdezte.

- Valakihez, akit a kisasszony is ismer - válaszolta Nicole, két szép szemét Andrée-éba mélyesztve.

- Akit én is ismerek?

- Ahogy mondom.

- Ki az? Ne gyötörj már: ki vele!

- Attól félek, hogy a választásom nem fog tetszeni a kisasszonynak.

- Nekem?

- Önnek.

- Magad is úgy ítéled tehát, hogy nem illik hozzád?

- Azt nem mondtam.

- Nos, mondd csak, ne félj; az urak kötelessége, hogy törődjenek cselédjeikkel, akik hűségesen szolgálják őket; én pedig meg vagyok elégedve veled.

- A kisasszony nagyon jó.

- Ki vele, szaporán, ne kínozz tovább.

Nicole összeszedte minden bátorságát.

- Nos, hát... Gilbert! - vágta ki elszántan.

Nicole nagy csodálkozására, Andrée-nak a szeme sem rebbent.

- Gilbert, a kis Gilbert, a dadám fia?

- Ő, kisasszony.

- Csak nem ehhez a gyerekhez akarsz feleségül menni?

- De igen, kisasszony, hozzá.

- És szeret?

Nicole úgy érezte, hogy elérkezett a döntő pillanat.

- Százszor is mondta - válaszolta.

- Hát akkor csak menj hozzá - mondta nyugodtan Andrée. - Nem látom akadályát. Szüleid nincsenek, ő szintén árva; önállóan határozhattok sorsotok felől.

- Hát igen - hebegte Nicole, elképedve a szerencsés fordulaton, mely annyira elütött mindattól, amit várt. - Hát a kisasszony hozzájárul?...

- Természetesen; csakhogy mind a ketten nagyon fiatalok vagytok még.

- Annál tovább élünk együtt.

- Egyiktek sem gazdag.

- Majd dolgozunk.

- Ugyan mit dolgozik majd az a mihaszna?

Erre már elfogyott Nicole türelme; ekkora színlelés fölemésztette az erejét.

- Legyen szabad megjegyeznem, hogy a kisasszony nagyon méltatlanul bánik azzal a szegény Gilbert-rel - mondta.

- Ugyan dehogy! - tiltakozott Andrée. - Úgy bánok vele, ahogy megérdemli; lusta alak!

- Ó, kisasszony, hiszen folyton olvas, és állandóan műveli magát!

- Csupa rosszindulat - folytatta Andrée.

- Ezt éppen a kisasszony nem állíthatja - felelt vissza Nicole.

- Hogyhogy?

- Ezt a kisasszony bárki másnál jobban tudja, hiszen a parancsára jár Gilbert vadászni, hogy meglője, ami az asztalra kerül.

- Az én parancsomra?

- És gyalogol néha tíz mérföldet is, mire fölhajszol valami vadat.

- Hát, őszintén megvallva, sosem vettem észre.

- Mármint a vadat?... - kérdezte Nicole vihogva.

Andrée talán szintén nevetett volna ezen a tréfás közbeszóláson, és talán észre sem vette volna, milyen epés és maró megjegyzéseket tesz a szobalánya, ha olyan lelkiállapotban van, mint máskor. Ámde az idegei úgy remegtek, mint egy túlfeszített hangszer húrjai. Ideges borzongások előzték meg akaratának minden megnyilvánulását, testének minden mozdulatát. Agyának legkisebb rezdülése is végtelen erőfeszítésébe került: manapság divatos kifejezéssel élve, azt mondanék, *ingerlékeny* volt. Találó kifejezés ez, nyelvészeti műremek, felidézi azt az ingerlő borzongást, amely akkor fogja el az embert, amikor fanyar gyümölcsöt szopogat, vagy érdes felületű tárgyat érint.

- Mit jelentsen ez az élcelődés? - kérdezte Andrée, hirtelen felcsattanva, és haragja visszaadta éberségét, amelytől ernyedtsége a beszélgetés kezdete óta megfosztotta.

- Én nem élcelődöm, kisasszony - mondta Nicole. - Az élcelődés az úrihölgyek kiváltsága. Én csak egy szegény lány vagyok, s kereken kimondom, ami van.

- És mi van? Halljuk!

- A kisasszony rágalmazza Gilbert-t, aki pedig nagy tisztelettel veszi körül. Ez van.

- Csak a kötelességét teljesíti, mint cseléd. Hát aztán?

- De kisasszony, Gilbert nem cseléd; nem kap bért.

- Egykori bérlőink fia; etetjük, szállást kap; a kapott ételért és szállásért semmit nem ad cserébe; elég baj ez neki, mert így lopásból él. De hová akar ezzel kilyukadni, és miért védelmezi ilyen elszántan ezt a fiút, akit senki nem bánt?

- Ó, tudom én azt, hogy a kisasszony nem bántja - jegyezte meg Nicole tüskés mosollyal -, sőt, ellenkezőleg!

- Ezt meg már megint nem értem.

- Mert a kisasszony nyilván nem akarja megérteni.

- Rajta, kisasszony, magyarázza meg, de tüstént, hogy mit akar ezzel mondani - szólt rá szigorúan Andrée.

- A kisasszony bizonyára jobban tudja nálam, hogy mit akarok mondani.

- Nem, nem tudok semmit, és főképpen nem találgatok semmit, mert nincs időm a maga rejtvényeinek a megfejtésére. Maga azt kéri, hogy egyezzem bele a házasságukba, ugye?

- Igen, kisasszony, és azt is kérem, hogy ne haragudjék rám, amiért Gilbert engem szeret.

- Törődöm is én azzal, hogy Gilbert szereti magát vagy sem! Tudja meg, kisasszony, hogy most már igazán untat.

Nicole úgy csipeszkedett fel a kis lábán, mint a fiatal kakas a sarkantyúján. A hosszú ideig visszafojtott harag most kitört belőle.

- A kisasszony bizonyára ugyanezt mondta Gilbert-nek is - kiáltotta.

- Beszélek is én a maga Gilbert-jével! Hagyjon békén, kisasszony, magának elment az esze!

- Ha a kisasszony nem beszél vele, azaz már nem beszél vele, ez, úgy hiszem, nem lehet nagyon régi keletű dolog.

Andrée Nicole felé lépett, és szép szemével megvetően végigmérte, tetőtől talpig.

- Maga már egy jó órája valami pimaszságot kerülget. Mondja ki! Parancsolom!

- De hát... - kezdte Nicole, egy kissé megszeppenve.

- Azt állítja, hogy beszéltem Gilbert-rel?

- Igen, kisasszony, ezt állítom.

Andrée-nak hirtelen agyába villant egy gondolat, amelyet mindeddig inkább elhessegetett.

- De hiszen ez a szerencsétlen, Uram bocsá', féltékeny! - kiáltotta, és torkaszakadtából nevetni kezdett. - Nyugodj meg, te szegény Legay, nem vetettem szemet a Gilbert-edre, azt se tudnám megmondani, milyen színű a szeme.

És Andrée máris hajlandóságot érzett, hogy megbocsássa azt, amit most már nem szemtelenségnek, hanem hóbortosságnak vélt.

De nem úgy Nicole; most ő sértődött meg, és nem kért a bocsánatból.

- Azt elhiszem - vágott vissza -, de éjjeli nézelődéssel nem is győződhetik meg róla az ember.

- Tessék? - kérdezte Andrée, aki kezdte már érteni, de még nem hitte egészen.

- Azt mondom, hogy ha a kisasszony csak éjszaka társalog Gilbert-rel, mint a múlt éjjel is tette, akkor soha nem fogja pontosan látni az arcvonásait.

- Ha nem ad azonnal magyarázatot, megkeserüli! - sápadt el Andrée.

- Ó, kisasszony, mi sem könnyebb ennél - mondta Nicole, megfeledkezve az előre kitervelt óvatosságról. - Láttam az éjjel...

- Hallgasson, lentről szólítanak - mondta Andrée.

A kertből valóban fölhallatszott egy hang:

- Andrée! Andrée!

- Atyjaura van ott, kisasszony, a vendéggel, aki itt töltötte az éjszakát.

- Menjen le; mondja meg, hogy nem tudok válaszolni; mondja meg, hogy nem jól érzem magam, fáj minden tagom, aztán jöjjön vissza, hogy megfelelően lezárjam ezt a képtelen vitát.

- Andrée! - kiáltotta újra a báró -, csak Balsamo úr van itt, szeretné átadni reggeli üdvözletét.

- Menjen, ha mondom - ismételte meg Andrée, s királynői mozdulattal az ajtóra mutatott.

Nicole engedelmeskedett, ahogy Andrée parancsainak mindenki szokott, szó nélkül, szemrebbenés nélkül.

De alighogy Nicole eltávozott, Andrée-n furcsa érzés vett erőt; hiába határozta el, hogy nem mutatkozik, úgy érezte, mintha valami felsőbbrendű és ellenállhatatlan akarat vonzaná az ablak felé, amelyet Nicole félig nyitva hagyott.

Ekkor megpillantotta Balsamót, aki hódolattal köszöntötte, mereven rászögezve szemét.

Andrée megtántorodott, majd megkapaszkodott az ablaktáblában, hogy el ne veszítse egyensúlyát.

- Jó reggelt, uram - köszönt vissza.

Abban a pillanatban, amint a köszöntését mondta, Nicole jelentette a bárónak, hogy a lánya nem tud válaszolni a hívására, és elképedve és száját tátva állt ott, semmit nem értve ebből a szeszélyes következetlenségből.

Andrée, erejét vesztve, szinte azon nyomban egy karosszékbe roskadt.

Balsamo állhatatosan nézte.

XII

Napvilágnál

Az utas jókor fölkelt, hogy megszemlélje a hintóját, és tájékozódjék Althotas egészsége felől.

A kastélyban még aludt mindenki, kivéve Gilbert-t, aki a bejárati kapu mellett levő szobájának rácsai mögül kíváncsian figyelte Balsamo tevés-vevését, és éberen leste minden mozdulatát.

Balsamo azonban, becsukva Althotas fülkéjének ajtaját, elment onnét, s már messze járt, mire Gilbert odaért a feljáróhoz.

Balsamo, miközben felsétált az erdő felé, valósággal meglepődött attól a változástól, amelyet a nappali világosság idézett elő az előző este olyan komornak látszó környéken.

A terméskőből és téglából épült fehér és vörös kastélyocska fölött sűrű szikomor- és aranyesőerdő emelkedett, az illatos fürtök a tetőre csüngtek, s aranyos füzérekkel övezték az oldalszárnyakat.

Egy kissé előbbre a kertben, egy harminc láb hosszúságú, négyszögletes tavacska, széles pázsitszegéllyel és virágzó bodzasövénnyel, pompás pihenőt nyújtott a szemnek, amely elől itt elzárták a kilátást a bejárati fasor terebélyes gesztenyefái és rezgő nyárfái.

Az épület mindkét oldalszárnyától a bozótos ligetig, mely tömérdek madárnak adott menedéket - a kastélyig hallatszott reggeli hangversenyük -, egyszóval, a ligetig széles juhar-, platán- és hársfasorok vezettek. Balsamo elindult a bal oldalin, s mintegy húsz lépés után sűrű bokrok vették körül; az előző napi eső áztatta rózsa és jázmin bódító illatot árasztott. A szegélyező fagyalbokrok alól kibukkant a jerikói lonc és a jázmin, és az epertövekkel vegyes hosszú nősziromsor beleveszett a virágzó szedercserjék és rózsaszín galagonyabokrok összefonódó sűrűjébe.

Balsamo felért a birtok legmagasabb pontjára. Romjaiban is fenséges, kovamészkőből épült kastély maradványait látta itt. Már csak egy fél torony állt magányosan a kőtörmelékhalom közepén, hosszan kígyózó indáival elborította a borostyán meg a vadszőlő, a pusztulásnak e vad szülöttei, amelyeket a természet azért telepít omladékokra, hogy jelezzék az embernek: a romokból is fakad élet.

Ha innen nézte az ember, a hét- vagy nyolcholdnyi Taverney birtok nem nélkülözött bizonyos méltóságot és bájt. A lakóház emlékeztetett azokra a sziklaüregekre, amelyeknek bejáratát a természet virágokkal, kúszó indákkal és szeszélyesnél szeszélyesebb sziklacsoportokkal ékesíti fel, de külső kopárságuk megrémíti és visszariasztja az eltévedt utast, aki ezekben az üreges sziklákban keres menedéket éjszakára.

Miközben Balsamo, egyórás sétája után, a romoktól a lakóház felé tartott, meglátta a bárót, aki virágmintás, lötyögő pamutköpenybe burkolva vézna testét, kilépett a házból a lépcsőre nyíló oldalajtón, s kiment a kertbe, ahol a rózsáival bíbelődött, meg taposta el a csigákat.

Balsamo odasietett hozzá.

- Uram - szólalt meg hangsúlyozottan udvariasan - minél jobban feltárult előtte vendéglátó gazdájának szegénysége, annál udvariasabb lett -, engedje meg, hogy bocsánatát kérjem, s egyben tiszteletem nyilvánítsam. Várnom kellett volna sétámmal az ön ébredéséig, de ablakomból elcsábított Taverney látványa, és közelről akartam látni ezt a gyönyörű kertet és a fenséges romokat.

- Való igaz, uram, hogy a romok fölöttébb szépek - válaszolt a báró, viszonozva Balsamo üdvözletét. - Sőt, nincsen is itt egyéb szépség.

- Kastély állt itt? - kérdezte Balsamo.

- Igen, a kastélyom, jobban mondva őseimé; Maison-Rougenak hívták, s a de Taverney család hosszú ideig viselte is ezt a nevet. Sőt a bárói cím is a Maison-Rouge családból szállt ránk. De, kedves vendégem, ne beszéljünk olyasmiről, ami nincsen többé.

Balsamo bólintott, egyetértése jeléül.

- Én is elnézését akartam kérni, uram - folytatta a báró. - A házam szegényes, előre megmondtam.

- Csodálatosan jól érzem itt magam, uram.

- Akol ez, kedves vendégem, akol - mondta a báró -; s kezdik a patkányok is befészkelni magukat, amióta a rókák, a gyíkok és a siklók elmarták őket a felső kastélyból. Istenemre mondom, uram, hogy varázsló vagy micsoda létére igazán föltámaszthatná a varázspálcájával a régi Maison-Rouge kastélyt, s főként ne feledkezzék meg a kétezer hold legelőről és erdőről, mely egykor körülvette. De lefogadom, nem ezen jártatta az eszét, hanem inkább - merő udvariasságból - egy gyalázatos ágyban aludt.

- Dehogy, uram!

- Ne is tiltakozzék, kedves vendégem. Az ágy gyalázatos, tudom jól, a fiamé.

- Esküszöm, báró úr, hogy az ágyat, úgy, ahogy van, kitűnőnek találtam. Igazán mondom, megszégyenít irántam tanúsított jóságával, s szívből örülnék, ha érzéseim bizonyságául, szolgálatára lehetnék valamiben.

Az aggastyán, ki csúfolódó kedvében volt, nem maradt adós a válasszal.

- Nos hát! - mondta, s La Brie-re mutatott, aki egy pohár tiszta vizet hozott egy pompás meisseni tányérkán - itt a kínálkozó alkalom, báró úr: tegye meg, amit a Mi Urunk tett a kánai menyegzőn, s változtassa ezt a vizet borrá, de legalábbis valami burgundi fajtává, példának okáért chambertinné, mivel e pillanatban ennél nagyobb szolgálatot nem is tehetne.

Balsamo mosolygott; az aggastyán a mosolyt visszautasításnak tekintette: fogta a poharat, s egy hajtásra kiürítette.

- Kiváló gyógyszer - mondta Balsamo. - A víz az elemek legértékesebbike, báró, gondolja meg, hogy a világ teremtése előtt az Úr lelke is a vízen lebegett. Semmi sem áll ellen a hatásának; átlyukasztja a követ, s egyszer talán azt is fölfedezzük, hogy oldja a gyémántot.

- Na, engem a víz bizonyára felold - mondta a báró. - Akar koccintani velem, kedves vendégem? A borommal szemben megvan az az előnye, hogy kitűnő termés. Ó, van még belőle! Ez nem olyan, mint a maraschinóm.

- Ha a saját poharával együtt nekem is hozatott volna egyet, kedves házigazdám, e nemes tette révén talán hasznára lehettem volna valamiben.

- Jó! Mondja el, hogyan. Nem késztünk még el vele?

- Ó, Istenem, dehogy! Mondja meg ennek a jóembernek, hogy hozzon nekem egy pohár kristálytiszta vizet.

- Hallja, La Brie? - förmedt rá a báró.

La Brie elsietett, szokott sebességével.

- Eszerint - kérdezte a báró, ismét odafordulva vendégéhez -, eszerint a reggelenkint megivott pohárnyi víz olyan tulajdonságokat vagy olyan titkokat tartalmazhat, amelyekről sejtelmem sincsen? Eszerint tíz éven át alkímiát űztem, és sejtelmem se volt róla, mint Jourdain úrnak, hogy prózában beszél?

- Azt nem tudom, hogy ön mit csinált - válaszolta komolyan Balsamo -, de azt tudom, hogy én mit csinálok.

Azzal odafordult La Brie-hez, aki tüneményes gyorsasággal tett eleget megbízásának:

- Köszönöm, derék szolgám - mondta.

Két kezébe fogva a poharat, a szeme magasságába emelte, és vizsga szemmel nézte a kristály tartalmát, amelyen a napvilág gyöngyös fényeket és ibolyaszín meg gyémántos fodrokat vetett.

- Olyan szép dolgokat látni egy pohár vízben? - kérdezte a báró. - Boszorkányság! Boszorkányság!

- Bizony, báró úr - válaszolt az idegen -, nagyon szép ez, ma legalábbis.

S Balsamo láthatóan még feszültebben figyelt, a báró szinte akaratlanul is utánozta, La Brie pedig báván állt ott, a tányért tartva.

- Mit lát benne, kedves vendégem? - folytatta a báró a csúfolódást. - Őszintén szólva, égek a kíváncsiságtól; örökség vár rám, egy új Maison-Rouge, hogy kirántson a bajból?

- Üzenetet látok benne, amelyet ezennel továbbítok is; úgy szól, hogy legyen résen.

- Nocsak! Talán bizony támadás ér?

- Az nem. Ellenben látogatója érkezik még ma reggel.

- Mert nyilván találkát adott valakinek itt nálam. Rosszul tette, uram, nagyon rosszul tette. Lehet, hogy ma reggel még fogolypecsenye sem lesz, úgy vigyázzon.

- Amit most teljes tisztelettel közlök, kedves házigazdám, az komoly dolog, a lehető legkomolyabb - folytatta Balsamo. - Valaki e pillanatban Taverneybe tart.

- Ugyan mi szél fújta erre, jóságos Isten! És miféle látogató az? Árulj a már el, kedves vendégem, könyörgök, mert megvallom, számomra minden vendég alkalmatlan, amint a tegnapi, egy kissé érdes fogadtatásból saját maga is meggyőződhetett róla. Részletezze egy kicsit, drága varázslóm, részletezze egy kicsit, ha megteheti.

- Nemcsak hogy megtehetem, hanem azt is elárulom - nehogy túlságosan hálás legyen nekem -, hogy könnyűszerrel megtehetem.

És Balsamo ismét a pohárban fodrozódó opálos fényekre szegezte kutató tekintetét.

- Nos, jól látja? - kérdezte a báró.

- Tökéletesen.

- Akkor csak mondja, hadd lássam én is.

- Magas rangú személyt látok közeledni.

- Teringettét! És ez a személy csak úgy jön, hívatlanul?

- Ő hívta meg saját magát. Az ön fia kíséri.

- Philippe?

- Személyesen.

Ekkor a báró hatalmasat kacagott, ami nagy udvariatlanság volt a varázslóval szemben.

- Hahaha! Még hogy a fiam kíséri... - mondta. - Azt mondja, hogy a fiam kíséri az illetőt?

- Azt, báró.

- Hát ismeri a fiamat?

- Sosem láttam.

- És a fiam ebben a pillanatban...?

- ...fél mérföldnyire, talán negyed mérföldnyire van innét.

- Innét.

- Ahogy mondom.

- Drága uram, a fiam Strasbourg-ban van az ezredével, s hacsak nem akarja, hogy szökevénynek nyilvánítsák, ezt pedig nem akarja, abban bizonyos vagyok, akkor nem kísérhet ide senkit az égvilágon.

- Márpedig kísér valakit - erősítette meg Balsamo, tovább folytatva a pohár víz vallatását.

- És férfiú az illető, avagy női személy? - tudakolta a báró.

- Hölgy az illető, báró úr, méghozzá fölöttébb előkelő úrhölgy. Ejnye, no, ez aztán különös, mondhatnám furcsa!

- És fontos is? - kérdezte a báró.

- Meghiszem azt!

- Akkor csak mondja.

- Szóval, jól tenné, ha eltávolítaná a kis cselédlányt, azt a kis fityfirittyet, ahogy tegnap nevezte, akinek szaru van az ujja hegyén.

- Aztán miért távolítsam el?

- Mivel Nicole Legay arcában némely vonás az ide jövő személyre emlékeztet.

- Azt mondja, hogy egy magas rangú úrhölgy az, egy úrhölgy, aki Nicole Legay-re hasonlít? Látja, milyen ellentmondásokba keveredik?

- Ugyan miért? Valamikor régen vásároltam egy rabszolganőt, aki annyira hasonlított Kleopátra királynőhöz, hogy el akarták vinni Rómába, Octavius diadalmenetére.

- Már megint kezdi! - jegyezte meg a báró.

- Egyébként, cselekedjék tetszése szerint, kedves házigazdám; tudja, a dologhoz nekem semmi közöm, csupán az ön szerencséje forog kockán.

- De hát a Nicole-lal való hasonlóság miért lehet sértő arra a hölgyre nézve?

- Tegyük fel, hogy ön Franciaország királya, amit nem kívánok önnek, vagy a trónörökös, amit még kevésbé kívánok: vajon el volna-e ragadtatva, ha belépve egy házba, a szolgahadban fölfedezne egy arcot, amely tökéletes mása az ön fenséges ábrázatának?

- Ej, hogy az ördög vigye el! Ez aztán a fogas kérdés - fakadt ki a báró -; abból, amit mond, az következnék...

- Hogy az a nagyon magas rangú és nagyon előkelő hölgy, aki ide tart, talán nem volna elragadtatva, ha kurta szoknyában és főkötőben pillantaná meg az eleven képmását.

- Na jól van - mondta a báró, még mindig kacagva -, majd teszünk róla, ha itt az ideje. Hanem, tudja, kedves báró, az egészben a fiam érkezésének örülök a legjobban. Hogy ezt a kedves Philippe-et csak így hazahozza a szerencsés véletlen!

És a báró még hangosabban hahotázott.

- Amint látom, a jóslat örömet szerez önnek - mondta lassan Balsamo. - Akkor nincs semmi baj. Én azonban az ön helyében, báró...

- Az én helyemben?

- Kiadnék néhány utasítást, intézkednék...

- Valóban?

- Igen.

- Gondom lesz rá, kedves vendég, gondom lesz rá.

- Már itt volna az ideje.

- Ezt komolyan mondja?

- A lehető legkomolyabban, báró; mert, ha méltóképpen akarja fogadni a személyt, aki látogatásával kitünteti, egy perc vesztegetni való ideje sincsen.

A báró a fejét csóválta.

- Kételkedik, amint látom - mondta Balsamo.

- Megvallom, kedves vendégem, hogy a legmegátalkodottabb kétkedővel áll szemben, aki...

Ebben a pillanatban fordult a báró a leánya lakószárnya felé, hogy neki is elmondja a jövendölést, és így kiáltott:

- Andrée! Andrée!

Azt már tudjuk, miként válaszolt a leány atyja hívására, s mint vonta az ablakhoz Balsamo igéző tekintete.

Nicole ott állt, s elképedve bámult La Brie-re, aki hadonászva próbált értésére adni valamit.

- Átkozottul nehéz elhinni mindezt, s amíg meg nem látom...

- Nos, ha mindenáron látni akarja, nézzen hátra - mondta Balsamo, kinyújtva kezét a fasor felé, amelynek a végén megeresztett kantárszárral vágtatott egy lovas, és lovának patkói alatt dobogott a föld.

- Ó! Ó! - hüledezett a báró -, hát ez igazán...

- Philippe úr! - kiáltotta Nicole, és lábujjhegyre állt.

- Az ifjú urunk - dörmögte La Brie örvendezve.

- Bátyám! Bátyám! - kiabált Andrée, s feléje tárta két karját az ablakból.

- Talán csak nem a fia az, kedves báró? - kérdezte Balsamo közönyösen.

- Dehogynem, a teringettét! Ő az, éppen hogy ő - felelt a báró megrökönyödve.

- Már kezdődik - mondta Balsamo.

- Hát ön csakugyan varázsló? - kérdezte a báró.

Diadalmas mosoly jelent meg az idegen ajkán.

A ló szemlátomást növekedett; csakhamar jól kivehették: a verítékben fürdő, nedvesen gőzölgő mén most bukkant ki a fasor elején, s még ügetett, amikor a közepes termetű, fiatal katonatiszt leugrott róla, sáros ruhában és a sebes vágtától kipirult arccal, s atyjához sietett, hogy megölelje.

- Ó, az ördögadta! - tört ki a báró, hitetlenségében megrendülve. - Ó, az ördögadta!

- Én vagyok itt, atyám - mondta Philippe, látva az aggastyán arcán a hitetlenkedést -, én vagyok itt, én, nem más!

- Valóban te vagy az - szólalt meg a báró -; látlak, a teringettét! De mi szél fútt erre?

- Atyám - mondta Philippe -, házunkra nagy megtiszteltetés vár.

Az öregúr fölkapta a fejét.

- Magas látogatás közeleg Taverney felé; egy órán belül itt lesz Marie-Antoinette-Josèphe, Ausztria főhercegnője és Franciaország trónörökösnéje.

A báró leejtette karját, s Balsamóhoz fordulva ugyanolyan alázatosan, mint amilyen gúnyosan és csúfondárosan beszélt az imént, így szólt:

- Bocsásson meg.

- Uram - mondta Balsamo, elbúcsúzva Taverneytől -, most magára hagyom a fiával; régóta nem látták egymást, s bizonyára temérdek mondanivalójuk lesz egymásnak.

S miután köszöntötte Andrée-t is, aki boldogan, hogy megérkezett a bátyja, elébe szaladt, Balsamo visszavonult, jelt adva Nicole-nak és La Brie-nek, akik nyilván megértették a jelzését, mert követték, s vele együtt eltűntek a fasorban.

XIII

Philippe de Taverney

Philippe de Taverney, Maison-Rouge lovagja, egyáltalán nem hasonlított a húgára, jóllehet ugyanolyan szép volt férfinak, mint amilyen szép volt amaz nőnek. Való igaz, hogy a szelíd, ámde büszke tekintetű szeme, hibátlan metszésű arca, csodálatos keze, kecses lába és gyönyörű termete elbűvölő nemesúrrá avatta.

Amiként minden kivételes szellem idegenül érzi magát ebben az életben, amelyet a világ szabott meg számára, Philippe is hajlott a szomorúságra, de azért korántsem volt búskomor. Talán éppen e szomorúságnak köszönhette a szelídségét is, mert ha ez a szomorúság meg nem lágyítja, ellentmondást nem tűrő, gőgös és szófukar természetű lett volna. Minthogy kénytelen volt megférni minden szegénnyel, azaz ténylegesen egyenrangú társaival, valamint minden gazdaggal, azaz a jog szerint egyenrangúakkal, természete, melyet az ég nyersnek, uralkodónak és érzékenynek teremtett, hajlékonnyá vált; az oroszlán szelídségében mindig van egy cseppnyi megvetés.

Alighogy Philippe megölelte atyját, máris - mint említettük - odafutott hozzá, s a nyakába ugrott Andrée, akit az örvendetes esemény okozta megrázkódtatás kiszakított delejes kábulatából.

Cselekedetét könnyei kísérték, elárulva, hogy a szűzi gyermek szívének mit jelent e találkozás.

Philippe megfogta Andrée s atyja kezét, és bevitte őket a szalonba, ahol maguk voltak.

- Atyám hitetlenkedik; te pedig, húgocskám, meg vagy lepve - kezdte, miután leültette őket maga mellé kétfelől. - Pedig mi sem valóságosabb ennél: a trónörökösné hamarosan itt lesz szerény hajlékunkban.

- Meg kell akadályozni, mindenáron, a teringettét! - hördült fel a báró -; hiszen ha ez megtörténik, örök életünkben viseljük a szégyenét! Ha a trónörökösné asszony itt akar fogalmat nyerni a francia nemességről, csak szánni tudom érte. De milyen véletlen folytán esett a választása éppen az én hajlékomra?

- Ó, hosszú történet ez, atyám.

- Történet! - ismételte meg Andrée. - Meséld el.

- Igen, olyan történet, amelynek hallatán azok is áldanák Istent, akik egyébként elfeledték, hogy Ő Urunk és Megváltónk.

A báró az ajkát csücsörítette, mint aki kételkedik benne, hogy az emberek és dolgok mindenható ura valaha is hajlandó lenne reá vetni a szemét, s beleavatkozni az ügyeibe.

Andrée, látva Philippe vidámságát, nem kételkedett semmiben, csak megszorította a kezét, hogy megköszönje a jó hírt, amelyet hozott és az örömet, amely láthatóan sugárzott róla, s ezt suttogta:

- Ó, kedves bátyám! Ó, jó bátyám!

- Kedves bátyám! Jó bátyám! - ismételte a báró. - Szavamra, a kisasszony, úgy látszik, örül annak, ami most következik.

- De hát látja, atyám, hogy Philippe milyen boldog!

- Mert Philippe úr lelkesedő természet; én ellenben, aki - szerencsémre vagy szerencsétlenségemre - mérlegelem a dolgokat - mondta Taverney úr, és szomorú tekintettel nézett végig a szalon bútorzatán -, semmi örvendetest nem találok az egészben.

- Majd mindjárt másként vélekedik, atyám - mondta a fiatalember -, mihelyt elmesélem, hogy s mint esett a dolog.

- Hát akkor csak meséld - morogta az öregúr.

- Igen, igen, meséld, Philippe - sürgette Andrée.

- Nos hát, mint tudják, Strasbourg-ban voltam az ezredemmel. Nyilván azt is hallották, hogy a trónörökösné Strasbourg-on át érkezett Franciaországba.

- Hall is valamit az ember ebben az odúban! - morogta Taverney.

- Azt mondod, kedves bátyám, hogy a trónörökösné Strasbourg-on át...?

- Igen; ott várakoztunk reggel óta a dombhajlatban, úgy zuhogott, mintha dézsából öntenek, a ruhánk facsaró víz volt. Semmi bizonyosat nem tudtunk a trónörökösné érkezésének várható idejéről. Az őrnagy kiküldött, felderítőnek, a kíséret elé. Egy mérföldnyit lovagolhattam. Hirtelen, az egyik útkanyarulatban, szemtől szembe találtam magam a kíséret első lovastisztjeivel. Váltottam velük néhány szót; a királyi fenség előtt lovagoltak, aki kidugta a fejét a hintó ablakán, és megkérdezte, ki vagyok.

Alighanem odahívtak volna; nekem azonban sürgősebb volt, hogy megvigyem a biztos hírt annak, aki küldött, s máris nyargaltam visszafelé. A határás őrt állás fáradtsága úgy elszállt, mintha elfújták volna.

- És a trónörökösné asszony? - kérdezte Andrée.

- Olyan fiatal, mint te, és szép, mint az angyalok - mondta a lovag.

- Mondd csak, Philippe... - szólt a báró tétovázva.

- Tessék, atyám.

- Nem hasonlít a trónörökösné valakihez, akit te is ismersz?

- Akit én is ismerek?

- Igen.

- A trónörökösnéhez nem hasonlítható senki! - kiáltott az ifjú ember rajongva.

- Gondolkozz.

Philippe gondolkozott.

- Nem - mondta.

- Lássuk csak... mondjuk, Nicole-hoz?

- Jaj, de különös! - kiáltott fel Philippe meghökkenve. - Csakugyan, Nicole-ban van valami a fenséges utasból. Ó, de ez olyan távol van tőle, olyan mélyen alatta van! De honnan tudhatta ezt, atyám?

- Egy varázslótól, ha éppen tudni akarod.

- Egy varázslótól? - csodálkozott Philippe.

- Igen, aki egyúttal megjövendölte a te érkezésedet is.

- Az idegentől? - kérdezte félénken Andrée.

Az az ember az idegen, aki érkezésemkor atyám mellett állt, s aki olyan tapintatosan eltávozott, amikor odaértem?

- Ő az; de folytasd a történeted, Philippe, folytasd csak.

- Talán inkább készülődnünk kellene, nem? - kérdezte Andrée.

A báró azonban visszatartotta.

- Minél jobban készülődöl, annál nevetségesebbek leszünk - mondta. - Folytasd csak, Philippe, folytasd.

- Mondom már, atyám. Szóval, visszatértem Strasbourg-ba, teljesítve a parancsot; értesítették de Stainville urat, a kormányzót, aki nyomban odajött. Alighogy a kormányzó, akit egy hírvivő tájékoztatott, a dombhajlathoz érkezett, máris fogadásra peregtek a dobok, feltűnt a kíséret eleje, s mi vágtattunk a kehli kapuhoz. Én a kormányzó mellett voltam.

- De Stainville úr - mondta a báró -; megállj csak, ismertem én egy de Stainville-t, aki...

- De Choiseul úrnak, a miniszternek a sógora...

- Az az; de folytasd csak, folytasd - biztatta a báró.

- A trónörökösné asszony, mivelhogy fiatal, nyilván szereti a fiatal arcokat, mert szórakozottan hallgatta a kormányzó úr bókjait, s rám szegezve a szemét, aki tisztelettudón hátrább húzódtam, megkérdezte:

- Nem ez az úr az, akit elém küldtek? - és rám mutatott.

- De igen, asszonyom - felelte de Stainville úr.

- Jöjjön ide, uram - mondta.

Odamentem.

- Mi a neve? - kérdezte a trónörökösné elbűvölő hangon.

- Taverney Maison-Rouge lovag - válaszoltam dadogva.

- Írja föl ezt a nevet, kedvesem - fordult oda a trónörökösné egy idősebb hölgyhöz, akiről azóta megtudtam, hogy Langershausen grófné, a nevelőnője, s aki valóban följegyezte a nevemet a füzetébe.

Azután hozzám fordult:

- Ó, uram, hogy elbánt önnel ez a cudar idő! Tulajdonképpen kárhoztatnom kell magamat, ha meggondolom, hogy énmiattam szenvedett ennyit.

- Ó, de kedves ez a trónörökösné asszonytól, és milyen szépen beszélt! - lelkesedett Andrée, összecsapva a kezét.

- Meg is jegyeztem szóról szóra - mondta Philippe -, meg a hangsúlyát, meg az arckifejezését is, amellyel a szavait kísérte, meg mindent, mindent, mindent!

- Nagyon jó! Nagyon jó! - dörmögte a báró különös mosollyal, amelyből kiolvasható volt az apai büszkeség, meg az a megvetés, amelyet a nők iránt, még a királynők iránt is, érzett. - Jól van, folytassa csak, Philippe.

- Mit válaszoltál? - kérdezte Andrée.

- Semmit nem válaszoltam; a földig hajoltam, és a trónörökösné asszony továbbment.

- Hogyan? Semmit nem válaszolt? - fortyant fel a báró.

- Elakadt a hangom, atyám. Egész valóm a szívembe költözött, s csak azt éreztem, hogy a szívem hevesen dobog.

- Az ördög el is vitt volna, ha az ön korában, amikor bemutattak Leczinska hercegnének, semmi nem jutott volna eszembe.

- Ön roppantul szellemes ember, atyám - mondta Philippe meghajolva.

Andrée megszorította bátyja kezét.

- Élve az alkalommal, hogy őfensége eltávozott - folytatta Philippe -, visszatértem a szállásomra, és ruhát váltottam, mivel merő egy sár meg víz voltam, hogy siralom volt rám nézni.

- Szegény bátyám! - suttogta Andrée.

- Ezalatt a trónörökösné - folytatta Philippe - megérkezett a városházára, és fogadta a lakosság hódolatát. Ennek végeztével jelentették neki, hogy terítve van, és asztalhoz ült.

Egyik barátom, az az őrnagy, aki őfensége fogadására volt rendelve, később elmondta, hogy a hercegnő többször körülnézett, keresve valakit az ebédjén jelenlévő tisztek soraiban.

„Nem látom - mondta őfensége, miután ilyen módon kétszer vagy háromszor hiába nézett körül -, nem látom azt a fiatal tisztet, akit ma reggel elém küldtek. Nem mondták meg neki, hogy köszönetemet akarom kifejezni?”

A helyőrségi parancsnok odalépett hozzá.

„Asszonyom - mondta -, de Taverney hadnagy úrnak a lakására kellett mennie, hogy ruhát váltson, s illőbb öltözékben jelenhessen meg fenséged királyi színe előtt.”

Egy percre rá beléptem.

Még öt perce sem voltam a teremben, amikor a trónörökösné asszony észrevett.

Intett, hogy menjek oda, én pedig odaléptem hozzá.

„Uram - szólított meg -, nem volna ellenére, hogy velem jöjjön Párizsba?”

„Ó, asszonyom - kiáltottam -, éppen ellenkezőleg, ez lenne számomra a boldogság netovábbja! Csakhogy a szolgálatomat töltöm a strasbourg-i helyőrségen, és...”

„És...?”

„Csak azt akartam jelezni, asszonyom, hogy én csupán a vágyaimmal rendelkezem.”

„Ki a legfőbb parancsnoka?”

„A katonai kormányzó.”

„Jól van... Majd elintézem ezt vele.”

Intett, és én elléptem onnét.

Este odament a kormányzóhoz.

„Uram - mondta neki -, egy szeszélyemet kellene kielégíteni.”

„Mondja a szeszélyét, asszonyom, s parancs lesz számomra” - válaszolt a kormányzó.

„Rosszul mondtam, nem a szeszélyemet kell kielégíteni, hanem a fogadalmamat teljesíteni.”

„Annál nagyobb tisztelettel hallgatom... Mondja, asszonyom.”

„Nos, szóval, megfogadtam, hogy magam mellé veszem az első franciát, bárki legyen is az, akivel összetalálkozom, amikor Franciaország földjére lépek, s hogy boldoggá teszem őt is, meg a családját is, ha ugyan az uralkodóknak hatalmukban áll, hogy bárkit is boldoggá tegyenek.”

„Az uralkodók Isten képviselői a földön. És ki az a szerencsés halandó, akit elsőnek látott meg fenséged?”

„De Taverney Maison-Rouge úr, az ifjú hadnagy, aki értesítette önt érkezésemről.”

„Mindnyájan irigyelni fogjuk de Taverney urat, asszonyom - mondta a kormányzó -; ámde nem keserítjük meg a reá mosolygó szerencsét; parancs köti ide; mi majd megmásítjuk a parancsot; szolgálati esküje kötelezi; mi majd feloldjuk esküje alól; királyi fenségeddel egyidőben fog útra kelni.”

- És valóban, ugyanazon a napon, amidőn őfensége kocsija elhagyta Strasbourg-t, én is parancsot kaptam, hogy szálljak nyeregbe, és kísérjem el. És azóta nem hagytam el a hintója ajtaját.

- Ejha! ejha! - mondogatta a báró, szokott mosolyával -, ejha!, ejha!, de furcsa is lenne! Végtére is, nem lehetetlen!

- Micsoda, atyám? - tudakolta a fiatalember mit sem sejtőn.

- Ó, csak úgy magamban motyogok - mondta a báró -, csak úgy magamban, ejha!, ejha!

- De mindebből még nem látom, kedves bátyám - jegyezte meg Andrée -, hogyan kerül a trónörökösné asszony Taverneybe.

- Várd ki a végét; tegnap este tizenegy óra tájt megérkeztünk Nancyba, s fáklyafénynél haladtunk át a városon. A trónörökösné odaszólt nekem:

„Taverney úr - mondta -, siettesse a menetet.”

Jelt adtam, hogy a fenség gyorsabban kíván haladni.

„Holnap reggel korán akarok indulni” - fűzte hozzá a trónörökösné.

„Fenséged nagy utat kíván megtenni holnap?” - kérdeztem.

„Nem, hanem meg akarok állni útközben.”

E szavakra valami sejtelemféle szorította össze a szívemet.

„Útközben?” - ismételtem.

„Igen” - erősítette meg őfensége.

Nem szóltam rá semmit.

„Nem sejti, hol szándékozom megállni?” - kérdezte mosolyogva.

„Nem, asszonyom.”

„Taverneyben szándékozom megállni.”

„Szent Isten! Mi célból?” - kiáltottam.

„Hogy megismerjem atyját és húgát.”

„Atyámat! Húgomat!... Hogyan, hát fenséged tudja...?”

„Érdeklődtem és megtudtam, hogy kétszáz lépésnyire laknak az úttól, amelyen haladunk. Rendelje el, hogy Taverneyben álljunk meg.”

A homlokom gyöngyözni kezdett, reszkettem, mint képzelhetik, és őfenségének siettem tudomásul adni:

„Asszonyom, atyám hajléka nem méltó, hogy olyan magas személyiséget fogadjon, mint amilyen ön.”

„Aztán miért nem?” - kérdezte a királyi fenség.

„Mi szegények vagyunk, asszonyom.”

„Annál jobb - válaszolta -, bizonyos vagyok benne, hogy annál szívélyesebb és közvetlenebb a fogadtatás. Nyilván akad, ha mégoly szegény is Taverney, egy csésze tej egy jó barátnő számára, aki el akarja feledni egy kis időre, hogy ő Ausztria főhercegnője és Franciaország trónörökösének a hitvese.”

„Ó, asszonyom” - válaszoltam, meghajolva.

- Ennyi volt az egész. Többet nem mondhattam, hacsak nem akartam tiszteletlen lenni.

Abban reménykedtem, hátha a királyi fenség megfeledkezik tervéről, vagy a hajnali friss levegőn szertefoszlik az ábrándja, de hát nem így történt. A pont-à-moussoni váltóállomáson őfensége megkérdezte, közel járunk-e már Taverneyhez, s én kénytelen voltam megvallani, hogy mindössze három mérföldnyire vagyunk.

- Szerencsétlen! - tört ki a báróból.

- Hiába! A trónörökösné mintha megsejtette volna, mi bánt!

„Ne tartson semmitől - mondta -, nem maradok ott sokáig: de mivel azzal fenyeget, hogy látogatásom kényelmetlenségekkel jár, legalább nem tartozunk majd egymásnak, merthogy én is kényelmetlenséget okoztam önnek, amikor megérkeztem Strasbourg-ba.”

- Hogyan állhattam volna ellen ily kedves szavaknak? Erre válaszoljon, atyám!

- Igazán nem tehetted - mondta Andrée -, és a királyi fenség, aki ilyen megértő, mint látszik, be fogja érni a virágaimmal és egy csésze tejjel, ahogy mondotta.

- Igen - hagyta rá a báró -; ellenben nem fogja beérni az én karosszékeimmel, amelyekben összetörik a csontja, sem a falburkolatommal, amitől elmegy az életkedve. Az ördög vinné el az ötleteit! No, szépen vagyunk! Megint ilyen hóbortos nőszemély ül a haza nyakára! A fene ott egye meg! Micsoda uralkodásnak nézünk elébe!

- Ó, atyám, hogy beszélhet így a hercegnőről, aki ennyire megtisztel bennünket?

- Inkább megszégyenít! - fortyant fel az öregúr. - Ki törődik most a Taverney családdal? Senki. A család neve elfeledve pihen a Maison-Rouge romjai alatt, s abban reménykedtem, hogy nem is támad fel, csak egy bizonyos módon és az alkalmas pillanatban; de a reményem meghiúsult, mert íme, egy gyereklány hóbortja most napvilágra hozza ezt a megfakult, porfödte, hitvány, szánni való nevet! Most majd a hírlapok, amelyek kapva kapnak a nevetséges históriákon, hogy világgá kürtöljék őket, mert hisz ebből élnek, a hírlapok, mondom, most majd beveszik a mocskos tudósításaikba, hogy egy királyi hercegnő ellátogatott a Taverneyk odújába! A keservit! De van egy ötletem!

A báró olyan hangon mondta ezt, hogy a két fiatal teremtésben megfagyott a vér.

- Mit akar ezzel mondani, atyám? - kérdezte Philippe.

- Azt mondom - motyogta a báró -, hogy ismerjük a család történetét, s ha Medina gróf felgyújthatta a palotáját, hogy egy királynét öleljen, én is felgyújthatok egy viskót, hogy egy trónörökösnél elkerüljek. Jöjjön csak az a főhercegnő!

A két fiatal ember csak az utolsó szavakat hallotta, s nyugtalankodva nézett össze.

- Hadd jöjjön csak - ismételte meg Taverney.

- Nem sokáig késhet már, atyám - mondta Philippe. - Én átvágtam a pierrefitte-i erdőn, hogy megelőzzem néhány perccel a kíséretet, de már nem járhatnak messze.

- Akkor pedig nincs vesztegetni való időm - mondta a báró.

És olyan fürgén, mintha csak húszéves volna, kisietett a szalonból, kifutott a konyhára, a tűzből kiragadott egy parázsló üszköt, odaszaladt a pajtához, amelyben szénát, lucernát és lóbabot szárítottak, s már-már elérte a kévékbe kötött takarmányt, amikor a háta mögül felbukkant Balsamo, és megragadta a karját.

- Mit művel itt, uram? - kérdezte, kiszedve az öregember markából az üszköt -; az osztrák főhercegnő nem az a bizonyos Bourbon herceg, akinek a látogatása úgy megcsúfol egy hajlékot, hogy inkább föl kell perzselni, semhogy betegye oda a lábát.

Az aggastyán megállt, halványan, reszketegen, s most nem mosolygott, mint máskor. Minden akaraterejét össze kellett szednie az imént, hogy becsülete érdekében, legalábbis ahogy ő vélte, olyan tettre szánja el magát, amely tökéletes nyomorrá változtatta volna a még elviselhető, tisztes szegénységet.

- Menjen, uram, menjen - folytatta Balsamo -, már csak annyi ideje van, hogy levesse ezt a házikabátot, és illő módon felöltözzék. Amikor Philippsburg ostrománál megismerkedtem de Taverney báróval, Szent Lajos nagykeresztje ékesítette a mellét. Nem hinném, hogy volna ruha, melyet ilyen kitüntetés széppé s elegánssá ne varázsolna.

- De, uram - mondta Taverney -, a trónörökösné látni fogja, amit még önnek sem akartam bevallani: hogy tönkrement ember vagyok.

- Nyugodjék meg, báró: úgy lekötjük a figyelmét, hogy azt sem fogja tudni, új-e ez a ház vagy régi, szegényes-e vagy pompás. Legyen gondos házigazda, erre kötelezi nemesi volta. Mit tesznek majd a királyi fenség ellenségei - márpedig vannak szép számmal -, ha a barátai is inkább felperzselik a kastélyaikat, csak bebocsátaniuk ne kelljen őt? Ne vágjunk elébe a jövendő haragjának, uram; mindennek eljön az ideje.

De Taverney úr szót fogadott, azzal a megadással, amelynek már egyszer tanújelét adta, és csatlakozott gyermekeihez, akik hosszú elmaradása miatt nyugtalankodva, már mindenfelé keresték.

Balsamo pedig csöndben visszavonult, talán hogy bevégezze megkezdett művét.

XIV

Marie-Antoinette-Josèphe, Ausztria főhercegnője

Csakugyan nem volt vesztegetni való idő, amint Balsamo mondotta; hangos kocsizörgés, lódobogás és zsivaj verte fel a máskor oly nyugodalmas utat, amely az országúttól de Taverney báró hajlékáig vezetett.

Ekkor feltűnt három fogat, melyek egyike, egy aranyos mintákkal és mitológiai faragványokkal gazdagon kicifrázott hintó, pompás külseje ellenére semmivel sem volt kevésbé poros vagy sáros a többinél; a fogatok megálltak a kapu előtt, amelyet Gilbert nyitott ki előttük, tágra meredt szemével és izgatott remegésével elárulva, hogy micsoda izgalom dúl a lelkében e fényes uraságok láttán.

Húsz lovag, valamennyi fiatal és cifra öltözetű, sorakozott fel a főhintó két oldalán, amelyből egy feketébe öltözött férfi karján, aki dolmánya alatt a Szentlélek Rend nagyszalagját viselte keresztben a mellén, egy tizenöt-tizenhat éves forma leány szállt ki, púderozatlan haja simán fölfelé volt fésülve, de így is vagy egylábnyira tornyosodott a feje fölé.

Marie-Antoinette-et - mert hiszen ő volt az - Franciaországba jövet megelőzte szépségének híre, amit éppenséggel nem lehet elmondani minden hercegnőről, akiket a sors arra szemelt ki, hogy királyainkkal megosszák az uralkodás gondját. Nehéz lett volna határozott fogalmat alkotni a szeméről, mely, ha szépnek nem is volt mondható, szándéka szerint bármely érzelmet kifejezett, kiváltképp a szelídség és a kevélység oly ellentétes érzelmeit; orra formás volt, felső ajka szép; alsó ajka azonban, túlságosan húsos és előreálló, sőt olykor lefittyedő alsó ajka, tizenhét császár főúri öröksége, valahogy nem nagyon illett ehhez a csinos archoz, kivéve, ha ez a csinos arc haragot vagy méltatlankodást akart kifejezni. Arcszíne csodálatos volt; bőrének bársonyos szövete alatt látszott a vér keringése; keble, válla, nyaka hódító; keze királynői. Járni két különböző módon szokott: egyszer tudatos, határozott, előkelő, egy kissé sietős járással; másszor elengedett, puha, ringó, szinte kéjes mozdulatokkal. Nem volt nő, aki nála illedelmesebben tudott volna bókolni; királyné, aki hozzáértőbben intett volna üdvözletet. Egyetlen főhajtással tíz személyt is köszöntött egyszerre, s ezzel az egyszeri és egyetlen biccentéssel kinek-kinek megadta, ami járt neki.

Marie-Antoinette ezen a napon nőies nézését, nőies mosolyát, sőt, boldog asszonyi nézését és mosolyát öltötte föl; elhatározta, hogy ezen a napon - hacsak teheti - elfelejti trónörökösnéi mivoltát. Arcán nyájas szelídség ömlött el, szemében megnyerő jóság tükröződött. Fehér selyemruhát viselt, és szép, csupasz karjára vetve, vastag csipkéből készült, kurta köpenykét.

Alighogy lelépett a földre, máris visszafordult, hogy lesegítse egyik udvarhölgyét, akit a kor elnehezített egy kissé; azután, elhárítva a fekete ruhás, kék rendszalagos férfi karját, előrement, egyedül, belélegezve a friss levegőt, s körültekingetve, mintha a legapróbb morzsáit is élvezni akarná a ritka szabadságnak, amellyel megajándékozta önmagát.

- Ó, de szép környék, de szép fák, de kedves házikó! - mondta. - De boldog is lehet az ember ezen a jó levegőn s e fák alatt, amelyek elrejtik a világ szeme elől!

E pillanatban ért oda Philippe de Taverney, s mögötte Andrée, aki - kontyba csavart hosszú hajjal s lenszínű selyemruhában - a báróba karolt, akin szép királykék bársonyruha feszült, fényes múltjának emlékeként. Mondanunk is fölösleges, hogy megfogadva Balsamo tanácsát, a báró nem feledkezett meg a Szent Lajos-rend szalagjáról.

A trónörökösné nyomban megállt, mihelyt a feléje igyekvő két személyt megpillantotta.

Az ifjú hercegnőt félkörbe fogta udvara: lovukat kantárszáron tartó tisztek, kalaplevéve álldogáló udvaroncok, akik egymásba karoltak, és suttogva csevegtek.

Philippe de Taverney odalépett a trónörökösnéhez, izgalomtól sápadtan s valami mélabús előkelőséggel.

- Engedje meg királyi fenséged - kezdte -, hogy tisztelettel bemutassam atyámat, de Taverney Maison-Rouge bárót, valamint húgomat, Claire-Andrée de Taverney kisasszonyt.

A báró mélyen meghajolt, látszott, hogy tudja, mint kell köszönteni egy királynét; Andrée félénken, de kecses eleganciával bókolt, hódolatából őszinte tisztelet áradt.

Marie-Antoinette nézte a két fiatal embert, s mivel eszébe jutott, amit Philippe mondott neki atyjuk szegénységről, megsejtette, mi gyötri őket.

- Asszonyom - mondta a báró méltósággal -, királyi fenséged érdemtelenül nagy megtiszteltetésben részesíti a Taverney kastélyt; ily szerény hajlék nem méltó rá, hogy ily fényes nemességet, ily fényes szépséget fogadjon falai közé.

- Tudom, hogy egy francia hadastyánnál járok - válaszolta a trónörökösné -, s anyám, Mária Terézia császárné, ki sokat háborúzott, mondotta nekem, hogy az önök hazájában a dicsőségben leggazdagabbak majdnem mindig a legszegényebbek a földi javakban.

És utánozhatatlan bájjal nyújtotta oda szép kezét Andrée-nak, aki térdet hajtva megcsókolta.

Ezalatt a bárót egyetlen gondolat tartotta rémületben: ez a tömérdek ember mindjárt elözönli kis házát, s nem lesz elég ülőhelyük.

A trónörökösné egyszeriben kisegítette a zavarából.

- Uraim - mondta a kíséretét alkotó személyekhez fordulva -, nem szükséges, hogy hóbortjaim terhét viseljék, sem, hogy egy trónörökösné kiváltságaiban részesüljenek. Ezért kérem, itt várjanak rám, egy félórán belül visszajövök. Maga velem jön, kedves Langershausen - szólt oda német nyelven annak a hölgynek, akit az imént lesegített a hintóból. - Kövessen minket, uram - mondta a fekete ruhás nemesúrnak.

A megszólított, aki egyszerű ruhájában is feltűnően elegánsnak hatott, alig harmincesztendős, szép arcú és kellemes modorú férfiú volt. Most félreállt, hogy előreengedje a hercegnőt.

Marie-Antoinette maga mellé vette Andrée-t, s intett Philippe-nek, hogy csatlakozzék a húgához.

A báró pedig a mellé a kétségtelenül magas rangú személy mellé került, aki abban a megtiszteltetésben részesült, hogy elkísérhette a trónörökösnét.

- Ezek szerint ön a Taverney Maison-Rouge család sarja? - kérdezte a bárótól, miközben hamisítatlan arisztokrata gőggel fricskázgatta pompás angol csipkezsabóját.

- Főméltóságú uramnak szólítsam, vagy megteszi az uram is? - kérdezte a báró olyan pökhendiséggel, ami nem maradt el a fekete ruhás úriemberé mögött.

- Szólítson egyszerűen hercegnek - válaszolt amaz -, vagy eminenciás uramnak, ha úgy jobban tetszik.

- Nos, legyen! Szóval, eminenciás uram, én vérbeli Taverney Maison-Rouge vagyok - mondta a báró, nem hagyva fel egészen azzal a gunyoros modorral, mely sajátja volt.

Őeminenciája, a főrangú urak finom érzékével, csakhamar fölfedezte, hogy nem holmi parlagi nemessel beszél.

- Ez a ház a nyári rezidenciája? - kérdezte.

- Nyári is, téli is - felelte a báró, aki végét akarta vetni e kellemetlen faggatózásnak, válaszait mindamellett egy-egy tisztelgő hajbókolással kísérte.

Olykor-olykor Philippe is nyugtalankodva fordult hátra atyjához. Valóban úgy látszott, mintha a házuk fenyegetőn és csúfondárosan közelednék, hogy kíméletlenül feltárja kopárságát.

A báró megadva magát sorsának, terelgetni akarta őket a vendég-nem-járta küszöb felé, amikor a trónörökösné odafordult hozzá.

- Bocsásson meg, uram, ha nem megyünk be a házába: olyan kellemes itt a lombok alatt, hogy legszívesebben itt töltenem egész életemet. Egy kissé meguntam már a szobákat. Két hete mindig csak szobákban fogadnak, holott én a levegőt, a zöldet, a virágillatot kedvelem.

Azután Andrée-hoz fordult:

- Kisasszony, ugye kihozat nekem egy pohár tejet ide a szép fák alá?

- Fenség - mondta a báró sápadozva -, hogyan merjük megkínálni ilyen szegényes uzsonnával?

- Márpedig ez a kedvenc uzsonnám, friss tojással, báró úr. Friss tojás és tejes étel: ez a schönbrunni lakomám.

Ebben a pillanatban feltűnt La Brie, büszkén feszített díszes libériájában, s asztalkendőt szorongatva állt egy jázminlugas előtt, amelynek hűs árnyékát a trónörökösné már egy ideje vágyakozva nézte.

- Fenség, tálalva van - jelentette utánozhatatlan méltósággal elegy tisztelettel.

- Ó, hiszen én varázslóhoz jöttem! - kacagott a hercegnő. S nem is ment, hanem szaladt az illatos lombsátor felé.

A báró ijedtében megfeledkezett az etikettről, s faképnél hagyva a fekete ruhás nemesurat, a trónörökösné után futott.

Philippe és Andrée elképedten és aggódva néztek egymásra, de láthatóan az aggodalmuk volt nagyobb.

A trónörökösné a lombsátor alá érve, felsikoltott meglepetésében.

A báró, ki a nyomában érkezett, megkönnyebbülten sóhajtott fel.

Andrée leejtette a karját, s arckifejezése mintha ezt mondta volna: „Mit jelentsen ez, teremtő Isten?”

Az ifjú trónörökösné a szeme sarkából látta ezt a némajátékot; ha a szíve már korábban meg nem súgja neki, eszével is megfejtette volna e rejtelmeket.

A virágzó iszalag-, jázmin- és loncliánok alatt, amelyeknek bogos törzsei ezernyi vastag ágat hajtottak, ovális asztal állt megterítve, vakító damaszttérítő födte, a térítőn szemkápráztató, aranyozott ezüst asztalnemű.

Tíz teríték várt tíz vendéget.

A trónörökösné figyelmét elsősorban a meghökkentő ízléssel összeválogatott, ínycsiklandozó uzsonna vonta magára.

Cukorba forgatott déligyümölcsök, a világ minden tájáról származó gyümölcsízek, aleppói édes tészták, máltai narancsok, elképesztő nagyságú citromok és cedrátok, s mindez óriási kelyhekben. Végül, négy csodálatos metszett perzsiai kristálykancsóban zamatosnál zamatosabb, válogatott nemes borok csillogtak a rubin és a topáz minden árnyalatában.

Egy aranyozott ezüst füleskancsó csordultig volt tejjel, a trónörökösné kívánsága szerint.

A trónörökösné körbepillantott, de csak ijedelmet látott vendéglátói holtra vált arcán.

A kíséret tagjai hüledeztek, örvendeztek, mit sem értve az egészből, de nem is kutatva a dolog nyitját.

- Hát ön számított rám, uram? - kérdezte a trónörökösné de Taverney bárótól.

- Mármint hogy én, asszonyom? - hebegte a kérdezett.

- Igen, igen. Tíz perc alatt nem lehet így fölkészülni, én meg alig tíz perce vagyok önnél.

És befejezésül La Brie-re pillantott olyan arckifejezéssel, mintha ezt mondaná: „Kivált, ha csak egy szál inasa van az embernek."

- Asszonyom - válaszolt a báró -, én valóban számítottam királyi fenségedre, helyesebben szólva, értesültem érkezéséről.

A trónörökösné Philippe felé fordult.

- Tehát ez az úr írt önnek?

- Nem, asszonyom.

- Senki nem tudhatta, hogy betérek önhöz, uram, szinte azt mondhatnám, még magam sem, mivel még önmagamnak sem vallottam be kívánságomat, nem akarván olyan zűrzavart okozni, amilyent végül is okoztam, csak a múlt éjjel említettem a dolgot fiaurának, aki még egy órája mellettem volt, s csak előttem néhány perccel érkezhetett.

- Valóban, asszonyom, alig negyedórája.

- Akkor pedig valami tündér árulkodott; talán a kisasszony keresztanyja - fűzte hozzá a trónörökösné mosolyogva, s Andrée-ra pillantott.

- Asszonyom - mondta a báró, hellyel kínálva a hercegnét -, nem tündér árulta el a kitüntető szerencsét, hanem...

- Hanem? - ismételte a hercegné, látva, hogy a báró habozik.

- Hanem egy mágus!

- Mágus! Hogyhogy?

- Magam sem tudom, mert nem ártom magam a mágiába; egy szó, mint száz, asszonyom, neki köszönhetem, ha valamennyire is illendőképpen fogadhattam királyi fenségedet - mondta a báró.

- Akkor pedig hozzá nem nyúlunk semmihez - jelentette ki a trónörökösné -, mert ez az uzsonna itt boszorkányság műve, s eminenciád elhamarkodottan vágta föl azt a strasbourg-i pástétomot, amelyből bizony nem eszünk - tette hozzá, a fekete ruhás úrhoz intézve a szót. - Meg ne kóstolja azt a ciprusi bort maga se, kedvesem - mondta a nevelőnőjének -, kövesse a példám. Azzal a trónörökösné nagy pohárnyi vizet öntött magának egy aranyserlegbe, egy rövid nyakú, gömb alakú, kerek üvegből.

- Őfenségének bizony igaza lehet - mondta Andrée valami ijedtségfélével.

Philippe reszketett zavarában, s mit sem tudván az este történtekről, hol atyjára, hol húgára tekingetett, próbálva kitalálni a szemükből, amit ők maguk már kitaláltak.

- Ez ellenkezik a dogmákkal - jegyezte meg a trónörökösné -, és a bíboros úr vétkezik.

- Asszonyom - válaszolta a főpap -, mi, egyházi... fejedelmek nagyon is világiak vagyunk, s nem hisszük, hogy ételek miatt kitörhet az ég haragja, annál meg sokkal emberségesebbek vagyunk, hogy elégessünk egy derék varázslót, aki ilyen ínyencfalatokkal kedveskedik nekünk.

- Ne tréfáljon, eminenciás uram - mondta a báró. - Esküszöm eminenciádnak, hogy mindezt egy varázsló, s milyen varázsló! teremtette ide, ugyanő jósolta meg körülbelül egy órája a királyi fenség és a fiam érkezését is.

- Egy órája? - kérdezte a trónörökösné.

- Igen, legföljebb egy órája.

- És önnek egy óra elegendő volt, hogy megteríttesse ezt az asztalt, hogy a világ négy sarkába szalajtasson ezekért a gyümölcsökért, és hogy tokaji, konstanzi, ciprusi és malaga borokat szerezzen be? Ha ez így van, uram, akkor ön nagyobb varázsló a varázslójánál.

- Nem, asszonyom; mindez az ő műve, egyedül az övé.

- Hogyhogy egyedül az övé?

- Úgy, hogy ő varázsolta elő a földből ezt a megterített asztalt, úgy, ahogy itt áll.

- Komolyan mondja, uram? - kérdezte a hercegnő.

- Nemesi szavamra! - válaszolt a báró.

- Teringettét! - fakadt ki a bíboros, most már ijedten -, és én még azt hittem, hogy tréfál.

- Nem tréfálok, eminenciás uram.

- Varázsló van a házában, igazi varázsló?

- Igazi varázsló! És azon sem lepődnék meg, ha még az asztalnemű aranya is a saját csinálmánya volna.

- Megtalálta volna a bölcsek kövét? - kiáltott fel a bíboros, és kapzsi fény gyúlt a szemében.

- Ó, hogy lelkesedik a bíboros úr - jegyezte meg a hercegnő -, miután egész életében hiába kereste.

- Megvallom fenségednek - válaszolta az eminenciás úr egy világfi modorában -, mi sem izgatóbb számomra a természetfölöttinél, mi sem érdekfeszítőbb a lehetetlennél.

- Nos, akkor az elevenére tapintottam, amint látom - mondta a trónörökösné -; minden nagy ember titkol valamit, hát még a diplomaták. De jól vigyázzon, eminenciád, én is értek ám a varázsláshoz, s olykor ha nem is természetfölötti, ha nem is lehetetlen, de legalábbis... hihetetlen dolgokra jövök rá.

A rejtélyes kijelentést nyilván csak a bíboros értette, mert láthatóan zavarba jött. Igaz, hogy beszéd közben a trónörökösnének egyébként oly szelíd szeme is villámot szórt, ami nála a belső háborgás jele volt.

Ám a villámlást ezúttal nem követte égzengés, a trónörökösné erőt véve magán, így folytatta:

- Nos, Taverney úr, az ünnepség betetőzéséül mutassa be nekünk a varázslóját. Hol van? Melyik dobozba dugta?

- Asszonyom - felelte a báró -, azt hiszem, inkább ő dughatna engem, a házammal együtt, a dobozába.

- Igazán mondom, uram, felcsigázta a kíváncsiságomat - mondta Marie-Antoinette -; most már csakugyan látni akarom.

Noha Marie-Antoinette szokott kedvességével ejtette ki e szavakat, kijelentésének hangsúlya jelezte, hogy nem tűr ellenvetést. A báró, aki fiával és lányával együtt ott állt, hogy felszolgáljon a trónörökösnének, tökéletesen megértette. Intett La Brie-nek, aki felszolgálás helyett csak a szemét meresztette a nevezetes vendégekre, s úgy látszott, hogy e látvánnyal húszesztendei elmaradt bérért akarja kárpótolni magát.

La Brie felnézett.

- Menjen, szóljon Joseph Balsamo báró úrnak - mondta Taverney -, hogy a trónörökösné ő királyi fensége látni óhajtja.

La Brie elindult.

- Joseph Balsamo! - mondta a trónörökösné. - Miféle különös név ez?

- Joseph Balsamo! - ismételte meg a bíboros, tűnődve -; rémlik, mintha ezt a nevet hallottam volna már.

Eltelt öt perc, és senki nem törte meg a csöndet.

Andrée egyszerre összerezzent; mielőtt bárkinek a fülét megütötte volna a nesz, ő már hallotta a lombok alatt közelgő lépteket.

A lombok szétváltak, és Marie-Antoinette-tel szemtől szemben ott állt Joseph Balsamo.

XV
Varázslat

Balsamo hódolattal meghajolt; de szinte azon nyomban föl is emelte okos és kifejező arcát, tisztelettel bár, de merőn a trónörökösnére szegezte átható tekintetét, és hallgatagon várta kérdéseit.

- Ha önt emlegette az imént de Taverney úr - mondta Marie-Antoinette -, akkor lépjen közelebb, uram, hadd lássuk, milyen egy igazi varázsló.

Balsamo még egy lépést tett előre, és másodszor is meghajolt.

- Önnek mestersége a jövendőmondás, uram - mondta a trónörökösné, s talán akaratlanul is nagyobb kíváncsisággal nézegette Balsamót, mint szerette volna, miközben a tejét kortyolgatta.

- Nem az a mesterségem, asszonyom - válaszolt Balsamo -, de azért megmondom a jövendőt.

- Felvilágosult hitben nevelkedtünk - folytatta a trónörökösné -, és katolikus vallásunk titkait kivéve semmi más titokban nem hiszünk.

- Tiszteletre méltó titkok, kétségtelenül - mondta Balsamo mély áhítattal. - Ámde Rohan bíboros úr, egyházi fejedelem létére is megmondhatja fenségednek, hogy vannak még tiszteletet érdemlő titkok ezeken kívül is.

A bíboros összerezzent; senkinek nem árulta el a nevét, senki nem ejtette ki, és az idegen mégis tudja.

Marie-Antoinette-nek láthatóan nem tűnt fel e körülmény, és így folytatta:

- Legalább annyit ismerjen el, uram, hogy csupán ezek vitathatatlanok.

- Asszonyom - válaszolta Balsamo ugyanolyan tisztelettel, de ugyanolyan szilárdan is -, a hit mellett ott a bizonyosság.

- Ön egy kissé homályosan beszél, varázsló uram, én meg szívem szerint jó francia vagyok ugyan, de eszemmel még nem egészen, s nem nagyon értem meg a nyelv finomságait: igaz ugyan, hogy de Bièvre úr, mint mondják, majd megtanít mindenre; addig is azonban arra kell kérnem, hogy ne legyen olyan titokzatos, ha azt akarja, hogy megértsem.

- Én pedig arra kérem fenségedet - mondta Balsamo, borús mosollyal ingatva fejét -, hadd őrizzem meg a titkomat. Nagyon fájlalnám, ha ily kiváló uralkodó előtt olyan jövőt kellene föltárnom, amely megcsalná reményeit.

- Ó! Ó! ez még súlyosabb - mondta Marie-Antoinette -, fel akarja csigázni kíváncsiságomat, azt remélve, hogy paranccsal kényszerítem sorsom megjövendölésére.

- Ellenkezőleg, asszonyom, Isten óvjon tőle, hogy erre kényszerüljek - mondta hűvösen Balsamo.

- Na ugye! - mondta a trónörökösné nevetve. - Bizonyára nagy zavarban lenne.

A trónörökösné ajkán úgy halt el a nevetés, hogy egyetlen udvaronctól sem jött rá visszhang. Mindannyiukat lenyűgözte ez a különös férfi, ki e pillanatban a figyelem középpontjában állt.

- Nos, vallja csak be, őszintén - nógatta a trónörökösné.

Balsamo meghajolt, nem válaszolt.

- De ugye ön jósolta meg az érkezésemet de Taverney úrnak? - folytatta Marie-Antoinette egy kissé türelmetlenül.

- Igen, asszonyom, én.

- Hogy volt ez, báró? - kérdezte a trónörökösné, aki már-már örült volna, ha más hang is vegyül ebbe a különös beszélgetésbe, amelyet most már nem hagyhatott abba, noha talán bánta már, hogy belefogott.

- Ó, Istenem, a lehető leghétköznapibb módon, asszonyom - mondta a báró -, úgy, hogy belenézett egy pohár tiszta vízbe.

- Valóban? - kérdezte a trónörökösné, visszafordulva Balsamóhoz.

- Igen, asszonyom - válaszolta az.

- Az a bűvészkönyve? Legalább ártalmatlan holmi; bár olyan tiszta lenne a szava is!

A bíboros elmosolyodott.

A báró közelebb lépett.

- Fenségednek nem lesz mit tanulnia de Bièvre úrtól - jegyezte meg.

- Ó, kedves házigazdám - mondta vidáman a trónörökösné -, ne bókoljon, akarom mondani, bókoljon ügyesebben. Azt hiszem, egészen középszerű dolgot mondtam. De térjünk vissza ehhez az úrhoz.

És Marie-Antoinette ismét Balsamóhoz fordult, úgy látszott, akaratlanul is vonzotta hozzá valami lebírhatatlan erő, mint ahogy vonzódunk olykor egy helyhez, ahol valami veszedelem leselkedik ránk.

- Ha jövendölt az úrnak egy pohár vízből, nem jövendölhetne nekem is egy korsóból?

- Dehogynem, asszonyom - válaszolta Balsamo.

- Miért szabódott hát az imént?

- Mert a jövő bizonytalan, asszonyom, s ha valami árnyat látnék...

Balsamo megakadt.

- Akkor? - sürgette a trónörökösné.

- Akkor, mint ahogy már bátorkodtam mondani, nem szívesen okoznék bánatot fenségednek.

- Ismert már korábban is? Hol látott először?

- Abban a szerencsében volt részem, hogy láthattam fenségedet még zsenge gyermekként, szülőházájában, fenséges anyjával.

- Látta anyámat?

- Részem volt e kitüntetésben; fenséges és nagy hatalmú királynő.

- Császárné, uram.

- Úgy értettem, hogy a szív és a szellem királynője, csakhogy...

- Fenntartásai vannak, uram? Anyámról van szó! - vágott közbe gőgösen a trónörökösné.

- A legnemesebb szívek sincsenek gyengeségek híján, asszonyom, kivált, ha úgy vélik, gyermekük boldogsága forog kockán.

- A történelem, remélhetőleg, egyetlen gyengeségét sem tartja majd számon Mária Teréziának - mondta Marie-Antoinette.

- Mert a történelem nem fogja megtudni, amit csak mi tudunk: Mária Terézia császárné, királyi fenséged meg én.

- Titkunk van hármunknak, uram? - kérdezte a trónörökösné, megvető mosollyal.

- Hármunknak, asszonyom - válaszolta nyugodtan Balsamo -, nekünk hármunknak.

- Halljuk a titkot, uram!

- Ha elmondom, már nem titok.

- Nem baj, mondja csak.

- Fenséged kívánja?

- Akarom.

Balsamo meghajolt.

- A schönbrunni kastélyban - kezdte - van egy szoba, úgy hívják, hogy szász szoba, mivel pompás porcelán vázák vannak benne.

- Így van - mondta a trónörökösné -; és aztán?

- Ez a szoba őfelsége Mária Terézia császárné magánlakosztályához tartozik.

- Így van.

- Ebben a szobában szokta megírni bizalmas leveleit.

- Így van.

- Egy pompás Boulle asztalon, amelyet XV. Lajos király ajándékozott I. Ferenc császárnak.

- Amit eddig mondott, uram, az mind igaz; de amit mond, azt bárki tudhatja.

- Szíveskedjék türelemmel lenni, fenség. Egy napon, reggel hét óra tájban lehetett, a császárné még nem kelt föl, fenséged belépett ebbe a szobába egy rejtekajtón, amelyet más nem ismert, mivel a fenséges császári leányok közül fenséged volt a császárné kedvence.

- Aztán, uram?

- Fenséged odament az íróasztalhoz. Nyilván emlékszik rá fenséged, alig öt esztendeje történt.

- Folytassa.

- Fenséged odament az íróasztalhoz; az íróasztalon egy nyitott levél volt, a császárné írta előző napon.

- No és?

- No és, fenséged elolvasta azt a levelet.

A trónörökösné enyhén elpirult.

- És miután elolvasta, egyik-másik kifejezés nyilván nem nyerte meg fenséged tetszését, mert fogta a tollat, és saját kezével...

A trónörökösné láthatóan nyugtalanul figyelt. Balsamo folytatta:

- ... kihúzott három szót.

- Melyik három szót? - kérdezte izgatottan a trónörökösné.

- A levél három első szavát.

- Nem azt kérdeztem, hogy hol voltak ezek a szavak, hanem hogy mi volt az értelmük.

- Nyilván a kelleténél kedvesebben szóltak ahhoz a személyhez, akinek a levelet írták; ez az a gyöngeség, amellyel, mint mondottam, legalábbis egy ízben fenséged édesanyját vádolni lehet.

- Így hát emlékszik is e három szóra?

- Emlékszem.

- El tudná ismételni őket?

- Hibátlanul.

- Ismételje el!

- Fennhangon?

- Igen.

- *Kedves jó Barátném!*

Marie-Antoinette az ajkába harapott és elsápadt.

- Azt is óhajtja királyi fenséged, hogy megmondjam, kinek szólt a levél?

- Nem, de azt akarom, hogy írja le.

Balsamo aranykapcsos jegyzetfüzetet vett elő a zsebéből, irónjával, mely ugyanabból a fémből készült, pár szót írt az egyik lapjára, kitépte a lapot, s egy meghajlással átnyújtotta a hercegnőnek.

Marie-Antoinette elvette a papírlapot, és ezt olvasta:

A levél XV. Lajos király szeretőjének, *Pompadour márkinénak* szólt.

A trónörökösné ráemelte csodálkozó tekintetét erre a határozott beszédű, hűvös szavú, zengő hangú férfira, aki mély meghajlással hódolt előtte, s mégis uralkodott rajta.

- Mindez igaz, uram - mondta -, s ámbár sejtelmem sincs, mi módon férkőzött hozzá e részletekhez, hazudni nem tudok, s azért fennhangon megismétlem, hogy mindez igaz.

- Most pedig engedje meg, fenséged, hogy eltávozzam, s érje be tudományomnak ezzel az ártatlan bizonyítékával.

- Szó sem lehet róla, uram - mondta a trónörökösné megbántottan -, minél nagyobb a tudománya, annál inkább ragaszkodom a jövendöléshez. Eddig csak a múltról beszélt, én azonban a jövőt követelem.

A hercegnő hiába próbálta titkolni hallgatói előtt lázas izgalmát, amellyel e pár szót elhadarta.

- Én készen állok - mondta Balsamo -, de kérve kérem még egyszer királyi fenségedet, hogy ne kényszerítsen.

- Sosem mondtam valamire kétszer, hogy *akarom*, és emlékezzék, uram, hogy egyszer már mondtam.

- Legalább azt engedje meg fenséged, hogy előbb meghallgassam a jóslatot - mondta Balsamo kérlelő hangon. - Aztán majd meglátom, hogy feltárhatom-e királyi fenséged előtt a jövendőt.

- Ha jó, ha rossz, tudni akarom, értette, uram? - mondta Marie-Antoinette növekvő ingerültséggel. - Ha jó, úgysem hiszek benne, ámításnak tekintem; ha rossz, intelemnek veszem, de bármilyen legyen is, fogadom, hálás leszek érte. Fogjon már neki!

A hercegnő az utolsó szavakat olyan hangon ejtette ki, mely nem tűrt további ellenvetést vagy halogatást.

Balsamo megfogta a rövid és szűk nyakú, gömbölyű korsót, amelyet már említettünk, s ráállította egy aranykehelyre.

Az ily módon megvilágított folyadékban rőt sugarak fodrozódtak, elvegyülve az edényfal gyöngyházas fényével s a középső rész gyémántos csillogásával, és mindennek láthatólag valamilyen értelme volt a figyelmesen néző jós számára.

Mindenki hallgatott.

Balsamo két kezébe fogta a kristálykorsót, s miután egy darabig figyelmesen nézte, fejcsóválva visszatette az asztalra.

- Nos? - kérdezte a trónörökösné.

- Nem beszélhetek - jelentette ki Balsamo.

A hercegnő arca olyan kifejezést öltött, amely világosan ezt jelentette: „Megállj csak, tudom én, mint kell szóra bírni azt, aki nem akar beszélni."

- Mert nincs mit mondania, ugye? - kérdezte fennhangon.

- Vannak dolgok, amiket uralkodóknak nem mond az ember, asszonyom - válaszolta Balsamo olyan hangon, amely elárulta, hogy a trónörökösné parancsának sem hajlandó engedelmeskedni.

- Kivált, ha ezeket a dolgokat, hangsúlyozom, a *semmi* szóval lehet összefoglalni - jegyezte meg a trónörökösné.

- Nem ez akadályoz, asszonyom, ellenkezőleg.

A trónörökösné kicsinylőn mosolygott.

Látszott, hogy Balsamo zavarban van; a bíboros az arcába nevetett, s a báró is dörmögve lépett közelebb.

- Na tessék - mondta -, a varázslónak befellegzett: nem sokáig tartott. Most még csak az hiányzik, hogy ez a sok aranycsésze, mint a keleti mesékben, szőlőlevéllé változzék.

- Jobban örültem volna puszta szőlőleveleknek, mint ennek a kirakodóvásárnak, amellyel ez az úr csak azt akarta elérni, hogy a színem elé kerüljön.

- Asszonyom - válaszolta Balsamo, halottsápadtan -, kérem, gondolja meg, hogy nem én kértem ezt a kegyet.

- Ej, uram, nem volt nehéz kitalálni, hogy majd látni kívánom.

- Bocsásson meg neki, asszonyom - mondta Andrée halkan -, jót akart.

- Én pedig azt mondom, hogy hibázott - válaszolta a hercegnő úgy, hogy csak Balsamo és Andrée hallja. - Ne azzal igyekezzék többnek látszani, hogy megaláz egy aggastyánt; s ha a francia trónörökös hitvese egy nemesember ónpoharából is ihat, ne kényszerítsék, hogy egy szemfényvesztő aranyserlegéből igyék.

Balsamo fölegyenesedett, s úgy rándult meg, mint akit megmart a vipera.

- Asszonyom - mondta remegő hangon -, hajlandó vagyok megjövendölni a sorsát, mivel elvakultságában mindenáron tudni akarja.

Balsamo oly határozott s egyben oly fenyegető hangon mondta ki e pár szót, hogy a jelenlévők úgy érezték, ereikben megfagy a vér.

Az ifjú hercegnő láthatóan elhalványodott.

- *Gib ihm kein Gehör, meine Tochter*[10] - mondta németül az idős hölgy Marie-Antoinette-nek.

- *Lass sie hören, sie hat wissen wollen, und so soll sie wissen*[11] - válaszolta rá Balsamo ugyanazon a nyelven.

Az idegen nyelven elhangzott szavak, amelyeket csak néhányan értettek meg, még fokozták a jelenet titokzatosságát.

- Rajta - mondta a trónörökösné, ellenállva öreg udvarhölgye igyekezetének -, rajta, beszéljen csak. Ha most mondanám neki, hogy hallgasson, még azt találná hinni, hogy félek.

Balsamo meghallotta szavait, s egy pillanatra sötét mosoly rajzolódott ki ajkán.

- Megmondtam előre - mormolta -, hetvenkedő vakmerőség.

- Beszéljen - mondta a trónörökösné -, beszéljen, uram.

- Királyi fenséged még mindig azt kívánja, hogy beszéljek?

- Sosem másítom meg elhatározásomat.

- Jól van, de csak négyszemközt, asszonyom - mondta Balsamo.

- Legyen úgy - mondta a trónörökösné. - Most majd sarokba szorítom. Húzódjanak arrébb!

Egy kézmozdulattal jelezte, hogy parancsa mindenkinek szól, mire valamennyien engedelmeskedtek.

- Ez is egyik módja annak, hogy magánkihallgatáson fogadják az embert, nemde, uram? - jegyezte meg a trónörökösné, visszafordulva Balsamóhoz.

- Ne ingereljen, asszonyom - mondta az idegen -; én puszta eszköz vagyok, melynek révén Isten megvilágosítja önt. Ha a sorsot becsmérli, az megfizet érte, mert bosszúálló. Én azonban csak tolmácsa vagyok szeszélyeinek. Ne éreztesse hát velem vonakodásom okozta haragját, amiként nem rajtam fogja számon kérni a csapásokat sem, amelyeknek csupán baljós hírnöke vagyok.

- Tehát, úgy látszik, csapások várnak rám? - kérdezte a trónörökösné, akit megenyhített Balsamo tisztelettudó hangja, és lefegyverzett szemmel látható szomorúsága.

- Igen, asszonyom, nagyon súlyos csapások.

- Sorolja fel őket.

- Megkísérlem.

- Halljuk!

- Kérdezzen.

---

[10] Ne hallgass rá, lányom.

[11] Hadd hallja, ő akarta tudni, tudja csak meg.

- Először is, boldog lesz-e a családom?

- Melyik? Amelyiktől búcsúzik, vagy amelyik befogadja?

- Ó, hát az igazi; anyám, Mária Terézia, József fivérem, Karoline nővérem.

- Az ön végzete őket nem érinti.

- E csapások csupán engem érnek tehát?

- Önt és új családját.

- Adhat felvilágosítást e csapásokról?

- Adhatok.

- A királyi családban három fiú van?

- Igen.

- Berry hercege, Provence grófja, Artois grófja.

- Úgy van.

- Mi lesz e három királyi sarj sorsa?

- Mind a három uralkodni fog.

- Eszerint nem lesz gyermekem?

- De lesz.

- Tehát nem fiúgyermekek lesznek?

- Gyermekei között lesznek fiúk is.

- El kell-e szenvednem halálukat?

- Fájlalni fogja, hogy az egyik meghalt, fájlalni fogja, hogy a másik él.

- Szeret-e majd a férjem?

- Szereti.

- Nagyon?

- Túlságosan.

- De hát milyen csapás érhet, ezt mondja meg, ha férjem szeret, és családom támogat?

- Elveszíti egyiket is, másikat is.

- Megmarad a nép szeretete és támogatása.

- A nép szeretete és támogatása!... Szélcsendes óceán... Látott-e már háborgó óceánt, asszonyom?...

- Jótékonysággal lecsendesítem a háborgást, s ha föltámad, vele tartok én is.

- Minél magasabb a hullámhegy, annál mélyebb hullámvölgyet szánt.

- Megmarad számomra Isten.

- Isten nem oltalmazza meg a főket, melyeket maga vetett ítéletre.

- Mit beszél, uram? Nem leszek királyné?

- Dehogynem, asszonyom; bár adná az ég, hogy ne legyen az!

A fiatal nő gőgösen mosolygott.

- Hallgasson rám, asszonyom - intette Balsamo -, és emlékezzék.

- Hallgatom - mondta a trónörökösné.

- Megnézte-e a faliszőnyeget abban a szobában, amelyben először aludt, miután Franciaország földjére érkezett? - folytatta a próféta.

- Igen, uram - válaszolta a trónörökösné megremegve.

- Mit ábrázolt az a faliszőnyeg?

- Öldöklést... a betlehemi gyermekgyilkosságot.

- Vallja meg, királyi fenséged, hogy a gyilkosok baljós alakja mélyen bevéső dött emlékezetébe.

- Megvallom, uram.

- Hát a vihar alatt nem vett észre semmit?

- A villám kettéhasított bal felől egy fát, amely ledőltében majdnem a kocsimra zuhant.

- Ezek előjelek - mondta komor hangon Balsamo.

- Baljós előjelek?

- Úgy tetszik, nehéz volna másként magyarázni őket.

A trónörökösné lehorgasztotta fejét, majd egy percnyi elmélyült hallgatás után újra fölemelte:

- Hogyan hal meg a férjem?

- Fej nélkül.

- Hogyan hal meg Provence grófja?

- Láb nélkül.

- Hogyan hal meg Artois grófja?

- Udvar nélkül.

- Hát én?

Balsamo a fejét rázta.

- Beszéljen... - sürgette a trónörökösné -; beszéljen már!...

- Nincs több mondanivalóm.

- De én azt akarom, hogy beszéljen! - kiáltotta Marie-Antoinette minden ízében reszketve.

- Irgalom, asszonyom!...

- Ó, beszéljen már! - mondta a trónörökösné.

- Soha, asszonyom, soha!

- Beszéljen, uram - mondta Marie-Antoinette fenyegető hangon -, beszéljen, mert különben elhíresztelem, hogy mindez csak nevetséges komédia. Jól vigyázzon, nem lehet így packázni Mária Terézia lányával, azzal az asszonnyal, aki harmincmillió ember sorsát tartja a kezében.

Balsamo megnémult.

- Jól van, szóval nem tud többet - mondta a hercegnő, s megvetőn vonta fel a vállát -; azazhogy kimerült a képzelőereje.

- Mindent tudok, higgye meg, asszonyom - válaszolt Balsamo -, s minthogy erőnek erejével tudni akarja...

- Igenis, akarom.

Balsamo megfogta a korsót az aranykehellyel együtt; azután beállította a lugasnak egy sötétebb zugába, ahol üreget alkotott néhány mesterséges szikla; majd kézen fogva a főhercegnőt, magával vonta a barlang fekete éjszakájába.

- Készen van? - kérdezte a hercegnőtől, akit valósággal megrémített ez a kíméletlen eljárás.

- Igen.

- Akkor térdre, asszonyom, térdre, s így könyörögjön az Úristenhez, hogy kímélje meg az iszonyú végtől, amelyet most fog látni.

A trónörökösné gépiesen szót fogadott s leereszkedett a két térdére.

Balsamo megérintette vesszőjével a kristálygömböt, melynek közepén nyilván valami sötét és iszonyú alakzat rajzolódott ki.

A trónörökösné megpróbált fölállni, egy pillanatra megingott, visszazuhant, szörnyű kiáltást hallatott és elájult.

A báró odarohant, a hercegnő nem volt eszméletén.

Néhány perc múlva felocsúdott.

Végighúzta kezét a homlokán, mint aki az emlékeit szedegeti össze.

Majd egyszerre kimondhatatlan rémülettel felkiáltott:

- A korsót! A korsót!

A báró megmutatta neki. A víz tiszta volt, árnyéknak nyoma sem volt benne.

Balsamo nem volt sehol.

XVI

De Taverney báró előtt végre felsejlik a jövő

A trónörökösné ájulását, mint mondottuk, elsőnek de Taverney báró vette észre, aki ott állt készenlétben, s mindenki másnál jobban nyugtalankodott, hogy mi történik majd Marie-Antoinette és a varázsló között. Hallotta, hogy a királyi fenség felkiált, látta, hogy Balsamo kisiet a ligetből; nyomban odafutott.

A trónörökösné első szava az volt, hogy mutassák meg neki a korsót, a második, hogy ne bántsák a varázslót. Éppen jókor hangzott el a tiltás: Philippe de Taverney úgy vetette magát utána, mint a dühös oroszlán, amikor megállította a trónörökösné szava.

Addigra már udvarhölgye is odalépett, és németül faggatta; ő azonban a kérdéseire mindössze annyit válaszolt, hogy Balsamo a legnagyobb tisztelettel bánt vele, őt azonban bizonyára megviselte a hosszú út s a tegnapi vihar, és ideges lázroham lepte meg hirtelen.

Válaszait lefordították de Rohan úrnak, aki magyarázatra várt, de kérdezni nem mert semmit.

Az udvarnál beérik félszavakkal is; a trónörökösné válasza korántsem volt kielégítő, de látszólag kielégített mindenkit. Ezután Philippe lépett hozzá.

- Asszonyom - mondta -, királyi fenséged parancsára jövök, hogy szomorú szívvel jelentsem: letelt a félóra, amelyet fenséged szánt az itt-tartózkodásra, és a kocsik előálltak.

- Jól van, uram - mondta Marie-Antoinette bájos mozdulattal, ernyedten, mint aki nagybeteg -, de megmásítom korábbi elhatározásomat. E pillanatban nem tudok útra kelni... Ha aludnék pár órát, úgy érzem, e pár órai pihenéstől erőre kapnék.

A báró elsápadt. Andrée aggódva nézett atyjára.

- Fenséged tudja, hogy a szállás semmiképpen nem méltó hozzá - dadogta de Taverney báró.

- Ó, kérem, uram - válaszolta a trónörökösné elhaló hangon -; nem lesz semmi baj, csak lepihenhessek.

Andrée nyomban elsietett, hogy rendbe hozassa a saját szobáját.

Nem ez volt a legnagyobb szoba, talán nem is a legszebb; de az Andrée-hoz hasonló ifjú arisztokrata hölgyek szobájában, még ha olyan szegények is, mint Andrée volt, mindig van valami meghitt kacérság, ami megejti a nőket.

Egyszeriben mindenki buzgólkodni kezdett a trónörökösné körül; ő azonban bágyadt mosollyal intett, mint akinek már szólni sincs ereje, hogy hagyják magára.

Ekkor másodjára is visszahúzódott mindenki. Marie-Antoinette szemmel követte őket, míg el nem tűnt előle az utolsó férfiruha szárnya, az utolsó női ruha csücske is; akkor álmodozón szép tenyerébe hajtotta halvány arcát.

Valóban, mily szörnyűséges, baljós jelek kísértik Franciaországban! Az a szoba, az Apró-szentek legyilkolását ábrázoló falkárpitjával, ahol megszállt Strasbourg-ban, első ízben téve lábát erre a földre, ahol a trón várja; az a vihar, amely derékba tört egy fát tegnap a hintója mellett; és végül, ennek a különös embernek a jövendölése, s nyomában az a rejtélyes látomás, amelynek a titkát, ezt a trónörökösné láthatólag szilárdan elhatározta, nem fedi fel senkinek!

Körülbelül tíz perc múlva Andrée visszajött. Visszatérve, azt akarta jelenteni, hogy a szoba kész. Úgy gondolták, a trónörökösné tilalma rá nem vonatkozik, ennélfogva bemehetett a lugasba.

Pár pillanatig ott állt némán a hercegnő előtt, nem mert megszólalni, mivel a királyi fenség láthatóan olyan mélyen elmerült ábrándjaiban.

Végül Marie-Antoinette fölemelte fejét, s Andrée-ra mosolyogva, intett.

- Fenséged szobája rendben van - mondta a lány -; csupán arra kérnénk...

A trónörökösné nem hagyta, hogy befejezze.

- Nagyon köszönöm, kisasszony - mondta. - Hívja be, kérem, Langershausen grófnét, és vezessen bennünket.

Andrée szót fogadott; az idős udvarhölgy sietve belépett.

- Nyújtsa a karját, kedves Brigitte - mondta a trónörökösné németül -, mert igazán úgy érzem, hogy egyedül egy lépést sem tudok tenni.

A grófné engedelmeskedett. Andrée megmozdult, hogy segítsen neki.

- Hát ön ért németül, kisasszony? - kérdezte Marie-Antoinette.

- Igen, asszonyom - válaszolta németül Andrée -, sőt valamicskét beszélek is.

- Csodálatosan beszél! - örvendezett a trónörökösné. - Ez remekül beleillik terveimbe!

Andrée nem merte faggatni fenséges vendégét e tervek felől, bár nagyon kíváncsi volt rájuk.

A trónörökösné Langershausen grófné karjára támaszkodott, s úgy aprózta a lépést. A térde láthatóan meg-megbicsaklott.

Amikor kilépett a lugasból, megütötte a fülét de Rohan úr hangja:

- Mit hallok, de Stainville úr, azt mondja, hogy a parancs ellenére is beszélni akar őfenségével?

- Elkerülhetetlen - válaszolta eltökélten a kormányzó -, és őfensége meg fog bocsátani nekem, bizonyosan tudom.

- Igazán, uram, nem is tudom, hogy...

- Engedje ide a kormányzónkat, de Rohan úr - szólalt meg a trónörökösné, aki úgy állt ott a lugas bejáratának közepén, mint egy lombokból emelt boltív alatt. - Lépjen közelebb, de Stainville úr.

Marie-Antoinette parancsát hallva, mindenki meghajolt, s valamennyien félreálltak, hogy odaengedjék Franciaország mindenható kancellárjának sógorát.

De Stainville úr úgy tekingetett körül, mint aki titoktartást kér. Marie-Antoinette megértette, hogy a kormányzónak bizalmas közlendői vannak; de még tanújelét sem adta óhajának, hogy egyedül akar maradni, máris magára hagyták.

- Gyorsposta Versailles-ból, asszonyom - mondta halkan de Stainville úr, s átnyújtott a trónörökösnének egy levelet, amelyet mindeddig hímzett kalpagja alatt rejtegetett.

A trónörökösné átvette a levelet, s a borítékán ezt olvasta:

De Stainville báró úrnak, Strasbourg kormányzójának.

- Nem nekem szól a levél, hanem önnek, uram - mondta. - Törje fel a pecsétet, és olvassa fel, ha ugyan olyasmi van benne, ami rám tartozik.

- A levelet valóban nekem címezték, asszonyom; de itt, ebben a sarkában, látja, itt van a jel, amelyben megállapodtunk sógorommal, de Choiseul úrral, ez mutatja, hogy a levél egyedül fenségednek szól.

- Ó, csakugyan, egy kereszt, nem is vettem észre; adja csak ide.

A hercegnő felnyitotta a levelet és az alábbi sorokat olvasta:

> *Dubarryné bemutatása elhatározott dolog, már csak bemutató keresztanyát kell kerítenie. Egyelőre abban reménykedünk, hogy ilyen személyt nem talál. Ám a legbiztosabban úgy lehetne elejét venni e bemutatásnak, ha a trónörökösné Ő királyi Fensége mihamarabb idejönne. Mihelyt a trónörökösné Ő királyi Fensége Versailles-ban van, senki nem mer többé ily förtelmességgel előhozakodni.*

- Nagyon jó! - mondta a trónörökösné, nemcsak a legcsekélyebb izgalom minden látható jele nélkül, de olyan közönyösen, mintha a levél az ő számára semmi érdekeset nem tartalmazna.

- Most lepihen fenséged? - kérdezte félénken Andrée.

- Köszönöm, nem, kisasszony - mondta a főhercegnő -; a jó levegő felfrissített; nézze, milyen erős vagyok, s milyen jól érzem már magam.

Elhárította a grófné karját, s tett néhány lépést, olyan gyorsan és olyan szilárdan, mintha mi sem történt volna.

- A lovakat! - rendelkezett. - Indulok.

De Rohan úr elképedve nézett de Stainville úrra, mintha tőle várna magyarázatot erre a hirtelen pálfordulásra.

- A trónörökös úr türelmetlenkedik - súgta a kormányzó a bíboros fülébe.

Olyan ügyesen ejtette el ezt a hazugságot, hogy de Rohan úr titokszegésnek vette, s nem firtatta tovább.

Andrée-t meg mindig arra tanította atyja, hogy tisztelni kell a koronás fők szeszélyeit; ezért nem ütközött meg Marie-Antoinette következetlenségén; a trónörökösné, amikor feléje fordulva csupán a kimondhatatlan nyájasság kifejezését látta az arcán, így szólt hozzá:

- Köszönöm, kisasszony, vendégszeretete mélyen meghatott.

Azzal a báróhoz fordult:

- Uram, tudja meg, hogy Bécsből útra kelve megfogadtam, hogy boldoggá teszem az első franciát, akivel francia földön találkozom. Ez a francia az ön fia... Ez persze nem azt jelenti, hogy ezzel beérem, s hogy a kisasszonyról... Hogy is hívják a lányát, uram?

- Andrée-nak, fenség.

- Nos, hogy Andrée kisasszonyról megfeledkezem...

- Ó! Fenség! - suttogta a lány.

- Igen, azt akarom, hogy udvarhölgy legyen belőle; ugye, uram, nincs akadálya, hogy bemutassuk az okmányokat? - folytatta a trónörökösné Taverneyhez fordulva.

- Ó, fenség! - kiáltott fel a báró, aki e szavakban álmait látta megvalósulni -, efelől nincs aggodalomra ok, hiszen több a nemesi címünk, mint a vagyonunk... no de hogy... ilyen nagy szerencse...

- Rászolgáltak, báró... A fiú a hadseregben védi a királyt, a lány otthon szolgálja a trónörökösnét; az atya majd leckét ad hűségből a fiának, erényességből a leányának... Méltó híveim lesznek, ugye, uram? - fűzte hozzá Marie-Antoinette, odafordulva a fiatal férfihoz, aki csak letérdelt, de az izgalomtól nem jött szó az ajkára.

- De hát... - motyogta a báró, aki elsőnek nyerte vissza gondolkodóképességét.

- Persze, értem én - mondta a trónörökösné -, fel kell készülniük, nemde?

- Hát igen, asszonyom - mondta Taverney.

- Rendben van; de nagy készülődéstől talán csak nem kell tartanunk.

A szomorú mosoly, mely átsuhant Andrée és Philippe ajkán, s keserűre görbült a báróén, megakasztotta a trónörökösnét ebben a hangnemben, mely láthatóan sértette Taverneyék önérzetét.

- Persze hogy nem, hiszen látom, mennyire a kedvemben járnak - tette hozzá a trónörökösné. - Egyébként, várjanak csak, itt hagyom önöknek az egyik hintómat, majd azon utánam jönnek. Jöjjön csak, kormányzó úr, legyen a segítségemre.

A kormányzó odalépett.

- Hátrahagyok egy hintót de Taverney úrnak, akit Andrée kisasszonnyal együtt magammal viszek Párizsba - mondta a trónörökösné. - Jelöljön ki valakit, aki a hintót kíséri, s biztosítja számára a kíséretemet megillető kiváltságokat.

- Azonnal, asszonyom - válaszolta de Stainville báró. - De Beausire úr, lépjen elő!

Egy huszonnégy-huszonöt éves forma, határozott fellépésű, élénk és okos tekintetű fiatal férfi lépett elő a kíséretből, levett kalappal.

- Ittfog egy hintót de Taverney úrnak - mondta a kormányzó -, és elkíséri.

- Igyekezzék, hogy mihamarabb utolérjenek - mondta a trónörökösné -; felhatalmazom, hogy ha kell, kettőzze meg az előfogatot.

A báró és gyermekei azt sem tudták, hogyan hálálkodjanak.

- Remélem, uram, nem okoz túl sok galibát ez a váratlan utazás? - kérdezte a trónörökösné.

- Teljesítjük fenséged parancsát - felelt a báró.

- Isten velük! Isten velük! - búcsúzkodott a trónörökösné mosolyogva. - Urak, kocsira!... Philippe úr, lóra!

Philippe kezet csókolt atyjának, megölelte húgát, s nyeregbe pattant.

A Taverneybe vivő fasorban egy negyedóra múlva már híre-pora sem volt a lovas menetnek, úgy elviharzott, mint az előző esti zivatar, csak egy fiatalember ült egymagában a kapu szegletkövén, sápadtan és szomorúan, és sóvár tekintettel nézte az egyre távolodó porfelhőt, melyet a gyors lábú lovak vertek fel az úton, a messzeségben.

Ez a fiatalember Gilbert volt.

Eközben a báró, ki magára maradt Andrée-val, még mindig nem ocsúdott fel.

A Taverney kastély szalonja ugyancsak különös látványt nyújtott.

Andrée, kezét összekulcsolva, ábrándozott azon a tömérdek furcsa, váratlan, szokatlan eseményen, mely hirtelen rázúdult nyugodt életére; még most is azt hitte, álmodik.

A báró tépdeste őszes szemöldökét, amelyből hosszú, felkunkorodó szálak állottak ki, és csipkedte a zsabóját.

Nicole az ajtónak támaszkodva nézte gazdáit.

La Brie, lecsüngő karral, tátott szájjal bámulta Nicole-t.

Elsőnek a báró tért magához.

- Te zsivány! - förmedt rá La Brie-re -, itt állsz, mint egy faszent, az a nemesúr pedig, a királyi testőrség alhadnagya, kint várakozik.

La Brie meglódult, bal lábával rálépett a jobbra, s elcsetlett-botlott.

Kisvártatva visszatért.

- Uram - jelentette -, a nemesúr ott lent van.

- Mit csinál?

- A pimpinellát eteti a lovával.

- Nem baj. Hát a hintó?

- A hintó a fasorban áll.

- Befogva?

- Négy ló van előtte. Jaj, micsoda pompás állatok, uram! Eszik a gránátalmát a parkban.

- A király lovai azt ehetik, amihez kedvük van. Igaz is: mi van a varázslóval?

- A varázsló eltűnt, uram.

- Hátrahagyva a terített asztalt - mondta a báró -, ezt kötve hiszem. Visszajön az még, vagy helyette másvalaki.

- Nem hinném - mondta La Brie. - Gilbert látta, hogy elhajt a batárján.

- Gilbert látta, hogy elhajt a batárján? - ismételte meg a báró tűnődve.

- Igen, uram.

- Ez a semmirekellő Gilbert mindenütt ott van. Eridj csomagolni!

- Már összecsomagoltam, uram.

- Hogyhogy összecsomagoltál?

- Amikor meghallottam őfensége parancsát, bementem a báró úr szobájába, és bepakoltam a ruháit meg az ingeit.

- Minek ütöd az orrod a mások dolgába, te tökfej!

- Ej, uram! Azt hittem, jól teszem, hogy nem várom az utasítását.

- Hülye! Menj, segíts a lányomnak.

- Köszönöm, atyám, nekem ott van Nicole.

A báró megint eltűnődött.

- Ide süss, te lókötő! - förmedt rá La Brie-re. - Itt valami hibádzik.

- Mi, uram?

- Amire nem gondoltál, mert te sose gondolsz semmire.

- Hallgatom, uram.

- Őfensége nem mehetett úgy el, hogy ne hagyott volna valami parancsot de Beausire úrnak, s a varázsló sem tűnhetett el úgy, hogy ne hagyott volna üzenetet Gilbert-nél.

Ebben a pillanatban halk fütyürészésféle hallatszott az udvar felől.

- Uram - mondta La Brie.

- Na, mi az?

- Valaki szólt.

- Kicsoda?

- Az az úr.

- A király alhadnagya?

- Igen, és ott járkál Gilbert is, mintha mondani akarna valamit.

- Akkor eridj már, te ökör.

La Brie engedelmeskedett, szokott buzgalmával.

- Atyám - szólalt meg Andrée, odalépve a bárónhoz -, én tudom, mi gyötri most. Tudja, hogy van vagy harminc Lajos-aranyam, s megvan az a gyémántos aranyórám is, amelyet Leczinska Mária királyné ajándékozott anyámnak.

- Hogyne, hogyne, édes lányom - mondta a báró -; de tartogasd csak, tartogasd, úgyis szükséged lesz egy szép ruhára a bemutatkozáshoz... Addig az én gondom, hogy honnan kerítek pénzt. Pszt! Itt van La Brie.

- Uram - lelkendezett La Brie, belépve, s egyik kezében egy levelet, a másikban néhány aranyat tartva -; uram, nézze mit hagyott nekem őfensége: tíz aranyat! Tíz aranyat, uram!

- És az a levél, te himpellér?

- Jaj, a levél az úrnak szól; a varázsló küldi.

- A varázsló? És kitől kaptad?

- Gilbert-től.

- Mondtam neked, te címeres ökör! Add ide, mozogj már!

A báró kitépte a levelet La Brie kezéből, mohón felszakította, és halkan olvasta:

> *Báró úr! Minthogy az Önnél lévő asztalneműt ily fenséges kéz érintette, legyen az Öné, őrizze ereklyeként, és gondoljon néha hálás vendégére*
>
> *Joseph Balsamóra*

- La Brie! - vakkantott egyet a báró, némi gondolkodás után.

- Uram?

- Van-e megbízható aranyműves Bar-le-Ducben?

- Hogyne, uram, hogyne, az, aki megforrasztotta Andrée kisasszony ezüstpoharát.

- Jól van. Andrée, tegye félre azt a poharat, amelyből őfensége ivott, a készlet többi darabját pedig rakassa be a hintóba. Te meg szedd a lábad, te naplopó, eridj a pincébe, és hozz fel annak a nemesúrnak valami jóféle bort, ha ugyan maradt még.

- Egy palackkal, uram - mondta La Brie bánatos sóhajjal.

- Nem is kell több.

La Brie elment.

- Bátorság, Andrée - folytatta a báró, megfogva leánya kezét -, bátorság, gyermekem. Most az udvarba megyünk; akad ám ott számtalan gazdátlan cím, számtalan elajándékozandó apátság, jó néhány ezred parancsnok nélkül, és szép számú hitbizomány parlagon. Tejjel-mézzel folyó Kánaán az, s melegen süt ott a nap. Keresd csak te mindig a napos oldalt, leányom, hiszen olyan szép vagy. Jól van, gyermekem, jól van.

Andrée odanyújtotta homlokát a bárónak, s azzal ő is kiment.

Nicole követte.

- Hé, La Brie, te szörnyeteg - üvöltött Taverney, utolsónak hagyva el a szalont -, gondoskodj tisztességesen az alhadnagy úrról, hallod-e!

- Igenis, uram - válaszolta La Brie a pince mélyéről.

- Megyek én is - folytatta a báró, a szobája felé tipegve -, összeszedem az okmányokat... Egy órán belül itthagyjuk ezt a bagolyvárat, Andrée, hallod-e!... Végre itthagyom Taverneyt, és ezúttal a jó ajtón át távozom. Derék ember az a varázsló!... A végén még babonás leszek, akár az ördög... Mozogj már, La Brie, te nyavalyás!

- Úgy kellett tapogatóznom, uram. Nincs több mécses a kastélyban.

- Úgy látszik, ideje volt - jegyezte meg a báró.

XVII

Nicole huszonöt aranya

Eközben Andrée, visszatérve szobájába, készülődött az útra. Nicole olyan buzgón segédkezett az úti készülődésben, hogy egyszeriben eloszlott a felhő, mely közte és úrnője között támadt a reggeli jelenet nyomán.

Andrée a szeme sarkából nézte, hogy tesz-vesz, s mosolygott, amikor látta, hogy nem lesz már mit megbocsátania.

- Derék lány ez - mormolta halkan -, odaadó, hűséges; neki is megvannak a hibái, mint minden földi halandónak. Felejtsük el!

Persze, Nicole is leste úrnőjének arckifejezését, és figyelmét nem kerülte el, hogy ez a szép és nyugodalmas arc egyre nyájasabb kifejezést ölt.

„De buta is vagyok - gondolta -, a miatt a kis semmiházi Gilbert miatt csepp híja összevesztem a kisasszonnyal, aki most Párizsba visz, ahol az ember majdnem mindig szerencsével jár."

Nehezen képzelhető el, hogy ha két rokonérzés megindul egymás felé a meredek lejtőn, össze ne találkozzék valahol, s egymásra találva, össze ne fonódjék.

Andrée adta meg a hangot.

- A csipkéimet tegye egy dobozba - mondta.

- Melyik dobozba, kisasszony? - kérdezte a szobalány.

- Mit tudom én! Hát nincsen dobozunk?

- Dehogy nincsen, az, amit a kisasszonytól kaptam, ott van a szobámban.

És Nicole olyan készségesen szaladt a dobozért, hogy Andrée végképp elfelejtette sérelmét.

- De hisz ez a te dobozod - mondta, amikor Nicole újra megjelent -, még szükséged lehet rá, szegény gyermek.

- Istenem! Ha a kisasszonynak jobban kell, mint nekem, s végtére is a kisasszonyé...

- Ha az ember családot alapít - folytatta Andrée -, semmi holmi nem elég. Így hát a tiéd a doboz, mivel neked nagyobb szükséged van rá.

Nicole elpirult.

- Több doboz is kell neked, hogy el tudd rakni a menyegzői holmidat.

- Ó, kisasszony - ellenkezett jókedvűen Nicole, s megrázta a fejét -, az én menyegzői holmimat könnyű összerakni, nem kell annak sok hely.

- Már miért ne kellene? Ha férjhez mégy, Nicole, azt akarom, hogy boldog légy, sőt, gazdag is.

- Gazdag?

- Igen, gazdag, na persze, viszonylag.

- Csak nem talált számomra a kisasszony egy főadóbérlőt?

- Azt nem, de hozományt igen.

- Igazán, kisasszony?

- Tudod-e, mi van az erszényemben?

- Tudom, kisasszony, huszonöt szép Lajos-arany.

- Nos, ez a huszonöt arany a tiéd, Nicole.

- Huszonöt arany! De hisz az valóságos vagyon! - kiáltott fel Nicole magánkívül örömében.

- Annál jobb, ha komolyan így gondolod, szegény lányom.

- És a kisasszony nekem adja ezt a huszonöt aranyat?

- Neked.

Nicole először meghökkent, aztán elérzékenyült, aztán könny szökött a szemébe, majd megragadta Andrée kezét, és megcsókolta.

- Ennek a férjed is örülni fog, ugye? - kérdezte de Taverney kisasszony.

- Persze, nagyon - mondta Nicole -; legalábbis remélem, kisasszony.

És ekkor azon kezdett tűnődni, hogy Gilbert nyilván a szegénységtől való félelmében idegenkedett tőle, de most már, hogy gazdag lett, talán kívánatosabbnak fogja találni az a becsvágyó fiatalember. Feltett szándéka volt, hogy Gilbert-nek nyomban felajánlja részét Andrée kis vagyonkájából, hogy magához kösse a hála érzetével, s ne engedje vesztébe rohanni. Nicole szándéka, meg kell hagyni, valóban nemes lélekre vallott. No persze, ábrándjainak valami rosszhiszemű magyarázója talált volna ebben a nagylelkűségi rohamban egy csipetnyi gőgöt is, önkéntelen vágyat, hogy megalázza azt, aki őt is megalázta.

Ám tegyük hozzá gyorsan, válaszolván e kishitűnek, hogy e pillanatban - s efelől nagyjából bizonyosak vagyunk - Nicole-ban mérhetetlenül több volt a jó szándék a rossznál.

Andrée nézte a tűnődését.

- Szegény gyermek - sóhajtott fel -, nem volna gondja, s mily boldog lehetne!

Nicole meghallotta a szavait, és összerezzent. E szavak hallatán a selymek, gyémántok, csipkék, szerelmek eldorádója sejlett fel e léha teremtés előtt, noha Andrée, kinek a nyugalom volt mindene, minderre még csak nem is gondolt.

Mindamellett Nicole is elfordította szemét az arany- és bíborfelhőről, amely feltűnt a szemhatáron.

Erőt vett magán.

- Végül is, kisasszony, talán boldog leszek itt - mondta -; majd elválik!

- Jól gondold meg, lányom.

- Igen, kisasszony, majd gondolkozom rajta.

- Okosan teszed; légy boldog a magad módján, de ne tégy bolondot.

- Jól beszél, kisasszony, s ha már itt az alkalom, hadd mondjam meg a kisasszonynak, hogy bizony nagy bolondot tettem, s nagyot vétettem; de bocsásson meg érte, kisasszony; aki szerelmes...

- Hát komolyan szereted Gilbert-t?

- Igen, kisasszony; én... én megszerettem - mondta Nicole.

- Hihetetlen! - mondta Andrée mosolyogva. - Ugyan, mi nyerte meg a tetszésedet ezen a sihederen? Ha legközelebb a szemem elé kerül, már csak megnézem én is ezt a szívtipró Gilbert urat!

Nicole még mindig némi gyanakvással nézett Andrée-ra. Vajon álnok képmutatás vagy tökéletes ártatlanság vezéreli-e szavait?

„Andrée talán tényleg nem vetett szemet Gilbert-re - gondolta magában Nicole -, hanem az bizonyos - fűzte tovább a gondolatát -, hogy Gilbert szemet vetett Andrée-ra”

Pontosabban akarta tudni, hányadán áll, mielőtt előhozakodik tervezett kérésével.

- Gilbert nem jön velünk Párizsba, kisasszony? - kérdezte Nicole.

- Már miért jönne? - kérdezte vissza Andrée.

- Hát...

- Gilbert nem cseléd; Gilbert nem lehet egy párizsi ház felügyelője. Olyanok ezek a taverneyi naplopók, kedves Nicole, mint a kiskertem ágain vagy a fasor bokraiban csicsergő madarak. A föld, ha mégoly sivár is, táplálja őket. De Párizsban nagyon sokba kerül egy naplopó, s ott nem tűrhetnénk el, hogy semmittevéssel üsse agyon az idejét.

- De ha hozzámegyek; akkor... - hebegte Nicole.

- Ejnye, Nicole! Hát ha hozzámégy, akkor itt maradsz vele Taverneyben - jelentette ki Andrée határozott hangon -, s megőrzitek nekünk ezt a házat, amelyet anyám annyira szeretett.

Nicole úgy érezte, mintha főbe kólintanák; Andrée szavában nyoma sem volt kétértelműségnek. Andrée minden hátsó gondolat nélkül, a legkisebb sajnálkozás nélkül lemond Gilbert-ről; másnak engedi át azt, akit az este még figyelmével tüntetett ki; érthetetlen!

„Hiába, ezek az úri kisasszonyok már csak ilyenek - gondolta Nicole -; ezért láttam az annunciáták kolostorában olyan kevés igaz bánatot, s annyi cselszövést!”

Andrée alighanem megsejtette Nicole tétovázásának okát; talán azt is látta, mint ingadozik a lelke a párizsi örömök vágya s a taverneyi csendes és zavartalan középszerűség között, mert szelíd, de szilárd hangon még hozzáfűzte:

- Nicole, amire most elszánod magad, talán döntő lesz egész életedre; gondolkozz, gyermekem, van egy órád a választásra. Egy óra bizony nem valami hosszú idő, azt tudom, de te, azt hiszem, gyorsan tudsz határozni: engem szolgálsz vagy a férjed; vagy én, vagy Gilbert. Nekem nem kell férjes asszony komornának, utálom a családi pletykákat.

- Egy óra, kisasszony! - ismételte Nicole. - Egy óra!

- Egy óra.

- Nos, igaza van, kisasszony, ennyi éppen elég nekem.

- Most szedd össze a ruháimat, rakd hozzá az anyáméit, tudod, hogy ereklyeként tisztelem őket, aztán gyere vissza, s mondd meg, mit határoztál. De akár így, akár úgy, itt a huszonöt aranyad. Ha férjhez mégy, ez a hozományod; ha velem jössz, ez az első két évi béred.

Nicole elvette az erszényt Andrée kezéből, és megcsókolta.

Nyilván egyetlen másodpercet sem akart elvesztegetni abból, amelyet úrnőjétől kapott, mert kiszaladt a szobából, lefutott a lépcsőn, átvágott az udvaron, és eltűnt a fasorban.

Andrée utánanézett, és halkan mormolta:

- Szegény bolond, milyen boldog lehetne! Hát ilyen édes a szerelem?

Öt percre rá, bizonyára most is azért, hogy ne vesztegessen sok időt, Nicole már a földszinti szoba ablakán zörgetett; ott lakott Gilbert, akit Andrée oly nagylelkűen a naplopó névvel tüntetett ki, míg atyja a mihaszna címet adományozta neki.

Gilbert háttal állt a bejáratra néző ablaknak, s valamivel szöszmötölt a szoba végében.

Hogy meghallotta Nicole ujjainak dobolását az ablaküvegen, úgy hagyta ott a foglalatosságát, mint a rajtakapott betörő, s olyan hirtelen fordult hátra, mintha acélrugó lökte volna.

- Ej, hát maga az, Nicole? - szólt.

- Igen, megint én vagyok itt - felelte a lány az üvegen át, elszánt arccal, de mosolyogva.

- Hát akkor Isten hozta, Nicole - mondta Gilbert, miközben odament az ablakhoz, hogy kinyissa.

Nicole-t meghatotta Gilbert-nek ez az első megnyilatkozása, s odanyújtotta a kezét; Gilbert megszorította.

„Na ez jól kezdődik - gondolta a lány. - Isten veled, Párizs!”

És most helyénvaló, hogy őszintén megdicsérjük Nicole-t, aki csak halk sóhajjal kísérte gondolatát.

- Ugye tudja - kezdte a lány, az ablakpárkányra könyökölve -, ugye tudja, Gilbert, hogy elmennek Taverneyből?

- Tudom - felelte Gilbert.

- Tudja, hova mennek?

- Párizsba mennek.

- Hát azt tudja-e, hogy én is megyek?

- Nem, azt nem tudtam.

- No és?

- No és! Gratulálok hozzá, ha szívesen megy.

- Hogy mondta ezt? - kérdezte Nicole.

- Azt mondtam: ha szívesen megy; ez világos, azt hiszem.

- Hogy szívesen megyek-e... az attól függ - folytatta Nicole.

- Mit akar ezzel mondani?

- Azt akarom mondani, magától függ, hogy ne szívesen menjek.

- Ezt nem értem - mondta Gilbert, fölülve az ablakba, úgy, hogy a térde Nicole karjához ért, s nyugodtan folytathatták a beszélgetést, mivel félig elfödte őket a fejük fölött lecsüngő folyondár és kapucinusvirág.

Nicole szerelmesen nézett Gilbert-re.

Gilbert azonban csak a nyaka s a válla mozdulatával jelezte, hogy a nézése sem mond számára többet a szavánál.

- Jól van... Ha már mindent el kell mondanom, akkor figyeljen ide - folytatta Nicole.

- Hallgatom - mondta Gilbert hűvösen.

- A kisasszony felajánlotta, hogy menjek vele Párizsba.

- Jó - mondta Gilbert.

- Hacsak...

- Hacsak?... ismételte Gilbert.

- Hacsak véletlenül férjhez nem megyek itt.

- Hát még mindig férjhez akar menni? - kérdezte Gilbert közönyösen.

- Igen, kivált mióta gazdag vagyok - jelentette ki Nicole.

- Ó, hát maga gazdag? - kérdezte Gilbert egykedvűen, megcáfolva Nicole sejtéseit.

- Nagyon gazdag, Gilbert.

- Csak nem?

- De igen.

- S hogy esett ez a csoda?

- A kisasszony megajándékozott.

- Nagy szerencse, gratulálok hozzá, Nicole.

- Nézzen ide - mondta a lány, s a tenyerében csörgette a huszonöt aranyat.

S így szólván Gilbert-t nézte, hogy szemében fölfedezze az öröm vagy legalább a mohóság egy szikráját.

Gilbert-nek a szeme sem rebbent.

- Szavamra - mondta -, csinos kis summa!

- Ez még semmi - folytatta Nicole -, a báró úr újra gazdag lesz. Már arról beszélnek, hogy újjáépítik Maison-Rouge-t, és kitatarozzák Taverneyt.

- Elhiszem.

- És akkor majd valakinek vigyáznia kell a kastélyra.

- Nyilván.

- No, és a kisasszony a házőrző...

- ...a házőrző tisztét Nicole szerencsés férjének szánta - fejezte be Gilbert, és a szavaiban csengő gúnyt ezúttal nem leplezte annyira, hogy ne sértette volna vele Nicole érzékeny fülét.

Nicole azonban türtőztette magát.

- Nem ismeri véletlenül Nicole szerencsés férjét, Gilbert? - kérdezte.

- Kiről beszél, Nicole?

- Ejnye... hát maga hülyült meg, vagy én nem beszélek világosan? - fortyant fel a lány, már-már türelmét vesztve ebben a játékban.

- Tökéletesen értem én magát - mondta Gilbert -; azt ajánlgatja, hogy legyek a férje, nemde, Legay kisasszony?

- Azt, Gilbert úr.

- És miután meggazdagodott, még mindig melengeti hozzám való hajlandóságát - fűzte hozzá sietve a fiatalember -; ezért igazán hálás vagyok.

- Csakugyan?

- Hát persze.

- Akkor hát, kezet rá! - mondta nyíltan Nicole.

- Hogyhogy?

- Hát elfogadja, nem?

- Elutasítom.

Nicole felpattant.

- Ide hallgasson - mondta -, maga gonosz szívű, de legalábbis rosszindulatú ember, Gilbert, és higgye el nekem, hogy amit most tesz, azt egyszer még megkeserüli. Ha még mindig szeretném magát, s ha abban, amit most teszek, több volna egyszerű becsületességnél és jó szándéknál, akkor menten meghasadna a szívem! De, Isten a tanúm, én csak el akartam kerülni a szóbeszédet, hogy Nicole, meggazdagodván, lenézte Gilbert-t, és a sértésért rosszal fizetett. Mától fogva, Gilbert, közöttünk vége mindennek.

Gilbert közönyös mozdulatot tett.

- Hogy mit gondolok magáról, azt tudhatja - folytatta Nicole -; hogy én rászánjam magam, én akit ugyanolyan független természetűnek ismert meg, mint saját magát, rászánjam magam, hogy eltemetkezzem itt, amikor Párizs vár rám? Párizs, az én színpadom, hallja-e? És rászánjam magam, hogy naphosszat, évszámra, egész életemben ezt a hideg és áthatolhatatlan arcát nézzem, amely mögött annyi alantas gondolat búvik meg! Áldozat lett volna tőlem; maga ezt nem értette, de az a maga baja. Nem azt mondom, hogy még bánkódni fog utánam, Gilbert; azt mondom, hogy félni fog tőlem, és még pirulni fog, ha majd látja, hova juttatott mai megvetése. Pedig visszatérhettem volna a tisztesség útjára, csak a baráti kéz hiányzott, hogy visszatartson a szakadék peremén, amelybe beleszédülök, belecsúszom, belezuhanok. Én kiáltottam: „Segítség! Mentsenek meg!”, maga meg visszalökött, Gilbert. Beleestem, zuhanok, végem van. Isten számon tartja ezt a bűnét. Isten vele, Gilbert, Isten vele!

És ezzel a büszke lány sarkon fordult s elment, harag nélkül, ingerültség nélkül, miután a végén, mint minden kivételes természetben, felülkerekedett lelke jobbik fele.

Gilbert nyugodtan betette az ablakot, és visszahúzódott szobácskájába, folytatva azt a rejtélyes foglalatosságot, amelyben megzavarta Nicole érkezése.

XVIII

Búcsú Taverneytől

Nicole, mielőtt visszatért volna úrnőjéhez, megállt a lépcsőn, hogy lecsöndesítse maradék haragját, mely még ott morajlott benne.

A báró így talált rá: mozdulatlanul, eltűnődve, álla tenyerében, szemöldöke összevonva; s ámbár a bárónak sürgős volt a dolga, látva, hogy milyen csinos, csak megölelgette, mint ahogy Richelieu úr is tette volna harmincéves korában.

Nicole-t a báró kakaskodása kizökkentette ábrándozásából, gyorsan fölszaladt Andrée-hoz, aki éppen egy ládika lezárásával bajlódott.

- Nos, megvolt a gondolkodás? - kérdezte de Taverney kisasszony.

- Megvolt, kisasszony - válaszolta Nicole, a lehető legelszántabb arckifejezéssel.

- Férjhez mégy?

- Nem, sőt.

- Na nézd csak! Ez az a nagy szerelem?

- Nem ér az fel azzal a nagy jósággal, amivel a kisasszony állandóan elhalmoz. Én a kisasszonyé vagyok, s az is akarok maradni örökké. Ismerem az úrnőt, akihez szegődtem; vajon ugyanilyen jól ismerném-e az urat is, akit választanék?

Andrée-t meghatotta a ragaszkodásnak ez a megnyilatkozása, sosem hitte volna, hogy ettől a szeleverdi Nicole-tól kitelik ilyesmi. Természetesen, nem gyanította, hogy ez a Nicole szorult helyzetében beszél így vele.

- Jól teszed, Nicole, ha velem maradsz - válaszolta. - Ezt nem felejtem el. Bízzál bennem, lányom, s ha rám mosolyog a szerencse, neked is lesz benne részed, azt megígérem.

- Ó, én elhatároztam, hogy a kisasszonyt követem.

- Könnyű szívvel?

- Vakon!

- Ez nem válasz - mondta Andrée. - Nem szeretném, ha egyszer a szememre vetnéd, hogy vakon követtél.

- Csak magamnak tehetek szemrehányást, kisasszony.

- Tehát megegyeztél a kéréddel?

Nicole elvörösödött.

- Én? - kérdezte.

- Te hát, láttam, beszélgettél vele.

Nicole az ajkába harapott. Szobája egy soron volt Andrée-éval, s jól tudta, hogy az első ablakból odalátni Gilbert-ére.

- Igen, kisasszony - válaszolta.

- És megmondtad neki?

- Megmondtam neki - folytatta Nicole, aki Andrée kérdéseit holmi vallatásnak vélte, s mivel az ellenfél megtévesztő hadmozdulatai láttán újra föltámadt benne a gyanú, próbált mogorván felelni -, megmondtam neki, hogy nem kérek belőle.

A sors úgy akarta, hogy ez a két nő - az egyik tiszta, mint a gyémánt, a másik természettől fogva hajlamos a bűnre - sose értse meg egymást. Andrée továbbra is hízelkedésnek vette Nicole fanyarságát.

Eközben a báró az úti poggyászát szedegette össze: egy öreg kard, amelyet Fontenoynál viselt, pergamenek, amelyek szerint joga van felszállni őfelsége hintaiba, egy kötegnyi *Gazette* s némi levelezés alkotta vagyonkájának java részét. Mint Biasznak, neki is mindene elfért a hóna alatt.

La Brie láthatóan verejtékezve görnyedezett a jószerivel üres láda alatt.

Az alhadnagy urat még ott találták a kastély előtt; míg folyt a készülődés, az utolsó cseppig kiürítette palackját.

Őkelmének feltűnt Nicole karcsú termete, gömbölyű lába, és állandóan ott koslatott a kerti tavacska és a gesztenyés között, hogy megint megláthassa ezt a csinos fruskát, aki csak egy-egy pillanatra bukkant fel, hogy máris eltűnjön a bokrok között.

Beausire urat - mint mondottuk, ez volt az úr neve - a báró riasztotta fel ábrándozásából, odakiáltva neki, hogy hívja a hintót. Összerezzent, köszöntötte de Taverney urat, és érces hangon ráparancsolt a kocsisra, hogy hajtson a ház elé.

A hintó előállt. La Brie öröm és büszkeség kifejezhetetlen vegyülékével rakta fel a poggyászt a csomagtartóba.

- A király hintóján fogunk utazni - dörmögte büszkén, s azt hivén, egyedül van.

- Csak hátul, barátocskám - szólt oda Beausire leereszkedő mosollyal.

- Hogyan? Ön La Brie-t is elhozza, atyám? - kérdezte Andrée a bárót. - És ki vigyáz majd Taverneyre?

- Hát az a mihaszna filozófus, ebugattát!

- Gilbert?

- Az hát; tán nincs puskája?

- De mit fog enni?

- Amit lő, az ebadta! Jó koszton lesz, ne féltse; van elég rigó meg fenyőmadár Taverneyben.

Andrée ránézett Nicole-ra, aki elnevette magát.

- Hát te így sajnálod, te szívtelen! - korholta Andrée.

- Ó, van neki magához való esze, kisasszony - nyelvelt vissza Nicole -, ne aggódjék, nem fog éhen veszni.

- Hagyjon neki egy-két aranyat, atyám - mondta Andrée a bárónak.

- Hogyne, hogy elrontsam! Elég pimasz anélkül is.

- Nem azért, hanem hogy megéljen.

- Majd küldünk neki valamit, ha jajgat.

- Nem fog az jajgatni, legyen nyugodt a kisasszony - mondta Nicole.

- Nem baj - mondta Andrée -, hagyj neki három-négy tallért.

- Nem fogadja el.

- Nem fogadja el? Nagyon rátarti a te Gilbert barátod!

- Ó, kisasszony, már nem az enyém, Istennek hála!

- Gyerünk, gyerünk - dohogott Taverney, hogy véget vessen ennek a kicsinyes vitának, amelyet önző természete unalmasnak talált -, gyerünk, Gilbert urat vigye el az ördög! A hintó vár, szálljunk már fel, lányom.

Andrée nem vitatkozott tovább, a kis kastélyra vetett még egy búcsúpillantást, aztán beszállt a súlyos, hatalmas hintóba.

Taverney úr melléje ült. La Brie, aki most is pompás libériájában feszített, és Nicole, aki úgy tett, mintha sosem ismerte volna Gilbert-t, elhelyezkedett a bakon. A kocsis az egyik lóra ült, a postakocsisok módján.

- Hát az alhadnagy úr hová ül? - kiáltott Taverney.

- Lóra, báró úr, lóra - válaszolta Beausire, kihívón bámulva Nicole-ra, aki elpirult örömében, hogy a faragatlan paraszt helyébe máris akadt egy jóképű lovagja.

A négy izmos ló nekifeszült, s a kocsi meglódult; a fasornak, Andrée kedves fasorának fái kétfelől elsiklottak a kocsi mellett, és sorra elmaradoztak, búsan hajladozva a keleti szélben, mintegy utolsó istenhozzádot intve gazdáiknak, akik most elhagyják őket. Megérkeztek a kocsibejáróhoz.

Gilbert már ott állt, egyenesen, mozdulatlanul a kapuban. Kalaplevéve állt, nem nézett senkire, mégis látta Andrée-t.

Andrée a túlsó ajtón hajolt ki, hogy minél tovább lássa kedves otthonát.

- Álljon meg egy kicsit - szólt ki de Taverney úr a kocsisnak.

Az megállította a lovait.

- Na, mihaszna úr - szólt oda Gilbert-nek a báró -, most aztán boldog lesz; magára marad, mint a valódi filozófusok, lustálkodhat, szidástól nem kell félnie. Legalább arra ügyeljen, hogy a tűz ne égjen, míg alszik, s viselje gondját a Mahonnak.

Gilbert némán meghajolt. Úgy érezte, elviselhetetlen súllyal nehezedik rá Nicole tekintete; félt a lány diadalmas és gúnyos arcától, úgy félt tőle, mint ahogy a tüzes vastól félhet az ember.

- Gyerünk, kocsis! - kiáltotta de Taverney úr.

Nicole nem nevetett, Gilbert oktalanul félt tőle; sőt, a szokottnál is nagyobb önuralomra és lelkierőre volt szüksége, nehogy fennhangon sajnálkozzék szegény fiún, akit otthagynak élelem, remény, vigasz nélkül; ezért inkább Beausire urat nézte, aki olyan daliásan ülte meg ficánkoló lovát.

S mivel Nicole Beausire urat nézte, nem láthatta, hogy Gilbert majd elnyeli Andrée-t a szemével.

Andrée, könnyben úszó szemével, csak a házat látta, ahol született, s ahol anyja meghalt.

A kocsi eltűnt. Gilbert, aki már az imént sem sokat számított az utasoknak, most úgyszólván megszűnt létezni számukra.

Taverney, Andrée, Nicole és La Brie, elhagyva a kastély kapuját, új világ küszöbére léptek.

Ki-ki a gondolataival volt elfoglalva.

A báró azt számítgatta, hogy Bar-le-Ducben könnyűszerrel megkaphat öt-hatezer frankot is Balsamo aranykészletéért.

Andrée egy kis imát mormolt halkan, még anyja tanította rá, hogy távol tartsa tőle a gőg és becsvágy ördögét.

Nicole összehúzta magán a kendőt, amelyet a szél nem fújt fel annyira, mint de Beausire úr szerette volna.

La Brie a királyné tíz aranyát s a Balsamótól kapott kettőt számlálgatta a zsebében.

Beausire úr ügetett.

Gilbert becsukta Taverney nagykapuját; a kenetlen kapuszárnyak csikorogtak, mint mindig.

Azután befutott kis szobájába, s elhúzta a tölgyfa komódot, amely mögött egy kis batyu volt összekészítve. A szalvétába kötött batyu fülét ráakasztotta somfa botjára. Aztán kitakarta tábori ágyát, mely mindössze egy tömött szalmazsákból állott, és felhasította a zsákot. A keze csakhamar ráakadt egy összehajtogatott papirosra, azt kivette onnét. A papirosban egy fényesen csillogó hatfrankos tallér volt. Ennyi pénzt kuporgatott össze Gilbert három vagy négy év alatt.

Széthajtogatta a papirost, megnézte a tallért, hogy meggyőződjék róla, nem cserélték-e el, aztán a nadrágja zsebébe csúsztatta, papiros burkolatával együtt.

A Mahon kutya vonított és ugrált, amennyire a lánca engedte, szűkölt szegény állat, hogy sorban elhagyják barátai, mert csodálatos ösztönével megérezte, hogy mindjárt otthagyja Gilbert is.

Mind keservesebben vonított.

- Kuss - förmedt rá Gilbert -, elhallgass, Mahon!

Aztán elmosolyodott az ellentétes párhuzamon, mely felötlött benne, s hozzáfűzte:

- Hát engem nem itthagytak, mint egy kutyát? Miért ne hagynának itt téged, mint egy embert?

Aztán eltűnődött:

- De engem legalább szabadon hagytak itt, szabadon, hogy éljek meg, ahogy tudok. Na jó, Mahon, megteszek érted annyit, nem többet és nem kevesebbet, amennyit értem tettek.

Odafutott a kutyaházhoz, és leoldva láncáról a Mahont, így folytatta:

- Most már szabad vagy; élj, ahogy tudsz.

A Mahon eliramodott a kastély felé, amelynek ajtóit csukva találta, azután a romok felé rohant, és Gilbert látta, hogy eltűnik a bokrok között.

- Jól van - mondta -, most majd elválik, melyiknek jobbak az ösztönei, a kutyának-e vagy az embernek.

Így szólván, Gilbert kilépett a kiskapun, kétszer ráfordította a kulcsot, s a falon át behajította a kerti tavacskába, a kődobásban jártas parasztgyerek ügyességével.

De mivel a természet oly gazdagon nyilvánítja meg az érzelmeket, amilyen egyhangúan szüli őket, Gilbert, Taverneyt elhagyva, valami hasonlót érzett, mint Andrée. Csakhogy Andrée a múltat siratta, Gilbert pedig a jobb jövőben reménykedett.

- Isten veled! - mondta, s visszafordult, hogy utoljára lássa a kis kastélyt, amelynek tetejét elborította a platánok lombja és az ébenfák virága; Isten veled, te ház, ahol annyit szenvedtem, ahol mindenki megvetett, ahol úgy hajították elém a kenyeret, mondván, hogy tolvaj vagyok; Isten veled, légy átkozott! Szívem repes örömében, és szabadon dobog, hogy nem zárnak körül falaid; Isten veled, börtön! Isten veled, pokol! zsarnokok tanyája! Isten veled, örökre Isten veletek!

S az átkozódás után, mely talán kevésbé volt költői, de nem kevésbé kifejező, mint annyi más szitokszó, Gilbert a kocsi után iramodott, amelynek dübörgése még odahallatszott a távolból.

XIX

Gilbert tallérja

Félórai lélekszakasztó rohanás után Gilbert felkiáltott örömében: maga előtt negyed mérföldnyire megpillantotta a báró hintóját, amely egy kaptatón haladt lépésben fölfelé.

Gilbert-t ekkor nagy büszkeség töltötte el; arra gondolt, hogy pusztán ifjúsága, lelkiereje és esze révén megmérkőzik a gazdagság, a hatalom és az arisztokrácia erejével.

Taverney úr most méltán nevezhette volna Gilbert-t filozófusnak, ha meglátja az országúton, kezében bot, szegényes motyója az oldalán, szedi a lábát, ahogy bírja, átvág a rézsűkön, hogy utat nyerjen, s megáll a kaptatókon, mintha csak azt mondaná a lovaknak, megvető ajkbiggyesztéssel:

- Jaj de lassan jártok, már mióta várok rátok!

Filozófus! De még mennyire! Persze hogy az volt, ha ugyan az élvezet és kényelem megvetését filozófiának nevezzük. Annyi bizonyos, hogy nem volt hozzászokva az elpuhult élethez; pedig hány embert elpuhít a szerelem!

Meg kell hagyni, a fiatalember felemelő látványt nyújtott, méltó volt Istenhez, az erős és eszes teremtmények atyjához; egy vagy két óra hosszat loholt, porosan, kivörösödve, míg majdnem elérte a kocsit, és kéjesen elnyújtózott, amikor a lovak már mozdulni is alig bírtak. Gilbert eznap csak csodálatot ébreszthetett volna akárkiben, aki - hozzánk hasonlóan - szemmel kíséri vagy gondolatban vele tart; és ki tudja, talán még a gőgös Andrée is meghatódik, ha látja, és talán azt a közönyt, amelyet restsége miatt tanúsított iránta, megbecsüléssé változtatja elszántsága!

Így telt el az első nap. A báró még Bar-le-Ducben is megállt egy órára, s ezáltal Gilbert időt nyert, nemcsak hogy beérje, hanem, hogy el is hagyja. Gilbert megkerülte a várost, mert hallotta, hogy megállnak az aranyművesnél, aztán, látva a közeledő kocsit, megbújt a csalitban, s amikor a jármű elhaladt, újra a nyomába eredt.

Estefelé a báró utolérte a trónörökösné hintait Brillon falucskában, melynek lakosai összecsődültek a domboldalon, s harsány üdvrivalgással és jókívánságokkal köszöntötték őket.

Gilbert egész nap nem evett mást, csak azt a falas kenyeret, amit Taverneyből vitt magával, viszont bőségesen oltotta szomját az utat átszelő pompás patak vizéből, amely olyan tiszta és friss volt, és olyan szépen kihímezte a zsálya meg a sárga virágú tündérrózsa, hogy Andrée kérésére a hintó megállt, sőt, Andrée, leszállva, merített is a vízből a trónörökösné aranykelyhével, amelyet a báró a lánya kérésére megtartott a készletből.

Gilbert az út menti szilfa mögé búvva látta mindezt.

Amikor az utasok eltávoztak, Gilbert is odament, ugyanarra a helyre, ugyanarra a kis halomra hágott, ahová Andrée az imént, és a tenyeréből ivott, akár Diogenész, ugyanabból a vízből, amellyel de Taverney kisasszony is enyhítette szomját.

Azután, jól felfrissülve, ismét nekivágott az útnak.

Gilbert-t csak az aggasztotta, hogy vajon a trónörökösné meghál-e útközben. Ha a trónörökösné meghál útközben, ami valószínű - mivel Taverneyben erősen panaszkodott a fáradtságára, s nyilván ráfér a pihenés -, ha tehát a trónörökösné, mint mondottuk, meghál útközben, Gilbert-nek nyert ügye van. Ez esetben ugyanis minden bizonnyal Saint-Dizier-ben

száll meg. Kétórányi alvás valami csűrben elég lesz Gilbert-nek is, hogy zsibbadó lába visszanyerje rugalmasságát; két óra elteltével azután ismét útra kel, s ha végiggyalogolja az éjszakát, könnyedén szert tehet öt-hat mérföldnyi előnyre. Hisz oly fürgén jár az ember tizennyolc éves korában, szép májusi éjszakán!

Leszállt az est, árnyai rohamosan birtokukba vették a szemhatárt, mígnem az árnyék elérte azt az utat is, amelyen Gilbert futott. A hintóból nemsokára már csak a kocsi bal oldalára felerősített nagy lámpást látta, amelynek visszfénye úgy hatott, mintha űzött, fehér kísértet szállna szakadatlanul az út szélén.

Az estére jött az éj. Tizenkét mérföld volt már mögöttük, megérkeztek Combles-ba, úgy látszott, a fogatok megpihennek egy kis időre. Gilbert csakugyan azt hitte, hogy kegyes hozzá az ég. Közelebb ment, hogy hallja Andrée hangját. A kocsi mozdulatlanul állt; Gilbert megbújt egy kapumélyedésben. A fáklyafényben megpillantotta Andrée-t, hallotta, hogy az időt tudakolja. Egy hang válaszolt: - Tizenegy óra van. - Gilbert ekkor még nem volt fáradt, s megvetően visszautasította volna, ha felajánlják neki, hogy üljön be egy kocsiba.

Felgyúló képzelete előtt ugyanis megjelent az aranyos fényekben tündöklő Versailles, az urak városa, a királyok városa. Azután meg, Versailles-on túl, Párizs, komoran, feketén, mérhetetlenül; Párizs, a nép városa.

E látomások felüdítették elméjét, Gilbert el nem cserélte volna őket Peru minden aranyáért.

Két dolog ragadta ki ábrándjaiból: az újra elinduló kocsik zörgése meg az, hogy alaposan megütötte magát egy ekében, amelyet ott felejtettek az úton.

A gyomrát csavargatni kezdte az éhség.

„Még szerencse, hogy van pénzem - gondolta Gilbert -, gazdag vagyok."

Tudjuk, hogy Gilbert-nek volt egy tallérja.

A hintók éjfélig haladtak.

Éjfélkor megérkeztek Saint-Dizier-be. Gilbert abban reménykedett, hogy itt megpihennek.

Gilbert tizenhat mérföldet tett meg tizenkét óra alatt.

Leült az árok partjára.

Ámde Saint-Dizier-ben csupán lovat váltottak; Gilbert egyszerre csak meghallotta a távolodó csengettyűk szavát. A nevezetes utasok éppen csak ettek valamit a fáklyafény s a virágerdő közepette.

Gilbert-nek most szüksége volt minden elszántságára. Összeszedte minden akaraterejét, és talpra állt, elfeledve, hogy tíz perccel korábban még rogyadozott.

„Jól van - mondta -, menjetek csak, menjetek! Mindjárt megállok én is Saint-Dizier-ben, veszek kenyeret s egy darab szalonnát, megiszom egy pohár bort; mindez csak öt garasomba kerül, s öt garassal megint rendbejövök, különbül, mint *az urak*."

Gilbert csúfondáros áhítattal ejtette ki ezt az *urak*-at, ezért emeljük ki mi is.

Gilbert, föltett szándéka szerint, bement Saint-Dizier-be, ahol már csukogatták az ablaktáblákat s a házak kapuit, miután elvonult a menet.

Filozófusunknak szemébe tűnt egy bizalomgerjesztő vendégfogadó, felcicomázott szolgálókkal és kiöltözött s a gomblyukukban virágot viselő inasokkal, noha hajnali egy órára járt az idő; a virágmintás nagy cseréptálakon szárnyasokat látott, a kiéhezett kíséret alapos pusztítást végzett bennük.

Elszántan belépett a főépületbe: az utolsó keresztvasakat rakták fel éppen az ajtókra; lehajolt, hogy bemenjen a konyhába.

Ott volt a fogadósné, mindenre ügyelt, s a bevételt számolgatta.

- Bocsánat, asszonyom - szólalt meg Gilbert -, kérek egy darab kenyeret és sonkát.

- Sonka nincs, kedveském - válaszolt a fogadósné. - Nem akar csirkét?

- Nem én; sonkát kértem, mert sonkára támadt kedvem; a csirkét nem szeretem.

- Nagy kár, ifjú úr - mondta a fogadósné -, mert csak ez van. De higgye el - tette hozzá mosolyogva -, a csirkét sem számítom drágábban, mint a sonkát; vegyen hát egy felet, egyben tíz garasért adom, s megvan a holnapi kosztja. Azt hittük, hogy őfensége megszáll a főbíró úrnál, mi meg elláthatjuk a kíséretét; de a fenség éppen csak hogy megállt, a sok étel meg kárba veszett.

Az ember azt hinné, hogy Gilbert - látván a kedvező alkalmat s a fogadósné jó szándékát - nem szalasztotta el a ritka lehetőséget egy jó vacsorára, ily feltételezés azonban jellemének tökéletes félreismeréséről tanúskodnék.

- Köszönöm - mondta -, beérem kevesebbel is; nem vagyok sem herceg, sem lakáj.

- Akkor meg odaadom ingyért, rátarti legénykém - mondta az asszony jólelkűen -, s menjen Isten hírével.

- Nem vagyok én koldus, jóasszony - mondta Gilbert megalázva. - Rendelek és fizetek.

És Gilbert, hogy nyomatékot adjon a szavának, büszkén a nadrágja zsebébe nyúlt, majd könyökig vájkált benne.

De hiába kutatott, kotorászott halálra váltán a tágas nadrágzsebben, csak azt a darabka papirost halászta elő, amelybe a hatfrankos tallérját göngyölte. A tallér ide-oda zötykölődött, kidörzsölte göngyölegét, azt az amúgy is öreg és foszlott papirost, aztán meg a zseb elnyűtt vásznát, végül belecsúszott a nadrágba, onnét pedig kiesett a nyitott térdcsaton át.

Gilbert ugyanis kikapcsolta a térdcsatját, hogy rugalmasabban tudja mozgatni a lábát.

A tallér most ott van az úton, talán annak a pataknak a partján, amelynek a vize úgy megbűvölte Gilbert-t.

Szegény gyereknek hat frankjába került az a pohárnyi víz, amit a tenyeréből ivott. Diogenésznek legalább, amikor a faedénykék fölösleges voltáról bölcselkedett, sem lyukas zsebe, sem elveszíteni való hatfrankos tallérja nem volt.

A sápadt és szégyenében reszkető Gilbert meghatotta a derék asszonyságot. Mások bizonyára diadalmaskodtak volna, a gőg büntetését látván; ő azonban szenvedett ettől a szenvedéstől, mely világosan kirajzolódott az ifjú feldúlt vonásain.

- Vacsorázzon meg és aludjék itt, kedves fiam - mondta neki -; holnap, ha mindenképpen tovább kell mennie, folytathatja útját.

- Ó, igen, igen! okvetlenül! - mondta Gilbert - de nem holnap, hanem most, rögtön.

És fölkapva batyuját, nem akart többé egy szót sem hallani, csak futott ki a házból, hogy a sötétségbe rejtse szégyenét és fájdalmát.

Az ajtót bezárták. A városkában kialudt az utolsó fény is, elhallgattak a hosszú naptól kifáradt kutyák.

Gilbert magára maradt, magára kerek e világon, mert nincs a földön magányosabb ember, mint az, aki elveszítette utolsó tallérját, kiváltképpen, ha ez az utolsó tallér volt az egyetlen, melyet valaha is magáénak mondhatott.

Körötte sötét volt az éj: mihez kezdjen? Habozott. Visszafordulhatna, hogy megkeresse tallérját, de a keresgélés, először is reménytelen dolog, azután meg, ha most keresgélni kezd, örökre vagy legalábbis jó hosszú időre lemondhat a hintókról, nem éri utol többé őket.

Elhatározta, hogy továbbmegy, és újra megindult; de alig jutott egy mérföldnyire, kínozni kezdte az éhség. Az éhség, amelyet enyhített vagy legalábbis csillapított az erkölcsi szenvedés, most ádázabbul támadt ellene, mint valaha, kivált, hogy a sebes futás meggyorsította a szerencsétlen fiú vérkeringését.

Az éhséggel egyidőben kísérőtársa, a fáradtság is mindinkább hatalmába kerítette Gilbert tagjait. Iszonyatos erőfeszítéssel sikerült még egyszer beérnie a hintókat. De mintha minden összeesküdött volna ellene: a hintók csak addig álltak, míg lovat váltottak, s a váltás is olyan gyorsan megvolt, hogy az első állomáson szegény vándornak nem jutott még öt perc pihenés sem.

Azért csak nekieredt megint. A láthatáron pirkadt. A sötét párák sűrű gomolygása fölött feltünedezett a nap: bíborba, pompába öltözött, mindenható úr; forró májusi nap ígérkezett, a nyárnak kéthónapos előhírnöke. Hogy viseli el majd Gilbert a déli nap hevét?

Gilbert egy ideig azzal a gondolattal gyógyítgatta hiúságát, hogy ló, ember és Isten, mind összeesküdött ellene. Ajaxként rázta öklét az égre, s ha nem mondta is vele, hogy: „Megmenekültem, noha isteneink nem akarták", ez csupán annak tulajdonítható, hogy *A társadalmi szerződés*-t jobban ismerte az *Odüsszeiá*-nál.

Amint Gilbert előre sejtette, elérkezett a perc, amelyben belátta, hogy ereje kimerült, és helyzete reménytelen. Szívszorító perc volt: a büszkeség harca a tehetetlenséggel; a kétségbeesés egy pillanatra megkettőzte Gilbert akaraterejét. Végső erőfeszítéssel közelebb került a kocsikhoz, amelyeket már elveszített a szeme elől, s most újra meglátta őket a porfelhőn át, amely a szemébe toluló vértől káprázatos színekben gomolygott előtte; a kerekek dübörgése a vére dobolásával elvegyülve visszhangzott a fülében. Szája kinyílt, szeme elmeredt, haja csapzottan tapadt a homlokába: olyan volt, mint a leleményes automata, mely emberformán mozog, csak szögletesebben és huzamosabban. Húsz vagy huszonkét mérföldet tett meg az előző nap óta; végül elérkezett a perc, amelyben elcsigázott lába fölmondta a szolgálatot; szeme nem látott már semmit; úgy érezte, hogy a föld megindult alatta, és körbeforog; kiáltani akart, elapadt a hangja; meg akart állni, érezve, hogy mindjárt elesik, s őrült módjára kaszál majd a levegőben.

Végül dühös ordítással szakadt ki a hang a torkán, és Párizs felé fordulva, jobban mondva arra, amerre Párizst sejtette, förtelmes átkokat szórt azokra, akik megcsúfolták kitartását és erejét.

Aztán két kézzel belemarkolt hajába, egyszer vagy kétszer megpördült maga körül, és lerogyott az országútra, azzal a tudattal méghozzá, hogy mint valami antik hős, küzdött az utolsó pillanatig.

Összerogyott, szeme még fenyegetőn forgott, ökle görcsösen meg-megrándult.

Azután a szeme lecsukódott, izmai elernyedtek: elájult.

- Félre! Félre onnét, te őrült! - rivallt rá egy hang, nagy ostorpattogtatás kíséretében, abban a pillanatban, amikor elesett.

Gilbert ezt már nem hallotta.

- Félre! mert rád megyek, a fene essen beléd!

S a kiáltást erőteljes ostorsuhintás kísérte, biztatásul.

Gilbert-t övön érte az ostor hajlékony csapója.

De ő már nem érzett semmit, ott hevert a lovak lába alatt, mivel bolond rohanásában nem látta s nem hallotta, hogy kocsi közeleg a mellékúton, mely Thiéblemont és Vauclère között tér rá az országútra.

Szívet tépő sikoltás hallatszott a hintóból, amelyet úgy röpítettek a lovak, mint pelyhet a szélvész.

A hajtó megfeszítette minden erejét, de nem tudta megfékezni az első lovat, amely átugrott Gilbert fölött. A két hátsót azonban már vissza tudta fogni, mivel azok jobban a keze ügyében voltak, mint az első. A hintóból kihajolt egy nő.

- Jaj, Istenem! - sopánkodott. - Elgázoltuk ezt a szerencsétlen gyereket?

- Bizony, asszonyom - mondta a kocsis, méregetve a szemét, mert nem látott a lovak verte porban - bizony, igencsak úgy látom.

- Szegény bolond! Szegény kölyök! Egy lépést se tovább! Álljon meg, álljon meg!

S kinyitva az ajtót, az utas fürgén kiugrott a hintóból. Közben a hajtó is leugrott lováról, s a kerekek alól húzkodta kifelé Gilbert-t, arra számítva, hogy véres tetemet talál. Az asszony tőle telhetően segített a kocsisnak.

- Micsoda szerencse! - kiáltott ez utóbbi -, egy karcolás sincs rajta, egy patkó nem érte.

- És mégis elájult.

- Nyilván ijedtében. Húzzuk az árok partjára, és menjünk tovább, mivel a hölgynek sürgős a dolga.

- Képtelenség! Nem hagyhatom itt ezt a gyereket ilyen állapotban.

- Ugyan már! Kutya baja ennek! Feléled ez magától is.

- Nem, nem. Olyan fiatalka, szegény kicsikém! Talán egy kis iskolakerülő, nekivágott valami nagy útnak, s nem bírta erővel. Nézze, milyen sápadt; még meg talál halni. Nem, nem, dehogy hagyom én itt. Tegye fel a hintóra, fektesse az első ülésre.

A kocsis szót fogadott. A hölgy visszaült a hintóba. Gilbert-t keresztbe fektették a párnázott ülésen, fejét a hintó bélelt falának támasztva.

- És most indulás - rendelkezett az ifjú hölgy -; tíz percet vesztettünk: egy arany, ha behozza.

A kocsis megsuhogtatta feje fölött ostorát, és a lovak, ismerve a fenyegető hangot, nekiiramodtak.

XX

Amelyben Gilbert már nem is sajnálja olyan nagyon,
hogy elveszítette a tallérját

Amikor Gilbert magához tért, s ez néhány perc múlva bekövetkezett, nem csekély mértékben volt meglepve, hogy úgyszólván a térdén fekszik egy ifjú hölgynek, aki aggódva nézi.

A huszonnégy-huszonöt éves ifjú hölgynek nagy szürke szeme és fitos orra volt, arcát barnára sütötte a délvidéki nap heve; szeszélyes és finom vonalú kis szája határozottan okos és óvatos kifejezést kölcsönzött nyílt és barátságos arcának. Hódítóan szép karját e pillanatban elfödte az aranygombos, ibolyaszín ruha ujja. Nagyvirágos, szürke selyemszoknyájának redői majdnem az egész kocsit betöltötték. Gilbert nem kisebb meglepetéssel állapította meg azt sem, hogy postakocsiban fekszik, amelyet három ló húz vágtában.

Minthogy a hölgy arca mosolygós volt, és érdeklődést fejezett ki, Gilbert nézegetni kezdte, míg meg nem bizonyosodott felőle, hogy nem álmodik.

- Nos, fiacskám - szólalt meg a hölgy némi hallgatás után -, jobban érzi már magát?

- Hol vagyok? - kérdezte Gilbert, regényolvasmányaiból visszaemlékezve erre a mondatra, amelyet csak regényekben mondanak, másutt sehol.

- Most már biztonságban, kedves ifjú uram - válaszolta a hölgy jellegzetes déli kiejtéssel. - De az imént igazán nagy veszélyben forgott az élete: csaknem halálra gázolták a hintóm kerekei. De hát mi történt magával, hogy csak úgy összeesett az országút kellős közepén?

- Elfogott a gyengeség, asszonyom.

- Hogyhogy a gyengeség? És mitől volt az a gyengeség?

- Nagyon sokat gyalogoltam.

- Régóta van úton?

- Tegnap délután négy óra óta.

- És tegnap délután négy óra óta megtett...?

- Tizenhat-tizennyolc mérföldet, azt hiszem.

- Tizenkét vagy tizennégy óra alatt?

- Igen, futottam.

- Hát hová megy tulajdonképpen?

- Versailles-ba, asszonyom.

- És honnét jön?

- Taverneyből.

- Merre van az a Taverney?

- Az egy kastély Pierrefitte és Bar-le-Duc között.

- De hát enni sem igen volt ideje, igaz?

- Nemcsak időm nem volt, asszonyom, hanem módom se volt rá.

- Hogyhogy?

- Útközben elveszett a pénzem.

- Így hát tegnap óta nem is evett?...

- Csak pár falas kenyeret, amit magammal hoztam.

- Szegény fiú! de hát miért nem kért enni valahol?

Gilbert megvetőn mosolygott.

- Mert büszke vagyok, asszonyom.

- Büszke! Nagyon szép dolog a büszkeség; de ha éhen hal az ember...

- Inkább a halál, mint a gyalázat!

A hölgy enyhe csodálattal nézett a velős szavú ifjúra.

- Végtére is, ki maga, hogy így beszél, barátom? - kérdezte tőle.

- Árva gyerek vagyok.

- És mi a neve?

- Gilbert.

- Milyen Gilbert?

- Semmilyen.

- Úgy! - hökkent meg a hölgy egyre jobban.

Gilbert látta, hogy sikerült bizonyos hatást keltenie, és gratulált magának Jean-Jacques Rousseau-i szerepéhez.

- Maga ahhoz még nagyon fiatal, barátom, hogy az országúton csavarogjon - folytatta a hölgy.

- Egyedül és elhagyva maradtam egy öreg kastélyban, ahonnét kiköltöztek az uraságok. Követtem példájukat, én is otthagytam a kastélyt.

- Céltalanul?

- A világ nagy, s mint mondják, mindenkinek jut hely a nap alatt.

„Szóval falusi fattyú - gondolta a hölgy -, s úgy látszik, megszökött egy vidéki kúriáról."

- És azt mondja, hogy elvesztette az erszényét? - kérdezte fennhangon.

- Igen.

- Sok pénz volt benne?

- Csak egy hatfrankos tallérom volt - vallotta be Gilbert, mert bár szégyellte a nyomorúságát, tartott tőle, hogy ha túl nagy vagyonnal kérkedik, még azt találják hinni, hamis úton szerezte -; de nekem elég lett volna.

- Hat frank ilyen hosszú útra! De hiszen ebből kétnapi kenyérre is alig futotta volna! És az út, teremtő Isten! Az út! Azt mondja, Bar-le-Ductől Párizsig?

- Igen.

- Mintegy hatvan-hatvanöt mérföld, ugye?

- Nem néztem a mérföldeket, asszonyom. „Oda kell jutnom", csak ennyit mondtam.

- És ezzel nekivágott, maga szegény bolond?

- Hisz jó a lábam.

- Akármilyen jó, csak elfárad; láthatta.

- Nem a lábam mondott csődöt, a remény hagyott el.

- Valóban, nagyon elkeseredettnek látszott.

Gilbert keserűen mosolygott.

- De hát mi történt magával? A fejét öklözte, a haját tépte.

- Csakugyan, asszonyom? - kérdezte Gilbert eléggé zavartan.

- Igen, igen... úgy el volt keseredve, hogy nyilván azért nem hallotta meg a kocsit sem.

Gilbert arra gondolt, hogy nem árt, ha még fontosabb személynek tünteti fel magát, és elmondja a teljes igazságot. Ösztöne megsúgta, hogy helyzete érdekes, kivált egy nőnek.

- Valóban el voltam keseredve - mondta.

- S ugyan miért? - kérdezte a hölgy.

- Hogy nem tudok a nyomában maradni a hintónak, amelyet követtem.

- Igazán? - jegyezte meg az ifjú hölgy mosolyogva. - Akkor hát ez kaland! Szóval, szerelem van a dologban?

Gilbert még nem tudott eléggé uralkodni magán, s elpirult.

- És miféle kocsi volt az, kis bölcsem?

- A trónörökösné kíséretének egyik hintója.

- Micsoda! Mit beszél? - kiáltott fel az ifjú hölgy. - A trónörökösné előttünk jár?

- Bizony.

- Én azt hittem, hogy hátrább van, valahol Nancyban. Hát út közben nem fogadják a szokott ünnepélyességgel?

- Dehogynem, asszonyom; csakhogy, úgy látszik, őfenségének sietős a dolga.

- Sietős? A trónörökösnének? Kitől hallotta ezt?

- Csak úgy sejtem.

- Sejti?

- Igen.

- És miből sejti?

- Abból, hogy először azt mondta, megpihen két vagy három órára a Taverney kastélyban.

- No és?

- Alig háromnegyed órát maradt csak ott.

- Nem tudja, kapott-e levelet Párizsból?

- Láttam egy urat, aki levelet vitt neki, a ruhája csupa hímzés volt.

- Hallotta ennek az úrnak a nevét is valakitől?

- Nem; de tudom, hogy ő Strasbourg kormányzója.

- De Stainville úr, de Choiseul úr sógora! A teremburáját! Gyorsabban, kocsis, gyorsabban!

A felszólítást heves ostorpattogtatás követte, és Gilbert érezte, hogy a kocsi futása felgyorsul, jóllehet addig is vágtában haladtak.

- Eszerint - folytatta a hölgy -, a trónörökösné előttünk van?

- Igen, asszonyom.

- De majd megpihen reggelizni - jegyezte meg a hölgy, inkább csak magának -, és akkor utolérjük, hacsak ma éjjel... Megállt az éjjel?

- Igen, Saint-Dizier-ben.

- Hány órakor?

- Tizenegy óra tájban.

- Tehát vacsorázni. Jól van, nyilván reggelizni is fog. Kocsis, melyik az első nagyobb város előttünk?

- Vitry, asszonyom.

- És mennyire vagyunk Vitrytől?

- Három mérföldre.

- Hol váltunk lovat?

- Vauclère-ben.

- Jó. Hajtson csak, s ha kocsisort lát előttünk az úton, szóljon.

Míg a hintóban ülő hölgy e rövid párbeszédet folytatta a kocsissal, Gilbert majdnem rosszul lett megint. A hölgy, visszaülve a helyére, látta rajta, hogy sápadt és lehunyja a szemét.

- Jaj, ez a szegény fiú már megint rosszul lesz! - kiáltott fel. - Ennek most én vagyok az oka, csak faggatom itt, miközben éhen és szomjan vész, ahelyett, hogy enni-inni adnék neki.

S hogy pótolja, amit elmulasztott, a csomagtartóból legelőbb is egy csiszolt üveget vett ki, amelynek a nyakáról ezüstpohárka függött aranyláncon.

- Először is igyék egy kortyot ebből a burgundi párlatból - mondta, megtöltve s odanyújtva a pohárkát Gilbert-nek.

Ezúttal Gilbert nem kérette magát. Talán a poharat nyújtó csinos kéz tette? Talán a szomjúsága volt égetőbb, mint Saint-Dizier-ben?

- Így ni - mondta a hölgy -, most pedig egyék piskótát; egy vagy két óra múlva majd tisztességesen megreggelizik.

- Köszönöm, asszonyom - mondta Gilbert.

És megette a piskótát, mint ahogy a bort is megitta.

- Jó! Most pedig, hogy egy kissé magához tért - folytatta a hölgy -, mondja el, ha ugyan elfogad bizalmasának, mondja el, mi okból követi azt a hintót, amely, mint említette, a trónörökösné kíséretéhez tartozik?

- Íme az igazság dióhéjban, asszonyom - mondta Gilbert. - Én de Taverney báró úr házában laktam, míg oda nem érkezett őfensége, és meg nem parancsolta a báró úrnak, hogy kövesse Párizsba. Az engedelmeskedett. Mivel én árva vagyok, velem nem törődött senki, s otthagytak pénz és élelem nélkül. Ekkor megesküdtem, hogy ha mindenki Versailles-ba megy, jó

lovakkal és fényes hintókon, elmegyek én is Versailles-ba, mégpedig gyalog, a tizennyolc éves lábamon, és a tizennyolc éves lábamon ugyanolyan gyorsan odaérek, mint ők a lovaikkal és a hintóikon. Sajnos, cserbenhagyott az erőm, jobban mondva, a sors ellenem fordult. Ha nem vész el a pénzem, ehettem volna; s ha éjjel eszem, reggelre utolérhettem volna a lovakat.

- Nahát, micsoda lelkierő! - lelkendezett az ifjú hölgy. - Gratulálok, barátom. De úgy veszem észre, egy dologról megfeledkezett...

- Éspedig?

- Arról, hogy Versailles-ban lelkierőből nem lehet megélni.

- Párizsba megyek.

- Párizs e tekintetben fölöttébb hasonlít Versailles-hoz.

- Ha nem élek meg lelkierőből, megélek munkából, asszonyom.

- Helyes a válasz, gyermekem. De miféle munkából? A keze nem vall munkásra, sem teherhordóra!

- Tanulni fogok, asszonyom.

- Én úgy látom, máris nagyon sokat tud.

- Igen, mert tudom, hogy nem tudok semmit - válaszolta velősen Gilbert, felidézve Szókratész mondását.

- Nem akarok kíváncsiskodni, de megtudhatnám, miféle tudománnyal foglalkozna a legszívesebben, barátocskám?

- Asszonyom - válaszolta Gilbert -, azt hiszem, a legkülönb tudomány az, amellyel az ember a legtöbbet használhat felebarátainak. Másrészt viszont olyan semmi az ember, hogy önnön gyengeségének titkát kell tanulmányoznia, ha meg akarja ismerni erejét. Egyszer majd meg akarom tudni, miért akadályozta meg a gyomrom a lábamat, hogy tovább vigyen ma reggel; és a végén majd azt is meg akarom tudni, hogy vajon nem ugyancsak a gyomrom gyengesége borította-e el az agyamat azzal a dühvel, azzal a lázzal, azzal a fekete ködděl, amely leterített.

- Ó, kiváló orvos lesz magából, úgy vélem, máris elragadóan beszél az orvostudományról. Megígérem, hogy tíz év múlva csak magához járok.

- Igyekszem majd kiérdemelni ezt a megtiszteltetést, asszonyom - mondta Gilbert.

A kocsi megállt. Megérkeztek a váltóhelyre, de hintót nem láttak.

Az ifjú hölgy kérdezősködött. A trónörökösné egy negyedórája járt itt; Vitryben pihen majd meg, ott vált lovat, és ott reggelizik.

Új hajtó szállt nyeregbe.

A hölgy megvárta, míg, a szokott sebességgel, kiérnek a faluból; azután, hogy az utolsó házakat is maguk mögött hagyták, odaszólt a hajtónak:

- Kocsis, utoléri-e a trónörökösné hintait?

- Persze.

- Még Vitry előtt?

- Ó! Hát olyan sebesen ügettek...

- Talán, ha vágtában hajtana...

A hajtó csak nézett rá.

- Háromszoros taksa! - mondta a hölgy.

- Kezdte volna ezzel - válaszolt a kocsis -, már egy negyed mérföldre járnánk innét.

- Fogja, egy tallér, előlegbe; hozzuk be az elvesztett időt.

A kocsis hátrahajolt, a hölgy előre, kezük végül összeért, és a tallér az utas tenyeréből a kocsiséba vándorolt.

A lovak hátán csattant az ostor. A hintó úgy száguldott tova, mint a szélvész.

Váltás közben Gilbert leszállt, s arcot, kezet mosott egy kútnál. Arca is, keze is valósággal megszépült; utána lesimította pompás haját.

„Nem is lesz csúnya orvos belőle" - gondolta az ifjú hölgy.

Ránézett Gilbert-re, és rámosolygott.

Gilbert erre úgy elvörösödött, mint aki tudja, hogy mi derítette mosolyra útitársát.

Hogy párbeszédét a kocsissal befejezte, a hölgy ismét Gilberthez fordult, elmésségei, szertelensége és velős mondásai roppantul mulattatták.

Nagyokat kacagott, meghallván talmi bölcselmektől hemzsegő válaszait, s csak olykor-olykor hagyta abba a nevetést, hogy az utat kémlelje a távolban. Valahányszor a karja Gilbert homlokához ért, vagy gömbölyű térde útitársa oldalába nyomódott, a szép hölgy jót mulatott magában, látva, hogy a jövendő orvos lesüti a szemét, s arcába szökik a vér.

Körülbelül egy mérföldet mehettek így. Egyszerre a fiatal nő felkiáltott örömében, s olyan hevesen hajolt az első ülés felé, hogy egész testével Gilbert-re borult.

Meglátta a kíséret utolsó társzekereit: kínosan vánszorogtak fölfelé egy hosszú kaptatón, ahol húsz hintó sorakozott egymás mögött, szinte valamennyiből kiszálltak az utasok.

Gilbert kibontakozott a nagyvirágos ruha fodraiból, kidugta a fejét útitársnője hóna alatt, ő is föltérdelt az első ülésre, és mohó szemmel kereste de Taverney kisasszonyt a fölfelé vonuló törpék sokaságában.

Felismerni vélte Nicole-t a bóbitájáról.

- Ott vannak, asszonyom - mondta a kocsis. - És most mit tegyek?

- Meg kell előzni őket.

- Megelőzni? Az lehetetlen, asszonyom. A trónörökösnét nem lehet megelőzni.

- Miért nem?

- Mert tilos. Az ördögbe is! Megelőzni a király lovait! Biztos gályarabság!

-. Ide figyelj, barátom, csinálj, amit akarsz, de le kell hagynom őket.

- Hát ön nem tartozik a kíséréthez? - kérdezte Gilbert, aki az ifjú hölgy kocsiját mindeddig egy megkésett hintónak vélte, s azt hitte, csak azért e nagy sietség, hogy utolérjék a kocsi-oszlopot.

- A tudásszomj szép dolog - válaszolt az ifjú hölgy -, a kotnyelesség nem visz jóra.

- Bocsásson meg, asszonyom - felelte Gilbert elvörösödve.

- Na, most mit csinálunk? - kérdezte a hölgy a postakocsist.

- Az ördögbe is! Hát szépen elballagunk mögöttük Vitryig. Ott meg, ha őfensége megáll, engedélyt kérünk az előzésre.

- Igen ám, de akkor megkérdezik, ki vagyok, és megtudják, hogy... Nem, nem, ez így nem jó; találjunk ki valami mást.

- Asszonyom - szólalt meg Gilbert -, adhatnék egy tanácsot?

- Adjon csak, barátom, adjon, s ha jó a tanácsa, megfogadjuk.

- Azt ajánlanám, hogy forduljunk el valamelyik keresztúton, elkerülve Vitryt, így megelőznénk a trónörökösnét, és a köteles tisztelet ellen sem vétenénk.

- Jól beszél a fiú! - kiáltott fel a fiatal nő. - Kocsis, nincs valami keresztút errefelé?

- Merre, asszonyom?

- Bármerre, csak a trónörökösnét hagyjuk a hátunk mögött.

- Ja, vagy úgy - mondta a kocsis -, hát itt van mindjárt jobbra a marolle-i út, amely elkerüli Vitryt, és La Chaussée-nál torkollik be újra az országútba.

- Remek! - lelkesedett a fiatal nő. - Ez az!

- De azt tudja, asszonyom, hogy ezzel a kerülővel duplája az út? - mondta a kocsis.

- Két Lajos-aranyat kap, ha a trónörökösné előtt ér La Chaussée-ba.

- Nem fél, asszonyom, hogy összetörik a hintója?

- Nem félek én semmitől. Ha a hintó összetörik, lóháton megyek tovább.

És a kocsi jobbra térve, elhagyta az országutat, ráfordult egy mély kátyús keresztútra, s egy szőke vizű patak mentén haladt tovább, amely La Chaussée és Mutigny között torkollik a Marne-ba.

A kocsis megtartotta szavát; mindent megtett, ami tőle tellett, hogy összetörje a hintót, de azért is, hogy célhoz érjenek.

Gilbert vagy hússzor is a nyakába esett útitársnőjének, az meg vagy hússzor Gilbert karjaiba omlott.

A fiú tudta, hogyan kell lovagiasan, de nem tolakodón viselkedni. Ajkáról visszaparancsolta a mosolyt, de a szeme megvallotta a fiatal nőnek, hogy milyen szépnek találja.

A kátyú és a magány hamarosan meghitt viszonyt teremtett közöttük; kétórai zötykölődés után Gilbert úgy érezte, hogy már tíz esztendeje ismeri útitársnőjét, a fiatal nő meg esküdni mert volna, hogy születése óta ismeri Gilbert-t.

Tizenegy óra tájban visszaértek a vitry-châlons-i országúira. Megállítottak egy lovas hírvivőt, akitől megtudták, hogy a trónörökösné Vitryben reggelizik, de ezenfelül még pihen is két órát, annyira kimerült.

Az ember azt is hozzáfűzte, hogy siet a legközelebbi váltóállomásra, meghagyni a fogatos tiszteknek, hogy délután három vagy négy órára legyenek készen.

A hölgy odavolt örömében e hír hallatán.

A kocsisnak odaadta az ígért két aranyat, majd Gilbert-hez fordult:

- No, most legalább mi is megreggelizhetünk a legközelebbi állomáson.

Ámde a sors könyvében az volt megírva, hogy Gilbert azon az állomáson sem fog reggelizni.

XXI

Amelyben új szereplővel kötünk ismeretséget

A dombtetőről, amelyre most kapaszkodott fel a postakocsi, megpillantották La Chaussée falucskát, ahol lovat kellett váltaniuk.

Kedves kis fészek volt, szalmatetős házacskáit lakosainak szeszélye hol az út közepére, hol a sűrű erdő szegélyére helyezte, egy hajításnyira a forrástól, de a házak többnyire annak a nagyobb pataknak a folyását követték, amelyről az imént beszéltünk, s a patakon át hidacskák vagy pallók vezettek mindegyik házhoz.

Ám e percben egy férfiú volt a legfeltűnőbb jelenség e bájos falucskában: a patak folyása iránt állt az út kellős közepén, úgy állt ott, mintha valami felsőbb hatalmasság parancsára tenné, s hol az országutat kémlelte fürkésző tekintettel, hol egy hosszú szőrű, pompás szürke paripán jártatta a szemét; a ló egy kunyhó ablakához volt kötve, s fejét fel-felkapva meg-megrázta az ablakdeszkát, érthető nyugtalansággal, mivel nyereg volt a hátán, ami jelezte, hogy a mén a gazdáját várja.

Az idegen, aki ráunt, hogy, mint mondottuk, hiába kémlelje az utat, oda-odament a lóhoz, és szakértő szemmel mustrálgatta, gyakorlott kézzel ráveregetett húsos tomporára, vagy megcsipkedte karcsú lábát. Azután, elkerülve a rúgást, amellyel a nyugtalan állat minden hasonló kezdeményezésre válaszolt, visszatért figyelőhelyére, és a néptelen utat fürkészte.

Végül, hogy semmi nem jött, megdöngette az ablaktáblát.

- Hé! Van itt valaki? - kiáltott be.

- Ki kopog? - kérdezte egy férfihang.

És az ablaktábla kinyílt.

- Uram - mondta az idegen -, ha eladó a lova, itt a vevő rá.

- Láthatja, hogy nincs szalmacsutak a farkán - válaszolta egy parasztforma ember, behúzva az ablaktáblát, amelyet kinyitott az imént.

A válasz láthatóan nem elégítette ki az idegent, mert másodszor is bezörgetett.

Szálfatermetű, izmos, negyvenévesforma ember volt, bőre vörhenyes, szakálla kékesfekete, bő csipke kézelőjéből kilátszott bütykös keze. Paszományos kalpagját félrecsapva hordta, mint a vidéki tisztecskék, akik szeretik ijesztgetni a párizsiakat.

Harmadszor is bezörgetett. Végül, türelmét vesztve, így kiáltott:

- Azt tudja, barátocskám, hogy maga nem valami előzékeny, s ha ki nem nyitja ezt az ablakot, betöröm, de tüstént!

Erre a fenyegetésre ismét kinyílt az ablak, s ugyanaz az arc jelent meg benne.

- Hát nem hallotta, hogy a ló nem eladó? - mondta másodjára is a paraszt. - Érje be ennyivel, az ördög vigye el magát!

- De ha mondom, hogy szükségem van egy gyors lábú lóra.

- Ha gyors lábú ló kell magának, menjen a postára, ott béreljen. Van ott vagy hatvan, őfelsége istállóiból, válogasson köztük. Ne attól vigye el a lovát, akinek csak egy van.

- De ha mondom, hogy nekem ez kell.

- Volna esze hozzá! Egy arabs telivér!

- Egy okkal több, hogy ezt akarjam.

- Az lehet, hogy maga ezt akarja, de... sajnos, nem eladó.

- De hát kié ez a ló?

- Maga nagyon kíváncsi.

- Te meg nagyon titkolózol.

- No, hát az a ló valakié, aki nálam lakik, és úgy szereti ezt a jószágot, mint az édesgyerekét.

- Beszélni akarok az illetővel.

- Alszik.

- Férfi az vagy nő?

- Nő.

- Nahát akkor, mondd meg annak a nőszemélynek, hogy ha szüksége van ötszáz aranyra, megkaphatja cserébe a lóért.

- Ejha - mondta a paraszt, elkerekítve szemét -, ötszáz arany! Szép pénz!

- Azt is mondd meg, ha akarod, hogy a királynak kell ez a ló.

- A királynak?

- Személyesen.

- Talán csak nem maga a király?

- Nem, de én képviselem.

- A királyt képviseli? - kérdezte a paraszt, s levette a kalapját.

- Mozgás, barátom, a király nem ér rá.

És az óriás fürkésző pillantást vetett az országútra.

- Jól van, mihelyt a hölgy fölébred - felelte a paraszt -, megemlítem neki a dolgot, legyen nyugodt.

- Igen, csakhogy nekem nincs időm megvárni, míg fölébred.

- Hát akkor mit csináljunk?

- Ébreszd fel, a teremtésit!

- Nem merem.

- Hát akkor majd fölébresztem magam. Figyelj csak ide!

És azzal őfelsége állítólagos képviselője előrelépett, hogy megzörgesse a fölső ablaktáblát a kezében tartott ezüstgombos lovaglópálcával.

- Azt már aztán nem!

De fölemelt keze nyomban visszahanyatlott, meg sem érintve az ablaktáblát, mivel abban a pillanatban meglátott egy közeledő hintót, amelyet három végsőkig csigázott ló húzott.

Az idegen éles szeme azonnal fölismerte a hintó címertábláját, s olyan sebesen futott elébe, hogy megszégyenítette volna még azt az arabs telivért is, amelyet mindenáron meg akart szerezni magának.

Ez a hintó az a postakocsi volt, amelyben az ifjú hölgy, Gilbert őrangyala utazott.

A kocsis, meglátván a hadonászó férfit, készségesen megállt, mivel amúgy sem volt bizonyos benne, hogy a lovai kibírják még a postaállomásig.

- Chon! Te drága! Hát te vagy az, csakugyan? - kiáltott az idegen. - Isten hozott! Isten hozott!

- Én hát, Jean, személyesen - válaszolta a különös néven nevezett hölgy. - Hát te mit keresel itt?

- Micsoda kérdés! Téged várlak, a kutyafáját!

És az óriás egy ugrással a kocsi felhágóján termett, az ajtó nyílásán át hosszú karjába ölelte a fiatal nőt, és összevissza csókolta.

Ekkor hirtelen meglátta Gilbert-t, aki mit sem tudva róla, hogy milyen viszony fűzi egymáshoz az iménti jelenetben szereplő két személyt, körülbelül olyan mogorva képet vágott, mint a kutya, amelyik elől elveszik a csontot.

- No nézd csak - mondta a férfi -, hát te kit szedtél föl?

- Egy hallatlanul mulatságos kis filozófust - válaszolta Chon kisasszony, ügyet sem vetve rá, hogy védencére sértő-e vagy hízelgő, amit mond.

- És hol találtad?

- Az országúton. De most ne erről beszéljünk.

- Igazad van - válaszolta a Jeannak nevezett férfiú. - Mi újság a jó öreg Béarn grófné dolgában?

- Rendben.

- Rendben? Hogyhogy?

- Úgy, hogy eljön.

- Eljön?

- El, el, el - bólogatott Chon kisasszony.

Ez a jelenet még mindig a hintó hágcsója és a belseje között játszódott.

- De hát tulajdonképpen mit mondtál neki?

- Hogy ügyvédjének, Flageot-nak a lánya vagyok, hogy éppen Verdunben jártam, s apám megbízott, hogy értesítsem, mikorra tűzték ki perének tárgyalását.

- Csak ennyit?

- Hát persze. Még csak annyit tettem hozzá, hogy a tárgyalás miatt okvetlenül Párizsban kell tartózkodnia.

- Ezt hogy fogadta?

- Kinyitotta azt az apró, szürke szemét, szippantott a tubákjából, kijelentette, hogy Flageot a világ legderekabb embere, és kiadta a parancsot, hogy készüljenek fel az utazásra.

- Chon, ez nagyszerű! Megteszlek rendkívüli nagykövetemnek. És most, reggelizünk?

- De még mennyire! Ez a szerencsétlen fiú éhen hal itt; de sietünk, ugye?

- Ugyan miért?

- Mert a nyakunkon vannak.

- Az a vén pereskedő? Elég, ha két órával megelőzzük; csak de Maupeou úrral legyen időnk beszélni.

- Nem ő, hanem a trónörökösné.

- Eridj már! A trónörökösné még legföljebb Nancyban van.

- Vitryben!

- Innét három mérföldre?

- Se messzebb, se közelebb.

- A teremtésit! Ennek a fele se tréfa! Gyerünk, kocsis, gyerünk!

- Hová, uram?

- A postára.

- Beül az úr, vagy leszáll?

- Maradok, ahol vagyok, csak menjen már!

A hintó elindult, hágcsóján az utassal; öt perc múlva megállt a postafogadó előtt.

- Gyorsan, gyorsan, gyorsan! - kiáltotta Chon. - Kotlettet, csirkét, tojást, egy palack burgundit, csak a legszükségesebbet, máris megyünk tovább!

- Bocsásson meg, asszonyom - mondta a postamester megállva az ajtó küszöbén -; csak a saját lovaival mehet tovább.

- Micsoda? Ezekkel a lovakkal? - mordult fel Jean, lomhán lelépve a hágcsóról.

- Ahogy mondom, ugyanazokkal, amelyekkel idáig jöttek.

- Azt már nem - jelentette ki a kocsis -; már így is a dupláját tették meg az előírt útnak; nézzék a szerencsétlen párákat, hogy odavannak!

- Igaz - hagyta helyben Chon -, képtelenség, hogy továbbmenjenek.

- De hát miért nem tud pihent lovat adni?

- Mert nincs.

- De hát kell hogy legyen... A szabályzat előírja, a pokolba is!

- Uram, a szabályzat szerint tizenöt lónak kell lennie az istállómban.

- No és?

- No és, tizennyolc van.

- Ez több, mint amit kérek, mert én beérem hárommal is.

- Igen ám, de mind úton vannak.

- Mind a tizennyolc?

- Mind a tizennyolc.

- Mennydörgős mennykő! - szitkozódott az utas.

- Na de vicomte! - kérlelte a fiatal nő.

- Jó, jó, Chon - csöndesítette a nagyhangú lovag -, nyugodj meg, majd türtőztetem magam... És mikor jönnek vissza a gebéid? - fordult oda a vicomte a postamesterhez.

- Fogalmam sincs róla, nemesuram; a hajtóktól függ; talán egy óra is beletelik, de lehet, hogy kettő.

- Aztán tudja-e, postamester - kérdezte Jean vicomte úr, bal fülére vágva a kalpagját, és jobb lábán rugózva -, aztán tudja-e, hogy én soha nem tréfálok?

- Le vagyok sújtva, én igazán jobban szeretném, ha az úr csak tréfából haragudna.

- Na mozgás, fogjanak be, de tüstént - mondta Jean -, mert különben megharagszom.

- Jöjjön ki velem az istállóba, uram, s ha csak egy lovat is talál a jászolnál, odaadom ingyen.

- Te alamuszi! És ha hatvanat találok?

- Az pontosan olyan, mintha egyet sem találna, uram, mivel az a hatvan ló a királyé.

- Na és?

- Na és, azokat nem adjuk bérbe.

- Akkor minek vannak itt?

- Hát a trónörökösné szolgálatára.

- Micsoda! Hatvan ló a jászol mellett, s nekem nem jut egy sem?

- Ej, hát értse meg...

- Én csak egy dolgot értek meg, azt, hogy sietek.

- Az kellemetlen.

- És minthogy a trónörökösné csak estére ér ide... - folytatta a vicomte, ügyet sem vetve a postamester közbeszólására.

- És?... - kérdezte a postamester elhűlve.

- És a lovak még visszaérnek a trónörökösné érkezése előtt.

- Uram - háborodott fel a szerencsétlen ember -, volna mersze, hogy...

- Nem, majd terád várok vele! - mondta a vicomte, és belépett a színbe.

- De uram...

- Csak hármat. Nem kérek nyolcat, mint a királyi hercegek, noha jogom volna rá, ha másként nem, összeköttetéseim révén; nem, nekem három is elég.

- De egyet sem kap! - üvöltötte a postamester, a lovak és az idegen közé vetve magát.

- Gazfickó! - tört ki a vicomte, elsápadva mérgében -, tudod te, ki vagyok?

- Vicomte - sikoltotta Chon hangja -, vicomte! Csak semmi botrányt, az ég szerelmére!

- Igazad van, drága Chonchon, igazad van.

Majd pár pillanatnyi töprengés után, így folytatta:

- Ne szaporítsuk a szót, cselekedjünk...

Azzal újra odafordult a postamesterhez, és lefegyverző nyájassággal kijelentette:

- Leveszem magáról a felelősséget, kedves barátom.

- Hogyhogy? - kérdezte amaz még mindig gyanakodva, noha látta, hogy a vicomte-nak barátságos az arca.

- Magam szolgálom ki magam. Itt van három, tökéletesen egyforma termetű ló. Elviszem őket.

- Mit beszél? Elviszi őket?

- El.

- És erre mondja, hogy leveszi rólam a felelősséget?

- Hát persze, nem maga adta őket, úgy vitték el, erővel.

- De mondom, hogy ez lehetetlen.

- Na, nézzük csak, hol tartják a lószerszámot?

- Senki ne mozduljon! - förmedt rá a postamester az udvarban és a kocsiszínben őgyelgő két-három istállószolgára.

- Ó, a zsiványok!

- Jean! Édes Jean! - kiáltotta Chon, aki a nagykapuból mindent látott és hallott. - Csak semmi botrányt, barátom! Küldetésben vagy, viseld el a bajt.

- Bármit, csak a késedelmet nem! - jelentette ki Jean tökéletes hidegvérrel. - S mivel e csibészek, még ha segítenek is, csak feltartanak, inkább elvégzem a munkát magam.

S hogy fenyegetését beváltsa, Jean sorjában leemelt három hámot a falról, s kezdte fölszer-számozni a három lovat.

- Könyörgök, Jean! - sikoltotta Chon, összekulcsolva a kezét. - Könyörgök!

- Oda akarsz érni, vagy nem? - kérdezte a vicomte fogcsikorgatva.

- Oda, persze hogy oda! Ha nem érünk oda, vége mindennek!

- Nahát akkor hagyd, hogy tegyem a dolgom!

Azzal a vicomte, kivezetve a többi ló közül a kiválasztott három állatot, amelyek eléggé szemrevaló jószágok voltak, a hintó felé indult.

- Gondolja meg, uram, gondolja meg - siránkozott a postamester, Jean nyomában -, felségsértést követ el, ha elorozza ezeket a lovakat!

- Nem vagyok én tolvaj, te tökfej, csak kölcsönveszem őket, és kész. Gyerünk, kis feketéim, gyerünk!

A postamester a gyeplőhöz kapott, de mielőtt elérhette volna, az idegen durván félrelökte.

- Bátyám! Bátyám! - rimánkodott Chon kisasszony.

- Ó, hát a bátyja - suttogta Gilbert a hintóban, megkönnyebbülve.

Ebben a pillanatban kinyílt egy ablak, éppen szemközt az udvarház kapujával, az utca túl-oldalán, és megjelent egy bűbájos asszony képe, látszott, hogy méltatlankodik a lárma miatt.

- Ó, ön az, asszonyom - szólt Jean, teljesen más hangnemben.

- Hogyhogy én? - kérdezte a nő idegenes franciasággal.

- Szóval felébredt? Nagyszerű. Hajlandó eladni nekem a lovát?

- A lovamat?

- Igen, azt a szürke arabs mént, amelyik az ablakhoz van kötve. Tudja meg, hogy ötszáz aranyat adok érte.

- A lovam nem eladó, uram - mondta a fiatalasszony, becsukva az ablakot.

- Úgy látszik, nincs ma szerencsém - mondta Jean -, se pénzért, se bérbe nem adnak lovat. A fene essen belé! A szürkét elviszem, ha nem adják el, a mecklenburgiakat pedig halálra hajszolom, ha nem adják bérbe. Patrice, hozzám!

Az idegen úr lakája leugrott a hintó magas bakjáról.

- Fogj be - parancsolt rá Jean az inasára.

- Lovászok, hozzám! ide hozzám! - ordított a postamester.

Két istállófiú odafutott.

- Jean! Vicomte! - sikoltozott Chon kisasszony, hadonászva a kocsiban, amelynek ajtaját hiába próbálta nyitogatni -, megőrültél! Halomra gyilkolnak valamennyiünket!

- Gyilkolnak! Mindjárt mi fogunk gyilkolni, remélem! Hárman három ellen. Gyerünk, kis filozófus! - bődült rá Jean Gilbert-re, akit valósággal megbénított az elszörnyedés. - Gyerünk!, kifelé!, kifelé!, ki onnét! Verekedjünk, bottal, kővel vagy ököllel! Szálljon le már, a teremtésit, ne üljön ott, mint egy faszent!

Gilbert aggódó, egyszersmind könyörgő pillantást vetett pártfogójára, aki visszatartotta a karjánál fogva.

A postamester torkaszakadtából üvöltött, maga felé húzva a lovakat, míg Jean a túlsó oldalról ráncigálta őket.

A trió oly gyászos és zajos koncertet adott, amilyet nem hallott még a világ.

De a küzdelem nem tarthatott soká. Jean vicomte, aki már fáradt volt és dühös, elvesztette türelmét, s akkora ökölcsapást mért a lovak védelmezőjére, hogy az belepottyant a kacsa-úsztatóba, a megriadt kacsák és libák közé.

- Segítség! - kiáltotta. - Gyilkos! Gyilkos!

Ezalatt a vicomte, aki láthatólag nem akarta fölöslegesen vesztegetni az idejét, sietett befogni.

- Segítség! Gyilkos! Gyilkos! Segítség! A király nevében! - folytatta a postamester, igyekezve maga mellé állítani a két megrémült lovászfiút.

- Ki kér itt segítséget a király nevében? - kiáltotta váratlanul egy lovas, bevágtatva a posta udvarára, s a jelenet szereplőinek orra előtt fékezve meg verítékben fürdő lovát.

- Philippe de Taverney úr! - mormolta Gilbert, s igyekezett minél jobban meglapulni a kocsi belsejében.

Chon, kinek a figyelmét semmi nem kerülte el, meghallotta a fiatal férfi nevét.

XXII

Jean vicomte

A trónörökös ifjú testőr hadnagya, mert csakugyan ő volt az, leugrott lováról, meglátva ezt a nem mindennapi jelenetet, amely már a postafogadó köré csődítette La Chaussée falucska asszonynépét és gyerekhadát.

A postamester, Philippe-et meglátva, úgyszólván térdre borult a nem várt megmentő előtt, kit egyenest a Gondviselés küldött hozzá.

- Tiszt uram - kiáltotta -, tudja-e, mi történik itt?

- Nem - válaszolta hidegen Philippe -, de maga majd elmondja, barátom.

- Nos, erővel el akarják venni ő királyi fensége, a trónörökösné lovait.

Philippe úgy hegyezte a fülét, mint aki valami teljességgel hihetetlen dolgot hall.

- És ugyan bizony ki akarja elvenni a lovakat? - kérdezte.

- Az úr - mondta a postamester, és Jean vicomte-ra mutatott.

- Az úr? - ismételte meg Philippe.

- De én ám, a teremtésit! Én magam - mondta a vicomte.

- Itt valami tévedés lesz - mondta Taverney a fejét ingatva -, ez lehetetlenség, az úr vagy bolond, vagy az úr nem nemesember.

- E két pontban téved, kedves hadnagy úr - válaszolta a vicomte -; egyrészt nem ment el az eszünk, másrészt meg, most szálltunk ki őfelsége hintójából, s készülünk visszaszállni éppen.

- Ha pedig nem ment el az esze, s most szállt ki őfelsége hintajából, mi címen nyúl hozzá a trónörökösné lovaihoz?

- Először is, itt hatvan ló van. Ő királyi fenségének legföljebb nyolcra van szüksége; nagy balszerencsém lenne, ha találomra kiválasztván hármat, éppen a trónörökösné lovait vinném el.

- Hatvan ló van, az igaz - hagyta helyben a fiatal férfi. - Ő királyi fenségének legföljebb nyolcra van szüksége, ez is igaz; de mindez nem változtat azon, hogy a lovak mind egy szálig ő királyi fensége tulajdonát képezik, és ön nem rendelkezhet a hercegnő szolgálatára rendelt állománnyal.

- Már miért ne rendelkezhetnék - felelt amaz gúnyosan -, hiszen látja, hogy elviszem ezt a fogatot. Talán gyalogoljak, miközben ezek a léhűtő lakájok négylovas hintón járnak? A teremtésit! Kövessék a példám: érjék be hárommal, s még tartalékuk is marad!

- Ezek a lakájok azért járnak négylovas hintón, uram - válaszolta Philippe, tiltón emelve kezét a vicomte elé, hogy ne ragaszkodjék olyan makacsul elhatározásához -, mert a király így rendelkezett. Szóljon rá a szolgájára, uram, hogy vigye vissza a lovakat oda, ahonnan elhozták.

Mindezt nagyon határozottan, de nagyon udvariasan mondta; csak valami elvetemült fickó nem válaszolt volna rá ugyanolyan udvariasan.

- Talán igaza is lenne, kedves hadnagyom - válaszolt a vicomte -, ha az ön feladata volna őrködni e jószágon; egyelőre azonban nincs róla tudomásom, hogy a trónörökös testőreit lovászokká léptették volna elő; hunyja be szépen a szemét, mondja meg az embereinek, hogy kövessék példáját, s aztán, Isten hírével!

- Téved, uram; se elő nem léptettek, se le nem fokoztak lovásszá, és e pillanatban mégis a feladatomat teljesítem, mivel a trónörökösné személyesen küldött előre, hogy ellenőrizzem a váltást.

- Az már más - felelte Jean -; de hadd jegyezzem meg, tiszt uram, ugyancsak szomorú szolgálat ez, és ha az ifjú hölgy mindjárt kezdetben így bánik a hadsereggel...

- Kiről beszél ezen a hangon? - szakította félbe Philippe.

- Az ördögbe is! Hát a kis osztrákról.

A fiatalember olyan fehérre vált, mint a mosott gyolcs.

- Azt merészeli mondani, uram?... - fortyant fel.

- Nemcsak mondom, teszem is - folytatta Jean. - Gyerünk, Patrice, fogj be, fiam, aztán igyekezzünk, mert nem érek rá.

Philippe megragadta az első ló kantárját.

- Uram - mondta Philippe de Taverney szokott csöndes hangján -, lenne olyan szíves megmondani, hogy kicsoda ön?

- Ragaszkodik hozzá?

- Ragaszkodom hozzá.

- Na jó! Jean Dubarry vicomte vagyok.

- Hogyan? Ön a fivére annak a...?

- ...a hölgynek, aki becsukatja a Bastille-ba, kis tisztem, ha még sokat papol.

S azzal a vicomte fönn termett a hintóján.

Philippe odalépett a kocsi ajtajához.

- Jean Dubarry vicomte úr - mondta -, lesz szíves kiszállni a hintóból?

- Még mit nem! Épp erre van időm - mondta a vicomte, s húzta befelé a hintó nyitott ajtaját.

- Ha még egy másodpercig ellenkezik, uram - folytatta Philippe, baljával visszatartva az ajtót, hogy be ne csukódjék -, becsületszavamat adom, hogy keresztülszúrom a kardommal.

És szabad jobbjával kihúzta a kardját.

- Jaj, Istenem! - sikoltott fel Chon. - Hisz ez gyilkosság! Hagyja a lovakat, Jean, hagyja!

- Úgy, szóval fenyegetőzik! - vicsorgott a vicomte, s ő is megragadta kardját, amelyet már letett az első ülésre.

- És a fenyegetést be is váltom, ha még egy másodpercig, értette, egyetlenegy másodpercig ellenkezik - mondta az ifjú megsuhintva kardját.

- Soha el nem megyünk innét - súgta oda Chon Jeannak -, ha szép szóval meg nem győzi ezt a tisztet.

- Sem szép szó, sem erőszak meg nem gátolhat feladatom végrehajtásában - jelentette ki Philippe, s udvariasan meghajolt, mivel meghallotta a fiatal nő tanácsát -; próbálja ön is engedelmességre bírni az urat, mert különben a király nevében, akit képviselek, kénytelen leszek megölni, ha hajlandó megvívni velem, vagy letartóztatni, ha szabódik.

- Én meg azt mondom, hogy akkor is útra kelek! - üvöltötte a vicomte, kiugorva a kocsiból, s egyazon mozdulattal kardját is kirántva.

- Az majd elválik, uram - mondta Philippe, vívóállásba helyezkedve s fölemelve kardját -; elkészült?

- Hadnagy uram - szólalt meg a brigadéros, aki Philippe parancsnoksága alatt a kíséret hat emberét vezette -, hadnagy uram, akarja, hogy...?

- Ne mozduljon, brigadéros - mondta a hadnagy -, ez magánügy. Rajta, vicomte úr, kezdhetjük!

Chon kisasszony hangosan sikoltozott; Gilbert azt kívánta, bár lenne a kocsi olyan mély, mint egy kút, hogy minél jobban elrejtőzhessen.

Jean támadott először. Kivételes ügyességet tanúsított a fegyverforgatásban, amihez inkább ész kell, semmint testi erő.

Azonban a vicomte erejét szemmel láthatóan fölemésztette dühe. Philippe ellenben úgy forgatta kardját, mintha csak vívótőrrel gyakorlatozna a fegyverteremben.

A vicomte hátrált, előrelépett, jobbra ugrott, balra ugrott, kitörés közben harsányan fel-felkiáltott, akár a katonai vívómesterek.

Ezzel szemben Philippe összeszorította a fogát, tágra nyitotta a szemét, szilárd volt és megingathatatlan, mint egy szobor, s mindent látott, mindent kitalált.

Elhallgatott mindenki, és figyelt, Chon csakúgy, mint a többiek.

Már két vagy három perce tartott a viadal, ámde Jean cselei, kiáltásai, hátrálásai nem hoztak eredményt, Philippe meg, ki nyilvánvalóan tanulmányozta ellenfele stílusát, még egyszer sem tört ki.

Jean vicomte hirtelen felkiáltott és hátraugrott.

Kézelőjét ugyanabban a pillanatban megfestette a vére, mely sűrű cseppekben csörgedezett végig az ujjain.

Philippe egy gyors visszavágással átszúrta ellenfele alkarját.

- Megsebesült, uram - mondta.

- Érzem, az istenfáját! - kiáltott fel Jean elsápadva, és elejtette a kardját.

Philippe fölvette és visszaadta neki.

- Menjen, uram - mondta neki -, és máskor ne csináljon ilyen szamárságot.

- Ha csinálok is, megadom az árát, a fene enné meg! - dörmögte a vicomte. - Gyere gyorsan, te szegény Chonchon; gyere - mondta a húgának, aki közben leugrott a hintóról, és segítségére sietett.

- Nyilván ön is úgy ítéli meg, asszonyom - mondta Philippe -, hogy nem az én hibámból történt, és mélységesen fájlalom, hogy szorult helyzetemben kénytelen voltam kardot rántani egy hölgy színe előtt.

Azzal meghajolt és távozott.

- Fogja ki ezeket a lovakat, barátom, és vigye vissza őket a helyükre - mondta Philippe a postamesternek.

Jean az öklét rázta Philippe felé, de az csak a vállát vonogatta.

- Ni csak! Ahol jön éppen vissza három ló! - kiabált a postamester. - Courtin! Courtin! Tüstént fogja be őket ennek a nemesúrnak a kocsijába.

- De, gazduram...

- Mozgás, ne vitatkozzunk - mondta a fogadós -, az úr siet.

Jean ezalatt sem hagyta abba a szitkozódást.

- Kedves jó uram - kiáltotta a postamester -, ne búsuljon, ahol ni, jönnek már a lovak!

- Jó, jó! - dörmögött Dubarry -, de jöhettek volna a lovaid egy félórával előbb is.

És topogva nézegette átszúrt karját, amelyet Chon a zsebkendőjével kötözgetett.

Eközben Philippe újra nyeregbe szállt, s úgy adta ki rendelkezéseit, mintha mi sem történt volna.

- Induljunk, bátyám, induljunk már - nógatta Chon, a kocsi felé tuszkolva Dubarryt.

- És az arabs telivérem? - mondta amaz. - Ott egye meg a fene! Ma rossz napom van.

Azzal visszaült a hintóba.

- Na itt van! - mordult fel, meglátva Gilbert-t -, most még a lábamat se nyújthatom ki tisztességesen.

- Uram - válaszolta a fiatalember -, nagyon sajnálnám, ha útjában lennék.

- Ugyan már, Jean - szólt közbe Chon kisasszony -, ne zavarja el a kis filozófusomat.

- Üljön ki a bakra, az ördögbe is!

Gilbert elvörösödött.

- Nem vagyok inas, hogy a bakra üljek - mondta.

- Na látja! - szólt Jean.

- Mondja, hogy szálljak le, és leszállok.

- Ördög és pokol! Hát szálljon le! - tajtékzott Dubarry.

- Ne, ne! Üljön ide szembe velem - mondta Chon, karon ragadva a fiatalembert -: így legalább nem zavarja a bátyámat.

Majd a vicomte-hoz hajolva, a fülébe súgta:

- Ismeri azt az embert, aki az imént megsebesítette önt.

A vicomte szeme felragyogott.

- Kitűnő! Akkor csak maradjon. Ki az az úr?

- Philippe de Taverney.

A fiatal tiszt épp akkor lovagolt el a kocsi mellett.

- Hát itt van, kis hadnagy? - kiáltott rá Jean. - Most bezzeg fenn hordja az orrát, de jön még maga az én utcámba!

- Majd meglátjuk, uram, ha önnek is úgy tetszik - válaszolta Philippe szenvtelenül.

- Igen, igen, majd meglátjuk, Philippe de Taverney úr! - kiáltotta Jean, lesve a hatást, melyet a váratlanul odavetett név gyakorol a fiatal férfira.

Philippe valóban meglepődve kapta fel a fejét, s meglepetésébe egy csepp nyugtalanság is vegyült; de nyomban megnyugodott, s utánozhatatlan gráciával lengette meg kalpagját:

- Szerencsés utat, Jean Dubarry úr!

A kocsi elrobogott.

- Mennydörgés mennykő! - csikorgatta a fogát a vicomte. - Tudod-e, hogy kegyetlenül fáj, Chon?

- Az első állomáson kerítünk orvost, míg a fiú reggelizik - válaszolta Chon.

- Igaz is - mondta Jean -, meg sem reggeliztünk. - Ez a baleset elvette az étvágyamat; csak szomjas vagyok.

- Akar egy pohár burgundi párlatot?

- De még mennyire! Ide vele!

- Uram - szólt közbe Gilbert -, volna egy megjegyzésem...

- Halljuk.

- Csak annyi, hogy a szeszes ital nem nagyon használ önnek ilyen állapotban.

- Tényleg?

Aztán a vicomte újra Chonhoz fordult és megkérdezte:

- Csak nem orvos a te filozófusod?

- Nem, uram, nem vagyok orvos; majd leszek egyszer, ha Isten is úgy akarja - válaszolta Gilbert -; ellenben azt olvastam egy hadbavonulók számára írt értekezésben, hogy a sebesültet el kell tiltani a pálinkától, a bortól és a kávétól.

- Ó, szóval ezt olvasta. Jól van, ne is beszéljünk róla!

- De ha a vicomte úr volna szíves ideadni a zsebkendőjét, megnedvesíteném ennél a forrásnál, s ha a nedves vászonba csavarná a karját, mindjárt megkönnyebbülne tőle.

- Jól van, barátom, jól van - mondta Chon. - Kocsis, álljon meg! - kiáltotta.

A kocsi megállt. Gilbert megnedvesítette a vicomte zsebkendőjét a patakban.

- Ettől a fickótól nem tudunk majd nyugodtan beszélgetni! - vélekedett Dubarry.

- Majd beszélgetünk tájszólásban - mondta Chon.

- Nagy kedvem volna szólni a kocsisnak, hogy hajtson tovább, ezt meg hagyjuk itt a zsebkendőmmel együtt.

- Rosszul tenné, még hasznunkra lehet.

- Miben?

- Már nagyon fontos értesüléseket szereztem tőle.

- Miről?

- A trónörökösnéről; és láthatta az imént is, megmondta ellenfelének a nevét.

- Jó, nem bánom; maradjon.

Ekkor Gilbert már jött is vissza a hideg vízbe áztatott zsebkendővel.

A vicomte karjára csavart nedves ruha nagymértékben enyhítette a fájdalmát, amint Gilbert előre látta.

- Tényleg igaza volt; jobban érzem magam - mondta az. - Beszélgessünk.

Gilbert lehunyta a szemét, és kinyitotta a fülét; de csalódott várakozásában. Bátyja felszólítására Chon azon a káprázatos és pergő délfrancia tájnyelven válaszolt, amely úgy megszédíti a párizsiakat, hogy az egészből csak kántáló magánhangzókon tovasikló, olajos mássalhangzók bugyborékolását hallják.

Gilbert, bármennyire uralkodott is magán, bosszús fintort vágott, ami nem kerülte el Chon kisasszony figyelmét, aki kedvesen rámosolygott, vigasztalásul.

Gilbert e mosolyból megértett valamit: azt, hogy kímélik: a vicomte, akit a király elhalmoz kegyeivel, tekintettel van őrá, nyomorult kis féregre.

Ó, ha Andrée látná ebben a kényelmes hintóban!

Szívét büszkeség töltötte el.

Nicole eszébe se jutott.

A két testvér tájnyelven beszélgetett tovább.

- Remek! - kiáltott fel egyszerre a vicomte, kihajolva s hátratekintve a kocsi ablakából.

- Mi az? - kérdezte Chon.

- Jön utánunk az arabs mén.

- Miféle arabs mén?

- Amelyiket meg akartam venni.

- No nézd csak - mondta Chon -, nő ül rajta. Pompás egy teremtés!

- Kiről beszél?... A nőről vagy a lóról?

- A nőről.

- Hívja már ide, Chon; magától talán kevésbé tart, mint tőlem. Megadnék ezer aranyat a lováért.

- És a nőért? - kérdezte Chon kacagva.

- Érte... az utolsó vasamat is odaadnám... Hívja már ide!

- Asszonyom! - kiabált Chon. - Asszonyom!

Ámde a nagy fekete szemű fiatalasszony, fehér köpenyében és homlokát beárnyékoló hosszú tollas, szürke nemezkalapjában, nyílsebesen suhant el az út szélén, biztatva lovát:

- *Avanti! Dzserid! Avanti!*

- Olasz - jegyezte meg a vicomte. - De szép nő! A kutyafáját! Ha nem fájna ennyire a karom, most leugranék a kocsiról, hogy utánafussak.

- Én ismerem - mondta Gilbert.
- Na nézd csak! Ez a kis paraszt talán a vidék almanachja, hogy mindenkit ismer?
- Mi a hölgy neve? - kérdezte Chon.
- Lorenzának hívják.
- És ki ő?
- A varázsló felesége.
- Miféle varázslóé?
- Joseph Balsamo báróé.

A testvérek egymásra pillantottak.

Chon mintha kérdezte volna:

- Jól tettem, hogy itt tartottam?
- De még mennyire! - volt Jean ki nem mondott válasza.

XXIII

Reggeli fogadás Dubarry grófnénál

És most engedjék meg olvasóink, hogy elhagyjuk Chon kisasszonyt és Jean vicomte-ot, akik Châlons felé kocsikáznak az országúton, és ugyané családnak egy másik tagjához látogassunk el.

A versailles-i kastélynak abba a lakosztályába, amelyben egykor XV. Lajos leánya, Adélaïde lakott, az uralkodó idestova egy esztendeje szeretőjét, Dubarry grófnét telepítette be, miután jó előre kiszámította, hogy ez az államcsínyszámba menő lépés milyen hatást gyakorol majd az udvarra.

A kegyencnő örökös jövés-menése, fesztelen modora, vidám természete, el nem apadó jókedve, lármás szertelensége zsivajgó piactérré változtatta a hallgatag palotát, amelynek csak azokat a lakóit látták itt szívesen, akik kedvelték a sok mozgást és a zajos vidámságot.

Ebből a szűkre szabott lakosztályból - mert hiszen, lakója hatalmához képest valóban szűk volt - állandóan röpködtek az ünnepségekre szóló parancsok vagy a jeladások egy-egy mulatságra.

Ámde a kastély e részének pompázatos lépcsőin a legkülönösebb látványt a látogatók minden képzeletet felülmúló áradata nyújtotta, akik kora reggel, azaz kilenc óra tájban, selyembebársonyba öltözötten özönlöttek fölfelé a lépcsőn, hogy szerényen megüljenek egy ritkaságokkal zsúfolt előszobában, mely jóval kevésbé érdekelte őket, mint a bálvány, akit a szerencsés kiválasztottak magában a szentélyben imádhattak.

Egy nappal azután, hogy a kis La Chaussée falucska kapujában lezajlott az a jelenet, amelyről föntebb beszéltünk, reggel kilenc óra tájban, azaz a megszentelt órán, hímzett muszlin fésülködőköpenybe burkolózva, melynek pehelyfinom csipkéin átsejlett gömbölyű lába és alabástrom karja, Jeanne de Vaubernier, később Lange kisasszony, még később, hajdani pártfogójának, Jean Dubarry úrnak jóvoltából, Dubarry grófné, kiszállt ágyából, nem azt mondjuk, hogy úgy, mint Vénusz, mivelhogy szebb volt Vénusznál mindazon férfiak szemében, akik a képzeletnél többre tartják a valóságot.

Csodálatosan göndörödő gesztenyeszín haj, azúrkékkel erezett fehér bársonybőr, hol epekedő, hol meg átszellemült tekintet, cseresznyepiros, piciny ajkak, melyeket a legtisztább bíborral vont meg a mester ecsetje, s ha megnyíltak, kettős gyöngysort villantottak elő; gödröcskék mindenütt, arcán, állán, ujjain; a milói Vénuszét formázó kebel, kígyószerű hajlékonyság, tökéletes idomok: ezt nyújtotta Dubarryné a reggeli fogadásán részt vevő kiválasztottaknak; ezt szemlélte meg a többiekkel együtt reggelenként őfelsége XV. Lajos is, az éj kiválasztottja, megfogadva a bölcs mondást, ami szerint öregember ne hagyjon veszni egyetlen morzsát sem, mely lehull az élet asztaláról.

A kegyencnő már ébren volt egy ideje. Nyolc órakor csöngetett, hogy bocsássák be szobájába első hódolóját, a napot, előbb csak lassacskán, a sűrű függönyökön át, aztán a lengébbeken. Eznap reggel sugárözönnel köszöntött be a nap, s felidézve a hitregéből szerencséjét, végigcirógatta e tündéri szép nőt, ki nem futamodott meg, mint hajdanán Daphné, az istenek szerelmétől, hanem emberi mivoltában, olykor földi halandók szerelmét kereste. Sem kevélység, sem félelem nem volt olvasható karbunkulusként ragyogó szemében, mely mosolyogva vallatta a kezében tartott, aranykeretes, gyönggyel kirakott, kicsi, nyeles tükröt; és a hajlékony test, amelyről megkíséreltünk némi fogalmat adni az imént, kicsusszant az ágyból, amelyben a

legédesebb álmokon ringatózva pihent, lelépett a hermelin szőnyegre, lába, melyet Hamupipőke is megirigyelt volna, belebújt a papucsba, melyet két kéz nyújtott elébe, - egy fél pár ilyen papucs is dúsgazdaggá tehette volna Jeanne erdős szülőfalujának bármelyik favágóját, ha ez a favágó történetesen megtalálja.

Miközben e csábos szobor fölemelkedett fekhelyéről, s mind elevenebbé vált, vállára pompás malines-i csipkeköpenyt vetettek; aztán, hogy puha lábát egy pillanatra kivette a papucsából, olyan finom anyagból szőtt rózsaszín selyemharisnyát húztak rá, hogy jószerint alig különbözött a bőrtől, amelyre rásimult.

- Chonról semmi hír? - kérdezte mindjárt a komornájától.

- Semmi, asszonyom - válaszolta a kérdezett.

- És Jean vicomte-ról?

- Őróla sem.

- Vajon Bischi kapott hírt róluk?

- Ma reggel már jártunk a grófné húgánál.

- És nem jött levél?

- Nem, asszonyom, nem jött.

- Jaj, de unalmas ez a várakozás - mondta a grófné bájos kis fintort vágva -; mikor találnak már ki valamit, hogy az ember száz mérföldre levelezzen egy perc alatt? Na, igazán nem irigylem azokat, akik ma a szemem elé kerülnek! Eléggé tele van az előszobám?

- Még kérdezi, grófné?

- Hát hogy a csudába ne! Gondolja csak meg, Dorée: közeleg a trónörökösné, és így egyáltalán nem volna meglepő, ha elfordulnának tőlem a felkelő nap kedvéért. Én csak halvány csillagocska vagyok. Kik jöttek el? Hadd hallom!

- Hát d'Aiguillon úr, de Soubise herceg úr, de Sartines úr, Maupeou elnök úr.

- És Richelieu herceg úr?

- Nem mutatkozott.

- Sem ma, sem tegnap. Ahogy mondtam, Dorée. Félti a hírnevét. Küldessen a Hannover palotába, tudják meg, beteg-e a herceg.

- Igenis, grófné. Mindenkit egyszerre fogad a grófné, vagy magánkihallgatást tart?

- Magánkihallgatást tartok. Beszélnem kell de Sartines úrral; egyedül őt bocsássa be.

A grófné komornája még jóformán tovább sem adta a parancsot annak a jól megtermett kísérő lakájnak, aki az előszobákból a grófné belső szobájába vezető folyosón álldogált, amikor fekete egyenruhában, szürke szemének szigorúságát és keskeny ajkának keménységét a legnyájasabb mosollyal leplezve, máris feltűnt Párizs városának rendőrfőnöke.

- Jó reggelt, ellenségem - köszönt rá a grófné, oda sem fordulva, mivel jól látta a tükréből.

- Ellensége? Mármint hogy én, asszonyom?

- Ön bizony. Számomra a világ két emberfajtából áll: barátokból és ellenségekből. Közönyösöket nem ismerek, jobban mondva, az ellenségeim közé sorolom őket.

- És méltán, asszonyom. De azt árulja el, mivel érdemeltem ki én, aki oly nyilvánvaló odaadással szolgálom, hogy az utóbbi két osztályba soroljon?

- Azzal, hogy eltűri, hogy tömegével nyomtassanak, terjesszenek, árusítsanak s csempésszenek be a királyhoz mindenféle versikéket, bökrímeket, gyalázkodó firkálmányokat, és mindezt az én rovásomra. Ez gyalázat! ez förtelem! ez ostobaság!

- De hát, asszonyom, végtére is én nem tehetek róla...

- De igenis, tehet róla, mert ön tudja, ki az a nyomorult, aki mindezt összehordja.

- Asszonyom, ha mindezt egy ember írná, még csak a Bastille-ba se kellene csukatnunk, hogy elpusztuljon: magától is belepusztulna ebbe a tenger munkába.

- Azt tudja, hogy azzal, amit mond, legföljebb önmagát terheli?

- Nem mondanám, asszonyom, ha ellensége volnék.

- Az igaz, ne is beszéljünk többet róla. Most már szent a béke, rendben van, örülök neki; valami azonban még mindig aggaszt.

- Micsoda, asszonyom?

- Az, hogy olyan jóban van de Choiseulékkel.

- De Choiseul úr a miniszterelnök, asszonyom; ő parancsol és én engedelmeskedem.

- Úgy? Szóval, ha de Choiseul úr azt parancsolja önnek, hogy engem üldözzön, gyötörjön, bosszantson halálra, akkor ön szabad kezet ad mindazoknak, akik üldöznek, gyötörnek, halálba kergetnek? Köszönöm.

- Beszéljünk okosan - mondta de Sartines úr, és minden teketória nélkül leült, amit a kegyencnő nem vett tőle rossz néven, mivel Franciaország legtájékozottabb emberének minden meg volt engedve -; mit tettem önért három napja?

- Hírül adta, hogy futár indult Chanteloup-ból, a trónörökösné jöttét siettetni.

- Ez talán ellenséges tett volt?

- És ebben az egész bemutatkozási históriában, amely - mint tudja - fölöttébb érzékenyen érint, vajon mit tett értem?

- Mindent, amit csak tehettem.

- De Sartines úr, ön nem éppen őszinte.

- Asszonyom, ön sérteget!... Vajon ki kerítette önnek elő egy csapszékből, méghozzá két óra leforgása alatt, Jean vicomte-ot, akire azért volt olyan sürgősen szüksége, hogy elküldje mit tudom én hová, azazhogy nagyon is jól tudom, hová.

- Nem rossz! Talán jobb lett volna, ha hagyja, hogy sógorom,[12] a francia királyi család bizalmi embere, eltűnjön a szemem elől! - kacagott Dubarryné.

- Asszonyom, végtére is ezek értékes szolgálatok.

- Jól van, ez volt három napja. Ez volt tegnapelőtt; de tegnap, tett-e értem tegnap valamit?

---

[12] A közrendi származású Dubarryné - Guillaume Dubarryval való névházassága réven - sógornője volt Jean Dubarrynak, de Dumas regényében hol testvérének, hol sógorának-sógornőjének szólítja Jeant és Chont.

- Tegnap, asszonyom?

- Ó, ne is erőltesse az emlékezetét... A tegnapi napját másoknak tartogatta.

- Nem értem, asszonyom.

- Annál jobban értem én! Na, hadd hallom, uram, mit csinált tegnap?

- Reggel vagy este?

- Kezdjük a reggellel.

- Reggel szokásom szerint dolgoztam, asszonyom.

- Hány óráig dolgozott?

- Tíz óráig.

- És aztán?...

- Aztán meghívtam ebédre egy lyoni barátomat, aki fogadásból úgy akart Párizsba jönni, hogy én ne tudjak róla, de az egyik inasom már várta a sorompónál.

- És ebéd után?

- Megküldtem egy cégéres tolvaj címét az osztrák császári rendőrség főnökének, aki hiába nyomozott utána.

- És aki...?

- ... Bécsben tartózkodik.

- Eszerint ön nemcsak Párizsban ügyködik, hanem külföldi udvaroknak is dolgozik?

- Csak ha időm engedi, asszonyom.

- Jól van, ezt megjegyzem. És miután útnak indította a hírvivőt, mit csinált?

- Operába mentem.

- Hogy megnézze a kis Guimard-t? Szegény Soubise!

- Nem azért, hanem hogy nyakon csípjek egy hírhedt zsebmetszőt, akit nem zaklattam mind-addig, míg beérte a főadóbérlőkkel, de addig-addig ügyeskedett, míg két vagy három ízben már főrendeket károsított meg.

- Úgy érzem, inkább azt kellene mondania, hogy a fickó elügyetlenkedte a dolgát... És opera után, rendőrfőnök úr?

- Opera után?

- Igen. Nagyon kényes kérdéseket teszek föl, ugye?

- Nem. Opera után... Várjunk csak, hadd gondolkozzam.

- Ó, úgy látom, cserbenhagyja az emlékezete.

- Szó sincs róla. Opera után... Aha, emlékszem már.

- Akkor jó.

- Lementem, azaz inkább fölmentem egy bizonyos hölgyhöz, aki kártyabarlangot tart fenn a lakásán, s magam vittem be a For-l'Evêque börtönbe.

- A hölgy hintóján?

- Nem, fiákeron.

- Aztán?

- Hogyhogy aztán? Nincs tovább.

- Már hogyne volna.

- Visszaültem a fiákerba.

- És kit talált abban a fiákerban?

De Sartines úr elvörösödött.

- No nézzenek oda - kiáltott fel a grófné, s tapsolt a két kis kezével -, hát nem rápirítottam egy rendőrfőnökre!

- Asszonyom... - hebegte de Sartines úr.

- Na jó! - folytatta a kegyencnő. - Majd én mindjárt megmondom önnek, ki ült abban a fiákerban: de Grammont hercegné.

- De Grammont hercegné! - hüledezett a rendőrfőnök.

- Igenis, de Grammont hercegné, s azt kérte öntől, hogy juttassa be a király lakosztályába.

- Szavamra, asszonyom - fakadt ki de Sartines úr, nyugtalanul fészkelődve a karosszékében -, átengedem önnek a hivatalomat. A rendőrséget nem én irányítom, hanem ön.

- Mint látja, de Sartines úr, nekem is van rendőrségem; ezért hát csak vigyázzon magára!... Úgy, úgy! Grammont hercegné, egy fiákerban, éjfélkor, a rendőrfőnök úrral, s méghozzá az a fiáker lépésben halad! Tudja-e, mit csináltam abban a percben?

- Nem tudom, de iszonyúan félek. Még jó, hogy késő volt már.

- Igaz, de az mit sem számít: az éjfél a bosszú órája.

- És mit csinált? Hadd hallom!

- Titkosrendőreimen kívül vannak nekem állandó tollnokaim is: förtelmes rímfaragók, mocskosak, mint a koldusrongy, falánkak, mint a menyét.

- Nyilván nagyon rosszul táplálja őket.

- Nem táplálom én őket sehogy. Ha elhíznának, úgy elbutulnának, mint de Soubise úr; a háj elemészti az epét, ezt mindenki tudja.

- Folytassa, a hátam is borsódzik belé.

- Szóval, eszembe jutott az a sok gazság, amit Choiseulék - az ön hallgatólagos jóváhagyásával - elkövettek ellenem. Elfutott a méreg, és lantosaimnak megadtam a témát: *Pro primo*, de Sartines úr, ügyvédnek álcázva, rendszeresen látogat egy ártatlan lánykát a Kopasz Fa utcában, egy negyedik emeleti lakásban, s nem átallja minden hó harmincadikán nyomorult háromszáz frankkal kiszúrni a szemét.

- Asszonyom, ön az irgalmasság művét akarja beszennyezni.

- Mindig csak azt szennyezik be. *Pro secundo*: de Sartines úr, missziós atyának álcázva, befurakodik a karmelita nővérek Szent Antal utcai kolostorába.

- Asszonyom, én csak híreket közvetítettem a jámbor nővéreknek Keletről.

- Közelről vagy távolról? *Pro tertio*: de Sartines úr, rendőrfőnöknek álcázva, éjfélkor az utcákat rója, egy fiákerban, Grammont hercegnével édes kettesben.

- No de, asszonyom! - rémüldözött de Sartines úr -, csak nem akarja ennyire lejáratni a szakmámat?

- Maga is lejáratja az enyémet! - kacagott a grófné. - De várjon csak.

- Várok.

- Azok a semmirekellők munkához láttak, és szabályszerű iskolai dolgozatot írtak, elbeszélve, kiszínezve, kibővítve az adott témát, úgyhogy ma reggelre kézhez kaptam egy epigrammát, egy dalt és egy bohózatot.

- Magasságos Ég!

- Egyik förtelmesebb, mint a másik. Ma reggel majd megörvendeztetem velük a királyt, valamint az ellene írt új miatyánkkal is, amelyet az ön jóvoltából terjesztenek, azt tudja-e?

> *Mi Atyánk, ki vagy Versailles-ban, gyaláztassék meg a Te neved érdeme szerint; rendüljön meg a Te országod, ne legyen meg a Te akaratod miként a mennyben, azonképpen a földön se; add vissza nekünk a mi mindennapi kenyerünket, amelyet elloptak tőlünk a kegyencnőid; bocsáss meg a bíróidnak, akik védelmezik érdekeidet, miként mi is megbocsátunk minisztereidnek, akik elárulták őket. Ne vigyen Téged Dubarry a kísértésbe, de szabadíts meg minket gonosz kancellárodtól. Ámen.*

- Hát ezt meg hol fedezte föl? - kérdezte de Sartines úr sóhajtva, s összetette a kezét.

- Édes Istenem! Fölfedeznem se kell őket, előzékenységből mindennap megküldték a termés legjavát. Még hálás is voltam önnek ezekért a napi küldeményekért.

- Na de, asszonyom...

- Éppen ezért, viszonzásul, holnap megkapja tőlem az említett epigrammát, dalocskát és bohózatot.

- Miért nem most mindjárt?

- Mert idő kell hozzá, hogy szétküldessem. De egyébként is az a rend, hogy a rendőrség tudja meg legutoljára, mi történik, nemde? Ó, jót fog mulatni rajtuk, majd meglátja. Én ma reggel háromnegyed óra hosszat nevettem. A király meg éppenséggel hasfájást kapott a kacagástól. Ezért is késik ma.

- Végem van! - sopánkodott de Sartines úr, és belemarkolt a parókájába.

- Már miért volna? Megénekelték, és kész. Én tán belehaltam *A szép Bourbon-rózsá*-ba? Dehogy. Dühöngtem, ennyi az egész; és most azt akarom, hadd dühöngjön más is. Ó, azok a kedves rigmusok! Úgy megörültem nekik, hogy fehér borral itattam ezeket az író-piócákat, akik most nyilván holtrészegek.

- Jaj, grófné! Jaj, grófné!

- Legelőbb is hadd mondjam el az epigrammát.

- Irgalom!

> Sorsüldözött Franciahon,
> Egy nőstény ül a nyakadon.

- Ejnye, nem jó, eltévesztettem! Ezt még ön engedélyezte annak idején. Annyi van belőlük, hogy belezavarodom. Várjon, várjon, megvan már:

Saint-Lucben érdekes repülősó-plakátot
Festeget valaki, ismeritek talán?
Színesben Boynes, Maupeou, Terray, no meg az álnok
Sartines ábrázata egy üveg oldalán,
S a szer neve, mit a fejek fölébe mázolt:
Most vegye, itt *A négy zsivány!*

- Jaj, de kegyetlen! Fölébreszti bennem a tigrist!

- Most pedig térjünk át a dalocskára; Grammont-né szól:

Tisztelt uram, Főrendőröm,
Nézze, sima-e a bőröm?
Tegyen egy kis szívességet,
Értesítse a Felséget.

- Asszonyom! Asszonyom! - tajtékzott de Sartines.

- Ó, nyugodjék meg - csitította a grófné -, még csak tízezer példányt nyomtattak belőle. De hallaná csak a bohózatot!

- Hát önnek nyomdája is van?

- Micsoda kérdés! Choiseul úrnak talán nincsen?

- Pórul jár még az a nyomdatulajdonos!

- Próbáljon csak eljárni ellene! Az engedély az én nevemre szól.

- Hallatlan! És őfelsége csak nevet ezeken a gyalázatosságokon?

- Hogy nevet-e? Ő szövögeti a rímeket, ha a pókjaim már kimerültek.

- Asszonyom, ön tudja, hogy híven szolgálom, és mégis így bánik velem?

- Tudom, hogy ön elárul. A hercegné Choiseul-fajzat, vesztemre tör.

- Asszonyom, váratlanul tört rám, esküszöm önnek.

- Tehát bevallja?

- Nem tehetek mást.

- Miért nem szólt róla?

- Azért jöttem.

- Egy szavát sem hiszem.

- Becsületszavamra!

- Akkor duplán nem hiszem.

- Nézze, így kérek kegyelmet - mondta a rendőrfőnök, térdre hullva.

- Jól teszi.

- Kössünk békét, grófné, az ég szerelmére.

- Mi az, ennyire fél néhány csapnivaló verstől, ön, a férfi, a miniszter?

- Ó, ha csak attól félnék!

- És arra nem gondol, hány kínos órát szerez nekem egy-egy dal, nekem, a gyönge nőnek?

- Ön királyné.

- Hogyne! Be nem mutatott királyné.

- Esküszöm, asszonyom, soha semmi rosszat nem tettem önnek.

- Nem, de hagyta, hadd tegyenek mások.

- A lehető legritkábban.

- Na jól van, elhiszem.

- Higgye el.

- De most arról van szó, hogy a rosszal ellentétben jót tegyen.

- Segítsen, és akkor nem vallhatok kudarcot.

- Velem van, igen vagy nem?

- Igen.

- Hajlandó hűségesen támogatni bemutatkozásomat is?

- Hűségemnek csak ön szabhat határt.

- Ne feledje: a nyomdám készen áll; éjjel-nappal működik, a rím-kutyáim huszonnégy óra alatt megéheznek, s ha éhesek, harapnak.

- Szófogadó leszek. Mit kíván?

- Hogy akármibe fogok is, ne keresztezzék a szándékomat.

- Ó, felőlem nyugodt lehet, én megígérem.

- Kétértelmű kijelentés - mondta a grófné, és toppantott -, görög észjárásra vagy karthágóira vall, egyszóval, pun hűség.

- De grófné!...

- Nem is fogadom el; ez csak amolyan kibúvó. Önt fölmenti minden alól, Choiseul meg cselekszik. Ebből nem kérek, megértette? Mindent vagy semmit. Adja kezemre Choiseuléket, gúzsba kötve, tehetetlenül, tönkretéve, mert különben önt fogom megsemmisíteni, gúzsba kötni, tönkretenni. És jól vigyázzon, nem a vers az egyetlen fegyverem, megmondom előre.

- Ne fenyegetőzzék, asszonyom - mondta de Sartines úr gondterhelten -, hiszen a bemutatása máris olyan nehézségeket támasztott, hogy fel sem érheti őket ésszel.

- Támasztott, valóban, mivel akadályokat gördítettek az útjába.

- Sajnos!

- El tudja hárítani őket?

- Nem vagyok egyedül; száz emberre van szükségünk.

- Meglesz.

- Egymillió...

- Ez Terray gondja.

- A király beleegyezése...

- Megszerzem.

- Nem fogja megadni.

- Majd kicsikarom.

- És ha mindez megvan, akkor még mindig hiányzik a keresztanya.

- Már keresik.

- Hiába: összefogtak ön ellen.

- Versailles-ban?

- Igen, egyetlen udvarhölgy sem adta be a derekát - így akarván hízelegni de Choiseul úrnak, de Grammont-nének, a trónörökösnének, egyszóval, az erényesek pártjának.

- Először is, az erényesek pártja kénytelen lesz nevet cserélni, ha de Grammont-né is köztük van. Ez már kudarc.

- Hiába makacskodik, higgye el.

- Már nem vagyok messze a céltól.

- Úgy, szóval ezért küldte olyan sietséggel a húgát Verdunbe?

- Ezért. Hát tud róla? - kérdezte bosszúsan a grófné.

- A csudába is! Azért nekem is vannak rendőreim - nevetett fel de Sartines úr.

- És kémei?

- Kémeim is.

- Nálam?

- Önnél.

- Az istállókban vagy a konyhán?

- Az előszobáiban, a szalonjában, az öltözőjében, a hálószobájában, az ágya alatt.

- Akkor hát, szövetségünk első zálogaként - mondta a grófné -, nevezze meg a kémeit.

- Nem akarom összeveszíteni a legjobb barátaival, grófné.

- Akkor pedig: háború!

- Háború! Hogy érti ezt?

- Úgy értem, ahogy mondom. Menjen innét, többé látni sem akarom.

- Hadd idézzem most önt tanúnak. Hát elárulhatok egy... hm... államtitkot?

- Hálószobatitkot.

- Én is így gondoltam: az állam ott van manapság.

- Halljuk a kém nevét!

- Mit akar vele?

- Kidobom.

- Akkor söpörje ki az egész házát.

- Tudja, hogy rémületes dolgot mond?

- És főképp igazat. Édes Istenem! Enélkül lehetetlenség volna kormányozni, ezt ön is jól tudja, hiszen nagyszerűen ért a politikához.

Dubarryné egy lakkozott asztalkára könyökölt.

- Igaza van - mondta -, hagyjuk ezt. A szerződés feltételei?

- Szabja meg őket, ön a győztes.

- Nagylelkű vagyok, akár Semiramis. Mit kíván?

- Sose említse a királynak a gabonaszállítmányok ügyében beterjesztett panaszokat, amelyekhez - maga hitszegő! - támogatást ígért.

- Rendben van; vigye az összes folyamodványokat, amiket e tárgyban kaptam: ebben a ládikában vannak.

- Cserébe itt van a királyság főrendjeinek előterjesztése a bemutatkozásról valamint a zsámoly-jogról.

- Ezt az előterjesztést önnek személyesen kellett volna átnyújtania őfelségének...

- Persze.

- Mintha ön íratta volna?

- Úgy.

- És most mit fog mondani?

- Majd azt mondom, hogy átnyújtottam. Ezzel is időt nyerünk, és ön van annyira furfangos, hogy ezt a javára fordítsa.

Ebben a pillanatban kicsapódott az ajtó két szárnya, belépett egy ajtónálló, és elrikkantotta magát:

- A király!

A két szövetséges sebtiben elrejtette szövetsége zálogát, és megfordult, hogy köszöntse őfelségét, XV. Lajos királyt.

XXIV

XV. Lajos király

XV. Lajos, fejét felszegve, lábát peckesen megfeszítve, vidám szemmel, mosolyogva lépett be a szobába.

Belépése nyomán, a nyitott ajtó két szárnyán túl, meghajló fejek kettős sövénye látszott, minden fej egy-egy udvaroncé, aki most még mohóbban áhítozott a bebocsáttatásra, látván, hogy őfelsége érkeztével alkalma nyílnék egyszerre két hatalmasságnak udvarolnia.

Az ajtószárnyak becsukódtak. A király, senkinek sem adván jelt, hogy kövesse, egyedül maradt a grófnéval és de Sartines úrral.

A grófné bizalmas komornáját meg a kis szerecsent nem említjük, mivel ők nem számítottak.

- Jó reggelt, grófné - szólalt meg a király, megcsókolva Dubarryné kezét. - Milyen üde ma reggel, hála Istennek!... Jó reggelt, Sartines. Csak nem dolgoztak? Magasságos Isten! Mennyi irkafirka! Vigyék a szemem elől! Jaj de szép ez a szökőkút, grófné!

És XV. Lajos pillantása, fellobbanó és hamar kihunyó érdeklődéssel, megállapodott egy hatalmas porcelán szökőkúton, amely mindössze egy napja díszelgett a grófné hálószobájának sarkában.

- Felség - mondta Dubarryné -, ez, mint felséged is láthatja, egy kínai szökőkút. A hátul lévő csapokon kifolyó víz működteti a porcelán madarakat, amelyek fütyülnek, és az üveghalakat, amelyek úszkálnak; aztán kinyílnak a pagoda kapui, és bevonulnak a mandarinok.

- Ez igazán szép, grófné.

E pillanatban odalépett a kis szerecsen, meseszerű és tarkabarka ruhában, ahogyan e korban az Orozmánokat és Othellókat öltöztették. Fején hosszú tollakkal ékesített, félrecsapott kis turbánt viselt, ébenszínű karja kinyúlt aranybrokát zekéjéből, hímzett, fehér szaténbugyogója a térdéig ért, a bugyogót élénk színű öv fogta hozzá a hímzett mellényhez; az övébe szikrázó ékköves tőr volt dugva.

- A kutyafáját! - bámult el a király -, de kiöltözött ma Zamore!

A szerecsen egy tükör előtt illegette magát.

- Felség, Zamore egy kegyéért esedezik.

- Asszonyom - mondta XV. Lajos, a lehető legnyájasabban mosolyogva -, Zamore, mint látom, nagyon nagyra tör.

- Miért, felség?

- Mert ön megadta neki a legnagyobb kegyet, aminél többet már nem is kívánhat.

- Milyen kegyet, felség?

- Ugyanazt, amit nekem.

- Nem értem, felség.

- A rabszolgájává tette.

De Sartines úr mosolyogva hajolt meg, de közben ajkába harapott.

- Ó, de kedves, felség! - örvendezett a grófné.

Aztán a király füléhez hajolva, odasúgta:

- Imádlak, Francia Király.

Lajos is elmosolyodott.

- Halljuk, mit kíván Zamore számára? - kérdezte.

- Hosszú és számos szolgálatának jutalmát.

- Tizenkét éves.

- Hosszú és számos eljövendő szolgálatának jutalmát.

- Hahaha!

- Ahogy mondom, felség; úgy tetszik, elég régen jutalmazzuk már a múltbeli szolgálatokat, ideje volna az eljövendőket jutalmazni; biztosabb lenne az ember, hogy nem hálátlanságot kap cserébe.

- Szavamra! nem rossz gondolat - vélekedett a király. - Mit szól hozzá, Sartines?

- Hogy a hűség megtalálná a számítását; ennélfogva helyeslem, felség.

- Nos, halljuk végre, grófné, mit kér Zamore számára?

- Felséged ugye ismeri a luciennes-i nyaralómat?

- Csak hallomásból.

- Ön tehet róla, százszor is hívtam már oda.

- Ismeri az etikettet, drága grófné; a király csak királyi kastélyban hálhat, kivéve, ha úton van.

- Éppen ezt a kegyet kérem felségedtől. Luciennes-t királyi kastély rangjára emeljük, Zamore-t pedig megtesszük palotagrófnak.

- Ez paródia, grófné.

- Tudja, hogy imádom a paródiákat, felség.

- A többi palotagróf tiltakozni fog.

- Hadd tiltakozzanak!

- De ez egyszer okkal teszik.

- Annál jobb: úgyis annyit tiltakoznak oktalanul! Zamore, térdeljen le, és köszönje meg őfelségének!

- Ugyan mit? - kérdezte XV. Lajos.

A szerecsen letérdelt.

- A jutalmat, amelyet most azért kap, amiért vitte a ruhám uszályát, elborzasztva ezzel az udvari tányérnyalókat és illemcsőszöket.

- Szó ami szó - mondta XV. Lajos -, ocsmány képe van.

És harsány nevetésben tört ki.

- Álljon fel, Zamore - szólt rá a grófné -; ki van nevezve.

- De igazán, asszonyom...

- Én majd szétküldetem a leveleket; az okiratok, az adománylevél az én gondom. Ön pedig, felség, most már rangsérelem nélkül eljöhet Luciennes-be. Mától fogva, királyom, eggyel több királyi kastélya van.

- Sartines, tudja a módját, hogy kell valamit megtagadni tőle?

- Lehet, hogy van rá mód, felség, csak még nem fedezték fel.

- És ha felfedezik, felség, higgye el nekem, csak de Sartines úré lehet a dicsőség.

- Miért mondja ezt, asszonyom? - kérdezte a rendőrfőnök megrémülve.

- Képzelje csak, felség, három hónapja kérek valamit de Sartines úrtól, és mindhiába kérem.

- És mit kér tőle? - kérdezte a király.

- Ó, tudja ő azt.

- Én, asszonyom? Esküszöm...

- Van rá hatásköre? - kérdezte a király.

- Neki is, az utódjának is.

- Asszonyom - fakadt ki de Sartines úr -, igazán megijeszt.

- Mit kíván tőle?

- Hogy kerítsen elő egy varázslót.

De Sartines úr fellélegzett.

- Hogy megégessük? - jegyezte meg a király. - Most olyan meleg van: várjuk meg a telet.

- Nem felség, hanem hogy megjutalmazzuk egy aranyvesszővel.

- Talán valami szerencsétlenséget jósolt önnek, ami nem következett be?

- Ellenkezőleg, felség, szerencsét jósolt, ami bekövetkezett.

- Szóról szóra bekövetkezett?

- Olyanformán.

- Mesélje el, grófné - mondta XV. Lajos, kényelmesen elnyúlva egy karosszékben, s olyan hangon, mint aki nem tudja még, hogy szórakozni fog-e vagy unatkozni, de azért megkockáztatja a dolgot.

- Szívesen, felség, ha vállalja a jutalom felét.

- Az egészet is, ha kell.

- Ez már királyi szó.

- Hallgatom.

- Már kezdem is. Volt egyszer egy...

- Úgy kezdődik, mint valami tündérmese.

- Az ez, felség.

- Remek! Imádom a bűbájosokat.

- Nahát akkor, hallgasson ide! Tehát: volt egyszer egy szegény lányka, akinek ekkoriban még nem volt semmije, sem apródja, sem hintája, sem szerecsenje, sem papagája, sem majma.

- Sem királya - lódította XV. Lajos.

- No de felség!

- És mit csinált a szegény teremtés?

- Mendegélt.

- Hogyhogy mendegélt?

- Ahogy mondom, felség, Párizs utcáin, gyalogszerrel, mint más közönséges halandók. Csakhogy ő gyorsabban ment, mivel csinosnak tartották, és attól félt, hogy a csinossága még bajba keveri.

- Ez a lány afféle Lukrécia volt? - kérdezte a király.

- Felséged tudja, hogy... mióta is?... egyszóval, Róma alapítása óta nincs többé Lukrécia.

- Szent Isten! Csak nem adta tudományra a fejét, grófné!

- Nem, mert ha tudós volnék, mindenképpen mondtam volna valamilyen évszámot, legföljebb hamisat.

- Ez igaz - hagyta helyben a király -, folytassa.

- Ment, ment, mendegélt, át a Tuiléria kertjén, míg egyszer csak észrevette, hogy a nyomában vannak.

- Az ördögbe is! - szólt közbe a király. - Erre csak megállt?

- Uramisten! hogy felséged milyen rossz véleménnyel van a nőkről! Látszik, hogy mással sem volt dolga, mint márkinékkal, grófnékkal meg...

- Meg hercegnékkel, ugye?

- Udvariasabb vagyok, hogysem ellentmondjak felségednek. Hanem a leányt legfőképpen az rémítette meg, hogy köd ereszkedett alá, és percről percre sűrűbb lett.

- Sartines, ön tudja, miből lesz a köd?

A rendőrfőnök, hogy ilyen váratlanul megszólították, összerezzent.

- Nem én, felség.

- Na, mert én sem - mondta XV. Lajos. - Folytassa, kedves grófné.

- A lány szedte a lábát, ahogy bírta; már belül volt a rácson, s azon a téren járt, amely felséged nevét viseli, amikor az ismeretlen, aki követte, s akitől, azt hitte, megszabadult már, elébe toppant. A lány felsikoltott.

- Olyan csúnya volt az illető?

- Ellenkezőleg, felség, huszonhat-huszonnyolc éves, szép fiatal férfi volt, az arca napsütötte, a szeme nagy, a hangja érces.

- És a maga hősnője mégis félt tőle, grófné? A teremtésit! Ugyancsak meg lehetett ijedve!

- Akkor már nem annyira, mikor meglátta, felség. De hát a helyzet nem sok jót ígért: sűrű köd volt, ha az ismeretlen rosszat forral, segítségre nem számíthatott; ezért a lányka összekulcsolta a kezét, és így szólt:

„Ó, uram, könyörgök, ne bántson."

Az ismeretlen nyájas mosollyal megrázta a fejét.

„Isten a tanúm, hogy nincs szándékomban.”

„Akkor hát mit akar?”

„Egy ígéretet öntől. ”

„Ugyan mit ígérhetnék én?”

„Azt, hogy teljesíti az első kérésemet, amikor...”

„Amikor?” - ismételte meg a lányka kíváncsian.

„Amikor királyné lesz.”

- És mit tett a lány?

- Felség, azt hitte, semmire nem kötelezi magát. Szavát adta.

- És a varázsló?

- Eltűnt.

- És de Sartines úr vonakodik előkeríteni a varázslót? Rosszul teszi.

- Nem vonakodom, felség, csak nem tudom.

- Ejnye, rendőrfőnök úr, ennek a kifejezésnek nem volna szabad szerepelnie a rendőrség szótárában - mondta a grófné.

- Asszonyom, a nyomában vagyunk.

- Na persze, persze, a megszentelt szólam.

- Nem az, hanem az igazság. De, higgye meg, fölöttébb hiányos a kapott személyleírás.

- Hogyhogy? Daliás, fiatal, a bőre barna, a haja éjszín, a szeme ragyogó, a hangja érces.

- Az ördögbe is! Hogy áradozik róla, grófné! Sartines, megtiltom, hogy kézre kerítse ezt a fickót!

- Rosszul teszi, felség, hiszen csak egy kérdést akarok föltenni neki.

- Persze önről van szó?

- Nyilván.

- No és mit akar még megtudni tőle? A jóslata beteljesedett.

- Úgy gondolja?

- Hát persze. Hiszen királyné.

- Úgy gondolja.

- Nincs mit mondania önnek.

- Dehogy nincs. Azt kell megmondania, mikor mutatják be az udvarnál ezt a királynét. Az éjjeli uralom nem minden, felség, nappal is kell uralkodni egy kicsit.

- Ez nem a varázslón múlik - mondta XV. Lajos, kelletlenül, mint aki sejti, hogy veszélyes talajra téved a társalgás.

- Hát akkor kin múlik?

- Önön.

- Rajtam?

- Úgy bizony. Keressen magának keresztanyát.

- A finnyás udvarhölgyei közül? Felséged is tudja, hogy ez lehetetlenség; valamennyien Choiseul és Praslin markában vannak.

- Ejnye, azt hittem, megegyeztünk, hogy sem az egyikről, sem a másikról nem ejtünk több szót.

- Én nem ígértem ilyesmit, felség.

- Nos, akkor kérek valamit.

- Éspedig?

- Hogy hagyja őket békében, és ön is maradjon meg ott, ahol van. Higgye el, öné a jobbik hely.

- Szegény külügy! Szegény tengerészet!

- Grófné, az Ég szerelmére, ha velem van, hagyjuk a politikát.

- Rendben van; de azt nem tilthatja meg, hogy a magam számlájára ne politizáljak.

- Ó, a maga számlájára, politizáljon csak, amennyit akar.

A grófné belenyúlt a gyümölcsöskosárba, kivett két narancsot, és felváltva a levegőbe hajigálta őket.

- Ugorj, Praslin! Ugorj, Choiseul! - mondta. - Ugorj, Praslin! Ugorj, Choiseul!

- Ejnye! - szólt a király. - Mit művel?

- Élek a felségedtől kapott engedéllyel, szétugratom a minisztériumot.

E pillanatban belépett Dorée, és súgott valamit úrnője fülébe.

- Természetesen! - kiáltott fel a grófné.

- Mi az? - kérdezte a király.

- Chon jött meg útjáról, és szeretne tisztelegni felségednél.

- Jöjjön csak jöjjön csak! Négy vagy öt napja állandóan érzem, hogy hiányzik valami, csak azt nem tudtam, hogy mi.

- Köszönöm, felség - mondta Chon belépve.

Aztán odahajolt a grófnéhoz, és a fülébe súgta:

- Megvan.

A grófné nem állhatta meg, hogy halkan föl ne sikoltson örömében.

- Mi az, mi történt? - kérdezte XV. Lajos.

- Semmi, felség; örülök, hogy újra látom, ennyi az egész.

- Én is örülök. Isten hozta, kicsi Chon, Isten hozta.

- Megengedi felséged, hogy néhány szót váltsak a nővéremmel? - kérdezte Chon.

- Beszélj csak vele, gyermekem, beszélj, közben megérdeklődöm Sartines úrtól, hogy merre jártál.

- Felség - mondta Sartines úr, aki eleresztette füle mellett a kérdést -, volna számomra egy perce?

- Miről van szó?

- Rendkívül fontos dolgokról.

- Nagyon kevés az időm, Sartines úr - mondta XV. Lajos, s már előre ásított.

- Felség, csak egy szót.

- Miről?...

- Ezekről a látnokokról, prófétákról, csodavárókról.

- Szóval a kuruzslókról. Adjon nekik engedélyt a bűvészkedésre, és nem kell többet tartania tőlük.

- Felség, bátorkodom megjegyezni, a helyzet sokkal súlyosabb, semmint felséged hiszi. Egyremásra nyílnak meg az új szabadkőműves páholyok. Ez már nemcsak egyesület, ez valóságos szekta, olyan szekta, amelyben tömörülnek a monarchia összes ellenségei: az ideológusok, az enciklopédisták, a filozófusok. Most veszik fel, fényes külsőségek közepette, Voltaire urat is.

- Haldoklik.

- Az? Dehogyis, felség... nem olyan ostoba.

- Meggyónt.

- Porhintés.

- Kapucinuscsuhában.

- Istentelenség, felséges uram! És ezek izgatnak, irkálnak, fecsegnek, perselyeznek, levelezznek, áskálódnak, fenyegetőznek. Néhány titokszegő testvér elejtett pár szót arról is, hogy valami vezért várnak.

- Hát aztán, Sartines! Majd ha megjött a vezérük, nyakon csípi, bedugja a Bastille-ba, és kész.

- Felség, ezeknek számos segélyforrásuk van.

- Önnek vajon kevesebb van, uram, egy birodalom rendőrfőnökének?

- Felségedtől kieszközölték a jezsuiták kiűzését; a filozófusok kiseprűzését kellett volna kérni.

- Na, már megint ezekkel a tollfaragókkal jön.

- Felség, veszedelmes tollakat faragnak Damiens késével.[13]

XV. Lajos elsápadt.

- Ezek a filozófusok, kiket felséged annyira lebecsül... - folytatta de Sartines úr.

- Nos?

- Nos, csak annyit mondok, hogy pusztulásba viszik a monarchiát.

- Mennyi idő kell nekik ehhez, uram?

A rendőrfőnök értetlenül meredt XV. Lajosra.

- Honnan tudjam, felség? Tizenöt év, húsz év, talán harminc.

- Nahát, kedves barátom - mondta XV. Lajos -, hol leszek én már tizenöt év múlva! Menjen az utódomhoz, őt traktálja ezzel.

---

[13] Robert-Franijais Damiens késsel támadt rá XV. Lajosra.

Azzal a király visszafordult Dubarrynéhoz. A grófné láthatólag csak erre a pillanatra várt.

- Jaj, Istenem! - sopánkodott. - Mit nem mondasz, Chon?

- Mi az, mit mond? - kérdezte a király. - Miért vágnak ilyen gyászos képet mind a ketten?

- Ó, felség - mondta a grófné -, van rá bőven okunk.

- Beszéljen, halljam, mi történt!

- Szegény bátyám!

- Szegény Jean!

- Gondolod, hogy le kell vágni neki?

- Remélhetőleg nem.

- Levágni, mijét? - kérdezte XV. Lajos.

- A karját, felség.

- Levágni a vicomte karját! Aztán miért?

- Mert súlyos sebet kapott.

- Súlyos sebet a karján?

- Úgy bizony, felség. Jaj, Istenem!

- Valami verekedés során, egy fürdőházban, egy csapszékben?

- Dehogy, felség, az országúton.

- De hát hogy történt a dolog?

- Úgy történt, hogy meg akarták gyilkolni!

- Ó, szegény vicomte! - kiáltott fel XV. Lajos, aki soha nem sajnált senkit, de mesterien tudta színlelni a sajnálkozást. - Meggyilkolni! Ennek már a fele se tréfa! Sartines, mit szól hozzá?

Sartines úr, aki sokkal kevésbé látszott nyugtalannak, mint a király, pedig valójában sokkal izgatottabb volt, odalépett a két nőhöz.

- Csakugyan ilyen nagy baj történt volna, hölgyeim? - kérdezte aggódva.

- Sajnos, uram, csakugyan - mondta Chon siránkozva.

- Gyilkosság!... De hát hogy történt?

- Tőrbe csalták.

- Tőrbe csalták!... Még ilyet!

- Azt hiszem, Sartines, ez az ön hatásköre - mondta a király.

- Mondja el, asszonyom - kérte de Sartines úr. - Csak arra kérem, hogy jogos felháborodásában se túlozza a történteket. Annál szigorúbbak lehetünk, minél jobban ismerjük a tényeket, de a tények, ha aprólékosan és hidegen szemléljük őket, gyakran sokat veszítenek súlyukból.

- Ó, nem hallomásból tudom én - jajveszékelt Chon -, ezzel a két szememmel láttam az egészet!

- Nos, és mit láttál, te nagylány? - kérdezte a király.

- Azt láttam, hogy egy ember nekirontott a bátyámnak, kényszerítette, hogy kardot rántson, aztán súlyosan megsebesítette.

- Egyedül volt az az ember? - kérdezte de Sartines úr.

- Dehogyis, még hatan voltak vele.

- Szegény vicomte! - sajnálkozott a király, állandóan a grófnét figyelve, hogy megítélje bánata mértékét, s hozzáigazítsa a sajátját is. - Szegény vicomte! Még hogy párbajra kényszerítették!

De a grófné szemén látta, hogy nincs kedve tréfálkozni.

- És megsebesítették! - tette hozzá szánakozva.

- És mi adott okot az összeütközésre? - kérdezte a rendőrfőnök, még mindig megpróbálva kihámozni az igazságot a sok köntörfalazásból, amellyel a lány meg akarta téveszteni.

- A legközönségesebb eset, uram; el akarták venni a postalovakat a vicomte-tól, aki sietett volna haza a nővéremhez, mivel megígértem, hogy visszaérek ma reggelre.

- Ez bosszúért kiált - mondta a király -, nemde, Sartines?

- De igen, felség, azt hiszem - válaszolt a rendőrfőnök -, majd tájékozódom. Asszonyom, mi a támadó neve, rangja, foglalkozása?

- A foglalkozása? Katona az illető, tiszt a trónörökös testőrségében, azt hiszem. A neve valami Baverney, Faverney, Taverney; igen, ez az, Taverney.

- Asszonyom - mondta de Sartines úr -, az illető holnap a Bastille-ban tér nyugovóra.

- Azt nem! - szólt közbe a grófné, aki mindeddig a legdiplomatikusabb módon hallgatott. - Azt már nem!

- Micsoda? Hogy nem? - kérdezte a király. - És ugyan miért ne csuknák be azt a fickót, ha kérdeznem szabad? Jól tudja, hogy ki nem állhatom a katonákat.

- Én pedig azt mondom, felség - jelentette ki a grófné ugyanolyan eltökélten -, hogy semmi bántódása nem lesz annak az embernek, aki meggyilkolta Dubarry urat.

- Ez példátlan, grófné - vágott vissza XV. Lajos -, ez hallatlan; magyarázza ezt meg, kérem.

- Mi sem könnyebb. Valaki megvédi majd.

- És ki az a valaki?

- Akinek a felbujtására cselekedett.

- Még hogy az a valaki megvédi, ellenünk? Hohó! Ez már több a soknál, grófné.

- Asszonyom... - hebegett de Sartines úr, aki látta a készülődő döfést, de hiába próbálta elhárítani.

- Ön ellen, igenis, ön ellen; és nincs semmiféle hohó! Miért, talán ön az úr a házban? Ön?

A király érezte a támadást, amit de Sartines úr előre látott, és fölvértezte magát.

- Na, szépen vagyunk! - mondta. - Most államügyekkel hozakodunk elő, és ilyen hajmeresztő okokkal magyarázunk egy nyomorult párbajt.

- Na, látja - mondta a grófné -, most már ön is elpártolt tőlem, s ami az előbb még gyilkosság volt, már párbajjá szelídült, most, hogy sejti már, honnan fúj a szél.

- Jól van! Helyben vagyunk - mondta XV. Lajos, megeresztve a szökőkút vizét, amely működésbe lépve megszólaltatta a madarakat, megindította a halakat, felvonultatta a mandarinokat.

- Ön nem tudja, honnan fúj a szél? - kérdezte a grófné, a lába előtt heverő Zamore fülét csavargatva.

- Nem, igazán nem - mondta XV. Lajos.

- Nem is sejti?

- Esküszöm, nem. És ön, grófné?

- Én tudom, és meg is mondom önnek, és semmi újat nem mondok majd vele, abban bizonyos vagyok.

- Grófné, grófné - intette XV. Lajos, próbálva megóvni tekintélyét -, tudja-e, hogy meghazudtolja a királyát?

- Felség, talán heves vagyok egy kissé, elismerem; - de ha azt hiszi, nyugodtan eltűröm, hogy Choiseul úr megölje a fivéremet...

- Szép! Szóval most már Choiseul úr az! - csattant fel a király olyan hevesen, mintha nem számított volna erre a névre, pedig már tíz perce telt tőle, hogy egyszer csak felbukkan a beszélgetésük során.

- Ejnye! Ha ön nem akarja is látni, hogy ő a legádázabb ellenségem, én látom, sőt, világosan látom, mivel még azzal sem törődik, hogy velem szemben táplált gyűlöletét rejtegesse.

- A gyűlölet és a gyilkosság között nagy a különbség, kedves grófné.

- Choiseuléknél minden összefügg.

- Ó, drága barátném, már megint ezek az államügyek.

- Istenem! Istenem! Hát nem kétségbeejtő ez, mondja, Sartines úr'?

- Igazán nem, ha azt hiszi...

- Azt hiszem, hogy ön nem véd meg, igen, sőt többet mondok, biztos vagyok benne, hogy cserbenhagy! - tört ki a grófné dühösen.

- Ej, ne mérgelődjék már, grófné - mondta XV. Lajos. - Nemcsak hogy nem hagyjuk önt cserben, hanem meg is védelmezzük, úgyhogy...

- Úgyhogy?

- Úgyhogy szegény Jean támadója drágán megfizet ezért.

- Éppen ez az, összetörik az eszközt, és megszorítják a kezet.

- Hát nem helyes, ha lesújtunk arra, aki ezt a galádságot elkövette, arra a bizonyos Taverney úrra?

- Persze hogy helyes, de semmi több; amit felséged megtesz értem, ugyanazt megtenné akármelyik Saint-Honoré utcai kereskedőért is, ha történetesen megverné egy katona a színházban. Figyelmeztetem, hogy velem nem bánhatik úgy, mint akárki mással. Ha ön azokért, akiket szeret, nem tesz többet, mint a közömbös személyekért, akkor inkább választom ez utóbbiak ismeretlenségét és magányát; ezeknek legalább nincsenek ellenségeik, akik meggyilkolják őket.

- Ó, grófné, grófné - mondta szomorúan XV. Lajos -, történetesen ma olyan vidáman, olyan boldogan, olyan elégedetten ébredtem, és ön így elrontja ezt a szép reggelt!

- Gyönyörű, mondhatom! Számomra talán szép a reggel, amikor lemészárolják a családomat?

A király, noha titkon félt a körötte csapkodó mennykövektől, nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék a *lemészárolják* szó hallatán.

A grófné dühösen fölpattant.

- Úgy, szóval így sajnál engem?

- Ej, hát ne mérgelődjék.

- De igenis, mérgelődöm.

- Nem jól teszi; elragadó, ha mosolyog, a harag viszont elcsúfítja.

- Bánom is én! Mit számít nekem a szépség, amikor így is, úgy is feláldoznak a cselszövésnek.

- Na de grófné!

- Válasszon: vagy én, vagy az ön Choiseulje!

- Drága szépségem, lehetetlen választanom: mindkettőjükre szükségem van.

- Akkor én távozom.

- Ön?

- Igen, átengedem az ellenségeimnek a csatateret. Ó, belepusztulok a bánatba! De Choiseul úr boldog lesz, ön pedig majd megvigasztalódik.

- Ejnye! Esküszöm, grófné, hogy Choiseul egy cseppet sem haragszik, s nagy becsben tartja önt. Végtére is tisztességes ember - tette hozzá a király, ügyelve rá, hogy de Sartines úr jól hallja utolsó szavait.

- Tisztességes ember! Ne ejtsen kétségbe, felség! Tisztességes ember, aki legyilkoltatja a felebarátait!

- Nono! - mondta a király. - Azt még nem tudjuk.

- Aztán meg - kockáztatta meg a rendőrfőnök -, fegyverforgató emberek között olyan szóra-koztató, olyan természetes dolog a párviadal.

- Ejha! Hát ön is, de Sartines úr? - vágott közbe a grófné.

A rendőrfőnök felfogta e tű quoque-értelmét,[14] és meghátrált a grófné dühe elől.

Egy percig csend volt, süket és fenyegető csend.

- Látja, Chon - jegyezte meg a király a teljes tanácstalanság közepette -, látja, ez a maga műve.

Chon lesütötte a szemét, színlelt szomorúsággal.

- A király bizonyára megbocsátja - mondta -, ha a nővér fájdalma felülkerekedett az alattvaló önuralmán.

- Jó kifogás! - dörmögte a király. - No jól van, grófné, nincs harag.

---

[14] Te is. (latinul)

- Ó, felség, igazán nincs... Csakhogy én most elmegyek Luciennes-be, onnét meg Boulogne-ba.

- Tengerre száll? - kérdezte a király.

- Igen, felség, elmegyek ebből az országból, ahol a király fél a miniszterétől.

- Asszonyom! - szisszent fel a király.

- Engedje meg felséged, hogy ne vétsek tovább a köteles tisztelet ellen, és visszavonuljak.

A grófné fölkelt, s a szeme sarkából figyelte mozdulata hatását. XV. Lajos kimerülten sóhajtott, és sóhaja ezt jelentette: „Kegyetlenül unom ezt."

Chon megsejtette a sóhaj jelentését, és megértette, hogy nővére pórul járhat, ha tovább feszíti a húrt.

Visszahúzta nővérét a ruhájánál fogva, s odaállt a király elé:

- Felség - mondta -, nővéremet túlságosan elragadta a szeretet, mely a szegény vicomte-hoz fűzi... Én követtem el a hibát, nekem is kell helyrehoznom... Felséged legalázatosabb alattvalója áll most itt; igazságot kérek a fivéremnek; senkit nem vádolok: a király bölcsessége ítélkezzék.

- Édes Istenem! Én sem kívánok mást, csak az igazságot; de az az igazság igazság legyen. Ha valaki nem követett el bűnt, ne is róják fel neki; ám ha elkövette, büntessék meg érte.

S míg így beszélt XV. Lajos, egyre a grófnét nézte, próbálva összeszedegetni, hátha sikerül, annak a vidám délelőttnek a törmelékeit, amely oly biztatón mosolygott rá reggel, s oly gyászos véget ért.

A grófné jó szíve megesett ezen a henye királyon, aki mindenütt szomorkodott és unatkozott, egyedül ővele nem.

Félig visszafordult, mivel már megindult az ajtó felé.

- Én talán egyebet kívánok? - kérdezte bájos megadással. - Csak ne torkoljanak le, amikor hangot adok a gyanúmnak.

- Gyanúja szent előttem, grófné - erősködött a király. - Ha csak egy kicsit is beigazolódik, majd meglátja. Azt gondolom, volna rá mód, fölöttébb egyszerű.

- Éspedig, felség?

- Ha idehívnánk de Choiseul urat.

- Ó, hiszen felséged tudja, hogy nem jár ide. Méltóságát sértené, ha át kellene lépnie a király barátnőjének küszöbét. A húgát más fából faragták; az szíves örömest eljönne.

A király elnevette magát.

- Choiseul úr a trónörökös urat majmolja - folytatta a grófné felbátorodva. - Nem akar hírbe keveredni.

- A trónörökös úr vallásos lélek, grófné.

- Chosieul úr pedig képmutató lélek, felség.

- Mondom, kedves barátném, hogy hamarosan örvendezhet a jelenlétének, mivel mindjárt idehívatom. Államérdekből; akkor pedig jönnie kell, és magyarázatot kérünk tőle Chon jelenlétében, aki mindent látott. Szembesítés, ahogy a bíróságon mondják, nemde, Sartines? Hívják ide de Choiseul urat.

- Nekem pedig hozzák be a majmomat, Dorée! A majmomat! a majmomat! - kiáltozta a grófné.

E szavakra, melyeket az öltözőfülkében rakosgató komornához intéztek, de kihallatszottak az előszobába is, mivel éppen akkor nyílt ki az ajtó a Choiseul úrért induló inas előtt, egy öregesen reszkető hang válaszolt:

- Én vagyok a grófné majma; itt vagyok, szaladok, meg is jöttem!

És az ajtón besurrant egy pazar ruhába öltözött, púpos emberke.

- De Tresmes herceg! - kiáltott fel ingerülten a grófné. - Nem önt hívattam, herceg.

- Ön a majmát kérte, asszonyom - mondta a herceg, hajlongva a király, a grófné és de Sartines úr előtt -, s mivel az udvaroncok között nem láttam magamnál csúfabb majmot, idefutottam. - És a herceg nevetett, kivillantva hosszú fogait, úgyhogy a grófné, mit tehetett mást, vele nevetett.

- Maradhatok? - kérdezte a herceg, mintha ez lett volna élete vágya.

- Kérdezze a királytól, itt ő parancsol, herceg úr.

A herceg a királyhoz fordult, rimánkodó arckifejezéssel.

- Maradjon, herceg, maradjon - mondta a király, boldog lévén, hogy vidámság kerekedik körötte.

Ekkor benyitott a szolgálattevő ajtónálló.

- Ó! mondta a király, bosszúság felhőzte arccal -, már itt van de Choiseul úr?

- Nem, felség - válaszolt az ajtónálló -, a trónörökös úr szeretne szót váltani felségeddel.

A grófné ujjongott örömében, mivel azt hitte, hogy a trónörökös közeledni kíván hozzá; Chon ellenben, aki mindenre gondolt, összevonta a szemöldökét.

- No és hol van a trónörökös úr? - kérdezte a király türelmetlenül.

- Felséged lakosztályában. A trónörökös úr megvárja, míg felséged visszatér.

- Meg van írva, hogy egy pillanat nyugtom se legyen - zsémbelt a király.

Azután, belátva, hogy a trónörökös által kért kihallgatás megkíméli, legalábbis pillanatnyilag, a de Choiseullel való jelenettől, hirtelen meggondolta magát.

- Megyek már - mondta -, megyek már. Isten áldja, grófné. Látja, milyen szerencsétlen vagyok, látja, hogy tépnek ezerfelé.

- Felséged elmegy -, méltatlankodott a grófné -, most, amikor de Choiseul úr mindjárt itt van?

- Mit tegyek? A király az első számú rabszolga. Ó, ha a tisztelt filozófus urak tudnák, mi az, királynak lenni, s legkivált francia királynak!

- De hát maradjon felséged.

- Jaj, nem várathatom a trónörököst. Már így is azt mondják, hogy csak a lányaimat szeretem.

- És mit mondjak majd de Choiseul úrnak?

- Mondja meg neki grófné, hogy keressen fel a lakosztályomban.

S hogy elejét vegye minden további ellenvetésnek, a király kezet csókolt a dühében remegő grófnénak, és nagy sietve továbbállt, mint mindig, ha attól félt, hogy elveszítheti halogatásokkal és együgyű ravaszkodásokkal kivívott győzelmének gyümölcsét.

- Ej, már megint kicsúszik a kezünkből! - kiáltott a grófné, és mérgesen csapta össze a kezét.

De a király már nem hallotta ezt a kitörést. Az ajtó becsukódott mögötte, s ő az előszobán átmenve így szólt:

- Menjenek be, uraim, menjenek csak. A grófné hajlandó fogadni önöket. Csak egy kissé szomorúnak találják majd, szegény Jean balesete miatt.

Az udvaroncok csodálkozva néztek egymásra. Nem hallottak róla, hogy a vicomte-ot baleset érte.

Többen azt remélték, hogy meghalt.

Az alkalomhoz illő ábrázatot öltöttek. A legvidámabbak mutatkoztak a legbánatosabbnak, és beléptek az ajtón.

XXV

Az Ingaórák terme

A versailles-i kastélynak abban a nagy termében, amelyet Ingaórák termének hívnak, lógó karral, lehorgasztott fejjel sétálgatott egy rózsás arcbőrű, szelíd tekintetű, kissé lomha járású ifjú ember. Tizenhat-tizenhét évesnek látszott.

Mellén gyémántcsillag szikrázott, fényét kiemelte a ruha lila bársonya, kék rendszalagja a rajta függő kereszttel, meggyűrve egy kissé aranyhímes, fehér szaténujjasát, a csípőjére hullott.

Ebben a szigorú, egyszersmind jóságos, fenséges és mosolygós arcélben bárki felismerhette a Bourbonok főágának oly jellegzetes típusát, amelynek ez az ifjú ember, kit olvasóink szeme elé állítunk, a legbeszédesebb s egyúttal legszélsőségesebb megtestesülése volt; ámde mintha XIV. Lajos és Ausztriai Anna nemes vonásai elcsenevészedtek volna az átöröklés során, és a szóban forgó egyed már csak az eredeti típus megrontása árán örökíthetné át vonásait utódjára, elrajzolt vonásokkal terhelt arccá változtatva e típusnak eredeti szépségét, gúnyképpé torzítva végül a rajzot.

És valóban, Lajos Ágostnak, Berry hercegének, ki Franciaország trónörököse, majd XVI. Lajos néven királya lett, valamivel hosszabb és hajlottabb Bourbon-orra volt, mint családja többi tagjának, egy kissé alacsony homloka még csapottabb volt, mint XV. Lajosé, szépapjának tokáját pedig még csak hangsúlyozta a ma még sovány arc, amelynek az áll mintegy harmadrészét tette ki.

Mozgása lomha volt és tétova; noha arányos termetű volt, mégis úgy látszott, hogy a lábát és vállát nem tudja szabadon mozgatni; csak a karja, de kiváltképp a keze volt fürge, hajlékony és izmos, mintha őbenne itt nyilvánult volna meg az egyéniség, amely másoknak a homlokára, a szájára és a szemébe van írva.

A trónörökös tehát hallgatagon rótta az Ingaórák termét, azt a termet, amelyben XV. Lajos nyolc évvel ezelőtt átnyújtotta Pompadournénak a jezsuiták kiűzéséről szóló parlamenti határozatot; a trónörökös fel s alá járkált és tűnődött.

Végül azonban belefáradt a várakozásba, vagy inkább ráunt saját gondolataira, és egyenként szemügyre véve a termet díszítő ingaórákat, V. Károly módján, szórakozásképpen, észlelni próbálta azokat az apró kis eltéréseket, amelyek óhatatlanul megvannak a leggondosabban beszabályozott órák között is; az emberi kéz által szabályozott vagy nem szabályozott anyagi világ egyenlőtlenségének különös, de világosan kifejezett megnyilvánulása ez.

Kisvártatva megállapodott annál a nagy óránál, amely már akkor a terem végében állott, ugyanazon a helyen, ahol még ma is, és leleményesen összekapcsolt kerékművei révén jelzi a napokat, a hónapokat, az éveket, a hold változásait, a bolygók állását, egyszóval, mindazt, ami számot tarthat ennek az ember nevezetű, még meglepőbb gépezetnek az érdeklődésére, kinek élete szüntelenül halad a halál felé.

A trónörökös hozzáértő szeretettel nézegette az órát, amely mindig bámulatra késztette; hol jobbra, hol balra hajolt, hogy megvizsgálja egyik vagy másik kerekét, amelynek tűhegyes fogai még finomabb szerkezetekbe akaszkodtak. Aztán, hogy erről az oldalról alaposan megvizsgálta, ismét elölről vette szemügyre, figyelte a számjegyeken sebesen tovasuhanó másodpercmutatót, amely olyan volt, mint mikor vízipók fut hosszú lábaival a tavak és források vizének felszínén, meg sem borzolva a folyékony kristályt, amelyen szánkázik szüntelenül.

Szemlélődése tárgyáról hamarosan eszébe jutott az eltelt idő. Arra gondolt, hogy jó pár másodperce várakozik már itt. Igaz, hogy jó néhányba beletelt az is, míg rászánta magát, hogy üzenjen a királynak.

A mutató, melyre az ifjú herceg tekintetét szögezte, hirtelen megállt.

Egyszerre, mintegy varázsütésre, a rézkerekek abbahagyták kiegyensúlyozott körforgásukat, az acéltengelyek megpihentek rubinágyukban, és mély csend támadt az egész szerkezetben, amelynek az imént még zakatolt és lüktetett minden részecskéje. A remegés, a billegés, a fémes zizegés, a mutatók és a kerekek járása: minden megállt.

A szerkezet nem járt, az óra halott volt.

Talán néhány, atomnyi finomságú homokszemecske hullott valamelyik kerék fogai közé, vagy belefáradva szüntelen munkálkodásába, egyszerűen csak megpihent e csodálatos óramű szelleme?

Látván e hirtelen jött halált, a letaglózó bénulást, a trónörökös egyszeriben megfeledkezett róla, miért jött ide, mióta várakozik már: de mindenekfölött arról feledkezett meg, hogy nem egy hangosan ketyegő órainga veti bele az örökkévalóságba a múló órákat, s nem a pillanatra megakadó fémmozgás tartja vissza őket az idő lejtőjén, hanem a Mindenható örök és változatlan ujja jelzi őket az örökkévalóság kronométerén, amely megelőzte és túléli a világokat.

Kinyitotta hát a szentély kristályajtaját, ahol a szellem szunnyadozott, fejét bedugta az óra belsejébe, hogy jobban lássa, mi van odabent.

De először is a nagy inga gátolta a megfigyelésben.

Ekkor mozgékony ujjaival benyúlt a réznyíláson, és leakasztotta az ingát.

Ez azonban nem volt elég; a trónörökös hiába nézelődött erre, arra, nem tudta felfedezni a tetszhalál okát.

Most arra gondolt, hogy a kastély órása talán elfelejtette felhúzni az órát, egyszerűen lejárt. Erre levette a talapzaton függő kulcsot, és gyakorlott mozdulatokkal kezdte felhúzni a szerkezetet. Ám a harmadik húzás után megakadt a kulcs, ami azt bizonyította, hogy a szerkezetben valami ismeretlen hiba van; a rugó pedig, noha teljesen fölhúzta, továbbra sem működött.

A trónörökös egy gyöngyház nyelű, acélpengéjű kis kaparókést vett elő a zsebéből, és a hegyével megpöccintette az egyik kereket. Az óramű megzajdult vagy egy fél másodpercre, azután megállt.

Az ingaórának komoly baja lehetett.

Ekkor Lajos a kés hegyével leszerelt néhány alkatrészt, csavarjaikat rendesen egymás mellé téve egy asztalkára. Mindjobban belemelegedett, s folytatva a bonyolult óramű szétszedését, kikutatta legrejtettebb és legtitokzatosabb zugait is.

Hirtelen felkiáltott örömében: fölfedezte, hogy egy szorítócsavar meglazult a menetében, és kiengedve egy rugót, megakasztotta a hajtókereket.

Nekilátott, hogy megszorítsa a csavart.

Baljában egy kerékkel, jobbjában a kaparókéssel, visszadugta fejét az óra tokjába.

Itt tartott a szerelésben, figyelmét a szerkezetre összpontosítva, amikor kinyílt az ajtó, és egy hang bekiáltotta:

- A király!

Lajos azonban nem hallott semmi egyebet, csak a dallamos tiktakolást, amely úgy indult meg a keze alatt, mint az ügyes orvos által újból életre keltett szív dobogása.

A király nézegetett mindenfelé, de eleinte nem vette észre a trónörököst, akiből csak két szétvetett láb látszott, mivel a testét eltakarta az óra, fejét meg elnyelte a nyílás.

A király mosolyogva lépett oda unokájához, és a vállára veregetett.

- Mi az ördögöt művelsz itt? - kérdezte tőle.

Lajos gyorsan hátralépett, de azért nagyon vigyázva, nehogy kárt tegyen a szép holmiban, amelynek javítását elkezdte.

- Láthatja, felség - mondta a fiatalember, szégyenében elvörösödve, hogy ilyen foglalatosságon kapták rajta -, míg felséged nem jött, szórakoztam.

- Persze azzal, hogy az órámat gyilkolta. Szép kis szórakozás!

- Ellenkezőleg, felség - javítottam. - Nem működött a fő hajtókerék, megakasztotta ez a csavar, amelyet itt lát felséged. Megszorítottam a csavart, és most megint jár.

- De kinézed ott a szemed. Én a világ minden kincséért sem dugnám be a fejem egy ilyen darázsfészekbe.

- Ó, nem olyan nagy dolog az, felség. Kiismerem én itt magam: hiszen magam szedtem szét, rakom össze és tisztogatom azt a csodálatos zsebórát is, amelyet felségedtől kaptam azon a napon, amikor betöltöttem tizennegyedik évemet.

- Jól van; de most hagyd békén a játékszeredet. Beszélni akartál velem?

- Én, felség? - kérdezte pironkodva az ifjú.

- Persze hogy te, hiszen azt üzented, hogy vármy rám.

- Igaz, felség - válaszolta a trónörökös, lesütve a szemét.

- Nos, hát mit akartál? Felelj! Ha nincs mit mondanod, máris megyek Marlyba.

XV. Lajos, szokása szerint, máris azt nézte, hogyan lehetne kereket oldani.

A trónörökös letette a kaparókést meg a kereket egy karosszékbe, ami azt mutatta, hogy csakugyan fontos mondanivalója lehet a király számára, ha abbahagyta érdekes foglalatosságát.

- Pénz kell? - kérdezte élénken a király. - Ha erről van szó, majd küldök.

És XV. Lajos megint az ajtó felé lépett.

- Ó, nem, felség - válaszolta az ifjú Lajos -; van még ezer tallérom az e havi járandóságból.

- Ej, de takarékos! - kiáltott fel a király. - És milyen jól nevelte Lavauguyon úr! Azt hiszem, épp azokat az erényeket ültette el benne, amelyek belőlem hiányoznak.

Az ifjú megemberelte magát.

- Felség - kérdezte -, a trónörökösné nagyon messze van még?

- Azt te éppen olyan jól tudod, mint én, vagy nem?

- Én? - kérdezte zavartan a trónörökös.

- Persze; tegnap olvasták fel előttünk az úti jelentést; eszerint múlt hétfőn volt Nancyban, most úgy negyvenöt mérföldnyire járhat Párizstól.

- Nem gondolja felséged - folytatta a trónörökös -, hogy a trónörökösné egy kissé lassan közeledik?

- Dehogy, dehogy - mondta XV. Lajos -, épp ellenkezőleg, úgy gondolom, hogy nő létére nagyon is gyorsan halad, hát még, ha a sok ünneplést, sok fogadást is beleszámítjuk; kétnaponként legalább tíz mérföldet megtesz.

- Ez elég kevés, felség - mondta félénken a trónörökös.

XV. Lajos azt se tudta, hová legyen csodálkozásában e nagy türelmetlenség láttán, amiről eddig sejtelme sem volt.

- Ej! ej! - mondta csúfondáros mosollyal -, hát ilyen sürgős neked, mi?

A trónörökös még jobban elvörösödött.

- Higgye el, felség - hebegte -, nem az az oka, amit felséged gondol.

- Elég baj az; bár inkább az lenne. Az ördögbe is! Tizenhat éves vagy, a hercegnő állítólag csinos; okkal lehetsz türelmetlen. De nyugodj meg, majd megjön.

- Felség, nem lehetne megrövidíteni egy kissé azokat az úti ceremóniákat? - folytatta a trónörökös.

- Lehetetlen. Már megállás nélkül haladt át két vagy három városon is, ahol meg kellett volna állapodnia.

- Akkor ennek se vége, se hossza. És van még egy gyanúm, felség - kockáztatta meg félénken a trónörökös.

- Miféle gyanúd? Ki vele!

- Az a gyanúm, felség, hogy rosszul működik a szolgálat.

- Micsoda? Miféle szolgálat?

- Az úti szolgálat.

- Eredj már! Harmincezer lovat rendeltem ki az útra, harminc hintót, hatvan málháskocsit, nem is tudom, hány társzekeret; ha egymás mögé állítanánk málháskocsit, társzekeret, hintót, lovat, Párizstól Strasbourg-ig érne a soruk. Miért gyanakszol hát, hogy ekkora segítséggel rosszul működik a szolgálat?

- Ó, felség! Majdnem bizonyos vagyok abban, amit mondok, felséged nagy jó szándéka ellenére is; csak talán helytelenül fejeztem ki magam: nem azt kellett volna mondanom, hogy rosszul működik a szolgálat, hanem talán inkább azt, hogy rosszul van megszervezve.

E szavakra a király felkapta a fejét, és farkasszemet nézett a trónörökössel. Kezdte megérteni, hogy sok mindent rejt az a néhány szó, amelyet a királyi fenség elejtett az imént.

- Harmincezer ló - kezdte megint a király -, harminc hintó, hatvan málháskocsi, két ezrednyi katona erre a szolgálatra... Azt mondd meg nekem, mindentudó uram, láttál-e már trónörökösnét ekkora kísérettel bevonulni Franciaországba?

- Elismerem, felség, hogy mindez nagyszerűen elő van készítve, egyedül felséged ért így az előkészítéshez; de vajon azt is félreérthetetlenül meghagyta-e felséged, hogy ló, hintó, egyszóval ez a tömérdek eszköz kizárólag a trónörökösnének és kíséretének álljon szolgálatára?

A király harmadszor is ránézett Lajosra; bizonytalan sejtés szorította össze a szívét, egy szinte megfoghatatlan emlékkép motoszkált a fejében, kusza hasonlóságot vélt felfedezni a trónörökös szavai és egy nemrég átélt kellemetlen dolog között.

- Micsoda kérdés! - méltatlankodott a király. - Természetesen mindez a trónörökösnének van szánva, ezért is mondom, hogy hamarosan itt lesz; de miért nézel rám így? Talán csak nem azzal szórakozol - folytatta emeltebb hangon, amit a trónörökös fenyegetésnek érzett -, hogy az arcvonásaimat tanulmányozod, mint ahogy az óráid szerkezetét?

A trónörökös, aki már-már szóra nyitotta a száját, erre a megjegyzésre hirtelen elhallgatott.

- Na mi az? - folytatta a király ingerülten - Úgy látom, nincs több mondanivalód, mi?... Boldog vagy, ugye?... A hölgyed közeleg, a szolgálat kifogástalanul működik, a magán-kincstárad tömve, valóságos Krőzus vagy; minden a legnagyobb rendben. És most, hogy már semmi sem aggaszt, nagyon kérlek, húzd fel az ingaórámat.

A trónörökös meg sem moccant.

- Tudod - fűzte hozzá XV. Lajos nevetve -, szívesen megtennélek a kastély főórásának, állandó fizetéssel, természetesen.

A trónörökös lehorgasztotta a fejét, s a király tekintetétől megfélemlítve, megint fölvette a karosszékből a kaparókést és a kereket. XV. Lajos eközben az ajtóhoz osont.

- Mi az ördögöt akart mondani azzal a rosszul működő szolgálattal? - tűnődött a király, míg unokáját nézte. - Eh! mindegy! Ez csak afféle kibúvó; rossz a kedve.

És valóban, a máskor oly türelmes trónörökös most dobogott a parketten.

- Egyre rosszabb - dörmögte XV. Lajos nevetve -; épp itt az ideje, hogy megszökjem.

És már nyitotta volna az ajtót, amikor a küszöbön váratlanul megjelent de Choiseul úr, és mély meghajtással köszöntötte.

XXVI

Pipogya király udvara

XV. Lajos hátrahőkölt a váratlanul felbukkanó új szereplő elől, aki mintha csak azért lépett volna színre, hogy megakadályozza távozását.

„Ej, erről meg tökéletesen megfeledkeztem! - gondolta magában. - Éppen kapóra jött; most majd kitöltöm rajta a mérgemet..."

- Ó, hát itt van! - kiáltotta. - Hívattam már; tudott róla?

- Igen, felség - válaszolta hűvösen a miniszter -, éppen öltözködtem, hogy jelentkezzem felségednél, amikor megkaptam a parancsot.

- Jól van. Fontos dolgokat kell megbeszélnem önnel - kezdte XV. Lajos, összevonva szemöldökét, hátha sikerül ráijesztenie miniszterére.

Csakhogy a királynak nem volt szerencséje, mivel de Choiseul úr volt a birodalom legkevésbé ijedős embere.

- Nekem is felségeddel, ha szabad megjegyeznem, igen fontos dolgokat - válaszolta, meghajolva.

Egyidejűleg összenézett a trónörökössel, aki félig megbújt az ingaóra mögött.

A király meghökkent.

„Még csak ez hiányzott! - gondolta. - Két tűz közé kerültem, nincs menekvés."

- Nyilván tudja - kezdte sietve a király, hogy ő mérje az első csapást ellenfelére -, hogy szegény Jean vicomte-ot majdnem meggyilkolták.

- Azaz, hogy egy kardvágást kapott az alkarjára. Azért jöttem, hogy erről az eseményről beszéljek felségeddel.

- Hogyne, értem, megelőzni a hírt.

- Elébe vágni a szóbeszédnek, felség.

- Eszerint ön ismeri az ügyet, uram? - kérdezte a király sokatmondó arckifejezéssel.

- Töviről hegyire.

- Úgy! - jegyezte meg a király. - Ezt egyébként már tudtam, biztos forrásból.

Choiseul úr meg sem rezzent.

A trónörökös tovább szöszmötölt a rézcsavarral, de közben, fejét lehajtva, feszülten figyelt, egy szót sem veszítve el a párbeszédből.

- Akkor most elmondom, hogy esett a dolog - kezdte a király.

- Felséged úgy véli, hogy pontosan tud mindent? - kérdezte de Choiseul.

- Ó, afelől...

- *Hallgatjuk*, felség.

- Hallgatjuk? - ismételte meg a király.

- Nos igen, őfensége és én.

- Őfensége? - mondta utána a király, és tekintete a tisztelettel meghajló de Choiseulről a figyelmesen álló Lajos Ágostra vándorolt. - És mi köze van a trónörökös úrnak ehhez a csetepatéhoz?

- A dolog annyiban érinti őfenségét - folytatta de Choiseul úr, meghajolva az ifjú herceg felé -, hogy a trónörökösné őfensége is érintve van.

- A trónörökösné is benne van? - kiáltott fel elszörnyedve a király.

- Igen. Ezt nem tudta, felség? Ez esetben hamisan tájékoztatták felségedet.

- A trónörökösné és Jean Dubarry - mondta a király -, ez egyre érdekesebb. Gyerünk, gyerünk, mondja el a dolgot, Choiseul úr, de el ne hallgasson semmit, még ha maga a trónörökösné sebesítette volna is meg Dubarryt.

- Nem a trónörökösné volt, felség - folytatta de Choiseul még mindig kimérten -, hanem kíséretének egy tisztje.

- Úgy! - jegyezte meg a király ismét elkomorodva - egy tiszt, akit ön ismer, nemde, Choiseul úr?

- Nem, felség, egy tiszt, akit alighanem felséged ismer, ha emlékszik hű alattvalóira; a nevét, atyja személyében, csodálattal emlegették Philippsburgnál, Fontenoynál, Mahonnál: Taverney Maison-Rouge.

A trónörökös láthatólag úgy szívta magába e nevet, mint a terem levegőjét, hogy minél biztosabban megtartsa emlékezetében.

- Maison-Rouge? - mondta XV. Lajos. - Már hogyne ismerném. És miért tűzött össze Jeannal, akit szeretek? Talán éppen azért, mert szeretem... Hajmeresztő irigykedések, kicsírázó elégedetlenség, helyi lázadások!

- Meghallgatna felséged? - kérdezte de Choiseul úr.

XV. Lajos belátta, hogy csak úgy menekülhet meg, ha felháborodik.

- Tudja meg, uram, hogy ez már összeesküvés nyugalmam ellen, családom ellen szervezett támadás.

- Ó, felség - mondta de Choiseul úr -, hát ilyen szemrehányást érdemel az a derék ifjú, amiért megvédelmezte a trónörökösnét, felséged menyét?

A trónörökös fölegyenesedett és összefonta a karját.

- Én pedig - szólalt meg - kijelentem, hogy hálás vagyok annak az ifjú embernek, hogy életét kockáztatta egy hercegnőért, aki két héten belül a feleségem lesz.

- Életét kockáztatta!, életét kockáztatta! - dohogott a király.

- És mi okból? Jó lenne tudni, hogy mi okból?

- Az okból - vette föl újra a szót de Choiseul úr -, hogy Jean Dubarry vicomte úr, akinek igen sietős volt az útja, arra vetemedett, hogy a váltóállomáshoz közeledő trónörökösné elől elorozza a lovait, nyilván, hogy még gyorsabban folytathassa útját.

A király az ajkába harapott, s arcából leszaladt a vér; fenyegető rémként jelent meg előtte a hasonlóság, ami úgy nyugtalanította az előbb.

- Lehetetlen; én ismerem az ügyet; önt félrevezették, herceg - mormolta XV. Lajos, hogy időt nyerjen.

- Nem, felség, nem vezettek félre, a színtiszta igazságot mondom felségednek. Igenis, Jean Dubarry vicomte úr nem átallotta elorozni a trónörökösné szolgálatára rendelt lovakat, s már erőszakkal vitte is el őket, miután megverte a postamestert, amikor megérkezett ő királyi fenségének küldötte, Philippe de Taverney lovag úr, aki többszöri, udvarias és jóindulatú figyelmeztetés után...

- Ó! ó! - dörmögte a király.

- Aki többszöri, udvarias és jóindulatú figyelmeztetés után, ismétlem, felség...

- Igen, erről én is kezeskedem - szólt közbe a trónörökös.

- Hát ön is tud róla? - döbbent meg a király.

- Mindent tudok, felség.

De Choiseul úr elragadtatottan hajolt meg.

- Folytatná fenséged? - kérdezte. - Őfelsége nyilván inkább elhiszi fenséges unokájának, mint nekem.

- Igenis, felség - folytatta a trónörökös, anélkül, hogy de Choiseul úrnak a főhercegnő védelmében tanúsított buzgalmát olyan elismerésben részesítette volna, amilyent a miniszter joggal elvárt tőle -; igenis, felség, tudtam róla, és jöttem elmondani felségednek, hogy Dubarry úr nemcsak azzal sértette meg a trónörökösnét, hogy akadályozta szolgálatát, hanem azzal is, hogy erőszakkal szembeszállt testőrségem egyik tisztjével, amikor az, kötelessége szerint, megintette tiszteletlenségéért.

A király a fejét csóválta.

- Meg kell tudni, meg kell tudni - hajtogatta.

- Én tudom, felség - mondta csöndesen a trónörökös -, és előttem nincs kétség: Dubarry úr kardot ragadott.

- Elsőnek? - kérdezte XV. Lajos, örvendezve, hogy egy kis rés nyílik számára a perpatvar elsimítására.

A trónörökös elpirult és ránézett de Choiseul úrra, aki, zavarát látván, a segítségére sietett.

- Végtére is, felség - mondta -, két férfi összemérte a kardját, egyikük megsértette a trónörökösnét, a másik megvédte.

- Igen, de melyik volt a támadó fél? - kérdezte a király. - Én ismerem Jeant; olyan, mint a kezes bárány.

- Az a támadó, legalábbis úgy vélem, akinek nincs igaza, felség - mondta a trónörökös, szokott szelídségével.

- Kényes história - válaszolta XV. Lajos -; az a támadó, akinek nincs igaza... akinek nincs igaza... No és ha az a tiszt pimaszkodott?

- Pimaszkodott! - tört ki de Choiseul úr. - Pimaszkodott azzal az emberrel, aki erőszakkal el akarta vinni a trónörökösné szolgálatára rendelt lovakat! Lehetséges ez, felség?

A trónörökös nem szólt semmit, de elhalványult. XV. Lajos látta, hogy mindketten ellene vannak.

- Heveskedett, úgy értettem - tette hozzá, helyesbítve magát.

- És különben is - folytatta de Choiseul úr, kihasználva e visszakozást, hogy előbbre nyomuljon -, felséged jól tudja, hogy aki híven szolgál, annak mindig igaza van.

- Persze, persze! De hogyan értesült az eseményről, uram? - kérdezte a király a trónörököst, nem véve le a szemét de Choiseul úrról, akit annyira meglepett ez a váratlan kérdés, hogy akármennyire leplezte is, lehetetlen volt észre nem venni zavarát.

- Egy levélből, felség - válaszolta a trónörökös.

- Ki írta azt a levelet?

- Olyan valaki, aki törődik a trónörökösnével, és talán furcsállja, ha sértegetik.

- Szóval, már megint a titkos levelek, a szövetkezések. Már megint összefognak ellenem, hogy gyötörjenek, mint Pompadourné idején.

- Szó sincs ilyesmiről, felség - válaszolta de Choiseul úr -; a dolog igen egyszerű: másodfokú felségsértés esete forog fenn. A vétkes példás büntetést kap, és végeztünk.

A büntetés szó hallatára XV. Lajos előtt fölrémlett a dühöngő grófné és a berzenkedő Chon; látta, hogy oda a családi békesség, amelyre hiába áhítozott egész életében, és helyét elfoglalja a horgas ujjú és sírástól kivörösödött, dagadt szemű belviszály.

- Büntetést! - háborodott fel. - Büntetést, anélkül, hogy meghallgattam volna a feleket, anélkül, hogy megítélhetném, melyik oldalon van az igazság! Államügy, elfogatóparancs! Ó! Miket ajánlgat itt nekem, herceg uram! Miféle históriába akar belerángatni!

- De felség, ki fogja ezentúl tisztelni a trónörökösnét, ha nem mutatunk szigorú példát azzal a személlyel, aki elsőnek sértette meg?...

- Így van, felség - lódította a trónörökös -, kitörne a botrány.

- Példa! Botrány! - mondta a király. - De az Isten szerelmére! Ha minden botrányos ügyben, ami köröttünk kavarog, példát statuálunk, akkor elfogatóparancsok aláírásával tölthetem az életem! Köszönöm szépen, már így is éppen elegem van belőlük!

- Ennek meg kell lennie, felség - mondta de Choiseul úr.

- Felség, könyörgök... - mondta a trónörökös.

- Miért? Úgy vélik, nem bűnhődött meg eléggé azzal a kardvágással, amit kapott?

- Nem, felség, hiszen meg is sebesíthette volna de Taverney urat.

- És akkor vajon mit követelne most, uram?

- A fejét, felség.

- De hiszen még Montgomery sem járt rosszabbul, amiért megölte II. Henrik királyt - mondta XV. Lajos.

- Ő véletlenségből ölte meg a királyt, felség, Jean Dubarry azonban megfontolt szándékkal sértette meg a trónörökösnét.

- És ön, uram - fordult vissza XV. Lajos a trónörököshöz -, szintén a fejét követeli Jeannak?

- Nem, felség, én nem helyeslem a halálbüntetést; ezt felséged is tudja - fűzte hozzá szelíden a trónörökös. - Ezért beérem a száműzetéssel.

A király összerezzent.

- Száműzetés, egy kocsmai verekedésért! Lajos, ön nagyon szigorú, azzal a nagy emberszeretetével. Igaz, az embereknél is jobban szereti a matematikát, márpedig egy matematikus...

- Nem fejezné be felséged?

- Márpedig egy matematikus az egész világegyetemet feláldozná a számaiért.

- Felség - mondta a trónörökös -, én nem haragszom Dubarry úrra személy szerint.

- Hát akkor kire haragszik?

- Arra, aki kezet emelt a trónörökösnére.

- Ó, a mintaférj! - csúfolódott a király. - Csakhogy engem, szerencsére, nem olyan könnyű ám rászedni! Látom én, kire fenik itt a fogukat, és főként azt látom, mit akarnak ezekkel a túlzásokkal.

- Felséged ne higgye, hogy túlozunk - mondta de Choiseul úr -; a közvéleményt felháborítják ezek az arcátlanságok.

- A közvélemény! Újabb rémkép, amivel önmagát ijesztgeti, azaz inkább engem ijesztget! Érdekel is engem az a közvélemény, amelyik gúnytollnokainak, fricskagyártóinak és cselszövőinek ezer torkából azt harsogja felém, hogy meglopnak, becsapnak, elárulnak! Hát engem ez nem érdekel! Hadd beszéljenek, én csak nevetek rajtuk. Kövesse ön is a példám: dugja be a fülét, és ha a közvéleménye beleunt a zajongásba, hát majd abbahagyja... Jó, jó! Látom a meghajlásán, hogy elégedetlen. Lajos meg duzzog rám. Tulajdonképpen különös, hogy nekem nem tesznek meg annyit, amennyit egy utolsó jöttmentnek megtesznek: nem hagyják, hogy kedvem szerint éljek, állandóan azt gyűlölik, amit én szeretek, és örökké azt szeretik, amit én gyűlölök! Bölcs vagyok én, vagy bolond? Én vagyok az úr, vagy nem én vagyok?

A trónörökös fogta a kését, és visszament az órájához.

De Choiseul úr ugyanúgy hajolt meg, mint az elején.

- Jó! Szóval nem mondanak semmit. Válaszoljanak már, a teremtésit! Halálra akarnak bosszantani a rágalmaikkal, a hallgatásukkal, a kis gyűlölködéseikkel, a kis félelmeikkel?

- Én nem gyűlölöm Dubarry urat, felség - mondta a trónörökös mosolyogva.

- Én pedig nem félek tőle, felség - mondta dölyfösen de Choiseul úr.

- Tudják meg, hogy önök valamennyien helytelenül gondolkoznak! - kiabálta a király, színlelt haraggal, noha csak bosszús volt. - Azt akarják, hogy nyelvére vegyen egész Európa, hogy kinevessen unokafivérem, a porosz király, hogy énnálam - ahogy az a széltoló Voltaire mondta - életre kelt a Pipogya udvar. Hát nem! Ezt nem teszem! Nem szerzem meg senkinek ezt az örömöt! Úgy értelmezem a becsületem, ahogy én akarom, és úgy oltalmazom meg, ahogy nekem tetszik.

- Felség - szólalt meg a trónörökös végtelen szelídséggel, de fáradhatatlan szívóssággal -, bocsásson meg, de most nem felséged becsületéről, hanem a trónörökösné megsértett méltóságáról van szó.

- A trónörökös úrnak igaza van, felség; egyetlen szó felséged szájából, és senki nem próbálkozik még egyszer.

- Ugyan ki próbálkoznék még egyszer? Eddig sem próbálkozott senki: Jean faragatlan fickó, de nem rossz szándékú.

- Rendben van - mondta de Choiseul úr - írjuk ezt a faragatlanság számlájára, felség, és hadd kövesse meg de Taverney urat faragatlanságáért.

- Már mondtam egyszer - fakadt ki XV. Lajos -, hogy nekem mindehhez semmi közöm; ám kérjen Jean bocsánatot, megteheti; ám ne kérjen, megteheti azt is.

- Ha ily módon elejtjük az ügyet, felség, se vége, se hossza nem lesz a pletykáknak - mondta de Choiseul úr -, erre tisztelettel felhívom felséged figyelmét.

- Annyi baj legyen! - tört ki a király. - Csak pletykázzanak, míg bele nem süketülök, legalább nem hallom többé az ostobaságaikat!

- Ennélfogva - összegezte de Choiseul úr irgalmatlan hidegvérrel -, felséged felhatalmaz annak közzétételére, hogy Dubarry úrnak ad igazat?

- Még hogy én! - hördült fel XV. Lajos -, még hogy én igazat adjak bárkinek is egy ilyen sötét históriában? Végképp meg akarnak vadítani! De jól vigyázzon, herceg... Ön is, Lajos, kíméljen a saját érdekében... És most gondolkozzanak azon, amit mondtam, mert nekem ebből elég, nekem végem van, én ezt nem bírom tovább. Isten velük, uraim, megyek a lányaimhoz, menekülök Marlyba, ott talán lesz egy kis nyugodalmam, feltéve, hogy nem jönnek oda is utánam.

Ebben a pillanatban, amikor a király már a kijáratnak tartott, az ajtó kinyílt, és egy ajtónálló jelent meg a küszöbön.

- Felség - jelentette -, őfensége Louise hercegnő a csarnokban várja a pillanatot, hogy búcsút mondhasson a királynak.

- Búcsút! - képedt el XV. Lajos. - Hát hová megy tulajdonképpen?

- Őfensége azt mondta, felségedtől engedélyt kapott, hogy elhagyja a kastélyt.

- Újabb história! Most meg erre a szenteskedőre jött rá a bolondja! Igazán mondom, nincs nálam szerencsétlenebb ember a földön!

És a király futva hagyta el a termet.

- Őfelsége válasz nélkül hagyott bennünket - mondta a miniszter a trónörökösnek -; fenséged mit határozott?

- Ó, csakhogy üt végre! - kiáltott fel az ifjú herceg, színlelt vagy őszinte örömmel hallgatva a megjavított ingaóra ütéseit.

A miniszter összemorcolta szemöldökét, és kihátrált az Ingaórák teréből, ahol a trónörökös magára maradt.

XXVII

Louise hercegnő

A király legidősebb leánya a nagy Lebrun-galériában várta atyját, ugyanott, ahol XIV. Lajos fogadta 1683-ban az uralkodó dózsét és a négy genovai szenátort, akik a köztársaság számára kértek tőle kegyelmet.

A galéria végében, azzal az oldallal szemközt, amerről a királyt várták, két vagy három udvarhölgy álldogált, riadt arccal.

Amikor XV. Lajos megérkezett, az előcsarnokban már gyülekeztek az udvaroncok; a palotában ugyanis híre futott a hercegnő elhatározásának, mely jószerivel csak aznap reggel fogant meg a fejében.

Louise hercegnő, ez a fejedelmi termetű és hódító szépségű királylány, kinek olykor ismeretlen bánat redőzte tiszta homlokát, Louise hercegnő, mondottuk, szigorúan erkölcsös életével az egész udvarban mély tiszteletet ébresztett a korlátlan államhatalom iránt, amelyet Franciaországban csupán önös érdekből vagy félelemből tiszteltek akkor már ötven esztendeje.

Mi több: a népnek uraitól - ekkoriban még nem mondták fennhangon: zsarnokaitól - való általános elhidegülése korában, őt - szerették. Erényessége nem volt elvakult: noha fennen senki nem magasztalta, mindenki tudta róla, hogy van szíve. És ezt naponta bizonyította is tettekkel, nem úgy, mint mások, botránkoztatással.

XV. Lajos tartott a leányától, azon egyszerű oknál fogva, hogy becsülte. Olykor még büszke is volt rá; szurkálódó megjegyzéseitől és nyers bizalmaskodásaitól ezt az egy gyermekét mindig megkímélte; Lompos, Nyamvadt és Kánya: így nevezte másik három lányát, Adélaïde-ot, Victoire-t és Sophie-t, Louise-nak ellenben kijárt a *hercegnő*.

Amióta de Saxe marsallal sírba szállt a Turenne-ek és Condék szelleme, Leczinska Mária királynéval pedig Mária Terézia uralkodói stílusa, minden oly nevetségessé vált e játék trón körül; Louise hercegnő, e valóban királyi jellem, aki egy fejjel kimagasodott a többiek közül: ő volt ekkor a francia korona büszkesége, egyetlen igazgyöngy a talmi csillogás és hamis kövek között.

Azt azért nem állítjuk, hogy XV. Lajos szerette a lányát. XV. Lajos, mint tudjuk, egyedül önmagát szerette. Mindössze azt szögezzük le, hogy jobban ragaszkodott hozzá, mint a többiekhez.

A belépő király ott látta a hercegnőt a galéria közepén: egy vérpiros jáspis és lazúrkő berakású asztalnak támaszkodott.

Louise feketében volt; kendőzetlen pompás haját elfödte a tornyos csipkedísz; homlokát, mely kevésbé volt szigorú, mint máskor, most talán a bánat felhőzte. Nem nézte, mi van körötte; csak olykor-olykor hordozta meg szomorú tekintetét Európa uralkodóinak arcképsorán, melynek élén ott díszelegtek ősei, a francia királyok.

A fekete ruha a királylányok hétköznapi öltözéke volt; alatta bő zsebek rejtőztek, amelyek még divatoztak ekkor, akár a gazdasszony-királynék korában, kiknek példáját követve Louise hercegnő is az övén függő aranykarikán hordta ládáinak és szekrényeinek számtalan kulcsát.

A király gondolkodóba esett, látván, milyen csendben s kivált milyen figyelemmel várják a jelenet kimenetelét.

Ámde a galéria olyan hosszú volt, hogy a két végében álló nézők nem követhettek el tapintatlanságot a szereplőkkel szemben. Láttak, ehhez joguk volt; nem hallottak, ez kötelességük volt.

A hercegnő a király elé lépett, megfogta kezét, és tisztelettel megcsókolta.

- Igaz, hogy elutazik, hercegnő? - kérdezte XV. Lajos. - Mégis elmegy Pikardiába?

- Nem, felség - válaszolt a hercegnő.

- Ó, sejtem már - folytatta a király hangosabban -, Noirmoutiers-ba megy, zarándokútra.

- Nem, felség - mondta Louise hercegnő -, visszavonulok a saint-denis-i karmelita kolostorba, amelynek, mint tudja, apátasszonya lehetek.

A király megrázkódott; arca azonban nyugodt maradt, noha a lelke mélyén ugyancsak háborgott.

- Ó, ne - mondta -, ne tegye, leányom! Nem hagy el, ugye? Lehetetlen, hogy elhagyjon.

- Atyám, én már régen elhatároztam ezt a visszavonulást, s felséged is hozzájárult; ne tartóztasson most, atyám, nagyon kérem.

- Igen, persze hogy hozzájárultam, de csak hosszas tusakodás után, mint tudja. Hozzájárultam, mivel mindvégig azt reméltem, hogy a távozás pillanatában inába száll a bátorsága. Nem temetkezhetik el egy kolostorban; ez ósdi szokás; ma csak az vonul zárdába, akinek bánata van, vagy elveszítette vagyonát. A francia király leányát, úgy tudom, szegénység nem bántja, ha meg boldogtalan, az nem tartozik másra.

A király szavai és gondolatai egyre magasabban szárnyaltak, amint egyre jobban beleélte magát királyi és atyai szerepébe, amelyet mindig sikerrel alakít a színész, ha az egyikhez a kevélység adja a tanácsot, a másikat a bánat sugallja.

- Felség - mondta Louise, aki észrevette atyja meghatottságát, és e meghatottságtól, amelyet oly ritkán tapasztaltak az önző XV. Lajos részéről, maga is jobban elérzékenyült, semmint mutatni szerette volna -; felség, ne ingassa meg eltökéltségemet, kimutatván gyöngédségét. Bánatom nem hétköznapi bánat; ez okból elhatározásom is beleillik századunk szokásaiba.

- Tehát bánata van? - kiáltott fel a király, hirtelen elérzékenyülve. - Bánatod van! Ó, szegény gyermekem!

- Kegyetlen, kiapadhatatlan bánat, felség! - mondta Louise hercegnő.

- Ejnye! Hát miért nem szólt róla, leányom?

- Mert ezt a bánatot ember keze nem orvosolhatja.

- Még a királyé sem?

- Még a királyé sem.

- Még egy atyáé sem?

- Nem, felség, még az sem.

- De hiszen ön hivő lélek, Louise, és vigaszt merít a vallásból...

- Nem eleget, felség, s inkább kolostorba vonulok, hogy többet találjak. A csöndességben Isten szól az ember szívéhez; és a magányban az ember szól Isten szívéhez.

- De ön oly iszonyú áldozatot hoz az Úrnak, amellyel nem ér föl semmi. A francia trón fenséges árnyékot vet a tövében felnőtt gyermekekre; és ön kevesli ezt?

- A cella árnyéka még annál is mélyebb, atyám; felderíti a szívet, gyógyír az erősnek valamint a gyöngének, az alázatosnak valamint a kevélynek, a nagynak valamint a kicsinynek.

- Talán valami veszélytől tart? Ez esetben, Louise, itt a király, ki oltalmazza önt.

- Felség, legelőbb is a királyt óvja Isten!

- Újra mondom, Louise, tévútra vezeti a hamisan értelmezett buzgalom. Az imádság szép dolog, de ha örökké tart, már nem az. Ön olyan jó, ön olyan jámbor, miért kell annyit imádkoznia?

- Soha nem imádkozhatom eleget, ó, atyám, soha nem imádkozhatom eleget, ó királyom, hogy elhárítsam mindama veszedelmeket, amelyek hamarosan lezúdulnak ránk. A jóságból, amelyet Isten oltott belém, a tisztaságból, amelyet szüntelenül tökéletesíteni törekszem, immár húsz esztendeje, együttvéve sem fakad, félek tőle, annyi bizalom s annyi ártatlanság, amennyi az engesztelő áldozathoz szükséges.

A király hátrahőkölt, és ijedten nézte Louise hercegnőt.

- Sosem beszélt még így velem - mondta. - Tévelygésbe esett, kedves leányom; megháborítja az önsanyargatás.

- Ó, felség! Ne illesse e hívságos szóval a legigazabb s főként, legszükségesebb önfeláldozást, amelyet valaha is tanúsított alattvaló a királya, s leány az atyja iránt, végszükség idején. Felség, az a trón, amelynek az imént kínálgatta oltalmazó árnyékát, felség, az ön trónja oly csapások alatt roskadozik, miket ön még nem érez, de én sejtek már. Mélység tátong alattunk, némán, mint valami szakadék, mely a monarchiát egy szempillantás alatt elnyelheti. Megmondták önnek valaha is az igazat, felség?

Louise hercegnő körülnézett, hogy meggyőződjék róla, nincs-e valaki hallótávolságon belül, s látván, hogy mindannyian elég távol vannak, így folytatta:

- Tudja meg, hogy én ismerem az igazságot; én az irgalmas nővérek ruhájában százszor is bejártam a sötét utcákat, a kongó padlásszobákat, a jajveszékeléstől hangos sikátorokat. Tudja meg, felség, hogy ezekben az utcákban, e sikátorokban, e padlásszobákban télen az éhség és a hideg, nyáron a szomjúság és a meleg halálra gyötri az embereket. A falvakban, melyeket ön sosem látott, felség, mivel ön legföljebb Versailles-ból Marlyba és Marlyból Versailles-ba jár, a falvakban nem elegendő a gabona a nép kenyerére, de még a vetésre sem, amelyen valami átok ül, mivel csak nyeli a magvakat, de nem terem. E tengernyi nép, kinek nincs kenyere, titkon zúgolódik, minthogy kósza és zavaros hírek szállnak a levegőben, az esti homályban, az éjszakában, vasat, láncot és zsarnokságot emlegetve, s a nép e szavakra felébred, abbahagyja a siránkozást, és zúgolódni kezd.

A parlamentek követelik az intelmi jogot, azaz, hogy végre hangosan kimondhassák; amit most csak egymás között sugdosnak: „Király! Vesztünkbe taszítasz! Segíts rajtunk, mert ha nem, mi segítünk magunkon...”

A katonák fölösleges kardjukkal szántják a földet, ahonnét kicsírázik a szabadság, amelynek magvát az enciklopédisták marékszám vetették bele. Az írók - hogy is lehet másként, ha az emberek szeme nem nyílik fel arra, amit meg sem látott eddig? -, az írók, mihelyt mi bármit is teszünk, azon nyomban tudják, hogy rosszat tettünk, tudtul adják a népnek is, amely dühösen vicsorog, valahányszor urait meglátja. Felséged nászra készíti unokáját! Régen, amikor Ausztriai Anna királyné házasította a fiát, Párizs városa ajándékokkal halmozta el Mária Terézia hercegnőt. Ma ellenben nemcsak hogy a város nem ajánl fel semmit, hanem még felségednek kell az adót emelnie, hogy kifizethesse a hintókat, amelyekben egy császárlány

utazik Szent Lajos utódjához. A papság már régóta nem fohászkodik Istenhez, ámde most érzi, hogy a földek odavannak, a kiváltságok elapadnak, a ládák kiürülnek, és újból fohászkodik Istenhez azért, amit úgy nevez, hogy a nép boldogsága! Végezetül, felség, szükséges-e elmondanom önnek, amit amúgy is jól tud, amit oly keservesen tapasztalt, amiről éppen ezért nem beszélt senkinek? Fejedelmi testvéreink, kik egykor irigykedtek ránk, fejedelmi testvéreink ma elfordulnak tőlünk. Négy leánya, felség, a francia király leányai!, négy leánya nem ment férjhez, holott húsz herceg él Németföldön, három Angliában, tizenhat az északi országokban, nem is számítva rokonainkat, a spanyol és a nápolyi Bourbonokat, akik megfeledkeznek rólunk, vagy ugyanúgy elfordulnak tőlünk, mint a többiek. Talán a szultánnak még megfeleltünk volna, ha nem lennénk a legkeresztényibb király leányai! Ó, nem magamról beszélek, atyám, én nem panaszkodom; az én helyzetem szerencsés, mivel én szabad vagyok, mivel családunk egyetlen tagja sem számít rám, mivel a világtól elzárva, áhítatban, szegénységben könyöröghetek Istenhez, hogy térítse el atyám s unokafivérem feje fölül azt a félelmetes vihart, amelyet ott látok dübörögve közeledni a jövő egén.

- Leányom!, gyermekem! - mondta a király -, félelmed gonoszabbnak festi ezt a jövőt, mint amilyen.

- Felség, felség - intette Louise hercegnő -, emlékezzék az ókori királylányra, arra a fejedelmi jósnőre; akár én, ő is megjövendölte atyjának és fivéreinek a háborút, a pusztulást, a tűzvészt, ám atyja és fivérei kinevették jövendölését, és esztelennek mondták. Ne bánjon velem hasonlóképpen! Vigyázzon, ó, atyám! Gondolja meg, ó, királyom!

XV. Lajos keresztbe fonta karját, és lecsüggesztette fejét.

- Leányom mondta -, szigorúan szól hozzám; e bajoknak, miket szememre hányt, én volnék okozója?

- Isten óvjon, hogy ilyesmit gondoljak! E bajok korunkból erednek, amelyben élünk. Önt sodorja az ár, mint valamennyiünket. Figyelje meg, felség, hogy tapsol a földszint a királyságra tett leghalványabb célzásnak is; nézze meg, esténként hogy dobognak le a mellékl épcsőkön a vidám csoportok a karzatokról, amikor a nagy márvány lépcsőház sötét és kihalt. Felség, a nép és az udvaroncok a saját kedvteléseiknek hódolnak, a mieinktől függetlenül; nélkülünk mulatnak, vagy jobban mondva, mihelyt mi megjelenünk ott, ahol ők mulatnak, beléjük fagy a jókedv. Ó, jaj! - sóhajtott fel a hercegnő bájos mélabúval -, ó, jaj!, ti szegény ifjú daliák!, ti szegény szép leányok! Szeressétek egymást! Daloljatok! Felejtsetek! Legyetek boldogok! Itt terhetekre voltam, ám ott majd hasznotokra leszek. Itt elfojtjátok vidám nevetéstek, nehogy magatokra vonjátok haragomat; de ott, ott imádkozni fogok, ó! Imádkozni fogok tiszta szívemből, a királyért, húgaimért, unokafivéreimért, Franciahon népéért, mindnyájatokért, akikért dobog e forró szív, melyből nem égett ki a szenvedély.

- Leányom - mondta a király komor hallgatás után -, nagyon kérem, ne hagyjon magamra, legalábbis ne ebben a pillanatban: összetörte a szívemet.

Louise hercegnő megragadta atyja kezét, és XV. Lajos nemes vonásaira emelve szerető tekintetét, így szólt:

- Nem, atyám, nem; egy órát sem időzöm tovább ebben a palotában. Nem. Számomra eljött az imádság ideje. Elég erőt érzek magamban, hogy könnyeimmel megváltsam mindama gyönyöröket, melyeket ön hajszol, ön, ki még fiatal, ki jó atya, ki képes megbocsátani.

- Maradj velünk, Louise, maradj velünk - mondta a király, karjába szorítva leányát.

A hercegnő a fejét rázta.

- Az én királyságom nem a földről való - mondta szomorúan. Kibontakozva a királyi ölelésből. - Isten önnel, atyám. Ma oly dolgokat mondtam ki, amelyek már tíz esztendeje nyomták a szívemet. Terhük fullasztott. Isten önnel: én boldog vagyok. Látja: mosolygok, ma lettem igazán boldog. Nem sajnálok semmit.

- Engem sem, leányom?

- Ó, önt csak akkor sajnálnám, ha többé nem láthatnám; de majd el-eljön Saint-Denis-be; nem felejt el egészen.

- Ó! Soha, soha!

- Ne érzékenyüljön el, felség. Azt ne higgyék a többiek, hogy elválásunk tartós lesz. Húgaim még mit sem tudnak, legalábbis azt hiszem; csak udvarhölgyeim vannak beavatva. Már egy hete készülődöm, és leghőbb óhajom, hogy távozásomnak ne legyen visszhangja, míg Saint-Denis súlyos kapui be nem csapódtak mögöttem. Ez majd megóv tőle, hogy meghalljam amazt.

A király kiolvasta leánya szeméből, hogy elhatározása megmásíthatatlan. Egyébként ő is jobban örült, hogy feltűnés nélkül távozik. Louise hercegnő a szándékát óvta a hangos zokogástól, a király sokkal inkább az idegeit.

Különben is Marlyba készülődött, s ha a kelleténél nagyobb a szomorúság Versailles-ban, az szükségképpen késlelteti utazását.

Végül arra gondolt, hogy királyhoz és atyához egyként méltatlan orgiái után legalább nem látja többé maga előtt ezt a komor és szomorú arcot, mely mintha állandóan vádolná léha és tunya életéért.

- Legyen úgy, ahogy te akarod, gyermekem - mondta -; csak fogadd el az áldást atyádtól, kit mindig oly nagyon boldoggá tettél.

- Csak a kezét, felség, hogy megcsókoljam, és lélekben adja rám drága áldását.

Azok számára, akik tudtak elhatározásáról, fölemelő és ünnepélyes látványt nyújtott e nemes hercegnő, amint lépésről lépésre közeledett őseihez, kik arany keretükből mintha köszönettel tekintettek volna le az élőre, hogy fölkeresi őket sírboltjukban.

Az ajtóban a király elköszönt lányától, és szótlanul távozott.

Az udvar követte, mivel így írta elő az etikett.

XXVIII

Lompos, Nyamvadt és Kánya

A király a vadászterem felé vette útját, ahol vadászat vagy sétakocsikázás előtt rendesen elidőzött néhány percig, hogy kiadja különleges utasításait a nap hátralévő részében szükséges szolgálatokra.

A galéria végében odabólintott udvaroncainak, s egy kézmozdulattal jelezte, hogy egyedül kíván maradni.

XV. Lajos, hogy magára maradt, továbbment a folyosón, amelyre a hercegnők lakosztálya nyílt. Amint odaért a falikárpittal fedett ajtóhoz, megállt egy pillanatra, és a fejét csóválta.

- Csak egyikük ért valamit - dörmögte a foga közt -, és az is elment!

Hangos csivitelés válaszolt erre a megállapításra, amely nem volt valami hízelgő az itthon maradókra nézve. A falikárpit föllebbent, és egy fékevesztett trió köszöntötte XV. Lajost e szavakkal:

- Köszönjük, atyám!

A királyt körülfogta három másik lánya.

- Te vagy az, Lompos - fordult a király a legnagyobbikhoz -, akarom mondani, Adélaïde hercegnő? Most már mindegy, ha mérgelődsz, ha nem, az igazságot mondtam.

- Ó, felség - szólalt meg Victoire hercegnő -, nem mondott ezzel semmi újat, mindig tudtuk, hogy Louise a kedvence.

- Fején találtad a szöget, Nyamvadt.

- Aztán mit szeret azon a Louise-on? - kérdezte fanyalogva Sophie hercegnő.

- Azt, hogy nem bosszant állandóan - válaszolt a király azzal a keresetlen egyszerűséggel, amelynek oly tökéletes példáját adta őszinte pillanataiban.

- Majd fogja még bosszantani, legyen nyugodt, atyám - mondta Sophie hercegnő olyan éllel, hogy nyomban magára vonta a király figyelmét.

- Mi van a bögyödben, Kánya? - kérdezte a király. - Talán csak nem árult el valamit Louise, pont neked, amikor elment? Csodálkoznám, mert téged aztán nem állhat.

- No, de én se maradok adósa! - sziszegte Sophie hercegnő.

- Jól van! - mondta XV. Lajos. - Ha gyűlölitek, utáljátok, marjátok egymást, a ti dolgotok, nekem édesmindegy, csak azt ne kívánjátok tőlem, hogy én teremtsek rendet az amazonok birodalmában. De tudni szeretném, mit árthat nekem az a szegény Louise?

- Az a szegény Louise! - kiáltotta kórusban Victoire hercegnő és Adélaïde hercegnő, ketten kétféleképp csücsörítve az ajkukat.

- Hogy mit árthat? Majd mindjárt megmondom én, atyám!

Lajos elnyúlt az öblös karszékben, közel az ajtóhoz, hogy bármikor könnyűszerrel megszökhessen.

- Tudni való, hogy Louise hercegnőt ugyanaz az ördög csiklandozza, amelyik a chelles-i kolostor apátasszonyát kínozta egykor, és azért vonul zárdába, hogy tapasztalatokra tegyen szert.

- Ejnye, ejnye - mondta XV. Lajos -, ne célozgasson ilyen kétértelműen a nővérének erényére, ha kérnem szabad; odakint egy szót sem hallani erről, pedig ott sok mindent összehordanak. Ne kezdje éppen *maga.*

- Én?

- Igen, *maga.*

- De hisz én nem az erényéről beszélek - válaszolta Sophie hercegnő, vérig sértve ettől a különös nyomatékkal mondott és indulatosan megismételt *maga* szótól -; én csak azt mondom, hogy tapasztalatokra fog szert tenni, és kész.

- Na és, ha vegyészkedik, ha széktámlát vagy kereket készít, ha fuvolázik, ha dobol, ha csembalót nyaggat vagy hegedűt cincogtat, mi rosszat lát benne?

- Én azt mondom, politizálni fog.

XV. Lajos összerándult.

- Tanulmányozza a filozófiát, a teológiát, magyarázatokkal látja el az *Unigenitus* bullát; végül még minket is belevesz államelméleteibe, metafizikai rendszereibe, teológiájába, mi leszünk majd a család mihasznái, mi...

- Ha nővérük így akar a Paradicsomba jutni, mi rosszat lát benne? - kérdezte ismét XV. Lajos, noha eléggé megijesztette Kánya vádaskodásának és Louise hercegnő szenvedélyes politikai búcsúszónoklatának belső összefüggése. - Az üdvösségét irigyelik? Ez nem vallana keresztényi lélekre.

- Ugyan, dehogy! - mondta Victoire hercegnő. - Felőlem menjen, ahová akar; de én nem megyek utána.

- Én sem - mondta Adélaïde hercegnő.

- Én sem - mondta Sophie hercegnő.

- Különben is, ki nem állhatott bennünket - mondta Victoire hercegnő.

- Magukat? - kérdezte XV. Lajos.

- Igenis, minket, minket - válaszolta kórusban a másik két nővér.

- Majd tapasztalni fogják - mondta XV. Lajos -, csak azért választotta a Paradicsomot, hogy ne lássa többé a családját, ó, az a szegény Louise!

A három nővér azonban csak kényszeredetten mosolygott e tréfán. Adélaïde hercegnő, a három kisebb közt a legidősebb, most összeszedte az eszét, hogy súlyos csapást mérjen a királyra, mivel az eddigiek lesiklottak a páncéljáról.

- Hölgyeim - kezdte évődő hangon, ahogyan beszélni szokott, ha levetkőzte lomha közönyét, amiért apja Lomposnak nevezte. - Hölgyeim, önök vagy nem találták ki, vagy nem merik megmondani a királynak Louise hercegnő távozásának valódi okát.

- Aha! Most jön a feketeleves - mondta a király. - Ki vele, Lompos, ki vele!

- Jaj, felség - válaszolta a hercegnő -, bizony tudom, hogy most alighanem fölbosszantom egy kicsit.

- Mondja, hogy reméli, akkor közelebb jár a valósághoz.

Adélaïde hercegnő az ajkába harapott.

- Viszont igazat fogok mondani - fűzte hozzá.

- Derék dolog, biztató dolog. Igazat! Mikor gyógyul már ki ezekből a szamárságokból? Én talán megmondtam valaha is az igazat? És, amint látják, még most is élek, hála Istennek!

És XV. Lajos a vállát vonogatta.

- Beszéljen, nővérünk, beszéljen, hadd halljuk már - sürgette versengve a másik két hercegnő, égve a vágytól, hogy megtudják azt az okot, amely remélhetőleg halálra sérti a királyt.

- Melegszívű kicsikéim - dörmögte XV. Lajos -, hogy szeretik az édesapjukat!

És megvigasztalódva gondolt rá, hogy most jól megmondta nekik.

- Egyszóval - folytatta Adélaïde hercegnő - Louise, aki olyan sokat adott az etikettre, leginkább attól félt, hogy...

- Hogy?... - mondta utána XV. Lajos. - Halljuk, fejezze is be, ha elkezdte.

- Nos, felség! Leginkább attól félt, hogy új személyek furakodnak be ide.

- Furakodnak be, azt mondta? - kérdezte a király, már e kezdéstől is bosszúsan, mivel előre látta, hová akarnak kilyukadni. - Befurakodnak! Hát vannak nálam befurakodók? Kényszerít valaki, hogy fogadjam, akit nem akarok?

A király elég furfangosan más irányba terelte a beszélgetést.

Adélaïde hercegnő azonban, mint a finom szimatú, ravasz kopó, nem hagyta, hogy kicselezzék, ha már nyomában van egy kiadós kis ármánynak.

- Rosszul mondtam, nem ez a helyes kifejezés. Befurakodnak helyett azt kellett volna mondanom, hogy bevonulnak.

- Aha! - mondta a király. - Ez már jobban hangzik; a másik szó, megvallom, sérti a fülemet; bevonulnak: ez jobban tetszik.

- Én meg azt hiszem, felség - szólt közbe Victoire hercegnő -, hogy még ez a kifejezés sem találó.

- Hanem melyik, halljam!

- Bemutatkoznak.

- Igen, igen - fújták a többiek, nővérükhöz csatlakozva -, azt hisszük, valóban ez a helyes kifejezés.

A király elbiggyesztette ajkát.

- Ó, igazán azt hiszik?

- Igen - válaszolta Adélaïde hercegnő. - Azt mondom tehát, hogy a nővérem nagyon félt az újonnan bemutatkozóktól.

- No és? - nógatta a király, minél hamarabb végére akarván járni a dolognak. - Folytassa.

- Nos, atyám, ennek okán nyilván attól is félt, hogy egy szép napon megjelenik az udvarnál Dubarry grófné.

- Rajta! - fakadt ki a király, féktelen dühvel. - Rajta! Mondja már ki, ne kerülgesse, a teremtésit neki! Ne járassa velem a bolondját, Szókimondó asszonyság!

- Felség - válaszolta Adélaïde hercegnő -, csupán a tisztelet tartott vissza eddig, hogy elmondjam, amit az imént mondtam felségednek, és ha mégis szóra nyitottam a számat, hogy efféle dologról beszéljek, csak parancsára tettem.

- Mintha eddig befogta volna a száját! Mintha eddig nem tátogott, nem beszélt, nem harapott volna!...

- De azért mégis az az igazság, felség - folytatta Adélaïde hercegnő -, hogy azt hiszem, megtaláltam nővérem visszavonulásának valódi okát.

- Alaposan téved!

- Ó, felség! - fújta egy hangra és buzgón bólogatva Victoire hercegnő és Sophie hercegnő -; ó, felség, egészen bizonyosan tudjuk.

- Ejha! - vágott közbe XV. Lajos, akit egy molière-i családapa szerepére kárhoztattak. - Úgy látom, egy követ fújnak itt valamennyien. Összeesküvés a saját családomban! Tehát ezért nem kerülhet sor a bemutatkozásra: tehát ezért vannak mindig távol a hercegnők, ha valaki tisztelegni akar náluk; tehát ezért nem méltatják még válaszra sem a folyamodványokat és a kihallgatási kérelmeket!

- Miféle folyamodványokat és kihallgatási kérelmeket? - kérdezte Adélaïde hercegnő.

- Ej, hiszen jól tudja; Jeanne Vaubernier kisasszony folyamodványait - mondta Sophie hercegnő.

- Dehogyis, Lange kisasszony kihallgatási kérelmeit - szólt közbe Victoire hercegnő.

A király dühösen pattant fel; máskor oly nyugodt és szelíd szeme villámokat szórt, nem sok jóval biztatva a három nővért.

És mivel e királylányi hármasban nem akadt hősnő, ki szembeszálljon az atyai haraggal, mindhárman fejet hajtottak a vihar előtt.

- Látják, ez is engem igazol - mondta a király -, nem tévedtem, amikor azt mondtam, hogy négyük közül a legjobbik hagyott itt.

- Felséged mostohán bánik velünk - mondta Adélaïde hercegnő -, rosszabbul, mint a kutyáival.

- Azt elhiszem; a kutyáim hozzám törleszkednek, amikor megjövök; a kutyák az én hű barátaim! Megyek is, hölgyeim, Isten velük! Megnézem, mit csinál a Lotti, az Árva és a Huncut. Szegény jószágok! Igen, őket szeretem, és főként azért a jó tulajdonságukért szeretem őket, hogy nem ugatják ki az igazságot.

A király mérgesen kivonult; de még négy lépést sem tett az előszobában, amikor a háta mögött felharsant a három lány kórusa:

Tüzes város Párizs,
Férfi, asszony, lány is
Olvadozik, ó! ó! ó!
Mert a szíve mindnek jó.
Lajcsi babája
Nyöszörög az ágyba'
Ba.
Ba,
Ba,
Még az inge is forró, ó! ó! ó!

A Dubarrynéről szóló egyik gúnydal első szakasza volt, városszerte énekelték, *A szép Bourbon-rózsa* volt a címe.

A király kis híján visszafordult, és meglehet, a hercegnőknek nem nagy örömük telt volna ebben a viszontlátásban; de türtőztette magát, s továbbmenve hangosan kiabált, hogy ne hallja őket:

- Agarászkapitány, ide hozzám! Agarászkapitány!

A különös címmel felruházott udvari tiszt odasietett a királyhoz.

- Nyissák ki a kutyaházat - mondta a király.

- Jaj, felség - kiáltott fel az udvari tiszt, XV. Lajos elé állva -, egy lépést se tegyen tovább felséged!

- Ejnye, hát mi baj van? Beszéljen! - mondta a király, megállva az ajtó előtt, amely alól kiszűrődött a gazdájuk közellétét szimatoló ebek lihegése.

- Felség - mondta az udvari tiszt -, bocsássa meg túlzott buzgalmamat, de nem ereszthetem be a királyt a kutyákhoz.

- Vagy úgy! Értem már - mondta a király -, nincs rendben a házuk... Sebaj! Engedje ki a Huncutot.

- Felség - makogta az udvari tiszt, roppant zavarban -, a Huncut se nem ivott, se nem evett már két napja, és félő, hogy megveszett.

- Hát nem én vagyok a világ legszerencsétlenebbje? - tört ki XV. Lajos. - Megveszett a Huncut! Ennél nagyobb baj igazán nem érhet!

Az agarászkapitány, hogy színezze a jelenetet, jónak látta, hogy egy könnyet morzsoljon el a szemében.

A király sarkon fordult, és visszament a szobájába, ahol már várta a lakája.

Az ember, meglátva urának feldúlt ábrázatát, megbújt egy ablakmélyedésben.

- Most már tisztán látom - morfondírozott XV. Lajos, nagy léptekkel róva a szobáját, s ügyet sem vetve a hű szolgára, kit nem vesz emberszámba egy király -, most már tisztán látom, hogy de Choiseul fütyül rám; a trónörökös már félig-meddig uralkodónak tekinti magát, és azt képzeli, egészen az lesz, mihelyt trónra ültette azt a kis osztrák fruskát. Louise lányom szeret engem, de ugyancsak kegyetlenül szeret, mert hiszen megleckéztetett, és faképnél hagyott. A másik három gúnydalokat énekel, és Lajcsinak csúfol. Provence grófja Lucretiust fordít. Artois grófja a sikátorokban tekereg. A kutyáimon kitör a veszettség, és belém marnak. Igazában csak az a szegény grófné szeret, senki más. Pokolba mindenkivel, aki bántja!

Ekkor, kétségbeesés szülte elhatározással, leült ahhoz az asztalhoz, amelynél XIV. Lajos szokott aláírni, és amely valaha roskadozott a nagy király szerződéseinek és dölyfös leveleinek súlya alatt.

- Most értem csak, miért sürgeti körülöttem mindenki a trónörökösné érkezését. Azt képzelik, hogy ha csak megjelenik itt, én nyomban a rabszolgájává szegődöm, vagy alávetem magam a családjának. Nos, lesz még bőven időm a drágalátos menyemet nézegetni, kivált, ha érkezése újabb bonyodalmakkal jár. Éljünk hát békében; békében, ameddig csak lehet, s ezért tartóztassuk fel útközben. Reimsen és Noyonon megállás nélkül kellett volna áthaladnia, hogy egyenest Compiègne-be érkezzék; tartsuk tiszteletben az eredeti szertartást: háromnapos fogadás Reimsben és egy... nem, inkább kettő!... ott egye a fene, háromnapos fogadás Noyonban, legalább ezzel is nyerek hat napot, hat békés napocskát.

A király tollat ragadott, és saját kezűleg írta meg de Stainville úrnak a rendeletet, hogy három napot maradjanak Reimsben és hármat Noyonban.

Aztán behívatta a soros futárt, és ráparancsolt:

- Vágtasson lóhalálában, míg ezt a parancsot át nem adta a címzettnek.

Majd, a tollat le sem téve a kezéből, ezt írta:

> *Drága grófné, a mai napon beiktatjuk Zamore-t palotagrófi hivatalába. Indulok Marlyba. Ma este Luciennes-ben majd elmondok mindent, ami a szívemet nyomja.*
>
> *A Francia Király.*

- Fogja ezt a levelet, Lebel - mondta -, és vigye el a grófnénak; és jól vigyázzon vele, azt ajánlom.

A lakáj meghajolt és távozott.

XXIX
De Béarn grófné

E sok torzsalkodás első számú tárgya, a várva várt vagy rettegett udvari zenebonák botrányköve, de Béarn grófné - mint Chon már beszámolt róla fivérének - sebesen közeledett Párizs felé.

Ez az utazás ama csodálatra méltó ötletek egyikének eredménye volt, amelyek olykor kisegítették Jean vicomte-ot szorult helyzetéből.

Mivel az udvari dámák körében nem sikerült megtalálnia a hőn óhajtott és nélkülözhetetlen keresztanyát, aki nélkül Dubarryné bemutatására nem kerülhetett sor, szemlét tartott a vidéki hölgyeken, sorra vizsgálta vagyoni helyzetüket, városról városra járt, és végül, a Meuse partján, egy ódon, ámde jó karban lévő házban, megtalálta azt, amit keresett.

Hogy mit keresett? Egy pereskedő öregasszonyt és egy vízözön előtti pert.

A pereskedő öregasszony de Béarn grófné volt.

A vízözön előtti per olyan ügy volt, amelyben egész vagyona forgott kockán, az ügy kimenetele pedig de Maupeou úrtól függött, aki fölfedezvén, hogy addig ismeretlen rokoni szálak fűzik Dubarrynéhoz, szövetséget kötött vele, s azontúl unokahúgának titulálta. A kancellári székre áhítozván, de Maupeou úr a tegnapi barátság és a másnapi érdekek hő érzelmeivel viseltetett a kegyencnő iránt, a királyt pedig ugyanez a barátság és ugyanez az érdek vezette, amikor vicekancellárrá vagy amint a köznyelv mondta tömören, *Vicévé* kinevezte.

De Béarn grófné hamisítatlan vén pereskedő volt, d'Escarbagnas grófnénak és Pimbêche-né asszonynak, e kor két jellegzetes alakjának kiköpött mása, aki a tetejébe, mint látjuk, fényes nevet is viselt.

A mozgékony, ösztövér, hegyes arcú, örökké gyanakvó de Béarnné, kinek ijedt macskaszeme szüntelenül ide-oda járt a szürke szemöldök alatt, ifjúságának divatja szerint öltözködött, és minthogy a divat, ha mégoly szeszélyes is, olykor követi az ész szavát, az 1740-es esztendők leánykáinak viselete történetesen megegyezett az 1770-es évek idős dámáinak ruházatával.

Csipke csipke hátán, hímzett mantilla, tornyos hajzat, feneketlen zsebek, óriás retikül, virágdíszes selyemkendő: ebben a viseletben találta de Béarn grófnét Chon, Dubarryné kedves húgocskája és hűséges bizalmasa, amikor beállított hozzá Flageot kisasszony képében, azaz kiadva magát ügyvédje lányának.

Az öreg grófné mindezt - mármint az öltözetét - nem csupán divatból viselte, hanem takarékosság okán is. Nem tartozott azok közé, akik pironkodnak szegénységük miatt, kivált, hogy nem is önhibájából volt ily szegény. Ő csak azért szeretett volna meggazdagodni, hogy nevéhez méltó vagyont hagyjon örökül fiának, ennek a lányosan félénk, elparlagiasodott ifjúnak, akit sokkal inkább vonzottak a földi élet kellemetességei, mint a hírnév kedvezései.

A grófné egyébként jóformán csak abból élt, hogy *a birtokaimnak* hívta azokat a földeket, amelyeket ügyvédje igyekezett a Saluces családtól elperelni; de nagyeszű asszony lévén, pontosan tudta, hogy ha kölcsönt akarna fölvenni ezekre a birtokokra, nem akadna egyetlen uzsorás sem, pedig volt közöttük ekkortájt néhány vakmerő alak Franciaországban, nem akadna egyetlen ügyvéd sem, pedig azok között is mindig voltak csavaros eszű törvénytekerők

- aki kölcsönt nyújtana neki ilyen biztosítékra, vagy akár a legkisebb összeget is előlegezné a visszafizetésnek ily csekély reményében.

Ennélfogva de Béarn grófné, aki csupán a per által nem érintett birtokainak jövedelmére és járandóságaira, valamint ezertalléros évjáradékra támaszkodhatott, messze elkerülte az udvart, ahol a kérelmezőnek naponta tizenkét frankjába kerül csak maga a bérkocsi, melyen végigjárja a nagytekintetű bíró és fiskális urakat.

De legfőképpen azért hagyta ott az udvart, mivel a legcsekélyebb reménye sem volt rá, hogy perét négy vagy öt éven belül előszedjék az iratszekrényből, ahol sorára várt. Manapság hosszúak a perek, de aki belevág egybe, legalább azt remélheti, hogy meglátja a végét, és nem kell hozzá Matuzsálemnek lennie, ellenben hajdanán két-három nemzedéken át húzódtak a perek, s miként az *Ezeregyéjszaka* csodás növényei, csak két-háromszáz évenként hoztak virágot.

Béarn grófné nem akarta elherdálni megmaradt atyai örökségét, pusztán hogy visszaperelje a vitatott öthatod részt; a grófné, mint mondottuk, olyan asszony volt, akit minden korban régimódi öreg hölgynek hívnak: éles eszű, óvatos, szívós és fukar.

Ha maga viszi az ügyét, s perel, tárgyal, intézkedik, bizonyára jobban csinálja, mint akármelyik ügyész, ügyvéd avagy végrehajtó; csakhogy ő a Béarn név viselője volt, és ez a név sok akadályt gördített elé. Ennélfogva de Béarn grófné, bánattól sújtva és aggodalommal telve, fölöttébb hasonlatosan az isteni Akhillészhez, aki sátrába vonulva ezer halált szenvedett a trombitaszótól, amellyel szemben süketnek tette magát, de Béarn grófné, okuláréval az orrán, naphosszat böngészte a régi pergameneket, éjszakánként pedig perzsa háziköntösébe burkolózva, szétzilált, szürke hajjal, perbeszédet tartott a vánkosának a Saluces-ék követelte örökség ügyében, amelyet ékesszólásával mindig ő nyert meg, és olyan elégedett volt önmagával, hogy azt kívánta, bár az ügyvédje is ilyen ékesen tudna szólani, ha eljön az ideje.

Ilyen körülmények között érthető, hogy amikor Chon megjelent és Flageot kisasszony néven mutatkozott be, de Béarnnét boldog szédület fogta el.

Az ifjú gróf a hadseregben szolgált.

Amit kívánunk, hisszük is. Ilyeténképpen de Béarnné egészen természetesnek találta a fiatal nő meséjét.

Pedig motoszkálhatott volna benne legalább halvány gyanú: a grófné húsz esztendeje ismerte Flageot ügyvédet; vagy kétszázszor járt nála a Kis Oroszlán utcában, de soha nem látott a négyszögletes szőnyegen, amely szinte elveszett abban a tágas irodában, ezen a szőnyegen, mint mondottuk, soha nem látott kisgyereket, aki vágyakozó szemmel kotorászott volna bonbon után a férfi és női ügyfelek cukrosdobozában.

De nem tűnődött ő most az ügyvéd szőnyegén; nem tűnődött játszadozó gyermeken; nem kutatott ő az emlékeiben: Flageot kisasszony az Flageot kisasszony, és ez elég.

Azonkívül férjnél is volt, s hogy rossz gondolatnak még az árnyéka se férhessen hozzá, nem egyenest Verdunbe ment, hanem a férjéhez igyekezett Strasbourg-ba.

De Béarnné talán kérhetett volna Flageot kisasszonytól egy levelet, amely hitelt érdemlően igazolja kilétét; de ha már egy atya sem indíthatja útnak a leányát, az édesleányát holmi levél nélkül, kire bízzon titkot az ember? No meg aztán, mire jók az efféle aggodalmak? Mire jut az ember efféle gyanakvással? Csak nem azért tett meg hatvan mérföldet, hogy ilyen mesével álljon elő?

Még ha gazdag asszony lett volna a grófné, bankárnak, főadóbérlőnek vagy udvari szállítónak a felesége, aki szolgahaddal, edényeivel, ékszereivel kel útra, azt gondolhatta volna, hogy zsiványok ármánykodnak ellene, így azonban csak nevetve gondolt rá, hogy mekkorát csalódnának a zsiványok, ha tévedésből pont őt akarnák kifosztani.

Ezért, alighogy Chon továbbállt egyszerű, polgári ruhájában, rozoga kis egyfogatúján, amelyet az utolsó előtti váltóhelyen bérelt, ott hagyva hintaját, de Béarnné, szentül meggyőződve, hogy ütött az áldozat órája, szintén befogatott ódon batárjába, és olyan irgalmatlanul hajszolta a kocsisait, hogy a trónörökösnénél egy órával hamarabb hajtott át La Chaussée-n, a saint-denis-i városkapuhoz pedig alig öt-hat órával Dubarry kisasszony után érkezett meg.

Minthogy utasunknak alig volt poggyásza, viszont annál mohóbban áhítozott újabb hírekre, batárjával a Kis Oroszlán utcában, Flageot ügyvéd háza előtt állt meg.

Ez, miként könnyen elképzelhető, nem mehetett végbe anélkül, hogy a kíváncsiak, márpedig melyik párizsi nem az, oda ne csődüljenek a tiszteletre méltó útialkalmatosság köré, amely olyan volt, mintha egyenest IV. Henrik király kocsiszínéből gördült volna elő, mivel ennek a királynak kedvenc járművére emlékeztetett tömörségével, roppant alakjával, s ezerráncú bőrfüggönyeivel, amelyek fülsértő karistolással jártak a megzöldült rézrúdon.

A Kis Oroszlán utca nem valami széles. Béarnné, miután fenségesen eltorlaszolta az egészet, kifizette kocsisait, rájuk parancsolva, hogy hajtsanak a Saint-Germain-des-Prés utcába, mégpedig a Kukoritó Kakashoz címzett vendégfogadóhoz, ahol szokása szerint megszállt.

Ő maga meg, a sötét lépcsőházban a zsíros kötélbe fogózva, fölbotorkált Flageot úrhoz; a lépcsőház hűvöse jólesett az öreg hölgynek, akit kimerített a gyors utazás és a hőség.

Flageot ügyvéd, amikor a szolgálója, Marguerite, bejelentette de Béarn grófnét, följebb rángatta a térdnadrágját, amelyet egészen leeresztett a nagy hőségben, fejébe nyomott egy parókát, ami mindig ott volt a keze ügyében, s magára kanyarított egy kordbársony háziköntöst.

Hogy így elkészült, mosolyogva az ajtóhoz lejtett. De volt a mosolyában egy csipetnyi csodálkozás is, ami a grófnénak annyira szemet szúrt, hogy kötelességének tartotta megjegyezni:

- Mit csodálkozik? Megérkeztem, kedves Flageot.

- I-igen, látom, grófné - válaszolta Flageot úr.

Majd szemérmesen összébb húzva köntösét, egy bőrfotelhez tessékelte a grófnét, a szoba legvilágosabb sarkába, de kellő távolságban az íróasztalán tornyosodó irományoktól, mivel tudta róla, hogy szeret kíváncsiskodni.

- Most pedig, asszonyom - mondta lovagiasan Flageot ügyvéd -, hadd adjam át magam e fölöttébb kellemes meglepetés örömének.

A fotelban hátradőlve, de Béarnné éppen emelte a lábát, hogy Marguerite bőrpárnát csúsztathasson csatos szaténcipellője alá. De most hirtelen fölegyenesedett.

- Miféle meglepetés? - kérdezte, orrára csíptetve pápaszemét, amelyet az imént kivett a tokjából, hogy jobban lássa Flageot urat.

- Azt hittem ugyanis, hogy a birtokain tartózkodik, asszonyom - válaszolt az ügyvéd, ezzel a hízelgő elnevezéssel tüntetve ki de Béarnné háromholdnyi veteményesét.

- Mint tudja, ott voltam; de első jeladására ide siettem.

- Első jeladásomra? - képedt el az ügyvéd.

- Első szavára, első üzenetére, első tanácsára, ahogy tetszik.

Flageot úr szeme akkorára kerekedett, mint a grófné okuláréja.

- Remélem, elég gyorsan jöttem - folytatta amaz -, s meg van velem elégedve.

- El vagyok bűvölve, asszonyom, mint mindig; de hadd mondjam meg, sejtelmem sincs róla, hogy mit kell most tennem.

- Hogy mit kell tennie?... - kiáltott fel a grófné. - Mindent, azazhogy meg is tett már mindent.

- Én?

- Ön hát!... Nos? Van valami újság idefenn?

- Ó, hogyne volna, asszonyom. Azt rebesgetik, a király puccsra készül a parlament ellen. De szabad megkínálnom valamivel?

- Ki beszél itt a királyról, ki beszél itt a puccsról?

- De hát végül is miről van szó, asszonyom?

- A peremről van szó. Azt kérdeztem, nincs-e valami újság a peremben.

- Ó, hát ha arról van szó - ingatta a fejét bánatosan Flageot úr -, akkor semmi újság sincsen.

- Szóval, semmi...

- Nem, semmi.

- Tehát semmi, azóta, hogy a lányával beszéltem. De mivel csak két napja beszéltünk, megértem, hogy azóta nincs különös újság.

- A lányommal, asszonyom?

- Igen.

- Azt mondja, hogy a lányommal?

- Persze hogy a lányával, akit elküldött hozzám.

- Már megbocsásson, asszonyom, az lehetetlen, hogy én elküldtem volna a lányomat.

- Lehetetlen?

- Azon egészen egyszerű oknál fogva, hogy nekem nincsen lányom.

- Bizonyos benne? - kérdezte a grófné.

- Asszonyom - válaszolta Flageot úr -, van szerencsém közölni, hogy nőtlen vagyok.

- Mi a csoda! - mondta a grófné.

Flageot úr nyugtalan lett; becsöngette Marguerite-et, hogy hozza már a grófnénak a frissítőt, de még inkább, hogy szemmel tartsa a vendégét.

„Szegény asszony - gondolta magában -, megháborodott."

- Szóval, önnek nincsen lánya? - kérdezte a grófné.

- Nincsen, asszonyom.

- Nincs férjezett lánya Strasbourg-ban?

- Nincs, asszonyom, nincs, nincs, ha mondom.

- És nem is bízta meg a lányát - folytatta a grófné, nem bírva elszakadni ettől a gondolattól -, és nem is bízta meg a lányát, hogy nézzen be hozzám, és mondja meg, hogy kitűzték a perem tárgyalását?

- Nem.

A grófné ugrott egyet a fotelban, és két tenyerével a térdére csapott.

- Igyék egy kicsit, grófné - biztatta Flageot úr -, attól jobban lesz.

Egyszersmind intett Marguerite-nek, aki két pohár sört tett oda tálcán; de az öreg hölgy szomjúsága egyszeriben elmúlt; ingerülten tolta félre a tálcát a poharakkal, megsértve ezzel Marguerite kisasszonyt, aki láthatólag kiváltságos helyzetet élvezett a házban.

- Lám csak, lám csak - hajtogatta a grófné, s a pápaszeme fölött Flageot úrra meredt -, beszélgessünk erről egy kicsit, kérem szépen.

- Nagyon szívesen - mondta Flageot úr. - Maradjon, Marguerite; a hölgy talán mégis iszik majd valamit. Beszélgessünk.

- Igen, beszélgessünk, mivel ön is akarja; nos, ma egyszerűen nem értem önt, kedves Flageot; már kezdem azt hinni, hogy ez a hőség elvette az eszét.

- Ne izgassa magát, asszonyom - mondta az ügyvéd, s karszékét eközben ügyesen hátrább mesterkedte, hogy messzebb kerüljön a grófnétól -, ne izgassa magát, és társalogjunk csak.

- Jól van, társalogjunk. Azt állítja, hogy nincsen lánya, Flageot úr?

- Nincsen asszonyom, és higgye meg, őszintén sajnálom, mivel láttam, hogy mennyire örült volna neki, ámbár...

- Ámbár? - ismételte meg a grófné.

- Ámbár én inkább fiút szeretnék; a fiúk viszik is valamire, azaz, jobban mondva, kevesebb baj van velük manapság.

Béarnné nyugtalankodva kulcsolta össze a két kezét.

- Hát akkor nem hívatott Párizsba, a húgával, az unokanővérével vagy valamely más nőrokonával?

- Eszembe se jutott volna, asszonyom, mivel tudom, hogy milyen költséges a párizsi tartózkodás.

- Na és a perem?

- Majd én magam értesítem, asszonyom, amikor kitűzik a tárgyalását.

- Amikor kitűzik a tárgyalását, azt mondja?

- Igen.

- Eszerint nem tűzték ki?

- Tudomásom szerint nem, asszonyom.

- Nem vették elő az ügyemet?

- Nem.

- És nincs is szó róla, hogy hamarosan előveszik?

- Nincs, asszonyom! Édes Istenem, hát nincsen!

- Akkor pedig - kiáltotta az öreg hölgy felállva -, akkor pedig engem becsaptak, rútul az orromnál fogva vezettek!

Flageot úr a feje búbjára tolta a parókáját, és csak makogott.

- Tartok tőle, asszonyom.

- Ügyvéd úr!... - hördült fel a grófné.

Az ügyvéd fölugrott a székéből, és intett Marguerite-nek, aki készen állt, hogy segítségére siessen a gazdájának.

- Ügyvéd úr - folytatta a grófné -, nem vagyok hajlandó eltűrni ezt a megaláztatást, és a rendőrfőnökhöz fordulok, hogy kerítsék kézre azt a némbert, aki ilyen gorombán megsértett.

- Na hiszen! Azzal aztán sokra megy - vélekedett Flageot úr.

- És ha megkerül - folytatta a grófné, aki se látott, se hallott dühében -, eljárást indítok ellene.

- Még egy per! - mondta csüggedten az ügyvéd.

E megjegyzés hideg zuhanyként érte a pereskedő öregasszonyt: a kiábrándulás szörnyű volt.

- Ó, jaj! - sopánkodott. - Pedig milyen boldogan jöttem!

- De hát mit mondott önnek az a nő, asszonyom?

- Először is, hogy ön küldte.

- Ebadta csalója!

- És az ön nevében közölte velem, hogy kitűzték a perem tárgyalását; az idő sürget, mondotta; siessek, ahogy csak bírok, nehogy későn érkezzem.

- Ó, jaj! - sopánkodott most Flageot úr is. - Hol vagyunk mi még attól a tárgyalástól, asszonyom!

- Elfelejtettek minket, ugye?

- Elfelejtettek, sírba tettek, elföldeltek, asszonyom, itt már csak a csoda segít, a csoda pedig, mint tudja, ritka dolog...

- Ó, igen - mormolta a grófné sóhajtozva.

Flageot úr hasonló sóhajjal felelt.

- Mondhatok valamit, Flageot úr? - kérdezte de Béarn grófné.

- Mondja csak, asszonyom.

- Ebbe én belehalok.

- Nahát, azt nagyon rosszul tenné.

- Istenem! Istenem! - siránkozott a szegény grófné -, nincs több erőm.

- Bátorság, asszonyom, bátorság! - biztatta Flageot.

- Semmit nem tud tanácsolni?

- Ó, dehogynem! Térjen vissza a birtokára, és ezentúl ne higgyen senkinek, aki a nevemben beszél, hacsak írást nem visz magával.

- Egyszóval térjek vissza a birtokomra!

- Az lesz a legokosabb.

- Higgye el, Flageot úr - nyöszörögte a grófné -, soha többé nem látjuk mi egymást, legalábbis ebben a földi életben nem.

- Az az átkozott!

- Hát ilyen ádáz ellenségeim vannak?

- Ezt Saluces-ék főzték ki, esküdni mernék rá.

- Mérges főzet, meg kell hagyni.

- Hitvány dolog - mondta Flageot úr.

- Ó, a paragrafusok, a paragrafusok! - méltatlankodott a grófné. - Valóságos Cacus barlangja ez, kedves Flageot úr!

- Miért? - mondta amaz. - Mert a törvénykezés nem a régi, mert a bíróságot megdolgozzák, mert de Maupeou úr kancellárságra törekszik, ahelyett, hogy megmaradt volna a bíróság elnökének.

- Flageot úr, most már innék valamit.

- Marguerite! - kiáltotta az ügyvéd.

Marguerite visszajött. Közben ugyanis kiment, látva, hogy a beszélgetés megcsöndesedik.

Visszajött, mint mondottuk, hozta a tálcát és a két poharat, melyet kivitt az előbb. Béarnné lassan kortyolgatta a pohár sörét, miután koccintott az ügyvéddel, azután, bánatos hajlongások és még bánatosabb istenhozzádok közepette kilépett az előszobába.

Flageot úr parókalevéve követte.

Béarnné már kinn állt a lépcsőházban, és a fogódzóul szolgáló kötél után tapogatózott, amikor valaki megfogta a kezét, és egy fej ütközött a mellének.

Egy ügyvédbojtár volt az, aki négyesével szedte fölfelé a durva lépcsőfokokat.

Az idős hölgy morogva és szitkozódva simította le a szoknyáit, és ment tovább lefelé, amikor az ügyvédbojtár, a lépcsőfordulóba érve, betaszította az ajtót, és minden idők jogász-süvölvényeinek határozott és vidám modorában bekiabált:

- Hahó, ügyvéd úr, hahó! A Béarn-ügyben!

És átnyújtott egy iratot.

Az öreg grófné e névre visszafordul, félrelöki az ügyvédbojtárt, ráront Flageot-ra, kitépi kezéből az iratot, az ügyvédet beszorítja a szobájába, s mindezt egy szempillantás alatt, még mielőtt a bojtár megkapná a valódi vagy színlelt két pofonját Marguerite-től, válaszul a két csókjára.

- Na, mi van benne, ügyvéd úr? - harsogta az öreg hölgy.

- Sejtelmem sincs róla, grófné; de ha visszaadja az iratot, megmondom.

- Persze, persze, kedves Flageot; olvassa, olvassa hamar.

Az ügyvéd az aláírást nézte a levélen.

- Guildou úr küldi, a jogi képviselőnk.

- Jaj, Istenem!

- Azt írja - folytatta az ügyvéd növekvő meglepetéssel -, hogy készüljek fel keddre, mert kitűzték az ügyünk tárgyalását.

- Kitűzték! - kiabálta a grófné, örömében ugrándozva -, kitűzték! De vigyázzon, Flageot úr, ne tréfáljunk, mert még egyszer túl nem élem.

- Asszonyom - mondta Flageot ügyvéd, e hírtől elképedve -, itt csak Guildou úr tréfálhatna, méghozzá életében először.

- És biztosan tőle jött a levél?

- Itt az aláírása, nézze: Guildou.

- Valóban!... Ma reggel vették elő, kedden tárgyalják. Nahát ilyet, Flageot úr! Hát mégsem volt csaló az a hölgy, aki meglátogatott?

- Úgy látszik, nem.

- De ha nem ön küldte... Biztos benne, hogy nem ön küldte?

- Az ördögbe is! Már hogyne volnék biztos benne?

- Hát akkor ki küldte?

- Vajon ki?

- Mert valaki csak küldte.

- Ezt nem érem fel ésszel.

- Én meg belezavarodom.

- Jaj, hadd olvassam el még egyszer, drága Flageot úr! Kitűzték, tárgyalják, az van benne; Maupeou úr elnökletével tárgyalják.

- Mi az ördög! Az is benne van?

- Benne hát.

- Ez bosszantó!

- Ugyan miért?

- Azért, mert ez a Maupeou elnök Saluces-ék testi-lelki jó barátja.

- Biztosan tudja?

- Sülve-főve együtt vannak.

- No most aztán benne vagyunk a csávában. Hiába, nincs szerencsém.

- Kár itt a szót vesztegetni - mondta Flageot ügyvéd -, el kell menni hozzá.

- Dühbe gurul, ha meglát.

- Az valószínű.

- Jaj, Flageot úr, miket mond itt nekem?

- Az igazat, asszonyom.

- Hogyan? Nemcsak, hogy elcsügged, még engem is megfoszt a maradék bátorságomtól?

- Ha Maupeou-val kerül szembe, vesztett ügye van.

- Csak nem hátrál meg? Hiszen ön valóságos Cicero!

- Cicero is elvesztette volna Ligarius perét, ha Verresszel kerül szembe, s nem Caesar előtt beszél - válaszolta Flageot úr, aki hamarjában ezzel a szerénykedő válasszal hárította el ügyfelének kitüntető dicséretét.

- Tehát azt tanácsolja, hogy el se menjek hozzá?

- Isten mentsen, asszonyom, hogy ilyen szabálytalan eljárást ajánlgassak; csak sajnálom, hogy nem kerülheti el ezt a találkozást.

- Most úgy szól hozzám, Flageot úr, mint a katona, aki készül elhagyni őrhelyét. Még azt hinné az ember, hogy nem meri vállalni az ügyet.

- Asszonyom - válaszolt az ügyvéd -, elvesztettem már olyan pereket is, amelyek több reménnyel kecsegtettek, mint ez.

A grófné felsóhajtott, de nyomban összeszedte magát.

- A végére járok - mondta olyan méltósággal, ami sehogy sem illett e mulatságos párbeszédhez -, ne mondhassa senki, hogy mellettem volt a jog, s meghátráltam a cselszövés előtt. Ha elveszítem is a pert, a jogtiprók legalább kénytelenek lesznek a szemébe nézni egy nemes úrhölgynek, akinek manapság már nemigen akad mása az udvarban. Nem nyújtaná a karját, Flageot úr, hogy elkísérjen a vicekancellárjához?

- Asszonyom - válaszolta Flageot ügyvéd, olyan méltósággal ő is, amilyen csak tellett tőle -, mi, a párizsi parlament ellenzéki tagjai, megfogadtuk, hogy a tárgyalótermen kívül semminemű kapcsolatot nem tartunk fenn többé azokkal, akik d'Aiguillon úr ügyében elárulták a parlamentet. Egységben az erő; minthogy pedig de Maupeou úr kétes szerepet játszott az egész ügyben, s így reá is panaszunk van, addig nem változtatunk álláspontunkon, míg nyíltan színt nem vall.

- Amint látom, rosszkor van a perem - sóhajtott a grófné -; az ügyvédek haragban vannak a bírákkal, a bírák az ügyfelekkel... Mindegy, végigviszem.

- Isten segítse, asszonyom - mondta az ügyvéd, úgy vetve bal karjára háziköntösét, mint egy római szenátor a tógáját.

„Silány egy ügyvéd ez - mormolta magában de Béarnné. - Attól tartok, kevesebb szerencsém lesz vele a bíróságon, mint odahaza volt a vánkosom előtt."

Ámde fennhangon csak ennyit mondott, mosollyal próbálva palástolni nyugtalanságát:

- Isten önnel, ügyvéd úr; tanulmányozza alaposan az ügyet, nagyon kérem, ki tudja, mi következik még.

- Ó, asszonyom - válaszolta Flageot ügyvéd -, nem a perbeszédtől félek én. Szép beszéd lesz, azt hiszem, kivált, hogy iszonyú célzásokkal szándékozom megtűzdelni.

- Miféle célzásokkal, uram?

- Jeruzsálem romlottságáról lesz benne szó, asszonyom, az elkárhozott városokhoz hasonlítom majd Jeruzsálemet, és kérem az Urat, hogy pusztítsa el tüzével. Gondolhatja, asszonyom, hogy ezt senki nem érti félre, és Jeruzsálemen Versailles-t kell érteni.

- Flageot úr! - fakadt ki az öreg hölgy. - Ne rohanjon vesztébe, s főként, ne veszélyeztesse az ügyemet.

- Ej, asszonyom, az ön ügye de Maupeou úrral így is, úgy is elveszett; legalább a kortársaink előtt legyen nyert ügyünk; s ha már igazságot nem kapunk, csináljunk botrányt!

- Flageot úr...

- Asszonyom, legyünk filozófusok... mennydörögjünk!

„A mennydörgős ménkű csapjon beléd - morogta a grófné -, te hitvány prókátor, neked mindez csak arra való, hogy belebújhass filozófusrongyaidba. Gyerünk de Maupeou úrhoz; ő legalább nem filozófus, és talán könnyebben boldogulok vele!”

Az öreg grófné faképnél hagyta Flageot ügyvédet, és elment a Kis Oroszlán utcából, miután két nap alatt megjárta a reménységek és kiábrándulások lajtorjájának minden egyes fokát.

XXX
A Vice

Az öreg grófné minden ízében reszketve ment de Maupeou úr háza felé.

Útközben azonban támadt egy gondolata, mely eloszlatta aggodalmát. Nagyon valószínű, hogy de Maupeou úr úgysem fogadja ebben a késői órában, s ő beérheti azzal, hogy a kapusnak bejelenti látogatási szándékát.

Csakugyan, hét órára járt már, s noha még világos nappal volt, a négyórai vacsorázás szokása, mely a nemesség körében dívott, megakasztott bárminemű ügyintézést a vacsora idejétől másnap reggelig.

Béarn grófnét megnyugtatta a gondolat, hogy nem találkozik a vicekancellárral, noha égett a türelmetlenségtől, hogy lássa már. Ez is egyike az emberi elme azon ellentmondásainak, amelyeket megértéssel fogadunk, noha megmagyarázni nem tudunk soha.

A grófné jelentkezett tehát, arra számítva, hogy a kapus úgyis elutasítja. Háromfrankos tallért szorongatott a markában, hogy megszelídítse a cerberust, és föliratkozzék a kihallgatást kérelmezők listájára.

A palotához érve, látta, hogy a kapus egy ajtónállóval beszélget, aki láthatólag éppen utasítást ad neki. Tapintatosan várt, nehogy tolakodásával megzavarja a beszélgetőket; de az ajtónálló nyomban elment, mihelyt a grófnét meglátta bérelt fogatában.

Ekkor a kapus odalépett a fogathoz, és tudakolta a kérelmező nevét.

- Ó, tudom én - mondta a hölgy -, hogy úgysem igen fogad a kegyelmes úr.

- Nem baj, asszonyom - válaszolt a kapus -, azért csak szíveskedjék elárulni a nevét.

- De Béarn grófné vagyok - válaszolta a hölgy.

- A kegyelmes úr idehaza van - közölte a kapus.

- Tessék? - szaladt ki de Béarnné száján a hitetlenkedő kérdés.

- Mondom, hogy a kegyelmes úr idehaza van - ismételte meg az.

- De nyilván nem fogad a kegyelmes úr, ugye?

- A grófnét fogadja - mondta a kapus.

De Béarnné kiszállt a kocsiból, azt se tudva, ébren van-e vagy álmodik. A kapus meghúzott egy zsinórt, mire kettős kolompszó csendült fel. Az ajtónálló megjelent a kapualjban, és betessékelte a grófnét.

- A kegyelmes úrral óhajt beszélni, asszonyom? - kérdezte az ajtónálló.

- Azazhogy szerettem volna ebben a nem remélt kegyben részesülni, uram.

- Jöjjön utánam, grófné.

„És mit össze nem fecsegtek erről a bíróról! - gondolta a grófné, míg ment az ajtónálló nyomában -, pedig egy jó tulajdonsága minden bizonnyal van: az, hogy akármikor elérhető. Kancellár létére!... különös.”

S míg szaporázta a lépést, viszolyogva készülődött a találkozásra ezzel a férfiúval, aki páratlanul kötelességteljesítő lévén, nyilván azt is megengedheti magának, hogy mogorva és barátságtalan legyen. Maupeou úr, vállára omló, hatalmas parókával, fekete bársonyruhában, nyitott ajtó mellett dolgozott az irodájában.

A grófné, belépve, sebtében körülpillantott; meghökkenve állapította meg, hogy egyedül van, s csak önmagát, meg a sovány, sárga, munkájába mélyedő kancellárt látja a tükörben.

Az ajtónálló bejelentette de Béarn grófnét.

Maupeou úr hirtelen fölállt, s nyomban nekidőlt a kandallójának.

Béarnné háromszor bókolt, ahogy az illem megkívánta.

A köszöntést követően eldadogott pár udvarias mondatot. Nem számított a szerencsére... nem hitte volna, hogy egy ilyen elfoglalt államférfi feláldozza pihenő óráit...

De Maupeou úr azt válaszolta, hogy őfelsége alattvalóinak az ideje sem kevésbé becses, mint minisztereié; hogy mindamellett különbséget kell tenni még a sürgős ügyben járó emberek között is; hogy ő ennélfogva mindig a legérdemesebbeknek áldozza idejét.

Újabb bók de Béarnné részéről, azután feszült csend, mivel a bókok végeztével a kérelemnek kellett következnie. Maupeou úr az állát simogatta és várakozott.

- Kegyelmes uram - kezdte a pereskedő öregasszony -, azért jelentkeztem, hogy legalázatosabban kegyelmességed elé terjesszek egy súlyos ügyet, amelyben vagyonom forog kockán.

Maupeou úr bólintott, mintha biztatná: „Beszéljen!”

- Tudja meg, kegyelmes uram, hogy vagyonomnak, pontosabban szólva fiam vagyonának léte vagy nemléte annak a pernek kimenetelétől függ, melyet a Saluces család ellen indítottam.

Az alkancellár csak simogatta az állát.

- Jól ismerem azonban az ön pártatlanságát, és, noha tudom, minő érdek, sőt mondhatnám, barátság fűzi kegyelmességedet az alpereshez, egy pillanatig sem haboztam meghallgatásáért esedezni.

Pártatlansága dicséretét hallván, de Maupeou úr nem fojthatta el mosolyát: fölöttébb hasonlított ez a pártatlanság annak a Dubois-nak apostoli erényeihez, kit érdemeiért szintén az egekig magasztaltak ötven évvel ezelőtt.

- Önnek igaza van, grófné - mondotta -: valóban Saluces-ék barátja vagyok; s abban szintén igaza van, hogy átvéve az ország pecsétjét, félretettem minden barátságot. Ennélfogva, minden elfogultságtól mentesen válaszolok önnek, úgy, ahogy az igazság legfőbb őréhez illik.

- Ó, kegyelmes uram, Isten áldja meg érte! - hálálkodott az öreg grófné.

- Ezért egyszerű jogászként vizsgálom ügyét - folytatta a kancellár.

- Hálás vagyok érte, hiszen kegyelmes uram nagyon ért ezekhez a dolgokhoz.

- Ügyét hamarosan tárgyalják, nemde?

- A jövő hétre tűzték ki, kegyelmes uram.

- És most mit kíván?

- Hogy kegyelmességed ismerkedjék meg a periratokkal.

- Már megtörtént.

- És mi a véleménye, kegyelmes uram? - kérdezte az öreg grófné remegve.

- Az ügyéről?

- Igen.

- Az a véleményem, hogy nem fér hozzá kétség.

- Igazán? Megnyerem?

- Dehogy. Elveszti.

- Kegyelmes uram azt mondja, hogy elveszítem a pert?

- Az kétségtelen. Éppen ezért adok egy tanácsot.

- Mi volna az? - kérdezte a grófné, megkapaszkodva e végső reményben.

- A per végeztével, a döntés meghozatala után, ki kell majd fizetnie bizonyos költségeket...

- És?

- Nos, hát, tartsa készen a pénzét.

- De hiszen akkor végünk van, kegyelmes uram!

- Ejnye, grófné! Azt csak megérti, hogy a törvény nem lehet tekintettel efféle szempontokra!

- De hát a törvényen kívül van még irgalom is, kegyelmes uram.

- Éppen ez okból tették vakká az igazságot, grófné.

- De kegyelmességed talán nem tagad meg tőlem egy felvilágosítást.

- Persze hogy nem. Mondja csak, mit akar tudni?

- Nincs mód egyezségre vagy kedvezőbb ítéletre?

- Egy bírót sem ismer? - kérdezte az alkancellár.

- Egyet sem, kegyelmes uram.

- Öreg hiba! Bezzeg Saluces-ék jóban vannak a parlament háromnegyed részével!

A grófné megremegett.

- Jól jegyezze meg - folytatta az alkancellár -, hogy a dolog lényegén ez mit sem változtat, mivel a bírót nem befolyásolja személyi érdek.

Ez ugyanannyira volt igaz, mint a kancellár pártatlansága vagy Dubois sokat emlegetett apostoli erényei. A grófnét ájulás környékezte.

- De végtére is - folytatta a kancellár -, pártatlanság ide, pártatlanság oda, a bíró is inkább húz a barátjához, semmint ahhoz, aki közömbös számára; ez nagyon is helyénvaló, amikor egy-általán helyénvaló, és mivel az is helyénvaló, hogy ön elveszítse a perét, asszonyom, bizony nagyon megkeseríthetik önnek még a dolgot.

- Szörnyűséges dolgokat mond nekem kegyelmességed!

- Én természetesen nem foglalok majd állást - folytatta de Maupeou úr -, azt gondolhatja, asszonyom; nem az a feladatom, hogy tanáccsal segítsem a bírákat; de mivel magam nem veszek részt az ítélethozatalban, nyugodtan beszélhetek.

- Ó, uram, sejtettem én előre valamit!

A Vice a felperesre szögezte szúrós, szürke szemét.

- Azt, hogy Saluces-ék, párizsiak lévén, jóban vannak valamennyi bírámmal, egyszóval, hogy Saluces-ék mindenhatók.

- Főleg azért, mert mellettük áll a jog.

- Ó, de fájdalmas dolog ily szavakat hallani olyan csalhatatlan férfiú szájából, amilyen kegyelmességed!

- Igaz, hogy ezt mondtam - folytatta színlelt kedélyességgel de Maupeou úr -, mindazonáltal szívesen segítenék, ezt elhiheti.

A grófné megrezzent; ha nem is attól, amit az alkancellár mondott, hanem a gondolatai mögül felrémlett valami homályos dolog, s úgy érezte, hogyha eloszlanék ez a homály, utána felcsillanna a remény.

- Egyébként - folytatta de Maupeou úr -, a név, amelyet ön visel, s amely Franciaország legelőkelőbbjeinek egyike, már maga is többet ér számomra minden ajánlólevélnél.

- Attól azonban még szépen elveszítem a peremet, kegyelmes uram.

- Ejnye, hisz mondom, hogy én nem tehetek semmit.

- Jaj, jaj, kegyelmes uram - óbégatott a grófné a fejét ingatva -, micsoda világ ez, kegyelmes uram!

- Úgy látom, arra céloz, grófné - jegyezte meg mosolyogva de Maupeou úr -, hogy minden egészen másképp volt azokban a régi szép időkben.

- Fájdalom, így van, kegyelmes uram, én legalábbis így érzem, s még ma is boldogan emlékszem vissza azokra az időkre, amikor ön, a királyi törvényszék egyszerű ügyvédje, azokat a remek szónoklatokat tartotta a parlamentben, én pedig, ifjú asszony, oly lelkesen megtapsoltam. Az a tűz!, az az ékesszólás!, az a tehetség! Ó, kancellár uram, nem volt akkor cselszövés!, nem volt részrehajlás!, de akkor meg is nyertem volna a peremet!

- De akkor is volt Phalarisné, aki megpróbálta magához ragadni a kormányrudat, ha a régens be-becsukta a szemét, és ott volt az Egérke, aki mindenhová befurakodott, hogy megrágcsálja, amit lehet.

- Ó, kegyelmes uram, Phalarisné olyan nagyúri hölgy volt, az Egérke meg olyan helyes lányka!

- Hogy lehetetlen volt bármit is megtagadni tőlük.

- Vagy ők nem tudtak semmit megtagadni másoktól.

- Na de grófné! - tiltakozott a kancellár nevetve, és a nevetése olyan őszintén és természetesen csengett, hogy az öreg pereskedő azt se tudta, hová legyen a csodálkozástól -, ne kívánja tőlem, hogy rosszat mondjak a hivatalomról, amiért szeretettel gondolok az ifjúságomra.

- De abban nem gátolhat meg kegyelmességed, hogy elvesztett vagyonomat, örökre tönkretett családomat el ne sirassam.

- Látja, grófné, ez az, ha valaki nem tart lépést a korral; áldozzon a mai kor bálványainak, áldozzon.

- Jaj, kegyelmes uram, a bálványok hallani sem akarnak azokról, akik üres kézzel imádják őket.

- Mit tud erről ön?

- Én?

- Igen; hiszen nem próbálkozott még, gondolom.

- Ó, kegyelmes uram! Ön olyan jó, úgy beszél hozzám, mint a barátom.

- Ej, hiszen egy korosztályhoz tartozunk, grófné.

- Ó, bárcsak húszéves lennék, ön meg egyszerű ügyvéd! Akkor képviselné az ügyemet, és nem volna az a Saluces a világon, aki szembeszállhatna önnel!

- Sajnos, mi nem vagyunk már húszévesek, grófné - mondta az alkancellár szeretetre méltó sóhajjal -; ezért a húszéveseket kell szépen megkérnünk, mivel ön is elismeri, hogy ez a fogékonyság életkora... Lássuk csak! Senkit nem ismer az udvarnál?

- Csak néhány nyugalomba vonult öreg nemest, kik minden bizonnyal pirulnának öreg barátnőjük miatt..., hogy ennyire lecsúszott. Tudja, kegyelmes uram, szabad bejárásom van Versailles-ba, éppenséggel odamehetek, ha akarok; de minek mennék? De kapjam csak vissza a kétszázezer frankos évjáradékomat, majd jönnek akkor utánam! Tegye meg ezt a csodát, kegyelmes uram!

A kancellár eleresztette a füle mellett az utolsó mondatot.

- Én az ön helyében - mondta - nem törődnék az öregekkel, minthogy azok sem törődnek önnel, s inkább a fiatalokhoz fordulnék, akik most toborozzák a híveiket. Ismeri valamennyire a királyi hercegnőket?

- Már nem emlékeznek rám.

- És különben sincs befolyásuk. Hát a trónörököst ismeri-e?

- Nem.

- Annak egyébként is csak a főhercegnőjén jár az esze, aki maholnap megérkezik - fűzte tovább a szót de Maupeou úr. - Hát az udvaroncokat?

- Még a nevüket se tudom.

- D'Aiguillon urat?

- Hitvány piperkőc, förtelmes dolgokat mesélnek róla; míg a társai harcoltak, elbújt egy malomban... Undorító!

- Nono! - szólt közbe a kancellár - Csak a felét higgye el annak, amit fecsegnek. De keresgéljünk még egy kicsit.

- Keresse csak, kegyelmes uram, keresse.

- Miért is ne? Igen... Nem... De mégis...

- Mondja, mondja, kegyelmes uram.

- Miért ne fordulhatna magához a grófnéhoz?

- Dubarrynéhoz? - kérdezte a pereskedő öregasszony, szétnyitva legyezőjét.

- Hozzá; voltaképpen derék asszony.

- Valóban!

- És főként segítő szándékú.

- Előkelőbb családból származom én, kegyelmes uram, semhogy megnyerném a tetszését.

- Én pedig azt hiszem, hogy téved, grófné: a hölgy keresi az előkelő családok ismeretségét.

- Azt hiszi? - kérdezte az öreg grófné, lanyhuló ellenállással.

- Ismeri?

- Őszintén szólva, nem.

- Ó, az baj!... De remélem, megbízik benne?

- Megbízni megbízom, csak sohasem láttam.

- A húgát sem. Chont?

- Őt sem.

- Bischi nővérét sem?

- Őt sem.

- Jean bátyját sem?

- Őt sem.

- Zamore-t sem, a szerecsenjét?

- Micsodáját? A szerecsenjét?

- Hát persze, nagy kutya a szerecsenje.

- Az az ocsmány törpe, akinek a képmását az Új Hídon árusítják, és olyan, mint egy ruhába bújtatott mopszli?

- Az, az.

- Még hogy én ismerem-e azt a rusnya szerecsent? - háborodott fel a grófné, önérzetében megbántva. - Ugyan hol ismerkedtem volna meg vele, kegyelmes uram?

- Ejnye, grófné, úgy látom, nem ragaszkodik valami nagyon a birtokaihoz.

- Miért mondja ezt?

- Mert lenézi Zamore-t.

- És mit tehet Zamore ebben az ügyben?

- Tőle függ, hogy ön megnyerje a perét; ennyit tehet.

- Ez az afrikai vadember? Ez dönti el, hogy megnyerem-e a pert? Hogy lehet ez, könyörgök?

- Megmondja az úrnőjének, hogy szeretné, ha ön megnyerné. Hja, akinek befolyása van... Ujja köré csavarja úrnőjét, úrnője meg a királyt.

- Ezek szerint Zamore kormányozza Franciaországot?

- Ühüm! - bólintott rá de Maupeou úr. - Zamore-nak nagy szava van, inkább lennék rosszban a... a trónörökösnével, semmint vele.

- Jézus Krisztus! - szörnyedt el de Béarnné. - Ha nem olyan szavahihető ember mondana efféléket, mint amilyen kegyelmességed...

- Édes Istenem! Nemcsak én mondom ezt, bárkitől megtudhatja. Kérdezze csak meg a grófoktól és bárótól; ha Marlyba vagy Luciennes-be látogatnak, egyszer is elmulasztják-e, hogy édességgel tömjék Zamore-t, vagy gyöngyöt akasszanak a fülébe. Mit gondol, min dolgoztam én, Franciaország kancellárja, vagy nem sok híján az, mit gondol, min dolgoztam, mikor ön belépett? A palotagrófi adománylevelét fogalmaztam.

- Palotagróf?

- Igenis, de Zamore úr, Luciennes palotagrófja.

- Ugyanazt a címet kapta, amivel de Béarn grófot tüntették ki húszesztendei szolgálatáért?

- Amikor Blois palotagrófja lett; igen, ez az.

- Hová süllyedtünk, teremtő Isten! - szörnyülködött az öreg grófné. - Hát a monarchia végképp elveszett?

- Legalábbis súlyos beteg, grófné; és, mint tudja, a betegből, ha haldoklik, kicsikarnak mindent, amit lehet.

- Persze, persze; de hát oda is kell férni ahhoz a beteghez.

- Tudja-e, mit kellene tennie, hogy Dubarryné szívesen lássa?

- Ugyan mit?

- Engedélyt kellene szereznie, hogy ön kézbesítse ezt az okiratot a szerecsenjének... Pompás kezdet!

- Azt hiszi, kegyelmes uram? - kérdezte elhűlve a grófné.

- Bizonyos vagyok benne, csakhogy...

- Csakhogy?... - ismételte meg de Béarnné.

- Csakhogy ön senkit sem ismer a környezetében, ugyebár?

- És ön nem számít, kegyelmes uram?

- Ejnye, én...

- Ön.

- Nekem fölöttébb kényelmetlen volna.

- Úgy látom, hogy most csakugyan elpártol tőlem a szerencse - mondta a szegény pereskedő öregasszony, akit egészen kimerített ez a sok huzavona. - Igaz, kegyelmességed úgy fogadott, ahogy még soha senki, holott nem is reméltem, hogy színről színre láthatom. No de ez még nem minden: én, egy Béarn gróf felesége, hajlandó vagyok udvarolni egy Dubarrynénak! Csak hogy a színe elé kerüljek, vállalom, hogy levelet kézbesítsek annak a rusnya négernek, akit egy farbarúgásra sem érdemesítettem volna, ha meglátom az utcán, de mindez hiábavaló, mert még ehhez a kis szörnyeteghez sem juthatok el...

Maupeou úr ismét simogatni kezdte az állát, s láthatólag töprengésbe mélyedt, amikor az ajtónálló váratlanul bejelentette:

- Jean Dubarry vicomte úr!

E név hallatán a kancellár, meglepetése jeléül, összecsapta tenyerét, a grófné pedig karosszékébe hanyatlott, mint aki se eleven, se holt.

- Még mondja, asszonyom, hogy elpártolt öntől a szerencse! - kiáltott fel a kancellár. - Ó, kedves grófné, önt, épp ellenkezőleg, oltalmába vette az ég.

Azután, időt sem hagyva a szegény öregasszonynak, hogy felocsúdjon meglepetéséből, visszafordult az ajtónállóhoz:

- Bocsássa be - mondta neki.

Az ajtónálló kiment, majd kisvártatva visszajött, bevezetve ismerősünket, Jean Dubarry urat, aki peckes léptekkel és felkötött karral jelent meg a színen.

A szokásos üdvözlések után a tanácstalan és minden ízében reszkető grófné már-már fölállt, hogy búcsúzkodjék, mivel a kancellár könnyed fejbólintással jelezte, hogy vége a kihallgatásnak.

- Bocsánat, kegyelmes uram - mondta a vicomte -, bocsánat, asszonyom, bocsássanak meg a zavarásért; maradjon, asszonyom, nagyon kérem... a kegyelmes úr engedelmével: csak pár szót váltanék vele.

A grófné visszaült, nem sokat kéretve magát; szíve repesett a boldogságtól és izgatottan kalapált.

- De nem zavarom, uram? - hebegte a grófné.

- Ó, Istenem, dehogy! Csak pár szót mondanék a kegyelmes úrnak, hogy elraboljak tíz percet drága idejéből; ennyi elég, hogy a panaszomat előadjam.

- A panaszát, azt mondja? - kérdezte Dubarry úrtól a kancellár.

- Gyilkosság, kegyelmes uram; igenis, gyilkosság! Ön megérti, hogy ezt már nem hagyhatom szó nélkül. Ha pocskondiáznak, kiénekelnek, befeketítenek, azt még csak túléljük; de ha a torkunkra teszik a kést, akkor végünk van, a teremtésit neki!

- Mondjon el mindent, uram - biztatta a kancellár, játszva az ijedtet.

- Az hamar meglesz; csak azt sajnálom, hogy megszakítottam a hölgy kihallgatását.

- De Béarn grófné - mutatta be a kancellár az idős hölgyet Jean Dubarry vicomte úrnak.

Dubarry kecsesen hátrább lépett, hogy meghajoljon, a grófné hasonlóképpen, s olyan szertartásosan bókolgattak egymásnak, mintha éppenséggel az udvarban volnának.

- Csak ön után, vicomte úr - mondta a grófné.

- Nem véthetek ily gorombán az illendőség ellen, grófné.

- Dehogynem, uram, dehogynem; nekem csak a pénzem, önnek viszont a becsülete forog kockán: természetesen az ön ügye sürgősebb.

- Asszonyom - válaszolta a vicomte -, élni fogok lekötelező kedvességével.

És előadta dolgát a kancellárnak, aki komoran hallgatta.

- Tanúkra volna szüksége - mondta de Maupeou úr némi hallgatás után.

- Ó, ebből ráismerek a feddhetetlen bíróra - kiáltott fel Dubarry -, aki csak a cáfolhatatlan tényeknek hisz. Hát, ha csak az kell, majd kerítünk tanúkat...

- Kegyelmes uram - szólt közbe a grófné -, egy tanú máris van.

- Ki az a tanú? - kérdezte egyszerre a vicomte és de Maupeou úr.

- Én - válaszolta a grófné.

- Ön, asszonyom? - kérdezte a kancellár.

- Mondja csak, uram, nem La Chaussée falucskában esett az a dolog?

- De igen, asszonyom.

- A postaállomáson?

- Ott.

- Nahát, akkor én leszek a tanúja. Ott jártam a merénylet színhelyén, mégpedig két órával a merénylet után.

- Igazán, asszonyom? - kérdezte a kancellár.

- Ön elbűvöl, asszonyom - mondta a vicomte.

- Tanúsíthatom - folytatta a grófné -, hogy az egész falu ezt az eseményt tárgyalta még akkor is.

- Vigyázzon! - intette a vicomte - vigyázzon! Ha úgy határoz, hogy mellém áll ebben az ügyben, Choiseuléknek alighanem lesz rá gondjuk, hogy megkeserülje.

- Úgy ám - jegyezte meg a kancellár -, és nem is lesz nehéz dolguk, mivel a grófné jelenleg olyan ügyben pereskedik, amelyet aligha fog megnyerni.

- Kegyelmes uram, kegyelmes uram - sopánkodott az öreg hölgy, homlokára szorítva kezét -, mind újabb örvények nyílnak meg előttem.

- Támaszkodjék egy kissé erre az úrra - mondta a kancellár fojtott hangon -, erős karja van.

- Csak fél karja - nyafogta Dubarry -; ellenben ismerek valakit, annak ép a karja, és mindenhová elér, és segíteni is hajlandó.

- Ó, vicomte úr - lelkesedett az öreg hölgy -, komoly ez a hajlandóság?

- Ej, asszonyom! Kéz kezet mos; én elfogadom az ön segítségét, ön fogadja el az enyémet. Megegyeztünk?

- Hogy megegyeztünk-e, uram... Boldoggá tett!

- Nos, asszonyom, nyomban indulok a húgomhoz: üljön be a hintómba...

- Csak így, ok nélkül, bejelentés nélkül? Ó, uram, nem mernék.

- Az ok a kezében van, asszonyom - mondta a kancellár, a grófné kezébe csúsztatva Zamore okiratát.

- Kancellár úr - lelkendezett a grófné -, ön az én mentőangyalom. Vicomte úr, ön a francia nemesurak dísze s virága.

- Szolgálatára, asszonyom - mondta a vicomte, mutatva az utat a grófnénak, aki szinte repkedett, mint a madár.

- Köszönet a húgom nevében - súgta oda Jean a kancellárnak -, köszönet, bátyám. De jól játszottam a szerepemet, mi?

- Tökéletesen - mondta Maupeou. - De odaát meséljen valamit arról is, hogyan játszottam én az enyémet. Egyébként csak óvatosan, mert alamuszi a vénasszony.

A grófné ebben a pillanatban fordult hátra.

A két férfi szertartásos meghajlással búcsúzott egymástól.

A bejárat előtt pompás fogat várakozott, udvari inasokkal. A grófné pöffeszkedve foglalt helyet benne. Jean intett, s elindultak.

Amikor XV. Lajos elment Dubarrynétól, kurta és fagyos fogadás következett, amint a király előre megjósolta udvaroncainak, s utána a kegyencnő végre egyedül maradt Chonnal és fivérével, aki eleinte nem mutatkozott, nehogy meglássák rajta, hogy csak könnyű sebet kapott.

A családi tanácskozás eredménye akkor az lett, hogy Dubarryné nem utazott el Luciennes-be, ahogy megígérte a királynak, helyette Párizsba ment. Volt ott egy kis palotája a Valois utcában, afféle átmeneti szállása volt ez a család minden tagjának, kik szüntelenül jöttek-mentek, aszerint, hogy ügyeik szólították, vagy szórakozásaik marasztották őket.

A grófné tehát hazament, könyvet vett elő és várakozott.

Eközben a vicomte felvonultatta ütegeit.

A kegyencnő nem állhatta meg, hogy Párizson átkocsikázva, ki ne kukucskáljon olykor a hintó ablakán. A csinos nők ösztönösen szeretik mutogatni magukat, mert érzik, hogy jólesik látni őket. A grófnét tehát meglátták, híre futott, hogy Párizsban van, minélfogva kettőtől hatig vagy húsz látogatója is akadt. Valóságos jótéteménye volt ez a Gondviselésnek, mert szegény grófnét megölte volna az unalom, ha egyedül kell maradnia; ám e mulatságnak hála, gyorsan telt az idő pletykázással, páváskodással, kacérkodással.

A Saint-Eustache-templom hatalmas órája fél nyolcat mutatott, amikor a vicomte, aki a húgához szállította de Béarn grófnét, elkocsikázott alatta.

A kocsiban folyó társalgás során kiderült, hogy a grófné alig mer hinni ennek a váratlan szerencsének.

A vicomte megjátszotta a tekintélyes pártfogót, és nem győzött csodálkozni a különös véletlenen, amely de Béarnnét most összehozza Dubarrynéval.

Béarnné viszont ki nem fogyott a dicséretéből annak az udvarias és szeretetre méltó alkancellárnak.

E különös hazudozások nem lassították a lovak futását, és nyolc óra előtt néhány perccel megérkeztek Dubarryné házához.

- Engedje meg, asszonyom - mondta a vicomte, betessékelve az öreg hölgyet egy szalonba -, engedje meg, hogy Dubarrynét értesítsem kitüntető látogatásáról.

- Ó, uram - szabadkozott a grófné -, igazán nem venném lelkemre, hogy háborgassák.

Jean odament Zamore-hoz, aki az előcsarnok ablakából leste a vicomte érkezését, és nagyon halkan megparancsolt neki valamit.

- Ó, ez a bájos kis fekete fiú! - kiáltott fel a grófné. - A kedves húgáé?

- Igen, asszonyom; egyik kedvence - mondta a vicomte.

- Gratulálok.

Majdnem ugyanabban a pillanatban kinyílt a szalon kettős ajtaja, és egy lakáj bevezette de Béarn grófnét abba a nagy szalonba, ahol Dubarryné a fogadásait tartotta.

Míg a pereskedő öregasszony sóhajtozva nézte e kéjlak fényűző pompáját, Jean Dubarry fölkereste a húgát.

- Ő van itt? - kérdezte a grófné.

- Személyesen.

- Nem gyanít semmit?

- Az égvilágon semmit.

- És a Vice?...

- Remekelt. Minden mellettünk van, drágám.

- Ne maradjunk tovább együtt, nehogy gyanút fogjon.

- Helyes; különben is úgy nézem, fortélyos nőszemély. Chon hol van?

- Hisz tudja, Versailles-ban.

- Nehogy mutatkozzék.

- Nagyon a lelkére kötöttem.

- Akkor hát, vonuljon be, hercegnő.

Dubarryné kinyitotta öltözője ajtaját, és belépett a fogadóterembe. És most, mindkét szereplő, attól az óhajtól indíttatva, hogy megnyerje a másik tetszését, aprólékos gonddal végigjátszotta azt a szertartást, amelyet a történetünkben elmondott események idején hasonló esetre előírt az etikett. Először Dubarryné szólalt meg.

- Fivéremnek már megköszöntem, asszonyom - kezdte -, hogy kieszközölte az ön megtisztelő látogatását; most pedig önnek köszönöm meg, hogy volt szíves gondolni rá.

- Én pedig, asszonyom - válaszolta elbűvölve a pereskedő öreg hölgy -, nem is tudom, hogyan fejezzem ki hálámat ezért a szívélyes fogadtatásért.

- Asszonyom - folytatta most Dubarry grófné, udvarias meghajlással -, kötelességem a rendelkezésére állni ily előkelő hölgynek, ha ugyan hasznára lehetek valamiben is.

És miután mindketten háromszor bókoltak egymásnak, Dubarry grófné egy karszékhez tessékelte de Béarn grófnét, s maga is letelepedett.

XXXI

Zamore oklevele

- Beszéljen, asszonyom - biztatta a grófnét a kegyencnő -, hallgatom.

- Engedje meg, húgom - szólalt meg Jean, ki állva maradt -, engedje meg, hogy közbeszóljak, nehogy olyan színezete legyen a dolognak, mintha a grófné kérni jött volna valamit; ilyesmiről szó sincsen; a kancellár úr küldte önhöz egy megbízatással, ennyi az egész.

Béarnné hálásan pillantott Jeanra, és átnyújtotta a grófnénak az alkancellár kézjegyével ellátott oklevelet, amely királyi kastély rangjára emelte Luciennes-t, és Zamore-t tette meg palotagrófnak.

- Akkor hát én tartozom hálával önnek, asszonyom, - mondta a grófné, futó pillantást vetve az okiratba -, és boldog lennék, ha valami módon én is támogathatnám...

- Ó, asszonyom, mi sem könnyebb ennél! - kiáltott fel a pereskedő öreg hölgy olyan lelkesen, hogy a két szövetséges odavolt örömében.

- Miről van szó, asszonyom? Mondja el, kérem.

- Mivel volt szíves említeni, asszonyom, hogy a nevem nem teljesen ismeretlen önnek...

- Már hogy volna ismeretlen? Egy de Béarn grófné!

- Nos, akkor talán hallott arról a perről is, amely családunk vagyonát fenyegeti.

- Úgy tudom, Saluces-ék tartanak igényt a vagyonra, nemde?

- Sajnos, így van, asszonyom.

- Igen, igen, ismerem ezt az ügyet - mondta a grófné. - Őfelsége beszélt róla a minap az unokafivéremmel, de Maupeou úrral, amikor nálam jártak.

- Őfelsége! - kiáltott fel az öregasszony. - Őfelsége beszélt a peremről?

- Igen, asszonyom.

- És mit mondott róla?

- Jaj, szegény grófné! - kiáltott fel most Dubarryné is, a fejét ingatva.

- Vesztett ügy, ugye? - kérdezte az öreg hölgy szorongva.

- Hát, az igazat megvallva, asszonyom, attól tartok, hogy az.

- Őfelsége mondta!

- Őfelsége nem nyilatkozott, lévén ő szerfelett óvatos és tapintatos, de láthatóan máris a Saluces-ék tulajdonának tekintette a szóban forgó birtokokat.

- Ó, Istenem! ó, Istenem! Asszonyom, ha őfelsége pontosan ismerné az ügyet, ha tudná, hogy az átruházás az adósság visszafizetése után történt!... igenis, asszonyom, a visszafizetés után; a kétszázezer frankot ugyanis megadták. Elismervényem, persze, nincsen róla, ezzel szemben vannak erkölcsi bizonyítékaim, és ha magam adhatnám elő az ügyet a bíróság előtt, deduktív okfejtéssel kimutatnám...

- Deduktív okfejtéssel? - szakította félbe a grófné, aki egy árva szót sem értett de Béarnné mondókájából, noha láthatólag a legnagyobb figyelemmel hallgatta fejtegetéseit.

- Igen, asszonyom, deduktív okfejtéssel.

- A deduktív okfejtés bizonyító erejű - mondta Jean.

- Ó, igazán azt hiszi, vicomte úr? - örvendezett az öreg hölgy.

- Igazán - válaszolt a vicomte halálos komolyan.

- Nos tehát! Deduktív okfejtéssel bebizonyítanám, hogy azt a kétszázezer frankos tartozást, amely kamatos kamataival együtt ma több mint egymilliós tőkét képvisel, egyszóval bebizonyítanám, hogy ezt az 1400. esztendőről kelt tartozást IV. Guy Gaston, Béarn grófja, 1417-ben a halálos ágyán megfizette, ugyanis a végrendeletében, a saját keze vonásával ez van: „Halálos ágyamon, *nem tartozván az embereknek már semmivel*, s készen rá, hogy megjelenjek az Úr színe előtt...”

- No és? - kérdezte Dubarryné.

- Nos, hiszen értik: nem tartozott már az embereknek semmivel, azaz rendezte az adósságát Saluces-ékkel. Mert különben ezt mondta volna: „kétszázezer frankkal tartozván...”, nem pedig azt, hogy: „nem tartozván...”

- Kétségtelenül azt mondta volna - szólt közbe Jean.

- És semmi más bizonyítéka nincsen?

- IV. Gaston szaván kívül semmi, asszonyom; de hiszen őt feddhetetlennek hívták.

- Ellenfeleinek viszont a kezében van a kötelezvény.

- Igen, ezt jól tudom - mondta az öreg hölgy -, és éppen ez kuszálja úgy össze az ügyet.

Azt kellett volna mondania, hogy ez teszi világossá; csakhogy de Béarn grófné a saját szemszögéből nézte a dolgot.

- Ön tehát meg van róla győződve, asszonyom, hogy Saluces-ék visszakapták a pénzüket? - kérdezte Jean.

- Igen, vicomte úr - válaszolta élénken de Béarnné -, ez szent meggyőződésem.

- De hiszen - fordult oda Dubarryné fellelkesülten a bátyjához -, de hiszen ez a deduktív okfejtés, ahogy a grófné nevezi, irgalmatlanul visszájára fordítja az egész dolgot, nemde, Jean?

- Így van, asszonyom, irgalmatlanul - válaszolta Jean.

- Ellenfeleim számára irgalmatlanul - folytatta a grófné -; IV. Gaston végrendeletének szavai önmagukért beszélnek: *„nem tartozván az embereknek már semmivel”*.

- Ez világos, mi több, logikus - erősítette meg Jean. - Nem tartozott az embereknek semmivel; más szóval megfizette, amivel tartozott nekik.

- Más szóval, megfizette - mondta utána Dubarryné is.

- Ó, asszonyom, miért nem ön az én bírám! - kiáltott fel az öreg hölgy.

- Hajdanában - mondta Jean vicomte - hasonló esetben nem folyamodtak volna a törvényszékhez, hanem istenítélettel döntötték volna el a dolgot. Én olyan mélységesen hiszek az ügy igazában, hogy esküszöm, ha még élne ez a szokás, magam ajánlkoznám a hölgy bajnokául.

- Ó, uram!

- Úgy ahogy mondom; egyébként csak ugyanazt tenném, amit dicső ősöm, Dubarry-Moore, kit az a kitüntetés ért, hogy beházasodhatott a királyi Stuart-családba: sorompóba lépett a szép és fiatal Edith de Scarborough-ért, ellenfele pedig kénytelen volt megvallani, hogy szemérmetlenül rágalmazta a hajadont. Ámde, fájdalom - folytatta a vicomte, lemondó sóhajjal -, a hősi időknek vége, és manapság a nemesember, ha igazát keresi, kénytelen egy rakás paragrafusrágó ítéletére bízni az ügyét, azok pedig semmit sem tudnak kezdeni egy ilyen világos mondattal: *„nem tartozván az embereknek már semmivel.”*

- Figyeljen rám, kedves bátyám - kockáztatta meg Dubarryné -, ez az írás több mint háromszáz esztendős, és ezért tekintetbe kell venni azt, amit a törvényszéken, úgy tudom, elévülésnek hívnak.

- Nem baj, nem baj - mondta Jean -, meggyőződésem, hogy ha a hölgy személyesen mondaná el az ügyét őfelségének, mint ahogy nekünk elmondta...

- Ó, ugye hogy meggyőzném, uram? Bizonyos vagyok benne.

- Magam is.

- Igen ám, de hogyan jutok hozzá?

- Ehhez az kellene, hogy egyszer megtiszteljen látogatásával Luciennes-ben; s minthogy őfelsége elég gyakran megfordul ott nálam...

- Igen, igen, kedvesem; csakhogy mindez a szerencsén múlik.

- Vicomte - mondta a grófné elbűvölő mosollyal -, tudja, hogy mennyire bízom a szerencsében. És nincs is okom panaszra.

- De véletlenül az is megeshetik, hogy a hölgy egy hétig, két hétig, három hétig a színét sem látja őfelségének.

- Ez igaz.

- Közben meg eldől a pere, hétfőn vagy kedden.

- Kedden, uram.

- És most péntek este van.

- Jaj, akkor erre nem számíthatunk - mondta Dubarryné bánatos arccal.

- Mit is csináljunk? - kérdezte a vicomte, láthatólag mélyen eltűnődve. - Hogy az ördög vigye el!

- Talán egy kihallgatás Versailles-ban? - mondta félénken de Béarnné.

- Ó, az reménytelen.

- Az ön támogatásával, asszonyom?

- Ó, az én támogatásom sem érne semmit. Őfelsége irtózik a hivatalos ügyektől, s jelen pillanatban csupán egy ügy foglalkoztatja.

- A parlament?

- Nem, a bemutatkozásom.

- Ó! - szólt a pereskedő öregasszony.

- Bizonyára tudja, asszonyom, hogy a király, de Choiseul úr berzenkedése, de Praslin úr ármánykodásai és de Grammont-né mesterkedései ellenére is elhatározta, hogy bemutat engem az udvarnál.

- Nem, asszonyom, ezt nem tudtam - mondta az öreg hölgy.

- Pedig, Isten a tanúm, így van, elhatározta - mondta Jean.

- És mikor lesz a bemutatása, asszonyom?

- Hamarosan.

- Az úgy van... a király még a trónörökösné érkezése előtt nyélbe akarja ütni a dolgot, hogy a húgomat elvihesse a compiègne-i bálba.

- Ó, értem már. Tehát a grófnénak sikerül bejutnia az udvarhoz? - kérdezte félénken de Béarnné.

- Isten a tanúm, így van. D'Alogny báróné... Ismeri d'Alogny bárónét?

- Nem, uram. Sajnos már senkit sem ismerek: húsz éve elhagytam az udvart.

- Nos, szóval d'Alogny báróné lesz a keresztanya. A király elhalmozza kegyeivel a derék bárónét; a férje kamarás; a fia a testőrséghez kerül, s megígérték neki, hogy főhadnagy lesz; a bárót grófi rangra emelik; a királyi magánkincstárra szóló utalványait átcserélik városi részvényekre, és a bemutatkozás napján húszezer tallér üti a markát. Sietteti is a dolgot, sietteti, ahogy tudja.

- Ezt megértem - mondta de Béarnné finom mosollyal.

- Ó, most jut csak eszembe!... - kiáltott fel Jean.

- Micsoda? - kérdezte Dubarryné.

- Milyen kár! - folytatta a vicomte, felugorva karszékéből - milyen kár, hogy nem egy héttel korábban találkoztam a hölggyel unokafivérünknél, az alkancellárnál.

- Ugyan miért?

- Hogy miért? Mert akkor még nem köteleztük el magunkat d'Alogny bárónénak.

- Kedvesem - mondta Dubarryné -, ön rejtvényekben beszél, én pedig nem értem.

- Nem érti?

- Nem.

- Lefogadom, hogy a grófné érti.

- Bocsásson meg, uram, de akárhogy forgatom...

- Egy hete még nem volt keresztanyja, ugye?

- Nem hát.

- Nos, a grófné... Vagy talán nagyon messzire merészkedtem?

- Nem, uram, folytassa csak.

- A grófné lehetett volna az; s amit a király megtett d'Alognynéért, megtette volna érte is.

A pereskedő öregasszony nagy szemet meresztett.

- De kár! - mondta.

- Ó, ha tudná - folytatta Jean -, hogy a király milyen boldogan halmozta el kegyeivel. Kérni sem kellett tőle semmit, magától adott mindent. Mihelyt meghallotta, hogy d'Alogny báróné elvállalja Jeanne keresztanyaságát, így szólt: „Éppen ideje volt, torkig vagyok már ezzel a sok bolond fehérnéppel, akik rátartibbak a királynál is, amint látszik... Grófné, bemutatja azt az asszonyt, ugye? És aztán van valami kiadós pere, adóhátraléka, csődje?..."

A grófné mind nagyobb szemeket meresztett.

„Csak egyvalami bosszant" - tette hozzá a király.

- Ó, valami bosszantotta őfelségét?

- Igen, egyetlen dolog. „Csak egyvalami bosszant, Dubarryné bemutatásához jobban szerettem volna egy történelmi nevet." S így szólván, őfelsége I. Károly arcképére nézett, amelyet Van Dyck festett.

- Értem már - mondta a pereskedő öregasszony. - Őfelsége ezt a Dubarry-Moore család és a Stuartok rokonsága miatt mondta, amiről az előbb volt szó.

- Pontosan.

- Az az igazság - jegyezte meg de Béarnné leírhatatlan hangsúllyal -, az az igazság, hogy a d'Alogny családnak én még a hírét se hallottam.

- Jó család pedig - mondta a grófné -, benyújtották az okmányaikat is, vagy legalábbis szó volt róla.

- Jaj, Istenem! - jajdult fel Jean, és a csuklójára támaszkodva fölemelkedett a karszékében.

- Mi az? Mi történt? - kérdezte Dubarryné, s alig tudta visszatartani a nevetését fivérének vonaglása láttán.

- Talán megszúrta magát? - kérdezte aggódva a vén pereskedő.

- Nem - felelte Jean, és lassan visszaereszkedett -, nem, csak támadt egy ötletem.

- De micsoda ötlete! - nevetett a grófné. - Kis híja lefordult tőle a székről.

- Bizonyára jó ötlet lehet! - vélekedett de Béarnné.

- Ragyogó!

- Hadd halljuk mi is.

- Csak egy a bibije.

- Éspedig?

- Hogy megvalósíthatatlan.

- Azért csak mondja el.

- Igazság szerint, attól félek, hogy megszomorítok valakit.

- Nem baj, mondja csak, vicomte, mondja csak.

- Arra gondoltam, hogy ha közölné d'Alognynéval, mit mondott a király, míg I. Károly képmását nézte...

- Nem volna valami szép dolog, vicomte.

- Az igaz.

- Akkor meg ne is gondoljunk rá többet.

Az öreg hölgy felsóhajtott.

- Bosszantó - folytatta a vicomte, csak úgy magának -, pedig úgy menne minden, mint a karikacsapás; a hölgynek megvan a történelmi neve, szellemes asszony is, elfoglalhatná d'Alogny báróné helyét. Megnyerné a perét, az ifjú de Béarn gróf megkapná a főhadnagyi rangot, a grófnét pedig bőségesen kárpótolnák, mivel temérdek pénzt költött párizsi utazásain, amelyekre pere miatt kényszerült. Ó, ilyen szerencséje sem akad az embernek mindennap!

- Bizony, nem! Bizony, nem! - szalajtotta ki a száján önkéntelenül de Béarnné, aki belekábult e nem várt csapásba.

Az az igazság, hogy a szegény öregasszony helyében mindenki ugyanezt mondta volna, és mindenki ugyanilyen magába roskadtan ült volna a karosszékében.

- Látja, kedves bátyám - mondta a grófné részvétteljes hangon -, látja, hogy elszomorította a hölgyet. Nem volt elég, hogy tőlem azt kellett hallania, hogy semmit nem kérhetek számára a királytól, míg be nem mutatnak az udvarnál?

- Ó, csak elhalaszthatnám azt a pert!

- Csak egy héttel - mondta Dubarry.

- Igen, egy héttel - mondta de Béarnné -; egy héten belül megtörténik a bemutatkozás.

- Igen ám, de a király egy hét múlva Compiègne-ben lesz; ki sem látszik az ünnepségekből; a trónörökösné pedig addigra már megérkezik.

- Igaz, igaz - ismerte el Jean -, csakhogy...

- Csakhogy?...

- Várjanak csak; újabb ötlet.

- Mondja, uram, mondja! - sürgette a vén pereskedő.

- Úgy érzem, hogy... igen... de nem... de igen, igen, igen!

De Béarnné aggodalmasan ismételgette Jean szaggatott szavait.

- Azt mondta, hogy igen, vicomte úr - szólt.

- Azt hiszem, megtaláltam a megoldást.

- Árulja el.

- Hallgassák meg.

- Hallgatjuk.

- A bemutatása egyelőre még titok, nemde?

- Természetesen; hacsak a grófné...

- Ó! Bennem megbízhatnak! - kiáltotta a pereskedő.

- A bemutatása tehát még titok. Nem tudják, hogy már megvan a keresztanya.

- Persze hogy nem; a király azt akarja, hogy bombaként robbanjon a hír.

- Akkor pedig megvan!

- Igazán, vicomte úr? - kérdezte de Béarnné.

- Megvan! - erősítette meg Jean.

Hegyezték a fülüket, elkerekítették a szemüket. Jean közelebb csúsztatta a karszékét.

- Tehát, miként mások, a hölgy sem tudja, hogy a bemutatkozásra hamarosan sor kerül, s hogy megvan a keresztanya.

- Igaz. Most sem tudnám, ha nem mondták volna meg.

- Vegyük úgy, mintha nem is látott volna bennünket; ennélfogva nem tud semmiről. Kérjen kihallgatást a királytól.

- De hiszen a grófné szerint a király úgysem fogadna.

- Azzal kér kihallgatást a királytól, hogy vállalni akarja a grófné keresztanyaságát. Érti, ugyebár? Ön nem tud róla, hogy a keresztanya már megvan. Tehát kihallgatást kér a királytól, és ajánlkozik keresztanyának. Őfelsége el lesz ragadtatva, hogy ilyen előkelő hölgy jelentkezik. Fogadja önt, köszönetet mond, megkérdezi, miben lehet segítségére. Ön előhozakodik a perével, előadja deduktív okfejtését. Őfelsége megérti, támogatja az ügyet, ön pedig megnyeri a perét, amelyet már elveszettnek hitt.

Dubarryné parázsló szemmel meredt a grófnéra. Ez, úgy látszik, megsejtette a kelepcét.

- Ó, még hogy engem, jelentéktelen asszonyszemélyt... - mondta élénken -, hogyan képzelik, hogy őfelsége...?

- Ilyen körülmények között, azt hiszem, elegendő, hogy tanújelét adta jó szándékának - mondta Jean.

- Hát hiszen ha csak jó szándékról van szó... - tétovázott a grófné.

- Nem rossz ötlet - szólt közbe mosolyogva Dubarryné. - De hátha a grófné még a pere érdekében sem hajlandó efféle csalafintaságra?

- Még hogy efféle csalafintaságra? - ismételte meg Jean. - Na nézzenek oda! És ugyan ki fog tudni erről a csalafintaságról, ha szabad kérdeznem?

- A hölgynek igaza van - mondta de Béarnné, remélve, hogy ily módon kikerülhet a csávából -, inkább tennék neki valamilyen személyes szívességet, hogy kiérdemeljem személyes barátságát.

- Nahát, ez igazán nagyon kedves - mondta Dubarryné enyhe gúnnyal, ami nem kerülte el de Béarnné figyelmét.

- Sebaj! Van még egy lehetőség - mondta Jean.

- Lehetőség?

- Igen.

- Személyes szívességre?

- Ejnye! vicomte - szólt közbe Dubarryné -, vigyázzon, elragadja a költői hév! Magának Beaumarchais úrnak sincs annyi ötlete tartalékban, amennyi önnek!

Az öreg hölgy szorongva várta az újabb lehetőség kifejtését.

- Ne csúfolódjunk - mondta Jean. - Ugye, húgocskám, nagyon jóban van d'Alogny bárónéval?

- Hogy jóban-e?... Hiszen tudja.

- Vajon a báróné rossz néven venné, ha nem ő mutatná be magát?

- Hát hogy a csudába ne!

- No természetesen nem árulná el neki, hűbelebalázs módján, hogy mit mondott a király, azaz hogy az ő nemesi címe nagyon kevés ehhez a vállalkozáshoz. De maga okos asszony, majd kitalál valami mást.

- És akkor? - kérdezte Jeanne.

- És akkor a báróné visszalép, és hagyja, hogy a grófné tegyen szívességet, és alapozza meg a szerencséjét.

Az öreg hölgy megremegett. Ezúttal szemből jött a támadás. Kibúvóra semmi lehetőség. Végül mégis talált egyet.

- Nem szeretném megbántani azt a hölgyet - mondta -, különben is, mi arisztokraták tiszteljük egymást.

Dubarryné ingerült mozdulatot tett, de fivére nyugalomra intette.

- Gondolja meg, asszonyom - mondta -, hogy én semmit sem ajánlok. Önnek van egy pere, ez bárkivel megesik; meg akarja nyerni, ez természetes. Az ügy rosszul áll, ön kétségbe esik; kétségei közepette megjelenek én; együtt érzek önnel; érdeklődöm az ügye iránt, melyhez semmi közöm; próbálom valami módon sikerre vinni, holott háromnegyed részben már vesztésre áll. Rosszul tettem, ne is beszéljünk róla többet.

Azzal fölállt.

- Ó, uram! - jajdult fel az öreg hölgy elszoruló szívvel, egyszeriben megsejtve, hogy még az eddig közömbös Dubarryék is összefognak most ellene -; ó, uram, nem úgy van, én elismerem, én nagyra becsülöm az ön jóindulatát!

- Tudja, nekem tökéletesen mindegy - folytatta Jean jól játszott közönnyel -, hogy a húgomat d'Alognyné, de Polastronné vagy de Béarnné mutatja-e be az udvarnál.

- Persze, uram, persze.

- Csak, megvallom, az mérgesített, hogy a király kegyeit egy gonosz teremtés élvezze, aki csupán mocskos önérdekből hódol meg hatalmunk előtt, belátván, hogy meg nem ingathatja.

- Ó, pedig nagyon valószínű, hogy ez történnék - jegyezte meg Dubarryné.

- Ezzel szemben - folytatta Jean -, ön, asszonyom, kit nem kértünk semmire, kit alig ismerünk, ki saját jószántából ajánlkozott, úgy vélem, minden tekintetben méltó rá, hogy élvezze a helyzet előnyét.

A pereskedő hölgy láthatóan éppen tiltakozni készült e nagy jóakarat ellen, amellyel a vicomte megtisztelte, Dubarryné azonban nem hagyott rá időt.

- Az az igazság - mondta -, hogy ez az ajánlat nagyon tetszene a királynak is, és a király semmit sem tagadna meg az előterjesztőtől.

- Valóban? A király semmit sem tagadna meg tőle, azt mondta?

- Pontosabban szólva, lesné a kívánságait; és ön a saját fülével hallhatná, amint így szól az alkancellárhoz: „Azt akarom, hogy mindent kövessenek el de Béarnné érdekében, megértette, de Maupeou úr?" Ámde úgy látom, a grófné kötve hiszi, hogy ez így legyen. Jól van. Csak abban bízom - tette hozzá a vicomte meghajolva -, hogy a grófné egyszer még hálás lesz jó szándékomért.

- Máris mély hála tölt el, uram! - bizonykodott az öregasszony.

- Ó, semmiség - szerénykedett a vicomte.

- Csakhogy... - folytatta a grófné.

- Tessék, asszonyom?

- Csakhogy d'Alognyné nem fog lemondani a kiváltságáról - vélekedett a pereskedő öregasszony.

- Akkor ugyanott vagyunk, ahonnan elindultunk: de ön mégiscsak megtette az ajánlatát, és őfelsége nem lesz hálátlan érte.

- De feltéve, hogy d'Alognyné valóban ráállna - mondta a grófné, számba véve a legrosszabbat is, hogy tisztán lássa, mi rejlik a dolog mélyén -, nem kívánhatják tőle, hogy lemondjon azokról az előnyökről...

- A király jósága, melyet irántam tanúsít, kiapadhatatlan - mondta a kegyencnő.

- Ó! - kiáltott fel Dubarry - micsoda csapás lesz ez Saluces-ékre, akiket ki nem állhatok!

- Ha felajánlanám is a szolgálatomat a hölgynek - folytatta a pereskedő vénasszony, aki egyre jobban hajlott a dologra, mivel a saját érdeke is ösztönözte, meg a komédia is, amelyet eljátszattak vele -, akkor sem számítanék a per megnyerésére; végtére is ezt a pert mindenki vesztett ügynek tekinti ma, s ezért ugyancsak nehéz lenne megnyerni holnap.

- No de ha a király mégis ragaszkodnék hozzá! - válaszolt a vicomte, ki sietett megküzdeni ezzel az újabb ingadozással.

- Pedig a hölgynek igaza van, vicomte - mondta a kegyencnő -, én is egyetértek vele.

- Tessék? - kérdezte a vicomte, nagy szemet meresztve.

- Azt mondom, egy olyan nagynevű asszonytól, amilyen a grófné, megköveteli a tisztesség, hogy a pere úgy folyjék le, ahogy le kell folynia. Természetesen, a király akaratának senki sem szegülhet ellene, sem bőkezűségének nem szabhat határt. S vajon mi lenne, ha a király - kivált abban a helyzetben, amelybe legutóbb a bíróságok hozták -, nem akarván gátat emelni a törvénykezés szabad folyásának, kártalanítást ajánlana fel a hölgynek?

- Ez a tisztességes eljárás - sietett kijelenteni a vicomte. - Igen, húgocskám, egyetértek önnel.

- Igen ám - jegyezte meg savanyúan a pereskedő öregasszony -, igen ám, de hogyan lehet kártalanítani valakit egy olyan per elvesztéséért, amely kétszázezer frankot húz ki a zsebéből?

- Hát először is, mondjuk, egy százezer frankos királyi adománnyal - válaszolta Dubarryné.

A két cinkos mohón leste áldozatát.

- Fiam is van - mondta az.

- Annál jobb! Eggyel több szolgája az államnak, újabb hűséges alattvalója a királynak.

- Azt hiszi, asszonyom, tehetnének valamit a fiamért is?

- Arról kezeskedem én - mondta Jean -; a legkevesebb, amit remélhet, főhadnagyi rang a testőrségben.

- Van még rokona? - tudakolta a kegyencnő.

- Egy unokaöcsém.

- Rendben van, majd kitalálunk valamit annak az unokaöcsnek is.

- Ezzel önt bízzuk meg, vicomte, hiszen csak az imént bizonyította be találékonyságát - mondta a kegyencnő kacagva.

- Mondja csak, asszonyom - folytatta a vicomte, aki Horatius szavát követve, siettette a végkifejletet -, ha mindezt megkapná őfelségétől, méltányos embernek tartaná a királyt?

- Kimondhatatlanul nagylelkűnek tartanám, és hálából bármire hajlandó lennék a hölgyért, mivel bizton tudom, hogy ezt a nagylelkűséget neki köszönhetem.

- Így tehát, asszonyom, komolyan veszi a beszélgetésünket? - kérdezte a kegyencnő.

- Igen, asszonyom, a legkomolyabban - válaszolta az öreg grófné, belesápadva a vállalt feladatba.

- És megengedi, hogy említést tegyek önről őfelségének?

- Megtisztel vele - válaszolta sóhajtva a pereskedő.

- Asszonyom, meglesz, éspedig már ma este - mondta a kegyencnő, befejezve a kihallgatást. - És remélem, asszonyom, hogy most már megnyertem bizalmát.

- Oly becses nekem az ön bizalma - viszonozta az öreg hölgy, búcsúhajlongásokba kezdve -, hogy őszintén szólva még most is azt hiszem, álmodom.

- Nos, akkor összegezzük a dolgot - mondta Jean, hogy megerősítse a grófné lelkét, mivel az emberi léleknek szüksége van erőre, hogy véghezvigye a földi dolgokat. - Lássuk csak: először is százezer frankos kártalanítás a perköltségek, az utazások, az ügyvédi tiszteletdíjak stb. fedezésére.

- Igen, uram.

- Főhadnagyi rang az ifjú grófnak.

- Ó, fényesebb indulást nem is kívánhat.

- És valamit az unokaöcsnek is, ugyebár?

- Igen, valamit neki is.

- Majd megtaláljuk azt a valamit, már mondtam; ez az én dolgom.

- És mikor láthatom önt ismét, grófné? - kérdezte a vén pereskedő.

- Holnap reggel a hintóm ott van a kapujában, asszonyom, hogy Luciennes-be vigye, a királyhoz. Holnap tíz óráig beváltom ígéretemet; szólok őfelségének, s önnek nem kell várakoznia.

- Engedje meg, hogy kikísérjem - mondta Jean, karját nyújtva a grófnénak.

- Ne fáradjon, uram - mondta az öreg hölgy -; maradjon, kérem.

Jean erősködött.

- Legalább a lépcsőházig.

- Hát, ha olyan nagyon akarja...

És elfogadta a vicomte karját.

- Zamore! - kiáltotta a grófné.

Zamore odafutott.

- Világítsanak a hölgynek a bejáratig, és álljon elő a bátyám hintója.

Zamore eliramodott.

- Igazán elhalmoz jóságával - mondta de Béarnné.

És a két asszony mély meghajlással búcsúzott egymástól.

A lépcső tetején Jean vicomte elengedte de Béarnné karját, és visszaindult a húgához, a pereskedő hölgy pedig büszkén lépdelt lefelé a főlépcsőn.

Zamore ment elöl; Zamore mögött két inas vitte a fáklyákat, aztán de Béarnné következett, s végül egy harmadik lakáj emelte a grófnénak egy kissé rövid uszályát.

A testvérpár egy ablakból nézte a menetet, hogy lássák kocsiba szállni ezt a becses keresztanyát, akit oly nagy gonddal kerestek, s oly kínosan nyertek meg.

Abban a pillanatban, amikor de Béarnné leért a bejárathoz, egy fogat állt be az udvarra, s egy fiatal nő lebbent ki az ajtaján.

- Ó, Chon kisasszony! - rikkantotta el magát Zamore, eltátva húsos száját. - Jó estét, Chon kisasszony!

Béarnné fölemelt lába megállt a levegőben; a grófné az újonnan érkezőben felismerte látogatóját, Flageot ügyvéd állítólagos leányát.

Dubarry szélsebesen kinyitotta az ablakot, és kétségbeesetten integetett a húgának, aki azonban nem vette észre.

- Itt van Gilbert, az a kis ütődött? - kérdezte Chon az inasoktól, nem látva meg a grófnét.

- Nincs itt, asszonyom - válaszolt az egyik -, nem is láttuk.

Chon fölpillantott, s csak ekkor vette észre Jean jelzéseit.

Követte Jean kezét, mely félreérthetetlenül de Béarnnéra mutatott.

Chon is fölismerte, felsikoltott, lehajtotta a fejét, és berohant az előcsarnokba.

Az öreg hölgy, mintha mit sem venne észre, beszállt a hintóba, és megadta a címét a kocsisnak.

XXXII

A király unatkozik

A király útra kelt Marlyba, miként előre bejelentette, s délután három óra tájban parancsot adott, hogy vigyék Luciennes-be.

Jó okkal gondolhatta, hogy Dubarryné, mihelyt megkapja levélkéjét, nyomban hátat fordít Versailles-nak, hogy abban a bájos lakban várjon rá, amelyet nemrégiben építtetett magának, és ahová a király is ellátogatott már kétszer vagy háromszor, noha egyszer sem maradt ott éjszakára, azt hozván fel mentségéül, hogy Luciennes nem királyi kastély.

Megérkezvén, ugyancsak meghökkent tehát, hogy csak Zamore-t találja ott, akiben nyomát sem lelte büszkeségnek vagy palotagrófi méltóságnak: a fiú, mulatságból, egy papagájt kopasztott, amely próbált odavagdalni a csőrével.

A két kedvenc jószág úgy marakodott egymással, akárcsak Choiseul úr Dubarrynéval.

A király letelepedett a kis szalonban, és elbocsátotta kíséretét.

Nem volt szokása, hogy a szolganépet vagy a lakájokat faggassa, jóllehet ő volt birodalmának legkíváncsibb nemesura; Zamore azonban még csak lakáj sem volt, inkább valamiféle közbülső lény a csuklyás majom és a papagáj között.

A király tehát faggatni kezdte Zamore-t.

- A grófné a kertben van?

- Nincs ott, gazda - mondta Zamore.

Ez a „gazda” helyettesítette a „felség”-et, amelytől Dubarryné, hirtelen támadt ötlettel, egyszer megfosztotta Luciennes-ben a királyt.

- Akkor hát a pontyainál van?

A hegyen nagy költséggel tavat létesítettek, a vízvezeték vizével táplálták, s a legszebb versailles-i pontyokat telepítették bele.

- Ott sincs, gazda - válaszolta ismét Zamore.

- Hát akkor hol van?

- Párizsban van, gazda.

- Hogyhogy Párizsban?... Hát a grófné nem jött Luciennesbe?

- Nem, gazda, ellenben ideküldte Zamore-t.

- Ugyan miért?

- Hogy várja a királyt.

- Ó!, ó! - hökkent meg a király. - Terád bízták, hogy engem fogadj? Zamore társasága, kedves, nem mondom! Köszönöm, grófné, köszönöm!

És a király bosszúsan felállt.

- Ó, nem - mondta a néger -, a király nem lesz Zamore társaságában.

- És miért nem?

- Mert Zamore elmegy.

- És hová mégy?

- Párizsba.

- Tehát magam maradok. Egyre cifrább. De mi dolgod Párizsban?

- Megyek Barry úrnőhöz, megmondom neki, hogy a király Luciennes-ben van.

- Ah! Szóval a grófné bízta rád, hogy ezt megmondd nekem, mi?

- Igen, gazda.

- És azt nem mondta meg, hogy addig mit csináljak?

- Azt mondta, aludni fogsz.

„Tehát nem késlekedik soká - gondolta a király -, s bizonyára újabb meglepetést tartogat számomra."

De fennhangon csak ennyit mondott:

- Eredj gyorsan, és hozd a grófnét... Igaz is, hogy mégy?

- A nagy fehér lovon, a piros csótároson.

- Aztán mennyi idő kell annak a nagy fehér lónak, hogy megjárja az utat Párizsig?

- Azt nem tudom - mondta a néger -, de gyorsan jár, gyorsan, gyorsan. Zamore szeret gyorsan járni.

- Na, még az a szerencse, hogy Zamore szeret gyorsan járni.

A király az ablakba állt, nézte, hogy indul el Zamore: egy jól megtermett szolga fölrakta a nyeregbe, a kis szerecsen meg azzal a boldog gyanútlansággal, mely a gyermekkor sajátja, mit sem sejtve a veszélyről, elvágtatott, fent kuporogva az óriási mén hátán.

A király, hogy magára maradt, megkérdezte az inastól, van-e újabb látnivaló Luciennes-ben.

- Van bizony - mondta a szolga -, Boucher úr: festi a grófné nagy hálószobáját.

- Ó, Boucher... Szegény, jó Boucher, hát az itt van? - mondta a király némi elégtétellel. - És hol van, mondja csak?

- A szárnyépületben, a hálóban. Óhajtja felséged, hogy odakísérjem Boucher úrhoz?

- Ne, ne - tiltakozott a király. - Akkor már inkább a pontyok. Adj egy kést.

- Kést, felség?

- Igen, és egy nagy darab kenyeret.

Az inas visszajött, és egy japán cseréptálon nagy kerek cipót hozott be, amelyből hosszú, éles kés állt ki.

A király intett az inasnak, hogy menjen utána, s elégedetten indult a tó felé.

A pontyok etetése régi családi szokás volt. A Napkirály egyetlen napon sem mulasztotta el annak idején.

XV. Lajos letelepedett egy mohapadra, ahonnét pompás kilátás nyílt.

Tekintete először végigsiklott a kis tavon, a füves parton; távolabb a falucska bújt meg két domb között, amelyek egyike, a nyugati, olyan meredek csúcsban végződött, akár Vergilius mohos sziklája, és a zsúpfedeles házikók úgy ültek az oldalán, mint páfránylevéllel kibélelt dobozban a játékszerek.

Távolabb a saint-germaini kastély ormai, hatalmas lépcsői és végeláthatatlan, teraszos ligetei; még távolabb Sannois és Corneilles kéklő lankái, s végezetül a rózsaszín és gyöngyszürke ég, mely pompás rézkupola gyanánt borult e látvány fölé.

Az idő zivatart ígért, a lombok feketén váltak ki a rétek zsenge zöldjéből; a víztükör mozdulatlan volt és tömör, mintha vastag olajréteg fedte volna, csak olykor-olykor nyílt meg, ha iszapzöld mélyéből hal bukkant fel, ezüstös villanással, hogy bekapjon egy-egy vízipókot, mely a víz színén futkározott hosszú lábaival.

Ilyenkor reszkető körök gyűrűztek a tó felszínén, s feketével váltakozó fehér körök fodrozták a víztakarót.

A part közelében hallgatag halak emelték ki a vízből tátogó szájukat, és sem horogtól, sem hálótól nem tartván, szívták be a lecsüngő lóherét, rámeresztve mit sem látó, kidülledt szemüket a káka között kergetőző kis szürke gyíkokra és zöld békákra.

A király, mint aki tudja, hogyan élvezze a semmittevést, kedvtelve nézegette a tájat, számlálgatta a falu házacskáit meg a távoli falvakat, azután kivette a kenyeret a mellette levő tányérból, és nagy kockákra vagdalta.

A pontyok meghallották a kenyérhéjba hasító penge súrlódását, s mivel ismerős volt számukra e nesz, mely vacsorájukat jelezte, igyekeztek odaférkőzni őfelségéhez, hogy mindennapi eledelüket kegyesen megadhassa nekik. Ugyanígy tettek volna, ha akármelyik inas van ott, de a király természetesen azt hitte, hogy az ő kedvéért dugják ki fejüket a vízből.

Sorra dobálta be a kenyérkockákat, amelyek előbb elmerültek, majd a víz színére jöttek, a halak szétkapkodták, a víz eláztatta őket, elfogytak, egy szempillantás alatt eltűntek szem elől.

Csakugyan eléggé érdekes és mulattató látvány volt, ahogy a kenyérdarabkák ide-oda úszkáltak a láthatatlan szájak között, s addig hánykolódtak a vízen, míg örökre el nem tűntek a halak gyomrában.

Félóra múltával őfelsége, akinek volt türelme hozzá, hogy fölvágjon vagy száz darabka kenyeret, elégedetten látta, hogy egy sem úszik már a víz színén.

Addigra azonban el is unta magát a király, s ekkor eszébe jutott, hogy Boucher is nyújthat valamiféle másodrendű szórakozást: igaz, ez nem ígérkezett olyan izgalmas mulatságnak, mint a pontyok etetése, de hát falun azzal üti agyon az ember az időt, amivel éppen tudja.

XV. Lajos tehát a szárnyépület felé irányozta lépteit. Boucher-t jó előre figyelmeztették. Míg festett, jobban mondva, míg a festést mímelte, szemmel tartotta a királyt; látván, hogy a szárnyépület felé tart, örömtől sugározva megigazgatta zsabóját, kihúzkodta kézelőjét, és fölmászott az állványára, mivel nagyon a lelkére kötötték, hogy tegyen úgy, mintha nem is sejtené, hogy a király Luciennes-ben van. A festő hallotta, hogy a parkett megreccsen a király léptei alatt, s ekkor szaporán húzogatni kezdte ecsetjét egy pufók Ámoron, aki rózsát csent egy kék ruhaderekas, szalmakalapos pásztorlánykától. A keze remegett, a szíve zakatolt. XV. Lajos megállt a küszöbön.

- Ejnye, Boucher úr - mondta neki -, micsoda terpentinszagot áraszt!

Azzal továbbment.

Szegény Boucher, noha tudta, hogy a király nem is konyít a művészethez, másfajta bókra számított, és majd leszédült az állványról.

Lemászott hát és elment onnét, könnybe lábadt szemmel, a palettáját sem tisztogatta le, az ecsetjét sem mosta ki, pedig ezt egy este sem mulasztotta el.

Őfelsége elővette az óráját. Hét órát mutatott.

XV. Lajos visszatért a kastélyba, incselkedett a majommal, beszéltette a papagájt, az állványokról leszedegette a csecsebecséket.

Leszállt az este.

Őfelsége nem szerette a sötét szobákat; világot gyújtottak.

De a magány sem volt ínyére.

- Egy negyedóra múlva fogjanak be - parancsolta a király. - Üsse kő! Adok neki még egy negyedórát, de egy perccel se többet.

Azzal XV. Lajos ledőlt a kerevetre, a kandallóval szemközt, azzal a szándékkal, hogy ott várja meg, míg a tizenöt perc, azaz kilencszáz másodperc eltelik.

Amidőn négyszázadszor lendült meg a kék elefánton ülő rózsaszín szultánát ábrázoló állóóra ingája, őfelsége már aludt.

Gondolhatjuk, hogy az inas, amikor jött jelenteni, hogy a kocsi előállt, és urát alva találta, nem merte fölébreszteni. A felséges úr álma iránt tanúsított féltő tiszteletének az lett a következménye, hogy XV. Lajos, amikor magától felébredt, Dubarrynét pillantotta meg, aki egy cseppet sem volt álmos, legalábbis nem látszott annak, ellenben mohón nézte a királyt. Zamore az ajtó sarkában állt, parancsra lesve.

- Ah, ön itt van grófné - mondta a király, de nem kelt föl, hanem csak fölült fektéből.

- Itt vagyok, felség, mégpedig jó ideje - mondta a grófné.

- Ó, még hogy jó ideje...

- Legalább egy órája már, a csudába is! Hanem, hogy felséged hogy tud aludni!

- Látja, grófné, ön nem volt itt, én meg szörnyen unatkoztam: éjjel úgysem alszom. Azt tudja, hogy már majdnem elmentem?

- Igen, láttam felséged hintóját útra készen.

A király az ingaórára pillantott.

- De hiszen fél tizenegy van már! - mondta. - Majdnem három órát aludtam.

- Éppen annyit, felség; még mondja, hogy nem jó alvás esik Luciennes-ben.

- Dehogynem! De mi a csudát látok? - hökkent meg a király, megpillantva Zamore-t.

- Luciennes palotagrófját látja felséged.

- Még nem az, még nem az - mondta a király kacagva. - Még ki sem nevezték, s már hordja az egyenruháját a kis csibész? Nagyon bízik az ígéretemben!

- Felséged szava szent, s mi jó okkal bízunk benne. Zamore azonban többet is kapott, akarom mondani, kevesebbet felséged szavánál. Megkapta a kinevezését.

- Hogyhogy?

- Az alkancellár elküldte nekem: itt van. Most már csak egyetlen formaság hiányzik a beiktatásához: az eskütétel; eskesse meg hamar, aztán hadd vigyázzon ránk.

- Lépjen közelebb, palotagróf úr - mondta a király.

Zamore odalépett; hímzett galléros, fekete egyenruhát viselt kapitányi vállpánttal, feszes nadrágot, selyemharisnyát, az oldalán kardot. Peckesen, kimérten lépkedett, óriási háromszögletű kalapot tartva a hóna alatt.

- És legalább tudja az esküt? - kérdezte a király.

- Meghiszem azt! Próbálja ki felséged.

- Parancshirdetésre előre lépj! - adta ki az ordrét a király, és kíváncsian nézegette a fekete figurát.

- Térdre! - szólt rá a grófné.

- Tegye le az esküt! - parancsolta XV. Lajos.

A fiú a szívére tette egyik kezét, másikat a király tenyerébe, és ezt mondta:

- Esküszöm, hogy hűséggel szolgálom uramat és úrnőmet, esküszöm, hogy halálomig védelmezem az őrizetemre bízott kastélyt, s ha megtámadnak, nem adom meg magam, míg fel nem faltam mindent az utolsó bödön lekvárig.

A király éppen úgy mulatott az eskü szövegén, mint az esküt tevő Zamore komolyságán.

- Most pedig, hogy esküjét letette, palotagróf úr - mondta a király, visszanyerve illő komolyságát -, ráruházom önre a legfőbb kegyúri jogokat, a felső és alsó bíráskodás jogát mindazon élőlények fölött, kik e palotának levegőjét, földjét, tüzet és vizét lakják.

- Köszönöm, gazda - mondta Zamore fölemelkedve.

- Most pedig - mondta a király - eridj a konyhára, és ott mutogasd a díszruhádat, minket pedig hagyj békén. Lódulj!

Zamore eltakarodott.

Alighogy Zamore kilépett az egyik ajtón, belibbent Chon a másikon.

- Nini, hát te is itt vagy, kicsi Chon! Isten hozott!

A király magához vonta és megcsókolta.

- Te majd szépen megmondod nekem az igazat, kicsikém - folytatta a király.

- Vigyázzon, felség, mert pórul jár - mondta Chon. - Még hogy az igazat! Életemben először történnék, azt hiszem. Ha az igazat akarja hallani, Jeanne-t kérdezze; ő csakugyan nem tud hazudni.

- Igaz ez, grófné?

- Felség, Chon nagyon jó véleménnyel van rólam. De a rossz példa rám is átragadt, és éppen ma este határoztam el, hogy ezentúl úgy hazudok majd, mint egy valódi grófné, mivel az igazat nem jó megmondani.

- Ó, úgy látom - folytatta a király -, hogy Chon titkol előlem valamit.

- Igazán nem.

- Egy kis herceg, egy kis márki, egy kis vicomte? Ezért voltunk távol?

- Alig hinném - válaszolta a grófné.

- És Chon mit szól hozzá?

- Alig hisszük, felség.

- Majd a rendőrségtől kérek jelentést.

- Sartines úr rendőrségétől vagy az enyémtől?

- Sartines úrétól.

- Mit fizet érte?

- Ha érdekes dolgokat tudok meg, nem alkudozom.

- Akkor forduljon inkább az én rendőrségemhez, és vegye meg tőlem a jelentést. Jó kiszolgálást ígérek... fölségeset.

- Önmagát árulgatja?

- Miért ne, ha az ár felér a titokkal?

- Jó, nem bánom! Lássuk a jelentést. De ne hazudjon ám!

- A Francia Király sérteget.

- Úgy értem, ne kerteljen.

- Nos, felség, készítse a pénzét, és hallgassa a jelentést.

- Felkészültem - mondta a király, megcsörgetve néhány aranyat a zsebében.

- Először is, délután két óra tájban látták a grófnét, mármint Dubarrynét, Párizsban.

- Tovább, tovább! Ezt tudom.

- A Valois utcában.

- Nem kétlem.

- Hat óra tájban érte ment Zamore.

- Meglehet; de mit keresett Dubarryné a Valois utcában?

- Hazament.

- Ezt értem; de miért ment haza?

- Várta a keresztanyját.

- A keresztanyját? - mondta a király, s nem tudta elrejteni bosszús fintorát. - Talán meg akar keresztelkedni?

- Igen, felség, mégpedig a versailles-i nagy keresztelőmedencénél.

- Higgye meg, rosszul teszi; olyan jól illett hozzá a pogányság!

- Mit tegyünk, felség? Hiszen ismeri a mondást: „A szomszéd rétje mindig hímesebb."

- Így tehát keresztanyát keresünk?

- Már megtaláltuk, felség.

A király összerezzent és felhúzta a vállát.

- Nagyon tetszik nekem ez a mozdulat, felség; azt bizonyítja, hogy felséged odalesz elkeseredésében, ha látja a Grammont-ok, a Guéménée-k s a többi udvari pávák vereségét.

- Tessék?

- Nem kétséges, hogy ön szövetségre lépett ezekkel az alakokkal!

- Hogy szövetségre léptem?... Grófné, jegyezzen meg magának valamit: a király csak királyokkal lép szövetségre.

- Az igaz; csakhogy az ön királyai Choiseul úrnak barátai.

- Térjünk vissza ahhoz a keresztanyához, grófné.

- Magam is azt szeretném, felség.

- Szóval, sikerült fabrikálnia egyet?

- Készen találtam, felség, minden tekintetben megfelelő: egy de Béarn grófné, uralkodó hercegek családjából; talán elég lesz. Remélem, nem vet árnyékot a Stuartok szövetségesének szövetségesére.

- De Béarn grófné? - csodálkozott a király. - E néven csak egyet ismerek, valahol Verdun környékén lakik.

- Ő az; egyenest ezért keresett föl.

- Hajlandó a kezét nyújtani önnek?

- Mind a kettőt!

- És mikor?

- Holnap délelőtt tizenegy órakor bizalmas kihallgatáson fogadom; egyúttal arra is megkéri majd a királyt, ha nem nagyon tapintatlan a kérése, hogy tűzze ki a napot, ön pedig kitűzi, a lehető legkorábbra, nemde, Francia Király?

A király kényszeredetten nevetett.

- Persze, persze - mondta, megcsókolva a grófné kezét.

Majd hirtelen fölkiáltott:

- Holnap tizenegy órakor?

- Igen, ebédidőben.

- Lehetetlen, drága barátnőm.

- Hogyhogy lehetetlen?

- Nem ebédelek itt, ma éjjel visszamegyek.

- Mi ez már megint? - fakadt ki Dubarryné, és jeges szorítást érzett a szíve tájékán. - Felséged elmegy?

- Muszáj, drága grófné, Sartines-nal van találkozóm, sürgős munkát kell megbeszélnem vele.

- Ahogy akarja, felség; de remélem, megvacsorázik legalább.

- Ó, igen, talán, megvacsorázom... igen, éhes vagyok; megvacsorázom.

- Teríttess, Chon - mondta a grófné a húgának, és titokban odaintett neki, bizonyára előzetes megegyezés szerint.

Chon kiment.

A király egy tükörből látta a mozdulatot, s ámbár nem tudta mire vélni, csapdát sejtett.

- Ejnye, mégsem - mondta -; vacsorázni sem tudok... Nyomban indulnom kell. Várnak az aláírnivalók; szombat van.

- Jó, nem bánom; akkor befogatok.

- Tegye meg, drágaságom.

- Chon!

Chon újra megjelent.

- A király lovait! - mondta a grófné.

- Rendben van - mondta Chon mosolyogva.

És újból kiment.

Kisvártatva felcsendült a hangja az előszobából:

- A király lovait!

MÁSODIK KÖTET

XXXIII

Mulat a király

A király megindult a szalon ajtaja felé, örült neki, hogy hatalmát fitogtatva megbüntethette a grófnét, akire olyan sokat kellett várnia, s egyúttal megszabadult a bemutatás kínos gondjától is.

Chon éppen jött vissza.

- Nos? Megvan a kíséret?

- Nincs, felség, felséged kíséretéből egy lélek sincs odakint.

Most a király is az ajtóhoz lépett.

- Kíséret! - kiáltotta.

Senki sem felelt: mintha a visszhang is kihalt volna a néma kastélyban.

- Ki az ördög hinné - dörmögte a király, visszalépve a szobába -, hogy én vagyok az unokája annak, aki így beszélt: „Kis híján várnom kellett!”

Az ablakhoz lépett és kinyitotta.

De a feljáró ugyanolyan néptelen volt, mint az előszoba: ló, lovász, testőr sehol. Csupán az éj kínálta oda a szemnek s a léleknek fenséges nyugalmát a varázsos holdsütésben, melynek reszketeg fénye megannyi nyugtalan hullámnak mutatta a chatoui erdők fáinak koronáit, s miriádnyi csillogó pikkelyt ringatott a Szajnán, ezen az óriás, lusta kígyón, amelynek tekergő gyűrűit Bougivaltól Maisons-Laffitte-ig, azaz mintegy öt-hat mérföldre nyúló kanyargókon át lehetett követni.

Azután, a mély csöndben, hirtelen fölcsendült a csalogány elbűvölő éneke; csak május havában hall ilyet az ember, mintha e vidám hangok a tavasznak csak ezeket az első, még meg sem érkezett, máris tovasuhanó napjait tartanák magukhoz méltónak.

Ám e nagy békesség mit sem jelentett XV. Lajosnak, ki sem álmodozó, sem költő, sem művész nem volt, ellenben nagyon is földhözragadt gondolkodású király.

- Ejnye, grófné - mondta bosszúsan -, adja ki már a parancsot, nagyon kérem. Elég legyen már a tréfából, az ördögbe is!

- Felség - felelt a grófné azzal a bájos kis fintorral, amelyet majdnem mindig remekül eltalált -, itt nem én parancsolok.

- Ami azt illeti, én sem - mondta XV. Lajos -, hiszen ön is láthatja, mit ér a szavam.

- Itt az ön szava sem több az enyémnél, felség.

- Hát akkor ki parancsol itt? Maga, Chon?

- Elég bajom van nekem az engedelmességgel is - mondta a fiatal nő, aki a szoba túlsó felében álló karosszékben ült, átellenben a grófnéval -, nemhogy még a parancsolás gondját is a nyakamba vegyem.

- De hát végtére is, ki itt az úr?

- Ejnye, felség! Hát a palotagróf úr.

- Zamore úr?

- Ő.

- Helyes; csöngessenek be valakit.

A grófné, elragadóan lusta mozdulattal, kinyújtotta a karját, és meghúzta a gyöngyös bojtban végződő kék selyem csengőzsinórt.

Egy inas, akit valószínűleg jó előre kioktattak mindenre, éppen az előszobában tartózkodott, s most megjelent.

- A palotagróf? - kérdezte a király.

- A palotagróf úr - válaszolta tisztelettudón az inas -, őrködik felséged drága életén.

- Hol van?

- Őrjáraton.

- Őrjáraton? - ismételte meg a király.

- Négy tiszttel - válaszolt az inas.

- Szakasztott Marlborough! - kiáltott fel a grófné.

A király akaratlanul is elmosolyodott.

- Hát bolond egy história - mondta -; de mindegy, akkor is fogjanak be.

- Felség, a palotagróf úr bezáratta az istállókat, nehogy megbújjék ott valami gonosz merénylő.

- A lovászaim hol vannak?

- A melléképületben, felség.

- Mit csinálnak?

- Alszanak.

- Hogyhogy alszanak?

- Parancsra, felség.

- Kinek a parancsára?

- A palotagróf parancsára.

- És a kapuk? - kérdezte a király.

- Milyen kapuk, felség?

- A kastély kapui.

- Zárva vannak.

- Nagyon helyes. De a kulcsokat csak előkeríthetjük.

- Felség, a kulcsok a palotagróf úr övén lógnak.

- Ezt a kastélyt igazán jól őrzik, a teremtésit neki! - mondta a király. - Micsoda rend!

Az inas kiment, látva, hogy a király nem intéz hozzá több kérdést.

A grófné elnyúlt a karosszékben, és egy szép rózsát harapdált, olyan volt az ajka a virágon, mint a kaláris.

- Felség - mondta azzal a bágyatag mosollyal, amely csak neki volt sajátja -, megkönyörülök felségeden, karoljon belém, és menjünk felderítő útra. Chon, világítsd az utat.

Chon előrement, előőrs gyanánt, készen rá, hogy jelezze, ha veszélyt lát.

Az első folyosó fordulójában olyan ínycsiklandó illat csapta meg a király orrát, hogy attól a legkényesebb ízlésű embernek is összefutott volna a nyál a szájában.

- Ó, ó - mondta megállva -, mi ez az illat, grófné?

- Ej, felség, hát a vacsora. Azt hittem, a király megtisztel vele, hogy Luciennes-ben vacsorázik, s felkészültem rá.

XV. Lajos kétszer vagy háromszor mélyen beszívta az étel illatát, s közben eszébe jutott, hogy a gyomra az imént már megkordult egypárszor; félórába telne, mire nagy hajcihővel föllármázná a lovászait, negyedórába, hogy befogjanak, tíz perc az út Marlyig; Marlyban nem várják, csak rögtönzött vacsorát kapna; még egyszer beszívta a csábító illatokat, s karján a grófnéval, megállt az ebédlő ajtajában.

A fényesen megvilágított és roskadásig rakott asztalon két teríték volt.

- A kutyafáját! - álmélkodott XV. Lajos -, önnek aztán remek szakácsa van, grófné.

- Felség, ma mutatja be a tudományát, és a szegény ördög mindent elkövetett, hogy megnyerje felséged tetszését. Még kitelik tőle, hogy elvágja a nyakát, mint az a szerencsétlen Vatel.

- Igazán azt hiszi? - kérdezte XV. Lajos.

- Különösen az a fácántojásomlett, felség, arra nagyon számított...

- Fácántojásomlett? Az a kedvenc ételem, a fácántojásomlett!

- Milyen kár!

- Ej, grófné, ne szomorítsuk el a szakácsát - mondta a király nevetve -, míg vacsorázunk, talán Zamore is megjön az őrjáratából.

- Ó, de nagyszerű gondolat, felség! - lelkendezett a grófné, nem tudván palástolni örömét, hogy megnyerte az első ütközetet. - Jöjjön, felség, jöjjön.

- De ki fog felszolgálni? - kérdezte a király, mivel egyetlen inast sem látott.

- Felségednek kevésbé ízlik a kávé, ha én szolgálom fel? - kérdezte Dubarryné.

- Nem, grófné, még akkor sem, ha saját maga főzi.

- Nos, akkor jöjjön, felség.

- Csak két teríték van? - kérdezte a király. - Chon vacsorázott már?

- Felséged határozott kívánsága nélkül senki sem merészelte volna...

- Ugyan már! - mondta a király, és maga vette le a tányért meg az evőeszközt egy állványról. - Gyere ide, kicsi Chon, szembe velünk.

- Ó, felség... - szerénykedett Chon.

- Jó, jó, csak játsszad a legalázatosabb és legodaadóbb alattvaló szerepét, te kis képmutató! Üljön ide, grófné, ide mellém. Milyen bájos az arca oldalról.

- Ezt csak most veszi észre a Francia Király?

- Miért? Megszoktam, hogy mindig szemből nézzem, grófné. Hanem a szakácsa valóban remekelt; micsoda rákleves!

- Ugye jól tettem, hogy szélnek eresztettem a régit?

- Nagyon jól.

- Kövesse a példámat, felség, látja, csak nyerhet vele.

- Ezt nem értem.

- Én elküldtem a magam Choiseuljét, küldje el felséged is a magáét.

- Ne politizáljunk, grófné; töltsön ebből a madeirából.

A király oda tartotta a poharát; a grófné töltött a királynak egy szűk nyakú palackból.

A bájos pohárnoknak a szorítástól elfehéredett az ujja, és megpirosodott a körme.

- Töltse lassabban és óvatosabban, grófné - mondta a király.

- Hogy ne zavarjam föl a folyadékot, felség?

- Nem, hanem hogy minél tovább lássam a kezét.

- Ohó! - kacagott a grófné -, felséged ma egyre-másra felfedez valamit.

- Csakugyan - mondta a király, akinek lassan visszatért a jókedve -; és azt hiszem, hamarosan fölfedezek egy...

- Egy világot? - kérdezte a grófné.

- Nem, azt nem - tiltakozott a király. - A világ nagyon nagy, bőven elég nekem ez a királyság is. Hanem egy szigetet, egy kis zugot, egy elvarázsolt hegyet, egy tündérpalotát, amelynek az úrnője egy kedves barátnőm, a bejáratát pedig szörnyetegek őrzik, és amikor feledésre vágyom...

- Felség - mondta a grófné, miközben töltött a királynak a jégbe hűtött champagne-i borból (ez vadonatúj találmány volt ekkor) -, ezt a vizet valóban a Léthe folyóból merítették.

- A Léthe folyóból, grófné? Bizonyos benne?

- Igen, felség; az a szegény Jean hozta fel a pokolból, ahová leszállt, legalábbis háromnegyed részben.

- Grófné - mondta a király -, igyunk a szerencsés feltámadására; de politikáról egy szót se, arra kérem.

- Akkor nem is tudom, miről beszéljek, felség; ám ha felséged mesélne valamit, hisz oly nagyszerű előadó...

- Azt nem; de szavalni szívesen szavalok.

- Szaval! - képedt el Dubarryné.

- Igen, szavalok... Mi ebben a meglepő?

- Hiszen felséged ki nem állhatja a verseket!

- A csudába is! Amikor százezer firkálmányból ellenem szól kilencvenezer!

- És felséged most abból a tízezerből fog nekem szavalni, amely miatt nem bocsát meg a többi kilencvenezernek sem?

- Nem, grófné, én most az önhöz írt versekből szavalok.

- A hozzám írt versekből?

- Igen.

- És ki írta őket?

- Voltaire úr.

- És felségedet terheli ezzel...

- Korántsem; egyenest önnek küldte.

- Hogyan?... kísérőlevél nélkül?

- Ellenkezőleg, egy fölöttébb kedves levél kíséretében.

- Vagy úgy! Már értem: felséged a királyi posta felügyelőjével dolgozott ma reggel.

- Úgy van.

- Olvassa, felség, olvassa Voltaire úr versét.

XV. Lajos szétnyitott egy kis papírlapot, és ezt olvasta:

Gráciák anyja, szép istennő, mért akarnád
Megrontani Paphosz gyönyörű ünnepét,
Miért hintesz közénk gonosz viszályt, gyanakvást?
A hős Odüsszeuszt el mért veszejtenéd?
    Ő büszke Ilion virága
    És Agamemnon támasza.
Az ő roppant esze, ügyes politikája
Fényében éled és virágzik a haza.
    Uralkodj hát szépséged által,
Az istenek szivét, Vénusz, igádba törd;
    Szakaszd mámoros kacagással
    A szív virágát, a gyönyört;
    Nyugtasd el szemed sugarával
A háborgó Neptunt, mint azelőtt.
Odüsszeusz, a hős halandó, Trója réme,
    Kit haragod villáma ver,
    Ártatlan a szépségre nézve,
    Hisz lába előtt térdepel.

- Komolyan mondom, felség - vélekedett a grófné, a költői küldeménytől inkább bosszúsan, mintsem meghatódva -, komolyan mondom, Voltaire úr ki akar békülni önnel.

- Kárba veszett fáradság - mondta XV. Lajos -; vén bajkeverő az, mindenkivel összerúgná a patkót, ha visszatérne Párizsba. Menjen csak a barátjához, mármint az unokabátyámhoz, II. Frigyeshez. Éppen elég nekünk Rousseau úr is. Tessék, grófné, itt a vers, gondolkozzék rajta.

A grófné elvette a papirost, összegöngyölte, fidibuszformán, s letette a tányérja mellé.

A király csak nézte.

- Felség - szólalt meg Chon -, egy kis tokajit.

- Őfelsége, az osztrák császár pincéjéből - tódította a grófné -; nyugodtan megihatja felséged.

- Ó, a császár pincéjéből... - mondta a király -; csak nekem van ilyen borom.

- Én is az ön pincemesterétől szereztem, felség.

- Hogyan! Megszédítette...?

- Nem, ráparancsoltam.

- Helyes a válasz, grófné. A király ostoba fajankó.

- Ó, a Francia Király...

- A Francia Királynak van azért annyi esze, hogy tiszta szívéből szeresse önt.

- Ó, felség, miért is nem lehet ön egyszerűen csak...

- Grófné, hagyja a politikát!

- Iszik kávét a király? - kérdezte Chon.

- Természetesen.

- Felséged maga gyújtja meg, ahogy szokta? - kérdezte a grófné.

- Ha a vár tündérének nincsen kifogása ellene.

A grófné fölállt.

- Mit csinál?

- Kiszolgálom uraságodat.

- Akkor pedig - mondta a király elnyúlva a székében, mint aki jól megvacsorázott, s a finom falatoktól visszanyerte jó hangulatát -, akkor pedig, úgy látom, az a legokosabb, ha hagyom önt, grófné.

A grófné egy ezüstforralón behozta a kávéskannát a forró kávéval; azután tányért tett a király elé aranyozott ezüstcsészével és egy cseh üvegkorsócskával; majd a tányér mellé fidibuszt tett.

A király, azzal az odaadó figyelemmel, amellyel ezt a műveletet végezni szokta, kiporciózta a cukrát, kimérte a kávéját, majd lassan ráöntve a pálinkát, hogy az alkohol fölül maradjon, fogta az összecsavart fidibuszt, a gyertya lángján meggyújtotta, majd a lángoló papirost a forró folyadékhoz tartotta.

Utána beledobta a papírt a forralóba, ahol az elhamvadt.

Öt percre rá az ínyencek kéjes élvezkedésével szürcsölte a kávéját.

A grófné hagyta. Ámde, amikor az utolsó csöppnél tartott, felkiáltott:

- Jaj, felség, Voltaire úr versével gyújtotta meg a kávéját, ez bajt hoz Choiseulékre.

- Tévedtem az imént - mondta a király kacagva -, ön nem tündér, hanem boszorkány.

A grófné felállt.

- Nem óhajtja megnézni felséged, hogy visszatért-e már a palotagróf?

- Mármint Zamore? Ugyan minek?

- Hogy elinduljon Marlyba, felség.

- Persze, persze - mondta a király, igyekezvén kiragadni magát a kéjes ernyedtségből, mely elömlött rajta. - Gyerünk, grófné, gyerünk.

Dubarryné intett Chonnak, aki eltűnt.

A király folytatta a felderítést, de - meg kell mondanunk - egészen más hangulatban, mint ahogy elkezdte a kutakodást. A filozófusok már megállapították, hogy az ember rendesen a gyomrának állapota szerint látja feketében avagy rózsás színben a világot.

Minthogy pedig végtére a királyoknak is emberi gyomruk van, kevésbé jó ugyan, mint alattvalóiké, de jó vagy rossz hangulatukat ugyanúgy továbbítja a test többi részeibe, mint a közönséges halandók gyomra, ezért a király most szemmel láthatóan olyan jó hangulatban volt, amilyenben király csak lehet.

Alig tettek tíz lépést a folyosón, amidőn újabb illatok csapták meg a király orrát.

Kinyílt egy ajtó, egy virágmintás, kék selyemmel bevont, bájos szoba ajtaja, s a rejtelmes fényben feltárult az ágy, amely felé ez a boszorkányos asszony már két órája igazgatta lépteit.

- Ejnye, felség - mondta -, úgy látom, Zamore nem került elő, még most is be vagyunk zárva, s hacsak az ablakon át nem szökünk meg a kastélyból...

- Lepedőn? - kérdezte a király.

- Felség - mondta a grófné csábos mosollyal -, használjuk inkább arra, amire való.

A király nevetve tárta ki karját, a grófné pedig elejtette a szép rózsát, mely szirmait vesztve hullott a szőnyegre.

XXXIV

Voltaire és Rousseau

Mint mondottuk, a luciennes-i kastély hálószobája az építkezés és a kényelem csodája volt.

Keletre nyíló ablakát oly szorosan zárták az aranyozott fatáblák és a selyemfüggönyök, hogy, akár az udvaronc, a napsugár sem juthatott be addig, míg engedélyt nem kapott a belépésre.

Nyáron láthatatlan szellőztetőkészülékek mozgatták és szűrték meg a levegőt, mintha ezernyi legyező járt volna.

Már tíz óra volt, amikor a király kilépett a kék szobából.

Ezúttal a király fogatai már kilenc óra óta várakoztak a nagy udvarban.

Zamore, a karját keresztbe fonva osztogatta parancsait, vagy inkább csak úgy tett, mintha parancsokat osztogatna.

A király kinézett az ablakon, és látta a nagy útikészülődést.

- Mit jelent ez, grófné? - kérdezte. - Nem reggelizünk? Csak nem akar elküldeni korgó gyomorral?

- Isten mentsen, felség! - válaszolt a grófné. - Csak azt hittem, felségednek találkozója van Marlyban de Sartines úrral.

- Hát aztán! - mondta a király. - Sartines-nak igazán megüzenhetjük, azt hiszem, hogy jöjjön ide, elég közel van.

- Felséged talán elhiszi nekem - mondta a grófné mosolyogva -, hogy másvalaki is gondolt már erre.

- De különben is, olyan szép ez a reggel, hogy kár lenne munkával elrontani: reggelizzünk meg.

- Nekem azonban kell majd néhány aláírás felségedtől.

- Béarnné ügyében?

- Igen, és a napot is ki kell jelölni.

- Milyen napot?

- És az órát.

- Milyen órát?

- Bemutatásom napját és óráját.

- Végül is ön találta ki ezt a bemutatkozást, grófné. Tűzze is ki a napját.

- Amilyen hamar csak lehet, felség.

- Kész van minden?

- Igen.

- Megtanulta a három meghajlást?

- Meghiszem azt! Egy éve csak ezt gyakorlom.

- A ruhája megvan?

- Egy nap alatt elkészül.

- És a keresztanya?

- Egy órán belül itt lesz.

- Nos, grófné, akkor kössünk egyezséget.

- Mire?

- Nem emlegeti többet Jean vicomte és Taverney báró viszályát.

- Feláldozzuk azt a szegény vicomte-ot?

- Fel, bizony.

- Jól van, felség. Ne beszéljünk róla többet... A napja?

- Holnapután.

- Az órája?

- Este tíz. Szokás szerint.

- Biztos, felség?

- Biztos.

- Királyi szavára?

- Becsületszavamra.

- Kezet rá, király!

És Dubarryné odatartotta csinos kis kacsóját a királynak, XV. Lajos pedig beletette a kezét.

A felséges úr eznap reggel kiárasztotta jókedvét egész Luciennes-re; egy dologban engedett, amiben már rég elhatározta, hogy engedni fog, másban nyert: a vásár tehát nyereséggel zárult. Jeannak ad százezer frankot, azzal, hogy a Pyreneusok vagy Auvergne fürdőhelyein kell elvernie, ami Choiseulék szemében felér a száműzetéssel. Lajos-aranyak a szegényeknek, sütemény a pontyoknak, dicsérő szó Boucher képeinek.

Ámbár istenesen jóllakott előző este, őfelsége farkasétvággyal reggelizett.

Tizenegyet ütött az óra. A grófné, míg felszolgált a királynak, állandóan az ingát leste, mely sehogy sem akart mozogni.

Végül nagy kegyesen a király is kijelentette, hogy de Béarnnét, mihelyt megérkezik, bevezethetik az ebédlőbe.

Kitöltötték a kávét, megkóstolták, megitták, Béarnné azonban nem jött meg.

Negyed tizenkettőkor lódobogás hallatszott az udvarról.

Dubarryné gyorsan fölkelt, és kinézett az ablakon.

Jean Dubarry hírnöke ugrott le a verítékben fürdő ménről.

A grófné megborzongott; de nem volt szabad elárulnia nyugtalanságát, nehogy a király jóindulatát elveszítse, ezért visszaült melléje.

Kisvártatva belépett Chon, kezében levéllel.

Mit volt mit tenni, el kellett olvasnia.

- Mi az, te okos Chon? Szerelmes levél? - kérdezte a király.

- Az bizony, felség.

- És kitől?

- Attól a szegény vicomte-tól.

- Csakugyan?

- Nézze meg felséged.

A király felismerte az írást, de azt hitte, hogy a levélben csak a La Chaussée-i kalandról lehet szó, ezért eltolta magától, s csak ennyit mondott:

- Jól van, jól, tudom.

A grófné tűkön ült.

- Nekem szól a levél? - kérdezte.

- Igen, grófné.

- A király megengedi?...

- Olvassa csak! Azalatt Chon elmondja nekem a *Holló gazdá*-t.

A király az ölébe vonta Chont, s ahogy Jean-Jacques mondta, a birodalom leghamisabb hangján dúdolni kezdte:

> Elhagytam a szolgámat,
> Emészt érte a bánat.

A grófné egy ablakmélyedésbe húzódott, s ezt olvasta:

> *Ne várja azt a vén gonosztevőt; azt állítja, hogy tegnap leforrázta a lábát, és az ágyat nyomja. Köszönjük meg Chonnak, hogy tegnap olyan jókor érkezett: ő hozta ránk a bajt; az a szipirtyó felismerte, és most vége a komédiánknak.*
>
> *Szerencséje annak a kis nyomorult Gilbert-nek, hogy elszelelt: mindennek ő az oka. Legszívesebben kitekerném a nyakát. De ha a markomba kerül, ne féljen, nem viszi el szárazon.*
>
> *Befejezem. Siessen vissza Párizsba, és folytassuk, ahol abbahagytuk.*
>
> *Jean*

- Mi az? - kérdezte a király, aki észrevette a grófné hirtelen színe változását.

- Semmi, felség; beszámoló a sógorom egészségéről.

- És javul a kedves vicomte?

- Javul, felség, köszönöm - mondta a grófné. - De lám csak, kocsi hajt be az udvarra.

- Bizonyára a grófnénk.

- Nem, felség, Sartines úr jött meg.

- És most? - kérdezte a király, látva, hogy Dubarryné az ajtónak tart.

- És most vele hagyom felségedet - válaszolta a grófné -, és megyek az öltözőmbe.

- Hát de Béarnné?

- Ha megérkezik, majd megüzenem felségednek - mondta a grófné, s közben a levelet gyűrögette a fésülködőköpenye zsebében.

- Hát igazán itthagy, grófné? - kérdezte a király borús mosollyal.

- Ma vasárnap van, felség; az aláírások!, az aláírások!...

És odatartotta üde orcáját a királynak, aki cuppanós csókot nyomott rá kétfelől; ezután a grófné kiment a szobából.

- Az ördög vigye el az aláírásokat - mérgelődött a király -, és azokat is, akik ilyesmivel zaklatnak! Ki a fene találta ki a minisztereket, a tárcákat és a miniszterpapírt?

A király még be sem fejezte szitkozódását, amikor a minisztere tárcástul belépett azon az ajtón, amellyel szemközt a grófné eltűnt az imént.

A király másodszor is felsóhajtott, még keservesebben, mint az előbb.

- Ó, hát már itt van, Sartines? - szólalt meg. - Szörnyen pontos!

Ezt olyan hangon mondta, hogy nehéz lett volna eldönteni, dicséretnek vagy szemrehányásnak szánta-e.

Sartines úr kinyitotta az irattárcáját, hogy elővegye belőle az irományokat.

Ekkor meghallották, hogy kocsikerék csikorog a kerti homokon.

- Várjon, Sartines - mondta a király.

Odaszaladt az ablakhoz.

- Mi az? - kiáltotta. - A grófné megy el?

- Ő bizony, felség - mondta a miniszter.

- Hát nem várja meg de Béarn grófnét?

- Felség, erős a gyanúm, hogy megunta a várakozást, és most maga megy érte.

- Csakhogy a hölgynek ma délelőtt kellett volna jönnie...

- Felség, majdnem bizonyos vagyok benne, hogy nem fog idejönni.

- Mi a csuda! Hát ön tud a dologról, Sartines?

- Felség, nekem nagyjából mindenről tudnom kell, ha azt akarom, hogy a király meg legyen elégedve velem.

- Mi történt hát? Mondja el, Sartines.

- Az öreg hölggyel, felség?

- Vele.

- Ami bárkivel megeshetik, felség: nehézségei támadtak.

- De azért csak eljön Béarnné, vagy nem?

- Hm, hm, felség! Tegnap este biztatóbban állt a dolog, mint ma reggel.

- Szegény grófné! - sajnálkozott a király, s önkéntelenül is öröm villant a szemében.

- Ah!, felség, a négyes szövetség és a családi egyezség eltörpül a bemutatás ügye mellett!

- Szegény grófné! - mondta ismét a király fejcsóválva -, soha nem ér célhoz.

- Magam is ettől tartok, zokon ne vegye, felséged.

- Pedig olyan bizonyos volt a dolgában!

- És az a legnagyobb baj - folytatta Sartines -, hogy ha nem mutatják be a trónörökösné megérkezése előtt, akkor valószínűleg nem is mutatják be soha.

- Ez több, mint valószínű, Sartines, igaza van. A menyem állítólag nagyon szigorú, nagyon vallásos, nagyon erkölcsös nő. Szegény grófné!

- Dubarry grófné számára - folytatta de Sartines - kétségtelenül nagy csapás lesz, ha nem mutatják be, felséged azonban számos bosszúságtól menekül meg.

- Azt gondolja, Sartines?

- Biztos vagyok benne; nem lesz annyi irigykedés, rágalom, gúnydal, talpnyalás, újságcikk. Ha Dubarry grófnét bemutatnák, felség, százezer frankkal kellene megemelni a rendőrség költségvetését.

- Igazán? Szegény grófné! Pedig nagyon vágyik rá.

- Akkor pedig felséged adja ki a parancsot, és a grófné vágya teljesül.

- Miket nem mond, Sartines! - méltatlankodott a király. - Mondja meg őszintén: beleszólhatok én ebbe? Talán rendeljem el, hogy szeressék Dubarrynét? Ön okos ember, Sartines; azt tanácsolná, hogy erőszakkal tegyek eleget a grófné szeszélyeinek?

- Ó, semmiképpen, felség! Inkább beérem én is két szóval, mint felséged: „Szegény grófné!”

- Egyébként - fűzte hozzá a király -, nem is olyan reménytelen a helyzete. Ön, Sartines, mindent a ruhája színében lát. Hátha de Béarnné még meggondolja magát? Hátha a trónörökösné nem is érkezik meg olyan hamar? Van még négy napunk, mielőtt Compiègne-be érne; négy nap alatt sok minden történhet. Nos, dolgozzunk ma reggel, Sartines?

- Ó, mindössze három aláírás, felség!

A rendőrfőnök előhúzta az első ügyiratot az irattartóból.

- Ejha! - hökkent meg a király. - Elfogatóparancs?

- Az, felség.

- És ki ellen?

- Láthatja felséged.

- Egy Rousseau nevezetű egyén ellen. Mi ez a Rousseau, Sartines, és mit követett el?

- Ejnye, felség! Hát a *A társadalmi szerződés*?

- Vagy úgy! Jean-Jacques-ról van szó? Be akarja csukatni?

- Bajt csinál, felség.

- Hát mi a fenét csináljon?

- Egyébként nem javaslom, hogy becsukjuk.

- Akkor meg minek ez a parancs?

- Hogy készen tartsuk a fegyvert, felség.

- Nem mintha törődném a maga filozófusaival! - mondta a király.

- Felséged nagyon helyesen teszi, hogy nem törődik velük - jegyezte meg Sartines.

- De, tudja, nagy lenne a felzúdulás; különben, úgy tudtam, engedélyezték párizsi tartózkodását.

- Eltűrtük, felség, azzal a kikötéssel, hogy nem mutatkozhatik.

- És mutatkozik?

- Mást sem tesz.

- Örmény viseletben?

- Azt azért nem, felség! Tudomására adtuk, hogy le kell vetnie.

- És szót fogadott?

- Igen, de szétkürtölte, hogy zaklatják.

- És most miben jár?

- Amiben mások, felség.

- Akkor nem olyan nagy a baj.

- Igen, de megtiltottuk neki, hogy mutatkozzék, felség; és találja ki felséged, hová jár mindennap?

- Talán de Luxembourg marsallhoz, d'Alembert úrhoz, d'Èpinay asszonyhoz?

- A Régence Kávéházba, felség! Ott sakkozik minden este, merő nyakasságból, mert hiszen állandóan veszít; nekem pedig minden este egy szakasz rendőrrel kell őriztetnem a házat, akkora ott a csődület.

- A párizsiak ostobábbak, mint hittem - jegyezte meg a király. - Hagyja, Sartines, hadd szórakozzanak; közben legalább nem tüntetnek a nyomor ellen.

- Igen, felség; és ha egy szép napon, azt veszi a fejébe, hogy szónoklatot tart, ahogy Londonban tette?

- Nos, akkor vétségről, méghozzá nyilvános vétségről lévén szó, még elfogatóparancsra sem volna szüksége, Sartines.

A rendőrfőnök belátta, hogy a Rousseau letartóztatása olyan rendszabály, amelynek felelősségét a király nem hajlandó magára vállalni; ezért nem erőltette tovább a dolgot.

- Van itt még egy filozófus, felség - közölte de Sartines úr.

- Még egy? - kérdezte a király kimerülten. - Hát már egyébbel se foglalkozunk, csak filozófusokkal?

- Sajnos, ők foglalkoznak velünk, felség.

- És most melyikükről van szó?

- Voltaire úrról.

- Csak nem jött vissza az is Franciaországba?

- Nem, felség, pedig talán jobb lett volna, ha visszatér; legalább rajta tarthatnánk a szemünket.

- Mit követett el?

- Nem ő, hanem a hívei: mindössze szobrot akarnak emelni neki.

- Lovasszobrot?

- Nem, felség, pedig hírhedt egy városvívó, nekem elhiheti felséged.

XV. Lajos megvonta a vállát.

- Felség, Poliorketész óta nem volt még ilyen - folytatta de Sartines úr. - Mindenütt vannak cinkosai; a királyság legelső emberei csempészik be a műveit. Nyolcládányi könyvét foglaltam le a minap; kettő Choiseul úrnak volt címezve.

- Roppantul mulatságos.

- Igen, de azért gondolja meg felséged, hogy királynak kijáró tisztességben részesítik: szobrot szavaznak meg neki.

- A királyoknak nem szavaznak meg szobrot, Sartines, a király maga emeltet szobrot magának. No és kit bíztak meg e nemes feladattal?

- Pigale-t, a szobrászt. Már el is utazott Ferneybe, hogy elkészítse a mintát. Közben folyik az adakozás. Már hatezer tallér gyűlt össze, és azt se feledje felséged, hogy csak tollforgató ember adakozhat. Mindenki áldoz valamit. Valóságos felvonulás ez. Maga Rousseau úr is felajánlott két aranyat.

- No és most mit akar? Mit tegyek? - kérdezte XV. Lajos. - Én nem vagyok tollforgató ember, engem nem érint a dolog.

- Felség, az volna a tiszteletteljes indítványom, hogy vessünk véget a tüntetésnek.

- Ettől őrizkedjék, Sartines. Bronzszobor helyett nyomban aranyat szavaznának meg neki. Hagyja csak őket. Istenem! Bronzban még ocsmányabb lesz, mint hús-vér embernek!

- Felséged óhaja tehát az, hogy szabad folyást engedjünk a dolognak?

- Az óhaj, értsük meg egymást, Sartines, az óhaj nem a megfelelő kifejezés. Természetesen én is örülnék, ha mindezt megállíthatnám; de hát mit tegyünk, erre nincs mód. Az az idő már elmúlt, amikor a királyi hatalom úgy szólt a filozófia szelleméhez, mint az Úr a vizekhez: „Eddig, és ne tovább!" Ha kiabálunk, és nincsen hatása, ha lesújtunk, és nem találunk el senkit, csak tehetetlenségünket bizonyítjuk. Fordítsuk el a fejünket, Sartines, és tegyünk úgy, mintha semmit sem látnánk.

Sartines úr felsóhajtott.

- Felség - mondta -, ha már az embereket nem büntetjük meg, pusztítsuk el legalább a műveiket. Hoztam egy listát azokról a könyvekről, amelyeket a legsürgősebben be kellene tiltanunk; az egyik a trónt gyalázza, a másik az oltárt; az egyik lázadó, a másik szentséggyalázó.

XV. Lajos fogta a listát, és unatkozó hangon olvasta:

> *A szent Métely, avagy A Babonaság Természetrajza. A Természet Rendszere, avagy A fizikai és a szellemi Világ Törvényei. Isten és az Emberek, Értekezés Jézus Krisztus Csodáiról. A raguzai Kapucinus Intelmei Perduicloso fráterhez, aki a Szentföldre megyen...*

A király még a negyedéig sem jutott a listának, s máris leejtette a papirost; máskor nyugodt vonásait most különös szomorúság és csüggedés dúlta fel.

Néhány percig eltöprengett, elmerülten, szinte megsemmisülve.

- Egy világot kellene felforgatnunk, Sartines - mormolta -; hadd próbálják meg mások.

Sartines azzal a bölcs megértéssel nézett rá, amelyet XV. Lajos annyira szeretett a miniszte-reiben, mivel megkímélték a gondolkodás és a cselekvés gyötrelmeitől.

- A nyugalmat, ugye, felség, a nyugalmat óhajtja a király? - mondta most a miniszter is.

A király rábólintott.

- Édes Istenem! Igazán nem kívánok egyebet ezektől a filozófusoktól, enciklopédistáktól, csodatévőktől, illuminátusoktól, költőktől, közgazdáktól, firkászoktól, akik tudj' Isten honnét bújnak elő, s csak úgy nyüzsögnek, firkálnak, kárognak, rágalmaznak, számítgatnak, prédikálnak, zajonganak. Koronázzák meg őket, emeljenek szobrot, építsenek templomot nekik, mit bánom én, csak engem hagyjanak nyugton.

Sartines fölállt, elbúcsúzott a királytól, s távozóban ezt dörmögte:

- Szerencsére, a pénzünkön ott a felirat: *Domine, salvum fac regem.*

Ekkor XV. Lajos, hogy magára maradt, tollat ragadott, és ezt írta a trónörökösnek:

> *Arra kért, hogy siettessem a trónörökösné érkezését: megszerzem önnek ezt az örömöt.*
>
> *Parancsot adok, hogy ne álljanak meg Noyonban; ennélfogva kedden reggel már Compiègne-ben lesz.*
>
> *Magam is ott leszek pontosan tíz órakor, azaz egy negyedórával őelőtte.*

- Ily módon - mondta -, megszabadultam ettől az ostoba bemutatási históriától, amely több gondot okoz, mint Voltaire úr, Rousseau úr meg az összes holt és eljövendő filozófusok együttvéve. Hadd huzakodjon az a szegény grófné a trónörökössel meg a trónörökösnével! Miért is ne? Hagyjuk a bánatot, a gyűlölködést és a bosszúállást a fiatalokra, nekik még van erejük küszködni. Hadd tanulja meg a gyerek, mi a szenvedés, az edzi a fiatalságot.

Boldogan, hogy sikerült megkerülnie a nehézséget, és abban a hitben, hogy senki sem vetheti szemére, hogy támogatta vagy hátráltatta ezt a bemutatkozást, amelyről Párizs-szerte beszél-tek, a király hintóba szállt és visszament Marlyba, ahol várta az udvara.

XXXV

Keresztanya és keresztlánya

Az a szegény grófné... tartsuk meg mi is ezt a jelzőt, amelyet a királytól kapott, mert bizony rászolgált e pillanatban; egyszóval, az a szegény grófné úgy száguldott a Párizs felé vivő úton, mint az űzött lélek.

Chon, akit szintén halálra rémített Jean levelének utolsó előtti bekezdése, a luciennes-i kastély öltözőjében rejtegette fájdalmát és aggodalmát, átkozva magát végzetes ötletéért, hogy fölszedte Gilbert-t az országúton.

Amikor az Antin-hídhoz ért - a híd azon a csatornán vezetett át, amely a folyóba torkollott, s a Szajnától a Roquette-ig övezte Párizst -, a grófné meglátott egy kocsit, amely reá várakozott.

Jean vicomte ült benne egy ügyvéd társaságában, akivel szemmel láthatólag hevesen vitatkozott.

Jean, mihelyt megpillantotta a grófnét, faképnél hagyta ügyvédjét, kiugrott a kocsiból, s intett a húga kocsisának, hogy nyomban álljon meg.

- Gyorsan, grófné - mondta -, gyorsan, üljön át a kocsimba, és siessen a Saint-Germain-des-Prés utcába.

- A vénasszony a bolondját járatja velünk? - kérdezte Dubarryné, átszállva a másik kocsiba, miközben az ügyvéd, a gróf intésére, hasonlóképpen cselekedett.

- Alighanem, grófné - mondta Jean -, alighanem: visszaadta, amit kapott, méghozzá kamatostul.

- De hát mi történt?

- Elmondom két szóban. Én Párizsban maradtam, mivel mindig gyanakszom, s mint látja, nem ok nélkül. Este kilenc óra tájban körülszimatoltam a Kukorító Kakashoz címzett fogadó tájékán. Semmi sem mozdult, látogatók nem jöttek, ragyogóan ment minden. Gondoltam, nyugodtan hazamehetek, hogy lefeküdjek aludni. Hazamentem, lefeküdtem.

Reggel, pitymallatkor, fölébredek, fölkeltem Patrice-t, ráparancsolok, hogy álljon lesben a ház sarkánál.

Kilenc órakor, jól figyeljen, a megbeszélt idő előtt egy órával, megérkeztem a hintóval; Patrice semmi gyanúsat nem észlelt, elég nyugodtan megyek föl a lépcsőn.

Az ajtóban elém áll egy szolgáló, és közli, hogy a grófné ma nem mehet ki, s még vagy egy hétig nem hagyhatja el a szobáját.

Megvallom, hogy bár felkészültem valami turpisságra, erre nem számítottam.

- Hogyhogy nem mehet ki? - kiáltottam. - Hát mi baja van?

- Beteg.

- Beteg? Az lehetetlen. Tegnap még kutya baja sem volt.

- Ez igaz, uram. Csakhogy a hölgy maga szokta elkészíteni a csokoládéját, s ma reggel, főzés közben, lerántotta a tűzhelyről, s leforrázta vele a lábát. A grófné kiáltozására berohantam. A grófné majdnem elájult. Lefektettem az ágyára, s azt hiszem, e pillanatban alszik.

Olyan fehér voltam, grófné, mint a csipkefodrai. Felkiáltottam:

- Ez hazugság!

- Nem, kedves Dubarry úr - sipította egy hang olyan élesen, hogy szinte átfúrta az ajtódeszkát -, nem hazugság ez, iszonyatosan szenvedek.

Arrafelé rohantam, amerről a hang jött, bementem egy ajtón, amely nem akart kinyílni; az öreg grófné valóban feküdt.

- Ó, asszonyom!... - dadogtam.

Ennél több nem jött ki a torkomon. Elöntött a düh; legszívesebben megfojtottam volna.

- Nézze - mutatott rá az ütött-kopott kávésibrikre, mely még akkor is ott hevert a földön -, ez a kávéskanna az oka mindennek.

Páros lábbal ráugrottam a kannára.

Ebben nem főznek többé csokoládét, arról kezeskedem.

- Ezt a balszerencsét! - nyögdécselt tovább a vénasszony -, most majd d'Alognynénak kell bemutatnia a húgát. De hát mit tegyünk? Így volt megírva - ahogy a keletiek mondják.

- Ó, édes Istenem! - sopánkodott a grófné. - Kétségbe ejt, Jean.

- De én nem esem kétségbe, ha ön hajlandó elmenni hozzá; ezért hívattam.

- És miből meríti a reményt?

- Hogy miből? Hát abból, hogy ön megteheti, amit én nem; ön nő lévén, levetetheti a lábáról a kötést, s ha kiderült a turpisság, megmondhatja de Béarnnénak, hogy a fia kurtanemes marad, ő meg egy vasat sem lát a Saluces-hagyatékból; végül is, ön sokkal élethűbben adja majd elő Camilla átkozódását, semmint én játszanám Oresztész haragját.

- Ez rossz tréfa! - kiáltott fel a grófné.

- Nincs kedvem tréfálni, higgye el.

- Hol lakik a szibillánk?

- Hiszen tudja: a Kukorító Kakasban, a Saint-Germain-des-Prés utcában: nagy, fekete ház, bádoglemezre festett, óriási kakassal. Ha a bádog csikorog, a kakas kukorékol.

- Iszonyú jelenet lesz!

- Szerintem is. És mégis azt mondom, hogy meg kell kísérelni. Akarja hogy elkísérjem?

- A világért sem, mindent elrontana.

- Ezt mondta az ügyvédünk is, akit ugyanitt faggattam az előbb; csak miheztartás végett. Ha valakit az otthonában bántalmazunk: bírság és börtön. Ha házon kívül...

- ...az nem számít - mondta a grófné Jeannak -, ezt ön jobban tudja, mint bárki más.

Jean arca gonosz mosolyra húzódott.

- Ó - mondta -, minél később törlesztjük le az adósságot, annál több a kamat; de ha valaha a kezembe kerül az az ember...

- Maradjunk most csak az asszonyunknál, vicomte.

- Nincs több mondanivalóm. Induljon!

És Jean szedelőzködött, hogy útjára engedje a hintót.

- Hol vár meg?

- Ott a fogadóban; majd elüldögélek egy üveg spanyol bor mellett, s ha segíteni kell, kéznél leszek.

- Hajts, kocsis! - kiáltott a grófné.

- Saint-Germain-des-Prés utca, Kukorító Kakas fogadó - tette hozzá a vicomte.

A kocsi végigdübörgött a Champs-Élysées-n.

Egy negyedóra múlva megállt az Apátság utca és a Szent Margit piactér sarkán.

Dubarryné ott kiszállt, attól félt ugyanis, hogy a kocsizörgés felkelti a ravasz vénasszony figyelmét, aki nyilván amúgy is leselkedik, s ha a függöny mögé bújva észreveszi látogatóját, még idejekorán megszökik előle.

Ennek folytán a grófné, csupán inasától kísérve, ki mögötte szaporázta a lépést, sietve befordult az Apátság utcába, mely mindössze három házból állott, a középső volt a fogadó.

A grófné inkább beviharzott, mintsem belépett a vendégfogadó kitárt kapuján.

Senki sem látta meg; a falépcső alján azonban egyenest a fogadósné karjába futott.

- De Béarnné hol van? - kérdezte tőle.

- De Béarnné nagyon beteg, nem fogad senkit.

- Persze hogy beteg - vágta rá a grófné -, éppen azért jöttem, hogy érdeklődjem felőle.

És könnyed mozdulattal máris fenn termett a lépcső tetején.

- Asszonyom, asszonyom - kiáltozott a fogadósné -, betörnek a szobájába!

- Ki az? - szólt ki a pereskedő vénasszony a szobájából.

- Én - mondta a grófné, betoppanva az ajtón, tökéletesen a helyzethez illő arckifejezéssel, azaz udvariasan mosolyogva, egyszersmind sajnálkozó fintorral.

- Ön itt, grófné! - sápadt el a vénasszony rémületében.

- Igen, drága asszonyom, ide siettem, hogy kifejezzem részvétemet, az imént értesültem a bajról. Mondja el, hogy történt az eset.

- Nem is merem hellyel kínálni ebben az odúban, asszonyom.

- Tudom, hogy kastélya van Touraine-ben, ezért megbocsátom a fogadót.

A grófné leült. Béarnné látta, hogy ebből hosszú látogatás lesz.

- Úgy látom, asszonyom, nagyon szenved, ugye? - mondta Dubarryné.

- Iszonyatosan.

- A jobb lábán? Jaj, Istenem! De hát mit csinált, hogy pont a lábát forrázta le?

- Semmi különöset; fogtam a kávéskannát, a füle kicsúszott a kezemből, a fövő víz kiloccsant belőle, s egy jó pohárnyi a lábamra ömlött.

- Rettenetes!

Az öregasszony felsóhajtott.

- Hát igen, rettenetes - mondta. - De ez már így van, csőstől jön a baj.

- Azt tudja, hogy a király várta ma reggel?

- Ne tetézze a bajomat, asszonyom!

- Őfelségének nem nagyon tetszett, hogy nem láthatta önt, asszonyom.

- Mentsen a szenvedésem, de nagyon remélem, hogy őfelségének még előadhatom legalázatosabb bocsánatkérésemet.

- Nem azért mondom, hogy akár a legcsekélyebb mértékben is megszomorítsam - mondta Dubarryné látva az öregasszony komolyságát -, csupán azt akartam értésére adni, hogy őfelsége nagyon számít önre, és hálás azért, amit tenni készül.

- Látja, milyen állapotban vagyok, asszonyom.

- Persze. De megenged egy észrevételt?

- Természetesen; megtisztel vele.

- Fölöttébb valószínűnek tartom, hogy balesetét valamilyen nagy felindulás okozhatta.

- Ó, nem mondok ellent - válaszolta a pereskedő hölgy, csak a felsőtestével hajolva meg vendége felé -; mélyen megindított az a megtiszteltetés, hogy ön olyan kedvesen fogadott a házában.

- Azt hiszem, egyéb oka is lehet.

- Egyéb oka? Nem, nem hiszem, legalábbis nem tudok róla, asszonyom.

- No mégis. Egy találkozás?...

- Találkoztam volna valakivel?

- Igen, tőlem távozóban.

- Nem találkoztam senkivel, asszonyom. A fivére hintójában ültem.

- Mielőtt beszállt volna a hintóba.

Az öreg hölgy láthatóan gondolkozott.

- Míg ment le a lépcsőn.

Az öreg hölgy úgy tett, mintha erőltetné az emlékezetét.

- Igen - mondta Dubarryné türelmetlen mosollyal -, éppen akkor jött be valaki az udvarra, amikor ön kilépett a házból.

- Sajnálom, asszonyom, nem emlékszem.

- Egy nő volt az... Na, most már emlékszik, ugye!

- Olyan rossz a szemem, hogy odáig sem látok el, ahol ön ül, asszonyom, kétlépésnyire. Képzelje el.

- Ravasz nőszemély - mormolta a grófné. - Ne kerteljünk tovább, mert rajtavesztek.

- Nos, ha nem látta azt a hölgyet - folytatta fennhangon -, hadd mondjam meg én, ki volt az.

- Az a hölgy, aki akkor érkezett, amikor én távoztam?

- Pontosan. A sógornőm volt az, Dubarry kisasszony.

- Örvendetes, asszonyom, fölöttébb örvendetes. De mivel sohasem láttam...

- Már hogyne látta volna.

- Láttam volna?

- Sőt, tárgyalt is vele.

- Dubarry kisasszonnyal?

- Igen, Dubarry kisasszonnyal. Csakhogy akkor Flageot kisasszonynak hívták.

- Úgy? - fakadt ki a pereskedő öregasszony, nem tudva elfojtani keserűségét. - Úgy, szóval az ön sógornője az az állítólagos Flageot kisasszony, aki felkeresett és idecsalt?

- Az bizony, asszonyom.

- És ki küldte hozzám?

- Én magam.

- Hogy becsapjon?

- Nem, hanem hogy segítsen önnek, ön meg nekem.

Az öreg hölgy összevonta bozontos, őszes szemöldökét.

- Úgy vélem - folytatta -, hogy nem sok hasznát látom annak a látogatásnak.

- Talán de Maupeou úr nem fogadta szívesen, asszonyom?

- Szenteltvíz!

- Úgy vélem, hogy én megfoghatóbb dolgot ajánlottam önnek, nem szenteltvizet.

- Asszonyom, ember tervez, Isten végez.

- Figyeljen rám, asszonyom, beszéljünk komolyan - mondta a grófné.

- Hallgatom.

- Leforrázta a lábát?

- Láthatja.

- Súlyosan?

- Irtózatosan.

- Nem kísérelné-e meg, sérülése ellenére is, mely bizonyára fájdalmas, de talán nem veszélyes, nem kísérelné-e meg, hogy kikocsikázzék Luciennes-be, s egy pillanatra megálljon a szobámban őfelsége előtt?

- Lehetetlen, asszonyom; a felkelésnek még a gondolatától is rosszul leszek.

- Hát olyan borzasztóan leforrázta magát?

- Ahogy mondja, asszonyom, borzasztóan.

- És ki kezeli, ki orvosolja, ki gondozza?

- Mint akármelyik asszonynak, aki maga vezeti a házát, nekem is kitűnő receptem van az égett sebekre; egy magam készítette balzsammal kezelem.

- Nem akarok alkalmatlankodni, de láthatnám azt a különleges szert?

- Ott van az asztalon, abban az üvegcsében.

- „Képmutató! - gondolta magában a grófné -, idáig elment kétszínűségében; hihetetlenül ravasz; de várjuk meg a végét.”

- Asszonyom - mondta egészen halkan -, nekem is van egy csodálatos szerem az effajta sérülésekre; de az alkalmazása nagymértékben függ az égési seb természetétől.

- Mennyiben?

- A bőr vagy megpirosodik, vagy felhólyagzik, vagy lepörkölődik. Én nem vagyok orvos, de előbb vagy utóbb mindenkivel előfordul, hogy megégeti magát.

- Asszonyom az enyém pörkölt seb - mondta a grófné.

- Jaj, Istenem! Mit szenvedhet vele! Megengedi, hogy bekenjem az olajommal?

- Ezer örömmel, asszonyom. Hát elhozta?

- Nem, de majd elküldöm...

- Hálásan köszönöm.

- Csak látnom kellene, hogy mennyire súlyos.

Az öregasszony tiltakozott.

- Jaj, ne, asszonyom - mondta -, nem akarom elrémíteni ezzel a látvánnyal.

„Ahá! - gondolta Dubarryné -, most megfogtalak!”

- Amiatt ne aggódjék, asszonyom - mondta neki -, hozzászoktam a sebek látásához.

- Ó, asszonyom, sokkal jobban tudom, mit kíván az illendőség...

- Ha a felebarátunkon kell segítenünk, félretesszük az illendőséget, asszonyom.

És hirtelen odanyúlt a grófné lábához, melyet az egy karosszékben pihentetett.

Az öregasszony felordított rémületében, noha Dubarryné alig ért hozzá.

- Jól játszik! - mormolta a grófné, aki gondosan figyelt minden kis rezdülést de Béarnné eltorzult arcán.

- Mindjárt meghalok - nyöszörögte az öregasszony. - Jaj, de megijesztett, asszonyom!

És holtra válva, megtört szemmel, úgy hanyatlott el, mintha nyomban elalélna.

- Megengedi, asszonyom? - kérdezte a kegyencnő.

- Csak tessék, asszonyom - mondta az öreg hölgy elhaló hangon.

Dubarryné nem vesztegette az idejét; kihúzta az első tűt a láb köré csavart vászonból, majd gyorsan kigöngyölte a pólyát.

Nagy meglepetésére, az öregasszony hagyta.

- Azt várja, hogy a borogatásig érjek, majd akkor kezd visítozni - mormolta a kegyencnő -; de megnézem a lábát, még ha be kell tapasztanom a száját, akkor is.

Azzal folytatta.

Béarnné nyögdécselt, de nem ellenkezett.

Dubarryné levette a borogatást is, és szörnyű seb tárult a szeme elé. Ez már nem volt színlelés, de Béarnné ravaszkodása itt valóban véget ért. Az ónszínű és véres seb önmagáért beszélt. Lehet, hogy de Béarnné látta és felismerte Chont; hanem akkor lelkiereje vetekedett a Portiáéval és Mucius Scaevoláéval.

Dubarryné elhallgatott, és döbbenten bámult.

Az öreg hölgy, hogy magához tért, élvezte diadalát; mohó szeme a lába előtt térdelő grófnéra meredt.

Dubarryné, azzal a gyengéd gondossággal, ahogyan csak a női kezek tudnak bánni a sebesültekkel, visszatekerte a borogatást, eligazította a beteg lábát a párnán, és odaült mellé.

- Asszonyom - mondta -, ön sokkal erősebb, mintsem hittem volna, s kérem, bocsásson meg, hogy nem mindjárt azzal a kérdéssel kezdtem, amivel kezdenem kellett volna ily érdemes hölgynél. Szabja meg a feltételeit.

Az öreg hölgy szemében fény gyúlt, ám csak egy pillanatra, utána kihunyt tüstént.

- Fogalmazza meg világosan, mit óhajt, asszonyom - mondta -, s majd meglátom, miben lehetek szolgálatára.

- Azt akarom - mondta a grófné -, hogy ön mutasson be Versailles-ban, asszonyom, akármennyibe kerüljön is nekem ma reggeli iszonyú szenvedéseinek egy órája.

De Béarnné szemrebbenés nélkül hallgatta.

- Aztán?

- Ez minden, asszonyom. És most ön következik.

- Azt szeretném - mondta de Béarnné olyan eltökéltséggel, amely megmutatta a grófnénak, hogy egyenrangú ellenféllel tárgyal -, azt szeretném, ha szavatolnák a perbeli kétszázezer frankomat.

- De hiszen, ha megnyeri a pört, ez négyszázezer frankot jelent, ha jól számolom.

- Nem, én ugyanis a sajátomnak tekintem a Saluces-ék által elperelt kétszázezer frankot. A másik kétszázezer csak ráadás arra a nagy tisztességre, hogy megismerkedhettem önnel.

- Megkapja a kétszázezret, asszonyom. Aztán?

- Van egy fiam, kit szívből szeretek, asszonyom. A mi családunkban mindig jól forgatták a kardot; de minthogy parancsolásra születtünk, megértheti, hogy fiaink csak középszerű katonák voltak. A fiamnak adjanak most rögtön egy századot, jövőre pedig nevezzék ki ezredesnek.

- Ki viselje az ezred költségeit, asszonyom?

- A király. Megérti, ugye? Ha erre az ezredre ráköltöm azt a kétszázezer frankot, amit nyerek a peren, holnapra ugyanolyan szegény leszek, amilyen ma vagyok.

- Ez eddig hatszázezer frank.

- Négyszázezer, feltéve, hogy az ezred megér kettőt, amivel meglehetősen felértékeltük.

- Jól van; ezt is megkapja.

- Továbbá arra kell kérnem a királyt, szolgáltassa vissza a szőlőimet Touraine-ben; négy hold jó termő szőlőmet vitték el a királyi földmérők most tizenegy éve a csatorna miatt.

- Kártalanították érte.

- Igen, szakértői becslés alapján; én azonban kétszer annyira értékelem, mint amennyire ők becsülték.

- Jól van; megkapja még egyszer. Nincs más kívánsága?

- Bocsánat. Nincs készpénzem, ahogy sejtheti is. Tartozom Flageot ügyvédnek mintegy kilencezer frankkal.

- Kilencezer frankkal!

- Kénytelen vagyok megfizetni. Flageot ügyvéd kiváló tanácsadó.

- Elhiszem - mondta a grófné. - A kilencezer tallért a magam pénzéből fizetem meg. Remélem, eléggé engedékeny vagyok?

- Ó, asszonyom, ön a tökéletesség mintaképe; de azt hiszem, én is bizonyságot tettem jó szándékomról.

- Ha tudná, mennyire sajnálom, hogy leforrázta magát - mondta Dubarryné mosolyogva.

- Én nem sajnálom, asszonyom - válaszolta a pereskedő vénasszony -, mivel azt remélem, hogy önfeláldozásom ad majd erőt hozzá, hogy úgy szolgáljam önt, mintha nem is ért volna baleset.

- Foglaljuk össze - mondta Dubarryné.

- Várjon.

- Elfelejtett valamit?

- Egy apróságot.

- Hadd halljam.

- Nem számíthattam rá, hogy meg kell jelennem nagy királyunk előtt. Versailles és pompája, fájdalom!, már régóta idegen számomra, elannyira, hogy nincsen megfelelő ruhám.

- Számítottam erre, asszonyom; tegnap, mihelyt elment tőlem, nekifogtak az estélyi ruhájának, még arra is volt gondom, hogy ne az én varrónőmnél rendeljem meg, nehogy megterheljem a munkával. Holnap délre készen lesz.

- Ékszerem sincs.

- Boehmer és Bassange urak holnap egy pár soros levelemre kétszáztízezer frank értékű ékszert adnak át önnek, melyet holnapután visszavásárolnak kétszázezerért. Ily módon meglesz a kártalanítása.

- Nagyon jó, asszonyom; több kívánságom nincsen.

- Ennek szívből örülök.

- És a fiam kinevezési okmánya?

- Magától a királytól kapja meg.

- És az ezred fenntartási költségeinek a fedezése?

- Az okmány tartalmazza.

- Tökéletes. Most már csak a szőlők ügye van hátra.

- Mennyire becsülte azt a négy holdat, asszonyom?

- Holdanként hatezer. Elsőrendű föld volt.

- Aláírok önnek egy kötelezvényt tizenkétezer frankról, azzal a tizenkétezerrel, amelyet már megkapott, megvan a huszonnégy.

- Itt az íróeszköz, asszonyom - mondta a grófné, rámutatva az említett alkalmatosságra.

- Előbb önnek adnám, ha megengedi - mondta Dubarryné.

- Nekem?

- Igen.

- És mi célból?

- Hogy szíveskedjék megírni őfelségének azt a levélkét, amelyet mindjárt tollba mondok, ha nincs kifogása ellene. Kéz kezet mos.

- Ez méltányos - mondta de Béarnné.

- Akkor szíveskedjék írni, asszonyom.

Az öreg hölgy közelebb húzta az asztalkát a karosszékéhez, papírt vett elő, fogta a tollat, és várakozott.

Dubarryné diktálni kezdett:

> *Felséges Uram! Az a boldogság, amelyben Felséged részesített, amidőn kegyeskedett elfogadni ajánlkozásomat az én kedves barátnőm, Dubarry grófné keresztanyai tisztére...*

Az öregasszony elhúzta a száját, tolla megcsikordult a papiroson.

- Rossz a tolla, grófné - mondta a király kegyencnője -, ki kell cserélni.

- Fölösleges, asszonyom, majd belejövök.

- Gondolja?

- Igen.

Dubarryné folytatta:

> *...felbátorít, hogy arra kérjem Felségedet, fogadjon jó szívvel holnap, ha engedelmével élve megjelenek Versailles-ban. Merem remélni, hogy Felséged szíves fogadtatásban részesít, mivelhogy oly családból származom, amelynek minden egyes tagja vérét ontotta a Felséged dicső családjából származó uralkodókért.*

- És most szíveskedjék aláírni.

A grófné pedig alákanyarította a nevét:

Anastasie-Euphémie-Rodolphe
de Béarn grófné

Az öregasszony szilárd kézzel rótta a sorokat; a félhüvelyknyi írásjegyek ott sorjáztak a papiroson, főúri mennyiségű helyesírási hibával ékesítve.

Aláírás után, az öregasszony még szorongatta a megírt levelet, fél kézzel odatolta a tintát, a papirost és a tollat Dubarryné elé, aki merev, szálkás betűivel megírt egy huszonegyezer frankos kötelezvényt, tizenkétezer frankot kártalanításra a kisajátított szőlőkért, kilencezret pedig Flageot ügyvéd tiszteletdíjára.

Azután pár soros levélkét írt Boehmer és Bassange udvari ékszerészeknek, azzal a meghagyással, hogy a levél átadójának szolgáltassák ki a Louise elnevezésű gyémánt és smaragd nyakéket, mely a trónörökös hercegi nagynénjétől nyerte nevét, aki az ékszert eladván a szegényeit istápolta az árán.

Ennek végeztével, keresztanya és keresztlánya kicserélték a papírjaikat.

- Most pedig - mondta Dubarryné -, adja tanújelét barátságának, kedves grófném.

- Szíves örömest, asszonyom.

- Bizonyos vagyok benne, hogy ha hajlandó beköltözni hozzám, Tronchin három napon belül meggyógyítja. Jöjjön hát; egyúttal kipróbálja az olajomat is, amelynek nincsen párja.

- Szálljon csak kocsiba, grófné - mondta a bizalmatlan vénasszony -; van itt még egy s más elintéznivalóm, később majd csatlakozom önhöz.

- Elutasít?

- Ellenkezőleg: kijelentem, hogy elfogadom a meghívását, asszonyom, csak nem ebben a pillanatban. Most éppen egyet üt az óra az Apátságban; adjon haladékot három óráig; pontban öt órakor Luciennes-ben vagyok.

- Megengedi, hogy a fivérem három órakor eljöjjön önért a hintójával?

- Természetesen.

- De addig is vigyázzon az egészségére.

- Ne tartson semmitől. Nemesasszony vagyok, szavamat adtam, bemutatom holnap Versaillesban, ha addig élek is.

- Viszontlátásra, drága keresztanyám!

- Viszontlátásra, édes keresztlányom!

S így vettek búcsút egymástól: az öregasszony fekve, fél lába a vánkoson, keze a papírjain; Dubarryné még fürgébben, mint ahogy érkezett, noha egy kissé elszoruló szívvel, hogy nem tudott túljárni ennek a pereskedő vénasszonynak az eszén, ő, aki ujja köré csavarta Franciaország királyát.

A nagyterem előtt elhaladva, meglátta Jeant: már a második palack borát iszogatta, hogy gyanút ne keltsen hosszúra nyúló üldögélésével.

Megpillantva sógornőjét, felpattant a helyéről, és odafutott hozzá.

- Nos? - kérdezte tőle.

- Azt mondom, amit de Saxe marsall mondott a fontenoyi csatamezőn a királynak: „Felség, tanulja meg e látványból, milyen drága és fájdalmas a győzelem."

- Tehát győztünk? - kérdezte Jean.

- Még egy idézet. De ez ókori: „Még egy ilyen győzelem, és végünk van."

- Megvan a keresztanya?

- Meg. De majd egymillióba került!

- Ejha! - kiáltott fel Dubarry, és szörnyű fintort vágott.

- Mit csináljak? Ha tetszik, ha nem, el kell fogadni!

- Ez égbekiáltó!

- Hát igen. De ne nagyon berzenkedjünk, mert könnyen megeshetett volna, hogy semmit sem kapunk, vagy kétennyibe kerül, ha nem vagyunk elég körültekintők.

- Atyaisten! Micsoda némber!

- Római jellem.

- Görög.

- Egykutya! Akár görög, akár római, készüljön fel rá, hogy három órakor érte jön, és elhozza hozzám Luciennes-be. Addig nem nyugszom meg, míg zár mögött nem tudom őkelmét.

- Egy tapodtat se mozdulok innét - mondta Jean.

- Én azonban rohanok előkészíteni mindent - mondta a grófné.

Azzal a kocsijába vetette magát.

- Luciennes-be! - kiáltotta. - Holnap majd azt mondom: Marlyba!

- Mindegy - mondta Dubarry, szemmel követve a hintót -, egy vagyonba kerülünk Franciaországnak!... A Dubarry család büszke lehet ránk!

XXXVI

Richelieu marsall ötödik összeesküvése

A király visszament Marlyba, hogy szokása szerint udvart tartson.

Kevésbé lévén rabja az etikettnek, mint XIV. Lajos, aki az udvari összejöveteleken csak alkalmat keresett hatalmának fitogtatására, XV. Lajos minden fogadáson mohón leste a híreket, s kivált az arcok kavargó forgatagát figyelte, mivel ezt a szórakozást fölébe helyezte minden egyébnek, kivált, ha azok az arcok mosolyogtak is.

Annak a találkozásnak estéjén, amelyről az imént adtunk számot az olvasónak, két órával azután, hogy de Béarn grófné, aki ezúttal híven megtartotta ígéretét, bevette magát Dubarryné lakosztályába, a király a kék szalonban kártyázott.

Balján d'Ayen hercegasszony, jobbján de Guéménée hercegné ült.

Őfelsége gondterheltnek látszott; gondterheltsége következtében nyolcszáz Lajos-aranyat veszített; ezután, veszteségétől indíttatva komoly dolgokra szánta el magát - XV. Lajos, méltó leszármazottja IV. Henriknek, roppantul szeretett nyerni -, és kilenc óra tájt fölállt az asztaltól, hogy egy ablakmélyedésbe húzódva beszélgessen de Malesherbes úrral, az exkancellár fiával, mialatt de Maupeou úr, aki a szemközti ablakmélyedésben társalgott de Choiseul úrral, nyugtalan pillantásokkal figyelte beszélgetésüket.

Hogy a király fölkelt a helyéről, kisebb csoport verődött össze a kandalló mellett. Adélaïde, Sophie és Victoire hercegnők telepedtek oda, visszatérve kerti sétájukból, udvarhölgyeikkel és udvaroncaikkal.

És minthogy a király körül, aki minden bizonnyal elmerült az államügyekbe, hiszen mindenki ismerte de Malesherbes úr kérlelhetetlenségét, minthogy tehát a király körül, tisztes távolságban, a hadsereg és a flotta tisztjei, magas méltóságok, főnemesek és főtisztviselők gyülekeztek, a kandalló mellett ülő társaság magára maradt, és néhány csípős megjegyzéssel, amelyeket csak amolyan előcsatározásnak lehetett venni, készülődött az izgalmasabb társalgásra.

A három királylányon kivül de Grammont-né, de Guéménée-né, de Choiseulné, de Mirepoix-né és de Polastronné voltak e csoport számottevőbb hölgyei.

E pillanatban, amikor csoportunkat megfigyeljük, Adélaïde hercegnő éppen annak a püspöknek a históriáját adja elő, aki egyházmegyei penitenciáriusként vonult nyugalomba. A história, amelynek elmondásától tartózkodni fogunk, meglehetősen visszatetsző volt, kiváltképpen egy királyi hercegnő szájából; ámde a korszak, amelyről megpróbálunk képet adni, éppenséggel nem állt, mint tudjuk, Vesta istennő oltalma alatt.

- És az a püspök alig egy hónapja még itt trónolt közöttünk! - mondta Victoire hercegnő.

- Még gyanúsabb személyekkel is találkozhatnánk őfelsége udvarában - jegyezte meg de Grammont-né -, ha idejönnének mindazok, akik még sosem járván itt, szeretnének befurakodni.

A hercegasszony első szavából, de kivált a hangsúlyából nyomban tudta mindenki, hogy kiről beszél, s hogy milyen témára kívánja terelni a társalgást.

- Szerencsére, szándék és tett két dolog, nemde, hercegnő? - elegyedett bele a társalgásba egy hetvennégy éves, apró termetű úr, aki ötvennek sem látszott, olyan karcsú volt a termete, friss a hangja, formás a lába, élénk a szeme, fehér a bőre és szép a keze.

- Ni csak, Richelieu úr! - kiáltott fel a hercegasszony. - Most hág fel az ostromlétrára, akárcsak Mahonnál, hogy rohammal vegye be szegény társaságunkat! Még most is gránátosnak érzi magát egy kicsit, hercegem?

- Egy kicsit? Ne becsüljön le, hercegné, mondja, hogy nagyon.

- No és nem mondtam igazat?

- Mikor?

- Az imént.

- És mit mondott?

- Hogy a király kapuját nem olyan könnyű betörni...

- ...mint fellebbenteni egy ágy függönyét. Egyetértek önnel, hercegné, én mindig egyetértek önnel.

A herceg szava nyomán az arcok elé rebbent néhány legyező, de azért sikere volt, noha a régi idők ócsárlói azt állították, hogy elaggott a herceg szelleme.

Grammont-né elpirult az arcfestéke alatt, minthogy elsősorban neki szólt a csípős megjegyzés.

- Hölgyeim - folytatta -, ha a herceg úr ilyesmikkel traktál bennünket, akkor én abba is hagyom a történetem, pedig, higgyék meg, nagy kár lenne, hacsak meg nem kérik a marsall urat, hogy meséljen helyette mást.

- Még hogy félbeszakítsam - mondta a herceg -, s hozzá akkor, amikor jószerint valamelyik barátomat készül befeketíteni? Isten óvjon tőle! Inkább hallgatom, csupa fül vagyok.

A hercegasszony körül ismét szorosabbra vonták a kört.

Grammont-né az ablak felé pillantott, hogy meggyőződjék róla, ott van-e még a király. A király még ott volt; de míg de Malesherbes úrral beszélgetett, aközben is szemmel tartotta a csoportot, és a tekintete most összeakaszkodott a hercegasszonyéval.

A hercegné megszeppent egy kissé attól a kifejezéstől, amely - úgy látta - megvillant a király szemében; ám ha már lendületben volt, nem akart félúton megállni.

- Tudják meg tehát - folytatta de Grammont-né, főként a három királylányhoz intézve a szót -, hogy egy bizonyos hölgy - a neve, ugyebár, nem számít - legutóbb látogatást óhajtott tenni nálunk, nálunk, az Úr választottainál, kik sütkérezünk a dicsőségben, amelynek sugarai láttán őt eszi az irigység.

- Hol van az a nálunk? - kérdezte a herceg.

- Hát Versailles-ban, Marlyban, Fontainebleau-ban.

- Jó, jó, jó.

- Az a szegény teremtés még sosem volt a nagy fogadásainkon, legföljebb a király ebédjét láthatta a rács mögül, ahonnét a bámészkodók nézhetik őfelségét és vendégeit, persze csak a szolgálattévő kapuőr pálcájának intését követve.

Richelieu úr tubákot csippentett fel egy sèvres-i porcelán szelencéből, és hatalmasat tüsszentett.

- Ám Versailles-ba, Marlyba, Fontainebleau-ba csak akkor látogathat el, ha már bemutatták - mondta a herceg.

- A szóban forgó hölgy éppen ezt a bemutatást szorgalmazza.

- Lefogadom, hogy megkapta rá az engedélyt - mondta a herceg -; a király olyan jószívű!

- A bemutatkozáshoz, sajnálatos módon, nem elegendő ám a király engedélye, valakinek be is kell mutatnia az embert.

- Így van - szólt közbe de Guéménée-né -, kell valami keresztanyaféle is, vagy mi.

- Csakhogy keresztanyja nincs ám akárkinek - jegyezte meg de Mirepoix-né -, példának okáért a szép Bourbon-rózsa hiába keresgél, senkit sem talál.

S dúdolni kezdett:

Bourbonok rózsája
Búbánat virága.

- Ejnye, marsallné, marsallné - intette Richelieu herceg -, hagyja már a hercegasszonyt, hadd arasson dicsőséget a történetével.

- Halljuk, halljuk - mondta Victoire -, hercegné, ön elhúzta a mézes madzagot a szájunk előtt, aztán otthagyott bennünket.

- Ó, dehogy; éppen ellenkezőleg, igényt tartok rá, hogy végigmondjam a történetem. Mivel nem volt keresztanyja, keresett egyet. „Keressetek és találtok", mondja az Írás. Olyan ügyesen keresett, hogy talált is; de micsoda keresztanyát, teremtő Isten! Egy jámbor falusi asszonyságot, aki kettőig sem tud számolni. Kihúzták a galambdúcából, kényeztették, babusgatták, pátyolgatták.

- Hátborzongató! - mondta de Guéménée-né.

- Hanem, amikor a jóasszonyt már eleget kényeztették, babusgatták, pátyolgatták, zsupsz!, lebukfencezik a lépcsőn...

- És?... - kérdezte Richelieu úr.

Eltörött a lába.
Hahahaha!

- mondta a hercegasszony, ezzel az alkalmi rigmussal toldva meg de Mirepoix marsallné kétsoros versikéjét.

- Ennélfogva - mondta de Guéménée-né -, a bemutatás?...

- Füstbe ment, kedvesem.

- Ezt nevezem Gondviselésnek! - kiáltotta a marsall, az égre emelve mindkét kezét.

- Már megbocsássanak - szólt közbe Victoire hercegnő -, de én szívből sajnálom azt a szegény asszonyságot.

- Pedig inkább gratuláljon neki, hercegnő - mondta a hercegasszony -; két rossz közül a kisebbiket választotta.

A hercegasszony elharapta a mondatát: szeme másodszor is összeakadt a király tekintetével.

- Kiről beszélt tulajdonképpen, hercegné? - kérdezte a marsall, úgy téve, mintha próbálná kitalálni, vajon ki lehet a szóban forgó személy.

- Hát, nekem nem árulták el a nevét.

- Öreg hiba! - jegyezte meg a marsall.

- Én azonban kitaláltam; kövesse példám.

- Ha az udvarképes hölgyekben volna elég bátorság, hogy hívek maradjanak Franciaország ősi nemességének dicső hagyományaihoz - kesergett de Guéménée-né -, valamennyien tanulnának ettől a falusi nőtől, akinek az a pompás ötlete támadt, hogy eltörje a lábát.

- Szavamra! Nem rossz ötlet - vélekedett Richelieu. - De mégiscsak tudni kellene, hogy hívják ezt a kitűnő asszonyt, aki ekkora bajtól ment meg minket; mert most már nincs mitől tartanunk, ugyebár, kedves hercegné?

- Ó, most már nincsen, azért felelek; a hölgy az ágyat nyomja, bebagyulált lábbal, s meg sem tud mozdulni.

- De mi lesz, ha az a nő másik keresztanyát talál? - kockáztatta meg de Guéménée-né. - Mert nem fér az a bőrébe.

- Ó, attól ne tartsanak! Keresztanya nem terem minden bokorban.

- De nem ám, a kutyafáját! - erősítette meg a marsall, csodatévő pasztilláinak egyikét ropogtatva; mint mondották, ezeknek a pasztilláknak köszönhette örök ifjúságát.

E pillanatban, a király feléjük indult. Valamennyien elnémultak.

Ám ekkor felcsendült a szalonban az uralkodó tiszta és jól ismert hangja:

- Isten velük, hölgyeim. Jó éjt, uraim.

Mindenki felugrott a helyéről, s a csarnokban nagy mozgolódás támadt.

A király tett néhány lépést az ajtó felé; aztán visszafordult, s mielőtt kilépett volna, így szólt:

- Igaz is, holnap bemutatás lesz Versailles-ban.

Szavai villámcsapásként érték a gyülekezetet.

A király meghordozta tekintetét az egy csoportban álló hölgyeken, akik sápadozva néztek egymásra.

Azzal kiment, egy szót sem szólva többet.

Ám alighogy átlépte a szalon küszöbét a szolgálatát ellátó nemesurak hadával s népes kíséretével, máris kitört a forrongás a távozása után hátramaradó hercegnők és más személyek körében.

- Bemutatás! - hebegte de Grammont-né, holtra válva. - Mit akart ezzel mondani őfelsége?

- Ej, hercegné - mondta a marsall azzal a mosolyával, amelyet legjobb barátai sem bocsátottak meg neki -, hátha az ön bemutatásáról van szó?

A hölgyek bosszúsan haraptak ajkukba.

- Ó, ez képtelenség! - válaszolta fakó hangon de Grammont-né.

- Tudja, hercegné - folytatta a marsall -, manapság könnyen helyreigazítanak ám egy lábat.

Choiseul úr odalépett a húgához, s figyelmeztetőül megszorította a karját; a hercegné azonban vérig volt sértve, és se látott, se hallott.

- Ez gyalázat lenne! - háborodott fel.

- Igenis, gyalázat! - mondta utána de Guéménée-né is.

Choiseul úr látva, hogy kár minden szóért, arrébb lépett.

- Ó, hölgyeim - fordult oda a hercegasszony a három királylányhoz -, önökben van minden bizodalmunk. Önök, a királyság legelső hölgyei, talán csak nem tűrik el, hogy a nemesasszonyok egyedüli sérthetetlen hajlékában olyan személyt kelljen elviselnünk, akitől a cseléd-lányaink is elfordulnának?

A királylányok azonban, válasz helyett, szomorúan lehorgasztották a fejüket.

- Hölgyeim! Az ég szerelmére! - kiáltotta a hercegné.

- A király parancsol - sóhajtott fel Adélaïde hercegnő.

- Ez többé-kevésbé helyénvaló - mondta de Richelieu herceg.

- De hiszen akkor az egész francia udvar meg van szégyenítve! - fortyant fel a hercegné. - Ó, uraim, mily kevéssé törődnek a családjuk jó hírével!

- Hölgyeim - mondta de Choiseul úr erőltetett nevetéssel -, minthogy ennek erősen összeesküvésszaga van, nyilván megértik, ha én most eltávozom, s eltávozván magammal viszem de Sartines urat is. Ön is jön, herceg? - kérdezte Choiseul odafordulva a marsallhoz.

- Ó, dehogy megyek! - tiltakozott a marsall -, imádom az összeesküvést, ezért maradok.

De Choiseul úr elment, s magával vitte de Sartines urat is.

Az a néhány férfi, aki még ott volt, követte példájukat.

A királylányok körül csak de Grammont-né, de Guéménée-né, d'Ayenné, de Mirepoix-né, de Polastronné maradt, s még nyolc vagy tíz hölgy, akik szenvedélyes harcosai voltak a bemutatási háborúságnak.

Richelieu úr volt az egyetlen férfi a társaságban.

A hölgyek olyan gyanakodva sandítottak rá, ahogy a görögök tették volna, ha a táborukba téved egy trójai.

- Én a leányomat, d'Egmont grófnét képviselem - mondta a marsall -, ne tartsanak semmitől.

- Hölgyeim - kezdte de Grammont hercegné -, van rá lehetőség, hogy tiltakozzunk e galádság ellen, amelyet most készülnek elkövetni ellenünk, és én élni fogok vele.

- Mi ez a lehetőség? - kérdezték egyszerre a többiek.

- Azt hallottuk az imént: „A király parancsol" - mondta de Grammont-né.

- Amire én azt mondtam: „Ez így van rendjén" - fűzte hozzá a herceg.

- A maga portáján a király az úr, ez igaz; de odahaza én parancsolok; s vajon ki tilthatja meg, hogy ma este ezt ne mondjam a kocsisomnak: „Chanteloup-ba!", ahelyett, hogy azt mondanám: „Versailles-ba!"?

- Ez igaz - hagyta rá de Richelieu úr -; de ha tiltakozik is, hercegné, mi lesz az eredménye?

- Az lesz az eredménye, hogy még többen gondolkozóba esnek - tört ki de Guéménée-né -, hogy mi lenne, ha követnék a példáját, asszonyom.

- És miért ne követnénk valamennyien a hercegnét? - kérdezte de Mirepoix marsallné.

- Ó, hölgyeim! - fordult ismét a hercegasszony a király lányaihoz -, ó, milyen nagyszerű volna, ha önök, a király leányai, mutatnának példát az udvarnak!

- Nem haragudna meg érte a király? - kérdezte Sophie hercegnő.

- Nem, nem! Afelől nyugodtak lehetnek fenségeitek! - heveskedett a gyűlölködő hercegasszony. - Nem! Őfelsége olyan finom gondolkodású, olyan nagyon tapintatos, hogy még hálás is lesz érte. Higgyék meg, a király nem tesz erőszakot senkin.

- Ellenkezőleg - mondta de Richelieu herceg, másodszor vagy harmadszor célozva rá, hogy de Grammont-né egy este állítólag erőszakkal behatolt a király hálószobájába -; ellenkezőleg, őrajta tesznek erőszakot, őt rohanják le.

E szavakra a hölgyek körében olyan riadalom támadt, mint a gránátosok között, ha bomba robban mellettük.

Aztán lecsillapodtak.

- Az igaz, hogy a király nem szólt semmit, amikor a grófné zárt ajtóra talált nálunk - mondta Victoire hercegnő, akit felbátorított s feltüzelt a forrongó társaság -; ámde megeshetik, hogy ily ünnepi alkalommal...

- Igen, igen, persze - vágott bele de Grammont-né -, egészen bizonyosan így lenne, ha csupán önök engedetlenkednének; de ha azt látják, hogy valamennyien távol maradunk...

- Valamennyien! - hüledeztek a hölgyek.

- Igen, valamennyien - erősítette meg a vén marsall.

- Eszerint ön is benne van az összeesküvésben? - kérdezte Adélaïde hercegnő.

- Persze hogy benne vagyok, s ezért is kérek most szót.

- Beszéljen, herceg, beszéljen - biztatta de Grammont-né.

- Járjunk el módszeresen - kezdte a herceg -; nem elegendő, hacsak azt kiáltozzuk: „Valamennyien, valamennyien!" Van, aki torkaszakadtából kiáltja: „Így lesz! Így lesz!", és amikor elérkezik az ideje, pont az ellenkezőjét teszi; minthogy magam is benne vagyok az összeesküvésben, amint az imént bátorkodtam megjegyezni, semmi kedvem hozzá, hogy ismét cserbenhagyjanak, mint a múltban, valahányszor összeesküdtem az előző király vagy a régens idején.

- Ejnye, herceg - szólalt meg gúnyos hangon de Grammont hercegné -, úgy látszik, elfelejti, hol van. Megjátssza a vezért az Amazonok országában!

- Asszonyom - mondta a herceg -, higgye meg, volna némi jogcímem arra a rangra, amelyet elvitat tőlem; ön hevesebben gyűlöli Dubarrynét - na jó, most kimondtam a nevét, de ugyebár senki sem hallotta? -, szóval, ön Dubarrynét hevesebben gyűlöli, mint én, én azonban nagyobb bajban vagyok, mint ön.

- Bajban, ön, herceg? - kérdezte de Mirepoix marsallné.

- Igenis, bajban, mégpedig nagy bajban; már egy hete, hogy nem járok Versailles-ba; ez okból a grófné tegnap elküldetett hozzám a Hannover utcai palotámba, hogy megtudja, nem vagyok-e beteg; és mit gondolnak, mit válaszolt Rafé: olyan jól vagyok, hogy haza sem mentem az este. De lemondok jogaimról, nem törekszem semmire, átengedem önöknek az első vonalat, sőt, magam viszem önöket oda. Önök indítottak el mindent, önöknél a gyújtókanóc, önök tüzelik fel a lelkeket, önöket illeti a marsallbot.

- A királyi hercegnők után - mondta a hercegné tisztelettel.

- Ó, mi hadd mondjunk le a vezetésről - szólalt meg Adélaïde hercegnő. - Mi meglátogatjuk Louise nővérünket Saint-Denis-ben; ő ott marasztal bennünket, s így nem érünk vissza, ebben senki sem találhat kivetnivalót.

- Ebben aztán senki - vélekedett a herceg -; hacsak nem nagyon rosszmájú.

- Nálam - mondta a hercegasszony -, kezdődik a szénakaszálás Chanteloup-ban.

- Bravó! - kiáltotta a herceg. - Soha jobbkor! Ez jó indok.

- Nálam beteg az egyik gyerek - mondta de Guéménée hercegasszony -, háziruhát öltök, s otthon ápolom.

- Én nagyon szédülök - mondta de Polastronné -, s még belém esik valami csúf kórság, ha Tronchin eret nem vág rajtam holnap.

- Én pedig - jelentette ki fensőbbségesen de Mirepoix marsallné -, nem megyek Versailles-ba, mert nem megyek oda, és punktum; ez is indok: a szabad akarat!

- Jó, jó - mondta Richelieu -, mindez fölöttébb ésszerű; de meg is kell esküdni rá.

- Hogyhogy? Esküdni?

- Igen, az összeesküvésből nem hagyható el az esküvés; Catilina összeesküvésétől kezdve a Cellamare-féle szövetkezésig, amelyben részt vettem magam is, mindig volt eskütétel; ettől ugyan nem lett nagyobb a sikerük, az igaz, de hát tisztelni kell a hagyományt. Esküdjünk tehát! Nagyon felemelő dolog ez, mindjárt meglátják.

És kinyújtva kezét a nők csoportjának közepén, ünnepélyesen így szólt:

- Esküszöm.

Valamennyi hölgy megismételte az esküt, csak a királyi hercegnők húzódtak félre.

- Ezzel hát megvolnánk - mondta a herceg -; a szövetkezéshez, ha megvolt az eskü, más nem is kell.

- Jaj de dühös lesz, ha majd ott áll egy szál magában a szalonjában! - örvendezett de Grammont-né.

- Hm, hm, a király majd száműz bennünket egy kicsit - mondta Richelieu.

- Ej, hercegem! - felelt rá de Guéménée-né -, hová lesz az udvar, ha száműznek bennünket?... Nem várják-e a dán király látogatását? Mit mutatnak majd neki? Nem várják-e a trón-örökösnét? Kinek mutatják majd be?

- Különben sem száműznek egy egész udvart; válogatni fognak.

- Azt jól tudom, hogy válogatni fognak - mondta Richelieu -, és nekem van is esélyem, mivel engem mindig beleválogatnak; már négyszer esett rám a választásuk; tudniillik, ez az ötödik összeesküvésem, hölgyeim, ha jól számolom.

- Ej, ne gondolja, herceg - mondta de Grammont-né -; engem áldoznak majd föl.

- Vagy de Choiseul urat - fűzte hozzá a marsall -; csak lassan a testtel, hercegné!

- De Choiseul olyan, mint én: a kegyvesztettséget elviseli, de azt nem tűri, hogy sértegessék.

- Nem önt fogják száműzni, herceg, önt sem, hercegné, és de Choiseul urat sem - mondta de Mirepoix marsallné -, hanem engem. A király nem bocsátja meg, hogy kevésbé voltam szíves a grófnéhoz, mint egykor a márkinéhoz.

- Ez igaz - mondta a herceg -, hiszen önt mindig a kegyencnő kegyencnőjeként emlegették. Szegény marsallné! Együtt megyünk száműzetésbe!

- Mindannyiunkat száműznek - jelentette ki de Guéménée-né, fölkelve helyéről -, mivel nagyon remélem, hogy senki sem szegi meg, amit határoztunk.

- És amire megesküdtünk - tódította a herceg.

- Ezenfelül én is megteszem ám a magamét! - szólt közbe váratlanul de Grammont-né.

- Ön? - kérdezte a herceg.

- Igen. Ahhoz, hogy holnap tíz órakor Versailles-ban legyen, három dologra van szüksége.

- Éspedig?

- Fodrászra, ruhára, hintóra.

- Ez nyilvánvaló.

- No és?

- No és! Tíz órakor nem lesz ott Versailles-ban; a király türelmetlenkedik; a király feloszlatja a gyűlést, a bemutatásra pedig ítélet napjáig sem kerül sor, mivel közben a trónörökösné megérkezik.

Nagy tapssal és éljenzéssel fogadták az összeesküvésnek ezt az újabb fordulatát; ámde Richelieu és Mirepoix-né, míg a többieknél is hangosabban tapsoltak, titkon összenéztek.

A két vén udvaronc egyet gondolt.

Tizenegy órakor az összeesküvők elhajtottak a versailles-i és a saint-germain-i úton, amelyre varázslatos fénnyel sütött le a hold.

Csak de Richelieu úr ült fel egyik hajtójának a lovára, s míg elfüggönyözött hintója mindenkitől jól láthatóan a versailles-i úton robogott, ő maga egy mellékúton vágtatott lóhalálában Párizs felé.

XXXVII

Se fodrász, se ruha, se hintó

Rossz ízlésre vallott volna, ha Dubarryné versailles-i lakosztályából indul el a nagy szalonba, ahol a bemutatásokat szokták tartani.

Versailles egyébként is sokkal szegényesebb hely volt, semhogy méltóképpen felkészülhetett volna ott valaki erre az ünnepi alkalomra.

Mindezen felül, más volt a szokás is. A kiválasztottak nagyköveti pompával érkeztek, akár versailles-i palotájukból, akár párizsi házukból keltek is útra.

Dubarryné ez utóbbit választotta indulási helyül.

Már délelőtt tizenegy órakor ott volt a Valois utcában de Béarn grófnéval együtt, akit zárt ajtók mögött tartott, ha ugyan nem maga őrizte lebilincselő mosolyával; a grófné sebét szinte szünet nélkül kenegették, felhasználva az orvostudomány és a vegytan legújabb vívmányait.

Jean Dubarry, Chon és Dorée már egy napja buzgólkodtak, és aki nem látta őket munkában, az bizony aligha alkothat fogalmat róla, hogy mily nagy befolyása is van az aranynak, s hatalma az emberi szellemnek.

Egyikük a fodrászról gondoskodott, a másik a varrónőket gyötörte; Jean pedig, akire a hintók gondja hárult, magára vállalta a varrónők és a fodrászok ellenőrzését is.

A grófné, ki virágokkal, gyémántokkal, csipkékkel bajlódott, valósággal fürdött az ékszerben, s óránként fogadta a hírhozókat Versailles-ból, akiktől megtudta, hogy kivilágítják a királyné szalonját, és hogy minden szépen halad.

Négy óra tájban, Jean Dubarry sápadtan, izgatottan, de jókedvűen tért haza.

- Nos, hogy állunk? - kérdezte a grófné.

- Minden meglesz.

- A fodrász?

- Dorée-t ott találtam. Mindenben megállapodtunk. A markába nyomtam egy ötven aranyról szóló utalványt. Hat órakor nálunk vacsorázik, s így nincs ok aggodalomra.

- A ruha?

- Mint az álom. Chon felügyel a munkára; huszonhat lány varrja rá a gyöngyöt, a szalagokat, a csipkét. Ily módon szélenként végzik el ezt a rendkívüli munkát, amely egy embernek eltartott volna egy hétig.

- Hogyhogy szélenként? - kérdezte a grófné.

- Úgy, húgocskám, hogy tizenhárom szél az anyag. Szélenként két lány: az egyik jobbról ül neki, a másik balról, s minden egyes szélre felvarrja a csipkedíszt meg a gyöngyöket; az összevarrásra csak a legvégén kerül sor. Még kétórányi munkájuk van vele. Este hatra kész a ruha.

- Biztos ebben, Jean?

- Tegnap kiszámítottam az öltéseket az inzselléremmel. Tízezer öltés szélenként; egy-egy lányra ötezer. Ezen a sűrű anyagon öt másodperc egy öltés, gyorsabban nem megy; az percenkint tizenkettő, óránkint hétszázhúsz, tíz óra alatt hétezer-kétszáz öltés. Kétezer-kétszázat hagyok az okvetlenül szükséges pihenőkre, valamint a hibás öltésekre, s még akkor is marad négy óránk.

- És a hintó?

- Azt tudja, hogy a hintót magamra vállaltam; most szárad a lakkozás egy nagy pajtában, amelyet ebből az alkalomból ötven fokra fűttettem föl. Kecses szembeüléses; a trónörökösné elé küldött hintók, higgye el nekem, elbújhatnak mellette. A négy címertábla közepét alkotó pajzsok köré fölfestettem a Dubarryk harci kiáltását is: *Nyomulj előre!*, a két oldalsó mezőre pedig, egyik felől két csókolózó galambot, másik felől egy nyíllal átdöfött szívet. Dísznek meg íjakat, puzdrákat, tűzcsóvákat. Francian előtt sorban állnak az emberek, hogy lássák; pontban nyolc órakor itt a kocsi.

Ekkor érkezett vissza Chon és Dorée. Mindketten megerősítették Jean szavait.

- Köszönet, derék hadnagyaim - mondta a grófné.

- Húgocskám - mondta Jean -, majd leragad a szeme; aludjék egy órát, attól magához tér.

- Aludni? Még mit nem! Majd alszom én az éjjel, de lesznek ám sokan, akiket elkerül az álom.

Míg a grófnénál folyt a készülődés, a bemutatásnak híre futott a városban. Ha mégoly dologtalan is a párizsi nép, ha mégoly közönyösnek látszik is, nincsen nála pletykásabb a föld kerekén. Az udvar híresség eit és cselszövényeiket senki sem ismerte olyan jól a tizennyolcadik században, mint az utca bámész népe, holott be sem bocsátották a paloták ünnepségeire, s legföljebb csak a hintóajtók kacskaringós cirádáit vagy éjszakában loholó lakájok sejtelmes libériáit láthatta. Akkoriban nem volt szokatlan, ha valamelyik udvari nagyságot Párizs-szerte ismerték; a magyarázat egyszerű: a színházban, a sétányokon az udvar játszotta a főszerepet. És Richelieu úr, az olasz színkörben álló székén, vagy Dubarryné, fényes, fejedelmi fogatán, ugyanúgy alakították szerepüket a nagyközönség előtt, mint akármelyik közkedvelt színész vagy színésznő manapság.

Az emberek sokkal nagyobb érdeklődést tanúsítanak az ismert arcok iránt. Egész Párizs ismerte Dubarrynét, aki a gazdag, fiatal és szép nők szenvedélyével mutogatta magát színházban, sétautakon, boltokban. No meg aztán ismerték a képmásait, a torzképeit, és ismerték Zamore-t. Ennélfogva, a bemutatás bonyodalmai legalább annyira foglalkoztatták Párizs népét, mint magát az udvart. Eznap megint összecsődült a sokaság a Királyi Palota terén, ámde - már megbocsásson érte a filozófia - nem a Régence Kávéházban sakkozgató Rousseau úrra voltak kíváncsiak, hanem a király kegyencnőjét kívánták látni csodahintóján és csodaruhájában, amelyről már széltében-hosszában beszéltek. „Egy vagyonba kerülünk Franciaországnak", mondta volt találóan Dubarry, és mi sem természetesebb, mint hogy Franciaország, amelyet Párizs képviselt, gyönyörködni akart a színjátékban, melyet oly drágán fizetett meg.

Dubarryné tökéletesen ismerte népét; ugyanis a francia sokkal inkább az ő népe volt, mintsem Leczinska Mária királynéé. Tudta, hogy a nép örül, ha elkápráztatják; és mivel tisztességes volt, mindent elkövetett, hogy a színjáték a belépti díjhoz méltó legyen.

Ahelyett, hogy a sógora tanácsát követve, lepihent volna, öt órától hat óráig tejben fürdőzött, és csak hat órakor bízta magát komornái gondjára, míg a fodrászra várt.

Oktondiság volna műveltségünket csillogtatnunk, olyan korról szólván, amelyet jószerivel sajátunknak tekinthetünk, s amelyet olvasóink ugyanúgy ismernek, mint jómagunk. Ámde úgy lehet, mégis helyénvaló, ha elmondjuk, s éppen most mondjuk el, mennyi figyelmet, időt s művészetet igényelt Dubarryné hajviseletének elkészítése.

Képzeljünk el egy egész épületet. Azoknak az építményeknek előjátékát, amelyeket az ifjú XVI. Lajos király udvara tornyozott agyoncifrázva a fejekre, mintha abban a korban okvetlenül jövendölésszámba ment volna minden, mintha a kihívó divat, ama társadalmi szenvedélyek visszhangja gyanánt, amelyek beroskasztották a talajt minden alatt, ami nagy volt vagy annak látszott, egyszóval, mintha ez a divat jelezte volna, hogy a főúri hölgyeknek nem sok idejük van már a rangjukkal hivalkodni, azért hordják a homlokukon; s mintha - még baljósabb, de nem kevésbé helytálló jövendölés gyanánt - azt is tudtukra adta volna, hogy mivel nem sokáig mondhatják magukénak a fejüket, ékesítsék fel, akár szertelen túlzások árán is, és emeljék, amennyire csak bírják, a közönséges halandók feje fölé.

E szép hajzatokat be kellett fonni, selyembetét köré felfésülni, halcsont csatokba fogni, drágakővel, gyönggyel, virággal ékesíteni, megszórni azzal a hófehér porral, amelytől csillogó lesz a szem és harmatos a bőr; s végezetül egybe kellett hangolni testnek, gyöngynek, rubinnak, opálnak, gyémántnak, ezerszínű és formájú virágnak e számtalan árnyalatát, amihez nemcsak nagy művészet, hanem nagy türelem is kellett.

Ezért, az összes céhbeli mesterek közül csupán a fodrászok viseltek kardot, akár a szobrászok.

Ezzel magyarázható, hogy Jean Dubarry ötven Lajos-aranyat adott az udvari fodrásznak, és ezért érthető a félelmük, hogy a nagy Lubin - az udvari fodrászt hívták Lubinnek -, egyszóval, a félelmük, hogy a nagy Lubin nem lesz olyan pontos vagy olyan ügyes, mint ahogy remélték.

Félelmük csakhamar alaposnak bizonyult; az óra hatot ütött, a fodrász nem jött meg; aztán fél hetet ütött, aztán háromnegyedet. Csak egyetlen dolog táplált némi reménységet az izgalomtól dobogó szívekben: olyan nagy hírű ember, amilyen Lubin úr, természetszerűleg várat magára.

De hetet ütött az óra; a vicomte most attól ijedt meg, hogy kihűl a fodrász vacsorája, s a mester majd elégedetlenkedni talál. Elküldött hát hozzá egy öreg inast, s megüzente, hogy a leves tálalva van.

A lakáj visszatért egy negyedóra múlva.

Csak azok tudják, hány másodperc van egy negyedórában, akik várakoztak már hasonló helyzetben.

A lakáj magával Lubinnével beszélt, akitől megtudta, hogy Lubin mester az imént ment el hazulról, s ha eddig még nem érkezett meg a palotába, minden bizonnyal úton van.

- Jó mondta Dubarry -, talán elakadt a kocsija. Várjunk.

- Egyébként nincs még olyan nagy baj - mondta a grófné -, megfésülhetnek félig öltözötten is; a bemutatás csak tíz órakor kezdődik. Van még három óránk addig, Versailles-ba pedig eljutunk egy óra alatt. Közben mutasd meg a ruhámat, Chon, az elszórakoztat. Ejnye! Hova lett Chon? Chon, a ruhámat!

- A grófné ruháját még nem hozták meg - mondta Dorée -, a húga pedig elment, tíz perccel ezelőtt, hogy maga nézzen utána.

- Végre! Kocsizörgést hallok - mondta Dubarry -, nyilván meghozták a hintót.

A vicomte tévedett: Chon jött vissza a kétfogatúján, a lovakról patakzott a veríték.

- A ruhámat! - sikoltotta a grófné, amikor Chon még az előcsarnokban volt. - A ruhámat!

- Hát nem hozták meg? - kérdezte Chon megdöbbenve.

- Nem.

- Ejnye, pedig nem késhet soká - folytatta a lány egy kissé csöndesebben -, mert a varrónő, amikor nála jártam az imént, már eljött hazulról két varrólánnyal, hozzák a ruhát próbálni.

- Persze, hiszen a Komp utcában lakik - jegyezte meg Dubarry -, s a fiáker nyilván lassabban jár, mint a mi lovaink.

- Igen, igen, bizonyára így van - mondogatta Chon, noha nem tudta teljesen leküzdeni nyugtalanságát.

- Vicomte - szólalt meg Dubarryné -, talán elküldhetne valakit a hintóért, nemde? Legalább az legyen meg.

- Igaza van, Jeanne.

Dubarry kiszólt az ajtón.

- Menjenek el Francianhoz a hintóért, méghozzá az új lovakkal, hogy mindjárt be is fogjanak.

A kocsis elindult a lovakkal.

Ahogy lépteik zaja távolodott a Saint-Honoré utca felé, Zamore állított be egy levéllel.

- Levél Barry úrnőnek - jelentette.

- Ki hozta?

- Egy ember.

- Egy ember! De miféle ember?

- Lovas ember.

- És miért neked adta át?

- Merthogy Zamore volt a kapuban.

- Olvassa már, grófné, olvassa, és ne faggatózzon annyit! - sürgette Jean.

- Igaza van, vicomte.

- Csak rossz hír ne legyen benne - fohászkodott halkan a vicomte.

- Ó, dehogy - nyugtatta a grófné -, nyilván kérvény a királyhoz.

- A levél nem kérvényformán van hajtogatva.

- Ejnye, vicomte - mondta a grófné mosolyogva -, meg ne haljon ijedtében.

Feltörte a pecsétet.

Az első soroknál iszonyút sikoltott, és aléltan hanyatlott a karszékébe.

- Se fodrász, se ruha, se hintó! - nyögte.

Chon a grófnéhoz ugrott, a levélre vetette magát.

Az álló írás, a szálkás betűk női kézre vallottak.

A levél így szólt:

> *Asszonyom! Nagyon vigyázzon! Ma este se fodrásza, se ruhája, se hintója nem lesz.*
>
> *Remélem, figyelmeztetésem még jókor érkezik.*
>
> *Nehogy hálára kötelezzem, inkább nem fedem fel kilétemet. Találja ki, hogy ki vagyok, ha meg akarja ismerni őszinte barátnőjét.*

- Itt a végső csapás! - kiáltott fel Dubarry elkeseredve. - A szentségit! Valakit megölök ma! Nincs fodrász! Kibelezem azt a csirkefogó Lubint, a teremtésit neki! Már fél nyolc van, és még most sincs itt. Az átkozott! A gyalázatos!

És Dubarry, aki nem volt hivatalos az esti bemutatásra, a haját tépte és szántotta dühében.

- De a ruha! Uram, Teremtőm! A ruha! - sopánkodott Chon. - Fodrászt még csak kerítünk valahonnét!

- Próbálja meg! Honnan a fenéből kerítene fodrászt? Gyilkolom a fattyát! Az istennyila csapjon belé! Ördög és pokol!

A grófné nem szólt egy szót sem, csak sóhajtozott, de olyan keservesen, hogy még Choiseuléket is meghatotta volna, ha hallják.

- Várjunk csak, várjunk csak, csillapodjunk egy kicsit - mondogatta Chon. - Keressünk fodrászt, menjünk vissza a varrónőhöz, tudjuk meg, hová lett a ruha.

- Nincs fodrász! - sóhajtozott a grófné elhaló hangon. - Nincs ruha! Nincs hintó!

- Igaz is, hintó sincs! - tört ki újra Dubarry. - A hintó sem jön, pedig már annak is itt kéne lennie. Összeesküvés ez, grófné! Sartines miért nem füleli le a tetteseket? Maupeou miért nem húzatja fel őket? Miért nem égetik meg a főkolomposokat a Grève téren? De majd én kerékbe töretem a fodrászt, ízekre szedetem a varrónőt, megnyúzatom a bognárt!

Eközben a grófné magához tért valamelyest, de ettől csak még keservesebben érezte siralmas helyzetét.

- Jaj, Istenem!, most igazán végem van - sóhajtotta. - Akik megvásárolták Lubint, elég gazdagok hozzá, hogy minden valamirevaló fodrászt eltávolítsanak Párizsból. Csak kontárokat találok majd, akik elrontják a hajamat... És a ruhám!... szegény ruhám!... És a vadonatúj hintóm! Hogy sárgultak volna az irigységtől, ha látják!...

Dubarry nem válaszolt, vadul forgatta a szemét, összevissza rohangált a szobában, darabokra törte, ami a kezébe akadt, s ha a törmeléket nagyon nagynak találta, ízzé-porrá zúzta azt is. Az általános fejvesztettség az öltözőből kiáradt az előcsarnokba, az előcsarnokból az udvarra, az inasok, megszédülve az egymásnak ellentmondó parancsoktól, jöttek, mentek, föl-alá futkostak, egymásnak ütköztek; ezalatt egy almazöld frakkos, szaténmellényes, ibolyaszín nadrágos, fehér selyemharisnyás fiatalember szállt le egy könnyű hintóból, belépett az őrizetlenül hagyott utcai kapun, átvágott az udvaron, egyik kőkockáról a másikra ugrándozva lábujjhegyen, fölment a lépcsőn, és bekopogott az öltözőszoba ajtaján.

Jean éppen egy sèvres-i teáskészletet tiport össze, amelyet lerántott a frakkja szárnyával, és közben elkerülte a lezuhanó nagy japáni vázát, amelyet az öklével vert le.

Három félénk, tapintatos, szerény koppantás hallatszott az ajtó felől.

Nagy csendesség támadt. Lélegzetfojtva várakoztak, egyikük sem merte megkérdezni, hogy ki az.

- Bocsánatot kérek - szólalt meg egy ismeretlen hang -, Dubarry grófnéval szeretnék beszélni.

- De uram, nem lehet csak így berontani valahová! - rivallt rá a kapus, aki utánafutott az idegennek, hogy megakadályozza a továbbjutásban.

- Megálljunk, megálljunk - mondta Dubarry -, rosszabb már nem jöhet az után, ami eddig történt. És mit akar a grófnétól?

És Jean olyan erővel csapta ki az ajtót, mintha Gaza kapuit akarta volna kidönteni a helyükből.

Az idegen hátraugrott az ajtó elől, majd mélyen meghajolva így szólt:

- Uram, szeretném fölajánlani szolgálatomat Dubarry grófnénak, aki, azt hiszem, fogadásra hivatalos.

- Miféle szolgálatát?

- A mesterségemét.

- És mi a mestersége?

- Fodrász vagyok.

És az idegen másodszor is meghajolt.

- Ó! - kiáltott fel Jean, és a nyakába borult a fiatalembernek. - Ön fodrász. Lépjen be, barátom, lépjen be!

- Jöjjön, kedves jó uram, jöjjön - mondta Chon is, átölelve a megszeppent ifjú embert.

- Fodrász! - kiáltott fel Dubarryné, az égre emelve a kezét. - Fodrász! Mentőangyal! Lubin küldte, uram?

- Nem küldött engem senki. Olvastam az újságban, hogy a grófnét ma este mutatják be az udvarnál, és így szóltam magamban: „Ejnye, hátha a grófnénak véletlenül nincsen fodrásza, nem nagyon valószínű, de megeshet." Azzal idejöttem.

- Hogy hívják, uram? - kérdezte a grófné, egy kissé lehűtve.

- Léonard a nevem, asszonyom.

- Léonard! A neve nem mond semmit.

- Ma még nem. De ha a grófné elfogadja a szolgálatomat, holnaptól ismert lesz.

- Hm! hm! - dünnyögött Jean -, csakhogy fodrász és fodrász között különbség van ám.

- Ha a hölgy ennyire nem bízik bennem, inkább elmegyek.

- Csakhogy nincs időnk kipróbálni - mondta Chon.

- És miért kellene kipróbálni? - lelkendezett az ifjú ember, miután körbejárta Dubarrynét. - Tudom én, mi kell hozzá, hogy a grófné haja magára vonja mindenki figyelmét. Míg néztem a hölgyet, már ki is gondoltam egy formát, amellyel csodát művelünk, abban bizonyos vagyok.

És az ifjú ember olyan magabiztos kézmozdulattal kísérte a mondókáját, hogy a grófné ingadozni kezdett, és a remény újraéledt Chon és Jean szívében.

- Ó, igazán! - örvendezett a grófné, megcsodálva az ifjú embert, aki olyan fesztelenül mozgott, akár maga Lubin.

- De mindenekelőtt látnom kellene a hölgy ruháját, hogy ahhoz válasszam ki a hajékeket.

- Jaj, a ruhám! - sikoltott fel Dubarryné, ráébredve az iszonyatos valóságra. - Az én szegény ruhám!

Jean a homlokára csapott.

- Igaz is! - mondta. - Képzelje el, uram, ezt a gyalázatos kelepcét!... Ruhát... varrónőt... mindent elloptak!... Chon! kedves kicsi Chon!

És Dubarry, belefáradva a haja tépésébe, elsírta magát.

- Hátha újra elmennél hozzá, Chon? - ajánlotta a grófné.

- Mi haszna lenne - válaszolta Chon -, hiszen azzal indult el hazulról, hogy idejön.

- Ó, jaj! - sóhajtozott a grófné, hanyatt dőlve a karszékében. - Ó, jaj! Minek nekem a fodrász, mikor ruhám sincsen?

Ebben a pillanatban megszólalt a bejárati csengő. A kapus ugyanis, attól félve, hogy, mint az előbb, megint betolakszik valaki, minden ajtót becsukott, s rátolta még a reteszt is.

- Csöngetnek - mondta Dubarryné.

Chon az ablakhoz szaladt.

- Egy doboz! - kiáltotta.

- Doboz! - kiáltotta a grófné is. - Ide hozzák?

- Igen... Nem... De mégis... most adják át a kapusnak.

- Siessen, Jean, siessen, az ég szerelmére!

Jean lenyargalt a lépcsőn, megelőzve valamennyi inast, és kitépte a dobozt a kapus kezéből.

Chon az ablakból nézte.

Jean kinyitotta a dobozt, belenyúlt, és felüvöltött örömében.

A dobozban egy csodálatos kínai selyemruha volt, rávarrott virágokkal, és mesés csipkedíszítéssel.

- Ruha! ruha! - lelkendezett Chon és tapsolt hozzá.

- Ruha! - mondta Dubarryné is, és majd elalélt örömében, mint ahogy az előbb szinte rosszul lett kínjában.

- Ki hozta, te tökfej? - förmedt rá Jean a kapusra.

- Egy asszonyság, uram.

- Kiféle?

- Nem ismerem.

- Hol van?

- Uram, éppen csak benyújtotta a dobozt a kapun, odakiáltva, hogy: „A grófnénak!”, azzal már ült is vissza a hintójába, amelyen jött, és nyomban elhajtatott.

- Mindegy! Az a fő, hogy itt a ruha - mondta Jean.

- Jöjjön már föl, Jean! - kiáltotta Chon. - A nővérem belebetegszik a türelmetlenségbe.

- Itt van - mondta Jean -, nézzék, lássák, csodálják, mit küldött az ég.

- De nem illik rám, biztosan nem illik rám, hiszen nem nekem készült. Istenem! Istenem! Micsoda csapás! Pedig milyen gyönyörű!

Chon sebtiben megmérte.

- A hossza jó, a derékbőség szintén.

- Csodálatos anyag! - mondta Dubarry.

- Mesés! - mondta Chon.

- Félelmetes! - mondta a grófné.

- Ellenkezőleg - tiltakozott Jean -, ez azt mutatja, hogy nemcsak veszedelmes ellenségei vannak, hanem hűséges barátai is.

- Nem barát lehet az - jegyezte meg Chon -, mert honnét tudhatta volna meg, mit forralnak ellenünk? Tündér lehet csak vagy valami manó.

- Felőlem, lehet maga a Sátán is - kiáltott fel Dubarryné -, nekem mindegy, csak Grammont-ékat segítsen legyőznöm! Olyan fekete ördög, mint ők, úgysem lehet!

- Most pedig - mondta Jean -, azt gondolom...

- Mit gondol?

- Hogy nyugodtan rábízhatja a fejét erre az úrra.

- És honnan ez a nagy bizonyosság?

- Ej, hát őt is ugyanaz küldte, aki a ruhát.

- Mármint hogy engem? - adta az ártatlant Léonard.

- Ugyan, ugyan, kedves uram - mondta Jean -, az az újságcikk csak komédia, ugye?

- A színtiszta igazat mondtam, vicomte úr.

- Ugyan, vallja már be - biztatta a grófné is.

- Asszonyom, itt a lap a zsebemben; megtartottam, hajcsavaró papírnak.

A fiatalember előhúzott a zsebéből egy újságot, valóban benne volt a bemutatásról szóló hír.

- Rajta, kezdjünk hozzá - mondta Chon. - Már nyolc óra van.

- Ó, bőven van időnk - mondta a fodrász -; a grófné egy óra alatt odaér.

- Igen, ha hintónk volna - mondta a grófné.

- Az ám! a teremtésit! - hördült fel Jean -, az az istenverte Francian még most sincs itt!

- Megkaptuk a figyelmeztetést - mondta a grófné -: se fodrász, se ruha, se hintó!

- Jaj! - rémüldözött Chon -, csak nem szegi meg ő is a szavát?

- Nem, nem - mondta Jean -, már itt is van.

- És a hintó? Mi van a hintóval? - rémüldözött a grófné.

- Nyilván a kapuban áll - válaszolta Jean. - A kapus mindjárt kinyit; már nyitja is. De mi ütött ebbe a bognárba?

És csakugyan, Francian mester szinte ugyanabban a percben, halálra váltan támolygott be a szalonba.

- Ó, jaj, vicomte úr! - siránkozott -, a grófné kocsija már útban volt a palota felé, amikor a Haránt utca fordulójában feltartóztatta négy férfi a legényemet, aki a kocsit hozta, leütötték, aztán a lovakkal elvágtattak a Szent Nicasius utcán.

- Hát nem megmondtam - örvendezett Dubarry, föl sem kelve a karosszékéből, amelyben elnyúlt, amikor meglátta a belépő bognárt -, hát nem megmondtam?

- De hiszen ez rablótámadás! - szörnyülködött Chon. - Mozduljon már, bátyám!

- Már miért mozdulnék? Mit csináljak?

- Kerítsen kocsit; nekünk itt csak elcsigázott lovaink és sáros hintóink vannak. Jeanne nem mehet Versailles-ba akármilyen ócska batáron!

- Ejnye! Aki lecsendesíti a háborgó vizeket, aki táplálja az ég madarait, aki ilyen fodrászt küld, amilyen ez az úr itt, és ilyen ruhát, amilyent itt látunk, az nem hagy bennünket hintó nélkül az útfélen.

- Hallgassák csak! - szólt Chon -, már jön is az a hintó.

- És meg is áll - tódította Dubarry.

- Igen, de nem hajt be - mondta a grófné.

- Hát persze hogy nem hajt be! - mondta Jean.

Az ablaknál termett, feltépte és kikiáltott:

- Fussatok, a fene belétek! Fussatok, mert elkéstek! Mozgás! mozgás! Hadd tudjuk meg legalább, ki a jótevőnk.

Az inasok, a kocsisok, a lakájok szedték a lábukat, de hiába, már későn értek oda. Egy fehér selyem bélésű hintó állt a kapu előtt, két pompás pej ló volt elébe fogva.

Ellenben kocsisnak, inasnak se híre, se pora; csak egy küldönc volt ott, zablájuknál fogva tartotta a lovakat.

Az, aki a kocsit idáig hozta, hat frankot nyomott a küldönc markába, majd elsietett a Szökőkút udvar irányába.

Nézegették a címertáblákat; ám a címerek helyébe sebtében rózsákat mázolt valaki.

A sorozatos bajok elhárítása egy órába sem tellett.

Jean beállíttatta a hintót az udvarra, rázárta a kaput, a kulcsát meg lehúzta. Azután visszament az öltözőbe, ahol a fodrász már nekikészülődött, hogy a grófnénak bemutassa a tudományát.

- Uram! - kiáltotta Jean, megragadva Léonard karját -, ha nem árulja el, ki a védőszentünk, ha megfoszt tőle, hogy kifejezzük neki örök hálánkat, akkor esküszöm...

- Vigyázzon, vicomte úr - szakította félbe hűvösen az ifjú ember -, olyan erősen szorítja a karomat, hogy egészen zsibbadt lesz a kezem, mire fésülnöm kell a grófnét; márpedig igyekeznünk kell, fél kilencet üt az óra.

- Engedje el, Jean, engedje el! - szólt rá a grófné.

Jean visszazökkent a karosszékbe.

- Csodás! - kiáltotta Chon -, csodás!, a ruha tökéletesen illik rá... elöl egyhüvelyknyivel hosszabb, ennyi az egész; de tíz perc alatt kiigazítjuk ezt is.

- Hát a hintó milyen? - kérdezte a grófné. - Elfogadható?

- A legkényesebb ízlést is kielégíti... Beleültem - válaszolta Jean -; fehér szaténnal van bélelve, és rózsaolajjal illatosítva.

- Nos, akkor minden rendben! - örvendezett Dubarryné, és tapsolt kis kezével. - Rajta, Léonard úr, ha szépen dolgozik, megalapozta a szerencséjét.

Léonard-nak nem kellett sok biztatás; birtokába vette Dubarryné fejét, s alig nyúlt hozzá a fésűvel, máris elárulta fölényes tudását.

Fürgeség, jó ízlés, pontosság, a lélek és a test kapcsolatának bámulatosan biztos kitapintása: mindennek tanúbizonyságát adta e kényes munka végzése során.

Háromnegyed óra múltán Dubarryné csábítóbban került ki a keze alól, mint maga Aphrodité istennő; sokkal kevésbé volt mezítelen, mint ez utóbbi -, és mégsem volt kevésbé hódító.

A fodrász az utolsó simításokat is elvégezte e pompázatos építményen, azután kipróbálta szilárdságát, azután vizet kért, hogy kezet mosson, és alázatosan köszönetet mondott Chonnak, aki olyan boldogan szolgálta ki, mint valami fejedelmet; végül távozni akart.

- Tudja meg, uram - mondta neki Dubarry -, hogy én ugyanolyan megátalkodott vagyok a szeretetben, mint a gyűlöletben. Ezért nagyon remélem, hogy végre elárulja nekünk, kicsoda is ön.

- Hiszen tudja már, uram; fiatal ember vagyok, most kezdem a pályám, és Léonard a nevem.

- Még hogy most kezdi? Teringettét! Kész mester ön, uram!

- Ön lesz a fodrászom, Léonard úr - mondta a grófné, nézegetve magát kis kézi tükrében -, és ötven aranyat kap minden ünnepi frizuráért. Chon, számolj le száz aranyat az úrnak az elsőért, ötven a ráadás.

- Ugye mondtam, grófné, hogy ön megalapozza majd a híremet.

- Igen, de csak engem fésülhet...

- Akkor pedig tartsa meg a száz aranyát, asszonyom - mondta Léonard -; én ragaszkodom a szabadságomhoz, ennek köszönhetem azt a kitüntetést is, hogy ma elkészíthettem a haját. A szabadság az ember legértékesebb kincse.

- Filozófus fodrász! - kiáltott fel Dubarry, égre emelve a két kezét; - hová jutottunk, Uram Teremtőm! hová jutottunk? Na nem bánom, kedves jó Léonard úr, nem akarok összeveszni önnel, vigye a száz aranyát, és őrizze meg a titkát meg a szabadságát... Beszállás, grófné, beszállás!

Az utolsó szavakat már de Béarnnéhoz intézte, aki most lépett be, s olyan fenséges és díszes volt, mint egy ereklyetartó; abban a percben hozták elő a szobájából, amikor szükség volt rá.

- Gyerünk, gyerünk - mondta Jean -, négyen fogjátok meg a hölgyet, és óvatosan vigyétek le a lépcsőn. De ha csak a sóhaját is hallom, elevenen nyúzlak meg valamennyieteket!

Míg Jean felügyelt erre a kényes és fáradságos műveletre, amelyben Chon látta el a hadsegéd tisztét, Dubarryné Léonard-t kereste.

Léonard-nak közben nyoma veszett.

- Vajon merre távozhatott? - tűnődött Dubarryné, aki még most sem ocsúdott fel a sorozatos meglepetésekből, amelyekben része volt az imént.

- Hogy merre távozott? Hát a padlón vagy a mennyezeten át; a szellemek arra közlekednek. De most jól vigyázzon, grófné, nehogy a frizurája habbá, a ruhája pókhálóvá változzék, s a végén két patkány vontatta tökhéjban ügessünk be Versailles-ba!

Hangot adván végső aggodalmának, Jean vicomte maga is beszállt a hintóba, ahol már benn ült de Béarn grófné és boldogságban úszó keresztlánya.

XXXVIII
A bemutatás

Mint minden, ami nagyszabású, Versailles is szép, és örökké az marad.

Ámbár moha lepi beomlott köveit, ámbár ólom-, bronz- és márványistenei szanaszét hevernek a kiszáradt medencékben, ámbár nyírott fáinak hosszú sora ma torzonborzan mered az égre, még romjaiban is fenséges és megragadó látványt nyújt az álmodozó lelkeknek vagy a költőknek, akik a széles erkélyről körülhordozzák tekintetüket az örökegy látóhatáron, minekutána megszemlélték a mulandó ragyogást.

Versailles azonban életének és dicsőségének teljében nyújtott igazán felemelő látványt. Amikor a fényes fegyveresek sokasága által visszaszorított fegyvertelen sokaság az aranyozott rácsokat ostromolta áradatával; amikor a bársonnyal, selyemmel, atlasszal bélelt, büszke címerű hintók a tüzesen ficánkoló paripák mögött végigdübörögtek a visszhangos kövezeten; amikor a fényesen kivilágított ablakokban, akár valami elvarázsolt kastély ablakaiban feltűnt a gyémánttal, rubinnal és zafírral ékes vendégsereg, amely úgy hajladozott egyetlen ember mozdulatára, mint ahogy a fehér margarétákkal, bíbor pipacsokkal, azúrkék búzavirágokkal meghintett, aranyos búzamező lengedezik a szélben; igen, ilyenkor volt szép Versailles, amikor valamennyi kapuján hírnököket küldött a világ hatalmasságaihoz, és amikor a művelt világ királyai, fejedelmei, nagyurai, tisztjei és tudós emberei ott tolongtak süppedős szőnyegein és a drága mozaikkockáin.

De legkivált, amikor fényes ünnepségekre cicomázkodott, amikor bútorzatának mesés pompája és a szemkápráztató kivilágítás megkettőzte gazdagságának bűvöletét, legkivált ilyen alkalmakkor mutatta meg Versailles még a leghűvösebb elméknek is, hogy mily csodás tettekre képes az ember képzelőereje és hatalma.

Ilyen ünnepi alkalom volt a nagykövetek fogadása, vagy az egyszerű nemesemberek számára a bemutatási ceremónia. XIV. Lajos, az udvari etikett megteremtője, mindenkit áthághatatlan korlátok közé zárva, azt akarta, hogy a belépés királyi életének e tündöklő világába olyan remegő tisztelettel töltse el a kiválasztottakat, hogy azontúl csak úgy gondoljanak a király palotájára, mint valami szentélyre, ahová joguk van belépni, s az oltártól kisebb vagy nagyobb távolságban helyet foglalva imádni a koronás istenséget.

Ilyeténképpen Versailles, mely vitathatatlanul hanyatlóban volt már, noha még mindig tündökölt, valamennyi kapuját megnyitotta, minden szövétnekét meggyújtotta, teljes pompáját feltárta Dubarryné bemutatása alkalmából. A kíváncsiskodók tömege, a kiéhezett, nyomorgó tömeg, amely - különös dolog! - e vakító ragyogás láttán nyomoráról és éhségéről is megfeledkezett, a tömeg elözönlötte a Díszteret és a Párizsba vivő sugárutat. Patakzott a fény a palota minden ablakából, és a karos gyertyatartók aranyporban fürdő csillagképeknek tetszettek messziről.

A király pontosan tíz órakor lépett ki lakosztályának ajtaján. Öltözete még a szokottnál is díszesebb volt, dúsabb csipkedíszt viselt, mint máskor, és csak térdszalagjának és cipőjének csatja megért egymilliót.

Sartines már tájékoztatta, hogy az irigykedő udvarhölgyek mit főztek ki előző napon, ezért a király most borús redőkbe vonta homlokát, mivel attól tartott, hogy a nagyszalonban csupán férfiakat talál.

De hamarosan megnyugodott, amikor a királyné szalonjában, amelyet a bemutatások céljára tartottak fenn, a csipkegomolygásban és a szikrázó gyémántokkal megtűzdelt rizsporfelhőben, megpillantotta legelőbb is három leányát, utána meg de Mirepoix marsallnét, aki olyan nagyon fogadkozott előző este; végül pedig valamennyi pártütőt, akik tegnap égre-földre esküdöztek, hogy otthon maradnak, és most ott feszítettek a legelső sorban.

Richelieu herceg sorra odalépett hozzájuk, mint valami vezénylő tábornok, és mindegyikünknek mondott valamit:

- Na, most rajtakaptam, hitszegő!

Vagy pedig:

- Bizonyos voltam benne, hogy megszegi esküjét!

Vagy:

- Na, mit mondtam az összeesküvésekről?

- Hát ön, herceg? - kérdezték vissza a hölgyek.

- Én a lányomat képviseltem, én d'Egmont grófnét képviseltem. Nézzenek körül: Septimanie nincs itt; csak ő tartott ki de Grammont-néval és de Guéménée-névei, így aztán magamat illetően sincsenek kétségeim. Holnap megyek ötödször száműzetésbe, vagy bevonulok negyedszer is a Bastille-ba. De fogadom is, hogy ez volt az utolsó összeesküvésem.

Megjelent a király. A hirtelen támadt mély csöndben az óra elütötte a tízet: az ünnepi órát. Őfelségét az udvaroncok gyűrűje vette körül. Volt ott vagy ötven nemesúr, akik ugyan nem fogadkoztak, hogy elmennek a bemutatásra, de talán éppen ezért nem hiányzott közülük egy sem.

A király nyomban észrevette, hogy de Grammont-né, de Guéménée-né és d'Egmont-né nem jelent meg a fényes gyülekezetben.

Odalépett de Choiseul úrhoz, aki nagy nyugalmat erőltetett magára, de akármint erőlködött is, kitetszett, hogy közönye hamis.

- Miért nem látom itt de Grammont hercegnét? - kérdezte tőle a király.

- Felség - válaszolta de Choiseul úr -, a húgom beteg, és arra kért, adjam át felségednek leghódolóbb tiszteletét.

- Nem baj! - mondta a király.

Azzal hátat fordított de Choiseul úrnak.

Ahogy megfordult, szembe találta magát de Guéménée herceggel.

- Hát de Guéménée hercegasszony hol van? - kérdezte. - Nem hozta el, herceg?

- Lehetetlen volt, felség, beteg a hercegné; amikor érte mentem, ágyban találtam.

- Ó, semmi baj! semmi baj! - mondta a király. - Nini!, itt a marsall. Jó estét, herceg.

- Felség... - mondta a vén udvaronc, és fiatalos könnyedséggel hajolt meg.

- Ön legalább nem beteg - mondta a király olyan hangosan, hogy de Choiseul és de Guéménée is meghallotta.

- Mindig nagyszerűen érzem magam, felség - válaszolta Richelieu herceg -, valahányszor abban az örömben részesülök, hogy láthatom felségedet.

- De hol van a lánya, d'Egmont grófné - kérdezte a király, körbetekintve -, hogyhogy nem látom itt?

A herceg, látva, hogy figyelik, bánatos arcot öltött:

- Fájdalom, felséges uram, szegény gyermekem nem részesülhet abban a megtiszteltetésben, hogy felséged lábai elé helyezze alázatos hódolatát, kivált ma este nem; de hát beteg, felség, beteg...

- Semmi baj! - mondta a király. - Még hogy beteg, d'Egmont-né, akinél egészségesebb asszony nincs Franciaországban! De nem baj! Semmi baj!

És a király faképnél hagyta de Richelieu urat, amiként faképnél hagyta az imént de Choiseul és de Guéménée urakat is.

Ezután körbejárt a szalonban, tüntető kedvességet tanúsítva de Mirepoix-né iránt, aki azt se tudta, hová legyen örömében.

- Íme, az árulás bére - súgta a fülébe a marsall -; holnap önt tisztelettel övezik, bennünket meg!... Gondolni se merek rá.

És a herceg fölsóhajtott.

- De úgy látom, ön is szépen elárulta Choiseuléket, hiszen itt van ön is... Pedig megesküdött...

- A lányom nevében, marsallné, szegény Septimanie nevében! És most kegyvesztett lesz, mert olyan hűséges volt.

- Az apjához! - vágta rá a marsallné.

A herceg elengedte a füle mellett ezt a megjegyzést, amelyet a marsallné csípős vágásnak szánt.

- Nem látja, marsallné, milyen nyugtalan a király? - kérdezte a herceg.

- A patvarba is! Van rá oka.

- Hogyhogy?

- Negyed tizenegy van.

- Vagy úgy! És a grófné nem jön. Hallgasson ide, marsallné, mondhatok valamit?

- Hadd halljam.

- Tartok valamitől.

- Ugyan mitől?

- Hogy kellemetlenség érte azt a szegény grófnét. Ön nyilván tud róla, nemde?

- Miért éppen én?

- Mivel nyakig benne volt az összeesküvésben.

- Nos - mondta a marsallné, suttogóra fogva a hangját -, én ugyancsak tartok valamitől herceg.

- Barátnénk, a hercegasszony, kemény ellenfél, futtában is döf, akár a parthusok; márpedig megfutott. Nézze csak Choiseult, milyen nyugtalan, pedig mindenáron nyugalmat színlel; nézze, hogy nem leli a helyét, le nem veszi a szemét a királyról. Ezek kifőztek valamit, ugye? Árulja már el.

- Nem tudok semmit, herceg, de egyetértek önnel.

- És mire mennek ezzel?

- Késleltetik a dolgot, kedves hercegem, és ismeri a közmondást: „Ki időt nyer, életet nyer.” Holnap bekövetkezhetik egy váratlan esemény, amely sohanapjára tolja ezt a bemutatást. A trónörökösné talán már holnap megérkezik Compiègne-be, és nem négy nap múlva jön meg. Holnapra talán már nyert ügyük van.

- Azt tudja-e, marsallné, hogy a kis története nagyon is hihetően hangzik? És nem jön az a grófné, a teringettét!

- Nézze a királyt, milyen türelmetlen.

- Már harmadszor megy az ablakhoz. Valósággal szenved a király.

- Lesz itt mindjárt nagyobb baj is!

- Hogy érti ezt?

- Figyeljen ide. Most tíz óra húsz van.

- Annyi.

- Most már elárulhatom.

- Mit?

A marsallné körülnézett, aztán halkan folytatta:

- Szóval, nem jön el.

- Jóságos Isten! Marsallné!, ebből rettentő botrány kerekedik!

- Ebből per lesz, herceg, bűnper... főbenjáró... lesz ebben, biztos forrásból tudom, emberrablás, erőszak, még akár felségsértés is. Choiseulék mindent egy lapra tettek föl.

- Elég óvatlanul.

- Hát persze! Elvakította őket a szenvedély.

- Csak jobb az, ha nem szenvedélyes az ember, hanem olyan, amilyenek mi vagyunk, marsallné; így legalább nem veszíti el a józan eszét.

- Nézze csak, a király már megint az ablakhoz megy.

És csakugyan, XV. Lajos, komoran, szorongva és dühösen odalépett az ablakhoz, megfogta a finom művű kilincset, és a hűvös üvegre nyomta homlokát.

Eközben, mint vihar előtt a falevelek zizegése, úgy hallatszott az udvaroncok társalgásának halk moraja.

Az ingaóráról valamennyi tekintet a királyra fordult.

Az óra felet ütött. Tiszta hangja acélosan pengett, s rezgése borzongatón halt el a tágas teremben.

De Maupeou úr odalépett a királyhoz.

- Szép időnk van, felség - kockáztatta meg.

- Pompás, pompás... Ön érti ezt, Maupeou?

- Mit, felség?

- Ezt a késedelmet... Az a szegény grófné!

- Talán beteg, felség - mondta a kancellár.

- Azt értem, hogy de Grammont-né beteg, hogy de Guéménée-né beteg, azt is, hogy d'Egmont-né beteg; de hogy a grófné beteg legyen, az nem fér a fejembe!

- Felség, a nagy izgalomba is belebetegszik az ember: és a grófné öröme olyan nagy volt!

- Ó, ennek befellegzett - mondta XV. Lajos, fejcsóválva -, ennek befellegzett; most már nem fog jönni!

Ámbár a király egészen halkan ejtette ki az utolsó szavakat, olyan csendesség támadt, hogy majdnem minden jelenlévő meghallotta.

De nem volt idejük válaszolni rá, még gondolatban sem, amikor nagy kocsidübörgés visszhangzott a boltívek alatt.

A homlokok ráncba szaladtak, a szemek kérdőn néztek össze.

A király ellépett az ablaktól, és a szalon kellős közepére állt, hogy végiglásson a hosszú csarnokon.

- Nagyon tartok tőle, hogy rossz hírt kapunk - súgta oda a marsallné a hercegnek, aki elfojtott egy hamiskás mosolyt.

Ám a király ábrázata hirtelen felderült, szemében öröm villant.

- Dubarry grófné! - kiáltotta oda az ajtónálló a főhoppmesternek.

- De Béarn grófné!

E két név hallatán ellentétes érzelmektől dobbantak meg a szívek. Az udvaroncok, ellenállhatatlan kíváncsiságtól sarkallva, közelebb nyomakodtak a királyhoz.

Történetesen de Mirepoix-né állt a legközelebb XV. Lajoshoz.

- Ó, de gyönyörű, ó, de gyönyörű! - lelkendezett a marsallné, összetéve a két kezét, mintha imádságra készülne.

A király odafordult és rámosolygott a marsallnéra.

- Nem asszonyi személy ez - mondta de Richelieu herceg -, hanem földre szállott tündér.

A király a vén udvaronc felé irányította maradék mosolyát.

És csakugyan, a grófné szebb volt, mint valaha; nyájasabb arcot, jobban megjátszott izgalmat, szemérmesebb pillantást, karcsúbb termetet és nemesebb testtartást soha nem csodálhattak még meg a királyné szalonjában, holott, mint mondottuk, ez volt a bemutatások szalonja.

A grófné elbűvölően szép volt, öltözéke gazdag, de nem hivalkodó, hajviselete különösen elragadó; lassan jött előre, fogva de Béarnné kezét, aki iszonyatos fájdalma ellenére sem sántított, egy arcizma sem rezdült, noha szinte szemlátomást foszlott le a pír az arcáról, mintha elszállni készülne belőle az élet, s fájdalmasan összerándult minden egyes idegszála sebesült lábának legcsekélyebb mozdulatára.

Minden szem a különös párra szegeződött.

Az öreg hölgy ruhája fiatalkorának divatja szerint volt kivágva, fején egylábnyi magas hajkorona, mélyen ülő, nagy szeme ragyogó, mint a réti sasé, ruházata pompás, alakja, mint a csontvázé: azt mondta volna az ember, hogy a tegnap nyújt itt kezet a mának.

Ez a kiszikkadt és jeges méltóság kéz a kézben ezzel a kívánatos és illedelmes szépséggel a jelenlévők legtöbbjéből a bámulat vagy még inkább az elképedés sóhaját váltotta ki.

A királynak úgy tetszett - olyan kiáltó volt az ellentét -, hogy szeretője, amint de Béarnné karján elébe jön, ifjabb, üdébb és vidámabb, mint amilyennek valaha is látta.

Ezért, amikor a grófné, az etikettet követve térdet hajtott, hogy kezet csókoljon a királynak, XV. Lajos megragadta a karját, és magához vonta, szavával kárpótolva mindazért, amit az utolsó két hétben elszenvedett:

- A lábam előtt, grófné? Ön csúfolódik!... Nekem kellene ön elé borulnom, én szeretnék a lába előtt heverni.

Azzal a király kitárta a karját, a szertartás szerint, ám színlelt csók helyett ezúttal valódi csókot adott.

- Nagyon szép a keresztlánya, grófné - mondta de Béarnnénak -; de ő is büszke lehet előkelő keresztanyjára, akit szívbéli örömmel köszöntök ismét udvaromban.

Az idős hölgy meghajolt.

- Menjen, grófné, köszöntse leányaimat - súgta oda a király Dubarrynénak -, mutassa meg nekik, hogy tudja az illemet. Remélem, ön sem lesz elégedetlen a fogadtatással.

A két hölgy folytatta útját a nagy üres tér közepén; amely tágult köröttük, ahogy haladtak előre, noha a parázsló tekintetek szinte eleven lángnyelvekkel töltötték ki ezt a térséget.

A király három lánya, Dubarrynét közeledni látván, egyszerre emelkedett föl a helyéről, mintha rugóra járna, és várakozott.

XV. Lajos oda figyelt. A királyi hercegnőkre szögezett tekintete a legszívélyesebb köszöntésre adott parancsot.

A hercegnők egy kissé elfogódottan viszonozták Dubarryné bókolását, aki sokkal mélyebben bókolt, mint ahogy az etikett előírja, ami igen jó ízlésre vallott, s a hercegnőket annyira megindította, hogy atyjuk példáját követve, ők is megcsókolták, méghozzá olyan szívélyesen, hogy a király szemlátomást odavolt örömében.

Ettől fogva a grófné sikere diadallá változott, és a lomhább vagy kevésbé szemfüles udvaroncoknak egy óra hosszat kellett várakozniuk, hogy köszönthessék az est királynőjét.

Ő pedig fennhéjázás, harag, neheztelés nélkül fogadta a nyájaskodó szavakat, és láthatólag igyekezett elfelejteni minden árulást. Ebben a nagylelkű jóindulatban nem volt semmi tettetés: a szíve csordultig telt örömmel, és gyűlöletnek nem maradt benne hely.

De Richelieu úr nemhiába volt a mahoni győző; ismerte a mesterség minden fortélyát. Míg a közönséges udvaroncok a tiszteletadás alatt a helyükön maradtak, s ott várták végig a bemutatást, hogy majd tömjénezzék vagy megszólják a bálványt, a marsall idejekorán elhelyezkedett a grófné székének háta mögött, és amiként a lovasság parancsnoka százölnyire állást foglal a síkságon, hogy a kanyarodásra fölfejlődő lovasoszlopot bevárja, úgy várta a herceg is Dubarrynét, és természetes módon a közelében volt, még tolakodnia sem kellett. Mirepoix-né, ismerve barátjának hagyományos hadiszerencséjét, követte hadmozdulatát, és zsámolyát észrevétlenül közelebb csúsztatta a grófné székéhez.

A csoportokban megindult a társalgás, és Dubarrynét alaposan kivesézték.

A grófné, kit megerősített a király szerelme, a királyi hercegnők előzékenysége és keresztanyjának támogatása, most már kevésbé félénken nézegette a király körül csoportosuló urakat, és helyzetének biztos tudatában, a nők körében kezdte keresgélni ellenségeit.

Ekkor a szeme megakadt valakin.

- Ó! herceg úr - mondta -, ide kellett jönnöm, hogy találkozzunk?

- Hogy érti ezt, asszonyom? - kérdezte a herceg.

- Már vagy egy hete nem láttam önt, sem Versailles-ban, sem Párizsban, sem Luciennes-ben.

- Készülődtem a ma esti találkozás örömére - válaszolta a vén udvaronc.

- Talán tudta előre?

- Bizonyos voltam benne.

- Látja, látja, milyen ember ön, herceg! Tudta, és mégsem szólt róla nekem, a barátnőjének, holott nekem sejtelmem sem volt róla.

- Hogy mondja, asszonyom? - kérdezte a herceg. - Nem tudta, hogy ide kell jönnie?

- Nem én. Valahogy úgy jártam, mint Ezópusz, amikor egy hivatalnok megállította az utcán. „Hová mégy? - kérdezte tőle a hivatalnok. - Nem tudom - válaszolta a mesemondó. - Igazán nem? Nos, akkor a börtönbe mégy. - No látod, hogy nem tudtam, hová megyek.” Ehhez hasonlóan, herceg, én is azt hihettem volna, hogy Versailles-ba indulok, de olyan biztos mégsem voltam benne, hogy ki is merjem mondani. Látja, ezért tett volna jó szolgálatot vele, ha meglátogat... de ezentúl... eljön, ugye?

- Asszonyom - mondta Richelieu, láthatólag ügyet sem vetve a gúnyolódásra -, nem egészen értem, miért nem volt biztos benne, hogy idejön.

- Mindjárt megmondom: azért, mert kelepcékkel voltam körülvéve.

És merőn nézett a hercegre, aki rezzenéstelenül állta a tekintetét.

- Kelepcékkel? Ó, Istenem! Mit nem hallok, grófné!

- Először is, elrabolták a fodrászomat.

- Ó!, ó!, még hogy a fodrászát!

- Azt.

- Miért nem üzent nekem? Elküldtem volna önhöz - de kérem, beszéljünk halkabban -, elküldtem volna önhöz a fodrászok gyöngyét, egy kincset érő művészt, akit d’Egmont-né kerített valahonnét: minden parókakészítőt, minden királyi fodrászt lepipál az a kis Léonard.

- Léonard! - hökkent meg Dubarryné.

- Igen; ifjú emberke, ő fésüli Septimanie-t, aki úgy rejtegeti a kíváncsi szemek elől, mint Harpagon a ládikáját. Egyébként, nem lehet oka panaszra, grófné; csodálatos a haja, elragadóan szép ez a viselet; és ami a legérdekesebb, a rajza feltűnően hasonlít arra a vázlatra, amelyet Boucher-tól kapott a lányom; fel is használta volna, ha nem esik ágynak. Szegény Septimanie!

A grófné megborzongott, és még merőbben nézte a herceget; a herceg arca azonban mosolygós maradt és kifürkészhetetlen.

- De bocsásson meg, grófné, hogy a szavába vágtam; kelepcéket említett?...

- Igen; miután elrabolták a fodrászomat, eltüntették a ruhámat is, azt a gyönyörű ruhát.

- Hát ez rettenetes! De, őszintén szólva, nem lehetett olyan nagy veszteség; hiszen csodálatos ez az anyag, amiből a ruhája készült... Kínai selyem, ugye, rávarrott virágokkal? Bizony, ha hozzám fordult volna a bajában, ahogy majd ezután teszi, elküldtem volna önnek azt a ruhát, amelyet a leányom készíttetett a bemutatására: feltűnően hasonlít ehhez, esküdni mernék rá, hogy ugyanaz.

Dubarryné megragadta a herceg két kezét, minthogy derengett már előtte, ki volt az a varázsló, aki megsegítette bajában.

- Tudja-e, milyen hintón jöttem ide, herceg? - kérdezte tőle.

- Nem én; nyilván a sajátján.

- Herceg, a kocsimat is ellopták, akár a ruhámat, akár a fodrászomat.

- Hát ennyire körülvették csapdákkal? Akkor hát milyen kocsin jött?

- Előbb árulja el, milyen hintója van d'Egmont-nénak?

- Hát, úgy tudom, tekintettel erre az ünnepségre, egy fehér atlasszal bélelt hintót rendelt. De arra már nem futotta az időből, hogy ráfessék a címerét is.

- Ugye, hogy nem? Egy rózsát hamarabb rápingálnak, mint egy címerpajzsot. A Richelieuk és az Egmont-ok címere nagyon bonyolult. Én mondom önnek, herceg, ön nagyszerű ember!

És odanyújtotta neki a két kezét, a vén udvaronc pedig az arcához emelte, illatos, meleg álarcnak.

Míg mohón csókolgatta, a herceg hirtelen megérezte, hogy Dubarryné keze megrándul.

- Mi az? - kérdezte és körülpillantott.

- Herceg... - mondta a grófné, réveteg pillantással.

- Tessék.

- Ki az a férfi ott, ott lejjebb, de Guéménée mellett?

- Abban a porosz tiszti egyenruhában?

- Igen.

- Az a barna bőrű, fekete szemű, mozgékony arcú férfi? Az, grófné, alighanem valami főtiszt, akit őfelsége a porosz király küldött ide, hogy tisztelegjen az ön bemutatkozásán.

- Ne nevessen ki, herceg; ez az ember járt már Franciaországban, három vagy négy esztendeje; én ismerem ezt az embert, már mindenütt kerestettem, de nem akadtam a nyomára.

- Téved, grófné; ez Fenix gróf, idegen itt, csak tegnap vagy tegnapelőtt érkezett.

- Figyelje, hogy néz rám, herceg!

- Mindenki önt nézi, asszonyom; olyan gyönyörű!

- Most ideköszön, ideköszön, látja-e?

- Valamennyien köszöntik önt, grófné, akik eddig még nem köszöntötték volna.

A grófnén azonban rendkívüli izgalom lett úrrá, oda sem figyelt többé a herceg bókjaira, hanem arra a férfira szegezve szemét, aki ennyire lenyűgözte, szinte akarata ellenére, otthagyta beszélgető társát, hogy néhány lépést tegyen az ismeretlen felé.

A király, aki állandóan őt nézte, meglátta a mozdulatát; azt hitte, a grófné őt hiányolja, s mivel az illendőségnek eleget téve, már elég sokáig távol tartotta magát tőle, most feléje indult, hogy köszöntse.

A grófné lelkét azonban most csak egyetlen gondolat töltötte be, és oda sem tudott figyelni másra.

- Felség - kérdezte -, ki az a porosz tiszt, amott, aki most háttal áll de Guéménée úrnak?

- Aki most ide néz? - kérdezte XV. Lajos.

- Igen - mondta a grófné.

- Az a jóvágású, szögletes fejű, aranygalléros férfiú?

- Az, az, őt kérdezem.

- Unokafivéremnek, a porosz királynak küldötte... hozzá hasonló filozófusfajzat. Én hívtam meg ma estére. Azt akartam, hogy a porosz filozófia nagyköveti szinten szentelje meg III. Cotillon diadalát.

- De mi a neve, felség?

- Megálljon csak... - A király töprengett. - Ahá, megvan már: Fenix gróf.

- Ő az - suttogta Dubarryné -, ő az, biztos vagyok benne!

A király várt még néhány pillanatig, hogy Dubarrynénak legyen ideje újabb kérdéseket feltenni; azonban, látva, hogy hallgat, fennhangon így szólt:

- Hölgyeim, a trónörökösné holnap érkezik Compiègne-be. Ő királyi fenségét pontosan délben fogadjuk: valamennyi *bemutatott* hölgy részt vesz a fogadásán, kivéve természetesen a betegeket; a kocsiút ugyanis fáradságos, és a trónörökösné nem kívánja súlyosbítani állapotukat.

Szavai közben a király megrovó pillantást vetett de Choiseul, de Guéménée és de Richelieu urakra.

A király körül rémületes csend támadt. Mindenki felfogta az uralkodói szavak értelmét: kegyvesztés!

- Felség - szólalt meg Dubarryné, aki ott maradt a király oldalán -, arra kérem felségedet, kegyelmezzen meg d'Egmont grófnénak.

- És miért, ha szabad kérdeznem?

- Mivel ő de Richelieu herceg úr leánya, de Richelieu úr pedig a leghűségesebb barátom.

- Richelieu?

- Kétségtelenül, felség.

- Legyen, ahogy óhajtja, grófné - mondta a király.

És közelebb lépett a marsallhoz, aki feszülten figyelte a grófné ajkának minden rezdülését, s ha nem is hallotta, legalábbis kitalálta, mit mond.

- Remélem, kedves hercegem - mondta a király -, d'Egmont grófné meggyógyul holnapra?

- Bizonyosan, felség. Akár ma estére is, ha felséged óhajtja.

És Richelieu úgy bókolt a király előtt, hogy meghajlása tiszteletet, egyszersmind hálát fejezett ki.

A király a grófné füléhez hajolt, és súgott neki valamit.

- Felség - válaszolta a grófné, meghajolva, elbűvölő mosollyal -, engedelmes alattvalója vagyok felségednek.

A király búcsút intett a jelenlévőknek, és visszavonult lakosztályába.

Alighogy átlépte a szalon küszöbét, a grófné szeme, riadtabban, mint valaha, arra a különös férfiúra rebbent, aki annyira betöltötte a lelkét.

Az a férfiú, a többiekhez hasonlóan, mélyen meghajolt a távozó király előtt; homlokáról azonban még bókolás közben sem tűnt el az a különös, fennhéjázó, majdhogynem fenyegető kifejezés. Mihelyt XV. Lajos kiment, a férfi utat tört magának a csoportok között, és megállt Dubarrynétól kétlépésnyire.

A grófné, kit ellenállhatatlan kíváncsiság vonzott, szintén tett feléje egy lépést. Az idegen ekkor meghajolt, s anélkül, hogy bárki más meghallhatta volna, súgva kérdezte:

- Megismer, asszonyom?

- Igen, uram, ön az én prófétám a XV. Lajos térről.

Az idegen ekkor ráemelte kristályos és merész tekintetét.

- Nos, asszonyom, hazudtam-e, azt jövendölvén, hogy királynéja lesz Franciaországnak?

- Nem, uram; jóslata bevált, vagy legalábbis, majdnem. Én is kész vagyok megtenni, amit ígértem. Beszéljen, uram: mit kíván?

- Ez a hely nem alkalmas rá, asszonyom; és különben sincs még itt az ideje, hogy elmondjam kívánságomat.

- Bármikor jöjjön is az a kívánság, kész vagyok teljesíteni.

- Bármikor, bárhol, bármely órában felkereshetem önt, asszonyom?

- Ahogy megígértem.

- Köszönöm.

- De milyen néven jelentkezik majd? Fenix gróf nevén?

- Nem, Joseph Balsamo nevén.

- Joseph Balsamo... - ismételte meg a grófné, mialatt a különös idegen elvegyült a csoportok közé. - Joseph Balsamo! Jól van! Nem felejtem el.

XXXIX
Compiègne

Compiègne másnap mámorosan és lelkesen ébredt, azaz, jobban mondva, Compiègne nem is tért aludni.

A királyi udvartartás előhada már egy nappal korábban bekvártélyozta magát a városba, s míg a tisztek a hellyel ismerkedtek, az előkelőségek, a királyi kurátorral egyetértésben, fölkészítették a várost a reá váró nagy megtiszteltetésre.

Lombokból font diadalívek, rózsa- és orgonafüzérek, latin, francia és német nyelvű feliratok, versben és prózában: mindez bőven adott munkát virradatig a pikárdiai városatyáknak.

Az ősi szokás szerint fehérbe öltözött lányok, a fekete ruhás városatyák, a szürke csuhás ferencesek, az ünnepi díszbe öltözött klérus, a vadonatúj egyenruhában feszítő helyőrségi katonák és tisztek a számukra kijelölt helyen várakoztak, készen rá, hogy legott megindulljanak, mihelyt a hercegnő érkezését jelzik.

A trónörökös, aki még előző nap útra kelt, este tizenegy óra tájban érkezett meg, rangrejtve, két fivérével együtt. Már pitymallatkor nyeregbe szállt, minden feltűnés nélkül, mint akármelyik közönséges polgárember, s Provence grófjának, valamint Artois grófjának - az egyik tizenöt, a másik tizenhárom éves volt - társaságában elvágtatott Ribecourt irányába, azon az úton, amelyen a trónörökösnének kellett jönnie.

Meg kell vallanunk, nem az ifjú herceg agyában fogamzott meg e gáláns ötlet; előző napon a király magához rendelte a herceg nevelőjét, de Lavauguyon urat, s ráparancsolt, hogy oktassa ki fenséges neveltjét mindazokra a kötelességekre, amelyek az elkövetkező huszonnégy órában várnak reá.

Lavauguyon úr, a monarchia becsületét minden tekintetben megőrzendő, helyénvalónak gondolta, ha Berry hercege is követi királyi elődeinek, IV. Henriknek, XIII. Lajosnak, XIV. Lajosnak és XV. Lajosnak példáját, akik önmaguk akarták megítélni, csalóka cicomák nélkül, a jövendő hitvest, kinek a hosszú út során nemigen volt alkalma felkészülni a férj vizsga pillantásaira.

Gyors lábú paripáikon mintegy három-négy mérföldet tettek meg félóra alatt. A trónörökös komolyan vágott neki az útnak, két fivére vidáman nevetgélt. Fél kilenckor már vissza is értek a városba: a trónörökös ugyanolyan komolyan, mint indulásakor, Provence grófja valósággal mogorván, Artois grófja még vidámabban, mint reggel.

Egy és ugyanaz a dolog nyugtalanította Berry hercegét, töltötte el irigységgel Provence grófját, hangolta jókedvre Artois grófját: a trónörökösné szépsége.

A komolyság, az irigység és a léhaság visszatükröződött hármójuk arcán, kinek-kinek a természete szerint.

A compiègne-i városházán tízet ütött az óra, amikor a toronyőr megpillantotta Claives falu tornyán a fehér lobogót, amelyet akkor kellett kibontani, amikor a trónörökösné feltűnik a láthatáron.

Tüstént megkondította a jelzőharangot, amire a Palota téren elsütött ágyú hangja válaszolt.

Ugyanabban a pillanatban, mintha csak erre a jeladásra várt volna, a király nyolclovas hintója begördült Compiègne-be, kétfelől az udvar fegyveres tisztjei kísérték, mögötte vonult az udvari hintók végtelen oszlopa.

Az élen ügető testőrök és vértesek nyitották meg a menetet, amelyet részben a király, részben a trónörökösné megpillantásának vágya sarkallt, mivel egyfelől a tündöklés, másfelől a kíváncsiság volt a vonzóerő.

Száz négyes fogat, majd egy mérföld hosszan, benne négyszáz hölgy és ugyanannyi úr, a francia főnemesség színe-java. A száz fogatot vadászok, hajdúk, fullajtárok és apródok kísérték. A királyi udvartartás méltóságai lovon ültek, fényes seregük meg-megvillant a lovak lába verte sűrű porfelhőben, bársonynak, aranynak, tollaknak, selymeknek hullámzó árja.

Compiègne-ben kurta pihenőt tartottak, majd lépésben kihajtottak a városból, az előre kijelölt pontig, azaz egy útszéli feszületig Magny falucska határába.

Franciaország ifjú nemesurai a trónörökös körül gyülekeztek; a nemesség öregjei a királyt vették körül.

A trónörökösné nem váltott hintót; fogata kiszámított lépésben haladt a megjelölt pont felé.

A két csapat végül összeért.

A kocsik egy szempillantás alatt kiürültek. Az udvaroncok hada kétfelől szállt le; csak két kocsiban maradtak benn: a király és a trónörökösné kocsijában.

A trónörökösné hintajának ajtaja kinyílt, és az ifjú főhercegnő kilebbent az útra.

A főhercegnő a királyi hintó ajtajának tartott.

XV. Lajos, megpillantva menyét, kinyittatta hintója ajtaját, és gyorsan kiszállt maga is.

A trónörökösné olyan pontosan kiszámította a lépéseit, hogy abban a pillanatban, amikor a király lába földet ért, ő már elébe térdelt.

A király lehajolt, fölemelte az ifjú hercegnőt, gyengéden megcsókolta, s eközben olyan pillantásokkal méregette, hogy az önkéntelenül is elpirult.

- A trónörökös úr! - mutatta be a király Marie-Antoinette-nek Berry hercegét, aki ott állt a háta mögött, s akiről a hercegnő, legalábbis hivatalosan mindeddig nem vett tudomást.

A trónörökösné kecsesen meghajolt, a trónörökös viszonozta a meghajlást, és ő is elpirult.

A trónörökös után két öccsére került sor; majd a két fiú után a három királylány következett.

A trónörökösnének mindkét herceghez és mindhárom hercegnőhöz volt egy-egy kedves szava.

Míg tartott a bemutatkozás, Dubarryné szorongva várakozott a hercegnők háta mögött. Vajon őrá is sor kerül? Vagy őróla megfeledkeznek?

Miután Sophie hercegnőt, a legkisebb királylányt is bemutatták, feszült csönd támadt, mindenki visszafojtotta lélegzetét.

A király láthatóan tétovázott, a trónörökösné láthatóan várta, hogy történjék még valami, amire nyilván előre felkészítették.

A király körülpillantott, s észrevéve a közelében álló grófnét, kézen fogta.

Legott félrehúzódott mindenki. Középütt ott állt a király a trónörökösnével.

- Dubarry grófné - mondta XV. Lajos -, legkedvesebb barátnénk!

A trónörökösné elfehéredett, de lebilincselő mosoly jelent meg elhalványodó ajkán.

- Felséged boldog lehet - mondta -, hogy ilyen bájos barátnéja van, és én nem csodálkozom, hogy ilyen vonzalmat ébreszt felségedben.

A körülállók döbbenettel határos csodálkozással néztek egymásra. Az nyilvánvaló volt, hogy a trónörökösné az osztrák udvar utasításait követi, sőt, talán magának Mária Teréziának szavait ismétli meg.

Erre már de Choiseul úr is fontosnak érezte a jelenlétét. Előbbre lépett, hogy őt is bemutassák; ámde a király intett, a dobok megperdültek, a kürtök megharsantak, az ágyú eldördült.

A király kézen fogta az ifjú hercegnőt, hogy a hintajához vezesse. Marie-Antoinette ily módon elhaladt de Choiseul úr előtt. Látta vagy nem látta: ki tudná megmondani? Annyi azonban bizonyos, hogy sem a kezével, sem a fejével nem tett olyan mozdulatot, amely köszönésszámba ment volna.

Abban a pillanatban, amint a hercegnő beszállt a király hintájába, az ünneplő sokaság feje fölött megkondultak a város harangjai.

Dubarryné örömtől sugárzón szállt vissza kocsijába.

Mintegy tízpercnyi várakozás következett, ezalatt a király visszaült a hintójába, és visszahajtatott Compiègne-be.

Eközben a tisztelet és az izgalom béklyójából szabadult hangok általános zsivajba csaptak át.

Dubarry odalépett húga hintójához; a grófné mosolygós arccal fogadta, várta a szerencsekívánatait.

- Tudja-e, Jeanne - kérdezte tőle Dubarry, rámutatva egy lovagra, aki a trónörökösné kíséretéhez tartozó egyik hintóban ülőkkel beszélgetett -, tudja-e, ki ez a fiatalember?

- Nem - válaszolta a grófné -; hanem ön tudja-e, mit mondott a trónörökösné, amikor a király bemutatott neki?

- Most nem erről van szó. Az a fiatalember ott Philippe de Taverney.

- Ez az, aki megsebesítette?

- Pontosan. Hát azt tudja-e, ki az az elragadó teremtés, akivel cseveg?

- Az a fehér bőrű, gőgös arcú lány?

- Igen, most a király is őt nézi, és valószínűleg éppen a nevét tudakolja a trónörökösnétől.

- Nos, ki az?

- Nos, ez a húga.

- Ó! - lepődött meg Dubarryné.

- Ide hallgasson, Jeanne, nem tudom, miért, de nekem az az érzésem, hogy jó lesz, ha legalább annyira óvakodik a lánytól, mint én a bátyjától.

- Ne bolondozzon.

- Komolyan beszélek. Én mindenesetre szemmel tartom a fiúcskát.

- Én pedig a lánykát.

- Pszt! - intette Jean -, jön a barátunk, de Richelieu herceg.

A herceg fejcsóválva lépett oda hozzájuk.

- Mi baj, kedves hercegem? - kérdezte a grófné leghódítóbb mosolyával. - Mintha bántaná valami.

- Nem gondolja, grófné - kérdezte a herceg -, hogy mindnyájan túlontúl komolyak, majd azt mondtam, bánatosak vagyunk ezen az örvendetes napon? Hajdanában, jól emlékszem még, mennyivel vidámabban fogadtunk egy hercegnőt, aki ugyanilyen kedves és ugyanilyen szép volt: a trónörökös úr édesanyját. Talán mert akkor fiatalabbak voltunk?

- Nem - szólalt meg egy hang a herceg háta mögött -, nem, kedves marsall, a királyság volt kevésbé rozoga.

E hang hallatán valamennyiükön borzongás futott végig. A herceg hátrafordult, és megpillantott egy elegáns öltözetű öreg nemesurat, aki félszeg mosollyal tette a kezét a vállára.

- Itt csapjon belém az istennyila - kiáltott fel a herceg -, ha ez nem de Taverney báró! Grófné - tette hozzá -, jóindulatú figyelmébe ajánlom öreg barátomat, Taverney Maison-Rouge bárót.

- Az apjuk! - mondta egyszerre Jean és a grófné, miközben a bárót üdvözölve meghajoltak.

- Kocsiba, uraim, kocsiba! - harsant fel ebben a pillanatban a menetet irányító királyi főudvarmester hangja.

A két öreg nemesúr meghajolt a grófné és a vicomte előtt, s mindketten ugyanazon hintó felé irányították lépteiket, örvendezve, hogy ismét egymásra akadtak oly hosszú távollét után.

- Nos, drágaságom, mondhatok valamit? - kérdezte a vicomte. - Nekem az apa sem tetszik jobban, mint a gyerekei.

- Ej, de kár - mondta a grófné -, hogy az a fatuskó Gilbert kereket oldott! Ő a házukban nevelkedett, s hasznos felvilágosításokkal szolgálhatott volna.

- Sebaj! - mondta Jean -, majd előkerítjük, most úgysem lesz más dolgunk.

Másnap, a compiègne-i éjszakázás után, a két udvar - egy évszázad alkonya, egy másiknak hajnala - egybevegyülve folytatta útját Párizsba, a tátongó örvénybe, mely majd valamennyiüket elnyeli.

XL

Pártfogó és pártfogoltja

Itt az ideje visszatérnünk Gilbert-hez, akinek szökéséről csupán pártfogójának, Chonnak egy óvatlanul elejtett megjegyzéséből értesültünk, s azóta mit sem tudunk róla.

Amikor filozófusunk La Chaussée falucskában, Philippe de Taverney úr és Dubarry vicomte szópárbajából megtudta pártfogójának nevét, ugyancsak meglanyhult iránta érzett nagy csodálata.

Taverneyben gyakorta hallotta, ha megbújva a bozótban vagy egy facsoport mögött, mohó szemmel figyelte az atyjával sétálgató Andrée-t, egyszóval, mint mondottuk, gyakorta hallotta, hogy a báró milyen lesújtón nyilatkozik Dubarrynéról. A vén Taverney elfogult gyűlölete, amelynek jól ismerjük színét és visszáját, bizonyos rokon érzésre lelt Gilbert szívében. Ez pedig abból fakadt, hogy Andrée kisasszony semmi módon sem cáfolta meg atyjának Dubarrynéra szórt vádjait; hiszen Dubarryné neve, ezt bizony el kell ismernünk, gyűlöletes egy név volt Franciaországban. Végezetül, Gilbert akkor állt teljesen a báró pártjára, amikor Nicole-t így hallotta sóhajtozni: „Ó, ha én Dubarryné lennék!”

Útközben Chon nagyon el volt foglalva, s méghozzá nagyon komoly dolgokkal, ennélfogva nemigen ügyelt rá, hogy útitársai kilétének felfedezése milyen hangulatváltozást idézett elő Gilbert úrban. Versailles-ba érkezvén, Chonnak csak arra volt gondja, miként fordítsa Philippe kardvágását a vicomte hasznára, ha már a becsületét nem menthette meg.

Gilbert pedig, alighogy betette a lábát, ha nem is Franciaország, de legalábbis a francia monarchia fővárosába, egyszeriben elfelejtette minden sérelmét, olyan őszintén elámult azon, amit látott. A fenséges és érzéketlen Versailles, öregségtől már többnyire száradásnak indult vagy kidőléssel fenyegető faóriásaival Gilbert-t azzal az áhítatos mélabúval töltötte be, amely óhatatlanul úrrá lesz a rendszeres elmén, mihelyt szembekerül az emberi akarat vagy a mindenható természet roppant alkotásaival.

Ettől az élménytől, mely Gilbert számára teljességgel új volt, és amely ellen hiába berzenkedett vele született hiúsága, hősünk az első pillanatokban valósággal megnémult és megszelídült zavarában és csodálkozásában. Nyomasztó súllyal nehezedett rá nyomorúságának és alantasságának tudata. Érezte, hogy milyen szegényes az öltözéke az aranysujtásos, rendjeles uraságokéhoz képest, hogy mennyire eltörpül a svájci kapuőrök mellett, hogy milyen esetlenül csetlik-botlik otromba, vasalt cipőjében a galériák mozaikpadlóján és csiszolt, fényesített márványlapjain.

És ekkor megérezte, hogy pártfogójának támogatása nélkül soha nem viszi itt semmire. Közelebb húzódott hát hozzá, hadd lássák az ajtónállók, hogy vele jött. De később, amikor felocsúdott, és hamarosan gondolkodni kezdett, éppen azt nem tudta megbocsátani Chonnak, hogy szüksége volt rá!

Mi már tudjuk, mivel írásművünk első részében láttuk, hogy Dubarryné Versailles-ban azt a szép lakosztályt foglalta el, amelyben egykor Adélaïde hercegnő lakott. Az arany, a márvány, az illatok, a szőnyegek, a csipkék eleinte elbódították Gilbert-t, aki hajlamánál fogva kéjvágyó természet volt, és filozófussá csak elhatározása tette; megittasulva először ettől a tömérdek csodától, amely elkápráztatta értelmét, hosszabb idő múltán egyszerre csak egy sávolytapétás padlásszobában találta magát, ahol húslevest, ürüsültmaradékot és egy bögre tejszínt raktak elébe, és az inas, aki mindezt felszolgálta, fensőbbséges hangon rászólt:

- Itt maradjon!

Azzal kiment.

Ám a képnek egyetlen részlete - igaz, ez volt a legnagyszerűbb - még ekkor is igézetében tartotta Gilbert-t. Mint mondottuk, a padláson kapott szállást; de szobácskája ablakából áttekinthette a márvánnyal megtűzdelt, hatalmas parkot; látta a tavakat, elborítva azzal a zöldes réteggel, amelyet az elhanyagoltság terített rájuk, és túl a fák lombkoronáin, amelyek úgy hullámzottak, akár az óceán, megpillantotta a tarka rónaságot és a szomszédos hegyek kék körvonalát. Gilbert e pillanatban csak arra gondolt, hogy miként Franciaország legelső főurai - noha ő nem udvaronc, és nem lakáj, a származása nem olyan magas, a jelleme nem olyan alantas - Versailles-ban, azaz a király palotájában lakik.

Míg Gilbert ette szerény ebédjét, amely egyébként igen ízletes volt azokhoz képest, amiket megszokott, és csemege helyett kibámult padlásszobája ablakán, Chon - mint emlékezünk rá - bement a nővéréhez, titkon a fülébe súgta, hogy teljesítette megbízatását de Béarnnénál, majd fennhangon előadta fivérének a La Chaussée-beli fogadóban történt balvégzetű kalandját, amely, mint fentebb láttuk, nagy hűhóval indult, majd lassacskán elcsendesedett, és végül elhalt abban az örvényben, ahol oly sok, ennél fontosabb dolog is kimúlt már: a király közönyében.

Gilbert elmerült ábrándjaiban, ahogy szokott, ha olyasmit látott, ami meghaladta eszét vagy akaraterejét; ekkor üzentek érte, hogy Chon kisasszony hívatja. Fogta a kalapját, lekefélte, elnyűtt ruháját gyors oldalpillantással összemérte az inas új libériájával, majd azzal biztatva magát, hogy annak az öltözéke végtére is csak cselédruha, megindult lefelé, de közben csak úgy égett az arca szégyenében, hogy ennyire kirí a szembejövő emberek és a szeme előtt elvonuló holmik közül.

Gilbert-rel egyszerre ért le Chon is az udvarra; csakhogy ő a főlépcsőn ment le, Gilbert meg valami cselédlépcsőfélén.

Hintó várta őket. Négyüléses, alacsony, nyitott fogat volt, emlékeztetett valamelyest arra a történelmi nevezetességű hintócskára, amelyen a Napkirály egyszerre kocsikáztatta meg Montespan asszonyt, Fontanges asszonyt, sőt, gyakran a királynét is.

Chon felszállt, és az első ülésen helyezkedett el, egy nagyobb ládikával meg egy ölebbel. A két másik hely Gilbert-nek meg egy Grange úr névre hallgató számvevőfélének jutott.

Gilbert, hogy a rangjához illő helyet kapja, sietve elfoglalta a Chon mögötti ülést. A számvevő nem akadékoskodott, sőt, ügyet sem vetve az egészre, a ládika és a kutya mögött foglalt helyet.

Chon kisasszony, aki ugyanúgy érzett és gondolkozott, mint Versailles akármelyik lakója, örült, hogy kiszabadulhat a nagy palotából, és beszívhatja az erdők és rétek illatát; egyszeriben közlékennyé vált, és mihelyt kiértek a városból, félig hátrafordulva beszédbe elegyedett Gilbert-rel:

- Nos, hogy tetszik Versailles, filozófus uram?

- Nagyon szép, asszonyom; de máris itthagyjuk?

- Igen, és mindjárt *otthon* leszünk.

- Mármint az *ön otthonában*, asszonyom - jegyezte meg Gilbert olyan hangon, mint a nehezen szelídülő vadember.

- Én is úgy értettem. Bemutatom majd a nővéremnek: próbálja megnyerni a tetszését; ezen igyekeznek most Franciaország legnagyobb urai. Mit akarok mondani, Grange úr, csináltasson majd ruhát ennek a fiúnak.

Gilbert fülig vörösödött.

- Milyen ruha legyen, asszonyom? - kérdezte a számvevő. - A szokásos libéria?

Gilbert fölpattant a helyéről.

- Libéria! - háborodott fel, és gyilkos pillantást vetett a számvevőre.

- Nem. Csináltasson inkább... Majd megmondom később; van egy ötletem, de előbb szólok a nővéremnek. Csak arra ügyeljen, hogy a ruhája egyszerre készüljön el Zamore-éval.

- Úgy lesz, asszonyom.

- Ismeri Zamore-t? - kérdezte Chon Gilbert-től, akit egyre jobban megijesztett ez a párbeszéd.

- Nem, asszonyom - válaszolta -, még nem volt hozzá szerencsém.

- Ő lesz a pajtása, s hamarosan Luciennes palotagrófja. Barátkozzék meg vele; voltaképpen derék fiú az a Zamore, noha a színe nem valami bizalomgerjesztő.

Gilbert-nek már a nyelvén volt, hogy megkérdezi, milyen színű Zamore, de ekkor eszébe jutott, hogy megleckéztette Chon a kíváncsiságáért, s nehogy hasonló megrovásban legyen része, inkább lenyelte a kérdést.

- Igyekszem majd - válaszolta végül is, önérzetes mosollyal.

Megérkeztek Luciennes-be. Filozófusunk mindent látott: az újonnan vágott utat, az árnyas lankákat, az antik Rómát idéző nagy vízvezetéket, a dús lombú gesztenyefákat, végezetül pedig a szemet gyönyörködtető ligeteket és réteket, amelyek kétfelől kísérik a Maisons felé kanyargó Szajnát.

„Ez hát az a kastély - gondolta Gilbert -, amely oly tengernyi pénzébe került Franciaországnak, de Taverney báró úr szavajárása szerint!”

Vidám kutyák, sürgölődő cselédek futottak elő Chon üdvözlésére, megzavarva Gilbert emelkedett filozófiai elmélkedését.

- Megjött a nővérem? - kérdezte Chon.

- Nem, asszonyom, pedig várnak rá.

- Ugyan ki?

- A kancellár úr, a rendőrfőnök úr, d’Aiguillon herceg úr.

- Helyes! Siessenek, nyissák ki hamar a kínai szalont, elsőnek én akarok találkozni a nővéremmel; majd mondják meg neki, hogy itt vagyok, megértették? Sylvie! - szólt oda egy komornafélének, aki éppen levette a ládikát és az ölebet a hintóról -, adja oda Grange úrnak a ládikát és a Misapoufot, aztán vigye el Zamore-hoz a kis filozófusomat.

Sylvie kisasszony tekergette a nyakát, nyilván azt kereste, miféle állatról beszél Chon; de a pillantása úrnőjével egyszerre akadt meg Gilbert-en, és Chon egy hunyorítással jelezte, hogy a fiatalemberről van szó.

- Jöjjön - mondta Sylvie.

Gilbert csak ámult-bámult, míg ment a szobalány után, Chon pedig, mint a pinty, olyan fürgén tűnt el a kastély egyik oldalsó bejáratán.

Ha Chon nem beszél olyan pattogó hangon a lánnyal, Gilbert sokkal inkább hitte volna valami nagyúri dámának, mintsem szobalánynak. Ruházata szerint inkább hasonlított Andrée-ra, mint Nicole-ra; kézen fogta Gilbert-t, és kedvesen rámosolygott, mivelhogy Chon kisasszony szavai, ha vonzalmat nem is, de szeszélyes érdeklődést árultak el a jövevény iránt.

Sylvie kisasszony - ugyanis most róla beszélünk - magas termetű, szép lány volt, szeme sötétkék, fehér bőre rózsás, pompás haja aranyszőke. Finom vonalú, üde ajka, fehér foga, gömbölyű karja felébresztette a vágyat Gilbert-ben, akit könnyen rabul ejtettek az érzéki benyomások, s most kéjes borzongással emlékezett vissza azokra a Nicole emlegette mézeshetekre.

A nők hamar észreveszik az ilyesmit; Sylvie kisasszony is észrevette, és mosolyogva kérdezte meg:

- Mi a neve, uram?

- Gilbert, kisasszony - válaszolta ifjú barátunk eléggé szelíd hangon.

- Nos, Gilbert úr, akkor most ismerkedjék meg Zamore uraséggal.

- A luciennes-i palotagróffal?

- A palotagróffal.

Gilbert kihúzogatta a ruhaujját, a kézelőjével megdörzsölgette a ruháját, és a zsebkendőjével megtörölgette a tenyerét. Igazság szerint, eléggé megijedt, hogy ilyen fontos személyiség előtt kell megjelennie; de nyomban eszébe jutott, hogy: „Voltaképpen derék fiú az a Zamore”, és ettől megnyugodott.

Barátja volt már egy grófnénak, barátja egy vicomte-nak; most majd összebarátkozik egy palotagróffal is.

„Ejnye - tűnődött -, ki merte volna gondolni, hogy az udvarnál ilyen könnyen megy a barátkozás? Nagyon szívesek és jók itt az emberek, amint látom.”

Sylvie benyitott egy előszobába, amely sokkal inkább női fogadószobának tetszett; a falmezők aranyozott réz berakásos gyöngyházból voltak. Lucullus átriumának mondta volna az ember, csakhogy az antik Rómában színarany volt a berakás.

Ebben a helyiségben, puha vánkosok közé süppedve, keresztbe vetett lábbal, egy öblös karosszékben lustálkodott és csokoládépasztillát ropogtatott Zamore uraság, akit, Gilbert-rel ellentétben, mi ismerünk már.

Az a hatás, amelyet Luciennes reménybeli palotagrófjának látványa keltett, eléggé különös módon tükröződött filozófusunk arcán.

- Ejha! - kiáltotta, miután elhűlve szemlélte egy darabig ezt a furcsa szerzetet, ugyanis most látott életében először szerecsent. - Ejha! Hát ez meg micsoda?

Zamore azonban még csak föl sem pillantva ropogtatta tovább a pasztilláit, kéjesen forgatva a szeme fehérjét.

- Ez - világosította fel Sylvie - Zamore úr.

- Ő az? - nyögte ki Gilbert döbbenten.

- Ő bizony - felelte Sylvie, és akaratlanul is elnevette magát a mulatságos jeleneten.

- A palotagróf! - folytatta Gilbert. - Ez a majompofa a luciennes-i kastély palotagrófja? Kisasszony, ön gúnyt űz velem!

Erre a megjegyzésre Zamore fölült, kivicsorítva fehér fogait.

- Zamore palotagróf - közölte -, Zamore nem majompofa.

Gilbert szeme nyugtalanul rebbent Zamore-ról Sylvie-re, majd düh lobbant fel benne, amikor látta, hogy a fiatal nő nem bír magával, és harsány nevetésben tör ki.

Zamore ellenben olyan komoly és szenvtelen maradt, mint egy indiai istenség, fekete mancsát megint beledugta a selyemzacskóba, és tovább ropogtatta a pasztilláit.

E pillanatban kinyílt az ajtó, és Grange úr lépett be, mögötte egy szabó.

- Itt van - mutatott Gilbert-re -, ennek az illetőnek lesz a ruha; vegyen mértéket róla, aszerint, amint elmagyaráztam.

Gilbert gépiesen odatartotta a karját és a vállát, miközben Sylvie a szoba túlsó felében csevegett Grange úrral, majd egyre féktelenebbül kacagott a számvevő minden szavára.

- Hát ez remek! - mondta Sylvie kisasszony. - És csúcsos süvege is lesz, mint Sganarelle-nek?

Gilbert oda sem figyelt a válaszra, nyersen eltaszította a szabót, és semmi áron nem volt hajlandó tovább alávetni magát a szertartásnak. Sganarelle-t nem ismerte, de ez a név, valamint Sylvie kisasszony nevetgélése csalhatatlanul jelezte, hogy ugyancsak mulatságos alak lehet.

- Jól van - mondta a számvevő a szabónak -, ne erőltesse; úgyis eleget tud már, nemde?

- Persze - válaszolt a szabó -; no meg, az effajta ruháknak amúgy sem árt, ha bővebbek! Majd jó bőre hagyom.

Azzal Sylvie kisasszony, a számvevő és a szabó elment, magára hagyva Gilbert-t a szerecsennel, aki tovább ropogtatta a pasztilláit, és forgatta a szeme fehérjét.

Megannyi rejtély a szegény vidékinek! Megannyi félelem, megannyi szorongás kiváltképpen a filozófusnak, aki azt látta, vagy legalábbis úgy érezte, hogy emberi méltóságát még inkább megalázzák Luciennes-ben, mint Taverneyben.

Mindamellett megpróbált szót érteni Zamore-ral; az motoszkált a fejében, hátha valami indiai herceg ez, amilyent gyakran látott ifjabb Crébillon úr regényeiben.

Hanem az indiai herceg, válaszra sem méltatva Gilbert-t, a tükrök előtt illegette magát, és úgy csodálta pompás öltözetét, mint a menyasszony az esküvői ruháját; ezután egy gurulós széken lovagolt, meghajtotta a lábával, s vagy tízszer körülügetett rajta az előszobában; a sebesség mutatta, hogy milyen alaposan kitanulmányozta ezt az elmés mulatságot.

Hirtelen csengő csilingelt. Zamore leugrott a székéről, ott hagyta, ahol leugrott róla, s az előszoba egyik ajtaján eliramodott abba az irányba, amerről a csengő szólt.

Az a sietség, amellyel az ezüstös csengőszónak engedelmeskedett, végképp meggyőzte Gilbert-t, hogy Zamore mégsem indiai herceg.

Gilbert-nek hirtelen kedve támadt, hogy Zamore nyomában ő is kimenjen azon az ajtón; ám, amint végigment a folyosón, amely egy szalonhoz vezetett, annyi kék meg vörös rendszalagos urat, annyi fennhéjázó, pimasz és nagyhangú lakájt látott, hogy jeges borzongás szánkázott az ereiben, és verítékező homlokkal menekült vissza az előszobájába.

Egy óra telt el így; Zamore nem tért vissza, Sylvie kisasszony még távol volt; Gilbert azért fohászkodott, hogy lásson már valami emberi ábrázatot, ha csak azét az undorító szabóét is, aki azt az ismeretlen, fenyegető veszedelmet készíti ellene.

Egy óra múlva újból kinyílt az az ajtó, amelyen bejött, egy lakáj jelent meg, és így szólt:

- Jöjjön!

XLI

A botcsinálta doktor

Gilbert-t szerfölött kínosan érintette, hogy egy inasnak kellett szót fogadnia; mégis, mivel nyilvánvalóan fordulatnak kellett következnie helyzetében, és mivel bármilyen fordulat csak a javára válhatott, sietett szót fogadni.

Chon kisasszony, megszabadulván végre ügyes-bajos dolgaitól, miután tájékoztatta sógornőjét Béarnnénál tett látogatásáról, nagyon kényelmesen villásreggelizett, csinos pongyolájában, az ablak mellett, ahonnét rá lehetett látni a legközelebbi ötös facsoport akácainak és gesztenyefáinak koronájára.

Farkasétvággyal evett, és Gilbert megjegyezte, hogy a fácánragu és a szarvasgombás kocsonya tökéletesen indokolja az étvágyát.

Filozófusunk, Chon kisasszonyhoz bebocsáttatván, kereste a kisasztalkán a maga terítékét; meghívásra számított.

Chon azonban még hellyel sem kínálta.

Csak futó pillantást vetett Gilbert-re; felhajtott egy pohárka topázszínű bort, aztán megkérdezte:

- Nos, kedves doktorom, mire jutott Zamore-ral?

- Hogy mire jutottam? - kérdezte Gilbert.

- Na igen; remélem, összebarátkoztak.

- Már hogy a csudába barátkozhattam volna össze ezzel a vadszamárral? Beszélni se tud, ha meg szólnak hozzá, csak a szemét forgatja és vicsorog.

- Ön ijesztget - mondta Chon, de nem hagyta abba a táplálkozást, és arckifejezése meghazudtolta szavait -; hát ilyen nehezen barátkozik?

- A barátság feltétele az egyenlőség, kisasszony.

- Szép szentencia! - jegyezte meg Chon. - Tehát úgy gondolta, hogy ön nem egyenlő Zamore-ral?

- Inkább úgy gondoltam - vágott vissza Gilbert -, hogy ő nem egyenlő velem.

- Igazán aranyos! - mondta Chon csak úgy magának.

Aztán ismét Gilbert-hez fordult, és feltűnt neki csökönyös arckifejezése.

- Azt mondta tehát, kedves doktor, hogy nehezen nyitja meg a szívét?

- Nagyon nehezen, asszonyom.

- Tehát csalódtam volna, amikor azt hittem, hogy a barátai közé számít, s méghozzá a jó barátai közé?

- Személy szerint vonzalmat érzek ön iránt, asszonyom - közölte nyersen Gilbert. - Csakhogy...

- Ó! Köszönet ezért a nagy erőlködésért; igazán hízelgő! És mennyi idő kell hozzá, tiszteletlen nagyuram, hogy elnyerje valaki a kegyes jóindulatát?

- Sok idő, asszonyom; sőt, vannak, akik hiába erőlködnek, nem nyerik el soha.

- Ó, most már értem, miért hagyta ott egyik napról a másikra de Taverney báró házát, miután tizennyolc esztendeig élt benne. Taverneyéknek nem volt olyan szerencséjük, hogy elnyerték volna a jóindulatát. Igazam van, ugye?

Gilbert elvörösödött.

- Ejnye, hát nem válaszol? - nógatta Chon.

- Mit mondhatnék, asszonyom, hacsak azt nem, hogy a barátságot és a bizalmat ki kell érdemelni.

- Ejha! Eszerint, úgy látszik, a Taverney ház lakói nem érdemelték ki sem a barátságát, sem a bizalmát.

- Nem valamennyien, asszonyom.

- És mit vétettek önnek azok, akik, balvégzetükre, nem nyerték el a tetszését?

- Nem vagyok siránkozó fajta, asszonyom - jelentette ki önérzetesen Gilbert.

- Ejnye, ejnye - mondta Chon -, látom már, hogy Gilbert úr engem sem fogad bizalmába. Pedig nem a szándék hiányzik belőlem bizalma megnyerésére; csupán az eszközök ismeretének vagyok híjával.

Gilbert az ajkába harapott.

- Egyszóval, ezek a Taverneyék nem tudtak kedvére tenni - összegezte Chon olyan kíváncsian, hogy Gilbert megérezte a hátsó szándékot. - Árulja már el, tulajdonképpen mit csinált ott náluk?

Gilbert zavarba jött egy kissé, mivel maga sem igen tudta, hogy mit is csinált Taverneyben.

- Én, asszonyom - mondta - ...én a bizalmi emberük voltam.

E kijelentésre, amelyet Gilbert a rá jellemző filozofikus egykedvűséggel tett, Chon harsogó nevetésben tört ki, hátravetette magát a székében, úgy kacagott.

- Kételkedik benne? - morcolta a szemöldökét Gilbert.

- Ments'Isten! Hanem, tudja, kedves barátom, ön fölöttébb érzékeny, semmit nem mondhat önnek az ember. Én csak azt kérdeztem, miféle emberek ezek a Taverneyék. Nem bántani akartam, sőt, inkább segíteni, hogy bosszút álljon.

- Én nem szoktam bosszút állni, asszonyom, vagy ha mégis, hát magam teszem.

- Nagyon helyes; csakhogy nekünk is van panaszunk Taverneyékre; és mivel önnek is van rájuk panasza, sőt talán több is, természetesen szövetségesek vagyunk.

- Téved, asszonyom; az én bosszúmnak semmi, de semmi köze az önökéhez, mivel ön Taverneyékről csak úgy általában beszél, az én érzéseim viszont más-más árnyalatúak mindegyikükkel szemben.

- És példának okáért, Philippe de Taverney urat sötéten vagy halványan árnyalja?

- Philippe úrral semmi bajom. Philippe úr se jót, se rosszat nem tett nekem. Nem szeretem, nem is gyűlölöm; számomra teljesen közömbös.

- Eszerint nem is tenne tanúvallomást a király vagy de Choiseul úr előtt Philippe de Taverney úr ellen?

- Milyen ügyben?

- A fivéremmel vívott párbaja ügyében.

- Elmondanám, amit tudok, asszonyom, ha tanúnak idéznének.

- És mit tud?

- Az igazságot.

- Hadd hallom, mit nevez igazságnak? Ez nagyon tág fogalom.

- Nem az annak, aki meg tudja különböztetni a jót a rossztól, a helyest a helytelentől.

- Értem; a jó... az Philippe de Taverney úr; a rossz... az Dubarry vicomte úr.

- Így van, asszonyom, véleményem szerint, vagy legalábbis a lelkiismeretem szerint.

- És én ezt az embert szedtem fel az úton! - fakadt ki Chon elkeseredve. - Így hálálja meg, hogy nekem köszönheti az életét!

- Azaz, önnek köszönheti, asszonyom, hogy elkerülte a halált.

- Az egyre megy.

- Ellenkezőleg, az nagyon nagy különbség.

- Hogyhogy?

- Az életemet nem önnek köszönhetem; ön csak megakadályozta, hogy a lovai kioltsák az életemet, s még ezt sem ön tette, hanem a postakocsis.

Chon rámeredt erre a kis okoskodóra, aki ily kevéssé volt hajlandó alkudozni a fogalmakkal.

- Valamicskével több kedvességet vártam volna - mondta mézédes hangon s nyájas mosollyal - attól az útitárstól, aki kocsikázás közben olyan ügyesen fölfedezte a karomat a vánkos alatt, és a lábamat a térdén.

Chon nyájassága és bizalmaskodása olyan kihívó volt, hogy Gilbert nyomban elfeledte Zamore-t, a szabót s a villásreggelit, amelyre elmulasztották meghívni.

- Jól van, most megint olyan kedves, mint volt - mondta Chon, megsimogatva Gilbert állát. - Tanúskodik Philippe de Taverney úr ellen, ugye?

- Azt már nem, asszonyom! - jelentette ki Gilbert. - Soha!

- És miért nem, maga vasfejű?

- Mert Jean vicomte úrnak nem volt igaza.

- És miben nem volt igaza, ha szabad tudnom?

- Abban, hogy sértegette a trónörökösnét. Ezzel szemben Philippe de Taverney úr...

- Nos?

- ...helyesen tette, hogy a védelmére kelt.

- Úgy, szóval a trónörökösné pártján állunk?

- Nem, hanem az igazságén.

- Maga megbolondult, Gilbert! Fogja be a száját! Meg ne hallják a kastélyban, hogy efféléket beszél!

- Akkor mentsen fel a válasz alól, ha kérdez.

- Beszéljünk inkább másról.

Gilbert, beleegyezése jeléül, meghajolt.

- Mondja csak, fiacskám - kérdezte a fiatal nő meglehetősen érdes hangon -, mihez akar itt fogni, ha nem kedvelteti meg magát?

- Úgy kedveltessem meg magam, hogy hamisan esküszöm?

- Honnan veszi ezeket a nagy szavakat?

- Abból a minden emberrel közös jogomból, hogy híven kövessem a lelkiismeret szavát.

- Ugyan már! - mondta Chon -, a felelősség azé az úré, akit szolgál az ember.

- Nekem nincsen uram - dörmögte Gilbert.

- És ha így folytatja, kis fajankó - mondta Chon, lustán kinyújtóztatva szép testét -, hölgye sem lesz soha életében. És most megismétlem a kérdésemet, feleljen rá egyértelműen: mihez akar itt kezdeni?

- Azt hittem, nem kell okvetlenül megkedveltetnem magam, ha hasznos is lehetek.

- Téved: hasznos ember annyi van, mint égen a csillag, már unjuk őket.

- Akkor pedig elmegyek.

- Elmegy?

- El én! Nem én kéredzkedtem ide, ugyebár? Tehát szabad vagyok.

- Szabad! - fortyant fel Chon, dühbe gurulva ekkora makacsság láttán, amilyennel még nem találkozott. - Azt már nem!

Gilbert arca eltorzult.

- Jó, jó - mondta a fiatal nő, aki vitapartnerének összehúzott szemöldökén látta, hogy nem egykönnyen mond le a szabadságáról. - Kössünk békét!... Maga csinos fiú, nagyon erényes, és ez jó mulatság lesz, ha másért nem, hát pusztán a környezetünkkel való ellentét miatt is. Csak tartsa meg igazságszeretetét.

- Persze hogy megtartom - mondta Gilbert.

- Igen, de kétféleképp értjük a dolgot. Én azt mondom, hogy tartsa meg magának, és ne űzzön kultuszt vele Trianon folyosóin és Versailles előcsarnokaiban.

- Hm! - hümmögött Gilbert.

- Csak semmi hümmögés! Nem olyan tudós ön még, kis filozófusom, hogy ne tanulhatna sok mindent egy nőtől; és különben is, az első számú alapelv: a hallgatás még nem hazugság; ezt jól jegyezze meg.

- És ha kérdeznek?

- Ki kérdezné? Megkergült, barátocskám? Atya Isten! Ki a csuda törődnék önnel, rajtam kívül? Még nem alapított iskolát, legalábbis azt hiszem, filozófus uram. A magafajta csoda-bogár még ritkaság errefelé. Nagy utat kell megjárni, sok bozótot megkutatni, míg párjára lel az ember. Ön velem marad, és négy napba sem telik, hogy tökéletes udvaroncca váljék.

- Ezt kétlem - felelte dölyfösen Gilbert.

Chon vállat vont.

Gilbert elmosolyodott.

- Hagyjuk - mondta Chon -; különben is csak három személy tetszését kell megnyernie.

- Ki az a három személy?

- A király, a nővérem és én.

- És mit kell tennem ennek érdekében?

- Látta Zamore-t? - kérdezte a fiatal nő, kitérve az egyenes válasz elől.

- Azt a szerecsent? kérdezte Gilbert mély megvetéssel.

- Igen, azt a szerecsent.

- Mi közöm lehet hozzá nekem?

- Iparkodjék, hogy olyan gazdag legyen ön is, barátocskám. Ez a szerecsen kétezer frank évjáradékot húz a királyi kincstárból. Most nevezik ki Luciennes palotagrófjává, s akik eddig nevettek húsos ajkán és fekete színén, azok ezentúl uramnak, sőt, nagyméltóságú uramnak fogják szólítani.

- Én ugyan nem, asszonyom - tiltakozott Gilbert.

- Ej, ej! - mondta Chon -, eddig azt hittem, a filozófusok legelső szabálya, hogy minden ember egyenlő.

- Éppen ezért nem fogom megméltóságolni Zamore-t.

Chont saját fegyverével szorították sarokba. Most ő harapott az ajkába.

- Hát nincsen becsvágy önben? - kérdezte.

- Már hogyne volna! - válaszolta Gilbert felvillanó szemmel. - Nagyon is van!

- S ha jól emlékszem, az volt a vágya, hogy orvosdoktor legyen, nemde?

- Nincs szebb hivatás, mint hogy az ember segítsen felebarátain.

- Nahát akkor! Álma megvalósul.

- Hogyan?

- Orvos lesz, méghozzá a király orvosa.

- Orvos, én? - kiáltott fel Gilbert -, hiszen az orvostudománynak még az ábécéjét sem ismerem!... Asszonyom, ön gúnyt űz belőlem.

- Ej, és Zamore talán tudja, mi az a kapurostély, a talprés, a sáncárokfal? Nem tudja, sejtelme sincs róla, és nem is törődik vele. És mégis ő lesz a luciennes-i kastély palotagrófja, a címhez járó összes kiváltságokkal.

- Értem én, értem már - mondta keserűn Gilbert -, csak egy bohócuk van, és keveslik. Unatkozik a király; két bohóc kell neki.

- Na tessék! - kiáltotta Chon -, most meg felhúzza az orrát. Bár, az igazat megvallva, olyan remekül elcsúfítja magát, barátocskám, hogy öröm nézni! Várjon még ezekkel a fintorgásokkal, míg fején nincs a paróka, azon meg a csúcsos süveg; azzal már nem csúf lesz, hanem mulatságos.

Gilbert másodszor is összevonta a szemöldökét.

- Igazán - mondta Chon -, miért is ne fogadná el a királyi orvos címét? Hiszen de Tresmes herceg úr azért eseng, hogy kinevezzék a nővérem udvari majmának.

Gilbert nem válaszolt. Chon azt gondolta, hogy: „a hallgatás beleegyezés”, amint a szólásmondás tartja.

- Annak bizonyítékául, hogy máris kegyükbe fogadták, nem kell majd a szolgákkal étkeznie.

- Ó, igazán köszönöm, asszonyom - mondta Gilbert.

- Már kiadtam rá az utasítást.

- És hol fogok enni?

- Zamore asztalánál.

- Én?

- Ön hát; a palotagróf és a király orvosa igazán megoszthatja asztalát. Akár mindjárt meg is ebédelhet vele, ha akar.

- Nem vagyok éhes - utasította el gorombán Gilbert.

- Nagyon jól van - mondta Chon higgadtan -; most nem éhes, de majd megjön az étvágya estére.

Gilbert a fejét rázta.

- Ha nem estére, akkor holnapra, holnaputánra. Ó, majd adja ön alább is, lázongó uracskám, s ha nagyon sok galibát okozna, ott van az apródok mestere, majd az móresra tanítja.

Gilbert megborzongott és elhalványodott.

- Most pedig menjen Zamore méltóságos úrhoz - szólt rá Chon ridegen -; nem lesz semmi baja; a konyha kitűnő; de vigyázzon, ne legyen hálátlan, mert különben megtanítják a háládatosságra.

Gilbert leszegte a fejét.

Mindig így tett, amikor válasz helyett cselekvésre szánta el magát.

Az inas, aki idáig kísérte, az ajtó előtt várta. Most egy kis ebédlőbe vezette Gilbert-t, annak az előszobának a szomszédságába, ahová először vitték. Zamore már asztalnál ült.

Gilbert leült mellé, de arra nem kényszeríthették, hogy egyék is.

Hármat ütött az óra; Dubarryné indult Párizsba. Chon, akinek később követnie kellett, kiadta az ordrét, hogyan szelídítsék meg a vademberét. Tömjék édességgel, ha barátságos arcot vág; szidják le, és csukják be egy órára, ha tovább is makacskodik.

Négy órakor bevitték Gilbert szobájába a botcsinálta doktor teljes kelléktárát: csúcsos süveg, paróka, fekete zeke, azonos színű palást. Széles gallért, pálcát, vastag könyvet is adtak hozzá.

A lakáj, aki bevitte ezt a sok ócskaságot, sorra mutogatta neki a holmikat; Gilbert semmilyen ellenállási szándékot nem tanúsított.

A lakáj nyomán Grange úr is bement a szobába, és elmagyarázta, miként kell felölteni az egyes ruhadarabokat; Gilbert békésen végighallgatta Grange úr magyarázatát.

- Én úgy tudtam - jegyezte meg mindössze Gilbert -, hogy az orvosok régente írószerszámot és papírtekercset is hordtak magukkal.

- Szent igaz! - hagyta helyben Grange úr. - Kerítsenek neki egy hosszú írószertokot, hadd akassza az övére.

- Tollat és papírt is bele - fűzte hozzá Gilbert. - Azt akarom, hogy a jelmez tökéletes legyen.

Az inas elsietett, hogy teljesítse a kapott parancsot. Egyúttal meghagyták neki, hogy jelentse Chon kisasszonynak Gilbert csodálatos engedékenységét.

Chon kisasszony odavolt örömében, s átadott neki egy kis erszényt nyolc tallérral, hogy a tintatartóval együtt azt is akasszák annak a mintaorvosnak az övére.

- Köszönöm - mondta Gilbert, amikor mindent megkapott. - Most pedig hagyjanak magamra, hogy felöltözzem!

- Csak igyekezzék - biztatta Grange úr -, hogy a kisasszony még láthassa, mielőtt Párizsba indul.

- Félóra - mondta Gilbert -, csak egy félórát kérek.

- Akár háromnegyedet is, doktor úr, ha kell - mondta a számvevő, s olyan gondosan rázárta az ajtót Gilbert-re, mintha a pénzes szekrényét csukta volna be.

Gilbert lábujjhegyen az ajtóhoz lopakodott, addig fülelt, míg a léptek el nem távolodtak, aztán az ablakhoz osont, amely a tizennyolc láb mélyen lévő teraszra nézett. A terasz finom homokkal volt felhintve, terebélyes fák szegélyezték, lombjuk árnyékot vetett az erkélyekre.

Gilbert három darabba hasította hosszú palástját, a darabokat összekötötte, az asztalra tette a süveget, a süveg mellé az erszényt, és ezt írta:

Asszonyom!

A szabadság a legnagyobb kincs. A: ember legszentebb kötelessége, hogy megőrizze. Ön hatalmaskodik velem, én függetlenítem magam.

Gilbert

Gilbert összehajtogatta a levelet, ráírta Chon kisasszony címét, a tizenkét lábnyi vásznat az ablakrácshoz kötötte, kicsúszott a rudak között, akár egy sikló, amikor a kötél végére ért, élete kockáztatásával leugrott a teraszra, azután, az ugrástól még egy kissé kábultan, odafutott a fákhoz, fölkapaszkodott az ágakra, mókusügyességgel kúszott le a lombok alatt, földet ért, s nyaka közé szedve a lábát, eltűnt a ville-d'avrayi erdők irányában.

Amikor egy félóra múlva érte mentek, már árkon-bokron túl volt.

XLII

Az aggastyán

Gilbert nem akart az országúton menni, attól tartva, hogy üldözik; ligetről ligetre lopózva, egy nagyobb erdőbe ért, ahol végre megállapodott. Mintegy másfél mérföldet tehetett meg háromnegyed óra alatt.

A szökevény mindenfelé körülkémlelt: teljesen egyedül volt. Ez a magány visszaadta a bátorságát. Megpróbált közelebb kerülni ahhoz az úthoz, amelynek, számítása szerint, Párizsba kellett vezetnie.

Meglátva azonban, hogy Roquencourt faluból lovakat indítanak útnak a narancsszín ruhás lovászok, úgy megrémült, hogy nyomban kigyógyult az országutakkal való kacérkodás vágyából, és újból bevette magát az erdőbe.

„Maradjunk a gesztenyefák árnyékában - mondta magában Gilbert. - Ha keresnek valahol, csak az országúton. Ma éjjel, fától fáig, keresztúttól keresztútig lopózva, megközelítem Párizst. Azt mondják, Párizs nagy; én kicsi vagyok, ott nyomom vesztik."

Megtetszett neki ez az ötlet, annál is inkább, mivel az idő szép volt, az erdő árnyas, a föld mohos. A tikkasztó és el-eltünedező nap, mely már lebukóban volt a marlyi dombok mögött, felmelegítette a növényeket, és a földből előcsalta azt a kellemes tavasszagot, amelyben a virágillat elvegyül a növények szagával.

A napnak ezen az óráján szelídebben és puhábban ereszkedik alá a csönd az elhomályosuló égboltról, ezen az órán a virágok bezáruló kelyhe elrejti a szendergő rovarokat. Az aranyos színű dongók visszaszállnak menedékükbe, a tölgyek odvába, a madarak némán surrannak a lombok között, csak szárnyuk sebes suhanása hallik; csupán a rigó messze hangzó füttye és a vörösbegy félénk csivogása töri meg a némaságot.

Gilbert otthonos volt az erdőben; ismerte zajait, ismerte csendjeit. Most sem tétovázott sokáig, s nem táplálván magában gyermeteg ijedelmeket, leheveredett a hangafűbe, amelyben imittamott még tarkállottak a rozsdás őszi falevelek.

Sőt, nyugtalanság helyett, mérhetetlen öröm töltötte el. Élvezettel szívta magába a szabad és tiszta levegőt; érezte, hogy sztoikushoz méltón, ismét úrrá lett az emberi gyöngeségeknek állított kelepcéken. Mit számít, hogy nincs kenyere, nincs pénze, nincs fedele? Nem maradt-e meg drága szabadsága? Nem rendelkezik-e önmagával teljesen és korlátlanul?

Kinyújtózott hát egy terebélyes gesztenyefa tövében, mely puha fekhelyet kínált neki két vastag, mohos gyökér között, s addig nézte a mosolygó eget a feje fölött, míg el nem aludt.

Madárdalra ébredt; még alig pitymallott. Felkönyökölt, könyökét megnyomta a kemény fagyökér; a kékes derengésben elmosódottan látta a hármas útelágazást, a harmat áztatta ösvényeken át-átfutott egy-egy lógó fülű nyúl, az acélos inú, vékony lábú dámvad pedig kíváncsian állt meg egy fasor közepén, megnézte azt az ismeretlen valamit ott a fa tövében, majd tanácsosabbnak látta gyorsan odébbállni.

Gilbert föltápászkodott, s csak ekkor érezte, hogy éhes; mint emlékszünk rá, előző nap nem volt hajlandó Zamore-ral ebédelni, úgyhogy a versailles-i padlásszobában elköltött villásreggelije óta egy falatot sem evett. Az erdő bolthajtásai alatt úgy érezte magát Gilbert, Lotaringia és Champagne erdeinek merész vándora, mintha megint Taverney ligeteit vagy

Pierrefitte bozótját járná, ahol a hajnal ébresztette fel egy-egy éjszakai vadles után, amelyre Andrée kedvéért vállalkozott.

Csakhogy ott mindig akadt a közelben fogoly, amelyet elárult hívogató hangja, vagy fácán, amelyet felnyársalt egy hegyes ág, itt azonban csak a kalapját látta maga mellett, s azt is kegyetlenül megviselte az út, és eláztatta a hajnali harmat.

Nem álmodott tehát, miként az első percben hitte, amikor felébredt. Versailles és Luciennes valóság volt, az elsőbe való diadalmas bevonulásától a másodikból való vad menekülésig.

Mind erősebb, s következésképpen mind kínzóbb éhsége azután végképp ráébresztette a valóságra.

Ösztönösen körülnézett, kereste az ízletes szedret, kökényt, az otthoni erdőkből ismert ropogós gyökereket, amelyeknek az íze, noha fanyarabb a répáénál, mégis felüdíti a favágókat, akik reggelenként, szerszámaikat a vállukra vetve, kiballagnak az erdőirtásra.

De azt nem is számítva, hogy e gyümölcsöknek még nem volt itt az ideje, Gilbert csak kőrisfát, szilfát, gesztenyét meg homokkedvelő makkfákat látott, ahogy körülnézett.

- Sebaj - biztatta magát -, megyek egyenest Párizsba. Három-négy mérföldnyire lehetek, ötre legföljebb, az két óra gyalogút. Mit számít, hogy két órával többet szenved az ember, ha biztos benne, hogy aztán nem szenved tovább! Párizsban mindenkinek jut kenyér, és látván, hogy becsületes és dolgos fiatalember vagyok, az első mesterember, akivel összeakadok, nem fogja megtagadni munka ellenében a kenyeret.

Párizsban mindennap megkeresem a másnapi kenyérre valót: mi kell több ennél? Semmi, feltéve, hogy az a másnap gyarapít, felemel és közelebb visz a... célhoz, amelyet magam elé tűztem.

Gilbert meggyorsította lépteit; ki akart jutni az országúira, de teljesen elvesztette az irányt. Taverneyben és a környező erdőkben tudta, merre van kelet és nyugat; minden napsugár mutatta neki az órát és az utat. Éjszaka minden csillag, noha Venus, Saturnus vagy Plutó néven nem ismerte őket, a kalauza volt. Ám ebben az új világban éppoly kevéssé ismerte a dolgokat, mint az embereket, és vaktában tapogatózva kellett keresgélnie közöttük az utat.

„Szerencsére - gondolta Gilbert - láttam jelzőpóznákat, azokon fel vannak tüntetve az utak."

Elment a keresztútig, ahol az útjelző póznákat látta.

Csakugyan volt ott három is: az egyik a Sárga Mocsárhoz, a másik a Pacsirtamezőre, a harmadik a Sóslyukhoz mutatta az irányt.

Gilbert nem sokra ment vele; három óra hosszat bolyongott, de nem talált ki az erdőből, végül visszajutott ugyanoda, ahonnan elindult.

Homlokáról szakadt a veríték, kabátját és mellényét hússzor is ledobta, hogy felmásszon egy-egy óriás gesztenyefára; de a fa tetejéről mindig csak Versailles-t látta, hol jobbkézről, hol balról: mintha a végzet újra meg újra visszalökte volna Versailles-ba.

A dühtől félőrülten, nem merve kilépni az országúira, mivel azt hitte, hogy egész Luciennes a sarkában van, egyre az erdők közepén kódorgott, de végül csak elhagyta Viroflayt, majd Chaville-t, aztán Sèvres-t.

A meudoni kastélyban fél hatot ütött az óra, amikor Gilbert a kapucinusok kolostorához ért, amely Bellevue és az ipartelep között épült; itt fölkapaszkodott egy feszületre, kockáztatva, hogy összetöri, őt meg, miként Sirvent, bírósági végzéssel kerékbe töretik, s megpillantotta a Szajnát, a városkát és a városszéli házak füstjét.

De a Szajna mentén, átszelve a városkát, éppen a házak előtt vitt el a versailles-i országút, amelyet jó okkal igyekezett elkerülni.

Gilbert fáradtsága és éhsége megszűnt egy pillanatra. A távolban házrengeteget pillantott meg, elmosódva a reggeli párában; Párizsnak gondolta, futva elindult arrafelé, s csak akkor állt meg, amikor már nem bírta szusszal.

A meudoni erdő közepén volt, Fleury és Plessis-Piquet között.

- Rajta, rajta - biztatta magát, körülpillantva -, csak semmi álszemérem. Biztosan találkozom majd valami munkásfélével, aki hóna alatt egy nagy cipóval megy reggel munkába. Megszólítom majd: „Az emberek testvérek, ennélfogva kötelesek segíteni egymást. Magának itt több kenyere van, mint amennyit reggelire, sőt, egész nap megeszik, én viszont éhen halok." Ő erre ideadja cipója felét.

Az éhség fokozta Gilbert bölcselkedő hajlamát. Filozófusunk tovább szövögette elmélkedéseit.

- Igaz is - mondta -, vajon nem közös kincsünk-e minden itt a földön? Isten, minden dolgok örök forrása, vajon ennek vagy annak az embernek adta-e a levegőt, amely termékennyé teszi a földet, vagy a földet, amely gyümölcsöt terem? Nem; csakhogy sokan visszaélnek hatalmukkal; ámde az Úr előtt, miként a filozófus előtt, mindenki nincstelen; bármink van, az Úrtól kaptuk.

Gilbert, természetes eszével, csupán összefoglalta a kornak ezeket a kósza és bizonytalan eszméit, amelyek úgyszólván a levegőben lógtak, vagy elhúztak az emberek feje fölött, akár az egy pont felé hajtott fellegek, melyek összetorlódva förgeteggé válnak.

- Néhány ember - tűnődött tovább Gilbert, miközben folytatta útját -, néhány ember erőszakkal kisajátítja azt, ami mindenkié.

Akkor pedig ezektől erőszakkal el is lehet venni azt, amiben csak osztozni van joguk. Ha a testvérem, akinek több a kenyere a kelleténél, megtagad tőlem egy falas kenyeret, akkor... nos!, akkor erőszakkal elveszem tőle, követvén az állatvilág törvényét, amely a józan ész és a méltányosság forrása, mivel a természetes szükségletből fakad. Hacsak, persze, így nem szól a testvérem: „Az a rész, amelyet követelsz, a feleségemé és a gyermekeimé"; vagy: „Én vagyok az erősebb, és én eszem meg ezt a kenyeret, ha tetszik neked, ha nem."

Gilbert olyan hangulatban leledzett, mint a kiéhezett farkas, amikor egy erdei tisztásra ért, amelynek a közepét náddal és tündérrózsával körített, vörhenyes vizű pocsolya foglalta el.

A füves lejtőn, amely a hosszú lábú rovarok fodrozta víz színéig ereszkedett alá, türkizkék nefelejcsszőnyeg ragyogott.

A kép hátterét, pontosabban szólva, a kerületét képező gyűrűt vastag törzsű rezgő nyárfák sorfala alkotta; az uralkodó fák ezüstös törzsei között szabadon maradt részekbe égerfák bokros lombjai nyomakodtak be.

Hat fasor vezetett erre a keresztútszerű helyre: kettő mintha egyenest a napnak tartott volna, mely megaranyozta a távoli fák koronáját; a négy másik meg sugarasan futott szét, mint a csillagok fénye, majd elveszett az erdő kékes homályában.

Ez a lombcsarnokszerű térség üdébbnek és virágzóbbnak tetszett, mint bármely más hely az erdőben.

Gilbert az egyik árnyas fasoron át érkezett.

Tekintete végigfutott a távoli szemhatáron, amelyet az imént festettünk le, majd körülpillantott, és egy mélyedés félhomályában legelőször is egy kidőlt fa törzsén akadt meg a szeme: egy szürke parókás, szelíd és finom arcú férfi ült ott, barna posztóruhát, hasonló nadrágot, bordázott, szürke pikémellényt viselt; szürke pamutharisnyája megfeszült eléggé szépen ívelt, izmos lábszárán; csatos félcipője itt-ott poros volt még, de a hegyét már lemosta a hajnali harmat.

Mellette, a kidőlt fa törzsén, zöldre mázolt nyitott ládika volt, teletömve frissen szedett növényekkel. A férfi magyalfa botot tartott a két lába között, a bot, amelynek gömbölyű feje csillogott az árnyékban, két hüvelyk széles és három hüvelyk hosszú kis kapában végződött.

Gilbert egyetlen szempillantással felfogta az imént leírt részleteket; ámde mindenekelőtt azt a kenyeret látta meg, amelyből az aggastyán le-letört egy-egy darabkát, hogy elmajszolgassa, testvériesen megosztozva a pintyekkel és a sármányokkal, amelyek tisztes távolból sandítottak az áhított zsákmányra, s nyomban rácsaptak, mihelyt odaszórta nekik, majd fölrebbentek, s vidáman csivitelve eltűntek a sűrű lombok közt.

Az aggastyán szelíd, egyszersmind élénk pillantással nézte őket, bele-belenyúlva egy tarka kockás kendőbe, amelyből kivett egy-egy szem cseresznyét, s élvezettel eszegette két falás kenyér közt.

- Remek! Ez az én emberem - mondta Gilbert, széthajtva az ágakat, s néhány lépést téve a magányos öreg felé, aki felocsúdott ábrándozásából.

Ám Gilbert még harmadát sem tette meg az útnak, amikor, meglátva a férfi szelíd és békés arckifejezését, megállt és levette a kalapját.

Ekkorra már az aggastyán is észrevette, hogy nincsen egyedül, s futó pillantást vetett ruhájára és köpönyegére.

Azt begombolta, emezt összehúzta magán.

XLIII

A botanikus

Gilbert elszánta magát, és egészen közel ment. Kinyitotta a száját, majd meg becsukta, nem bírt kinyögni egy szót sem. Elhatározása megingott; úgy érezte, alamizsnát kér, nem pedig jogos követelését adja elő.

Az aggastyán észrevette tétovázását; szemlátomást még jól is esett neki.

- Mondani akar valamit, barátom? - kérdezte mosolyogva; letéve kenyerét a fatörzsre.

- Igen, uram - válaszolta Gilbert.

- Mit kíván?

- Azt látom, uram, hogy ön a madaraknak veti a kenyerét, holott meg van írva, hogy az Úr táplálja őket.

- Az bizonyos, hogy táplálja őket, fiatal barátom - válaszolta az idegen -; de az emberek kezét is eszközül használja erre a célra. Ha szemrehányásnak szánta megjegyzését, hát tévedett, mivel az odavetett kenyér sem a néptelen erdőben, sem a forgalmas utcán nem megy veszendőbe. Itt felcsipegetik a madarak; ott fölszedik a szegények.

- Nos, uram - mondta Gilbert, akit különösképpen meghatott az aggastyán tisztán csengő és szelíd hangja -, igaz ugyan, hogy itt az erdőben vagyunk, én azonban mégis tudok valakit, aki a madarak elől is felszedegetné az ön kenyerét.

- Ön lenne az, barátom? - kiáltott fel az aggastyán. - Talán csak nem éhes?

- De igen, uram, iszonyatosan, higgye meg, és ha megengedi...

Az aggastyán nyomban a kenyérért nyúlt, segíteni kész együttérzéssel. Aztán hirtelen meggondolta magát, és Gilbert-re szegezte élénk, egyszersmind kutató tekintetét.

Gilbert valóban nem látszott olyan ágrólszakadt éhenkórásznak, hogy az elgondolkodás ne lett volna indokolt; öltözete tiszta volt, még ha imitt-amott földes is egy kicsit. Inge fehér volt, mivel az előző napon, Versailles-ban, tisztát vett ki a csomagjából, noha a nedvességtől meggyűrődött; látszott, hogy Gilbert az erdőben éjszakázott.

Mindezen felül pedig, fehér és finom keze inkább vallott kósza ábrándokra, semmint testi munkára.

Gilbert-ből nem hiányzott a megérzés képessége, felfogta az idegen bizalmatlankodását és tétovázását, és sietett elejét venni a találgatásnak, amely - tudta - nem válhat javára.

- Megéhezik az ember, uram, ha fél napig nem eszik - mondta -, én pedig már idestova egy napja nem ettem.

Az ifjú izgatott tekintete, remegő hangja, sápadt arca elárulta, hogy igazat beszél.

Az aggastyán nem tétovázott, jobban mondva, nem aggályoskodott tovább. A kenyérrel együtt odanyújtotta a kendőt is, amelyből cseresznyézett az imént.

- Köszönöm, uram - mondta Gilbert, szelíden elhárítva a kendőt -, köszönöm, csak kenyeret kérek, beérem vele.

Kettétörte a kenyeret, a felét megtartotta, a másikat visszaadta, aztán letelepedett a fűbe, háromlépésnyire az öregembertől, aki növekvő csodálkozással szemlélte.

A táplálkozás nem tartott sokáig. A kenyér kevés volt, Gilbert étvágya meg nagy. Az aggastyán nem faggatta tovább; szótlanul figyelte, de csak lopva, mialatt, legalábbis látszólag, aprólékos figyelemmel nézegette a ládikájában levő növényeket és virágokat, amelyek a bádogfedél fölé emelték illatos fejüket, mintha levegőzni akarnának.

Látva azonban, hogy Gilbert odamegy a pocsolyához, rákiáltott:

- Ne igyék abból a vízből, fiatalember; megfertőzték a tavaly elpusztult növények rothadt maradványai s a víz felszínén úszkáló békalárvák. Egyék inkább pár szem cseresznyét, ugyanúgy oltja a szomját, mint a víz. Vegyen belőle, meghívom, mivel látom, hogy nem tolakodó fajta.

- Az már igaz, uram, hogy nem kenyerem a tolakodás, sőt, ellenkezőleg, semmitől sem irtózom annyira, mint hogy terhére legyek valakinek. Ezt nemrégiben még Versailles-ban is megmutattam.

- Ó! Ön Versailles-ból jön? - kérdezte az idegen Gilbert-re pillantva.

- Onnét, uram - felelte a fiatalember.

- Gazdag város; nagyon szegény vagy nagyon rátarti lehet az, aki ott éhen hal.

- Rám mindkettő áll, uram.

- Összekülönbözött a gazdájával? - kérdezte bátortalanul az idegen, tovább figyelve Gilbert-t azzal a fürkésző pillantásával, miközben növényeit rendezgette a ládikájában.

- Nekem nincsen gazdám, uram.

- Fennhéjázó válasz, fiatal barátom - mondta az idegen, feltéve a kalapját.

- Pedig úgy van, ahogy mondom.

- Nem úgy van, fiatal barátom; itt a földön mindenkinek van gazdája, és csak rosszul értelmezett önérzetből mondhatja valaki, hogy: „nekem nincsen gazdám."

- Miért?

- Édes Istenem! Öregek, fiatalok egyaránt egy felsőbb hatalom törvényének engedelmeskedünk. Van, akit emberek kormányoznak, van, akit eszmék, és nem mindig azok a hatalmasságok a legszigorúbbak, amelyek emberhangon parancsolnak, vagy emberkézzel sújtanak le.

- Jól van - mondta Gilbert -; eszerint engem eszmék kormányoznak, ezt elismerem. Gondolkodó szellem csak eszméket vallhat szégyenkezés nélkül urának.

- És ön milyen eszméket vall? Hadd hallom! Ahhoz még nagyon fiatalnak látszik, barátom, hogy kikristályosodott eszméi legyenek!

- Uram, én tudom, hogy az emberek testvérek, s hogy születésekor minden ember kötelezettségeket vállal testvéreivel szemben. Tudom, hogy Isten megajándékozott bizonyos értékekkel, még ha csekélyekkel is, és mivelhogy elismerem mások értékeit, joggal követelem meg másoktól, hogy ők is ismerjék el az enyéimet, persze csak akkor, ha nem vagyok mértéktelen. Ha nem cselekszem méltatlanul vagy becstelenül, joggal tartok igényt bizonyos megbecsülésre, pusztán embervoltomnál fogva is.

- Ejha! - hökkent meg az idegen. - Ön tanult ember?

- Nem, uram, sajnos, nem; ellenben olvastam az *Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenségről* és *A társadalmi szerződés* című műveket. Ebből a két könyvből merítettem mindazt, amit tudok, sőt, talán még az álmaimat is.

Az ifjúnak e szavaira lángot vetett az idegen szeme. Megránduló keze kis híján eltörte a fényes sziromlevelű szalmavirágot, amely sehogy sem akart odasimulni a ládika homorú oldalfalához.

- Szóval, ön ilyen eszméket vall?

- Talán nem egyeznek az önéivel - válaszolta az ifjú -; de ezek Jean-Jacques Rousseau eszméi.

- És legalább jól megértette őket? - kérdezte az idegen, és bizalmatlan hangja valósággal beleszúrt Gilbert önérzetébe.

- De hiszen értek franciául, legalábbis azt hiszem; kivált, ha tiszta és költői a kifejezés...

- No látja, hogy nem úgy van - mosolygott az aggastyán -; amit ugyanis most kérdeztem, az éppenséggel nem költői, de legalább világos. Azt akartam tudni, hogy filozófiai tanulmányai elegendőek voltak-e hozzá, hogy megértse annak a rendszernek a lényegét, amelyet...

Az idegen megakadt, s kicsit elpirult.

- ...Rousseau alapozott meg - fejezte be az ifjú. - Ó, uram, én ugyan nem tanultam iskolában filozófiát, de valami rejtett ösztön megsúgta, hogy valamennyi könyv közül, amelyet eddig olvastam, *A társadalmi szerződés* a legkiválóbb és a leghasznosabb olvasmány.

- Sivár téma ez fiatal embereknek, uram; száraz elmélkedés húszéves ábrándozóknak; fanyar és korántsem illatos virág a tavaszváró képzeletnek - mondta az aggastyán csöndes szomorúsággal.

- A balsors korán megérleli az embert, uram - mondta Gilbert -; az ábrándok pedig, ha szabadjára eresztik őket, gyakran bajba sodornak.

Az idegen most fölpillantott, eddig ugyanis félig lehunyta a szemét, áhítatosan elmerengve, mint nyugodt óráiban, ami sajátságos bájt kölcsönzött vonásainak.

- Kire célozgat? - kérdezte elvörösödve.

- Senkire, uram - felelte Gilbert.

- De mégis...

- Senkire, higgye el.

- Amint látom, ön tanulmányozta a genfi filozófust. Az ő életére céloz?

- Nem ismerem őt, uram - válaszolta gyanútlanul Gilbert.

- Nem ismeri? (Az idegen felsóhajtott.) Higgye el, fiatal barátom, boldogtalan ember az.

- Lehetetlen! Még hogy Jean-Jacques Rousseau boldogtalan! Hiszen nincsen is akkor igazság, sem a földön, sem az égben. Boldogtalan! ő, aki az ember boldogságának szentelte életét!

- Jó, jó, látom már, hogy csakugyan nem ismeri; de most beszéljünk önről, barátom, ha megengedi.

- Inkább szeretnék még többet hallani a szóban forgó tárgyról; és aztán mit is mondhatnék én magamról, uram? Nem vagyok én semmi!

- No meg nem is ismer engem, és fél kitárulkozni egy idegennek.

- Ó, uram, miért kellene félnem bárkitől is a világon? Ki tehetne boldogtalanabbá, mint amilyen vagyok? Gondolja csak meg, hogy álltam ide ön elé: egyedül, szegényen, éhesen.

- Hová igyekezett?

- Párizsba indultam... Ön párizsi, uram?

- Igen... azazhogy nem.

- Ej, hát már most melyik? - kérdezte mosolyogva Gilbert.

- Nemigen szeretek hazudni, s állandóan azt tapasztalom, hogy meg kell fontolni, mit mondjon az ember. Párizsi vagyok, ha olyan embert értünk ezen, aki régóta Párizsban lakik, és a párizsiak módjára él; születni azonban nem ott születtem. De miért e kérdés?

- Az imént folytatott beszélgetésünkről jutott eszembe. Azt akartam mondani, hogy ha ön Párizsban lakik, akkor bizonyára látta már Rousseau urat, akiről az előbb beszéltünk.

- Valóban láttam néhányszor.

- Nagy feltűnést kelt, amerre jár, ugye? Csodálják, mutogatják, mint az emberiség jótevőjét, nemde?

- Nem: csak a gyerekek futnak utána, és szüleik biztatására megdobálják.

- Teremtő Isten! - tört ki Gilbert-ből a fájdalmas megdöbbenés. - De gazdag legalább?

- Olykor ő is azon tűnődik, amin ön ma reggel: „Hol ebédelek?”

- De ha szegény is, nyilván tekintélyes, befolyásos, megbecsült férfiú?

- Esténként, amikor nyugovóra tér, nem tudja, hogy nem a Bastille-ban ébred-e másnap.

- Ó, hogy gyűlölheti az embereket!

- Se nem szereti, se nem gyűlöli őket; mindössze megundorodott tőlük.

- Nem gyűlöli az embereket, akik meghurcolják - tört ki Gilbert -, ezt nem érem fel ésszel!

- Rousseau világéletében szabad volt, uram; Rousseau világéletében volt olyan erős, hogy csak önmagára támaszkodjék, és az erő és a szabadság elnézővé és jóvá teszi az embert; csak a szolgaság és a gyengeség szüli a gonoszt.

- Ezért is akartam megmaradni szabadnak - jelentette ki büszkén Gilbert -; sejtettem, amit ön most elmagyarázott.

- Még a börtönben is szabad az ember, barátom - mondta az idegen -; ha Rousseau holnap a Bastille-ba kerülne, ami előbb vagy utóbb bizonyosan megtörténik, ott is ugyanolyan szabadon írna és gondolkodna, mint Svájc hegyei közt. Én sohasem vallottam, hogy akkor szabad az ember, ha azt teszi, amit akar; sokkal szabadabb akkor, ha semmilyen emberi hatalom nem kényszerítheti rá, hogy olyat tegyen, amit nem akar.

- Vajon Rousseau azt is megírta, amit ön most mondott, uram?

- Azt hiszem - mondta az idegen.

- De nem *A társadalmi szerződés*-ben?

- Nem, hanem egy újabb könyvében, amelynek a címe: *Egy magányos sétáló ábrándozásai.*

- Uram - jegyezte meg Gilbert -, azt hiszem, egy ponton találkozik a véleményünk.

- Éspedig?

- Mindketten szeretjük és csodáljuk Rousseau-t.

- Beszéljen csak a saját nevében, ifjú barátom, az ön kora még megengedi az ábrándozást.

- A dolgokban csalódhatunk, de emberekben soha.

- Sajnos, majd később tapasztalni fogja, hogy főként az emberekben kell csalódnia: Rousseau talán valamivel jóravalóbb ember, mint mások, de higgye meg, neki is vannak fogyatkozásai, méghozzá súlyosak.

Gilbert a fejét csóválta, arckifejezése hitetlenkedést árult el; ám az idegen, nem véve zokon ezt a nyilvánvaló udvariatlanságot, továbbra is ugyanolyan barátságosan beszélt vele.

- Térjünk vissza oda, ahonnét kiindultunk - mondta. - Én azt mondtam, hogy ön otthagyta versailles-i gazdáját.

- Én pedig - mondta Gilbert egy kissé szelídebben - azt feleltem önnek, hogy nekem nincsen gazdám, s még azt is hozzátehettem volna, csak rajtam múlott, hogy nagyon híres gazdám nem akadt, s hogy olyan állást utasítottam vissza, amelyért sokan irigyeltek volna.

- Állást?

- Igen; dologtalan nagyurak mulattatásáról kellett volna gondoskodnom: én azonban azt gondoltam, hogy fiatal lévén, még tanulhatok és járhatom a magam útját, ahelyett, hogy elvesztegessem a fiatalság drága éveit, és eltűrjem, hogy személyemben megalázzák az emberi nem méltóságát.

- Nagyon helyes - mondta az idegen komolyan -; de hogy akarja a saját útját járni, van már határozott terve?

- Uram, én orvos akarok lenni.

- Szép és nemes hivatás, és szabadon választhat a szerény és áldozatos, igazi tudomány meg az arcátlan, aranyat termő, pöffedt sarlatánság között. Ha szereti az igazságot, ifjú barátom, legyen orvos: ha szereti a feltűnést, akkor is az legyen.

- De a tanuláshoz sok pénz kell, ugye, uram?

- Hát pénz, bizony kell; de hogy sok, az túlzás.

- Az bizonyos - folytatta Gilbert -, hogy Jean-Jacques Rousseau, aki mindent tud, ingyen tanult.

- Ingyen!... Jaj, fiatal barátom - mondta az aggastyán szomorú mosollyal -, ön semmire sem tartja azt, amit Isten a legbecsesebb kincsként adott az embernek: a nyílt szívet, a jó egészséget, a nyugodt alvást; bizony, ennyibe került a genfi filozófusnak az a csekélyke tudás, amire szert tett.

- Csekélyke tudás! - hördült fel Gilbert szinte haragosan.

- Persze; kérdezősködjék csak felőle, s majd meghallja, mit mondanak.

- Először is, nagy muzsikus.

- No igen, mivel XV. Lajos király olyan szívesen énekelte az *Elvesztettem a szolgámat* kezdetű dalát; de attól *A falusi próféta* még nem lesz jó opera.

- Kiváló botanikus. Olvassa csak el a leveleit, nekem csak néhány össze nem függő lapot sikerült megszereznem; ön azonban, aki füveket gyűjt az erdőn, bizonyára ismeri őket.

- Ej, gyakran botanikusnak hiszi magát, aki csak...

- Fejezze be.

- ...csak füvesember... s még annak is...

- És ön melyik?... Füvesember vagy botanikus?

- Ó, én csak szerény és tudatlan kis füvesember vagyok Istennek ahhoz a csodájához képest, amelyet növénynek és virágnak neveznek.

- Tud ő latinul?

- Nagyon rosszul.

- Pedig egy újságban azt olvastam, hogy lefordított egy Tacitus nevű régi szerzőt.

- Mert elbizakodottságában - sajnos, olykor mindenkire rájöhet az elbizakodottság -, mert elbizakodottságában mindenbe bele akart vágni; de maga is megmondja az első könyv előszavában - egyébként csak ezt az egy könyvet fordította le -, hogy elég gyengén ért latinul, és Tacitus, aki kemény ellenfél, hamarosan el is csüggesztette. Nem, nem, kedves ifjú barátom, bármint lelkesedjék is, nincsenek egyetemes tudású emberek, és higgye el nekem, mélységben majdnem mindig elveszítjük, amit a felületen nyerünk. A legsekélyebb vizű folyócska is kiönt, ha felhőszakadás van, s úgy szétterül, mintha tó lenne. De próbáljon csak hajót bocsátani rá, nyomban megfeneklik.

- És az ön véleménye szerint Rousseau ilyen felületes ember?

- Igen; mindössze talán szélesebb felületet nyújt, mint a többi ember - mondta az idegen.

- Sok ember boldog lenne, azt hiszem, ha ekkora felületen mozoghatna.

- Rólam beszél? - kérdezte az idegen kedélyesen, amivel egyszeriben leszerelte Gilbert-t.

- Ó, Isten őrizz! - kiáltotta. - Olyan jólesik önnel beszélgetnem, dehogy akarnám megbántani.

- És miért találja kellemesnek a velem való társalgást? Mert azt alig hinném, hogy egy falat kenyérért és néhány szem cseresznyéért hízelegne!

- Igaza van. A világ minden kincséért sem hízelegnék senkinek; de tudja meg, hogy ön az első, aki nem olyan lekicsinylőn beszél velem, ahogy a gyerekkel szoktak, hanem jóindulatúan, ahogy egy ifjúval beszél az ember. Noha Rousseau-t illetően nem értettünk egyet, van az ön lelki szelídsége mögött valami emelkedettség, ami vonzza a lelkemet. Míg önnel beszélgetek, úgy érzem, mintha egy lefüggönyzött, gazdag szalonban volnék, amelynek gazdagságát megsejtem a sötétben is. Csak öntől függene, hogy fénysugarat bocsátva a társalgásba, egészen elkápráztasson.

- És ön hol tanult meg ilyen választékosan beszélni, hogy az ember azt hinné, nagyobb a képzettsége, mint amennyit bevall?

- Ez most első ízben van így, uram, és magam is csodálkozom, hogy milyen kifejezéseket használok: némelyiknek a jelentését is alig tudom, s csak úgy alkalmazom őket, ahogy hallottam valamikor. Vagy könyvben láttam őket, olvasás közben, de fel sem fogtam, mit jelentenek.

- Sokat olvasott?

- Nagyon sokat; de majd elkezdem elölről.

- Az aggastyán csodálkozva pillantott Gilbert-re.

- Tudniillik, mindent elolvastam, ami a kezembe került, jobban mondva, mindent felfaltam, jó és rossz könyvet egyaránt. Ó, ha valaki irányította volna olvasmányaimat, ha megmondta volna, mit felejtsek el, s mire emlékezzem!... De bocsásson meg, uram, megfeledkeztem róla, hogy noha az ön mondanivalója érdekes számomra, nem bizonyos, hogy az enyém is az önnek: ön növényt gyűjtött, s én talán zavarom, nemde?

Gilbert úgy tett, mintha menni készülne, de nagyon szerette volna, ha még marasztalják. Az aggastyán olyan figyelmesen nézte azzal az apró, szürke szemével, mintha olvasna a szívében.

- Nem zavar - mondta -, a ládikám majdnem tele van, s már csak néhány mohafajtát keresek; azt hallottam, szép Vénusz-fodorka van ezen a vidéken.

- Megálljon csak - mondta Gilbert -, azt hiszem, láttam én az előbb egy sziklán, amit keres.

- Messze van ide?

- Nem, alig ötvenlépésnyire.

- De honnan tudja, hogy az a növény, amit látott, Vénusz-fodorka volt?

- Az erdőben nőttem fel, uram; azonkívül az a lány, akivel nevelkedtem, szintén foglalkozott botanikával; volt növénygyűjtője is, és minden növény alá maga írta be az elnevezését. Gyakran nézegettem a növényeit meg a neveket, és úgy rémlik, mintha egy mohafajta alatt, amelyet én csak kövimoha néven ismertem, Vénusz-fodorka állt volna.

- Úgy érzi, volna kedve a botanikához?

- Ó, uram, valahányszor azt hallottam Nicole-tól - Nicole a szobalánya volt Andrée kisasszonynak -, valahányszor azt hallottam tőle, hogy az úrnője hasztalan keresgéli egyik vagy másik fajta növényt Taverney környékén, arra kértem, próbálja megtudakolni, milyen alakja is van annak a növénynek. Andrée kisasszony ilyenkor, nem is sejtve, hogy tőlem ered a kérés, gyakran papírra vetette pár ceruzavonással a rajzát. Nicole rögtön elvette a rajzot, és nekem adta. Én pedig addig jártam a rétet, a mezőt meg az erdőt, míg rá nem akadtam a kérdéses növényre. Mikor megtaláltam, kiástam a földből, és éjjel beültettem a gyepágy közepére -; Andrée kisasszony meg egy szép reggelen, séta közben, felsikoltott örömében: „Jaj, Istenem! milyen furcsa, itt az a növény, amit olyan régóta keresek!”

Az aggastyán még figyelmesebben nézte Gilbert-t, mint eddig, s ha Gilbert, végiggondolva, hogy mi mindent beszélt össze, restelkedve le nem hajtja a fejét, láthatta volna, hogy gyöngéd érdeklődés is vegyül ebbe a figyelembe.

- Nos, fiatal barátom - mondta -, folytassa csak a botanikát; a botanika a legrövidebb úton elvezeti majd az orvostudományhoz. Isten semmit nem teremtett hiába, higgye el nekem, és egy napon minden egyes növénynek meglesz a helye a tudomány könyvében. Előbb csak ismerje fel a gyógynövényeket, később majd megtanulja a tulajdonságaikat is.

- Párizsban vannak iskolák, ugye?

- Még ingyenes iskolák is: például, a sebészeti iskola, a mostani kormányzatnak egyik dicséretes létesítménye.

- Majd beiratkozom oda.

- Annál mi sem könnyebb; felteszem ugyanis, hogy a szülei, eltökéltségét látván, gondoskodnak majd eltartásáról.

- Nincsenek szüleim; de legyen nyugodt, majd megélek én a munkámból.

- Bizonyára, és minthogy olvasta Rousseau műveit, nyilván tudja, hogy minden embernek, még a fejedelem gyermekének is, tanulnia kell valamilyen mesterséget.

- Nem olvastam az *Émile*-t; gondolom ugyanis, hogy az *Émile*-ben olvasható ez a tanács, nemde?

- Ott.

- Ellenben hallottam, amint Taverney úr, aki csak csúfolódott ezen az elven, azon sajnálkozott, hogy nem adta bútorasztalosnak a fiát.

- És végül is minek adta? - kérdezte az idegen.

- Katonatisztnek - felelte Gilbert.

Az aggastyán elmosolyodott.

- Hát igen, mind ilyenek ezek a nemesek: ahelyett, hogy olyan mesterségre taníttatnák a gyerekeiket, amiből megélnek, olyanra taníttatják őket, amibe belehalnak. Aztán jön a forradalom, a forradalom nyomán a száműzetés, és ők mehetnek külhonba koldulni vagy a kardjukat árulni, ami még annál is rosszabb; ön azonban nem nemesi származék, s gondolom, ért valami mesterséghez.

- Uram, mondtam már önnek, hogy nem értek semmihez: ezenfelül, meg kell vallanom, leküzdhetetlen irtózás él bennem minden olyan munkától, amely durva és nyers mozgást kényszerít a testre.

- Ejnye! - szólt az öregember -, eszerint hát lusta volna?

- Ó, nem vagyok én lusta; de ne testi munkát kényszerítsenek rám, inkább lássanak el könyvekkel, adjanak egy sötét zugot, s majd meglátják, nem teszek-e egybe éjt és napot, hogy azzal foglalkozzam, amit választottam magamnak.

Az idegen pillantása az ifjú puha és fehér kezére tévedt.

- Ez hajlam dolga - jegyezte meg -, ez ösztönös dolog. Az effajta idegenkedések olykor jóra vezetnek; de helyesen kell irányítani őket. Végül is - kérdezte -, ha felsőbb osztályokba nem is, de elemi iskolába csak járt?

Gilbert a fejét rázta.

- Olvasni, írni tud?

- Anyám, mielőtt meghalt volna, szakított rá időt, hogy megtanítson olvasni, szegény mama!, amikor látta, hogy milyen vézna vagyok, mindig mondogatta: „Sosem lesz ebből derék munkás, papot vagy tudóst kell faragni belőle.” S ha untam a tanulást, ezt mondta: „Tanulj meg olvasni, Gilbert, s akkor nem kell fát hasogatnod, nem kell az eke szarvát fognod, nem kell követ törnöd”; és én tanultam. Sajnos, olvasni is alig tudtam, amikor anyám meghalt.

- És kitől tanult meg írni?

- Magamtól.

- Magától?

- Igen, egy bottal, amelyet kihegyeztem, és homokkal, amelyet átszitáltam, hogy finomabb legyen. Két évig úgy írtam, ahogy nyomtatnak, könyvből másolva ki a betűket, és sejtelmem sem volt, hogy másfajta betűk is léteznek azokon kívül, amelyeket több-kevesebb sikerrel lemásoltam. Aztán, egyszer, lehet annak vagy három esztendeje, Andrée kisasszony zárdába ment, néhány napig nem hallottunk hírt felőle, de aztán a levélhordó levelet hozott tőle, atyjának címezve. Ekkor láttam, hogy vannak másfajta betűk is, nemcsak a nyomtatottak. Taverney úr feltörte a pecsétet, és eldobta a borítékot; én féltő gonddal fölszedtem azt a borítékot, és eltettem; azután, amikor megint jött a levélhordó, felolvastattam vele a címzést; a borítékon ez volt: „De Taverney Maison-Rouge báró úrnak, saját kastélyában, postaállomás: Pierrefitte.”

Minden egyes betű fölé odaírtam megfelelő nyomtatott párját, és azt láttam, hogy három betű kivételével az egész ábécé megvan ebben a két sorban. Akkor utánarajzoltam Andrée kisasszony betűit. Egy hét leforgása alatt talán tízezerszer is leírtam azt a címzést, és a végén tudtam írni. Így hát jól-rosszul megtanultam írni, sőt, inkább jól, mint rosszul. Látja, uram, nem építek légvárakat, hiszen tudok írni, elolvastam mindent, ami a kezembe került, és megpróbáltam elmélkedni is mindazon, amit olvastam. Miért ne találhatnék valakit, aki hasznát veszi a tollamnak, egy világtalant, aki hasznát veszi a szememnek, vagy egy némát, aki hasznát veszi a nyelvemnek?

- Elfelejti, hogy akkor gazdája is lenne, azt pedig nem akarja. Titkár vagy felolvasó: másodrendű cseléd, semmi több.

- Ez igaz - dünnyögte Gilbert, elhalványodva -; de mindegy, akkor is célt kell érnem. Akár utcakövet szállítok Párizsban, akár vizet hordok, ha kell, de mindenképpen célt érek, vagy belepusztulok útközben, és akkor is célnál leszek.

- Ejha! - mondta az idegen -, önben aztán van akarat és elszántság, amint látom.

- No és ön, uram, aki ilyen kedves hozzám, ön nem foglalkozik semmivel? - kérdezte Gilbert.
- Az öltözetéről ítélve, pénzes ember.

Az aggastyán elmosolyodott, szelíden és szomorún.

- Van foglalkozásom, az igaz - mondta -, hiszen mindenki kell hogy foglalkozzék valamivel, de az a pénztől ugyancsak messze esik. Pénzes ember nem gyűjtene növényt.

- Ön hivatásos növénygyűjtő?

- Úgy is mondhatjuk.

- Tehát szegény ember?

- Az.

- Csak a szegények adakozók! A szegénységük bölccsé teszi őket, s jó tanácsuk többet ér az aranynál. Adjon hát tanácsot nekem.

- Annál talán többet is adhatok.

Gilbert elmosolyodott.

- Sejtettem - mondta.

- Mit gondol, mennyiből tudna megélni?

- Ó, nagyon kevésből.

- Talán nem is ismeri Párizst?

- Tegnap láttam először, a luciennes-i halmokról.

- Tehát azt sem tudja, milyen költséges az élet a nagyvárosban?

- Körülbelül mibe kerülne?... Adjon valami fogódzót.

- Örömest. Nézze, ami például egy souba kerül vidéken, az Párizsban három sou.

- Nos hát - mondta Gilbert -, tegyük fel, hogy van egy odúm, ahol munka után meghúzhatom magam, akkor napi hat sou körülbelül elegendő a megélhetéshez.

- Jól van, jól van, barátom - örvendezett az idegen. - Ilyen ember kell nekem! Jöjjön velem Párizsba, s én majd kerítek önnek független állást, amiből megél.

- Ó, uram! - kiáltott fel Gilbert mámorosan az örömtől.

Aztán összeszedte magát:

- De ugye, valóban dolgoznom kell, s nemcsak alamizsnát kínál?

- Természetesen. Ó, legyen nyugodt, gyermekem, nem vagyok én olyan gazdag, hogy alamizsnát osztogassak, s főként nem bolond, hogy csak úgy vaktában tegyem.

- Nagyszerű - lelkendezett Gilbert, aki ettől a bizalmatlankodó kijelentéstől inkább megkönnyebbült, semhogy megsértődött volna. - Ez már beszéd! Elfogadom ajánlatát, és hálás vagyok érte.

- Tehát megegyeztünk, velem jön Párizsba?

- Igen, uram, ha ön is akarja.

- Persze hogy akarom, hiszen én ajánlottam.

- Mi lesz a kötelességem?

- Semmi... egyéb, mint, hogy dolgozzék; de maga szabja meg a munkáját is; joga lesz rá, hogy fiatal legyen, hogy boldog legyen, hogy szabad legyen, sőt, még arra is lesz joga, hogy lustálkodjék... ha kiérdemelte a semmittevést - mondta az idegen, önkéntelenül elmosolyodva.

Aztán az égre emelte szemét, és felsóhajtott:

- Ó, fiatalság! Ó, erő! Ó, szabadság!

És e szavak nyomán valami kifejezhetetlen, költői mélabú tükröződött finom és tiszta vonásain.

Aztán fölállt, s botjára támaszkodott.

- Most pedig - mondta vidámabban -, most, hogy van már állása, hajlandó velem még egy ládikára való növényt gyűjteni? Ezeken a szürke papírlapokon fogjuk osztályozni az első gyűjtés eredményét. De mondja csak: nem éhes? Van még kenyerem.

- Tegyük el délutánra, uram, ha ön is úgy akarja.

- Akkor legalább a cseresznyét egye meg, úgyis csak útban lenne.

- Ha így van, hát nem bánom; de hadd vigyem én a ládikáját; így ön is könnyebben jár majd, az én lábam meg, azt hiszem, a megszokás folytán amúgy is felveszi a versenyt az önével.

- De lám csak, máris szerencsét hozott; ha nem csalódom, az ott egy *vicris hieracioides*, már reggel óta hiába keresgéltem; itt meg, vigyázzon, rá ne lépjen! egy *cerastium aquaticum*. Várjon, várjon! Le ne tépje! Ó, ön még nem igazi füvesember, kedves barátom; ez itt még olyan nedvdús, hogy nem szabad letépni; a másik pedig még nem fejlődött ki eléggé. Ma délután három órakor újra erre jövünk, és leszedjük a *vicris hieracioides*-t, a *cerastium*-ot azonban csak egy hét múlva gyűjtjük be. Különben is meg akarom még mutatni természetes állapotában egy tudós barátomnak, akinek önt is figyelmébe fogom ajánlani. Most pedig jöjjön, vigyen el arra a helyre, amelyről az imént beszélt, s ahol azokat a szép Vénusz-fodorkákat látta.

Gilbert megindult újdonsült ismerőse előtt; az aggastyán a nyomában lépkedett, és mindkettőjüket elnyelte a sűrűség.

XLIV

Jacques úr

Gilbert, örvendezve jó szerencséjének, mely reménytelen pillanataiban sosem hagyta támasz nélkül, Gilbert, mint mondottuk, elöl menetelt, hátra-hátrapillantva arra a különös férfiúra, aki oly kevés szóval úgy lefegyverezte és megszelídítette.

Mutatta neki az utat a moháihoz, a valóban pompás Vénusz-fodorkákhoz. Az öregember összeszedett belőlük egy gyűjteményre valót, aztán újabb növények keresésére indultak.

Gilbert sokkal többet tudott a botanikából, semmint hitte volna. Erdős vidéken nőtt fel, úgy ismerte az erdei növényeket, mint a tenyerét; persze, csak a népi nevüket tudta. Ahányszor így emlegette őket, az aggastyán megmondta, mi a tudományos nevük, és Gilbert, ha később ugyanahhoz a családhoz tartozó egyedeket talált, megpróbálta utánamondani. Két vagy három ízben törte így kerékbe a görög vagy latin terminusokat. Az idegen ilyenkor ízeire bontotta a szót, és megmagyarázta neki a fogalom kapcsolatát a széttagolt kifejezéssel, Gilbert pedig ilyen módon nemcsak a növény nevét tanulta meg, hanem annak a görög vagy latin szónak a jelentését is, amellyel Plinius, Linné vagy Jussieu megjelölte a szóban forgó növényt.

Időnként megszólalt:

- De nagy kár, uram, hogy nem kereshetem meg a napi hat soumat így: napestig gyűjtögetve önnel a füveket! Higgye meg, egy percet sem henyélnék; még hat sou sem kellene: beérném egész nap annyi kenyérrel, amennyi önnél volt ma reggel. Az előbb olyan jó vizet ittam egy forrásból, akár Taverneyben, és az elmúlt éjjel jobb ízűen aludtam a fa tövében, ahová lefeküdtem, mintha egy szép kastélyban vetettek volna nekem ágyat.

Az idegen mosolygott.

- Barátom mondta -, jön majd a tél; a növények elszáradnak, a forrás befagy, szél süvít a kopasz fák között, s nem ez a szelíd szellő lengedez, amely most simogatja a fák lombját. Akkor majd fedélre, ruhára, tűzre lesz szüksége, és a napi hat soujából nem telnék szobára, tüzelőre és ruházkodásra.

Gilbert sóhajtott, folytatta a növénygyűjtést, és tovább kérdezősködött.

Így járták szinte egész nap Aulnay, Plessis-Piquet és Clamart erdeit Meudon alatt.

Gilbert, szokása szerint, már egészen közvetlen hangnemben beszélt útitársával. Az öregember csodálni való tapintatossággal kérdezgette; Gilbert azonban bizalmatlan, gyanakvó és félénk természetű volt, s a lehető legkevesebbet árulta el önmagáról.

Châtillonban az idegen kenyeret és tejet vásárolt, s útitársa nem tiltakozott ellene, hogy megfelezzék; azután Párizs felé vették útjukat, hogy Gilbert még fényes nappal érjen a városba.

A fiatalember szíve nagyot dobbant, ha csak rágondolt is, hogy Párizsban lesz, és nem is nagyon leplezte izgalmát, amikor a vanves-i dombról megpillantotta a Sainte-Geneviève-et, az Invalidusok kupoláját, a Miasszonyunk templomát és a házaknak azt a végtelen óceánját, amelynek kóbor hullámai úgy csapkodják a Montmartre, Belleville és Ménilmontant magaslatát, mintha jönne a dagály.

- Párizs! Ó, Párizs! - mormolta.

- Igen, Párizs - mondta az aggastyán -, házrengeteg, gondtenger. Minden egyes téglájából könny csordulna vagy vér fakadna, ha láthatóvá válna a falaiba zárt fájdalom.

Gilbert fékezte lelkesedését; egyébként hamarosan megcsappant az magától is.

Az Enfer vámsorompónál mentek be a városba. A külváros mocskos és bűzös volt; betegeket szállítottak hordágyon a kórházba; félmeztelen gyerkőcök henteregtek a sárban, kutyákkal, tehenekkel, disznókkal.

Gilbert arca elborult.

- Ocsmánynak találja, ugye? - kérdezte az öregember. - Nos, beljebb már nem lesz része ilyen színjátékban. Pedig milyen kincs a disznó vagy a tehén! S milyen öröm a gyerek! Sarat azonban mindenütt talál majd, mindenütt és mindörökké.

Gilbert-nek nem volt ellenére, hogy komor színben lássa Párizst; úgy fogadta hát az elébe táruló látványt, ahogy útitársa lefestette.

Ez utóbbi, ki eleinte bőbeszédűn szónokolt, mind hallgatagabb lett, ahogy közeledtek a város központjához, s végül egészen elnémult. Olyan gondterheltnek látszott, hogy Gilbert meg sem merte kérdezni tőle, milyen kertet lát amott, a rácson túl, s melyik hídon mennek át a Szajnán. A kert a Luxembourg kert volt, a híd pedig az Új-híd.

Mivel még mindig gyalogoltak, s mivel az idegen elmélázása már-már szorongásnak hatott, Gilbert megkockáztatta:

- Nagyon messze lakik még, uram?

- Mindjárt ott vagyunk - mondta az idegen, szemlátomást még lehangoltabban e kérdés nyomán.

A Sütőház utcában elmentek a fényűző Soissons Palota előtt, amelynek ablakai és főbejárata erre az utcára nyíltak, pompás kertje ellenben a Grenelle és a Két Tallér utcára nézett.

Elmentek egy templom előtt, mely nagyon megnyerte Gilbert tetszését. Megállt egy percre, hogy megcsodálja.

- Ez aztán szép épület - mondta.

- A Saint-Eustache-templom - mondta az aggastyán.

Majd fölpillantott, és ijedten fölkiáltott:

- Nyolc óra van! Szentséges Isten! Siessen, fiacskám, szedje a lábát!

Az idegen megnyújtotta lépteit, Gilbert a nyomában.

- Azt elfelejtettem mondani - közölte az idegen pár percnyi néma csönd után, melynek ridegsége már-már megijesztette Gilbert-t -, azt elfelejtettem mondani, hogy én nős vagyok.

- Igen? - hökkent meg Gilbert.

- Igen, és a feleségem amúgy párizsiasan lehord majd, hogy ilyen későn érünk haza; különben még azt is meg kell mondanom, hogy az idegenekkel nagyon bizalmatlan.

- Úgy gondolja, hogy vegyünk búcsút, uram? - kérdezte Gilbert, akinek lelkesedését végképp lehűtötte az, amit hallott.

- Dehogy, dehogy, barátom; meghívtam magamhoz, jöjjön csak.

- Megyek - mondta Gilbert.

- Erre, jobbra, már itt is vagyunk.

Gilbert föltekintett, s a sarki szatócsbolt fölött még kibetűzte az utca nevét a lebukó nap utolsó sugaránál: Mészégető utca.

Az idegen most már szinte futva ment tovább; ahogy közeledett a házához, úgy hatalmasodott el rajta az a lázas ijedelem, amiről már szólottunk fentebb.

Gilbert nem akarta elveszíteni a szeme elől, s ezért minduntalan beleütközött a járókelőkbe, a teherhordók málnáiba, a szekerek rúdjába, a taligák nyelébe.

Kalauza, mintha tökéletesen elfelejtette volna, hogy ő is ott van, csak szaporázta a lépést, szemmel láthatóan valami bosszantó dolog foglalkoztatta az elméjét.

Végre megállt egy tornácbejárat előtt, amelynek a felső része rácsos volt.

Kurta zsinór lógott ki egy lyukon, az öregember meghúzta a zsinórt, mire a kapu kinyílt.

Ekkor hátrafordult, s látva, hogy Gilbert tétován áll a kapuban, odaszólt neki:

- Jöjjön gyorsan.

Becsukta a kaput.

Gilbert botorkálva tett néhány lépést a homályban, majd megbotlott a meredek és sötét lépcső legalsó fokában. Az aggastyán, ki otthonosan mozgott itt, már vagy egy tucat lépcsőfokkal feljebb járt.

Gilbert utolérte, s ment, amíg az ment, megállt, amikor az megállt.

A lépcsőfordulóban két ajtó volt, előttük ronggyá koptatott gyékényszőnyeg.

Az idegen megrántott egy függönyzsinórra akasztott őzlábat, mire éles csengőszó harsant fel egy szobában. Csoszogó léptek hallatszottak, majd kinyílt az ajtó.

Egy ötven-ötvenöt éves forma nő állt a küszöbön.

Két hang szólalt meg egyszerre, egybevegyülve: az idegené az egyik, az ajtót nyitó nőé a másik.

Az egyik hang félénken rebegte:

- Nagyon késő van, drága Thérèse?

A másik csak rámorogta:

- Hát ilyenkor kell vacsorára jönni, Jacques?

- Jó, jó, majd jóváteszünk mindent - nyájaskodott az idegen, becsukva az ajtót, s elvéve Gilbert-től a bádogdobozt.

- Na nézzenek oda! Hordár! - méltatlankodott az öregasszony. - Még csak ez hiányzott! Szóval, egyedül már haza sem tudja cipelni azt a sok gizgazt. Jacques úrnak hordár kell! Nem rossz! Nagyúr lett Jacques úrból!

- Jól van már, no - békítgette az, akit Jacques néven ilyen csúnyán leteremtettek, és közben szépen kirakosgatta a kandalló párkányára a növényeit -; csillapodjék már, Thérèse.

- Legalább fizesse ki, és küldje már el, hogy ne hallgatózzék itt.

Gilbert halálsápadt lett, s egy ugrással az ajtónál termett. Jacques megállította.

- Az úr nem hordár - jelentette ki egy kissé keményebb hangon -, s még csak nem is kém. Vendég, én hívtam meg.

Az öregasszonynak lehanyatlott a karja a meglepetéstől.

- Vendég! - fortyant fel aztán. - Na még csak ez kellett!

- Ejnye, Thérèse - folytatta az idegen, de nyájas hangja egyre elszántabban csengett -, gyújtson már világot. Melegem van, és megszomjaztunk.

Az öregasszony zsémbelt még, előbb hangosabban, aztán egyre csöndesebben.

Majd kovakövet vett elő, s egy taplós szelence fölött megcsiholta; a kipattanó szikrák nyomban fellobbantották a szelencét.

Míg tartott a párbeszéd, majd a zsémbelődés, majd a rákövetkező csend, Gilbert mozdulatlanul, némán, szinte a földbe gyökerezett lábbal állt az ajtótól kétlépésnyire, és őszintén bánta már, hogy átlépett azon a küszöbön.

Jacques észrevette a fiatalember gyötrelmét.

- Lépjen beljebb, Gilbert úr, nagyon kérem - mondta.

Az öregasszony arrafelé fordította sárga és mogorva képét, hogy lássa azt az embert, akihez ilyen keresett udvariassággal beszél a férje. A sárgaréz gyertyatartóban álló vékony szál gyertya felnyúló lángjánál Gilbert most jobban megnézhette.

Az agyonbarázdált, rezes, helyenként májfoltos arc, az inkább mozgékony, semmint eleven szem, az inkább mohó, semmint mozgékony tekintet; a durva arcvonásokon elterülő hazug nyájasság, amelyre oly beszédesen rácáfolt az öregasszony hangja és az iménti fogadtatás: mindez nyomban heves ellenszenvet váltott ki Gilbert-ből.

De az öregasszony tetszését sem nyerte meg jobban a fiatalember sápadt és vékony arca, gyanakvó hallgatása és merev tartása.

- Azt elhiszem, hogy az uraknak melegük van és megszomjaztak - mondta. - Fárasztó is az, naphosszat az árnyas erdőn; hébe-hóba lehajol az ember egy-egy fűszálért, nagy munka az! Nyilván ez az úr is növényt gyűjt: mind ezt csinálja, akinek nincs tisztességes mestersége.

- Ez az úr - közölte Jacques mind keményebb hangon - tiszta szívű és becsületes ifjú ember, aki a mai napon megtisztelt társaságával, s akit az én jó Thérèse-em baráthoz illően megvendégel, ebben bizonyos vagyok.

- Étel csak kettőnek van - dörmögte Thérèse -, nem háromnak.

- Én mértékletes vagyok, s ő is az - mondta Jacques.

- Jó, jó, rendben van. Ismerem én ezt a mértékletességet. De azt közölhetem, hogy nincs itthon elegendő kenyér ennek a kétszeres mértékletességnek a csillapítására, én pedig nem mászok le három emeletet, hogy kenyeret kerítsek. Ilyenkor különben is zárva van a pék.

- Akkor majd lemegyek én - mondta Jacques, összevonva a szemöldökét. - Nyissa ki az ajtót, Thérèse.

- De...

- Semmi de!

- Jól van! Jól van! - dohogott az öregasszony, meghunyászkodva e mind parancsolóbb hangra, amelyre vonakodása késztette Jacques-ot. - Nem teljesítem-e mindig a szeszélyeit?... Majd beérjük azzal, amink van. Jöjjenek vacsorázni.

- Üljön mellém - mondta Jacques, odavezetve Gilbert-t a szomszéd szobában megterített asztalkához, amelyen a két teríték mellett egy-egy összegöngyölt és átkötött asztalkendő - az egyik piros, a másik fehér szalaggal volt átkötve - jelezte a házigazda és a háziasszony helyét.

A négyzet alakú, szűk szobácska falát fehér mintás, halványkék, olcsó papírkárpit borította. Két nagy térkép díszítette a szobát. A bútorzat mindössze hat szalmafonatú cseresznyefa székből, az említett asztalkából és a stoppolt harisnyával tömött sifonérból állott.

Gilbert leült; az öregasszony tányért tett elé és agyonhasznált evőeszközt, valamint egy gondosan kifényesített önkupát.

- Hát nem megy le? - kérdezte Jacques a feleségétől.

- Fölösleges - válaszolt az asszony mogorva hangon, elárulva, hogy milyen mérges Jacques-ra a győzelméért -; fölösleges, találtam még egy fél cipót a szekrényben. Ezzel együtt körülbelül másfél font kenyerünk van, érjük be vele.

Így szólván, az asztalra tette a levest.

Először Jacques-nak mert, utána Gilbert-nek; maga a levesestálból kanalazta.

Farkasétvággyal ettek mind a hárman. Gilbert, akit megijesztett az a krajcáros gondokról árulkodó összezördülés, amelyre ő adott okot az előbb, minden erővel igyekezett fékezni étvágyát. Mégis ő lett kész először.

Az öregasszony dühös pillantást vetett a gyorsan kiürült tányérra.

- Kik jártak ma itt? - kérdezte Jacques, hogy elvonja Thérèse figyelmét.

- A fél világ, szokás szerint - mondta az asszony. - Boufflers-nénak még régebben megígérte a négy kottát, Escars-nénak a két dalt, Penthièvre-nénak meg a kvartettet, kísérettel. Volt, aki maga jött el, mások érte küldtek. De hát az uraság füvet szedett, s minthogy szórakozni és dolgozni egyszerre nem lehet, a hölgyek kénytelen-kelletlen lemondtak a muzsikáról.

Jacques egy szót sem szólt, Gilbert nagy csodálkozására, aki arra számított, hogy dühbe gurul. Annak azonban, minthogy ezúttal csak őt bántották, a szeme se rebbent.

A leves után egy kis főtt marhahúst szolgáltak fel késkarcolta, keskeny fajansztálon.

Jacques csak módjával tálalt Gilbert-nek, mivel Thérèse árgus szemmel figyelte, utána magának is vett egy körülbelül ugyanakkora darabot, majd odatolta a tálat a háziasszony elé.

Az fogta a kenyeret, és vágott egy szeletet Gilbert-nek.

A szelet olyan vékonyka volt, hogy Jacques elvörösödött; megvárta míg neki is ad Thérèse, s vesz magának is, aztán kivette a kezéből a cipót, és így szólt:

- Szeljen csak magának a kenyérből, fiatal barátom, mégpedig étvágyához mérten, nagyon kérem; a kenyeret csak annak porciózzuk ki, aki pazarolja.

Vajas zöldbab volt a következő fogás.

- Látja, milyen szép zöld - mondta Jacques -; magunk tettük el, nagyon jóízű.

És Gilbert elé tolta a tálat.

- Köszönöm, uram - mondta ő -, jól megvacsoráztam, nem vagyok már éhes.

- Az úrnak különvéleménye van az eltett babunkról - jegyezte meg csípősen Thérèse -; jobban szeretné a frisset, csakhogy azt a mi pénztárcánk nem bírja el.

- Ellenkezőleg, asszonyom - mondta Gilbert -, nagyon szeretem, de én csak egy tál ételt szoktam enni.

- És vizet iszik? - kérdezte Jacques fölemelve a palackot.

- Csak vizet, uram.

Jacques töltött magának egy ujjnyi bort, tisztán.

- Most pedig, Thérèse - mondta, visszatéve a palackot az asztalra -, legyen szíves, gondoskodjék hálóhelyről ennek az ifjú embernek -; nyilván nagyon álmos.

Thérèse elejtette a villáját, és rémülten meredt a férjére.

- Hálóhelyről! Megbolondult? Idehoz nekem valakit éjszakára! Talán a saját ágyába fekteti? Igazán mondom, elment az esze! Most meg már kosztra, kvártélyra tart vendégeket? Hát rám ne számítson; keressen magának szakácsnőt és cselédlányt; elég nekem magát szolgálni, nemhogy mást is kiszolgáljak.

- Thérèse - mondta Jacques komoly, eltökélt hangon -; Thérèse, kedves barátnőm, kérem, hallgasson meg: csak egy éjszakáról van szó. Ez a fiatalember még sosem járt Párizsban; én hoztam ide. Nem engedem, hogy fogadóban háljon, még akkor sem engedem, ha - mint mondta - a saját ágyamba kell is fektetnem.

Miután másodjára is ily határozottan kinyilvánította akaratát, az aggastyán elhallgatott.

Thérèse, aki figyelmesen nézte, s szavai közben szinte tanulmányozta arcának minden egyes mozdulatát, ekkor láthatólag megértette, hogy nincs helye további vitának, és hirtelen harcmodort változtatott.

Ha ilyen makacsul harcol tovább is Gilbert ellen, csatát veszít; pártjára állt hát: igaz, olyan módon, ami nem sokban különbözött az árulástól.

- Valóban - mondta -, ez az ifjú úr önnel jött ide, s ön nyilván jól ismeri, miért ne maradna nálunk. Majd valahogy megágyazok neki a dolgozószobájában, az iratcsomók mellett.

- Ne, ne - tiltakozott Jacques hevesen -; a dolgozószoba nem alvásra való. A papiros könnyen tüzet fog.

- Bárcsak látnám! - dünnyögte Thérèse.

De fennhangon így folytatta:

- Akkor az előszobában, a pohárszék előtt?

- Ott sem.

- Akkor pedig, akármennyire akarjuk is mind a ketten, úgy látom, nincs rá lehetőség; hacsak az ön szobáját nem adjuk oda, vagy az enyémet...

- Úgy érzem, Thérèse, nem jó helyen kereskedik.

- Én?

- Maga hát. Nem gondolt a manzárdra?

- A padlást mondja?

- Nem padlás az, hanem egy száraz manzárdszoba, pompás kertekre néz, ami Párizsban ritkaság.

- Nem számít, uram, még ha történetesen padlás is az - szólt közbe Gilbert -, boldogan beérem vele, higgye meg.

- Szó sem lehet róla - tiltakozott Thérèse. - Ott szoktam teregetni.

- A fiatalember nem tesz kárt semmiben, Thérèse. Ugye, barátom, vigyáz majd rá, hogy ne essék baja e derék háziasszony fehérneműinek? Szegények vagyunk, minden veszteség súlyos csapás.

- Ó, legyen nyugodt, uram.

Jacques fölkelt és odament Thérèse-hez.

- Tudja, kedves barátném, nem akarom, hogy elkallódjon ez az ifjú ember. Párizs veszedelmes hely; itt majd vigyázunk rá.

- Tehát nevelni akarja. És legalább fizet az eltartásért a tanítványa?

- Nem, de nem kerül pénzünkbe, arról kezeskedem. Holnaptól fogva eltartja önmagát. Minthogy pedig a manzárdra amúgy sincsen szükségünk, legyünk jók hozzá, s adjuk neki oda szálláshelynek.

- Ezek a dologkerülők mind egy húron pendülnek! - morogta Thérèse, a vállát vonogatva.

- Uram - mondta Gilbert, aki jobban belefáradt, mint maga a házigazda, ebbe a lépésről lépésre folytatott szívós küzdelembe ezért a megalázó vendéglátásért -, én sohasem voltam a terhére senkinek, és nem akarom elsőnek éppen önt terhelni, aki olyan jóságos volt hozzám. Engedjen el, arra kérem. A híd mellett, amelyen átjöttünk, fákat láttam padokkal. Jól megalszom én, higgye el, valamelyik padon.

- Hogyne - mondta Jacques -, hogy az őrjárat letartóztassa, mint kóbor csavargót.

- Mivelhogy az - dünnyögte Thérèse, az asztalt leszedve.

- Jöjjön, jöjjön, fiatal barátom - hívta Jacques -, van ott fönn, ahogy emlékszem, egy jó szalmazsák. A padnál mindenesetre többet ér; s mivel úgyis beérte volna egy paddal...

- Ó, uram, eddig is csak szalmán háltam - mondta Gilbert. Majd egy füllentéssel is megtoldotta ezt az igazságot.

- A gyapjútól nagyon izzadok.

Jacques elmosolyodott.

- A szalma csakugyan frissítő hatású - mondta. - Hozzon az asztalról egy gyertyacsonkot, és jöjjön utánam.

Thérèse a fejét sem fordította Jacques felé. Csak felsóhajtott: legyőzték.

Gilbert föltápászkodott és követte pártfogóját.

Amint átmentek az előszobán, Gilbert meglátta a vízvezetéket.

- Drága a víz Párizsban, uram? - kérdezte.

- Nem, barátom; de még ha drága volna is, ezt a két dolgot: a vizet és a kenyeret nincs jogunk megtagadni a rászorulótól.

- Ó, csak azért kérdem, mert Taverneyben ingyen volt a víz, márpedig a szegények fényűzése a tisztálkodás.

- Vigye csak, barátom, vigye - biztatta Jacques, megmutatva Gilbert-nek a nagy cserépfazekat -, vigye csak.

És elindult a fiú előtt, azon tűnődve, hogy egy ilyen korú gyerekben miként egyesülhet a nép keménysége az úri ösztönökkel.

XLV

Jacques úr padlásszobája

A lépcső, mely szűk és meredek volt már a tornác végében is, ahol Gilbert megbotlott a legalsó lépcsőfokban, mind meredekebb lett, s egyre inkább elszűkült a harmadik emelettől kezdve, ahol Jacques úr lakott. Ő és védence kínnal-keservvel fölkapaszkodtak tehát a manzárdszobába. Ezúttal Thérèse igazat mondott; tényleg padlás volt ez, négy rekesztékre osztva, abból három lakatlan.

Az igazat megvallva, lakhatatlan is volt valamennyi, az is, amelyet Gilbert-nek szántak.

A tető meredeken ereszkedett alá a tetőgerincről, hegyesszöget alkotva a padlóval. E lejtős sík közepén egy üvegezetlen, rozzant fakeret bocsátotta be a fényt és a levegőt; a fényt fösvényül, a levegőt bőségesen, kivált téli zimankók idején.

Szerencsére most nyár közeledett, de, noha a meleg évszak már a küszöbön állt, Jacques kezében még így is majdnem elaludt a gyertya, amikor felértek a padlásra.

Az a szalmazsák, amelyet Jacques olyan dicsérőn emlegetett, valóban ott hevert a földön, s mint a helyiség legfontosabb berendezési tárgya, nyomban szemet szúrt a belépőnek. Itt-ott, megsárgult szélű, régi nyomtatványok tornyosodtak egérrágta salabakterek halmai között.

A keresztben kifeszített két kötélen - az első kis híja megfojtotta Gilbert-t - szárított hüvelyes babot és illatos füveket tartalmazó papírzacskók zörögtek, s női rongyokkal vegyes mosott ágynemű lengedezett az esti szélben.

- Szépnek nem szép - mondta Jacques -; de az alvás és a sötétség a legszegényebb kunyhót is egyenlővé teszi a legpompásabb palotával. Aludjon jól, fiatal barátom, ahogy csak az ön korában tud aludni az ember, és mi sem gátolja meg, hogy holnap reggel azt ne higgye, hogy a Louvre-ban aludt. De a tűzzel nagyon vigyázzon!

- Értem, uram - mondta Gilbert, akinek egy kissé kótyagos volt a feje mindattól, amit látott és hallott.

Jacques elmenőben rámosolygott, aztán még visszalépett.

- Holnap majd beszélgetünk - mondta. - Gondolom, nem ijed meg a munkától?

- Éppen ellenkezőleg, uram - válaszolta Gilbert -, mint tudja, leghőbb vágyam, hogy dolgozhassam.

- Nagyon derék dolog.

És Jacques megint az ajtó felé fordult.

- Csak emberhez méltó munka legyen, persze - fűzte hozzá Gilbert, aki szeretett akadékoskodni.

- Másfélét nem ismerek, ifjú barátom. Akkor hát, a holnapi viszontlátásra.

- Jó éjt, uram, és mindent köszönök - mondta Gilbert.

Jacques kiment, lelakatolta az ajtót kívülről, Gilbert pedig magára maradt padlásszobájában.

Először álmélkodva, majd elképedve, hogy Párizsban van, azon tűnődött, vajon valóban Párizs-e ez a város, ahol ilyen szobákat látni, amilyen az övé is.

Azután arra gondolt, hogy Jacques úr, mindent egybevéve, alamizsnát adott neki, és mivel jó néhányszor látta, hogyan alamizsnálkodnak Taverneyben, nemcsak hogy nem csodálkozott már, hanem csodálkozását lassanként a hála érzése váltotta fel.

Fogta a gyertyát, s körülvizslatta a padlástér minden zegét-zugát, nem feledkezve meg az óvatosságról, amit Jacques a lelkére kötött, s ügyet sem vetve Thérèse ruháira, amelyekből még takarónakvalót sem akart leszedni magának.

Megállapodott a nyomtatott papírok tornyai előtt, amelyek fölöttébb izgatták a kíváncsiságát.

Kötegelve voltak; nem nyúlt hozzájuk.

Kinyújtott nyakkal, mohó pillantással ment a papírkötegektől a babos zacskókhoz. A zacskók hófehér, szintén nyomtatott papírból voltak, gombostűvel összetűzve.

Egy hevesebb mozdulatra, Gilbert fejjel nekiment a kötélnek, mire az egyik zacskó lepottyant.

A fiatalember elsápadt, és jobban megijedt, mintha egy páncélszekrény zárját feszítette volna fel; sietve összekapkodta a földre hullott száraz babot, és visszarakta a zacskóba.

Míg ezzel bajlódott, gépiesen nézte a papirost, s a szeme, ugyancsak gépiesen elolvasott pár szót; e néhány szó felkeltette az érdeklődését. Kiöntötte a babot, s letelepedve a szalmazsákjára, olvasni kezdett, mivel ezek a szavak oly tökéletesen beleillettek gondolkodásmódjába, sőt, jellemébe, mintha egyenest neki írták volna, vagy mintha éppenséggel maga írta volna őket.

Ezt olvasta:

> *„Különben is, a varrónők, a szobalányok, a kis boltilányok sosem ejtettek kísértésbe; nekem úri kisasszonyok kellettek; ki-ki az ízlése szerint, az enyém meg mindig ilyen volt. E tekintetben nem úgy gondolkozom, mint Horatius. Engem ugyanis nem a társadalmi állás és a rang hívsága csábít, hanem a gondosabban ápolt bőr, a formásabb kéz, a megejtőbb cicomázkodás, a személyt körüllebegő finomság és tisztaság, a kifinomultabb ízlésről tanúskodó öltözködés és modor, a választékosabb és jobban szabott ruha, a kecsesebb cipellő, a szalagok, a csipkék, a szebben feltornyozott haj. Inkább választanék kevésbé szép nőt, akiben megvan mindez. Magam is nevetségesnek találom az ízlésemet, de nem én választok így, hanem a szívem.”*

Gilbert didergett, homlokán patakzott a veríték; lehetetlenség lett volna jobban kifejezni a saját gondolatait, jobban megfogalmazni a saját érzéseit, jobban elemezni a saját ízlését. Csak éppen Andrée nem az a *kevésbé szép nő, akiben megvan mindez.* Andrée-ban megvan mindez, a szépséggel együtt.

Gilbert mohón folytatta az olvasást.

A fentebb idézett sorok után egy ifjú és két hajadon bájos szerelmi története következett; sétalovaglás, elbájoló sikolyok, amelyek még bájosabbakká teszik a nőket, elárulván gyengeségüket; éjszakai lovaglás, az ifjú nyergében az egyik lánnyal, majd a még ennél is bájosabb és kéjesebb hazatérés.

Gilbert, akinek érdeklődése nőttön-nőtt, szétbontotta a zacskót, és szívdobogva elolvasott mindent az utolsó betűig; aztán megnézte a lápszámozást, és keresgélni kezdett, hátha megvan a folytatása is. A számozás megszakadt, de talált még hét vagy nyolc zacskót, amelyek láthatólag összetartoztak. Kiszedte belőlük a gombostűket, a babot kiborította a padlóra, a zacskókat sorba rakta és olvasott.

Ezúttal egészen másvalami következett. Az újabb könyvlapok egy szegény, névtelen ifjú és egy úri hölgy szerelméről szóltak. Az úri hölgy leereszkedett hozzá, vagy inkább az ifjú emelkedett fel a hölgyhöz, aki úgy fogadta, mint rangjabelit, a szeretőjévé tette, bevezetvén a szív rejtelmeibe, az olyannyira tünékeny ifjonti álomvilágba, mely az élet túlsó végéről nézve már csak ragyogó fényű, de sebesen tovatűnő meteornak tetszik, amint aláhullik a tavaszi csillagos égről.

Az ifjú nevét nem lehetett tudni. Az úri hölgyet de Warensnének hívták, neve édesen csengett, jólesett kimondani.

Gilbert beleélte magát a boldog tudatba, hogy így olvashatja át az egész éjszakát, s örömét még növelte az a bizonyosság, hogy hosszú sor zacskó függ még ott kibontatlanul, ám ekkor halk sercegésre kapta fel a fejét; a vörösréz tartóban átforrósodott gyertya belesüppedt a megolvadt faggyúba, a padlásszobát orrfacsaró bűz töltötte be, a kanóc kilobbant, és Gilbert sötétben maradt.

A baj olyan váratlanul történt, hogy semmi módon nem lehetett orvosolni, Gilbert, hogy olvasásában így megzavarták, majdnem sírva fakadt mérgében. A papírcsomót az ágya mellett púposodó babhalomra ejtette, s végighevert a szalmazsákon, ahol bosszúsága ellenére is csakhamar mély álomba merült.

Az ifjú úgy aludt, ahogy csak tizennyolc éves korában alszik az ember; nem is ébredt fel addig, míg meg nem csikordult a lakat, amelyet Jacques előző este tett fel a padlás ajtajára.

Fényes nappal volt már; Gilbert, felnyitva a szemét, látta, hogy házigazdája óvakodik be a szobába.

Pillantása ezután a szétszóródott babra s a könyvlapokká visszavedlett zacskókra tévedt.

Jacques tekintete ugyanoda vándorolt.

Gilbert érezte, hogy arcát elönti a vér, s nem is igen tudva, hogy mit beszél, megszólalt:

- Jó reggelt, uram - motyogta.

- Jó reggelt, barátom - köszöntötte Jacques -; jól aludt?

- Igen, uram.

- Talán csak nem holdkóros?

Gilbert nem tudta, mi az, hogy holdkóros, de azt megértette, hogy a kérdés a zacskókból kirázott babnak s a babjuk vesztett zacskóknak szól.

- Jaj, uram - mondta -, tudom, miért kérdi ezt; bizony én vagyok a bűnös ebben a rombolásban, töredelmesen megvallom vétkemet, de azt hiszem, helyre lehet hozni.

- Persze. De miért égett tövig a gyertyája?

- Nagyon sokáig fenn voltam.

- És miért volt fenn? - kérdezte Jacques gyanút fogva.

- Olvastam.

Jacques tekintete, most még gyanakvóbban körülfutott a zsúfolt padlásszobában.

- Ezt az első könyvlapot - mutatott rá Gilbert az első zacskóra, amelyet kibontott és elolvasott -, ezt az első könyvlapot csak véletlenül láttam meg, de annyira felkeltette a figyelmemet... De mondja csak, uram, hiszen ön annyi mindent tud, miféle könyv lapjai ezek?

Jacques közönyösen odapillantott, majd kijelentette:

- Nem tudom.

- Bizonyára regény lehet - vélekedett Gilbert -, nagyon szép regény.

- Regénynek gondolja?

- Annak, mert úgy beszélnek benne a szerelemről, mint a regényekben, csak éppen találóbban.

- Csakhogy azt olvasom itt a lap alján, hogy *Vallomások*, s ezért azt gondoltam...

- Mit gondolt?

- Hogy talán megtörtént esemény lehet.

- Ó, dehogy! Önmagáról nem beszél így az ember. Vallomása nagyon őszinte, ítélete teljesen elfogulatlan.

- Én meg azt hiszem, hogy ön téved - mondta élénken az öregember. - A szerző, éppen ellenkezőleg, példát akart mutatni a világnak, olyan valakinek a példáját, aki úgy mutatkozik meg felebarátai előtt, amilyennek Isten teremtette az embert.

- Hát ön tudja, ki a szerzője?

- Jean-Jacques Rousseau.

- Rousseau! - kiáltott föl meglepetten a fiatalember.

- Igen. Van itt néhány kitépett, elkallódott lap a legutolsó könyvéből.

- Eszerint Rousseau az a szegény, névtelen, ismeretlen fiatalember, aki úgyszólván végigkoldulja az országutakat, vagyis ugyanaz az ember, aki majdan megírja az *Émile*-t és *A társadalmi szerződés*-t?

- Ugyanaz vagy inkább nem ugyanaz - mondta az öregember olyan bánatos hanghordozással, amelyet bajos volna visszaadni. - Nem, mégsem ugyanaz; *A társadalmi szerződés* és az *Emile* szerzője olyan ember, aki megcsömörlött a világtól, az élettől, a dicsőségtől, szinte még az Istentől is; a másik... a másik Rousseau... de Warensné Rousseau-ja pedig gyermek, aki ugyanazon a kapun át lép be az életbe, amelyen a hajnal a világba; gyermek, a gyermekkor örömeivel, reményeivel. A két Rousseau között mély szakadék tátong, mely örökre elválasztja őket egymástól... harminc esztendő gyötrelmei!

Az aggastyán bólogatott, csüggedten leeresztette a karját, és mélyen elrévedezett.

Gilbert-t mintha főbe kólintották volna.

- Eszerint - kérdezte - az a kaland Galley kisasszonnyal és de Graffenried kisasszonnyal való igaz? És valóban olyan heves szerelemre gyulladt de Warensné iránt? És nemcsak valami szédületes hazugság, hogy övé lett az asszony, akit szeretett, és hogy ez a szerelem meggyötörte, ahelyett, hogy - mint remélte - a hetedik mennyországba emelte volna?

- Fiatalember - mondta az aggastyán -, Rousseau sohasem hazudott. Emlékezzék a jelmondatára: *Vitam impendere vero.*

- Hallottam már - mondta Gilbert -; de minthogy nem tudok latinul, sosem értettem.

- Ezt jelenti: „Áldozd fel az életed az igazságért."

- Eszerint lehetséges - folytatta Gilbert -, hogy egy szép hölgy, egy nagyúri dáma beleszeressen valakibe, aki olyan alacsony sorból származott, mint Rousseau! Jaj, Istenem! Tudja-e, milyen bolond reménységgel tölti ez el mindazokat, akik hasonlóan alacsony sorból származván magasabbra vetették szemüket?

- Ön is szerelmes - kérdezte Jacques -, s úgy látja, helyzete Rousseau-éhoz hasonló?

Gilbert elpirult; a kérdésre azonban nem válaszolt.

- De nem minden nő olyan ám, mint de Warensné - mondta -; vannak fennhéjázók, gőgösek, hozzáférhetetlenek, és ezeket szeretni dőreség.

- Csakhogy, fiatal barátom, ilyen lehetősége nemegyszer volt Rousseau-nak is - mondta az aggastyán.

- Igen ám! - kiáltott fel Gilbert -, de ő Rousseau volt. Ha én csak egy szikráját érezném magamban annak a tűznek, amely az ő szívét égette, ragyogó elméjét hevítve, akkor én bizonyosan...

- Nos?

- Nos, akkor én azt gondolnám, hogy nincs nő, ha mégoly előkelő származású úri dáma is, aki felérne hozzám; így azonban, hogy semmi vagyok, s nem él bennem az elhivatottság bizonyossága, ha fölfelé tekintek, belekáprázik a szemem. Ó, bárcsak beszélhetnék Rousseau-val!

- Aztán miért?

- Megkérdezném tőle, hogy ha de Warensné nem nyúl le érte, vajon ő akkor is fölemelkedett volna-e hozzá; ezt kérdezném tőle: „Ha megtagadták volna öntől azt a szerelmet, amely úgy meggyötörte, vajon nem csikarta volna-e ki mégis, akár...?”

A fiatalember megakadt.

- Akár...? - ismételte meg az aggastyán.

- Akár bűnös módon is!

Jacques összerezzent.

- A feleségem nyilván fölébredt már - mondta, véget vetve a beszélgetésnek -; menjünk le. Munkásember különben sem kezdheti elég korán a napját: jöjjön, fiatal barátom, jöjjön.

- Igaz - mondta Gilbert -; bocsásson meg, uram; de némely beszélgetés valósággal megrészegít, némely könyv fellelkesít, némely gondolat szinte megbolondít.

- Ej, ej, barátom, ön szerelmes - mondta az aggastyán.

Gilbert nem felelt rá, nekiállt, hogy összeszedje a babot, s újra összetűzködje a papírzacskókat; Jacques hagyta.

- Nem valami fényűző a lakása - mondta neki -: de végtére is itt megvan mindene, ami kell, s ha korábban kel föl, élvezheti az ablakon beáradó pompás virágillatot, amit nagyon meg kell becsülni a nagyvárost fertőző, émelyítő bűzök között. A Jussienne utcai kertek vannak odalent: most virágzanak a hársak és a kányafák; ugye, a szegény rab, ha reggel belélegzi az illatukat, egy napra való boldogságot gyűjthet magába?

- Szeretni én is szeretem - mondta Gilbert -, de úgy megszoktam már, hogy nem is igen veszem észre.

- Mondja inkább, hogy nem hagyta még olyan régen oda a faluját, hogy máris sajnálnia kelljen. De már készen is van; menjünk dolgozni.

Mutatva Gilbert-nek az utat, Jacques kinyitotta előtte az ajtót, majd megint belakatolta.

Jacques most egyenest abba a helyiségbe vezette társát, amelyet Thérèse előző nap dolgozószobaként említett.

Lepkék üveg alatt, fekete fakeretbe foglalt növények és ásványok, diófa könyvszekrény könyvekkel, hosszú, keskeny asztal, rajta agyonkoptatott, zöld és fekete kis gyapjúterítő példás rendben sorakozó kéziratokkal, négy sötétre pácolt cseresznyefa karosszék fekete lószőrpárnákkal: ez volt a szoba bútorzata; mindez fényesre dörzsölve, kifogástalan rendben, ragyogó tisztán, de szemnek és szívnek idegenül, mivel a napfény csak szürkén és halványan szivárgott át a durva posztófüggönyökön, a fényűzés, sőt a kényelem is láthatóan igen messze esett ettől a kihűlt hamutól, ettől a fekete tűzhelytől.

Csak a négy egyenes lábon álló kis rózsafa csembaló, meg a kandallón a „Dolt, Arsenal" feliratú keskeny rokokó állóóra jelezte - az egyik azzal, hogy acélhúrjai meg-megpendültek, valahányszor kocsi dübörgött el az utcán, a másik meg ezüstingájával -, hogy van élet is ebben a sírboltban.

Gilbert megilletődötten lépett ebbe a szobába, amelyről az imént adtunk képet az olvasónak; a berendezést szinte fényűzőnek találta, mivel a Taverney kastélyra emlékeztette; különösen a viaszolt padló nyerte meg tetszését.

- Üljön le - mondta neki Jacques, az ablakmélyedésben álló másik kisasztalra mutatva -, el akarom mondani, miféle munkát szántam önnek.

Gilbert sietve szót fogadott.

- Tudja, mi ez? - kérdezte az öregember.

Egyenlő sorközökben megvonalazott papirost tartott Gilbert elé.

- Hogyne tudnám - válaszolt az -; kottapapír.

- Nahát! Ha egy ilyen lapot annak rendje és módja szerint befeketítek, vagyis annyi kottafejet írok rá, amennyi csak ráfér, megkeresek vele tíz sout; az árát magam szabtam meg. Gondolja, hogy meg tudná tanulni a kottamásolást?

- Igen, uram, azt hiszem.

- De nem folyik-e majd össze a szeme előtt ez az egy, két vagy három vonással átdöfött, apró fekete pontokból álló zagyvalék?

- Az igaz, uram, hogy első pillantásra nem sokat értek belőle; de ha odafigyelek, meg tudom különböztetni egymástól a hangjegyeket; ez itt például egy *fa*.

- Hol?

- Itt, a legfelső vonalra tűzve.

- És ez a másik itt, az első vonalközben?

- Az is *fa*.

- Hát ez a hangjegy itt, amelyik a második soron ül?

- Ez *sol*.

- De hisz ön tud kottát olvasni, ugye?

- Azaz, hogy tudom a hangjegyek nevét, de nem ismerem az értéküket.

- És azt tudja-e, mi az a fél, a negyed, a nyolcad, a tizenhatod és a harmincketted?

- Ó, igen, tudom.

- És ezek a jelek?

- Ez egy negyed szünetjel.

- Hát ez?

- Kereszt.

- Hát ez?

- Ez egy b.

- Remek! Hanem tanulatlan ember létére - jegyezte meg Jacques, és szemét megint elfelhőzte a szinte állandósult bizalmatlanság -, tanulatlan ember létére, ugyanúgy ért a zenéhez, mint a botanikához, s mint - kis híján - a szerelemhez is.

- Ó, uram - mondta Gilbert elpirulva -, ne csúfolódjék.

- Ellenkezőleg, fiacskám, csodálom. A zene művészete csak a többi tanulmány után következik, ön pedig azt állította, hogy nem részesült oktatásban, azt mondta, hogy nem tanult semmit.

- Ez így is van, uram.

- De hát csak nem magától jött rá, hogy ez a fekete pont a legfelső soron egy *fa*?

- Uram - válaszolta Gilbert halkan, lehajtva a fejét -, abban a házban, ahol éltem, volt egy... egy fiatal személy, aki csembalózott.

- Ahá! Az, aki botanizált is, ugye? - szólt közbe Jacques.

- Pontosan, uram; és igen szépen játszott ezen a hangszeren.

- Igazán?

- Igen, én pedig rajongok a zenéért.

- Mindez még nem ok rá, hogy ismerje a hangjegyeket.

- Uram, azt olvastam Rousseau-nál, hogy tökéletlen ember az, aki csak az okozatot élvezi, de nem tárja fel az okát.

- Igen, de azt is olvashatta - mondta Jacques -, hogy e kutatás által tökéletesítvén magát, az ember elveszíti örömét, természetességét, ösztöneit.

- Nem baj - mondta Gilbert -, ha a tanulásban olyan élvezetet talál, amely felér az elveszítettel.

Jacques meglepetten fordult felé.

- Ejnye - mondta -, ön nemcsak botanikus, nemcsak muzsikus, hanem logikus elme is.

- Sajnos, uram, nem vagyok én sem botanikus, sem muzsikus, sem logikus elme; meg tudok különböztetni egy hangjegyet egy másik hangjegytől, egy jelet egy másik jeltől, ennyi az egész tudományom.

- Szolmizált már?

- Nem én!

- Nem baj! Azért próbálja meg lemásolni ezt. Itt van vonalazott papír: de vigyázzon, el ne rontsa, nagyon sokba kerül. Sőt, vegyen inkább elő tiszta papírt, vonalazza meg, és azon próbálkozzék.

- Igen, uram, úgy teszek, ahogy tanácsolja; de hadd mondjam meg önnek, ez nem egész életemre szóló foglalkozás; ha ugyanis zeneműveket akarok írni, amihez nem értek, jobb, ha felcsapok utcai írnoknak.

- Fiacskám, fiacskám, meggondolatlanul beszél, vigyázzon a nyelvére.

- Én?

- Maga hát. Talán az utcai írnok éjjel dolgozik s keresi meg a kenyerét?

- Nem.

- Nahát akkor! Figyeljen most rám: aki ügyes, az két vagy háromórás éjjeli munkával öt, sőt hat lapot is lemásolhat, ha kellő gyakorlattal elérte, hogy puhán és könnyedén írjon, tisztán dolgozzon, és megszokta, hogy olvasás közben ne nézegesse állandóan a másolandó mintát. Hat oldal három frankot jelent; ebből meg lehet élni; ne mondjon ellent, hiszen ön csak hat sout kér. Ennélfogva, kétórai éjjeli munka árán hallgathatja a sebészeti, az orvosi és a botanikai iskola előadásait.

- Ó, most már értem, uram - kiáltott fel Gilbert -, és köszönöm, szívből köszönöm!

Azzal fölébe hajolt a fehér papírlapnak, amelyet elébe tett az aggastyán.

XLVI

Ki volt Jacques úr?

Gilbert serényen dolgozott, és a papírlapja lassan megtelt a lelkiismeretesen gyakorolt próbaírással, miközben az aggastyán, aki figyelte egy darabig, hogyan csinálja, maga is leült a másik asztalhoz, és javítgatni kezdte a nyomtatott íveket, amelyek olyanok voltak, mint a babos zacskók a padláson.

Így telt el három óra, és az állóóra kilencet ütött, amikor Thérèse rontott be a szobába.

Jacques fölpillantott.

- Gyorsan, gyorsan! - mondta a háziasszony -, menjen a nagyszobába. Most meg egy herceg van itt. Istenem Uram! Mikor ér már véget ez a fenséges búcsújárás? Csak eszébe ne jusson ennek is, mint a múltkor de Chartres hercegnek, hogy velünk akar reggelizni!

- És ki ez a herceg? - kérdezte halkan Jacques.

- De Conti herceg úr őfensége.

Gilbert, e név hallatán, a vonalazott papírjára csöppentett egy *sol*-t; amire Bridoison, ha történetesen ebben a korban élt volna, inkább azt mondja, hogy p... pa... paca, semmint, hogy hangjegy.

- Egy herceg, a királyi családból! - mormolta.

Jacques mosolyogva ment ki Thérèse nyomában, aki újra becsukta az ajtót.

Gilbert ekkor körülpillantott, s látva, hogy egyedül van, nyugtalanul emelte föl a fejét.

- Hová kerültem tulajdonképpen? - kiáltott fel. - Hercegek, nagyurak Jacques úrnál! De Chartres herceg úr, de Conti herceg úr őfensége egy kottamásolónál!

Az ajtóhoz settenkedett, hogy hallgatózzék; a szíve izgatottan vert.

Jacques úr és a herceg már túljutottak az első üdvözlő szavakon: most a herceg beszélt.

- Szerettem volna magammal vinni önt - mondta.

- Ugyan minek, herceg? - kérdezte Jacques.

- Hát, hogy bemutassam a trónörökösnének. Új nap süt a filozófiára, kedves filozófusom.

- Hála és köszönet jó szándékáért, fenséges uram; de nem mehetek önnel, lehetetlen.

- De hiszen Pompadournéval is elment Fontainebleau-ba, most hat éve!

- Hat évvel fiatalabb voltam; ma ezer nyavalyám a székhez szegez.

- És az embergyűlölete.

- És ha úgy volna is, fenséges uram? Nem érdekel olyan nagyon a világ, hogy feláldozzam érte a nyugalmamat!

- Na jó! Elengedem önnek Saint-Denis-t és a díszfogadást, s elviszem egyenest a Muette-be, ahol ő királyi fensége éjszakázik holnapután.

- Tehát a királyi fenség holnapután érkezik Saint-Denis-be?

- Teljes kíséretével. Gondolja meg: két mérföld nem a világ, egykettőre ott van. S a hercegnő, mint mondják, remekül muzsikál; Gluck tanítványa.

Gilbert nem hallott többet. Mihelyt meghallotta, hogy: „A trónörökösné holnapután teljes kíséretével Saint-Denis-be érkezik”, csak egy dolog járt a fejében, az, hogy két nap múlva két mérföldnyire lesz Andrée-tól.

E gondolat úgy elkápráztatta, mintha vakító tükörre tévedt volna a tekintete.

Két érzés viaskodott benne, s az erősebbik győzött. A szerelem úrrá lett a kíváncsiságon; Gilbert úgy érezte egy percig, hogy menten megfullad ebben a szűk kis szobában; az ablakhoz rohant, hogy feltépje, az azonban le volt lakatolva belülről, nyilván, hogy a szemközti lakásból ne lehessen látni, mi történik Jacques úr dolgozószobájában.

Visszazuhant a székébe.

- Ó, soha többet nem hallgatózom! - fogadkozott. - Nem akarom többé kifürkészni a titkait ennek a kis polgárembernek, a pártfogómnak, akivel egy herceg barátkozik, s be akarja mutatni Franciaország jövendő királynéjának, a császárok leányának, akivel Andrée szinte térden állva beszélt.

- De hátha mégis megtudnék valamit Andrée kisasszonyról, ha hallgatózom?

- Nem, nem, ez olyan inastempó lenne. La Brie is mindig az ajtóra tapasztotta a fülét.

És elszántan visszafordult a válaszfaltól, amelyhez közben ismét közelebb lépett; a keze reszketett, szeme elhomályosult.

Érezte, hogy most sokkal érdekesebb elfoglaltságra van szüksége, a másolás nem kötötte volna le eléggé a figyelmét. Fölvett egy könyvet Jacques úr íróasztaláról.

- *Vallomások* - olvasta meglepett örömmel -; a *Vallomások*, amelyből olyan nagy érdeklődéssel olvastam mintegy száz oldalt.

- A szerző képmásával illusztrált kiadás - olvasta tovább. - És én még sosem láttam Rousseau képmását! - lelkendezett. - Ó, nézzük csak, nézzük csak!

Türelmetlenül elforgatta a metszetet eltakaró hártyalapot, meglátta az arcképet, és felkiáltott.

E pillanatban kinyílt az ajtó: Jacques jött vissza.

Gilbert összehasonlította Jacques arcát a kezében tartott képmással, s karját széttárva, egész testében reszketve, elejtette a könyvet.

- Én Jean-Jacques Rousseau-nál lakom! - makogta.

- Hadd lássuk, fiacskám, hogy sikerült a kottamásolás - mosolygott rá Jean-Jacques, aki igazában sokkal jobban örült ennek a nem várt kitörésnek, mint dicsőséges élete ezernyi diadalának.

Ellépett a minden ízében reszkető Gilbert mellett, odament az asztalhoz, s megnézte a papirost.

- A hangjegyek formája nem rossz - jegyezte meg -; de nem ügyel a margóra, aztán meg nem köti eléggé össze az egybetartozó hangjegyeket. Vigyázzon, ebben az ütemben hiányzik egy szünetjel; itt meg, nézze csak, nem egyenes az ütemvonal. A félhangjegyet csinálja két félkörrel. Nem fontos, hogy pontosan összeérjenek. Az egészen kerek hangjegy nem tetszetős, amellett nehéz hozzáilleszteni a szárát... Hát igen, barátom, csakugyan Jean-Jacques Rousseau házában van.

- Jaj, uram, bocsásson meg azért a sok ostobaságért, amit összehordtam - könyörgött Gilbert, a kezét tördelve, s már-már leborulva Rousseau előtt.

- Hát egy hercegnek kellett idejönnie - vonta meg a vállát Rousseau -, hogy ön felismerje a sorsüldözött, a boldogtalan genfi filozófust? Szegény gyermek, boldog gyermek, nem tudja, mi az üldöztetés!

- Igen, igen, boldog vagyok, nagyon boldog, mivel láthatom, mivel megismerhettem, mivel a közelében lehetek!

- Köszönöm, fiacskám, köszönöm; de boldognak lenni, nem elég, dolgozni is kell. Most, hogy végzett már a próbamunkájával, fogja, itt van ez a rondó, próbálja meg átmásolni valódi kottapapírra; rövid és nem is nagyon nehéz; különösen a tisztaságra ügyeljen. De hogyan találta ki?...

Gilbert repeső szívvel vette föl a *Vallomások* kötetét, s mutatta meg az arcképet Jean-Jacques-nak.

- Aha, látom már, ez az a képem az *Emilé* első lapjáról, amelyet elégettek *in effigie*; de nem baj, fényt gyújt a láng, akár a napból jön, akár a máglyáról.

- Uram, uram, tudja-e, hogy én világéletemben csak arról ábrándoztam, hogy ön mellett élhessek? Tudja-e, hogy ezzel minden vágyam teljesül?

- Ön nem élhet mellettem, barátom - mondta Jean-Jacques -, mivel nekem nincsenek tanítványaim. A vendégekhez pedig, mint láthatta, nem vagyok elég gazdag, még egyszeri fogadásra sem, nemhogy tartós vendéglátásra.

Gilbert megremegett, Jean-Jacques megfogta a kezét.

- Egyébként ne csüggedjen - mondta neki. - Amióta találkoztunk, figyelem magát, fiacskám; sok rossz tulajdonsága van, de sok jó is; küzdje le erős akarattal ösztöneit, kerülje a kevélységet, a filozófiának ezt az alattomos rágcsálóját, és másolja a kottákat, amíg jobbat nem talál.

- Ó, Istenem, ó, Istenem! - hebegte Gilbert -, úgy megzavart, ami történt velem.

- Márpedig mindez nagyon egyszerű és nagyon természetes, fiacskám; igaz ugyan, hogy többnyire az egyszerű dolgok hatják meg az érző szívet és a fogékony elmét. Ön menekül, hogy honnan, nem tudom, nem fürkésztem a titkait; menekül az erdőn; az erdőben találkozik egy emberrel, aki füveket gyűjtöget, ennek az embernek van kenyere, önnek nincsen, megosztoznak a kenyéren; ön nem tudja, hol húzódjon meg, ez az ember menedéket kínál; ezt az embert Rousseau-nak hívják, s így szól önhöz: „A filozófia első szabálya így hangzik: Ember, támaszkodj önmagadra!” Nos, barátocskám, ha lemásolja a rondót, megkereste a mai napra a kenyerét. Másolja tehát le azt a rondót.

- Ó, uram, milyen jó is ön!

- Az éjjeli szállás a ráadás; csak ne olvasson éjszaka, vagy ha mégis, égesse a saját gyertyáját, különben Thérèse morogni fog. Éhes?

- Ó, dehogy, uram - válaszolta Gilbert könnyeivel küszködve.

- Maradt annyi a tegnapi vacsoráról, hogy elég ma reggelire; ne kéresse magát; most eszik utoljára az asztalomnál, kivéve, ha jóban maradunk, és meghívom majd hébe-hóba.

Gilbert mondani akart valamit, de Rousseau egy fejmozdulattal megakasztotta.

- Van a Mészégető utcában egy kis munkáskonyha - mondta -; ott olcsón ehetik, majd beajánlom. Most azonban menjünk reggelizni.

Gilbert szótlanul követte Rousseau-t. Vereséget szenvedett, életében először; igaz, olyan embertől, aki fölötte állt mindenki másnak.

Pár harapás után felállt az asztaltól, s ment vissza dolgozni. Igazat mondott: gyomra úgy összeszorult az átélt izgalomtól, hogy nem fogadott be több táplálékot. Naphosszat föl sem emelte szemét a munkájáról, s este nyolc órára, miután három lapot eltépett, olvashatóan és tisztán készen volt a négy lap terjedelmű rondó.

- Nem akarom dicsérni - mondta Rousseau -; ez is csúnya, de azért olvasható; tíz sout megér, fogja.

Gilbert köszönettel elfogadta.

- Van kenyér a szekrényben, Gilbert úr - mondta Thérèse, akit meghatott a fiatalember tapintata, szelídsége és igyekezete.

- Köszönöm, asszonyom - válaszolta Gilbert -; higgye el, nem felejtem el a jóságát.

- Vegye el - biztatta Thérèse, odanyújtva neki a kenyeret.

Gilbert éppen vissza akarta utasítani, de ekkor Jean-Jacques-ra pillantott, és az éber szem fölött összehúzódó szemöldök s a megránduló finom metszésű száj elárulta, hogy a visszautasítás sértené a házigazdáját.

- Elfogadom - mondta.

Azzal fölment a szobácskájába, szorongatva a hatsous ezüstöt és a négysounyi rézpénzt, amit Jean-Jacques-tól kapott.

- Most végre a magam ura vagyok - mondta, belépve padlásszobájába -, azaz még nem egészen, mivel kegyelemkenyéren élek.

S noha éhes volt, a kenyeret a padlásablak párkányára tette, és nem nyúlt hozzá.

Aztán, arra gondolva, hogy alvás közben elmúlik az éhsége, elfújta a gyertyát, és elnyúlt a szalmazsákon.

Másnap - Gilbert alig aludt valamit az éjjel -, másnap virradatkor már talpon volt. Eszébe jutott, mit mondott Rousseau az ablaka alatt elterülő kertekről. Kihajolt a padlásablakon, és csakugyan egy kert szép fái ötlöttek szemébe; a fákon túl emelkedett a palota, amelyhez a kert tartozott, bejárata a Jussienne utca felől.

A kert egyik zugában, sarjú fák és virágok között, egy kisebb épület állt, behúzott zsalugáterekkel.

Gilbert eleinte azt hitte, hogy a zsalugáterek csak ezen a korai órán vannak zárva, s hogy a házikó lakói nyilván nem ébredtek még föl. De mivel a lombosodó fák valósággal rátapadtak a zsalugáterekre, Gilbert hamarosan rájött, hogy a ház legalább múlt tél óta lakatlan lehet.

Majd megint a szép hársfákon legeltette gyönyörködő tekintetét, amelyek elfödték előle a főépületet.

Az éhség kétszer vagy háromszor megkísértette Gilbert-t, hogy szemét rávesse arra a darab kenyérre, amelyet Thérèse vágott neki az este; de mindig erőt vett magán, s ámbár nagyon kívánta, nem nyúlt hozzá.

Ötöt ütött az óra; gondolta, hogy a tornác bejárata már nyitva lehet; megmosdva, megkefélve, megfésülve - amikor tegnap fölment a padlásszobájába, Jean-Jacques gondoskodása révén ott talált minden holmit, ami szerény tisztálkodásához kellett -, mint mondottuk tehát, megmosdva, megkefélve, megfésülve, fogta a kenyerét, és lefelé indult.

Rousseau, aki ezúttal nem ment föl hozzá, hogy felébressze, s aki, talán túlzott gyanakvásból, hogy kiismerje vendége szokásait, előző este nem lakatolta be az ajtaját, Rousseau meghallotta, hogy jön lefelé, s lesett rá.

Látta, hogy Gilbert kilép a kapun, hóna alatt a kenyérrel.

Egy kéregető ment oda hozzá, Gilbert neki adta a kenyerét, aztán belépett a pékhez, aki akkor nyitotta ki a boltját, s másik kenyeret vásárolt.

„Most majd bemegy a vendéglőbe - gondolta Rousseau -, és nyakára hág a nyomorult tíz soujának."

Rousseau tévedett; Gilbert, séta közben, megette a kenyere egy részét; aztán megállt az utca sarkán a kútnál, ivott, megette a maradék kenyerét, megint ivott, kiöblögette a száját, megmosta a kezét, s indult visszafelé.

- Hát azt hiszem - mondta Rousseau -, szerencsésebb vagyok, mint Diogenész, mert emberre akadtam.

S meghallván, hogy jön fölfelé a lépcsőn, sietett ajtót nyitni neki.

A nap szakadatlan munkában telt el. A másolás lélekölő munkájába Gilbert beleadta tettvágyát, fürkésző eszét és makacs szorgalmát. Amit nem értett meg, azt kitalálta; és a keze, vasakaratának ez a rabszolgája, tétovázás nélkül, tévedés nélkül rajzolta az írásjegyeket. Ilyenformán estére hét lapot másolt le, ha nem is elegánsan, de legalább kifogástalanul.

Rousseau a bíráló s egyszersmind a filozófus szemével nézte ezt a munkát. Mint bíráló, megítélte a hangjegyek formáját, a hajszálvonalak finomságát, a szünetjelek vagy a pontok közeit; azt el kellett ismernie, hogy jelentős haladást lát az előző napi másolathoz képest, és huszonöt sout adott Gilbert-nek.

Mint filozófus, megcsodálta az emberi akarat erejét, amely képes rá, hogy egyfolytában tizenkét óra hosszat görnyesszen a munka terhe alatt egy tizennyolc éves, hajlékony és rugalmas testű, szenvedélyes ifjú embert - Rousseau ugyanis könnyűszerrel felismerte a fiatalember szívét perzselő szenvedélyt; csupán azt nem tudta még, hogy a becsvágy fűti-e vagy a szerelem.

Gilbert a tenyerében mérlegelte a kapott pénzt: a huszonnégy sous pénzdarabot meg az egysous érmét. Az utóbbit a mellénye zsebébe csúsztatta, alighanem a többihez, ami előző napról megmaradt, a huszonnégy sous érmét pedig boldog örömmel szorongatta a jobb kezében, s így szólt:

- Uram, most ön a gazdám, mivel öntől kaptam munkát; amellett ingyenszállást is ad. Úgy vélem hát, rossz néven venné, ha nem adnék számot arról, amit tenni szándékozom.

Rousseau gyanakvó tekintettel méregette.

- Miért, hát mit szándékozik tenni? - kérdezte. - Holnapra valami mást tervez munka helyett?

- Igen, uram, holnap, engedelmével, szeretnék szabadságot kérni.

- És miért? - kérdezte Rousseau. - Henyélni akar?

- Uram - válaszolta Gilbert -, Saint-Denis-be szeretnék menni.

- Saint-Denis-be?

- Oda. A trónörökösné holnap érkezik Saint-Denis-be.

- Ó, persze; holnap díszes ünnepség lesz Saint-Denis-ben a trónörökösné tiszteletére.

- Ez az - mondta Gilbert.

- Nem hittem volna önről, ifjú barátom, hogy bámészkodó fajta - mondta Rousseau -, sőt, határozottan az volt az érzésem, hogy megveti az abszolút hatalom hiú pompáját.

- Uram...

- Nézzen rám, egyben s másban, állítólag, példaképének választott. Tegnap egy királyi herceg járt nálam, s próbált rávenni, hogy menjek el az udvarba, de nem úgy, mint maga megy majd, szegény fiacskám, lábujjhegyen állva, egy francia testőr háta mögül nézni végig a királyi hintó bevonulását, amelyen úgy hordozzák a címert, mint körmenetben a szentségeket, hanem, hogy hercegek előtt jelenjek meg, hogy hercegnők mosolyában fürödjem. Én pedig, jelentéktelen kis polgárember, visszautasítottam a nagyurak meghívását.

Gilbert helyeslően bólogatott.

- És miért utasítottam vissza? - kérdezte Rousseau szenvedélyesen. - Azért, mert nem lehet kétszínű az ember, azért, mert a kéz, amely leírta, hogy a királyság visszaélés a hatalommal, nem koldulhat alamizsnát a királytól; s mivel tudom, hogy minden újabb ünnepséggel csak a népet rabolják meg, holott annak úgyis csak annyija maradt már, hogy éppen fel ne lázadjon: távolmaradásommal tüntetek az efféle ünnepségek ellen.

- Uram - mondta Gilbert -, kérem, higgye el, hogy megértettem filozófiája magasztos voltát.

- Persze; de mivel nem gyakorolja, hadd mondjam meg, hogy...

- Uram - mondta Gilbert -, én nem vagyok filozófus.

- Legalább azt árulja el, hogy mit fog csinálni Saint-Denis-ben.

- Uram, azt nem mondhatom meg.

A szó meghökkentette Rousseau-t; megértette, hogy valami titok lappang e nyakasság mögött, s a szilárd jellemnek járó elismeréssel nézett az ifjúra.

- Nyilván oka van rá - mondta. - Jobb is így.

- Igen, uram, okom van rá, de higgye meg, ennek semmi köze sincsen a látványosságok keltette kíváncsisághoz.

- Annál jobb, vagy talán annál rosszabb, ifjú barátom, mert hiszen a nézése komor, s hiába keresem benne a fiatalság derűjét és nyugalmát.

- Mondottam már, uram - válaszolta bánatosan Gilbert -, hogy boldogtalan voltam, márpedig a boldogtalan embereknek nincsen fiatalságuk. Tehát megegyeztünk: holnap elenged.

- Elengedem, barátom.

- Köszönöm, uram.

- Amíg azonban ön az úri világ fényes felvonulását szemléli - folytatta Rousseau -, én előveszem valamelyik növénygyűjtőmet, és a természet pompájában gyönyörködöm majd.

- Uram - mondta Gilbert -, vajon nem hagyta volna-e ön is ott a világ valamennyi növénygyűjtőjét aznap, amikor újból felkereste Galley kisasszonyt, miután egy cseresznyeágat dobott az ölébe?

- Helyes a válasz - mondta Rousseau -; igaza van, ön még fiatal. Menjen csak Saint-Denis-be, fiacskám.

És amikor Gilbert, örömtől sugárzón, becsukta maga mögött az ajtót, Rousseau így szólt:

- Nem becsvágy ez, hanem szerelem!

XLVII

A varázsló hitvese

Azalatt, míg Gilbert jól végzett napja után friss vízbe áztatott kenyerét majszolgatta padlásszobájában, és táguló tüdővel szívta magába a környező kertek illatát, e mondott időpontban tehát, egy kissé meghökkentő eleganciával öltözött, hosszú fátyolba burkolt hölgy vágtatott végig pompás arabs telivérjén azon a most még néptelen saint-denis-i úton, amelyet azonban egy nap múlva eláraszt a tolongó sokaság, majd a saint-denis-i karmelita kolostor előtt leugrott lováról, és finom ujjával bezörgetett a forgókapu rostélyán, mialatt a lova, melynek kantárját a karja köré csavarta a hölgy, türelmetlenül toporzékolt, és a homokot kapálta.

Néhány városi polgár kíváncsian odacsődült az ismeretlen nő köré. Odacsalogatta őket különös viselete, amiről már szólottunk az imént, no meg az is, hogy olyan kitartóan zörgetett.

- Mit óhajt, asszonyom? - kérdezte tőle az egyik.

- Látja, uram - válaszolt az idegen nő, félreismerhetetlenül olaszos hangsúllyal -, be akarok jutni.

- Akkor rossz helyen kereskedik. Ezt a forgókaput napjában csak egyszer nyitják meg a szegényeknek, annak az órája pedig elmúlott már.

- Akkor hát, hogy lehet bejutni a főnökasszonyhoz? - kérdezte a kopogtató hölgy.

- A kiskapun kell zörögni a fal végében, vagy pedig a nagykapun csöngetni.

Másik ember lépett oda.

- Azt tudja, asszonyom, hogy most Louise hercegnő ő királyi fensége a kolostor főnök-asszonya?

- Köszönöm, tudom.

- A teremtésit! De szép paripa! - kiáltott fel egy dragonyos, meglátva az idegen nő hátas-jószágát. - Tudja-e, hogy ez a ló, ha nem túl koros, úgy megér ötszáz Lajos-aranyat, mint az enyém száz tallért?

E kijelentés nagy hatást tett a bámészkodókra.

Ekkor egy kanonok, aki a dragonyossal teljesen ellentétben csak a lovast nézte, ügyet sem vetve a lovára, utat tört magának a nőhöz, s ismervén a forgókapu nyitját, bebocsátotta.

- Lépjen be, asszonyom - mondta neki -, s vezesse be a lovát is.

A nő sietett eltűnni a bámész tömeg mohó pillantásai elől, amelyek látható módon szerfelett zavarták, s nyomban megfogadva a tanácsot, lovastul eltűnt a kapu mögött.

Hogy végre egyedül volt a tágas udvarban, az idegen nő eleresztette a lova kantárját, mire az állat olyan szilajon rázta a szerszámját, s patkójával olyan vadul csattogott a kövezeten, hogy a kapusnővér, aki egy pillanatra otthagyta a kapu mellett lévő kis fülkéjét, ijedten szaladt ki a kolostor belsejéből.

- Mit akar, asszonyom - kiáltotta -, és hogy kerül ide?

- Egy jószívű kanonok nyitotta ki a kaput - válaszolt az idegen nő -; s hogy mit akarok? A főnökasszonnyal akarok beszélni, ha lehetséges.

- A főnökasszony nem fogad ma este.

- Nekem pedig azt mondták, hogy a kolostorok főnöknői kötelesek fogadni a nap és az éj bármely óráján segítségért hozzájuk forduló világi nővéreiket.

- Rendes körülmények között van is rá mód; Őfensége azonban csak tegnapelőtt érkezett, még jószerivel be sem rendezkedett, és ma estére káptalani gyűlést hívott egybe.

- Ó, kedves - sopánkodott az idegen nő -, én nagyon messziről jövök, Rómából. Hatvan mérföldet lovagoltam egyvégtiben, nem bírom tovább.

- Mit tegyek? A főnökasszony parancsa megmásíthatatlan.

- Kedves nővér, rendkívüli fontosságú közlendőim vannak az apátasszonnyal.

- Jöjjön el holnap.

- Lehetetlen... Már egy napja Párizsban vagyok, és már ez az egy nap is... különben sem alhatom vendégfogadóban.

- Miért nem?

- Mert nincs pénzem.

A kapusnővér elképedve meredt erre a nőre, aki rakva volt ékszerrel, magáénak mondhatott egy pompás paripát, és mégis azt állította, hogy nincs miből megfizetnie az éjjeli szállását.

- Ó, ne tulajdonítson nagy jelentőséget a szavaimnak, s hasonlóképpen a ruhámnak se - mondta a fiatal nő -; nem pontosan a való igazságot mondtam, azt állítván, hogy nincsen pénzem, hiszen bármelyik fogadóban bizonyára hiteleznének. Nem!, nem!, nem szállást keresek én itt, hanem menedéket.

- Asszonyom, nem ez az egyetlen kolostor Saint-Denis-ben, és minden kolostornak van apátasszonya.

- Igen, igen, tudom jól; csakhogy én nem fordulhatok akármelyik apátasszonyhoz, kedves nővér.

- Azt hiszem, hiú reményt táplálna, ha tovább erőltetné a dolgot. Louise hercegnő már nem foglalkozik evilági dolgokkal.

- Nem baj! Akkor is jelentse neki, hogy beszélni akarok vele.

- Káptalan van, mondtam már.

- Akkor káptalan után.

- A káptalani gyűlés csak most kezdődik.

- Bemegyek a templomba, s várakozás közben imádkozom.

- Végtelenül sajnálom, asszonyom...

- Mit?

- Nem várakozhat.

- Nem várakozhatom?

- Nem.

- Ó, hát tévedtem volna? Hát nem a jó Isten házában vagyok? - tört ki az idegen nő, s a tekintetéből és a hangjából olyan elszántság sugárzott, hogy az apáca, nem mervén magára vállalni, hogy továbbra is ellene szegüljön, így szólt:

- Ha így áll a dolog, megkísérlem.

- Ó, mondja meg őfenségének - fűzte hozzá az idegen nő -, hogy én Rómából jövök; hogy Mainz és Strasbourg kivételével sehol meg nem álltam, s útközben aludni is alig volt időm, de kivált az utóbbi négy napban csak annyit pihentem, hogy erőt gyűjtsék és megmaradjak a lovam hátán, a lovam meg tovább tudjon vinni.

- El fogom mondani, nővérem.

Az apáca eltávozott.

Kisvártatva megjelent egy szolgáló nővér.

A kapusnővér mögötte lépkedett.

- Nos? - kérdezte az idegen nő, a választ sürgetve, amelyet minél előbb hallani akart.

- Ő királyi fensége azt üzeni, asszonyom - mondta a szolgáló nővér -, hogy ma este teljességgel lehetetlen önt fogadnia, annak ellenben nincsen akadálya, hogy élvezze a kolostor vendégszeretetét, ha úgy véli, hogy valóban oly sürgős szüksége van a menedékre. Beléphet tehát, nővérem, s ha ilyen hosszú út van a háta mögött, s olyan fáradt, amilyennek mondja magát, akár mindjárt le is fekhet.

- És a lovam?

- Majd gondját viselik; legyen nyugodt, nővérem.

- Olyan az, mint a kezes bárány. Dzseridnek hívják, és hallgat is a nevére. Nagyon kérem, vigyázzanak rá, csodálatos jószág.

- Úgy bánunk majd vele, mint magának a királynak a lovával.

- Köszönöm.

- Most pedig vigye a hölgyet a szobájába - mondta a szolgáló nővér a kapusnővérnek.

- Nem a szobámba, hanem a templomba. Nem alvás kell most nekem, hanem imádság.

- Bármikor bemehet a kápolnába, nővérem - mondta az apáca, s a templom egyik kis oldalkapujára mutatott.

- És mikor találkozhatom majd a főnökasszonnyal? - kérdezte az idegen nő.

- Holnap.

- Holnap reggel?

- Ó, nem, holnap reggel még szó sem lehet róla.

- És miért nem?

- Mert holnap reggel díszfogadás van.

- Vajon kit fogadhatnak, akinek sürgősebb a dolga, vagy boldogtalanabb nálam?

- A trónörökösné őfensége részeltet bennünket abban a kitüntetésben, hogy két órára megszakítja itt az útját. Nagy tisztesség ez a kolostorunknak, nagy esemény szegény nővéreknek; ennélfogva megértheti...

- Sajnos, meg!

- Apátasszonyunknak az az óhaja, hogy méltóképpen készüljünk elő a királyi vendégek fogadására.

- És addig - mondta az idegen nő, és szemmel látható borzongással pillantott körül -, és addig vajon biztonságban leszek itt, míg a fenséges apátasszony színe elé nem kerülök?

- Igen, nővérem, minden bizonnyal. A mi házunk biztos menedéke a bűnösöknek, hát még a...

- ...menekülőknek - fejezte be az idegen nő -; jól van. Tehát senki sem léphet be ide, ugye?

- Nem, engedély nélkül senki.

- Istenem, Istenem, csak meg ne kapja az engedélyt -, fohászkodott az idegen nő -, hiszen ő olyan erős, hogy az ereje olykor már megrémít!

- Kiről beszél? - kérdezte az apáca.

- Senkiről, senkiről.

- Eszelős szegény - mormolta az apáca.

- A templomba, a templomba! - hajtogatta az idegen nő, mintegy igazolva a róla kialakuló véleményt.

- Jöjjön, nővérem, odavezetem.

- Tudja meg, hogy üldöznek, hamar, hamar, a templomba!

- Ó, erősek Saint-Denis falai - jegyezte meg a szolgáló nővér szánakozó mosollyal -, ezért higgyen nekem, s mivel ilyen fáradt, fogadja meg, amit mondok: feküdjék le egy puha ágyba, s ne törje a térdét a kápolna kőpadlóján.

- Nem, nem, imádkozni akarok; imádkozni akarok Istenhez, hogy tartsa távol tőlem az üldözőimet! - kiáltott fel a fiatal nő, s eltűnt az ajtó mögött, amelyet az apáca mutatott neki az előbb, majd bezárta maga után.

Az apáca körbement a főkapuhoz, s igazi apácakíváncsisággal előrelopózva látta, hogy az ismeretlen nő az oltár előtt arcra borulva imádkozik és zokog.

XLVIII

A párizsi polgárok

A káptalan valóban összeült, úgy, amint az apácák mondták az idegen nőnek, hogy meghányja-vesse a császárok leányának lehető legfényesebb fogadtatását.

Louise hercegnő ő királyi fensége ily módon kezdte meg apátasszonyi uralkodását Saint-Denis-ben.

A kolostori kincstár megürült egy kissé; az előző apátasszony ugyanis, odahagyva hivatalát, magával vitte a legtöbb csipkeholmit, mely személyes tulajdona volt, valamint az ereklye- és a szentségtartókat, melyeket rendszerint kölcsönadtak a közösségnek ezek az előkelőbbnél előkelőbb családokból származó apátasszonyok, amikor a legvilágibb körülmények között az Úr szolgálatába szegődtek.

Louise hercegnő, értesülvén, hogy a trónörökösné megáll Saint-Denis-ben, kengyelfutót menesztett Versailles-ba, ahonnét még aznap éjjel megérkezett egy szőnyegekkel, csipkékkel és díszes holmikkal rakott társzekér.

Hatszázezer frank ára holmi volt a szekéren.

Alighogy híre futott, milyen fejedelmi pompával készülődnek az ünnepségre, ijesztő méretet kezdett ölteni a párizsiak amúgy is mohó, amúgy is félelmetes kíváncsisága; ezekről a párizsi polgárokról mondta Mercier, hogy kis csoportokban még csak mulatságosak, ám ha valamennyien együtt mozdulnak meg, mindig elgondolkoztatók és megkönnyeztetnek.

Hajnaltól fogva, mihelyt a trónörökösné útvonala közismertté vált, tízével, százával, ezrével tódultak ki házaikból a párizsiak.

A francia testőrség, a svájci gárda, a Saint-Denis-ben állomásozó helyőrség teljes fegyverzetben sorakozott fel, hogy sorfalával felfogja e sodró áradatot, mely máris félelmetesen kavargott a bazilika pitvara körül, és fölcsapott a kolostor kapuköveit díszítő szobrokra. Fejek nyüzsögtek mindenütt, gyerekek a kapuereszeken, férfiak és nők az ablakokban, végül ezernyi kíváncsi, akik vagy későn érkeztek, vagy Gilbert-hez hasonlóan többre tartották szabadságukat azoknál a kötöttségeknél, amelyeket a tömegben fenntartott vagy megszerzett hely ró az emberre, egyszóval, az ezernyi kíváncsiskodó, mint megannyi fürge hangya, megrohamozta a fák törzsét, és szétoszlott az ágak között, abban a fasorban, mely a trónörökösné útját szegélyezte Saint-Denis-től a Muette kastélyig.

Az udvari kíséret, noha bőviben volt fogatoknak és szolgahadnak, Compiègne-től fogva lassan megfogyatkozott. Csak gazdag nagyurak engedhették meg maguknak, hogy kövessék a királyt, aki az út mentén elhelyezett állomások révén megkétszerezte, megháromszorozta a szokásos váltások számát.

A kisebb urak ott maradtak Compiègne-ben, vagy postakocsin tértek vissza Párizsba, hogy a saját fogatuk közben kifújja magát.

De egynapos otthoni pihenés után, urak és szolgák megint felkerekedtek, és iparkodtak Saint-Denis-be, hogy lássák a sokadalmat, s hogy újra megnézzék a trónörökösnét, akit egyszer láttak már.

No meg, az udvaron kívül, az ezernyi fogat: a bírák, az üzletemberek, a nagykereskedők, a divathölgyek, az Opera csillagai; aztán meg a bérlovak és a bérhintók, valamint a *carabas*-nak nevezett szállító alkalmatosságok, amelyek huszonöt párizsi férfival és nővel megrakodva

gördültek Saint-Denis felé, lépésben, meg-megtorlódva, s persze jóval később érve célba, mint a gyalogosok.

Most már könnyűszerrel elképzelhetjük, hogy aznap reggel, amidőn az újságok és a falragaszok hírül adták, hogy őfensége a trónörökösné odaérkezik, milyen iszonyú emberhad özönlött Saint-Denis felé, tülekedett talpalatnyi helyért a karmelita kolostorral éppen átellenben, és - ha már semmi módon nem fért oda e kiváltságos helyhez - oszlott el az út mentén, amelyen a trónörökösnének és kíséretének, jövet és menet, végig kellett haladnia.

És most képzeljük el ebben a tömegben, amely megrémítette még a párizsiakat is, képzeljük el benne Gilbert-t, amint elveszve, elárulva, tétován, büszkeségében a világért sem akarva kérdezősködni, sodródik az ismeretlen helyen; mióta Párizsban élt, sokat adott rá, hogy született párizsinak higgyék, holott száz embert sem látott még együtt életében!

Amerre elindult, eleinte csak szállingóztak a gyalogosok, azután, a Kápolna kapu táján, szaporodni kezdtek; végül, Saint-Denis-ben, mintha a földből nőttek volna ki, már olyan sűrűn voltak, mint a búzakalász a végeláthatatlan mezőn.

Gilbert már jó ideje semmit sem látott, elnyelte a tömeg; ment, amerre a lába vitte, együtt a tömeggel; pedig jó lett volna már tájékozódni. Egy fára gyerekek másztak fel; nem merte levetni a kabátját, hogy kövesse példájukat, noha nagy kedve lett volna hozzá; hanem azért odament a fához. Egyik-másik szerencsétlen flótásnak, akik hozzá hasonlóan semmit sem láttak, s csak egymás lábán tapostak, ekkor az a jó ötlete támadt, hogy a fára mászóktól kérjen felvilágosítást, s az egyiktől meg is tudták, hogy a kolostor és az őrség között nagy üres térség van még.

Gilbert, az első kérdésen felbátorodva, azt is megkérdezte, feltűntek-e már a hintók.

Még nem tűntek fel; de az országúton, Saint-Denis-től mintegy negyed mérföldnyire, nagy porfelleg kavargott; Gilbert csak erre volt kíváncsi; a hintók nem érkeztek még meg, most már csak azt kellett megtudakolnia, hogy pontosan merről érkeznek majd.

Párizsban csak az angolok meg a süketnémák vegyülnek el úgy a tömegbe, hogy nem állnak szóba senkivel.

Mihelyt Gilbert nekilódult, hogy keresztülfurakodjék ezen a sokaságon, megakadt a szeme egy kispolgári családon, amely az árokparton falatozott.

A lány szőke, kék szemű, derék teremtés volt, szerény magaviseletű és félénk.

Az anya dundi, alacsony, nevetős asszonyka, villogó fogú és hamvas bőrű.

Az apán durva szövésű posztóruha lötyögött, amely csak vasárnaponként került elő a szekrényből, s most erre az ünnepi alkalomra vette elő a gazdája, aki sokkal többet foglalkozott a ruhájával, mint a feleségével avagy a lányával, bizonyos lévén benne, hogy azok boldogulnak nélküle is.

A nagynéni magas, sovány, szikkadt és savanyú nőszemély volt.

A szolgálólányuk folyton-folyvást vihorászott.

Ez utóbbi cipelte idáig, egy irdatlan nagy kosárban, a család ebédjét. Izmos lány volt, a teher alatt is csak nevetgélt meg danolászott, a gazdája meg-megbiztatta, vagy felváltotta, ha kellett.

Egyszóval, cseléd is tartozott a családhoz; fölöttébb emlékeztetett a házőrző ebre: olykor megverik, de sosem dobják ki a házból.

Gilbert odasandított a jelenetre, mely teljesen új volt számára. Mivel születése óta be volt zárva a Taverney kastélyba, csak azt tudta, milyen az úr és milyen a szolga, de hogy milyen a polgárember, arról sejtelme sem volt.

Azt tapasztalta, hogy ezek a derék emberek a létfenntartási szükségletek kielégítésében olyan filozófia szerint járnak el, mely sem Platont nem követi, sem Szókratészt, hanem inkább mintha Bias bölcseletét alkalmazná, *in extenso.*

Annyit hoztak magukkal, amennyit csak tudtak, és annyi hasznot húztak belőle, amennyit csak lehetett.

Az apa fölszeletelte az ízletes borjúsültet, a párizsi kispolgárok ínyencségét. Majd felfalták szemükkel az ételt, amely ott kínálgatta magát aranybarnán, ínycsiklandozón és olajosan a mázas cseréptálban, ahová betette előző este, sárgarépa, hagyma és szalonnadarabok közé a másnapi kiruccanásra készülődő háziasszony. Utána a szolgáló elvitte a tálat a pékhez, aki kenyérsütés közben már vagy húsz hasonló tálnak szorított helyet a kemencéjében: együtt süldögéltek és pirultak az elhamvadt rőzsetűz melegén.

Gilbert a szomszédos szilfa tövében szorított egy kis helyet magának, megtisztogatva a poros füvet tarka kockás zsebkendőjével.

Levette a kalapját, a fűre terítette zsebkendőjét, és ráült.

A szomszédaira ügyet sem vetett; hanem azok, ezt észrevéve, természetesen felfigyeltek rá.

- Milyen rendes fiatalember - mondta az anya.

A lány elpirult.

A lány mindig elpirult, valahányszor fiatalembert emlegettek előtte; ez jóleső elégtétellel töltötte el kedves szüleit.

- Milyen rendes fiatalember - mondotta volt az anya.

A párizsi polgárasszony első megjegyzése ugyanis mindig egy erkölcsi fogyatkozásnak vagy jó tulajdonságnak szól.

Az apa odafordult.

- És milyen jóképű fiú - mondta.

A lány még mélyebben elpirult.

- Olyan fáradtnak látszik - mondta a szolgáló -; pedig nem cipekedett.

- Lusta fráter! - mordult a nagynéni.

- Uram - fordult oda az anya Gilbert-hez azzal a bizalmassággal, amelyet csak párizsiaknál tapasztal az ember -, messze vannak még a király hintai?

Gilbert arrafelé fordult, s látván, hogy őhozzá intézik a szót, fölállt és meghajolt.

- Milyen udvarias fiatalember - mondta az anya.

A lány arca bíborszínűvé vált.

- Nem tudom, asszonyom - válaszolta Gilbert -; csak azt hallottam, hogy porfelleget látni mintegy negyed mérföldre.

- Jöjjön közelebb, uram - hívta a polgárember -, s ha úgy érzi, hogy kedve van hozzá...

A füvön szétrakott, ínycsiklandozó reggelire mutatott.

Gilbert odament. Éhes volt: csábította az ételek illata; de megtapogatta a zsebében lapuló huszonöt vagy huszonhat sout, s arra gondolva, hogy vagyonának harmadáért majdnem olyan bőséges reggelit rendelhetne, mint amilyennel kínálgatják, nem akart elfogadni semmit ezektől az emberektől, akiket első ízben látott.

- Köszönöm, uram - mondta -, nagyon köszönöm, de már reggeliztem.

- Jó, jó - mondta a polgárasszony -, látom már, hogy előrelátó ember; de innét nem lát ám majd semmit, uram.

- Hát önök - válaszolta Gilbert mosolyogva -, önök talán többet látnak ugyaninnét?

- Ó, minket ne számítson - mondta a polgárasszony -, a mi unokaöcsénk a királyi gárda őrmestere.

A lány arca ibolyaszínűvé vált.

- Ma reggel a *Kék Páva* előtt posztol, az az őrhelye.

- És hol van az a *Kék Páva*, ha szabad kérdeznem? - tudakolta Gilbert.

- A karmeliták kolostorával éppen átellenben - válaszolta az anya -; megígérte, hogy elhelyez bennünket a szakasza mögött; ott lesz a lócája, arról pompásan látjuk majd, ahogy leszállnak a hintókról. Most meg Gilbert érezte, hogy arcába szökik a vér; nem mert együtt reggelizni ezekkel a derék polgárokkal, de most majd meghalt a vágyakozástól, hogy velük mehessen.

Hanem a filozófiája vagy inkább az a kevélység, amitől Rousseau olyan nagyon óvta, most így sustorgott benne:

- Csak a fehérnép szorul másokra; én férfi vagyok! nincs-e karom és vállam?

- Akik nem lesznek ott - folytatta az anya, mintha csak kitalálta volna Gilbert gondolatát, s most arra válaszolna -, akik nem lesznek ott, azok csak üres hintókat látnak majd, üres hintót pedig, a csudába is!, annyit lát az ember, amennyit csak akar; azért ugyan nem érdemes Saint-Denis-be jönni!

- Csakhogy, asszonyom - vetette ellene Gilbert -, nyilván másoknak is eszébe jut az, ami önnek.

- Igen, csakhogy nincs mindenkinek unokaöccse a gárdában, aki beengedje.

- Hát az igaz - hagyta helyben Gilbert.

S ezt a *hát az igaz*-t olyan csalódott ábrázattal mondta, hogy az éles párizsi szem tüstént észrevette.

- De hiszen - szólt közbe a polgárember, aki tudta, hogyan kell kitalálni a felesége kívánságát - az úr velünk tarthat, ha kedve van hozzá.

- Ó, uram - szabadkozott Gilbert -, félek, hogy alkalmatlan lennék.

- Ugyan már! - tiltakozott az asszony -, épp ellenkezőleg, segít eljutnunk odáig. Eddig csak egy férfi állt mellettünk, most majd kettőre számíthatunk.

Ennél jobb érvet nem is mondhatott volna, hogy elhatározásra bírja Gilbert-t. Az a gondolat, hogy hasznát veszik, s e hasznossággal fizethet a kínált segítségért, megnyugtatta lelkiismeretét, és előre megszüntette összes aggályait.

Elfogadta.

- Majd mindjárt meglátjuk, kinek nyújtja a karját - mondta a nagynéni.

Gilbert-nek úgy jött ez a segítség, mint az égből pottyant ajándék. Hogyan is törhette volna át egyébként ezt a harmincezer ember alkotta, áthághatatlan falat, amelyben mindenki rangosabb, gazdagabb, erősebb volt nála, s főként mindenki jobban megszokta a furakodást az efféle ünnepségeken, ahol ki-ki annyi helyet szorít magának, amennyit csak bír.

Mindez egyébként csodálatos bepillantást nyújtott volna a társadalom mozgástanába, ha filozófusunk nem annyira az elvont eszmék, hanem inkább a gyakorlat embere.

A négylovas hintó ágyúgolyóként tört át a tömegen, mindenki félreállt a tollas fövegű, tarka zekés, nagy botú fullajtár elől, aki olykor előreengedte két gyors lábú szelindekét.

A kétlovas hintó kocsisa valami jelszófélét súgott oda az egyik gárdistának, majd behajtott a kolostor melletti kör alakú térre.

A lépésben haladó lovasok, még így is uralva a tömeget, ezernyi ütközés, ezernyi koccanás, ezernyi szitok közepette, lassan-lassan közeledtek a célhoz.

És végül a gyalogos, tipródva, lökdösődve, elgyötörve, imbolyogva, mint ezernyi hullámtól kergetett hullám, lábujjhegyre ágaskodva, szomszédaitól támogatva, Anteuszként küszködve, hogy visszataláljon a közös anyához, melynek Föld a neve, iparkodva kivezető utat lelni a sokadalomból, majd meglelvén, magával vonszolva családját, mely legtöbbnyire egy sereg fehérszemélyből áll, kiket a párizsi férfi - e tekintetben páratlanul a világon - mindenütt és mindig magával tud vinni bárhová, hetvenkedés nélkül megkövetelvén számukra az illő tiszteletet.

És mindenek tetejébe, vagy inkább mindenki tetejébe, a söpredék, a szakállas képű, foszlott sapkás, csupasz karú, felmadzagolt nadrágos alja nép, fáradhatatlanul, kíméletlenül könyökölve, lökdösődve, rugdalózva, vihogva nyikorgásnak ható vihogással, olyan könnyűszerrel nyitva utat magának a gyalogosok tömegében, akár Gulliver a liliputiak gabonatábláiban.

Gilbert nem volt sem négylovas fogaton utazó nagyúr, sem hintón járó bíró, sem lovas katona, sem párizsi polgár, sem alja nép, s ezért menthetetlenül eltaposta, összenyomta, felmorzsolta volna a tömeg. De minthogy a polgárember védelmében állott, erősnek érezte magát.

Határozott mozdulattal odanyújtotta karját a családanyának.

- A pimasz! - sziszegte a nagynéni.

Elindultak; az apa a nénje és a lánya között lépkedett; leghátul jött a szolgálólány, karján a kosárral.

- Szabad lesz, uraim - mondogatta a polgárasszony széles mosollyal -; bocsánat, uraim, legyenek olyan jók, uraim...

Félreálltak az útjából, előreengedték Gilbert-rel együtt, s a nyomukban átfurakodott a család többi tagja is.

Lépésről lépésre, nyomról nyomra megtették ezt az ötszáz ölnyi utat, a reggelizőhelyüktől a kolostor teréig, s végül odaértek azoknak a félelmetes királyi testőröknek a sorfalához, akikbe a polgárember és családja minden reményét vetette.

A lányuk lassanként visszanyerte természetes arcszínét.

Ahogy odaértek, a polgárember Gilbert vállába fogódzva fölágaskodott, s vagy húsz lépéssel előbbre meglátta felesége unokaöccsét, amint éppen a bajszát pödörgette.

A polgár olyan feltűnően hadonászott a kalapjával, hogy az unokaöcs felfigyelt rá és odament hozzá, egy kis helyet kérve a bajtársaitól, akik rést nyitottak a sorfal egyik pontján.

E nyíláson sebtiben átcsusszant Gilbert és a polgárasszony, a polgár, a nővére és a lánya, s legvégül a szolgálólány, ki átkelés közben fel-felsikkantott, dühös pillantással tekingetve hátra, ám a gazdáinak eszükbe sem jutott megkérdezni tőle, hogy miért sikongat.

Kiérve a kocsiútra, Gilbert látta, hogy célnál van. Köszönetet mondott a polgárembernek; az meg neki. Az anya próbálta még marasztalni, a nagynéni inkább menesztette, s el is váltak, hogy többé sose lássák egymást.

Azon a helyen, ahol Gilbert állt, csak kiváltságos személyek tartózkodtak; akadály nélkül odament hát egy terebélyes hársfához, fölkapaszkodott egy kőre, rátámaszkodott a fa legalsó ágára, s úgy várakozott.

Félórára rá, hogy így elhelyezkedett, megperdültek a dobok, eldördült az ágyú, és a levegőt megrezegtette a székesegyház harangjának fenséges kondulása.

XLIX

A király hintai

Gilbert távoli morajra lett figyelmes, mely mind súlyosabbá és mind öblösebbé vált, ahogy közeledett; érezte, hogy egész testét borzongató remegés járja át.

- *Éljen a király!* - ezt harsogták.

Akkoriban még ez volt a szokás.

Aranyban fürdő, bíbortakarós, prüszkölő paripák serege rúgtatott előre a kocsiúton: jöttek a muskétások, a lovas őrség és a svájci gárda.

Azután egy nehéz, pompás hintó tűnt fel.

Gilbert meglátta a kék szalagot, a kalpagos, fenséges főt. Látta a király tekintetének jeges és átható villanását, mely előtt mindenki fejet hajtott és levette kalapját.

Elbűvölten, megdermedve, megittasulva, izgatottan állt ott, s elfelejtette levenni a kalapját.

Durva ütés riasztotta fel elragadtatásából; kalapja a földre repült.

Odaugrott, fölszedte kalapját, felkapta fejét, s felismerte a polgárember unokaöccsét, aki a katonákra jellemző csúfondáros mosollyal nézett rá.

- Mi az, kiskomám - mondta a katona -, nem emelünk kalapot a királynak?

Gilbert elhalványodott, poros kalapjára pillantott, s így felelt:

- Most láttam először a királyt, uram, és elfelejtettem köszönteni, ez igaz. De nem tudtam...

- Nem tudta? - vonta fel szemöldökét a kardcsörtető.

Gilbert megijedt, hogy elkergetik erről a helyről, ahonnét jól láthatja Andrée-t; a szívében égő szerelem legyőzte gőgjét.

- Bocsásson meg - mondta -, vidéki vagyok.

- És Párizsba jöttünk kikupálódni, ugye, kiskomám?

- Igenis, uram - válaszolta Gilbert, lenyelve mérgét.

- Na, ha már úgyis benne vagyunk a tanulásban - mondta az őrmester, megragadva Gilbert kezét, amikor az vissza akarta tenni a kalapot a fejére -, jegyezze meg, amit mondok: a trónörökösné őfenségét ugyanúgy kell köszönteni, mint a királyt, a királyi herceg urakat ugyanúgy, mint a trónörökösné őfenségét; egy szó, mint száz: köszönteni kell minden hintót, amelyen ott a liliom... Ismeri a liliomot, kiskomám, vagy arra is megtanítsam?

- Fölösleges, uram - felelte Gilbert -; ismerem.

- Még szerencse - morogta az őrmester.

A királyi hintók elgördültek.

A sor elnyúlt; Gilbert olyan meredt szemmel bámészkodott, mint az eszelős. A hintók egyenként a kolostor kapuja elé érkeztek és megálltak, a kíséréthez tartozó urak kiszálltak; ez a művelet ötpercenként megakasztotta az egész kocsioszlopot.

Gilbert az egyik megállás alkalmával úgy érezte, mintha tűz vetne lobot a szívében. Hirtelen megszédült, minden összefolyt a szeme előtt, s olyan heves reszketés fogta el, hogy meg kellett kapaszkodnia a faágban, nehogy elessék.

Az történt ugyanis, hogy szemközt, alig tízlépésnyire, azoknak a liliomos hintóknak egyikében, amelyeknek köszöntésére az őrmester felhívta a figyelmét, megpillantotta Andrée tündöklően fényes alakját: hófehér öltözetében angyalnak vagy látomásnak tetszett.

Halkan felkiáltott, azután, erőt véve az egyszerre rárohanó érzelmeken, csendet parancsolt zakatoló szívének, s a fényes napra kényszerítette tekintetét.

Az ifjú annyira ura volt önmagának, hogy erőfeszítését siker koronázta.

Andrée pedig, aki látni akarta, hogy miért álltak meg a kocsik, és kihajolt a hintó ajtaján, felvillantva elbűvölő azúrkék szemét, szintén meglátta Gilbert-t, és ráismert.

Gilbert előre látta, hogy Andrée, ha észreveszi, elcsodálkozik, majd visszahúzódik a kocsiba, hogy szóljon atyjának, aki mellette ült.

Nem tévedett: Andrée elcsodálkozott, visszahúzódott és figyelmeztette de Taverney bárót, aki széles kék szalagjával roppantul előkelően trónolt a király hintáján.

- Gilbert! - hördült fel a báró, mint aki álmából ocsúdik. - Gilbert itt! Hát a Mahonra otthon ki vigyáz?

Gilbert tisztán hallotta a szavait. Nyomban neki is készülődött, hogy kiszámított tisztelettel köszöntse Andrée-t és atyját. Minden erejét össze kellett szednie a meghajláshoz.

- Csakugyan igaz! - tört ki a báró, megpillantva filozófusunkat. - Ez a széltoló az, személyesen!

Álmában sem jutott volna eszébe, hogy Gilbert Párizsban lehet; az imént nem akart hinni a lánya szemének, most meg a sajátjának is alig.

Gilbert lankadatlan figyelemmel nézte Andrée arcát, ám a felhőként átsuhanó csodálkozás után csak tökéletes nyugalmat látott rajta.

A báró kihajolt a kocsiból, és magához intette Gilbert-t.

Gilbert elindult felé, de az őrmester megállította.

- Láthatja, hogy hívnak - mondta neki Gilbert.

- Hová?

- Ahhoz a kocsihoz.

Az őrmester arra nézett, amerre Gilbert mutatott, s a tekintete megállapodott de Taverney úr hintaján.

- Engedje meg, őrmester - mondta a báró -, hogy két szót váltsak ezzel a fiúval; két szót, nem többet.

- Négyet, uram - mondta az őrmester -, akár négyet is; igazán ráér; éppen szónokolnak a boltív alatt; van egy jó félóránk. Menjen, fiatalember.

- Szedje már a lábát, maga semmiházi! - förmedt rá a báró Gilbert-re, aki tüntetőleg kényelmesen lépkedett -; mondja, mi szél fútta ide Saint-Denis-be, amikor Taverneyben volna a helye?

Gilbert másodszor is köszöntötte Andrée-t és a bárót, s így felelt:

- Nem szél volt az, uram; a magam akaratából jöttem.

- Még hogy a maga akaratából, gézengúz! Hát van magának akarata?

- Miért ne volna? Minden szabad embernek lehet akarata.

- Minden szabad embernek! Kis szerencsétlen, maga azt hiszi, hogy szabad?

- Természetesen, hiszen senkihez sem láncoltam hozzá a szabadságomat.

- No nézzenek oda, még komédiázik is a zsivány! - hüledezett de Taverney úr, akit elképesztett Gilbert megingathatatlan nyugalma. - Mit keres maga Párizsban, és hogy került ide, ha szabad kérdeznem?... és miből él, nem mondaná meg?

- Gyalog jöttem - válaszolta kurtán Gilbert.

- Gyalog! - ismételte meg Andrée, hangjában érezhető szánakozással.

- És miért jöttél Párizsba? Erre felelj! - rivallt rá a báró.

- Először tanulni, azután meggazdagodni.

- Tanulni?

- Igen.

- Meggazdagodni?

- Remélhetőleg.

- És addig mit csinálsz? Koldulsz?

- Koldulni! - húzta el a száját mély megvetéssel Gilbert.

- Akkor lopsz talán?

- Uram - mondta Gilbert határozottan s olyan gőgös és elutasító hanghordozással, hogy de Taverney kisasszony egy pillanatig rajta felejtette a szemét ezen a különös fiatalemberen -, uram, megloptam én önt valaha is?

- Mihez fogsz hát akkor azzal a dologkerülő kezeddel?

- Utánozom azt a lánglelkű férfiút, akihez hasonlítani akarok, ha másban nem, legalább helytállásban - felelte Gilbert. - Kottát másolok.

Andrée ránézett.

- Kottát másol? - kérdezte.

- Igen, kisasszony.

- Hát ért hozzá? - faggatta tovább fitymálón, olyan hangsúllyal, mintha azt mondta volna: „Hazudik."

- Ismerem a hangjegyeket, s ez elég is a másoláshoz - felelte Gilbert.

- És hol a fenében tanultad meg a hangjegyeket, te himpellér?

- Csakugyan, hol? - kérdezte mosolyogva Andrée.

- Báró úr, én nagyon szeretem a zenét, s minthogy a kisasszony naponta egy vagy két órát rendszeresen csembalózott, elbújtam, hogy hallgassam.

- Semmirekellő!

- Először a dallamokat tanultam meg; később, mivel a dallamok le voltak jegyezve egy füzetben, lassanként, igen fáradságos munka árán, megtanultam olvasni a füzetből.

- Az én füzetemből! - háborodott fel Andrée -, hozzá mert nyúlni a kottáimhoz?

- Nem, kisasszony, ilyesmire sosem vetemedtem volna - mondta Gilbert -; de a füzet hol itt, hol ott maradt nyitva a csembalóján. Hozzá nem nyúltam, csak próbáltam silabizálni: a szemem talán nem piszkította be a lapokat.

- Meglátja - jegyezte meg a báró -, ez a gazfickó mindjárt kijelenti, hogy úgy zongorázik, mint maga Haydn.

- Valószínűleg tudnék játszani is - mondta Gilbert -, ha érinteni mertem volna a billentyűket.

Andrée önkéntelenül másodszor is rápillantott erre az arcra, amelyet olyan érzelem hevített, amit csak a vértanú féktelen rajongásához lehet hasonlítani.

A báró azonban, kinek szelleme teljességgel híján volt leánya higgadt és okos tisztánlátásának, érezte, hogy elönti a düh, ha arra gondol, hogy ennek a fiúnak igaza van, és hogy valóban embertelenül bántak vele, amikor magára hagyták Taverneyben a Mahon kutyával.

Márpedig nehezen bocsátjuk meg egy alantas személynek, hogy elénk tárja tévedésünket; a báró is mind dühösebb lett, míg ellenben a lánya megenyhült.

- Te, hóhérinas, te! - üvöltötte. - Megszöktél, csavarogsz, és amikor számon kérik tőled, hogy mit csináltál, hetet-havat összehordasz, ahogy hallottuk az imént! Hát ide figyelj! Én nem fogom tűrni, hogy az én hibámból tekergők és cigányok álljanak a király útjába, ezért...

Andrée egy kézmozdulattal igyekezett csillapítani apját; érezte, hogy a szertelenség rombolja a tekintélyt.

A báró azonban lerázta a lánya oltalmazó kezét, és tovább üvöltözött:

- Majd beajánllak én de Sartines úrhoz, te naplopó filozófus, te, majd megismered te a Bicêtre-t belülről!

Gilbert hátralépett, fejébe nyomta a kalapját, és haragjában elsápadva mondta:

- Tudja meg, báró úr, hogy Párizsban olyan pártfogókra akadtam, akiknél az ön Sartines-ja óraszám előszobázik!

- Aha! Szóval így állunk! - tajtékzott a báró. - Na jó, ha a Bicêtre-t elkerülöd, a nadrágszíjat akkor sem kerülöd el. Andrée, Andrée, hívja ide a bátyját, itt van a közelben.

Andrée odahajolt Gilbert-hez, és ellentmondást nem tűrőn mondta neki:

- Menjen, Gilbert úr, távozzék!

- Philippe! Philippe! - kiáltozott a vénember.

- Távozzék! - szólt rá Andrée a fiatalemberre, aki némán és mozdulatlanul állt a helyén, mintegy elragadtatott révületben.

A báró kiáltozására egy lovas rúgtatott oda a hintó ajtajához: Philippe de Taverney volt az, kapitányi uniformisban. Az ifjú jókedvű volt és ragyogott.

- No nézd csak, Gilbert! - mondta kedélyesen, megismerve a fiatalembert. - Gilbert van itt! Jó napot, Gilbert... Mit óhajt, atyám?

- Jó napot, Philippe úr - köszönt vissza a fiatalember.

- Hogy mit óhajtok? - tajtékzott a báró, dühtől sápadtan. - Azt óhajtom, hogy fogd a kardod hüvelyét, és tanítsd vele móresre ezt a himpellért!

- De hát mit csinált? - kérdezte Philippe, növekvő csodálkozással nézve hol a báró dühét, hol Gilbert ijesztő közönyét.

- Mit csinált, mit csinált!... - hörgött a báró. - Üsd, Philippe, verd, mint a kutyát!

Taverney odafordult a húgához.

- Mit csinált tulajdonképpen? Csak nem magát bántotta, Andrée?

- Én! - fakadt ki Gilbert.

- Nem, Philippe, dehogy - válaszolta Andrée -; nem csinált semmit; atyám téved. Gilbert úr már nem áll a szolgálatunkban, joga van hozzá, hogy oda menjen, ahová kedve tartja. Atyám nem akarja ezt megérteni, s mikor meglátta itt, dühbe gurult.

- Ennyi az egész? - kérdezte Philippe.

- Mindössze ennyi, bátyám, és igazán nem értem de Taverney úr haragját, kivált nem ilyen dologban, amelyben tárgy és ember szóra sem érdemes. Nézze meg, Philippe, megyünk-e már.

A báró elhallgatott, lefegyverezte lányának fensőbbséges nyugalma.

Gilbert lehorgasztotta fejét, lesújtotta a megvetés. Valami belehasított a szívébe, és ez a valami nagyon hasonlított a gyűlölethez. Inkább elviselte volna Philippe kardjának halálos csapását vagy egy ostorcsapást, melynek nyomán vér fakad.

Majdnem rosszul lett.

Szerencsére ebben a pillanatban véget ért a szónoklat, mire a kocsik megint meglódultak.

A báró hintaja lassan gördült tova, a többi a nyomában; Andrée elenyészett, akár egy álomalak.

Gilbert magára maradt, sírni szeretett volna, üvölteni tehetetlenségében, úgy érezte, nem bírja elviselni balsorsa terhét.

Ekkor egy kéz nehezedett a vállára.

Megfordult és meglátta Philippe-et, aki leszállva lováról, s a szárat a kezébe nyomva egy ezredbeli legénynek, mosolyogva feléje tartott.

- Hadd hallom, mi a baj, Gilbert barátom, miért vagy Párizsban?

A fiatalembert meghatotta az őszinte és barátságos hang.

- Ej, uram - sóhajtotta meginogva ádáz sztoicizmusában -, hát mihez kezdtem volna Taverney-ben? Erre adjon választ. Belepusztultam volna a reménytelenségbe, a tudatlanságba, az ínségbe.

Philippe megborzongott, mert méltányos lélek lévén, éppen úgy felháborodott, mint az előbb Andrée, hogy a fiút otthagyták abban a kínzó magányban.

- És azt hiszed, hogy Párizsban boldogulsz, te szegény fiú, pénz nélkül, támogatás nélkül, minden nélkül?

- Azt hiszem, uram; aki dolgozni akar, nemigen hal éhen ott, ahol mások semmittevéssel akarják agyonütni az idejüket.

Philippe-et meghökkentette a válasz. Gilbert-t mindeddig olybá vette, mint egy megszokott bútordarabot, amelyre ügyet sem vet az ember.

- Legalább van mit enned? - kérdezte.

- Megkeresem a kenyerem, Philippe úr, és ennél több nem kell annak, aki eleddig csak azért kárhoztatta magát, hogy olyan kenyeret eszik, amelyet nem maga keresett meg.

- Ezt, remélem, nem arra a kenyérre mondod, amit Taverneyben kaptál, fiam? Apád és anyád derék cselédei voltak a kastélynak, és te is szívesen segédkeztél.

- Csak a kötelességemet teljesítettem, uram.

- Hallgass meg, Gilbert - fűzte tovább a szót az ifjú úr -; tudod, hogy én mindig kedveltelek; én mindig más szemmel néztelek, mint a többiek; helyesen-e vagy tévesen, majd a jövőben elválik. Vadságodat érzékenységnek véltem; nyerseségedet a büszkeségnek tulajdonítottam.

- Ó, lovag úr! - sóhajtott fel Gilbert.

- Én a javadat akarom, Gilbert.

- Köszönöm, uram.

- Én is olyan fiatal voltam, mint te, én is olyan szerencsétlennek éreztem a helyzetemet, mint te; talán ezért is értettelek meg. Egy szép napon rám mosolygott a szerencse. Nos, hadd segítsek rajtad most, Gilbert, addig is, míg rád nem mosolyog a szerencse.

- Köszönöm, uram, köszönöm.

- Mihez akarsz fogni? Ahhoz nagyon rátarti vagy, hogy elszegődj valahová.

Gilbert kicsinylő mosollyal rázta meg a fejét.

- Tanulni akarok - jelentette ki.

- De a tanuláshoz tanítómester kell, a tanítót pedig meg kell fizetni.

- Keresek én, uram.

- Keresel! - mosolyodott el Philippe. - És mennyit keresel, hadd hallom?

- Naponta huszonöt sout, de meg tudok keresni harmincat, sőt negyvenet is.

- Hiszen ez ennivalóra is csak szűkösen elég.

Gilbert elmosolyodott.

- Lám csak, talán nem elég ügyesen ajánlottam fel a szolgálatomat.

- A szolgálatát, nekem, Philippe úr?

- Persze, a szolgálatomat. Szégyelled elfogadni?

Gilbert nem válaszolt.

- Azért élnek az emberek itt a földön, hogy segítsék egymást - folytatta Maison-Rouge -; nem vagyunk-e testvérek valamennyien?

Gilbert fölkapta a fejét, és okos szemét az ifjú nemes vonású arcára függesztette.

- Meglep ez a beszéd? - kérdezte Philippe.

- Nem, uram - mondta Gilbert -, ez a filozófia nyelve; csak éppen nem szoktam meg az ön rangjabéliektől.

- Igazad van, noha ez mégis a mi nemzedékünk nyelve. Maga a trónörökös is ezeket az elveket vallja. Hallgass rám, ne légy olyan büszke - folytatta Philippe -, majd megadod később, amit kölcsönkaptál. Ki tudja, talán egy második Colbert vagy Vauban lesz belőled.

- Vagy Tronchin - tódította Gilbert.

- Akár az is. Nesze, az erszényem, felezzünk.

- Köszönöm, uram - mondta a megvesztegethetetlen fiatalember, akit meghatott, noha magának sem vallotta volna ezt be, Philippe csodálatos nagylelkűsége -; köszönöm, nincs szükségem semmire; de azért... de azért, higgye meg, sokkal hálásabb vagyok önnek, mint ha elfogadtam volna ajánlatát.

Azzal elköszönt a sóbálvánnyá meredt Philippe-től, visszament a tömegbe, ahol nyoma veszett.

Az ifjú kapitány úgy állt ott néhány másodpercig, mint aki nem hisz a szemének és a fülének; de látván, hogy Gilbert nem mutatkozik többé, ismét nyeregbe szállt, és visszalovagolt a helyére.

L
Az ördöngös

A dübörgő kocsik fülrepesztő zaja, a teljes erővel húzott harangok csengése-bongása, a vidám dobpergés, a ragyogó pompa visszfénye a számára bezáruló világ ragyogásának - úgy verődött vissza Louise hercegnő lelkéről, s halt el cellája falának tövében, mint az erejét vesztett hullámverés.

Amikor eltávozott a király, hiába próbálván atyai és uralkodói minőségében, azaz hol mosolyogva, hol parancsnak is beillő könyörgéssel visszatéríteni leányát a világba, amikor a trónörökösné, akit az első szempillantásban megdöbbentett fenséges nagynénjének félreismerhetetlen lelki nagysága, udvaroncainak kavargó hadával eltűnt a szeme elől, a karmeliták apátasszonya leszedette a kárpitokat, lehordatta a virágokat, levétette a csipkéket.

A még izgatottan nyüzsgő apácaközösségből egyedül ő nem rezzent meg, amidőn a nehéz kolostorkapuk, amelyek egy pillanatra kitárultak a világnak, súlyosan meglendültek és döngve becsapódtak, elvágva a magányt a világtól.

Azután magához hívatta a kincstárnok nővért.

- A szegények megkapták-e szokott alamizsnájukat - kérdezte - e két napig tartó fejetlenség idején?

- Igen, fenség.

- A betegeket látogatták-e rendesen?

- Igen, fenség.

- A katonák kaptak-e egy kis frissítőt, mielőtt útnak indultak volna?

- Mindannyian megkapták a kenyeret és a bort, fenséged rendelése szerint.

- Tehát senki sem szenved hiányt a házban?

- Senki, fenség.

Louise hercegnő odalépett az ablakhoz, és lassan belélegezte a balzsamos illatot, mely az alkonyi órák estharmatos szárnyán lebbent föl a kertből.

A kincstárnok nővér tisztelettudóan várta, hogy a fenséges apátasszony rendelkezzék vagy útjára bocsássa.

Louise hercegnő - csak Isten a tudója, mire gondolt e pillanatban a fejedelmi apátnő -, Louise hercegnő az ablakáig nyúló, hosszú szárú rózsák és az udvari falakat sűrűn beborító jázminok szirmait morzsolgatta.

Hirtelen heves lódobogás rázta meg a zárda kapuját; az apátasszony összerezzent.

- Ki maradt még Saint-Denis-ben az udvari méltóságok közül? - kérdezte Louise hercegnő.

- De Rohan bíboros úr őeminenciája, fenség.

- A lovai itt vannak?

- Nem, fenség, a lovak az apátságban vannak, ahol őeminenciája éjszakázik.

- Akkor mi ez a zaj?

- Fenség, az idegen nő lova dobog így.

- Miféle idegen nő? - kérdezte Louise hercegnő, emlékei közt kutatva.

- Az az olasz nő, aki tegnap este bebocsáttatást kért fenségedtől.

- Ó, tudom már! Hol van most?

- A szobájában vagy a templomban.

- Mit csinált tegnap óta?

- Tegnap óta visszautasít minden táplálékot, csak kenyeret fogad el, és egész éjjel a kápolnában imádkozott.

- Bizonyára valami nagy bűnös lehet - vélekedett az apátasszony, összevonva szemöldökét.

- Nem tudom, fenség, senkivel nem beszélt.

- Miféle nő ez?

- Szép, az arca szelíd, de büszke is.

- Hol volt ma reggel, az ünnepség alatt?

- A szobájában, az ablaka mellett, láttam, hogy megbújt a függöny mögött, aggodalmasan megnézve mindenkit, mintha minden egyes belépő személyben az ellenségét gyanította volna.

- Egy asszonyi személy abból a szerencsétlen világból, ahol éltem, ahol uralkodtam egykor. Bocsássa be.

A kincstárnok nővér menni készült.

- Ejnye, a nevét tudják-e? - kérdezte a hercegnő.

- Lorenza Feliciani.

- Nem ismerek ilyen nevű asszonyt - mondta Louise hercegnő eltűnődve -; mindegy, vezesse be akkor is.

Az apátasszony leült egy ódon karosszékbe: tölgyfából faragták II. Henrik idején, s azóta a karmeliták kilenc apátasszonyának szolgált ülőhelyül.

Félelmetes ítélkező szék volt ez, hány szegény novícia remegett előtte, vergődve a szellem és a múlandóság szorításában!

Egy perc múlva belépett a kincstárnok nővér, bevezetve a hosszú fátylas idegen nőt, akit ismerünk már.

Louise hercegnő is örökölte őseinek vesékbe látó szemét; ez a szem Lorenza Felicianira szegeződött, mihelyt az belépett a szobába; a fiatal nőben annyi alázatot, annyi kellemet, annyi nemes szépséget, friss könnyek fürösztötte nagy fekete szemében annyi ártatlanságot fedezett fel, hogy kezdeti ellenérzését hamarosan jóindulat és testvéri rokonszenv váltotta fel.

- Lépjen közelebb, asszonyom - mondta a hercegnő -, és beszéljen.

A fiatal nő bátortalanul előbbre lépett, és térdre akart ereszkedni.

A hercegnő fölemelte.

- Ön Lorenza Feliciani, nemde, asszonyom?

- Igen, fenség.

- És egy titkot akar rám bízni?

- Ó, égek a vágytól, hogy elmondhassam.

- De hát miért nem folyamodik a gyóntatószékhez? Én csak vigaszt nyújthatok; a pap vigaszt és feloldozást is adhat.

Louise hercegnő az utóbbi szavakat tétovázva mondta.

- Nekem csak vigasz kell, fenség - válaszolta Lorenza -, és különben is csak nőnek merném elmondani, amit mondandó vagyok.

- Tehát valami nagyon különös dolgot akar elbeszélni?

- Igen, nagyon különöset. De hallgasson végig türelemmel, fenség; csak önnek mondhatom el, ismétlem, minthogy ön mindenható, és nekem úgyszólván csak Isten karja nyújthat oltalmat.

- Oltalmat! Csak nem üldözik? Csak nem törnek az életére?

- De igen, fenség, de igen, üldöznek! - tört ki az idegen nő leírhatatlan rémülettel.

- Akkor pedig, asszonyom, jól gondoljon meg valamit - mondta a hercegnő -, éspedig azt, hogy ez a ház kolostor és nem várkastély; hogy mindaz, ami az embereket odakint háborgatja, ide bejutva hamvába hal; mert itt semmi olyan nincsen, amit az emberek odakint felhasználhatnak egymás ellen; ez nem az igazság, nem az erőszak, nem az elnyomás háza, ez egyszerűen csak Isten háza.

- Ó, igen, igen, én éppen ezt keresem, éppen ezt! - mondta Lorenza. - Igen, ez Isten háza, és én csak Isten házában találhatok békességet.

- De Isten nem tűri a bosszút; hogyan kívánhatja tőlünk, hogy álljunk bosszút ellenségén? Forduljon a bírósághoz.

- A bíróság mit sem tehet az ellen, fenség, akitől én rettegek.

- Ugyan kicsoda az? - kérdezte az apátasszony titkolt és önkéntelen ijedelemmel.

Lorenza közelebb lépett a hercegnőhöz, valami rejtelmes rajongástól fűtve.

- Hogy kicsoda, fenség? - kérdezte. - Egyike azoknak az ártó szellemeknek, ebben bizonyos vagyok, akik hadat viselnek az ember ellen, és akiket uruk, a Sátán emberfeletti hatalommal ruházott fel.

- Mit nem mond! - kiáltott fel a hercegnő, és ránézett, hogy lássa, nem őrült-e.

- Én meg, én meg, ó, én szerencsétlen! - jajongott Lorenza szép kezét tördelve, mely olyan volt, mintha görög szoborról mintázták volna -; én meg ennek az embernek az útjába akadtam!, és én, én meg...

- Mondja már ki!

Lorenza még közelebb lépett a hercegnőhöz, azután suttogóra fogva a hangját, mintha maga is megrémülne attól, amit mondani készül, ezt mormolta:

- Én ördöngös vagyok!

- Ördöngös! - kiáltott fel a hercegnő. - Mondja csak, asszonyom, józan eszén van, vagy talán csak nem...?

- Bolond, ugye, azt akarta mondani? Nem, nem vagyok bolond, de könnyen belebolondulhatok, ha magamra hagy.

- Ördöngös! - ismételte meg a hercegnő.

- Ó, jaj! Ó, jaj!

- De hadd mondjam meg, hogy ön mindenben olyannak látszik, mintha Isten legkedvesebb teremtménye volna; ön szemmel láthatólag gazdag, szép, értelmesen fejezi ki magát, arcán nyomát sem lelni annak a szörnyűséges és titokzatos kórnak, aminek ördöngösség a neve.

- Fenség, az életemben, az életem fordulataiban lappang az a baljós titok, amelyet legszívesebben önmagam előtt is letagadnék.

- Mondjon el mindent, hadd halljam. Eszerint én hallok elsőnek a bajáról? Hát a szülei, hát a barátai?

- A szüleim! - sírt fel a fiatal nő, fájdalmasan kulcsolva össze a két kezét. - Szegény szüleim! Látom-e még őket valaha? A barátaim! - tette hozzá keserűn. - Ó, jaj, fenség, nincs énnekem senkim!

- Nos, menjünk sorjában, leányom - mondta Louise hercegnő, próbálva eligazodni az idegen nő szavaiban. - Kik a szülei, és hogyan került el tőlük?

- Fenség, én Rómában születtem, és Rómában is éltem velük. Atyám ősi nemesi család sarja; de mint minden római patrícius, szegény. Ott van továbbá anyám és bátyám. Franciaországban, úgy tudom, az járja, hogy ha egy arisztokrata családban, amilyen az enyém is, van egy fiú meg egy lány, feláldozzák a lány hozományát, hogy fegyvert adjanak a fiú kezébe. Nálunk a lányt áldozzák fel, hogy a fiú útját a papi pályán egyengessék. Engem azért nem iskoláztattak, mert a bátyámat kellett taníttatni, aki azért tanul, mint anyám jámborul mondogatni szokta, hogy bíboros legyen belőle.

- Folytassa!

- Ebből következőleg, fenség, szüleim minden áldozatot meghoztak, amit csak meghozhattak, hogy segítsék bátyámat, és úgy határoztak, hogy én lépjek be a subiacói karmelitákhoz.

- És ön, mit mondott ön?

- Semmit, fenség. Gyerekkoromtól fogva úgy festegették előttem ezt a jövőt, mint elkerülhetetlen szükségszerűséget. Nekem sem erőm, sem akaratom nem volt. Különben sem kérdeztek meg, csak parancsoltak, én meg mit tehettem mást, engedelmeskedtem.

- De hiszen...

- Fenség, mi római lányok csak vágyakozni tudunk és epekedni. Úgy szeretjük a világot, mint a kárhozottak a Paradicsomot: semmit sem tudunk róla. Egyébként számos példát láttam magam körül, ami elrettentett volna, ha netán eszembe jut ellenkezni, de eszembe se jutott efféle. Az összes barátnőim, akiket ismertem, s akiknek hozzám hasonlóan volt testvérbátyjuk, hasonló módon áldoztak a családi dicsőség oltárán. Okom sem volt panaszra: semmi olyat nem követeltek tőlem, ami eltért volna a bevett szokástól. Csak anyám becézgetett egy kicsivel többet, ahogy közeledett elválásunk napja.

Végre felvirradt noviciátusom kezdetének napja, atyám összeszedte a zárdái hozományomra szánt ötszáz római tallért, s elindultunk Subiacóba.

Rómától Subiacóig hét vagy nyolc mérföld az út; a hegyi utak azonban olyan siralmas állapotban vannak, hogy elindulásunk után öt órával még csak három mérföldnyire jutottunk. Nekem azonban, ha mégoly fárasztó volt is, tetszett az utazás. Úgy örültem neki, mint az utolsó boldogságnak, és végig az úton halkan búcsúzkodtam a fáktól, a bokroktól, a kövektől, még az elperzselt fűtől is. Ki tudja, hogy ott a kolostorban lesz-e majd fű, kő, bokor és fa!

Javában ábrándoztam, amikor egy erdőcske és egy hasadékos sziklacsoport között haladtunk át, a kocsink hirtelen megállt, hallottam, hogy anyám felsikolt, atyám a pisztolyához kapott. Pillantásom és lelkem az égből visszaszállt a földre: zsiványok kezére jutottunk.

- Szegény gyermek! - szánakozott Louise hercegnő, aki egyre feszültebb érdeklődéssel hallgatta az elbeszélést.

- Talán mondanom sem kell, fenség, hogy én nem ijedtem meg olyan nagyon, hiszen azok az emberek a pénzünkért tartóztattak fel bennünket, és az a pénz, amelyet el akartak rabolni tőlünk, a zárdái hozományomra volt szánva. Ha nincsen hozomány, akkor a zárdába vonulásom is elmarad, mindaddig, míg atyám össze nem szedi az újabb hozományt, márpedig tudtam, hogy mennyi fáradságba és időbe telt, míg ezt az ötszáz tallért is összekuporgatta.

Hanem amikor, az első zsákmányon megosztozván, ahelyett, hogy szélnek eresztettek volna bennünket a zsiványok, rám rohantak, és én láttam, mint akar atyám erővel megvédelmezni, s mint könyörög hozzájuk könnyes szemmel anyám, megértettem, hogy valami nagy baj, valami ismeretlen baj fenyeget, és ekkor irgalomért kezdtem esedezni, attól a természetes ösztöntől vezettetve, amivel segítségért kiált az ember; de tudtam, hogy hasztalan kiáltoznék segítségért, ezen a vad helyen úgysem hallaná meg senki.

A zsiványok, rá se hederítve esedezésemre, anyám könnyeire, atyám erőlködésére, hátrakötötték a kezem, s rám-rám vetve undorító, perzselő pillantásukat, amit nyomban megfejtettem, olyan tisztánlátóvá tett a rémület, a zsebükből előszedett kockákkal egyik társuk zsebkendőjén kockázni kezdtek.

A legjobban attól rémültem meg, hogy nem volt tét kirakva arra a förtelmes terítőre.

Míg a kockák kézről kézre jártak, engem rázott a borzongás; megértettem, hogy én vagyok a kockavetés tárgya.

Egyikük hirtelen vad diadalordítást hallatva felugrott, s míg a többiek vicsorogva átkozódtak, hozzám rohant, a karjába kapott, s ajkát az ajkamra szorította.

Ha izzó vasat érintettek volna hozzám, akkor sem sikoltottam volna szívet tépőbb hangon.

„Jaj, add, hogy meghaljak, add, hogy meghaljak, édes Istenem!” - kiáltoztam.

Anyám a földön vonaglott, atyám elvesztette eszméletét.

Már csak abban reménykedtem, hogy valamelyik zsivány, dühében, hogy nem kaphatott meg, belém mártja a kését, amelyet mindegyikük a markában szorongatott.

Vártam a döfést, reménykedtem, áhítoztam rá.

Egyszerre egy lovas férfi tűnt fel az ösvényen.

Mondott valamit halkan az egyik őrnek, aki továbbengedte, titkos jelet váltván vele.

A közepes termetű, lenyűgöző arcú, határozott pillantású férfi lassan és nyugodtan léptetett előre a lován.

Amikor elébem ért, megállt.

Az a zsivány, amelyik az előbb a karjába kapott, már éppen el akart hurcolni, de nyomban visszafordult, amikor a férfi belefújt az ostornyélbe rejtett sípjába.

A zsivány leeresztett a földre.

- Ide gyere - szólt rá az idegen.

Amikor a zsivány vonakodott, az idegen behajlította a karját, és két ujját szétterpesztve a mellére tette. És mintha e jel egy mindenható úr parancsa lett volna, a zsivány odament az idegenhez.

Az a zsivány füléhez hajolt, és egyetlen szót súgott neki:

- *Mac.*

Csak ezt az egyetlen szót mondta, ebben bizonyos vagyok, mert olyan éberen néztem, ahogy a halált hozó kést nézi az ember, s olyan feszülten hallgattam, ahogy az életet vagy a halált jelentő szót hallgatja.

- *Benac* - felelte rá a zsivány.

Azután, meghunyászkodva, mint az oroszlán s ugyanúgy hörögve is, visszajött hozzám, eloldozta a csuklómon a kötelet, s ugyanígy tett atyámmal és anyámmal.

Aztán, minthogy a pénzen már megosztoztak, mindegyikük lerakta egy kőre a maga részét. Egyetlen tallér hija sem volt az ötszáznak.

Eközben úgy éreztem, új élet költözik belém atyám és anyám karjai közt.

- Most pedig kotródjatok... - förmedt rá az idegen a zsiványokra.

A zsiványok szót fogadtak, s mind egy szálig visszamentek az erdőbe.

- Lorenza Feliciani - mondta ekkor az idegen, rám vetve földöntúli tekintetét -, folytasd utadat, szabad vagy!

Atyám és anyám nem győztek hálálkodni az idegennek, aki ismert bennünket, de akit mi nem ismertünk. Azután visszaültek a kocsiba. Én csak nehéz szívvel követtem őket, mert valami különös erő ellenállhatatlanul vonzott szabadítómhoz.

Ő szoborként állt még ekkor is ugyanazon a helyen, mintha továbbra is oltalmazni akarna bennünket.

Addig néztem vissza rá, ameddig csak láthattam, és a mellemben csak akkor engedett fel az a szorongató érzés, amikor egészen eltűnt a szemem elől.

Két óra múlva már Subiacóban voltunk.

- De hát ki volt ez a rendkívüli ember? - kérdezte a hercegnő, akit lenyűgözött az elbeszélés keresetlen őszintesége.

- Kegyeskedjék tovább hallgatni, fenség - kérte Lorenza. - Fájdalom, koránt sincs még vége!

- Hallgatom - mondta Louise hercegnő.

A fiatal nő folytatta:

- Két órával e kaland után megérkeztünk Subiacóba. Atyám, anyám és én egész úton csak erről a különös szabadítóról beszélgettünk, aki olyan váratlanul ott termett, titokzatosan és hatalmasan, mint az Ég küldötte.

Atyám, ki kevésbé volt jóhiszemű, mint én, valamelyik zsiványbanda vezérét gyanította benne; ezek a bandák, bár Róma környékén kisebb csoportokra aprózódnak, valamennyien egy kézben vannak, s olykor megszemléli őket a legfőbb bandavezér, aki mindenható hatalommal rendelkezvén, jutalmaz, büntet és zsákmányt oszt.

Én ellenben, aki tapasztalat dolgában nem mérkőzhettem atyámmal, csak ösztöneimre hallgattam, hatalmába kerített a hála érzése, nem hittem, nem hihettem, hogy az az ember zsivány.

Ezért minden áldott este, amikor a Szűzanyához fohászkodtam, egy mondatba belefoglaltam ismeretlen szabadítómat is, kérve rá a Madonna áldását.

Még aznap beléptem a zárdába. A hozomány megkerült, semmi akadálya nem volt, hogy befogadjanak. Olyan bánatos voltam, de olyan megadó is, mint még soha. Olasz voltam és babonás, és ezért arra gondoltam, hogy Isten tisztán, épen és szeplőtlenül akar engem, hiszen megszabadított a zsiványoktól, akiket minden bizonnyal a Gonosz ingerelt fel, hogy bemocskolják a szűziesség koszorúját, amelyet egyedül Isten vehet le homlokomról. Ezért természet adta szertelenségemmel igyekeztem eleget tenni elöljáróim és szüleim sürgető óhajának. Rábeszéltek, hogy kérvényezzem a Szentatyától noviciátusi időm elengedését. Megírtam a kérvényt, aláírtam. Atyám fogalmazta meg olyan forró kívánkozást sejtető szavakkal, hogy őszentsége e kérelemből csak a tüzes vágyakozást olvashatta ki, amellyel a világtól megcsömörlött lélek áhítozik a magányra. Mindent megadott, amit kértek tőle, és egyéves noviciátusi időmet, mely mások esetében olykor két esztendőre is elnyúlik, különleges kedvezéssel egy hónapra csökkentette.

Közölték velem a hírt; sem fájdalmat, sem örömet nem éreztem. Mintha már meghaltam volna e világnak, mintha csak egy hullán tettek-vettek volna, amelyet még túlél mit sem érző árnya.

Két hétig tartottak bezárva, nehogy megkísértsen a világi élet vágya. A tizenötödik nap reggelén parancsot kaptam, hogy a többi nővérrel együtt menjek le a kápolnába.

Itáliában a kolostori kápolnákba szabad bejárása van mindenkinek. A pápa bizonyára úgy véli, a papoknak sehol sem szabad visszatartaniuk Istent, hogy megnyilatkozzék híveinek.

Fölmentem a kórusra, és elfoglaltam a helyem. A kórus rácsát elzáró - helyesebben szólva csak úgy-ahogy elzáró - zöld függönyök között volt annyi szabad hely, hogy lássa az ember a templomhajót.

Ezen a közön át, mely úgyszólván a földre nyílt, megláttam egy férfit, aki egy szál magában állt a térdeplő tömegben. A férfi engem nézett, vagy inkább falt a szemével. Megint elfogott az a furcsa émelygés, amelyet már éreztem egyszer; valamilyen földöntúli erő úgyszólván kiemelt önmagamból - a bátyámtól láttam ilyesfélét, hogy egy papírlapon, egy deszkán, sőt akár egy tálon át is mozgat egy tűt mágnesvassal.

Ó, jaj! Legyőzve, leigázva, e vonzással szemben védtelenül, feléje hajoltam, összekulcsoltam a kezem, mint Isten előtt, s egyszerre mondtam az ajkammal és a szívemmel: „Köszönöm, köszönöm!”

A nővérek megütközve néztek rám; sem a mozdulatomat, sem a szavaimat nem értették; követték a kezem, a szemem, a hangom irányát. Fölágaskodtak helyükön, hogy ők is lenézzenek a templomba. Én is reszketve néztem oda.

Az idegen közben eltűnt.

A társaim faggatni kezdtek, de én csak pirultam, sápadtam, dadogtam.

- Azóta, fenség - kiáltott fel Lorenza kétségbeesetten -, azóta a Gonosz hatalmában vagyok!

- Én pedig, nővérem, semmi természetfölöttit nem látok mindebben - mosolygott a hercegnő -; nyugodjék meg és folytassa.

- Ó, mert ön nem érezte azt, amit én.

- Mit érzett tulajdonképpen?

- Azt, hogy rabul estem: a szívemet, a lelkemet, az eszemet, egész lényemet megejtette a Gonosz.

- Attól tartok, nővérem, hogy ennek a Gonosznak a neve szerelem! - mondta Louise hercegnő.

- Ó, a szerelem nem gyötört volna így, a szerelem nem fogta volna marokra a szívem, a szerelem nem rázta volna meg az egész testem, mint a vihar a fát, a szerelem nem sugallt volna bűnös gondolatot.

- Mi volt az a bűnös gondolat, leányom?

- Mindent meg kellett volna vallanom a gyóntatómnak, ugye, fenség?

- Meg bizony.

- Pedig a Gonosz, amely megszállt, éppen ellenkezőleg azt sugallta, hogy őrizzem meg a titkot. Talán egyetlen apáca sem lépett úgy a zárdába, hogy ne hagyott volna szerelmi emléket abban a világban, amelytől megvált, sokaknak volt más név a szívébe írva, amikor az ajkukra vették Isten nevét. A gyóntató atya nem ütközött meg az efféle kis titkokon. Én azonban, aki olyan ártatlan, olyan félénk, olyan szűziesen tiszta voltam, hogy az előtt a végzetes subiacói út előtt még szót sem váltottam a fivéremen kívül más férfiemberrel, s azóta is csak két ízben néztem az ismeretlen férfi szemébe, én, fenség, azt képzeltem, hogy afféle szerelmi viszonyt költenek majd kettőnk köré, mint amilyen a többi apácát a fátyol felvétele előtt megsiratott kedveséhez fűzte.

- Bűnös gondolat, csakugyan - jegyezte meg Louise hercegnő -; de azért nem olyan veszedelmes ördög az, amely csak ilyen gondolatokat sugall annak a nőnek, akibe belébújt. Folytassa.

- Másnap beszélőre hívtak. Lementem; egy szomszédom volt ott Rómából, a Frattina utcából, egy fiatalasszony, aki nagyon bánkódott utánam, mert esténként beszélgettünk, és együtt énekelgettünk.

A háta mögött, a kapu közelében, egy köpönyeges férfi várta, mintha az inasa volna. A férfi nem is fordult felém; én azonban feléje fordultam. Nem szólt egy szót sem, mégis kitaláltam, ki az; újból az ismeretlen oltalmazom volt.

A szívem megint ugyanúgy elszorult, mint korábban. Éreztem, hogy egész testemben szétáramlik ennek a férfinak az akarata. Ha nincsenek ott a fogva tartó rácsok, egészen bizonyosan az övé lettem volna. A köpönyege sötétjéből olyan különös áramok sugárzottak felém, hogy beleszédültem. Egyedül én hallottam konok hallgatásának hangjait, amelyek andalító nyelven szólottak hozzám.

Minden erőmet összeszedtem, hogy úrrá legyek magamon, és megkérdeztem Frattina utcai szomszédasszonyomat, ki ez az ember, aki vele van.

Nem ismerte. Először úgy volt, hogy a férje kíséri el; de indulás előtt beállított a férje ezzel az emberrel, és így szólt hozzá:

- Én nem tudlak elkísérni Subiacóba, de itt a barátom, majd ő veled megy.

Az asszonyka nem kérdezősködött, mert nagyon szeretett volna már látni, hanem útnak indult az ismeretlennel.

A szomszédasszonyom hivő lélek volt; a beszélőszoba sarkában meglátta a Madonnát, amely csodatévő hírében állott, s nem akart elmenni, míg el nem mond egy fohászt, elébe térdelt hát.

Ezalatt a férfi nesztelenül bejött, lassan odalépett hozzám, széttárta köpenyét, és a tekintetét úgy mélyesztette az enyémbe, mintha két izzó sugarat bocsátott volna belém.

Vártam, hogy megszólaljon; a keblem szinte földuzzadt, mint a hullám, megemelkedett, a szavát várva; ő azonban csak kitárta két kezét a fejem fölött, odaértetve a kettőnket elválasztó

rácshoz. Nyomban erőt vett rajtam valami soha nem tapasztalt izgalom; ő rám mosolygott. Én visszamosolyogtam rá, behunyt szemmel, mintha nyomasztó bágyadtság nehezedett volna rám. Ő közben eltávozott, mintha csupán arra vágyott volna, hogy megtudja, mekkora hatalma van rajtam; ahogy távolodott, úgy tértem magamhoz; de még akkor is ennek a különös látomásnak a hatása alatt állottam, amikor a Frattina utcai szomszédasszonyom, imája végeztével, felállt, búcsút vett tőlem, megcsókolt, és szintén elment.

Este, vetkőződés közben, levélkét találtam a mellkendőm alatt; mindössze két sorból állt:

> *Rómában halállal bűnhődik a férfi, ha apácát szeret. Halálba küldené azt, akinek az életét köszönheti?*

E naptól fogva, fenség, testestül-lelkestül az ördögé voltam, mert hazudtam Istennek, nem vallván meg neki, hogy ugyanannyit, sőt többet gondolok erre az emberre, mint reá.

Lorenza, maga is megrémülvén attól, amit mondott, elhallgatott, s kérdőn tekintett a hercegnő szelíd és okos arcába.

- Mindez még nem ördöngösség - jelentette ki határozottan Louise királyi hercegnő. - Szerencsétlen szenvedély ez, ismét csak azt mondom, és amint már megmondtam, a külvilág dolgainak nincsen helyük itt benn, hacsak nem a megbánás állapotában.

- Megbánás, fenség? - kiáltott fel Lorenza. - Hiszen látja, hogy könnyezem, hogy fohászkodom, látja, hogy térden csúszva kérem, szabadítson meg ennek az embernek ördögi hatalmából, s mégis azt akarja tudni, érzek-e megbánást? Ó, súlyosabb ez minden megbánásnál: a lelkiismeret mardosása ez!

- De hiszen, mind ez ideig... - mondta Louise hercegnő.

- Várjon, várja meg a végét - szakította félbe Lorenza -, és ne ítéljen majd meg nagyon szigorúan, esdve kérem fenségedet.

- A megbocsátás és a szelídség kötelességem, és a szenvedés szolgálatára szegődtem.

- Köszönöm! Ó, köszönöm! Valóban ön az a vigasztaló angyal, akit én kerestem!

Hetente háromszor jártunk le a kápolnába; az ismeretlen minden egyes ájtatosságon részt vett. Megpróbáltam ellenállni; azt mondtam, beteg vagyok; mindig előre elhatároztam, hogy nem megyek le. De milyen esendő az ember! Ha ütött az óra, szándékom ellenére is lementem, mintha akaratomnál hatalmasabb erő ösztökélt volna, s olyankor, ha az idegen még nem érkezett meg, volt néhány nyugodt és békés pillanatom; ám, ahogy közeledett, éreztem a jöttét. Akár meg is tudtam volna mondani: most százlépésnyire van, most lépi át a küszöböt, most van a templomban, s még oda sem kellett pillantanom; azután már ha odaállt szokott helyére, hiába mélyedtem bele imádságoskönyvembe a legforróbb fohászért, csak elkalandozott a szemem, hogy végül rajta állapodjék meg.

Akármeddig tartott is az ájtatosság, sem olvasni, sem imádkozni nem tudtam tovább. Gondolatom, akaratom, lelkem a szemembe költözött, a szemem pedig azon a férfin csüggött, aki - ezt csalhatatlanul éreztem - el akart perelni Istentől.

Eleinte elfogott a félsz, valahányszor rápillantottam; később már kívántam; végül már szárnyaltak elébe a gondolataim. És gyakran, ahogy álmában lát az ember, az volt az érzésem, őt látom éjjel az utcán, vagy őt sejtem meg az ablakom alatt.

Állapotom szemet szúrt társaimnak is. Szóltak az apátasszonynak; ő szólt anyámnak. Fogadalomtétel előtt három nappal azt látom, hogy belép a cellámba három személy, azaz teljes rokonságom: atyám, anyám, testvérbátyám.

Mint mondták, azért jöttek, hogy utoljára még megöleljenek, de jól láttam én, hogy más cél vezérli őket, mert amikor magunkra maradtunk anyámmal, vallatóra fogott. Ebben a körülményben könnyű felismerni az ördögi befolyást, én ugyanis, ahelyett, hogy, mint kell, mindent bevallottam volna neki, megátalkodottan tagadtam.

Felvirradt a nap, a fogadalomtétel napja; sajátságos küzdelmet vívtam önmagammal, óhajtva és rettegve az órát, amely mindörökre Istennek ad, és bizonyosan tudva, hogy ha a Gonosz még egy végső kísértésre készül, azt ezen az ünnepi órán fogja megpróbálni.

- És az a különös ember nem írt önnek többször az első levél óta, amelyet a mellkendőjében talált? - kérdezte a hercegnő.

- Soha, fenség.

- Ekkoriban ön soha nem beszélt vele?

- Soha, legfeljebb gondolatban.

- Nem is írt neki?

- Ó, nem, soha.

- Folytassa. A fogadalomtétel napjánál hagyta el.

- Azon a napon, mint már mondtam fenségednek, arra számítottam, hogy gyötrelmem véget ér; mert ha mégoly különös édesség vegyült is bele, mégis elképzelhetetlen kínszenvedés volt egy hivő lélek számára, hogy megszállva tartja egy gondolat, egy állandóan jelenlévő, és mégis váratlanul felbukkanó alak, mely azzal tesz csúffá állandóan, hogy tüstént megjelenik, valahányszor lázadozom ellene, s ilyenkor makacsul és legyőzhetetlenül a hatalmában tart. Voltak pillanatok, amikor sóvárogva siettettem a szent órát. „Ha Istené leszek - mondogattam -, Isten majd megoltalmaz, mint ahogy megoltalmazott a zsiványok támadása alkalmával is." Arra nem gondoltam, hogy a zsiványtámadás alkalmával Isten éppen ennek az embernek a révén oltalmazott meg.

Így érkezett el az ünnepi óra. Sápadtan, szorongva mentem le a templomba, de mégsem voltam olyan izgatott, mint máskor; atyám, anyám, testvérbátyám, az a Frattina utcai szomszédasszony, aki meglátogatott egyszer, s a többi barátaink mind ott szorongtak a templomban, de odacsődültek a szomszédos falvak lakosai is, mert híre futott szépségemnek, és a szép áldozat, mint mondják, kedvesebb az Úrnak. Megkezdődött a szertartás.

Csak arra vágytam, csak azért fohászkodtam, hogy minél hamarabb túl legyünk rajta, mivel ő nem volt ott a templomban, és én csak az ő távollétében éreztem, hogy ura vagyok szabad akaratomnak. A pap már felém fordult, felmutatva Krisztust, akinek életemet szentelem, és én már kitártam a karom az egyedüli egy Üdvözítő felé, aki adatott az embernek, amikor egész testemet elfogta az az ismerős reszketés, mely jelezte a közeledtét; elakadó lélegzetem elárulta, hogy most lépi át a templom küszöbét; az az ellenállhatatlan vonzás az oltár túloldalára fordította a szememet, mely hiába próbált hű maradni Krisztushoz.

Üldözőm ott állt a szószék mellett, s merőbben nézett, mint valaha.

E pillanattól fogva az övé voltam; mise, szertartás, imádság elsüllyedt.

Azt hiszem, feltették az előírásos kérdéseket, de én nem válaszoltam. Arra emlékszem, hogy megfogták a karom, s hogy úgy imbolyogtam, mint az élettelen tárgy, amelyet leemelnek talapzatáról. Ollót tartottak elém, rémisztően villant meg rajta a nap fénye: szemem sem rebbent a villanásra. Kisvártatva nyakamon éreztem a fém hidegét, s hajamban csettent az acél.

Ebben a pillanatban úgy éreztem, minden erőm elhagy, a lelkem kiszakad a testemből, hogy őhozzá szálljon, és lezuhantam a kőre, de különös módon, nem úgy, mint aki elájul, hanem mint akit álom lep meg. Nagy zsivajt hallottam, aztán süketté, némává, érzéketlenné váltam. A szertartást félbeszakították, iszonyú kavarodás támadt.

A hercegnő részvevőn kulcsolta össze a két kezét.

- Ugye, szörnyűséges történet ez - kérdezte Lorenza -, s könnyű felismerni benne Isten és az emberek ellenségének mesterkedését?

- Vigyázzon - mondta a hercegnő gyöngéd együttérzéssel -, vigyázzon, jó asszony, én azt hiszem, önben nagy a hajlandóság, hogy csodát lásson ott, ahol csak természetes gyengeség van. Meglátta azt az embert, és elájult; ez történt, és semmi több; folytassa.

- Ó, fenség! Ó, fenség! Ne beszéljen így - kiáltott fel Lorenza -, vagy legalábbis várjon az ítéletével, míg meg nem hallott mindent. Nincsen benne semmi csoda! - folytatta -, de hiszen akkor magamhoz tértem volna ájulásomból tíz perc, egy negyedóra vagy egy óra múlva, nemde? Szót értettem volna nővéreimmel, és segedelmükkel visszanyertem volna bátorságomat s hitemet!

- Minden bizonnyal - mondta Louise hercegnő. - De hát így is történt, vagy nem?

- Fenség - hadarta Lorenza fakó hangon -, amikor magamhoz tértem, éjszaka volt. Sebes, ütemes mozgás rázta a testemet egy darabig. Felemeltem a fejem, azt gondolván, hogy a kápolna bolthajtása vagy a cellám függönye alatt fekszem. Sziklákat, fákat, felhőket láttam; aztán langyos leheletet éreztem az arcomon, azt hittem, a betegápoló nővér viseli gondomat, s éppen meg akartam köszönni neki... Fenség, a fejem egy férfi mellén pihent, és az a férfi az üldözőm volt. Végignéztem majd végigtapogattam magam, hogy tudjam, élek-e, vagy legalábbis, hogy ébren vagyok-e. Felsikoltottam. Talpig fehérben voltam. Homlokomon fehér rózsakoszorú, mint a menyasszonynak vagy a halottnak.

A hercegnő felsikoltott; Lorenza a tenyerébe temette arcát.

- Másnap - folytatta zokogva Lorenza -, másnap megállapítottam, mennyi idő telt el: szerdai nap volt. Tehát három napig voltam eszméletlen; és sejtelmem sincs, mi történt e három nap alatt.

LI

Fenix gróf

A két nő hosszú ideig mély csendben ült, egyikük fájdalmas emlékeinek, a másik meg könnyen érthető megdöbbenésének adva át magát.

Végül Louise hercegnő törte meg a csöndet.

- És ön semmivel nem segítette elő a szöktetést? - kérdezte.

- Semmivel, fenség.

- És nem tudja, hogyan jutott ki a kolostorból?

- Nem tudom.

- De hiszen a kolostorok jól be vannak zárva, jól őrzik őket; az ablakokat rács védi, a falak szinte áthághatatlanok, a kapusnővér ki nem adja kezéből a kulcsokat. S ez még inkább így van Itáliában, ahol a szabályok szigorúbbak, mint Franciaországban.

- Mit mondhatnék egyebet, fenség, mint hogy azóta magam is állandóan az emlékezetemet vallatom, de hiába?

- De azért szemére vetette a szöktetést, ugye?

- Persze.

- S ő mit hozott fel mentségéül?

- Hogy szeret.

- S ön mit felelt neki?

- Hogy félek tőle.

- Hát nem szerette?

- Ó, nem, dehogy!

- Teljesen bizonyos volt ebben?

- Fájdalom, fenség, én valami egészen sajátságos érzéssel viseltettem ez iránt az ember iránt. Ha ő megjelenik, nem vagyok többé önmagam, hanem ő vagyok; amit ő akar, azt akarom; amit ő parancsol, azt teszem; lelkemből kiszáll az erő, elmémből az elhatározás: egyetlen pillantása leigáz és megbénít. Hol úgy érzem, hogy tőlem idegen gondolatokat ültet el a szívem mélyén, hol pedig úgy érzem, hogy lelkem legbelsejéből csalogat elő olyan gondolatokat, amelyekről addig magam sem tudtam. Ó, most már látja, fenség, hogy gonosz varázslat ez!

- Legalábbis különös, ha nem is természetfeletti - mondta a hercegnő. - De hogyan él ezzel az emberrel, az óta az esemény óta?

- Ő nagy gyöngédséget, őszinte ragaszkodást tanúsított irányomban.

- Erkölcstelen ember volt talán?

- Nem hinném; ellenkezőleg, van valami papos a modorában.

- Ej, ön mégis szereti, vallja be.

- Nem, nem, fenség - mondta a fiatal nő fájdalmas eltökéltséggel -, nem szeretem.

- De hiszen akkor el kellett volna szöknie, a hatóságokhoz fordulnia, hivatkoznia szüleire.

- Minden lépésemre vigyázott, nem szökhettem meg.

- Miért nem írt?

- Útközben csupa olyan házban szálltunk meg, amely láthatólag az övé volt, s ahol mindenki leste a parancsát. Többször kértem papírt, tintát, tollat; ő azonban előre figyelmeztette azokat, akikhez segítségért folyamodtam; soha nem válaszolt egyikük sem.

- És mi volt útközben? Hogyan utaztak?

- Először postakocsin; de Milánótól már nem találtunk postakocsit, csak valami guruló házfélét, s abban utaztunk tovább.

- De hébe-hóba csak egyedül kellett hogy hagyja önt?

- Igen. Ilyenkor odajött hozzám és rám parancsolt: „Aludjék!" Én pedig elaludtam, és addig fel sem ébredtem, míg vissza nem tért.

Louise hercegnő hitetlenkedve csóválta a fejét.

- Mégsem szánta el magát elég határozottan a szökésre; különben sikerült volna.

- Ó, fenség, azt hiszem, nem így van... Hanem talán meg voltam babonázva!

- Szerelmes szavakkal, becézgetéssel babonázta meg?

- Ritkán szólott ő szerelemről, fenség, s ha csak azt a csókot nem számítom, amelyet minden este és minden reggel a homlokomra lehelt, becézgetésére sem emlékezem.

- Különös, valóban különös! - mormolta a hercegnő.

Azonban, hirtelen támadt gyanakvással, így folytatta:

- Mondja még egyszer, hogy nem szereti.

- Még egyszer mondom, fenség.

- Ismételje meg, hogy semmilyen földi kötelék nem fűzi hozzá.

- Megismétlem, fenség.

- Hogy annak az embernek minden követelése jogtalan, bármivel hozakodjék is elő.

- Mind jogtalan!

- De végtére is, hogyan került ön ide? - kérdezte tovább a hercegnő. - Ez ugyanis nem világos számomra.

- Fenség, kihasználtam azt a heves vihart, amely ránk tört, amikor elhagytunk egy várost, amelyet, úgy hiszem, Nancynak hívnak. Az az ember elment mellőlem; átült a kocsi másik fülkéjébe, hogy társalogjon az ott tartózkodó aggastyánnal; én lóra pattantam és elszöktem.

- És miért választotta inkább Franciaországot, ahelyett, hogy visszatért volna Itáliába?

- Meggondoltam, hogy nem térhetek vissza Rómába, ahol egészen bizonyosan azt hiszik, hogy ennek az embernek a cinkosa vagyok; a tisztességemen folt esett, szüleim nem fogadtak volna be.

Elhatároztam tehát, hogy Párizsba szököm, vagy keresek egy másik nagy várost, ahol eltűnhetek szem elől, főképpen az ő szeme elől.

Amikor Párizsba érkeztem, városszerte izgatottan beszélték, hogy fenséged felvette a karmeliták fátylát; mindenki magasztalta fenséged jámborságát, törődését a sorsüldözöttekkel, részvétét a megszomorítottak iránt. Olyan volt ez számomra, fenség, mint a fénysugár; belém villant a felismerés, hogy csupán ön lehet olyan nemes lelkű, hogy befogadjon, olyan hatalmas, hogy megoltalmazzon.

- Már megint a hatalmamat emlegeti, leányom; hát olyan hatalmas ő?

- Ó, igen.

- De hát ki az az ember? Hadd hallom! Mind ez idáig tapintatból nem tudakoltam; ha azonban meg kell védenem önt, tudnom kell azt is, ki ellen teszem.

- Jaj, fenség! Ebben a dologban sem nyújthatok önnek felvilágosítást. Fogalmam sincs, hogy ki ő és mi ő: mindössze annyit tudok róla, hogy a királyt nem tisztelik jobban, Istent nem imádják alázatosabban, mint őt azok az emberek, akikkel szóba ereszkedik.

- De mi a neve? Hogy hívják?

- Számos különböző nevét hallottam már. Azonban csak kettő vésődött az emlékezetembe. Az egyiken az az aggastyán szólította, akit már említettem, s aki útitársunk volt Milánótól mindaddig, míg el nem hagytam; a másikon önmagát emlegette.

- Hogy hívta az aggastyán?

- Acharat-nak... Pogány egy név, ugye, fenség?

- És önmagát hogy hívta?

- Joseph Balsamónak.

- És milyen ember?

- Hogy milyen?..., ismer mindenkit, belelát mindenkibe; jelen van minden időben; megélt minden korszakot; úgy beszél... ó, Istenem, bocsásd meg neki e káromlást!... úgy beszél Nagy Sándorról, Cézárról, Nagy Károlyról, mintha ismerte volna őket, pedig azt hiszem, ezek az emberek már jó régen elköltöztek az élők sorából, de nemcsak róluk beszél így, hanem Kajafásról, Pilátusról s még a mi Urunkról Jézus Krisztusról is, mintha végignézte volna kereszthalálát.

- Eszerint afféle szemfényvesztő - vélekedett a hercegnő.

- Fenség, talán nem tudom pontosan, mit jelent Franciaországban az a szó, amelyet most mondott; azt azonban tudom, hogy veszedelmes, félelmetes ember, aki előtt meghajol, ledől, összeomlik minden; védtelennek hiszik, holott van fegyvere; azt hiszik, egyedül van, holott embereket teremt elő a földből. És mindezt könnyedén, erőlködés nélkül, egy szóval, egy intéssel... mosolyogva teszi.

- Jól van - mondta a hercegnő -, bármiféle ember is az, nyugodjék meg, leányom, védelmet kap ellene.

- Fenségedtől, ugye?

- Igen, tőlem, és hozzá mindaddig, amíg önként le nem mond erről a védelemről. De ne higgye el többé, s kiváltképpen velem ne akarja elhitetni azokat a természetfölötti látomásokat, amelyek a gyerekes képzelet szülöttei. Saint-Denis falai mindenesetre biztos védelmet nyújtanak majd az ördög hatalma ellen, sőt még egy - higgye el - ennél jóval félelmetesebb hatalom: az ember hatalma ellen is. És most mihez szándékozik fogni, asszonyom?

- Ezekkel az ékszerekkel, amelyek tulajdonomban vannak, fenség, megfizetném az eltartásomat valamelyik kolostorban, ha lehetséges, éppen ebben.

Lorenza drága karkötőket, értékes gyűrűket, egy káprázatos gyémántot és pompás fülbevalókat rakott le az asztalra. Megérhetett vagy húszezer tallért az egész.

- Ezek az ön ékszerei? - kérdezte a hercegnő.

- Az enyémek, fenség; tőle kaptam őket, és most Istennek adom vissza. Csak egy kívánságom van.

- Éspedig? Hadd halljam!

- Hogy a Dzserid nevű arabs ménjét, megszabadulásom eszközét, ha kéri, adják vissza neki.

- De ön, ugye, semmi szín alatt nem hajlandó visszamenni vele?

- Nekem semmi közöm vele.

- Igaz, mondta már. Eszerint, asszonyom, ön változatlanul be akar lépni Saint-Denis-be, és folytatni akarja subiacói apácaéletét, amelyet az imént elbeszélt esemény szakított félbe?

- Ez a leghőbb óhajom, fenség, és térden állva esedezem e kegyért.

- Nos, legyen nyugodt, leányom - mondta a hercegnő -, mától fogva együtt él velünk, és mihelyt bebizonyítja, hogy milyen állhatatosan kívánja e kegyet, s mihelyt példás magatartásával, amelyre bizton számítok, ki is érdemli, azon naptól fogva az Úr jegyesévé válik, és én felelek róla, hogy senki emberfia el nem ragadhatja Saint-Denis-ből, ahol az apátasszony oltalmában áll.

Lorenza leborult pártfogója elé, és bensőséges, őszinte szavakkal rebegett köszönetet. De hirtelen föltérdelt, hallgatózott, elsápadt, reszketett.

- Jaj, Istenem! - nyögte -, jaj, Istenem!, jaj, Istenem!

- Mi baj? - kérdezte Louise hercegnő.

- Az egész testem reszket! Nem látja? Ő jön! Ő jön!

- Ki az az ő?

- Ő, ő, aki vesztemre esküdött.

- Az az ember?

- Igenis, az az ember. Nem látja, hogy remeg a kezem?

- Csakugyan.

- Jaj, a szívem! - jajdult fel Lorenza. - Közeledik, közeledik!

- Képzelődés.

- Nem, nem, fenség. Nézze, hogy vonz magához, akaratom ellenére; látja? Ne engedjen!, ne engedjen!

Louise hercegnő karon ragadta a fiatal nőt.

- Csillapodjék hát, szegény gyermekem - mondta -; még ha ő is az, édes Istenem!, itt nem árthat önnek.

- Közeledik!, közeledik, ha mondom! - sikoltotta Lorenza rémülten, megsemmisülten, tágra meredt szemmel, karját az ajtó felé tárva.

- Őrültség!, őrültség! - mondta a hercegnő. - Azt hiszi, csak úgy besétálhat valaki Louise hercegnőhöz, a király lányához?... Ahhoz királyi rendelettel kellene jönnie.

- Jaj, fenség!, azt nem tudom, hogyan jött ide - siránkozott Lorenza, és hátrahanyatlott -; azt azonban tudom, abban bizonyos vagyok, hogy jön fel a lépcsőn... hogy alig tízlépésnyire van csak... hogy már itt is van!

Hirtelen kitárult az ajtó; a hercegnő hátrahőkölt, akaratlanul megrémült maga is e furcsa egyezéstől.

Egy apáca jelent meg.

- Ki van itt? - kérdezte az apátasszony. - És maga mit akar, leányom?

- Fenség - válaszolt az apáca -, egy nemesúr jelentkezett a kolostorban, királyi fenségeddel óhajt beszélni.

- Mi a neve?

- Fenix gróf úr.

- Ő az? - kérdezte a hercegnő Lorenzától. - Hallotta már ezt a nevet?

- A nevét nem hallottam; de ő az, fenség, ő az.

- Mit akar az az úr? - kérdezte a hercegnő az apácától.

- Őfelségétől, a porosz királytól jött követségbe a francia királyhoz, és mint mondja, szeretne pár percig beszélni fenségeddel.

Louise hercegnő tűnődött egy darabig; majd Lorenzához fordulva, így szólt:

- Menjen be ebbe a fülkébe.

Lorenza szót fogadott.

- Maga pedig, kedves nővér - folytatta a hercegnő -, vezesse be azt a nemesurat.

Az apáca meghajolt és kiment.

A hercegnő megnézte, hogy a fülke ajtaja jól be van-e zárva, aztán visszament a karosszékéhez, és leült, nem minden izgalom nélkül várva az elkövetkezőket.

Az apáca majdnem azonnal újra megjelent.

Mögötte lépkedett az a férfiú, akit láttunk már a bemutatás napján, amikor is Fenix gróf néven jelentették be a királyi udvarban.

Most is ugyanaz a ruha volt rajta: szorosan testre szabott porosz tiszti uniformis; katonai vendéghaj, fekete gallér; kifejezésteli, nagy szemét Louise hercegnő jelenlétében lesütötte, ámde csupán azért, hogy megadja neki a kellő tiszteletet, amellyel, ha egyszerű nemesember létére mégoly magasra emelték is, minden férfi tartozik egy francia királylánynak.

De nyomban föl is emelte a tekintetét, mintha attól tartott volna, hogy a kelleténél alázatosabbnak látszik, és megszólalt:

- Hadd mondjak köszönetet királyi fenségednek azért a kegyért, amelyben részesített. Ámbátor számítottam is rá, tudván, hogy fenséged mily nagylelkűen pártfogolja azokat, akik bajba jutnak.

- Valóban, uram, megteszem, ami tőlem telik - mondta a hercegnő leereszkedően, mivel arra számított, hogy tízperces beszélgetés után megsemmisíti ezt az embert, aki nem átall máshoz folyamodni pártfogásért, miután rútul visszaélt saját hatalmával.

A gróf meghajolt, nem adva jelét, hogy felfogta a hercegnő szavainak kettős értelmét.

- Nos, mit tehetek önért, uram? - folytatta Louise hercegnő ugyanolyan csúfondáros hangon.

- Sok mindent, fenség.

- Beszéljen.

- Fenséged, akit súlyos okok híján a világért sem mertem volna háborgatni önmaga választotta elvonultságában, fenséged, legalábbis azt hiszem, menedéket adott egy személynek, aki hozzám minden tekintetben közel áll.

- És ki lenne az a személy, uram?

- Lorenza Feliciani.

- És kije önnek az a személy? Hozzátartozója, rokona, húga?

- A feleségem.

- A felesége? - mondta a hercegnő hangosabban, hogy a fülkében is hallják -; Lorenza Feliciani a felesége Fenix grófnak?

- Igen, fenség, Lorenza Feliciani a felesége Fenix grófnak - közölte a gróf a legnagyobb lelki nyugalommal.

- Semmiféle Fenix grófné nem tartózkodik a karmeliták kolostorában, uram - mondta ridegen a hercegnő.

A gróf azonban nem adta meg magát, hanem így folytatta:

- Talán fenséged nem győződött még meg kellőképpen róla, hogy Lorenza Feliciani és Fenix grófné egy és ugyanaz a személy?

- Megvallom, nem - mondta a hercegnő -, ezt jól sejtette, uram; meggyőződésem e tekintetben korántsem szilárd.

- Ha fenséged kegyeskedik kiadni a parancsot, hogy színe elé vezessék Lorenza Felicianit, kételye eloszlik. Bocsásson meg fenséged, hogy így erősködöm; ámde gyöngéd szálak fűznek ahhoz az ifjú hölgyhöz, s azt hiszem, ő is bánkódik, hogy elszakadt tőlem.

- Azt hiszi?

- Igen, fenség, azt hiszem, bármily csekély is érdemem.

„Ejha! - gondolta a hercegnő -, Lorenza igazat mondott, ez csakugyan veszedelmes ember."

A gróf megőrizte higgadtságát, és a legszigorúbb udvari illem védőpajzsa mögé vonult.

„Próbáljunk meg hazudni..." - tűnődött tovább Louise hercegnő. - Uram - mondta -, nem adhatom át önnek azt a nőt, aki nincs itt. Azt megértem, hogy olyan állhatatosan keresi, ha valóban úgy szereti, ahogy mondja; ám, ha azt akarja, hogy némi eséllyel meg is találja, akkor - hallgasson rám - keresse másutt.

A gróf, amikor belépett Louise hercegnő szobájába, fürgén körbejártatta tekintetét az ott lévő holmikon, s a szeme megakadt egy pillanatra igaz, hogy csak egy pillanatra, de ez a pillantás is elég volt a szoba sötét sarkában álló asztalon, ahová Lorenza lerakta volt az ékszereket,

amiket felajánlott, hogy beléphessen a karmelitákhoz. Fenix gróf a sötétben is felismerte őket a csillogásukról.

Ha királyi fenséged hajlandó volna felidézni emlékeit - unszolta a gróf -, és én esdve kérem, vegye magára ezt a terhet, akkor emlékezne rá, hogy Lorenza Feliciani az imént ebben a szobában volt, és lerakta az ékszereit arra az asztalra, ahol még most is ott vannak, majd pedig, miután fenségeddel beszélgetett, visszavonult...

Fenix gróf rajtakapta a hercegnőt, hogy röpke pillantást vet a fülke felé.

- Visszavonult ebbe a fülkébe - fejezte be a megkezdett mondatot.

A hercegnő elpirult, a gróf folytatta mondókáját:

- Ennélfogva csupán fenséged beleegyezését várom, hogy Lorenza parancsot kapjon a belépésre; hogy nyomban engedelmeskedni fog, abban nem kételkedem.

A hercegnő ekkor arra gondolt, hogy Lorenza bezárkózott, következésképpen nem fog engedni az erőszaknak, s csak önszántából hagyhatja el a fülkét.

- És ha bejön - kérdezte, meg sem kísérelve titkolni bosszúságát, hogy hiába hazudott ennek az embernek, aki elől semmit sem lehet elhallgatni -, és ha bejön, mit fog csinálni?

- Semmit, fenség; csupán közölni fogja fenségeddel, hogy velem akar jönni, mivel az én feleségem.

Ez utóbbi kijelentés megnyugtatta a hercegnőt, aki jól emlékezett Lorenza tiltakozására.

- Az ön felesége! - kiáltott fel. - Bizonyos ön ebben?

A felháborodás átsütött a szaván.

- Igazán hajlamos volnék azt hinni - mondta udvariasan a gróf -, hogy fenséged nem hisz nekem. Talán csak nem olyan hihetetlen dolog, hogy Fenix gróf nőül vette Lorenza Felicianit, s minthogy elvette, visszaköveteli a feleségét.

- A feleségét! Már megint! - fortyant fel Louise hercegnő. - Azt meri mondani, hogy Lorenza Feliciani a felesége?

- Igenis, fenség - felelt a gróf magától értetődő természetességgel -, ezt merem mondani, mivel így van.

- Ön nős?

- Nős vagyok.

- Megesküdött Lorenzával?

- Megesküdtem Lorenzával.

- Törvényesen?

- Úgy; de ha fenséged ilyen makacsul és ilyen sértő módon kétségbe vonja, amit mondok, akkor...

- Nos, akkor mit tesz?

- Akkor megmutatom fenségednek a szabályszerűen kiállított házasságlevelet, amelyet a bennünket megesketető pap írt alá.

A hercegnő megborzongott; ez a nagy nyugalom megingatta biztonságát.

A gróf kinyitotta a levéltárcáját, és szétteregetett egy négyrét hajtott iromány.

- Íme, fenség, állításom igaz voltának bizonysága, ami azt is tanúsítja, hogy joggal követelem ezt a nőt; az aláírás hiteles... Elolvassa fenséged az okmányt, és megvizsgálja az aláírást?

- Aláírás! - dünnyögte a hercegnő olyan kétkedve, hogy az még a haragjánál is bántóbb volt -; és ha az az aláírás...?

- Az aláírás a strasbourg-i Szent János-kápolna plébánosától származik, akit jól ismer Lajos herceg, de Rohan bíboros, és ha őeminenciája itt volna...

- A bíboros úr éppen itt van! - kiáltott fel a hercegnő, lángoló pillantást lövellve a grófra. - Őeminenciája nem hagyta el Saint-Denis-t; e pillanatban a székesegyház kanonokjainál tartózkodik; így mi sem egyszerűbb, mint megejteni az ön által ajánlott vizsgálatot.

- Nagy öröm ez számomra, fenség - jegyezte meg a gróf, nyugodtan visszatéve az okiratot a levéltárcájába -; remélem ugyanis, hogy ez a vizsgálat végképp eloszlatja fenséged igaztalan gyanúját, melyet irántam táplál.

- Ez már igazán felháborító arcátlanság - mondta a hercegnő, és hevesen megrázta a csengőjét. - Kedves nővér!, kedves nővér!

Beszaladt az az apáca, aki pár perccel előbb bevezette Fenix grófot.

- A lovászom pattanjon nyeregbe - parancsolta a hercegnő -, és vigye el ezt a levelet de Rohan bíboros úrnak; megtalálják a székesegyház káptalanjában; haladéktalanul jöjjön ide, megvárom.

Beszéd közben a hercegnő sietve papírra vetett pár szót, s átnyújtotta az apácának.

Aztán egészen halkan hozzáfűzte:

- A folyosón álljon két poroszló, és senki se távozzék az engedélyem nélkül; induljon!

A gróf pontról pontra nyomon követte, mint alakul ki Louise hercegnőnek - most már szilárd - elhatározása, hogy végigvívja vele a küzdelmet; s míg a hercegnő azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy győzelmét elvitassa, a levelet írta, a gróf odalépett a fülkéhez, és szemét az ajtóra szegezve, szétterpesztett tenyerével inkább szabályos, mintsem heves mozdulatokat téve, néhány szót mormolt.

A hercegnő hátrafordult, és meglátta, ahogy ott áll.

- Mit csinál ott, uram? - kérdezte tőle.

- Fenség - válaszolta a gróf -, megidézem Lorenza Felicianit, hogy személyesen jelenjék meg, és a saját szavával és szabad akaratából tanúsítsa, hogy sem csaló, sem okirathamisító nem vagyok; mindezt természetesen a fenséged követelte összes bizonyítékok sérelme nélkül.

- De uram!

- Lorenza Feliciani! - kiáltotta a gróf, uralva a helyzetet, sőt, még a hercegnő akaratát is. - Lorenza Feliciani, lépjen ki a fülkéből, és jöjjön ide, jöjjön!

De az ajtó zárva maradt.

- Jöjjön, parancsolom! - ismételte meg a gróf.

Ekkor megcsikordult a kulcs a zárban, és a hercegnő leírhatatlan rémülettel látta, hogy a fiatal nő belép, szeme a grófra tapad, és nem látszik rajta sem harag, sem gyűlölet.

- Mit csinál, leányom, mit csinál? - kiáltott fel Louise hercegnő. - Miért jön ehhez az emberhez, akitől elmenekült? Mondtam önnek, hogy itt biztonságban van.

- De biztonságban van az én házamban is, fenség - mondta a gróf.

Aztán a fiatal nő felé fordult:

- Ugye, Lorenza, biztonságban van nálam?

- Igen - válaszolta az.

A hercegnő azt se tudta, hová legyen a csodálkozástól, összekulcsolta a két kezét, és a karosszékébe hanyatlott.

- És most, Lorenza - mondta a gróf nyájas hangon, de érezhetően parancsoló hangsúllyal -, most azzal vádolnak, hogy erőszakot alkalmaztam ön ellen. Mondja meg, erőszakoskodtam-e valamiben is?

- Soha - válaszolta a fiatal nő tisztán és érthetően, de egy mozdulattal sem kísérve ezt a tagadást.

- És akkor mit jelent az a szöktetési história, amit feltálalt nekem? - tört ki a hercegnő.

Lorenza néma maradt; úgy nézett a grófra, mintha tőle várná az életet és jelét, a szót.

- Őfensége nyilván azt akarja tudni, Lorenza, hogyan jött el a zárdából. Mondjon el mindent, mi történt attól a perctől kezdve, hogy elájult a szentélyben, egészen addig, amikor magához tért a postakocsiban.

Lorenza hallgatott.

- Mondjon el minden apró részletet - folytatta a gróf -, ne hallgasson el semmit. Parancsolom.

Lorenza nem tudta elnyomni borzongását.

- Semmi nem jut eszembe - mondta.

- Kutasson az emlékei közt, és emlékezni fog.

- Ó, igen, igen, valóban - mondta Lorenza ugyanazon a fakó hangon -, emlékezem már.

- Beszéljen!

- Amikor az olló már a hajamhoz ért, elájultam, bevittek a cellámba, és az ágyamra fektettek. Anyám estig velem maradt, s mivel még akkor sem tértem eszméletre, elküldték a községi seborvoshoz, aki megtapogatta az ütőeremet, tükröt tartott az ajkam elé, s látva, hogy érverésem megszűnt, és a számból nem jön lehelet, halottnak nyilvánított.

- De honnan tudja mindezt? - kérdezte a hercegnő.

- Őfensége kíváncsi rá, honnan tudja mindezt - ismételte a gróf.

- Különös módon - folytatta Lorenza -, láttam és hallottam mindent, de sem a szememet kinyitni, sem beszélni vagy megmozdulni nem tudtam; mintha tetszhalott lettem volna.

- Csakugyan - hagyta rá a hercegnő -, Tronchin is beszélt olykor tetszhalottakról, akiket élve temettek el.

- Folytassa, Lorenza.

- Anyám odavolt a kétségbeeséstől, és nem akarta elhinni, hogy meghaltam; kijelentette, hogy velem tölti még az éjszakát és a következő napot.

- Úgy is tett, ahogy mondta; harminchat óra hosszat virrasztott mellettem, de én közben sem moccantam, egy sóhaj sem hagyta el ajkamat.

Háromszor jött oda a pap, és minden alkalommal azt mondta anyámnak, hogy Isten ellen lázad, ha ragaszkodik testemhez a földön, holott lelkem már a Teremtőé; ő ugyanis nem kételkedett benne, hogy minekutána a kegyelem állapotában haltam meg, abban a pillanatban, amidőn ajkam már szóra nyílt, hogy megpecsételje Örök szövetségemet az Úrral, ő tehát nem kételkedett benne, mint mondta, hogy lelkem egyenest az égbe szállt.

Anyám addig erősködött, míg meg nem engedték neki, hogy a hétfőről keddre virradó éjszaka még virrasszon fölöttem.

Kedden reggel még ugyanabban a dermedt állapotban voltam.

Anyám megszégyenülten távozott. Az apácák szentségtörést emlegettek. A gyertyák már égtek a ravatalon, ahol szokás szerint egy nap és egy éjjel kellett feküdnöm kiterítve.

Mihelyt anyám elment, az öltöztető asszonyok léptek be a szobámba; minthogy nem tettem fogadalmat, fehér ruhát adtak rám, homlokomat fehér rózsakoszorúval övezték, karomat keresztbe tették a mellemen, azután kiszóltak:

- A koporsót!

Behozták a koporsót a szobámba; testemet jeges borzongás járta át; ugyanis mint már mondottam, lehunyt szemhéjamon át is ugyanúgy láttam mindent, mintha nyitva lett volna a szemem.

Megfogtak és betettek a koporsóba.

Azután, fedetlen arccal, mivel nálunk, olaszoknál ez a szokás járja, levittek a ravatalra, a szentély közepére, köröttem gyertyák lobogtak, lábamnál szenteltvíztartó állt.

A subiacói parasztok napestig jöttek a ravatalomhoz, imádkoztak értem, és szenteltvizet hintettek a testemre.

Leszállt az éj. A látogatók elmaradtak; belülről bezárták a kápolna kapuját, csak a kisajtó maradt nyitva, és egyedül a betegápoló nővér virrasztott mellettem.

Közben egy rémítő gondolat háborgatta álmomat; másnapra volt kitűzve a temetésem, és én éreztem, hogy elevenen fognak földbe tenni, hacsak valami ismeretlen hatalom nem jön segítségemre.

Egymás után hallottam az órák ütését: kilencet ütött, aztán tízet, aztán tizenegyet.

Minden egyes ütés visszhangot vert a szívemben; hallottam saját halálom lélekharangját; rettenetes volt!

Csak Isten a tudója, milyen iszonyúan erőlködtem, hogy legyőzzem dermedt álmomat, hogy lerázzam a vasláncokat, amelyek ravatalomhoz kötöttek; ám Isten látta ezt, mert megkönyörült rajtam.

Éjfélt ütött az óra.

Az első kondulásra úgy rémlett, hogy egész testem görcsösen összerándul, Acharat közeledtére szokott elfogni efféle érzés; azután elszorult a szívem; azután megláttam a kápolna ajtajában őt magát.

- Ekkor is ijedtséget érzett? - kérdezte Fenix gróf.

- Nem, nem, boldog voltam, örültem, ujjongtam, mivel tudtam, hogy meg fog szabadítani attól a kétségbeejtő haláltól, amelytől annyira rettegtem. Lassan közeledett a koporsómhoz, bánatos mosollyal nézett rám egy darabig, azután megszólalt:

- Kelj fel, és járj.

Abban a szempillantásban lehullottak a testemet fogva tartó kötelékek; erre a mindenható hangra felültem és kiléptem a koporsómból.

- Örülsz az életednek? - kérdezte tőlem.

- Ó, igen - válaszoltam.

- Jól van, akkor kövess!

A betegápoló nővér, belefásulva a mellettem betöltött gyászos tisztébe, amelyet oly sok apáca mellett gyakorolt már, szundikált a székében. Ellépve mellőle, nem ébresztettem fel, és követtem azt a férfit, aki másodszor is kiragadott a halál torkából.

Kiértünk az udvarra. Újra láttam a fénylő csillagokkal hímes égboltot, pedig nem hittem, hogy még látom valaha. Éreztem az éj hűs fuvalmát, amit a holtak már nem éreznek, de ami az élőknek oly kedves.

- Most pedig - szólt hozzám -, mielőtt elhagynánk ezt a kolostort, válasszon Isten és énközöttem. Apáca akar lenni? Velem akar jönni?

- Önnel megyek - válaszoltam.

- Akkor jöjjön - mondta másodszor is.

Odaértünk a kapuhoz; zárva volt.

- Hol vannak a kulcsok? - kérdezte tőlem.

- A kapusnővér tasakjában.

- És hol van az a tasak?

- Egy széken, az ágya mellett.

- Menjen be hozzá csendben, vegye el a kulcsokat, keresse ki a kapu kulcsát, és hozza el nekem.

Szót fogadtam. A kapusfülke ajtaja belülről nem volt bezárva. Beléptem. Egyenest a székhez mentem. Kikutattam a tasakot; megtaláltam a kulcsokat; a csomóban ott volt a kapukulcs is, elhoztam.

Öt perc múlva már nyitva is volt a kapu, és mi kinn álltunk az utcán.

Akkor megfogtam a kezét, és végigfutottunk Subiacón. Az utolsó háztól százlépésnyire postakocsi várakozott, indulásra készen. Beszálltunk, a lovak ügetni kezdtek.

- És nem alkalmazott erőszakot? Nem fenyegetőzött? Önként követte ezt az embert?

Lorenza néma maradt.

- Ő királyi fensége azt kérdezi, Lorenza, vajon fenyegetéssel vagy erőszakkal vettem-e rá, hogy velem jöjjön?

- Nem.

- És miért ment vele?

- Mondja meg, miért jött velem.

- Mert szerettem önt - mondta Lorenza.

Fenix gróf diadalmas mosollyal fordult a hercegnő felé.

LII

Őeminenciája de Rohan bíboros

Olyan rendkívüli dolgok játszódtak le a hercegnő szeme előtt, hogy őfensége, aki erős s egyszersmind gyengéd lélek volt, azon kezdett el tűnődni, vajon az előtte álló ember nem varázsló-e valóban, aki kényre-kedvre játszik az emberi szívekkel és az emberi elmével.

Fenix gróf azonban nem érte be ennyivel.

- Ez még nem minden - mondotta -, fenséged történetünknek csak egy részét hallotta Lorenza szájából; még maradhatnak kétségei, ha ugyancsak Lorenza szájából nem hallja meg a folytatást is.

Azzal újra odafordult a fiatal nőhöz.

- Emlékszik-e, drága Lorenza - kérdezte tőle -, további utunkra, melynek során együtt néztük meg Milánót, a Lago Maggiorét, Oberlandot, a Rigi hegységet és Észak Tiberisét, a Rajnát?

- Igen - válaszolta a nő ugyanazon a színtelen hangon -; igen, Lorenza mindezt látta.

- Ez az ember magával hurcolta, ugye, leányom? - kérdezte a hercegnő. - Ellenállhatatlan erőnek engedett, noha maga sem tudott róla, ugye?

- Honnan veszi ezt fenséged, hiszen amit az imént hallott, az mind ennek az ellenkezőjét bizonyítja? Egyébként, ha még kézzelfoghatóbb tárgyi bizonyítékra van szüksége, tessék, itt van Lorenza levele. Egyszer, bár nem szívesen tettem, kénytelen voltam magára hagyni Mainzban; nos, bánkódott utánam, epekedett, s míg távol voltam, ezt a levelet írta, amelyet fenséged is elolvashat.

A gróf kivett a tárcájából egy levelet és átnyújtotta a hercegnőnek.

A hercegnő ezt olvasta:

> *Jöjj vissza, Acharat; olyan üres minden, ha te nem vagy velem. Istenem! mikor leszek már örökre a tiéd?*
>
> *Lorenza*

A hercegnő fölállt, homlokán vörösen égett a harag, s a levéllel odament Lorenzához.

Az csak hagyta, mivel nem látta, s nem is hallotta: nyilvánvalóan csak a grófot látta, csak őt hallotta.

- Értem már - mondta gyorsan a gróf, aki láthatólag elhatározta, hogy mindvégig ő lesz a fiatal nő szócsöve -, fenséged kételkedik, és tudni szeretné, vajon ő írta-e a levelet; jól van, fenséged őtőle magától kap felvilágosítást. Válaszoljon, Lorenza: ki írta ezt a levelet?

Fogta a levelet, s a felesége kezébe tette, aki nyomban a szívéhez emelte a kezét.

- Lorenza írta - válaszolta.

- És tudja is Lorenza, mi van ebben a levélben?

- Tudja.

- Akkor pedig mondja el a hercegnőnek, mi van a levélben; ne higgye őfensége, hogy becsapom, azt állítván, hogy maga szeret. Mondja el neki. Parancsolom.

Lorenzán látszott, hogy erőlködik; de ki sem nyitva a levelet, a szeméhez sem tartva, felolvasta:

Jöjj vissza, Acharat; olyan üres minden, ha te nem vagy velem. Istenem! mikor leszek már örökre a tiéd?

Lorenza

- Ez hihetetlen - mondta a hercegnő -, és én nem is hiszek önnek, mert mindebben van valami megmagyarázhatatlan, valami természetfeletti.

- Ez a levél - folytatta Fenix gróf, mintha nem is hallaná Louise hercegnő megjegyzését -, ez a levél bírt rá, hogy siettessem egybekelésünket. Szerettem Lorenzát, aminthogy ő is szeretett engem. Helyzetünk kétes volt. Egyébként az én kóbor életemben könnyen adódhat baleset: akár meg is halhatok, és azt akartam, hogy ha meghalok, minden javam Lorenzára szálljon: ezért, amikor Strasbourg-ba értünk, összeházasodtunk.

- Összeházasodtak?

- Igen.

- Lehetetlen!

- Ugyan miért, fenség? - kérdezte mosolyogva a gróf. - Mi lehetetlen van abban, kérdem én, hogy Fenix gróf elveszi Lorenza Felicianit?

- De hiszen ő maga mondta nekem, hogy nem a felesége önnek.

A gróf válaszra sem méltatta a hercegnőt, ehelyett ismét Lorenzához fordult:

- Emlékszik-e, melyik napon kötöttünk házasságot? - kérdezte tőle.

- Igen - válaszolta az -, május harmadikán.

- És hol?

- Strasbourg-ban.

- Melyik templomban?

- A nagy székesegyházban, Szent János kápolnájában.

- Ellene szegült ön ennek a frigynek?

- Nem. Nagyon boldog voltam.

- Tudd meg, Lorenza - folytatta a gróf -, a hercegnő azt hiszi, hogy erőt vettem rajtad. Elhitették vele, hogy gyűlölsz.

S e szavakkal, a gróf megfogta Lorenza kezét. A fiatal nő teste kéjesen megborzongott.

- Még hogy én gyűlöllek? - kérdezte. - Ó, dehogy! Úgy szeretlek! Olyan jó vagy, olyan nemes vagy, olyan erős vagy!

- És mondd, Lorenza, mióta a feleségem lettél, akartam-e valaha is érvényesíteni férji jogaimat?

- Nem, úgy tiszteltél, mint édes lányodat, s én tiszta és szeplőtelen barátod vagyok.

A gróf odafordult a hercegnőhöz, mintha ezt mondaná: „Hallja ezt?”

Louise hercegnő iszonyodva hátrált a fülke fekete bársonnyal bevont falán függő elefántcsont Krisztus lábához.

- Óhajt még valamit tudni fenséged? - kérdezte a gróf, elengedve Lorenza kezét.

- Uram, uram - kiáltotta a hercegnő -, ne közeledjék hozzám, és ő se!

Ebben a pillanatban egy hintó állt meg csikorogva az apátság kapuja előtt.

- Ah! itt a bíboros - lélegzett fel a hercegnő -; végre tudni fogjuk, mit higgyünk, és mit ne.

Fenix gróf meghajolt, odasúgott pár szót Lorenzának, és olyan nyugodtan várakozott, mint aki tudja, hogy kezében tartja az események fonalát.

Kisvártatva kinyílt az ajtó, és bejelentették de Rohan bíboros őeminenciáját.

A hercegnő, akit megnyugtatott, hogy harmadik személy is lesz jelen, visszaült a karosszékébe, s így szólt:

- Bocsássák be.

A bíboros belépett. De jószerivel még nem is köszöntötte a hercegnőt, amikor Balsamót meglátva, meglepetten így szólt:

- Ejnye, hát ön itt van, uram?

- Ön ismeri ezt az urat? - kérdezte a hercegnő egyik meghökkenésből a másikba esve.

- Igen - mondta a bíboros.

- Akkor azt is megmondja, hogy ki ez? - kiáltotta Louise hercegnő.

- Annál mi sem egyszerűbb - mondta a bíboros. - Az úr varázsló.

- Varázsló! - mormolta a hercegnő.

- Bocsásson meg, fenség - szólt közbe a gróf -, őeminenciája majd mindjárt megmagyarázza a dolgot, remélem, valamennyiünk kívánsága szerint.

- Talán csak nem jósolt valamit ez az úr, hogy ily feldúltnak látom királyi fenségedet? - kérdezte de Rohan úr.

- A házasságlevelet! Az okiratot, de tüstént! - kiáltotta a hercegnő.

A bíboros csodálkozva vonta fel a szemöldökét, mert nem tudta mire vélni ezt a kitörést.

- Itt van - nyújtotta oda a gróf az okmányt a bíborosnak.

- Mi ez? - kérdezte a bíboros.

- Uram - mondta a hercegnő -, azt kell kiderítenünk, hiteles-e ez az aláírás és érvényes-e ez az okirat.

A bíboros végigolvasta az okmányt, amelyet a hercegnő tartott elébe.

- Ez egy szabályszerűen kiállított házasságlevél, az aláírás pedig Remy úrtól, a Szent János-kápolna plébánosától ered; de miért olyan fontos ez fenségednek?

- Ó, nagyon is fontos ez, uram; eszerint, az aláírás...?

- Hiteles; attól persze még lehet, hogy erővel csikarták ki.

- Kicsikarták, ugye? Az bizony lehet! - kiáltotta a hercegnő.

- Lorenza beleegyezését hasonlóképpen, nemde? - kérdezte a gróf, egyenest a hercegnőt gúnyolva.

- De milyen eszközzel, mondja, bíboros úr, milyen eszközzel csikarhatták ki az aláírást? Tud erről mondani valamit?

- Olyan eszközzel, ami ennek az úrnak rendelkezésére áll, példának okáért, varázslattal.

- Varázslattal! Ezt ön mondja, bíboros úr?...

- Az úr varázsló; ezt mondtam már, és nem is vonom vissza.

- Eminenciád bizonyára tréfál.

- Korántsem, és ennek bizonyságául, fenséged színe előtt, komoly beszédem lesz ezzel az úrral.

- Éppen kérni akartam eminenciádat - jegyezte meg a gróf.

- Nagyszerű, csak ne feledje, hogy itt én kérdezek - mondta dölyfösen a bíboros.

- Ön meg azt ne feledje, hogy én minden kérdésére válaszolni fogok, méghozzá őfensége színe előtt, ha ön ragaszkodik ehhez. Ámde, bizton tudom, nem fog hozzá ragaszkodni.

A bíboros elmosolyodott.

- Uram - mondta -, manapság nehéz dolog a varázsló szerepét játszani. Én láttam önt tevékenykedni; óriási sikere volt; de figyelmeztetem, nem mindenki olyan türelmes, és kiváltképpen nem olyan nagylelkű, mint a trónörökösné.

- Mint a trónörökösné? - hökkent meg a hercegnő.

- Igen, fenség - mondta a gróf -, abban a kitüntető kegyben részesültem, hogy bemutattak a királyi fenségnek.

- És hogyan hálálta meg ezt a kegyet, uram? Mondja el, mondja már.

- Fájdalom! - fűzte tovább a szót a gróf -, csúnyábban, semmint szerettem volna; tudniillik nem táplálok személyes gyűlöletet az emberek iránt, s kivált nem a hölgyek iránt.

- De hát mit követett el az úr fenséges unokahúgom ellen? - kérdezte Louise hercegnő.

- Fenség - válaszolta a gróf -, sajnálatos módon feltártam előtte az igazságot, amire kíváncsi volt.

- Igen, az igazságot, olyan igazságot, hogy elájult tőle.

- Vajon én tehetek róla - mondta a gróf érces hangon, amely dörögni is tudott, ha kellett -, én tehetek róla, ha olyan rémületes volt az az igazság, hogy ilyen hatást keltett? Én kerestem a főhercegnőt? Én kértem, hogy bemutassanak neki? Nem. Én még kerültem is; szinte erővel hurcoltak elé; ő erőszakolta rám a kérdéseit.

- De hát mi volt az a szörnyű igazság, amit mondott neki, uram? - kérdezte a hercegnő.

- Az az igazság a jövendő fátyola volt, fenség - felelt a gróf -, és én eltéptem e fátyolt.

- A jövendőé?

- Igen, fenség, azé a jövendőé, amely oly fenyegető színben mutatkozott meg, hogy királyi fenséged is egy kolostorba próbált menekülni előle, hogy az oltár tövében harcoljon ellene könyörgéssel és könnyel.

- De uram!

- Én tehetek-e róla, hogy ez a jövendő, amelyet fenséged szűzi lénye megsejtett, feltárult az én próféta lelkemnek; én tehetek-e róla, hogy a trónörökösné, megrémülve e jövendőtől, mely személy szerint fenyegeti őt, elvesztette eszméletét, amikor az feltárult előtte?

- Hallja? - szólt közbe a bíboros.

- Fájdalom! - mondta a hercegnő.

- Mert az ő uralma halálra van ítélve - dörögte a gróf -, mint az egész monarchia legvégzetesebb és legszerencsétlenebb korszaka.

- De uram! - háborodott fel a hercegnő.

- Ami pedig fenségedet illeti - folytatta a gróf -, lehet, hogy imái meghallgatásra találnak; ön azonban mindebből mit sem lát már, mert Ábrahám keblében lesz, amikor ezek a dolgok elkövetkeznek. Imádkozzék, fenség, imádkozzék!

A hercegnő, megrettenve a prófétai szózattól, amely válasz volt lelke félelmeire, térdre hullott a feszület tövében, és valóban buzgó imádságba mélyedt.

Ekkor a gróf a bíboroshoz fordult, s megelőzve őt, beállt az ablakmélyedésbe:

- Most rajtunk a sor, bíboros úr; mit óhajt tőlem?

A bíboros csatlakozott a grófhoz. A személyek ekkor a következőképpen helyezkedtek el: A hercegnő buzgón imádkozott a feszület tövében; Lorenza mozdulatlanul, némán, tágra nyílt, elmeredő szemmel, mit sem látón állt a szoba közepén. A két férfi az ablakmélyedésben húzódott meg, a gróf az ablaknyitó kallantyúra könyökölt, a bíborost félig elrejtette a függöny.

- Mit óhajt tőlem? - kérdezte ismét a gróf. - Beszéljen.

- Tudni akarom, kicsoda ön.

- Hiszen tudja.

- Én?

- Persze. Nem megmondta, hogy varázsló vagyok?

- Nagyon helyes. De amott Joseph Balsamónak hívták; itt Fenix grófnak szólítják.

- Na és ez mit bizonyít? Megváltoztattam a nevem, és kész!

- Igen; de azt tudja-e, hogy az efféle névcserék, kivált olyan valaki részéről, mint ön, óhatatlanul Sartines urat juttatják az ember eszébe?

A gróf elmosolyodott.

- Ó, uram, szánalmas kis huzavona ez egy de Rohantól! Hihetetlen! Eminenciád szavakon nyargal? *Verba et voces*, mondja a latin. Súlyosabb kifogás nincs ellenem?

- A csúfolódót játssza, úgy látom - mondta a bíboros.

- Nem játszom, ilyen a természetem.

- Akkor meg én elégtételt veszek magamnak.

- Hogyan?

- Úgy, hogy letöröm a szarvát.

- Rajta, uram.

- Biztosan örömet szerzek vele a trónörökösnének.

- Ami nem is lesz haszontalan dolog, figyelembe véve, hogy milyen viszony fűzi hozzá - jegyezte meg Balsamo hidegvérrel.

- És ha lecsukatom, csillagjós uram, ahhoz mit szólna?

- Azt szólnám, hogy nagyon rosszul teszi eminenciád.

- Igazán? - mondta a bíboros megsemmisítő pillantással. - És kinek volna ez a véleménye, ha szabad érdeklődnöm?

- Önnek, bíboros úr.

- Márpedig én kiadom a parancsot most nyomban; hadd tudjuk meg végre, kiféle-miféle ez a Joseph Balsamo báró, más néven Fenix gróf, díszes sarja egy családfának, amelynek magját sem láttam Európa címermezőjén.

- Miért nem érdeklődött felőlem barátjától, de Breteuil úrtól? - kérdezte Balsamo.

- De Breteuil úr nem barátom.

- Pontosabban szólva, már nem az, de valamikor az volt, méghozzá egyik legjobb barátja; hiszen ön írt is neki egy bizonyos levelet...

- Miféle levelet? - kérdezte a bíboros közelebb hajolva.

- Közelebb, bíboros úr, közelebb; nem akarok nagyon hangosan beszélni, nehogy bajba sodorjam.

A bíboros még közelebb hajolt.

- Miféle levélről beszél?

- Ó, tudja ön azt jól.

- Mégis.

- Na jó! Arról a levélről, amelyet ön Bécsből menesztett Párizsba, hogy meghiúsítsa a trón-örökös házasságát.

A főpap rémülten hőkölt hátra.

- Azt a levelet...? - hebegte.

- Én betéve tudom.

- Tehát Breteuil volt az áruló?

- Már miért lett volna az?

- Mert amikor elhatározták a házasságot, én visszakértem tőle a levelet.

- Ő meg azt mondta, hogy...?

- Hogy elégette.

- Mivel nem merte megmondani, hogy elveszett.

- Elveszett?

- Igen... Megérti, ugye, elvész egy levél, valaki megtalálja...

- Ennélfogva az a levél, amelyet én de Breteuil úrnak írtam?...

- Igen.

- S amelyet ő állítólag elégetett?...

- Igen.

- És amelyet elveszített?...

- Nálam van... Ó, Istenem, véletlenül megtaláltam Versailles-ban, amikor átmentem a Márványudvaron.

- És nem küldette vissza de Breteuil úrnak?

- Eszem ágában sem volt!

- És miért nem?

- Varázsló vagyok, jól tudtam, hogy eminenciád, noha én csak javát akarom, halálosan gyűlöl. Megérti, ugye? Egy fegyvertelen ember, aki tudja, hogy az erdőben megtámadják, s töltött pisztolyt talál az erdőszélen...

- Nos?

- Nos! Megtartja azt a pisztolyt, hacsak el nem ment az esze.

A bíboros megszédült, és az ablak párkányára dőlt.

De pár pillanatnyi tétovázás után, amelynek a gróf minden rezdülését mohón figyelte az arcán, megszólalt:

- Jól van. De ne mondhassa senki, hogy egy de Rohan herceg megijedt egy szemfényvesztő fenyegetésétől. Lehet, hogy az a levél elveszett, lehet, hogy ön megtalálta, lehet, hogy megmutatja még a trónörökösnének is; lehet, hogy ezzel befellegzett politikusi pályafutásomnak: én akkor is megmaradok a hűséges alattvaló, a becsületes követ szerepében. Az igazat fogom mondani: úgy láttam, hogy ez a frigy kárt okoz hazámnak; és a hazám majd felment vagy elmarasztal ezért.

- És ha valaki akad, aki azt mondja - válaszolta a gróf -, hogy az az ifjú, daliás, lovagias és mit sem sejtő követ, tekintettel a Rohan névre és hercegi címére, nem azért mondta mindezt, mintha az osztrák szövetséget károsnak ítélte volna Franciaországra nézve, hanem mivel Marie-Antoinette főhercegnő eleinte kedvesen fogadta, és ez a kevély követ olyan hiú volt, hogy e nyájasságot többnek hitte egyszerű nyájasságnál -, nos, mit válaszol akkor a hűséges alattvaló, a becsületes követ?

- Tagadni fog, uram, mivel az az érzelem, amiről ön azt állítja, hogy létezett, semmivel sem bizonyítható.

- Téved, uram, mert igenis bizonyítható: hát a trónörökösné hidegsége önnel szemben?

A bíboros ingadozott.

- Hallgasson rám, hercegem - mondta a gróf -, és fogadja meg, amit mondok: ahelyett, hogy összevesznénk, ami egyébként már megtörtént volna, ha én nem lennék sokkal higgadtabb önnél, legyünk jó barátok.

- Jó barátok?

- Miért ne? A jó barátok segítik egymást.

- Kértem én valaha a segítségét?

- Nem, de rosszul tette; mert két napja, amióta Párizsban van...

- Én?

- Igenis, ön. Ejnye, csak nem akarja titkolni előlem, a varázsló elől? A hercegnőt Soissons-ban hagyta, aztán postakocsira szállt, és Villers-Cotterets-n meg Dammartinen át, azaz a legrövidebb úton Párizsba jött, és párizsi barátaitól kért segítséget, amit azok megtagadtak öntől. Miután mindenütt elutasították, elkeseredetten visszahajtatott postakocsin Compiègne-be.

A bíboros olyan volt, mint akit letaglóztak.

- És milyen segítséget várhattam volna - kérdezte -, ha önhöz fordulok?

- Amilyent vár az ember attól, aki aranyat csinál.

- Mire jó az nekem, hogy ön aranyat csinál?

- Az ördögbe is! Ha az embernek két napon belül ötszázezer frankot kell leszurkolnia... Ötszázezer, ugye? Mondja meg!

- Igen, pontosan annyi.

- Azt kérdezi, mire jó egy barát, aki aranyat csinál? Hát arra jó, hogy tőle megkaphatja azt az ötszázezer frankot, amit nem kapott meg senkitől.

- És hol? - kérdezte a bíboros.

- A Szent Kolozs utcában, a Marais negyedben.

- Miről ismerem meg a házat?

- A griff-fejű bronzkopogtatóról.

- Mikor mehetek oda?

- Holnapután, eminenciás uram, este hat óra tájt, és azután...

- Azután?

- Ahányszor csak kedve tartja. De lám csak, éppen jókor fejeztük be a beszélgetést, a hercegnő is végzett az imájával.

A bíborost legyőzték; meg sem próbált tovább ellenkezni, odalépett a hercegnőhöz.

- Fenség - mondta neki -, meg kell vallanom, Fenix gróf úrnak tökéletesen igaza van, a bemutatott okirat annyira érvényes, hogy érvényesebb már nem is lehetne, és a hozzá fűzött magyarázatok teljesen kielégítők.

A gróf meghajolt.

- Mit parancsol királyi fenséged? - kérdezte.

- Szót váltok még utoljára ezzel az ifjú hölggyel.

A gróf másodszor is meghajolt, beleegyezése jeléül.

- A saját szabad elhatározásából akarja elhagyni a saint-denis-i kolostort, ahová azért jött, hogy menedéket kérjen tőlem?

- Őfensége azt kérdezi - szólt bele gyorsan Balsamo -, hogy a saját szabad elhatározásából akarja-e elhagyni a saint-denis-i kolostort, ahová oltalomért jött. Feleljen, Lorenza!

- Igen - mondta a fiatal nő -, saját elhatározásomból.

- És azért, hogy kövesse férjét, Fenix grófot?

- És azért, hogy engem kövessen?

- Igen, azért - mondta a fiatal nő.

- Ez esetben - mondta a hercegnő - egyiküket sem tartóztatom, mivel ezzel erőszakot tennénk az érzéseken. Ám, ha mindebben valami is ellenkezik a dolgok természetes rendjével, sújtsa az Úr büntetése azt, aki a maga hasznára vagy önös érdekből megzavarta a természet harmóniáját... Távozzék, Fenix gróf úr; távozzék, Lorenza Feliciani, nem marasztom tovább önöket... De vegye vissza az ékszereit.

- Legyen a szegényeké, fenség - mondta Fenix gróf -; s ha ön osztja szét, az alamizsna kétszeresen kedves lesz Istennek. Én csak a lovamat kérem vissza, a Dzseridet.

- Elmenőben visszakaphatja, uram. Távozzanak!

A gróf meghajolt a hercegnő előtt, és a karját nyújtotta Lorenzának, aki belekarolt, és szó nélkül kiment vele.

- Ó, bíboros úr - sóhajtotta a hercegnő, szomorúan ingatva a fejét -, érthetetlen és baljós dolgok vannak a levegőben, amit belélegzünk.

LIII

Hazatérés Saint-Denis-ből

Gilbert, mint mondtuk, Philippe-nek hátat fordítva ismét elvegyült a tömegben.

Ám ezúttal nem várakozástól és örömtől repeső szívvel vetette magát bele a zajgó áradatba, lelkét hasogatta a fájdalom, amit az sem enyhített, hogy Philippe olyan szívesen fogadta, és olyan kedvesen felajánlotta szolgálatát.

Andrée-nak sejtelme sem volt róla, hogy milyen kegyetlenül bánt Gilbert-rel. A hűvös modorú szép lánynak eszébe sem jutott, hogy közte és dajkájának fia közt bárminemű kapcsolatot teremthet akár a bánat, akár az öröm. Az alsóbb rétegek fölött ő csak átsuhant, rájuk vetve árnyékát vagy fényét, aszerint, hogy jókedvű volt-e vagy bánatos. Ezúttal megvetésének árnyékával dermesztette meg Gilbert-t; de minthogy csak természetének ösztönzését követte, álmában sem gondolt volna rá, hogy megvetően viselkedett.

Gilbert-t azonban, mint a fegyvere vesztett bajnokot, szíven találta a döfés: a megvető pillantások, a dölyfös szavak; és Gilbert nem volt még annyira filozófus, hogy vérző sebével ne a kétségbeesésbe meneküljön.

Attól a pillanattól fogva, hogy elvegyült a tömegben, sem ló, sem ember nem érdekelte többet. Nekirugaszkodott, s megkockáztatva, hogy eltéved vagy eltaposssák, mint a sebesült vadkan, úgy vágott át a sokaságon, s nyitott utat magának.

Miután a népség legsűrűjét maga mögött hagyta, végre szabadabban lélegzett, és körültekintve észrevette a lombokat, a magányt és a vizet.

Azt sem tudván, hová megy, egyenest a Szajnáig futott, és most majdnem átellenben volt a Saint-Denis szigettel. Ekkor, nem a testi fáradtságtól, hanem a lelki megpróbáltatástól kimerülten, lerogyott a fűbe, és két tenyerébe temetve arcát, iszonyúan bömbölni kezdett, mintha ez az oroszláni nyelv minden emberi hangnál és szónál jobban kifejezné fájdalmát.

Mert hát nem hunyt-e ki egyszeriben az a bizonytalan és halvány remény is, mely mindeddig pisla fényt vetett maga előtt is titkolt, esztelen vágyaira? A társadalmi létra bármely fokára hágjon is Gilbert szellemmel, tudománnyal, tanulással, Andrée-nak akkor is csak Gilbert marad, azaz olyan valami vagy valaki (hiszen így fejezte ki magát), amire vagy akire atyjának kár a fáradságot fecsérelnie, mivel arra sem érdemes, hogy lenézzen rá az ember.

Gilbert először azt hitte, hogy Andrée, ha meglátja őt Párizsban, és megtudja róla, mekkora elszántsággal akar kiemelkedni az ismeretlenség homályából, méltányolja erőfeszítését. De lám, nemcsak hogy a *macte animó*-t nem kapta meg e nemes lelkű ifjú, hanem ennyi fáradozással és ily elszánt akarattal is csak azt a megvető közönyt érdemelte ki, amiben Andrée mindig is részesítette a Taverney-beli Gilbert-t.

Mi több, Andrée szinte még meg is haragudott rá, meghallván, hogy bele mert tekinteni a hangjegyfüzetébe. És talán tűzre is vetik azt a hangjegyfüzetet, ha Gilbert csak egy ujjal is hozzáér.

A lágy szívekben a csalódás, a meghiúsult remény sem tesz nagyobb kárt, mint a csapás, amely alatt meghajlik a szerelem, majd még erősebben és még szilárdabban támad fel. A gyenge szívűek elpanaszolják és elsírják bánatukat, s olyan megadóan viselkednek, mint a birka a kés alatt. Mi több, az ilyen vértanú lelkeknek a szerelmét nemhogy elpusztítaná, hanem gyakran még meg is edzi a fájdalom; azzal hitegetik magukat, hogy szelídségük elnyeri

jutalmát; ez a jutalom a céljuk, erre törekszenek, akár sima az út, akár göröngyös; legföljebb, ha göröngyös az út, később érnek célhoz, de sebaj, hisz akkor is célhoz érnek.

Nem így áll azonban a dolog az erős szívűekkel, a határozott jellemekkel, a kemény természetekkel. Az ilyenek megvadulnak, ha meglátják tulajdon vérüket, s tettvágyuk oly ijesztően megnő, hogy inkább gyűlölködni, semmint szeretni látszanak. De nem szabad hibáztatnunk őket: bennük oly közeli rokon szerelem és gyűlölet, hogy nem is érzik, mikor csap át egyik a másikba.

Vajon tudta Gilbert, amikor fájdalomtól letaglózva a földön hevert, vajon tudta, hogy szereti vagy gyűlöli-e Andrée-t? Nem; csak azt tudta, hogy szenved. Mivel azonban nem volt hosszan tűrő fajta, kitépte magát kábultságából, hogy erélyes lépésre szánja el magát.

„Igaz, hogy nem szeret - gondolta magában -; de azt nem is remélhettem, nem is volt szabad remélnem, hogy valaha is szeressen. Noha méltán vártam volna el tőle azt a gyengéd érdeklődést, amelyet megérdemelnek a szerencsétlenek, akiknek van erejük balsorsukkal perbe szállni. Amit a bátyja megértett, azt ő nem értette meg. »Ki tudja, hátha egy Colbert, egy Vauban lesz még belőled?«, mondta a bátyja. Ha akár az egyik, akár a másik lenne belőlem, Philippe méltányolná, és kivívott dicsőségem jutalmául hozzám adná a húgát, aminthogy hozzám adta volna akkor is, ha történetesen főrendnek születvén, vele egyenlőként jöttem volna a világra. Andrée-nak ellenben... ó, igen, ezt határozottan érzem... lehetek én Colbert, lehetek én Vauban... ó, akkor is megmaradok Gilbert-nek, mivel ő azt nézi le bennem, amit el nem törölhet, meg nem aranyozhat, el nem takarhat semmi... alantas származásomat. Pedig hát - feltéve, hogy egyáltalán célhoz érnék - csak így nőhetnék fel hozzá igazán, nem pedig úgy, hogy születésemnél fogva egyenlő vagyok vele! Ó, az ostoba!, ó, esztelen teremtés! Ó, asszony, asszony, tökéletlenség a neved!

Higgy csak e szép tekintetnek, e magas homloknak, az okos mosolynak, a királynői tartásnak! Ez Taverney kisasszony, a világot uralni hivatott szépség... Ámde tévedsz: felfuvalkodott, önhitt, az arisztokrácia előítéleteibe bugyolált vidéki fruska. Méltó párja minden üresfejű, széllelbélelt ficsúr, akinek volt rá pénze, hogy mindent megtanuljon, és mégsem tud semmit; ezek valók neki, ezekre hallgat... Gilbert-t kutyába se veszi; emlékszem én, Andrée-t csak az érdekelte, hogy mi van a Mahonnal, de azt meg nem kérdezte volna, hogy Gilbert él-e, hal-e.

Ó, nem sejti hát, hogy vagyok én is olyan erős, mint ők, hogy ha szépen öltözködöm, leszek én is olyan elegáns, mint ők, hogy akaratom szilárdabb, mint az övék, és hogy ha akarom...”

Gilbert kegyetlen mosolyra húzta ajkát, de nem fejezte be a mondatot.

Azután, szemöldökét morcolva, lassan a mellére ejtette fejét.

Mi ment végbe ekkor ebben a borús lélekben? Mily iszonyú gondolat nyomta le ezt a halvány homlokot, amelyet már most megsápasztott a virrasztás, és felszántott a töprengés? Ki mondja meg?

Talán a hajós, aki IV. Henrik dalát dudorászva tutajozott lefelé a folyón? Talán a vidám mosónő, aki végignézve a felvonulást, most tért haza Saint-Denis-ből, és jó nagy ívben kikerülte Gilbert-t, bizonyára tolvajnak nézvén azt a fiatal semmittevőt, aki a gyepen heverészik a mosott ruhával rakott póznák között?

Félórányi elmélyült töprengés után Gilbert hidegen és elszántan állt fel a helyéről; lement a vízhez, nagyot ivott belőle, körülnézett, és távolabb, balkézt meglátta a Saint-Denis-ből kifelé áramló embertömeget.

A sokaság közepén már feltünedeztek az első hintók, lépésben hajtottak, mivel beszorította őket a tolongó tömeg; a saint-oueni úton kocogtak.

A trónörökösné azt akarta, hogy bevonulása családi ünnep legyen. Nos, a család élt is kiváltságával; olyan közel nyomakodott a királyi színjátékhoz, hogy párizsiak tömege lepte el a lakájok magas üléseit, és akaszkodott rá, zavartalan nyugalommal, a hintók súlyos szíjazatára.

Gilbert csakhamar felismerte Andrée kocsiját, Philippe ott ügetett, jobban mondva ott toporgott lovával a hintó mellett.

- Jól van - mondta. - Meg kell tudnom, hová megy; hogy megtudjam, hová megy, a nyomába kell szegődnöm.

És elindult utánuk.

A trónörökösné a Muette-be tartott, mivel úgy volt, hogy szűk körű vacsorán vesz részt a királlyal, a trónörökössel, Provence grófjával és Artois grófjával; de el kell még mondanunk, hogy XV. Lajos mennyire megfeledkezett az illemszabályokról: Saint-Denis-ben, amikor meghívta a trónörökösnét, átnyújtotta neki a meghívottak névsorát, iránt is adva hozzá, hogy húzza ki azoknak a vendégeknek a nevét, akik nincsenek ínyére.

Amikor Dubarryné nevéhez ért, aki a névsor legvégén szerepelt, a trónörökösné érezte, hogy ajka kiszárad és reszket; de erőt öntöttek belé császárné anyjának intelmei, összeszedte magát, és elbűvölő mosollyal visszaadta a névsort és az irónt a királynak, mondván, mily végtelenül boldog, hogy máris bekerülhet legmeghittebb családi körébe.

Gilbert mit sem tudott minderről, és csak a Muette közelében pillantotta meg Dubarryné fogatát meg a nagy fehér mén hátán kuporgó Zamore-t.

Szerencsére már besötétedett; Gilbert bevette magát a cserjésbe, lehasalt a földre, és várakozott.

A király együtt vacsoráztatta a menyét meg a szeretőjét, és odavolt örömében, kivált amikor azt tapasztalta, hogy a trónörökösné még kedvesebb Dubarrynéhoz, mint Compiègne-ben volt.

A trónörökös úr azonban komor volt és gondterhelt, és kínzó fejfájására panaszkodva vissza is vonult, még mielőtt asztalhoz ültek volna.

A vacsora elhúzódott tizenegy óráig.

Ezalatt a kíséret tagjai - és a gőgös Andrée kénytelen-kelletlen elismerte, hogy ő is csak ezek közé tartozik -, ezalatt a kíséret tagjai a szárnyépületben vacsoráztak, zeneszóra, mert a király muzsikusokat is küldött oda. Mivel azonban a szárnyépületek is szűknek bizonyultak, ötven nemesúrnak már csak a pázsiton megterített asztaloknál jutott hely, ötven királyi libériás lakáj hordta nekik az ételt.

Gilbert ezalatt a cserjésben lapult, és jól megfigyelt mindent. Zsebéből előhalászott egy darab kenyeret, amit még Clichy-la-Garenne-ben vásárolt, s miként a többiek, ő is megvacsorázott, szemmel tartva közben a távozókat.

A trónörökösné vacsora után megjelent az erkélyen: búcsút intett a vendégseregnek. A király mellette állt; Dubarryné, azzal a tapintattal, amelyet még ellenségei is megcsodáltak, bent maradt a szobában, és nem mutatkozott.

Mindenki elsorjázott az erkély alatt, hogy köszöntse a királyt, és minthogy a trónörökösné ő királyi fensége többeket ismert már azok közül, akik eddig kísérték, a király sorra megnevezte neki azokat, akiket még nem ismert. Hébe-hóba egy-egy kedves szó, találó megjegyzés röppent el ajkáról, s szerzett örömet azoknak, akiknek szánta.

Gilbert a távolból látta ezt a talpnyalást, és azt gondolta:

„Én valamennyiüknél különb vagyok, mert a világ minden aranyáért sem tenném meg azt, amit ők."

Most de Taverney úr és családja volt soron. Gilbert feltérdelt.

- Philippe úr - mondta a trónörökösné -, önt most elbocsátom, hogy Párizsba kísérje atyja urát és kedves húgát.

Gilbert hallotta e szavakat, amelyek az éj csöndjében és a körülálló nézők áhítatos hallgatása közepette a fülébe csendültek.

A trónörökösné folytatta:

- Báró úr, most még nem tudok helyet adni önnek; menjen hát a kisasszonnyal Párizsba, míg be nem rendezkedem Versailles-ban; kisasszony, gondoljon néha-néha rám.

A báró elvonult a fiával és a lányával. Utánuk még sokan következtek, a trónörökösnének mindegyikükhöz volt pár hasonló szava; Gilbert-t azonban ez már nemigen érdekelte.

Kisurrant a cserjésből, és követte a bárót a gazdáik után loholó kétszáz inas zűrzavaros kiáltozása közepette, amire ötven kocsis válaszolt, míg a kövezeten megindult hatvan fogat úgy dübörgött, mint az égzengés.

Minthogy de Taverney úrnak udvari hintója volt, az külön várakozott. A báró beszállt Andrée-val és Philippe-pel, s mögöttük becsukódott a hintó ajtaja.

- Barátom - szólt oda Philippe az ajtót csukó lakájnak -, üljön fel a bakra a kocsis mellé.

- Minek az? minek az? - dohogott a báró.

- Szegény ördög már reggel óta talpon van, és nyilván fáradt - mondta Philippe.

A báró dörmögött valamit, de Gilbert nem értette. A lakáj fölszállt a kocsis mellé.

Gilbert közelebb ment.

Amikor a fogat már majdnem elindult, észrevették, hogy az egyik istráng kiakadt.

A kocsis leszállt, és a fogat még állt egy darabig.

- Jó késő van - mondta a báró.

- Szörnyű fáradt vagyok - dünnyögte Andrée. - Legalább lesz hol lefeküdnünk?

- Remélem - mondta Philippe. - La Brie-t és Nicole-t Soissonsból egyenest Párizsba küldtem. Levelet küldtem velük egy barátomhoz, azzal a megbízással, hogy béreljen ki egy nyaralót, amelyben anyja és húga lakott tavaly. Nem valami fényes szállás, de azért kényelmesen el lehet ott lakni. Különben sem a feltűnést keressük, csak átmeneti időre kell a hely.

- Lefogadom, hogy van olyan, mint Taverney - jegyezte meg a báró.

- Sajnos így van, atyám - felelte Philippe szomorú mosollyal.

- Fák vannak ott? - kérdezte Andrée.

- Vannak, méghozzá igen szépek. De nagyon valószínű, hogy nem sokáig gyönyörködhet bennük; mihelyt meglesz az esküvő, magát is bemutatják az udvarnál.

- Olyan ez, mint a szép álom: vigyázzunk, idő előtt fel ne ébredjünk belőle. Philippe, megmondtad a címet a kocsisnak?

Gilbert feszülten figyelt.

- Igen, atyám - felelte Philippe.

Gilbert, ki mindezt végighallgatta, egy pillanatig abban reménykedett, hogy megtudja a címet.

„Nem baj - gondolta -, majd utánuk megyek. Innen csak egy mérföld Párizs."

Közben az istrángot visszaakasztották, a kocsis visszaült a bakra, a fogat megindult.

Hanem a király lovai repülnek ám, amikor a kocsioszlop nem akasztja meg a futásukat; repültek is úgy, hogy szegény Gilbert-nek egyszeriben eszébe jutott a La Chaussée-i út, ájulása, tehetetlensége.

Nagy keservesen fölkapaszkodott a hátsó felhágóra, amelyet üresen hagyott a lakáj. A kimerült Gilbert megfogódzott, leült, és a hintó vitte.

De szinte azon nyomban eszébe ötlött, hogy hátul szállt fel Andrée hintójára, vagyis hogy a cseléd helyét foglalta el.

- Azt már nem! - morogta a hajthatatlan ifjú -, ne mondhassa senki, hogy nem küzdöttem az utolsó pillanatig; a lábam elfáradt ugyan, de a karom még nem.

Megragadva két kézzel a hágcsót, amelyre a lábát tette az imént, az ülés alatt vonszolódott tovább, és akárhogy rázkódott, s akármekkorákat zökkent is a kocsi, ő inkább fenntartotta magát ebben a nehéz helyzetben karjának erejével, semhogy a lelkiismeretével kelljen megalkudnia.

- Meg fogom tudni a címét - mormolta -, meg fogom tudni. Még egy nehéz éjszaka; de holnap majd kipihenem magam a székben, kottamásolás közben. Különben is maradt pénzem, és megengedhetek magamnak kétórányi alvást, ha kell.

Aztán eszébe jutott, hogy nem ismeri Párizst, és biztosan el fog tévedni abban az irdatlan nagy városban, miután a báró a fiával és a lányával bemegy a Philippe választotta házba.

Szerencsére már éjfélre járt, és hajnali fél négykor már virrad.

Míg ezeken jártatta az eszét, Gilbert-nek feltűnt, hogy átvágnak egy nagy téren, amelynek a közepén lovas szobor áll.

„No nézd csak, mintha a Győzelmek tere volna" - gondolta vidáman, de meglepetten.

A kocsi befordult, Andrée kidugta a fejét az ablakon.

Philippe hangja hallatszott:

- Ez az elhunyt király szobra. Mindjárt megérkezünk.

Egy eléggé meredek lejtőn gördültek lefelé; Gilbert kis híja a kerekek alá esett.

- Már itt is vagyunk - mondta Philippe.

Gilbert lelépett a földre, átfutott az utca túlsó oldalára, s megbújt egy szegletkő mögött.

Elsőnek Philippe ugrott ki a kocsiból, csöngetett, majd visszament, és lesegítette Andrée-t.

Utolsónak a báró kecmergett ki.

- Na mi az? - zsémbelt. - Azt akarják ezek a bitangok, hogy itt éjszakázzunk?

Ebben a pillanatban La Brie és Nicole hangja hallatszott, és kinyílt egy ajtó.

A három utast elnyelte egy sötét udvar, melynek kapuja tüstént bezárult mögöttük.

A kocsi a lakájokkal elhajtott; visszamentek a királyi istállókhoz.

A házon, amelyben a három utas eltűnt, nem volt semmi feltűnő; de a távolodó kocsi fénye ráesett a szomszéd házra, és Gilbert ezt olvasta:

Armenonville Szálló.

Most már csak az utca nevére volt kíváncsi.

Elment a legközelebbi sarokig, ahol egyébként a kocsi is befordult az előbb, és nagy meglepetésére megpillantotta azt a kutat, amelynél inni szokott.

Tíz lépést ment abban az utcában, mely párhuzamosan visszavezetett az első utcához, és meglátta a péket, akinél a kenyerét vette.

Még most is kétségei voltak, elment hát az utca szegletéig. Egy távoli utcalámpa pisla fényénél ekkor kibetűzte a fehér kőre vésett két szót, amelyet három napja látott, amikor Rousseau-val megérkezett a meudoni erdőben folytatott füvészkedésből:

Mészégető utca.

Eszerint Andrée száz lépésre lakik tőle, kisebb távolságra, mint amennyire Taverney-beli szobácskája volt a kastély kerítésétől.

Ezután hazament, remélve, hogy nem húzták be azt az ügyes kis zsinórt, amely a belső zár nyelvének felemelésére szolgált.

Gilbert-nek szerencsés napja volt. A zsinórból kilógott néhány szál; a szálakkal sikerült az egészet megkaparintania: az ajtó kinyílt.

A fiatalember eltapogatózott a lépcsőig, fokról fokra lépkedett fel, nem ütve zajt, és végül kitapogatta ajtajának lakatját, amelyben Rousseau előzékenyen benne hagyta a kulcsot.

Tíz perc múlva a fáradtság erőt vett töprengésein, és Gilbert-t, míg türelmetlenül várta a reggelt, elnyomta az álom.

LIV
A nyaraló

Gilbert, mivel későn tért haza, s tüstént lefeküdt, és mély álomba zuhant, elmulasztotta föltenni padlásablakára azt a vászonlepedőt, amellyel máskor elhárította a kelő nap fényét.

A nap már reggel öt órakor a szemhéjára tűzött, és hamarosan felébresztette; nyugtalanul ugrott fel, azt hivén, máris túl soká aludt.

Gilbert, aki a szabadban nőtt fel, a nap állásából és sugarainak többé vagy kevésbé éles fényéből csodálatos pontossággal meg tudta állapítani az időt. Sietve kinézett az „órájára".

A sápadt napfény, amely csak alig-alig világította meg a magas fák koronáját, megnyugtatta; nemhogy későn kelt volna, inkább nagyon is korán ébredt.

Gilbert az előző nap eseményein tűnődve öltözködött a padlásablakban, s égő és sajgó homlokát jólesően fürösztötte a hajnali hűs szélben; aztán arra gondolt, hogy Andrée a szomszéd utcában lakik, az Armenonville Szálló mellett, és próbálta kitalálni, hogy a sok ház közül melyikben is lakik Andrée.

Az alatta hullámzó lombokról eszébe jutott, hogy mit hallott előző este a lánytól:

„Vannak ott fák?" - kérdezte Andrée Philippe-től.

„Miért ne választotta volna ezt a lakatlan kerti házat?" - gondolta Gilbert.

Ez az ötlet természetes módon arra indította a fiatalembert, hogy jobban szemügyre vegye a nyaralót.

E gondolatával sajátságos módon egyidejűleg szokatlan zaj és mocorgás vonta arrafelé a tekintetét; a nyaraló egyik ablakát, amely láthatólag már régóta be volt zárva, most ügyetlen vagy talán gyenge kézzel nyitogatta valaki; fölül már-már engedett is a fakeret; de a nedvességtől nyilván bedagadt, s odatapadva a keresztléchez, sehogy sem akart kifelé mozdulni.

Végül, egy hevesebb taszításra megnyikordult a tölgyfa keret, és a kicsapódó két ablakszárny mögött feltűnt egy fiatal lány: az erőlködéstől még piros volt az arca, s a kezéről veregette a port.

Gilbert felkiáltott meglepetésében, és visszahúzódott. Az az álomittas képű lány, aki most nagyot nyújtózott a beáramló levegőben, Nicole kisasszony volt.

Kétségnek nem volt helye. Philippe megmondta tegnap atyjának és húgának, hogy La Brie és Nicole már takarítja a lakást. Tehát ezt a nyaralót takarították. Tehát az utasokat elnyelő Búbosbanka utcai háznak a kertje a Mészégető utca hátsó frontjára nyílik.

Gilbert olyan hevesen mozdult meg, hogy Nicole, jóllehet elég messze volt tőle, bizonyára meglátta volna a padlásablakából visszahúzódó filozófusunkat, ha nem merült volna el annyira az ébredés perceit követő lusta nézelődés gyönyörűségében.

Gilbert azonban gyorsan visszahúzódott, már csak azért is, mert semmi kedve nem volt hozzá, hogy Nicole egy padlásablakban fedezze fel; talán, ha az első emeleten lakik, és a nyitott ablakon át dús kárpitokat és pompás bútorokat lehet látni a háta mögött, talán akkor kevésbé félt volna, hogy meglátják; az ötödik emeleti padlásszoba azonban oly alantas helyet jelölt ki számára még a társadalom alsó rétegeiben is, hogy igyekezett a lehető leggyorsabban eltűnni szem elől. Különben is nagy előny e világban, ha lát az ember, anélkül, hogy őt látnák.

No meg, ha Andrée megtudná, hogy ő itt van, nem volna-e elegendő oka rá, hogy kiköltözzék onnét, vagy hogy a lábát se tegye be a kertbe?

Sajnálatos módon, Gilbert kevélységében egyre fontosabb személynek képzelte magát. Végtére is mit törődött vele Andrée, és miért tett volna akár csak egy lépést is, hogy közeledjék hozzá vagy távolodjék tőle? Hiszen Andrée az a fajta nő volt, aki nyugodtan kilép a fürdőből egy inas vagy egy paraszt szeme láttára, mivel sem az inast, sem a parasztot nem veszi emberszámba!

Nicole ellenben nem ez a fajta volt, Nicole-tól őrizkedni kellett.

Gilbert főként ez okból húzódott vissza olyan gyorsan.

De Gilbert nem azért húzódott beljebb, hogy távol is maradjon az ablaktól; ismét odaóvakodott és kikukucskált a padlásablak sarkán.

Kinyílt egy földszinti ablak is, pontosan az első emeleti alatt, és fehér alak jelent meg benne: Andrée volt az, reggeli köntösben, a papucsát keresgélte, mely lecsúszott alvástól még zsibbadt lábáról, és elkeveredett egy szék alatt.

Gilbert hiába fogadkozott, valahányszor megpillantotta Andrée-t, hogy gyűlöletéből emel gátat kettejük közé, ahelyett hogy átadná magát szerelmének: ugyanaz az ok mindig ugyanazt az okozatot hozta létre; a falhoz kellett támaszkodnia, a szíve úgy kalapált, hogy majd kiszakadt a helyéből, és vad dobogása fölforrósította ereiben a vért.

Lassanként azonban csillapodott a fiatalember érverése, és rendeződtek gondolatai. Mint mondtuk, az volt a fontos, hogy lásson, de őt ne lássák meg. Levette Thérèse egyik ruháját, rátűzte az ablak előtt húzódó egyik kötélre, s e rögtönzött függöny mögül jól láthatta Andrée-t, anélkül, hogy felfedeztetéstől kellett volna tartania.

Andrée is úgy tett, mint Nicole; széttárta szép fehér karját, amitől egy pillanatra szétnyílt a köntöse; azután az ablak párkányára hajolt, hogy kényelmesen szemügyre vegye a szomszédos kerteket.

Arcán szemmel látható volt az elégedettség; Andrée, ki oly ritkán mosolygott rá a férfiakra, most fenntartás nélkül rámosolygott a világra. Terebélyes fák árnyékolták, zöld lombok körítettek mindenfelől.

Mint a kertet körülvevő többi házra, Gilbert házára is vetett egy tekintetet. Onnan, ahol Andrée állott, csak a padlás látszott, aminthogy csak a padlásról lehetett belátni hozzá is. Nem is nézte hát sokáig. Mit számított e gőgös lánynak az ott fenn tanyázó népség?

Vizsgálódása nyomán Andrée megbizonyosodott felőle, hogy egyedül van, láthatatlanul, s hogy csöndes menedéke szélén nem tűnhet fel váratlanul egy csúfondáros párizsi férfi kíváncsi vagy pártfogó ábrázata, amitől annyira rettegnek a vidéki nők.

Az eredmény nyomban megmutatkozott. Andrée tárva hagyta ablakát, hogy a reggeli szellő a szoba legrejtettebb zugát is átjárja, odament a kandallóhoz, meghúzta a csöngő zsinórját, és a szoba félhomályában öltözködni, jobban mondva vetkőződni kezdett.

Belépett Nicole, kioldotta az Anna királyné korából való bőr útitáska szíját, teknőchéj fésűt vett elő, és kibontotta Andrée haját.

A hosszú fonatok és a sűrű fürtök köpenyként omlottak a lány vállára.

Gilbert remegve felsóhajtott. Alig ismert rá Andrée szép hajára, amelyet rizsporral kendőzött a divat és az udvari etikett; annál inkább felismerte azonban Andrée-t magát, félig meztelenül; lenge öltözékében százszor szebb volt, mint akár a legfényesebb ruhában. A fiatalember ajka szétnyílt, ínye kiszáradt, ujjai tüzeltek, szeme tágra meredt, fénye vesztetten.

A véletlen úgy akarta, hogy Andrée, míg fésülték, fölemelje a fejét, és egyenest Gilbert padlásszobájára nézzen.

- Úgy, úgy, nézz csak, nézzél - dörmögte Gilbert -; hiába nézel, úgysem látsz semmit, de bezzeg én mindent látok!

Gilbert tévedett, Andrée is látott valamit; látta a lengedező ruhát, amely a fiatalember feje köré csavarodott, mint valami turbán.

Megmutatta Nicole-nak azt a furcsa holmit.

Nicole félbeszakította megkezdett nehéz munkáját, és a fésűvel a padlásablak felé bökve láthatólag azt kérdezte úrnőjétől, hogy az ott látható holmiról van-e szó.

E jelbeszédnek, amelyet Gilbert mohón falt a szemével, miközben azt se tudta, hová legyen örömében, e jelbeszédnek harmadik nézője is akadt, de az ifjú ezt nem is sejtette.

Gilbert egyszerre azt érezte, hogy egy kéz durván lerántja a fejéről Thérèse ruháját, és ő ott állt, megdermedve, Rousseau előtt.

- Mi az ördögöt csinál itt, uram? - förmedt rá a filozófus, összevont szemöldökkel, dühös arccal, és gyanakodva nézegette felesége kölcsönvett ruháját.

Gilbert igyekezett elterelni Rousseau figyelmét a padlásablakról.

- Semmit, uram - mondta -, az ég világán semmit.

- Semmit... Akkor meg minek bújt a ruha alá?

- Szemembe sütött a nap.

- Nyugatra nézünk, és magának a szemébe süt a kelő nap? Ugyancsak kényes a szeme, fiatalember!

Gilbert makogott valamit, majd látva, hogy saját csapdájába esik, tenyerébe temette az arcát.

- Hazudik és megijedt - mondta Rousseau -; tehát rosszban sántikál.

És e kérlelhetetlen következtetés után, mely végképp feldúlta Gilbert-t, Rousseau teljes életnagyságban odaállt az ablakba.

Olyan érzéstől indíttatva, mely sokkal természetesebb volt, hogysem magyarázatra szorult volna, Gilbert, ki az imént még attól félt, hogy meglátják az ablakban, most odaugrott Rousseau mellé.

- Ohó! - hörrent fel emez olyan hangon, hogy Gilbert ereiben megfagyott a vér -; laknak már a kerti házban!

Gilbert meg se nyikkant.

- Mégpedig olyan emberek laknak ott - folytatta a gyanakvó filozófus -, akik ismerik a házamat, mivel ide mutogatnak.

Gilbert, látva, hogy túlságosan előre merészkedett, hátrább lépett.

Sem ez a mozdulat, sem az indítéka nem kerülte el Rousseau figyelmét; megértette, hogy Gilbert attól fél, hogy meglátják.

- Nem úgy - mondta, csuklón ragadva a fiatalembert -, nem úgy barátocskám; itt szövögetnek valamit; a maga padlásszobájára mutogatnak; álljon csak ide szépen.

Azzal odahúzta az ablakhoz, jól láthatón, a fényre.

- Jaj, ne, uram, ne, az Isten szerelmére! - rimánkodott Gilbert, és rángatta magát, hogy kiszabaduljon.

Ámde hogy kiszabaduljon, ami semmiség lett volna egy olyan erős és fürge fiúnak, mint Gilbert, bálványával kellett volna huzakodnia; ettől visszatartotta a tisztelet.

- Maga ismeri ezeket a nőket - mondta Rousseau -, és ők is magát.

- Nem, uram, nem, nem.

- Ha pedig nem ismeri őket, s maga is ismeretlen a számukra, miért nem mer mutatkozni előttük?

- Rousseau úr, ugye önnek is voltak olykor-olykor titkai? Nos, irgalmazzon a titoknak!

- Ó, az álnok! - fortyant fel Rousseau. - Ismerem én az efféle titkokat; a Grimmék, a Holbachék bérence vagy te; kitanítottak, mint nyerd meg jóindulatomat, te meg befurakodtál hozzám, és elárulsz; ó, én címeres ökör! ó, én ostoba természetbarát! azt hivén, hogy egy magamfajtát segítek, besúgót hoztam a házamba!

- Besúgót! - háborodott fel Gilbert.

- Hadd hallom, mely napon adsz el, Júdás? - kérdezte Rousseau, magára vetve Thérèse ruháját, amelyet eddig gépiesen a kezében szorongatott, azt hivén, felmagasztosul fájdalmában, holott csak nevetséges volt szegény.

- Uram, ön rágalmaz - mondta Gilbert.

- Még hogy rágalmazlak, te kis kígyó - kiabált Rousseau -, amikor rajtakaplak, hogy jelbeszédet folytatsz ellenségeimmel, s integetéssel adod tudtukra, mit tudom én, talán legújabb művem tárgyát!

- Uram, ha azért jöttem volna önhöz, hogy munkájának titkát eláruljam, akkor inkább lemásoltam volna az íróasztalán heverő kéziratokat, mintsem hogy jelekkel mondjam el tartalmukat.

Ez bizony igaz volt, és Rousseau méregbe gurult, érezve, hogy beteges félelmében megint valami égbekiáltó ostobaságot mondott.

- Uram - mondta -, végtelenül sajnálom önt, de a tapasztalat arra tanított, hogy szigorú legyek; életem csalódások sorozata volt; engem mindenki elárult, mindenki megtagadott, mindenki feladott, eladott, meggyötört. Én, mint tudja, ama hírhedt szerencsétlenek közé tartozom, akiket a mindenkori kormányok kitaszítanak a társadalomból. Ilyen körülmények között nem csoda, ha gyanakvó az ember. Ön gyanús nekem, éppen ezért elmegy a házamtól.

Gilbert nem számított erre a befejezésre.

Kidobják!

Ökle görcsbe rándult, szeme lángot vetett; Rousseau hátrahőkölt tőle.

De az a láng csak fellobbant, és némán kihunyt a szemében.

Gilbert agyán átfutott, hogy ha elmegy innét, odalesz édes öröme, hogy a nap bármely percében láthatja Andrée-t, s ezzel együtt elveszti Rousseau barátságát is: a bajt tetézi a szégyen.

Leszállt vad gőgje csúcsáról, és két kezét összetéve rimánkodott:

- Uram, hallgasson meg, egy szóra, csak egyetlenegy szóra.

- Nincs irgalom! - kiáltotta Rousseau. - Az emberek igazságtalansága vadabbá tett a tigrisnél. Ön az ellenségeimmel érintkezik, csatlakozzék hozzájuk, nem tartom vissza: szövetkezzék velük, semmi kifogásom ellene, de tisztuljon a házamtól.

- Uram, az a két lány nem ellensége önnek: Andrée és Nicole kisasszony az.

- Ki az az Andrée kisasszony? - kérdezte Rousseau akinek ez a név nem volt teljesen idegen, mivel kétszer vagy háromszor hallotta már Gilbert-től. - Ki az az Andrée kisasszony? Halljam!

- Andrée kisasszony, uram, de Taverney báró lánya; én, ó!, bocsásson meg, hogy ilyesmit mondok, de hát ön kényszerít rá, én jobban szeretem őt, mint ön szerette Galley kisasszonyt, Warensnét vagy akárki mást; őutána futottam gyalogszerrel, pénz nélkül, kenyér nélkül, míg a fáradtságtól összetörve és a fájdalomtól elgyötörve össze nem estem az országúton; őmiatta mentem tegnap Saint-Denis-be, őutána futottam a Muette-ig, őt kísértem észrevétlenül a Muette-től a szomszéd utcáig; őt láttam meg véletlenül ma reggel abban a nyaralóban; és végezetül, őérte akarok Turenne-né, Richelieu-vé, Rousseau-vá válni!

Rousseau ismerte az emberi szívet, és felismerte kitöréseinek minden árnyalatát; tudta, hogy a legjobb színész sem volna képes megjátszani azt a zokogó hangot, amelyen Gilbert beszélt, azt az izgatott hadonászást, amellyel szavait kísérte.

- Eszerint az az ifjú hölgy Andrée kisasszony? - kérdezte.

- Igen, Rousseau úr.

- Tehát ön ismeri?

- Dajkájának fia vagyok.

- Tehát hazudott az előbb, amikor azt mondta, hogy nem ismeri, és ha nem áruló ön, akkor is hazug.

- Uram - mondta Gilbert -, a szívemet tépi szét, és inkább elviselném, hogy itt nyomban megöljön.

- Nono! Ezek csak üres szólamok, Diderot és Marmontel modorában; uram, ön hazug!

- Hát jó! - mondta Gilbert -, hazug vagyok, igen, igen, igen, hazug vagyok, és nem szép öntől, hogy nem érti meg az ilyen hazugságot. Hazug! hazug... Ó, már megyek is... Isten önnel! Megyek, elkeseredve, és elkeseredésem az ön lelkén szárad.

Rousseau az állát simogatva nézte ezt a fiatalembert, aki olyan meglepő módon hasonlított hozzá.

„Nagy jellem vagy nagy csirkefogó - gondolta magában -; de végtére is, ha ellenem esküdtek, miért ne tartsam kezemben az összeesküvés szálait?”

Gilbert egy ugrással az ajtónál termett, s a lakaton babrálva várta, hogy végképp elzavarják, vagy visszahívják.

- Hagyjuk ezt a témát, fiam - mondta Rousseau. - Ha valóban olyan nagyon szerelmes, ahogy mondja, az a maga baja. De késő van már, a tegnapi napját is elvesztegette, ma harminclapnyi kottát kell együtt lemásolnunk. Rajta, Gilbert, rajta!

Gilbert megragadta a filozófus kezét, és ajkához emelte; a király kezével sem tette volna ezt meg.

Rousseau azonban, mielőtt kiment volna, s míg Gilbert meghatottan állt az ajtóban, még egyszer odalépett az ablakhoz, és megnézte a két lányt.

Andrée ugyanabban a pillanatban csúsztatta le magáról a köntösét, s vette át Nicole-tól a ruháját.

Meglátta azt a vértelen arcot, azt a mozdulatlan alakot, hirtelen hátraugrott s ráparancsolt Nicole-ra, hogy csukja be az ablakot.

Nicole engedelmeskedett.

- Hát persze - mondta Rousseau -, ez a vén fej megrémítette; bezzeg a fiatal arctól nem ijedt meg az előbb. Ó, szép ifjúság! - tette hozzá sóhajtva.

O quiventu primavera del eta!
O primavera quiventu del anno!

Visszaakasztva a szögre Thérèse ruháját, elszontyolodva baktatott le a lépcsőn Gilbert után, kinek fiatalságával e pillanatban talán elcserélte volna hírnevét, mely Voltaire-évél vetekedett, s az utóbbiéval együtt osztozott az egész világ csodálatában.

LV

A Szent Kolozs utcai ház

A Szent Kolozs utca, ahol Fenix gróf találkát adott de Rohan bíborosnak, nem különbözött olyan sokban mai állapotától, hogy meg ne találnánk benne még most is azoknak a helyeknek a nyomait, amelyeket mindjárt megkísérelünk leírni.

Mint manapság, akkoriban is a Szent Lajos utcába és a körútba torkollott, az Oltáriszentség Leányainak zárdája és a Voysin palota között metszve az említett Szent Lajos utcát, ahol ma egy templom és egy fűszerüzlet között végződik.

Mint manapság, akkoriban is elég meredeken lejtett a körútig.

Tizenöt ház és hét utcai lámpa ékeskedett benne.

Két zsákutca ágazott ki belőle.

A bal oldali a Voysin palotában végződött; a jobb oldali északra vitt, az Oltáriszentség Leányainak nagy zárdakertjéig.

A második zsákutcát jobbról a zárda fái árnyékolták, balról pedig egy Szent Kolozs utcai ház magas szürke fala határolta.

Ennek a falnak, mint egy Küklopsz arcának, csak fél szeme, vagy ha jobban tetszik, csak egy szem ablaka volt, ám ezt az egyetlen ablakot is förtelmesen elsötétítette a sűrű drótháló, a vasrács meg a deszka.

Pontosan ez alatt az ablak alatt, amelyet sosem nyitottak ki, amint azt a kívülről rátapadó pókháló is mutatta, egyszóval, pontosan ez alatt az ablak alatt volt egy széles reteszekkel felszerelt ajtó, mely jelezte, hogy ha nem járnak is be rajta, erről az oldalról be lehet jutni a házba.

Lakás nem volt e sikátorban; mindössze ketten ütötték itt fel a tanyájukat: egy foltozóvarga egy fakalyibában meg egy ruhafoltozó asszony egy nagy hordóban; mindketten a zárda akácai alatt bújtak meg, amelyek már reggel kilenc óra tájt hűs árnyékot terítettek a poros földre.

Esténkint a foltozó asszony hazament, a foltozóvarga lelakatolta palotáját, és azontúl semmi nem vigyázta a sikátort, hacsak nem az az egy szem komor és baljós ablak, amelyről szólottunk már.

Ennek a háznak, amelyet megkíséreltünk a lehető legpontosabban leírni, az említett ajtón kívül főbejárata is volt a Szent Kolozs utcáról. XIII. Lajos korát idéző domborművekkel ékes kocsibejáró volt ez, a kapun ott díszelgett az a griff-fejű kopogtató, amelyet Fenix gróf biztos ismertetőjelként említett de Rohan bíborosnak.

Az ablakok a körútra néztek, s már kora reggeltől ki voltak tárva a kelő nap fényének.

Ez idő tájt Párizs, de kiváltképpen ez a környék nem volt valami biztonságos. Senki sem lepődött hát meg a vasrácsos ablakok és a vastüskéktől meredező kőkerítés láttán.

Azért említjük ezt, mivel házunk első emelete nem sokban különbözött holmi erődítménytől. Az ellenséget, a betörőket és a szerelmeseket ezernyi hegyben végződő vaskosarak riasztották el; az épületet a körúti oldalról mély árok kerítette, az utca felől pedig csak harminc láb magas létrákkal lehetett volna megközelíteni. A fala harminckét lábnyi volt, ez takarta, vagy inkább temette el a díszudvart.

Ez a ház, amely előtt napjainkban megütközve, nyugtalanul vagy kíváncsian állna meg minden járókelő, 1770-ben nem keltett különösebb feltűnést. Éppen ellenkezőleg, jól beleillett a környékbe, és a Szent Lajos utca derék lakói, valamint a Szent Kolozs utca semmivel sem kevésbé derék lakói korántsem az akkoriban még jó hírű palota miatt kerülték a táját, hanem az elhagyatott és meglehetősen rossz hírű Szent Lajos körút, valamint a Káposztás híd miatt, amelynek a szennyvízcsatorna fölött emelkedő kettős íve a hagyományokban valamennyire is jártas párizsiakat Gades áttörhetetlen oszlopaira emlékeztette.

És valóban, a körútnak ez a fele egyenest a Bastille-hoz vezetett. Negyed mérföldnyi darabon tíz házat ha látott az ember; nem is tartották szükségesnek a városatyák, hogy megvilágítsák ezt a semmit, ezt az űrt, ezt a pusztaságot, amelyet ennélfogva nyáron nyolc, télen meg már négy óra után a rettegés és a rablók vettek birtokukba.

Pedig ezen a körúton robogott hazafelé egy fogat este kilenc óra tájban, mintegy háromnegyed órával a saint-denis-i látogatás után.

A fogat oldalát Fenix gróf címere díszítette.

Maga a gróf mintegy húsz lépéssel a fogat előtt lovagolt a Dzseriden, amely hosszú farkával csapkodva, horkanva szívta be a poros kövezetről felszálló sötét hőséget.

A sűrűn befüggönyzött hintóban feküdt Lorenza, s aludt a párnázott ülésen.

A kapu mint a varázsszóra, úgy nyílt meg a kerékzajra, és a fogat, miután beviharzott a Szent Kolozs utca fekete mélyébe, eltűnt a fentebb leírt ház udvarában.

A kapu bezárult mögötte.

Pedig hát nem volt semmi szükség erre a nagy titkolózásra: senki nem volt a közelben, aki látta volna a hazatérő Fenix grófot, vagy bármiben alkalmatlankodott volna neki: akár a saint-denis-i apátság egész kincstárát is elhozhatta volna hintóján.

Most pedig szóljunk néhány szót e ház belsejéről, fontos lévén számunkra, hogy megismertessük vele olvasóinkat, kiket még többször is el akarunk majd hozni ide.

Az udvarban, amelyről már beszéltünk, s ahol a dúsan tenyésző dudva szakadatlan aknamunkája feszegette, repesztgette a kövezetét, jobbkézt istállókat, balra kocsiszíneket látott az ember, a végében pedig feljáró vezetett egy ajtóhoz, ahová mind egyik, mind másik felől tizenkét lépcsőfok vitt fel.

A palota földszintje vagy legalábbis az a része, ahová szabad volt a bejárás, tágas előcsarnokból, a pohárszékekben föltornyozott pompás ezüstneművel hivalkodó ebédlőteremből, s végül egy szalonból állott, amelyet, talán éppen az új lakók kedvéért, láthatólag frissiben bútoroztak be.

A szalonból kilépve, s visszatérve az előcsarnokba, az első emeletre vezető széles lépcső előtt állott az ember. Az első emeleten három úriszoba volt.

Ám ha egy figyelmes mérnök jobban szemügyre veszi a palota méreteit és kiszámítja az átmérőjét, bizonyára megütközik rajta, hogy ekkora területen ilyen kevés helyiséget talál.

Tudniillik a látható házban el volt rejtve még egy ház is, amelyről csupán a benne lakó személy tudott.

Az előcsarnokban, Harpokratesz isten szobra mellett, aki ajkára tett ujjával mintha az általa jelképezett csendre intette volna a szemlélőt, egy titkos rugóra nyíló ajtócska rejtőzött a cikornyás domborművek között. Ez az ajtó egy folyosóba épített s azt széltében elfoglaló

lépcsőre nyílt, ez körülbelül a másik első emelet szintjén egy kis szobához vezetett, amely a belső udvarra néző, két rácsos ablakon át kapott világosságot.

Ez a belső udvar volt az a doboz, amely magába zárta és az idegen szemek elől elrejtette a második házat.

A szoba, ahová a lépcső vitt, szemmel láthatóan férfiszoba volt. Az ágy elé, a karosszékek és a heverők elé terített szőnyegek Afrika és India legnemesebb állatbőrei voltak. Oroszlán-, tigris és párducbőrök, villogó szemekkel és még így is ijesztő fogakkal; az igen gazdagon és igen szépen barkázott kordovánbőrrel bevont falakat sokféle fegyver borította: volt ott húron harcibárd és maláj fűrészkés, kereszt alakú lovagi kard és török handzsár, elefántcsont berakásos kováspuska a tizenhatodik századból és arannyal kirakott lőfegyver a tizennyolcadikból.

A lépcsőházon kívül hiába keresett volna az ember más kijáratot a szobából; lehet, hogy volt még egy vagy talán több is, de tudni s látni nem lehetett.

Egy huszonöt-harminc éves forma német inas, az egyetlen, amelyik már napok óta ott téblábolt a hatalmas házban, rátolta a reteszt a bejárati kapura, és mialatt a kocsis közönyösen kifogta a lovakat, a hintó ajtaját kinyitva kiemelte az alvó Lorenzát, és a karjában vitte be az előcsarnokba, ahol egy vörös szőnyeggel leterített asztalra fektette, és gyengéden rátakarta a fiatalasszony lábára a testét beborító hosszú fehér fátyolt.

Azután kiment, hogy a kocsi lámpásánál meggyújtson egy hétágú gyertyatartót, majd égve visszahozta.

Ám ezalatt, noha csak rövid idő telt el, Lorenza eltűnt.

Az inas nyomában ugyanis Fenix gróf is belépett a házba; ő is a karjába vette Lorenzát; a rejtekajtón és a titkos lépcsőn át fölvitte a fegyveres szobába, miután a két ajtót gondosan bezárta maga mögött.

Ezután a lába hegyével megnyomott egy titkos rugót a magas palástú kandalló szögletében. Zajtalanul működő két sarokpántján nyomban elfordult egy ajtó, mely egyúttal a kandalló hátsó fala volt, a gróf pedig, bebújva a kandallónyíláson, eltűnt, s ahogy kinyitotta, ugyanúgy becsukta lábával a titokzatos ajtót.

A kandalló mögött még egy lépcsőt talált, fölment az utrechti bársonnyal bevont tizenöt lépcsőfokon, és egy elegáns szobába jutott, amelynek selyemkárpitját olyan élénk színű és szépen rajzolt virágok szőtték át, hogy élő virágoknak hitte volna őket az ember.

Az aranyozott ülőbútorok hasonló selyemmel voltak behúzva; két nagy rézberakásos, kagylódíszes szekrény, egy rózsafa csembaló és öltözködőasztalka, egy gazdag mintás szép ágy, valamint sèvres-i porcelánok alkották a berendezés elmaradhatatlan darabjait; a mintegy harminc négyzetlábnyi területen arányosan elrendezett székek, karosszékek és kerevetek díszítették a lakást, amely ezenkívül csak öltözőfülkéből és a szobával egybe nyíló kis szalonból állott.

Két sűrűn elfüggönyzött ablak bocsátotta be a fényt a szobába; de mivel most éppen éjszaka volt, a függönyöknek nem volt mit eltakarniuk.

A kis szalonnak és az öltözőfülkének nem volt nyílása. Illatos olajjal égő lámpások világították meg éjjel és nappal, a lámpások a mennyezeten át olykor a magasba emelkedtek, ahol láthatatlan kezek újratöltötték őket.

Egyetlen nesz, egyetlen sóhaj sem kélt ebben a szobában; mintha száz mérföldnyire lett volna az ember a világ zajától. Csak az arany ragyogott körös-körül, a bájos festmények mosolyogtak le a falakról, s a selymes csiszolatú, hosszú ólomkristályok gyúltak fel égő szemek gyanánt, amikor a gróf, Lorenzát egy pamlagra fektetve, s a kis szalon fakó világításával elégedetlenül, tüzet csiholt abból az ezüstszelencéből, amely annyira fölkeltette Gilbert érdeklődését, és meggyújtotta a kandallón álló két kandeláber rózsaszínű gyertyáit.

Ezután visszament Lorenzához, s rátérdelve a földön púposodó vánkoshalomra; megszólalt:

- Lorenza!

Erre a megszólításra a fiatalasszony felkönyökölt, bár a szeme csukva maradt. Semmit sem válaszolt.

- Lorenza - mondta ismét a gróf -, rendes álmát vagy delejes álmát alussza?

- Delejes álmomat - válaszolta Lorenza.

- Tehát ha kérdezem, tud válaszolni?

- Azt hiszem.

- Jól van.

Egy ideig csend volt; azután Fenix gróf így folytatta:

- Nézzen be Louise hercegnő szobájába, ahonnét körülbelül háromnegyed órája jöttünk el.

- Nézek - válaszolta Lorenza.

- Lát is?

- Látok.

- Ott van még de Rohan bíboros?

- Nem látom ott.

- A hercegnő mit csinál?

- Esti imáját mondja.

- Nézzen körül a folyosón és a kolostor udvarán, hátha meglátja őeminenciáját.

- Nem látom.

- Nézze meg a kocsiját, ott van-e még a kapuban.

- Nincs már ott.

- Menjen végig az úton, amelyen jöttünk.

- Megyek.

- Lát fogatokat az úton?

- Ó, igen, többet is.

- Látja valamelyikben a bíborost?

- Nem.

- Közeledjék Párizshoz.

- Közeledem.

- Még.

- Igenis.

- Még.

- Áh! Látom már.

- Hol?

- A vámnál.

- Megállt?

- Most áll meg. Egy inas ugrik le a hintó hágcsójáról.

- Mond neki valamit?

- Mindjárt megszólítja.

- Figyeljen, Lorenza. Fontos tudnom, mit mond a bíboros annak az embernek.

- Nem mondta idejében, hogy figyeljek oda. De várjon csak, várjon, az inas mond valamit a kocsisnak.

- Mit mond neki?

- Szent Kolozs utca, Marais negyed, a körúton.

- Jól van, Lorenza, köszönöm.

A gróf néhány szót firkantott egy papírra, a papírt ráhajtogatta egy rézlapocskára, amely nyilván arra szolgált, hogy nehezebbé tegye, meghúzta egy csengő zsinórját, megnyomott egy gombot, amely alatt rés nyílt, a levelet becsúsztatta a nyíláson, amely elnyelte a levelet, s nyomban bezárult.

A gróf, amikor bezárkózott belső szobáiba, ily módon levelezett Fritzcel.

Azután újra Lorenzához fordult.

- Köszönöm - mondta neki ismét.

- Meg vagy velem elégedve? - kérdezte a fiatalasszony.

- Igen, drága Lorenzám!

- Akkor jutalmazz meg!

Balsamo mosolyogva érintette ajkát Lorenzáéhoz, aki egész testében megremegett a kéjes érintésre.

- Ó! Joseph! Joseph! - suttogta szinte fájdalmas sóhajjal - Joseph! Nagyon szeretlek!

És a fiatalasszony kitárta karját, hogy Balsamót magához ölelje.

LVI
Kettős élet - Álom

Balsamo gyorsan hátralépett, Lorenza két karja csak a levegőt ölelte, majd keresztben összecsapódott a mellén.

- Lorenza - mondta Balsamo -, akarsz beszélgetni a barátoddal?

- Ó, igen - felelte az -; de inkább te beszélj: úgy szeretem a hangod!

- Lorenza, gyakran mondtad nekem, hogy boldogan élnél velem kettesben, távol a világtól.

- Ó, az lenne a boldogság maga!

- Nos, teljesítettem a kívánságodat, Lorenza. Ebben a szobában senki nem kereshet, senki nem akadhat ránk; egyedül vagyunk, egészen egyedül.

- Jaj de jó!

- Tetszik neked ez a szoba, mondd?

- Parancsold meg, hogy lássak!

- Láss!

- Jaj, de szép szoba!

- Szóval tetszik? - kérdezte a gróf gyöngéden.

- Ó, igen: itt vannak a kedvenc virágaim, kerti vanília, bíbor rózsa, kínai jázmin. Köszönöm, drága Joseph; milyen jó vagy te!

- Amit tudok, megteszek a kedvedért, Lorenza.

- Százszor többet teszel, mint amennyit megérdemlek!

- Elismered hát?

- El.

- Szóval bevallod, hogy nagyon rossz voltál?

- Nagyon rossz! Igen. De te megbocsátasz, ugye?

- Megbocsátok, ha megfejted nekem azt a különös titkot, ami ellen harcolok, amióta csak ismerlek.

- Hallgass meg, Balsamo. Két különböző Lorenza lakik bennem: az egyik szeret, a másik gyűlöl téged; hasonló módon két ellentétes életem van: az egyikben paradicsomi gyönyöröket élvezek, a másikban a pokol kínjait kell kiállnom.

- Egyik életed az álom, másik az ébrenlét, ugye?

- Igen.

- S ha alszol, szeretsz, ha ébren vagy, gyűlölsz, ugye?

- Igen.

- És miért?

- Nem tudom.

- Tudnod kell.

- Nem tudom.

- Gondolkozz, nézz magadba, fürkészd a szívedet.

- Ó, igen, igen... Már értem.

- Beszélj.

- Ha Lorenza ébren van, ő római lány, Itália babonás gyermeke; a tudományt bűnnek, a szerelmet vételeknek hiszi. Ilyenkor retteg a tudós Balsamótól, retteg a daliás Josephtől. Gyóntatója azt mondja neki, hogy ha téged szeret, elkárhozik, ezért fut, menekül előled, szüntelenül, a világ végéig.

- S ha alszik Lorenza?

- Ó, akkor minden másképp van; olyankor nem római lány, nem babonás, olyankor csak asszony. Olyankor belelát Balsamo szívébe és lelkébe; látja, hogy szelleme fennkölt dolgokról álmodik. Olyankor megérti, hogy mennyire eltörpül ő Balsamo mellett. Szeretne vele élni, vele halni, hogy az eljövendő korok halkan elsuttogják majd Lorenza nevét is, amikor fennhangon kimondják a... Cagliostro nevet!

- Tehát ezen a néven emlegetnek majd?

- Igen, igen, ezen a néven.

- Drága Lorenza! Tetszik majd neked ez az új lakás?

- Sokkal fényűzőbb, mint akármelyik, amit eddig adtál; de nem ezért tetszik.

- Hanem miért?

- Mert megígérted, hogy itt maradsz velem.

- Ó! Tehát álmodban ilyen jól tudod, hogy forrón, hogy szenvedélyesen szeretlek?

A fiatalasszony fölhúzta a két térdét, átölelte a két karjával, s ajkán halvány mosollyal így szólt:

- Igen, látom. Igen, látom, hanem - tette hozzá sóhajtva -, hanem valamit mégis jobban szeretsz te Lorenzánál.

- Ugyan mit? - kérdezte Balsamo megrettenve.

- Az álmodat.

- Mondd, hogy a művemet.

- A becsvágyadat.

- Mondd, hogy a dicsőségemet.

- Jaj, Istenem! Jaj, Istenem!

A fiatalasszony lélegzete elakadt, lehunyt pillái alól némán peregtek a könnyek.

- Mit látsz most? - kérdezte Balsamo, megdöbbenve ettől az ijesztő látnokságtól, amely olykor őt magát is megrémítette.

- Sötétséget látok, rémalakok gomolyognak benne; némelyik a kezében tartja koronás fejét, te pedig ott állasz középütt, akár a hadvezér az ütközetben. Úgy érzem, hatalmad Istenével vetekszik, parancsolsz, és mindenki fejet hajt neked.

- Nahát! - kiáltott fel Balsamo örvendezve. - És te nem vagy büszke rám?

- Ó, te olyan jó vagy, hogy nem kell nagynak lenned. Különben is hiába keresem magam a körötted levő emberek között, magamat nem látom ott. Ó, nem is leszek már ott... Nem leszek ott - suttogta szomorúan.

- Hát hol leszel?

- Hamarabb halok meg.

Balsamo megborzongott.

- Hogy meghalsz, Lorenzám? - kiáltotta. - Nem, nem, együtt élünk majd, hogy szerethessük egymást.

- Te nem szeretsz engem.

- Ó, hogy mondhatsz ilyet!

- Nem eléggé, bizony, nem eléggé! - tört ki Lorenza, és Joseph nyaka köré kulcsolta a karját. - Nem eléggé - tette hozzá, égő ajkát a férfi homlokára szorítva s elborítva csókjaival.

- Mivel vádolsz?

- Hideg vagy. Látod, most is elhúzódol. Talán éget az ajkam, hogy menekülsz a csókjaimtól? Ó, add vissza lányságom nyugalmát, a subiacói zárdát, magányos cellám éjeit. Add a csókokat, amelyeket a titokzatos szellők szárnyán küldtél nekem, s amelyek aranyszárnyú tündérként lebbentek hozzám álmomban, és gyönyörűséggel töltötték el lelkemet.

- Lorenza! Lorenza!

- Ó, ne menj el tőlem, Balsamo, ne menj el tőlem, könyörgök; add a kezed, hogy szoríthassam, a szemed, hogy csókolhassam, hiszen a te asszonyod vagyok.

- Igen, igen, Lorenzám, drágám, igen, az én hőn szeretett asszonyom vagy te!

- És mégis eltűröd, hogy így éljek melletted, haszontalanul, elhagyatva! Van egy magányos, szűzi virágod, amelynek illata feléd száll, de te elhessented. Ó, érzem én jól, nem jelentek én semmit neked!

- Ellenkezőleg, Lorenzám, te vagy a mindenem, mivel te vagy az erőm, a hatalmam, a szellemem, mivel nélküled semmit sem érnék. Csak ne ezzel a tébolyult lázzal szeress, amely felkavarja a hazádbeli nők éjszakáit. Szeress úgy, ahogy én téged.

- Ó, nem szerelem az, nem szerelem az, amit te irántam érzel.

- Pedig én ezt kérem tőled; mivel te betöltöd minden vágyamat, mivel te pusztán a lelkeddel is boldoggá teszel.

- Boldoggá! - mondta Lorenza fitymálva. - Ez neked boldogság?

- Igen, mivel engem a hatalom boldogít.

Lorenza nagyot sóhajtott.

- Ó, ha tudnád, édes Lorenzám, mit jelent titkon olvasni az emberszívekben, és saját szenvedélyeikkel kormányozni őket!

- Igen, erre kellek én neked, tudom én azt jól.

- Nem csak erre. A te szemeddel olvasok a jövő csukott könyvében. Amit nem értem el húsz-esztendei keserves munka és nélkülözés árán, azt te, szelíd, ártatlan és tiszta lelkű galambom, felfeded előttem, amikor akarod. Utamat, melyen lépten-nyomon kelepcét vetnek ellenségeim, te megvilágítod; lelkemet, amitől függ életem, szerencsém, szabadságom, te kitárod, hogy mint a hiúz szeme, lásson éjjel is. Szép szemed becsukódik e világ világossága előtt, hogy megnyíljék a földöntúli fénynek, és érettem virrasszon! Általad vagyok szabad, gazdag, hatalmas.

- Te pedig, viszonzásul mindezért, boldogtalanná teszel! - kiáltott fel Lorenza szívszakasztó szerelemmel.

És két karjával még szenvedélyesebben ölelte át Balsamót, aki maga is úgy telítődött ezzel a tüzes árammal, hogy csak bágyadtan ellenkezett.

De azért megpróbált ellenállni, hogy lerázza magáról az eleven köteléket, mely átfonta.

- Lorenza! Lorenza! - mondta. - Irgalom!...

- A feleséged vagyok, nem a lányod. Úgy szeress, ahogy férj a feleségét, s ne úgy, ahogy az apám szeretett!

- Lorenza - mondta Balsamo, ki maga is reszketett a vágyakozástól -, ne kérj tőlem másfajta szerelmet, mint amit adhatok.

- De hiszen az nem szerelem - kiáltotta a fiatalasszony, kétségbeesetten emelve két karját az égnek -, az nem az, az nem szerelem!

- Ó, dehogynem, szerelem az... csakhogy szent és szeplőtelen szerelem, amilyen megillet egy szüzet.

A fiatalasszony olyan hevesen rándult meg, hogy hosszú fürtök szabadultak el fekete hajából. Karja, fehér, de izmos karja szinte fenyegetően nyúlt ki a gróf felé.

- Mit akarsz ezzel mondani? - kérdezte érdes hangon, elkeseredve. - Miért vettél rá, hogy elhagyjam hazámat, nevemet, családomat, sőt még Istenemet is? Mert a te Istened semmiben sem hasonlít az enyémhez. Miért uralkodol rajtam ilyen irgalmatlanul, engem rabszolgáddá, életemet életeddé, véremet véreddé változtatva? Hallod, amit mondok? Azért tetted velem mindezt, hogy ezután is csak szűz Lorenzának hívjál?

Balsamo is felsóhajtott, porig sújtva e megtört szívű nő mérhetetlen fájdalmától.

- Ó, jaj! - mondta -, te vagy az oka, vagy még inkább Isten az oka. Miért teremtett ilyen csalhatatlan tekintetű angyalnak, akinek a segítségével uralmam alá hajtom majd a világ-egyetemet? Miért olvasol a szívben, anyagi burkán át, mintha üveg alá tett könyvben olvasnál? Mert te vagy a tisztaság angyala, Lorenza! Mert te vagy a folt nélküli gyémánt, mert semmi nem árnyékolja be a te lelkedet; mert Isten, látván ezt a szeplőtelen, tiszta és sugárzó formát, mely csupán szent Anyjáéhoz fogható, amikor az általa teremtett elemek nevében megidézem, kegyelmesen belé bocsátja a Szent Lelket, aki rendszerint csak ott lebeg a közönséges és mocskos halandók feje fölött, nem találván bennük mocsoktalan helyet, ahol megpihenhetne. Szűzen, Lorenzám, látnok maradsz; asszonyként puszta anyag lennél.

- És neked nem a szerelmem kell - fakadt ki Lorenza dühösen, összecsapva szép kezét, mely nyomban bíborszínűre vált -, és neked nem a szerelmem kell, hanem inkább azok az ábrándok, amiket kergetsz, és azok a csalfa képek, amiket teremtesz magadnak? Engem meg zárdái szüzességre kárhoztatsz, megkísértve jelenléted elkerülhetetlen tüzével? Ó, Joseph! Joseph! bűnt követsz el, hidd el nekem!

- Ne szidalmazz, Lorenzám! - kiáltott fel Balsamo. - Én is szenvedek, akárcsak te. Gyere, azt akarom, olvass a szívemben, és akkor mondd, hogy nem szeretlek.

- Akkor hát miért állsz ellen önmagadnak?

- Mert magammal együtt téged is a világ trónusára akarlak emelni.

- Ó, az a becsvágy, Balsamo - suttogta a fiatalasszony -, nyújt-e neked az a becsvágy valaha is annyit, mint az én szerelmem?

Most Balsamón is úrrá lett a szenvedély, s Lorenza keblére hajtotta a fejét.

- Ó, igen, igen - lelkendezett Lorenza -, igen, most végre látom, hogy jobban szeretsz, mint a becsvágyadat, mint a hatalmadat, mint a reményeidet. Ó, most úgy szeretsz, ahogy én téged, végre!

Balsamo próbált kiszabadulni abból a bódító felhőből, amely már-már ellepte az agyát. De hasztalan erőlködött.

- Ó, kímélj hát, ha olyan nagyon szeretsz - könyörgött.

Lorenza nem hallotta; két karja acélkapcsoknál erősebb, gyémántnál keményebb, széttörhetetlen láncként fonódott rá Balsamóra.

- Úgy foglak szeretni, ahogy kívánod - mondta neki -, nővéred leszek vagy hitvesed, szüzed vagy feleséged, de most adj egy csókot, csak egyetlenegyet!

Balsamo tehetetlen volt; legyőzte, elbódította ez a forró szerelem, ellenkezése megtört, szeme kigyúlt, melle zihált, feje hátracsuklott, úgy simult oda Lorenzához, mint a vas, amelyet ellenállhatatlanul vonz magához a mágnes.

Ajka már-már érintette a fiatalasszony ajkát!

Hirtelen kijózanodott.

Belecsapott a kábítón megsűrűsödött levegőbe.

- Lorenza! - kiáltotta. - Ébredjen! Parancsolom!

Nyomban meglazult a lánc, amelyet eddig nem bírt leoldani, elernyedt a kar, amely ráfonódott, és Lorenza kicserepesedett ajkáról úgy hervadt le a szenvedélyes mosoly, mint amikor egy végső sóhajjal ellobban az élet; lehunyt szeme kinyílt, kitágult pupillája összehúzódott; erőlködve megmozgatta a karját, fáradtan nyújtózott egy nagyot, majd teljesen felébredve elhanyatlott a pamlagon. Balsamo már három lépésre ült tőle, és egy mélyet sóhajtott.

- Isten veled, álom - mormolta -; Isten veled, boldogság.

LVII

Kettős élet - Ébrenlét

Mihelyt látását visszanyerte Lorenza, gyorsan körbejártatta tekintetét.

Miután megnézett minden egyes holmit, anélkül, hogy a nőknek oly kedves ezernyi semmiség láttán földerült volna az arca, a fiatal nő gyötrelmes ijedelemmel Balsamóra emelte szemét.

Balsamo pár lépésre ült tőle, és figyelte.

- Már megint ön az? - kérdezte Lorenza, beljebb húzódva. Arcára félreismerhetetlenül kiült a félelem: ajka elvértelenedett, haja tövén veríték gyöngyözött.

Balsamo nem felelt.

- Hol vagyok? - kérdezte Lorenza.

- Tudja, honnét jön, asszonyom - mondta Balsamo -; ebből természetes módon azt is kitalálhatja, hol van.

- Igen, helyesen teszi, hogy emlékeztet; csakugyan emlékszem. Tudom, hogy üldözött, tudom, hogy hajszolt, tudom, hogy kiragadott fenséges pártfogóm karjából, kit közbenjárónak választottam Istennél.

- Akkor azt is tudja, hogy az a hercegnő, ha mégoly hatalmas is, nem tudta megvédeni.

- Nem, mert ön legyőzte varázserővel! - kiáltotta Lorenza, összetéve a két kezét. - Ó, Istenem! Ó, Istenem! Szabadíts meg a gonosztól!

- Ugyan miféle gonoszt lát bennem, asszonyom? - kérdezte Balsamo vállvonogatva. - Egyszer s mindenkorra kérem, hagyja a csudába ezeket a Rómából hozott gyerekes hiedelmeket meg azt a sok hajmeresztő babonát is, amit cipel magával, mióta otthagyta a zárdát.

- Ó, a zárdám! Ki adja vissza a zárdámat? - jajdult fel Lorenza, és elsírta magát.

- Ugyan mi siratnivaló van egy zárdán? - jegyezte meg Balsamo.

Lorenza odaugrott az egyik ablakhoz, elhúzta a függönyt, azután elfordította a kilincset, és kinyújtott keze beleütközött a sűrű vasháló födte vastag rudak egyikébe, amelyeknek fenyegető látványát enyhítették ugyan, de hatékonyságát nem csökkentették az elébe ültetett virágok.

- Ha úgyis börtön a sorsom - mondta -, akkor már inkább azt választom, amelyik az égbe visz, s nem a pokolba.

És gyenge öklével dühösen rávert a rudakra.

- Ha okosabb lenne, Lorenza, csak virágot találna az ablakában, rács nélkül.

- Nem voltam-e okos, amikor abban a másik guruló börtönben összezárt azzal az Althotasnak nevezett vérszopó szörnyeteggel? Pedig állandóan a szeme előtt voltam, pedig a foglya voltam; amikor pedig otthagyott, belém lehelte a lelkét, amely megszállva tart, s amelyet nem bírok leküzdeni! Hol van az az iszonyú vénember, aki halálra rémített? Itt bújik egy sarokban, ugye? Legyünk csendben, hadd halljuk túlvilági hangját a föld alól!

- Asszonyom, ön úgy rémüldözik, mint a gyerek - mondta Balsamo. - Althotas a tanítóm, a barátom, második atyám: jámbor öregember, sosem látta, meg sem közelítette önt, ám ha látta is, ha közelített is önhöz, akkor sem figyelt oda, mivel őt csakis a műve érdekli.

- A műve! - motyogta Lorenza. - És mi az ő műve? Hadd halljam!

- Az életelixírt kutatja, amit az összes nagy szellemek hiába kutatnak immár hatezer esztendeje.

- És ön, mit kutat ön?

- Én? Az emberi tökéletességet.

- Ó, a gonosz!, a gonosz! - kiáltotta Lorenza, égre csapva karját.

- Helyben vagyunk! - mondta Balsamo, fölkelve helyéről -, megint itt a rohama.

- A rohamom?

- Igen, a rohama; ön valamit nem tud, Lorenza: mégpedig azt, hogy az élete két egyenlő szakaszra oszlik: míg tart az egyik, ön szelíd, jóságos és türelmes, de ha jön a másik, akkor megbolondul.

- És e miatt az állítólagos bolondság miatt tart zár alatt?

- Sajnos! Nem tehetek mást.

- Ó, legyen kegyetlen, barbár, irgalmatlan; csukjon be, öljön meg, de ne kétszínűsködjék, s ne tegyen úgy, mintha sajnálna, miközben ízekre szed.

- Ejnye, ejnye - mondta Balsamo harag nélkül, sőt, jóindulatú mosollyal -, aztán olyan nagy szenvedés az, ha egy elegáns, kényelmes szobában lakik az ember?

- Rostély, mindenütt csak rostély; rácsok, rácsok, levegőtlenség!

- A rostély az életét védelmezi, tudja meg, Lorenza!

- Lassú tűzön hamvaszt el, és még azt állítja, hogy az életemre gondol, hogy az életemet védi! - háborgott Lorenza.

Balsamo odalépett a fiatal nőhöz, és csitítgatva meg akarta fogni a kezét; ő azonban úgy rándult vissza, mintha kígyó ért volna hozzá.

- Hozzám ne nyúljon! - kiáltotta.

- Ennyire gyűlöl, Lorenza?

- Kérdezze az áldozatot, gyűlöli-e hóhérját.

- Lorenza, Lorenza, éppen mivel nem akarok hóhérjává válni, csorbítom egy kevéssé a szabadságát. Ha tetszése szerint járna-kelne, ki tudja, mire vetemedne egy tébolyult pillanatában?

- Hogy mire vetemednék? Ó, legyek csak egyszer szabad, majd meglátja!

- Lorenza, gonoszul bánik Isten előtt választott urával.

- Még hogy én választottam? Soha!

- Pedig ön a feleségem.

- Ó, ez az ördög műve!

- Szegény bolond! - mondta Balsamo szánakozó tekintettel.

- Én római lány vagyok - mormolta Lorenza -, és egyszer még megbosszulom magam!

Balsamo csendesen ingatta a fejét.

- Ugye csak ijesztgetni akar, Lorenza? - kérdezte mosolyogva.

- Nem, nem, meg is teszem, ha mondom.

- Mit nem mond, keresztény nő létére! - szólt meglepő komolysággal Balsamo. - Eszerint a vallása, mely azt hirdeti, hogy jóval fizessünk a rosszért, merő képmutatás, hiszen ön, ki állítólag ezt a vallást követi, a jóért akar fizetni rosszal!

Lorenzát egy pillanatig láthatóan meghökkentették ezek a szavak.

- Ó - mondta -, leleplezni a társadalom ellenségeit nem bosszúállás, hanem kötelesség.

- Feljelent, mint halottidézőt, mint varázslót, holott én nem is a társadalmat bántom, hanem Istennel dacolok. Márpedig, ha én Istennel dacolok, miért nem Isten büntet meg, aki egy mozdulattal szétzúzhatna, s miért bízza ezt az emberekre, akik esendők, mint jómagam, és tévelyegnek, mint jómagam?

- Isten felejt, Isten türelmes - mormolta a fiatal nő -; Isten a megtérését várja.

Balsamo elmosolyodott.

- És addig is azt sugallja önnek - mondta -, hogy árulja el barátját, jótevőjét, férjét.

- Férjemet? Ó! Istennek hála, a kezemet sem érinthette, hogy el ne pirultam, meg ne borzongtam volna!

- Én meg, mint tudja, mindig igyekeztem nagylelkűen megkímélni ettől az érintéstől.

- Ez igaz, ön megtartóztatja magát, ez az egyetlen vigaszom a bajban. Ó, ha el kellene viselnem még a szerelmét is!

- Ó, titok, kifürkészhetetlen titok! - mormogta Balsamo láthatóan inkább csak önmagának, semmint Lorenza szavára válaszolva.

- Fejezzük már be - mondta Lorenza -; miért foszt meg a szabadságomtól?

- Miért követeli vissza a szabadságát, miután önként nekem adta? Miért menekül oltalmazója elől? Miért kér segítséget egy idegen nőtől azzal szemben, aki szereti? Miért fenyegeti állandóan azt, aki önt sosem fenyegette, s miért akar leleplezni olyan titkot, amelyhez semmi köze, és amelynek súlyát sem ismeri?

- Ó - mondta Lorenza, nem válaszolva a kérdésekre -, a fogoly, ha mindenáron vissza akarja nyerni szabadságát, vissza is nyeri mindig, és ebben a vasrács sem gátolja meg, mint ahogy a guruló kalitka sem volt akadály.

- Szilárd rács az, Lorenza, az a szerencséje - mondta Balsamo fenyegető nyugalommal.

- Isten küld majd valamilyen förgeteget, mint Lotaringiában, lesújt villámával, hogy szétzúzza.

- Higgyen nekem, és imádkozzék Istenhez, hogy ne csináljon semmit; higgyen nekem, Lorenza, ne hallgasson ezekre a kalandos képzelgésekre; barátjaként szólok önhöz, hallgasson rám.

Balsamo hangjában annyi lefojtott harag remegett, szemében olyan komor láng égett, fehér és izmos keze olyan különös módon szorult ökölbe minden egyes szó után, amelyet szinte ünnepélyes lassúsággal formált meg, hogy Lorenza, lázongása hevében elkábulva, akaratlanul is hallgatta.

- Látja, gyermekem - folytatta Balsamo, hangjában most is azzal a fenyegető szelídséggel -, igyekeztem egy királynő számára is lakhatóvá tenni ezt a börtönt; ha ön történetesen királynő volna, akkor is meglenne itt mindene. Hagyja hát ezt az értelmetlen őrjöngést. Éljen itt úgy,

mint ahogy a kolostorban élt volna. Szokjon hozzá a jelenlétemhez; szeresse bennem a barátját, a fivérét. Súlyos bánatom van, majd megosztom önnel; iszonyú csalódásaimért olykor egy mosolyával megvigasztal majd. Minél kedvesebb, figyelmesebb, türelmesebb lesz hozzám, annál elviselhetőbbé teszem cellájának rácsait. Ki tudja? Egy éven, fél éven belül talán ugyanolyan szabad lesz, mint magam, úgy értve, hogy nem akarja többé elvenni tőlem a szabadságát.

- Nem, nem - tiltakozott Lorenza, nem tudván felfogni, hogy ilyen szörnyű szándék hogyan férhet meg ilyen szelíd hanggal -, nem, ne ígérgessen, ne hazudozzék többet; ön elrabolt, erőszakkal rabolt el; én csak a magamé vagyok, egyes-egyedül a magamé; adjon hát vissza Istennek, ha már önmagamnak nem akar visszaadni. Eddig is csak azért tűrtem a zsarnokságát, mert emlékeztem rá, hogy megszabadított a zsiványoktól, akik meg akartak gyalázni, de hovatovább meghal bennem a hála érzete is. Még néhány nap ebben a vérlázító fogságban, és máris nem érzem adósának magam, s előbb-utóbb, jól vigyázzon, előbb-utóbb még azt fogom hinni, hogy titokban összejátszik azokkal a zsiványokkal is.

- Talán csak nem a zsiványbanda vezérének címével akar kitüntetni? - kérdezte gúnyosan Balsamo.

- Nem tudom, de sikerült meglesnem bizonyos jeleket, bizonyos szavakat.

- Jeleket, szavakat lesett meg? - kiáltott fel Balsamo elsápadva.

- Igen, igen - erősítette meg Lorenza -, meglestem, ismerem, tudom őket.

- De elárulni nem fogja soha; teremtett léleknek el nem mondja, lelke legmélyére temeti őket, hogy örök feledés boruljon ott rájuk!

- Ó, még mit nem! - kiáltotta Lorenza azzal a dühös örömmel, amely akkor tölti el az embert, ha végre sikerült megtalálnia ellenfelének sebezhető pontját. - Áhítatosan őrizgetem majd e szavakat emlékezetemben, halkan mondogatom őket magányomban, és fennhangon is, ha majd eljő az ideje; de különben is elmondtam már.

- Kinek? - kérdezte Balsamo.

- A hercegnőnek.

- Nahát akkor most jól figyeljen rám, Lorenza - mondta Balsamo, a húsába mélyesztve a körmét, hogy csillapítsa forrongását, és csitítsa lázongó vérét -, ha már elmondta, még egyszer nem fogja elmondani; nem fogja elmondani, mert én az ajtókat zárva tartom, ezeket a rácsokat még jobban kihegyesítem, s ha kell, az udvar falait olyan magasra emelem, mint a Bábel tornyát.

- Megmondtam már, Balsamo - kiáltotta Lorenza -, hogy minden fogságból van szabadulás, kivált, ha a szabadság szeretetét erősíti a zsarnok gyűlölete is.

- Remek, szökjön csak meg Lorenza; de jól jegyezze meg: innen mindössze kétszer szökhetik: először olyan kegyetlenül megbüntetem, hogy az utolsó csepp könnyét is elsírja majd; másodszorra pedig olyan irgalmatlanul elverem, hogy minden csepp vére elfolyik.

- Jaj, Istenem! Jaj, Istenem! Meggyilkol! - jajongott a fiatal nő, s tehetetlen dühében a haját tépte, és a szőnyegen fetrengett.

Balsamo egy ideig csak nézte, haraggal vegyes szánalommal. Végül, haragján láthatólag mégis erőt vett a szánalom.

- Nono, Lorenza - csitítgatta -, térjen észhez, nyugodjék meg; egy szép napon majd elnyeri jutalmát minden valóságos és vélt szenvedéséért.

- Bezárnak! Bezárnak! - sikoltozott Lorenza, oda sem hallgatva Balsamóra.

- Türelem.

- Megvernek!

- Ez csak próbaidő.

- Megőrültem! Megőrültem!

- Meg fog gyógyulni.

- Ó, vigyen mindjárt a tébolydába! Zárjon valódi börtönbe!

- Azt már nem! Nagyon is értésemre adta, hogy mit forral ellenem!

- Akkor jöjjön a halál - üvöltötte Lorenza -, a halál, most rögtön!

Olyan rugalmasan és fürgén pattant fel a helyéről, mint egy vadmacska, s rohant a falnak, hogy szétloccsantsa a fejét.

Balsamo azonban, hogy megfékezze, csak a kezét nyújtotta felé, s csupán egyetlen szót mormolt, azt is inkább akaratának erejével, mintsem az ajkával: Lorenza megtorpant, megtántorodott, és alva hanyatlott Balsamo karjába.

A különös varázsló, aki láthatólag tökéletesen uralta az asszony testi lényét, ámde hiába küzdött lelki lénye ellen, fölemelte, és az ágyára tette Lorenzát; azután hosszú csókot nyomott az ajkára, összehúzta az ágy, majd az ablak függönyét, és kiment.

Lorenzára pedig úgy borult rá a szelíd és jótékony álom, mint a jóságos édesanya köpenye a makrancos gyermekre, aki sokat szenvedett, és sokáig sírdogált.

LVIII
A látogatás

Lorenza nem tévedett. Egy kocsi, miután végighajtott a Szent Dénes külvároson, áthaladt az azonos nevű kapun, s az utolsó ház és a kapu alkotta saroknál elfordulva, rátért a közútra.

Ebben a kocsiban ült, ahogy a látnoknő megmondta, Louis de Rohan, Strasbourg érseke, akit ösztökélt már a türelmetlenség, hogy a megbeszélt idő előtt keresse föl a varázslót barlangjában.

A kocsis, aki a daliás főpap nagyszámú szerelmi kalandjainak során ugyancsak hozzáedződött a sötétséghez, a kátyúkhoz s bizonyos rejtett utácskák veszélyeihez, egyáltalán nem ijedt meg, amikor a még eléggé népes és világos Szent Dénes és Szent Márton körutak után az elhagyatott és sötét Bastille körúton kellett folytatnia útját.

A kocsi megállt a körúton, a Szent Kolozs utca sarkán, majd, a főpap parancsára, megbújt a fák alatt, húsz lépéssel arrébb.

Ekkor de Rohan úr, utcai ruhában, óvatosan kilépett belőle, és hármat kopogtatott a palota kapuján, amelyet könnyűszerrel felismert a Fenix gróftól kapott leírás alapján.

Az udvarban felhangzottak Fritz léptei, s a kapu kinyílt.

- Ugyebár itt lakik Fenix gróf úr? - kérdezte a herceg.

- Itt, méltóságos uram - válaszolta Fritz.

- Itthon van?

- Igen, méltóságos uram.

- Jól van, jelentsen be.

- De Rohan bíboros úr őeminenciája, nemde, méltóságos uram?

A herceg sóbálvánnyá meredt. Végignézett magán, körültekintett, hogy talán a ruháján vagy a környezetében árulta el valami a kilétét. De egyedül volt és civilben.

- Honnan tudja a nevemet? - kérdezte.

- Az úr mondta éppen az imént, hogy várja eminenciádat.

- No igen, de holnapra, holnaputánra, nem?

- Nem, méltóságos uram, ma estére.

- Azt mondta az előbb a gazdája, hogy ma estére vár?

- Igen, méltóságos uram.

- Jól van, akkor jelentsen be - mondta a bíboros két aranyat nyomva Fritz markába.

- Szíveskedjék utánam jönni eminenciád.

A bíboros beleegyezően bólintott.

Fritz szapora léptekkel megindult az előcsarnok felé, amelyet egy tizenkét ágú nagy bronzkandeláber világított meg. A bíboros meglepetten és elgondolkodva követte.

- Barátom - mondta megállva a szalon ajtajában -, itt nyilván valami félreértés történt, és ez esetben nem szeretném zavarni a gróf urat; lehetetlen, hogy számított volna rám, hiszen nem tudja, hogy ide indultam.

- Nagyméltóságod nem de Rohan herceg, Strasbourg érseke? - kérdezte Fritz.

- De igen, barátom.

- Akkor pedig nagyméltóságodat várja a gróf úr.

Majd meggyújtva a másik két kandeláber gyertyáit is, Fritz meghajtotta magát, és kiment.

Eltelt öt perc, ezalatt a bíboros, kit szokatlan izgalom kerített hatalmába, a szalon elegáns bútorzatát s a falburkolaton függő nyolc pompás festményt nézegette.

Az ajtó kinyílt, és Fenix gróf tűnt fel a küszöbön.

- Jó estét, méltóságos uram - mondta csendesen.

- Azt mondták, hogy ön várt engem - kiáltotta a bíboros, nem is fogadva a köszöntését -, hogy várt ma estére! Ez lehetetlen!

- Bocsásson meg nagyméltóságod, de valóban vártam - felelt a gróf. - Talán kételkedik szavaim igazában, látva, hogy mily méltatlanul fogadom; ám csak néhány napja érkeztem Párizsba, s alig volt időm berendezkedni. Bocsásson meg eminenciád.

- Tehát várt rám! És ki mondta meg, hogy jövök?

- Nagyméltóságod saját maga.

- Hogyhogy?

- Nem állította-e meg kocsiját a Szent Dénes kapunál?

- De igen.

- Nem hívta-e magához a szolgáját, aki aztán a kocsi ajtajában beszélt eminenciáddal?

- De igen.

- Nem mondta-e neki: „Szent Kolozs utca, Marais negyed, a Szent Dénes negyeden és a körúton át”, amit az elismételt a kocsisnak?

- De igen. De hát ön látott, ön hallott engem?

- Láttam és hallottam, méltóságos uram.

- Ott volt tehát?

- Nem, méltóságos uram, nem voltam ott.

- Hát hol volt?

- Itt voltam.

- Innen látott és innen hallott?

- Igen, méltóságos uram.

- Ne szédítsen!

- Nagyméltóságod elfelejti varázsló voltomat.

- Ó, igaz, el is felejtettem, ejnye... Milyen néven tisztelhetem? Balsamo báró úr, Fenix gróf úr?

- Itthon, méltóságos uram, nincsen nevem: egyszerűen MESTER-nek szólítanak.

- Értem, ez a titkos címe. Ennélfogva, várt rám, Mester?

- Vártam.

- És befűtötte a vegykonyháját?

- A vegykonyhám mindig be van fűtve, méltóságos uram.

- És megengedi majd, hogy belépjek oda?

- Megtiszteltetés számomra, hogy odavezethetem eminenciádat.

- Hajlandó vagyok követni, ám csak egy feltétellel.

- Éspedig?

- Ha megígéri, hogy nem kerülök személyes kapcsolatba az ördöggel. Fenemód félek Lucifer Ősátánságától.

- No de méltóságos uram!

- Tudja, az ördögöt valami kiszuperált gézengúz gárdistával vagy holmi részeges fegyvermesterrel alakíttatják, aki, hogy minél hívebben játssza a Sátán szerepét, a gyertyákat elfújva, csípéssel és döfködéssel gyötri az embert.

- Méltóságos uram - jegyezte meg mosolyogva Balsamo -, az én ördögeim nem feledkeznek meg róla, hogy hercegekkel van dolguk, és jól az eszükbe vésték Condé úr szavát, aki azzal fenyegette meg egyiküket, hogy ha nem marad veszteg, úgy kiporolja a bundáját, hogy vagy kibújik belőle vagy illendőképpen viselkedik benne.

- Jól van - mondta a bíboros -, szívem szerint beszélt; menjünk abba a vegykonyhába.

- Megkérhetem eminenciádat, hogy jöjjön utánam?

- Induljunk.

LIX

Az arany

De Rohan bíboros és Balsamo fölmentek egy kis lépcsőn, amely a főlépcsővel párhuzamosan az első emeleti fogadószobákhoz vezetett; itt Balsamo, az egyik bolthajtás alatt kinyitott egy ajtót: sötét folyosó ásított a bíborosra, aki elszántan belépett.

Balsamo becsukta az ajtót.

A becsukódó ajtó kattanására a bíboros enyhe nyugtalansággal fordult hátra.

- Már itt is vagyunk, méltóságos uram - mondta Balsamo -; még csak ezt az egy ajtót kell itt kinyitnunk, majd becsuknunk magunk mögött; de ne ijedjen majd meg, ha szokatlan hangot ad: vasból van.

A bíboros, aki az első ajtó csukódásának zajára is összerezzent, most örült, hogy idejekorán figyelmeztették, mert bizony a sarokpántok és a zár fémes csikorgása az övénél gyengébb idegeket is felborzolta volna.

Lement a három lépcsőfokon, és belépett.

Tágas helyiség, a mennyezeten csupasz gerendák, nagy lámpa, ernyővel, temérdek könyv, kémiai és fizikai műszerek sokasága: ez volt az új szoba képe, első pillantásra.

Pár perc elteltével a bíboros úgy érezte, hogy elakad a lélegzete.

- Mi van itt? - kérdezte. - Megfullad itt az ember, mester; patakzik rólam a veríték. És mi ez a dohogás?

- Íme az ok, ahogy Shakespeare mondaná, méltóságos uram - felelte Balsamo félrevonva egy nagy azbesztfüggönyt, s fölfedve egy óriási téglakemencét, amelynek a közepén két lyuk izzott, mint oroszlán szeme a sötétben.

Ez a kemence a közepén állott egy másik, az előzőnél kétszerte nagyobb helyiségnek, amelyet a herceg nem vett mindjárt észre, mivel az azbesztfüggöny eltakarta.

- Hohó! - mondta a herceg, hátrahőkölve - ez elég félelmetes, amint látom.

- Ez egy kemence, méltóságos uram.

- No persze, persze; ám, ha ön Shakespeare-t idézte, hadd idézzem én Molière-t: nem minden kemence egyforma. Ennek itt például pokoli a külseje, és a szagát sem szeretem; mit kotyvasztanak benne?

- Amit eminenciád kért tőlem.

- Tessék?

- Hiszen, ha nem tévedek, eminenciád kegyesen beleegyezett, hogy ízelítőt adjak tudomány-nyomból. Úgy volt, hogy csak holnap este látok munkához, mivel eminenciádat csak holnap-utánra vártam; de minthogy megmásította elhatározását, nyomban begyújtottam a kemencét, és elkészítettem a keveréket, mihelyt megláttam, hogy a Szent Kolozs utcába tart; ezért zubog a kemence, s eminenciádnak tíz percen belül kezében lesz az arany. De hadd nyissam ki a szellőzőnyílást, hogy egy kis levegőnk legyen.

- Hogyan? Azok a tégelyek ott a kemencén?...

- Tíz percen belül olyan tiszta aranyat adnak, amely finomságban a velencei zecchinóval és a toszkánai forinttal vetekszik.

- Hadd nézzük meg, ha ugyan meg lehet nézni egyáltalán.

- Persze hogy meg lehet; csak néhány elkerülhetetlen óvintézkedést kell megtennünk.

- Éspedig?

- Erősítse az arcára ezt a szemüveggel ellátott azbesztmaszkot; ugyanis a kemence olyan forró, hogy enélkül könnyen kiégethetné a szemét.

- Vigyázzunk, az ördögbe is! A szememhez ragaszkodom, s nem adnám oda azért a százezer tallérért sem, amit megígért.

- Én is így gondoltam, méltóságos uram; eminenciádnak szép szeme van és éles is.

A hízelgés tetszett a hercegnek, aki roppantul hiú volt személyes kiválóságaira.

- Ó! Ó! - mondta felerősítve az álarcot -, szóval most aranyat fogunk látni?

- Remélem, méltóságos uram.

- Százezer tallérnyit?

- Igen, méltóságos uram; talán valamicskével többet is, mert nem takarékoskodtam a keverékkel.

- Ön igazán nemes lelkű varázsló - ismerte el a herceg, és a szíve nagyot dobbant örömében.

- Nem annyira, mint eminenciád, amikor megdicsér. De most szíveskedjék egy kissé félrehúzódni, méltóságos uram, hogy leemeljem a tégely tetejét.

Balsamo rövid azbesztinget öltött magára, keményen megmarkolta a vasfogót, és leemelte a tűz hevétől vörösen izzó fedőlemezt, amely alatt láthatóvá vált a négy egyforma tégely, kettőben cinóbervörös vegyülék volt, kettőben meg már-már fehér színű anyag, vörösen áttetsző üledékkel.

- Itt az arany! - mormolta a főpap, mintha attól félne, hogy ha nagyon hangosan szól, megtöri a szeme előtt lejátszódó varázslatot.

- Igen, méltóságos uram; a négy tégely két fokozatot képvisel: kettőben tizenkét, kettőben tizenegy óra hosszat fortyogott az anyag. A vegyüléket - csak a tudomány barátjának fedem most fel a titkot -, a vegyüléket csak forrásponton öntjük az anyagba. Amint eminenciád látja, az első tégely már fehéren izzik; itt az ideje, hogy átömlesszük a benne lévő anyagot, amely most van a kellő hőfokon. Álljon hátrább, méltóságos uram.

A herceg olyan készségesen engedelmeskedett, mint feljebbvalója parancsának a katona. Ekkor Balsamo, letéve az izzó tégelyektől átmelegedett vasfogót, odagördített a kemencéhez egy kerekes vastuskót, amelyre vaskeretekben nyolc, azonos űrméretű, henger alakú öntőforma volt szerelve.

- Ez micsoda, kedves varázslóm? - kérdezte a herceg.

- Ez, méltóságos uram, az a közönséges és szabványos öntőforma, amelyben megöntöm az aranyrúdjait.

- Ó! Ó! - csodálkozott a herceg.

És feszülten figyelt tovább.

Balsamo most fehér kenderkócot rakott a kőpadlóra védőrétegként. Odaállt a vastuskó és a kemence közé, kinyitott egy fóliánst, pálcát vett kezébe, varázsigéket mormolt, aztán felragadott egy óriási fogót, amelynek hajlított íve a tégely befogására szolgált.

- Szép aranyunk lesz, méltóságos uram - mondta -, és elsőrendű minőség.

- Mi az? - kérdezte a herceg. - Ön fogja leemelni azt a fazekat a tűzről?

- Amely ötven fontot nyom; én bizony, méltóságos uram; ó, higgye el nekem, nem sok vasöntő dicsekedhet olyan izmokkal és ügyességgel, mint én; ne tartson hát semmitől.

- De ha a tégely felrobbanna...

- Egyszer már megtörtént velem, méltóságos uram; 1399-ben történt, Nicolas Flamellel kísérletezgettünk, az íródeákok utcájában lévő házában, nem messze a Szent Jakab-templomtól. Szegény Flamel kis híja odaveszett, én meg huszonhét márkányit vesztettem egy olyan anyagból, amely az aranynál is becsesebb.

- Mi az ördögöt beszél itt nekem, mester?

- Az igazságot.

- 1399-ben foglalkozott már a nagy művel?

- Igen, méltóságos uram.

- Nicolas Fiamellel?

- Nicolas Fiamellel. Együtt fedeztük fel a titkot, ötven vagy hatvan évvel korábban, amikor Pierre Le Bonnal együtt dolgoztunk Pola városában. Nem fedte be elég gyorsan a tégelyt, és a felcsapó gőz tíz vagy tizenkét esztendőre elvette a jobb szemem világát.

- Pierre Le Bon?

- A híres *Margarita pretiosa* szerzője, bizonyára ön is olvasta a művét.

- Igen. 1330-ban írta.

- Pontosan erről beszélek.

- És ön ismerte Pierre Le Bont és Flamelt?

- Az egyiknek tanítványa, a másiknak mestere voltam.

És míg a megrettent bíboros azon töprengett, hogy valamelyik cimborája helyett vajon nem maga az ördög áll-e ott mellette, Balsamo benyúlt a kohóba hosszú nyelű fogójával.

Fogása biztos volt és gyors. Az aranycsináló beszorította a tégelyt, négy hüvelykkel a pereme alatt, majd pár hüvelykkel megemelve, rögzítette a fogását; azután, izmait megfeszítve, hatalmas erővel leemelte az iszonyú fazekat a tüzes kemencéről; a fogó nyomban megvörösödött; aztán fehér barázdák cikáztak végig az izzó anyagon, mint kénes felhőben a villámok; aztán a tégely pereme barnásvörösre sötétedett, míg kúpos belseje rózsás és ezüstös fényeket lövellt a kohó félhomályába; aztán, legvégül, a bugyborékoló fém, amelynek felszínén aranyfodros, ibolyaszín habréteg képződött, sisteregve bukott át a tégely csücskös száján, és lángoló patakként zúdult bele a fekete öntőformába, melyben háborogva és tajtékosan terült szét az arany, s nyugtalanul ostromolta a közönséges fémet, amely körülzárta.

- Most jön a második - mondta Balsamo, áttérve a második öntőformára.

És ugyanazzal az erővel és ügyességgel megtöltötte a második öntőformát is.

A munkás homlokáról csorgott a verejték; nézője hányta magára a keresztet a sötétben.

Valóban vad és fenséges borzalmat keltett ez a látvány. Balsamo, ahogy ráesett a lobogó érc vörhenyes fénye, olyan volt, mint Michelangelo és Dante elkárhozott lelkei, akik katlanaikban vonaglanak.

Fokozta mindezt az ismeretlen dolog izgalma.

Balsamo lélegzetvételnyi szünetet sem tartott a két művelet között, sürgette az idő.

- Lesz egy kis üledék is benne - mondta, miután megtöltötte a második formát is -; egy századperccel hosszabban forraltam a vegyüléket.

- Egy századperccel! - hördült fel a bíboros, ezúttal meg sem próbálva titkolni elképedését.

- Nagy idő ez a titkos tudományban, méltóságos uram - mondta egyszerűen Balsamo -; de azért itt van a két üres tégely és a két teli öntőforma, azaz száz font színarany, eminenciás uram.

És óriási fogójával megragadva az első öntőformát, beledobta a vízbe, mely sokáig örvénylett és gőzölgött utána; azután kinyitotta a formát, és a két végén belapított kis mézeskalácshoz hasonló kifogástalan aranyrudat vett ki belőle.

- Majdnem egy órát kell még várnunk a másik két tégelyre - mondta Balsamo -, nem akar leülni addig eminenciád, vagy egy kis friss levegőt szippantani?

- És ez arany? - kérdezte a bíboros, válaszra sem méltatva a kérdést.

Balsamo elmosolyodott. Markában tartotta a bíborost.

- Csak nem kételkedik benne, nagyméltóságod?

- Nézze, a tudomány annyiszor tévedett már...

- Nem mondja ki nyíltan, amit gondol, herceg - jegyezte meg Balsamo. - Azt hiszi, hogy becsapom, s méghozzá tudatosan csapom be. Nem sokra becsülném magam, ha így járnék el, méltóságos uram; becsvágyam akkor nem terjedne túl e szobán, ahonnét ön boldogan távozna, hogy aztán kiábránduljon az első aranyművesnél. Ejnye, ejnye, herceg, több elismerést vártam volna; higgye el, ha be akarnám csapni, ügyesebben csinálnám, és jobb cél érdekében. Egyébként tudja eminenciád, hogyan ejtik meg az aranypróbát?

- Persze, próbakővel.

- Nagyméltóságod bizonyára személyes tapasztalatot is szerzett, ha mással nem, hát spanyol unciával, amit nagyon kedvelnek a játékosok, mert a legfinomabb aranyból van verve, noha sok közte a hamis.

- Valóban így van.

- Nos, eminenciás uram, itt a kő és a sav.

- Nem kell, meggyőzött.

- Nagyon örülnék, ha nagyméltóságod meggyőződne róla, hogy ezek a rudak nem akármilyen aranyból, hanem színtiszta aranyból vannak.

A bíboros láthatólag idegenkedett tőle, hogy ily módon mutassa meg kételyét; pedig látszott rajta, hogy koránt sincs meggyőzve.

Balsamo maga karcolta meg a rudakat, s vendégére bízta, hogy állapítsa meg az eredményt.

- Huszonnyolc karát - mondta -; most kiolvasztom a másik kettőt is.

Tíz perccel később a kétszáz font arany ott feküdt négy rúdban az érintésüktől átmelegedett kenderkóc ágyon.

- Eminenciád kocsin jött, ugye? Legalábbis én kocsin láttam.

- Igen.

- Nagyméltóságod majd a kapuhoz állíttatja a kocsiját, az inasom meg berakja a rudakat a kocsiba.

- Százezer tallér! - dörmögte a bíboros, levéve álarcát, mintha saját szemével akarná látni a lába előtt heverő aranyat.

- És azt is meg tudja mondani nagyméltóságod, hogy honnan ered, nemde? Minthogy látta, hogyan készül.

- Ó, hogyne, tanúskodom róla.

- Dehogy, dehogy - tiltakozott élénken Balsamo -; Franciaországban nem szeretik a tudósokat; nagyméltóságod ne tanúskodjék semmiről. Ó, ha arany helyett elméleteket gyártanék, akkor, nem mondom.

- Akkor hát mit tehetek önért? - kérdezte a herceg, kényes kezével nagy keservesen megemelve az egyik ötvenfontos aranyrudat.

Balsamo merőn nézte, majd tiszteletlenül elnevette magát.

- Mi nevetnivaló van azon, amit mondok? - kérdezte a bíboros.

- Eminenciád felajánlja a szolgálatát, ha jól értettem.

- Nyilván.

- Vajon nem volna helyesebb, ha én ajánlanám föl az enyémet?

A bíboros arca elsötétült.

- Ön lekötelez, uram - mondta -, ezt készséggel elismerem; ám ha az ön iránt érzett hála terhesebb, mint gondolnám, inkább lemondok a szolgálatáról; Istennek hála, akad még Párizsban uzsorás elég, akitől felerészt zálogra, felerészt az aláírásomra holnapután megkapok százezer tallért, hiszen csak a pásztorgyűrűm megér negyvenezret.

És a főpap kinyújtotta nőies, fehér kezét, amelynek gyűrűsujján mogyorónyi gyémánt szikrázott.

- Herceg - mondta Balsamo fejet hajtva -, lehetetlen, hogy akár csak egy pillanatig is azt hitte volna rólam, hogy sértegetni akarom.

Aztán, mintha csak magában beszélne, így folytatta:

- Furcsa, hogy az igazság így hasson mindenkire, aki hercegi címet visel.

- Hogy érti ezt?

- Ej, hát nagyon egyszerűen: eminenciád felajánlja nekem a szolgálatát; most mondja meg nagyméltóságod saját maga, vajon miféle szolgálatokat tehetne nekem?

- Először is, nagy a tekintélyem az udvarnál.

- Hercegem, hercegem, ön is jól tudja, mennyire megingott ez a tekintély; szinte jobban szeretném magamnak Choiseul úrét, aki talán még két hétig ha miniszterkedik. Nézze, hercegem, ha már tekintélyről van szó, érjük be az enyémmel. Itt van ez a szép és jó arany.

Valahányszor eminenciádnak kell belőle, üzenje csak meg egy nappal előbb vagy aznap reggel, s én adok, amennyit csak kíván; aranyon pedig mindent megvehetünk, nemde, méltóságos uram?

- Nem, mindent nem - dörmögte a bíboros, a pártfogolt ember szerepére kárhoztatva, s meg sem próbálva többé visszaszerezni pártfogói fölényét.

- Ó, igaz! El is felejtettem - mondta Balsamo -, hogy nagyméltóságodnak nem arany kell, hanem olyan valami, ami többet ér a világ minden kincsénél; ez azonban már nem a tudomány területe, ebben a mágia illetékes. Nagyméltóságodnak csak egy szavába kerül, és az aranycsináló átadja helyét a varázslónak.

- Köszönöm, uram, semmire nincs már szükségem, semmi mást nem kívánok - mondta kedvetlenül a bíboros.

Balsamo odalépett hozzá.

- Méltóságos uram - mondta -, egy ifjú, szenvedélyes, daliás és gazdag herceg, akit történetesen de Rohannak hívnak, nem adhat ilyen választ egy varázslónak.

- És miért nem?

- Mert a varázsló olvas a szívében, és ott éppenséggel nem ezt látja.

- Én semmire sem vágyom, semmit nem akarok, uram - ismételte a bíboros szinte rémülten.

- Én pedig, éppen ellenkezőleg, arra gondoltam, hogy eminenciád önmagának sem meri bevallani vágyait, tudván, hogy ilyen vágyai csak királynak lehetnek.

- Uram - mondta a bíboros megremegve -, azt hiszem, megint arra céloz, amiről a hercegnőnél is elejtett már pár szót.

- Bevallom, így van, méltóságos uram.

- Uram, ön akkor is tévedett, és téved most is.

- Elfelejti nagyméltóságod, hogy ugyanolyan tisztán látom, mi zajlik most a szívében, mint amilyen tisztán láttam, hogy a hintója kihajt a saint-denis-i karmelita kolostorból, áthalad a városkapun, rátér a körútra, s megáll a fák alatt, ötvenlépésnyire a házamtól?

- Akkor pedig beszéljen nyíltan, és mondjon valamit, ami számomra is újdonság.

- Méltóságos uram, az ön házából való hercegeknek mindig nagy és kockázatos szerelmek kellettek; ön sem kivétel, ez a törvény.

- Nem tudom, mit akar mondani, gróf úr - dadogta a herceg.

- Ellenkezőleg, nagyon is jól tudja. Több olyan húrt is érinthettem volna, amely megrezdül önben az érintésre; de minek fáradjunk fölöslegesen? Én egyenest ahhoz nyúltam, amelyikhez kellett; az pedig mélyen zengő hangot ad, bizton tudom.

A bíboros fölkapta a fejét, és újból feltámadó gyanakvással, kérdőn nézett Balsamo tiszta és határozott szemébe.

Balsamo olyan fölényesen mosolygott, hogy a bíboros lesütötte a szemét.

- Ó, jól teszi nagyméltóságod, jól teszi, hogy nem néz rám; mert különben nagyon tisztán látom, hogy mi van a szívében; olyan az ön szíve, mintha a tükör megőrizné a visszatükrözött tárgyak alakját.

- Csendesen, Fenix gróf, csendesen - mondta a bíboros megadva magát.

- Igen, igaza van, csendesen, mert még nem jött el az ideje, hogy megvalljuk ezt a szerelmet.

- Azt mondta, hogy még nem?

- Még nem.

- Tehát van jövője ennek a szerelemnek?

- Miért ne volna?

- És azt is meg tudná mondani, hogy nem őrültség-e ez a szerelem, mint ahogy eddig hittem, ahogy most is hiszem, s hinni fogom mindaddig, míg az ellenkezője be nem bizonyosodik?

- Sokat kíván, méltóságos uram; én csak akkor mondhatok bármit is, ha kapcsolatba kerülök azzal a személlyel, aki ezt a szerelmet gerjesztette önben, vagy ha nem vele, hát valamilyen tárggyal, ami tőle származik.

- És milyen tárgy legyen az?

- Például egy fürtöcske abból a szép aranyhajából, akármilyen kis fürt is megteszi.

- Ó, ön igazán mélyre lát! Igen, úgy van, ahogy mondta, ön úgy olvas a szívekben, mintha én könyvet olvasnék.

- Ó, jaj! Ezt mondta az ön szegény jó dédnagybátyja, Louis de Rohan lovag is, amikor elbúcsúztam tőle a Bastille előtt, a vérpad tövében, amelyre oly bátran lépett föl.

- Azt mondta önnek... hogy ön mélyre lát?

- És hogy olvasok a szívekben. Igen, ugyanis megjósoltam neki, hogy de Préault lovag el fogja árulni. Ő nem akart hinni nekem, de Préault lovag pedig elárulta.

- Miért von ilyen különös párhuzamot köztem és ősöm között? - kérdezte a bíboros önkéntelenül is elsápadva.

- Csupán figyelmeztetni kívántam nagyméltóságodat, hogy legyen óvatos, amikor megszerzi magának azt a hajfürtöt, amelyet egy koronás főről kell levágnia.

- Nem számít, akárhonnan kell is levágni, meg fogja kapni, uram.

- Jól van, méltóságos uram, és most itt az aranya; remélem, nem kételkedik már benne, hogy igazi arany.

- Adjon tollat és papirost.

- Miért, méltóságos uram?

- Hogy nyugtázzam a százezer tallért, amelyet oly nagylelkűen kölcsönadott.

- Komolyan gondolja nagyméltóságod? Aztán mire jó nekem az a nyugta?

- Én gyakran veszek fel kölcsönöket, kedves grófom - mondta a bíboros -; de azt kijelentem, hogy pénzt nem fogadok el soha.

- Ahogy tetszik, hercegem.

A bíboros fölvett egy tollat az asztalról, és olvashatatlan ákombákomokkal papírra rótt egy elismervényt, amelynek a helyesírása ma kétségbeejtené egy sekrestyés gazdasszonyát.

- Jó lesz így? - kérdezte, megmutatva Balsamónak.

- Tökéletesen - válaszolta a gróf, és zsebre vágta, egy pillantást sem vetve rá.

- Nem olvassa el, uram?

- Eminenciád szavát adta, márpedig a de Rohanok szava minden kötelezvénynél többet ér.

- Fenix gróf úr - mondta a bíboros, és könnyedén meghajolt, ami nem volt csekélység egy rangjabélitől -, ön nagylelkű férfiú, s ha nem sikerült hálára köteleznem, legalább azt engedje meg, hogy én legyek hálás önnek.

Balsamo is meghajolt és csöngetett, mire megjelent Fritz.

A gróf mondott neki valamit németül.

Fritz lehajolt, s mintha egy gyerek szedegetne össze nyolc narancsot, egy kissé kényelmetlenül ugyan, de nem görnyedezve, s nem is lassan, kivitte a kenderkócba bugyolált nyolc aranyrudat.

- Ez a fickó valóságos Herkules! - jegyezte meg a bíboros.

- Elég erős, valóban, méltóságos uram - felelte Balsamo -; de az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy amióta felfogadtam, minden reggel lenyeletek vele három cseppet abból az elixírből, amelyet tudós barátom, Althotas doktor állított össze; egy éven belül fél kézzel elviszi a százmárkás súlyt is.

- Bámulatos! érthetetlen! - dünnyögte a bíboros. - Nem tudom majd megállni, hogy ne beszéljek minderről.

- Beszéljen csak, méltóságos uram, beszéljen csak - mondta nevetve Balsamo -; de azt ne feledje, hogy minderről beszélvén, arra kötelezi magát, hogy személyesen oltja majd el a máglyám lángját, ha a parlamentnek történetesen kedve szottyanna rá, hogy engem a Grève téren sütögessen.

És egészen a kocsibejáróig kísérve előkelő vendégét, tiszteletteljes meghajtással búcsúzott tőle.

- De hol van a szolgája, hogy nem látom itt? - kérdezte a bíboros.

- Most rakja be az aranyat nagyméltóságod kocsijába.

- Hát tudja, hol áll?

- A negyedik fa alatt, a körúton jobbra. Ezt mondtam neki németül, méltóságos uram.

A bíboros az égre emelte kezét, és eltűnt a homályban.

Balsamo megvárta, míg Fritz visszatér, aztán fölment a szobájába, bezárva maga mögött minden ajtót.

LX

Az életelixír

Balsamo, hogy magára maradt, Lorenza ajtajához ment hallgatózni.

A fiatal nő egyenletesen és békésen aludt.

Balsamo ekkor résnyire nyitotta a kívülről felszerelt kémlelőablakot, és csöndes és gyöngéd álmodozásba merülten nézte egy darabig Lorenzát. Aztán becsukta az ablakocskát, és átvágva azon a szobán, amelyet leírtunk, s amely Lorenza lakását a vegykonyhától elválasztotta, sietve eloltotta a tüzet a kohóban, megnyitva egy vastag csövet, amely a hőt a kéményen át kivezette, s egyszersmind utat nyitott a teraszon elhelyezett tároló vizének.

Azután gondosan betette fekete szattyánbőr tárcájába a bíboros nyugtáját.

- A de Rohanok szava sokat ér - dünnyögte -, ámde csak nekem, és nem árt, ha mások is tudják, mire fordítom a testvérek aranyát.

Alighogy e szavak elhaltak ajkán, három rövid koppantás hallatszott a mennyezeten, mire fölkapta a fejét.

- Ohó! - mondta - Althotas szólít.

Azután, míg szellőztetett a műhelyben, módszeresen elrakosgatta a holmikat, visszatette a lemezt a téglákra, újra felhangzott a kopogás.

- Aha!, türelmetlenkedik; jó jel.

Balsamo most egy hosszú vasrudat vett elő, és ő is kopogott; azután leemelt a falról egy vasgyűrűt, mire egy kikapcsolható rugó segítségével egy felvonó vált le a mennyezetről, s a műhely padlójára ereszkedett. Balsamo a gépezet közepére állt, s az, egy másik rugó nyomására, most fölfelé siklott, olyan könnyedén emelve terhét, ahogyan az operaház dicsfényei emelik égbe az isteneket és istennőket; és a tanítvány megérkezett mesteréhez.

Az agg tudós új lakása mintegy nyolc-kilenc láb magas s átlósan mintegy tizenhat lábnyi lehetett; mint egy kútakna, fölülről kapott világítást, és négy oldalról hézagtalanul el volt zárva.

Ez a lakószoba, mint látható, valóságos palota volt lakókocsijához képest.

Az aggastyán a guruló karosszékében ült, egy patkó alakú márványasztal fogta körül, amelyen tömérdek növény, üvegcse, szerszám, könyv, műszer és kabalisztikus jegyekkel telerótt papiros halmozódott fel, vagy inkább hányódott rendetlen összevisszaságban.

Althotas úgy elmerült a munkájában, hogy meg sem rezzent, amikor Balsamo megjelent.

A tetőablak legmagasabb pontjára erősített Argand-lángzó megvilágította kopasz, fénylő koponyáját.

Ujjai közt egy fehér üvegpalackot forgatott ide-oda, s olyanformán vizsgálgatta áttetsző tartalmát, mint ahogy a tojást fordítja a világosság felé a háziasszony, aki maga szokott bevásárolni.

Balsamo eleinte csendben nézte, majd kisvártatva megszólalt:

- Nos, van valami újság?

- Igen, igen. Gyere ide, Acharat! Úgy örülök; egészen odavagyok; megtaláltam, megtaláltam...

- Mit?

- Amit kerestem, az ördögbe is!

- Az aranyat?

- Még hogy az aranyat! Ugyan, eriggy már!

- A gyémántot?

- Na tessék! Most meg félrebeszél. Arany, gyémánt, szép felfedezés, nem mondom, és ha megleltem volna, igazán örülnék annak is!

- Akkor hát - kérdezte Balsamo -, az életelixírjét találta meg?

- Azt, barátom, az elixíremet; vagyis hogy az életet, de mit is mondok, életet: az örökéletet!

- Aha! - mondta Balsamo lehangoltan, mivel ezt a kutatást merő agyrémnek tekintette -, szóval, még most is ezzel az ábránddal küszködik?

Althotas azonban oda sem hallgatva, szerelmes gyönyörűséggel nézegette az üvegét.

- Végre - mondta -, megvan az összetétel: Aristeus elixírje, húsz gramm; higanybalzsam, tizenöt gramm; aranycsapadék, tizenöt gramm; libanoni cédruskivonat, huszonöt gramm.

- De nekem úgy rémlik, mester, hogy ez volt a legutóbbi változat is, Aristeus elixírje nélkül.

- Igen, csakhogy abból hiányzott a legfőbb alkatrész, az, amelyik valamennyit összetartja, amelyik nélkül a többi semmit sem ér.

- És azt is megtalálta?

- Megtaláltam.

- Meg is tudja szerezni?

- Már hogy a csudába ne?

- És mi az?

- Az üvegemben összevegyített anyagokhoz még hozzá kell keverni egy gyermek artériás vérének utolsó három cseppjét.

- Ejha! - ijedt meg Balsamo. - És honnan szerzi azt a gyereket?

- Majd te megszerzed.

- Én?

- Te bizony.

- Mester, önnek elment az esze.

- Aztán miért - kérdezte közönyösen az aggastyán, s kéjesen lenyalogatta az üveget, amelynek az oldalára a rosszul záró dugó alól lecsurrant egy cseppnyi folyadék -, aztán miért?...

- Gyereket akar, hogy artériás véréből az utolsó három cseppet kivegye?

- Igen.

- De hát ahhoz meg kell ölni a gyereket!

- Persze hogy meg kell ölni; és minél szebb a gyerek, annál jobb.

- Lehetetlen - mondta Balsamo vállat vonva -, errefelé nem fogdossák össze a gyerekeket, hogy leöljék őket.

- No nézd csak! - kiáltott fel az aggastyán vérfagyasztó együgyűséggel -, hát mit csinálnak velük?

- Felnevelik őket, a csudába is!

- Még ilyet! Hát így megváltozott a világ? Három éve még nem győzték kínálgatni őket, annyi gyereket vehettünk volna, amennyit akarunk, négy töltet puskaporért vagy egy fél üveg pálinkáért.

- Nem Kongóban volt az, mester?

- Dehogynem, Kongóban. Az sem baj, ha fekete az a gyerek. Jól emlékszem, hogy milyen aranyos, göndör, csintalan fiúcskákat ajánlgattak nekünk.

- Remek! - jegyezte meg Balsamo. - Csakhogy, kedves mester, sajnálatos módon nem vagyunk Kongóban.

- Ejnye! Nem Kongóban vagyunk? - hökkent meg Althotas. - Hát akkor hol vagyunk?

- Párizsban.

- Párizsban? Nahát! Ha Marseille-ben hajóra szállunk, hat héten belül Kongóban lehetünk.

- Igen, persze, hogyne; csakhogy nekem Franciaországban kell maradnom.

- Franciaországban kell maradnod? Aztán miért?

- Mert itt van dolgom.

- Dolgod van Franciaországban?

- Igen, s méghozzá fontos dolgom.

Az aggastyán hosszan, hátborzongatón vihogott. - Dolga van neki - mondta -, dolga van Franciaországban! Persze, igaz, el is felejtettem; klubokat szervezel.

- Igen, mester.

- Összeesküvéseket szősz.

- Igen, mester.

- Egyszóval, dolgod van, már ahogy te nevezed ezt.

És az aggastyán újból elnevette magát, hamiskás, csúfondáros képpel.

Balsamo csak hallgatott, gyűjtögetve erejét a közelgő viharra, melynek már érezte a szelét.

- Na és, hogy állsz a dolgaiddal? Halljam! - hörrent rá az aggastyán, kínosan megfordulva karosszékében, s tanítványára szegezve nagy szürke szemét.

Balsamónak az volt az érzése, hogy az a tekintet fényes sugárként hatol belé.

- Hogy hogy állok velük? - kérdezte.

- Na igen.

- Eldobtam az első követ; a víz kavarog.

- És miféle pocsolyát zavartál fel, mondd? Halljam!

- Jófélét. A filozófiait.

- Aha! Szóval harcba veted utópiáidat, hiú ábrándjaidat, ködös képzelgéseidet: egy rakás semmirekellő Isten létéről vagy nemlétéről vitatkozik, ahelyett, hogy, mint én, magát próbálná megtenni Istennek. És kik azok a híres filozófusok, akikkel összeszövetkeztél? Halljam!

- Már mellém állt a kor legnagyobb költője és legnagyobb istentagadója: mostanában fog visszatérni Franciaországba, ahonnan tulajdonképpen száműzték, és felvéteti magát szabadkőművesnek abba a páholyba, amelyet most szervezek a Vasfazék utcában, a jezsuiták egykori házában.

- És ki az?

- Voltaire.

- Nem ismerem. Aztán kid van még?

- Hamarosan összehoznak a század eszméinek legnagyobb felforgatójával, azzal, aki *A társadalmi szerződés*-t írta.

- És ez ki?

- Rousseau.

- Nem ismerem.

- Elhiszem, mivel ön csak X. Alfonzt, Raymundus Lullust, Toledói Pétert és Albertus Magnust ismerte.

- Mert csak ezek az emberek éltek igazán, mert csak ezek foglalkoztak egy életen át a lét vagy nemlét nagy kérdésével.

- Kétféle élet van, mester.

- Én csak egyet ismerek: magát a létet: de térjünk vissza ahhoz a két filozófushoz. Kik is azok, mit mondtál?

- Voltaire, Rousseau.

- Jó. Megjegyzem a nevüket. És azt állítod, hogy e két ember segítségével...?

- Leigázom a jelent, és aláaknázom a jövőt.

- Ohó! Hát olyan együgyű emberek lakják ezt az országot, akik tűrik, hogy eszmékkel terelgessék őket?

- Ellenkezőleg, okoskodó fajta ez, azért hatnak rá inkább az eszmék, mint a tettek. Azonkívül van egy olyan szövetségesem is, amely a föld valamennyi filozófusánál hatalmasabb.

- Éspedig?

- Az unalom... A monarchia már vagy tizenhat évszázada tart Franciaországban, és a franciák ráuntak a monarchiára.

- Ennélfogva megdöntik a monarchiát?

- Igen.

- Igazán azt hiszed?

- Igazán.

- És te is döntögeted, mi?

- Teljes erőmből.

- Hülye!

- Tessék?

- Mi hasznod lesz neked abból, ha megdöntik ezt a monarchiát?

- Nekem semmi; de a köz boldog lesz.

- Tudod, ma jókedvem van, s hajlandó vagyok időt fecsérelni rá, hogy meghallgassalak. Először is azt magyarázd meg nekem, hogyan éred el azt a boldogságot, azután meg, hogy mi is az a boldogság.

- Hogy hogyan érem el?

- Igen, hogyan éred el a köz boldogságát vagy a monarchia megdöntését, mivel számodra ez utóbbi egyenértékű az általános boldogsággal. Hallgatlak.

- Nos hát! A jelenlegi kormány a monarchia utolsó védőbástyája; okos, szorgalmas, derék egy kormány ez, talán még húsz évig is képes volna életben tartani ezt a legyengült és ingatag monarchiát; de ők majd segítenek megdönteni.

- Kik azok az ők? A filozófusaid?

- Nem: a filozófusok, éppen ellenkezőleg, támogatják.

- Micsoda? A filozófusaid támogatják a kormányt, amely a monarchiát támogatja, és ezek a filozófusok a monarchia ellenségei? Jaj, de nagy hülyék ezek a filozófusok!

- Tudni kell, hogy maga a kormányfő is filozófus.

- Aha, értem már, a kormányfő révén ők is részt vesznek az uralkodásban. Akkor tévedtem, nem hülyék ezek, hanem önzők.

- Nem akarok vitatkozni róla, hogy milyenek - mondta Balsamo, aki kezdte elveszíteni a türelmét -, nem is tudom, én csak azt tudom, hogy ha ez a kormány megbukik, a helyébe lépőre halált fognak kiáltani.

Először is ellene lesznek a filozófusok, aztán a parlament is; a filozófusok lármázni fognak, a parlament lármázni fog, a kormány üldözni fogja a filozófusokat, és feloszlatja a parlamentet. Ekkor, a szellemben és az anyagban néma összeesküvés fog szövődni, makacs, szívós, szakadatlan ellenállás, mely mindent kikezd, állandóan áskálódik, furkál, kavargat. A parlament helyébe bírákat fognak kinevezni; ezek a bírák, akiket a királyság nevezett ki, mindent megtesznek a királyság érdekében. Megvesztegethetőséggel, sikkasztással, részrehajlással fogják vádolni őket, és joggal. A nép fel fog lázadni, és végül a királysággal szemben ott áll majd a filozófia, azaz a szellem, a parlament, azaz a polgárság, és a nép, azaz a nép, vagyis az Arkhimédesz kereste emelő, amely kifordítja sarkából a világot.

- Na persze, de ha kifordítottad a világot, vissza is kell majd ejtened a helyére.

- Igen, de esés közben összetörik a királyság.

- És ha majd összetört - hadd kövessem én is hamis képeidet, s alkalmazzam fellengzős szavaidat -, s ha majd összetört ez a féreg rágta királyság, vajon mi terem a romjain?

- Szabadság!

- Ó, szóval a franciák szabadok lesznek?

- Ennek előbb vagy utóbb meg kell lennie.

- Szabadok? Mindnyájan?

- Mindnyájan.

- Tehát harmincmillió szabad ember lesz Franciaországban?

- Igen.

- És azt hiszed, hogy ebből a harmincmillió szabad emberből nem akad majd egy, akinek valamicskével több esze van, mint a többinek, és egy szép napon majd elveszi a többi huszonkilencmillió-kilencszázkilencvenkilencezer-kilencszázkilencvenkilenc ember szabadságát, hogy neki egymagának egy kicsivel több jusson belőle? Emlékszel a medinai kutyánkra, amelyik egyedül habzsolta fel a többi kutya ételét?

- Igen; de egy szép napon a többi összefogott ellene, és halálra marták.

- Mert kutyák voltak; helyükben az emberek egy szót sem szóltak volna.

- Mester, ön kevesebbre becsüli az ember értelmét a kutyáénál?

- Mit tegyek? A példák ezt igazolják.

- Miféle példák?

- Úgy rémlik, volt a régieknél valami Cézár nevű, a moderneknél meg valami Cromwell nevű ember, akik ugyancsak mohón habzsolták a rómaiak illetve az angolok kalácsát, ám azok, akiktől elvették a kalácsot, se nem szóltak, se nem tettek ellenük semmit.

- Nos, ha akadna is ilyen ember, az az ember is halandó lenne, az az ember is meghalna, de halála előtt mégis jót tenne azokkal, akiket elnyomott, mivel megváltoztatná az arisztokrácia természetét; kénytelen volna támaszkodni valakire, s e célból a legerősebbet, azaz a népet választaná. A megalázó egyenlőség helyébe a felemelő egyenlőséget állítaná. Az egyenlőségnek nincsen rögzített korlátja; szintje annak a magasságához igazodik, aki megteremtette. És ha ő felemelné a népet, azzal olyan eszmét szentesítene, mely mindaddig ismeretlen volt. A Forradalom szabaddá tenné a franciákat; egy új Cézár vagy egy új Cromwell gyámsága egyenlővé tenné őket.

Althotas megrándult a karosszékében.

- Jaj, milyen ostoba ez az ember! - kiáltotta. - Életedből fordíts húsz esztendőt egy gyerek nevelésére, próbáld belé plántálni a tudományodat, hogy aztán ez a gyerek, harmincéves korában, az arcodba vágja: „Minden ember egyenlő lesz!...”

- Márpedig az emberek egyenlők lesznek, egyenlők a törvény előtt.

- Hát a halál előtt, te hülye, a halál, azaz a törvények törvénye előtt, egyenlők lesznek-e, amikor az egyik háromnapos korában, a másik meg százévesen hal meg? Még hogy egyenlők! Hogyan lehetnének egyenlők, amíg nem győzték le a halált? Ó, ez a marha, ó, ez a címeres ökör!

És Althotas hátradőlt ültében, hogy jól kinevesse magát, miközben Balsamo komolyan és zordan leült, fejét lehorgasztva.

Althotas szánakozva nézte.

- Tehát én egyenlő vagyok - mondta - a napszámossal, aki fekete kenyerét rágja, a csecsemővel, amelyik a dajkája mellét szopja, az elhülyült aggastyánnal, aki tejecskéjét iszogatja és könnyeket hullat vaksi szeméből?... Jaj, te szerencsétlen zugfilozófus, legalább arra az egyre gondolj, hogy az emberek addig nem lesznek egyenlők, amíg nem halhatatlanok; mert ha halhatatlanok, akkor istenek, márpedig csak az istenek egyenlők.

- Halhatatlanok! - dünnyögte Balsamo -, halhatatlanok! Agyrém!

- Agyrém! - hördült fel Althotas. - Agyrém! Igenis, agyrém, mint a gőz, agyrém, mint a delejes áram, agyrém, mint minden, amit kutatunk, amit még nem fedeztünk fel, de amit majd egyszer felfedezünk. De ásd csak fel a világok porát, hozd csak sorjában napvilágra az egymáson fekvő rétegeket, amelyek mindegyike egy-egy civilizációt jelent; vajon mit olvasol ki az emberi történelem e rétegeiből, a királyságok e törmelékéből, az évszázadok teléreiből, amelyeket a modern kutatás ekevasa kifordít a földből, vajon mit olvasol ki belőlük? Azt, hogy az emberek minden időben a jobbnak, a jónak, a tökéletesnek örvén ugyanazt keresték, amit jómagam. És mikor keresték ezt? Homérosz idejében, amikor az emberek kétszáz évig éltek, a pátriárkák idejében, amikor eléltek nyolcszáz évig is. És nem találták meg ezt a jobbat, ezt a jót, ezt a tökéletest: mert ha megtalálták volna, akkor ez a világ, ez a kivénhedt világ most olyan friss, üde és rózsás lenne, mint a hasadó hajnal. Ehelyett azonban: szenvedés, hulla, trágyadomb. Jó a szenvedés? Szép a hulla? Kívánatos a trágyadomb?

- Tehát ön azt mondja - felelte Balsamo az aggastyánnak, akit félbeszakított egy köhögési roham -, tehát ön azt mondja, hogy még senki nem találta meg az életelixírt. Én meg azt mondom önnek, hogy nem is fogja megtalálni senki. Kérdezze meg Istentől!

- Fajankó! Senki sem fedezte fel a titkot, tehát senki sem fogja felfedezni. Ha ez igaz volna, sosem lettek volna felfedezések. Te talán azt hiszed, hogy a felfedezések új dolgok, amiket kitalál valaki? Nem így van, ezek elfelejtett dolgok, amiket újra megtalálnak. És miért merülnek feledésbe az egyszer már megtalált dolgok? Mert az élet nagyon rövid hozzá, hogy a felfedező az összes lehetséges következtetést levonja a felfedezéséből. Ezt az életelixírt már hússzor is majdnem felfedezték. Azt hiszed, hogy a Styx Homérosz agyszüleménye? Azt hiszed, mese az, hogy Akhillész kis híján halhatatlan volt, mert csak a sarkán volt sebezhető? Nem. Akhillész Kheirón tanítványa volt, ahogy te az enyém. Kheirón azt jelenti, hogy felsőbbrendű, s azt is, hogy alsóbbrendű. Kheirón tudós volt, akit kentaur formájában ábrázolnak, mivel a tudomány a ló erejével és könnyedségével ruházza fel az embert. Nos, ő is majdnem megtalálta az életelixírt. Talán neki is csak az a három csepp vér hiányzott, mint nekem, amit megtagadsz tőlem. Akhillész e három hiányzó vércsepp miatt volt sebezhető a sarkán; a halál megtalálta a rést és behatolt. Igen, ismétlem, Kheirón, az egyetemes ember, a felsőbbrendű ember, az alsóbbrendű ember nem más, mint egy másik Althotas, akit egy másik Acharat megakadályozott, hogy bevégezze művét, amely megmentette volna az egész emberiséget, kivonva az isteni átok hatása alól. Na, mit szólsz ehhez?

- Csak annyit - válaszolta Balsamo, láthatóan megrendülve -, hogy megvan nekem is a magam munkája, önnek is a magáé. Végezze ki-ki a magáét a saját számlájára és veszélyére. Nem vállalom a bűnt azért, hogy segítsek önnek.

- Bűnt?

- És milyen bűnt! Olyan bűnt, amely csaholó falkát uszít a nyomunkba; olyan bűnt, amely gyalázatos módon akasztófára juttat bennünket, amitől sem a felsőbb-, sem az alsóbbrendű embereket nem védi meg az ön tudománya!

Althotas rácsapott a márványasztalra két szikkadt kezével.

- Ejnye, ejnye - mondta -, ne légy már ilyen emberséges bolond, ez különben is a bolondok lehető legrosszabb fajtája. Gyere, beszélgessünk egy kicsit a törvényről, arról a te kegyetlen és képtelen törvényedről, amelyet a magadfajta szörnyetegek találtak ki, akik felháborodnak egy csepp értelmesen kiontott vér láttán, de kéjesen élvezik, ha ez az éltető folyadék patakokban ömlik a köztereken, a városfalak tövében, becsület mezejének nevezett síkságokon; erről a te

ostoba és önző törvényedről, amely feláldozza a holnap emberét a mának, s amelynek jelszava: „Éljen a jelen, vesszen a jövő!” Beszéljünk erről a törvényről, jó?

- Mondja el, amit akar, én hallgatom - válaszolta Balsamo egyre komorabban.

- Van irónod, tollad? Egy kis számítást végzünk majd.

- Én toll és írón nélkül számolok. Mondja csak, amit akar, mondja.

- Nézzük a tervedet. Ó, tudom fejből... megbuktatsz egy kormányt, feloszlatod a parlamentet, jogtipró bírákat nevezel ki, csődöt készítsz elő, elégedetlenkedést szítsz, forradalmat robbantasz ki, megdöntesz egy monarchiát, protektori kormányt létesítsz, majd megbuktatod a protektort. A Forradalom megteremti számodra a szabadságot; a protektorátus az egyenlőséget. Ugye, erről van szó?

- Igen; lehetetlennek tartja?

- Nem hiszek a lehetetlenben. De meglátod, hogy mindjárt megtáncoltatlak!

- Csak nem?

- Várj csak; először is Franciaország nem Anglia, ahol már megcsinálták mindazt, amit te akarsz, te utánzó majom; Franciaország nem valami elszigetelt földrész, ahol megbuktathatsz egy kormányt, feloszlathatod a parlamentet, jogtipró bírákat nevezhetsz ki, csődöt készíthetsz elő, elégedetlenkedést szíthatsz, forradalmakat robbanthatsz ki, monarchiákat dönthetsz meg, protektorátusokat emelhetsz és protektorokat buktathatsz meg úgy, hogy a többi nemzet ölbe tett kézzel hagyja. Franciaország úgy összeforrt Európával, mint a máj az ember belső részeivel; minden nemzetben ott vannak a gyökerei, minden népben a rostjai; próbáld csak kitépni a májat ebből a nagy gépezetből, amelynek európai kontinens a neve, és húsz évig, harminc évig, talán negyven évig is remegni fog utána az egész szervezet; de számítsuk csak a legkevesebbet, és vegyünk húsz évet; sok? válaszolj, te nagy bölcs!

- Nem, nem sok - mondta Balsamo -; sőt, nem is elég.

- Nem baj, én beérem ennyivel. Húszévi háborúskodás, elkeseredett, halálos, szüntelen marakodás; lássuk csak, ezt évi kétszázezer halottra taksálom, ennyi nem sok, amikor egyszerre hadakoznak Németföldön. Itáliában, Spanyolországban s mit tudom én, még hol. Évi kétszázezer ember, az húsz év alatt négymillió; ha emberenként tizenhét font vért veszünk, nagyjából a természet mértéke szerint, az... szorozzuk csak meg... tizenhétszer négy, az annyi mint hatvannyolcmillió font, ennyi vérnek kell elfolynia, hogy elérd célodat. Én három cseppnyit kértem tőled. Most mondd meg, melyikünk a bolond, a szörnyeteg, az emberevő, te vagy én?... Nos, nem felelsz?

- Dehogynem, mester, azt felelem, hogy három csepp vér semmiség, ha biztos benne, hogy célt ér vele.

- És te, te biztos vagy azzal a hatvannyolcmillió font kiontott vérrel? Mondd! Állj fel akkor, tedd a kezed a szívedre, és úgy válaszolj: „Mester, e négymillió hulla ellenében szavatolom az emberiség boldogságát.”

- Mester - mondta Balsamo, kikerülve a választ -, mester, beszéljen másról, az ég szerelmére!

- Úgy? Szóval nem felelsz, nem felelsz? - kiáltotta Althotas diadalmasan.

- Mester, ön téved az eszköz hatásában: lehetetlent állít.

- Úgy látom, kioktatsz, úgy látom, megtagadsz, úgy látom, meghazudtolsz - mondta Althotas, hideg dühvel forgatva szürke szemét fehér szemöldöke alatt.

- Nem, mester, csak gondolkodom; én mindennap szoros kapcsolatban állok a világ dolgaival, szembeszállok az emberekkel, harcolok az uralkodókkal, s nem bújok meg, mint ön, egy odúban a tudós és az írásmagyarázó puszta árnyékaként, közönyösen mindazzal szemben, ami van, ami tilos vagy ami szabad.

- Nagyon hamar legyőzhetnéd ezeket a nehézségeket, ha volna benned akarat.

- Mondja inkább: hit.

- Hát nem hiszel?

- Nem - mondta Balsamo.

- Ne kísérts! Ne kísérts! - kiáltotta Althotas.

- Csak kételkedem.

- Na, lássuk csak: a halálban hiszel-e?

- Abban hiszek, ami van. A halál pedig *van*.

Althotas vállat vont.

- Jó, szóval a halál *van* - mondta -; ezt nem vonod kétségbe?

- Ez kétségbevonhatatlan dolog.

- Végtelen és legyőzhetetlen, ugye? - tódította az agg tudós olyan mosollyal, hogy tanítványa belereszketett.

- Ó, igen, mester, legyőzhetetlen, s mindenekelőtt végtelen.

- És amikor meglátsz egy hullát, gyöngyözik a homlokod, megsajdul a szíved?

- A homlokom nem gyöngyözik, mert megszoktam az emberi nyomorúságot; a szívem nem sajdul meg, mert nem sokra tartom az életet; a hulla láttán így szólok magamban: „Halál! halál!, mint Istené, olyan a hatalmad!, korlátlan úr vagy, ó, halál!, semmi sem erősebb nálad!”

Althotas csendben hallgatta Balsamót, s csupán azzal árulta el türelmetlenségét, hogy egy bonckést forgatott az ujjai között; miután tanítványa befejezte fájdalmas és ünnepélyes szózatát, az aggastyán mosolyogva körülnézett, és a szeme, amely úgy lángolt, mintha előtte a természetnek nem lehetne titka, megállapodott a helyiség sarkában, ahol egy girhes fekete kutya hevert reszketve a földre szórt szalmán: már csak egyedül ez volt életben a fajtájabeli három állatból, amelyeket Althotas kérésére Balsamo szerzett be a kísérleteihez.

- Fogd azt a kutyát - mondta Althotas Balsamónak -, és hozd ide az asztalra.

Balsamo szót fogadott: odament a fekete kutyáért, és a márványra tette.

Az állat, mely láthatóan megérezte végzetét, nyilván már máskor is volt a kísérletező keze között, mert nyomban vonaglani, szűkölni és vonítani kezdett, mihelyt hozzáért a márványhoz.

- Eh! eh! - mondta Althotas -, az életben is hiszel, ugye, ha már hiszel a halálban?

- Persze.

- Nézd ezt a kutyát, úgy látom, nagyon is eleven, nem gondolod?

- De igen, mivel vonít, szűköl, reszket.

- Rondák ezek a fekete kutyák! Máskor majd próbálj fehéret szerezni.

- Megpróbálom.

- Na, tehát megállapítottuk, hogy él! Ugass, kutyuskám, ugass - mondta az aggastyán hátborzongató nevetéssel -, győzd meg Acharat urat, hogy eleven jószág vagy!

Megnyomta a kutya egyik izmát az ujjával, mire az állat nyomban felugatott, vagy inkább felnyüszített.

- Jól van! Told idébb azt a burát; úgy: tedd alá a kutyát... Megvan!... Igaz, el is felejtettem megkérdezni: mi fajta halálban hiszel leginkább?

- Nem értem, mit akar mondani, mester; a halál az halál.

- Nagyon jól mondod, nagyon jól, én is így gondolom. Na most, mivel a halál az halál, szivattyúzd ki a levegőt, Acharat!

Balsamo megforgatott egy kereket, ezáltal egy csövön át eltávolítva a burából a kutyával együtt bezárt levegőt, amely élesen sziszegve tódult ki, s fokozatosan elfogyott. A kis kutya eleinte nyugtalankodott, azután keresgélt, szimatolt, a fejét emelgette, zihálva, kapkodva szedte a levegőt, s végül megfulladva, puffadtan, élettelenül nyúlt el.

- Íme, a kutya kimúlt gutaütésben, ugye? - szólalt meg Althotas. - Szép halál, nem vergődött sokáig.

- Így van.

- Biztos, hogy kimúlt?

- Kétségtelen.

- Mintha nem volnál egészen biztos benne, Acharat?

- Dehogynem, sőt.

- Igen, mert ismered a praktikáimat, ugye? Azt képzeled, megoldottam a befúvás problémáját, aminek az a lényege, hogy a levegővel együtt az életet is keringésbe hozzuk a sértetlen testben, mint valami tömlőben, amelyen nincs repedés?

- Nem, nem képzelek semmit; elhiszem, hogy a kutya kimúlt, és kész.

- Nem baj, hogy egészen biztosak legyünk a dolgunkban, kétszer fogjuk megölni. Emeld fel a burát, Acharat.

Acharat fölemelte a kristályüveg fedőt; a kutya nem moccant; szemhéja csukva volt, szíve nem vert.

- Fogd ezt a bonckést, és a gége érintése nélkül vágd át a gerincoszlopát.

- Csak az ön kedvéért.

- No meg hogy végezzünk szegény jószággal, ha nem múlt volna ki egészen - tette hozzá Althotas az öregekre jellemző csökönyös mosollyal.

Balsamo csak egy mozdulatot tett az éles pengével. A metszés a kisagytól mintegy kéthüvelyknyire vágta ketté a gerincoszlopot, nagy, véres sebet ejtve.

Az állat, vagy inkább az állat-tetem meg sem mozdult.

- Hát igen, ez tényleg kimúlt - mondta Althotas -; egy idegszála sem rezzen, egy izma sem rándul, testének egyetlen atomja sem berzenkedik az újabb támadás ellen. Ugye kimúlt, végérvényesen kimúlt?

- Elismerem, ahányszor csak akarja - mondta Balsamo ingerülten.

- Itt hever ez az állat, tehetetlenül, megdermedve, mindörökké mozdulatlanul. Semmi nem erősebb a halálnál, ugye így mondtad? Senkinek nem áll hatalmában, hogy ennek a szegény állatnak visszaadja az életet vagy legalább az élet látszatát?

- Senkinek, egyedül Istennek!

- Igen, de Isten nem olyan következetlen, hogy ilyet tegyen. Ha Isten öl, mivel ő a végtelen bölcsesség, nyilván oka van rá, vagy haszna van belőle. Ezt egy gyilkos mondta, már nem tudom, hogy hívták, de gyilkos volt, és nagyon találóan mondta. A természetnek érdeke a halál.

- Itt van tehát ez a kutya, úgy elpusztult, hogy jobban se kell, a természetnek megvolt belőle a haszna.

Althotas Balsamóra függesztette átható tekintetét. Balsamo azonban, beleunva az öregember vég nélküli locsogásába, válasz helyett csak bólintott.

- Na és mit szólnál hozzá - folytatta Althotas -, ha ez a kutya kinyitná a szemét, és rád nézne?

- Fölöttébb csodálkoznék rajta, mester - felelte elmosolyodva Balsamo.

- Csodálkoznál rajta? Ennek igazán örülök!

Szavait az öregember ravaszkás és hátborzongató vigyorral fejezte be, majd odahúzott a kutyához egy készüléket, mely posztódarabokkal szigetelt fémalkatrészekből állott. A posztó savas folyadékban ázott; két nyúlvány, vagy ahogy ma mondják, két pólus lógott ki a tartályból.

- Mit akarsz, Acharat, melyik szemét nyissa ki? - kérdezte az aggastyán.

- A jobbat.

A két pólus, amelyet selyemdarabka választott el egymástól, majdnem összeért, majd megállapodott az egyik nyakizmon.

A kutya jobb szeme nyomban kinyílt, és merőn bámult Balsamóra, aki rémülten hőkölt hátra.

- Most próbálkozzunk a szájával, jó lesz?

Balsamo nem válaszolt, valósággal megdermedt a csodálkozástól.

Althotas most egy másik izmot érintett meg, és a szem helyett, amely közben becsukódott, most a száj nyílt ki, kivicsorítva a fehér, hegyes fogakat, amelyek tövében úgy lüktetett a vörös íny, mintha élne.

Balsamo meghökkent, és nem tudta palástolni felindulását.

- Hát ez igazán különös! - jegyezte meg.

- Látod, milyen csekélység a halál - mondta Althotas diadalittasan, élvezve tanítványa megdöbbenését -, kérlelhetetlen útjáról letérítheti még a magamfajta szegény öregember is, akit pedig nemsokára elragad.

Majd csikorgó, idegtépő nevetéssel folytatta:

- Vigyázz, Acharat! Az előbb meg akart harapni ez a döglött kutya, most meg mindjárt utánad szalad; vigyázz!

És valóban, az elmetszett nyakú, tátott szájú, meg-megránduló szemű eb váratlanul a négy lábára emelkedett, és most ott állt dülöngélve, s irtózatot keltve lógatta a fejét.

Balsamo érezte, hogy minden haja szála égnek áll: homlokáról patakzott a veríték; a bejárati ajtóig hátrált, tétovázva, hogy meneküljön-e vagy maradjon.

- Ejnye, ejnye, nem akarom én, hogy belehalj a rémületbe, míg oktatni próbállak - mondta Althotas eltolva magától a tetemet és a szerkezetet -, kísérletnek ez is elég.

Mihelyt a tetem nem érintkezett tovább a villamos elemmel, összelottyadt, és ugyanolyan szomorúan és mozdulatlanul hevert ott, mint annak előtte.

- Ilyennek gondoltad a halált, Acharat? És hitted volna-e, hogy ilyen szépen szót lehet érteni vele? Mondd!

- Különös, csakugyan, különös! - mondta Balsamo közelebb lépve.

- Látod, fiacskám, hogy eljuthatunk oda, ahová mondtam, és hogy már megtettük az első lépést. Ugye, nem nagy dolog meghosszabbítani az életet, ha már sikerült kiküszöbölnünk a halált?

- Azt még nem tudhatjuk - ellenkezett Balsamo -, hiszen ön csak mesterséges életet lehelt belé.

- Legyen csak elég időnk, megtaláljuk a valódi életet is. Nem olvastad a latin költőknél, hogy Cassideus feltámasztotta a halottakat?

- A költőknél, persze.

- A rómaiak a költőiket *vates*-nek hívták, barátocskám, ezt ne felejtsd el.

- Jó, de mondja meg, mégis...

- Újabb ellenvetés?

- Igen. Ha megvolna az életelixírje, és beadta volna ennek a kutyának, akkor ez az állat örökké élne?

- Nyilvánvaló.

- És ha történetesen megint egy kísérletező kedvű ember kezébe jutna, és az megölné, ahogy ön tette?

- Remek! remek! - örvendezett az aggastyán a kezét dörzsölgetve -, már vártam ezt a kérdést!

- Nos, ha várta, akkor válaszoljon is.

- Szíves örömest.

- Vajon az elixír megakadályozza-e, hogy a kémény rá ne dőljön valakinek a fejére, hogy a golyó át ne lyukassza az ember bőrét, vagy hogy a ló hasba ne rúgja a lovasát?

Althotas úgy nézett Balsamóra, ahogy a kötekedő párbajhős nézheti ellenfelét, lesve a pillanatot, amikor megdöfheti.

- Nem, nem, nem - mondta -, és igazán nagyon logikus a kérdés, kedves Acharat. Nem bizony, sem a kéményt, sem a golyót, sem a lórúgást nem kerülhetjük el, amíg házak, puskák és lovak vannak.

- De hiszen ön feltámasztja a halottakat.

- Igen, egy pillanatra, de nem egyszer s mindenkorra. Ehhez előbb meg kellene találnom a testben azt a helyet, ahol a lélek lakozik, és ez egy kissé soká tartana; azt azonban meg tudom akadályozni, hogy a lélek eltávozzék a testen ejtett seben át.

- Hogyan?

- Úgy, hogy bezárom a sebet.

- Akkor is, ha ütőeret vágtak át?

- Persze.

- Na, ezt szeretném látni!

- Akkor nézz ide! - mondta az aggastyán.

S mielőtt Balsamo megakadályozhatta volna, egy szikével megnyitotta bal karján az eret.

Az öregember testében olyan kevés volt már a vér, s az a vér is olyan lassan csordogált, hogy időbe tartott, mire kibuggyant a seb száján; de végül csak kibuggyant, s hamarosan bőven ömlött, amerre szabad volt az útja.

- Nagy Isten! - szörnyedt el Balsamo.

- Mi baj van? - kérdezte Althotas.

- Megsérült, mégpedig súlyosan.

- Mivel te is olyan vagy, mint Szent Tamás, csak azt hiszed el, amit látsz és megtapogatsz, meg kell hogy mutassam: hadd lássad, hadd tapogassad meg.

Azzal fogta a kis üvegcsét, amelyet már előzőleg a keze ügyébe helyezett, s néhány cseppet a sebre öntve, így szólt:

- Nézz ide.

És e szinte bűvös erejű folyadék hatására megállt a vérzés, a test összezárult, összehúzva az eret, és a sebhely olyan parányira zsugorodott össze, hogy a tűszúrásnyi nyíláson át már nem távozhatott el az a folyékony anyag, amelyet vérnek hívnak.

Balsamo megdöbbenve nézte az aggastyánt.

- Mint látod, ezt is megtaláltam; mit szólsz hozzá, Acharat?

- Ó, mester, ön a világ legnagyobb tudósa!

- És, ha nem győztem is le egészen a halált, ugyebár, mégis akkora csapást mértem rá, hogy azt nehezen fogja kiheverni. Látod, fiam, az emberi testben sok gyönge csont van, amelyek könnyen eltörnek: én azonban acélkeményre edzem őket; az emberi testben vér is van, s ha az elfolyik, magával ragadja az életet is: én nem engedem, hogy a vér elfolyjék a testből; a test lágy és könnyen sebezhető, ám én olyan sebezhetetlenné teszem, amilyen a középkori lovagoké volt, hogy kicsorbult rajta a kard vasa és a harcibárd éle: ehhez csupán az kell, hogy háromszáz évig éljen Althotas. Nahát! Szerezd meg, amit kérek, s elélek ezerig is. Csak tőled függ, kedves Acharat! Add vissza ifjúságomat, add vissza testem erejét, add vissza gondolataim frisseségét, s majd meglátod, hogy nem félek én a kardtól, a puskagolyótól, a beomló faltól, sem a harapós vagy rugós fenevadtól. Negyedik ifjúságomra, Acharat, vagyis mielőtt megélnék négy emberöltőt, átalakítom a föld arculatát, és én mondom neked, hogy egészen kedvemre való világot teremtek a magam és a megújított emberiség üdvére: olyan világot, amelyben nincsenek kémények, kardok, puskagolyók, rugós lovak; addigra ugyanis az emberek belátják, hogy jobb élni, egymást segíteni és szeretni, mintsem marakodni és elpusztítani egymást.

- Igaz, vagy legalábbis lehetséges, mester.

- Nahát akkor hozd azt a gyereket!

- Hadd gondolkozzam még, s gondolkozzék ön is.

Althotas lesújtó pillantást vetett tanítványára.

- Eriggy! - förmedt rá. - Eriggy, majd meggyőzlek később; az embervér különben sem olyan értékes hatóanyag, hogy ne lehetne helyettesíteni mással. Eriggy! Én tovább kutatok, s majd találok valamit. Nincs rád szükségem, eriggy!

Balsamo rádobbantott a süllyesztőre, és leereszkedett az alatta lévő szobába, némán, mozdulatlanul, fejet hajtva e rendkívüli elmének, aki kényszerítette, hogy lehetetlen dolgokban higgyen, mivel maga is lehetetlen dolgokat vitt végbe.

LXI
Újságok

Ezen a hosszú és mozgalmas éjszakán, amelyet a mitológiai istenségek felhője gyanánt görgettünk Saint-Denis-től a Muette kastélyig, a Muette-től a Búbosbanka utcáig, a Búbosbanka utcától a Mészégető utcáig, és a Mészégető utcától a Szent Kolozs utcáig, ezen az éjszakán Dubarryné mindent elkövetett, hogy saját nézeteinek megnyerve, új politika elfogadására gyúrja meg a királyt.

Különösen sokat emlegette, hogy mekkora veszedelem származnék belőle, ha Choiseulék megerősítenék állásaikat a trónörökösné körül.

A király csak annyit felelt rá, vállvonogatva, hogy a trónörökösné gyerek még, Choiseul meg elaggott miniszter; következésképpen nincs veszély, mivel amaz a munkához, emez meg a bájolgáshoz nem ért.

Azzal a király, aranyköpésével elégedetten, elvágta a további vitát.

Dubarryné azonban nem érte be ezzel; jól látta, hogy a királyt foglalkoztatja valami.

XV. Lajos kacér természetű volt. Örült, ha féltékennyé tehette szeretőit, de csak akkor, ha ez a féltékenység nem fajult civódássá és véget nem érő duzzogásokká.

Dubarryné féltékeny volt, egyrészt hiúságból, másrészt félelemből is. Helyzetét nagyon nagy fáradság árán vívta ki, s mostani kiváltságos helyzete sokkal messzebb esett kiindulópontjától, semhogy kockáztatni merte volna azt, amit Pompadourné: azaz, hogy eltűrje a király többi szeretőit, sőt, maga kerítsen szeretőt őfelségének, ha az unatkozik, ami köztudomásúlag gyakorta megesett vele.

Dubarryné tehát, mint mondottuk, féltékeny volt, s ki akarta fürkészni a király szórakozottságának okát.

A király azzal az emlékezetes kijelentéssel válaszolt, amelynek egyetlen szavát sem gondolta komolyan:

- Sokat foglalkoztat a menyem boldogsága, és bizony nem nagyon tudom, vajon boldog lesz-e majd a trónörökössel.

- Miért ne lenne, felség?

- Mert Lajos herceg, amint láttam, Compiègne-ben. Saint-Denis-ben és a Muette-ben inkább a többi asszonyokat nézegette, s nem annyira a magáét.

- Ha nem felséged maga mondaná, igazán el sem hinném: hiszen a trónörökösné olyan csinos.

- Egy kissé soványka.

- Olyan fiatal!

- Jó! Akkor nézze meg de Taverney kisasszonyt, egyidős a főhercegnővel.

- No és?

- No és! Maga a tökéletes szépség.

A grófné szeme villámot szórt, s a király rájött, hogy elszólta magát.

- De ön is, drága grófné - folytatta élénken a király -, tizenhat éves korában, bizonyára ön is olyan gömbölyű volt, mint Boucher barátunk pásztorlánykái.

Ez a kis hízelgés úgy-ahogy helyreütötte a dolgot; hanem azért sajgott a szúrás helye.

Dubarryné nyomban támadásba lendült, és negédeskedve mondta:

- Ej, ej, hát igazán olyan szép az a de Taverney kisasszony?

- Tudom is én! - válaszolta XV. Lajos.

- No nézd csak! Dicsérgeti, és azt állítja, hogy nem is tudja, szép-e?

- Azt tudom, hogy nem sovány, ennyi az egész.

- Szóval, látta, és meg is nézte.

- Ön tőrbe csal, drága grófné. Tudja, hogy rövidlátó vagyok. A nagyobb idomokat látom, a részleteket ott egye a fene. Annyit mindenesetre láttam, hogy a trónörökösné csontos, ennyi az egész.

- Taverney kisasszonynak meglátta, ahogy ön mondja, a nagyobb idomait; vagyis a trónörökösné kivételes szépség, Taverney kisasszony meg hétköznapi szépség.

- Ugyan, ugyan! - méltatlankodott a király. - Ezek szerint az ön szépsége nem kivételes, Jeanne? Úgy látom, csúfolódik velem.

- Jól van, ez bók volt - mormolta a grófné -, csakhogy, sajnos, ebbe a bókba másik bók van csomagolva, s az már nem nekem szólt.

Fennhangon ezt mondta:

- Igazán nem bánnám, ha a trónörökösné egy kissé szemrevalóbb udvarhölgyekkel venné körül magát; nincs lehangolóbb a vénasszonyokból álló udvarnál.

- Ezt kinek mondja, kedves barátném? Tegnap magam is ezt mondtam a trónörökösnek; őt azonban, a férjet, hidegen hagyja a dolog.

- Elsőnek mindjárt odavehetné ezt a de Taverney kisasszonyt, nem gondolja?

- Úgy tudom, oda is veszik - felelte XV. Lajos.

- Ó, már ezt is tudja felséged?

- Legalábbis hallottam valami effélét.

- A lánynak nincs vagyona.

- Igaz, de előkelő származású. A Taverney Maison-Rouge-ok jó család, próbált híveink.

- Ki támogatja őket?

- Nem tudom. De azt hiszem, koldusok, ahogy ön is mondja.

- Eszerint nem de Choiseul áll mögöttük, mert különben belefulladnának a járadékaikba.

- Grófné, grófné, nagyon kérem, hagyjuk a politikát.

- Az politika, ha azt mondom, hogy Choiseulék a tönk szélére juttatják önt?

- De még mennyire - mondta a király.

Azzal fölállt.

Egy óra múlva őfelsége már a Nagy Trianonban volt, szerfelett vidáman, hogy sikerült féltékenységet szítania, de azért csak eldünnyögte, amit Richelieu is elmondhatott volna harminc-éves korában:

- Nincs unalmasabb a féltékeny nőknél, igazán mondom!

Mihelyt a király távozott, Dubarryné is fölkelt a helyéről, és átment a szalonjába, ahol Chon hírekre éhesen, türelmetlenül várta.

- Ej, te igazán sikert sikerre halmozol mostanában - jegyezte meg Chon -; tegnapelőtt mutattak be a trónörökösnének, tegnap már az asztalánál ültél.

- Ez igaz. De miért vagy úgy oda tőle? Olyan nagy dolog az?

- Hogyhogy miért vagyok oda? Tudod te, hogy száz hintó robog most a luciennes-i úton, a reggeli mosolyodért?

- Bosszantó!

- Miért mondod ezt?

- Mert kárba veszett fáradság; se hintó, se ember nem kap ma reggel a mosolyomból.

- Ej, ej, grófné, viharra áll az idő?

- Ahogy mondod. A csokoládémat, hamar a csokoládémat!

Chon csöngetett.

Megjelent Zamore.

- A csokoládémat - rendelkezett a grófné.

Zamore kényelmesen kifelé indult, kimért léptekkel, pöffeszkedve.

- Éhen akar veszejteni ez a semmirekellő! - tajtékzott a grófné. - Száz korbácsütést neki, ha nem szedi a lábát.

- Zamore nem fut, Zamore palotagróf! - jelentette ki önérzetesen a néger.

- Úgy, szóval palotagróf vagy! - kiáltotta a grófné, felkapva ezüstgombos kis korbácsát, amely arra szolgált, hogy rendet tartsanak vele a spánieljei és pincsikutyái között -; úgy, szóval palotagróf vagy! Na megállj csak, majd adok én neked palotagrófságot!

Zamore, ezt látva, kereket oldott, futtában majd bedöntötte a válaszfalakat, és vadul üvöltözött.

- Jeanne, maga irgalmatlan ma - jegyezte meg Chon.

- Jogomban áll, vagy talán nem?

- Ó, de még mennyire! Én azonban most magára hagyom, drágám.

- És miért?

- Félek, hogy még lenyel keresztbe!

Három koppantás hallatszott a kisszalon ajtaján.

- Na tessék! Most meg ki dörömböl megint? - kérdezte a grófné ingerülten.

- Akárki, szép fogadtatásban lesz része! - dünnyögte Chon.

- Még csak az hiányzana, hogy rosszul fogadjanak! - mondta Jean, fenséges mozdulattal taszítva be az ajtót.

- Ugyan bizony mi történne, ha rosszul fogadnák? Mert éppenséggel megtörténhetik.

- Az történne - közölte Jean -, hogy többet be sem tenném ide a lábam.

- És aztán?

- Nemcsak engem veszítene el, ha barátságtalanul fogadna.

- Arcátlan!

- Na tessék! most meg arcátlan vagyok, mert nem hízelgek neki... Mi lelte ma reggel, mondd, te okos Chon?

- Ne is kérdezd, Jean, nem lehet szólni hozzá. Na végre, itt a csokoládé!

- Jól van, akkor ne szóljunk hozzá. Jó reggelt, csokoládé - mondta Jean, elvéve a tálcát -; hogy vagy, kedves csokoládém?

Azzal letette a tálcát a sarokban álló asztalkára, s odatelepedett maga is.

- Gyere ide, Chon - mondta -, gyere csak; aki fenn hordja az orrát, az nem kap belőle.

- Kedvesek vagytok, mondhatom - állapította meg a grófné, látva, hogy Chon odaint Jeannak, jelezve, hogy csak reggelizzék egyedül -, még ti érzékenykedtek, s észre sem veszitek, hogy gyötrődöm.

- Tulajdonképpen mi bajod? - kérdezte Chon, közelebb lépve.

- Hagyj - förmedt rá a grófné -, úgysem érdekel senkit, ha engem bánt valami.

- Na és mi bánt? Mondd el!

Jean meg se rezdült; a kenyerét kente.

- Talán pénzzavarban vagy? - kérdezte Chon.

- Ó, dehogy - mondta a grófné -, előbb szorul meg a király, mint én.

- Akkor adj kölcsön ezer aranyat - szólt oda Jean -; nagyon rám fér.

- Ezer fityiszt arra a csúf vörös orrára!

- A király tényleg megtartja ezt a förtelmes Choiseult? - kérdezte Chon.

- Nagy újság! Hiszen tudja, hogy ezeket nem lehet megingatni.

- Talán őfelsége szerelmes a trónörökösnébe?

- Pedzi már, jól van; de nézzék azt a fatuskót: csak nyeli a csokoládét, s a kisujját se mozdítja, hogy segítsen rajtam. Ó, ez a két ember sírba tesz!

Jean, ügyet sem vetve a háta mögött morajló viharra, még egy szelet kenyeret szelt, megkente vajjal, s öntött magának még egy csésze csokoládét.

- Mi a csuda? A király szerelmes? - tört ki Chon.

Dubarryné csak bólintott, ami ezt jelentette: eltalálta.

- A trónörökösnébe? - kérdezte Chon összecsapva a kezét. - Ej, annyi baj legyen; vérfertőzést nem követ el, gondolom, maga meg nyugodt lehet; inkább belé legyen szerelmes, mint valami más nőszemélybe.

- És ha nem belé szerelmes, hanem valami más nőszemélybe?

- Ejnye! - mondta Chon elsápadva. - Ó, Istenem, Istenem, miket beszélsz itt összevissza?

- Most még ájulj el, egyéb se hiányzik nekünk.

- Jaj, ha ez tényleg így van, akkor elvesztünk! - suttogta Chon. - Hát ez a bajod, Jeanne? De hát kibe szerelmes?

- Kérdezd meg a tiszteletre méltó bátyádat, aki belekékül a sok csokoládéba, s mindjárt megfullad; ő majd megmondja, mert ő tudja, vagy legalábbis sejti.

Jean fölnézett.

- Hozzám szólnak? - kérdezte.

- Igenis, nagybuzgalmú uram, igenis, nagyhasznú uram, öntől kérdezzük annak a személynek a nevét, aki iránt érdeklődik a király.

Jean fulladásig tömte magát, s csak nagy nehezen préselte ki a torkán ezt a három szót:

- De Taverney kisasszony.

- De Taverney kisasszony! - kiáltotta Chon. - Irgalmas Isten!

- Ez tudja, ez a hóhér - üvöltötte a grófné, hátravetve magát a karosszékében, és égre csapva a két karját -; ez tudja, és eszik!

- Nahát! - háborodott fel Chon is, szemmel láthatóan elpártolva fivérétől, hogy átmenjen nővére táborába.

- Igazán nem tudom - kiabálta a grófné -, miért nem kaparom ki azt a két nagy, ronda, álmos, dagadt szemét! Lusta kutya!... Ilyenkor kel föl, drágám, ilyenkor kel föl!

- Téved - mondta Jean -, le sem feküdtem.

- Hát akkor mit csinált, maga szoknyapecér?

- Hogy mit? - mondta Jean. - Egész éjjel és egész reggel mászkáltam.

- Mondtam pedig... Ó, ki fog engem tisztességesen szolgálni, s nem úgy, ahogy most szolgálnak? Kitől tudom meg, mi lett azzal a lánnyal, hol van most?

- Hogy hol van? - kérdezte Jean.

- Igen.

- Hol lenne? Párizsban!

- Párizsban?... De pontosabban hol?

- A Búbosbanka utcában.

- Kitől tudja?...

- A kocsisától, akit megvártam az istállóban, és kifaggattam.

- És mit mondott a kocsis?

- Hogy az egész Taverney családot egy Búbosbanka utcai kis palotába vitte, amely kerttel van körülvéve, és szomszédos az Annenonville Szállóval.

- Ó, Jean, Jean - kiáltotta a grófné -, mindjárt más szemmel nézek önre, barátom; éppen ezekre a részletekre vártam. És hogyan él az a lány? Kiket fogad? Mit csinál? Kap postát? Ezt fontos megtudnunk.

- Ne féljen, majd megtudjuk.

- Hogyan?

- Ez az: hogyan? Én már körülszaglásztam: most szaglásszon körül ön is egy kicsit.

- A Búbosbanka utcában? - kérdezte izgatottan Chon.

- A Búbosbanka utcában - válaszolta közönyösen Jean.

- Nos, bizonyára vannak kiadó lakások a Búbosbanka utcában.

- Jaj, de remek ötlet! - lelkendezett a grófné. - Fusson hamar a Búbosbanka utcába, Jean, béreljen ki egy házat. Majd elbújtatunk ott valakit; az illető meglesi, hogy ki jön, ki megy, mit művel. Hamar, hamar, a kocsimat! Menjünk a Búbosbanka utcába.

- Fölösleges, a Búbosbanka utcában nincsen kiadó lakás.

- Honnan tudja?

- Ejnye, hát megkérdeztem! Van ellenben a...

- Hol? Mondja már!

- A Mészégető utcában.

- Melyik az a Mészégető utca?

- Hogy melyik a Mészégető utca?

- Igen.

- Ez az az utca, amelyiknek a belső frontja a Búbosbanka utcai kertekre néz.

- Jól van! Hamar, hamar! - mondta a grófné -, béreljünk lakást a Mészégető utcában.

- Megtörtént - mondta Jean.

- Csodálatos ember! - lelkesedett a grófné. - Gyere ide. Jean, csókolj meg.

Jean megtörölgette a száját, megcsókolta Dubarrynét kétfelől, majd szertartásos, mély meghajtással fejezte ki háláját, hogy ilyen nagy tisztességben részesült.

- Nagy szerencsénk van! - jegyezte meg Jean.

- Nem ismerték fel, remélem?

- Ki az ördög ismert volna fel a Mészégető utcában?

- És ön kibérelt egy...?

- Egy kis lakást egy ócska házban.

- Nyilván megkérdezték, kinek lesz?

- Meg hát.

- És mit felelt?

- Hogy egy ifjú özvegynek. Özvegy vagy te, Chon?

- Miért ne volnék? - mondta Chon.

- Nagyszerű! - mondta a grófné. - Chon költözik be a lakásba; Chon fog leselkedni, kémkedni; de ne vesztegessük az időt!

- Máris indulok - mondta Chon. - A lovakat!, a lovakat!

- A lovakat! - kiáltotta Dubarryné, s úgy rántotta meg a csengőt, hogy arra még az alvó Csipkerózsika palotája is felriadt volna.

Jean és a grófné jól tudták, hányadán állnak Andrée-val. Andrée puszta megjelenésével magára vonta a király figyelmét: tehát Andrée veszedelmes.

- Nem volna ez a lány igazi vidéki nő - mondta a grófné, míg befogtak -, ha galambdúcából nem hozott volna magával Párizsba valami ütődött lovagot; fedezzük fel a lovagját, aztán gyerünk a házassággal! Semmi nem hűti le jobban a királyt, mint a falusi szerelmesek frigye.

- Fészkes fenét! Épp ellenkezőleg - vélekedett Jean -; ne bízzunk ebben. Őfelsége ezt fölöttébb kereszténYi tettnek látná, és ön is tudja, grófné, jobban, mint bárki más, hogy nincs ínyencebb falat egy ifjú menyecskénél; ezzel szemben, ha a lánynak szerelmese van, az jobban elvenné őfelsége szája ízét.

- A kocsi előállt - mondta aztán.

Chon kiszaladt, miután kezet szorított Jeannal, és megcsókolta nővérét.

- És Jeant miért nem viszi magával? - kérdezte a grófné.

- Ne, ne, én majd külön megyek - felelte Jean. - Várj rám a Mészégető utcában, Chon! Új lakásodban én leszek az első látogató.

Chon elment, Jean pedig visszatelepedett az asztalhoz, és megivott még egy csésze csokoládét.

Chon először a családi palotájukhoz hajtatott, átöltözött, és gyakorolgatta, hogyan kell polgár módra illegetni magát. Amikor meg volt elégedve az eredménnyel, szegényes, fekete selyem-köpenykét kerített arisztokratikus válla köré, bérkocsit hozatott, és egy félóra múlva már Sylvie kisasszonnyal baktatott fölfelé egy meredek lépcsőn a negyedik emeletre.

Ezen a negyedik emeleten volt az a lakás, amelyet a vicomte-nak oly szerencsés módon sikerült kibérelnie.

A második emeleti fordulóba érve, Chon hátrafordult: valaki a nyomában volt.

Az első emeleten lakó vén háziasszony volt az, aki meghallván a hangokat, előjött, és roppantul izgatott lett, látva, hogy két csinos és fiatal nő jön be a házába.

Fölfelé fordította savanyú ábrázatát, és meglátta a két mosolygós arcot.

- Halló, hölgyeim, halló - kiáltotta -, mi dolguk itt?

- A lakást keressük, amelyet a bátyám bérelt ki számunkra, asszonyom - felelte Chon, felvéve özvegyi modorát -; nem tud róla, vagy talán eltévesztettük volna a házat?

- Nem, nem, ott van a negyedik emeleten - mondta a vén háziasszony. - Jaj, szegény asszony-ka, ilyen fiatal, és már özvegy!

- Fájdalom! - mondta Chon, és az égre emelte szemét.

- De majd meglátja, milyen jó itt a Mészégető utcában; kedves kis utca ez; nem zavarja majd a lárma, a lakása a kertre néz.

- Ilyet kerestem, asszonyom.

- De azért a folyosó felől lenézhet az utcára is, láthatja a körmeneteket vagy az idomított kutyák bemutatóját.

- Ó, az majd felvidít egy kissé, asszonyom - sóhajtotta Chon.

És folytatta útját felfelé.

A vén háziasszony szemmel kísérte őket a negyedik emeletig, majd amikor Chon becsukta maga mögött az ajtót, így szólt:

- Tisztességes teremtésnek látszik.

Chon, mihelyt az ajtót becsukta, nyomban odafutott a kertre néző ablakhoz.

Jean nem tévedett; majdnem közvetlenül a bérelt lakás ablakai alatt ott volt a kocsis által jelzett nyaraló.

Ha maradt is benne kétely, hamarosan az is eloszlott; fiatal lány ült ki a nyaraló ablakába, kezében hímzéssel; Andrée volt az.

LXII

A Mészégető utcai lakás

Chon még csak alig pár perce nézegethette a lányt, amikor Jean vicomte, akár valami ügyvéd-bojtár, négyesével szedve a lépcsőfokokat, máris ott állt az állítólagos özvegy lakásának ajtajában.

- Na mi újság? - kérdezte.

- Te vagy az, Jean? Úgy megijesztettél.

- Mit szólsz hozzá?

- Azt, hogy innen nagyszerűen láthatok majd mindent; sajnos, nem fogok mindent hallani.

- Ejnye! De nagy igényeid vannak! Van azonban még egy újság.

- Milyen újság?

- Kitűnő!

- Nana!

- Óriási!

- Megöl ez az ember ezzel a handabandázással!

- A filozófus...

- Miféle filozófus?

- Hiába mondják, hogy:

Minden eseményre felkészül, aki bölcs.

Én igazán bölcs vagyok, de erre még én sem készültem fel.

- Kíváncsi vagyok, befejezi-e végre. A lány zavarja? Menjen át a szomszéd szobába, Sylvie kisasszony.

- Ó, dehogy, ne fáradjon, ez a szép kislány nem zavar, sőt. Maradj csak, Sylvie, maradj csak.

És a vicomte megcirógatta a csinos lány állát, akinek már elborult a képe arra a gondolatra, hogy most olyasmit mondanak, amit ő nem fog hallani.

- Akkor csak maradjon; de maga beszéljen már.

- Ejnye, hisz egyebet sem teszek, amióta beléptem.

- Hogy ne mondjon semmit... Akkor hallgasson inkább, és hagyja, hogy nézzem; az jobb lesz.

- Nyugalom! Tehát, mint mondtam, ott jártam a kútnál.

- Pont erről nem szólt egy szót sem.

- Na tessék! Most meg belebeszél!

- Nem teszem.

- Tehát ott jártam a kútnál, és ócska bútorra alkudoztam ebbe a ronda lakásba, hát egyszer csak érzem, hogy víz fröccsen a harisnyámra.

- Nahát, ez igazán nagyon érdekes!

- Várjon csak, ne türelmetlenkedjék olyan nagyon, kedvesem; odanézek... és azt látom... találja ki... Százat egy ellen, hogy nem találja ki.

- Mondja csak.

- Azt látom, hogy egy fiatalúr egy darab kenyérrel eldugja a kút kifolyócsövét, és ezzel a víz útjába tett akadállyal fröcsköl és locspotol.

- Igazán mondom, hallatlanul érdekfeszítő dolgokat mesél! - vonogatta a vállát Chon.

- Várjon csak: érezve, hogy csuromvíz vagyok, elkezdtem éktelenül szitkozódni; az emberem azzal az ázott kenyérrel hátrafordul, és én meglátom...

- Kit?

- A filozófusomat, helyesebben a filozófusunkat.

- Csak nem Gilbert-t?

- De őt, személyesen; fedetlen fővel, nyitott mellényben, lógó harisnyával, kicsatolt cipőben, egyszóval világfias hajnali viseletben.

- Gilbert!... és mit mondott?

- Ráismerek, ő rám ismer; feléje indulok, ő hátrahőköl; kinyújtom a karom, ő már szedi is a lábát, s mint a nyúl, úgy iramlik tova a kocsik és a vízhordók között.

- Elvesztette a szeme elől?

- El én, hogy az ördög vinné el! Csak nem gondolja, hogy a nyomába eredtem?

- Persze hogy nem, édes Istenem; nem lehetett, megértem én; de hát most nincs sehol.

- Jaj, de nagy kár! - szalajtotta ki a száján Sylvie kisasszony.

- Bizony az - mondta Jean -; tartozom még őuraságának egy kiadós veréssel, s ha sikerült volna elkapnom azt a rongyos gallérját, esküszöm, megemlegette volna, de megsejtette, hogy jutalom vár rá, s elszelelt. Mindegy, itt van Párizsban, ez a lényeg; Párizsban pedig megtalálja az ember, akit akar, hacsak nincs nagyon rosszban a rendőrfőnökkel.

- Meg kell találnunk.

- S ha nyakon csíptük, kiéheztetjük.

- Be fogjuk zárni - mondta Sylvie kisasszony -; de ezúttal biztos helyet kell találni.

- És arra a biztos helyre majd Sylvie hordja neki a kenyeret és a vizet, ugye, Sylvie? - kérdezte a vicomte.

- Nem nevetség ez, bátyám - intette Chon -; ez a fiú látta a postalovak históriáját. Ha valami okból megharagszik önre, még veszedelmessé válhat.

- Éppen ezért úgy határoztam, míg jöttem hozzád fölfelé a lépcsőn - folytatta Jean -, hogy elmegyek Sartines úrhoz, és elmondom neki a felfedezésemet. Sartines úr pedig azt fogja válaszolni, hogy aki födetlen fejjel, lógó harisnyában és kicsatolt cipőben egy kútnál áztatja a kenyerét, az nem lakik messze attól a helytől, ahol ilyen szedett-vedett öltözékben látják, és Sartines úr vállalkozik is majd rá, hogy előkeríti.

- Vajon mit csinál itt pénz nélkül?

- Kifutóskodik.

- Mármint ő? Ez a veszekedett filozófus? Ugyan már!

- Talán ráakadt valamelyik nénikéjére, s az ájtatos vénasszony neki adja a száraz kenyérhéjat, ami már nem kell a mopszlijának.

- Elég, elég; Sylvie, rakja be a fehérneműt ebbe az öreg szekrénybe, maga meg, bátyám, jöjjön a megfigyelőhelyünkre!

Odaóvakodtak az ablakhoz.

Andrée félretette a hímzését, a lábát hanyagul egy karosszékbe nyújtotta, majd egy könyvért nyúlt, amely a keze ügyében volt egy széken, kinyitotta, és olvasni kezdett, nézői úgy vélekedtek, hogy ugyancsak lebilincselő olvasmány lehet, mert a lány meg sem moccant többet, mihelyt belefogott.

- Ó, de nagyon szorgalmas! - jegyezte meg Chon kisasszony. - Vajon mit olvas?

- Első számú nélkülözhetetlen felszerelési tárgy - mondta a vicomte, zsebéből távcsövet húzva elő, beállította, Andrée-ra szegezte, s hogy el ne mozduljon, az ablak sarkának támasztotta.

Chon türelmetlenül nézte, hogy mit művel.

- Ej, aztán tényleg olyan szép az a fehérszemély? - kérdezte a vicomte-tól.

- Csodálatos! tökéletes nő: micsoda kar!, micsoda kéz!, és az a szem!, az ajkáért elkárhozna Szent Antal is!, és a lába, jaj, az az isteni lába!, hát még a bokája... micsoda boka abban a selyemharisnyában!

- Jó, jó, bolonduljon bele, még csak az hiányzik! - szólt rá Chon bosszúsan.

- Miért is ne?... Nem lenne az olyan nagy baj, kivált, ha ő is hajlandó volna egy kicsit szeretgetni engem; szegény grófnénk is megvigasztalódna valamennyire.

- Adja már ide azt a messzelátót, és hagyja abba ezt az üres fecsegést, ha szabad kérnem... Hát nem mondom... szép lány, biztosan van imádója... Nem olvas, nézze... a könyv mindjárt kiesik a kezéből... le is csúszik... leesik, látja... Ugye mondtam, hogy nem olvas, Jean, ábrándozik.

- Vagy alszik.

- Nyitott szemmel! Szép a szeme, igazán!

- Akárhogy is - mondta Jean -, ha van lovagja, innen jól látjuk majd.

- Igen, ha nappal jön; és ha éjjel jön?...

- Hogy a fene egye meg! erre nem gondoltam, pedig erre kellett volna gondolnom elsősorban... Ez is mutatja, milyen jóhiszemű vagyok.

- Olyan jóhiszemű, mint egy ügyész.

- Mindegy!, most, hogy szólt, majd kieszelek valamit.

- Milyen remek ez a messzelátó! - lelkendezett Chon - szinte olvasni tudnám a könyvét.

- Olvassa csak, és mondja meg a címét. Arról talán eszembe jut valami.

Chon kíváncsian előbbre lépett, de aztán sokkal gyorsabban ugrott vissza, mint ahogy előrelépett.

- Mi az, mi történt? - kérdezte a vicomte.

Chon megragadta a karját.

- Nézzen ki óvatosan, bátyám - mondta -, nézze meg, ki hajol ott ki azon a padlásablakon, ott balra. Vigyázzon, meg ne lássák!

- Ejha! - mordult fel halkan Dubarry -, hisz ez az én kenyéráztatgatóm, a teremtésit neki!

- Mindjárt leugrik onnét.

- Azt nem; kapaszkodik a csatornába.

- De mit néz ilyen mohón, ilyen vad vágyakozással?

- Leselkedik.

A vicomte a homlokára csapott.

- Megvan - kiáltott fel.

- Mi az?

- A lányt lesi, az ördög a jódolgát!

- Taverney kisasszonyt?

- Ej, hát persze! Megvan a galambdúc szerelmes lakója! A lány Párizsba jön, a fiú utánafut; a lány a Búbosbanka utcába költözik, a fiú megszökik tőlünk, hogy a Mészégető utcába költözzék; nézi a lányt, az meg ábrándozik.

- Való igaz - álmélkodott Chon -; nézze a tekintetét, hogy elmered, nézze azt a fakó fényt a szemében: olyan szerelmes ez, hogy se hall, se lát.

- Ne is lessük tovább ezt a szerelmes lányt, húgom - mondta Jean -, megteszi helyettünk is a lovagja.

- No igen, a saját hasznára.

- Nemcsak, a miénkre is. Most pedig engedjen el, hadd látogassam meg kedves Sartines barátunkat. Nagy szerencsénk van, az ebugattát! De vigyázzon, Chon, meg ne lássa a filozófus; tudja, hogy milyen könnyen kicsúszik a markunkból.

LXIII
Haditerv

Sartines úr hajnali három órakor ért haza; nagyon fáradt volt, ám egyúttal roppantul elégedett is azzal a rögtönzött esti ünnepséggel, amelyet a királynak és Dubarrynénak rendezett.

A trónörökösné érkezésétől föllelkesült köznép egy-egy „Éljen a király!"-lyal köszöntötte őfelségét, pedig ez a köszöntés ugyancsak megritkult a király híres metzi megbetegedése óta, amelynek idején Franciaország népe tódult a templomokba és a zarándokutakra, hogy könyörögjön Kedves Lajos - akkoriban így nevezték az ifjú XV. Lajost - egészségéért.

Dubarrynét viszont, aki pedig a nyilvános szerepléseket máskor nem úszta meg válogatottnál válogatottabb sértések nélkül, ezúttal, várakozása ellenére, igen kedvesen fogadták a több sorban szorongó nézők, akiket ügyesen előreállítottak; a király futó mosollyal jelezte elégedettségét de Sartines úrnak, s a rendőrfőnök bizonyosra vette, hogy nem marad majd el a köszönet sem.

Ennélfogva úgy vélte, megengedheti magának, hogy délben keljen fel, ami már jó ideje nem történt meg vele; kihasználva az önmagának engedélyezett szabadnapfélét, felpróbált egy vagy két tucat új parókát, miközben az éjszakai jelentéseket hallgatta, amikor - a hatodik parókánál s a jelentéseknek úgy a harmadánál - bejelentették Jean Dubarry vicomte-ot.

„Remek! - gondolta de Sartines úr -, máris jön a köszönet! Ámbár, ki tudja? A nők olyan szeszélyesek!" - Vezessék be a vicomte urat a szalonba!

Jean, a reggeli szaladgálástól máris kimerülten, egy karosszékbe roskadt, és a rendőrfőnök, aki nyomban az üdvözlésére sietett, láthatta, hogy nem kell kínos beszélgetéstől tartania.

Jean csak úgy ragyogott.

A két férfi kezet szorított.

- Nos, vicomte úr, minek köszönhetem e korai látogatást? - kérdezte a rendőrfőnök.

- Először is - kezdte Jean, akinek az volt a szokása, hogy mindenekelőtt legyezgesse azoknak az embereknek a hiúságát, akiknek még hasznát vehette -, először is, szükségét éreztem, hogy elismerésemet fejezzem ki a tegnapi ünnepség pompás megrendezéséért.

- Ó, köszönöm. Hivatalos elismerés?

- Hivatalos, mármint Luciennes-é.

- Ez bőven elég nekem. Hisz ott kel a nap, nemde?

- Sőt, olykor ott nyugszik is.

És Dubarry öblösen nevetett, azzal a durva kedélyességgel, aminek gyakran érezte szükségét.

- De nemcsak azért jöttem, hogy elismeréssel adózzam, hanem kérni is szeretnék valamit.

- Amit csak akar, feltéve, hogy rajtam áll.

- Nos, azt mindjárt eldöntheti. Mondja, ha Párizsban elvész valami, van rá némi remény, hogy megtalálják?

- Csak akkor, ha nem ér semmit, vagy ha sokat ér.

- Amit én keresek, az nem sokat ér - mondta Jean, a fejét rázva.

- Mit keres?

- Egy tizennyolc éves forma fiút.

Sartines úr papírt, irónt vett elő, és jegyezgetni kezdett.

- Tizennyolc éves. Hogy hívják a fiút?

- Gilbert-nek.

- Mit csinál?

- Ha teheti, semmit, úgy tudom.

- Honnan jött?

- Lotaringiából.

- Kinél volt?

- Taverneyéknél szolgált.

- Ők hozták magukkal?

- Nem, Chon húgom szedte fel az országúton, ahol éhesen csavargott; beültette a hintájába, elvitte Luciennes-be, ahol...

- Ahol?...

- Azt hiszem, a csibész visszaélt a vendégszeretettel.

- Lopott?

- Azt nem mondtam.

- De hát akkor...

- Csak annyit mondhatok, hogy különös körülmények között szökött meg.

- És most kézre akarja keríteni?

- Igen.

- Sejti, hogy merre tanyázhat?

- Ma találkoztam vele a Mészégető utca sarkán lévő kútnál, és jó okom van azt hinni, hogy abban az utcában lakik. Sőt, ha jól utánagondolok, talán még a házat is meg tudnám mutatni.

- De hiszen, ha tudja, hogy melyik házban lakik, akkor mi sem egyszerűbb, mint nyakon csípni ott helyben. És mit akar vele, ha fülön fogta? Becsukatja Charentonba vagy Bicêtre-be?

- Nem, azt azért nem.

- Édes Istenem! Mondja csak meg nyugodtan; ne kerteljen.

- Tulajdonképpen a fiú megnyerte a húgom tetszését, aki szívesen magához vette volna; eszes fickó. Egyszóval, az volna jó, ha tapintatosan vissza tudnánk édesgetni hozzá.

- Majd megpróbáljuk. Nem kérdezősködött a Mészégető utcában, hogy megtudja, kinél lakik?

- Nem én! Tudja, nem akartam feltűnést kelteni, s rontani a helyzetet; ő ugyanis meglátott, s úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el; ha rájön, hogy ismerem a búvóhelyét, bizonyára elköltözik onnét.

- Helyes. Mészégető utca, azt mondja? Végén, közepén, elején?

- Úgy a harmadában.

- Nyugodt lehet, egy ügyes emberemet küldöm oda.

- Ó, kedves rendőrfőnök úr, még ha olyan ügyes is az az ember, eljárhat a szája.

- Nem; nálunk nem fecsegnek.

- A fickó csavaros eszű.

- Aha, értem már! elnézést, hogy nem jöttem rá előbb: azt akarja, hogy magam?... Tulajdonképpen, igaza van... jobb is lesz... talán olyan bonyodalmak bukkannak fel, amelyekről sejtelme sincsen.

Jean, noha meg volt győződve róla, hogy a hivatalnok csak fontoskodik, hagyta, hadd játssza a szerepét.

Sőt, még hozzá is tette:

- Éppen az említett bonyodalmak miatt szeretném, ha ön személyesen venné kezébe az ügyet.

Sartines úr becsöngette az inasát.

- Fogjanak be! - rendelkezett.

- Van kocsim - mondta Jean.

- Köszönöm, jobban szeretem a magamét; címer nincsen rajta, amolyan se fiáker, se hintó. Havonta átmázolják, hogy nehezebb legyen felismerni. Míg befognak, engedje meg, hogy felpróbáljam az új parókáimat.

- Próbálja csak - mondta Jean.

Sartines úr behívatta a parókakészítőjét: az művésze volt a szakmájának, és valóságos paróka-gyűjteményt hozott a megrendelőjének; volt ott mindenféle formájú, színű és méretű paróka: fiskálisparóka, ügyvédparóka, orvosparóka, gavallérparóka. Sartines úr, szimatoló útjain, olykor naponta háromszor, négyszer is ruhát váltott, és adott rá, hogy öltözéke tökéletes legyen.

Amint a hivatalnok a huszonnegyedik parókát próbálta, jelentették, hogy a fogat előállt.

- Biztosan ráismer a házra? - kérdezte de Sartines úr Jeantól.

- Hogy a csudába ne! Behunyt szemmel is látom.

- Megnézte a bejáratot?

- Elsőnek arra volt gondom.

- Miféle bejárat az?

- Tornácos.

- Ejha! Tornácos bejárat, az utca harmada táján, azt mondta?

- Igen, rejtekajtóval.

- Rejtekajtóval! Hogy az ördög vinné el! Azt is tudja, hogy melyik emeleten lakik a szökevény?

- A padláson. De mindjárt meglátja ön is, mert már itt a kút.

- Lépésben, kocsis - szólt ki de Sartines úr.

A kocsis visszafogta a lovakat; de Sartines úr felhúzta az ablakot.

- Nézze csak - mutatta Jean -, az a mocskos ház az.

- Még csak ez hiányzott! - kiáltott fel de Sartines úr, összecsapva a kezét. - Ettől féltem!

- Hogyhogy? Ön fél valamitől?

- Sajnos, igen.

- És mitől?

- Önnek nincs szerencséje.

- Mit akar ezzel mondani?

- Az a mocskos ház, ahol az ön szökevénye lakik, történetesen a genfi Rousseau háza.

- Rousseau-é, az íróé?

- Igen.

- Hát aztán! Mit törődik vele?

- Hogy mit törődöm vele? Ejnye, látszik, hogy ön nem rendőrfőnök, és nincs dolga filozófusokkal!

- Ugyan már! Gilbert hogy kerülne Rousseau-hoz?...

- Nem azt mondta, hogy a fiú filozófus?

- De igen.

- Nahát! A rokon lelkek szövetkeznek.

- Na jó, tegyük fel, hogy Rousseau-nál lakik.

- Igen, tegyük fel.

- Mi következik ebből?

- Hogy mi? Az, hogy nem kapja vissza a fiút.

- És miért nem?

- Mert Rousseau úr fölöttébb veszedelmes ember.

- Miért nem csukja be a Bastille-ba?

- Ezt ajánlottam a minap a királynak is, de ő nem merte megtenni.

- Hogyhogy nem merte?

- Rám akarta hárítani a felelősséget a letartóztatásért, de, higgye el, én sem voltam bátrabb a királynál.

- Azt elhiszem!

- Úgy van, ahogy mondom; kétszer is meggondolja az ember, esküszöm önnek, hogy ezekkel a csattogó fogú filozófusokkal széttépesse-e a nadrágszárát. A teremtésit neki! Emberrablás Rousseau úrnál! Nem, drága barátom, erről szó sem lehet!

- Igazán mondom, kedves uram, ön fölöttébb ijedősnek látszik; hát nem király a király, és nem ön a rendőrfőnöke?

- Igazán elragadóak maguk, polgáremberek. Azt kérdezik: „Hát nem király a király?”, és azt hiszik, hogy ezzel megmondták mindent. Nos, figyeljen rám, kedves vicomte. Inkább önt rabolom el Dubarrynétól, semhogy Rousseau úrtól megszöktessem az ön Gilbert-jét.

- Csakugyan? Köszönet a jóindulatáért!

- Ó, higgye meg, kisebb lenne a visszhangja. El sem hinné, hogy ezeknek az íróféléknek milyen érzékeny a bőrük; ha csak megkarcolják őket, úgy üvöltenek, mint akit karóba húztak.

- Nemcsak kísértetekkel hadakozunk? Hát olyan biztos, hogy Rousseau úr fogadta be a szökevényünket? Övé ez a négyemeletes ház, ő lakja egyedül?

- Rousseau úrnak nincs egy huncut vasa sem, következésképpen háza sincs Párizsban; kívüle talán tizenöt, húsz bérlő is lakik abban a bagolyvárban. De jegyezzen meg magának egy aranyszabályt: valahányszor baj fenyegeti, ha mégoly csekély valószínűséggel is, bizton számítson rá; ha szerencse ígérkezik, sose bízzon benne. A baj eshetősége mindig kilencven-kilenc, a szerencséé ezzel szemben csak egy. De megálljon csak; minthogy sejtettem, mi vár ránk, elhoztam a feljegyzéseimet.

- Miféle feljegyzéseit?

- A Rousseau úrról készített feljegyzéseket. Vagy azt hiszi, tehet egy lépést is anélkül, hogy ne tudnánk, hová megy?

- Ejha! Hát tényleg ilyen veszedelmes ember?

- Nem, de vigyázni kell rá; az efféle kelekótya alak bármely pillanatban kitörheti a kezét vagy a lábát, s akkor ránk fogják, hogy mi csináltuk.

- Bárcsak a nyakát törné ki egyszer!

- Isten őrizz!

- Ne vegye zokon, ha kijelentem, hogy ezt nem értem.

- A nép időnként megkövezi ezt a derék genfi polgárt; de ezt a mulatságot magának tartja fenn, s ha mi csak egy kavicsot dobnánk rá, akkor bennünket köveznének meg.

- Ej, nem értem én ezt a sok huncutságot, már megbocsásson.

- Mindenesetre, a legnagyobb óvatossággal fogunk eljárni. Először is, vizsgáljuk meg az egyetlen, számunkra kedvező lehetőséget, nevezetesen azt, hogy nem lakik Rousseau-nál. Húzódjék a kocsi mélyére.

Jean engedelmeskedett, de Sartines úr pedig ráparancsolt a kocsisra, hogy hajtson be pár lépésnyire az utcába.

Azután kinyitotta a levéltárcáját, és elővett belőle néhány papírlapot.

- Na, lássuk csak - kezdte -, ha az a fiatalember Rousseau úrnál lakik, mióta lehet nála?

- Tizenhatodika óta.

- „17. Rousseau urat megfigyelték füvészkedés közben, reggel hat órakor a meudoni erdőben; egyedül volt."

- Egyedül volt?

- Nézzük tovább. „Ugyanaznap délután két órakor is füvészkedett, de már egy fiatalember társaságában."

- Ejha! - szólalt meg Jean.

- Egy fiatalember társaságában - ismételte meg de Sartines úr -, hallja?

- Ő az, a szentségit! Ő az.

- Na, mit szól hozzá? „A fiatalember nagyon sovány.”

- Ő az.

- „Habzsolja az ételt.”

- Ő az.

- „A két illető növényt gyűjt egy bádogdobozba.”

- Az ördögit neki! Az ördögit neki! - tajtékzott Dubarry.

- Ez még nem minden. Hallgassa csak: „Este magával vitte a fiatalembert a házába; éjfélkor a fiatalember még nem ment el tőle.”

- Jól van.

- „18. A fiatalember nem hagyta el a házat, alighanem Rousseau úrnál lakik.”

- Még nem adtam fel minden reményt.

- Ön aztán optimista a javából! Na nem baj, hadd halljam én is, miben reménykedik még.

- Hátha rokona lakik abban a házban.

- Ejnye, önt teljesen ki kell elégíteni, azaz, hogy meg kell fosztani minden reményétől. Kocsis! Álljon meg!

Sartines úr kiszállt. Még tíz lépést sem tett, amikor találkozott egy szürke ruhás és kétes külsejű emberrel.

Az ember, megpillantva a magas állású hivatalnokot, megemelte a kalapját, láthatólag nem tulajdonítva különösebb fontosságot az üdvözlésnek, ámbár a nézése tiszteletet és alázatot fejezett ki.

Sartines úr magához intette, az ember odalépett hozzá, lehajtott fejjel hallgatta utasításait, azzal eltűnt Rousseau házának tornácában.

A rendőrfőnök visszaült a kocsijába.

Öt percre rá a szürke ember ismét megjelent, és odalépett a kocsi ajtajához.

- Én majd jobbra fordítom a fejem, hogy ne lásson - megmondta Dubarry.

Sartines úr mosolygott, meghallgatta ügynöke bizalmas jelentését, majd elküldte az embert.

- Nos? - kérdezte Dubarry.

- Nos! Nem volt szerencséje, ahogy sejtettem is; Gilbert valóban Rousseau-nál lakik. Hagyja békén, azt ajánlom.

- Hogy békén hagyjam?

- Igen. Talán csak nem akarja egy szeszélyért ránk uszítani Párizs valamennyi filozófusát?

- Szent Isten! Mit szól majd ehhez Jeanne, a húgom?

- Hát ennyire fontos neki az a Gilbert? - kérdezte de Sartines úr.

- Ennyire.

- Akkor pedig csak szépszerével érhet célt: hízelegjen Rousseau úrnak, édesgesse magához, és akkor majd nem kell erőszakkal megszöktetni tőle Gilbert-t, mivel önként lemond róla.

- Akkor már inkább medvét szelídítsünk.

- Talán nem is olyan nehéz, mint gondolja. Ne veszítsük el a reményt; Rousseau szereti a szép arcokat: a grófné szépsége párját ritkítja, és Chon szépsége sem megvetendő; vajon a grófné hajlandó áldozatot hozni a szeszélyéért?

- De még mennyire.

- Hajlandó volna elcsavarni Rousseau fejét?

- Hát ha nagyon kell...

- Talán hasznos lesz; de hogy összehozzuk a szereplőket, közvetítőre volna szükségünk. Ismer valakit Rousseau ismerősei közül?

- De Conti urat.

- Az nem jó. A hercegekben nincs bizalma. Valami jelentéktelen ember kellene, tudós, költő.

- Effélékkel mi nem érintkezünk.

- Mintha láttam volna egyszer a grófnénál de Jussieu urat.

- A botanikust?

- Azt.

- Csakugyan, azt hiszem, így van; kijárogat Trianonba, és a grófné eltűri, hogy fosztogassa a virágágyait.

- Ez az ember kell önöknek; Jussieu történetesen a barátom.

- Tehát simán megy majd a dolog?

- Valószínűleg.

- Megkapom Gilbert-t?

Sartines úr eltűnődött egy darabig.

- Most már azt hiszem, igen - mondta -, mégpedig erőszak nélkül, hangoskodás nélkül; Rousseau átengedi önöknek, kényre-kegyre.

- Azt hiszi?

- Bizonyos vagyok benne.

- Mit kell tennünk érte?

- Úgyszólván semmit. Van egy üres telkük valahol Meudon vagy Marly környékén?

- Ó, abban nincsen hiány; tízet is tudok Luciennes és Bougival közt.

- Nos, akkor építtessen rá egy... hogy is mondjam csak?... filozófuscsapdát.

- Egy micsodát? Hogyan mondta?

- Csapdát mondtam, filozófusoknak.

- Teremtő Isten! Hogy kell azt csinálni?

- Majd megadom a tervét, legyen nyugodt. De most menjünk innét, minél gyorsabban, mert már figyelnek. Kocsis! A palotába!

LXIV

Mi történt de la Vauguyon úrral,
a királyi hercegek nevelőjével,
a trónörökös úr őfensége menyegzőjének estéjén

A történelem nagy eseményei olyanok a regényírónak, mint a hegyóriások az utazónak: bámulja, kerülgeti, köszönti őket útközben, de fel nem hághat rájuk.

Ugyanígy bámuljuk, kerülgetjük, köszöntjük majd mi is a trónörökösné menyegzőjének lenyűgöző szertartását Versailles-ban. A Francia Szertartáskönyv az egyedüli krónika, amit ilyenkor lapozgatni kell.

Az igazat megvallva, a mi szerény történetkénknek, amely keskeny mellékösvényen kísérgeti a francia történelem széles országútját, nincs is sok keresnivalója a XV. Lajos korabeli Versailles csillogó fényei közt, az udvari viseletek, a díszruhák, a főpapi pompa leírásában.

Hadd folyjék csak az ünnepség a szép májusi nap tüzes sugaránál; hadd vonuljanak csak vissza szép csendben a fényes vendégek, felidézgetve egymásnak a nagy látványosság csodáit, amelyeknek részesei voltak; mi térjünk most vissza a cselekményünkhöz és szereplőinkhez, akiknek talán a történelemben is jut egy szerény kis szerep.

A király, belefáradva az ünnepségbe és kiváltképpen a hosszúra nyúló vacsorába, amelyet a Nagy Trónörökös, azaz XIV. Lajos fia menyegzői vacsorájának szertartása szerint rendeztek meg, a király kilenc órakor visszavonult magánlakosztályába, és elbocsátott mindenkit, csupán de la Vauguyon urat, a királyi hercegek nevelőjét tartotta vissza.

A herceg nagy híve a jezsuitáknak, akiknek visszatérését Dubarryné tekintélyével remélte előmozdítani - látta, hogy Berry hercegének házasságkötésével feladatának egy része véget ért.

Bár nem ez volt a nehezebbik része, mivel a királyi nevelő úrra várt még Provence grófjának és Artois grófjának - az előbbi tizenöt éves volt ekkor, az utóbbi tizenhárom - a nevelése is. Provence grófja alattomos volt és zabolátlan; Artois grófja szeleburdi és zabolázhatatlan; no meg a trónörökös, ha képességeit nem is számítjuk, amelyek kiváló tanulóvá avatták, mégis-csak trónörökös volt, azaz a király után az első ember Franciaországban. Ilyenformán de la Vauguyon úr sokat veszíthetett, elveszítvén befolyását e szellemre, amelyet talán egy nő fog meghódítani.

Hogy a király ott marasztotta, de la Vauguyon úr méltán hihette, hogy őfelsége is belátja ezt a veszteséget, és valamiféle ajándékkal szándékozik kárpótolni érte. Ha véget ér a nevelés, a nevelőt rendszerint megjutalmazzák.

Ennélfogva de la Vauguyon herceg, ki fölöttébb érzékeny lelkű férfiú volt, jónak látta, hogy még tüntessen is érzékenységével; a vacsora alatt unos-untalan a szemét törölgette, így adva tanújelét neveltje elvesztésén érzett bánatának. A csemege végeztével hangosan felzokogott; ám a végén, magára maradva, nyugodtabban kelt fel az asztaltól.

A király hívó szavára megint előkerült zsebéből a zsebkendő, és szemében könny csillogott.

- Jöjjön, szegény Vauguyon barátom - mondta a király, kényelmesen elterpeszkedve egy kanapén -; jöjjön, beszélgessünk.

- Parancsára, felséges uram - mondta a herceg.

- Üljön ide, kedvesem; bizonyára fáradt.

- Leüljek, felség?

- Persze, ide ni, csak semmi ceremónia.

És XV. Lajos egy zsámolyra mutatott, amely úgy volt odatéve, hogy a fény egyenest a nevelő arcába essék, a királyét árnyékban hagyva.

- Nos, kedves hercegem - kezdte XV. Lajos -, a nevelést befejezte.

- Be, felség.

És Vauguyon sóhajtott.

- Jó nevelés, őszintén mondom - folytatta XV. Lajos.

- Felséged nagyon elnéző.

- Díszére válik, herceg.

- Felséged megszégyenít.

- A trónörökös úr Európa egyik legtudósabb hercege, nemde?

- Magam is azt hiszem, felség.

- Jó historikus?

- Kiváló.

- Tökéletes geográfus?

- Felség, a trónörökös úr úgy rajzol térképet, teljesen egyedül, hogy egy mérnök se különben.

- Tökéletesen esztergályoz?

- Ó, felség, az elismerés mást illet, erre nem én tanítottam.

- Mindegy, akkor is megtanulta.

- Csodálatosan.

- És az órajavítás?... Micsoda kézügyesség!

- Hihetetlen, felség.

- Egy fél éve úgy futnak az óráim egymás után, mint a hintó négy kereke, sosem érve utol egymást. És egyedül ő szabályozta be őket.

- Ez a mechanika körébe vág, felség, és meg kell vallanom, ebben sincsen részem.

- Hát a matematika, hát a hajózás tudománya?

- Ó, felség, e tudományok iránt mindig is élesztgettem a trónörökös úr érdeklődését.

- Otthon is van bennük. Hallottam valamelyik este, amint horgonykötelekről, árbocokról meg farvitorlákról értekezett de la Peyrouse úrral.

- Megannyi hajózási kifejezés... igen, felség.

- Úgy beszélt róluk, akár maga Jean Bart.

- Az igaz, hogy nagyon otthonos e területen.

- Végül is, mindezt önnek köszönheti...

- Felséged túlbecsüli érdemeimet, ha mégoly csekély részt tulajdonít is nekem, abból a nagyszerű eredményből, amelyet a trónörökös úr elért tanulmányai során.

- Az igazat megvallva, hercegem, azt gondolom, hogy a trónörökösből valóban jó király, jó uralkodó, jó családapa lesz... És mondja csak, herceg, valóban jó családapa lesz belőle? - ismételte meg a király nyomatékosan az utolsó szavakat.

- Ej, felséges uram - válaszolta mit sem sejtve de la Vauguyon úr -, tekintve, hogy valamennyi erény ott szunnyad a trónörökös úr szívében, felteszem, hogy a többivel együtt ez is megvan benne.

- Nem értett meg, herceg - mondta XV. Lajos. - Azt kérdezem, jó családapa lesz-e.

- Megvallom, nem értem felségedet. Hogyan értelmezzem felséged kérdését?

- Hogyan értelmezze, hogyan értelmezze... A Szentírást talán csak olvasta, herceg úr?

- Már hogyne olvastam volna, felség.

- Nos, akkor ismeri a pátriárkákat is, nemde?

- Természetesen.

- Jó pátriárka lesz belőle?

De la Vauguyon úr úgy bámult a királyra, mintha héberül szólott volna hozzá; s kalapját gyűrögetve így felelt neki:

- Felség, egy nagy királyból az lesz, amihez kedve van.

- Már megbocsásson, herceg - folytatta a király -, úgy látom, nem nagyon értjük meg egymást.

- Pedig én igazán igyekszem, felség.

- Akkor hát világosabban kell beszélnem - mondta a király. - Ön úgy ismeri a trónörököst, akár az édesgyermekét, ugye?

- Úgy, úgy, felség.

- Az ízlését?

- Azt is.

- A szenvedélyeit?

- Ó, a szenvedélyei, felség, az más kérdés. Ha lettek volna őfenségének szenvedélyei, én gyökerestül kiirtottam volna őket. Szerencsére azonban nem volt ilyen gondom; őfenségének nincs szenvedélye.

- Azt mondta, szerencsére?

- Hát nem szerencse ez, felség?

- Eszerint nincs szenvedélye?

- Szenvedélye? Nincs, felség.

- Semmiféle?

- Semmiféle, arról felelek.

- Nahát, én éppen ettől féltem! A trónörökösből nagyon jó király, nagyon jó uralkodó lesz, de sosem lesz belőle jó pátriárka.

- Sajnos, felséged sosem hívta fel rá a figyelmemet, hogy a trónörökös urat pátriárkaságra neveljem.

- Nagy mulasztást követtem el. Gondolnom kellett volna rá, hogy egy szép napon majd megházasodik. De ha nincs is szenvedélye, talán mégsem tartja egészen reménytelennek?

- Ezt hogy érti felséged?

- Azt kérdezem, nem tartja-e teljességgel lehetetlennek, hogy egy napon mégis feltámadjon benne a szenvedély.

- Felség, én félek.

- Ugyan mitől fél?

- Felséged halálra gyötör - nyöszörögte a szerencsétlen herceg.

- Világosan kérdezem, de la Vauguyon úr - csattant fel a király, már-már elveszítve türelmét -, hogy szenvedéllyel vagy anélkül, jó férj lesz-e Berry hercegéből. Most nem beszélek a családapai minősítésről, és nem emlegetem a pátriárkákat.

- Éppen ezt nem tudnám pontosan megmondani felségednek.

- Hogyhogy éppen ezt nem tudná megmondani?

- Úgy, hogy magam sem tudom.

- Nem tudja! - hördült fel a király, olyan elszörnyedéssel, hogy de la Vauguyon úr koponyáján megrezdült a paróka.

- Felséges uram, Berry hercege a tanuló gyerek ártatlanságában élt felséged oltalma alatt.

- Csakhogy ez a gyerek nem tanul már, hanem nősül.

- Felséges uram, én csak a tanítója voltam őfenségének...

- Éppen ezért kellett volna megtanítania mindarra, amire szüksége van.

És XV. Lajos lemondóan dőlt hátra a kanapéján.

- Sejtettem én - tette hozzá sóhajtva.

- Édes Istenem, felséges uram...

- Ön ismeri a francia történelmet, ugye, de la Vauguyon úr?

- Eddig azt hittem, felség, s továbbra is azt hiszem, hacsak felséged nem állítja az ellenkezőjét.

- Nos, akkor nyilván azt is tudja, mi történt velem a saját nászéjszakámon?

- Nem, felség, nem tudom.

- Teremtő Isten! Hát ön semmit sem tud?

- Elmondaná nekem felséged ezt az eseményt, amelyről eddig nem hallottam?

- Figyeljen, herceg, és amit hall, szolgáljon tanulságul másik két unokám nevelésében.

- Hallgatom, felség.

- Engem is nagyatyám házában neveltek, éppen úgy, ahogy ön nevelte a trónörököst. Nevelőm, de Villeroy úr, derék ember, nagyon derék ember volt, akárcsak ön, herceg. Ó, bárcsak gyakrabban hagyott volna egyedül régens nagybátyámmal! Ámde nem így történt: a tanulmányok ártatlansága, ahogy ön nevezi ezt, herceg, elhanyagoltatta velem az ártatlanság tanulmányozását. Csakhogy megnősültem, és ha egy király nősül, herceg úr, az nem közömbös a világnak.

- Ó, felség, értem már.

- Ennek igazán örülök. Akkor hát folytatom. A bíboros úr ki akarta puhatolni patriarkális hajlamaimat. Hajlamaim a semmivel voltak egyenlők, és e dologban olyan tapasztalatlan voltam, hogy már attól kellett félni, női ágra száll a francia királyság. Szerencsére a bíboros úr e dologban Richelieu úrhoz fordult tanácsért; kényes ügy; Richelieu úr azonban nagy mestere volt az efféle ügyeknek. Ragyogó ötlete támadt. Volt akkoriban valami Lemaure vagy Lemoure nevezetű hölgy, már nem is tudom pontosan, csodás képeket festett; megrendeltek tőle egy sor jelenetet; érti, ugye?

- Nem én, felség.

- Hát hogy magyarázzam meg? Falusi jeleneteket.

- Vagyis Teniers modorában.

- Nem, jobbat annál, eredetibbet.

- Eredetibbet?

- Élethűbbet... Azt hiszem, végre megtaláltam a helyes kifejezést; érti már?

- Hogyan! - kiáltott fel de la Vauguyon úr elvörösödve. - Arra vetemedtek, hogy mutogassák felségednek...

- Ki beszél itt mutogatásról, herceg?

- De ahhoz, hogy lásson felséged...

- Ahhoz néznie kellett felségemnek; ennyi az egész.

- No és?

- No és! Néztem.

- És?...

- És mivel az ember természetében van az utánzás... utánoztam.

- Meg kell hagyni, felség, a módszer szellemes, hatásos, kitűnő, noha egy ifjú emberre nézve veszedelmes.

A király mosolyát, amellyel de la Vauguyon hercegre nézett, léhának lehetett volna mondani, ha nem a világ legszellemesebb ajkán suhant volna át.

- Hagyjuk ma a veszedelmet - mondta -, és térjünk vissza teendőinkhez.

- Ah!

- Tudja, mi a teendő?

- Nem, de nagyon örülnék, ha felséged kioktatna rá.

- Nahát akkor figyeljen ide: most elmegy, megkeresi a trónörököst, aki a férfiak utolsó szerencsekívánatait fogadja, miközben a trónörökösné fogadja a hölgyek utolsó szerencsekívánatait.

- Igenis, felség.

- Fog egy gyertyatartót, és félrevonja a trónörökös urat.

- Igenis, felség.

- Megmondja a tanítványának (a király különös nyomatékkal ejtette ki e szót), megmondja a tanítványának, hogy a szobája az új csarnok végéből nyílik.

- Amelynek nincsen meg a kulcsa, felség.

- Mivelhogy nálam van, uram; előre láttam, mire kerül sor ma; itt a kulcs.

De la Vauguyon úr borzongva vette át a kulcsot.

- Önnek megmondom, herceg úr, de csak önnek - folytatta a király -, hogy abban a csarnokban van vagy húsz kép, én vitettem őket oda.

- Ah, felség! Igenis, igenis.

- Igenis, uram; ön szépen megöleli a tanítványát, kinyitja előtte a csarnok ajtaját, kezébe nyomja a gyertyát, jó éjt kíván, és megmondja neki, hogy húsz percet szánjon rá, míg a szobájába ér: képenkint egy perc.

- Ah, felség! Értem.

- Még szerencse! Jó éjt, de la Vauguyon úr.

- Felséged hajlandó megbocsátani nekem?

- Nem is igen tudom; nélkülem szép dolgokat művelt volna a családomban!

Az ajtó bezárult a nevelő úr mögött.

A király meghúzta különcsengője zsinórját.

Lebel megjelent.

- A kávémat - rendelkezett a király. - Figyeljen csak ide, Lebel...

- Parancsára, felség.

- Ha behozta a kávémat, kövesse de la Vauguyon urat, aki az imént ment ki, hogy felajánlja szolgálatát a trónörökös úrnak.

- Máris megyek, felség.

- Csak addig várjon, míg elmondom, miért megy oda.

- Igaz, felség; de oly buzgón igyekszem szolgálni felségedet, hogy...

- Nagyon jól van. Tehát követi de la Vauguyon urat.

- Igenis, felség.

- Olyan zavarban van, olyan bánatos, hogy ellágyulásától féltem a trónörökös urat.

- És mit tegyek, felség, ha ellágyul?

- Semmit; jön és jelenti, ennyi az egész.

Lebel letette a kávét a király elé, aki szürcsölgetni kezdte.

Azután kiment a történelmi lakáj.

Egy negyedóra múlva ismét megjelent.

- Nos, Lebel? - kérdezte a király.

- Felséges uram, de la Vauguyon úr az új csarnokig ment el, karon fogva őfenségét.

- Jól van; és aztán?

- Nem látszott valami meghatottnak, sőt ellenkezőleg, huncutul hunyorgatott.

- Jól van; és aztán?

- Kulcsot vett elő a zsebéből, odaadta a trónörökös úrnak, aki kinyitotta az ajtót, és belépett a csarnokba.

- Aztán?

- Aztán a herceg úr őfensége kezébe nyomta a gyertyatartót, és egészen halkan, de nem olyan halkan, hogy meg ne hallottam volna, azt mondta neki:

„Fenséges uram, a nászi szoba ennek a csarnoknak a végéből nyílik, amelynek a kulcsát az imént adtam át. A király azt kívánja, hogy húsz perc alatt érjen a szobájába.

- Hogyhogy húsz perc alatt - kiáltott fel őfensége -, hiszen jóformán húsz másodperc sem kell hozzá!

- Fenséges uram - válaszolta de la Vauguyon úr -, itt véget ér a hatalmam. Több leckét nem adok fenségednek, csak még egy utolsó tanácsot: alaposan nézze meg, jobbra is, balra is, a csarnok falát, és felelek érte, hogy lesz mivel eltöltenie azt a húsz percet."

- Nem rossz.

- Ezután, felség, de la Vauguyon úr mélyen meghajolt, miközben a szeme úgy izzott, mintha be akarna hatolni abba a csarnokba; majd az ajtóban elvált őfenségétől.

- És őfensége belépett, remélem?

- Nézze csak, felség, azt a fényt a csarnokban! Legalább negyedórája imbolyog ott.

- Úgy!, úgy!, és most eltűnik - mondta a király, miután néhány percig az ablakokra szegezte a szemét. - Annak idején nekem is húsz percet adtak, de jól emlékszem, hogy én már öt perc múlva a feleségemnél voltam. Sajnos, a trónörökös úrról is el lehet mondani, amit az ifjú Racine-ról mondtak: „Nagy előd kis utódja!"

LXV

A trónörökös úr nászéjszakája

A trónörökös kinyitotta a nászi szoba, pontosabban szólva, az előszobája ajtaját.

A főhercegnő hosszú, fehér köntösbe burkolva várt rá az aranyozott ágyon, mely alig mélyedt be törékeny és finom testének könnyű súlya alatt; ám ha valaki olvasni tudott volna bánat felhőzte homlokán, különös módon, nem a menyasszony édes izgalmát találta volna ott, hanem a hajadon rettegését valami fenyegető veszélytől, amelyet az ideges természetek előre megéreznek, de megtörténtét olykor hősiesebben viselik el, mint előérzetét.

Az ágy mellett ott ült de Noailles-né.

A hölgyek a háttérben tartózkodtak, várva, hogy az udvarhölgy első intésére elvonuljanak.

Ő pedig, az etikett szabályaihoz híven, kővé meredve várta a trónörökös érkezését.

Ezúttal azonban, úgy látszik, az etikett és a szertartás valamennyi szabályának óhatatlanul meg kellett hátrálnia a körülmények kaján összejátszása előtt, mivel azok a személyek, akiknek a trónörökös urat be kellett volna vezetniük a nászi szobába, mit sem tudván róla, hogy XV. Lajos király rendelkezése folytán őfensége az új csarnok felől érkezik, egy másik előszobában várakoztak rá.

Az az előszoba, amelybe a trónörökös belépett az imént, üres volt, és mivel a hálószobába nyíló ajtó éppen csak hogy be volt támasztva, a trónörökös láthatott és hallhatott mindent, ami a szobában történik.

Megállt, belesett, hallgatózott.

A trónörökösné hangja tisztán és dallamosan csendült fel, noha bujkált benne egy kis szorongás.

- Hol jön be a trónörökös úr? - kérdezte.

- Ezen az ajtón, fenség - válaszolta de Noailles hercegné, és az ajtóra mutatott, szemközt a másikkal, amely mögött a trónörökös állt.

- És mit hallok az ablakon át? - kérdezte tovább a trónörökösné. - Mintha tenger zúgna.

- A tengernyi néző zsivajog; sétálgatnak a kivilágításban, és várják a tűzijátékot.

- Kivilágítás? - mondta a trónörökösné szomorkás mosollyal. - Elkel ma este, hiszen olyan gyászos az égbolt; megfigyelte, asszonyom?

Ekkor a trónörökös, elunva a várakozást, halkan betaszította az ajtót, s a fejét bedugva a nyíláson, megkérdezte, hogy bemehet-e.

De Noailles-né felsikoltott, mivel nem ismerte fel mindjárt a herceget.

A trónörökösné, aki a sorozatosan átélt izgalmak hatására abban az idegállapotban volt, amikor már mindentől rémüldözik az ember, megragadta de Noailles-né karját.

- Én vagyok az, asszonyom - mondta a trónörökös - ne féljen.

- De hogyhogy ezen az ajtón? - kérdezte de Noailles-né.

- Úgy, hogy - mondta XV. Lajos király, kinek léha ábrázata szintén megjelent az ajtónyílásban -, úgy, hogy de la Vauguyon úr, mint afféle jezsuita, nagyon jól tudja a latint, a matematikát, a geográfiát, de van, amit nem tud elég jól.

Hogy a király ilyen váratlanul megjelent, a trónörökösné lesiklott az ágyáról, és most ott állt hosszú köntösében, amely a nyakától a lába hegyéig olyan szorosan vette körül, akár egy római hölgyet a stólája.

- Most látszik csak, hogy milyen satnya - dörmögte XV. Lajos. - Az ördög vinné el ezt a Choiseult, annyi főhercegnőből pont ezt kellett kinéznie!

- Felséged láthatja - mondta de Noailles-né -, hogy én szigorúan megtartottam az etikettet; a trónörökös úr vétett ellene.

- Vállalom a vétséget - mondta XV. Lajos -, annál is inkább, mivel az én parancsomra követték el. De mivel a helyzet komoly volt, kedves hercegném, remélem, megbocsát nekem.

- Nem értem, mire céloz felséged.

- Majd együtt megyünk el, hercegné, és akkor elmondom. De most hadd lássuk, hogy fekszenek le a fiatalok.

A trónörökösné ellépett az ágytól, és talán még rémültebben ragadta meg de Noailles-né karját, mint először.

- Jaj, irgalom, asszonyom! - rimánkodott. - Meghalok szégyenemben!

- Felség - mondta de Noailles-né -, a trónörökösné kérve kéri felségedet, engedje meg neki, hogy egyszerű polgárasszony módjára feküdjék le.

- Az ördögbe is!, az ördögbe is!, és ezt éppen ön tolmácsolja, Etikett hercegnő?

- Felség, jól tudom, hogy ez ellenkezik a Francia Szertartás szabályaival; ám nézze a főhercegnőt...

És csakugyan, Marie-Antoinette úgy állt ott, sápadtan, görcsösen megfogózva egy karosszék támlájában, mintha maga volna a Rettegés szobra; csak vacogó foga és az arcáról patakzó hideg veríték árulta el, hogy él.

- Ó, nem akarom én ennyire megkínozni a trónörökösnét - mondta XV. Lajos, aki ugyanannyira ellenezte a ceremóniákat, mint amennyire XIV. Lajos rajongott értük. - Menjünk, hercegné. Különben is, van kulcslyuk az ajtókon, úgy még mulatságosabb is.

A trónörökös meghallotta nagyapjának utolsó szavait, és elvörösödött.

A trónörökösné is hallotta, de nem értette.

XV. Lajos király megölelte a menyét és magával vonva de Noailles hercegnét, kiment a szobából, miközben gúnyosan nevetett, azzal a nevetéssel, amely olyan szomorúan cseng azoknak, akik nem derülhetnek együtt a nevetőkkel.

A többi résztvevők a másik ajtón át távoztak.

A két fiatal teremtés magára maradt.

Egy darabig csend volt.

Ekkor az ifjú herceg odalépett Marie-Antoinette-hez; a szíve hevesen kalapált; érezte, hogy mellében, halántékában, kezének ereiben lázasan lüktet fiatal, szerelmes vére.

De azt is érezte, hogy nagyapja ott van az ajtó mögött, és az a szemérmetlen tekintet, amely betolakodott a nászi fekhelyre is, valósággal megdermesztette a trónörököst, aki egyébként is roppantul félénk és félszeg volt.

- Asszonyom - mondta, szemét a főhercegnőre emelve -, talán valami baja van? Olyan sápadt, és mintha reszketne is.

- Uram - mondta a kérdezett -, bevallom, különös izgalmat érzek; alighanem zivatar készülődik a levegőben; iszonyú hatással van rám a zivatar.

- Ó!, úgy gondolja, vihar fenyeget? - kérdezte a trónörökös.

- Ó, egészen bizonyos, egészen bizonyos; nézze, minden tagom reszket.

És csakugyan, a szegény hercegnő egész teste úgy reszketett, mintha villamos áram járta volna át.

Ebben a pillanatban, mintha e sejtelmét akarná megerősíteni, ádáz szélroham kerekedett, hasonló azokhoz az iszonyú erejű széllökésekhez, amelyek fenekestől felforgatják a tengerek vizét, és letarolják a hegyeket, és az előnyomuló vihar első bődülése fejvesztett rémülettel és siketítő recsegéssel-ropogással töltötte meg a palotát.

Az ágakról letépett falevelek, a fákról letördelt ágak, a talapzatukról ledöntött szobrok, a kertekben nyüzsgő százezernyi néző elnyúló és messze hangzó zsivaja, a kastély csarnokain és folyosóin végigvágtató, vészjósló és végeérhetetlen bömbölés most olyan vad és olyan gyászos hangzatokban egyesült, amilyet emberi fül nem hallott még soha.

Majd e bömbölést baljós csörömpölés követte; ablaküvegek zuhantak, ezer darabra törve, a párkányok és a lépcsők márványára, azzal a fülrepesztő és idegtépő zajjal, amely jajongva száll tova a térben.

Ugyanekkor a szél kicsapta az egyik rosszul bezárt zsalugátert, amely most úgy verdeste a falat, mint egy éji madár gigászi szárnya.

Ahol csak nyitott ablak volt a kastélyban, mindenütt kialudt a fény, elfújta a szélroham.

A trónörökös odament az ablakhoz, nyilván azért, hogy újra bezárja a zsalugátert; a trónöröksné azonban visszahúzta.

- Jaj, uram, uram, könyörgök, ki ne nyissa az ablakot - esdekelt -, elalszanak a gyertyák, és én belehalok a félelembe!

A trónörökös megállt.

A függönyön át, amelyet az előbb vont össze, látták a park fáinak szélfútta, szétzilált, sötét koronáit, úgy rémlett, mintha láthatatlan óriás keze rázná a fák törzsét a homályban.

A kivilágítás mindenütt elsötétült.

Ekkor az égbolton súlyos, fekete felhők tűntek fel, gomolyogva száguldottak tova, mint a rohamra induló lovasezred.

A trónörökös sápadtan állt, az ablak kilincsét markolva. A trónöröksné egy székbe roskadt és sóhajtozott.

- Nagyon fél, asszonyom? - kérdezte a trónörökös.

- Jaj, nagyon! De az megnyugtat, hogy ön itt van. Micsoda vihar! Micsoda vihar! A kivilágítás teljesen kialudt.

- Igen - mondta Lajos -, dél-délnyugati szél fúj, ez hozza a legvadabb viharokat. Ha ez így tart, nem tudom, hogyan lövik fel a tűzi röppentyűket.

- Ó, uram, ugyan kinek lőnék fel? Senki sem marad a kertben, ha ilyen az idő.

- Ej, asszonyom, nem ismeri ön a franciákat: ők ragaszkodnak a tűzijátékukhoz; és a mai káprázatos lesz; a tűzszerész bemutatta nekem a tervét. Nézze csak, látja, hogy nem tévedtem, már itt is vannak az első röppentyűk.

És valóban, fényesen, mint a hosszú tűzkígyók, jelzőröppentyűk szálltak az ég felé; ám ugyanabban a pillanatban, mintha a vihar kihívásnak vette volna e tüzes csóvákat, az égbolt valósággal kettéhasadt, és egyetlen villám cikázott át a mesterséges lángnyelvek között, kékes fényét elvegyítve a röppentyűk vöröslő izzásával.

- Igazán pogányság - jegyezte meg a főhercegnő -, ha az ember dacolni akar Istennel.

A jelzőröppentyűk csak néhány másodperccel előzték meg az egész tűzijáték fellobbantását; a tűzszerész látta, hogy jó lesz sietnie, és máris meggyújtotta az első lövedékeket, amit hatalmas üdvrivalgás fogadott.

Ámde úgy látszott, csakugyan harcban áll a föld az éggel, mintha az ember - ahogy a főhercegnő mondta az imént - pogányságot követett volna el Isten ellen, a dühöngő vihar iszonyú harsogásával elnyomta az embertömeg zajgását, az ég összes csatornái egyszerre megnyíltak, és a felhőkből patakokban zúdult alá a víz a földre.

A szél elfújta a kivilágítást, a víz elmosta a tűzijátékot.

- Ó, de nagy kár! - sajnálkozott a trónörökös. - Oda a tűzijáték!

- Ej, uram - mondta szomorúan Marie-Antoinette -, mióta Franciaországban vagyok, minden odavan; nem gondolja?

- Hogy érti ezt, asszonyom?

- Látta Versailles-t?

- Persze hogy láttam. Nem tetszik önnek?

- Ó, dehogynem, Versailles nagyon is tetszene, ha olyan volna, mint dicső ősének, XIV. Lajosnak idejében. De milyen állapotban találtuk Versailles-t? Gondolja meg! Mindenütt a gyász, a romok. Ó, igen, igen, a vihar jól illik az ünnepléshez, amelyben részem volt. Avagy nem helyénvaló-e, hogy orkán kerekedjék, s elfedje népünk elől palotánk siralmas állapotát? Nem jókor jön-e a jótékony éjszaka, hogy elrejtse az elgazosodott sétányokat, a sáros tritonokat, a kiszáradt medencéket és a csonka szobrokat? Ó, igen, igen, fújj csak, déli szél; üvölts, zivatar; tornyosuljatok sűrű fellegek, rejtsétek el mindenki elől azt az ijesztő fogadtatást, amelyben Franciaország részesíti a császárok leányát, azon a napon, amelyen jövendő királya kezébe teszi a kezét!

A trónörökös láthatóan zavarban volt, nem tudta, mit válaszoljon e szemrehányásokra s kivált e szertelen bánkódásra, mely annyira idegen volt a természetétől; nagyot sóhajtott ő is.

- Most elszomorítottam - mondta Marie-Antoinette -; ne gondolja pedig, hogy a kevélység beszél belőlem; ó, nem, igazán nem; miért nem vittek inkább abba a derűs, árnyas, virágos Trianonba, ahol most a vihar, ó, jaj! irgalmatlanul letarolja a ligeteket, és felzavarja a tavakat; igazán beértem volna azzal a bájos kis fészekkel; ám a romok elrémítenek, fiatalságom elborzad tőlük; pedig még mi mindent dönt romba ez a szörnyű szélvész!

A palotát újabb szélroham rázta meg, még az elsőnél is iszonyatosabb. A hercegnő rémülten ugrott fel.

- Jaj, édes Istenem! Mondja, hogy nincs baj! Mondja, még ha van is... Belehalok az ijedelembe!

- Nincs baj, asszonyom. Versailles laposan épült, nem vonzza a villámot. Ha lecsap is, legföljebb a kápolnába, mert annak meredek a teteje, vagy a kis kastélyba, mert az olyan zegzugos. Bizonyára tudja, hogy a csúcsok vonzzák az elektromosságot, a lapos testek ellenben taszítják.

- Nem! - kiáltotta Marie-Antoinette -, nem tudom!, nem tudom!

Lajos megfogta a főhercegnő kezét: a kéz reszketett, és jéghideg volt.

Ebben a pillanatban egy fakó villám ónos és lilás fényei öntötték el a szobát; Marie-Antoinette felsikoltott, és ellökte magától a trónörököst.

- Mi az, asszonyom - kérdezte a herceg -, mi történt?

- Ó, jaj! - mondta Marie-Antoinette - a villám fényénél úgy rémlett, hogy ön sápadt, zilált, véres. Mintha kísértetet látnék.

- A kékes láng visszfénye okozza - mondta a herceg -, s megmagyarázhatom...

Egy iszonyatos mennydörgés, amelynek visszhangja nyögve görgött tova, míg tetőpontjára érve el nem halt a távolban, egy iszonyatos mennydörgés vágta el a tudományos magyarázatot, amelyet az ifjú ember higgadt hangon készült adni királyi hitvesének.

- Ejnye, asszonyom - mondta egy kis szünet után -, ne veszítse el a bátorságát, nagyon kérem; hagyjuk az ijedezést a köznépnek; a fizikai mozgás a természetes állapotok egyike. Nem kell jobban megütköznünk rajta, mint a nyugalmi helyzeten; csakhogy nyugalom és mozgás váltogatják egymást; a nyugalmat megzavarja a mozgás, a mozgást megdermeszti a nyugalom. Végtére is, asszonyom, ez csak egy zivatar, márpedig a zivatar a teremtés legegyszerűbb és leggyakoribb jelenségei közé tartozik. Nem tudom, miért kellene megijedni tőle.

- Ó, ha csak ez volna, talán nem is ijednék meg tőle ilyen nagyon; de nem gondolja-e, hogy ez a vihar, éppen a nászéjszakánkon, szintén beleillik azoknak a baljós jeleknek a sorába, amelyek nyomon követnek, mióta Franciaország földjére léptem?

- Mit mond, asszonyom? - kiáltott fel a trónörökös, akit önkéntelenül is elfogott valami babonás rémület. - Baljós jelek, azt mondja?

- Igen, igen, szörnyű, véres jelek.

- Beszéljen ezekről a jelekről, asszonyom; rólam általában azt tartják, hogy józan ítéletű és hideg fejű vagyok; talán, ha szerencsém van, legyőzöm és megsemmisítem ezeket a baljós jeleket, amelyek úgy megrémítették önt.

- Uram, francia földön az első éjszakát Strasbourg-ban töltöttem; egy tágas szobában szállásoltak el, ahol fáklyákat gyújtottak, mivel már besötétedett; amint a fáklyákat meggyújtották, világuknál vértől csepegő falat pillantottam meg. Volt azonban bennem annyi bátorság, hogy odamenjek a falhoz, és alaposabban szemügyre vegyem azt a vörösséget. A falat borító hímzett szőnyeg a betlehemi gyermekgyilkosságot ábrázolta. Mindenfelől elborult tekintetű vigasztalanság, lobogó szemű gyilkosság, mindenfelől bárdok vagy kardok villanása, mindenfelől könny, anyák sikolya, haldoklók hörgése szállt vad összevisszaságban erről a balvégzetű falról, amely annál elevenebbé vált, minél tovább néztem. Jéggé dermesztett a rémület, nem tudtam lehunyni a szemem... Jaj, mondja meg, mondja meg, nem szomorú jövendölés volt ez?

Az antik kor asszonyának talán igen, de nem egy századunkbéli hercegnőnek.

- Uram, ez a mi századunk nagy bajokkal terhes, anyámtól tudom ezt, miként a fejünk felett lángoló égbolt is kénnel, tűzzel és bánattal telített. Ó, jaj! ezért rettegek én, ezért látok mindenben jóslatot!

- Asszonyom, azt a trónt, amelyre mi lépünk, a legkisebb veszély sem fenyegeti; mi, királyok, a felhők felett élünk, ott a birodalmunk. A villám a lábunk alatt van, s ha lecsap a földre, mi sújtunk le vele.

- Ó, jaj! Ó, jaj! Nekem nem ezt jövendölték, uram.

- Hát mit jövendöltek?

- Iszonyú, rémséges dolgot.

- Jövendöltek?

- Azaz inkább mutattak.

- Mutattak?

- Igen, és én láttam, érti? Láttam, és az a kép belevéső dött a lelkembe, olyan mélyen belevésődött, hogy nem múlik el nap anélkül, hogy reszketve fel ne idézzem, éjszaka, hogy újra ne lássam álmomban.

- És nem mondhatja el nekünk, mit látott? Hallgatást követeltek öntől?

- Nem, nem követeltek semmit.

- Akkor mondja el, asszonyom.

- Hallgasson ide, szinte lehetetlen leírni: egy szerkezet volt, úgy meredt ki a földből, mint egy vérpad, csakhogy ehhez a vérpadhoz olyasféle valami illeszkedett, mint egy létra két ága, és e két ág között kés vagy bárd vagy balta mozgott. Láttam az egészet és furcsa módon a fejemet is a kés alatt. A kés lesiklott a két ereszték között, és a törzsemtől elválasztotta a fejemet, amely lehullott és elgurult a földön. Ezt láttam, uram, ezt láttam.

- Merő képzelgés, asszonyom mondta a trónörökös -; én szinte valamennyi eszközt ismerem, amelyek a kivégzéseknél használatosak, de ilyen nincsen köztük; nyugodjék meg hát.

- Ó, jaj! - sóhajtotta Marie-Antoinette - ó, jaj! nem tudom elűzni ezt a szörnyű látványt. Pedig mindent megteszek, amit csak tudok.

- Majd sikerülni fog, asszonyom mondta a trónörökös, közelebb lépve hitveséhez -; e perctől fogva szerető barát, szilárd oltalmazó áll ön mellett.

- Ó, jaj! - nyögte ismét Marie-Antoinette, szemét lehunyva és visszaroskadva székébe.

A trónörökös még közelebb lépett a hercegnőhöz, és az érezte férje leheletét az arcán.

Ekkor halkan kinyílt az az ajtó, amelyen a trónörökös belépett a szobába, és egy kíváncsi, mohó tekintet, XV. Lajos tekintete fürkészte a tágas helyiség félhomályát, amelyet csak gyéren világított be az aranyozott ezüstkandeláberen olvadozó két gyertyacsonk.

Az öreg király már-már kinyitotta száját, bizonyára, hogy bátorító szavakat suttogjon unokájának, amikor egy leírhatatlan csattanás rázta meg a palotát, ezúttal villámlástól kísérve, holott eddig a villám megelőzte a dörgéseket; egyidejűleg zölddel erezett, fehér tűzoszlop száguldott el az ablak előtt, betörve az összes üvegtáblákat, és ledöntve az erkély alatt álló szobrot; majd félelmetes tűzözönt hányva, visszaszállt az égboltra, ahol kihunyt, mint egy meteor.

A két gyertya kialudt, elfújta őket a szobába beörvénylő szélroham. A trónörökös rémülten, támolyogva, elvakítva hátrált a falig, nekivetette a hátát, s megállt.

A trónörökösné félig aléltan rogyott le imazsámolyára, és ott maradt halálos kábulatban.

XV. Lajos azt hitte, hogy menten megnyílik alatta a föld, és Lebeltől követve, reszketve botorkált vissza elhagyatott lakosztályába.

Eközben Versailles és Párizs népe riadt madárrajként menekült a távolban, szanaszét szóródva a kertekben, az utakon, az erdőkben, a sűrű jégeső csapásai alatt, amely tönkretette a virágokat a kertekben, a lombot az erdőben, a rozsot és a búzát a mezőn, a palatetőket és a kőfaragásokat a házakon, rombolással növelve a kétségbeesést.

A trónörökösné, arcát kezébe temetve, zokogva imádkozott.

A trónörökös komor és érzéketlen arckifejezéssel bámulta a vizet, amely a kitört ablakokon át bezúdult a szobába, és a parketten szétfolyva, kékes csíkokban verte vissza az órák óta szüntelenül villódzó villámlások fényét.

Csak reggel mutatkozott meg igazán a pusztulás; a nap első sugarai, kibukkanva a rézvörös felhők mögül, felfedték az éjszakai vihar rombolását.

Versailles-ra nem lehetett ráismerni.

A földet elmosta a vízözön; a fákat elpusztította a tűzözön; körös-körül iszap és kettétört, kicsavart, szénné égett fák, amelyek a villámnak nevezett tűzkígyó ölelésében semmisültek meg.

XV. Lajos, aki úgy meg volt rémülve, hogy aludni sem tudott, hajnalban felöltözött Lebel segítségével, aki egy tapodtat sem mozdult mellőle, és újra végigment azon a csarnokon, ahol a hajnal sápatag sugaránál szégyentelenül fintorogtak a képek, amelyeket ismerünk már, és amelyeket arra szántak, hogy virágok, kristályok és égő kandeláberek között hivalkodjanak.

XV. Lajos este óta immár harmadízben nyitott be a nászi szobába, és megborzongott, amikor az imazsámolyon hanyatt fekve, halványan, Rubens átszellemült Magdolnáját idéző, kék karikás szemmel megpillantotta Franciaország jövendő királynéját, akinek fájdalmán erőt vett az álom, és fehér köntösét vallásos áhítattal vonta azúrba a hajnal.

A szoba végében, a falhoz állított karosszékben pihent, selyemcipős lábát egy tócsába nyújtva, a francia trónörökös, ugyanolyan halványan, mint hitvese, és homlokán, mint amazén is, lidérces álom verítéke gyöngyözött.

A nászi ágy érintetlen volt, ahogy a király az este látta.

XV. Lajos összevonta a szemöldökét: soha nem tapasztalt fájdalom járta át, tüzes vas gyanánt, önzésbe dermedt homlokát, amelyet még az érzéki örömök sem tudtak felhevíteni.

Megrázta fejét, felsóhajtott és visszatért lakosztályába, s talán még komorabb és még ijedtebb volt most, mint az elmúlt éjjel.

LXVI

Andrée de Taverney

Május harmincadikán, azaz ennek a rémületes, és - mint Marie-Antoinette mondta - jelekkel és jóslatokkal terhes éjszakának harmadnapján, Párizs is megünnepelte jövendő királyának nászát. Ez alkalommal a város egész lakossága a XV. Lajos térre özönlött, mivel ott rendezték meg a tűzijátékot, valamennyi nagyszabású népünnepélynek ezt a csemegéjét, amelyet a párizsiak évődve fogadnak, de el nem mulasztanának.

A helyszínt szerencsésen választották meg. Hatszázezer néző kényelmesen elfért ott. XV. Lajos lovasszobra körül ácsolatot emeltek kör alakban, hogy az ilyen módon tíz-tizenkét lábnyira fölemelt tűzijátékot valamennyi néző jól lássa a térről.

A párizsiak, szokásukhoz híven, csoportosan jöttek, és hosszasan keresgélték a legjobb helyeket, ami a korán érkezők elvitathatatlan joga.

A gyerekek a fákra másztak fel, a komoly férfiak szegletkövekre álltak, a nők korlátokra, földhányásokra kapaszkodtak fel, meg mozgatható állványokra, amelyeket ott helyben eszkábáltak össze a párizsi ünnepségeken mindig jelenlévő kufárkodó cigányok, akik sosem fogyván ki az ötletekből, naponta váltogatják kufárkodásuk tárgyát.

Este hét óra tájban, az első kíváncsiskodókkal egyidőben, néhány szakasz poroszló is érkezett.

A biztonsági őrszolgálatot ezúttal nem a királyi gárda látta el, mivel a városi elöljáróság nem volt hajlandó megadni azt az ezer arany külön juttatást, amit parancsnokuk, de Biron marsall követelt.

A gárdaezredet rettegték, de kedvelték is a jámbor polgárok, úgy néztek fel e nemes testület minden egyes tagjára, mint egy-egy Cézárra és egy-egy Mandrinra. A királyi gárdisták a harc mezején vérszomjasak, a szolgálatban irgalmatlanok voltak, békeidőben azonban, valamint szolgálaton kívül megátalkodott zsiványoknak tartották őket; mundérban daliásak voltak, vitézek és ellenállhatatlanok, mozdulataik megejtették az asszonyokat, és lefegyverezték a férjeket. De ha levetették az egyenruhát, s egyszerű polgárok gyanánt elvegyültek a tömegben, halálra rémítették azokat, akik egy nappal előbb még bálványozták őket, és gyötörtek olyanokat, akiket másnap megoltalmaztak.

Ennélfogva a város, e kocsmatöltelékek és éjjeli rendbontók iránt érzett haragjában kellő okot találva rá, hogy az ezer aranyat a királyi gárdától megtagadja, csupán a polgárőrséget állította ki, azzal az egyébként átlátszó ürüggyel, hogy az ilyen családias ünnepségen, mint amilyenre most készülődnek, megteszi a család megszokott védelmezője is.

A szabadságolt királyi gárdisták pedig elvegyültek a fentebb említett csoportok közé, és polgárvoltuk leple alatt, ugyanolyan féktelenül, mint amilyen szigorúak voltak egyébként, itt is, ott is kavarodást okoztak a tömegben, amit puskatussal, lábbal és könyökkel, sőt, letartóztatással maguk toroltak volna meg, ha uruk és parancsolójuk, de Biron, ezen az estén katonaszámba vehette volna őket.

A sikoltozó nők, a káromkodó polgárok, a sápítozó árusok, akiknek megették a süteményét és a mézeskalácsát, háborgásukkal már előrevetítették az igazi, nagy felfordulást, amelynek óhatatlanul be kellett következnie, amikor mind a hatszázezer ember összegyűlt a téren; a kavargó jelenetek este nyolc órára nagyszabású Teniers-festményt formáztak a XV. Lajos téren, jellegzetes francia fejekkel.

Miután a párizsi csibészek, az ismert világnak e legfürgébb, egyszersmind leglustább élőlényei, elfoglalták helyüket a földön vagy a fák tetején, s a polgárság meg a nép is elhelyezkedett, megérkeztek a nemesek és a gazdag kereskedők hintói is.

Útvonaluk nem volt kijelölve; rendetlen összevisszaságban bukkantak fel a Magdolna és a Saint-Honoré utca felől, az új épületekig szállítva azokat a meghívott vendégeket, akiknek a kormányzó helyet biztosított ablakaiban és erkélyein, ahonnét pompásan lehetett látni a tűzijátékot.

Azok a hintón érkezők, akiknek nem volt meghívójuk, a tér sarkán hagyták a kocsijukat, és inasukat követve, gyalogszerrel csatlakoztak a mind szorosabban tömörülő sokasághoz, amely mindig szorít helyet annak, aki ügyesen tud könyökölni.

Érdekes látvány volt, hogy a kíváncsiak a sötétségben is milyen ügyesen mozognak a hepehupás talajon, s hogy nyomakodnak közelebb céljukhoz. Azt a nagyon széles utcát, amely később a Király utca nevet kapta, itt is, ott is mély árkok szakították meg, szélükön magasra halmozódott a törmelék és a kiásott föld. Mindegyik kis magaslaton szorongott egy-egy csoport, tarajos hullám az embertenger közepén.

Olykor-olykor leomlott egy-egy hullám, összeütközve más hullámokkal, harsogó kacagást váltva ki a sokaságból, amely még nem tömörült össze annyira, hogy kárt tett volna benne a zuhanás, és hogy a lepottyanók föl ne tudtak volna tápászkodni.

Fél kilenc tájt az addig szerteszét kalandozó pillantások lassanként egy irányba fordultak, és a tűzijáték állványzatára szegeződtek. A fáradhatatlan könyökök ekkor kezdték csak el igazán védelmezni a meghódított terület birtokát az ostromlók újabb és újabb rohamai ellen.

Ennek a tűzijátéknak, amelyet Ruggieri tervezett, le kellett pipálnia - a két nappal korábbi vihar ugyan eleve könnyűvé tette a versenyt -, egyszóval, le kellett pipálnia a versailles-it, amelyet Torre tűzszerész tervezett. Párizsban már tudták, hogy Versailles-ban nem sokra mentek a király bőkezűségével, aki ötvenezer frankot adott a tűzijátékra, de hiába, mivel a játékot már az első röppentyűknél elmosta az eső; minthogy azonban május harmincadikán este szép volt az idő, a párizsiak előre örvendeztek versailles-i szomszédaikon aratott győzelmüknek.

Párizs különben is sokkal többet várt Ruggieri kipróbált népszerűségétől, mint Torre újsütetű szakértelmétől.

Egyébként, Ruggieri terve, mely nem volt olyan szeszélyes, sem olyan megfoghatatlan, mint kartársáé, egészen különleges természetű pirotechnikai elképzelésekről tanúskodott: e kor királynője, az allegória párosult benne a legbájosabb építészeti stílussal: az állványzat jelképezte a Nász ódon templomát, amely a franciáknál vetekszik a Dicsőség templomának fiatalságával: óriási oszlopsor tartotta, és párkányzat körítette, amelynek a sarkain a tátott torkú delfinek csak a jeladásra vártak, hogy lángpatakot okádjanak.

A delfinekkel szemközt fenségesen és gőgösen emelkedett ki vázájából a Loire, a Rhone, a Szajna és negyediknek a Rajna folyó, amelynek mi mindenáron francia állampolgárságot akarunk adni, szembeszállva mindenkivel, sőt - ha hinni lehet német barátaink modern dalocskáinak - magával a folyóval is; mind a négyen - mármint a folyók -, mind a négyen készen álltak, hogy víz helyett kék, fehér, zöld és rózsaszín tűzpatakot árasszanak, mihelyt az oszlopsor lángba borul.

Más figuráknak pedig egyszerre fellobbanó, terjedelmes virágkosarakat kellett formázniuk a Nász palotájának teraszán.

Végezetül, szintén e palotából, mely ennyiféle látvány színhelyéül szolgált, ragyogó piramis nyúlt a magasba, csúcsán földgömb; ennek a földgömbnek, halvány villódzás után, színes lampionfüzérekké kellett szétrobbannia vakító fénnyel.

A görögtüzet, ezt az elmaradhatatlan befejezőszámot, amelynek olyan fontos szerep jut, hogy a párizsiak csak erről ítélik meg az egész tűzijátékot, a görögtüzet Ruggieri elválasztotta az egész gépezettől: a part felőli oldalra tette, a szobor mögé, egy tűzijátékalkatrészekkel zsúfolt bástyára, hogy a látvány még lenyűgözőbb legyen e három- vagy négyölnyi magasítás révén, mellyel a fénykéve tövét mintegy talapzatra emelte.

Ezeket a részleteket tárgyalta egész Párizs. Két hete a párizsiak nem szűnő lelkesedéssel bámulták Ruggierit és segédeit, akik a pisla fényekben árnyakként imbolyogtak gerendáik között, és meg-megálltak furcsa mozdulatokkal, hogy fölerősítsék a kanócokat, rögzítsék a gyújtócsöveket.

Elérkezett a pillanat, amelyben a lámpásokat fölvitték az emelvény teraszára: ez a pillanat, mely a gyújtás közeledtét jelezte, nagy izgalmat keltett a tömegben, s még a legbátrabb sorok is hátrább húzódtak, nagy hullámzást keltve ezzel az egész sokaságban.

A kocsik egyre-másra érkeztek, s hovatovább ellepték még a teret is. A lovak a hátul álló nézők vállára fektették fejüket, s a nézőket egyre jobban aggasztotta ez a veszedelmes szomszédság. Hamarosan a kocsik mögött is megsűrűsödött a szüntelenül szaporodó tömeg, úgyhogy a kocsik most már a legjobb szándékkal sem fordulhattak vissza, mivel maguk is beleragadtak a sűrű és zajgó áradatba. Ekkor, azzal a vakmerőséggel, amellyel a párizsiak mindent megszállnak, és amelyhez csak béketűrésük fogható, amikor őket szállják meg, egyszóval, a párizsiak - királyi gárdisták, munkások, lakájok - úgy kapaszkodtak fel a kocsik tetejére, mint sziklákra a hajótöröttek.

A kivilágított körutak a távolból rávetették vörhenyes világukat a sokezernyi kíváncsi fejére; imitt-amott megvillant a tömegben egy-egy polgárőr szuronya, ámde csak elvétve, ahogy kaszálás után lábon marad egy-egy szál gabona a mezőn.

Az új épületek oldalánál - ott, ahol ma a Crillon palota és a Királyi Bútorgyűjtemény épülete van - három sorban álltak a vendégek hintai, amelyek között, meggondolatlan módon, nem hagytak szabad átjárót, egyszóval, mint mondottuk, a hintók három sort alkottak, amelyek egyik oldalon a körúttól a Tuileriák kertjéig, a másik oldalon a körúttól a Champs-Élysées-ig értek, tekergőzve, mint egy háromszoros gyűrűbe csavarodó kígyó.

E hármas kocsisor mentén, akár a Styx partján az elhunytak lelkei, úgy bolyongtak azok a meghívott vendégek, akik a korábban érkezett hintóktól már nem fértek oda a nagykapuhoz, s most a zsivajtól megzavarodva - kivált az estélyi ruhás, selyemcipellős hölgyek -, s alig merve lábukkal érinteni ezt a poros földet, beleütköztek a hullámzó sokaságba, mely gúnyolta finnyásságukat, s a hintók kerekei és a lovak lábai között botladozva, végre elvergődtek valahogy a helyükre, a hőn óhajtott célhoz, amelyre úgy gondoltak, mint a kikötőre a viharos tengeren.

Az egyik kocsi csak kilenc óra tájban érkezett, azaz alig néhány perccel a tűzijáték kezdete előtt, és szintén megpróbált utat törni magának a kormányzó kapujáig. Ez az igyekezet azonban, mely eddig is fölöttébb kockázatos volt, most egyenest vakmerőségnek számított, sőt, úgyszólván kudarcra volt ítélve. Alakult már a negyedik kocsisor is, még felduzzasztva az első hármat, a lovak pedig, a tömegtől egyre idegesebben, most már nemcsak hogy izegtek-mozogtak, hanem megbokrosodtak, és ha csak hozzájuk ért is valaki, kirúgtak, hol jobbra, hol balra, sérüléseket okozva, ámde mindez beleveszett a zsivajba és a tolongásba.

A tömegben utat törő hintó rugójába fogódzva egy fiatalember lépkedett, távol tartva a tolakodókat, akik megpróbáltak előnyre szert tenni e lokomotív révén, amelyet az ifjú láthatólag kisajátított magának.

Mihelyt a hintó megállt, a fiatalember oldalt ugrott, eközben sem eresztve el a gyámolító kocsirugót, amelybe görcsösen megkapaszkodott. Ilyenformán, a leeresztett ablakból hallhatta a hintóban ülők élénk társalgását.

A kocsi ajtaján fehér fátyolos női fej hajolt ki, hajában pár szál természetes virág. Abban a szempillantásban ráreccsent egy hang:

- Ejnye, Andrée! Micsoda egy falusi teremtés maga, ne dugdossa már ki a fejét az ablakon, mert még képen találja csókolni valamelyik ripők! Nem látja, hogy úgy hányódik itt a kocsink a csőcselék közt, mintha folyón hánykolódnánk? Körülvesz a víz bennünket, kedvesem, méghozzá a szennyes víz; csak meg ne mártózzunk benne!

A lányfej visszahúzódott a kocsiba.

- Csakhogy innen semmit nem látni, uram - mondta -; ha legalább egy fél fordulatot tehetnének a lovaink, akkor mindent látnánk az ablakból, és majdnem olyan jó helyünk lenne, mint a kormányzó ablakában.

- Forduljon meg, kocsis! - szólt ki a báró.

- Lehetetlenség, báró úr - felelte amaz -; tíz emberre kéne ráhajtanom!

- Hát aztán? Hajts rájuk, a fenébe is!

- No de uram! - mondta Andrée.

- No de atyám! - mondta Philippe.

- Miféle uraság akar itt ráhajtani a szegény népre? - kiáltotta innen is, onnan is néhány fenyegető hang.

- Én magam! - mondta de Taverney, kihajolva a hintóból és megmutatva a mellén keresztbe futó széles vörös rendszalagot.

Ez idő tájt még nagy becsben tartották az érdemrendeket, kivált a Szent Lajos rendet; egy darabig morgolódtak még, de lassanként elcsöndesedtek.

- Várjon csak, atyám, majd mindjárt leszállok én - mondta Philippe -, és megnézem, át lehet-e jutni valahogy.

- Vigyázzon, bátyám, baja ne essék; hallja, hogy nyerítenek a megvadult lovak.

- Mondhatja azt is, hogy nyihognak - jegyezte meg a báró. - Na jó, leszállunk; szóljon ki, Philippe, hogy álljanak félre, és engedjenek át.

- Ó, atyám, nem ismeri a mai Párizst - mondta Philippe. - Hajdanában még célt ért az ilyen parancsoló hang; de manapság bizony balul üthet ki a dolog, és azt csak nem akarja, hogy csorba essék a méltóságán?

- De ha megtudják ezek a semmirekellők, hogy ki vagyok...

- Atyám - mondta Philippe mosolyogva -, ha ön volna a trónörökös személyesen, tartok tőle, akkor sem mozdulnának az útjából, kivált most nem, hogy már kezdődik is a tűzijáték.

- Akkor pedig nem látunk majd semmit - bosszankodott Andrée.

- Maga a hibás, a csuda vigye el! - replikázott a báró. - Több mint két óra hosszat cicomázkodott.

- Bátyám - kérlelte Andrée -, mi lenne, ha magába karolnék, és együtt állnánk oda az emberek közé?

- Úgy, úgy, kisasszonykám - biztatta néhány férfi, akiket meghatott Andrée szépsége -; jöjjön csak ide, nem olyan kövér maga, majd szorítunk itt helyet magának.

- Akarja, Andrée? - kérdezte Philippe.

- Még kérdezi? - válaszolta Andrée.

Azzal könnyedén kilebbent a hintóból, nem is érintve a hágcsót.

- Nem bánom - mondta a báró -; én azonban maradok, engem nem érdekel a tűzijáték.

- Jól van, maradjon csak, atyám - mondta Philippe -, nem megyünk messzire.

És a tömeg, amely mindig tisztességtudó, ha nem fűti szenvedély, s amely mindig fejet hajt a legfényesebb királynőnek, akinek szépség a neve, a tömeg megnyílt Andrée és bátyja előtt, és egy derék polgárember, aki egy kőpadot szállt meg a családjával, most arrébb tolta feleségét és lányát, hogy Andrée közéjük férjen.

Philippe a húga lábához állt, az meg fél kézzel a bátyja vállára támaszkodott.

- Jó lesz itt, Andrée? - kérdezte Philippe.

- Mesés - válaszolta a lány.

- Így van az, ha szép valaki - mondta mosolyogva a vicomte.

- Igen, igen, szép, gyönyörű szép! - motyogta Gilbert.

Andrée meghallotta a megjegyzést; de mivel bizonyára valamelyik egyszerű ember ajkáról röppent el, a lány ügyet sem vetett rá, amiként egy indiai istenség sem vet ügyet a szegény páriára, aki a lába elé helyezi hódolatát.

LXVII

A tűzijáték

Alighogy Andrée és bátyja elhelyezkedett a padon, az első röppentyűk máris felkígyóztak a felhőkbe, és hangos kiáltás szakadt ki a tömegből, amely most egy emberként tapadt a tér közepén készülődő látványosságra.

A tűzijáték pompásan indult, és minden tekintetben méltó volt Ruggieri nagy híréhez. A templom díszítése tűzbe borult, és csakhamar összefüggő tűzfalat alkotott. Felcsattant a taps, de csakhamar lelkes éljenzésbe csapott át, amikor a delfinek torkából és a folyók vázáiból láng lövellt ki, és több színű tűzesésben olvadt össze.

A hétszázezer főnyi tömeg hangos üdvrivalgásokkal köszöntötte a tűzpalotát; Andrée, akit határtalan lelkesedéssel töltött el a páratlan látvány, nem is igyekezett palástolni érzéseit.

Háromlépésnyire tőle, megbújva egy herkulesi vállú teherhordó mögött, aki gyermekét tartotta a magasba, ott állt Gilbert, és nézte Andrée-t, mivel őt akarta látni, de nézte a tűzijátékot is, mivel Andrée is azt nézte.

Gilbert látta Andrée arcélét; minden egyes röppentyű megvilágította ezt a szép arcot, és az ifjú szíve megremegett; úgy érezte, mintha e bájos önfeledtségből, ebből az imádott, isteni teremtésből fakadna az az eget verő lelkesedés.

Andrée sosem látta még Párizst, sem tömeget nem látott, sem fényes ünnepséget; valósággal elkábította a rárohanó ezerféle élmény.

Hirtelen élénk fény lobbant, átlósan futva fel a folyó felől. Bomba volt az, hatalmas pukkanással robbant szét, Andrée káprázva nézte, hogy okádja a lángot.

- Nézze, Philippe, milyen szép! - lelkendezett.

- Úristen! - kiáltott fel a fiatal férfi nyugtalanul, nem válaszolva a húgának -, ezt a röppentyűt egészen hibásan irányozták: biztosan kisiklott a pályájáról, nem parabolát írt le, majdnem vízszintesen szállt.

Alighogy Philippe hangot adott nyugtalanságának, amely egyre jobban érződött a meg-megló-duló tömegben is, lángoló tűzözön borította el a bástyát, amelyen a görögtüzet és a tartalék röppentyűket tárolták. A téren olyan dübörgés támadt, mintha száz mennydörgés robaja egyesülne, és a tűz, mintha pusztító kartácsot okádna, megfutamította a legelöl álló kíváncsiakat, akik egy pillanatig úgy érezték, hogy egyenest az arcukba csap ez a váratlan lángsugár.

- Görögtűz! Görögtűz! - kiáltozták a távolabb állók. - Még nem! Korán van még!

- Máris! - mondta Andrée is. - Tényleg, ilyen korán!

- Nem - mondta Philippe -, ez nem a görögtűz, hanem egy baleset, amitől ez a nyugodt tömeg úgy megvadul mindjárt, mint a háborgó tenger vize. Jöjjön, Andrée, menjünk vissza a kocsinkhoz, jöjjön.

- Ó, hadd nézzem még, Philippe; hisz olyan gyönyörű!

- Nincs veszteni való időnk, Andrée, sietnünk kell; jöjjön utánam. Bekövetkezett a baj, amitől féltem. Egy eltévedt röppentyű felgyújtotta a bástyát. Ott már ölik egymást. Hallja ezt a kiáltozást? Ez már nem üdvrivalgás, hanem a bajba jutottak segélykiáltása. Gyorsan, gyorsan, a kocsihoz! Uraim, uraim, helyet kérek, helyet!

És Philippe, átölelve húgát, magával vonszolta arrafelé, ahol apjukat hagyták, aki a távoli kiáltozásból maga is sejtette, hogy baj van, s noha nem tudhatta, mi az, határozottan érezte a jelenlétét, és most nyugtalankodva dugta ki a fejét a hintó ajtaján s kereste a gyerekeit.

De elkésett; Philippe jóslata bevált. A tizenötezer röppentyűből álló görögtűz felrobbant, és megfutamítva a kíváncsiskodókat, szerteszét szökkent, akár azok a tüzes dárdák, amelyekkel harcra ingerlik a porondon a bikát.

A nézők először meghökkentek, majd megrémültek, s fejvesztetten menekültek hátra; százezer embernek ez az ellenállhatatlan visszaözönlése összepréselt újabb százezret, akik szintén meglódították a mögöttük állókat; az ácsolat lángra lobbant, a gyermekek sikoltoztak, a nők elszörnyedve emelték égnek a karjukat; a poroszlók jobbra-balra osztogatták csapásaikat, azt gondolván, hogy elhallgattathatják az üvöltözőket, és erőszakkal rendet teremthetnek. Mindez azt eredményezte, hogy az a tenger, amelyet Philippe emlegetett, kavargó áradatként zúdult a térnek arra a sarkára, ahol ő állott; a fiatalember már nem tudott visszavergődni a báró hintójához, mint ahogy remélte, elsodorta az áradat, az ellenállhatatlan örvény, amelyet semmiféle leírás nem érzékeltethet, mivel az egyének erejét, amelyet már amúgy is megtízszerezett a félelem és a fájdalom, most megszázszorozta a tömeg ereje.

Ugyanakkor, amikor Philippe magával vonszolta Andrée-t, Gilbert-t is elragadta az örvény; de mintegy húsz lépéssel arrébb közrefogta egy menekülő csoport, amely balra tartott, a Magdolna utcába, magával sodorva őt is, aki torkaszakadtából üvöltött, mivel elszakították Andrée-tól.

Andrée-t, aki görcsösen kapaszkodott Philippe karjába, körbekapta egy csoport, amely iparkodott elmenekülni egy megvadult kétfogatú elől. Philippe látta a fenyegető veszedelmet: a lovak szeme szinte szikrát hányt, orrlikaikból dőlt a tajték. Iszonyú erőfeszítéssel próbált kikerülni a kocsi útjából. De hiába volt minden, háta mögött kettévált a tömeg, s ő megpillantotta a két megvadult állat gőzölgő fejét; látta, hogy fölágaskodnak, mint a Tuileirák bejáratát őrző márványlovak, ekkor elereszte Andrée karját és teljes erejéből eltaszítva a lányt a veszedelmes közelségből, miként a szoborcsoport rabszolgája, aki próbálja megfékezni a lovakat, megragadta az első ló zabláját; a ló megtorpant. Andrée csak annyit látott, hogy a bátyja visszazuhan, eldől, eltűnik; felsikoltott, kitárta karját, meglökték, megperdült, s egy pillanat múlva már egyedül volt, és szédelegve sodródott tova, mint a pehely a szélben, és mint a pehely, ő sem bírt ellenállni az elsöprő erőnek.

Fülsiketítő ordítozás, rémületesebb, mint a csatakiáltás, lovak nyihogása, az utcaköveken s a hullákon zökkenő kerekek iszonyatos dübörgése, az égő ácsolat fakó tüze, a dühös katonák forgatta kardok baljós villanásai és mind e véres zűrzavar fölött a rőt fényekben csillogó s a vérfürdőből kiemelkedő bronzszobor: kevesebb is elég lett volna, hogy megzavarja Andrée eszét, és megbénítsa erejét. Egy Titán ereje is kevés lett volna hozzá, hogy egymaga szálljon szembe mindenkivel, s még a halállal is.

Andrée iszonyatosat sikoltott; egy katona nyitott magának utat a tömegben, kardjával verve a népet.

A kard már a lány feje fölött villogott.

Andrée összekulcsolta a kezét, mint a hajótörött, amikor átcsap fölötte az utolsó hullám, és felkiáltott:

- Istenem! - aztán elesett.

Aki itt elesett, annak vége volt.

Ámde valaki meghallotta, felismerte, felfogta ezt a rettenetes, kétségbeesett segélykiáltást: Gilbert, akit elragadtak Andrée-tól, visszaküzdötte magát a közelébe; őt is majdnem leverte lábáról az a hullám, amely Andrée-t elnyelte; de fölegyenesedett, megragadta a vaktában vagdalkozó kardot, amely Andrée-t fenyegette, torkon ragadta a sújtani készülő katonát, és leütötte; a katona mellett egy fehér ruhás fiatal nő feküdt a földön; Gilbert megfogta, és herkulesi erővel fölemelte.

Amikor megérezte szívén a testét, a szépségét, a holttetemét talán, büszkeség ragyogta be arcát; ő most a helyzet ura!, az erő és a bátorság bajnoka! Terhével bevette magát egy menekülő férficsoportba, amely akár egy falat is bedöntött volna rohamával. A csoport megtartotta, sodorta őt is, meg a lányt is; így futott, jobban mondva, így sodródott néhány percig. Az áradat hirtelen megtorpant, mintha akadályba ütközött volna. Gilbert lába földet ért; most érezte csak, hogy Andrée milyen nehéz, fölnézett, hogy szemügyre vegye az akadályt, és látta, hogy háromlépésnyire áll a Királyi Bútorgyűjteménytől. Annak a kőfala törte meg a testek falát.

Az aggasztó várakozás perceiben volt ideje, hogy alaposabban megnézze Andrée-t, aki halálos álmát aludta: a szíve nem dobogott, a szeme csukva volt, arca bágyadt, mint a fonnyadozó rózsa szirma.

Gilbert azt hitte, meghalt. Most ő is felkiáltott, s ajkát először a ruhájára, majd a kezére tapasztotta; majd érzéketlenségén felbátorodva, csókjaival borította el a hideg arcot, a lezárt szemhéj alatt domborodó szemet. Kivörösödött, zokogott, üvöltött, próbált lelket lehelni Andrée-ba, és nem értette, hogy csókjai, amelyek a márványt is felhevítették volna, erről a tetemről miért peregnek le ily hatástalanul.

Gilbert hirtelen megérezte, hogy keze alatt megdobban a szív.

- Meg van mentve! - kiáltott fel, s nézte, mint menekül a fekete és véres csőcselék, s hallgatta a jajveszékelést, a sikoltozást, a nyögéseket, az áldozatok halálhörgését. - Meg van mentve!, én mentettem meg!

A szerencsétlen a falnak dőlt háttal, tekintetét a hídra szögezte, és nem nézett jobbra; jobboldalt a kocsik, amelyeket mindeddig mozdulatlanságra kárhoztatott a sokaság, most, hogy teret nyertek, lassan nekilódultak, majd hamarosan olyan vágtázásba fogtak, mintha a hajtókat és a lovakat egyazon szédület kerítette volna hatalmába; s ott, jobboldalt, a kocsik elől fejvesztetten menekült húszezer szerencsétlen, nyomorítva, taposva, tiporva egymást.

Ösztönösen a fal tövében futottak, a legközelebb állókat a falhoz lapítva.

A tömeg magával sodorta vagy eltaposta azokat, akik a Bútorgyűjtemény előtt vetvén meg lábukat, azt hitték, megmenekültek a hajótörésből. Ütlegek, testek, tetemek újabb özöne zúdult Gilbert-re, akinek sikerült behúzódnia a rácsok alkotta mélyedésbe.

A fal megingott a menekülők súlyos rohama alatt.

Gilbert fuldokolt, úgy érezte, nem bírja sokáig; összeszedve minden erejét, átkarolta Andrée testét, s a lány mellére hajtotta fejét. Félő volt, hogy megfojtja védencét.

- Isten veled! Isten veled! - suttogta, s nem is annyira a lányt csókolta, mint inkább a ruháját marcangolta. - Isten veled!

Azután még egyszer fölnézett, hogy búcsút vegyen tőle esdeklő pillantással.

Ekkor különös látvány vonta magára figyelmét.

Egy férfi állt egy szegletkövön, jobbjával a falba erősített karikába fogódzott, baljával meg mintha a menekülők hadát gyűjtötte volna maga köré; látva a lába előtt háborgó áradatot, a férfi hol egy-egy szót kiáltott, hol csak intett egyet. Szavára vagy intésére meg-megtorpant egy-egy ember a tömegben, s erőlködve, küszködve, kapálózva próbált a férfi közelébe kerülni. Mások, akik már előbb odaértek, a jövevényekben láthatólag felismerték testvéreiket, s támogatva, megtartva, magukhoz húzva e testvéreket, kiszabadították őket a tömegből. S ekképpen ez a vállvetve küzdő maroknyi férficsapat, akár a híd lába, mely kettészeli a vizet, megosztotta a sokaságot, és szembeszállt a menekülők tömegével.

Pillanatonként újabb és újabb küzdők csatlakoztak e férfihoz, mintha csak a földből nőttek volna ki e különös szavak hallatán, e rejtelmes mozdulatok láttán.

Gilbert roppant erőfeszítéssel fölemelkedett; megérezte, hogy itt a menekülés, mivel itt a nyugalom és az erő. Az ácsolatok lángja még egyszer fellobbant, mielőtt elhamvadt volna, s az utolsó fénysugár a férfi arcára esett. Gilbert felkiáltott meglepetésében.

- Inkább én haljak meg, inkább én haljak meg - mondta -, csak ő maradjon életben! Ez a férfi erős, ez megmentheti.

És nemes önmegtagadással magasra emelve a lányt, így kiáltott:

- Balsamo báró úr, mentse meg Andrée de Taverney kisasszonyt!

Balsamo felfigyelt a kiáltásra, mely a tömeg mélyéből szállt föl, akár az írás szava; látta, hogy egy fehér alak emelkedik a zajgó hullámok fölé; kísérete elsöpört előle minden akadályt; elérte Andrée-t, akit még tartott Gilbert elerőtlenedő karja, megragadta, s a hullámzó tömeg hirtelen mozdulatától támogatva magához emelte, mialatt körülnézni sem volt ideje.

Gilbert ajkán még formálódott egy szó; talán most, hogy kieszközölte e különös férfi segítségét Andrée számára, segítséget akart kérni magának is, de már csak annyi ereje volt, hogy ajkát a lány lecsüngő kezére tapassza, s görcsbe ránduló ujjaival letépjen egy darabot a ruhájából ennek az új Eurüdikének, akit elragadott tőle az alvilág.

A végső csók, az utolsó istenhozzád után nem maradt más hátra, csak a halál; az ifjú nem is küszködött tovább ellene; lehunyta a szemét, és haldokolva zuhant egy hullahalomra.

LXVIII

A halottak földje

A nagy sorscsapásokat mindig követi a nyugalom; ijesztő nyugalom ez, és mégis üdvös hatású.

Hajnali két óra lehetett; a Párizs fölött terjengő sűrű fehér gomolygásból a fakó holdfényben élesen rajzolódott ki ez a gidres-gödrös, szomorú térség, amelynek árkaiban a menekülő embertömeg egymás hegyére-hátára zuhant és halálát lelte.

A sápatag holdfényben, mely olykor-olykor elveszett ebben a puha gomolygásban vagy tejes fénnyel szűrődött át rajta, imitt-amott, a földhányások tövében vagy a kátyúkban feltűnt egy-egy tépett ruhájú tetem, lába merev, homloka sápadt, szétterpesztett ujjain iszonyat vagy rimánkodás.

A XV. Lajos tér, a középütt lévő emelvény üszkös romjaiból felszálló sárga és fojtó füsttel, gyászos csatatérre emlékeztetett.

A véres és elhagyatott téren titokzatos árnyak suhantak át fürge léptekkel, meg-megálltak, körülkémleltek, lehajoltak, tovairamodtak: a halál e vámszedői úgy kóválygogtak áldozataik fölött, mint a hollók; az élőket nem foszthatták ki, idecsődültek hát, hogy kirabolják a holtakat, s bosszankodva látták, hogy több társuk már megelőzte őket. Dühösen és riadtan menekültek, ha egy-egy megkésett katona fenyegető szuronyával találták szemben magukat; de nem csupán a hullarablók és az őrök járkáltak a szanaszét heverő halottak sorai között.

Voltak ott mások is, lámpással; kíváncsiskodóknak vélte volna őket az ember. Jaj, de gyászos kíváncsiskodók voltak ezek! Aggódó rokonok és barátok keresték testvérüket, barátjukat, kedvesüket. Egyre-másra jöttek, a legtávolabbi városrészekből is, mivel a gyászos hír szél-sebesen terjedt el Párizs-szerte, s az aggódok nyomban lázas keresésbe fogtak.

Ez talán még szívet tépőbb látványt nyújtott, mint maga a szerencsétlenség.

A sápadt arcokon kirajzolódtak az érzelmek: a kétségbeesése azoknak, akik megtalálták szeretteik hulláját, a sötét bizonytalanság másoknak, akik nem találták, és mohón nézték a folyót, amely közönyösen görgette hullámait.

Azt rebesgették, hogy Párizs város elöljárósága számos holttestet a folyóba dobatott, el akarván titkolni a vétkes mulasztás következtében elpusztultak ijesztően magas számát.

Majd, miután elteltek a siralmas látvánnyal, s végképp megcsömörlöttek tőle, s lábukat meg-áztatta a Szajna vize, és szívüket elszorította a félelem, amelyet az éjszakai folyók árasztanak, továbbmentek onnét, hogy lámpásukkal fürkésszék a térről nyíló utcákat, ahová állítólag sok sebesült elvonszolta magát, részint segítségért, részint, hogy gyötrelmei színhelyéről szabaduljon.

S ha szerencsétlenségükre, a holttestek között találják fájdalmuk tárgyát, az elveszített jó barátot, akkor sikoltozásban tör ki szívszakasztó megdöbbenésük, és a véres színtéren újabb jajongások felelnek egymásnak.

Olykor váratlan zajok verik fel a teret. Hirtelen leesik egy lámpás, és darabokra törik; az életben maradottak kétségbeesetten vetik rá magukat halottjukra, hogy utoljára megcsókolják.

Másféle hangok is hallatszanak ebben az irdatlan temetőben.

A sebesültek, akinek kezük, lábuk tört, mellüket tőr járta át vagy összenyomorította a sűrű tömeg, most hangosan hörögnek vagy rimánkodva nyöszörögnek, mire tüstént odafutnak azok, akik barátjukat remélik megtalálni, de nyomban továbbállnak, ha nem az fekszik ott, akit keresnek.

Hanem a tér végében, a kerttől nem messze, mentőosztag kezd működni, a segítőkész szegény emberek buzgalmával. Egy fiatal sebész - legalábbis sebésznek véli az ember abból a tömérdek eszközből, ami ott van a keze ügyében - odahordatja magához a sebesült férfiakat és nőket; bekötözi őket, s amint szavaiból kivehető, jobban gyűlöli a tetteseket, mint amennyire szánja az áldozatokat.

Egyre biztatja két kisegítőjét, a két herkulesi termetű utcai árust, akik segédkeznek neki a véres színjátékban:

- A szegényeket vegyük előre. Könnyű felismerni őket, majdnem mindig súlyosabb a sebük, és mindig szegényesebb a ruhájuk!

Szavait fülsértő egyhangúsággal ismétli el minden kötözés után, mire egy sápadt homlokú, fiatal férfi, aki lámpással keresgél a halottak között, már másodszor kapja fel a fejét.

A homlokát átszelő széles sebből kibuggyan néhány csepp piros vér; fél karját kidugja zekéje nyílásán, két gomb között; verítékes arcáról egy pillanatra sem tűnik el a mély aggodalom.

Az orvos felszólítását meghallva, mint mondottuk, másodszor is felkapta a fejét, szomorúan nézte a csonkolt végtagokat, amelyeket a sebész, ellentétben vele, szinte kéjesen nézegetett, majd megkérdezte tőle:

- Mondja, uram, miért tesz ön különbséget az áldozatok között?

- Azért, mert a szegényekre senki nem gondol, ha én nem - válaszolta a sebész, fölpillantva erre a kérdésre -, és mert a gazdagokkal van aki törődjék! Fordítsa csak lefelé a lámpását, és világítsa meg az utca kövét: száz szegényre ha jut egy gazdag vagy egy nemes. És valami csoda folytán, amelyet már un a Jóisten is, a nemesek és a gazdagok ebben a szerencsétlenségben megint csak úgy adóztak, ahogy szoktak: egyet ezerért.

A fiatal férfi véres homlokához emelte a lámpását.

- Nos, akkor én vagyok az egyik - mondta harag nélkül -, nemesember létemre másokkal együtt belekeveredtem a tömegbe, fejbe rúgott egy ló, s amikor árokba zuhantam, eltört a bal karom. Azt mondja, hogy olyan nagyon törődnek a gazdagokkal és a nemesekkel? Amint látja, engem sem kötöztek be.

- Önnek van palotája, van... orvosa, menjen haza, hisz tud járni.

- Velem ne törődjék, uram; a húgomat keresem, tizenhat éves szép lány volt, biztos, hogy meghalt, noha nem szegény lány. Fehér ruhát viselt és nyakláncot, kereszttel; igaz, van palotája és van orvosa, de mégis nagyon kérem, feleljen, uram: nem látta valamerre?

- Uram - mondta a fiatal sebész vad hévvel, amiből nyilvánvaló volt, hogy eszméi már régóta fortyognak benne -; uram, engem az emberiség eszméje vezérel; én az emberiségért áldozom életem, s amikor ott hagyom halálos ágyán az arisztokratát, hogy helyette a szenvedő népet istápoljam, akkor az emberiség igaz törvényének engedelmeskedem, amelyet istenként tisztelek. Ez a mai katasztrófa mindenestül az önök műve; az önök jogtiprása, az önök mohósága; viseljék hát a következményeit. Nem, uram, nem láttam a húgát.

És e mennydörgő szónoklat végeztével a sebész ismét munkához lát. Most hoztak oda egy szegény asszonyt, kocsikerék törte el a két lábát.

- Nézze meg - kiáltott még utána Philippe-nek, aki igyekezett minél messzebb kerülni onnét -, nézze meg, vajon a szegények hajtanak be a népünnepélyekre, hogy összetörjék a gazdagok lábát?

Philippe ahhoz az ifjú nemességhez tartozott, amelyből a La Fayette-ek és a Lameth-ek származtak, s maga is nemegyszer hirdette ugyanazokat az eszméket, amelyek most úgy elrémítették ennek a fiatalembernek az ajkán: megvalósulásuk eleven parázsként hullott most vissza rá.

Nehéz szívvel hagyta ott a mentőosztagot, hogy folytassa szomorú kutatómunkáját; nemsokára hallani lehetett fájdalomtól elcsukló, könnyekkel küszködő kiáltását:

- Andrée! Andrée!

Ekkor egy öregember haladt el mellette sietős léptekkel, szürke posztóruhában, bordás harisnyában, baljával botra támaszkodott, a jobbjában tartott olajos papírba csavart mécsessel világított.

Meghallva Philippe jajveszékelését, részvevőn mormolta:

- Szegény fiú!

De mivel láthatóan hasonló dologban járt ő is, továbbment.

Majd hirtelen, mintha megbánta volna, hogy részvétlenül ment el ily nagy fájdalom mellett, s még csak vigaszt sem próbált nyújtani, odaszólt az ifjúnak:

- Uram, bocsásson meg, ha a magam bajával zaklatom fájdalmában, de hát kik segítsék egymást, ha nem azok, akiknek egy a bajuk. Talán... segíthetne nekem. Ön bizonyára régen keresgél, hiszen a mécsese alig pislákol, s nyilván látta már a tér legszörnyűbb részeit.

- Ó, igen, uram, láttam.

- Tudja, én is keresek valakit.

- Akkor nézze meg először a nagy árokban; ott ötvennél is több hullát találhat.

- Ötven halott! Teremtő Isten! Ennyi áldozat egy ünnepségen!

- Ennyi áldozat, uram! Ezer arcot is megnéztem már, de még nem találtam meg a húgomat.

- A húgát?

- Pedig erre volt, valahol ezen a tájon. Egy pad mellett szakadt el tőlem. Azt a helyet már megtaláltam, ahol elszakadtunk, de őt magát sehol sem találom. Most elölről kezdem a kutatást, a bástya felől.

- Merre futott a tömeg, uram?

- Az új házak felé, a Magdolna utca irányába.

- Akkor itt kell lennie valahol, nemde?

- Alighanem, ezért kerestem először itt; de iszonyatos volt a felfordulás. A tömeg erre sodródott, az igaz; de egy szegény lányka, ha megijed, csak futkos összevissza.

- Nemigen gondolnám, uram, hogy szembefutott volna az áradattal; én az utcák felől kezdem a kutatást: tartson velem, egyesült erővel talán többre megyünk.

- Ön kit keres? Talán a fiát? - kérdezte Philippe tétovázva.

- Nem, uram, hanem egy gyereket, akit úgyszólván örökbe fogadtam.

- Elengedte egyedül?

- Ó, ifjú ember az már, tizennyolc vagy tizenkilenc éves. Tudja ő, hogy mit csinál, el akart jönni, nem akadályozhattam meg. Különben is, ki számított ilyen szörnyűségre?... Elalszik a mécsese.

- Látom.

- Jöjjön velem, majd én világítok.

- Köszönöm, nagyon kedves, de csak akadályoznám.

- Ó, attól ne tartson, hiszen így is, úgy is keresgélnem kell magamnak is. Szegény fiú mindig nagyon pontosan járt haza - folytatta az öregember, s elindult az utcák felé -; de az este balsejtelmem támadt. Vártam rá; már tizenegyre járt; a feleségem meghallotta egy szomszéd-asszonytól, hogy mi történt ezen a szörnyű ünnepségen. Vártam még két órát, reménykedve, hátha hazajön; látva, hogy csak nem érkezik meg, arra gondoltam, csúf dolog volna tőlem, ha lefeküdnék, amikor nem tudok róla semmit.

- Tehát a házak felé megyünk? - kérdezte a fiatalember.

- Igen, mint ön is mondta, a tömeg nyilván erre özönlött, és bizonyos, hogy arra tartott. Alighanem arra futott az a szerencsétlen gyerek is! Falusi fiú, nem ismeri a nagyvárosi szokásokat, de még az utcákat sem. Talán életében először járt a XV. Lajos téren.

- Sajnos, uram, az én húgom is vidéki.

- Borzalmas látvány! - mondta az öregember, elfordítva a fejét egy hullahalomtól.

- Pedig itt kell keresni - mondta az ifjú -, s elszántan odatartotta lámpását az egymás hegyén-hátán heverő tetemekhez.

- Ó, borzongok, ha csak ránézek is; én egyszerű ember vagyok, és a pusztítás legyőzhetetlen iszonyodással tölt el.

- Így iszonyodtam én is; ma éjjel azonban megtanultam a leckét. Nézze, itt fekszik egy fiú, tizenhat-tizennyolc éves lehet; megfulladt, nem látok rajta sebet. Őt keresi?

Az öregember erőt vett magán, és odavilágított.

- Nem, uram - mondta -, ez nem az; az enyém fiatalabb; fekete hajú, sápadt arcú.

- Ó, ma éjjel mind sápadtak - válaszolta Philippe.

- Nézze csak - mondta az öregember -, már itt van a Királyi Bútorgyűjtemény. Nézze, mindenütt a küzdelem nyoma. A falon vérfoltok, a vasrúdon cafatok, a rács hegyén szakadt ruhafoszlányok, itt meg azt se tudja az ember, hova tegye a lábát.

- Pedig itt volt, pedig itt volt, egészen bizonyos - motyogta Philippe.

- Mennyit szenvedhettek!

- Jaj, Istenem!

- Mi az?

- Egy fehér ruhafoszlány, itt, a hullák alatt. A húgomon is fehér ruha volt. Adja ide a lámpását, uram, nagyon kérem.

Philippe megfogta a fehér ruhadarabot, amelyet megpillantott az imént. Aztán elengedte, mivel csak fél keze volt, hogy átvegye a lámpást.

- Női ruha foszlánya - kiáltotta -, egy fiatalember kezében, ugyanolyan fehér, mint Andrée ruhája volt... Ó, Andrée! Andrée!

És az ifjú szívszaggató sírásra fakadt.

Most az öregember is odalépett.

- Ő az! - kiáltotta, és széttárta a karját.

Az ifjú felfigyelt erre a kiáltásra.

- Gilbert!... - kiáltott fel most Philippe is.

- Ismeri Gilbert-t, uram?

- Hát Gilbert-t keresi?

A két kiáltás egyszerre hangzott el. Az öregember megfogta Gilbert kezét: jéghideg volt. Philippe kigombolta a fiú mellényét, szétnyitotta az ingét, és megtapintotta a szívét.

- Szegény Gilbert! - mondta.

- Szegény gyermekem! - sóhajtotta az öregember.

- Lélegzik! él!... él, ha mondom! - tört ki Philippe-ből.

- Ó, csakugyan?

- Egészen biztos, dobog a szíve.

- Tényleg! - mondta az öreg. - Segítség! segítség! van amott egy sebész.

- Segítsünk csak rajta mi magunk, uram; az előbb fordultam segítségért ahhoz az orvoshoz, de megtagadta.

- Márpedig az én fiamon segíteni fog! - kiáltotta az öregember nekikeseredve. - Kell hogy segítsen. Jöjjön uram, vigyük oda hozzá Gilbert-t.

- Fél karom van, rendelkezzék vele, uram.

- Én meg öreg vagyok, de majd csak elbírom valahogy. Rajta!

Az öreg megfogta Gilbert vállát; a fiatal férfi a hóna alá vette a két lábát, s így botorkáltak el addig a csoportig, amelyben most is a seborvos volt a hangadó.

- Segítség! segítség! - kiáltotta az öregember.

- A szegények jönnek előbb! - válaszolt a sebész, elveihez híven, és számítva rá, hogy ahányszor így szól, nem marad el a körülállók elismerő moraja.

- Szegény embert hozok - replikázott hevesen az öreg, mérgelődve, hogy a körülállók ilyen bámuló hódolattal adóznak a fiatal sebész zsarnoki magatartásának.

- Majd a nők után - mondta a sebész -; a férfiak erősebbek, jobban bírják a fájdalmat, mint a nők.

- Csak egy érvágás kell, uram - mondta az öregember -, egy sima érvágás segít rajta.

- Hát már megint itt van, nemesuram! - mondta a seborvos, aki előbb látta meg Phillipe-et, mint az öregembert.

Philippe nem válaszolt. Az öreg meg azt hitte, hogy őhozzá szóltak.

- Én nem vagyok nemes - mondta -, szegény ember vagyok; Jean-Jacques Rousseau a nevem.

Az orvos felkiáltott meglepetésében, majd parancsolón intett:

- Helyet - rendelkezett -, helyet a természet fiának! Helyet az emberiség jótevőjének! Helyet Genf polgárának!

- Köszönöm, uram - mondta Rousseau -, köszönöm.

- Valami baja esett, uram? - tudakolta a fiatal orvos.

- Nekem nem, csak ennek a szegény fiúnak itt, ni!

- Ah! szóval ön is - lelkendezett az orvos -, ön is az emberiség ügyét képviseli, akárcsak én!

Rousseau-t annyira meghatotta ez a váratlan diadal, hogy csak néhány érthetetlen szót motyogott.

Philippe roppant zavarban volt, megtudva, hogy szemtől szemben áll a filozófussal, akit nagyra tartott; félrehúzódott.

Rousseau-nak segítettek a még eszméletlen Gilbert-t fölfektetni az asztalra.

Rousseau csak ekkor vette szemügyre azt az embert, akitől segítséget kért. Fiatal férfi volt, egykorú lehetett Gilbert-rel, arcvonásaiban mégsem volt semmi fiatalos. Arca sárgás volt és fonnyadt, mint egy aggastyáné, hideg szemére petyhüdt szemhéj borult, szája lefittyedt, mint az epilepsziásé, ha rájön a rohama.

Inge ujját könyékig felgyűrte, karja véres volt, körötte emberi csonkok: inkább hóhérnak látszott, aki kéjesen űzi mesterségét, nem pedig orvosnak, aki szomorú és magasztos hivatását gyakorolja.

Rousseau neve azonban olyan hatást tett rá, hogy egy időre felhagyott durva viselkedésével: óvatosan feltűrte Gilbert inge ujját, vászonkötéssel elszorította a karját, és megszúrta a vénát.

A vér eleinte csak lassacskán csöpögött; de pár másodperc múlva bőségesen csörgedezett a fiatalság tiszta és nemes vére.

- Úgy, úgy, most már majd rendbe jön - mondta a seborvos -; de nagy kíméletre szorul, csúnyán megnyomták a mellkasát.

- Hadd köszönjem meg, uram - mondta Rousseau -, és hadd fejezzem ki elismerésemet, nem azért, hogy elfogult a szegények javára, hanem, hogy így felkarolja a szegényeket. Minden ember testvér.

- A nemesek is, az arisztokraták is, a gazdagok is? - kérdezte a sebész, és szúrós szeme felparázslott a súlyos szemhéj alatt.

- A nemesek is, az arisztokraták is, a gazdagok is, ha szenvednek - válaszolta Rousseau.

- Bocsásson meg, uram - felelt a seborvos -, én azonban Baudryban születtem, Neuchâtel mellett; svájci vagyok, mint ön, és ezért egy kissé demokrata is.

- Földim! - kiáltott fel Rousseau -, svájci! Hogy hívják, uram, ha szabad kérdeznem, mi a neve?

- Szürke név az, uram, szerény ember viseli, aki most még a tanulmányoknak szenteli életét, hogy majd egykor, miként ön, az emberiség üdvének élhessen: Jean-Paul Marat a nevem.

- Köszönöm, Marat úr - mondta Rousseau-; magyarázza csak a népnek a jogait, ám bosszúra ne ingerelje; mert ha egyszer ez a nép bosszút fog állni, kegyetlensége talán még önt is megdöbbenti.

Marat ajka szörnyű mosolyra húzódott.

- Ó, ha azt a napot megérhetem - mondta -, ha részem lehet annak a napnak az örömében...

Rousseau hallotta, mit mond, és úgy megrémült a hangsúlyától, mint az utas, ha meghallja a távoli égzengés első morajá; átölelte Gilbert-t, és megpróbálta elvinni.

- Két derék embert ide, hogy segítsenek Rousseau úrnak, két szegény embert ide! - kiáltotta az orvos.

- Itt vagyok! Itt vagyok! - ajánlkoztak tízen is.

Rousseau-nak csak ki kellett választania a megfelelőt; rámutatott két izmos teherhordóra, s azok karjukba vették a fiút.

Távozóban elhaladt Philippe mellett.

- Fogja, uram - mondta neki -, itt a lámpa, nekem már nem kell; vegye el.

- Köszönöm, uram; köszönöm - mondta Philippe.

Átvette a lámpást, s míg Rousseau a Mészégető utca felé tartott, ő folytatta a keresgélést.

- Szegény fiú! - dörmögte Rousseau, amikor hátrafordulva látta, hogy eltűnik az eltorlaszolt utcák irányában.

Borzongva folytatta útját, mivel a gyászos térség fölött még egyre ott vijjogott a seborvos metsző hangja:

- A szegényeket! Csak a szegényeket! Vesszenek a nemesek, a gazdagok, az arisztokraták!

HARMADIK KÖTET

LXIX

A visszatérés

Miközben egymást érték a bajok, Taverney úr csodával határos módon menekült meg a veszedelmekből.

Képtelen volt bármiféle testi ellenállásra ezzel a mindent elsöprő erővel szemben, ámde nyugodt vérmérsékletű és szemfüles ember lévén, ügyesen megmaradt annak a csoportnak a közepében, amely a Magdolna utca irányába törekedett.

Ez a csoport nekiverődött a tér kőkorlátjainak, megtört a Királyi Bútorgyűjtemény zegzugos falán, s a két szélén sebesültek és halottak hosszú sorát hagyta hátra, de a magja, még így megtizedelve is, kijutott a veszedelmes helyről.

A férfiak és nők nyüzsgő tömege tüstént szétszéledt a körúton, a szabadban, ujjongva.

Taverney úr s mindazok, akik körötte voltak, megmenekültek a veszedelemből.

Amit most elmondunk, bizony eléggé hihetetlennek tűnnék, ha nem rajzoltuk volna meg kezdettől fogva oly keresetlen őszinteséggel a báró jellemét; de Taverney báró úrnak - Isten bűnéül ne vegye - e szörnyűséges kirándulás alatt egyes-egyedül önmagára volt gondja.

Attól eltekintve, hogy nem sok gyöngédség szorult belé, a báró mindenekelőtt a tettek embere volt, márpedig az efféle jellemek az élet kritikus pillanataiban mindig Caesar tanítását alkalmazzák: *Age quod agis*.

Nem azt állítjuk, hogy de Taverney úr önző volt; mondjuk egyszerűen, hogy figyelmetlen.

Ám mihelyt kiért a körútra, ahol szabadabban mozoghatott, s megszabadulva a halál torkából, visszatérhetett az életbe, egyszóval, mihelyt önmagára talált, először felkiáltott örömében, aztán meg jajgatni kezdett.

Jajgatása csöndesebb volt ujjongásánál, de hallatszott belőle a fájdalom.

- Leányom! - mondta. - Leányom!

Megállt, mozdulatlanul, karját leejtette, szeme üres és kifejezéstelen lett, próbálta felidézni elszakadásuk részleteit.

- Szegény jó ember! - mormolta együttérzőn néhány asszony.

A báró körül gyűrű formálódott, sajnálkozásra vagy inkább kíváncsiskodásra készen.

Taverney úr nem nagyon értett a nép nyelvén. Fölöttébb kényelmetlenül érezte magát a részvevő embergyűrű közepén; megpróbált kitörni belőle, sikerült is kitörnie, és - dicséretére legyen mondva - elindult vissza a tér felé.

Ám az a néhány lépés csak ösztönös megnyilvánulása volt az apai szeretetnek, amely sosem hal ki teljesen az ember szívében. A bárónak nyomban segítségére sietett a józan megfontolás, és megakasztotta lépteit.

Kövessük csak - mert érdemes - gondolatainak tekervényes útját.

Először is, lehetetlen visszajutni a XV. Lajos térre. Ott zűrzavar és pusztulás vár az emberre, s mivel a térről még egyre özönlik a tömeg, szembeszállni vele éppoly értelmetlen volna, mintha valaki bolond fejjel megpróbálna felfelé úszni a schaffhauseni vízesésen a Rajnán.

Továbbá, még ha visszasegítené is a térre egy csodatevő kéz, hogyan keressen meg egy nőt százezer nő között? Miért kockáztassa újból s értelmetlenül az életét, holott ily szerencsés módon elkerülte a halált?

Azután feltámadt a remény, mely feldereng a legsötétebb éjszakában is.

Hiszen Andrée Philippe-pel volt, kart karba öltve, oltalmazta a férfi s a fivér.

Hogy őt, a bárót, ezt a gyenge és roskatag öregembert elsodorták, az csak természetes; de Philippe csupa erő, tűz és lobogás; Philippe-nek acélos a karja; Philippe felel a húgáért, őt nem sodorhatták el: Philippe küzdött és biztosan győzött.

Az önző emberek szokása szerint, a báró felruházta Philippe-et mindazokkal a nemes tulajdonságokkal, amelyeket az önző ember másokban keres, de önmagától megtagad: aki nem erős, nemes lelkű és bátor, az az önző ember szemében szintén önzőnek számít, s ennélfogva vetélytársa, ellenfele, ellensége neki; az ilyen vetélytárs olyan előnyöktől foszthatja meg az önzőt, amelyekre - úgy véli - egyedül ő formálhat jogot a társadalomban.

Ilyeténképpen de Taverney úr meggyőzve okoskodásának erejétől, először is arra a következtetésre jutott, hogy Philippe természetesen megmentette a húgát; majd atyját kezdte keresni, hogy őt is megmentse, s ezzel is eltelt egy kis idő; de az igen valószínű, sőt, egészen bizonyos, hogy utána visszatér a Búbosbanka utcába, mivel haza kellett már vinnie Andrée-t, akit megszédített egy kevéssé ez a nagy hajcihő.

A báró úr tehát hátraarcot csinált, s végigmenve a Kapucinus utcán, kiért a Hódítások terére vagy más néven Nagy Lajos térre, amelyet ma a Győzelmek terének hívnak.

A báró alig húsz lépésre lehetett a palotától, amikor Nicole, aki a kapuban őrködött, s a szomszédasszonyokkal tereferélt, odakiáltott neki:

- Hát Philippe úr? Hát Andrée kisasszony? Ők hol maradtak?

Ugyanis a menekülőktől egész Párizs értesült már a szerencsétlenségről, amelynek nagyságát még túlozta is a rémület.

- Jaj, Istenem! - kiáltott fel a báró ijedten. - Hát ők még nem értek haza, Nicole?

- Nem, uram, nem bizony, színüket se láttuk.

- Bizonyára kerülniük kellett - válaszolta a báró mind nyugtalanabbul, ahogy rendre összeomlottak logikai építményei.

Ezután a báró is kint várakozott az utcán, a jajveszékelő Nicole-lal és La Brie-vel, aki öklét rázta az égre.

- Ó, itt van Philippe úr! - kiáltott fel Nicole leírhatatlan ijedelemmel, ugyanis Philippe egyedül érkezett.

Csakugyan Philippe volt az, zihálva, kétségbeesetten futott a sötétben.

- Ott a húgom? - kiáltotta már messziről, mihelyt megpillantotta a palota kapujában álldogáló csoportot.

- Jaj, Istenem! - jajdult fel a báró, sápadtan és megtántorodva.

- Andrée! Andrée! - kiáltozott a fiatal férfi, ahogy közeledett. - Hol van Andrée?

- Nem láttuk; nincs itt, Philippe úr. Jaj, Istenem, jaj, Istenem, drága kisasszonykám! - sápítozott Nicole, és sírva fakadt.

- És te mit keresel itt? - förmedt rá a báró a fiára, s hogy haragja milyen igazságtalan volt, azt megítélhetik olvasóink, akiket bevezettünk logikájának rejtelmeibe.

Philippe, válasz helyett, csak odalépett, megmutatta véres arcát és törött karját, amely élettelenül csüngött, akár egy korhadt faág.

- Ó, jaj, ó, jaj! - nyögdécselte az öregember. - Andrée, szegény Andrée-m!

Leroskadt a kapu előtt álló kőpadra.

- Előkerítem, ha holt, ha eleven! - fogadkozott Philippe komor arccal.

És máris futott tovább, dühös elszántsággal. Bal karját csak úgy futtában igazította be jobbjával a zubbonya nyílásába. Ez a tehetetlen kar csak akadályozta volna most a tömegben, ha balta van nála, azon nyomban lecsapja.

Ezután történt, hogy a pusztulásnak azon a végzetes mezején, amelyen jártunk már, összetalálkozott Rousseau-val, Gilbert-rel és azzal a vértől csöpögő, baljós sebésszel, aki sokkal inkább a mészárlást irányító pokolbeli szörnyetegnek látszott, mintsem gyógyulást hozó jótékony angyalnak.

Philippe az éjszaka egy részét a XV. Lajos téren töltötte.

Nem tudott elszakadni a Királyi Bútorgyűjtemény falától, ahol ráakadtak Gilbert-re, egyre azt a fehér selyemdarabkát nézte, amelyet a fiúnál találtak, egyre azt morzsolgatta az ujjai között.

Végül, amikor keleten már derengett a hajnal, Philippe elcsigázva, halottsápadtan, már-már leroskadva a fakó tetemek közé, furcsamód szédelegve, s váltig reménykedve, amint apja is reménykedett, hogy Andrée közben hazatért, vagy valami módon hazakerült már, elindult visszafelé a Búbosbanka utcába.

Már messziről meglátta a csoportot a kapuban, ugyanúgy, ahogy otthagyta őket.

Megértette, hogy Andrée nem került elő, s megtorpant.

A báró is meglátta őt.

- No? - kiáltott oda Philippe-nek.

- Mi az? Hát a húgom nem jött haza? - kérdezte Philippe.

- Sajnos, nem - válaszolt egyszerre a báró, Nicole és La Brie.

- Hír, értesülés, remény? Semmi?

- Semmi!

Philippe leroskadt a palota kőpadjára; a báró vadul felüvöltött.

Ugyanebben a pillanatban egy fiáker tűnt fel az utca végében, döcögve közeledett és megállt a palotával szemközt.

Aléltnak látszó, félrebicsaklott női fejet láttak a kocsi ablaküvegén át. Philippe felriadt erre a látványra, s odaugrott.

A fiáker ajtaja kinyílt, egy férfi szállt le, karjában tartva az élettelen Andrée-t.

- Meghalt, meghalt!... Itt hozzák! - hördült fel Philippe térdre borulva.

- Meghalt! - hebegett a báró. - Ó, uram, tényleg meghalt?

- Nem hiszem, uraim - válaszolta nyugodtan a férfi, aki Andrée-t tartotta -, merem remélni, hogy de Taverney kisasszony csak elájult.

- Ó, a varázsló, a varázsló! - kiáltotta a báró.

- Balsamo gróf úr! - mormolta Philippe.

- Személyesen, báró úr, s hozzá volt olyan szerencsés, hogy meglássa de Taverney kisasszonyt abban a szörnyű kavarodásban.

- Hol, uram? - kérdezte Philippe.

- A Királyi Bútorgyűjtemény közelében.

- Csakugyan - hagyta helyben Philippe.

Majd az öröm hangjáról hirtelen a sötét gyanakvás hangnemére váltott:

- Jó sokára hozta haza, gróf!

- Uram - felelte Balsamo megütközés nélkül -, könnyen beláthatja, hogy milyen nehéz helyzetben voltam. Nem tudván, hol lakik a kisasszony, az embereimmel de Savigny márkinéhoz vitettem, aki kedves ismerősöm, és a királyi istállók közelében lakik. Ott ez a derék fiú, akit itt láthatnak, s aki segített föltámogatni a kisasszonyt... Jöjjön csak ide, Comtois.

Így szólván Balsamo intett, mire egy ember lépett le a fiákerről a királyi kocsisok libériájában.

- Ott ez a derék fiú - folytatta Balsamo -, aki a királyi fogatosoknál szolgál, ráismert a kisasszonyra, mivel egy este ő hozta el a Muette kastélyból ebbe a palotába. A kisasszony csodálatos szépségének köszönheti ezt a szerencsés véletlent. Beültettem magam mellé a kocsiba, és most illő tisztelettel átadom önöknek de Taverney kisasszonyt, aki koránt sincs olyan rosszul, mint önök vélik.

Mondókáját befejezve, a lányt a lehető legnagyobb kíméletességgel atyjának és Nicole-nak karjába adta.

A báró ekkor megérezte, hogy könny reszket a szempilláján, s noha elérzékenyülésén ugyancsak megrendülhetett, hagyta, hadd peregjen le a könnycsepp ráncos arcára. Philippe ép fél kezét nyújtotta Balsamónak.

- Uram - szólt hozzá -, tudja a címemet, tudja a nevemet. Kérem, adjon rá módot, hogy meghálláljam, amit értünk tett.

- Kötelességemet teljesítettem, uram - válaszolta Balsamo. - Nem élveztem-e vendégszeretetüket?

S nyomban elbúcsúzva, már indult is, nem akarván válaszolni a bárónak, aki tessékelte befelé a házba.

De aztán visszafordult, s így szólt:

- Bocsánat, elfelejtettem megadni de Savigny márkiné pontos címét; a Saint-Honoré utcában lakik, a feuillantinus kolostor közelében. Ezt azért említem, hátha de Taverney kisasszony illőnek érzi majd, hogy meglátogassa a márkinét.

E magyarázatokban, e körülményeskedésben, a bizonyítékoknak e halmozásában volt valami finom tapintatosság, ami mélyen megindította Philippe-et, sőt a bárót is.

- Uram - mondta a báró -, leányom az életét köszönheti önnek.

- Tudom, uram - válaszolta Balsamo -, s büszke és boldog vagyok.

És Comtois kíséretében, aki nem fogadta el Philippe erszényét, Balsamo most már csakugyan visszaült a fiákerba, és elhajtatott.

Szinte ugyanabban a pillanatban Andrée is kinyitotta a szemét, mintha Balsamo távoztával véget ért volna ájulása.

De pár percig még néma maradt, s a szeme elmeredt kábán.

- Istenem! Istenem! - sóhajtozott Philippe. - Csak félig adta volna vissza az Isten? Talán csak nem háborodott meg?

Andrée láthatóan megértette a szavait, és a fejét rázta. De tovább is néma maradt, mint akit titokzatos erő tart fogva.

Csak állt ott, s kinyújtott karjával arrafelé mutatott, amerre Balsamo eltűnt az előbb.

- Gyerünk, gyerünk - unszolta őket a báró -, fejezzük már be. Támogasd be a húgodat, Philippe.

A fiatal férfi ép karjával támogatta Andrée-t. A lány másik felől Nicole-ra támaszkodott, s úgy rakta a lábát, mint az alvajáró, így ment át a palotán, el a kerti lakig.

Csak ott jött meg a szava.

- Philippe!... Atyám! - mondta.

- Megismer! Megismer! - örvendezett Philippe.

- Persze hogy megismerlek; de mi történt, teremtő Isten?

S Andrée újra lehunyta a szemét, ezúttal azonban nem ájult el, hanem békés, nyugodt álomba merült.

Csak Nicole maradt ott Andrée-val, levetkőztette, és ágyba fektette.

Philippe visszatérve a saját szobájába, már ott találta az orvost, akit az előrelátó La Brie kerített, mihelyt csillapult Andrée-ért érzett aggodalmuk.

A doktor megvizsgálta Philippe karját. Nem tört el, csak kificamodott. Ügyes mozdulattal visszaigazította a vállát az ízületbe, ahonnan kiugrott.

Ezután Philippe, aki még most is aggódott a húgáért, Andrée ágyához vezette az orvost.

A doktor megtapogatta a lány pulzusát, meghallgatta a lélegzetvételét, és elmosolyodott.

- A húga olyan nyugodtan és ártatlanul alszik, akár egy gyerek - mondta. - Hagyja aludni, lovag, semmi mást ne tegyen.

A báró, fia és leánya felől nyugodtan, már rég az igazak álmát aludta.

LXX

De Jussieu úr

Ha újra visszatérünk a Mészégető utcai házba, ahová de Sartines úr elküldte ügynökét, ott találjuk Gilbert-t május harmincegyedikének reggelén: egy matracon fekszik, méghozzá Thérèse szobájában, körötte Thérèse és Rousseau néhány szomszédjukkal, s őt bámulják, gyászos tanúját a nagy eseménynek, amelytől még ekkor is borzongott egész Párizs.

A sápadt, véres Gilbert kinyitotta a szemét, és mihelyt eszméletre tért, úgy nézett körül, fölemelkedve, mintha még most is a XV. Lajos téren volna.

Eleinte mély nyugtalanság, aztán sugárzó öröm tükröződött vonásain; majd ismét bánat felhőzte arcát, eltakarva az örömöt.

- Fáj valamije, barátom? - kérdezte Rousseau, s aggodalmasan fogta meg a kezét.

- Ó, vajon ki mentett meg? - kérdezte Gilbert. - Ugyan, ki gondolt rám, szegény elhagyottra?

- Az mentette meg, fiacskám, hogy még nem halt meg egészen; és az gondolt magára, aki gondot visel mindnyájunkra.

- Mindegy, akkor is oktalanság belekeveredni ilyen tömegbe - dohogott Thérèse.

- Úgy, úgy, bizony oktalanság! - visszhangozták kórusban a szomszédok.

- Ej, hölgyeim - szólt közbe Rousseau -, nem lehet szó oktalanságról, ahol nincsen nyilvánvaló veszély, márpedig egy tűzijáték megtekintése nyilvánvalóan nem veszélyes dolog. Nem oktalan az, aki bajba kerül ilyenkor, hanem szerencsétlen; mi sem jártunk volna különbül.

Gilbert körülnézett, s látva, hogy Rousseau lakásában van, mondani akart valamit.

Ám az erőlködéstől orrán, száján elindult a vér; elvesztette eszméletét.

Rousseau-nak erről már előre szólt az orvos a XV. Lajos téren, s így most nem ijedt meg; tudta, hogy ez be fog következni, azért is fektette betegét külön, egy lepedő nélküli matracra.

- Most pedig - mondta Thérèse-nek - fektesse le a fiút.

- Ugyan hová?

- Ide, az ágyamba.

Gilbert meghallotta; olyan nagyon gyönge volt, hogy nem tudott nyomban megszólalni, de kínos erőfeszítéssel újra kinyitotta a szemét.

- Ne - mondta erőlködve -, ne; fel!

- Vissza akar kerülni a szobájába?

- Igen, igen, kérem!

És inkább a szemével, mintsem a szájával mondta el kívánságát, amelyet a szenvedésnél hatalmasabb emlék sugallt, s lelkében láthatólag elfojtotta az értelem hangját.

Rousseau, aki hallatlanul érzékeny természetű volt, bizonyára megértette, mert így szólt:

- Jól van, fiacskám, majd fölvisszük a szobájába. Nem akar zavarni bennünket - fordult oda Thérèse-hez, aki buzgón helyeselt.

Ezért úgy döntöttek, hogy Gilbert-t mindjárt fel is viszik a padlásszobába, ahová vágyott.

Déltájban Rousseau a tanítványa ágyánál töltötte el azt az időt, amelyet egyébként kedvenc növényeinek rendezgetésére szokott fordítani. A fiú, hogy egy kissé magához tért, halkan, el-elhaló hangon előadta a szerencsétlenség részleteit.

Azt nem árulta el, miért nézte meg a tűzijátékot; azt mondta, csak a kíváncsiság vitte a XV. Lajos térre.

Rousseau, hacsak varázsló nem volt, nem sejthette az igazságot. Nem is mutatott hát meglepetést, beérte korábbi kérdéseivel, mindössze a legnagyobb türelemre intette Gilbert-t. Még azt a ruhadarabkát sem említette neki, amelyet a kezében találtak, s amelyet Philippe vett el tőle.

Beszélgetésük még izgalmasabbá vált azáltal, hogy mindkettőjük számára oly érdekes és a való igazsághoz oly közel járó dolgokat kerülgetett; egészen elmerültek benne, amikor odakintről hirtelen meghallották Thérèse lépteit.

- Jacques! - mondta Thérèse -; Jacques!

- No, mi az?

- Talán most meg hozzám jött egy herceg - jegyezte meg Gilbert, bágyadt mosollyal.

- Jacques! - kiabálta Thérèse, s a hangja egyre közelebbről hallatszott.

- Nos, halljam már, mit akarnak tőlem?

Thérèse megjelent.

- Jussieu úr van odalent - mondta -, értesült róla, hogy maga ott járt az éjjel, és most azt akarja tudni, nem sebesült-e meg.

- Ez a derék Jussieu! - mondta Rousseau. - Kiváló ember ő is, hasonlóan azokhoz, akik hajlamuk szerint vagy belső ösztönzésre fordulnak a természethez, minden jónak kútforrásához. Maradjon nyugton, Gilbert, ne mozduljon, mindjárt jövök vissza.

- Jó, köszönöm - mondta a fiatalember.

Rousseau kiment.

Jóformán még ki sem lépett, amikor Gilbert kínnal-keservvel föltápászkodott s odavonszolta magát a padlásablakhoz, ahonnét rá lehetett látni Andrée ablakára.

Az erőtlen, majdhogynem eszméletlen fiatalember csak a legnagyobb kínnal volt képes felkapaszkodni a zsámolyra, kitaszítani a nyílás zárófedelét, s megvetni lábát a tetőgerincen. A végén mégiscsak sikerült; de ahogy odaért, a szeme előtt elborult a világ, a keze reszketett, vér jelent meg az ajkán, és Gilbert lezuhant a padlóra.

Ebben a pillanatban ismét kinyílt a padlás ajtaja, és belépett Jean-Jacques, megelőzve de Jussieu urat, akivel nem győzött udvariaskodni.

- Csak óvatosan, kedves tudós uram! Most hajoljon le... lépcsőfok jön - mondta Rousseau -; hiába, ez nem palota!

- Köszönöm, szerencsére jó a szemem, jó a lábam - mondta a tudós botanikus.

- Látogatója van, kedves Gilbert - mondta Rousseau, és az ágyra pillantott. - Teremtő Isten! Hová lett? Fölkelt, ez a szerencsétlen!

És meglátva a nyitott tetőablakot, Rousseau már-már elkezdte atyai szidalmait.

Gilbert nagy nehezen föltápászkodott, és elhaló hangon mondta:

- Kellett a levegő.

Nem lehetett megszidni érte, a szenvedés szemmel látható volt ezen az elgyötört arcon.

- Tényleg szörnyű meleg van itt - szólt közbe de Jussieu úr -; de mutassa csak a pulzusát, fiam, tudniillik én orvos is vagyok.

- És számos más orvosnál többet ér - mondta Rousseau -, mivel ugyanolyan jól orvosolja a lelket is, mint a testet.

- Ilyen megtiszteltetés... - motyogta Gilbert elhaló hangon, igyekezve eltűnni a szemük elől szegényes ágyában.

- Jussieu úr mindenképpen meg akarta nézni magát - mondta Rousseau -, és én elfogadtam az ajánlkozását. Nos, kedves doktor, mit szól ehhez a mellkashoz?

Az anatómus ügyesen végigtapogatta a csontokat, s figyelmesen kihallgatta a mellüreget.

- Odabent nincs baj - mondta. - De ki szorította a karjába ekkora erővel?

- Sajnos, uram, maga a Halál - felelte Gilbert.

Rousseau meglepődve pillantott a fiatalemberre.

- Hát megnyomorgatták, fiacskám, alaposan megnyomorgatták; de az erősítők, a jó levegő és a pihenés rendbe hozza majd.

- Pihenés... arról szó sem lehet - mondta Gilbert, és Rousseau-ra pillantott.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte de Jussieu úr.

- Gilbert eljegyezte magát a munkával, kedves uram - felelte Rousseau.

- Jó, jó, de ilyenkor nem dolgozik az ember.

- A megélhetésért mindennap dolgozni kell, mert mindennap élünk.

- Ó, nem eszik maga olyan sokat, a hársfatea pedig nem sokba kerül.

- Akármilyen kevésbe kerül is, uram - mondta Gilbert -, alamizsnát nem fogadok el.

- Bolond maga - jegyezte meg Rousseau -, és ez már igazán több a soknál. Jegyezze meg magának, hogy ennek az úrnak az utasításaihoz kell igazodnia, mivel ő lesz az orvosa, ha tetszik, ha nem. Képzelje el - fordult oda de Jussieu úrhoz -, könyörgött, hogy ne hívjak orvost.

- Miért?

- Mert az pénzembe kerül, ő meg rátarti.

- De hiszen - vetette ellene de Jussieu úr, mind nagyobb érdeklődéssel nézve Gilbert kifejező és finom vonásait -, de hiszen akármilyen rátarti is valaki, csak annyit tehet, amennyire képes... Vagy talán munkaképesnek tartja magát? Hiszen csak a padlásablakig ment el, s máris összeesett.

- Igaz - motyogta Gilbert -, gyönge vagyok, tudom.

- Nos, akkor pihenje ki magát, főként kedélyileg. Olyan ember vendégszeretetét élvezi, akivel mindenki számol, csak a vendége nem.

Rousseau boldogan hallgatta a nagyúr finom bókját, megragadta de Jussieu kezét, és megszorította.

- Azonkívül - folytatta de Jussieu úr - élvezheti majd a király és a hercegek atyai gondoskodását is.

- Én? - kiáltott fel Gilbert.

- Maga hát, mint az ünnepségnek szerencsétlenül járt áldozata. A trónörökös úr, meghallván, mi történt, szívszaggató jajgatásban tört ki. A trónörökösné, aki már készülődött Marlyba, Trianonban marad, hogy közvetlenül nyújthasson segítséget a bajbajutottaknak.

- Ó, igazán? - szólt Rousseau.

- Úgy bizony, kedves filozófus uram, és városszerte csak arról a levélről beszélnek, amelyet de Sartines úrnak írt a trónörökös.

- Nem hallottam róla.

- Gyermeteg, egyszersmind megható história. A trónörökös járandósága havi kétezer tallér. Ma reggel nem érkezett meg idejében a havi összeg. A herceg dühösen járkált fel s alá; több ízben sürgette a tárnokmestert, s amikor végre megkapta tőle a pénzét, két kedves sor kíséretében tüstént elküldte Párizsba de Sartines úrnak, aki mindjárt megmutatta nekem a levelet.

- Ó! Szóval találkozott ma de Sartines úrral? - kérdezte Rousseau nyugtalankodva vagy inkább gyanakvón.

- Igen, éppen tőle jövök - válaszolta de Jussieu úr egy kissé zavartan -; virágmagokat akartam kérni tőle; egyszóval - fűzte hozzá sietve -, a trónörökösné Versailles-ban marad, hogy ápolja a betegeit és a sebesültjeit.

- A betegeit, a sebesültjeit? - ismételte Rousseau.

- Igen, nemcsak Gilbert úr került bajba, ezúttal a nép csak részleges adót fizetett a szerencsétlenségben: úgy hírlik, a sebesültek között sok a nemes is.

Gilbert elmondhatatlan aggodalommal, mohón hallgatta; úgy érezte, a híres természettudós szájából bármely pillanatban meghallhatja Andrée nevét.

De Jussieu úr felkelt a helyéről.

- Tehát vége a vizsgálatnak? - kérdezte Rousseau.

- A betegnek már nem lesz többé szüksége a tudományunkra; jó levegő, kevés mozgás... erdő. Igaz is... majd elfelejtettem...

- Ugyan mit?

- Jövő vasárnap egy kis botanikai felderítésre megyek a marlyi erdőbe; hajlandó elkísérni, nagyérdemű kollégám?

- Ó, nevezzen inkább méltatlan csodálójának - szabadkozott Rousseau.

- Remek sétaalkalom a sebesültünknek... Hozza magával.

- Olyan messzire?

- Egy ugrás ide; egyébként, a kocsim elvisz Bougivalba: eljövök magukért... A Hercegnő útján megyünk Luciennes-ig, s onnan tovább Marlyba. A botanikus lépten-nyomon megáll; sebesültünk hozza a tábori székeinket... mi ketten szedjük a növényeket, ő meg éli világát.

- Hogy ön milyen szeretetreméltó, kedves tudós uram - mondta Rousseau.

- Hagyja csak, nem érdek nélkül vagyok ilyen; úgy tudom, nagy munkába fogott a moha-fajtákról, én meg még csak tapogatózom ezen a területen: ön fog irányítani.

- Ó! - szaladt ki Rousseau száján az örvendező felkiáltás.

- S ott majd harapunk is valamit - tette hozzá a botanikus -, az árnyékban, a pompás virágok között; rendben van?

- Tehát vasárnap lesz ez a gyönyörű kirándulás. Rendben van... Megint tizenöt évesnek érzem magam; már előre élvezem a boldogságot - mondta Rousseau olyan önfeledt örömmel, mint egy gyerek.

- Maga pedig, barátocskám, addig is eddze a lábát.

Gilbert köszönésfélét rebegett, amit de Jussieu úr már nem hallott meg, mivel a két botanikus közben magára hagyta Gilbert-t gondolataival, s legfőképpen aggodalmaival.

LXXI

Az élet visszatér

Míg Rousseau azt hitte, hogy sikerült tökéletesen megnyugtatnia betegét, és Thérèse széltében-hosszában mesélte a szomszédasszonyoknak, hogy hála a tudós Jussieu doktor előírásainak, Gilbert túl van minden veszélyen, az általános bizakodásnak ebben az időszakában a fiatalember olyan súlyos veszedelembe sodródott, amilyenbe nyakasságával és szüntelen ábrándozásával csak sodródhatott.

Rousseau sosem bízott senkiben annyira, hogy a lelke mélyén ne maradt volna egy adag bizalmatlanság is, megtámogatva szilárd filozófiai okoskodással.

Tudva, hogy Gilbert szerelmes, sőt, rajtakapva, hogy fellázad az orvosi rendelkezések ellen is, úgy vélte, hogy a fiú megint csak visszaesik hibáiba, ha nagyon szabadjára ereszti.

Rousseau tehát, gondos családatya módján, még gondosabban zárogatta Gilbert padlásszobájának lakatját, mint valaha, *in petto*[15] megengedve neki, hogy odamenjen az ablakhoz, de megakadályozva, hogy kilépjen az ajtón.

Elmondani sem lehet, hogy ez a nagy gondosság, amely börtönné változtatta a padlásszobát, mennyire felingerelte Gilbert-t, aki most már vadabbnál vadabb terveket forgatott a fejében.

Némely szellemeket megtermékenyít a kényszer.

Gilbert gondolatai most már csak Andrée körül jártak, egyre azon tűnődött, mily édes boldogság lenne látni őt, és figyelni - ha csak messziről is - lassú lábadozását.

De Andrée nem mutatkozott a nyaraló ablakában. Nicole hordta a gyógyteáit porcelán tálcán, Taverney úr rótta a kis kertet, s hogy szellemét ébren tartsa, dühödten tubákolt: Gilbert mindössze ennyit látott, ha epekedve vallatta a szobák mélyét vagy az áthatolhatatlan falakat.

Mindamellett, a látottak megnyugtatták valamennyire, minthogy betegségre vallottak, nem halálra.

„Amott - gondolta -, az ajtó mögött vagy talán a spanyolfal mögött lélegzik, sóhajtozik és szenved imádatom tárgya; ha megmutatkoznék előttem, homlokomat ellepné a veríték, tagjaimat elfogná a reszketés; életem az övé, őáltala lélegzem kettőnkért."

Ekkor Gilbert kihajolt padlásablakából olyan mélyen, hogy a kíváncsi Chon egy órán belül hússzor is azt hitte, hogy mindjárt lezuhan; Gilbert gyakorlott szemmel méregette a szobafalakat, a padozatot, a nyaraló arányait, és fejben pontos tervrajzot készített: itt alszik de Taverney úr, itt van az éléskamra, a konyha, ez itt Philippe hálószobája, ez Nicole hálófülkéje, és végül ez itt Andrée szobája, a szentély: az életét adná érte, ha csak egy napig ott lehetne, térdre borulva, az ajtajában.

Ez a szentély, Gilbert elképzelése szerint, tágas helyiség volt a földszinten, előszobával, amelyből üvegezett fülke volt elrekesztve, feltehetőleg ott állt Nicole ágya, legalábbis ahogy Gilbert elképzelte.

---

[15] Itt: hallgatólagosan. (latin)

- Ó! - tört ki néha szinte eszelősen, dühös féltékenységi rohamában -, ó, milyen boldogok, akik a kertben járhatnak, ahová szobám és a lépcsőház ablaka nyílik! Boldogok a közönyösek, akik az udvar homokját tapossák! Éjjel milyen jól lehet hallani onnét Andrée kisasszony nyögdécselését és sóhajtozását.

A vágytól a megvalósításig hosszú az út; de a csapongó képzelet mindent közelebb hoz: van rá módja. A lehetetlenben megtalálja a lehetségest, hidat ver a folyón, létrát támaszt a hegyeknek.

Eleinte Gilbert naphosszat csak epekedett.

Majd arra gondolt, hogy azok az irigyelt boldogok hozzá hasonló, közönséges halandók, lábuk van, hogy a kertben járkáljanak, s kezük, hogy ajtót nyissanak. A végén elképzelte, milyen boldogság is lenne titkon besurranni ebbe a tiltott házba, s fülét rátapasztani a zsalugáterekre, amelyeken átszűrődnek a benti zajok.

Gilbert sosem érte be a kívánságokkal, nyomban a tettek mezejére lépett.

Állapota különben is rohamosan javult. Az ifjúságban buzog az életerő. Három nap elteltével, Gilbert, akit a láz is serkentett, ugyanolyan erősnek érezte magát, mint azelőtt.

Azt fontolgatta, hogy mivel Rousseau bezárta, elhárult előle az egyik legnagyobb nehézség: most már nem a kapun át kell bejutnia de Taverney kisasszonyhoz.

A kapu ugyanis a Búbosbanka utcáról nyílt; Gilbert, aki a Mészégető utcában volt bezárva, nem mehetett ki az utcára, ennélfogva ajtónyitogatással sem kellett bajlódnia.

Maradtak az ablakok.

Padlásszobájának ablaka alatt negyvennyolc lábnyi mélység tátongott.

Hacsak nem részeg valaki, vagy el nem ment egészen az esze, meg sem kísérli a leereszkedést.

- Mégiscsak jó találmány az ajtó - mondogatta, öklét harapdálva -, és Rousseau úr, a filozófus, minden ajtót bezár előttem!

Leverheti a lakatot, az igaz, de akkor aztán reménye sincs többé, hogy visszatérhessen ebbe a vendégszerető házba!

Megszökött Luciennes-ből, megszökjék a Mészégető utcából, mint ahogy megszökött Taverneyből is: mindig csak szökjék? A végén majd már nem mer a szemébe nézni senkinek, mert csak a hálátlanság és a könnyelműség vádját olvassa ki az emberek tekintetéből.

- Nem, Rousseau úr nem fog megtudni semmit.

Lekuporodott a padlásablak mellé, és így folytatta:

- Kezemmel és lábammal, a szabad ember természet adta eszközeivel, megkapaszkodom a tetőcserepekben, és az ereszcsatorna mentén, amely nagyon keskeny ugyan, de legalább egyenes, s ennélfogva két pont között a legrövidebb utat jelenti, eljutok, ha ugyan eljutok, a szomszédos padlásablakig.

Az a padlásablak már a lépcsőházból nyílik.

Ha nem jutok el odáig, leesem a kertbe, ez zajjal jár, kifutnak a házból, fölemelnek, rám ismernek; gyönyörű, fenséges, költői halál; elsiratnak: nagyszerű vég!

Ha eljutok odáig, amint nagyon remélem, bebújok a lépcsőház ablakán; mezítláb lemegyek az első emeletre, amelynek az ablaka szintén a kertre néz, tizenöt lábnyira a földtől. Leugrom...

Sajnos, ott már nem segít sem erő, sem ügyesség!

Igaz, hogy ott a lugas, az még jó valamire...

Igen ám, de a lugas beszakad, korhadtak a lécek, én meg lebukfencezem, alászolgája fenséges és költői halál; ott heverek mészportól fehéren, szakadt ruhában, szégyenkezve, mint a pórul járt körtetolvaj; förtelmes elgondolni is! Taverney úr megbotoztat a házmesterrel, vagy La Brie-vel kitépeti a fülemet.

Nem jó. Van itt vagy húsz madzag, kötelet sodrok belőlük; Rousseau úr szavajárása szerint: szalmaszálakból lesz a kéve is.

Kölcsönveszem Thérèse asszony madzagjait egy éjszakára, összecsomózom őket, és ha szerencsésen leérek az első emeleti ablakhoz, a kötelet odaerősítem a kis erkélyhez vagy az esőcsatornához, és leereszkedem a kertbe.

Gilbert megvizsgálta a tetőereszt, szétbontotta a madzagokat, hogy megmérje a hosszukat, szemmel fölbecsülte a magasságot, s erősnek és elszántnak érezte magát.

A madzagokat egybesodorta, majd összecsomózva őket, tartós kötelet készített; a padlás gerendájára függeszkedve kipróbálta, hogy milyen erős, és örömmel látva, hogy az erőlködéstől csak egyszer hányt vért, elszánta magát az éjszakai kirándulásra.

Hogy jobban elaltassa Jacques úr és Thérèse gyanúját, betegnek tette magát, és ágyban maradt két óráig, amikor Rousseau, ebédje végeztével, elindult sétájára, ahonnan csak este szokott megtérni.

Gilbert olyan álmosnak tette magát, mint aki föl sem akar ébredni másnap reggelig.

Rousseau azt mondta, hogy este házon kívül vacsorázik, s ezért különösen örül, hogy Gilbert-t ilyen megnyugtató állapotban látja.

Miután ily szépen megnyugtatták egymást, elváltak.

Rousseau távoztával Gilbert ismét szétbontotta a madzagjait, s most jó erős kötelet font belőlük.

Újra végigtapogatta az ereszt és a tetőcserepeket, azután a kertet kémlelte, míg be nem alkonyult.

LXXII

Légi utazás

Gilbert már felkészült az ellenséges kertbe való leereszkedésre - magában így hívta ugyanis Taverneyék házát -, és padlásablakából elmélyült figyelemmel kémlelte a terepet, akárcsak ütközet előtt a jó hadvezér, amikor abban a néma és mozdulatlan házban történt valami, ami felkeltette filozófusunk figyelmét.

Egy kő repült át a kert falán, s laposan nekicsapódott a ház falának.

Gilbert annyit tudott már, hogy ok nélkül nincsen okozat; látván az okozatot, kezdte az okot keresni.

Mélyen kihajolt, de nem sikerült felfedeznie, hogy ki dobta be az utcáról a követ.

Csak annyit látott még - és nyomban megértette, hogy amit lát, szoros összefüggésben áll az iménti jelenettel -, csak annyit látott, hogy lassan kinyílik az egyik földszinti helyiség zsaluja, és a nyílásban megjelenik Nicole figyelő ábrázata.

Nicole láttán Gilbert visszahúzódott a padlásszobájába, de egy pillanatra sem vesztette szem elől az izgatott lányt.

Nicole, miután végigkémlelte valamennyi ablakot, de kivált a ház ablakait, kilépett rejtekéből, és kiszaladt a kertbe, mintha csak a lugasba igyekezne, ahová csipkéket teregetett ki száradni a napra.

A kő, amelyet Nicole-hoz hasonlóan Gilbert sem tévesztett szem elől, a lugashoz vivő útra esett, Gilbert látta, hogy a lány belerúg a kőbe, amely e pillanatban ily fontos szerepet játszott, majd játékosan tovább rugdalja, míg el nem ér a lugas alatti virágágyig.

Ott Nicole fölnyúlt, hogy leszedje a csipkéket, az egyiket leejtette, majd körülményeskedve fölemelte a földről, s közben fölvette azt a követ is.

Gilbert még nem tudta mire vélni a dolgot; de látva, hogy Nicole úgy bontja fel a követ, mint az ínyenc a diót, s hogy papírhéjat hánt le róla, egyszeriben megértette, miért érdemel olyan nagy figyelmet ez az égből pottyant küldemény.

Egy szó mint száz, a kő egy levélkébe volt belecsavarva.

A ravasz lány egy szempillantás alatt kibontotta, átfutotta, zsebre dugta, s a csipkéi már nem is érdekelték tovább, mivel amúgy is megszáradtak.

Gilbert azonban fejcsóválva állapította meg magában, a nőket lenéző férfiak önteltségével, hogy Nicole csakugyan szemérmetlen egy nőszemély, s ő maga meg egészséges erkölcsi érzékről és józan ítélőképességről tett tanúbizonyságot, amikor olyan hirtelen és elszántan szakított ezzel a lánnyal, akihez szerelmes levélkéket küldözgetnek a falon át.

De így okoskodván, Gilbert, ki az imént oly szépen elmélkedett az okokról és az okozatokról, most olyan okozatot ítélt el, amelynek talán éppen maga volt az oka.

Nicole visszament a házba, majd újból kijött, de ezúttal zsebre dugta a kezét.

Majd kulcsot vett elő a zsebéből; Gilbert látta, hogy megvillan az ujjai között; azután a lány sebtében kicsúsztatta a kulcsot a kert kiskapuja alatt; ez a kertészbejáró az utcai fal túlsó végében nyílt, a nagykapuval párhuzamosan.

- Aha! - mondta Gilbert -, értem már: szerelmes levél és találka. Nicole nem vesztegeti az idejét. Talán megint szeretője van?

És Gilbert olyan csalódottan ráncolta homlokát, mint aki arra számított, hogy távozása betölthetetlen űrt hagy az elárvult nő szívében, és most nagy megdöbbenéssel tapasztalja, hogy azt az űrt tökéletesen betöltötték.

- A végén még meghiúsítja tervemet - füstölgött Gilbert, ezzel az álokkal próbálva leplezni bosszúsága valódi indítékát. - Annyi baj legyen - folytatta kisvártatva -, legalább meglátom a boldog halandót, aki nyomdokaimat követi Nicole kisasszony kegyeiben.

Gilbert, olykor legalábbis, tökéletes biztonsággal ítélte meg a helyzetet; nyomban kiszámította, hogy iménti felfedezése, amelyről senki nem tud, olyan előnyhöz juttatja Nicole-lal szemben, amelyet alkalomadtán kihasználhat még, mivel ismeri Nicole titkát, letagadhatatlan részleteivel együtt, Nicole viszont mit sem sejt az övéről, s még gyanút sem foghat, mivel nem ismeri a részleteket sem.

Gilbert-nek feltett szándéka volt, hogy alkalomadtán élni fog előnyével.

E nagy jövés-menés közepette végre leszállt a várva várt alkony.

Gilbert-t most már csak az aggasztotta, hogy Rousseau váratlanul hazatér, s meglepi őt a tetőn vagy a lépcsőn, vagy ne adj' Isten, üresen találja a szobáját. Ha ez utóbbi bekövetkeznék, a genfi filozófus dühe nem ismerne határt; Gilbert úgy vélte, hogy dühkitörését elháríthatja, ha levelet hagy neki az asztalkán.

A levél így szólt:

> *Kedves, nagyra becsült pártfogóm!*
>
> *Kérem, ne legyen rólam rossz véleménnyel, amiért figyelmeztetése, sőt, parancsa ellenére merészkedtem elmenni hazulról. Hamarosan visszajövök, hacsak bajom nem esik, mint a múltkor; de még ha hasonló bajba jutnék is, vagy még rosszabb történne velem, akkor is el kell hagynom a szobámat két órára.*

„Nem tudom, mit mondok majd, ha hazatérek - gondolta Gilbert -, de így legalább Rousseau nem fog nyugtalankodni, sem haragudni."

Az este sötét volt. A hőség fullasztó, mint máskor is az első forró tavaszi napokon; az eget felhők borították, és fél kilenckor a legélesebb szemű ember sem látott volna már semmit abban a tátongó mélységben, amelybe Gilbert letekintett.

A fiatalember csak ekkor vette észre, hogy zihál, s hirtelen izzadság veri ki homlokát és mellét, a gyengeség és a kimerültség biztos jeleként. A józan ész azt tanácsolta volna, hogy ilyen állapotban ne vállalkozzék erre a kalandra, amelyhez minden erejére és ügyességére szükség lesz, éspedig nemcsak a vállalkozás sikere, hanem saját életének biztonsága érdekében is; Gilbert ügyet sem vetett rá, hogy mit súg életösztöne.

A lelki kényszer szava erősebb volt, s az ifjú azt követte, szokása szerint.

Eljött a pillanat; Gilbert kis kötelét egy tucatnyi gyűrűben a nyaka köré tekerte, s dobogó szívvel kezdett kimászni a padlásablakon, majd keményen megmarkolva az ablakkeretet, elindult az ereszen a jobb oldali padlásablak felé, amely, mint mondottuk, a lépcsőházból nyílt, a másiktól mintegy kétölnyire.

Rakta a lábát a legföljebb nyolc hüvelyk széles ólomvályúban, amely, noha szabályos közökben elhelyezett vaskampók tartották, az ólom lágysága folytán hajladozott a talpa alatt; kezével a cserepekre támaszkodott, de csupán, hogy egyensúlyt tartson, mert ha megcsúszik, úgysem lett volna miben megfogóznia; ilyen helyzetben volt Gilbert légi utazása alatt, két percig, azaz két örökkévalóságig.

De Gilbert nem akart félni, és akaratereje olyan szilárd volt, hogy nem is félt. Emlékezett rá, hogy mit hallott egyszer egy kötéltáncostól: ha végig akar menni egy keskeny úton, ne a lába elé nézzen, hanem tízlépésnyire előre, és csak úgy tekintsen a mélységre, mint a sas, vagyis azzal a biztos érzéssel, hogy képes a levegőben maradni. Gilbert egyébként máskor is hasznát vette ennek a tanításnak, valahányszor meglátogatta Nicole-t, azt a Nicole-t, aki tető és kémény helyett most nagy merészen kulcsot és ajtót használ.

Gilbert így billegett át annak idején a taverneyi malmok zsilipjein és egy öreg magtár lyukas tetejének csupasz gerendáin is.

Borzongás nélkül ért el most is a céljához, s hogy célhoz ért, elégedetten búj t be a lépcsőház ablakán.

De a lépcsőfordulóban megtorpant. Lentről hangok hallatszottak: Thérèse fecsegett ott a szomszédasszonyokkal Rousseau lángelméjéről, könyveinek értékéről és zenéjének dallamosságáról.

A szomszédasszonyok olvasták az *Új Héloïse*-t, és őszintén megvallották, hogy a könyvet sikamlósnak találják. Bírálatukra Thérèse asszony azt válaszolta, hogy nem értették meg e szép könyv filozófiai mondanivalóját.

Erre a szomszédasszonyok nem tudtak mit felelni, de azt elismerték, hogy e tárgyban illetéktelenek.

Így folyt e magasröptű társalgás két emelet között, s a vita heve nem volt oly forró, mint a tűzhely, amelyen e hölgyek ínycsiklandozó vacsorája süldögélt.

Gilbert csak hallgatta, hogy röpködnek az érvek és sisteregnek a húsok.

Egyszerre csak a saját nevét hallotta a nagy zsinatolásban, s ijedten rezzent össze.

- Vacsora után majd fölnézek a padlásra - mondta Thérèse -, hadd lássam, nem szenved-e hiányt valamiben az a derék fiú.

Gilbert nagyon megijedt az ígért látogatástól, s ijedelmét az sem csökkentette, hogy *derék fiúnak* nevezték. Szerencsére eszébe jutott, hogy Thérèse asszony, valahányszor egymaga vacsorázik, mindig hosszasan eltársalog *isteni* flaskájával; hogy a sült ízletesnek ígérkezik; hogy a *vacsora után* azt jelenti... tíz órakor. Még háromnegyed kilenc sem volt. Különben is, vacsora után Thérèse-nek kisebb gondja is nagyobb lesz annál, mint hogy mi van azzal a *derék fiúval.*

Hanem az idő szaladt, Gilbert nagy bánatára, amikor az egyik jószomszédi sült égni kezdett... Egy rémült háziasszony felsikoltott, s ijedt kiáltása véget vetett a tereferélésnek.

Mindenki az esemény színhelyére tódult.

Gilbert, e konyhai izgalmak közepette, szellemként osont le a lépcsőn.

Az első emeleti esőcsatorna elég erősnek látszott, hogy elbírja a kötelet, Gilbert hurkot kötött rá, fölmászott az ablakra, és fürgén ereszkedni kezdett.

A csatorna és a föld között függött, amikor sietős léptek hallatszottak fel a kertből.

Még idejében visszakapaszkodott, megfogózva a kötél csomóiban, s lenézett, hogy lássa, kit hozott oda az ördög.

Egy férfi volt az.

Mivel a kiskapu felől jött, Gilbert nyomban tudta, hogy ez az a szerencsés halandó, akire Nicole vár.

Feszülten figyelte a hívatlan vendéget, aki megakadályozta veszélyes leereszkedését. Járása, a háromszögletű kalap árnyékában bizonytalanul kirajzolódó arcéle, de még fél fülére csapott kalapja, sőt az a figyelő füle is arra a Beausire nevű rendőrtisztre emlékeztette Gilbert-t, akivel Nicole még Taverneyben ismerkedett meg.

Szinte azon nyomban látta Gilbert, hogy Nicole kinyitja a ház ajtaját, az ajtót úgy hagyva, kisurran a kertbe, és szapora léptekkel és könnyedén, mint a barázdabillegető, szalad a melegház felé, vagyis abba az irányba, amerre Beausire úr is irányította lépteit.

Nyilván nem először találkoztak így, mivel a legcsekélyebb tétovázás nélkül tartottak mindketten a találkahely felé.

„No most végre lemehetek - gondolta Gilbert -; Nicole azért fogadja ilyenkor a szeretőjét, mert tudja, hogy most van ideje rá. Eszerint Andrée egyedül van, teremtő Isten!, egyedül...”

Csakugyan semmi nesz nem hallatszott, s csak halvány fény szűrődött ki a földszintről.

Gilbert, hogy szerencsésen földet ért, nem akart rézsútosan átvágni a kerten; a fal tövében lopakodott, egy cserjéshez ért, átbújt a bokrok közt, s észrevétlenül eljutott az ajtóig, amelyet Nicole nyitva hagyott az előbb.

Megbújva egy terebélyes farkasalmafa mögött, amely fölkapaszkodott az ajtó fölé, és szertefutott a falon, benézett és látta, hogy az első helyiség egy eléggé tágas előszoba, s mint ahogy sejtette, egészen üres.

Az előszobából két ajtó nyílt a ház belsejébe, az egyik csukva volt, a másik nyitva; Gilbert kitalálta, hogy a nyitott ajtó visz Andrée szobájába.

Óvatosan betapogatózott ebbe a szobába, vigyázva, hogy neki ne menjen semminek, a szobában ugyanis tökéletesen sötét volt.

De egy benyílóféle végében üvegajtót pillantott meg, a fakeretek kirajzolódtak a szomszéd szobából beeső fényben; az üvegajtó belső felén muszlinfüggöny lengedezett.

Gilbert előbbre ment a benyílóban, s a világos szobából halk beszélgetést hallott.

Felismerte Andrée hangját; minden csepp vére a szívébe tolult.

Másik hang szólalt meg, Philippe-é.

Az ifjú aggódva érdeklődött húga hogylétéről.

Gilbert még előbbre osont, s megbújt egy mellszobrot tartó féloszlop mögött, amely a kor divatja szerint a két ajtó közét díszítette.

Hogy biztonságban volt, fülelt és figyelt; olyan boldogan, hogy a szíve majd meghasadt örömében; olyan ijedten, hogy a szíve picinyke ponttá zsugorodott a mellében.

Hallott és látott.

LXXIII

A testvérpár

Gilbert, mint mondottuk, hallott és látott.

Látta Andrée-t: a pamlagon feküdt, arccal az üvegajtó felé, azaz éppen vele szemben. Az ajtó csak be volt hajtva.

A mellette lévő asztalon széles ernyőjű kis lámpa állt s egy halom könyv, jelezve a szép beteg egyetlen szórakozását, a lámpa de Taverney kisasszony arcának csak alsó felét világította meg.

De ha olykor-olykor a díványpárnára dőlve, fölemelte fejét, a fény elömlött homlokán, mely tisztán és fehéren tündökölt csipkekeretében.

Philippe a pamlag lábánál ült, Gilbert-nek háttal; karja most is fel volt kötve, s nem mozgathatta.

Andrée eznap kelt fel a betegágyból; Philippe eznap hagyta el a szobáját.

A két fiatal tehát nem látta egymást az óta a szörnyű éjszaka óta; csak azt tudta mindegyik, hogy a másik egyre jobban van, és szépen gyógyul.

Még csak pár perce voltak együtt, s fesztelenül csevegtek, tudván, hogy egyedül vannak, s ha jönne valaki, érkezését úgyis jelezné a Nicole által nyitva hagyott ajtó csengőjének hangja.

Természetesen sejtelmük sem volt róla, hogy az ajtó nyitva maradt, s ezért bíztak a csengőben.

Gilbert pedig, mint említettük, látott és hallott, mivel a nyitott ajtón kihallatszott a beszélgetés minden szava.

- Szóval - mondta Philippe, miközben Gilbert megbújt egy mosdófülke libegő ajtófüggönye mögött -, szóval, most már könnyebben lélegzel, szegénykém?

- Hogyne, könnyebben, de még szúr egy kicsit.

- És úgy érzed, erősebb vagy?

- Még nem vagyok a régi; mindenesetre, ma már kétszer vagy háromszor elmentem az ablakig. Az a friss levegő! És azok a szép virágok! Úgy érzem, jó levegőn, virágok között nem halhat meg az ember.

- De mindent egybevetve, azért még gyengének érzi magát, ugye, Andrée?

- Hát, igen, hiszen szörnyű megrázkódtatás ért! Bizony, higgye el - folytatta a lány mosolyogva és bólogatva -, még nagyon nehezen járok, a bútorokba meg a falba fogódzkodva; ha nem fogódzom, megroggyan a lábam, s úgy érzem, mindjárt összecsuklom.

- Bátorság, Andrée, bátorság; majd meggyógyítja a jó levegő meg a szép virágok, melyeket az imént emlegetett; egy hét múlva már meglátogathatja a trónörökösnét, aki, mint hallom, nagy érdeklődést tanúsít maga iránt.

- Remélem, Philippe; a trónörökösné, úgy érzem, valóban nagyon jó hozzám.

Andrée hátradőlt, kezét a mellére tette, és lehunyta szép szemét.

Gilbert előbbre lépett, kitárva karját.

- Fáj valamije, húgom? - kérdezte Philippe, és megfogta a kezét.

- Igen, görcsöm van; s olykor a halántékomba tolul a vér, és csak úgy dobol; máskor meg a szemem káprázik és kihagy a szívem.

- Ó - mondta Philippe eltűnődve -, ezen ne csodálkozzék; iszonyú megpróbáltatáson ment át, és csodálatos módon menekült meg.

- Csodálatos módon, bátyám, ez a helyes kifejezés.

- Ha már erről a csodálatos megmenekülésről van szó - folytatta Philippe, közelebb húzódva húgához, hogy ezzel is nagyobb nyomatékot adjon kérdésének -, tudja, hogy még nem is volt alkalmunk beszélgetni erről a szörnyű esetről?

Andrée elpirult, s láthatólag kínosan feszengett.

Philippe nem vette észre, vagy úgy tett, mintha nem venné észre.

- Én pedig azt hittem - mondta a lány -, hogy hazatérésemkor megkapott minden magyarázatot, amit csak kívánt; atyám azt mondta, ő nagyon elégedett.

- Persze, persze, kedves Andrée, és az az ember igazán példás tapintatot tanúsított ebben az egész dologban, én legalábbis úgy láttam; ám előadásának egyik-másik pontját, ha gyanúsnak nem is, homályosnak, igen, ez a helyes kifejezés, homályosnak érzem.

- Mit jelentsen ez, bátyám, s hogy érti ezt? - kérdezte Andrée szűzi ártatlansággal.

- Úgy, ahogy mondom.

- Magyarázza meg jobban.

- Van itt példának okáért egy részlet - folytatta Philippe -, amire nem figyeltem fel mindjárt, de most, hogy meggondolom, nagyon furcsának tűnik.

- Mi az? - kérdezte Andrée.

- Pont a megmenekülésének a módja - mondta Philippe. - Mesélje el, Andrée.

A lány láthatóan tusakodott magával.

- Ó, Philippe - mondta -, már szinte el is felejtettem, annyira féltem.

- Nem baj, édesem, mondj el mindent, amire emlékszel.

- Édes Istenem! Azt tudja, bátyám, hogy a Bútorgyűjtemény falától húszméternyire szakadtunk el egymástól. Láttam, hogy magát a Tuileriák kertje felé sodorják, miközben én a Király utca felé sodródtam. Egy pillanatig még láttam magát, de hiába próbáltam elérni. Kitártam a karom maga után, „Philippe! Philippe!”, kiabáltam, de ekkor, mintha örvénybe kerültem volna, elkapott egy erő, megpörgetett és vitt a rácsos kapu felé; éreztem, mint ragad magával az áradat a fal felé, ahol aztán megtörik; hallottam, mint sikoltoznak a szerencsétlenek, akiket nekinyomtak a kerítés rácsának; éreztem, hogy mindjárt összetörnek, szétlapítanak engem is; szinte meg tudtam volna mondani, hány másodperc van még hátra az életemből, félholtan s félőrülten emeltem a karom s a szemem az égre, végső fohászra, amikor megpillantottam egy villámló tekintetű férfit: úgy uralta az egész tömeget, mintha az a tömeg csak az ő intését lesné.

- Ez a férfi Joseph Balsamo gróf volt, ugye?

- Igen, az, akit Taverneyben láttam; az, aki olyan furcsán rám ijesztett akkor; szóval, az a férfi, akiből valami természetfölötti erőt érzek; aki szememet megbűvölte a szemével, fülemet a hangjával; az a férfi, aki lelkem mélyéig megrendít, ha csak megérinti a vállamat.

- Folytassa, Andrée, folytassa - mondta Philippe, mind komorabb arccal és hangon.

- Nos, az az ember úgy lebegett a zűrzavar fölött, mintha nem érne fel hozzá az emberi szenvedés. Láttam a szeméből, hogy meg akar és meg tud menteni; s ekkor valami rendkívüli dolog játszódott le bennem; összetörve, tehetetlenül, félholtan, egyszerre csak azt éreztem, hogy elébe szállok, mintha egy ismeretlen, titokzatos, legyőzhetetlen erő emelne fel hozzá; úgy éreztem, mintha karok feszülnének meg, hogy kilökjenek abból a véres emberforgatagból, ahol annyi szerencsétlen haldokolt már, s visszadobjanak a levegőre, az életbe. Ó, Philippe! - folytatta Andrée rajongva -, biztosan tudom, hogy az a férfi vonzott így magához a szemével. Megfogtam a kezét, és megmenekültem.

- Ó, jaj! - sóhajtott fel Gilbert. - Csak a másikat látta, engem meg észre sem vett, pedig szinte ott haltam meg a lába előtt!

Megtörölte verejtékező homlokát.

- Szóval, így történt? - kérdezte Philippe.

- Így; és akkor éreztem, hogy túl vagyok a veszélyen; ezután, vagy mert teljesen kimerültem a végső erőfeszítésben, vagy mert a kiállt félelem elvette minden erőmet, elájultam.

- Mit gondol, hány órakor következhetett be az ájulás?

- Tíz perccel azután, hogy elszakadtunk egymástól, bátyám.

- Így van - mondta Philippe -, éjfél körül lehetett. De hogyhogy csak három órára ért haza? Bocsásson meg, drága Andrée, talán nevetségesnek találja, hogy így faggatom, de van rá okom.

- Köszönöm, Philippe - mondta Andrée, megszorítva bátyja kezét -, köszönöm. Három napja még nem tudtam volna felelni a kérdésére; ma azonban - talán furcsállja majd, amit mondok -, ma azonban valahogy tisztábban látok mindent belülről; úgy érzem, mintha egy idegen akarat parancsolná, hogy emlékezzem, és én emlékezem.

- Mondja csak, drága Andrée, mondja, alig várom már. Tehát az a férfi a karjába vette és elvitte onnét?

- A karjába vett volna? - mondta Andrée elpirulva. - Nem is igen emlékszem. Csak azt tudom, hogy kiemelt a tömegből; de az érintése ugyanúgy hatott rám, mint Taverneyben, s alighogy hozzám ért, megint elájultam, vagy inkább megint elaludtam, az ájulást ugyanis fájdalom szokta megelőzni, én azonban csak jótékony álmosságot éreztem ekkor.

- Megvallom, Andrée, furcsa dolgokat mond; ha más mesélne effélét, egy szót sem hinnék belőle. De nem baj, mondja csak tovább - biztatta Philippe, bár a hangja zavartabban csengett, mintsem szerette volna.

Gilbert mohón szívta magába Andrée minden szavát, mivel tudta, hogy - legalábbis eddig - minden szava igaz.

- Amikor felocsúdtam - folytatta a lány -, gazdagon bebútorozott szalonban ébredtem. Egy komorna meg egy úrihölgy állt mellettem, de egyikük sem látszott nyugtalannak; felébredvén, jólelkű mosolyt láttam mindkettőjük arcán.

- Tudja, hogy ez hány órakor volt, Andrée?

- Felet ütött éjfél után.

- Ó! - sóhajtott fel megkönnyebbülten az ifjú - jól van; folytassa, Andrée, folytassa.

- A két nőnek megköszöntem gondoskodását, tudván azonban, hogy maga már aggódik értem, arra kértem őket, hogy mindjárt vitessenek haza; ekkor ők elmondták, hogy a gróf visszament a szerencsétlenség színhelyére, hogy segítséget vigyen a többi sebesülteknek is, de hamarosan jön vissza kocsival, és akkor ő visz haza a palotába. Két óra tájban csakugyan hallottam, hogy kocsi fordul be az utcába, azután megint rám jött az a furcsa remegés, amely mindig elfog, valahányszor ez az ember közeledik; reszketve, szédelegve egy pamlagra hanyatlottam; kinyílt az ajtó; rosszullét környékezett, de még fölismertem azt a férfit, aki megmentett, azután másodszor is elájultam. Bizonyára ekkor vittek le, ültettek kocsiba, s hoztak ide vissza. Többre nem emlékszem, bátyám.

Philippe számítgatta az időt, és úgy látta, hogy húgát a Királyi Istállók utcájából egyenest a Búbosbanka utcába vitték, aminthogy korábban is késedelem nélkül vitték a XV. Lajos térről a Királyi Istállók utcájába; s elérzékenyülten szorítva meg húga kezét, felszabadult és vidám hangon mondta:

- Köszönöm, édes húgom, köszönöm; ezek az adatok megegyeznek számításaimmal. Jelentkezni fogok de Savigny márkinénál, hogy személyesen mondjak neki köszönetet. Még egy kérdést, ha szabad, de ez már nem is olyan fontos.

- Mondja csak.

- Emlékezzék vissza, abban a zűrzavarban nem látott ismerős arcot?

- Én? Nem.

- Például a kis Gilbert-t.

- Tényleg - mondta Andrée, s erőlködve kutatott emlékezetében -; igen, igen, amikor elszakadtunk egymástól, tíz lépésre volt tőlem.

- Meglátott - mormolta Gilbert.

- Míg magát kerestem, Andrée, megtaláltam szegény fiút.

- A hullák között? - kérdezte Andrée azzal a mesterkélt érdeklődéssel, amelyet az urak tanúsítanak a szolganép dolgai iránt.

- Nem, a sebesültek között; de kiszabadították, s remélem, felépül majd.

- Akkor jó - mondta Andrée -; és mi baja volt?

- Benyomták a mellkasát.

- Igen, igen, Andrée, a te melled nyomta be - suttogta Gilbert.

- De az a furcsa a dologban - folytatta Philippe -, és azért hoztam szóba a gyereket, hogy görcsbe rándult kezében a maga ruhájának egy foszlányát találtam.

- Hát ez tényleg furcsa!

- Nem látta az utolsó pillanatban?

- Az utolsó pillanatban, Philippe, annyi rémületes arcot láttam, annyi halálra vált és szenvedő, önző, odaadó, szánakozó, mohó, kihívó arcot, mintha egy esztendőt töltöttem volna el a pokolban; e sok arc úgy vonult el a szemem előtt, mint a kárhozottak serege, lehet, hogy láttam köztük ennek a legénykének is az arcát, de nem emlékszem rá.

- Pedig az a foszlány, kedves Andrée, biztos, hogy a maga ruhájából volt, megnézettem Nicole-lal is...

- Azt is megmondta a lánynak, hogy miért akarja tudni? - kérdezte Andrée, aki emlékezett rá, hogy Taverneyben milyen különös beszélgetést folytatott a szobalányával ugyanerről a Gilbert-ről.

- Ó, dehogy. De hát végül is az a ruhafoszlány ott volt a fiú kezében; ezt mire magyarázza?

- Istenem, ennél mi sem egyszerűbb - mondta Andrée tökéletes nyugalommal, amely éppen az ellentéte volt Gilbert vad izgalmának -; ha ott volt a közelemben, amikor úgy éreztem, hogy szinte fölemel annak a férfinak a tekintete, biztosan belém kapaszkodott, hogy rajta is segítsenek, mint ahogy a fuldokló is belekapaszkodik az úszó övébe.

„Nahát! - hördült fel magában Gilbert, komor megvetéssel hallgatva a lány magyarázatát. - Ilyen aljas módon magyarázni odaadásomat! Hát így gondolkoznak a nemesek a népről! Igaza van Rousseau úrnak: mi többet érünk ezeknél; szívünk tisztább, karunk izmosabb."

S amint megmozdult, hogy tovább figyelje Andrée és bátyja beszélgetését, amelynek fonalát elvesztette, míg füstölgött magában, hirtelen neszt hallott a háta mögül.

- Jóságos Isten! - suttogta -, van valaki az előszobában.

S hallva, hogy a lépések a benyílóhoz közelednek, Gilbert behúzódott az öltözőfülkébe, visszalebbentve a függönyt maga előtt.

- Ejnye, hát az a szeleburdi Nicole nincsen itt? - hallatszott de Taverney báró hangja, s a báró, ruhája szárnyával Gilbert-t súrolva, belépett a lánya szobájába.

- Biztosan a kertben van - mondta Andrée nyugodtan, elárulva, hogy sejtelme sincs a harmadik személyről -; jó estét, atyám.

Philippe tisztelettudóan felállt; a báró intett, hogy csak maradjon, és karosszéket húzva oda, leült gyermekei mellé.

- Jaj, gyerekek - panaszkodott a báró -, de messze van az a Versailles a Búbosbanka utcától, kivált, ha nem kényelmes udvari hintón megy oda az ember, hanem egy ócska, egylovas batáron; na mindegy, legalább láttam a trónörökösnét.

- Ó! - szólalt meg Andrée. - Versailles-ból jön, atyám?

- Onnét. A hercegnő olyan kedves volt, hogy üzent értem, mihelyt hírül vette lányom balesetét.

- Andrée már sokkal jobban van, atyám.

- Tudom én, és meg is mondtam ő királyi fenségének, aki kegyesen megígérte, hogy mihelyt a húgod teljesen felépül, magához veszi a kis Trianonba, amelyet végleges lakhelyéül választott, s most rendez be ízlése szerint.

- Hogy én az udvarba menjek? - kérdezte félénken Andrée.

- Az még nem az udvar, lányom: a trónörökösné nem szereti a nagy jövés-menést; a trónörökös úr is irtózik a fényűzéstől és a zajongástól; Trianonban családias lesz az élet; bár, ahogy én a trónörökösné őfensége természetét ismerem, ezek a meghitt családi összejövetelek végül érdekesebbek lesznek, mint a királyi törvénykezés a Parlamentben vagy a karok és rendek gyűlése. A hercegnő tudja, mit akar, a trónörökös úr pedig, mint hírlik, mélyenszántó elme.

- Ó, mégiscsak az udvarban lesz, húgom - mondta Philippe lehangoltan -, ne áltassa magát.

„Az udvarban! - gondolta Gilbert kimondhatatlanul dühösen és elkeseredve -, az udvarban, azaz olyan magasságban, ahol el nem érhetem, olyan mélységben, ahová nem ugorhatom utána; Andrée-nak vége! számomra elveszett, nincs többé!”

- Nincsen nekünk akkora vagyonunk - válaszolta Andrée az apjának -, hogy az udvarban élhetnénk, s nem is részesültünk olyan nevelésben, amilyent megkívánnak az udvarbeliektől. Én szegény leány vagyok, mit csinálnék azok között a fényes dámák között; egy ízben láttam már szemkápráztató ragyogásukat, s megítélhettem felületes, ámde sziporkázó szellemességüket! Sajnos, bátyám, nagyon szürke pontocskák vagyunk mi ahhoz, hogy ilyen fényességek között forgolódjunk!

A báró felhúzta a szemöldökét.

- Merő ostobaság - mérgelődött. - Igazán nem értem magukat: miért ócsárolják olyan buzgalommal mindazt, ami tőlem ered, vagy engem érint? Szürke pontok! Komolyan mondom, kisasszony, magának elment az esze! Szürke pont! Még hogy egy Taverney Maison-Rouge szürke pont! Ugyan kire vár a pompa, ha nem magukra?... A vagyon... A fenébe is! Ismerjük mi azokat az udvari vagyonokat; csak a korona fénye csillog rajtuk, csak annak a fényében virágoznak ki; olyan ez, mint a természet körforgása. Tönkrementem, rendben van; meggazdagszom megint, és kész. Vagy talán a királynak elfogyott a pénze, s nem tudja jutalmazni a híveit? Vagy azt hiszik, szégyellni fogom, ha legidősebb sarjam egy ezredet kap ajándékba?, vagy ha magát kiházasítják, Andrée?, vagy ha jómagamnak királyi birtokot adományoznak, esetleg járadékszerződést is, amelyet az asztalkendőm alatt találok, amikor szűk körű ebédre vagyok hivatalos a királyhoz?... Nem, nem, hagyjuk az előítéleteket az ostobáknak. Nekem nincsenek előítéleteim... Különben is, csak a magam javait veszem vissza: sutba az aggályokkal. Van még egy vitás pont: a neveltetés, amiről az imént esett szó. Jegyezze meg, kisasszony, hogy az udvarban egyetlen lány sem kapott olyan nevelést, mint maga; sőt, mi több: maga nemcsak azt tanulta, amit a nemesi lányok, hanem a hivatalnok- vagy bankárcsaládok leányainak szolid műveltségét is megszerezte hozzá; tud muzsikálni; szépen rajzol tájképet birkával, tehénnel, maga Berghem sem vallana vele szégyent; a trónörökösné pedig odavan Berghem birkáival és teheneivel. Azonkívül maga szép is, ami nem kerüli majd el a király figyelmét. Tud társalogni, ott lesz magának Artois és Provence grófja; nemcsak hogy szívesen látják majd, hanem... elbűvöli őket. Úgy, úgy - mondta a báró kacagva s a kezét dörzsölgetve, és a nevetése olyan furcsán csengett, hogy Philippe ráemelte szemét az apjára, nem akarván elhinni, hogy emberi torokból jön az a nevetés. - Elbűvöli őket! úgy, ahogy mondom.

Andrée lesütötte a szemét; Philippe megfogta a kezét, s így szólt:

- A báró úrnak igaza van, maga pont olyan, Andrée, amilyennek ő lefestette; senki sem méltóbb rá, hogy belépjen Versailles-ba.

- Igen, de elszakítanak maguktól - ellenkezett Andrée.

- Dehogy, dehogy - vágott közbe a báró -; Versailles nagy, kedvesem.

- Igen, de Trianon kicsi - vágott vissza Andrée, aki büszke volt, és nem könnyen engedett, ha vitatkoztak vele.

- Trianon van akkora, hogy de Taverney bárónak akadjon ott szoba; a magamfajtának mindenütt akad hely - tette hozzá szerényen, ami ezt jelentette: teremt ő magának helyet, ha akar.

Andrée-t nem túlságosan vigasztalta az a gondolat, hogy atyja olyan közel lesz hozzá, s ezért most Philippe-hez fordult.

- Húgocskám - mondta neki a bátyja -, maga bizonyára nem tartozik majd a tulajdonképpeni udvarhoz. A trónörökösné ellenben, aki kitüntette magát figyelmével, ahelyett, hogy bedugná valami zárdába, és fizetné a tartásdíját, majd ott tartja valamiféle belső szolgálatra. Manapság az etikett nem olyan irgalmatlanul merev, mint volt XIV. Lajos korában; a kötelességek egybeolvadnak és szétoszthatók; lehet, hogy őfensége felolvasó- vagy társalkodónője lesz magából; együtt fognak rajzolgatni, s ő állandóan maga mellett tartja; lehet, hogy nem lesz szem előtt, de azért élvezni fogja őfensége közvetlen pártfogását, és szép számmal lesznek irigyei. Ettől fél, ugye?

- Ettől, bátyám.

- Hát csak ez a baj? - mondta a báró. - Egy-két irigyünk ha akad, attól még nem dől össze a világ... Siessen csak meggyógyulni, Andrée, és magam viszem Trianonba... Így rendelkezett őfensége.

- Jól van; megyek, atyám.

- Most jut eszembe - folytatta a báró -, hogy áll pénzzel, Philippe?

- Ha pénzre van szüksége, uram - válaszolta az ifjú -, nem lehetne annyim, hogy mindet fel ne ajánljam; de ha ön ajánl pénzt nekem, arra csak azt mondhatom, hogy beérem annyival, amennyim van.

- Igaz, te filozófus vagy - mondta nevetve a báró. - És te, Andrée, te is filozófus vagy, és te sem kérsz semmit, vagy mégis szükséged van valamire?

- Nem akarnék a terhére lenni, atyám.

- Ó, ez itt nem Taverney. A király küldött ötszáz aranyat... előlegbe, mint őfelsége mondta. Gondolj a ruháidra, Andrée.

- Köszönöm, atyám - felelte a lány lelkendezve.

- Lassan a testtel, hallod-e! Az előbb még semmi sem kellett neki, most meg kevés lenne a Dárius kincse is! De semmi baj, kérjél csak; jól áll rajtad a szép ruha, Andrée.

Miután egy szerető csókot adott leányának, a báró kinyitotta a közbülső szoba ajtaját, mely szobáját a lányáétól elválasztotta, s távozóban így zsémbelt:

- Ez a huncut Nicole már megint nincs itt, hogy világítson!

- Akarja, hogy becsöngessem, atyám?

- Nem kell, ott van nekem La Brie, nyilván alszik egy karosszékben; jó éjt, gyermekeim.

Philippe is fölkelt.

- Jó éjt magának is, bátyám - mondta Andrée -, halálosan fáradt vagyok. Balesetem óta nem beszéltem még ennyit egyfolytában. Jó éjt, drága Philippe.

És odanyújtotta kezét a fiatalembernek, aki testvéri csókot lehelt rá, de testvéri csókjával is kifejezve azt a tiszteletet, amellyel húga iránt mindig viseltetett; Philippe kiment, a benyílóban súrolva a függönyt, amely mögött Gilbert rejtőzködött.

- Behívjam Nicole-t? - kérdezte ő is, távozóban.

- Ne, ne - kiáltotta Andrée -, egyedül vetkőzöm le! Jó éjt, Philippe.

LXXIV

Amit Gilbert előre látott

Andrée, hogy egyedül maradt, fölkelt a pamlagról, Gilbert testét pedig borzongás járta át.

Ott állt előtte a lány; alabástrom kezével egyenként szedegette ki a tűket a hajából, miközben a testét fedő könnyű fésülködőköpeny lecsúszott a válláról, s fölfedte nemes vonalú, kecses nyakát, emelkedő-süllyedő keblét, és karját, mely puhán ívelt a feje fölé, megnyújtva csípője hajlatát, s kiemelve a batiszt alatt remegő, gyönyörű mellét.

Gilbert térden állva, zihálva, szédülten érezte, hogy vadul száguldó vére mint dobol a halántékán és a szívében. Tüzes hullámok áradtak szét ereiben, forró pára ereszkedett a szemére, sosem hallott, lázas zúgás zakatolt a fülében; már-már abba a vad önkívületbe jutott, amely a férfiakat a téboly örvényébe taszítja. Már-már berontott Andrée szobájába, hogy odakiáltsa a lánynak:

- Ó, igen, szép vagy, gyönyörű vagy!, de ne hivalkodj a szépségeddel, hiszen nekem köszönheted, én mentettem meg az életed!

Andrée-t hirtelen felingerelte egy csomó az övén; dühbe gurult, toporzékolt, ledobta magát egy heverőre, olyan ziláltan, mintha ez a váratlan kis nehézség elegendő lett volna, hogy megtörje, félmeztelenül odahajolt a csengő zsinórjához, és türelmetlenül megrántotta.

A csengőszó észre térítette Gilbert-t... Nicole azért hagyta nyitva az ajtót, hogy hallja, ha szólítják. Nicole mindjárt itt lesz.

Isten veled, álom, Isten veled, boldogság; ezentúl képmás vagy csupán, örökké égő emlék a képzeletben, örökké eleven a szív rejtekén.

Gilbert ki akart surranni a házból; hanem a báró, amikor megérkezett, behúzta maga után a benyíló ajtóit. Gilbert nem tudott erről, s így eltartott pár másodpercig, mire kinyitotta őket.

Abban a pillanatban, amikor Nicole szobájába ért, belépett Nicole is. A fiatalember még hallotta, hogy léptei alatt megcsikordul a kert homokja. Éppen csak annyi ideje volt, hogy meghúzódjék a homályban, s elengedje maga mellett a lányt, aki végigment az előszobán, miután bezárta az ajtaját, majd könnyedén, akár egy madár, belebbent a benyílóba.

Gilbert kilépett az előszobába, s megpróbált kijutni.

Nicole azonban, míg futtában azt kiabálta: „Jövök már, kisasszony, jövök már, csak bezárom az ajtót!”, valóban bezárta az ajtót, s nemcsak hogy kétszer ráfordította a kulcsot, hanem ijedtében még zsebre is tette.

Gilbert hiába küszködött az ajtóval; az ablakokkal kellett megpróbálkoznia. Az ablakokon rács volt; öt percig tartó keresgélés után Gilbert belátta, hogy nincs kiút.

A fiatalember megbújt egy sarokban, és szilárdan elhatározta, hogy ha törik, ha szakad, Nicole-lal fogja kinyittatni az ajtót.

Eközben Nicole, miután távollétét azzal a valószínű magyarázattal indokolta, hogy az üvegház ablakait kellett bezárnia, nehogy az éjszakai levegő megártson a kisasszony virágainak, levetkőztette és lefektette Andrée-t.

Nicole hangja remegett, a keze reszketett, lázas sietséggel buzgólkodott úrnője körül, ami nem volt szokása, s ezzel elárulta izgatottságát; Andrée azonban ritkán tekintett le a földre abból a békés mennyországból, ahol eszméi lakoztak, s ha letekintett is olykor, az alantas lényeket csak porszemnek látta.

Ennélfogva semmit sem vett észre.

Gilbert égett a türelmetlenségtől, mióta elvágták előtte a menekülés útját. Csak a szabadságra vágyott, semmi másra.

Andrée elbocsátotta Nicole-t, rövid beszélgetés után, amelynek során Nicole úgy hízelkedett és dorombolt, mint egy vígjátékbeli szobalány, akinek lelkifurdalásai vannak.

Betűrte úrnője takaróját, lecsavarta a lámpát, megcukrozta az ezüstserlegben az italt, amelyet meglangyosított az alabástrom mécses fölött, a leglágyabb hangján nyugodalmas jó éjszakát kívánt úrnőjének, majd lábujjhegyen kiment a szobából.

Távozóban becsukta az üvegajtót.

Azután, állandóan dúdolgatva, hogy tökéletesen nyugodtnak higgyék, átment a szobáján, és a kertbe nyíló ajtónak tartott.

Gilbert megértette Nicole szándékát, s egy pillanatig azon tűnődött, vajon ahelyett, hogy felfedné magát, ne fusson-e ki meglepetésszerűen, élve az alkalommal, hogy a nyitott ajtón át elmenekülhet; látni akkor is látnák, csak nem ismernék fel; tolvajnak néznék, Nicole segítségért kiabálna, ő meg már nem érne vissza a kötélhez, de még ha visszaérne is, meglátnák, hogy szökik a levegőben; fölfedeznék a búvóhelyét, kitörne a botrány, méghozzá nagy botrány, tekintve, hogy Taverneyék amúgy sem állhatják szegény Gilbert-t.

Igaz, hogy ő meg leleplezné Nicole-t, és kidobatná; de mit érne el vele? Haszontalanul tenne rosszat, pusztán bosszúból. Nem olyan buta ő, hogy elégtétellel töltse el a bosszúállás. Gilbert szemében a céltalan bosszú rosszabb volt a gonoszságnál: ostobaság volt.

Amikor Nicole a kijárathoz ért, ahol Gilbert várta, a fiatalember hirtelen kilépett a sötétből, ahol addig rejtőzködött, és az ablakon át besütő holdfényben egyszerre a lány előtt termett.

Nicole majdnem felsikoltott, de összecserélte Gilbert-t valakivel, és első ijedelme múltán így szólt:

- Ó, hát maga az? Micsoda könnyelműség!

- Igen, én vagyok - válaszolta Gilbert fojtott hangon -; de azért ne kiáltson hangosabban, mintha a másik volna itt.

Ekkor jött rá Nicole, hogy kivel beszél.

- Gilbert! - kiáltotta. - Teremtő Isten!

- Mondtam, hogy ne kiabáljon - szólt hidegen a fiatalember.

- Mit keres maga itt, uram? - förmedt rá dühösen a lány.

- Ej, ej - folytatta Gilbert ugyanolyan hűvösen -, az imént könnyelműnek mondott, de maga még nálam is könnyelműbb.

- Való igaz - mondta Nicole -, mert csak szerényen érdeklődöm, hogy maga mit csinál itt.

- Na és mit csinálok?

- Ide jött, hogy lássa Andrée kisasszonyt.

- Andrée kisasszonyt? - mondta Gilbert változatlan nyugalommal.

- Igen, mert szereti. Ő viszont, szerencsére, nem szereti magát.

- Ne mondja!

- Vigyázzon magára, Gilbert úr! - folytatta Nicole fenyegető hangon.

- Én vigyázzak magamra?

- Igen.

- Aztán miért?

- Mert elárulom.

- Te, Nicole?

- De én ám! És kidobatom innét!

- Csak rajta - mondta Gilbert mosolyogva.

- Nem hiszed?

- Nem én!

- De mi lesz, ha megmondom a kisasszonynak, Philippe úrnak, a báró úrnak, hogy itt találtalak?

- Nem az lesz, hogy kidobnak, ahogy te mondtad, hiszen kidobni, hál' Isten, egyszer s mindenkorra kidobtak már, hanem üldözőbe vesznek, mint egy kártékony ragadozót. Kidobni viszont Nicole-t fogják.

- Nicole-t, hogyhogy?

- Nicole-t bizony... Azt a Nicole-t, akinek köveket hajigálnak a falon át.

- Vigyázzon, Gilbert úr - mondta Nicole fenyegető hangon -, a XV. Lajos téren a kisasszony ruhájának egy darabját találták a markában.

- Igazán?

- Philippe úr mesélte az apjának. Egyelőre még semmit nem gyanít; de egy kis segítséggel talán felébred a gyanúja.

- És ki segít neki?

- Hát én!

- Vigyázzon, Nicole, az is gyanús lehet, hogy csipketeregetés örvén felszedegeti a falon átdobott köveket.

- Nem is igaz! - háborodott fel Nicole.

Aztán, tagadását visszavonva, így folytatta:

- Levelet kapni különben sem bűn; nem olyan bűn, mint ha belopózik ide valaki, amikor a kisasszony vetközödik... Na, erre mit mond, Gilbert úr?

- Azt mondom rá, Nicole kisasszony, hogy bűn az is, ha egy magafajta jól nevelt lány kulcsokat csúsztat ki kerti kapuk alatt.

Nicole összerezzent.

- Továbbá azt mondom rá - folytatta Gilbert -, hogy én, akit jól ismer Taverney úr, Philippe úr és Andrée kisasszony, valóban elkövettem azt a bűnt, hogy bejöjjek hozzá, mivel elviselhetetlenül aggasztott egykori gazdáim hogyléte, de legkivált Andrée kisasszonyé, akit igyekeztem megmenteni, annyira igyekeztem, hogy - mint maga is mondja, Nicole -, kezemben maradt ruhájának egy darabja; azt mondom, hogy én valóban elkövettem azt a bocsánatos bűnt, hogy bejöjjek ide, maga ellenben megbocsáthatatlan bűnt követett el, amikor idegent csempészett gazdái házába, majd utánament ennek az idegennek az üvegházba, és egy órát töltött vele.

- Gilbert! Gilbert!

- Úgy, szóval ilyen az erény... mármint Nicole kisasszony erénye! Szóval Nicole kisasszonynak nincs ínyére, hogy én a szobájában vagyok, holott ő...

- Gilbert úr!

- Ezek után mondja csak el Andrée kisasszonynak, hogy szerelmes vagyok belé; én majd azt mondom rá, hogy magába vagyok szerelmes, és ő nekem fog hinni, mert buta fejjel maga is ugyanezt mondta neki Taverneyben.

- Gilbert, barátom!

- Kidobják magát, Nicole; nem megy maga a kisasszonnyal Trianonba a trónörökösnéhez, nem fog kacérkodni fényes uraságokkal és gazdag nemesekkel, pedig nyilván ezt tenné, ha a családdal maradna; mehet a szeretőjéhez, Beausire úrhoz, aki csak altiszt, közönséges katona. Szép bukás, mondhatom, Nicole kisasszonyt ide juttatta a nagyravágyása. Nicole egy francia katona babája!

És Gilbert rázendített, hangosan nevetve:

Altiszt volt a babám,
Király katonája!

- Irgalom, Gilbert úr - esdekelt Nicole -, ne nézzen így rám. Olyan gonosz a szeme, a sötétben is csillog. Irgalom, ne nevessen így, félek a nevetésétől is.

- Akkor pedig nyissa ki az ajtót, Nicole - mondta Gilbert ellentmondást nem tűrő hangon -, és erről egy szót se többet!

Nicole kinyitotta az ajtót, de idegességében olyan vadul remegett, hogy a válla rángatózott, a feje meg úgy reszketett, mint egy vénasszonyé.

Gilbert nyugodtan előrement, de látva, hogy a lány a kapuhoz indul vele, így szólt hozzá:

- Hagyja csak; maga tudja, hogy kell ide becsempészni valakit, én meg tudom, hogy lehet kijutni innét. Menjen csak az üvegházba, vissza ahhoz a drága Beausire úrhoz, aki már nyilván epedve várja, és maradjon vele tíz perccel tovább, mint tervezte. A jutalmat egyébként tetszésére bízom.

- Tíz perccel tovább? És miért pont tíz perccel? - kérdezte Nicole remegve.

- Mert tíz perc kell hozzá, hogy eltűnjek; menjen, Nicole kisasszony, induljon már; és vissza ne nézzen, mint Lót felesége, akinek a történetét elmondtam magának Taverneyben, amikor a szénakazlakban találkozgattunk, vissza ne nézzen, mert különben még rosszabbul jár, mint aki sóbálvánnyá válik. Menjen, szép parázna, induljon; nincs több beszédem magával.

Nicole-t megbénította, halálra rémítette, lesújtotta, hogy Gilbert tartja kezében a jövőjét; lehorgasztott fejjel botorkált vissza az üvegházba, ahol Beausire nagy aggodalommal várta már.

Gilbert, vigyázva megint, hogy meg ne lássák, visszament a fal mellett függő kötélhez, s a szőlőtőn és a lugason feltornázva magát, elérte az első emeleti ereszt, majd fürgén bemászott padlásszobájába.

Szerencséje volt: felfelé menet nem találkozott senkivel; a szomszédasszonyok lefeküdtek már, Thérèse pedig még az asztalnál üldögélt.

Gilbert-t annyira felvillanyozta Nicole-on aratott győzelme, hogy meg sem fordult a fejében, hogy lebukfencezhetik az esőcsatornáról. Sőt, elég bátorságot érzett magában, hogy mint Fortuna kegyeltje, végigsétáljon egy kifent borotva élén, még ha mérföldnyi is a hossza.

Az út végén Andrée vár rá.

Tehát visszaért padlásablakához, becsukta az ablakot, és eltépte a levelet, amelyhez nem nyúlt senki.

Ezután kéjes gyönyörűséggel elnyújtózott az ágyán.

Félóra múlva Thérèse úgy tett, amint ígérte: felment, s az ajtón át megkérdezte tőle, hogy van.

Köszöni jól, mondta Gilbert, s közben ásítozott, mint aki félig alszik is már. Alig várta, hogy egyedül legyen, egészen egyedül a sötétben, a csöndben, a gondolataival, s hogy a szívével, az eszével, egész lényével újra átélje ennek a kimerítő napnak kimondhatatlan gondolatait.

Hamarosan eltűnt a szeme elől minden, nem látta a bárót, Philippe-et, Nicole-t, Beausire-t, csak Andrée merült fel emlékezete mélyéről, félmeztelenül, amint fejéhez emeli gömbölyű karját, és szedegeti a hajából a tűket.

LXXV

A növénygyűjtők

A fentebb leírt események péntek este zajlottak le; egy nap volt tehát még addig a luciennes-i erdei sétáig, amelyre Rousseau úgy készülődött, mint egy ünnepnapra.

Gilbert, akit semmi sem érdekelt, amióta megtudta, hogy Andrée hamarosan Trianonba kerül, naphosszat padlásablakában könyökölt. Andrée ablaka nyitva volt ezen a napon, s egyszer vagy kétszer maga Andrée is kiállt az ablakba, legyöngülve és sápadtan, hogy friss levegőt szívjon; Gilbert, ahogy elnézte, arra gondolt, bár adná az ég, hogy Andrée-nak örök életében ott kelljen laknia a kerti házban, maga pedig megmaradhasson a padlásszobájában, s naponta kétszer úgy lássa a lányt, ahogy most.

Végre felvirradt a várva várt vasárnap. Rousseau már előző este felkészült; a szekrényből előszedte és szépen összekészítette gondosan kifényesített cipőjét, szürke ruháját, meleg és könnyű holmiját, Thérèse nagy bánatára, aki váltig mondta, hogy efféle szórakozáshoz megteszi egy zubbony meg egy vászonköpeny is; Rousseau azonban feleletre sem méltatta, csak tette a dolgát, ahogy elhatározta; nemcsak a saját öltözékét nézte meg apróra, hanem Gilbert-ét is, akinek még kifogástalan harisnyát és új cipőt is ajándékozott, meglepetésül.

Rendbe szedte a növénygyűjtő dobozát is; nem feledkezett meg mohagyűjteményéről sem, amelyre fontos szerep várt.

Rousseau olyan nyűgös volt, mint a gyerek, hússzor is kiállt az ablakba, hogy megnézze az arra járó kocsikat: vajon nem de Jussieu hintaja érkezett-e meg. Végre megpillantott egy fényesre lakkozott hintót, gazdagon felszerszámozott lovak voltak elébe fogva, s a rizsporos hajú, öles kocsis ott állt meg a kapujuk előtt. Rousseau odafutott Thérèse-hez:

- Megjött! Megjött! - kiáltozta. Majd Gilbert-hez fordult: - Hamar, Gilbert, hamar! Vár a hintónk.

- Ha olyan nagyon szeret kocsikázni - jegyezte meg epésen Thérèse -, miért nem dolgozik úgy, mint Voltaire, hogy legyen kocsija?

- Hagyjon nekem békét! - acsargott Rousseau.

- Ej, hiszen mindig azt mondja, hogy van olyan tehetséges, mint ő.

- Nem mondtam semmi ilyent, hallja! - förmedt rá Rousseau dühösen a háziasszonyra - azt mondtam... semmit se mondtam.

És rögtön befellegzett a jókedvének, mint mindig, valahányszor meghallotta ellensége nevét.

Szerencsére belépett de Jussieu úr.

Ki volt kenve, fenve, s üde volt, mint a tavasz; feltűnően kicsípte magát: csodálatos halványszürke csíkos indiai nyersselyem frakk, halványlila tafota mellény, különlegesen finom fehér selyemharisnya és aranycsatos, fényes cipő alkotta öltözékét.

Mihelyt belépett Rousseau-hoz, az egész szoba megtelt az illatával, amelyet Thérèse kéjesen szívott magába.

- Ejnye, de kiöltözött! - jegyezte meg Rousseau, s cinkosan ráhunyorítva Thérèse-re, összeméregette egyszerű ruháját és jókora növénygyűjtő batyuját de Jussieu úr elegáns öltözékével.

- Ó, dehogy - tiltakozott az elegáns botanikus -, csak félek a melegtől.

- És ha nedves az erdő! A selyemharisnyája, ha mocsaras területen járunk...

- Semmi baj; majd megválogatjuk, hová menjünk.

- Eszerint a vízimohákkal nem foglalkozunk ma?

- Amiatt ne aggódjék, kedves kartárs.

- Azt hinné az ember, bálba készül, vagy a hölgyekhez.

- Miért ne tisztelnénk meg Természet istennőt selyemharisnyában? - válaszolta de Jussieu úr egy kissé zavartan. - Talán nem érdemli meg a hölgy, hogy költekezzünk a kedvéért?

Rousseau nem firtatta tovább a dolgot; Jussieu a természetre hivatkozott, s Rousseau maga is úgy vélte, hogy a természetnek semmi tisztelet nem sok.

Gilbert azonban, sztoicizmus ide, sztoicizmus oda, irigykedve méregette de Jussieu urat. Annyi elegáns ficsúrt látott már, akik öltözködésükkel még hangsúlyozták is természet adta kiválóságukat, hogy pontosan ismerte az elegancia nyújtotta talmi előnyöket, s most csöndesen elgondolta magában, milyen remekül illenék fiatal korához ez a sok selyem, batiszt és csipke, s ha nem így volna öltözve, hanem úgy, ahogy de Jussieu úr, és Andrée-val találkozna, a lány bizonyára nem fordítaná el a fejét.

Elindultak, a két jó dán ló sebesen ügetett a hintóval. Egyórás kocsikázás után a botanikusok leszálltak Bougivalban, s elindultak gyalogszerrel balra, a Gesztenyesoron.

Ez a sétány, mely csodálatosan szép ma is, akkortájt sem volt kevésbé szép, azt a domboldalt ugyanis, amelyet kutatóink be akartak járni, már XIV. Lajos idején beültették, s állandóan gondozták, kivált mióta az uralkodó úgy megszerette Marlyt.

A barázdált törzsű, vastag ágú, szeszélyes formájú gesztenyefák, amelyek bütykös tekeredéseikkel hol fatörzsre csavarodó kígyót, hol mészárostőkén felbukó és fekete vért okádó bikát formáznak, a mohos almafák, és a terebélyes diófák, amelyeknek lombja júniusban zöldessárgából zöldeskékre válik, ez a magány, ez a festőien zord föld, mely a vén fák árnyékában mind feljebb emelkedik, s végül éles vonalat vés az ég halvány kékjére, körös-körül ez a hatalmas, méltóságos és mélabús természet kimondhatatlan gyönyörűséggel töltötte el Rousseau lelkét.

Gilbert nyugodt volt, de komor, számára csak egyetlen gondolat létezett:

„Andrée kiköltözik a kerti házból, és Trianonba megy."

Luciennes négyszögletes épülettömbje ott emelkedett a dombtetőn, amerre a három növénygyűjtő igyekezett.

Gilbert meglátta a kastélyt, ahonnan elszökött, és ez másfelé terelte gondolatait, kellemetlen emlékek tolultak fel, de félelemnek nyoma sem volt bennük. Gilbert leghátul ment, két pártfogója mögött, és teljes biztonságban érezte magát; úgy nézett hát Luciennes-re, ahogy a hajótörött nézi a kikötőből a homokzátonyt, amelyen megfeneklett a hajója.

Rousseau elővette kis ásóját, és figyelni kezdte a földet; Jussieu úr szintén; csakhogy az egyikük a növényeket nézte, a másik meg azt, hogy vizes ne legyen a harisnyája.

- Gyönyörű ez a *lepopodium*! - lelkendezett Rousseau.

- Kedves - hagyta rá de Jussieu úr. - De menjünk tovább, jó?

- Nini, *Lyrimachia fenella*! Már le is lehet szedni, nézze csak.

- Szedje le, ha olyan nagyon akarja.

- Mi a csuda? Hát nem növényt gyűjteni jöttünk?

- Dehogynem, dehogynem... Csak azt hiszem, hogy fenn a tetőn több látnivaló akad.

- Hát ha úgy gondolja... Menjünk.

- Hány óra van? - kérdezte de Jussieu úr. - Sebtében öltözködtem, s otthon felejtettem az órámat.

Rousseau súlyos ezüstórát húzott elő a mellényzsebéből.

- Kilenc óra - mondta.

- Pihenjünk egy kicsit, jó? - ajánlotta de Jussieu úr.

- Na, ön nem valami híres gyalogló - vélekedett Rousseau. - Persze, így jár, aki finom cipőben és selyemharisnyában akar növényt gyűjteni.

- Tudja, megéheztem.

- Jól van, akkor reggelizzünk meg... Negyed mérföld ide a falu.

- Ne ott, ha kérnem szabad.

- Ne ott? Talán csak nincs elemózsia a hintójában?

- Látja azt a ligetet? - kérdezte de Jussieu úr, a látóhatár egy pontjára mutatva.

Rousseau lábujjhegyre ágaskodott, és a tenyerével beernyőzte a szemét.

- Nem látok semmit - közölte.

- Igazán nem látja azt a kis zsúptetőt?

- Nem én.

- Szélkakas, fehér és piros falak, afféle kis csőszkunyhó.

- Aha, igen, mintha látnám már, egy új házacska.

- Az az, egy kis bódé.

- Na és?

- Nos, ott vár ránk az a szerény reggeli, amit megígértem.

- Nem bánom - mondta Rousseau. - Éhes, Gilbert?

Gilbert csak fél füllel figyelt a vitára, szórakozottan csapkodta a hangafüvet, s így válaszolt:

- Ahogy óhajtja, uram.

- Akkor menjünk, kérem - mondta de Jussieu úr -, egyébként semmi akadálya, hogy útközben füvészkedjünk.

- Hát, az unokaöccse szenvedélyesebb búvára a természetnek, mint ön - mondta Rousseau. - Egyszer együtt füvészkedtem vele a montmorencyi erdőben. Csak néhányan voltunk ott. Éles szeme van, ügyes gyűjtő, remek előadó.

- Tudja, ő még fiatal, nevet kell szereznie.

- Hiszen az ön nevét viseli, nem elég az? Ó, kolléga úr, kolléga úr, ön csak amolyan műkedvelő botanikus.

- Ne mérgelődjék már, filozófus uram; nézze ezt a szép *plantago monanthost*; van ilyen abban a montmorencyi erdőben?

- Nincs, igazán nincs - mondta Rousseau elragadtatva -; Tournefort nyomán kerestem, de hiába; igazán gyönyörű.

- Jaj, de szép ez a házikó - mondta Gilbert, aki utóvédből előőrssé változott.

- Gilbert éhes - mondta de Jussieu úr.

- Ó, uram, bocsásson meg; türelmesen megvárom, míg befejezi.

- Annál is inkább, mert evés után nem jó füvészkedni; árt az emésztésnek, no meg a szem is ellustul, s a gerinc sem akar hajlani; füvészkedjünk inkább még egy darabig - mondta Rousseau -; vajon hogy hívják ezt a házikót?

- Egérfogónak - mondta de Jussieu úr, akinek eszébe jutott, hogy de Sartines úr így keresztelte el a házat.

- Furcsa név!

- Tudja, faluhelyen csak úgy vaktában adják a neveket.

- És kié ez a föld, ez az erdő, ezek a szép ligetek?

- Nem is igen tudom.

- Pedig bizonyára ismeri a tulajdonost, ha itt akar enni - figyelt fel Rousseau, akiben ébredezett a gyanú.

- Szó sincs róla... akarom mondani, ismerek én itt mindenkit, kivált a vadőröket, akik százszor is láttak már a cserjésben, és tudják, hogy ha köszöntenek, ha nyúlpörkölttel vagy szalonkaraguval kínálnak, ezzel uruknak járnak a kedvében; a környékbeli földbirtokosok emberei hagyják, hogy kedvemre cserkésszem itt. Nem tudom, kié lehet ez a házikó, talán de Mirepoix-néé, talán d'Egmont-néé, talán... nem, igazán nem tudom... De az a fontos, kedves filozófusom, s remélem, ebben egyetért velem, hogy kapjunk kenyeret, gyümölcsöt és pástétomot.

Jussieu kedélyeskedő modora eloszlatta a gyülekező felhőket Rousseau homlokán. A filozófus leveregette a lábát, összedörzsölte a kezét, Jussieu úr pedig előrement a gesztenyék alatt kígyózó ösvényen, amely a kis remetelakhoz vezetett.

Rousseau mögötte ment, a fűben tallózva.

Gilbert zárta be a menetet, visszatérve korábbi helyére; gondolatai Andrée-nál jártak, s azon törte a fejét, hogyan jusson el hozzá, ha Trianonban lesz.

LXXVI

Filozófuscsapda

A dombtetőn, ahová három növénygyűjtőnk fölkapaszkodott végre-valahára, kis gerendaház állt, bogos oszlopokkal, hegyes orommal, borostyán és iszalag benőtte ablakokkal: az angol építészetnek vagy inkább az angol kertészeknek köszönhetjük ezeket a házikókat, mivel az angolok szeretik utánozni a természetet, azaz jobban mondva, kitaláltak egy sajátságos természetet, ami bizonyos eredetiséget kölcsönöz alkotásaiknak és műkertjeiknek.

Az angolok találták fel a kék rózsát, s leghőbb vágyuk mindig is az volt, hogy szembeszálljanak az általánosan elfogadott eszmékkel. Egyszer még kitalálják majd a fekete liliomot is.

A házikóban kényelmesen elfért egy asztal és hat szék, padlója élére rakott tégla volt. A téglapadlót gyékény födte. A falakat folyamparti kavicsból és szajnántúli kagylóból összeválogatott apró mozaik borította; ugyanis a bougivali és a port-marlyi kavicsos part nem tereget a sétáló szeme elé tengeri sünt, fésűkagylót, sem gyöngyházfényű és rózsaszínű trombitacsigát; ezekért Harfleurbe, Dieppe-be vagy a sainte-adresse-i sziklazátonyokra kell menni.

A mennyezet domború volt. A fenyőtobozok, a csúf faunpofákat és vadállatokat mintázó, különös alakú faágak szinte a fejét súrolták a látogatónak; s ha a színes ablakokon kinézett az ember a vesinet-i síkságra vagy az erdőségre, a lila, vörös vagy kék ablakszemeken át viharral fenyegető égboltot, emitt augusztusi napsütésben izzó, verőfényes tájat, amott decemberi fagy marta, jeges és fakó vidéket látott. Elég volt, ha ki-ki az ízlésének megfelelő ablakon tekint át.

Gilbert-t elszórakoztatta a látvány, az ablakszemeken át sorra megnézegette azt a termékeny medencét, mely a luciennes-i magaslatról letekintő szeme elé tárul, s amelynek közepén kanyarog a Szajna.

Elég érdekes látványt nyújtott - de Jussieu úr legalábbis úgy vélte - a kavicsberakásos asztalra ízlésesen feltálalt reggeli is, a szoba közepén.

Friss marlyi tejszín, pompás luciennes-i barack és szilva, porcelán tálon párolgó nanterre-i hurka és kolbász, amely magától került oda, mert cselédségnek se híre, se hamva; szőlőlevéllel bélelt kosárkában mosolygó szamóca, a vakító fehér, illatos vaj mellett falusi fekete kenyér s a városiak kényes gyomrának oly kedves, aranyszínű búzakenyér: e látványra Rousseau halkan felkiáltott meglepetésében, mert filozófus létére is szerette a gyomrát, s noha mértékletes volt, mindig jó étvággyal evett.

- Ó, micsoda túlzás! - mondta de Jussieu úrnak. - Beértük volna mi kenyérrel és gyümölccsel is, s mint igazi botanikusokhoz és serény természetbúvárokhoz illik, kenyeret meg szilvát majszolva folytathattuk volna a kutatást a bozótban s a mélyedésekben. Emlékszik még, Gilbert, a plessis-piquet-i ebédemre, az ebédjére?

- Hogyne emlékezném, uram, arra az ízletes kenyérre s arra a finom cseresznyére.

- Na ugye!

- Hát igen, úgy falatoznak az igazi természetbarátok.

- Kedves mester - szólt közbe de Jussieu úr -, igazán nem szolgáltam rá, hogy tékozlónak nevezzen; ennél szerényebb vendéglátást...

- Ejnye, Lucullus uram - mondta Rousseau -, ne becsmérelje az asztalát.

- Az asztalomat? Nem az én asztalom ez!

- Hát kinél vagyunk tulajdonképpen? - kérdezte Rousseau kényszeredett s egyszersmind kedélyes mosollyal. - Erdei manók látnak vendégül?

- Vagy tündérek - mondta de Jussieu úr fölemelkedve, s titkon a házikó bejáratára pillantott.

- Tündérek! - kiáltott fel Rousseau vidáman. - Áldassék a vendégszeretetük! Éhes vagyok: lássunk neki, Gilbert.

S jókora karéj fekete kenyeret kanyarított le magának, majd odaadta tanítványának a kenyeret és a kést.

Aztán nagyot harapott a vastag karéjból, és két szem szilvát vett a tányérjára.

Gilbert tétovázott.

- Rajta, rajta! - biztatta Rousseau. - Megsértődnek a tündérek, ha sokat vonakodik, s még azt találják hinni, hogy nem ízlik a lakomájuk.

- Vagy hogy nagyon szegényes, uraim - csendült fel egy ezüstös hang a házikó ajtajában, ahol, kart karba öltve két üde, fiatal nő jelent meg, s mosolyogva integettek de Jussieu úrnak, hogy mérsékelje hajlongásait.

Rousseau hátrafordult, jobbjában a szelet kenyér, baljában a félbeharapott szilva: meglátta a két istennőt, legalábbis annak látszottak, olyan fiatalok és olyan szépek voltak; meglátta őket, elképedt, meghajolt, csetlett-botlott.

- Ó, grófné - szólalt meg de Jussieu úr -, hát ön itt van! Milyen kedves meglepetés!

- Üdvözlet, kedves botanikusom - mondta az egyik hölgy olyan leereszkedőn és nyájasan, mint egy királynő.

- Hadd mutassam be Rousseau urat - mondta Jussieu, megfogva a filozófus kenyeret tartó kezét.

Gilbert is meglátta s felismerte a két nőt; a szemét elmeresztette, s halálsápadtan nézett a házikó ablakára, hátha kiugorhatna.

- Üdvözlet, kis filozófusom - mondta a másik hölgy a megsemmisülten álló Gilbert-nek, három rózsás ujjával megcirógatva az arcát.

Rousseau látta és hallotta; fuldoklott dühében; tanítványa ismeri a két istennőt, s viszont.

Gilbert majdnem rosszul lett.

- Nem ismeri meg a grófnét? - kérdezte Rousseau-tól Jussieu.

- Nem - hebegett a filozófus -, nem, most látom először, azt hiszem.

- Dubarry grófné - egészítette ki Jussieu.

Rousseau úgy ugrott fel, mint aki tüzes vasra lépett.

- Dubarryné! - hördült fel.

- Én vagyok az, uram - mondta a fiatal nő nagyon kedvesen -: és kimondhatatlanul boldog vagyok, hogy házamban fogadhatom, és közelről láthatom korunk egyik legjelesebb gondolkodóját.

- Dubarryné!... - ismételte Rousseau, nem gondolva rá, hogy elképedése súlyos sértésszámba megy. - Ő az!, és persze a ház is az övé!, és persze ő lát itt vendégül!

- Eltalálta, kedves filozófusom, ő az és a húga - mondta Jussieu, aki kezdte magát rosszul érezni a fenyegető vihar gondolatára.

- És a húga ismeri Gilbert-t?

- Egészen közelről, uram - válaszolta Chon kisasszony azzal a vakmerőséggel, amely nem tiszteli sem a királyi hangulatokat, sem a filozófusi szeszélyeket.

Gilbert csak azt nézte, hol van egy lyuk, amelybe belebújjék, olyan félelmetesen villogott Rousseau szeme.

- Egészen közelről?... - ismételte meg Rousseau. - Gilbert egészen közelről ismerte a hölgyet, és én mit sem tudtam erről? De hisz akkor engem elárultak, az orromnál fogva vezettek!

Chon és nővére összemosolyogtak.

Jussieu úr elszakított egy malines-i csipkét, amely megért vagy negyven aranyat.

Gilbert összekulcsolta a kezét, talán Chonnak akart könyörögni, hogy hagyja már abba, vagy Rousseau-hoz esedezett, hogy beszéljen vele kíméletesebben.

Csakhogy éppen Rousseau hallgatott el, és Chon beszélt tovább.

- Hát igen, Gilbert meg én régi barátok vagyunk; a vendégem volt: igaz-e, kicsikém?... Csak nem felejtetted el hálátlanul a luciennes-i és a versailles-i nyalánkságokat?

Ezzel megadta a kegyelemdöfést; Rousseau két karja, mintha rugóra járna, szétnyílt majd lehullott.

- Ohó! Hát így állunk, te kis nyomorult? - háborodott fel, sandán nézve a fiatalemberre.

- Rousseau úr... - motyogta Gilbert.

- Na nézzenek oda! Csak nem azért sírsz, mert úgy kényeztettelek? - folytatta Chon. - Mindig sejtettem, hogy hálátlan vagy.

- Kisasszony!... - rimánkodott Gilbert.

- Fiacskám - mondta Dubarryné -, gyere vissza Luciennes-be, vár rád a sok ínyencség és Zamore... s bár elég szokatlan módon távoztál, nem lesz rossz dolgod.

- Köszönöm, asszonyom - mondta ridegen Gilbert -; ha én eljövök valahonnét, az azt jelenti, hogy nem érzem ott jól magam.

- Miért utasítja el a felajánlott jólétet? - kérdezte keserűen Rousseau. - Belekóstolt a gazdagságba, kedves Gilbert, a legjobb, ha visszatér hozzá.

- De, uram, esküszöm, higgye el...

- Hagyja már abba! Nem szeretem a köpönyegforgatókat.

- De hiszen meg sem hallgatott, uram.

- Dehogynem.

- Hiszen én megszöktem Luciennes-ből, ahol zár alatt tartottak.

- Kelepce! Ismerem én az emberek kétszínűségét.

- De hiszen én önt választottam, elfogadtam a vendégszeretetét, a támogatását, az irányítását.

- Képmutatás.

- De hát, Rousseau úr, ha nekem a gazdagság kellene, akkor elfogadnám a hölgyek ajánlatát.

- Gilbert úr, engem be lehet csapni egyszer, de kétszer soha; ön szabad; menjen, ahová akar.

- De hová, én Istenem! - tört ki Gilbert végsőkig elkeseredve, mivel látta, hogy végképp befellegzett az ablakának, Andrée szomszédságának, a szerelemnek; önérzete vérzett, hogy árulással gyanúsítják; látta, hogy félreértik önmegtagadását, hosszú küzdelmét a lustaság s az ifjúi vágyak ellen, amelyeken oly sikeresen diadalmaskodott.

- Hogy hová? - mondta Rousseau. - Hát legelőször is ehhez a szép és elragadó hölgyhöz.

- Jaj. Istenem! Jaj, Istenem! - siránkozott Gilbert, tenyere közt ingatva a fejét.

- Ne féljen - bátorította de Jussieu úr, aki mint úriember, nagyon rossz néven vette Rousseau-tól, hogy így kirohant a hölgyek ellen -, ne féljen: gondunk lesz magára, s majd megpróbáljuk kárpótolni a veszteségéért.

- Na látja - jegyezte meg csípősen Rousseau -, itt van de Jussieu úr, a tudós, a természetbarát, a cinkosa; támogatást és vagyont ígér magának - tette hozzá erőltetett, torz vigyorral -: számíthat rá, Jussieu úrnak messzire elér a keze!

Ezzel Rousseau, nem bírván tovább uralkodni magán, mint a sértett Orosmane, odaköszönt a hölgyeknek, valamint a megdöbbent Jussieu-nek, s egy pillantásra sem méltatva Gilbert-t, tragikus méltósággal kivonult a házikóból.

- Jaj, de ronda féreg egy ilyen filozófus! - mondta közönyösen Chon, s nézte Genf polgárát, amint megy vagy inkább bukdácsol lefelé az ösvényen.

- Kérjen, amit csak akar - mondta de Jussieu úr Gilbert-nek, aki még most is úgy állt ott, ahogy az előbb, arcát a tenyerébe temetve.

- Igen, Gilbert úr, kérjen csak - mondta a grófné is, és rámosolygott az elhagyott tanítványra.

Az fölemelte sápadt arcát, homlokából félresimította izzadságtól és könnyektől csapzott haját, és szilárd hangon így szólt:

- Ha már állást ajánlanak, kertészinas szeretnék lenni Trianonban.

Chon és a grófné összenéztek, és Chon diadalmas szemhunyorítással, huncutkodva bökte meg lábával a grófné lábát; a grófné egy bólintással jelezte, hogy érti.

- Teljesíthető ez, Jussieu úr? - kérdezte a grófné. - Én akarom.

- Mivel ön akarja, asszonyom - válaszolt amaz -, máris teljesült.

Gilbert meghajolt, és kezét rátette a szívére, mely az imént még elszorult a bánattól, de most örömtől repesett.

LXXVII

A példázat

Ugyanabban a luciennes-i szobácskában, ahol már láttuk Jean Dubarry vicomte-ot, aki a grófné nagy bánatára mérhetetlen mennyiségű csokoládét fogyasztott el, most de Richelieu marsall úr uzsonnázott Dubarrynéval, aki, Zamore fülét csavargatva, mind kéjesebben és puhábban nyújtózott el a virágmintás selyemmel bevont kereveten, mialatt a vén udvaronc csak sóhajtozott bámulatában a csábos teremtés egy-egy újabb mozdulata láttán.

- Ó, grófné - selypegett negédesen, mint valami vénasszony -, összekócolja a haját; ó, egy fürtöcske már ki is szabadult. Ah, grófné, leesik a papucskája.

- Hagyja csak, kedves herceg, ne törődjön vele - mondta a grófné, s szórakozottan kitépve egy csomót Zamore hajából, egészen elnyújtózott a kereveten, kéjesebben s igézőbben, mint Vénusz a tengeri kagylóban.

Zamore, kinek e pózok iránt vajmi csekély érzéke volt, üvöltött mérgében. A grófné, hogy lecsendesítse, egy maréknyi cukorkát vett fel az asztalról, és a zsebeibe tömte.

Zamore azonban elfintorította a képét, és a zsebeit kifordítva, kiszórta a cukorkát a földre.

- Na nézd a kis hülyéjét! - mondta a grófné, és kecses lábát kinyújtva gyengéden meglibbentette a kis szerecsen tarkabarka bugyogóját.

- Jaj, kegyelem! - kiáltott fel a vén marsall -, nemesi szavamra mondom, még megöli!

- Bár megölhetnék ma mindenkit, aki bosszant! - mondta a grófné. - Ma nem ismerek irgalmat, úgy érzem.

- Ejha! - mondta a herceg. - Csak nem bosszantom én is?

- Ó, dehogy, hová gondol! Ellenkezőleg: ön az én öreg barátom, s én nagyon szeretem; csakhogy, az igazat megvallva, bolond vagyok, tudja!

- Nyilván azoktól kapta el, akiket magába bolondított.

- Vigyázzon, mit beszél! Ne mérgesítsen a bókjaival, amiket maga sem vesz komolyan.

- Grófné, grófné! Kezdem azt hinni, hogy maga nem is bolond, hanem hálátlan.

- Nem vagyok én sem bolond, sem hálátlan, hanem...

- Hanem micsoda? Hadd halljam!

- Dühös vagyok, herceg úr.

- Igazán?

- Csodálkozik?

- Egy cseppet sem, grófné; s szavamra, van is rá oka.

- Látja, ezért vagyok mérges magára, marsall.

- Mérges rám valamiért, grófné?

- Igen.

- És miért, ha szabad kérdeznem? Hiszen ha mégoly öreg vagyok is, semmi fáradságot nem sajnálok, hogy megnyerjem a tetszését.

- Csak az a baj, hogy sejtelme sincs semmiről, marsall.

- Ó, már hogyne volna!

- Tudja, hogy mi izgat?

- Persze; Zamore összetörte a kínai szökőkutat.

A fiatalasszony ajkán halvány mosoly suhant át; Zamore ellenben, érezve bűnösségét, alázatosan lehajtotta a fejét, mint aki sejti, hogy az égből mindjárt záporozni kezdenek a pofonok és fricskák.

- Hát igen - sóhajtotta a grófné -, igen, herceg, igaza van; ez az oka, és ön igazán politikus elme.

- Mondták már mások is, asszonyom - felelte de Richelieu úr önérzetes szerénységgel.

- Ó, ha nem mondják is, látom, herceg; rögtön kitalálta, miért bosszankodom, nem keresgélt jobbra, balra, hanem rátalált: remek!

- Így van, de ez még nem minden.

- Ej, ne mondja!

- Pedig így van. Gyanítok még mást is.

- Csakugyan?

- Csakugyan.

- És mit gyanít?

- Azt, hogy tegnap estére várta őfelségét.

- És hová?

- Ide.

- No és?

- És őfelsége nem jött el.

A grófné elpirult és felkönyökölt.

- Ejha! - mondta.

- Pedig csak az imént jöttem Párizsból - mondta a herceg.

- Ez mit bizonyít?

- Jelzem, hogy nem tudhattam, mi történik Versailles-ban. Ennek ellenére...

- Herceg, kedves hercegem, magából úgy kell kihúzni ma a szót. A csuda vigye el! Ha már á-t mondott, mondjon b-t is, vagy ha nem, hát bele se fogjon.

- Ön könnyen beszél, grófné. Hadd vegyek legalább lélegzetet. Hol is hagytam el?

- Ott hagyta el, hogy... ennek ellenére.

- Ó, igen, megvan, szóval, ennek ellenére nemcsak azt tudom, hogy őfelsége nem jött el, hanem azt is sejtem, hogy miért nem.

- Herceg, én mindig mondtam, hogy ön valóságos varázsló; csak éppen bizonyítékom nem volt még rá.

- Nos, mindjárt meglesz a bizonyítéka.

A grófné, akit sokkal jobban érdekelt ez a beszélgetés, semmint mutatta, most elengedte Zamore fejét, nem borzolta tovább fehér, finom ujjaival az üstökét.

- Halljam a bizonyítékot, herceg, ki vele - mondta.

- A palotagróf úr előtt? - kérdezte a herceg.

- Tűnjön el, Zamore - förmedt rá a grófné a kis szerecsenre, aki eszeveszett örömmel pattant fel, s egy ugrással kinn termett az előszobában.

- Na végre! - sóhajtott fel Richelieu -: hiszen mindent akar tudni, ugye, grófné?

- Csak nem feszélyezte Zamore, ez a majom?

- Az igazat megvallva, grófné, engem mindig zavar, ha jelen van még valaki.

- Persze, értem, valaki; de Zamore csak nem valaki?

- Zamore nem vak, Zamore nem süket, Zamore nem néma; tehát Zamore valaki. Azokat tüntetem ki ezzel a megjelöléssel, akiknek ugyanúgy van szemük, fülük és nyelvük, mint nekem, vagyis láthatják, mit csinálok, hallhatják vagy elmondhatják, amit mondok, egyszóval, akik elárulhatnak. Most, hogy elmondtam az elméletem, hadd folytassam.

- Folytassa csak, herceg, örömmel hallgatom.

- Hogy örömmel, azt kötve hiszem, grófné; de mindegy, el kell mondanom. Szóval, a király tegnap Trianonban járt.

- A kis vagy a nagy Trianonban?

- A kicsiben. Vele volt a trónörökösné is.

- Ah!

- És a trónörökösné, aki, mint tudja, elbűvölő...

- Sajnos!

- Annyit hízelgett, így kedves kispapa, úgy drága nagypapa, hogy őfelsége, kinek arany a szíve, nem bírt ellenállni neki, s a sétát vacsora, a vacsorát ártatlan játszadozás követte. Végül...

- Végül - folytatta Dubarryné, izgalomtól sápadtan -, végül is a király nem jött el Luciennes-be, ugye, ezt akarta mondani?

- Hát igen, ezt.

- Egyszerű a dolog, őfelsége megkapott ott mindent, amit szeret.

- Ó, azt nem mondtam; s ezt nyilván ön sem mondja komolyan; mindent, ami tetszik neki, mondjuk inkább így.

- Vigyázzon, herceg, ez még rosszabb: vacsora, csevegés, játék, egyéb nem is kell neki. És kivel játszott?

- Choiseul úrral.

A grófné ingerülten legyintett.

- Ne beszéljünk róla, grófné? - kérdezte Richelieu.

- Sőt, beszéljünk róla, uram.

- Ön ugyanolyan bátor, mint amilyen okos, asszonyom; ragadjuk meg hát szarvánál a bikát, ahogy a spanyolok mondják.

- Ezt a mondást Choiseulné nem bocsátaná meg önnek, herceg.

- Pedig az ő esetére nem is illik. Egyszóval, asszonyom, mint mondom, de Choiseul úr - mert hát nevén kell neveznem - kártyázott a királlyal, éspedig olyan szerencsével és olyan ügyesen...

- Hogy nyert?

- Nem, hanem, hogy veszített, s hogy őfelsége nyert ezer aranyat a pikéten, ami nagyon hízelgett a hiúságának, mivel igen gyengén pikétezik.

- Ó, ez a Choiseul, ez a Choiseul! - sopánkodott Dubarryné. - Persze, de Grammont-né is ott volt, ugye?

- Ott, de csak hogy búcsúzzék, grófné.

- A hercegné?

- Igen. De azt hiszem, nagy ostobaságot csinál.

- Éspedig?

- Látva, hogy nem bántják, duzzogni kezd; látva, hogy nem száműzik, önként megy száműzetésbe.

- És hová?

- Vidékre.

- Cselt sző.

- Hát mi mást tegyen, az ördögbe is? Mivel elutazni készült, mi sem természetesebb, mint hogy el akart búcsúzni a trónörökösnétől, aki, mi sem természetesebb, nagyon szereti. Ezért volt Trianonban.

- A nagyban?

- Persze, mivel a kicsit még be sem rendezték.

- Ah! a trónörökösné azzal, hogy körülveszi magát ezzel a sok Choiseullel, félreérthetetlenül megmutatta, kinek a pártján áll.

- Ne túlozzunk, grófné; végtére is, a hercegné holnaptól fogva már nincs itt.

- És a király vidáman szórakozott a távollétemben! - fakadt ki a grófné méltatlankodva, s félelem is vegyült a hangjába.

- Édes Istenem! Bármily hihetetlen is, de így van, grófné. Lássuk, mire következtet ebből?

- Hogy ön igen jól tájékozott, herceg.

- Ennyi az egész?

- Nem.

- Akkor folytassa!

- Azt következtetem ezenkívül, hogy szépszerével vagy erőszakkal, de ki kell ragadnunk a királyt a Choiseulök karmaiból, mert ha nem, végünk van.

- Sajnos!

- Bocsánat - folytatta a grófné -; többes számban beszéltem, de nyugodjék meg, herceg, csak a családomról van szó.

- És a barátairól, grófné; e címen hadd részesüljek én is belőle. Eszerint...

- Eszerint ön a barátom?

- Mintha már említettem volna, asszonyom.

- Az nem elég.

- Mintha már bizonyítottam is volna.

- Az már valami. De fog-e segíteni?

- Tőlem telhetőleg, grófné; csakhogy...

- Csakhogy?

- Kemény dió ez, meg kell mondanom.

- Hát nem lehet megingatni ezeket a Choiseuléket?

- Mindenesetre, nagyon mélyre eresztették a gyökerüket.

- Ön is így vélekedik?

- Így.

- Akkor pedig, bármit mondjon is a derék La Fontaine, ezt a tölgyet le nem dönti sem szélvész, sem zivatar.

- Valóságos lángelme ez a miniszter.

- Most meg úgy beszél itt, mint az enciklopédisták!

- Nem vagyok-e az Akadémia tagja?

- Ej, nem igazi akadémikus ön, herceg!

- Való igaz; a titkárom az, nem én. Hanem amit mondtam, azt komolyan gondolom.

- Hogy Choiseul úr lángész?

- Igen.

- És miben mutatkozik meg az a nagy esze, hadd halljam?

- Abban, asszonyom, hogy olyan nagy feneket kerített a parlamentek ügyének és az angol politikának, hogy a király nem tudja nélkülözni.

- De hiszen a parlamenteket állandóan a király ellen ingerli!

- Persze, ez bizonyítja az ügyességét.

- Az angolokat meg állandóan háborúra uszítja!

- Természetesen, ha ugyanis béke van, neki befellegzett.

- Nem lángész ez, herceg.

- Hanem micsoda, grófné?

- Felségáruló.

- Ha ez a felségárulás sikerrel jár, grófné, akkor lángész, mégpedig, úgy érzem, a javából.

- Ha ez így van, herceg, akkor én is ismerek valakit, aki felér de Choiseul úrral.

- Ejha!

- Legalábbis a parlamenti ügyben.

- Pedig ez a fontosabbik ügy.

- Tudniillik, ez a valaki szítja a parlamenti lázongást.

- Ne csigázza a kíváncsiságomat, grófné!

- Nem tudja, kiről beszélek, herceg?

- Nem én.

- Pedig az ön családjából való.

- Lángész az én családomban? Csak nem nagybátyámról beszél, a bíboros-hercegről, asszonyom?

- Nem. D'Aiguillon hercegről beszélek, az unokaöccséről.

- Ó, igaz, csakugyan d'Aiguillon indította el a La Chalotais-ügyet. Kedves fiú, meg kell hagyni. És jó munkát végzett, ami igaz, az igaz. Tudja, grófné, nagyon komolyan mondom, okos nőnek érdemes csatlakozni hozzá.

- Képzelje csak, herceg - mondta a grófné -, nem is ismerem az unokaöccsét.

- Csakugyan nem ismeri, asszonyom?

- Nem én, még csak nem is láttam.

- Szegény fiú! Az igaz, hogy amióta ön itt van, ő valahol az Isten háta mögött tartózkodik Bretagne-ban. De jaj neki, ha meglátja önt: nagyon elszokott a szeme a naptól.

- Mit csinál egy ilyen tehetséges, ilyen előkelő férfi azok között a törvénytekerők között?

- Lázítja őket, jobb híján. Tudja, grófné, mindenki azzal szórakozik, amivel tud, Bretagne-ban meg nem sok mulatság akad. Pedig serény ember ám az! Híven szolgálná a királyt, ha őfelsége is úgy akarná. Vele nem mernének úgy packázni a parlamentek... Igazi Richelieu; engedje is meg, grófné...

- Hogy?

- Hogy bemutassam, ha legközelebb Párizsba jön.

- Hát Párizsba készül?

- Ki tudja, asszonyom? Talán ott marad Bretagne-ban még egy fordulóra, ahogy az a csibész Voltaire szokta mondani; talán már úton is van: talán kétszáz mérföldre jár; talán a városkapunál áll!

És a marsall figyelte legutóbbi szavainak hatását a fiatal nő arcán.

A grófné eltűnődött egy darabig, majd így szólt:

- Térjünk vissza a tárgyhoz.

- Ahogy akarja, grófné.

- Hol is hagytuk el?

- Ott, hogy őfelsége milyen jól érzi magát Trianonban, Choiseul úr társaságában.

- És arról beszéltünk, hogy Choiseult eltávolítjuk, herceg.

- Azaz, hogy ön beszélt az eltávolításáról, grófné.

- Persze! - mondta a kegyencnő. - Hiszen annyira kívánom a bukását, hogy attól félek, belehalok, ha nem bukik meg. Nem segítene egy kicsit, herceg?

- Ohó! - mondta Richelieu fontoskodva -, a politikában ezt úgy hívjuk, hogy kezdeményezés.

- Vegye, aminek akarja, hívja, ahogy kell, de válaszoljon egyértelműen!

- Ej, de rosszul hangzik ez a csúf nagy szó ebből a csinos pici szájból!

- Ez a válasza, herceg?

- Nem, nem egészen; ez csak a válasz előkészítése.

- És előkészítette már?

- Várjon egy kicsit.

- Habozik, herceg?

- Nem.

- Nos, akkor hallgatom.

- Mi a véleménye a példázatokról, grófné?

- Az, hogy nagyon öregek.

- Nono! A nap is nagyon öreg, és mégsem találtunk ki helyette jobbat, hogy lássunk.

- Nem bánom, jöjjön a példázat: de tiszta legyen.

- Mint a kristály.

- Halljuk.

- Figyel, szép hölgyem?

- Figyelek.

- Tegyük fel, grófné... Tudja, a példázatban mindig felteszünk valamit.

- Istenem, hogy ön milyen unalmas, herceg!

- Ezt maga sem gondolja komolyan, grófné, hiszen sosem figyelt még ilyen feszülten.

- Jól van; tévedtem.

- Tegyük fel, hogy luciennes-i kertjében sétálgat, és meglát egy szem pompás szilvát, egy gyönyörű ringlót, amit annyira szeret, mivel a bőre ugyanolyan hamvas és bíborszínű, mint a magáé.

- Folytassa, maga hízelkedő.

- Meglát tehát egy szilvát az ág hegyén, a fa legtetején; mit csinál, grófné?

- Megrázom a fát.

- Igen, de hiába rázza, mivel a fa terebélyes és megingathatatlan, ahogy az imént kifejezte magát; és hamarosan azt is észreveszi, hogy bájos kacsóját felsérti a fatörzs, noha a fa meg se mozdult. Ekkor jobbra-balra ingatja a fejét, olyan elragadón, ahogy csak maga tudja, meg a virágok, és így szól: „Én Istenem! én Istenem! de jó lenne, ha az a szilva leesne a földre!” És bosszankodik.

- Ez egészen természetes, herceg.

- Én sem tagadom.

- Folytassa, kedves hercegem, a példázata szerfölött érdekes.

- Egyszerre, amint hátrapillant, észreveszi barátját, Richelieu herceget, aki gondolataiba merülve arra sétál.

- És mire gondol?

- Találó a kérdés, a kutyafáját! Önre gondol. Ön pedig így szól hozzá, ezüstösen csengő hangocskáján: „Ó, herceg!, herceg!”

- Nagyszerű!

„- Ön férfi; ön erős; ön bevette Mahont; rázza meg már egy kicsit ezt a nyavalyás szilvafát, hogy enyém legyen az az ördögadta szilva.”

- Nem így lenne, grófné, mondja?

- Dehogynem, herceg, pontosan így; előre mondtam magamban, amit ön hangosan mondott ki; de mit felel rá ön?

- Azt felelem...

- Nos?

- Azt felelem, hogy: „De nagyon kívánja, grófné! Magam sem kívánok mást; de nézze csak, nézze, milyen hatalmas ez a fa, milyen rücskösek az ágai; én is vigyázok ám a kezemre, az ördögbe is!, noha ötven évvel öregebb, mint a magáé!”

- Ó, értem már, értem - sóhajtott fel hirtelen a grófné.

- Nos, akkor folytassa a példázatot: mit mond nekem?

- Azt mondom...

- Azon a csengettyű hangján?

- Természetesen.

- Mondja, mondja.

- Azt mondom: „Kedves marsallom, ne nézze közömbösen azt a szilvát, amelyet különben is csak azért néz olyan közömbösen, mert nem magának termett; kívánja velem együtt, kedves marsallom; vágyakozzék rá velem együtt, és ha jól megrázza ezt a fát, amúgy istenesen, és a szilva leesik, akkor...”

- Akkor?

- „Akkor együtt fogyasztjuk el.”

- Bravó! - tapsolt a herceg.

- Erre gondolt?

- Szavamra, grófné, senki be nem tudna így fejezni egy példázatot. Szavamra!, ahogy boldogult atyám mondaná, ezt jól kifundálták.

- Megrázza a fát, herceg?

- Meg én, grófné, istenigazában.

- És igazán ringló az a szilva?

- Az még nem egészen biztos, grófné.

- Hogyhogy?

- Inkább úgy tetszik, hogy egy tárca van a fa tetején.

- A kettőnké.

- Azt nem! Csak az enyém. Ne irigyelje tőlem azt a miniszteri tárcát, grófné; ha megrázom azt a fát, annyi szép holmi hullik le egyszerre, hogy nem győz majd válogatni köztük.

- Nos, marsall úr, megegyeztünk?

- Megkapom Choiseul helyét?

- Ha a király is úgy akarja.

- Nem azt akarja a király, amit ön?

- Látja, hogy nem, hiszen nem akarja meneszteni Choiseult.

- Ó, remélem, hogy a király jó szívvel emlékezik majd öreg bajtársára.

- Bajtársára?

- No igen; nem mindig a háborús veszedelmek a legsúlyosabbak, grófné.

- És ön semmit nem kér tőlem d'Aiguillon herceg számára?

- Nem én; tud a fickó kérni maga is.

- Egyébként itt lesz ön is. De most rajtam a sor.

- Miféle sor?

- A kérés sora.

- Helyes.

- Mit kapok?

- Amit akar.

- Nekem minden kell.

- Ez méltányos.

- És megkapom?

- Micsoda kérdés! De legalább beéri vele, s nem kér majd mást is?

- Csak ennyit kérek, s még valamit.

- Halljam.

- Ismeri de Taverney urat?

- Negyven éve a barátom.

- Van egy fia.

- Meg egy lánya.

- Helyes.

- No és?

- És semmi.

- Hogyhogy?

- Ez az a még valami, amit említettem, s amit majd kérni fogok annak idején.

- Kitűnő!

- Megegyeztünk, herceg.

- Meg, grófné.

- Aláírtuk az egyezséget?

- Mi több, megesküdtünk rá.

- Akkor döntse ki nekem azt a fát.

- Megvannak hozzá az eszközeim.

- Éspedig?

- Az unokaöcsém.

- És még?

- A jezsuiták.

- Ejha!

- Szép kis tervet kovácsoltam sebtiben.

- Megtudhatnám én is?

- Sajnálom, grófné, de...

- Jó, jó, igaza van.

- Tudja, a titoktartás...

- Fél siker, hogy befejezzem a mondatát.

- Ön elragadó!

- Én is akarom rázni azt a fát.

- Nagyon jó! Rázza csak, grófné, rázza; ártani nem árthat.

- Van hozzá eszközöm.

- Jónak tartja?

- Biztosnak.

- Milyen eszköz az?

- Ó, majd meglátja, herceg, vagyis hogy...

- Tessék?

- Nem, nem fogja meglátni.

És miután elhangzottak e sejtelmes szavak, amelyek csak e bájos ajakról röppenhettek el ily súlytalanul, a szeszélyes grófné, mintha csak most kapna észbe, gyorsan lesimította szoknyájának szatén hullámait, amelyek úgy dagadtak, apadtak e diplomáciai manőverezés során, mint a tenger habjai.

A herceg, aki értett valamicskét a hajózáshoz, s ennek folytán ismerte az óceán szeszélyeit, jóízűt nevetett, megcsókolta a grófné kezét, és kitalálta, mint ahogy mindig mindent kitalált, hogy vége a kihallgatásnak.

- Mikor kezdi dönteni, herceg? - kérdezte a grófné.

- Holnap. És ön mikor kezdi rázni?

Nagy kocsidübörgés hangzott fel az udvarról, s nyomban utána a kiáltás: *Éljen a király!*

- Én mindjárt neki is fogok - mondta a grófné, kitekintve az ablakon.

- Bravó!

- A hátsó lépcsőn menjen le, herceg, és az udvaron várjon rám. Egy órán belül megkapja a választ.

LXXVIII

Őfelsége XV. Lajos pótléka

XV. Lajos király azért annyira nem volt pipogya, hogy akármikor hajlandó lett volna politikáról társalogni.

Az igazság az, hogy szörnyen unta a politikát, s ha rossz napja volt, olyan érvvel bújt ki alóla, amire nem volt mit mondani:

- Hagyjanak békén! Eldöcög ez a szekér, amíg én élek!

Ha jó hangulatban volt, siettek kihasználni a kedvező alkalmat; de később az uralkodó rendszerint kárpótolta magát azért, amit elvesztett egy meggondolatlan pillanatában.

Dubarryné olyan jól ismerte királyát, hogy miként a halászok, akik értenek a tengerük nyelvén - sosem evezett ki rossz időben.

A király luciennes-i látogatása azonban a lehető legkedvezőbb időpontnak mutatkozott. Előző nap a király rossz fát tett a tűzre, s előre tudta, hogy ki fog kapni. Könnyű zsákmánynak ígérkezett eznap.

Mindenesetre, ha mégoly gyanútlan is a vad, amelyre les a vadász, mindig működik benne valamilyen rejtett ösztön, amivel számolni kell. Ez az ösztön csak akkor téved, ha a vadász tudja, hogyan szedheti rá.

Most pedig hallgassuk meg, hogyan szedte rá a grófné a királyi vadat, amelyet el akart ejteni.

Talán már mondottak, hogy a grófné olyan igézően lenge öltözékben volt, amilyenbe Boucher öltözteti pásztorlánykáit.

Csak arcfestéket nem tett föl; XV. Lajos király ki nem állhatta az arcfestéket.

Mihelyt bejelentették őfelsége látogatását, a grófné odaugrott a festékes tégelyéhez, s buzgón kenni kezdte arcára a pirosítót.

A király már az előszobából látta, mivel foglalatoskodik a grófné.

- Fuj - kiáltotta, belépve -, hogy mázolja magát a haszontalan!

- Ah! Üdvözlet, felség - mondta a grófné, el sem mozdulva tükrétől, s még akkor sem hagyva abba a szépítkezést, amikor a király a nyakába csókolt.

- Hát nem várt rám, grófné?

- Miért e kérdés, felség?

- Hogy így maszatolja az arcát!

- Ellenkezőleg, felség, bizonyos voltam benne, hogy mielőtt lemegy a nap, felséged megtisztel látogatásával.

- Ejnye, hogy beszél velem, grófné?

- Hogyan, felség?

- Olyan komoly képet vág, mint Rousseau úr, amikor a saját szerzeményeit hallgatja.

- Ugyanis komoly mondanivalóm van felséged számára.

- Csak rajta! Már vártam, hogy előjöjjön vele, grófné.

- Mivel?

- Hát a szemrehányásaival!

- Én? Ugyan már, felség... Mi okom lenne rá, nem mondaná meg?

- Hát, hogy tegnap nem látogattam meg.

- Ó, ismerje el, felség, sosem kívántam, hogy a szoknyámon üljön.

- Jeannette, te kezdesz méregbe jönni.

- Dehogy kezdek, felség, én máris mérges vagyok.

- Hallgasson meg, grófné, esküszöm, hogy állandóan csak önre gondoltam.

- Csak nem?

- És egy örökkévalóságnak tűnt az az este.

- Ismétlem, felség, én nem erről beszélek. Felséged ott tölti az estéit, ahol akarja, senkinek semmi köze hozzá.

- Családi körben, asszonyom, családi körben.

- Én még csak nem is érdeklődtem utána, felség.

- Miért mondja ezt?

- A csudába is! Azt csak elismeri felséged, hogy tapintatlanság lett volna részemről.

- De ha nem ezért haragszik rám - kiáltott fel a király -, akkor hát miért? Végtére is, legyünk igazságosak ezen a földön!

- Én nem haragszom felségedre.

- De hiszen azt mondta, hogy mérges...

- Mérgesnek mérges vagyok, felség; az szent igaz.

- De hát miért?

- Hogy én csak afféle pótlék vagyok.

- Maga? Jóságos Isten!

- Én!, igenis, én!, Dubarry grófné!, a csinos Jeanne, az édes Jeannette, a csábos Jeanneton, ahogy felséged szokta mondani: igenis, én csak pótléknak vagyok jó!

- De hát miért?

- Mert én csak akkor kapom meg a királyomat, a szeretőmet, ha Choiseulné és Grammont-né ráuntak már.

- Na de grófné!...

- Nem bánom, most már elmondok mindent, ami a szívemet nyomja! Tudja, felség, azt beszélik, hogy Grammont-né gyakran leselkedett önre a királyi hálószoba ajtajában. Én fordítva csinálom majd, mint a nemes hercegasszony: én a kijáratnál fogok leselkedni, és kerüljön csak a kezembe Choiseul vagy Grammont-né!... Nem bánom én, akármi lesz is!

- Grófné!, grófné!

- Mit akar? Én nem kaptam úri nevelést. Én Lajcsi szeretője vagyok, a szép Bourbon-rózsa, hiszen tudja!

- Grófné, Choiseulék bosszút állnak ezért.

- Bánom is én! Álljanak bosszút, majd ha már én is bosszút álltam rajtuk.

- Kipellengérezik.

- Az igaz.

- Szörnyű!

- Van egy remek ötletem, és meg is valósítom.

- Mi az?... - kérdezte a király, rosszat sejtve.

- Az, hogy simán és egyszerűen odébbállok.

A király vállat vont.

- Nem hiszi felséged?

- Nem én.

- Mert restell gondolkodni. Összetéveszt másokkal.

- Hogyhogy?

- Nyilvánvaló. Chateauroux-né isten akart lenni; Pompadourné a trónra pályázott; a többiek gazdagságra, hatalomra vágytak, s befolyásukkal meg akarták semmisíteni az udvarhölgyeket. Nekem nincsenek ilyen hiú ábrándjaim.

- Ez igaz.

- Viszont számos jó tulajdonságom van.

- Ez is igaz.

- Ebből egy szót sem hisz el felséged.

- Na de grófné! Nálam jobban senki nem tudja, hogy ön mit ér.

- Lehet; de figyeljen ide, amit most fog hallani, az sem fogja megingatni a véleményében.

- Halljam.

- Először is, gazdag vagyok, és nem szorulok rá senkire.

- Szeretné, ha nem örülnék neki, grófné?

- Továbbá, a hiúságomat tökéletesen hidegen hagyja mindaz, amire ezek a hölgyek olyan nagyon büszkék, és egyáltalán nem vágyom arra, amire ők olyan nagyon áhítoznak; egyetlen vágyam az volt, hogy szerethessem a szeretőmet, akár muskétás, akár király az illető. Ha nem szerethetek, számomra mindennek vége.

- Remélem, még érez valamit irántam, grófné.

- Még nem fejeztem be, felség.

- Folytassa csak, asszonyom.

- Még azt is meg kell mondanom felségednek, hogy csinos vagyok, hogy fiatal vagyok, hogy még tíz évig szép leszek, s hogy nemcsak a legboldogabb, hanem a legmegbecsültebb asszony leszek még akkor is, amikor már nem leszek a király szeretője. Felséged mosolyog. Sajnos, meg kell mondanom, azért, mert nem gondolkozik. A többi kegyencnőit elzavarta, drága királyom, mihelyt rájuk unt, és a népe megelégelte őket; azután elnézte, hogy a népe bálványozza önt, és, amint az szokás, átkozza a kegyvesztettet; én azonban nem várom meg,

hogy elküldjenek. Én magamtól megyek el, és közhírré teszem, hogy elmentem. Adok százezer frankot a szegényeknek, egyhetes bűnbánatot tartok egy kolostorban, és egy hónapon belül valamennyi templomban megtalálja a képmásomat a bűnbánó Magdolnáé mellett.

- Ezt nem gondolja komolyan, grófné - mondta a király.

- Nézzen rám felséged, és ítélje meg, komoly vagyok-e vagy sem; esküszöm önnek, soha életemben nem beszéltem komolyabban.

- Képes volna ilyen hitványságra, Jeanne? Tudja-e, hogy ezzel az én kezembe tette le a sorsát, grófné?

- Nem, felség; a sorsomról csak akkor dönthetne felséged, ha ezt mondanám: „Válassza ezt vagy amazt."

- Ön ellenben?...

- Én ellenben azt mondom: „Isten áldja, felség!", és alászolgája.

A király elsápadt, de most haragjában.

- Ha így megfeledkezik magáról, asszonyom, jól vigyázzon...

- Mire, felség?

- Hogy be ne csukassam a Bastille-ba.

- Engem?

- Igenis, magát; és a Bastille unalmasabb ám a kolostornál!

- Ó, felség - mondta a grófné, összekulcsolva a kezét -, tegye meg ezt a szívességet...

- Miféle szívességet?

- Hogy becsukat a Bastille-ba.

- Mit beszél?

- Boldoggá tenne.

- Elment az esze!

- Dehogyis! Az a titkos vágyam, hogy olyan népszerű legyek, mint La Chalotais vagy Voltaire. Csak a Bastille hiányzik hozzá; csak egy icipici Bastille, és én vagyok a világ legboldogabb asszonya. Kitűnő alkalom, hogy megírjam az emlékirataimat, magamról, a minisztereiről, a lányairól, magáról, s ily módon megörökítsem a legkésőbbi utódok számára Kedves Lajos király összes erényeit. Kérem az elfogatóparancsot, felség. A tollat és a tintát én adom hozzá.

A király elé tolta a tollat és a tintát, amely ott volt a fésülködőasztalkán.

A király, erre a kihívásra, eltűnődött egy percig, majd felállt és így szólt:

- Rendben van, asszonyom. Isten önnel.

- A lovaimat! - kiáltotta a grófné. - Isten önnel, felség.

A király az ajtó felé indult.

- Chon! - kiáltotta a grófné.

Chon megjelent.

- A poggyászomat, az útiholmit, postakocsit; mozgás!, mozgás! - mondta a grófné.

- Postakocsit! - rémült meg Chon. - Mi történt? teremtő Isten!

- Az történt, kedvesem, hogy ha nem szedjük a sátorfánkat most azonnal, őfelsége becsukat a Bastille-ba. Ne vesztegessük az időt. Igyekezz, Chon, igyekezz!

A szemrehányás szíven ütötte XV. Lajost. Visszament a grófnéhoz, és megfogta a kezét.

- Bocsássa meg, grófné, ha nyers voltam - mondta.

- Őszintén szólva, csodálkozom, felség, hogy nem fenyegetett meg mindjárt az akasztófával is.

- Na de grófné!

- Miért is ne?... A tolvajoknak bitón a helyük, vagy nem?

- A tolvajoknak?

- Na igen; nem vettem-e el de Grammont-né helyét?

- Grófné!

- Végtére is ez a bűnöm, felség.

- Hallgasson meg, grófné, legyen méltányos; kihozott a sodromból.

- És most?

A király a kezét nyújtotta.

- Mindketten hibáztunk. Bocsássunk meg egymásnak!

- Komolyan ki akar békülni, felség?

- Becsületszavamra.

- Eriggy, Chon!

- Ne rendeljek semmit? - kérdezte az a nővérétől.

- Dehogynem, rendelj meg mindent, amit mondtam.

- Grófné...

- De várják meg újabb parancsomat.

- Ah!

Chon kiment.

- Hát kellek önnek? - kérdezte a grófné a királytól.

- Mindennél jobban.

- Gondolja meg, mit mond, felség.

A király valóban elgondolkodott, de most már nem visszakozhatott; különben is tudni akarta, mit kíván még tőle a győztes.

- Beszéljen - mondta.

- Mindjárt. De vigyázzon, felség!... Úgy akartam elmenni, hogy nem kérek semmit.

- Láttam.

- De ha maradok, kérek valamit.

- Mit? Természetesen tudni szeretném.

- Ó, tudja ön azt jól.

- Nem tudom.

- Dehogynem, hiszen elváltozott az arca.

- Bocsássam el de Choiseul urat?

- Erről van szó.

- Lehetetlen, grófné.

- Akkor megyek.

- Ne legyen már olyan nyakas...

- Vagy az elfogatóparancsomat írja alá, vagy a miniszter elbocsátólevelét.

- Van harmadik út is - mondta a király.

- Köszönöm a hozzám való jóságát, felség; nyugodtan elmehetek, amint látom.

- Grófné, ön nő.

- Jó, hogy mondja.

- És olyan szertelenül és dühödten politizál, ahogy csak a nők tudnak. Semmi okom rá, hogy menesszem de Choiseul urat.

- Na persze, ő a parlamentek bálványa, a fő bujtogató.

- Végtére is kell valamiféle ürügy.

- Az ürügy a gyengék mentsvára.

- Grófné, de Choiseul úr tisztességes ember, és a tisztességes emberek ritkaságszámba mennek.

- Ez a tisztességes ember eladja önt a törvénytekerőknek, akik felemésztik királysága egész vagyonát.

- Ne túlozzunk, grófné.

- Na jó, mondjuk a felét.

- Istenem Uram! - kiáltott fel bosszúsan XV. Lajos.

- Milyen ostoba is vagyok! - kiáltott fel most a grófné is. - Mit törődöm én a parlamentekkel, Choiseulékkel, a kormányukkal; mit törődöm én a királlyal, aki csak pótléknak tart!

- Már megint!

- Még mindig, felség.

- Tudja mit, grófné, hadd gondolkozzam két órát.

- Tíz percet, felség. Bemegyek a szobámba, csúsztassa be a válaszát az ajtó alatt: itt a papír, a toll, a tinta. Ha tíz percen belül nem ad választ, vagy nem olyan választ ad, amilyent várok, akkor - Isten áldja, felség! - felejtsen el, minthogy elutaztam. Ellenkező esetben...

- Ellenkező esetben?

- Húzza ki a csapszeget, és leesik a retesz.

XV. Lajos jó képet vágott a dologhoz, és kezet csókolt a grófnénak, aki távozóban olyan kihívón mosolygott rá, mint egy menekülő parthus.

A király nem marasztalta a grófnét, s az bezárkózott a szomszéd szobába.

Öt perc múlva egy négyrét hajtott papiros csúszott be az ajtó selyempárnázata és a szőnyeg között.

A grófné mohón elolvasta a levelet, sebtiben néhány sort firkantott Richelieu úrnak, aki fel s alá járt az udvaron egy eresz alatt, attól rettegve, hogy bármely pillanatban fölfedezhetik leshelyén.

A marsall szétnyitotta a papírt, elolvasta, és hetvenöt esztendejét meghazudtolva, futólépésben ért oda hintájához, amely a nagyudvarban várta.

- Kocsis - kiáltotta -, Versailles-ba, lóhalálában!

A papírdarabkán, amelyet az ablakból dobtak le de Richelieu úrnak, ez volt: „Megráztam a fát, lehullott a tárca.”

LXXIX

Hogyan dolgozott XV. Lajos király a miniszterével

Másnap nagy volt az izgalom Versailles-ban. Az emberek titkos jeleket váltottak, sokatmondón fogtak kezet, vagy karjukat keresztbe fonva s szemüket égre emelve adták tanújelét fájdalmuknak és meglepetésüknek.

Tíz óra tájt, Richelieu úr számos hívével együtt, a király trianoni előszobájában várakozott.

A vakító eleganciával öltözött, agyoncicomázott Jean vicomte a vén marsallal társalgott, méghozzá igen jókedvűen, legalábbis ez látszott ragyogó ábrázatán.

Tizenegy óra tájban a király átment a helyiségen, s egy szót sem szólva senkihez, belépett a dolgozószobájába. Őfelsége nagyon sietett.

Tizenegy óra után öt perccel de Choiseul úr kiszállt a hintójából, és irattárcájával a hóna alatt végigment a folyosón.

Amerre elhaladt, nagy mozgolódás támadt, mindenki elfordult, beszélgetést színlelve, csak hogy ne kelljen köszöntenie a minisztert.

A herceg ügyet sem vetett erre a mesterkedésre; belépett a dolgozószobába, ahol a király a csokoládéját itta, s egy iratcsomót lapozgatott.

- Jó napot, herceg - mondta barátságosan a király -, jól vagyunk ma reggel?

- Felség, Choiseul jól van, a miniszter ellenben súlyos beteg, és arra kéri felségedet, hogy mielőtt bármit is mondana, fogadja el a lemondását. Köszönöm a királynak, hogy átengedte nekem a kezdeményezést; kivételes kegy ez, és én nagyon hálás vagyok érte.

- Miféle lemondást, herceg? Mit jelentsen ez?

- Felséged aláírt tegnap és átadott Dubarrynénak egy rendeletet az elbocsátásomról; Párizsban és Versailles-ban futótűzként terjedt el a híre. A baj megtörtént. Én azonban addig nem akartam kilépni felséged szolgálatából, míg meg nem kapom a rendeletet a szükséges engedéllyel. Minthogy hivatalosan neveztek ki, elbocsátásomat is csak hivatalosan fogadhatom el.

- Ejnye, herceg - kacagott fel a király, akit lenyűgözött, sőt, valósággal megfélemlített de Choiseul úr szigorú és fensőbbséges magatartása -, ön okos ember és tudja, mi a szabály; csak nem ült fel ennek az ostobaságnak?

- De, felség - mondta a miniszter meghökkenve -, hiszen aláírta...

- Micsodát?

- Azt a levelet, amely Dubarryné kezében van.

- Ejnye, herceg, ön még sosem kívánta, hogy békessége legyen? Boldog ember!... Igaz, hogy Choiseulné mintafeleség.

A herceg, akit sértett ez az összehasonlítás, a szemöldökét morcolta.

- Felséged olyan szilárd jellem és olyan szerencsés természet, hogy bizonyára nem keveri bele az államügyekbe azt, amit szíves volt családi ügynek nevezni.

- Choiseul, most igen furcsa dolgot fogok mondani: azt tudja, hogy itt nagyon félnek öntől?

- Azaz hogy gyűlölnek, felség.

- Ahogy akarja. Elég az hozzá, hogy az a szertelen grófné a következő választás elé állított: vagy őt csukatom be a Bastille-ba, vagy önnek mondok fel.

- No és, felség?

- No és, herceg, bizonyára ön sem tagadja, hogy nagy kár lett volna elmulasztani azt a látványt, amit Versailles nyújtott ma reggel. Már tegnap óta azon mulatok, mint száguldoznak a staféták az országutakon, s mint nyúlnak meg vagy savanyodnak el az ábrázatok... Tegnap óta III. Cotillon a francia királyné. Nincs ennél mulatságosabb.

- De mi lesz ebből, felség?

- Mi lenne, kedves hercegem - mondta XV. Lajos ismét elkomolyodva -, nem lesz belőle semmi. Ön ismer engem, én mindig csak látszólag engedek, valóságban soha. Hadd falják a nők azt a mézessüteményt, amit olykor-olykor odavetek nekik, mint a Cerberusnak; de mi csak maradjunk együtt nyugodtan, zavartalanul, örökké. S ha már a magyarázatnál tartunk, jegyezzen meg magának még valamit: bármilyen hír járja, bármilyen levelet kapjon is tőlem... sose habozzék Versailles-ba jönni... Amíg így beszélek önnel, mint most, herceg, addig barátok maradunk.

A király a kezét nyújtotta miniszterének, aki mélyen meghajolt, hálálkodás és harag nélkül.

- Most pedig dolgozzunk, kedves herceg, ha ön is úgy akarja.

- Ahogy felséged parancsolja - mondta Choiseul, kinyitva irattárcáját.

- Nos, legelőbb is mondjon valamit arról a tűzijátékról.

- Tömegkatasztrófa volt, felség.

- Ki a hibás?

- Bignon úr, a polgármester.

- A nép nagyon zúgolódik?

- Meghiszem azt!

- Akkor talán el kellene mozdítani ezt a Bignon urat.

- A parlament, amelynek egyik tagja kis híja ott hagyta a fogát a felfordulásban, nagy hűhót csapott; de Séguier úr, a főügyészhelyettes ékesszólóan bebizonyította, hogy a baleset a végzet műve volt. Megtapsolták, s ezzel az ügyet levették a napirendről.

- Kitűnő! És most térjünk rá a parlamentek ügyére, herceg... Azt tudja, hogy ez a főbűnünk?

- Az a bűnöm, felség, hogy nem támogatom d'Aiguillon urat La Chalotais úr ellen; de kik róják ezt fel bűnömül? Ugyanazok, akik örömujjongással kürtölték szét felséged levelének tartalmát. Gondolja meg felséged, hogy d'Aiguillon úr túllépte a hatáskörét Bretagne-ban, hogy a jezsuitákat valóban száműzték, hogy La Chalotais úrnak igaza volt, hogy felséged nyilvánosan elismerte a főállamügyész ártatlanságát. Márpedig a királyt nem lehet így meghazudtolni. A miniszterével szemben még csak hagyján; de a népével szemben!

- De közben a parlamentek bíznak erejükben.

- Mert valóban erősek. Hát hogyne!, megdorgálják, bebörtönzik, zaklatják, ártatlannak nyilvánítják a bírákat, és még erősek se legyenek! Én nem vádoltam d'Aiguillon urat, hogy belevágott a La Chalotais-ügybe, de azt sosem bocsátom meg neki, hogy tévedett.

- Herceg, herceg!, most már mindegy, a baj megesett; de az orvoslás... Hogyan fékezzük meg ezeket a hangoskodókat?...

- A kancellár úr ne áskálódjék, d'Aiguillon urat ne támogassák, és a parlamentek lecsillapodnak.

- De akkor én hátráltam meg, herceg!

- Felségedet tehát d'Aiguillon úr képviseli... és nem én?

Az érv súlyos volt, ezt a király is érezte.

- Tudja - mondta -, nem szívesen kellemetlenkedem a híveimnek, még akkor sem, ha tévedtek... De hagyjuk ezt a szomorú ügyet, majd igazságot tesz benne az idő... Beszélgessünk a külügyekről... Úgy hírlik, háborúzni fogok?

- Felség, a háborúja igazságos és szükséges háború lesz.

- De az angolokkal... az ördög vigye el!

- Felséged talán fél az angoloktól?

- Hát, a tengeren...

- Legyen nyugodt felséged: unokabátyám, de Praslin herceg, a tengerészeti miniszter megmondhatja, hogy hatvannégy hadihajója van, nem számítva a sólyán lévőket; továbbá megvan az anyag, hogy egy éven belül még tizenkettőt építsünk... Végül, ötven elsőrendű fregatt, ami tengeri háborúban félelmetes erő. A szárazföldön még jobban állunk, ott van Fontenoy.

- Jó, jó; de miért verekedjem én az angolokkal, kedves herceg? A Dubois-kormány, mely korántsem volt olyan ügyes, mint az öné, mindig elkerülte a háborút Angliával.

- Meghiszem azt, felség! Dubois abbé havi hatszázezer fontot kapott az angoloktól.

- Na de herceg!

- Bizonyítékom van rá, felség.

- Elhiszem; de mi okát látja a háborúnak?

- Anglia egész Indiát akarja; a tisztjeinknek kénytelen voltam parancsot adni a legkeményebb, a legellenségesebb magatartásra. Az első összetűzésre Anglia tiltakozni fog; határozott véleményem az, hogy ne adjunk helyt a tiltakozásnak. Hadd tiszteljék felséged kormányát erejéért, mint ahogy valamikor pénzéért tisztelték.

- Ej, lassan a testtel! India, ki tudja? Olyan messze van az!

A herceg az ajkába harapott.

- Van ennél közelebbi *casus belli* is, felség - mondta.

- Még nincs vége! Mi a fene?

- A spanyolok ragaszkodnak a Falkland-szigetek birtokához... Az angolok önkényesen elfoglalták Egmont kikötőjét, a spanyolok kiűzték őket onnét; Anglia dühöng, megfenyegeti a spanyolokat: a legvégső eszköztől sem riad vissza, ha nem kap elégtételt.

- Hát aztán! Ha a spanyoloknak még sincs igazuk, hadd marakodjanak.

- És a családi szerződés, felség? Miért ragaszkodott hozzá, hogy aláírjuk ezt a szerződést, amely összetömöríti Európa Bourbonjait, s bástyát alkot belőlük Anglia kísérleteivel szemben?

A király lehajtotta a fejét.

- Ne aggódjék, felség - folytatta Choiseul -; van félelmetes hadserege, tekintélyes hajóhada, pénze. Tudok még pénzt keríteni, s nem kell lenyúznom érte a nép bőrét. Ha háborút viselünk, az csak öregbíti felséged uralkodásának dicsőségét; olyan gyarapítási terveim vannak, amelyekre máris megvan minden ürügy és mentség.

- Akkor pedig, herceg, belül legyen békesség; ne hadakozzunk mindenütt.

- De hiszen belül béke van, felség - válaszolt a herceg, úgy téve, mintha nem értené.

- Dehogy van, dehogy van, láthatja, hogy nincsen. Ön szeret engem, és híven szolgál. Mások is azt mondják, hogy szeretnek, de a viselkedésük egy csöppet sem hasonlít az önéhez; hangoljuk össze a módszereket, kedves herceg, hadd éljek boldogan.

- Nem rajtam múlik, ha felséged nem lesz tökéletesen boldog.

- Ez már beszéd. Tudja mit, vacsorázzon velem ma este.

- Versailles-ban, felség?

- Nem, Luciennes-ben.

- Ó, végtelenül sajnálom, felség; de a családomat halálra rémítette a tegnapi hír. Azt hiszik, kegyvesztett lettem. Nem hagyhatok magára ennyi szenvedő szívet.

- És akikről én beszélek, azok nem szenvednek, herceg? Emlékezzék csak, milyen jól megvoltunk, mi hárman, a szegény márkiné idején.

A herceg lehajtotta fejét, szeme könnybe lábadt, elfojtott egy sóhajtást.

- Pompadourné féltékenyen vigyázott felséged dicsőségére - mondta -, neki nemes politikai eszméi voltak. Szelleme, megvallom, jól illett jellememhez. Gyakran vállvetve küzdöttünk azoknak a nagy terveknek a megvalósításáért, amelyek az ő agyában fogantak meg; igen, felség, jól megvoltunk.

- De ő is beleszólt a politikába, herceg, s ezt felrótták neki.

- Ez igaz.

- Emez viszont olyan, mint a kezes bárány; nem íratott alá elfogatóparancsot, még a pamflet-írók és a gúnydalszerzők ellen sem. Benne azt gáncsolják, amit a másikban dicsértek. Tudja, herceg, ez csak arra jó, hogy az ember végképp beleunjon a haladásba... Nos, eljön Luciennes-be, békét kötni?

- Felség, mondja meg Dubarry grófnénak, hogy elragadó asszonynak találom, aki minden-képpen méltó a király szerelmére; csakhogy...

- Na tessék, most jön a csakhogy!

- Csakhogy - folytatta de Choiseul úr -, az a meggyőződésem, hogy ha Franciaországnak szüksége van felségedre, felségednek ma nagyobb szüksége van egy jó miniszterre, mint egy bájos szeretőre.

- Hagyjuk ezt, herceg, és maradjunk jó barátok. De cirógassa meg egy kicsit Grammont-nét, hogy ne áskálódjék a grófné ellen; ezek a nők összeugratnak minket.

- Grammont-né mindenáron tetszeni akar felségednek. Ez a baja.

- Nekem meg nem tetszik, hogy fondorkodik a grófné ellen, herceg.

- Grammont-né egyébként is elmegy, felség, többé a színét sem látják; egy ellenséggel kevesebb.

- Nem így értettem, ne túlozzon. De már zúg a fejem, herceg, ma reggel olyan serényen dolgoztunk, mint XIV. Lajos és Colbert, mi voltunk a *nagy század*, ahogy a filozófusok mondják. Mondja csak, herceg, ön is filozófus?

- Én felséged híve vagyok - válaszolta Choiseul.

- Ön elbűvölő, csodálatos ember; nyújtsa a karját, szédülök.

A herceg készségesen odanyújtotta a karját őfelségének.

Előre tudta, hogy mindjárt kinyitják a kétszárnyú ajtót, hogy az egész udvar ott szorong a folyosón, s hogy mindjárt meglátják őt ebben az irigylésre méltó helyzetben; minthogy eleget gyötrődött, nem bánta, hogy most ő gyötri meg ellenségeit.

Az ajtónálló valóban kitárta az ajtót, és kikiáltotta a folyosóra lépő királyt.

XV. Lajos, csevegés közben rá-rámosolyogva de Choiseul úrra, s erősen megfogózva a karjában, átvágott a tömegen, s nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, hogy milyen sápadt Jean Dubarry, és milyen vörös Richelieu.

Choiseul azonban jól látta elváltozó színüket. Peckes léptekkel, fejét felszegve, csillogó szemmel vonult el az udvaroncok előtt, akik most ugyanúgy nyomakodtak a közelébe, mint ahogy reggel elhúzódtak tőle.

- Jól van - mondta a király a folyosó végén -, várjon meg, herceg, elviszem Trianonba. Emlékezzék mindenre, amit mondtam.

- A szívembe véstem - válaszolt a miniszter, biztos lévén benne, hogy ezzel a kiélezett mondattal szíven döfte ellenségeit.

A király visszament a szobájába.

Richelieu úr kilépett a sorból, és két sovány kezébe fogva a miniszter kezét, így szólt:

- Mindig tudtam, hogy a Choiseulök szívós fajta.

- Köszönöm - mondta a herceg, aki tudta, hányadán áll a marsallal.

- Mi volt ez a képtelen hír? - kérdezte a marsall.

- Őfelsége jót mulatott ezen a pletykán - mondta Choiseul.

- Egy levelet is emlegettek...

- Porhintés a király részéről - válaszolt a miniszter, ezúttal Jeanhoz intézve a szót, aki alig bírt uralkodni magán.

- Csodás!, csodás! - mondogatta a marsall, visszafordulva a vicomte-hoz, mihelyt de Choiseul herceg eltűnt, és nem láthatta.

A király indult lefelé a lépcsőn, s hívta a herceget, aki sietett a nyomába.

- Ej, ej, bennünket szépen rászedtek - mondta Jeannak a marsall.

- Most hová mennek?

- A kis Trianonba, hogy jót nevessenek rajtunk.

- Mennydörgős mennykő! - morogta Jean. - Ó, bocsánat, marsall úr.

- Most én jövök - mondta az -, s majd elválik, jobb-e az én módszerem, mint a grófnéé.

LXXX
A kis Trianon

XIV. Lajos, miután megépíttette Versailles-t, s megismerte a nagyság hátrányait, és látta a testőrökkel zsúfolt tágas termeket, az udvaroncokkal tömött előszobákat, a lakájokkal, apródokkal és léhűtőkkel teli folyosókat és félemeleteket, azt gondolta magában, hogy Versailles pontosan olyan, amilyennek XIV. Lajos akarta, s amilyennek Mansard, Le Brun és Le Nôtre megalkotta: Istennek való szállás, de nem emberi lakóhely.

Ekkor a nagy király, aki ember is volt szabad idejében, megépíttette magának Trianont, hogy ott szabadon lélegezzék, s egy kicsit elbújjon a világ szeme elől. De Achilles kardja, amely kifárasztotta Achillest is, elviselhetetlen teherré vált a törpe utód számára.

XV. Lajosnak még Trianon, ez a fiók Versailles is túlságosan pompás volt, s ezért építészével, Gabriellel, megépíttette magának a kis Trianont, ezt a hatvan négyzetlábnyi házacskát.

A háztól balra egy jellegtelen és dísztelen, tégla alakú épületet emeltek: ez lett a szolgák és a vendégek lakóhelye. Mintegy tíz vendégre számítottak s vagy ötven szolgára. Ez az épület sértetlenül áll ma is. Földszintje, emelete és manzárdja van. A földszintet kikövezett árok veszi körül s választja el a cserjéstől; minden ablaka rácsos, csakúgy, mint az első emeleten. A trianoni oldal felől az ablakok egy kolostori kerengőre emlékeztető hosszú folyosót világítanak meg.

A folyosóról nyíló nyolc vagy kilenc ajtó a lakásokba vezet; előszobából, jobbra és balra egy-egy szobácskából, valamint az épület belső udvarára néző egy vagy két hálófülkéből áll mindegyik.

A földszinten konyhák vannak.

A padláson a cselédség szobái.

Ebből áll a kis Trianon.

Vegyük még hozzá a kápolnát, húszölnyire a kastélytól, amelyet nem írunk le, mivel semmi szükségünk nem lesz rá, s ez a kastély különben sem nagyobb egy családi háznál, ahogy manapság mondanák.

A helyrajz a következő: van egy kastély, amely nagy ablakaival a parkra és az erdőre néz, ettől balra egy vendégház, amely csak rácsos ablakait - sűrű hálóval fedett folyosói vagy konyhai ablakait - fordítja a kastély felé.

A nagy Trianonból, XV. Lajos ünnepi rezidenciájából, egy veteményeskertben vitt az út a kicsibe, egy fahídon át.

Ezen a veteményesen és gyümölcsösön át, amelyet La Quintinie tervezett és létesített, vezette XV. Lajos de Choiseul urat a kis Trianonba, az után a fáradságos tanácskozás után, amelyről az imént számoltunk be. Meg akarta mutatni neki, hogyan újíttatta fel a trónörökös és a trónörökösné új lakhelyét.

Choiseul, mint okos udvaronchoz illik, mindent megcsodált, mindenre mondott egy-két szót; hallgatta a királyt, aki szerint a kis Trianon napról napra szebb és lakályosabb; majd a miniszter hozzáfűzte, hogy őfelségének ez a családi háza.

- A trónörökösné - mondta a király - még vadóc egy kicsit, mint afféle német lányka; szépen beszél franciául, de attól tart, hogy kiejtése elárulja a francia füleknek osztrák származását. Trianonban csak a barátaival érintkezik majd, és csak akkor fog beszélni, ha akar.

- Ebből következik, hogy szépen fog beszélni. Én úgy tapasztaltam - mondta de Choiseul úr -, hogy őfensége tökéletes francia, tökéletesebb már nem is lehetne.

Útközben a két sétáló meglátta a trónörököst, aki a pázsiton állt, és a nap állását mérte.

Choiseul mélyen meghajolt, s minthogy a trónörökös nem szólt hozzá, ő sem szólította meg.

A király, olyan hangosan, hogy unokája is meghallja, megjegyezte:

- Lajos tudós lélek, de nagyon rosszul teszi, hogy mindig tudománnyal tömi a fejét, mert majd a felesége vallja kárát.

- Nem úgy van az - csendült fel egy üde női hang az egyik bokorból.

A király megpillantotta a trónörökösnét, aki egy irományokkal, körzőkkel és irónokkal felszerelt férfival beszélgetett, majd odalibbent a király elé.

- Felség - mondta a hercegnő -, ez Mique úr, az építészem.

- Ó - lepődött meg a király -, hát ön is ebben a kórban szenved, hercegnő?

- Családi betegség ez, felség.

- Építkezni akar?

- Rendbe hozatom ezt a nagy parkot, amelyben mindenki unatkozik.

- Hohó, leányom, ne olyan hangosan! Még meghallja a trónörökös.

- Vele már megegyeztünk, atyám - válaszolta a hercegnő.

- Hogy unatkozni fognak?

- Nem, hogy igyekszünk szórakozni.

- És fenséged építkezni akar? - kérdezte de Choiseul úr.

- Kertté akarom átalakítani ezt a parkot, herceg.

- Nesze neked, szegény Le Nôtre! - mondta a király.

- Le Nôtre nagy volt, felség, abban, amit akkoriban szerettek, csakhogy amit én szeretek...

- És ön mit szeret, hercegnő?

- A természetet.

- Ó, mint a filozófusok.

- Vagy mint az angolok.

- Csak mondja ezt Choiseulnek, mindjárt megkapja a hadüzenetet. Magára küldi unoka-bátyjának, de Praslin úrnak mind a hatvannégy hadihajóját és negyven fregattját.

- Felség - mondta a trónörökösné -, természetes kertet fogok terveztetni Róbert úrral, aki a világon mindenkinél jobban ért ehhez.

- Mi az a természetes kert? - érdeklődött a király. - Eddig azt hittem, hogy a fák, a virágok, sőt a gyümölcsök is, amiket séta közben szoktam szedegetni, természetes dolgok.

- Felség, ha száz esztendeig sétálgat a kertjében, akkor is csak nyílegyenes sétányokat, ahogy a trónörökös úr mondja, negyvenöt fokos szögben nyírott bokrokat, pázsittal körülvett medencéket, szép kilátással, ötszögű facsoportokkal, teraszokkal társított gyepágyakat fog látni.

- És ez olyan csúnya?

- Nem természetes.

- Hát ez a kislány aztán szereti a természetet! - kiáltott fel a király inkább kedélyesen, mintsem jókedvűen. - Halljam, mit akar csinálni Trianonban?

- Patakokat, vízeséseket, hidakat, barlangokat, sziklákat, erdőket, vízmosásokat, házakat, hegyeket, réteket.

- Gyerekeknek? - kérdezte a király.

- Királyoknak, felség, olyanoknak, amilyenek mi leszünk - mondta a hercegnő, és nem vette észre, hogy pirosság önti el a nagyapa arcát, valamint azt sem, hogy milyen szomorú igazságot jövendöl önmagának.

- Szóval, rombolni fog. De mit fog építeni?

- Megtartom, ami van.

- Még jó, hogy nem telepíti ki az embereit a fák és a patakok közé, hogy úgy éljenek itt, mint a huronok, az eszkimók vagy a grönlandiak. Természetes módon élnének, és Rousseau úr a természet gyermekeinek hívhatná őket... Tegye meg, leányom, és az enciklopédisták áldani fogják érte.

- Felség, a szolgáim fáznának a szabadban.

- De hát hová teszi őket, ha mindent lerombol? Talán csak nem a kastélyba, ahol kettőjüknek is csak szűkösen jut hely?

- Felség, meghagyom a vendégházat úgy, ahogy van.

És a trónörökösné rámutatott a folyosói ablakokra, amelyeket már fentebb említettünk.

- Kit látok ott? - kérdezte a király, kezével ernyőzve a szemét.

- Egy nő az, felség - mondta de Choiseul úr.

- Egy hajadon, akit magamhoz veszek - mondta a trónörökösné.

- Taverney kisasszony - állapította meg a sasszemű Choiseul.

- Ó, hát itt Taverneyk is laknak? - lepődött meg a király.

- Csak de Taverney kisasszony, felség.

- Bájos lányka... És minek vette fel?

- Felolvasónőnek.

- Kitűnő - mondta a király, nem véve le szemét a rácsos ablakról, ahonnét de Taverney kisasszony gyanútlanul nézett kifelé, nem is sejtve, hogy figyelik; sápadt arcán még látszott a betegség nyoma.

- Milyen sápadt! - jegyezte meg de Choiseul úr.

- Kis híja ott maradt május harmincegyedikén, herceg úr.

- Igazán? Szegény lányka! - sajnálkozott a király. - Ez a Bignon rászolgált, hogy elcsapják.

- Jobban van már? - szólt közbe gyorsan de Choiseul úr.

- Hála Istennek, herceg úr.

- Ejnye - szólalt meg a király -, elbújik.

- Nyilván meglátta felségedet, félénk természetű.

- Régóta van itt?

- Tegnap óta, felség; mihelyt beköltöztem, magamhoz vettem.

- Szomorú szállás egy csinos lánynak - vélekedett XV. Lajos -; ez az ostoba Gabriel nem volt elég körültekintő: gondolhatott volna rá, hogy a fák megnőnek, s úgy elárnyékolják a melléképületet, hogy semmit nem lehet ott látni.

- Nem, nem, felség, higgye el, egész jó az a lakás.

- Lehetetlen - mondta XV. Lajos.

- Akarja látni felséged? - kérdezte a trónörökösné, boldogan, hogy ily fényes látogatót fogadhat.

- Nem bánom. Jön, Choiseul?

- Felség, két óra van. Fél háromkor parlamenti tanácsülésem van. Mire visszaérek Versaillesba...

- Jól van, menjen csak, herceg, menjen, és táncoltassa meg egy kicsit azokat a törvénytekerőket. Hercegnő, kérem, mutassa meg azokat a kis lakásokat. Odavagyok az enteriőrökért.

- Jöjjön, Mique úr - szólt oda építészének a trónörökösné -; most kaphat egy-két jó tanácsot őfelségétől, aki mindenhez ért.

A király előrement, a trónörökösné követte.

Fölmentek a kápolnához vivő kis lépcsőn, elhaladva az udvari átjáró mellett.

A kápolna ajtaja balra nyílik; a másik oldalon egyenes, sima lépcső visz fel a lakások előtti folyosóra.

- Ki lakik itt? - kérdezte XV. Lajos.

- Egyelőre senki, felség.

- De hiszen kulcs van az első lakás ajtajában.

- Ó, igaz, ma rendezkedik be és költözik át Taverney kisasszony.

- Ide? - mutatott rá a király az ajtóra.

- Igen, felség.

- Bent van a kisasszony? Akkor ne menjünk be.

- Az imént ment le, felség; láttam a konyhai kis udvar eresze alatt.

- Jól van, akkor megnézem a lakását, hadd lássak egyet.

- Ahogy óhajtja felséged - felelte a trónörökösné.

És bevezette a királyt az egyszobás lakásba, amelynek előszobája is volt két benyílóval.

Néhány bútor, már a végleges helyén, könyvek, csembaló: ezt látta a király, de különösen a szebbnél szebb virágokból összeválogatott, hatalmas bokrétát csodálta meg, amelyet de Taverney kisasszony egy japán vázába rakott.

- Jaj, de szép virágok! - mondta a király. - És mégis másik kertet akar... Ki a csuda hoz ilyen virágokat a személyzetnek? És legalább hagynak önnek is valamit?

- Szép csokor, meg kell hagyni.

- Gondoskodik a kertész de Taverney kisasszonyról... Ki itt a kertész?

- Nem tudom, felség. Jussieu úr vállalta, hogy szerez kertészeket.

A király kíváncsian tekingetett körül a szobában, kinézett az udvarra is, aztán kiment.

Őfelsége átvágott a parkon, és visszatért a nagy Trianonba, ahol várták már a hintók a három órától hat óráig tervezett délutáni fogatos vadászatra.

A trónörökös még ekkor is a napállást mérte.

LXXXI

Újabb összeesküvés

Mialatt a király a vadászatra várva Trianonban sétálgatott, hogy megnyugtassa Choiseult és ne vesztegesse az idejét hiába, Luciennes-ben rémülten gyülekeztek az összeesküvők, akik úgy verődtek össze Dubarryné körül, mint a puskalövéstől megriadt madarak.

Jean és Richelieu marsall, miután hosszú ideig kedvetlenül bámulták egymást, elsőnek kerekedtek fel.

A többiek, a hétköznapi hívek, akiket csábított Choiseulék biztos bukása, és halálra ijesztett újabb felemelkedése, nem találván a minisztert, hogy hamarjában belefogózzanak, ösztönösen Luciennes-be siettek, hogy megnézzék, elég erős-e még a fa, hogy mint azelőtt, felkapaszkodjanak rá.

Dubarryné, cselszövésének és csalóka diadalának fáradalmai után, éppen sziesztázott, amikor Richelieu fogata viharsebesen bedübörgött az udvarára.

- Dubarry úrnő alszik - mondta Zamore, egy cseppet sem zavartatva magát.

Jean akkorát rúgott a palotagrófi ruha legdúsabban kihímzett részébe, hogy a palotagróf felhengeredett a szőnyegen.

Zamore torkaszakadtából üvölteni kezdett.

Chon berohant.

- Már megint ezt a gyereket veri, maga durva fráter! - kiáltotta.

- És magát is itt verem agyon - tajtékzott Jean villámló szemmel -, ha nem kelti fel rögtön a grófnét!

De a grófnét már nem kellett ébresztgetni: Zamore üvöltözésére, Jean dörgő hangjára rosszat sejtve futott be, fésülködőköpenyét kapva magára.

- Mi történt? - kérdezte rémülten, látva, hogy bátyja a pamlagon fetrengve küszködik epegörcsével, s hogy a marsall még csak kezet sem csókol neki.

- Mi történt, mi történt - hörögte Jean -, a szentségit! Choiseul marad!

- Micsoda?

- Szilárdabban, mint valaha. Csapjon bele az istennyila!

- Mit beszél itt összevissza?

- Dubarry vicomte úr igazat mond - szólt közbe Richelieu -, de Choiseul herceg úr szilárdabban áll a helyén, mint valaha.

A grófné kivette kebléből a király levélkéjét.

- Hát ez? - kérdezte mosolyogva.

- Figyelmesen elolvasta, grófné? - kérdezte a marsall.

- De... talán csak tudok olvasni, herceg - válaszolta Dubarryné.

- Nem kétlem, asszonyom; de megengedi, hogy én is elolvassam?

- Tessék, olvassa csak.

A herceg fogta az írást, kényelmesen szétteregette és felolvasta:

Holnap megköszönöm de Choiseul úr szolgálatait. Erre kötelezem magam.

Lajos

- Világos? - kérdezte a grófné.

- Világosabb nem is lehetne - felelte a marsall, elhúzva a száját.

- Miért? Mi van benne? - kérdezte Jean.

- Hogy mi van benne? Holnap miénk a győzelem, semmi sem veszett el.

- Miért holnap? A király ezt tegnap írta alá. Tehát a holnap az ma van.

- Bocsánat, asszonyom - vágott közbe a herceg -; minthogy az írás nincsen keltezve, a holnap mindig a másnapja annak a napnak, amelyen ön szeretné elpusztítani de Choiseul urat. Százlépésnyire a házamtól, a Vízimalom utcában van egy csapszék, a cégérén vörös betűk hirdetik: „Hitel - holnap.” Holnap, azaz sohanapján.

- A király a bolondját járatta velünk - dühöngött Jean.

- Képtelenség - mormolta Richelieu -, őfelsége szeret tréfálkozni.

- Ezért még megfizet - mondta a grófné haragosan.

- Végül is, nem szabad haragudnia a királyra, grófné; ne vádolja őfelségét, se ármánykodással, se csalafintasággal; a király megtartotta, amit ígért.

- Ezt tartotta meg, ni! - hördült fel Jean, enyhén szólva nem előkelő kézmozdulattal.

- Mit ígért? - kiáltotta a grófné. - Azt, hogy megköszöni Choiseul szolgálatait.

- Éppen erről van szó, asszonyom; a saját fülemmel hallottam, amint őfelsége megköszönte a hercegnek szolgálatait. Csakhogy ez a kifejezés kétértelmű; márpedig a diplomáciában ki-ki a számára előnyösebb jelentést választja; ön másképp értelmezte, a király is másképp. Ennélfogva a holnap nem is lehet vitás; ön szerint a királynak ma kellett beváltania ígéretét; be is váltotta. Magam hallottam, amikor köszönetet mondott.

- Herceg, nincs helye most a tréfának, azt hiszem.

- Csak nem gondolja, hogy tréfálok, grófné? Kérdezze meg Jean vicomte-ot.

- Nem tréfa ez, a teremtésit neki! Ma reggel a király csak úgy ölelgette, cirógatta, dédelgette Choiseult, és ebben a pillanatban karonfogva sétálgatnak a trianoni kertben.

- Karonfogva sétálgatnak! - jajveszékelt Chon, aki közben besurrant a szobába, s fehér karját égre csapva olyan volt, mint a kétségbeesett Niobé modern változatban.

- Igen, becsaptak - mondta a grófné -; de majd megmutatom én... Chon, először is rendelje vissza a fogatomat; nem veszek részt a vadászaton.

- Helyes! - mondta Jean.

- Egy pillanatra! - vágott közbe Richelieu. - Ne hamarkodjunk el semmit, és ne duzzogjunk... Ó, bocsásson meg, grófné, hogy oktatom; bocsásson meg.

- Oktasson csak, herceg, ne zavartassa magát; tanácstalan vagyok. Látja, így van ez: az ember nem akar politizálni, de ha egyszer belekeveredik, a hiúsága a mélybe rántja... Tehát, mi a véleménye?

- Hogy duzzogni most nem okos dolog. Nézze, grófné, a helyzet kényes. Ha a király ilyen nagyon ragaszkodik Choiseulékhez, ha ennyire alárendeli magát a trónörökösnének, ha ilyen nyíltan szembeszáll önnel, akkor...

- Nos, mi van akkor?

- Akkor önnek, grófné, kedvesebbnek kell lennie, mint valaha. Tudom jól, hogy ez lehetetlen; de végtére is, ebben a helyzetben a lehetetlenre vagyunk ráutalva; tegye meg hát a lehetetlent!...

A grófné eltűnődött.

- Mert mi lesz, ha a király áttér a német erkölcsökre? - folytatta a herceg.

- Ha erényessé válik! - rémüldözött Jean.

- Ki tudja, grófné? - mondta Richelieu. - Az újdonságnak nagy a varázsa!

- Ó, ettől nemigen tartok - mondta a grófné egy kissé hitetlenkedve.

- Láttunk ennél különb dolgokat is, asszonyom, s azt tartják, hogy vénségére az ördög is jó útra tér. Egy szó, mint száz, nem volna szabad duzzognia.

- Nem volna szabad.

- De megpukkadok mérgemben!

- Azt elhiszem! Pukkadozzon, grófné, csak ne vegye észre a király, akarom mondani, Choiseul; pukkadozzon nekünk, és pukedlizzen nekik.

- És vegyek részt a vadászaton?

- Jó húzás lenne!

- És ön, herceg?

- Ó, én részt veszek, ha négykézláb kell odamásznom, akkor is.

- Hát akkor az én fogatomon! - kiáltotta a grófné, mert kíváncsi volt, milyen képet vág ehhez a szövetségese.

- Grófné - mondta a herceg negédesen, hogy leplezze bosszúságát -, ez akkora megtiszteltetés...

- Hogy kénytelen visszautasítani, ugye?

- Visszautasítani? Isten ments!

- Jól vigyázzon, hírbe hozza magát.

- Azt pedig nem akarom.

- Még be is vallja! Van képe bevallani! - fortyant fel Dubarryné.

- Grófné, grófné! Choiseul úr soha meg nem bocsát nekem!

- Hát már ilyen jóban van de Choiseul úrral?

- Grófné, grófné! Magamra vonnám a trónörökösné haragját.

- Inkább azt akarja, hogy külön hadakozzunk, és ne osztozzunk a zsákmányon? Még jókor mondja. Még nem keveredett bele, még kivonulhat a szövetségből.

- Rosszul ismer, grófné - mondta a herceg, kezet csókolva Dubarrynénak. - Tétováztam-e a bemutatása napján, amikor ruhát, fodrászt, hintót kellett kerítenem? Nahát! Ma éppoly kevéssé tétovázom. Sokkal bátrabb vagyok én, grófné, mintsem hinné.

- Akkor megegyeztünk. Együtt veszünk részt a vadászaton, s így lesz rá okom, hogy ne lássak, ne halljak senkit, és ne álljak szóba senkivel.

- A királlyal sem?

- Dehogynem, hozzá olyan kedves leszek, hogy kétségbeesik.

- Pompás! Ezt nevezem háborúnak!

- És maga mit csinál, Jean? Bújjon már ki azokból a párnákból, hallja-e, barátom? Még megfullad ott nekem!

- Hogy mit csinálok? Kíváncsi rá?

- De még mennyire, hátha hasznát vesszük.

- Nos, azt hiszem...

- Mit hisz?

- Azt hiszem, hogy ebben a pillanatban a város és a megye valamennyi rímfaragója bennünket tűz a tolla hegyére; hogy a *Napi Hírek*-ben ízekre szednek; hogy az *Acéltollú Újságíró* belénk vágja a tollat; hogy a *Figyelő* bennünket veséz; s holnapra úgy kikészítenek bennünket, hogy még Choiseul szíve is megesik rajtunk.

- S mit következtet mindebből? - kérdezte a herceg.

- Azt, hogy sietnem kell Párizsba némi kötözőszerért és minél több kenőcsért, hogy legyen mit tennünk a sebeinkre. Adjon pénzt, hugicám.

- Mennyit? - kérdezte a grófné.

- Legalább két- vagy háromszáz aranyat.

- Látja, herceg - fordult oda a grófné Richelieu-höz -, máris pénzt vetek a hadviselésbe.

- Így van ez, amikor hadba szállunk, grófné; de vessen csak, hogy holnap arathasson.

A grófné leírhatatlan mozdulattal rándított egyet a vállán, felállt, odament a ruhásszekrényéhez, kinyitotta, felmarkolt egy halom bankjegyet, számolatlanul odaadta Jeannak, aki számolatlanul zsebre gyűrte, és nagyot sóhajtott hozzá.

Azután feltápászkodott, nyújtózkodott, a karját ropogtatta, mint aki halálosan fáradt, s lépett vagy hármat a szobában.

- Na tessék - mutatott rá a hercegre és a grófnéra -; ezek itt vadászattal ütik agyon az idejüket, én meg loholhatok Párizsba; ők nyalka gavallérokon és csinos nőkön legeltetik a szemüket, én meg nézhetem a firkászok ocsmány pofáját. Kutya sorom van, hiába.

- Azt tudja, herceg - mondta a grófné -, hogy a kisujját sem fogja mozdítani értünk; a tőlem kapott pénz felét egy cafkánál hagyja, a maradékot meg elkártyázza egy lebujban; ez lesz a munkája, s még jártatja a száját a gyalázatos! Hordja el magát, Jean, émelygek, ha látom!

Jean kifosztott három cukorkásdobozt, tartalmukkal megtömve a zsebét, a polcról elemelt egy kínai figurát, amelynek gyémánt volt a szeme, és adva a sértettet, elkotródott, miközben a grófné dühösen szidalmazta.

- Kedves fiú! - mondta Richelieu olyan hangsúllyal, ahogy az ingyenélők szokták magasztalni a vásott kölyköket, akiket titokban a pokol fenekére kívánnak -; drága egy teremtés... ugye, grófné?

- Jól mondja, herceg: nálam kamatoztatja azt a drága szívét, s ez évente három- vagy négyszázezer frankomba kerül.

Az óra megkondult.

- Fél egy van, grófné - mondta a herceg; - szerencsére majdnem felöltözött már; mutassa meg magát egy kicsit az udvarának, különben még azt hiszik, hogy leáldozott a napjuk, és szálljunk gyorsan kocsiba; tudja a vadászat rendjét?

- Tegnap megegyeztünk őfelségével: a marlyi erdőbe megyünk, s engem ott vesz fel.

- Ó, biztos vagyok benne, hogy a király nem másította meg a tervét.

- És ön mit tervez, herceg? Most ön beszéljen.

- Tegnap írtam az unokaöcsémnek; ha sejtelmem nem csal, már úton is van.

- D'Aiguillon úrnak?

- Nagyon csodálkoznék, ha nem keresztezné holnap a levelemet, és nem állítana be már holnap vagy legkésőbb holnapután.

- Sokat vár tőle?

- Ha tudná, milyen ragyogó ötletei vannak!

- Mindegy, akkor is nagy bajban vagyunk. A király talán beadná a derekát, ha nem irtózna úgy az államügyektől.

- Vagyis...?

- Vagyis attól félek, hogy semmiképpen sem lesz hajlandó feláldozni Choiseult.

- Őszinte lehetek, grófné?

- Természetesen.

- Nos, magam is ettől félek. A királynak még száz olyan csíny van a tarsolyában, amilyen a tegnapi volt. Őfelsége olyan találékony! Azt meg csak nem akarja kockáztatni, grófné, hogy értelmetlen makacskodással elveszítse a király szerelmét!

- Ez meggondolandó, az ördög vinné el!

- Láthatja, grófné, hogy de Choiseul úrnak örökös helye van; hogy kipenderítsük innét, ahhoz legalábbis csoda kellene.

- Igen, csoda - ismételte meg Jeanne.

- És sajnos, az emberek ma már nem tesznek csodákat - folytatta a herceg.

- Pedig én ismerek valakit, aki csodákra képes - mondta Dubarryné.

- Ön ismer valakit, aki csodát tesz, grófné?

- Ahogy mondom.

- És eddig miért nem szólt róla?

- Csak most jutott eszembe, herceg.

- S azt hiszi, a fickó ki tudna húzni bennünket a bajból?

- Azt hiszem, bármit meg tudna tenni.

- Ejha!... És eddig miféle csodákat művelt? Mondjon egyet-kettőt, grófné, hadd ítéljek a példákból.

- Herceg - mondta Dubarryné odahajolva Richelieu-höz, s önkéntelenül is suttogóra fogva a hangját -, ez az ember tíz évvel ezelőtt meglátott a XV. Lajos téren, és megjövendölte, hogy Franciaország királynéja leszek.

- Ez valóban csodálatos; ez az ember talán még nekem is megjövendölné, hogy miniszter-elnökként fogok meghalni.

- Miért ne?

- Ó, efelől nincs kétségem. Hogy hívják azt az embert?

- A neve nem mond önnek semmit.

- Hol tartózkodik?

- Ezt nem tudom.

- Nem adta meg a címét?

- Nem. Azt mondta, majd ő jelentkezik a jutalomért.

- Mit ígért neki?

- Azt mondtam neki, kérjen amit akar.

- És nem jelentkezett?

- Nem.

- Grófné, ez még a jövendölésénél is csodálatosabb. Ez tényleg a mi emberünk.

- De mitévők legyünk?

- A nevét, grófné, a nevét!

- Két neve is van.

- Tartsunk rendet; mi az első neve?

- Fenix gróf.

- Micsoda? Az, akire a bemutatása napján felhívta a figyelmemet?

- Pontosan.

- Az a porosz?

- Az a porosz.

- Akkor már nem is bízom benne. Azoknak a varázslóknak, akikkel eddig dolgom volt, *i*-re vagy *o*-ra végződött a nevük.

- Csodás egyezés, herceg; a második neve úgy végződik, ahogy ön kívánja.

- Miért, mi a másik neve?

- Joseph Balsamo.

- És nem tudná valahogy előkeríteni?

- Ezen tűnődöm, herceg. Talán tudok valakit, aki ismeri.

- Jól van. De igyekezzék, grófné! Már háromnegyed egy van.

- Készen vagyok. A fogatomat!

Tíz perc múlva Dubarryné és Richelieu herceg egymás mellett kocsikáztak a vadászatra.

LXXXII

Hajsza a varázsló után

Hosszú kocsisor torlódott meg a marlyi erdőbe vivő utakon, ahol a király vadászott.

Úgynevezett délutáni vadászat volt ez.

XV. Lajos ugyanis, életének utolsó szakaszában, már sem lesből nem vadászott, sem hajtóvadászaton nem vett részt. Beérte azzal, ha nézi, hogyan vadásznak mások.

Azok az olvasóink, akik ismerik Plutarkhoszt, talán emlékeznek Marcus Antonius szakácsára, aki óránként nyársra húzott egy-egy vaddisznót, hogy az öt vagy hat süldögélő malacból egy mindig pont akkorra süljön ki, amikor Marcus Antonius asztalhoz ül.

Ez onnan eredt, hogy Marcus Antoniusnak tömérdek munkát adott Kisázsia kormányzása: ő bíráskodott is, és mivel a ciliciaiak, amint Juvenalis is mondja, hírhedt tolvajnépség, Marcus Antoniusnak bőven akadt dolga. Ezért aztán ott süldögélt mindig öt vagy hat malac a nyárson, hogy ha bírói tiszte véletlenül engedi, ehessen belőle egy-egy falatot.

Hasonlóan volt ez XV. Lajossal is. A délutáni vadászatokon két vagy három különböző időpontban felhajtottak két vagy három dámvadat, és a király, ahogy éppen kedve tartotta, korábbi vagy későbbi hallalit választott.

Őfelsége eznap előre megmondta, hogy négyig vadászik. Ezért egy délben felvert vadat választottak ki, hogy eltartson addig.

Dubarryné eltökélte, hogy ugyanolyan hűségesen követi a királyt, mint az a dámvadat.

Csakhogy, vadász tervez, sorsa végez. És a sors egy nem várt húzással meghiúsította Dubarryné szép tervét.

A sorsban a grófné magához méltó, szeszélyes ellenfelet talált.

A grófné politikáról csevegett Richelieu úrral, és futott őfelsége nyomán, aki meg a dámvad nyomán futott, s közben a herceggel együtt jobbra-balra köszöngetett az ismerősöknek; egyszerre, az úttól ötvenlépésnyire, egy festői lombsátor alatt egy szerencsétlenül járt homokfutót pillantott meg, amely gyászosan az égnek fordította két kerekét, míg a két fekete ló, amelynek a kocsit kellett volna húznia, békésen legelészett mellette, az egyik egy bükkfa kérgét, a másik a lába előtt elterülő mohaszőnyeget hersegtette.

Dubarryné pompás kettős fogata, amelyet a királytól kapott ajándékba, ahogy manapság mondanák, játszva lehagyta valamennyi hintót, és elsőnek érkezett a szerencsétlenül járt homokfutóhoz.

- Ejnye, baleset - állapította meg nyugodtan a grófné.

- Magam is úgy vélem - jegyezte meg Richelieu ugyanolyan közönyösen, tekintve, hogy az udvarnál nem divat az ömlengés -; amint látom, a homokfutó darabokra ment.

- Hulla az ott a fűben? - kérdezte a grófné. - Nézze már meg, herceg.

- Alig hinném, mert mozog.

- Férfi az vagy nő?

- Nem tudnám megmondani. Nem jól látom.

- Nézze csak, ideköszön.

- Akkor nem halt meg.

És Richelieu megbillentette háromszögletű kalapját.

- Ejnye, grófné - mondta -, én úgy nézem, hogy ez...

- Nekem is úgy tűnik...

- Hogy ez őeminenciája Lajos herceg.

- De Rohan bíboros úr személyesen.

- De mi az ördögöt csinál itt? - kérdezte a herceg.

- Nézzük meg közelebbről - mondta a grófné. - Champagne, hajtson oda a törött kocsihoz.

A grófné kocsisa azonnal letért az útról, és behajtott a fák közé.

- Hát ez csakugyan a bíboros úr - állapította meg Richelieu.

Valóban őeminenciája heverészett ott a fűben, remélve, hogy majd csak arra vetődik egy ismerőse.

Meglátva a közeledő Dubarrynét, föltápászkodott.

- Mély hódolatom, grófné - köszöntötte.

- Ön az, bíboros úr?

- Én, személyesen.

- Gyalog?

- Nem, hintón.

- Talán megsérült?

- Egy karcolás sincs rajtam.

- És hogy került ebbe a helyzetbe?

- Ne is emlegesse, asszonyom; az a marha kocsis, az a hatökör, akit Angliából hozattam: mondom neki, vágjon át az erdőn, hogy utolérjük a társaságot, mire olyan hirtelen fordul be, hogy engem kiborít és összetöri a legjobb hintómat.

- Oda se neki, bíboros úr - vigasztalta a grófné -; francia kocsissal a nyaka szakad, vagy legalábbis bordája törik.

- Az meglehet.

- Vigasztalódjék hát.

- Ó, grófné, filozófiában nincs hiány; csakhogy várakoznom kell, és abba belepusztulok.

- Mit hallok, herceg, várakozni? Egy Rohan várakozik?

- Kénytelen vagyok vele.

- Azt már nem! Inkább magam szállok le a kocsimról, semhogy önt itthagyjam.

- Igazán, asszonyom, megszégyenít.

- Szálljon fel, herceg, szálljon fel.

- Nem, asszonyom, köszönöm; megvárom Soubise-t, ő is részt vesz a vadászaton, és pár percen belül nyilván itt lesz.

- És ha másfelé ment?

- Az se baj.

- Méltóságos uram, nagyon kérem.

- Nem, köszönöm.

- De miért nem?

- Mert nem akarom zavarni.

- Bíboros úr, ha nem hajlandó felszállni, én mindjárt a kezébe adom egy inasnak a ruhám uszályát, és úgy futok át az erdőn, mint egy nimfa.

A bíboros elmosolyodott; s arra gondolva, hogy további vonakodását a grófné még félremagyarázná, elszánta magát, hogy felül a hintójára.

Közben a herceg már helyet csinált hátul, áttelepedve az első ülésre.

A bíboros vitatkozni kezdett a rangsoron, de a herceg megkötötte magát. A grófné lovai hamar behozták az elvesztett időt.

- Bocsásson meg nagyméltóságod - mondta neki a grófné -, úgy látom, eminenciád kibékült a vadászattal?

- Miért?

- Mert most első ízben látom efféle mulatságon.

- Nem úgy áll a dolog, grófné. Versailles-ba mentem, hogy tiszteletemet tegyem őfelségénél, amikor megtudtam, hogy vadászik; sürgős ügyben kellett beszélnem vele, tehát utánaeredtem; de most e miatt az átkozott kocsis miatt nemcsak a királyt szalasztom el, hanem még egy találkát is a városban.

- Hallja, asszonyom - nevette el magát a herceg -, őméltósága nyílt vallomást tesz... kertelés nélkül bevallja, hogy találkája van.

- Amelyet, mint mondom, el fogok szalasztani - felelt a bíboros.

- Lehetséges, hogy egy Rohan, egy herceg, egy bíboros elszalasszon valamit? - kérdezte a grófné.

- Lehet, ha csak a csoda nem jön közbe - mondta de Rohan úr.

A herceg és a grófné összenéztek: a szó friss emléket idézett fel bennük.

- Ha már a csodánál tartunk, bíboros úr - mondta a grófné -, hadd valljam meg, mennyire örülök, hogy egy egyházi fejedelemtől kérdezhetem meg, vajon hisz-e benne.

- Miben, asszonyom?

- Hát a csodában! - válaszolta Richelieu.

- A Szentírás hittétellé emeli a csodákat, asszonyom - válaszolta a bíboros, és igyekezett ájtatos képet vágni.

- Ó, én nem a régi csodákról beszélek - tiltakozott a grófné.

- Hát akkor miféle csodákról beszél, asszonyom?

- A modern csodákról.

- Az ilyenek, megvallom, ritkábbak - mondta a bíboros. - Mindamellett....

- Mindamellett?

- Láttam már, ha nem is csodálatos, de legalábbis hihetetlen dolgokat.

- Ilyen dolgokat, látott, herceg úr?

- Becsületszavamra.

- Tudnia kell, asszonyom - mondta nevetve Richelieu -, hogy őeminenciája, úgy hírlik, szellemekkel érintkezik, ami nem éppen keresztényi dolog.

- Az nem, de talán nagyon hasznos - mondta a grófné.

- És mit látott, herceg úr?

- Megesküdtem rá, hogy nem árulom el.

- Ejha! Ez egyre cifrább lesz.

- Pedig így van, asszonyom.

- De nyilván csak a varázslatra vonatkozik a titoktartás, és nem a varázsló személyére, ugye?

- Úgy van.

- Nos, méltóságos uram, meg kell mondanom, a herceg és én azzal indultunk ma útnak, hogy előkerítünk egy bizonyos mágust.

- Igazán?

- Szavamra.

- Fogadja el az enyémet.

- Szíves örömest.

- Rendelkezésére áll, grófné.

- Nekem is, méltóságos uram?

- Önnek is, herceg.

- Hogy hívják az illetőt?

- Fenix grófnak.

Dubarryné és a herceg sápadozva néztek egymásra.

- Hát ez különös! - mondták egyszerre.

- Talán ismerik? - kérdezte a bíboros.

- Nem. És ön varázslónak tartja?

- De még mennyire!

- Beszélt már vele?

- Persze.

- És ön szerint...?

- Csalhatatlan.

- Honnan tudja?

- Hát...

A bíboros habozott.

- Jövendőt mondattam vele magamnak.

- És jól eltalálta?

- Pontosabban szólva a másvilágról mondott egyet s mást.

- Nincs más neve is ennek a Fenix grófnak?

- De van: hallottam egyszer, hogy...

- Mondja már, méltóságos uram - sürgette a grófné.

- Joseph Balsamónak szólítják, asszonyom.

A grófné összekulcsolta a kezét, úgy nézett Richelieu-re. Richelieu az orra hegyét kapargatta, úgy nézett Dubarrynéra.

- Az ördög fekete, ugye? - kérdezte váratlanul Dubarryné.

- Mármint az ördög, grófné? Sosem láttam.

- Miket beszél itt, grófné, az Isten áldja meg! - méltatlankodott Richelieu. - Pont ilyen társaság való egy bíborosnak!

- Hát jövendölés közben nem mutatták meg önnek az ördögöt? - kérdezte a grófné.

- Nem bizony - mondta a bíboros -; azt csak az egyszerű embereknek mutogatják; bennünket nem terhelnek vele.

- Mondjon, amit akar, herceg úr - folytatta Dubarryné -; van azért ebben egy kis ördöngösség.

- Meghiszem azt!

- Zöld lángnyelvek, ugye, kísértetek, pokolbeli üstök, förtelmes égésbűz?

- Dehogy, dehogy; az én varázslómnak kifogástalan a modora; igazi úr, tudja, hogyan kell fogadni az embert.

- Nem rajzoltatná meg a horoszkópját ezzel a varázslóval, grófné? - kérdezte Richelieu.

- Égek a vágytól, megvallom.

- Hát akkor csináltassa meg.

- De hol van mindez? - kérdezte Dubarryné, abban reménykedve, hogy a bíboros megadja a kívánt címet.

- Egy nagyon kacérul berendezett szép szobában.

A grófné nehezen palástolta türelmetlenségét.

- Jól van - mondta -; de a ház?

- Tisztes ház, noha egy kissé furcsán van építve.

A grófné toporzékolt mérgében, hogy ilyen nehezen értik meg. Richelieu a segítségére sietett.

- Nem látja nagyméltóságod - szólt közbe -, hogy a grófné majd kibújik már a bőréből, úgy szeretné tudni, hol lakik az a varázsló?

- Hogy hol lakik, azt kérdezi?

- Vagy úgy! - mondta a bíboros. - Megálljon csak... nem... igen... nem. A Marais negyedben, majdnem a körút sarkán, Szent Ferenc vagy Szent Anasztáz utca... nem, mégsem. De valamelyik szent, az biztos.

- Mégis, melyik szent, hiszen ön valamennyit ismeri, vagy nem?

- Ó, dehogyis! Épp ellenkezőleg; alig ismerem őket - tiltakozott a bíboros. - De várjon csak, itt van az a zsivány inasom, annak tudnia kell.

- Helyes - mondta a herceg -, felvettük őt is, itt van a kocsi végében. Champagne, álljon meg.

Azzal a herceg megrántott egy zsinórt, amely a kocsis kisujjához vezetett.

A kocsis nyomban meghúzta a gyeplőt, és a lovak megálltak, idegesen toporzékolva.

- Olive - szólt hátra a bíboros -, itt vagy, te hóhérkötele?

- Igen, méltóságos uram.

- Hol is jártam én egy este, a Marais negyedben valahol igen messze?

A lakáj minden szót hallott a beszélgetésből, de ügyelt, nehogy tájékozottnak lássék.

- A Marais-ban...? - kérdezte eltűnődve.

- Igen, a körút táján.

- Melyik nap, méltóságos uram?

- Aznap, hogy visszajöttem Saint-Denis-ből.

- Saint-Denis-ből? - ismételte meg Olive, hogy saját fontosságát kellően hangsúlyozza, és hogy minél természetesebbnek lássék.

- Ej, hát persze, Saint-Denis-ből; a kocsi, ha jól emlékszem, a körúton várt rám.

- Megvan, méltóságos uram, megvan - mondta Olive -; sőt egy ember egy súlyos csomagot is dobott be a kocsiba, emlékszem már.

- Az lehet - felelt a bíboros -; de ki beszél most erről, te vadmarha?

- Hát mit kíván nagyméltóságod?

- Mondd meg az utca nevét.

- Szent Kolozs utca, méltóságos uram.

- Kolozs, hát persze! - kiáltott fel a bíboros. - Fogadni mertem volna, hogy valamelyik szent.

- Szent Kolozs utca! - ismételte meg a grófné, és olyan beszédes pillantást vetett Richelieu-re, hogy a marsall, ki mindig attól rettegett, hogy kifürkészik a titkait, különösen, ha összeesküvésről volt szó, gyorsan közbevágott:

- Nézze, grófné, a király!

- Hol?

- Amott.

- A király!, a király! - kiáltotta a grófné. - Balra, Champagne, balra, meg ne lásson őfelsége!

- És miért ne, grófné? - kérdezte elhűlve a bíboros. - Én azt hittem, őfelségéhez visz!

- Persze, hiszen ön a királlyal akar találkozni.

- Egyenest ezért jöttem, asszonyom.

- Semmi baj! Majd odaviszik a királyhoz.

- És ön?

- Mi itt maradunk.

- Csakhogy, grófné...

- Semmi csakhogy, ha kérnem szabad; ki-ki a dolgára. A király ott van a gesztenyésben, önnek a királlyal van dolga, kitűnő alkalom. Champagne!

Champagne rögtön megállt.

- Champagne, mi leszállunk, őeminenciáját pedig odavisz királyhoz.

- Egyedül, grófné?

- Azt mondta, bizalmas közlendői vannak, bíboros úr.

- Az igaz.

- Nahát akkor! Négyszemközt lehet a királlyal.

- Megszégyenít a jóságával, grófné.

És a főpap udvariasan kezet csókolt Dubarrynénak.

- És ön hová rejtőzik, asszonyom? - kérdezte tőle.

- Ide, a makkosba.

- A király keresni fogja.

- Annál jobb.

- Nagyon aggódni fog, ha nem látja.

- És szenvedni fog; éppen ezt akarom.

- Ön elragadó asszony, grófné.

- Ezt mondja a király is, ha jól megkínozom. Champagne, ha letette őeminenciáját, vágtában jöjjön vissza.

- Igenis, grófné.

- Isten önnel, herceg - búcsúzott a bíboros.

- Isten önnel, méltóságos uram - felelt rá a herceg.

A szolga lebocsátotta a hágcsót, a herceg lelépett a grófnéval együtt, aki olyan könnyedén szökkent le, mint egy iskolás lány, a fogat pedig szélsebesen vitte őeminenciáját egy dombocska felé, ahol ő kereszténvi felsége rövidlátó szemével keresgélte azt a gonosz grófnét, akit mindenki látott, csak ő nem.

Dubarryné nem sokat vesztegette az idejét. Karon fogta a herceget, és magával vonva a sűrűbe, így szólt hozzá:

- Azt tudja, hogy ezt a drága bíborost egyenest az Isten küldte hozzánk!

- Hogy egy időre megszabaduljon tőle, ezt nagyon megértem - válaszolt a herceg.

- Nem, hanem hogy nyomára vezessen az emberünknek.

- Tehát felkeressük?

- De fel ám. Csakhogy...

- Mi baj, grófné?

- Félek, megvallom.

- Kitől?

- Hát a varázslótól. Ó, én olyan babonás vagyok!

- Mi az ördög!

- És ön, hisz ön a varázslókban?

- Ej, nem mondom, hogy nem.

- Az a jövendölés...

- Az tény. És én is... - kezdte a vén marsall, a fülét dörzsölgetve.

- Ön is...?

- Én is ismertem egy varázslót...

- Ejha!

- Aki egy ízben nagy szolgálatot tett nekem.

- Milyen szolgálatot, herceg?

- Feltámasztott.

- Feltámasztotta! Önt?

- Engem hát, mivel halott voltam, nem egyéb.

- Mesélje el, hogy történt, herceg.

- Akkor bújjunk el.

- Herceg, ön borzasztóan gyáva.

- Nem mondhatnám. Én csak óvatos vagyok, semmi több.

- Itt jó lesz?

- Azt hiszem.

- Nos, halljuk a történetet, halljuk!

- Figyeljen. Bécsben történt. Követ koromban. Egy este, egy utcai lámpa alatt keresztüldöfték a testemet egy karddal. Egy férj kardja volt, átkozottul veszedelmes holmi. Összerogytam. Fölszedtek; halott voltam.

- Hogyhogy halott volt?

- Úgy, hogy meghaltam, vagy kis híja. Arra jön egy varázsló, s kérdi, kit visznek itt a sírba. Mondják neki, hogy engem. Megállítja a hordágyat, valami nem tudom miféle szerből három cseppet csöpögtet a sebemre, hármat az ajkamra: a vérzés eláll, a lélegzés megindul, a szemem kinyílik, az egészségem visszatér.

- Kész istencsodája, herceg.

- Én éppen attól félek, hogy a Sátán műve.

- Igaza van, marsall. Isten nem mentett volna meg egy olyan semmirekellőt, amilyen ön volt; ki-ki azt kapja, amit érdemel. És él még az a varázsló?

- Kétlem, hacsak fel nem találta a folyékony aranyat.

- Mint ön, marsall? Eszerint ön hisz ebben a dajkamesében?

- Én mindenben hiszek.

- Öreg volt?

- Valóságos Matuzsálem.

- És hogy hívták?

- Zengzetes görög neve volt, Althotasnak hívták.

- Förtelmes egy név, marsall.

- Úgy gondolja, asszonyom?

- Nézze, herceg, jön vissza a kocsi.

- Kitűnő.

- Döntöttünk?

- Igen.

- Párizsba megyünk?

- Oda.

- A Szent Kolozs utcába?

- Ha nagyon akarja... De vár a király!...

- Ez csak megerősítené szándékomat, ha már amúgy is el nem szántam volna magamat. Meggyötört; most rajtad a dühöngés sora, Francia Király!

- Még azt hiszik, grófné, hogy elrabolták, megölték.

- Annál jobb, hogy önnel láttak, marsall.

- Most én is őszinte leszek, grófné: én félek.

- Mitől?

- Attól félek, hogy ezt elmeséli valakinek, és kinevetnek.

- Akkor kettőnkön fognak nevetni, mivel én is önnel megyek.

- Ön valóban erőt önt belém, grófné. Egyébként, ha elárul, azt fogom mondani...

- Mit fog mondani?

- Azt fogom mondani, hogy együtt voltunk édes kettesben.

- Azt nem hiszik el önnek, herceg.

- Nono! Ha őfelsége nem lenne...

- Champagne! Champagne! Ide a bokor mögé, hogy ne lássák. Germain, a kocsiajtót! Jól van. És most irány Párizs, Szent Kolozs utca, Marais negyed. Vágtassunk!

LXXXIII
A futár

Este hat óra volt.

Abban a Szent Kolozs utcai szobában, amelyet olvasóink ismernek már, Balsamo a felébresztett Lorenza mellett ült, és megpróbált a lelkére beszélni ennek a minden könyörgésre süket teremtésnek.

A fiatal nő azonban gyanakodva sandított rá, akár Dido a távozó Aeneasra, és csak szidta, csak taszította el magától.

Elpanaszolta, hogy fogoly, hogy rabszolga, hogy nem lélegezhetik szabadon, hogy nem láthatja a napot. Irigyli a legegyszerűbb teremtmények sorsát, a madarakét, a virágokét. Zsarnokának mondta Balsamót.

Szemrehányásai után dühöngeni kezdett, ronggyá szaggatta a drága szöveteket, amiket a férje azért adott neki, hogy némi felszínes kacérsággal enyhítse kényszerű magányát.

Balsamo azonban szelíden beszélt vele, és szerelmesen nézett rá. Látszott, hogy ez a gyenge és izgékony teremtés nagy helyet foglal el a szívében, sőt, az életében is.

- Lorenza, drága gyermekem - mondogatta neki -, miért ilyen ellenséges, miért ilyen makacs? Én úgy szeretem magát, hogy azt elmondani sem lehet, miért nem él velem úgy, ahogy szelíd és engedelmes hitvesemhez illik? Beteljesülnének vágyai; szabadon kitárulkozhatna a napfénynek, mint azok a virágok, amelyekről az imént beszélt; kitárhatná szárnyait, mint azok a madarak, amelyeknek a sorsát irigyli; együtt mehetnénk mindenhová; nemcsak ezt a napot láthatná viszont, amelyet oly nagyon szeret, hanem az emberek képzelt napjait is, azokat a fényes gyülekezeteket, ahová eljárnak az ország asszonyai; úgy lehetne boldog, ahogyan kívánja, s engem is boldogítana, a szívem szerint. Miért nem akarja ezt a boldogságot, Lorenza, éppen maga, akit annyi nő irigyelne szépségéért, gazdagságáért?

- Mert irtózom öntől - felelte a büszke fiatal nő.

Balsamo Lorenzára szegezte haragos, de egyszersmind szánakozó tekintetét.

- Akkor hát élje azt az életet, amelyre kárhoztatta magát, csak meg ne bánja azzal a nagy büszkeségével.

- Nem bánnám én azt sem, ha magamra hagyna, és nem bánnám, ha nem erőltetné a beszélgetést. Tartsa magát távol tőlem, vagy ha mégis bejön a börtönömbe, ne szóljon hozzám, én pedig majd úgy csinálok, mint azok a szerencsétlen délszaki madarak, amelyek a kalitkába zárva senyvednek, de nem dalolnak.

Balsamo fékezte magát.

- Ejnye, ejnye, Lorenza - mondta -, csillapodjék már, nyugodjék már meg; legalább egyszer nézzen a szívembe, ebbe a szívbe, mely eleped magáért. Kér könyveket?

- Nem.

- Miért nem? A könyvek elszórakoztatják.

- Én unatkozni akarok, hadd pusztuljak bele.

Balsamo mosolygott, azaz csak erőlködött.

- Bolond maga - mondta -, hiszen jól tudja, hogy nem hal meg, ameddig én itt vagyok, hogy gondozzam, és meggyógyítsam, ha megbetegszik.

- Nem fog maga engem gyógyítgatni - kiáltotta Lorenza -, ha egy nap ott talál az ablak rácsán, ahová ezzel az övvel akasztom fel magam!

Balsamo megborzongott.

- Vagy ha kinyitom ezt a kést - folytatta Lorenza -, és szíven döföm magam vele.

Balsamo sápadtan, hideg verítéktől csapzottan nézett rá, és fenyegető hangon mondta:

- Jól mondja, Lorenza, aznap nem gyógyítgatom majd, hanem feltámasztom.

Lorenza rémülten felsikoltott, nem tudta, meddig terjed Balsamo hatalma; elhitte a fenyegetését.

Balsamo megszabadult.

Míg Lorenza szerencsétlenségének újabb okán kesergett, amelyet nem sejtett előre, s csapongó képzeletével már látta magát újabb gyötrelmek áthághatatlan körébe zárva, Balsamo fülét hirtelen megütötte Fritz hívó csengőjének hangja.

Három gyors, szabályos csengetés követte egymást.

- Futár - állapította meg Balsamo.

Kisvártatva újabb csengetés hallatszott.

- Méghozzá gyorsfutár - tette hozzá.

- Na, csakhogy elmegy! - sóhajtott fel Lorenza.

A férfi megfogta a fiatal nő hideg kezét.

- Még egyszer mondom, és utoljára, Lorenza, éljünk jó egyetértésben, testvériesen: mivel egymáshoz láncolt bennünket a sors, tekintsük barátnak s ne hóhérnak e sorsot.

Lorenza nem válaszolt. Merev és komor tekintete láthatólag keresett valamit a végtelenben, ami örökösen elillant előle, s amit talán éppen azért nem talált meg, mert olyan sokáig kergette; azokkal esik meg ilyesmi, akik nagyon sokáig élvén sötétben, nagyon mohón néznek a fénybe, és megvakulnak a naptól.

Balsamo megfogta a kezét, megcsókolta, de az asszony nem adott életjelt.

Akkor a férfi a kandallóhoz lépett.

Lorenza merevsége abban a pillanatban felengedett, szeme mohón tapadt a férfira.

- Na persze - dörmögte Balsamo -, tudni akarod, hol megyek ki, hogy egy nap te is kövess, és megszökj, mint ahogy megfenyegettél vele; ezért tértél most magadhoz, ezért nézel így rám.

Kezét a homlokához emelte, mintha kínosan erőlködnék, majd ugyanezt a kezét kinyújtotta a fiatal nő felé, s tekintetével és mozdulatával szinte átszögezve a mellét és a szemét, ráparancsolt:

- Aludjék!

Mihelyt elhangzott a szó, Lorenza lekókadt, mint a törött szárú virág; feje le-lebillent, lecsuklott s a pamlag párnájára hanyatlott. Elefántcsont fehér keze lecsúszott a teste mellett, súrolva selyemruháját.

Balsamo látva, hogy milyen szép, odalépett hozzá, s ajkával megérintette azt a szép homlokot.

Ekkor Lorenza arca úgy felragyogott, mintha maga Ámor fújta volna el homlokáról a bánat felhőit; ajka remegőn megnyílt, szeme kéjes könnyben úszott, sóhaja olyan volt, mint az angyaloké, kik a teremtés első napjain szerelemre gyúltak az emberfiak iránt.

Balsamo csak nézte, mint aki nem tud elszakadni a látványtól; azután, hogy a csengő ismét megszólalt, a kandallóhoz lépett, megnyomott egy rugót, és eltűnt a virágminták mögött.

Fritz már a szalonban várta egy emberrel, aki futárzubbonyt és hosszú sarkantyús, otromba csizmát hordott.

Közönséges arca egyszerű emberre vallott, csak a szemében villódzott a szent tűz lángja, amelyet feltehetően az övénél magasabb rendű értelem lobbantott fel benne.

Baljában rövid nyelű, csomós ostort tartott, jobb kezével néhány jelet mutatott, amit Balsamo nyomban felismert, s némán válaszolt is rá, mutatóujjával érintve homlokát.

A postás ekkor a melléhez emelte a kezét, s ott újabb jelet rajzolt, amelyet avatatlan szem fel nem ismert volna, mert olyan volt, mint amikor gombolkozik valaki.

Az utóbbi jelre a mester felmutatta gyűrűjét az ujján.

A küldött térdet hajtott a félelmetes szimbólum előtt.

- Honnan jössz? - kérdezte Balsamo.

- Rouenból, mester.

- Mit csinálsz?

- Futár vagyok de Grammont-né szolgálatában.

- Hogy kerültél oda?

- A Nagy Kofta akaratából.

- Milyen parancsot kaptál, amikor szolgálatba léptél?

- Hogy ne legyen titkom a mester előtt.

- Hová mégy most?

- Versailles-ba.

- Mit viszel?

- Levelet.

- Kinek?

- A miniszternek.

- Add ide.

A futár átadott Balsamónak egy levelet, amelyet a hátára akasztott bőrzsákból vett elő.

- Várjak? - kérdezte.

- Igen.

- Várok.

- Fritz!

A német megjelent.

- Rejtsd el Sébastient a kamrában.

- Igenis, mester.

- Tudja a nevemet! - suttogta a beavatott babonás rémülettel.

- Ő mindent tud - mondta neki a belépő Fritz.

Balsamo magára maradt: vizsgálgatta a levélre nyomott tiszta rajzú, mély pecsétet; a futár csak a szemével kérte az imént, hogy vigyázzon rá.

Azután elgondolkozva felballagott Lorenza szobájába, és kinyitotta az összekötő ajtót.

Lorenza aludt még, de a fáradtságtól és tétlenségtől kimerülten. Balsamo megfogta a kezét, mely görcsösen összerándult, és a futár hozta levelet, úgy pecsétesen, a szívéhez érintette.

- Lát? - kérdezte tőle.

- Igen, látok - felelte Lorenza.

- Milyen holmit tartok a kezemben?

- Egy levelet.

- El tudja olvasni?

- El.

- Akkor olvassa.

Ekkor Lorenza, lehunyt szemmel, ziháló mellel, szavanként mondta az alábbi levelet, amelyet Balsamo szóról szóra leírt, úgy, ahogy hallotta:

Kedves bátyám!

Mint előre sejtettem, száműzetésem nem lesz egészen haszontalan. Ma délelőtt jártam a roueni elnöknél: pártunkon van, de fél. Nógattam, magára hivatkozva. Végre elszánta magát, s körének tiltakozása egy héten belül megérkezik Versailles-ba.

Mindjárt indulok Rennes-be, hogy egy kicsit megmozgassam Karadeucöt és La Chalotais-t, akik ellustultak.

Caudebeci ügynökünk járt Rouenban. Találkoztam vele. Anglia nem áll meg félúton; éles hangú jegyzéket fog intézni a versailles-i kormányhoz.

X. kérdezte, megszerezze-e. Felhatalmaztam rá. Elküldöm majd Thévenot, Morande és Delille legújabb bökverseit is Dubarryné ellen. Olyanok, mint a bombák, várost lehet robbantani velük.

Rossz hírek szállingóztak errefelé, kegyvesztettség lógott a levegőben. De maga nem írt róla, s én csak nevettem. Azért ne hagyjon bizonytalanságban, s futárfordultával válaszoljon. Üzenete legközelebb Caenban talál, ahol még meg kell gyúrnom némely urakat.

Ég önnel, ölelem.

De Grammont hercegné

Lorenza befejezte az olvasást.

- Mást nem lát? - kérdezte Balsamo.

- Nem látok semmit.

- Utóirat nincs?

- Nincs.

Balsamo, kinek a homloka fokozatosan kisimult az olvasás alatt, most visszavette Lorenzától a hercegné levelét.

- Becses lelet - mondta -, ez még sokba fog kerülni valakinek. De hogy lehet ilyesmit papírra vetni! Hiába, mindig a nők döntik romlásba a nagy embereket! Ezt a Choiseult seregnyi ellenség, tengernyi fondorlat sem lett volna képes megbuktatni, és tessék! Ledönti a lábáról egy simogató női sóhaj, így van ez, mindannyiunkat női árulás vagy gyengeség visz a sírba... Ha van szívünk, s benne csak egyetlen érző rostocska, elvesztünk.

S míg így beszélt, Balsamo végtelen gyöngédséggel nézte Lorenzát, aki megremegett a tekintete alatt.

- Jól mondtam? - kérdezte a férfi.

- Nem, nem, nem úgy van - válaszolta szenvedélyesen. - Láthatod, mennyire szeretlek, én sosem tennék olyat, mint azok az esztelen és szívtelen nők.

Balsamo hagyta, hogy bűvös tündére megölelje.

Hirtelen megszólalt Fritz kettős csengetése, kétszer egymás után.

- Két látogató - állapította meg Balsamo.

Éles csengőszó fejezte be Fritz távmondatát.

Balsamo kibontakozott Lorenza karjából, s otthagyva az alvó fiatalasszonyt, kiment a szobából.

Közben találkozott a futárral, aki mestere parancsát várta.

- Itt a levél - mondta Balsamo.

- Mit tegyek vele?

- Add át a címzettnek.

- Ez minden?

- Ez minden.

A beavatott megnézte a borítékot és a pecsétet, s látva, hogy ugyanolyan sértetlenek, mint voltak, örömében elvigyorodott és eltűnt a sötétben.

- Milyen kár, hogy nem tarthat meg az ember egy ilyen kéziratot! - mondta Balsamo. - S legfőképpen, milyen kár, hogy biztos kezeken át nem juttathatja el a királyhoz!

Fritz már ott állt előtte.

- Kik jöttek? - kérdezte Balsamo.

- Egy nő és egy férfi.

- Jártak már itt?

- Nem.

- Ismered őket?

- Nem.

- Fiatal a nő?

- Fiatal és csinos.
- És a férfi?
- Hatvan-hatvanöt.
- Hol vannak?
- A szalonban.

Balsamo belépett.

LXXXIV
Szellemidézés

A grófné tökéletesen elfödte az arcát egy nagy gyászfátyollal; mivel volt ideje, hogy felmenjen a családi palotába, egyszerű polgári ruhát öltött.

Bérkocsiba ült a marsallal, aki tartózkodóbb lévén, szürkébe öltözött, mintha egy úriház első lakája volna.

- Megismer, gróf úr? - kérdezte Dubarryné.

- Természetesen, grófné.

Richelieu a háttérben maradt.

- Üljön le, asszonyom, és ön is, uram.

- Az úr a jószágigazgatóm - mondta a grófné.

- Téved, asszonyom - mondta Balsamo meghajolva -; ez az úr Richelieu herceg, akit kitűnően ismerek, és nagy hálátlanság volna tőle, ha nem akarna emlékezni rám.

- Hogyhogy? - kérdezte a herceg hátrahőkölve, ahogy Tallement des Réaux mondaná.

- Azt hiszem, herceg úr, tartozunk némi hálával annak, aki megmentette az életünket.

- Hahaha! - nevetett a grófné. - Hallja ezt, herceg?

- Eszerint ön megmentette az életemet, gróf úr? - kérdezte Richelieu csodálkozva.

- Igen, nagyuram, mégpedig Bécsben, 1725-ben, követsége idején.

- 1725-ben! Hisz ön még a világon sem volt akkor, kedves uram!

Balsamo elmosolyodott.

- Alighanem téved, herceg úr - felelte -, hiszen láttam önt, amint egy hordágyon haldokolt, azaz, hogy már holtan feküdt; kardvas járta át a mellét, úgyannyira, hogy életelixíremből három csöppet kellett csöppentenem a sebére... Ide ni, látja, erre a helyre, ahol ezt az alençoni csipkét hordja, amely enyhén szólva drága holmi egy jószágigazgatón.

- De gróf úr, ön nem lehet több harminc-harmincöt évesnél - szakította félbe a marsall.

- Na, herceg! - kacagott hangosan a grófné -, most itt a varázslója! Hisz már benne?

- Meg vagyok döbbenve, grófné. De hát akkor... - folytatta a herceg, megint Balsamóhoz intézve a szót -, de hát akkor az ön neve...

- Ó, herceg úr, mi varázslók, mint tudja, koronként új nevet veszünk fel... 1725-ben az *us, os* és *as* végű nevek jártak, s igazán nem csodálkoznék, ha akkortájt arra szottyant volna kedvem, hogy valamilyen latin vagy görög nevet vegyek fel a magamé helyett... Most, hogy ezen túlvagyunk, rendelkezésére állok, grófné, rendelkezésére állok, herceg...

- Gróf úr, tanácsért jöttünk önhöz a marsallal.

- Nagy megtiszteltetés ez számomra, asszonyom, kivált, ha természetesen támadt ez a gondolatuk.

- A lehető legtermészetesebben, gróf; eszembe jutott a jóslata; csak attól tartok, nem válik valóra.

- Sose kételkedjék a tudomány szavában, asszonyom.

- Ohó! - szólt közbe Richelieu - itt most nagyobb tét forog ám kockán, gróf úr... Nem holmi sebről van szó, amit meggyógyít három csöpp elixír.

- Nem, hanem egy miniszterről, akit megdönt három szó - vágott vissza Balsamo. - Nos, jó nyomon járok? Mondják meg, hadd hallom.

- Tökéletesen - mondta a grófné minden ízében reszketve. - Mit szól mindehhez, herceg?

- Ó, ne csodálkozzék ilyen semmiségen, asszonyom - mondta Balsamo, aki látva Dubarryné és Richelieu ijedelmét, varázslat nélkül is kitalálta az okát.

- Leborulok ön előtt - mondta a marsall -, ha ad orvosságot.

- A betegségükre?

- Igen, Choiseul-kórban szenvedünk.

- És nagyon szeretnének kigyógyulni belőle?

- Nagyon, nagy varázsló, rettenetesen.

- Nem hagyhat cserben bennünket, gróf úr - mondta a grófné -; kockán forog az ön becsülete is.

- Hajlandó vagyok megtenni önökért mindent, ami erőmből telik, asszonyom; csak azt szeretném tudni, hogy idejövet nem volt-e a herceg úrnak már valamilyen kész terve.

- Megvallom, gróf úr... Igazán kedves dolog, hogy egy varázslót grófnak szólíthat az ember: így legalább tudja, hogy hasonszőrűvel van dolga.

Balsamo mosolygott.

- Nos, halljuk, beszéljen őszintén.

- Szeretnék, higgye el.

- Orvosi tanácsot akar kérni tőlem, ugye?

- Úgy van.

- Na nézd, az alamuszit! - mérgelődött a grófné. - És nekem nem szólt róla semmit!

- Ezt csak a gróf úrnak mondhatom el, de még neki is csak a fülébe súgva - felelte a marsall.

- És miért, herceg?

- Mert ön belepirulna, grófné, a szeme fehérjéig.

- Tegyünk próbát, marsall; festék van rajtam, az mindent eltakar.

- No jó - egyezett bele Richelieu -; megmondom, mire gondoltam. De vigyázzon, grófné, nem rakok féket a nyelvemre!

- Ne is rakjon, majd rakok én, ha kell.

- Inkább attól félek, hogy engem fog megrakni, ha kimondom, mire gondoltam.

- Nincs ön ahhoz szokva, herceg úr, hogy megrakják - mondta Balsamo az öreg marsallnak, aki boldogan fogadta a bókot.

- Nos, hát akkor - folytatta a herceg -, elmondom; zokon ne vegye, asszonyom, őfelsége... Hogy is mondjam csak?...

- Megöl ezzel a köntörfalazással! - fakadt ki a grófné.

- Akarja hallani?

- Igen.

- Biztos benne?

- Igen, igen, és századszor is igen.

- Hát akkor megpróbálom. Szomorú, hogy ilyet kell mondanom, gróf úr, de őfelségét már nem lehet felcsigázni. Nem én találtam ki ezt a szót, grófné, Maintenonné ötlete volt.

- Rám nézve nincsen benne sértő - mondta Dubarryné.

- Ezer szerencse, így legalább nyíltan beszélhetek. Nos, jó volna, ha a gróf úr, akinek olyan kitűnő cseppjei vannak...

- Fölfedezne valamit, ami visszaadná a király képességét, ugye erről van szó? - fejezte be Balsamo.

- Pontosan erről.

- Ej, herceg úr, hiszen ez gyerekjáték, a mesterség ábécéje! Az első jöttment kuruzsló is kotyvaszt önnek bájitalt.

- És a hatását a grófné ügyességének tulajdonítják majd? - folytatta a herceg.

- Na de herceg! - kiáltott fel a grófné.

- Hiába, tudtam én, hogy megharagszik; de maga akarta!

- Igaza volt, herceg úr - mondta Balsamo -, a grófné elpirult. De az előbb azt mondtuk, hogy itt most nem sebekről, s nem is szerelemről van szó. Bájitallal nem fogják megtisztítani Franciaországot Choiseultől. Még ha a király tízszerte jobban szeretné is a grófnét, mint most, ami pedig lehetetlen, Choiseul akkor is ugyanolyan bűvös hatást gyakorolna az eszére, mint a szívére a grófné.

- Ez igaz - hagyta rá a marsall. - Pedig ez volt az egyetlen reménységünk.

- Azt hiszi?

- Találjon mást, az ördög vigye el!

- Ó, annál mi sem könnyebb!

- Mi sem könnyebb, hallotta ezt, grófné? Ezek a varázslók semmitől sem riadnak vissza.

- Mitől kellene visszariadni? Egyszerűen be kell bizonyítani a királynak, hogy Choiseul elárulja... no persze, csak a király szemében árulás ez, Choiseul ugyanis nem tartja árulásnak, amit tesz.

- És mit tesz?

- Ezt ön is éppen olyan jól tudja, mint én, grófné; szítja a parlamentek lázongását a királyi hatalom ellen.

- Kétségtelen; csak tudni kellene, milyen eszközökkel.

- Ügynökök révén, akik uszítják őket, büntetlenséget ígérgetve nekik.

- Kik ezek az ügynökök? Ezt kellene tudni.

- Mit gondol, például Grammont-né nem azért vonult el, hogy tüzelje a forrófejűeket és megfélemlítse a gyávákat?

- Egészen biztos, hogy csak ezért vonult el! - kiáltott fel a grófné.

- Igen, de a király egyszerűen önkéntes száműzetésnek veszi a félrevonulását.

- Ez igaz.

- Hogy lehetne bebizonyítani neki, hogy ez az elvonulás nem az, aminek feltüntetik?

- Grammont-nét kellene bevádolni.

- Hiszen ha csak vádolni kell, gróf úr!... - mondta a marsall.

- Sajnos, a vádat bizonyítani is kell - mondta a grófné.

- És ha az a vád bebizonyosodnék, kétségbevonhatatlanul bebizonyosodnék, azt hiszik, Choiseul akkor is miniszter maradna?

- Azt már nem! - kiáltotta a grófné.

- Tehát csak Choiseul úr árulását kellene fölfedni - folytatta Balsamo megingathatatlanul -, s világosan, pontosan és kézzelfoghatóan őfelsége szeme elé tárni.

A marsall hátradőlt karosszékében, és harsogó nevetésben tört ki.

- Ragyogó! - kiáltotta. - Fogalma sincs semmiről! Csak Choiseul urat kell rajtakapni az áruláson!... ennyi az egész!... se több, se kevesebb!

Balsamo egykedvűen várta, hogy véget érjen a marsall eget verő vidámsága.

- Nos, akkor beszéljünk komolyan, és foglaljuk össze a helyzetet - mondta Balsamo.

- Jól van.

- Nem azzal gyanúsítják de Choiseul urat, hogy támogatja a parlamenti lázadást?

- Ebben egyetértünk; de hol a bizonyíték?

- Nem úgy tudják-e - folytatta Balsamo -, hogy de Choiseul úr háborút készít elő Angliával, csak hogy a nélkülözhetetlen ember szerepében tetszelegjen?

- Úgy tudják; de hol a bizonyíték?

- Végezetül, nem esküdt ellensége-e de Choiseul úr az itt megjelent grófnénak, s nem iparkodik-e minden lehető módon letaszítani a trónról, amelyet én ígértem neki?

- Ó, ez szóról szóra igaz - mondta a grófné -; csak bizonyítani is kellene... Jaj, ha bebizonyíthatnám!...

- Mi kell hozzá? Semmi az egész.

A marsall ráfújt a körmére.

- Na persze, semmi az egész - mondta gúnyosan.

- Például, egy bizalmas levél - folytatta Balsamo.

- Szóra sem érdemes... ez igazán semmiség.

- Egy levél Grammont-nétól, ugyebár, marsall úr? - mondta a gróf.

- Varázsló, kedves jó varázslóm, kerítsen már egyet! - kiáltotta Dubarryné. - Én öt éve próbálkozom vele; évi százezer frankomba került, és nincs eredmény.

- Mert nem hozzám fordult, asszonyom - jegyezte meg Balsamo.

- Hogy érti ezt? - kérdezte a grófné.

- Úgy, hogy hozzám kellett volna fordulnia.

- És akkor?

- Én segítettem volna a baján.

- Ön?

- Én hát.

- Gróf úr, elkéstünk?

A gróf elmosolyodott.

- Szó sincs róla.

- Ó, drága grófom... - esdekelt Dubarryné, összekulcsolva a kezét.

- Tehát, levelet akar?

- Igen.

- Grammont-nétól?

- Ha lehetséges.

- Amely befeketíti de Choiseul urat az előbb említett három pontban...

- Tudja... odaadnám érte a... fél szememet.

- Ejnye, grófné, nagy ár volna az érte; annál is inkább, mivel az a levél...

- Az a levél?

- Ingyen is rendelkezésére áll; tessék.

És Balsamo négyrét hajtogatott papirost vett elő a zsebéből.

- Hát ez mi? - kérdezte a grófné, s majd elnyelte a papírt a szemével.

- Tényleg, mi ez? - kérdezte a herceg is.

- Ez az a levél, amelyet kívántak.

És a gróf, a legmélyebb csend közepette, felolvasta két elámult hallgatójának azt a levelet, amelyet olvasóink ismernek már.

Míg olvasta, a grófné nagy szemet meresztett, és alig bírta türtőztetni magát.

- Ez rágalmazás, az ördögbe is, jó lesz vigyázni! - dörmögte Richelieu, amikor Balsamo befejezte.

Ez, herceg úr, a tiszta, egyszerű, betű szerinti másolata de Grammont hercegné levelének, amelyet a Rouenból ma reggel útnak indított futár most visz de Choiseul hercegnek, Versaillesba.

- Teremtő Isten! - tört ki a marsall. - Igazat mond, Balsamo úr?

- Én mindig igazat mondok, marsall úr.

- Ilyen levelet írt volna a hercegné?

- Igen, marsall úr.

- Ilyen óvatlan lenne?

- Megvallom, hihetetlen; de hát így van.

A vén herceg a grófnéra nézett, akinek nem jött ki hang a torkán.

- Hát - nyögte végül Dubarryné -, én is úgy vagyok vele, mint a herceg, alig tudom elhinni, már megbocsásson, gróf úr, hogy Grammont-né, ez az okos asszony ilyen meggondolatlan levéllel kockáztassa a maga és a bátyja helyzetét... Különben is... ilyen levélről csak az tudhat, aki olvasta is.

- Aztán meg - sietett hozzátenni a marsall -, ha a gróf úr olvasta volna a levelet, meg is tartotta volna magának: nagy érték az ilyen.

Balsamo csendesen ingatta a fejét.

- Ej, uram mondta -, az efféle eljárás azoknak való, akik kibontják a leveleket, hogy hozzáférjenek a titkokhoz... nem pedig azoknak, akik, mint jómagam is, a borítékon át olvasnak... Ugyan már!... És egyébként is, mi érdekem fűződnék hozzá, hogy tönkretegyem de Choiseul urat és de Grammont-nét? Önök tanácsért fordulnak hozzám... baráti szándékkal, felteszem; én is így válaszolok. Azt kérik, segítsek; megteszem. Gondolom, nem akarják megfizetni a tanácsadást, mint a Zsibárus rakparti jövendőmondóknak?

- Ó, gróf úr! - mondta Dubarryné.

- Nos, én adtam egy tanácsot, de úgy látom, nem nagyon értik. Kijelentik, hogy szeretnék megbuktatni de Choiseul urat, csak nem tudják a módját; én megmondom, helyeslik; a kezükbe adom, nem hisznek benne!

- Mert... mert... gróf úr, értsen meg...

- A levél valódi, elhihetik, hiszen itt a másolata.

- De végül is, kitől tudta meg, gróf úr? - tört ki Richelieu.

- Na, most jön a nagyágyúval... kitől tudtam meg! Egy perc alatt olyan okos akar lenni, mint én, a kutató, a tudós, a beavatott, aki háromezer-hétszáz esztendeje élek!

- Ej, ej!, gróf - mondta Richelieu elbizonytalanodva -, a végén még elrontja a magáról alkotott jó véleményemet.

- Én nem kérem, hogy higgyen nekem, herceg úr, s nem is én kerestem önt a király vadászatán.

- A grófnak igaza van, herceg - mondta a grófné. - Kérem, Balsamo úr, ne türelmetlenkedjék.

- Akinek van ideje, az sosem türelmetlen, asszonyom.

- Legyen olyan jó... s eddigi kedvességét, amivel elhalmozott, tetézze még azzal, hogy elárulja nekem, hogyan jutott ilyen titok birtokába.

- Nem bánom, asszonyom - mondta Balsamo olyan tagoltan, mintha szavanként rakosgatná össze a válaszát -; a titkot egy hang fedte föl nekem.

- Egy hang! - kiáltott fel egyszerre a herceg és a grófné. - Egy hang árul el önnek mindent?

- Mindent, amire kíváncsi vagyok, igen.

- Egy hang mondta el önnek, hogy mit írt a bátyjának de Grammont-né?

- Ismétlem, asszonyom, egy hang mondta el.

- Csodálatos!

- De ön nem hiszi el.

- Hát, csakugyan nem, gróf úr - ismerte el a herceg -; hogyan is adhatnék hitelt efféle dolgoknak?

- És akkor elhinné, ha most megmondanám, mit csinál ebben a percben a futár, aki viszi a levelet de Choiseul úrnak?

- Ejha! - szólalt meg a grófné.

- Én csak akkor hinném - kiáltotta a herceg -, ha hallanám a hangot... De hát az csak az igen tisztelt halottidéző és fekete mágus urak kiváltsága, hogy a természetfelettit lássák és hallják.

Balsamo olyan különös pillantást vetett Richelieu úrra, hogy a grófné ereiben megfagyott a vér, annak az önző kételkedőnek pedig, akit Richelieu hercegnek hívtak, hideg borzongatta a tarkóját és a szívét.

- Igen - szólalt meg hosszú hallgatás után Balsamo -, egyedül én látom és hallom a természetfeletti tárgyakat és lényeket; de ha olyan előkelő és elmés férfiakkal találkozom, mint amilyen ön, herceg, vagy olyan szép asszonyokkal, mint amilyen a grófné, akkor megnyitom kincseskamrámat, és osztozkodom... Nagyon szeretnék hallani azt a titokzatos hangot, amely beszél velem?

- Igen - mondta a herceg, ökölbe szorítva a kezét, hogy ne remegjen.

- Igen - rebegte a grófné remegve.

- Jól van, herceg úr, jól van, grófné, hallani fogják. És milyen nyelven kívánják hallani?

- Franciául, ha lehet - mondta a grófné. - Más nyelven nem értek, meg félnék is tőle.

- És ön, herceg úr?

- Mint a hölgy... franciául. Nekem fontos, hogy el tudjam ismételni, amit az ördögtől hallottam, s azt is tudni akarom, hogy művelt ördög-e, és kifogástalanul beszéli-e Voltaire barátom nyelvét.

Balsamo, fejét mélyen lehajtva odament az ajtóhoz, amely a kis szalonba vitt, ahonnét, mint tudjuk, ki lehetett jutni a lépcsőházba.

- Most pedig hadd zárjam be az ajtót - mondta -, nehogy bajuk essék.

A grófné elhalványult, és közelebb húzódott a herceghez, megragadva a karját.

Balsamo majdnem egészen a lépcsőházi ajtóig ment el, onnét a háznak ama része felé irányította lépteit, ahol Lorenza tartózkodott, s ekkor érces hangon az itt következő szöveget mondta arab nyelven, amit mi közönséges nyelvre fordítva adunk vissza:

- Kedvesem!... hall engem?... Ha igen, húzza meg a csengő zsinórját, és csöngessen kétszer.

Balsamo figyelte szavainak hatását a hercegen és a grófnén, akik jól kinyitották a fülüket és a szemüket, már csak azért is, mivel nem értették, hogy mit beszél a gróf.

A csengő éles hangon megszólalt, kétszer.

A grófné felugrott a pamlagról, a herceg a zsebkendőjével szárogatta a homlokát.

- Mivel hallja, amit mondok - folytatta Balsamo ugyanazon a nyelven -, nyomja meg a kandalló faragott oroszlánjának jobb szemét alkotó márványgombot, és a zárólemez kinyílik; bújjon át a nyíláson, menjen át a szobámon, jöjjön le a lépcsőn, és lépjen be a velem szomszédos szobába.

Egy perc múlva, halk nesz - olyan könnyű, mint az elröppenő sóhaj, mint az elsuhanó kísértet - jelezte Balsamónak, hogy parancsát megértették és teljesítették.

- Miféle nyelv ez? - érdeklődött Richelieu határozottnak szánt hangon. - Ez a kabala nyelve?

- Igen, herceg úr, a szellemidézéshez használt nyelvjárás.

- Ugye, azt mondta, hogy mi is megértjük majd?

- Amit a hang mond, azt igen; de azt nem, amit én fogok mondani.

- És már megjelent az ördög?

- Ki beszél itt ördögről, herceg úr?

- De hiszen úgy tudom, csak az ördögöt szokták megidézni.

- Minden felsőbbrendű szellemet és természetfeletti lényt meg lehet idézni.

- És az a felsőbbrendű szellem, az a természetfeletti lény...?

Balsamo kinyújtotta a kezét a szomszéd szobát eltakaró kárpit felé.

- Közvetlen kapcsolatban áll velem, nagyuram.

- Én félek - mondta a grófné -; és ön, herceg?

- Meg kell vallanom, grófné, szinte jobban érezném magam most a csatatéren, Mahonnál vagy Philippsburgnál.

- Figyeljen, asszonyom, figyeljen, herceg, ha hallani akarják - szólt rájuk szigorúan Balsamo.

Azzal az ajtó felé fordult.

LXXXV
A hang

Egypercnyi ünnepélyes csend támadt. Utána Balsamo franciául kérdezte:

- Itt van?

- Itt vagyok - válaszolta egy ezüstös, tiszta hang, amely a kárpitokon és faliszőnyegeken átszűrődve úgy csendült a jelenlévők fülébe, mintha fémcsengettyű volna, nem pedig emberi szó.

- A teremtésit! - mondta a herceg -, ez aztán érdekes: se gyertya, se hókuszpókusz, se bengálitűz.

- Ijesztő! - suttogta a grófné.

- Jól figyeljen a kérdéseimre - folytatta Balsamo.

- Feszülten figyelek.

- Először is azt mondja meg, hányan vannak itt velem?

- Ketten.

- Milyen neműek?

- Egy férfi és egy nő.

- Olvassa el a férfi nevét a gondolatomban.

- Richelieu herceg úr.

- Most a hölgyét!

- Dubarry grófné.

- Ejha! - dörmögte a herceg -, ez már valami!

- Az igazat megvallva - suttogta a grófné -, az igazat megvallva, sose láttam ehhez foghatót.

- Jól van - mondta Balsamo -; most pedig olvassa el a kezemben lévő levél első mondatát.

A hang engedelmeskedett.

A grófné és a herceg bámulattal határos csodálkozással nézték.

- Mi lett azzal a levéllel, amelyet maga diktált le nekem?

- Úton van.

- Merre?

- Nyugatnak.

- Messze?

- Ó, igen, nagyon messze, nagyon messze.

- Ki viszi?

- Egy zöld zubbonyos, bőrsapkás, nagy csizmás ember.

- Gyalog vagy lovon?

- Lovon.

- Milyen a lova?

- Vasderes.

- Hol látja?

Egy pillanatnyi csend támadt.

- Nézze - mondta Balsamo parancsolón.

- Fákkal szegélyezett széles úton.

- De melyik úton?

- Nem tudom, egyforma minden út.

- Semmi sem jelzi, hogy melyik út az, sem egy oszlop, sem egy tábla, semmi?

- Várjon, várjon: egy kocsi halad el a lovas ember mellett; most ér mellé, szembejön velem.

- Miféle kocsi az?

- Egy ormótlan kocsi, papokkal, katonákkal.

- Egy batár - dörmögte Richelieu.

- Nincs felirat azon a kocsin? - kérdezte Balsamo.

- De van - felelt a hang.

- Olvassa el.

- VERSAILLES a felirata, sárga, elmosódott betűkkel.

- Hagyja ott a kocsit, és kövesse a futárt.

- Nem látom már.

- Miért nem látja?

- Mert fordul az út.

- Forduljon maga is, és érje utol.

- Ó, vágtat, lóhalálában: nézi az óráját.

- Mit lát a ló előtt?

- Egy hosszú utat, pompás épületeket, nagy várost.

- Kövesse csak.

- Követem.

- És?

- A futár teljes erejéből veri a lovát; az állatot ellepi a veríték; a patkója úgy csattog a kövezeten, hogy utánafordulnak a járókelők. Most a futár befordul egy hosszú, lejtős utcába. Jobbra fordul. Lépésre fogja a lovát. Megáll egy nagy palota kapujában.

- Itt kell követnie nagy figyelemmel, megértette?

A hang sóhajtott.

- Elfáradt. Megértem.

- Ó, úgy kimerültem.

- Múljon el a fáradtsága, akarom.

- Ó!

- Nos?

- Köszönöm.

- Fáradt még?

- Nem.

- Látja még a futárt?

- Várjon... Igen, igen, nagy kőlépcsőn megy fölfelé. Kék-arany libériás lakáj megy előtte. Aranyozott nagy termeken halad át. Egy kivilágított szobához ér. A lakáj kinyitja az ajtót, és elmegy.

- Mit lát?

- A futár köszön.

- Kinek köszön?

- Várjon... egy férfinak, aki az íróasztalánál ül, az ajtónak háttal.

- Mi van a férfin?

- Gálaruha, mintha bálba készülne.

- Rendjele van?

- A Szentlélek Rend kék szalagját hordja.

- Az arca?

- Nem látom... Ah!

- Mi az?

- Megfordul.

- Milyen az arca?

- Mozgékony tekintet, szabálytalan vonások, szép fogak.

- A kora?

- Ötven-ötvennyolc.

- A herceg! - súgta oda a grófné a marsallnak -, a herceg az.

A marsall rábólintott, ami ezt jelentette: „Igen, ő az... de figyeljen.”

- A futár odaad a rendjeles férfinak...

- Mondja, hogy a hercegnek; egy herceg az.

- A futár odaad a hercegnek - folytatta a hang engedelmesen - egy levelet, amelyet a hátán lévő bőrzsákból vesz elő. A herceg felbontja, és figyelmesen olvassa.

- Aztán?

- Tollat, papírt vesz elő és ír.

- Ír! - dörmögte Richelieu. - Jó lenne tudni, hogy mit ír, a fene egye meg!

- Mondja meg, hogy mit ír - parancsolta Balsamo.

- Nem látom.

- Mert nagyon messze van tőle. Lépjen be a dolgozószobába. Ott van?

- Igen.

- Hajoljon a válla fölé.

- Megvan.

- Most el tudja olvasni?

- Rossz írás, vékony, szálkás.

- Olvassa, akarom.

A grófné és Richelieu visszafojtotta lélegzetét.

- Olvassa - emelte fel a hangját Balsamo.

- „Húgom" - mondta a hang reszketősen, tétovázva.

- A válasz - mormolta egyszerre Richelieu herceg és a grófné.

> - *Húgom* - folytatta a hang -, *nyugodjék meg: válságos volt a helyzet, az igaz; súlyos volt, meg kell hagyni; de elmúlt. Türelmetlenül várom a holnapi napot; holnap ugyanis én indulok rohamra, s minden reményem megvan a döntő győzelemre. Amit a roueni parlamentről, X. mylordról és a bombáról írt, helyeslem.*
>
> *Holnap, ha a királlyal befejeztük a munkát, egy utóirattal még kiegészítem s ugyanezzel a futárral visszaküldöm a levelet.*

Balsamo, kinyújtott bal kezével, szinte egyenként húzott ki minden szót a hangból, jobb kézzel pedig sebtiben leírta azokat a sorokat, amelyeket de Choiseul úr versailles-i dolgozószobájában írt.

- Kész? - kérdezte Balsamo.

- Kész.

- Mit csinál most a herceg?

- Félbehajtja a papírt, amelyre írt, majd még egyszer félbehajtja, és beteszi egy kis piros levéltárcába, amelyet a frakkja bal zsebéből vesz elő.

- Hallotta ezt? - szólt oda Balsamo az elképedt grófnénak. - És aztán?

- Aztán elbocsátja a futárt, de közben mond neki valamit.

- Mit mond neki?

- Csak a mondat végét hallottam.

- Az hogy szólt?

- „Egy órakor, a trianoni rácsos kapunál." - A futár köszön és elmegy.

- Világos - mondta Richelieu -, munka után találkozik a futárral, ahogy megírta a levelében.

Balsamo csendre intette.

- Most mit csinál a herceg? - kérdezte.

- Feláll. Kezében a levél, amit átadtak neki. Egyenest az ágyához megy, az ágy és a fal közé, megnyom egy rugót, kinyílik egy vasládika. Beledobja a levelet, és bezárja a ládikát.

- Ó! - tört ki egyszerre a herceg és a grófné, halálsápadtan -, ez már tényleg boszorkányság!

- Mindent tud, asszonyom, amit tudni kívánt? - kérdezte Balsamo.

- Gróf úr - mondta Dubarryné, és félve lépett oda hozzá -, olyan nagy szolgálatot tett nekem, hogy tíz évet odaadnék érte az életemből, de még azzal se tudnám meghálálni. Kérjen, amit csak akar.

- Ó, asszonyom, tudja, hogy van még elszámolnivalónk.

- Mondja csak, mondja meg, mit kíván.

- Még nem jött el az ideje.

- Jól van! Majd ha itt az ideje, akár egymilliót...

Balsamo elmosolyodott.

- Ejnye!, grófné - kiáltott fel a marsall -, ön hamarább rászorulhat a gróf milliójára. Aki azt tudja, amit ő, s főleg, aki azt látja, amit ő lát, nem fedezi-e föl az aranyat és a gyémántot a föld méhében, mint ahogy a gondolatot is felfedezi az emberi szívben?

- Akkor pedig, gróf úr - mondta a grófné -, leborulok tehetetlenségemben.

- Ne tegye, grófné, egyszer majd lerója, kiegyenlíti a tartozását. Adok rá alkalmat.

- Gróf - fordult oda Balsamóhoz a herceg -, engem leigázott, legyőzött, összetört! Én hiszek.

- Mint Szent Tamás, ugye, herceg úr? Csakhogy ez nem hit, hanem érzékelés.

- Hívja, aminek akarja; én azonban töredelmesen megvallom bűnömet, s ha ezentúl varázslókról esik szó, tudni fogom, hogy mit kell mondanom.

Balsamo mosolygott.

- Most pedig, asszonyom - fordult oda a grófnéhoz -, kérhetek valamit?

- Tessék.

- A szellem elfáradt. Hadd bocsássam el, egy varázsformulával.

- Tessék, uram.

- Lorenza - mondta Balsamo arabul -, köszönöm: szeretlek; menj vissza a szobádba, ugyanarra, amerre jöttél, és várj meg. Menj, szerelmem!

- Nagyon fáradt vagyok - felelte olaszul a hang, még lágyabban, mint a jelenés alatt. - Siess, Acharat!

- Mindjárt megyek.

És ugyanaz a suhogás hallatszott megint, ahogy a léptek távolodtak.

Balsamo, néhány perc múlva, miután meggyőződött róla, hogy Lorenza eltávozott, mély meghajtással, de királyi méltósággal vett búcsút két látogatójától, akik borzongva, s a fejükben kavargó gondolatoktól kótyagosan botorkáltak vissza a fiákerükhöz, inkább mint két részeg, s nem mint két értelmes emberi lény.

LXXXVI

Kegyvesztés

Másnap, tizenegyet kongatott a versailles-i nagy óra, amikor XV. Lajos király kilépett lakosztályából, átment a szobájával szomszédos csarnokon, s erős hangon, ingerülten kiáltotta:

- De la Vrillière úr!

A király sápadt volt és izgatottnak látszott: minél inkább igyekezett palástolni izgalmát, annál feltűnőbben árulkodott róla elborult tekintete s egyébként petyhüdt arcizmainak feszültsége.

Egy pillanat alatt fagyos csend támadt az udvaroncok soraiban, akik között feltűnt Richelieu herceg és Jean Dubarry vicomte is: mindkettő nyugodtan és közönyösen álldogált ott, mintha sejtelme sem volna semmiről.

De la Vrillière herceg előlépett és átvette a király kezéből azt a pecsétes levelet, amelyet őfelsége átadott neki.

- De Choiseul herceg úr Versailles-ban tartózkodik? - kérdezte a király.

- Tegnap óta, felség; délután két órakor ért vissza Párizsból.

- A palotájában van? A kastélyban van?

- A kastélyban, felség.

- Jó - mondta a király -; vigye el neki ezt a parancsot, herceg.

A nézők sorain borzongás futott végig, a fejek suttogva hajoltak össze, mint viharos szélben a kalászok.

A király úgy vonta össze a szemöldökét, mintha még ijesztőbbé akarná tenni a jelenetet, majd felszegett fejjel visszatért a szobájába, a testőrség kapitányának és a svalizsérok parancsnokának kíséretében.

Minden tekintet követte de la Vrillière urat, aki a reá váró feladattól máris nyugtalanul, vontatott léptekkel ment végig a kastély udvarán, s lépett be de Choiseul úr lakosztályába.

Eközben az öreg marsall körül magasra csapott a fenyegető vagy ijedt találgatások hulláma, ő azonban még jobban csodálkozott, mint a többiek, ámde finom mosolyát látván, ennek nem ült fel senki.

Mihelyt de la Vrillière úr visszajött, valamennyien köréje sereglettek.

- Mi volt az? - kérdezgették.

- Száműzetési parancs.

- Száműzetés?

- Igen, annak rendje és módja szerint.

- Ön is olvasta, herceg?

- Én is.

- Nem téved?

- Ítéljék meg maguk.

És de la Vrillière herceg, azzal a félelmetes emlékezőtehetséggel, amely az udvaroncok sajátja, elismételte az alábbi szöveget:

> *Unokaöcsém! Szolgálatával elégedetlen lévén, kénytelen vagyok önt száműzni Chanteloup-ba, ahová huszonnégy órán belül távozzék. Messzebbre küldtem volna, ha nem becsülném oly nagyra de Choiseulné asszonyt, akinek egészségi állapota aggaszt. Vigyázzon, nehogy viselkedése súlyosabb lépésre kényszerítsen.*

A herceg körül állók csoportjában nagy zúgás támadt.

- És ő mit felelt önnek, Saint-Florentin úr? - kérdezte Richelieu, szándékosan nem adva meg a hercegnek sem új rangját, sem új nevét.

- Ezt felelte: „Herceg úr, bizonyos vagyok benne, hogy nagy örömmel hozta ezt a levelet."

- Ez erős volt, szegény hercegem - mondta Jean.

- Mit akar, vicomte úr! Ha ekkora tégla esik valakinek a fejére, még csak ne is jajgasson?

- És mit fog most csinálni, azt tudja? - kérdezte Richelieu.

- Hát, minden valószínűség szerint, szót fogad.

- Hm! - mondta a marsall.

- Jön a herceg! - kiáltotta Jean, aki az ablakban leskelődött.

- Erre tart! - hüledezett de la Vrillière herceg.

- Na mit mondtam, Saint-Florentin úr?

- Átvág az udvaron - folytatta Jean.

- Egyedül van?

- Teljesen egyedül, csak az irattárcája van a hóna alatt.

- A teremtésit neki! - dörmögte Richelieu -, kezdődik elölről a tegnapi játék?

- Ne is emlegesse, most is borsódzik tőle a hátam - felelte Jean.

Még végig sem mondta és de Choiseul herceg, emelt fővel, magabiztos tekintettel máris feltűnt a csarnok bejáratában, éles, nyugodt pillantással söpörve végig ellenségein s mindazokon, akik ellene fordulnak kegyvesztés esetén.

A történtek után erre senki sem számított; nem is tiltakozott senki.

- Biztos, hogy jól elolvasta, herceg? - kérdezte Jean.

- Hogy a csudába ne!

- És ilyen levél után még idemerészkedik?

- Magam sem értem, becsületszavamra!

- A király mindjárt a Bastille-ba viteti!

- Irtózatos botrány lesz ebből!

- Én tulajdonképpen sajnálom.

- Nézzék, bemegy a királyhoz! Hát ez hallatlan!

És csakugyan, a herceg ügyet sem vetve a megdöbbent ajtónálló erőtlen ellenkezésére, egyenest belépett a királyhoz, aki meglepetten felkiáltott, amikor meglátta.

A herceg kezében ott volt a pecsétes levél; szinte mosolygós arccal mutatta fel a királynak.

- Felség - mondta -, mint felséged volt szíves jelezni tegnap, megint kaptam egy levelet az előbb.

- Így van, uram - felelte a király.

- És mivel felséged kegyesen azt mondta tegnap, hogy semmilyen levelet ne vegyek komolyan, míg a király szóban meg nem erősítette, most kérem a magyarázatot.

- Röviden végzünk, herceg - felelte a király. - A mai levél érvényes.

- Érvényes! - fortyant fel a herceg. - Ilyen sértő levél ilyen hűséges hívének!

- A király hűséges híve nem kényszerít nevetséges szerepet urára, herceg!

- Felség - mondta dölyfösen a miniszter -, azt hiszem, elég közel születtem a trónhoz, hogy óvjam tekintélyét.

- Uram - válaszolta ridegen a király -, ne ringassa magát hiú ábrándokban. Tegnap este, versailles-i palotájának dolgozószobájában ön fogadta de Grammont-né futárját.

- Ez igaz, felség.

- Levelet vitt önnek.

- Fivér és nővér talán nem levelezhet egymással, felség?

- Várjon, kérem; ismerem a levél tartalmát.

- Ó, felség...

- Tessék... nem sajnáltam a fáradságot, s leírtam magam. A király odatartotta a herceg elé a kapott levél másolatát.

- Felség!...

- Ne is tagadja, herceg; a levelet az ágya mögött lévő vasládikába zárta.

A herceg olyan sápadt lett, mint egy kísértet.

- De ez még nem elég - folytatta könyörtelenül a király -, ön válaszolt is de Grammont-nénak. Ennek a levélnek is ismerem a tartalmát. Ez a levél a tárcájában lapul, s csak az utóiratra vár, amelyet dolgunk végeztével kellett volna hozzácsatolnia. Látja, hogy mindent tudok, ugye?

A herceg megtörölte hideg verítéktől nedves homlokát, szótlanul meghajolt, s úgy támolygott ki a szobából, mint a szélütött.

Hanyatt vágódott volna, ha nem csap az arcába a hűs levegő.

De félelmetesen erős akaratú ember volt. Mire a csarnokba ért, már összeszedte magát, emelt fővel vonult el az udvaroncok sorfala előtt, s visszament a lakásába, hogy elzárjon és elégessen különböző írásokat.

Negyedóra múlva már el is hagyta a kastélyt hintóján.

Choiseul kegyvesztése úgy sújtott le, mint a villám, felgyújtva egész Franciaországot.

A parlamentek, amelyeknek csakugyan nagy támogatást jelentett a miniszter türelme, most fennen hangoztatták, hogy az állam elvesztette legszilárdabb tartóoszlopát. A nemesség ragaszkodott hozzá, mert vér volt a véréből. A klérus mindig biztonságban érezte magát ettől a férfiútól, akinek miniszteri működését szinte főpapi jelleggel ruházta fel a gyakran kevélységnek ható önérzetesség.

Az enciklopédista vagy filozófus párt, amely ekkor már nagy létszámú s kiváltképpen igen erős volt, mivel a felvilágosult, műveit és vitatkozó hajlamú emberekből toborozta híveit, most hangosan tiltakozott, látva, hogy a kormány kicsúszik annak a miniszternek a kezéből, aki tömjénezte Voltaire-t, pénzelte az Enciklopédiát, és hasznosan továbbfejlesztve megőrizte annak a Pompadournénak hagyományait, aki a *Mercure* körének és a filozófiának női mecénása volt.

A nép még jobban érezte a bajt, mint a többi elégedetlenkedők. Panaszkodott is, nem a mélyére hatolva a bajnak, csak rátapintva, mint mindig, a nyers igazságra, a fájó sebre.

Általános nézőpontból tekintve, Choiseul rossz miniszter és rossz hazafi volt; de viszonylagos értelemben maga volt a megtestesült erény, erkölcs és hazafiság. A nép a falvakban az éhhalállal küszködött, miközben rendszeresen értesült őfelsége pazarlásairól és Dubarryné országvesztő szeszélyeiről, minthogy szabadon hozzájuthatott a *Negyventalléros ember* intelmeihez vagy *A társadalmi szerződés* jó tanácsaihoz, titokban meg olvashatta azokat a leleplezéseket, amelyek *Mindennapi furcsaságok* és *Egy jó hazafi különös eszméi* címen váltak ismeretessé; most azonban attól rettegett a nép, hogy megint a kegyencnőnek, ennek a - mint Bauveau mondta - *szénégetőnénél is jelentéktelenebb nőszemély*-nek és kegyenceinek gyalázatos markába jut, és ennyi szenvedéstől meggyötörten, elszörnyedve látta, hogy a jövő még sötétebb, mint amilyen a múlt volt.

De ne gondoljuk, hogy a nép, amely tudott gyűlölködni, tudta azt is, hogy kihez ragaszkodjék. A parlamenteket azért nem szerette, mivel azok - noha természetes oltalmazói lehettek volna - cserbenhagyták haszontalan elsőbbségi kérdésekért vagy önző számításból; a parlamentek ugyanis, amelyekre rossz fényt vetett a királyi teljhatalom talmi csillogása, afféle arisztokráciának képzelték magukat a nemesség és a nép között.

A nemességet ösztönösen nem szerette a nép, és emlékei is elfordították tőle. A kardtól ugyanúgy rettegett, ahogy az egyházat gyűlölte. Choiseul menesztésében semmi megrendítőt nem talált, de hallotta a nemesség, a klérus és a parlament zúgolódását, és ebből a lármából, amelybe belevegyült saját zúgása is, olyan pokoli zenebona kerekedett, hogy maga is megittasult tőle.

E félresiklott érzelmekből sajnálkozás és mondvacsinált népszerűség támadt, Choiseul cégére alatt.

Egész Párizs - e kifejezés helyessége tényekkel bizonyítható -, egész Párizs a városkapukig kísérte a chanteloup-i száműzöttet.

A nép sorfalat állt a vonuló hintóknak; azok a bírák és udvari emberek, akiket a herceg már nem fogadhatott, fogataikat keresztbe állították a nép sorfala előtt, hogy távoztában köszöntsék és fogadják búcsúüdvözletét.

A tolongás az Enfer-sorompónál volt a legnagyobb, ahonnét Touraine-be visz az út. Annyi gyalogos, lovas és kocsi csődült ott össze, hogy órákra megakadt a forgalom.

Amikor a hercegnek végre sikerült a kapun átvergődnie, száznál is több fogat kísérte, mintegy díszkörbe vonva hintaját.

Az üdvrivalgások és sóhajtozások még sokáig szálltak a nyomában. De ő okos ember lévén s ismerve a helyzetet, jól tudta, hogy ez a nagy háborgás nem a személyének szóló sajnálkozás, hanem sokkal inkább félelem azoktól az ismeretlenektől, akik az ő poraiból kelnek majd életre.

Postakocsi közeledett vágtatva a zsúfolt úton, s a portól és tajtéktól fehér lovak egyenest belerohantak volna de Choiseul úr fogatába, ha a kocsis emberfeletti erővel meg nem fékezi őket.

Egy fej hajolt ki a kocsiból, és de Choiseul úr is kihajolt a hintójából.

D'Aiguillon úr mély tisztelettel köszöntötte a bukott minisztert, akinek örökét jött bitorolni. De Choiseul úr gyorsan visszahúzódott a kocsijába: egy szempillantás alatt lehervadtak bukásának borostyánjai.

De ugyanabban a percben, talán kárpótlásul, egy francia királyi címerrel ékesített nyolcfogatú hintó haladt át a sèvres-saint-cloud-i útelágazásnál; ez a királyi fogat, amely talán véletlenségből, talán a torlódás miatt kerülte el a főutat, szintén szembehajtott de Choiseul úr hintajának.

A hátsó ülésen a trónörökösné ült, udvarhölgyével, de Noaillesnéval.

Előttük Andrée de Taverney kisasszony.

De Choiseul úr, örömtől és büszkeségtől kigyúlt arccal hajolt ki a hintóból, és mély bókkal köszöntötte őket.

- Isten önnel, asszonyom - mondta elcsukló hangon.

- Viszontlátásra, de Choiseul úr - köszönt vissza a trónörökösné fenséges mosollyal, és fenségesen fittyet hányva az etikett szabályainak.

- Éljen de Choiseul úr! - kiáltotta egy lelkes hang a trónörökösné szavai után.

Andrée kisasszony hirtelen megfordult erre a hangra.

- Utat, utat! - kiáltották a hercegnő lovászai, és a sápadt arcú, sóvár szemű Gilbert-t az út menti árok szélére szorították.

Csakugyan hősünk kiáltotta filozófusi felbuzdulással, hogy: „Éljen de Choiseul úr!"

LXXXVII

D'Aiguillon herceg úr

Ahány gyászos arcot és kisírt szemet vonultattak fel Párizsban és a chanteloup-i úton, ugyanannyi derűs ábrázatot és széles mosolyt indítottak útnak Luciennes-be.

Ezúttal ugyanis Luciennes-ben nem földi halandó trónolt - a legszebb és a legelragadóbb földi halandó, ahogy az udvaroncok és a költők mondták -, hanem egy földre szállt istennő, aki Franciaország trónját uralta.

Ennélfogva, Choiseul gyászos napjának estéjén ugyanazok a fogatok torlódtak az úton, amelyek aznap reggel még a száműzött miniszter hintaja mögött vonultak; ráadásul ott voltak a kancellár, a korrupció és az önkény összes hívei is, ami tekintélyes kocsioszlopot jelentett.

Csakhogy Dubarrynénak megvolt a rendőrsége; Jean az utolsó báróig tudta mindazoknak a nevét, akik virággal búcsúztak a levitézlett Choiseuléktől; a neveket megmondta a grófnénak, s ezeket irgalmatlanul kirekesztették; azok ellenben, akik bátran szembeszálltak a közvéleménnyel, jutalmul most élvezhették a pillanatnyi istennő pártfogó mosolyát, és szemtől szembe láthatták őt magát.

Miután elvonult a hosszú kocsisor, és elült a nagy tolongás, megkezdődtek a magánkihallgatások. Richelieu, a nap hőse - igaz, hogy titkos és kiváltképpen szerény hőse - a grófné belső szalonjának legutolsó karosszékéből nézte a látogatók és kérelmezők forgatagát.

Isten a megmondhatója, mi öröm volt ott és gratuláció! A kézszorongatások, az elfojtott nevetgélés, a lelkes topogás, immár úgy látszott, Luciennes lakóinak megszokott nyelvévé vált.

- Azt meg kell hagyni, marsall - mondta a grófné -, hogy ez a gróf Balsamo vagy Fenix vagy gróf tudomisénki a kor legnagyobb embere. Nagy kár lenne, ha még divatban volna a boszorkányégetés.

- Igen, grófné, igen, nagy ember az - hagyta rá Richelieu.

- S ráadásul nagyon szép férfi. Valósággal beleszerettem, herceg.

- A végén még féltékeny leszek - nevetett Richelieu, aki mielőbb szerette volna komolyabb mederbe terelni a beszélgetést. - Félelmetes rendőrminiszter válnék ebből a Fenix grófból.

- Nekem is eszembe jutott - felelte a grófné. - Csakhogy, lehetetlen.

- Miért, grófné?

- Mert lehetetlenné tenné a kollégáit.

- Hogyhogy?

- Mindent tud, és belelátna a kártyáikba...

Richelieu elvörösödött a piros festéke alatt.

- Grófné - válaszolta -, ha a kollégája volnék, azt szeretném, hogy állandóan velem játsszék és elárulja önnek a kártyáimat: legalább látná, hogy a kör alsó mindig ott hever a dáma térdénél és a király lába előtt.

- Ön roppantul szellemes, kedves herceg - mondta a grófné. - De most ejtsünk pár szót a kormányunkról... Azt hittem, üzent az unokaöccsének?

- D’Aiguillonnak? Meg is érkezett, asszonyom, éspedig olyan szerencsés módon, amit egy római madárjós a lehető legjobbnak tartott volna: hintaja szembetalálkozott a távozó Choiseulével.

- Ez valóban kedvező előjel - mondta a grófné. - Eszerint hamarosan itt lesz?

- Úgy véltem, asszonyom, hogy mindenféle mendemondára adhatna okot, ha d’Aiguillon úr ebben a helyzetben mindenki színe előtt mutatkoznék itt, Luciennes-ben; éppen ezért arra kértem, hogy maradjon lent a faluban, míg érte nem küldetek, az ön parancsa szerint.

- Akkor csak küldessen érte, marsall, éspedig nyomban; nézze, már jóformán egyedül vagyunk.

- Szíves örömest, grófné, annál is inkább, minthogy áll az alku, nemde?

- Természetesen, herceg, hogyne... Ön, ugye, szívesebben vállalná a hadügyet a pénzügynél, vagy inkább a tengerészetet akarja?

- Inkább a hadügyet, asszonyom; legjobban ahhoz értek.

- Rendben van. Majd ilyen értelemben beszélek a királlyal. Senki ellen nincs kifogása?

- Kire gondol, asszonyom?

- Azokra a minisztertársaira, akiket őfelsége fog javasolni.

- Velem könnyebb kijönni, mint bárki mással a világon, grófné; de most engedje meg, hogy ide hívassam az unokaöcsémet, hiszen azzal akarja megtisztelni, hogy fogadja.

Richelieu odalépett az ablakhoz; a lebukó nap utolsó sugarai még megvilágították az udvart. A herceg jelt adott egyik inasának, aki az ablakot leste, s intésére futva távozott.

Ezalatt sorra kivilágították a grófné termeit.

Tíz percre rá, hogy az inas elment, egy hintó gördült be az első udvarra. A grófné hirtelen az ablak felé pillantott.

Richelieu elkapta a pillantását, amelyből úgy látta, hogy jól állnak d’Aiguillon úr, s következésképpen a saját dolgai.

„Kedveli a nagybácsit - gondolta magában -, megkedveli az unokaöccsét is; mi leszünk itt az urak.”

Míg e hiú ábrándokkal kecsegtette magát, az ajtóban halk nesz támadt, és a belső inas bejelentette d’Aiguillon herceget.

Nagyon szép és nagyon kellemes külsejű úr volt, öltözéke gazdag, elegáns és választékos. D’Aiguillon úr túl volt már zsenge ifjúságán, de azok közé a férfiak közé tartozott, akik arckifejezésükkel és akaraterejükkel hajlott korukig megmaradnak fiatalnak.

A kormányzás gondjai nem véstek ráncot homlokára, csak elmélyítették azt a természetes redőt, amely az államférfiaknál és a költőknél, úgy mondják, a nagy gondolatok székhelye. Finom formájú, bánatos fejét olyan egyenesen és keményen tartotta, mint aki tudja, hogy erre a fejre tízmillió ember gyűlölete nehezedik, s egyszersmind meg akarja mutatni, hogy ez a teher nem haladja meg erejét.

D’Aiguillon úrnak páratlanul szép keze volt; olyan kéz, amely a dús csipke között is fehérnek és kecsesnek látszik. Ebben a korban nagyra voltak a szép formájú lábakkal; a herceg lába maga volt a tökéletesség: ideges elegancia és arisztokratikus karcsúság. A hercegben egy költő szelídsége egyesült a nagyúr finomságával s egy testőr hajlékonyságával és erejével. A grófné

szemében háromszorosan is eszményi férfi volt: három olyan típust egyesített magában, amelyekhez ez az érzéki szép asszony ösztönösen vonzódott.

Sajátságos módon vagy jobban mondva, a d'Aiguillon úr által ravaszul kiszámított körülmények sorozatos egybeesése folytán, a kegyencnő és az udvaronc, a közutálatnak ez a két hőse, mind ez ideig nem látta egymást szemtől szembe, teljes harci mezben az udvarnál.

Igaz, hogy d'Aiguillon úr az utóbbi három esztendőben szinte ki sem mozdult Bretagne-ból, illetve a dolgozószobájából; az udvarnál nem nagyon mutogatta magát, jól tudván, hogy előbb-utóbb bekövetkezik a kedvező vagy kedvezőtlen fordulat: az első esetben többet ér, ha alárendeltjeinek ismeretlenként kínál kedvezményeket, a második esetben jobb nyomtalanul eltűnnie, hogy később, más alakban, annál könnyebben bukkanjon fel az örvényből.

Volt még más oka is e számítgatásoknak; ez ugyan regénybe illő ok volt, de mégis a legnyomósabb.

Dubarryné, mielőtt grófné lett, s éjszakánkint ajkával illette volna a francia koronát, csinos, mosolygós, imádnivaló teremtés volt; imádták is akkoriban, de ilyen boldogságra, amióta féltek tőle, nem számíthatott soha többé.

Mindama gazdag, tekintélyes és jóképű ifjak között, akik valaha tették a szépet Jeanne Vaubernier-nek, mindama versfaragók között, akik a *Lange* és *ange*[16] szavakat csendítették össze verssoraik végén, d'Aiguillon herceg úr foglalta el hajdanában az első helyet; de, akár mivel Lange kisasszony mégsem volt az a könnyűvérű hölgyike, aminek rágalmazói mondták, akár mivel - s ez semmivel sem kisebbíti sem egyikük, sem másikuk érdemét - a király fellobbanó szerelme elszakította egymástól a két szívet, mely már-már egymásra talált, d'Aiguillon úr szépen elfeledte verseit, akrosztichonjait, csokrait és parfőmjeit, Lange kisasszony pedig szépen becsukta Kismező utcai házának ajtaját; a herceg Bretagne-ba menekült, elfojtva epekedését, miközben Lange kisasszony szíve a Versailles-ban székelő de Gonesse báróért, azaz a francia királyért epekedett.

Ilyen körülmények között Dubarryné eleinte nem sokat törődött d'Aiguillon hirtelen eltűnésével, kivált, hogy félt is a múlttól, később azonban, egykori imádójának visszahúzódását látva, meghökkent, majd elálmélkodott, s mivel volt alkalma kiismerni a férfiakat, rájött, hogy d'Aiguillonnak helyén van az esze.

Nagy dicséret volt ez a grófnétól; de hátravolt még az a nap, amikor talán úgy vélekedik majd d'Aiguillonról, hogy helyén van a szíve is.

Meg kell mondanunk, hogy szegény Lange kisasszonynak volt oka félnie a múlttól. Egy testőr, aki azt állította, hogy valamikor Lange kisasszony boldog szeretője volt, egy napon beállított Versailles-ba, hogy legalább részben visszakövetelje régi jogait, s noha egy pillanat alatt fölényesen elhallgattatták, szavai nagy felháborodást váltottak ki Maintenonné palotájának szemérmes lakóiból.

Mint láttuk, Dubarrynéval való beszélgetései során a marsall egyszer sem érintette unokaöccse és Lange kisasszony ismeretségének dolgát. Az öreg herceg arról volt ismert, hogy nyíltan kimondta a legkényesebb dolgokat is, hallgatása éppen ezért nagyon meglepte, sőt, talán mondani is fölösleges, megijesztette a grófnét.

Türelmetlenül várta hát d'Aiguillon urat, mivel tudni akarta végre, hányadán áll: vajon a marsall tapintatból hallgatott-e vagy tudatlanságból.

---

[16] *Lange:* Jeanne Vaubernier egyik neve; *ange:* angyal.

Belépett a herceg.

Tisztelettudón, de elfogulatlanul köszönt, tudván, hogyan kell üdvözölni azt, aki se nem királyné, se nem közönséges udvarhölgy, és ezzel a finom tapintattal nyomban megnyerte azt a rokonszenvet, amely hajlandó volt a jót tökéletesnek, a tökéletest csodálatosnak látni.

D'Aiguillon úr ezután kezet fogott nagybátyjával, aki a grófnéhoz lépve így szólt, behízelgő hangon:

- Asszonyom, ez d'Aiguillon herceg; nem az unokaöcsémet mutatom most be, hanem az ön egyik legodaadóbb hívét.

A grófné nézte a herceget, míg beszélt, mégpedig úgy nézte, ahogy csak a nők tudnak nézni, akiknek semmi sem kerüli el a figyelmét; de csak két tisztelettudón meghajtott fejet látott, és két arcot, amelyek nyugodtan és derűsen emelkedtek fel a köszöntésből.

- Tudom, hogy szereti a herceg urat, marsall - mondta Dubarryné -; ön a barátom. A herceg úrtól pedig azt kérem, hogy mivel tiszteli nagybátyját, mindenben kövesse, amit értem tesz majd.

- Ezzel a szándékkal jöttem ide, asszonyom - válaszolta d'Aiguillon herceg újból meghajolva.

- Sokat szenvedett Bretagne-ban? - kérdezte a grófné.

- Igen, asszonyom, de még nem vagyok a végén - felelte d'Aiguillon.

- De én azt hiszem, hogy a végén van, uram; egyébként, Richelieu úr majd hathatósan támogatni fogja.

D'Aiguillon színlelt meglepetéssel pillantott Richelieu-re.

- Ejnye! - mondta a grófné - amint látom, a marsallnak még nem volt ideje beszélgetni önnel; természetes is, hiszen csak most érkezett. Nos, bizonyára tömérdek mondanivalójuk van egymásnak, nem is tartóztatom önöket, marsall. Herceg úr, érezze itthon magát nálunk.

E szavakkal a grófné visszavonult.

De tartogatott még valamit. Nem ment nagyon messze. A kis szalonja mögött volt egy nagyobb szoba, a király szokott ott üldögélni a kínai csecsebecsék között, ha Luciennes-be jött látogatóba. Jobban szerette ezt a szobát a szalonnál, mert innen jól lehetett hallani, amit a szomszéd szobában beszéltek.

Dubarryné tudta, hogy hallani fogja a herceg és unokaöccse minden szavát; így akart ez utóbbiról végleges véleményt alkotni.

De a marsallnak volt esze; ismerte a királyi és a hivatali épületek majd minden titkát. Hallgatózni ott, ahol beszéltek, egyik kedvenc módszere volt, beszélni ott, ahol hallgatóztak, egyik kedvenc csele.

Felajzva attól a meleg fogadtatástól, amelyben Dubarryné részesítette d'Aiguillont, elhatározta, hogy kihasználja a kedvező pillanatot, és a kegyencnő feltételezett távollétének örvén kiteregeti titkos szerelemből és fondorlatokból szőtt nagyhatalmi tervét, vagyis kettős tőrt vet, amelyből egy csinos nő, aki ráadásul még udvarhölgy is, úgyszólván sosem menekülhet.

Leültette a herceget, és így szólt hozzá:

- Láthatja, herceg, hogy milyen otthonos vagyok itt.

- Látom, uram.

- Szerencsémre, sikerült megnyernem a rokonszenvét ennek a bájos asszonynak, akire úgy tekintenek itt, mint egy királynéra, és méltán.

D'Aiguillon meghajolt.

- Azt is elárulom, herceg - folytatta Richelieu -, amit mások füle hallatára nem mondhattam el önnek, hogy Dubarryné miniszteri tárcát ígért nekem.

- Rá is szolgált, uram - mondta d'Aiguillon.

- Hogy rászolgáltam-e vagy sem, azt nem tudom, de meglesz, ha egy kissé későn is; egy szó mint száz, ha beültem a bársonyszékbe, gondom lesz magára is, d'Aiguillon.

- Köszönöm, herceg úr; ön igazán jó rokon, ezt már többször tapasztaltam.

- Maga mire számít, d'Aiguillon?

- Az égvilágán semmire, hacsak arra nem, hogy megfosztanak hercegi és országnagyi címemtől, ahogy a parlamenti urak követelik.

- Van, aki támogassa?

- Engem? Nincs nekem senkim.

- Vagyis már megbukott volna, ha nem jön ez a változás?

- Meg én, tökéletesen, herceg úr.

- Ejnye, úgy beszél, mint egy filozófus... De az ördög vigye el, én meg olyan fölényesen beszélek itt veled, te szegény d'Aiguillon, mintha máris miniszter volnék s nem a bácsikád.

- Bátyám jósága hálával tölt el.

- Tudod, azért hívattalak ide olyan sürgősen, mert fontos szerepet szántam itt neked... Mondd csak, eszedbe jutott néha, hogy milyen szerepet töltött be tíz évig Choiseul?

- Ó, hogyne, igen fontosat.

- Fontosat! értsük meg egymást, fontosat addig, amíg Pompadournéval kormányozta a királyt és száműzette a jezsuitákat; de gyászosat, fölöttébb gyászosat akkor, amikor ostobán összeveszett Dubarrynéval, aki többet ér száz Pompadournénál, és egy nap alatt kidobatta magát... Te nem mondasz erre semmit?

- Hallgatom, uram, és tudni szeretném, mi célból mondja ezt.

- Ugye, te nagyra értékeled Choiseul korábbi szerepét?

- Természetesen!

- Nos, barátocskám, én úgy döntöttem, hogy eljátszom a szerepét.

D'Aiguillon meglepetten nézett a nagybátyjára.

- Ezt komolyan mondja? - kérdezte tőle.

- Persze; miért?

- Dubarryné szeretője akar lenni?

- Az ördögbe is!, ne siess úgy!, de nem baj, a fő az, hogy megértettél. Hát igen, Choiseul szerencsés fickó volt, kormányozta a királyt és kormányozta a szeretőjét; azt mondják, még szerette is Pompadournét... Tényleg, miért is ne?... De nem, nem, a boldog szerető szerepe nem nekem való, gúnyos mosolyod is erről árulkodik: te a fiatalok szemével nézed ráncos

homlokomat, gacsos térdemet és fonnyadt kezemet, amely olyan szép volt valamikor. Visszatérve Choiseulre, helyesbítenem kell, nem „eljátszom a szerepét”, hanem „eljátsszuk a szerepét”.

- De bácsikám!

- Nem, az lehetetlen, hogy belém szeressen, magam is tudom; pedig, hidd el nekem, most nyugodtan megmondhatom, mert úgysem hallja, úgy tudnám szeretni ezt a nőt, de úgy... mindenesetre...

D’Aiguillon összevonta a szemöldökét.

- Mindenesetre - folytatta Richelieu -, pompás tervet eszeltem ki; kettéosztom a szerepet, ha már korom miatt nem játszhatom el egyedül.

- Ejha! - hökkent meg d’Aiguillon.

- Hadd legyen valamelyikünk Dubarryné szeretője - folytatta Richelieu. - Szép szerep, hidd el... az a nő maga a tökély.

Richelieu most hangosabban beszélt.

- Fronsac nem alkalmas rá, azt te is beláthatod: Fronsac szerencsétlen korcs, hülye, gyáva, csirkefogó, koldus... De hát ha te vállalnád, herceg?

- Én? - kiáltott fel d’Aiguillon. - Bolond maga, bácsikám!

- Bolond! Ezt mondod?... Ahelyett, hogy térdre borulnál a tanácsadód előtt? Ahelyett, hogy örömkönnyeket sírnál, és forró hála töltene el? Hát nem láttad, hogy fogadott az az asszony? És még most sem vagy belé szerelmes... nem őrjöngsz érte?...

- Látom már, hogy Alkibiádesz óta csak egy Richelieu volt a világon - kiáltott fel a marsall -, és nem is lesz több soha!

- Bácsikám - felelte a herceg felindulva, s ha felindulása színlelt volt, nagyszerűen csinálta, de lehetett valódi is, mivel az ajánlat váratlanul érte -, bácsikám, azt világosan látom, hogy önnek mi volna a haszna abból a helyzetből, amelyet elmondott az imént: ön olyan tekintéllyel kormányozna, mint de Choiseul úr, én pedig a szerelmemmel támogatnám tekintélyét. A terv valóban méltó Franciaország legokosabb emberéhez; csak egyvalamit felejtett ki belőle.

- Ugyan mit?... - kiáltott fel nyugtalanul Richelieu. - Talán nem szereted Dubarrynét? Ez a baj?... Te bolond! te sült bolond!, te szerencsétlen! Ez a baj?

- Nem, bácsikám, nem ez a baj - kiáltotta d’Aiguillon is olyan hangosan, mint aki tudja, hogy minden szavát hallják -; Dubarrynét, noha alig ismerem, a legszebb és legbájosabb asszonynak találtam! Szeretni is szeretném, sőt, bolondulni tudnék érte: nem itt a bökkenő.

- Hát akkor meg mi a baj?

- A baj az, herceg úr, hogy Dubarryné sosem fog szeretni engem, márpedig efféle kapcsolat első feltétele a szerelem. Hogy képzeli, hogy ebben a fényes udvarban, a mindenféle kiválósággal ékes ifjaktól körülrajongva, a szép grófné épp olyan valakit tüntessen ki figyelmével, akinek érdeme semmi, aki már nem fiatal, akit bánat emészt, aki elbújik a világ elől, mert érzi, hogy hamarosan el kell tűnnie? Tudja, bácsikám, ha ismertem volna Dubarrynét, amikor még fiatal voltam és délceg, s amikor még azt szerették bennem a nők, amit szeretni szoktak egy fiatal férfiban, ma talán jó szívvel emlékezne rám. Ez is nagy dolog lenne; de nekem semmim sincs: se múltam, se jelenem, se jövőm. Bácsikám, hagyjon fel ezzel az ábránddal; csak a szívemet fájdítja vele, hogy olyan szépnek, olyan aranyosnak festette.

E szenvedélyes szónoklat közben, melyet Molé megirigyelt, Lekain tanulmányozásra érdemesnek tartott volna, Richelieu az ajkát harapdálta, s azt gondolta magában:

„Rájött volna, hogy a grófné hallgat bennünket? Ügyes fickó, a fene egye meg! Érti a csíziót! Bánjunk csínján vele!”

Richelieu nem tévedett; a grófné hallgatózott, és d’Aiguillon szavai, előbb, mintsem felfogta őket, a szívébe hatoltak; mohón szívta magába a vallomás mézét, élvezte a férfi finom tapintatát, aki még meghitt bizalmasának sem árulta el régi kapcsolatuk titkát, nehogy árnyékot vessen a talán még ma is imádott képmásra.

- Tehát elutasítsz? - kérdezte Richelieu.

- Hát, igen, bácsikám; sajnos, a dolog lehetetlen, úgy látom.

- Próbáld meg legalább, te szerencsétlen!

- De hogyan?

- Most már te is hozzánk tartozol... naponta láthatod a grófnét: nyerd meg a tetszését, az ördög vigyen el!

- Érdekből?... Nem, arról szó sem lehet! Ha, szerencsétlenségemre, megtetszenék neki, kifutnék a világból ezzel a szörnyű gondolattal, úgy szégyellném magam önmagam előtt.

Richelieu megint az állát dörzsölgette.

„A dolgot nyélbe ütöttük - gondolta -, vagy ha nem, hát d’Aiguillon sült bolond.”

Hirtelen zaj támadt az udvaron, és néhányan ezt kiáltották:

- A király!

- A teremtésit! - ijedt meg Richelieu -, meg ne lásson itt a király; már itt se vagyok.

- Hát én? - kérdezte a herceg.

- Az más, téged csak hadd lásson. Maradj csak... maradj... de az Isten áldjon meg, nehogy nekem elrontsd a dolgodat!

Így szólván, Richelieu kisurrant a hátsó lépcsőn, s így búcsúzott a hercegtől:

- Holnap látjuk egymást!

LXXVIII

Ami a királyé

Amikor d'Aiguillon herceg egyedül maradt, bizony főtt a feje; addig pontosan tudta, hogy mit mond a nagybátyja, pontosan tudta, hogy Dubarryné kihallgatja, s végül, pontosan tudta, hogy okos ember ilyen helyzetben a szerelmest alakítja, és egyedül viszi a játszmát, amelyben a vén herceg szövetségesül ajánlkozik.

A király érkezése szerencsére félbeszakította a további magyarázkodást, amelynek okvetlenül idomulnia kellett volna d'Aiguillon úr szigorúan tartózkodó viselkedéséhez.

A marsallt nem lehetett sokáig az orránál fogva vezetni, de azt kiváltképpen nem lehetett elvárni tőle, hogy fennen ragyogtassa mások erényét a magáé rovására.

D'Aiguillon, hogy egyedül maradt, ráért gondolkozni.

Csakugyan a király érkezett meg. Apródjai már ki is nyitották az előcsarnok ajtaját, és Zamore máris odaperdült az uralkodó elé, hogy cukorkát kunyoráljon tőle; ezt a megható bizalmaskodást XV. Lajos, ha rosszkedve volt, egy-egy fricskával vagy fülhúzással jutalmazta, ami a kis afrikainak semmiképpen sem volt ínyére.

A király a kínai szobában telepedett le, és d'Aiguillon most meggyőződhetett róla, hogy Dubarryné egyetlen szót sem mulasztott el a nagybátyjával folytatott beszélgetésükből, ahogyan most ő is tökéletesen hallotta, az első szótól kezdve, a király és a grófné társalgását.

Őfelsége olyan elcsigázottnak látszott, mintha iszonyú terheket cipelt volna; Atlasz sem lehetett kimerültebb, munkája végeztével, miután tizenkét óra hosszat tartotta vállán az égboltot.

XV. Lajos hagyta, hogy a szeretője hálálkodjon, örvendezzen, hízelegjen neki; elmondatta vele, hogy milyen hatása volt Choiseul elbocsátásának, és jót mulatott rajta.

Dubarryné ekkor nekifohászkodott. Itt volt a kedvező pillanat a politizálásra; s most különben is úgy érezte, hogy képes volna kifordítani a világot a sarkából.

- Felséged rombolt - kezdte -, ez jó dolog; felséged pusztított, ez nagyszerű dolog; most azonban megint az építés következik.

- Ó, már azon is túl vagyunk - legyintett a király.

- Megvan már a kormánya?

- Meg hát.

- S csak így összeütötte, ki se fújta magát?

- Vannak kéznél üresfejűek... Ó, maga igazi nő! Hát nem maga mondta a minap, hogy az ember ne küldje el a régi szakácsát, míg újat nem szerez?

- Hadd halljam még egyszer, hogy tényleg megvan a kormánya.

A király felkönyökölt a széles pamlagon, ahol eddig inkább hevert, mintsem ült, a szép grófné vállát használva párnának.

- A nyugtalanságát látva, Jeannette - mondta a király -, még azt hinné az ember, hogy ismeri a kormányomat, és mivel nem tetszik magának, másikat akar javasolni.

- Hát... - mondta a grófné -, ez nem is olyan lehetetlen.

- Mi a csoda!... tényleg van kormánya?

- Kormánya önnek is van! - vágta rá a grófné.

- Na persze, de hát nekem ez a mesterségemhez tartozik, grófné. Hadd halljam, kik a jelöltjei...

- Nem! nem! mondja csak ön a jelöltjeit.

- Szívesen, hadd mutassak példát.

- Nézzük először is a tengerészetet, ahol az a derék Praslin volt.

- Oda más kerül, grófné; egy elragadó ember, aki tengernek még a színét se látta.

- Nahát!

- Ahogy mondom! Óriási felfedezés volt. Megalapozom vele a népszerűségemet, és a legtávolabbi vizeken is én leszek a király, na persze csak képletesen.

- De ki az, felség, hogy hívják?

- Fogadjunk bármibe, hogy nem találja ki.

- Olyan valaki, akivel megalapozza a népszerűségét?... Hát nem, ezt nem találom ki.

- Parlamenti ember, kedvesem... A besanconi parlament első elnöke.

- De Boynes úr?

- Ő bizony... Teringettét, hogy maga mindent tud!... Hát így ismeri ezeket az urakat?

- Kénytelen vagyok vele, hiszen felséged naphosszat a parlamentekkel szórakoztat. De hiszen ez azt se tudja, mi az az evezőlapát!

- Annál jobb. Praslin amúgy is túl jól értette a dolgát, s tömérdek pénzemet vitte el azzal a sok hajóépítéssel.

- Hát a pénzügy, felség?

- Ó, a pénzügy, az más; oda szakembert tettem.

- Bankárt?

- Dehogy... katonát. A bankárok már eleget szipolyoztak.

- Jóságos Isten!, és a hadügy?

- Nyugodjék meg, oda pénzember kerül: Terray; igazi számkukac; ez majd megtalálja a hibát Choiseul számláiban. De hadd áruljam el, hogy a hadügy élére először egy csodálatos embert akartam tenni, egy tisztakezűt, ahogy ezek mondják; csak azért, hogy megnyerjem a filozófusokat.

- No és ki volt az? Csak nem Voltaire?

- Majdnem... Du Muy lovag... Valóságos Cato.

- Jóságos Isten! Ne rémítgessen!

- Már befejezett tény volt... Hívattam, kinevezése már alá is volt írva; megköszönte; ekkor a jó vagy a rossz szellemem sugallatára, döntse el maga, grófné, meghívtam ma estére Luciennes-be, vacsorára és beszélgetésre.

- Szégyen és gyalázat!

- Látja, grófné, pontosan ezt válaszolta du Muy úr is.

- Ezt mondta önnek?

- Csak más szavakkal, grófné; tulajdonképpen azt mondta, hogy a királyt szolgálni leghőbb vágya, de Dubarrynét szolgálnia lehetetlenség.

- Mondhatom, kedves ember a filozófusa!

- Tudja, grófné, ekkor odanyújtottam neki a kezem... de csak azért, hogy visszavegyem a kinevezési okmányát, amelyet a lehető legszelídebb mosollyal darabokra téptem, mire a lovag elkotródott. XIV. Lajos nyilván becsukatta volna ezt az alakot a Bastille-ba, hogy ott rohadjon meg a tömlöc fenekén; én azonban XV. Lajos vagyok, és a nyakamon a parlament, és még ostoroz is, ahelyett, hogy én ostoroznám őt. Hát így állunk.

- Nem baj, felség - vigasztalta a grófné, és csókolgatta királyi kedvesét -, ön mégis tökéletes férfi.

- Nem mindenkinek ez a véleménye, Terrayt átkozzák.

- És kit nem?... Hát a külügy?

- Oda azt a derék Bertint teszem, akit ismer.

- Nem ismerem.

- Hát akkor, akit nem ismer.

- De amint látom, egyetlen valamirevaló miniszter sincs az egészben.

- Lehet. De most mondja a magáéit.

- Nekem csak egy van.

- A többit azért nem mondja, mert fél.

- A marsall.

- Miféle marsall? - kérdezte a király fintorogva.

- Richelieu herceg.

- Az a vénember? Az az anyámasszony katonája?

- Nem rossz! Anyámasszony katonája a mahoni hős!

- Vén gazember...

- Felséged fegyvertársa.

- Züllött fráter, menekülnek előle a nők.

- Csak amióta nem fut utánuk, higgye el!

- Egy szót se többet Richelieu-ről, ki nem állhatom; ez a mahoni hős hurcolt körül az összes párizsi lebujokban...; kiénekeltek bennünket. Nem és nem! Richelieu? Már a neve hallatára is rosszul leszek.

- Hát ennyire gyűlöli őket?

- Kiket?

- A Richelieu-ket.

- Utálom őket.

- Valamennyit?

- Valamennyit. Ott van Fronsac, az a díszvirág, herceg és főrend; tízszer is rászolgált már, hogy kerékbe törjék.

- Lemondok róla; de vannak még Richelieu-k a világon.

- Persze, d'Aiguillon.

- Nos?

Elképzelhető, hogy az unokaöcs a kisszalonban hogy hegyezte a fülét a neve hallatára.

- Azt még jobban kellene gyűlölnöm, mint a többit, mert a nyakamra hozta Franciaország valamennyi szájtépőjét; de hiába, javíthatatlanul lágy szívű vagyok: bátor férfi és nem tudok haragudni rá.

- És okos ember - lelkendezett a grófné.

- Kemény és állhatatos, ha védelmezni kell a királyi kiváltságokat. Igazi főnemes!

- Igen, igen, és százszor is igen! Csináljon belőle valamit.

Ekkor a király ránézett a grófnéra, és összefonta a karját:

- Hogyan tanácsolhat effélét, grófné, most, amikor egész Franciaország azt követeli, hogy száműzzem és fosszam meg címétől a herceget?

Dubarryné is összefonta a karját.

- Az előbb azt mondta Richelieu-re, hogy anyámasszony katonája - jegyezte meg -; nahát!, önt illeti ez a jelző.

- Ejnye, grófné...

- Most nagyra van vele, hogy elküldte Choiseult.

- Ej, nem ment az olyan könnyen.

- Megtette, jól tette; most meg visszariad a következményektől.

- Én?

- Persze. Mit ért vele, hogy elbocsátotta a herceget?

- Feléken rúgtam a parlamentet.

- Miért nem mindjárt kétszer? Az ördög vigye el! Emelje fel mind a két lábát, mármint egymás után. A parlament tartani akarja Choiseult; ön küldje el. A parlament el akarja küldeni d'Aiguillont; ön tartsa meg.

- Nem is küldöm én el.

- Tartsa meg, javított és lényegesen bővített kiadásban.

- Minisztériumot akar ennek a ripőknek?

- Jutalmat akarok annak, aki rangja és vagyona kockáztatásával védelmezte önt.

- Mondja inkább, hogy az élete kockáztatásával, mert egy szép napon úgyis agyonverik a maga hercegét, Maupeou barátjával együtt.

- Milyen boldogok lennének a védelmezői, ha most hallanák.

- Visszakapom én ezt tőlük, grófné.

- Ne mondjon ilyet, a tények beszélnek.

- De miért e rajongás d'Aiguillonért?

- Rajongás! nem is ismerem; csak ma láttam s beszéltem vele először.

- Az már más; tehát meggyőződés; én tisztelek minden meggyőződést, mivel magamnak sosem volt.

- Akkor hát adjon valamit Richelieu-nek d'Aiguillon kedvéért, ha már d'Aiguillonnak semmit sem hajlandó adni.

- Richelieu-nek? semmit, semmit, semmit, soha semmit!

- Akkor meg d'Aiguillonnak, minthogy Richelieu-nek nem ad.

- Hogyan? Tárcát adjak neki? Pillanatnyilag ez lehetetlen.

- Megértem... de talán később... Gondolja meg, befolyásos, tevékeny ember... Terray, d'Aiguillon és Maupeou, három Cerberus; arra is gondoljon, hogy az ön játékkormánya nem lesz hosszú életű.

- Téved, grófné, elél az három hónapig is.

- Három hónap múlva szaván fogom.

- Ej, ej, grófné.

- Majd meglátja; de most térjünk vissza a jelenre.

- De ha nincs semmim.

- Ott a könnyűlovasság; d'Aiguillon úrnak van tiszti rangja; mint mondják, kardforgató ember; adja neki a könnyűlovasságot.

- Nem bánom, megkapja.

- Köszönöm! - kiáltotta a grófné ujjongva -; köszönöm!

D'Aiguillon úr hallhatta, hogy egészen plebejusi csók csattan őfelsége XV. Lajos arcán.

- Most pedig - mondta a király -, adjon vacsorát, grófné.

- Nem lehet - mondta Dubarryné -, nincs itt semmim; halálra fárasztott a politikával... Az embereim szónokolnak, lelkesednek, csak éppen főzni nem főznek.

- Akkor jöjjön Marlyba; elviszem.

- Lehetetlen; úgy érzem, négyfelé hasad a fejem.

- Fejgörcs?

- A legkomiszabb fajta.

- Akkor pedig feküdjék le, grófné.

- Azt is teszem, felség.

- Hát akkor, Isten önnel.

- Vagyis, viszontlátásra.

- Most úgy járok valahogy, mint de Choiseul úr: elküldenek.

- Csak egyúttal kikísérik, ünneplik, dédelgetik - mondta az a bolondos asszony, és szelíden kifelé tuszkolta, majd kívül rakta az ajtón a királyt, aki nagyokat nevetett, s minden lépcsőfokról visszafordult.

A grófné gyertyával világított neki a lépcső tetejéről.

- Figyeljen csak ide, grófné - szólt fel a király, s visszalépett egy lépcsőfokot.

- Tessék, felség.

- Nehogy az a szegény marsall belehaljon.

- Mibe?

- Az idült tárcahiányába.

- Jaj de gonosz nyelvű! - korholta a grófné, s búcsúzóul vele együtt jót nevetett.

Őfelsége pedig elégedetten távozott, hogy mérgezett nyilát kilőhette a hercegre, akit valóban szívből utált.

Dubarryné visszatért a szobájába: d'Aiguillon ott térdelt az ajtó előtt, összekulcsolt kézzel és felgyúlt tekintettel nézte.

Az asszony elpirult.

- Kudarcot vallottam - mondta -; az a szegény marsall...

- Ó, tudok mindent - mondta a herceg -, hallani lehetett... Köszönöm, asszonyom, köszönöm!

- Azt hiszem, ennyivel tartoztam önnek - felelte a grófné édes mosollyal -; de álljon fel, herceg, mert különben még azt találom hinni, hogy az emlékezőképessége is olyan félelmetes, mint az esze.

- Meglehet, asszonyom; de megmondta önnek a nagybátyám, hogy én csak az ön szenvedélyes híve vagyok.

- Valamint a királyé; holnap majd tiszteletét teszi őfelségénél is; de álljon már fel, kérem.

És odanyújtotta neki a kezét; a férfi hódolattal megcsókolta.

A grófné láthatólag nagyon elérzékenyült, mivel egy szót sem szólt.

D'Aiguillon úr is néma maradt, zavarban volt ő is, akárcsak az asszony. Végül, Dubarryné felemelte a fejét, és így szólt:

- Szegény marsall, tudatni kell majd vele a kudarcát.

D'Aiguillon úr úgy érezte a szavaiból, hogy végleg elbocsátják, és meghajolt.

- Asszonyom - mondta -, most indulok hozzá.

- Ó, herceg úr, a rossz hírrel sose siessen az ember, jobb, ha most nem megy a marsallhoz, hanem velem vacsorázik.

A herceg érezte, mint gyújtja lángra s dobogtatja meg szívét a szerelem és ifjúság heve.

- Nem is nő maga - mondta a férfi -, hanem...

- Angyal, ugye? - súgta a grófné a fülébe, s olyan közel hajolt hozzá, hogy forró szájával megérintette; azután odahúzta az asztalhoz.

Aznap este d'Aiguillon úr kétszeresen is boldognak mondhatta magát, mivel elvette nagybátyja miniszterségét, és megkapta azt is, ami a királyé.

LXXXIX

Richelieu herceg úr kérelmezői

Richelieu úrnak, mint az összes udvari embereknek, volt palotája Versailles-ban, Párizsban, volt háza Marlyban, Luciennes-ben; röviden szólva, mindenütt volt lakása, ahol a király lakott vagy megszállt.

XIV. Lajos, szálláshelyeit szaporítván, valamennyi udvarképes nemesembertől megkövetelte, hogy nagyon gazdagok legyenek, hogy megfelelő mértékben követhessék a királyi udvartartás szokásait és szeszélyeinek szárnyalását.

Richelieu úr Choiseul és Praslin urak elbocsátásának idején versailles-i palotájában tartózkodott; ide vitette magát előző este Luciennes-ből, miután unokaöccsét bemutatta Dubarrynénak.

Richelieu-t látták a marlyi erdőben a grófnéval, látták Versailles-ban a miniszter kegyvesztése után, tudtak hosszúra nyúló, titkos kihallgatásáról Luciennes-ben: mindez, Jean Dubarry elejtett megjegyzéseivel fűszerezve, azt eredményezte, hogy az egész udvar kötelességének hitte Richelieu úrnál tisztelegni.

Most a vén marsall is beszívhatta a dicséretek, hízelgések és ajnározások tömjénjét, amelyet az érdekeltek válogatás nélkül égetnek az ügyeletes bálvány előtt.

Richelieu úr azonban nem is sejtette, hogy mi vár rá, amikor az említett nap reggelén azzal a szilárd elhatározással kelt fel, hogy orrlyukait elzárja a tömjénillat elől, amiként Ulüsszesz is viaszt öntött a fülébe a szirének éneke ellen.

Ő csak másnapra várta az eredményt; mivel úgy volt, hogy az új kormány névsorát csak azon a napon ismerteti és hozza nyilvánosságra maga a király.

Éppen ezért nagyon meglepődött a marsall, amikor felébredve, vagyis inkább az éktelen kocsidübörgéstől felriadva, a szobainasától megtudta, hogy palotájának udvarai, előszobái és fogadótermei zsúfolva vannak.

- Ejnye!, ejnye! - mondta -, kezdek divatba jönni, úgy látszik.

- Nagyon korán van még, marsall úr - mondta az inasa, látva, hogy a herceg milyen sietve kapja le a hálósipkáját.

- Nekem ezentúl sosincs korán - förmedt rá a herceg -, ezt jegyezze meg magának.

- Igenis, méltóságos uram.

- Mit mondtak a látogatóknak?

- Hogy nagyméltóságod nem kelt még fel.

- Csak ennyit?

- Csak ennyit.

- Ostobaság; azt kellett volna mondani, hogy későn feküdtem, vagy még inkább, hogy... Hol van Rafté?

- Rafté úr alszik - mondta a szobainas.

- Miért alszik? Ébresszék fel a szerencsétlent!

- Ejnye, ejnye! - mondta egy erőteljes, mosolygós képű öregember a küszöbről -, hiszen itt van Rafté; mit akarnak tőle?

A herceg mérge egy szempillantás alatt elpárolgott.

- Én is mondtam, hogy te nem alhatsz.

- És ha aludtam volna, abban mi volna csodálatos? Alig hajnalodik.

- De látod, kedves Rafté, hogy én sem alszom.

- Az más, ön miniszter, ön... Hogy is aludhatna?

- Na, nézzenek oda, még te korholsz engem - mondta a marsall, a tükörben fintorogva -, talán nem tetszik valami?

- Mármint nekem? Ugyan mi tessék ezen? Ön agyonfárasztja magát, ágynak dől, s kormányozhatom én az államot, az pedig nem mulatság, méltóságos uram!

- Megvénültél, Rafté!

- Négy évvel vagyok fiatalabb nagyméltóságodnál. Igen, csakugyan megvénültem.

A marsall türelmetlenül toppantott.

- Az előszobán át jöttél?

- Igen.

- Ki van ott?

- Mindenki.

- Mit beszélnek?

- Mondogatják, hogy mit kérnek majd öntől.

- Ez természetes. De beszélnek-e a kinevezésemről?

- Nem bánnám, ha ezt nem kellene elmondanom.

- Nafene!... máris kritizálnak?

- S ráadásul éppen azok, akik rászorulnak önre. Mit várjunk a többiektől, akikre ön szorul rá, méltóságos uram?

- Hát, tudod, Rafté - mondta Richelieu erőltetett nevetéssel -, aki azt állítaná, hogy hízelkedel...

- Mondja csak, méltóságos uram - vágott közbe Rafté -, mi a fenének vette a nyakába ezt az igát, amit miniszterségnek hívnak? Ennyire megunta a nyugalmat és az életet?

- Barátocskám, mindenbe belekóstoltam már, csak még ebbe nem.

- Ne mondjon már ilyet! Nem kóstolta még az arzént se; miért nem tesz abból is a csokoládéjába, csak úgy kíváncsiságból?

- Rafté, te örökké csak lustálkodnál; érzed, hogy sok lesz a dolgod a titkárkodással, s most kibújnál alóla... különben mondtad is.

A marsall nagy gonddal öltözködött.

- Katonás külsőm legyen - rendelkezett -, add ide a rendjeleimet is.

- Csak nem háborúba megyünk? - kérdezte Rafté.

- De azt hiszem, pont oda megyünk.

- Hogyhogy? - folytatta Rafté. - Hiszen még a király által aláírt kinevezést sem láttam, ez így szabálytalan.

- Majd megjön az, egész biztos.

- Eszerint ma *egész biztosra* megyünk.

- Ahogy öregszel, Rafté, egyre zsémbesebb leszel; szőrszálhasogató vagy; és a szavakon nyargalsz; ha ezt tudom, nem bízom rád az akadémiai székfoglalóm megírását: azóta vagy ilyen szőrszálhasogató.

- Nézze csak, méltóságos uram, ha már kormányozunk, tartsuk tiszteletben a szabályokat... Azért mégiscsak furcsa.

- Mi a furcsa?

- De la Vaudraye gróffal beszéltem az előbb az utcán, s azt mondta, hogy a kormány ügye még nem dőlt el.

Richelieu elmosolyodott.

- De la Vaudraye igazat mondott - jegyezte meg. - De te már kint is jártál?

- Mi mást tehettem volna, a fene egye meg! Felvert ez az istentelen kocsizörgés, felöltöztem, felaggattam én is a hadi kitüntetéseimet, és jártam egyet a városban.

- Ohó! Rafté úr az én rovásomra szórakozik?

- Ó, méltóságos uram, Isten őrizzen... csakhogy...

- Csakhogy... mi van?

- Séta közben találkoztam még valakivel.

- Kivel?

- Terray abbé titkárjával.

- Na és?

- Na és, megtudtam tőle, hogy a gazdája kapta a hadügyet.

- Ejnye, ejnye! - mondta Richelieu, örökös mosolyával.

- Mit következtet ebből, méltóságos uram?

- Hogy ha Terray kapja a hadügyet, akkor nem én kapom; de ha nem ő kapja, talán mégis az enyém lesz.

Rafté ezzel megnyugtatta lelkiismeretét; merész, fáradhatatlan, becsvágyó ember volt ez a Rafté, ugyanolyan okos, mint a gazdája, csak nem annyira sebezhető, tudta Richelieu-ről, hogy polgári család sarja, és függő helyzetben van: két repedés a páncélzaton, ami negyven esztendő alatt minden fortélyosságát, minden erejét, minden leleményességét igénybe vette. Rafté, látva, hogy milyen nyugodt a gazdája, úgy vélte, neki sincs mitől tartania.

- Igyekezzék már, méltóságos uram - nógatta -, ne várasson magára annyit, még rossz jelnek vehetik.

- Kész vagyok már; de mondd meg végre, kik vannak kint?

- Itt a névsor.

- Terjedelmes névsort nyújtott át a gazdájának, aki elégedetten olvasta a legelőkelőbb nemesek, tisztviselők és pénzemberek nevét.

- A végén még népszerű leszek, mi, Rafté?

- A csodák korát éljük - válaszolta az.

- Nézd csak, Taverney!... - jegyezte meg a marsall, tovább olvasva. - Hát ez mit keres itt?

- Sejtelmem sincs, marsall úr. De menjen, lépjen már be.

És a titkár szinte erőszakkal tuszkolta be urát a nagy fogadóterembe.

Richelieu meg lehetett elégedve a fogadtatással, egy vérbeli herceg sem kívánhatott volna különbet.

De ennek a kornak és ennek a társadalomnak mégoly árnyalt, ügyes és körmönfont udvariaskodásai sem tehettek semmit a sors ellen, amely súlyos csalódást tartogatott Richelieu számára.

Az illemtudás és az etikett tisztelete mindenkit visszatartott tőle, hogy Richelieu előtt miniszterséget emlegessenek; néhányan, a legmerészebbek, megkockáztattak egy „gratulálok”-ot, de tudták, hogy csak úgy mellékesen szabad odavetni ezt a szót, mivel Richelieu amúgy sem válaszol rá.

Ezt a hajnali látogatást csak afféle jószándék-nyilvánításnak szánta mindenki, mint amikor minden jót kívánnak valakinek.

Ebben a században nem volt ritkaság, hogy a tömeg pontosan érzékelje a szinte megfoghatatlan árnyalatokat is.

Akadt néhány udvari ember, aki beszélgetés közben megkockáztatott egy-egy kívánságot, óhajt vagy reményt.

Az egyik annak örült volna - mint mondta -, ha a kormány közelebb áll Versailles-hoz. Szívesen beszél erről, úgymond, egy olyan befolyásos emberrel, amilyen Richelieu úr.

Egy másik azzal hozakodott elő, hogy de Choiseul úr már harmadízben feledkezett meg róla a lovagrendbe való felvételek alkalmából; bizonyos benne, hogy Richelieu úr jóindulatúan emlékezni fog rá, és felfrissíti a király emlékezetét is, most, hogy már mi sem állja útját őfelsége jóakaratának.

Száz hasonló, igen nagy művészettel leplezett, többé vagy kevésbé sóvár kívánság hangzott az elbűvölt marsall fülébe.

Lassan oszladozott a tömeg; nem akarják elvonni a marsall urat, úgymond, *fontos teendőitől.*

Csak egy ember maradt a teremben.

Ő nem ment oda az előbb a többiekkel, nem kért semmit, még csak nem is mutatkozott.

Hogy a sorok megritkultak, ez az ember is odalépett a herceghez, széles mosollyal.

- Nini, Taverney úr - mondta a marsall -; örvendek, örvendek!

- Megvártalak, hercegem, hogy gratuláljak neked, őszintén és szívből gratuláljak.

- Igazán? S aztán mihez? - kérdezte Richelieu, akit látogatóinak tapintatos viselkedése óvatosságra, sőt titkolózásra késztetett.

- Új méltóságodhoz, hercegem.

- Pszt!-, pszt! - intette a marsall -, ne beszéljünk erről... Nincs az még meg, az csak afféle mendemonda.

- Pedig, kedves marsallom, sokan vélekednek úgy, mint én, hiszen zsúfolva voltak a termeid.

- Igazán nem tudom, miért.

- Én azonban tudom.

- Ugyan mit? Ugyan mit?

- Elmondom egy szóval.

- Halljuk!

- Tegnap, Trianonban, tisztelegtem a királynál. Őfelsége a gyerekeimről kérdezgetett, s végül így szólt: „Ismeri Richelieu-t, ugye? Gratuláljon neki."

- Ezt mondta őfelsége? - kérdezte Richelieu olyan elbizakodottan, mintha ezek a szavak jelentették volna azt a hivatalos okmányt, amelynek késlekedését Rafté olyan gyanúsnak vagy legalábbis sajnálatosnak találta.

- Ebből aztán megsejtettem az igazságot - folytatta Taverney -; ami nem is volt nehéz, mivel láttam a nagy sürgés-forgást Versailles-ban, és magam is siettem, hogy a királyra hallgatva, meggratuláljalak, és hallgatva személyes érzéseimre, figyelmedbe ajánljam régi barátságunkat.

A herceg valósággal megmámorosodott: gyakran a legnagyobb szellemek sem tudnak úrrá lenni gyengeségükön. Taverneyben csak amolyan alantas kérvényezőt látott, kedvezményekért kunyeráló megkésett kisembert, akit nemhogy támogatni, de még fejben tartani sem érdemes, legföljebb mérgelődni lehet rá, hogy húsz év múlva előbújik a múlt homályából mások szerencséjének napfényében sütkérezni.

- Látom már - mondta a marsall elég ridegen -, kérelemről van szó.

- Te mondtad ki, herceg.

- Eh! - mondta Richelieu, leülve vagy inkább leroskadva egy pamlagra.

- Említettem már neked, hogy van két gyermekem - folytatta Taverney simulékonyan és köntörfalazva, mert észrevette hatalmas barátjának elhidegülését, s ez csak még ügyesebb közeledésre sarkallta. - A lányomért rajongok, maga a megtestesült erény és szépség. Ő jó helyt van a trónörökösnénél, aki nagyon megbecsüli. Nem is a szép Andrée-ról akarok veled beszélni, hercegem; őt útnak indítottam, a sorsa jó kezekben van. Láttad már a lányomat? Nem mutattam már be valahol neked? Nem hallottál róla?

- Hm!... nem tudom - vetette oda közönyösen Richelieu -; lehet.

- Mindegy - folytatta Taverney -, a lányom jó helyt van. Nekem meg, tudod, nincsen szükségem semmire, kaptam a királytól járadékot, abból megélek. Jól jönne majd, bevallom neked, valami kis mellékes, hogy újjáépítsem Maison-Rouge-t, ahol majd meghúzódhatom a végén; a te befolyásoddal, a lányoméval...

„Aha! - neszelt fel Richelieu, aki mindeddig oda se figyelt, mivel saját dicsőségén merengett, s csak akkor kapta fel a fejét, amikor annak a lánynak a befolyását emlegették. - Aha! szóval a lányod - gondolta -, ...az a szép kis fruska, aki árnyékot vet arra a kedves grófnéra; az a kis skorpió, aki megbújik a trónörökösné szárnya alatt, várva, hogy megmarhasson valakit Luciennes-ben... Jó, jó, ne legyünk hűtlen barátok, hadd lássa az a drága grófné, aki minisztert csinált belőlem, hogy én is tudom, mire kötelez a hála."

Majd fennhangon:

- Folytassa! - mondta leereszkedőn Taverney bárónak.

- Ó, mindjárt befejezem - felelte a báró, eltökélve, hogy titokban jót nevet majd a felfuvalkodott marsallon, ha kicsikarta tőle, amit akar -; most már csak Philippe-emmel vagyok gondban, aki fényes nevet örökölt, de sosem fogja tudni fennen ragyogtatni, ha nem segít neki valaki. Philippe bátor és megfontolt fiú, talán egy kissé nagyon is megfontolt; de ez szűkös helyzetéből fakad: tudod, a ló is, ha nagyon rövidre fogod a szárat, leszegi a fejét.

„Mi közöm nekem mindehhez?" - gondolta a marsall, és nem csinált titkot belőle, hogy unja már, és türelmetlen.

- Kellene valaki - folytatta Taverney kérlelhetetlenül -, egy olyan magas állású személy, amilyen te vagy, aki szerezne Philippe-nek egy századot... A trónörökösné, amikor megérkezett Strasbourg-ba, kineveztette kapitánynak; most már csak százezer frankja hiányzik, hogy egy századot szerezzen valamelyik kiváltságos lovasezredben... Segítsd hozzá, hatalmas barátom.

- Ugye a maga gyereke az a fiatalember - kérdezte Richelieu -, aki valamiféle szolgálatot tett a trónörökösnének?

- Nagy szolgálatot! - kiáltotta Taverney. - Ő biztosította őfensége számára az utolsó váltás lovat, amelyet az a Dubarry erővel el akart rabolni.

„Ő az, a teremtésit neki! - szitkozódott magában Richelieu. - ...a grófné egyik legádázabb ellensége... Elment az esze ennek a Taverneynek? A teljes kizáró okot tekinti jogcímnek az előléptetésre..."

- Nem válaszol, hercegem? - kérdezte Taverney, akit ingerelt egy kissé a marsall konok hallgatása.

- Lehetetlent kíván, kedves Taverney úr - felelte a marsall, és felállt, jelezve, hogy vége a kihallgatásnak.

- Lehetetlent? Még hogy ez a semmiség lehetetlen! Ezt kell hallanom egy régi barátomtól?

- Mit gondol?... Ha barátok vagyunk, amint maga mondja, az még nem ok rá, hogy... az egyik jogtalanságot, a másik visszaélést követeljen a barátság örvén! Maga húsz évig felém sem nézett, míg nem voltam semmi; most miniszter vagyok, most megtalált.

- Ne legyen igazságtalan, Richelieu úr.

- Nem, barátocskám, nem hagyom előszobázni; én igazi barátja vagyok, ennélfogva...

- Nyilván van valami oka rá, hogy elutasít, ugye?

- Nekem - hördült fel Richelieu, s nagyon megijedt, hogy Taverney gyanút foghat -, mi okom volna nekem?...

- Tudja, vannak ellenségeim...

A herceg éppenséggel elmondhatta volna, hogy mit gondol; csakhogy akkor azt is el kellett volna árulnia a bárónak, hogy hálából támogatja Dubarrynét, be kellett volna vallania, hogy a kegyencnő tette miniszterré, ezt pedig a marsall a világ minden kincséért sem vallotta volna be; ezért sietve így válaszolt a bárónak:

- Nem ellensége önnek senki, kedves barátom; rám azonban annál többen fenekednek; ha a jogcímek vizsgálata nélkül mindjárt efféle kedvezményeket osztogatnék, nyomban rám fognák, hogy én is a Choiseul útját járom. Én azt akarom, kedves barátom, hogy működésemet megemlegessék a közigazgatásban. Húsz esztendeje melengetek magamban reformokat, fejlesztési terveket; most végre kibontakoznak! Franciaországot aláássa a kivételezés, én az érdemet akarom támogatni; filozófusaink írásai világító szövétnekek, szemem nemhiába látta meg fényüket; egyszer s mindenkorra szétoszlik az elmúlt idők homálya, s végre felvirrad az állam jólétének napja.... Fiának jogcímeit is úgy fogom megvizsgálni, mint ahogy bármelyik állampolgár ügyét vizsgálnám; tartozom meggyőződésemnek ezzel az áldozattal, fájó áldozat, kétségtelenül az, ámde csak egyetlen embernek fáj, s talán javára szolgál háromszázezernek... Ha Philippe de Taverney urat, az ön fiát, érdemesnek találom a kedvezményre, akkor meg fogja kapni, de nem azért, mert atyja a barátom, s nem is a nevéért, hanem mert ő érdemelte meg: most hallotta kormányzási tervemet.

- Jobban mondva, a filozófiaóráját - vágta rá a báró, aki mérgében a körmét harapdálta, és egyre dühösebb lett, mivel nyomasztotta ez a beszélgetés, melynek során annyi megalkuvásra és apró árulásra kényszerült.

- Jól van, uram, legyen filozófia; jó szó.

- Amely felment a jótettek alól, ugye, marsall úr?

- Ön ügyetlen udvaronc - mondta Richelieu fagyos mosollyal.

- Magamfajta ember csak a királynak udvaronca!

- A magafajta emberből ezer is hajbókol naponta Rafté úrnak, a titkáromnak az előszobájában; előbújnak falusi vackaikból, ahol csak azt tanulták meg, hogyan kell gorombáskodni állítólagos barátaikkal, s közben egyetértésről prédikálnak.

- Ó, tudom én, hogy egy Maison-Rouge, aki a keresztes hadjáratok idején kapta a nemességét, nem tud olyan ügyesen hajlongani, mint Vignerot, a falusi kintornás.

A marsallnak több esze volt, mint Taverneynek.

Kidobathatta volna a bárót. De csak megvonta a vállát és így felelt:

- Lemaradt egy kicsit, keresztes vitéz: maga még a parlamentek 1720-as piszkolódó emlékiratánál tart, s nem olvasta a hercegek és országnagyok válaszát. Menjen be a könyvtár-szobámba, az én kedves titkárom majd odaadja magának.

Amikor ezzel a finom visszavágással leterítette ellenfelét, kicsapódott az ajtó, berontott egy férfi, s így kiáltott:

- Hol az a kedves herceg?

Ez a kipirult arcú, örömtől csillogó szemű férfi, aki boldogan kitárta a karját, Jean Dubarry volt, saját személyében.

A jövevényt megpillantva, Taverney hátrahőkölt, meglepetten és dühösen.

Jean meglátta a mozdulatot, felismerte a fejet, és hátat fordított.

- Azt hiszem, már értem - mondta nyugodtan a báró -, és megyek is. A miniszter úr méltó társaságban lesz.

És roppant méltóságosan távozott.

XC
Kiábrándulás

Jean, ettől az arcátlan kivonulástól dühbe gurulva, utánaindult a bárónak, aztán vállat vont, és visszament a marsallhoz.

- Ezt az alakot fogadja itt?

- Ej, dehogyis, barátom; épp ellenkezőleg, most dobtam ki.

- Tudja, ki ez az úriember?

- Sajnos, igen.

- De biztos, hogy jól tudja?

- Ez egy Taverney.

- Ez az úr a király ágyába akarja dugni a lányát...

- Csak nem?

- Ez az úr ki akar túrni bennünket, és ezért minden követ megmozgat... Csakhogy itt van Jean, és Jean szeme mindent lát.

- Komolyan azt hiszi, hogy...?

- Nem is gondolná, ugye? A trónörökösék pártja, kedvesem... ráadásul az a kis gyilkos...

- Hűha!

- Van egy suhancuk, mint a veszett eb, belemar az ember lábikrájába, felbérelt párbajhős, vállon szúrja Jeant... azt a szegény Jeant.

- Önt? Hát pont önre acsarkodik, kedves vicomte-om? - adta a meglepettet Richelieu.

- Persze! Vele kaptam össze abban a lóváltási ügyben, tudja!

- Ó, látja, mit tesz a rokonszenv! Sejtelmem sem volt minderről, és mégis elutasítottam minden kérésével; de ha ezt tudom, akkor nem kiküldöm, hanem kizavarom innét... Nyugodjék meg, vicomte, most már a markomban van ez a híres kötekedő, s majd én megtáncoltatom.

- Igen, vegye csak el a kedvét az útonállástól... De lám, még nem is gratuláltam önnek.

- Hát igen, vicomte, úgy látszik, a dolog végleges és befejezett.

- Ó, hogyne, elintézett ügy... Megölelhetem?

- Keblemre!

- Tudja, nem ment könnyen; de a fáradság nem számít, ha siker koronázza. Örül, ugye?

- Őszintén beszélhetek? Örülök, mert azt hiszem, segíthetek.

- Nem kétséges; de ez nagy pofon nekik, üvölteni fognak.

- Miért, nem vagyok elég népszerű?

- Mármint ön?... Hát az attól függ; de őt utálják.

- Őt?... - lepődött meg Richelieu. - Hogyhogy őt?

- Érthető is - vágott közbe Jean. - A parlamentek fel fognak lázadni, megismétlődött XIV. Lajos ostorsuhintása; verik őket, herceg, verik őket!

- Azt nem értem...

- Pedig érthető, hiszen a parlamentek annyira gyűlölik, mint az üldözés értelmi szerzőjét.

- Ó, szóval azt hiszi, hogy...

- Biztosan tudom, és tudja az egész ország. De mindegy, herceg, akkor is remekül csinálta, hogy elhívatta, azon frissiben.

- Kit?... de hát kiről beszél, vicomte? Tűkön ülök, egy árva szót sem értek az egészből.

- D'Aiguillon úrról beszélek, az unokaöccséről.

- Jó, jó. Hát aztán?

- És azt mondom, jól tette, hogy ide hívatta.

- Vagy úgy! Nagyon jó! Nagyon jó!... Segít majd nekem, azt akarja mondani?

- Segít ő mindannyiunknak... Tudja, hogy milyen jóban van Jeannette-tel?

- Csakugyan?

- Meghiszem azt! Már találkoztak, és kitűnően megértik egymást, lefogadom.

- Ezt miből gondolja?

- Egyszerű a dolog. Jeannette valóságos hétalvó.

- Úgy?

- Kilenc, tíz, tizenegy óra előtt ki sem mozdul az ágyból.

- Jó, na és?...

- Na és, ma reggel legföljebb hat óra lehetett, amikor d'Aiguillon hintója kigördült Luciennes-ből.

- Hat óra? - kérdezte mosolyogva Richelieu.

- Igen.

- Reggel? Ma reggel?

- Reggel, ma reggel. Gondolja el, milyen szerelmes lehet Jeanne az unokaöccsébe, hogy ilyen korán adott kihallgatást neki.

- Igen, igen - dörzsölgette a kezét Richelieu -, hat órakor. Bravó, d'Aiguillon!

- A kihallgatás nyilván már ötkor elkezdődött... Hajnalban! Hát nem csodás?

- Csodás!... - mondta utána a marsall. - Igazán csodás, kedves Jean barátom!

- Úgy lesznek most hármasban, mint Oresztész, Piladész és még egy Piladész.

Ebben a percben, amikor a marsall a legvidámabban dörzsölgette a kezét, d'Aiguillon lépett be a szalonba.

Az unokaöcs olyan részvevő tekintettel köszöntötte a nagybácsit, hogy Richelieu, ha nem is tudta meg belőle a teljes igazságot, de jórészt kitalálta.

Elhalványodott, mint aki halálos sebet kapott; tüstént az ötlött az eszébe, hogy az udvarnál nincsen se barát, se rokon, és mindenki csak a maga hasznát nézi.

„Nagy szamár voltam! - gondolta magában.” - Nos, d’Aiguillon? - szólalt meg, és elfojtott egy mély sóhajtást.

- Nos, marsall úr?

- Nagy pofon a parlamenteknek - mondta Richelieu, szó szerint idézve Jeant.

D’Aiguillon elpirult.

- Már tudja? - kérdezte.

- A vicomte úr elmondott mindent - felelte Richelieu -, még a ma hajnali látogatását is Luciennes-ben; kinevezése családom diadala.

- Fogadja, marsall úr, legőszintébb sajnálatomat.

- Mi az ördögöt beszél? - kérdezte Jean, keresztbe fonva a karját.

- Értjük mi egymást - szakította félbe Richelieu -, értjük mi egymást.

- Az már más; csak én nem értem önöket... Sajnálat... ahá, persze!... hogy nem mindjárt lesz miniszter... igen, igen... jól van.

- Ó, hát lesz várakozási idő is? - kérdezte a marsall, akinek a szívébe visszatért a remény, a becsvágyók és a szerelmesek örökös kísérője.

- Igen, marsall úr, várakozási idő.

- De addig sem lesz üres a zsebe - bizonykodott Jean -; ez a legjövedelmezőbb parancsnokság Versailles-ban.

- Ejha! parancsnokság? - kérdezte Richelieu, fájdalmasan felszisszenve az újabb szúrásra.

- Dubarry úr talán túloz egy kicsit - mondta d’Aiguillon herceg.

- De hát miféle parancsnokság az?

- A királyi svalizsér század.

Richelieu érezte, hogy minden vér lefut ráncos arcából.

- Ó, igen, persze - mondta leírhatatlan mosollyal -, ez igazán nem sok egy ilyen kedves embernek; de hát, végtére is mit akar, herceg, a világ legszebb nője is csak azt adhatja, amije van, még ha a király szeretője is az illető.

Most d’Aiguillon sápadt el.

Jean a marsall szép Murillóit nézegette.

Richelieu a vállára csapott az unokaöccsének.

- Szerencsére hamarosan előlép, hiszen megígérték... Gratulálok, herceg... szívből gratulálok... Amilyen ügyesen és rugalmasan tárgyal, ugyanolyan szerencsés is... Isten áldja, dolgom van; jósorsában ne feledkezzék meg rólam, miniszter uram.

D’Aiguillon mindössze ennyit válaszolt:

- Ön és én, marsall úr, én és ön, két test, egy lélek.

Búcsút vett nagybátyjától, és kiment, természetes méltósággal, miután túl volt amúgy is nehéz életének egyik legsúlyosabb megpróbáltatásán.

- Az a jó ebben a d'Aiguillonban - mondta sietve Richelieu unokaöccse távozása után Jeannak, aki nemigen tudta, mint vélekedjék unokaöcs és nagybácsi e furcsa párbeszédéről -; az a csodálatos ebben a d'Aiguillonban, hogy olyan őszinte. Okos és tiszta szívű; ismeri az udvart, és olyan tisztességes, mint egy gyereklány.

- És hogy ragaszkodik önhöz.

- Mint egy kezes bárány.

- Tudj'Isten, ez valahogy inkább az ön fia, mint Fronsac úr - mondta Jean.

- Persze, hogyne... persze, hogyne... vicomte.

Szavai közben Richelieu izgatottan keringett a karosszéke körül; sehogy sem lelte a helyét.

- Megálljon csak, grófné - dörmögte -, ezért még megfizet!

- Marsall úr - mondta óvatosan Jean -, mi négyen leszünk az a bizonyos ókori vesszőnyaláb; emlékszik, amelyet nem tudtak eltörni.

- Mi négyen? Hogy érti ezt, kedves Jean úr?

- Húgom a hatalom, d'Aiguillon a tekintély, ön az ész, én az éberség.

- Kitűnő, kitűnő!

- Most kezdjen ki valaki a húgommal! Mindennel és mindenkivel szembeszállok!

- A teremtésit neki! - mordult fel Richelieu, akinek főtt a feje.

- Most jöjjenek a vetélytársak! - fenekedéit Jean, terveitől és diadalától megittasulva.

- Megvan! - kiáltott fel Richelieu, a homlokára csapva.

- Mi az, kedves marsallom, mi lelte?

- Semmi, csak nagyon tetszik nekem ez az ötlete azzal a szövetséggel.

- Ugye, hogy jó?

- És szívvel-lélekkel benne vagyok.

- Bravó!

- Taverney Trianonban lakik a lányánál?

- Nem, ő Párizsban lakik.

- Nagyon szép ám az a lány, vicomte úr.

- Még ha olyan szép is, mint Cleopatra vagy mint... a húgom, akkor sem félek tőle... ha szövetségben vagyunk.

- Szóval, Taverney Párizsban lakik, ugye, a Saint-Honoré utcában?

- Saint-Honoré utcát nem mondtam, mivel a Búbosbanka utcában lakik. Van elképzelése, hogy hogyan lehet megszabadulni ettől a Taverneytől?

- Azt hiszem, igen, vicomte, azt hiszem, van elképzelésem.

- Ön páratlan ember; de most búcsúzom, és megyek, hogy egy kicsit körülnézzek, mi hír a városban.

- Isten áldja, vicomte... Mit is akartam még kérdezni: nem mondta még el, kik vannak az új kormányban.

- Ó, csupa vándormadár: Terray, Bertin, nem is tudom, ki még... Jelentéktelen figurák d'Aiguillonhoz, az igazi miniszterhez képest, akit csak később neveznek ki.

„Vagy talán ki sem nevezik" - gondolta a marsall, és a legnyájasabb mosolyával búcsúzott el Jeantól.

Jean elment. Rafté visszajött. Hallott mindent, s tudta, hányadán áll; gyanúja valóra vált. Egy szót sem szólt urához, nagyon jól ismerte már.

Be sem hívta a szobainast, maga vetkőztette le s kísérte az ágyához a vén marsallt, aki rögtön bebújt, láztól dideregve, miután lenyelte a pirulát, amelyet a titkára adott be neki.

Rafté behúzta a függönyöket, és kiment. Az előszobában inasok sürgölődtek, hallgatóztak. Rafté karon fogta az első komornyikot:

- Jól vigyázz a marsall úrra - mondta neki -; beteg. Ma reggel nagy bosszúság érte; kénytelen volt szembeszállni a királlyal...

- Szembeszállni a királlyal? - rémült meg a komornyik.

- Igen; őfelsége tárcát ajánlott fel a méltóságos úrnak; a marsall megtudta, hogy Dubarryné keze van a dologban, és visszautasította. Ó, nagyszerű ember ez! A párizsiak diadalívet emelhetnének neki! De az izgalom nagyon megviselte; belebetegedett; ápold gondosan!

Rafté előre tudta, hogy e néhány szó futótűzként fog elterjedni; visszament a szobájába.

Egy negyedóra múlva már egész Versailles tudott a marsall nemes tettéről és hazafiúi felbuzdulásáról; s míg ő mélyen aludt, titkára már újsütetű népszerűségét ápolgatta.

XCI

A trónörökös úr családi asztala

Ugyanezen a napon, délután három órakor, Taverney kisasszony kilépett a szobájából, hogy a trónörökösnéhez menjen, aki szeretett olvasni vacsora előtt.

Ő királyi fenségének első felolvasója, egy abbé, nem gyakorolta már hivatalát. Most a magas politikára adta a fejét, miután bizonyos diplomáciai cselszövésekbe bonyolódott, amelyekben elég szépen csillogtatta szélhámosi erényeit.

Taverney kisasszony kellőképpen felkészült, hogy elfoglalja hivatalát. Mint Trianon valamennyi vendégének, neki is sok fejfájást okoztak a rögtönzött berendezkedés gondjai. Még semmije sem volt rendben, a szolgálat akadozott, ingóságait még nem költöztette át, s ideiglenesen egy komorna öltöztette, de Noailles-né, az a feddhetetlen udvarhölgy rendelte melléje, akit a trónörökösné csak Etikett hercegnő néven emlegetett.

Andrée darázsderekú, hosszú, kék selyemruhát viselt. Az elöl nyitott ruhaderékból kilátszott a háromsoros csipkével díszített muszlin alsóruha; a rövid ruhaujjat is több soros hurkolt muszlincsipke díszítette a válltól lefelé, s a lányka mellét parasztmintás, hímzett kendő takarta el szemérmesen. Andrée kisasszony a ruha anyagából készült kék selyemszalaggal kötötte fel dús haját; haja körülfolyta arcát, s hosszú, tömött hullámokban omlott alá nyakára és vállára, az akkoriban divatos tollaknál, bóbitáknál és csipkedíszeknél sokkal hatásosabban emelve ki a lányka büszke és szerény szépségét, s festék nem látta, szeplőtlen, gyöngyfényű arcát.

Andrée már útközben húzta fel páratlanul finom és formás ujjaira a fehér selyemkesztyűt; halványkék selyemtopánkájának magas sarka ott hagyta lenyomatát a kert homokjában.

A kastélyba érkezve megtudta, hogy a trónörökösné kisétált az építésszel és a főkertésszel. Az emeletről azonban lehallatszott az esztergapad kerekének csikorgása: a trónörökös úr biztonsági zárat készített egyik kedvenc ládikájára.

Andrée átvágott a kerten, a trónörökösné nyomában; a virágok, amelyeket éjszakára gondosan letakartak, noha már meleg idő járt, feltartották halvány kelyhüket, hogy feligyák a még náluk is halványabb alkony búcsúzó sugarait. Mivel esteledett már, ebben az évszakban ugyanis hat órakor esteledik, a kertészek már borogatták rá az üvegburákat az ágyások legkényesebb virágaira.

A lugas formára nyírt és bengali rózsafákkal szegélyezett, zöldellő fasor egyik hajlatában, ahonnan egy szép gyepágyra nyílt kilátás, Andrée hirtelen megpillantott egy kertészfiút, aki meglátva őt, abbahagyta az ásást, s olyan választékos és keresett udvariassággal köszöntötte, amilyent nem tapasztalni egyszerű emberektől.

Ahogy jobban odanézett, a munkásban Gilbert-re ismert: a keze a munkában is olyan fehér maradt, hogy Taverney úr biztosan kétségbeesik, ha látja.

Andrée önkéntelenül is elpirult; Gilbert megjelenését, ezen a helyen, a sors különös jóindulatának tulajdonította.

Gilbert még udvariasabban köszöntötte, Andrée visszaköszönt, folytatva útját.

Andrée azonban sokkal becsületesebb és őszintébb teremtés volt, mintsem hogy elfojtsa érzelmeit, vagy válasz nélkül hagyjon egy kérdést, amely foglalkoztatja.

Visszafordult hát, Gilbert pedig, aki sápadtan és komor tekintettel követte, most hirtelen felbátorodva odaugrott hozzá.

- Maga itt van, Gilbert úr? - kérdezte Andrée hűvösen.

- Igen, kisasszony.

- És hogy kerül ide?

- Élni csak kell valahogy, kisasszony, mégpedig becsületes munkából.

- Azt tudja, hogy szerencséje van?

- De mekkora! - kiáltotta Gilbert.

- Tessék?

- Azt mondtam, kisasszony, hogy jól gondolja, nagy szerencsém van.

- Ki hozta ide?

- Jussieu úr, a pártfogóm.

- No de ilyet! - csodálkozott Andrée. - Ismeri de Jussieu urat?

- Első pártfogómnak és mesteremnek, Rousseau úrnak a barátja volt.

- Csak így tovább, Gilbert úr! - mondta Andrée, és menni készült.

- És a kisasszony jobban van már?... - kérdezte Gilbert, s az elcsukló hangon hallatszott, hogy milyen nehezen szakadt fel a mélyből, kifejezve a szív minden rezdülését.

- Jobban? Hogy érti ezt? - kérdezte elutasítón Andrée.

- Hát... a baleset...

- Vagy úgy!... Köszönöm, Gilbert úr, jobban vagyok; semmiség volt.

- De hiszen majdnem odaveszett - mondta Gilbert izgalomtól elfúló hangon -, szörnyű veszedelemben forgott.

Andrée-ban felötlött, hogy ideje volna már félbeszakítani a beszélgetést ezzel a munkással, a királyi park kellős közepén.

- Na, Isten áldja, Gilbert úr - mondta.

- Elfogadna tőlem egy szál rózsát a kisasszony? - kérdezte Gilbert remegve és verítékezve.

- De, uram - hárította el Andrée -, olyasmit kínál, ami nem a magáé.

Gilbert megzavarodott, megbénult, elakadt a szava. Lehorgasztotta a fejét, s míg Andrée valamiféle belső elégtétellel nézte, hogy így megalázhatta, Gilbert kapta magát, a legszebb rózsafáról letört egy virágzó ágat, s olyan úri nemtörődömséggel tépdeste róla a rózsákat, hogy a lány megbabonázva bámulta.

Andrée-nak megsúgta az igazságérzete és a jó szíve, hogy oktalanul bántott meg egy alantas személyt, akinek az udvariasságon kívül nem volt egyéb bűne. Érezte, hogy hibázott, de mivel gőgös természetű volt, szó nélkül továbbment, pedig az ajkán lebegett már a bocsánatkérés vagy a helyreigazítás.

Gilbert sem mondott egy szót sem; ledobta a rózsaágat és fölvette az ásót; de ebben a természetes mozdulatban a büszkeséghez ravaszság is párosult; kétségtelenül azért hajolt le, hogy tovább dolgozzék, de azért is, hogy lássa a távolodó Andrée-t, aki az úthajlatból önkéntelenül is visszanézett. Nő volt.

Gilbert-t örömmel töltötte el ez a gyengeség, arra gondolt, hogy ebben az újabb összecsapásban megint ő győzött.

„Nem olyan erős, mint én - gondolta -, és le fogom győzni. Szertelenül büszke a szépségére, a nevére, a növekvő szerencséjére, velem azért ilyen pökhendi, mert sejti, hogy szeretem; pedig csak annál kívánatosabb a szegény munkás számára, aki remeg, ha rátekint. Jaj, ez a remegés, ez a férfiatlan reszketés! Jaj, ezek a hitványságok, amikre rákényszerít! Drágán megfizet még értük! De ma jó munkát végeztem - tette hozzá -, legyőztem az ellenséget... Lehettem volna gyönge is, hiszen szerelmes vagyok, és mégis én voltam tízszer erősebb."

Még egyszer elmondta ugyanezt, ádáz örömmel, okos homlokából félresimította szép fekete haját, ásóját belevágta a virágágyásba, egy őz könnyedségével szökkent át a ciprus és tiszafa sövényen, s máris ott szökellt az üvegburákkal leborított növények között, hozzá sem érve egyikhez sem, pedig szélsebesen vitte a lába, s aztán megállt annak az átlós vonalnak a végében, amelyet futás közben leírt, hogy átvágja Andrée kerülő útját.

Meg is pillantotta a lányt: magába merülve, szinte megszégyenülten ment, szép szemét lesütötte, nyirkos, tétlen keze finoman súrolta selyemruháját, a sűrű sövény mögött rejtőző fiú hallotta, hogy kétszer is felsóhajt, mintha magában beszélne. A végén olyan közel került a fákhoz, hogy Gilbert, ha előrenyúl, akár meg is simogathatta volna Andrée kezét, amire ösztökélte is a szédítő, esztelen vágyakozás.

De összevonta a szemöldökét, gyűlöletnek is beillő, elszánt akarattal, s görcsbe ránduló kezét a szívére szorította.

„Megint gyáva vagyok!" - gondolta.

Aztán halkan hozzátette:

- Mert olyan gyönyörű!

Gilbert talán még sokáig elmerengett volna, minthogy a sétány hosszú volt, Andrée pedig nagyon lassan, nagyon kimérten lépkedett; csakhogy a sétányt más utak keresztezték, ahonnét bármikor előbukkanhatott egy alkalmatlankodó személy, és a sors olyan kegyetlen volt Gilbert-hez, hogy az első, balra nyíló oldalúton, vagyis a Gilbert rejtekhelyével csaknem szemközti facsoportból csakugyan felbukkant egy alkalmatlankodó személy.

Ez e kellemetlenkedő szabályos és kimért léptekkel közeledett; fejét felszegte, kalapját a jobb hóna alatt tartotta, balja a kardján nyugodott. Cobolyprémmel bélelt mentéje alatt kék bársonydolmányt viselt, peckesen lépkedett, megfeszítve szépen ívelt lábszárát és arisztokratára valló, domború lábfejét.

A nemesúr, ahogy közelebb ért, meglátta Andrée-t, s a lány alakja bizonyára kellemes érzéseket ébresztett benne, mivel egyszerre szaporábban lépkedett, és rézsútosan elébe vágott Andrée-nak, hogy minél előbb keresztezze útját.

Gilbert, megpillantva a közeledőt, halkan felkiáltott, s mint a megriasztott rigó, elmenekült az ecetfák alatt.

Az alkalmatlankodó hadicsele sikerrel járt; nyilván volt már gyakorlata az ilyesmiben, mivel három perc alatt megelőzte Andrée-t, akitől három perccel korábban még elég messzire járt.

Andrée, meghallva a lépteit, egy kissé oldalt húzódott, hogy előreengedje a férfit; amikor az melléje ért, a lány oldalt pillantott.

A nemesúr is ránézett, egészen odafordítva a fejét; sőt meg is állt, hogy jobban lássa, s miután megszemlélte, hozzálépett.

- Ejnye, kisasszony - mondta neki kedvesen -, hova siet olyan nagyon, ha szabad kérdeznem?

A hangja csengésére Andrée fölkapta a fejét, s harminc lépéssel hátrább meglátta a két testőrtisztet, akik kimért léptekkel közeledtek; a hozzá szóló férfi cobolymentéje alatt megpillantotta a Szentlélek Rend nagykeresztjét, és ijedtében elsápadt ettől a váratlan találkozástól és a kedves megszólítástól.

- A király! - hebegte, és földig hajolt.

- Kisasszony... - mondta XV. Lajos, közelebb lépve -, olyan rosszul látok, hogy meg kell kérdeznem a nevét.

- Andrée de Taverney - suttogta a lányka, olyan zavartan s olyan remegve, hogy alig lehetett érteni.

- Persze, persze - mondta a király -, szerencsésen megérkezett Trianonba, kisasszony.

- A trónörökösné őfenségéhez indultam, aki vár rám - mondta Andrée, mind ijedtebben.

- Elkísérem, kisasszony - folytatta XV. Lajos -; ugyanis, mint afféle vidéki szomszéd, éppen a lányomhoz megyek látogatóba; szabad a karját? Úgyis egy felé megyünk.

Andrée úgy érezte, hogy köd ereszkedik a szemére, s a vérével elkeveredve gomolygó felhőként lepi el a szívét. Mekkora megtiszteltetés egy szegény leánynak: a király, mindannyiuk felséges ura nyújtja neki a karját! Szinte álomnak tetszett ez a nem remélt, elképzelhetetlen dicsőség, ez a kitüntetés, amelyért méltán irigyelhette volna az egész udvar.

Olyan mély meghajlással, olyan áhítatos borzongással köszöntötte a királyt, hogy őfelségét újabb üdvözlésre késztette vele. XV. Lajos főként a ceremónia és az etikett kérdéseiben hódolt a Napkirály emlékének. Egyébként, az udvari etikett hagyományai régebbi keletűek, IV. Henriktől származnak.

Odanyújtotta hát a karját Andrée-nak, aki a király kesztyűjéhez érintette forró ujja hegyét, s így folytatták útjukat, most már kettesben, a kis kastély felé, ahol a trónörökösné, mint a királynak mondták volt, az építészével és a főkertészével tartózkodott.

Csak annyit mondhatunk, hogy XV. Lajos, aki nem nagyon szeretett sétálni, a leghosszabb úton kísérte Andrée-t a kis Trianonba. Az igaz, hogy a mögöttük lépegető két tiszt észrevette őfelsége tévedését, és mérgelődtek is miatta, mivel könnyen voltak öltözve, és már hűvösödött.

Elkéstek, minthogy a trónörökösnét nem találták ott, ahol gondolták. Marie-Antoinette ugyanis elindult már, hogy ne várakoztassa a trónörököst, aki hat és hét óra között szeretett vacsorázni.

Ő királyi fensége ennélfogva pontosan érkezett, s mivel a trónörökös, aki nagyon szerette a pontosságot, már a szalon ajtajában állt, hogy mihelyt a főasztalnok megjelenik, nyomban beléphessen az ebédlőterembe, a trónörökösné odavetette a köpönyegét egy komornának, s jókedvűen belekarolva a trónörökösbe, magával húzta az ebédlőbe.

Az asztal a két nevezetes házigazdának volt megterítve.

A két teríték egymással szemközt volt az asztal közepén, ily módon szabadon hagyva az asztalfőt, ahová a király néhány váratlan betoppanása óta sosem terítettek másnak, még akkor sem, ha vendégeket vártak.

Az asztalfőn tekintélyes helyet foglalt el a király terítéke az aranyból való evőeszköztartóval; a főasztalnok azonban, minthogy nem várt oda vendéget, arról az oldalról tálaltatott.

A trónörökösné széke mögött, kellő helyet hagyva a körbejáró inasoknak, mozdulatlanul ült de Noailles-né, annyi kedvességet erőltetve magára, amennyinek vacsora alkalmából tükröződnie kellett az arcán.

De Noailles-né mellett ültek a többi hölgyek, akik udvarbeli helyzetüknél fogva jogot formáltak rá vagy kiérdemelték, hogy jelen legyenek a királyi fenségek vacsoráján.

De Noailles-né hetenkint háromszor egy asztalnál vacsorázott a trónörökössel és a trónörökösnével. De nagyon ügyelt rá, hogy távol ne maradjon akkor sem, amikor nem étkezik velük; ezzel is tüntetett ellene, hogy heti négy vacsorából kizárják.

Szemközt de Noailles hercegnével, akit a trónörökösné egyébként csak Etikett hercegnőnek hívott, Richelieu herceg ült, egy körülbelül ugyanolyan magas emelvényen.

Ő is nagyon szigorúan megtartotta az illemszabályokat; csakhogy az ő tiszteletadása nem keltett feltűnést, mert többnyire a legtökéletesebb eleganciával, olykor meg a legfinomabb iróniával leplezte.

A király első kamarásának és a trónörökösné első udvarhölgyének ez az ellentéte azt eredményezte, hogy mihelyt de Noailles-né elejtette a beszélgetés fonalát, Richelieu nyomban felvette.

A marsall megfordult Európa valamennyi udvarában, mindegyikben kiválasztotta a természetéhez legjobban illő társasági stílust, és mivel páratlanul tapintatos és illemtudó is volt, pontosan tudta, miféle történeteket adhat elő ifjú infánsnők asztalánál, s miféléket Dubarryné meghitt vacsoráin.

Látta, hogy a trónörökösné jó étvággyal eszik ma este, s hogy a trónörökös habzsol. Gondolta, úgysem szállnak vitába vele a társalgás során, de Noailles-nénak pedig nem árt, ha pörkölődik egy órát a tisztítótűzben.

Filozófiáról és színházról kezdett tehát csevegni; a tiszteletre méltó hercegné szívből utálta mindkét témát.

Elmesélte a ferneyi filozófus - ekkoriban már csak így emlegették az *Henriade* szerzőjét - legújabb emberbaráti ötletének a témáját; amikor látta, hogy a hercegné már halálosan unja, témát változtatott, és azt kezdte mesélni nagy részletességgel, hogy mint kamarásnak mennyit kell vesződnie a király állandó társulatának színésznőivel, míg hajlandók úgy-ahogy eljátszani szerepüket.

A trónörökösné szerette a művészetet, kivált a színházat; talált egy tökéletes jelmezt a Klütaimnésztrát alakító Raucourt kisasszony számára; Richelieu urat tehát nemcsak jóindulattal, hanem örömmel hallgatta.

Szegény udvarhölgy, az etikettről megfeledkezve, fészkelődni kezdett a helyén, hangosan fújta az orrát, és rázta hozzá tiszteletet parancsoló fejét, nem gondolva rá, hogy minden mozdulatára rizsporfelhő lepi el a homlokát, mint ahogy a szél kavarta hó rátelepszik a Mont Blanc csúcsára.

De a trónörökösnét szórakoztatni nem volt elég, meg kellett nyerni a trónörökös úr tetszését is. Richelieu tehát elejtette a színházi témát, amelyért a francia korona városmányosa amúgy sem lelkesedett soha, és a humanitárius filozófiáról kezdett beszélni. Az angolokat emlegette ugyanolyan hévvel, mint amilyennel Rousseau kelti életre Edward Bomston alakját.

De Noailles-né az angolokat nem kevésbé utálta, mint a filozófusokat.

Minden új gondolat kínszenvedés volt számára, és a szenvedés megbontotta életének rendjét. De Noailles-né maga volt a két lábon járó hagyomány, és minden új gondolatot úgy meg-ugatott, mint a kutya a maskarákat.

Richelieu-nek kettős célja volt ezzel a játékkal: kínozhatta Etikett hercegnőt, amivel szemlátomást örömet szerzett a trónörökösnének, s itt-ott elejthetett egy-egy magvas bölcs mondást, matematikai axiómát, amiket pedig a trónörökös fogadott örömmel, nagy barátja lévén az egzakt tudományoknak.

Míg így kellette magát, s jártatta a szemét jobbra-balra, hátha meglát valakit, aki csak nem akart jönni, hirtelen kiáltás harsant odalent, visszhangot verve a boltívek alatt, majd még felhangzott kétszer, előbb a feljáróban, azután a lépcsőn.

- A király!

Erre a varázsszóra de Noailles-né úgy pattant fel ültéből, mintha acélrugóra járna; Richelieu, szokása szerint, komótosan felemelkedett; a trónörökös sebtiben megtörölte száját az asztalkendőjével, és félszegen megállt a helyén, arccal az ajtónak.

A trónörökösné azonban kisietett a lépcsőre, hogy minél előbb meglássa és illő tisztelettel fogadja a királyt.

XCII

A királyné hajfürtje

A király még akkor is fogta Taverney kisasszony kezét, amikor az emeletre értek, s csak ott búcsúzott el tőle, olyan udvariasan és olyan hosszadalmasan, hogy Richelieu-nek bőven volt ideje végignézni a búcsúzkodást, megcsodálni eleganciáját, s eltűnődni rajta, hogy vajon ki az a boldog halandó, akitől így köszönnek el.

Tájékozatlansága nem sokáig tartott. XV. Lajos belekarolt a trónörökösnébe, aki mindent látott és megismerte Andrée-t.

- Lányom - mondta neki a király -, egyszerűen vacsorázni jöttem. A parkban járkáltam, s útközben találkoztam Taverney kisasszonnyal, akit megkértem, hogy tartson velem.

- Taverney kisasszony! - dörmögte Richelieu, szinte megszédülve a váratlan fordulattól. - Disznó szerencsém van!

- Így nemcsak hogy nem dorgálom meg késéséért a kisasszonyt - válaszolta kedvesen a trónörökösné -, hanem még hálás is vagyok neki, hogy elhozta felségedet.

Andrée olyan piros volt, mint azok a hamvas cseresznyék, amelyek a dísztálban mosolyogtak a virágok között. Szótlanul meghajolt.

„De szép ez a nő, a kutyafáját! - gondolta Richelieu. - Taverney, az a vén tökfej, nem túlzott, amikor az egekig magasztalta."

A király fogadta a trónörökös üdvözlését, s mindjárt asztalhoz ült. Akár az unokájának, neki is farkasétvágya volt, és derekasan nekilátott a rögtönzött vacsorának, amelyet a főasztalnok szinte a semmiből varázsolt elébe.

A király, aki háttal ült az ajtónak, evés közben körülnézett, mintha keresne valamit vagy inkább valakit.

Taverney kisasszony, aki még semmiféle kiváltságot sem élvezett, minthogy a trónörökösné mellett betöltött tiszte sem volt meghatározva, egyszóval, Taverney kisasszony nem ment be az ebédlőbe, hanem, miután mély meghajlással elköszönt a királytól, a trónörökösné hálószobájába ment, ahol már kétszer vagy háromszor felolvasott úrnőjének, lefekvés után.

A trónörökösné kitalálta, hogy szép kísérőjének szól a király kereső pillantása.

- De Coigny úr - szólt oda a király mögött álló fiatal testőrtisztnek -, hívja be, kérem, de Taverney kisasszonyt. De Noailles-né engedelmével ma este csorbát ejtünk az etiketten.

De Coigny úr kiment, és kisvártatva visszajött Andrée-val, aki elfogódottan lépett be, mit sem értve ebből a szokatlan szerencsesorozatból.

- Üljön oda, kisasszony - mondta neki a trónörökösné -, a hercegné mellé.

Andrée félénken föllépett az emelvényre; de zavarában elkövette azt a vakmerőséget, hogy az udvarhölgytől mindössze egylábnyira telepedjék le.

Kapott is tőle a szegény leányka olyan lesújtó tekintetet, hogy mindjárt legalább négylábnyira húzódott el tőle, mintha elektromossággal töltött leydeni palackhoz ért volna.

XV. Lajos király nézte és mosolygott.

„Ejha! - gondolta Richelieu herceg -, hisz ez úgy megy, mint a karikacsapás, talán még beavatkoznom is fölösleges.”

Ekkor a király megfordult és meglátta a marsallt, aki már várta, hogy szembenézzen vele.

- Jó napot, herceg úr - mondta XV. Lajos -; jól megfér de Noailles-néval?

- Felség - válaszolt a marsall -, a hercegné azzal tisztel meg, hogy szélkakasnak tart.

- Talán ön is oda volt a chanteloup-i zarándoklaton, herceg?

- Még hogy én, felség? Dehogy voltam! Attól voltam oda, hogy felséged úgy elhalmozza jóságával a családomat.

A király nem számított erre a vágásra; csúfolódni akart, de megelőzték.

- Miért, herceg, hát mit tettem én?

- Felséged megtette d’Aiguillon herceget könnyűlovassága parancsnokának.

- Ez igaz, herceg.

- Ehhez pedig felségednek latba kellett vetnie minden erejét és ügyességét; felér egy államcsínnyel.

Az étkezés véget ért; a király várt egy pillanatig, majd asztalt bontott.

A beszélgetés folytatása bizonyára kényelmetlen lett volna számára, Richelieu azonban eltökélte, hogy nem engedi ki a markából. Ezért, amikor a király beszédbe elegyedett de Noailles-néval, a trónörökösnével és Taverney kisasszonnyal, Richelieu addig ügyeskedett, míg bele nem szólt ő is a társalgásba, amelyet azután úgy irányított, ahogy akart.

- Felség - mondta -, mint felséged is tudja, a siker vakmerővé teszi az embert.

- Ezzel azt akarja mondani, hogy ön merész ember, herceg?

- Nem, hanem ismét kérni szeretném felséged jóindulatát, miután a király olyan kegyes volt hozzám; egyik barátomnak, felséged régi, próbált hívének a fia a hadseregben szolgál. Nagyon derék fiú, csakhogy szegény. Kapitányi kinevezést kapott egy királyi hercegnőtől, de nincsen százada.

- Ez a hercegnő a lányom? - kérdezte a király, ismét a trónörökösnéhez fordulva.

- Igen, felség - mondta Richelieu -, az ifjú ember atyját pedig de Taverney bárónak hívják.

- Atyám!... - szaladt ki önkéntelenül Andrée száján. - Philippe!... Philippe-nek kéri a századot, herceg úr?

Azután, elszégyellve magát, hogy így megfeledkezett az illendőségről, Andrée hátralépett, elpirult, a kezét tördelte.

A király hátrafordult, hogy elgyönyörködjék a kedves leánygyermek pirulásában és zavarában; majd jóindulatú pillantást vetett Richelieu-re, amiből az udvaronc kitalálta, hogy kérését jobbkor nem is adhatta volna elő.

- Valóban nagyon kedves fiatalember az - mondta a trónörökösné -, és el is határoztam, hogy megsegítem. De az uralkodók olyan szerencsétlenek! Isten, amikor jó szándékot olt beléjük, elveszi az emlékezőképességüket vagy a józan eszüket; hiszen gondolhattam volna én is, hogy ez az ifjú vagyontalan, és nem elegendő vállrojtot adni neki, hanem század is kell hozzá!

- Ejnye, hercegnő, honnan tudhatta volna azt fenséged?

- Ó, tudtam én azt - felelte élénken a trónörökösné, és kézmozdulata felidézte Andrée előtt gyermekkorának oly kopár, oly szegényes és mégis oly boldog otthonát -; igen, tudtam róla, és mégis azt hittem, elég, ha rangot adok Philippe de Taverney úrnak. Philippe-nek hívják, ugye, kisasszony?

- Igen, asszonyom.

A király nézte ezeket a nemes vonású, nyílt arcokat; azután megállapodott a tekintete Richelieu arcán, azt is beragyogta a jóindulat fénye, amely bizonyára fenséges szomszédjáról sugárzott rá.

- Jaj, herceg - mondta halkan a király -, összeveszek Luciennes-nel.

Majd Andrée-hoz fordult, és élénken így szólt hozzá:

- Mondja, hogy örül neki, kisasszony.

- Ó, felség - kulcsolta össze Andrée a kezét -, könyörgök!

- Megadom - jelentette ki XV. Lajos. - Keressen egy jó századot ennek a szegény fiúnak, herceg, és én fedezem a költségeit, ha még nem fizették volna ki egészen és még szabad.

Ez a jó cselekedet az összes jelenlévőket felvidította; a király angyali mosolyt kapott jutalmul Andrée-tól, Richelieu-nek pedig hálás köszönetet rebegett az a szép száj, amelytől fiatalabb éveiben a herceg sokkal többet kívánt volna, mivel követelőző volt és mohó.

Egymás után jöttek a vendégek; többek között de Rohan bíboros, aki a trónörökösné beköltözése óta állandóan jelen volt Trianonban.

Hanem a király egész este úgyszólván csak Richelieu-t látta, csak hozzá volt kedves szava. Még el is kísértette magát vele, amikor búcsút vett a trónörökösnétől, hogy visszatérjen a nagy Trianonba. A vén marsall örömtől repeső szívvel követte a királyt.

Míg őfelsége a herceggel és két tisztjével a sötét sétányokon át visszament a kastélyba, a trónörökösné elengedte Andrée-t.

- Nyilván meg akarja írni a jó újságot Párizsba - mondta a hercegnő -; most elmehet, kisasszony.

És a lányka, a lámpást vivő inas mögött, átvágott azon a százlábnyi térségen, amely Trianont a vendégháztól elválasztotta.

Előtte ugrált bokorról bokorra a lombok között egy árnyalak is, aki izzó szemmel figyelte a lány minden mozdulatát: Gilbert volt az. Amikor Andrée a lépcsőfeljáróhoz ért, és megindult a kőlépcsőn fölfelé, az inas is visszament a trianoni szolgák közé.

Gilbert is besurrant az előcsarnokba, kiment az istállóudvarra, s egy keskeny lépcsőn, amely olyan meredek volt, mint egy létra, felkapaszkodott padlásszobájába, Andrée szobájával szemközt, az épület egyik kiszögellésében.

Látta, hogy Andrée behívja magához de Noailles-né egyik szobalányát, aki ugyanazon a folyosón lakott. De mihelyt a lány a szobába lépett, az ablakfüggöny áthatolhatatlan lepelként hullott a fiatalember perzselő vágyai és gondolatainak tárgya közé.

A kastélyban csak de Rohan úr maradt, még buzgóbban téve a szépet a trónörökösnének, aki elég hidegen bánt vele.

A főpap végül is megijedt, hogy még tapintatlannak tartják, kivált, hogy már a trónörökös is visszavonult. Búcsút vett hát ő királyi fenségétől, a leghódolóbb és a leggyöngédebb tiszteletet tanúsítva iránta.

Amikor már szállt be a hintójába, a trónörökösné egyik komornája lépett oda hozzá, olyan közel, hogy szinte bebújt vele a kocsiba.

- Elhoztam - mondta.

Selymes papiroskát csúsztatott a bíborosnak a kezébe, aki megborzongott a papír érintésétől.

- Tessék - mondta gyorsan, és a lány kezébe csúsztatott egy súlyos erszényt, amely üresen is tisztességes fizetség lett volna.

A bíboros nem vesztegette tovább az idejét, ráparancsolt a kocsisra, hogy hajtson Párizsba, és csak a városkapunál kérjen további utasítást.

Egész úton úgy tapogatta és csókolgatta a papiros tartalmát a kocsi homályában, mint egy szédült szerelmes.

Elérkeztek a városkapuhoz.

- Szent Kolozs utca - rendelkezett.

Nem sokkal később átvágott a titokzatos udvaron, és újra ott volt abban a kisszalonban, ahol várta Fritz, a hallgatag kapus.

Balsamo egy negyedóra hosszat várakoztatta. Végre megjelent, és azzal mentegette késését a bíboros előtt, hogy ilyen késői órán nem számított már látogatóra.

Tényleg, éjjel tizenegyre járt már.

- Igaza van, báró úr - mondta a bíboros -, és kérem, bocsásson meg a zavarásért. De talán emlékszik rá, egyszer azt mondta, hogy ha az ember a nyomára akar jutni bizonyos titkoknak...?

- Ahhoz szükség lenne a szóban forgó személy hajfürtjére - szakította félbe Balsamo, aki már észrevette a papírt a hiszékeny főpap kezében.

- Pontosan, báró úr.

- És most elhozta a hajat nagyméltóságod? Nagyon jó.

- Itt van. Mit gondol, a kísérlet végén visszakaphatom?

- Hacsak tűz nem kell hozzá... akkor ugyanis...

- Persze, persze - mondta a bíboros -; akkor azonban szerzek másikat. Megtudhatom az eredményt?

- Ma?

- Tudja, hogy milyen türelmetlen vagyok.

- Először próbát kell tennünk, méltóságos uram.

Balsamo fogta a hajfürtöt, és fölsietett vele Lorenzához.

„Most végre megtudom a monarchia titkát - gondolta útközben -; és megtudom Isten rejtett szándékát is."

Mielőtt kinyitotta volna a rejtekajtót, a falon kívülről elaltatta Lorenzát. A fiatal nő szerelmes csókkal fogadta.

Balsamo alig tudott kibontakozni az öleléséből. Nehéz lett volna megmondani, mi okozott nagyobb kínszenvedést a szegény bárónak, a szép olasz nő heves szemrehányásai, amikor ébren volt, vagy a csókjai, ha aludt.

Végre sikerült leoldania nyakáról a fiatal nő ráfonódó két karját.

- Lorenza, kedvesem - mondta neki, és a kezébe adta a papirost -, meg tudod-e mondani, kié ez a hajfürt?

Lorenza fogta, a melléhez majd a homlokához érintette; ámbár nyitva volt a szeme, alvás közben a mellével és a homlokával látott.

- Ó - mondta -, nevezetes fejről vágták le.

- Ugye?... És boldog az a fej? Mondd!

- Még az lehet.

- Jól nézd meg, Lorenza.

- Igen, még az lehet; még nem borult árnyék az életére.

- De hiszen férjnél van...

- Ó! - mondta Lorenza szelíd mosollyal.

- Mi van? Mit jelentsen ez, Lorenzám?

- Férjnél van, kedves Balsamo - folytatta a fiatal nő -, és mégis...

- És mégis?

- És mégis...

Lorenza ismét elmosolyodott.

- Én is férjnél vagyok - mondta.

- Az igaz.

- És mégis...

Balsamo elcsodálkozva nézett Lorenzára; a fiatal nő alvás közben szemérmesen elpirult.

- És mégis? - ismételte Balsamo. - Fejezd be.

Lorenza megint szerelmese nyaka köré fonta a karját, s arcát a mellébe rejtve, így válaszolt:

- És mégis szűz vagyok.

- És az a nő, az a hercegnő, az a királynő - kiáltotta Balsamo - Jóllehet férjnél van?...

- Az a nő, az a hercegnő, az a királynő - ismételte Lorenza - ugyanúgy érintetlen és szűz, mint jómagam; sőt, még érintetlenebb és még tisztább szűz, mert nem szerelmes, mint én.

- Ó, a végzet! - mormolta Balsamo. - Köszönöm, Lorenza, mindent tudok, amit tudni akartam.

Megcsókolta, a hajfürtöt gondosan a zsebébe rejtette, Lorenza fekete hajából levágott egy tincset, a gyertya lángján elégette, s a hamuját abba a papirosba tette, amelyben a trónörökösné hajfürtje volt.

Utána lement, s távozóban felébresztette a fiatal nőt.

A főpap már alig bírt uralkodni magán, türelmetlenül, kétségek közt várta.

- Nos, gróf úr? - kérdezte.

- Nos, méltóságos uram...

- A jóslat...?

- A jóslat úgy szól, hogy lehet még reménye.

- Így szólt a jóslat? - kérdezte izgatottan a herceg.

- Egyébként vonja le nagyméltóságod a következtetést, mivel a jóslat úgy szólt, hogy ez az asszony nem szereti a férjét.

- Ó! - kiáltott fel de Rohan kitörő örömmel.

- A hajat el kellett égetnem - mondta Balsamo -, eszencia révén nyertem a kinyilatkoztatást; tessék, itt a hamuja, visszaadom az egészet, olyan gondosan összegyűjtöttem, mintha egymilliót érne minden szemerje.

- Köszönöm, uram, köszönöm, ezt sosem tudom meghálálni.

- Ne is beszéljünk erről, méltóságos uram; csak egytől óvakodjék: be ne vegye valamiképpen borban ezt a hamut, mint a szerelmesek szokták; veszedelmes érzéseket támaszt: ön gyógyíthatatlanul szerelmes lesz, a szerelmes hölgy szíve ellenben elhidegül.

- Ó, eszemben sincs ilyesmi - erősködött a főpap szinte rémülten. - Isten önnel, gróf úr, Isten önnel.

Húsz perccel később őeminenciája fogata a Kismező utca sarkán szembetalálkozott Richelieu úr hintájával, és kis híján beletaszította egy mély gödörbe, amelyet egy ház alapozásához ástak.

A két nemesúr egymásra ismert.

- Ó, hercegem! - mondta Richelieu mosolyogva.

- Ó, herceg úr! - felelte rá Louis de Rohan, ajkára illesztve az ujját.

És továbbrobogtak ellenkező irányban.

XCIII

Richelieu úr felfedezi Nicole-t

Richelieu úr egyenest a Búbosbanka utcába hajtatott, de Taverney úr kis palotájába.

Hála annak a kiváltságnak, amelyen a sánta ördöggel felesben osztozunk, és amelynek révén akármelyik csukott házba könnyűszerrel behatolhatunk, mi előbb tudjuk, mint Richelieu úr, hogy a báró a kandallója előtt ült, lábát az otromba tuskóbakon nyugtatva, amely alatt még izzott a zsarátnok, és lelki prédikációt tartott Nicole-nak, meg-megcirógatva az állát, amit a lány dacos és megvető fintorral fogadott.

Hogy Nicole-nak kedvére lett volna-e a cirógatás a prédikáció nélkül, vagy inkább a prédikációt viselte volna el cirógatás nélkül, azt határozottan nem tudnánk megmondani.

Az úr és a szolgáló fontos témáról értekezett, nevezetesen arról, hogy Nicole bizonyos esti órákban sosem jelentkezik azonnal a csengetésre, mindig akad valami dolga a kertben vagy az üvegházban, s az említett két helyet kivéve, mindenütt hanyagul végzi a dolgát.

Nicole csak tekergette, illegette magát megejtő bájjal, kéjesen, és így válaszolt:

- Hát aztán!... úgy unatkozom itt: nekem azt ígérték, hogy Trianonba megyek a kisasszonnyal!

Mire Taverney kötelességének érezte, hogy irgalmasan megcirógassa az arcát és az állát, bizonyára, hogy megengesztelje.

Nicole folytatta mondókáját, s a vigasztalást elhárítva, siralmas sorsát panaszolta.

- Talán nem így van? - mondta panaszosan. - Itt vagyok bezárva négy undok fal közé; nincs senkim, levegőm is alig; holott én szórakozásról és szép jövőről álmodoztam.

- Ugyan hol? - kérdezte a báró.

- Hol? Hát Trianonban! - válaszolta Nicole. - Trianonban láttam volna az úri társaságot, a fényűző pompát, Trianonban néztem volna az embereket, s mutogattam volna magam.

- Ohó, te kis huncut! - mondta a báró.

- Ej, uram, én is nő vagyok, és érek annyit, mint más!

- Ez nyílt beszéd, a teremburáját! - mondta tompa hangon a báró. - Aki él, nem henyél. Ó, ha fiatalabb lennék, és gazdag!

S nem állhatta meg, hogy elismerő és vágyakozó pillantást ne vessen erre a fiatalos hévre, életerőre, szépségre.

Nicole elábrándozott, majd el-elfogta a türelmetlenség.

- Feküdjék már le, uram - mondta a bárónak -, hadd menjek én is lefeküdni.

- Még valamit, Nicole.

Hirtelen felharsant a bejárati csengő; Taverney összerezzent, Nicole felugrott.

- Ugyan ki lehet az, éjjel fél tizenkettőkor? - kérdezte a báró. - Eriggy, nézd meg, lelkem.

Nicole kiment, hogy kaput nyisson, megkérdezte a látogató nevét, s félig nyitva hagyta az utcai kaput.

Ezen az alkalmas kis nyíláson kisurrant az udvarból egy árnyék, de nem tudott olyan zajtalanul mozogni, hogy a marsall - mert hiszen ő volt az - fel ne figyeljen rá, és meg ne lássa a szökevényt.

Nicole mosolygós arccal kísérte be a vendéget, gyertyával világítva elébe.

- No nézd csak - dörmögte a marsall mosolyogva, s belépve mögötte a szalonba -, Taverney, ez a vén csibész nekem csak a lányát emlegette!

A herceg olyan ember volt, akinek nem kellett kétszer odanéznie, hogy lásson, méghozzá tökéletesen lásson mindent.

A menekülő árnyalakról Nicole-ra terelődött a gondolata; Nicole-ról az árnyalakra. A csinos arcról nyomban kitalálta, hogy mit keresett ott az az árnyalak, és mihelyt meglátta a kis szobalány huncut szemét, fehér fogát és karcsú derekát, már tűnődnie sem kellett hajlamain és jellemén.

Nicole némi szívdobogással jelentette a szalon ajtajából:

- De Richelieu herceg úr!

Meg volt írva, hogy aznap este mindenütt meglepetést okozzon ez a név. A báróra olyan hatással volt, hogy fölkelt a karosszékéből, és ment egyenest az ajtóhoz, nem akarván hinni a fülének. De mielőtt az ajtóhoz ért volna, már meglátta Richelieu urat a folyosó félhomályában.

- A herceg!... - makogta.

- Az bizony, kedves barátom, a herceg, teljes életnagyságban - mondta Richelieu behízelgő hangon. - Nyilván csodálkozik, a minapi látogatás után. Pedig én vagyok az, nincs benne boszorkányság. És most add a kezed, kérlek.

- A herceg úr elhalmoz jóságával.

- Nem vág már az eszed, barátocskám - mondta a vén marsall, odaadva a botját és a kalapját Nicole-nak, és kényelmesen letelepedett egy karosszékben -; begyepesedtél, locsogsz összevissza... kikoptál az úri világból, úgy látom.

- Igazán azt hittem, hercegem - válaszolta Taverney nagyon izgatottan -, hogy a múltkori fogadtatás után nem lehetnek kétségeim.

- Tudod, öreg barátom - válaszolta Richelieu -, te a múltkor úgy viselkedtél, mint egy taknyos gyerek, én meg mint egy vén iskolamester; éppen csak a pálca hiányzott. Most magyarázkodni akarsz, de én megkíméllek tőle; még mondanál valami butaságot, én meg egy másikat válaszul. Ugorjunk a minapból a mai napba. Találd ki, miért jöttem ide ilyen késő este!

- Sejtelmem sincs.

- Hozom a századot, amit tegnapelőtt kértél tőlem, a király megadta a fiadnak... Értsd meg a különbséget, a fenébe is! Tegnapelőtt félig-meddig miniszter voltam: jogtalan lett volna a kérelem; ma azonban, mivel visszautasítottam a tárcát, egyszerűen és simán csak Richelieu vagyok, mint azelőtt, és nevetséges volna, ha nem terjeszteném elő a kérelmet. Kértem, megkaptam, elhoztam.

- Hercegem, ez igaz?...és... részedről ez a nagy jóindulat?...

- Baráti kötelességérzetem természetes folyománya... A miniszter elutasította, Richelieu előterjeszti és megadja.

- Ó, hercegem, elkápráztatsz; hát ilyen hűséges barát volnál?

- Ne szamárkodj!

- És a király, aki így pazarolja rám a jóságát...

- A király nem is tudja, hogy mit csinál, de lehet, hogy csalódom, és nagyon is jól tudja.

- Hogy érted ezt?

- Úgy értem, hogy őfelségének e pillanatban nyilván oka van rá, hogy elrontsa a Dubarryné szája ízét, és te sokkal inkább ennek az oknak, mintsem az én befolyásomnak köszönheted a király jóindulatát.

- Azt hiszed?

- Bizonyos vagyok benne, és én is belesegítek. Tudod, hogy a miatt a nőszemély miatt utasítottam vissza a tárcát.

- Hallottam erről, de...

- De nem hitted el. Mondd csak ki bátran.

- Hát valóban, meg kell vallanom...

- Azt hitted, nincsenek aggályaim, ugye?

- Legalábbis azt hittem, nincsenek előítéleteid.

- Öregszem, barátocskám, és a csinos nőket most már csak érdekből szeretem... Meg aztán más gondjaim vannak... De beszéljünk csak a fiadról, olyan kedves gyerek az.

- De nagyon rosszban van Dubarryval, aki nálad járt, amikor olyan botor módon beállítottam hozzád.

- Tudom, és éppen ezért nem vagyok miniszter.

- Ne beszélj!

- Pedig így van, barátom.

- Azért utasítottad vissza a tárcát, hogy a fiam ne nézzen görbe szemmel rád?

- Ezt, ha mondanám, se hinnéd; nem is így van. Azért vonakodtam, mert Dubarryék, akik először csak a fiad eltávolítását követelték, a végén a legképtelenebb kívánságokkal álltak volna elő.

- Eszerint szakítottál ezzel a népséggel?

- Igen is, meg nem is: ők félnek tőlem, én megvetem őket; kölcsönkenyér visszajár.

- Hősi magatartás, ámde oktalan.

- Ugyan miért?

- A grófnénak nagy a befolyása.

- Ugyan! - mondta Richelieu.

- Hogy mondod ezt!

- Úgy mondom, mint aki érzi, hogy alulmaradt, de alkalomadtán jó helyre rakná az aknát, hogy levegőbe repítsen mindent.

- Látom már, mi az igazság: azért segítesz a fiamnak, hogy borsot törj Dubarryék orra alá.

- Nagyrészt így van, éleslátásod most nem hagyott cserben; fiad a gránát, robbantok vele... De mondd csak, báró, nincs neked egy lányod is?

- De van.

- Fiatal?

- Tizenhat éves.

- Szép?

- Valóságos Vénusz.

- Trianonban lakik?

- Ismered talán?

- Vele voltam az este, és egy órát beszélgettem róla a királlyal.

- A királlyal? - kiáltott fel Taverney, és az arca bíborra gyúlt.

- Személyesen vele.

- A király beszélt az én lányomról, Andrée de Taverney kisasszonyról?

- És majd elnyelte a szemével, kedves barátom, úgy bizony.

- Ó, csak nem?

- Nem szívesen hallod, amit mondok?

- Mármint én?... Nem arról van szó... nagyon megtisztelő a király érdeklődése a leányom iránt... csakhogy...

- Csakhogy mi?

- Egyszóval, a királynak...

- Nincsenek erkölcsi elvei; ezt akartad mondani?

- Isten óvjon, hogy rágalmazzam őfelségét; joga van hozzá, hogy olyan erkölcsi elveket valljon, amilyeneket akar.

- Akkor meg mitől ijedtél úgy meg? Vagy azt hiszed, te tehetsz róla, hogy Andrée kisasszony olyan gyönyörű, és ennek folytán a király olyan szerelmesen kacsingat rá?

Taverney nem válaszolt, csak vállat vont, és mélyen eltöprengett, de Richelieu könyörtelen inkvizítori tekintete belelátott a gondolataiba.

- Jól van, kitaláltam, hogy mit mondanál, ha nem magadban töprengenél, hanem hangosan beszélnél - folytatta a vén marsall, közelebb húzva karosszékét a báróéhoz -; azt mondanád, hogy a király megszokta a züllött társaságot... hogy elkanászodott, amint Porcherons-ban mondanák, s hogy következésképpen amúgy sem mer szemet vetni erre a nemes, szemérmetes és tiszta szívű leányra, sőt, észre sem fogja venni e sokféle báj és kellem kincsesházát... a király csak a kétértelmű tréfákat, a parázna pillantásokat, a varrólánystílust kedveli.

- Nagy ember vagy te, hercegem.

- Miért mondod ezt?

- Mert szóról szóra kitaláltad - mondta Taverney.

- De vallja be, báró - folytatta Richelieu -, ideje volna már, hogy a gazdánk ne kényszerítsen bennünket, nemesurakat, főrendeket, a francia király fegyvertársait, hogy egy alja kurtizán formátlan és gyalázatos kezét csókolgassuk; ideje volna már, hogy megint megbecsüljön bennünket, és ha már Châteauroux márkinét elengedte, akiből még hercegné is lehetett volna, hogy Pompadournénál, egy adóbérlő lányánál és feleségénél kössön ki, majd még tovább süllyedt Dubarrynéig, akit egyszerűen csak Jeannetonnak hívnak, legalább Dubarrynénál maradjon meg, és ne aljasodjék le egy szutykos konyhalányhoz vagy egy falusi debellához; mégiscsak gyalázat, báró, hogy nekünk, akik címeres sisakot viselünk, fejet kelljen hajtanunk holmi nagyszájú némberek előtt.

- Minden szava aranyat ér - mormolta Taverney -, és az is világos, hogy az udvar teljesen kiürül az új módi miatt!

- Ha nincs királyné, nincsenek udvarhölgyek; ha nincsenek udvarhölgyek, nincsenek lovagok; a király kitart egy varrólányt, és a nép ül a trónon, Jeanne Vaubernier kisasszony, párizsi fehérneműkészítő személyében.

- Mindez így van, és mégis...

- Látod, báróm - szakította félbe a marsall -, fennkölt szerep várna egy okos nőre, aki hajlandó volna most uralkodni Franciaországban...

- Az igaz - helyeselt Taverney, és nagyot dobbant a szíve -, csakhogy a hely, sajnos, be van töltve.

- Egy olyan nőre - folytatta a marsall -, akiből hiányzik ezeknek a ringyóknak az aljassága, de megvan benne a vakmerőségük, a számító gondolkodásuk, az éles szemük; olyan nőre, akinek magasra futna fel a szerencsecsillaga, és még akkor is emlegetnék, amikor a monarchiának már se híre, se hamva. Mi a véleményed, báró, elég okos a lányod?

- Nagyon okos, és főként megvan a magához való esze.

- És gyönyörű!

- Ugye?

- Megvan benne az az elbűvölő, érzéki szépség, ami megejti a férfiakat, az az ártatlanság, az a hamvas szűziesség, amely tiszteletet ébreszt még a nőkben is... Óvni kell ezt a kincset, öreg barátom.

- Olyan tűzzel beszélsz róla...

- Hát hogyne! hiszen én is bolondulok érte, és akár holnap feleségül venném, csak ne volnék hetvennégy éves! És legalább jó helyt van ott? Megvan minden kényelme, ami egy ilyen gyönge virágszálnak kell?... Törődj vele, báró: ma este is egyedül ment haza, se szobalány, se vadász nem kísérte, csak a trónörökös egyik inasa világított neki: ez bizony szolgasorsra vall.

- Mit csináljak, herceg? Magad is tudod, hogy nem vagyok Krőzus.

- Akár Krőzus vagy, akár nem, legalább egy szobalány akkor is kell neki, barátocskám.

Taverney felsóhajtott.

- Tudom, hogy kell - mondta -, azazhogy kellene.

- Na és? Nincsen szobalányod?

A báró nem szólt semmit.

- Hát mi a dolga ennek a csinos fruskának - kérdezte Richelieu -, aki veled volt itt az előbb? Csinos is, finom is, mit akarsz még?

- Igen, de...

- Mi baj vele?

- Éppen Trianonba nem küldhetem.

- Miért nem? Én úgy látom, ellentétben veled, hogy nagyon is odavaló; helyre kis szobacicus lesz belőle.

- Nem nézted az arcát, herceg?

- Én? Egyebet se tettem.

- Nézted, és mégsem láttad meg, hogy mennyire hasonlít...

- Kire?

- Kire?... Gondolkozz egy cseppet!... Nicole, jöjjön be!

Nicole belépett; szobalány szokás szerint az ajtónál hallgatózott.

A herceg megfogta a két kezét, és két térde közé vonta a lányt, akit egy cseppet sem ijesztett meg, és egy percig sem zavart a kiélt arisztokrata vetkeztető pillantása.

- Igaz - mondta a herceg -, igaz, valóban hasonlít.

- Most már tudod, kire, és azt is belátod, hogy a véletlen gonosz játéka miatt nem kockáztathatom családunk kedvező helyzetét. Nem nagy öröm, hogy ez a kis fityfiritty Franciaország legelőkelőbb hölgyére hasonlít!

- Hohó - fortyant fel Nicole, kiszabadítva magát, hogy visszanyelveljen de Taverney úrnak -, olyan biztos az, hogy az a kis fityfiritty csakugyan hasonlít arra az előkelő hölgyre?... Van annak az előkelő hölgynek ilyen keskeny válla, ilyen fürge szeme, ilyen kerek térde és ilyen gömbölyű karja, mint ennek a kis fityfirittynek? Mondjon amit akar, báró úr - fejezte be mérgesen -, biztosan mintát vett a másikról, hogy így ócsárol engem!

Kipirult haragjában, és még szebb lett tőle.

A herceg megint megfogta a kecses kacsóját, megint foglyul ejtette a térdét, és sokat sejtető, cirógató tekintettel mondta:

- Báró úr, Nicole-nak nincs párja az udvarnál, ebben biztos vagyok. Ami pedig azt az előkelő hölgyet illeti, elismerem, van köztük némi hasonlóság, de mi most félreteszünk minden hiúságot... Magának csodálatos árnyalatú szőke haja van, Nicole kisasszony; szemöldöke és orra, mint egy királynőé; sebaj! üljön le egy negyedórára a tükör elé, és ez a tökéletlenség - a báró úr ugyanis annak tartja - egyszer s mindenkorra eltűnik. Szeretne Trianonba kerülni, gyermekem?

- Ó! - sóhajtott fel Nicole, lelkének minden vágyakozását belesűrítve ebbe az egytagú szóba.

- El fog menni Trianonba, kedvesem; oda fog menni, és megcsinálja a szerencséjét, semmivel sem csorbítva a másokét. Báró úr, még egy szót.

- Mondja csak, hercegem.

- Eriggy, te kis szépség - mondta Richelieu -, hadd beszélgessünk még egy percig.

Nicole kiment, a herceg odahajolt a báróhoz.

- Azért sürgetlek ennyire ezzel a szobalánnyal, mert örömöt akarok szerezni a királynak. Őfelsége nem szereti a nyomort, és nem húzódozik a bájos kis fruskáktól. Értjük egymást, ugye?

- Hadd menjen Nicole Trianonba, ha az a véleményed, hogy a király kedvét leli benne - felelte a báró szatírmosolyával.

- Ha megengeded, mindjárt magammal is viszem, van hely a kocsiban.

- Csak ne hasonlítana úgy a trónörökösnére... Erre gondolni kellene, herceg.

- Már gondoltam rá. Ez a hasonlóság egy negyedórán belül eltűnik Rafté kezében. Erről felelek... írj néhány sort a lányodnak, báró, írd meg neki, milyen fontosnak tartod, hogy állandó szobalánya legyen, s hogy a szobalányt Nicole-nak hívják.

- Azt hiszed, tényleg olyan fontos, hogy Nicole-nak hívják?

- Azt.

- És Nicole-on kívül, más?...

- Nem töltené be olyan jól ezt a szerepet; szavamra, ez a véleményem.

- Akkor máris írok.

A báró azon nyomban megírta a levelet, és odaadta Richelieu-nek.

- És az útbaigazítások, herceg?

- Majd én eligazítom Nicole-t. Okos lány?

A báró elmosolyodott.

- Szóval, rám bízod... ugye? - kérdezte Richelieu.

- Te kérted, herceg, én neked adtam; a többi a te dolgod; tégy vele, amit akarsz.

- Kisasszony, jöjjön velem - mondta a herceg, fölemelkedve -, de szaporán.

Nicole-t nem kellett biztatni. Engedélyt sem kérve a bárótól, öt perc alatt összeszedte kis motyóját, és könnyedén, mint a madár, fellibbent őméltósága kocsisa mellé a bakra.

Richelieu ekkor elbúcsúzott barátjától, aki nem győzött hálálkodni neki, hogy így megtámogatta Philippe de Taverney dolgát.

Andrée-ról egy szó sem esett: ez több volt, mintha beszéltek volna róla.

XCIV
Átváltozások

Nicole azt se tudta, hová legyen örömében; odahagyni Taverneyt Párizsért nem volt akkora boldogság, mint Párizst Trianonnal cserélni fel.

Richelieu úr kocsisához olyan kedves volt, hogy másnap már csak az új szobalányról beszéltek a valamennyire is rangosnak számító párizsi és versailles-i kocsiszínekben és előszobákban.

Amikor megérkeztek a Hannover palotába, Richelieu úr kézen fogta a lánykát, és maga kísérte fel az első emeletre, ahol már várta Rafté, aki éppen garmadával gyártotta a leveleket őméltósága nevében.

Mivel a marsall úr foglalatosságai között a háború játszotta a legnagyobb szerepet, Rafté, legalábbis elméletben, olyan ügyes stratégává képezte ki magát, hogy Polübiosz és Folard lovag, ha még élnek, bizonyára boldogan olvastak volna egy-egy feljegyzést az erődítésekről és a hadmozdulatokról, amelyekről Rafté hetenként beszámolt.

Rafté úr éppen egy földközi-tengeri háború tervét dolgozta ki az angolok ellen, amikor a marsall belépett, és így szólt hozzá:

- Ide figyelj, Rafté, nézd meg ezt a lánykát.

Rafté odanézett.

- Nagyon kedves, méltóságos uram - mondta, és sokatmondón csücsörített hozzá.

- Jó, jó, de a hasonlóság?... Én a hasonlóságról beszélek, Rafté!

- Ejnye! Csakugyan! A kutyafáját!

- Ugye, te is látod?

- Hihetetlen! Ezzel vagy pórul jár, vagy nagy szerencséje lesz.

- Inkább az előbbi; de mi majd teszünk róla; a haja szőke, amint látja, Rafté; de az nem okoz gondot, ugye?

- Csak meg kell festeni feketére, méltóságos uram - felelte Rafté, aki megszokta már, hogy kiegészítse a gazdája gondolatait, sőt, hogy gyakran ő gondolkozzék helyette.

- Gyere az öltözőmbe, kicsikém - mondta a marsall -; ez az úr ügyes ember, és átváltoztat téged Franciaország legszebb és legfelismerhetetlenebb szobalányává.

És csakugyan, azzal az oldattal, amellyel a marsall minden héten feketére festette a parókája alatt ősz haját - hiú ember lévén ugyanis gyakran szédítette ezzel a könnyűvérű hölgyikéket -, Rafté tíz perc leforgása alatt szurokfeketére varázsolta Nicole hamvas szőkeségét; azután sűrű, szőke szemöldökén húzogatott végig egy tűt, amelyet bekormozott a gyertya lángján; e műveletek nyomán a vidám lányarc olyan különös kifejezést öltött, a fürge és csillogó szemekben olyan izzó, s olykor fenyegető tűz égett, hogy az ember azt hitte volna, tündért varázsoltak elő a bűvös szelencéből, ahol eddig fogva tartotta a varázsló.

- Most pedig, szépségem - mondta Richelieu, tükröt nyomva az elképedt Nicole kezébe -, nézze meg, hogy milyen szép lett, s hogy mily kevéssé hasonlít az eddigi Nicole-hoz. Most már ne tartson semmitől, megalapozhatja a szerencséjét.

- Ó, méltóságos uram! - kiáltott fel a lány.

- Így van, ahogy mondom, csak értsük meg egymást.

Nicole elpirult és lesütötte a szemét; nyilván arra várt a kópé, hogy most meghallja azokat a szép szavakat, amelyeknek Richelieu úr olyan nagy mestere volt.

A herceg megértette, s hogy elejét vegye minden félreértésnek, így folytatta:

- Üljön ebbe a karosszékbe, gyermekem, Rafté úr mellé; jól nyissa ki a fülét, és figyeljen rám... Ó! Rafté úr nem zavar bennünket, ne féljen; sőt, majd ő is véleményt nyilvánít. Figyel rám, ugye?

- Igen, méltóságos uram - hebegte Nicole, szégyenkezve, hogy így félrevezette a hiúsága.

Richelieu úr egy jó óra hosszat beszélgetett Nicole-lal és Raftéval; utána a herceg elküldte a lánykát, hogy feküdjék le a többi szobalányokkal.

Rafté visszatért a hadászati dolgozatához, Richelieu úr pedig nyugovóra tért, miután átfutotta a leveleket, amelyek hírt adtak a vidéki parlamentek áskálódásairól d'Aiguillon úr és a Dubarry-klikk ellen.

Másnap reggel, egyik címer nélküli kocsija elvitte Nicole-t Trianonba, ott kirakta a rácsos kapu mellett kis motyójával együtt, és eltűnt.

Nicole, miután megtudakolta a járást, emelt fővel, felszabadultan és reménykedő tekintettel zörgetett be a vendégház kapuján.

Délelőtt tíz óra volt, Andrée már felkelt és felöltözött, s éppen levelet írt atyjának, hogy tájékoztassa az előző napi örvendetes újságról, amelynek, mint mondtuk, Richelieu már személyesen megvitte a hírét.

Olvasóink emlékeznek rá, hogy a kis trianoni kertből kőtornác visz a kápolnához; továbbá, hogy a kápolna szintjéről lépcső visz jobbra, az első emeletre, vagyis a szolgálattevő hölgyek szobáihoz, amelyek előtt a kertre néző, hosszú, megvilágított folyosó húzódik.

Andrée szobája balról nyílt, elsőnek a folyosóról. Elég tágas helyiség volt, a nagy istállóudvar felől bőven kapott fényt, előtte egy kisebb szoba nyílt, jobbról és balról egy-egy kamrácskával.

Ez a szoba, amely egy fényes udvar vendégeinek szokásos életmódjához képest eléggé szűkös volt, a palotát benépesítő embersereg állandó zsivajgása után nagyon lakályos és nagyon barátságos menedéknek bizonyult. A becsvágyó lélek nyugalmat talált itt, hogy megemésszе a nap folyamán elszenvedett sérelmeket és csalódásokat; de megpihenhetett itt, a csöndességben és a magányban, azaz a nagyságoktól elszigetelten, az alázatos és merengő lélek is.

Aki áthaladt ezen a tornácon, és fölment a kápolnai lépcsőn, az kívül hagyta az alárendeltséget, a kötelességeket, a szereplést. Csak a kolostorban honol ilyen nyugalom, csak a börtönben van ilyen anyagi függetlenség. A rabszolga a kastélyból úrként tért meg vendégházi szobájába.

Az olyan szelíd és büszke lélek, amilyen Andrée volt, megtalálta a számítását ezekben az apró előnyökben; nem mintha a csalódott nagyravágyást vagy a kielégítetlen képzelet gyötrelmeit kellett volna kipihennie; Andrée szabadabban tudott gondolkozni szobájának szűk négyszögében, mint a fényűző trianoni termekben, ahol rettegésig fokozódó félelemmel lépkedett a mozaiklapokon.

Innen, ebből a homályos zugból, ahol olyan otthonosan érezte magát, zavartalanul elvonultathatta szeme előtt mindazokat a hatalmasságokat, akik napközben elkápráztatták. Virágai között, csembalójával, német könyvei társaságában, amelyek oly meghitt barátai a szívükkel olvasó embereknek, Andrée bátran nézett szembe a sorssal, nem félt tőle, hogy bánattal sújtja vagy megfosztja örömétől.

- Ezen a helyen - mondogatta, amikor esténkint, napi munkájából hazatérve, magára öltötte szélesen redőzött háziköntösét, s megkönnyebbült lélekkel és szabadon fellélegzett -, ezen a helyen nagyjából mindenem megvan, ami halálomig elkísér. Talán leszek még gazdagabb, de szegényebb soha; mindig lesz virág, zene és egy szép könyv, amely felüdíti a magányos lelket.

Andrée-nak engedélye volt rá, hogy otthon étkezzék, amikor kedve tartja. Nagyra becsülte ezt a kedvezményt. Ily módon délig a szobájában maradhatott, hacsak nem hívatta a trónörökösné, hogy felolvasson neki vagy elkísérje délelőtti sétájára. Hogy ilyen szabad volt, szép délelőttökön kisétált egy könyvvel, és egyedül járta a nagy erdőséget, amely Trianontól Versailles-ig húzódik; kétórás séta, elmélkedés és ábrándozás után hazatért ebédelni, s gyakran se urat, se szolgát, se embert, se libériát nem látott.

Amikor a hőség már átszüremlett a sűrű lombokon, Andrée-nak ott volt a hűvös szobácskája, amely kétfelől is szellőzött: az ablakon és a folyosói ajtón át. Karton huzatú, keskeny pamlag négy székkel, kerek mennyezetű, szűzi ágy az ülőbútor anyagából készült függönnyel, a kandallón két kínai váza, egy négyszögletes, rézlábú asztal: ez volt az a kis világmindenség, amely magába zárta Andrée reményeit, és határt szabott vágyainak.

Mint mondottuk, a lányka a szobájában ült, és atyjának írt, amikor a folyosói ajtó felől halk kopogtatásra lett figyelmes.

Látva, hogy az ajtó kinyílik, fölnézett, és meglepetésében halkan felsikoltott, amikor az előszobái ajtóban feltűnt a belépő Nicole ragyogó ábrázata.

XCV

Az egyiknek öröm, a másiknak üröm

- Jó napot, kisasszony, én vagyok az - köszönt Nicole jókedvű meghajlással, noha nem minden szorongás nélkül, mivel ismerte úrnője természetét.

- Hát maga hogy kerül ide? - kérdezte Andrée, s a tollat is letette, hogy jobban figyeljen minden elhangzó szóra.

- A kisasszony ottfelejtett; én meg eljöttem.

- De ha én ottfelejtettem, kisasszony, nyilván okom is volt rá. Ki engedte meg, hogy idejöjjön?

- Természetesen a báró úr, kisasszony - mondta Nicole, s egy kissé csalódottan vonta össze szép szemöldökét, amelynek feketeségét Rafté úr jótevő kezének köszönhette.

- Atyámnak szüksége van magára Párizsban, nekem meg csak útban volna itt... Menjen szépen vissza, leányom.

- Ej, hiszen a kisasszonynak nincs itt senkije... És én még azt hittem, hogy a kisasszony ragaszkodik hozzám!... Hiába, így jár az ember, ha szeret valakit - tette hozzá bölcselkedve.

És a szép szemek erőlködtek, hogy könnyet sajtoljanak a szempillákra.

A szemrehányás elég szívhez szóló és megható volt ahhoz, hogy részvétet ébresszen Andrée-ban.

- Leányom - mondta -, engem itt kiszolgálnak, és nem tehetem meg, hogy a trónörökösné házát még egy éhes szájjal terheljem.

- Ó, nem olyan nagy az a száj! - jegyezte meg Nicole megvesztegető mosollyal.

- Akkor sem, Nicole; nem maradhatsz itt.

- A hasonlóság miatt? - kérdezte a lány. - Hát nem nézte meg az arcomat a kisasszony?

- Tényleg, mintha megváltoztál volna.

- Meghiszem azt! Egy fényes uraság jött hozzánk tegnap, ugyanaz, aki rangot járt ki Philippe úrnak, s látva, hogy a báró úr szomorkodik, amiért a kisasszony szobalány nélkül maradt, elmondta neki, hogy mi sem könnyebb, mint engem fehérről feketére változtatni. Magával vitt, fodrász kezére adott, amint látható, és most itt vagyok.

Andrée elmosolyodott.

- Hát annyira ragaszkodol hozzám - kérdezte -, hogy mindenáron bezáratod magad Trianonba, ahol szinte fogoly vagyok magam is?

Nicole gyorsan körülpillantott, mindent látó szemmel.

- Ez a szoba nem valami vidám - mondta -; de csak nem lakik itt örökké a kisasszony?

- Én nem, az igaz - válaszolta Andrée -, hanem te.

- Hogyhogy én?

- Te nem fogsz a trónörökösné szalonjába járni; te nem veszel részt a játékban, a sétákon, a társalgásban; te örökké itt leszel, és halálosan unatkozni fogsz.

- Ó, bizonyára van itt valahol egy ablakocska - mondta Nicole -; csak lehet látni valamit ebből a fényes társaságból, ha máshonnét nem, hát egy ajtómélyedésből. Aki lát, azt meg is láthatják... Több nem kell nekem; miattam ne fájjon a feje.

- Ismétlem, Nicole, nem tarthatlak itt, hacsak utasítást nem kapok rá.

- Kitől?

- Atyámtól.

- Ez az utolsó szava?

- Igen, ez az utolsó szavam.

Nicole elővette a gallérkájából de Taverney báró úr levelét.

- Nahát akkor - mondta -, mivel hasztalan minden könyörgésem és fogadkozásom, nézzük, hátha ennek az ajánlásnak lesz foganatja.

Andrée elolvasta a levelet, amely így szólt:

Jól tudom, kedves Andrée-m, és mások is figyelmeztettek rá, hogy Trianonban nem él azon a szinten, amit rangja parancsolóan megkövetel; szüksége volna két szobaalányra és egy kísérő inasra, mint ahogy nekem is kellene vagy húszezer franknyi évjáradék; de mint ahogy én is beérem ezer frankkal, kövesse példámat, és fogadja fel Nicole-t, aki egymaga felér annyi cseléddel, amennyire szüksége volna.

Nicole szemfüles, okos és alkalmazkodó; egykettőre beletanul majd a helyi hangnembe és a szokásokba; nem ösztökélni, hanem inkább fékezni kell a buzgalmát. Tartsa hát magánál, és ne higgye, hogy áldozatot hozok ezzel. Ha mégis ilyen gondolata támadna, hadd áruljam el, hogy Őfelsége, amikor meglátta magát, kegyelmesen gondolt ránk, és - amint egy bizalmas barátomtól tudom - megjegyezte, hogy maga nem öltözködik és nem él a rangjához illő módon. Ezt tartsa az eszében, ez roppantul fontos dolog.

Szerető atyja

Andrée fájdalmas megdöbbenéssel olvasta ezt a levelet.

Ennélfogva, új szerencséjében is nyomon követi a szegénység, amelyet egyedül ő nem érzett fogyatékosságnak, holott mindenki úgy hányta a szemére, mintha szégyellni való dolog volna.

Már-már azon volt, hogy dühösen összetöri a tollat, széttépi a megkezdett levelet, és magasztos filozófiai eszméktől csöpögő tirádát kanyarít helyette, amit szíves örömest aláírna akár Philippe is.

De aztán maga előtt látta a bárót, amint gúnyos mosollyal olvassa a remekművét, és mindjárt lelohadt nagy felbuzdulása. Ezért aztán beérte annyival, hogy a báró intelmeire válaszul még egy bekezdést illesszen a trianoni újságokról szóló beszámolóhoz.

Atyám, éppen most jött meg Nicole; magamnál tartom, amint kívánja; de amit róla írt, az ijesztő. Azt hiszi, hogy ezeknek az udvari páváknak a szemében nem leszek ugyanolyan nevetséges ezzel a kis falusi cselédlánnyal, mint amikor egyedül voltam? Nicole is boldogtalan lesz, ha látja, hogy megaláznak, és a végén majd rám fog neheztelni érte; itt a szolgák is aszerint büszkék vagy alázatosak, hogy bőségben vagy szegénységben él-e a gazdájuk. Őfelsége észrevételéhez pedig csak

annyit szeretnék hozzáfűzni, atyám, hogy a király sokkal okosabb, semhogy azért haragudjék rám, amiért nem játszom a nagyúri dámát, annál pedig sokkal jobb szívű Őfelsége, hogy megjegyzéssel vagy bírálattal illesse szegénységemet, ahelyett, hogy könnyítene helyzetemen, amit atyám neve és kipróbált hűsége igazolna mindenkinek a szemében.

Így hangzott a lány válasza, és valljuk meg, hogy ez a mesterkéletlen őszinteség, ez a nemes büszkeség könnyedén elbánt kísértőinek ravaszságával és romlottságával.

Nicole-ról nem ejtett több szót Andrée; magánál tartotta; Nicole pedig olyan lelkesen és jókedvűen, aminek csak ő tudta az okát, mindjárt fel is állított egy kis ágyat az előszobából jobbkézt nyíló fülkében, és összehúzta magát, levegővé vált, eltűnt, hogy szerény kis vackából semmivel se zavarja úrnőjét, úgy tett, mintha azt a rózsaszirmot akarná utánozni, amelyet a perzsa tudósok valaha egy vízzel színültig töltött vázába ejtettek, meg akarván mutatni, hogy lehet még beletenni valamit, anélkül, hogy kicsordulna a folyadék belőle.

Andrée egy óra tájban ment át a kastélyba. Sosem öltöztették fel még ilyen gyorsan és ilyen csinosan. Nicole felülmúlta önmagát: csak úgy buzgott benne a kedvesség, figyelmesség és jóindulat, míg úrnője körül forgolódott.

Amikor de Taverney kisasszony eltűnt a színről, Nicole úgy érezte, hogy most ő az úr a házban, és tüzetesen körülnézett. Nem hagyott ki semmit, apróra átvizsgált mindent, a levelektől a pipereeszközökig, a kandallótól a fülkék legrejtettebb zugáig.

Azután kinézett az ablakon, hogy körülszimatoljon a szomszédságban.

Odalent, a téres udvaron a lovászlegények csutakolták és vakarták a trónörökösné parádés lovait. Lovászlegények, fuj! Nicole elfordította a fejét.

Jobbra ablaksor, egy szinten Andrée ablakával. Itt-ott megjelent egy-egy fej, szobalányok és padlófényesítők feje. Nicole ajkbiggyesztve fordult másfelé.

Szemközt, egy tágas teremben, ének- és zenemesterek próbálták a kórussal és a zenekarral Szent Lajos miséjét.

Nicole portörlés közben maga is dalolgatni kezdett, elvonva a mesterek figyelmét, mire a kóristák büntetlenül énekelhettek hamisan.

De ez az időtöltés nem sokáig elégítette ki Nicole kisasszony becsvágyát; miután a tanítókat és tanítványaikat kellőképpen felingerelte és összezavarta, áttért a felső emeletre. Ott minden ablak csukva volt; egyébként az volt a padlástér.

Nicole folytatta a porolást; kisvártatva kinyílt az egyik padlásablak, de valamilyen fortélyos módon, mivel látni nem lehetett senkit.

Pedig csak kinyitotta valaki azt az ablakot; és az a valaki meglátta Nicole-t, de nem maradt ott, hogy nézze, ami igazán szemtelenség volt tőle.

Legalábbis Nicole így gondolta. És hogy kellő alapossággal tanulmányozhassa annak a szemtelennek az arcát, mivel úgyis nagyon szeretett tanulni, Nicole térült-fordult Andrée szobájában, s máris ott volt megint az ablaknál, hogy fölnézzen a padlásszobára, azaz, hogy belenézzen abba a nyitott szembe, amely oly tiszteletlenül elbújt előle, elrejtve szembogarát. Egyszer, ahogy előbbre lépett, mintha meg is látott volna egy visszahúzódó alakot... De olyan hihetetlennek tűnt, hogy maga sem hitte el.

Másodszor már majdnem bizonyos volt benne, mivel a hátát is látta a menekülőnek, akit váratlanul ért, hogy ő hamarább ment vissza az ablakhoz.

Nicole ekkor cselhez folyamodott: elrejtőzött a függöny mögött, de az ablakot tárva hagyta, hogy gyanút ne keltsen.

Sokáig kellett várakoznia; végre mégis meglátta a fekete hajat, majd a félénk kezet, amely az óvatosan kihajló törzset támasztotta meg; azután láthatóvá vált az egész alak: Nicole majd hanyatt esett, és megrántotta a függönyt.

Gilbert arca nézett le a padlásszobából.

Gilbert észrevette a meglebbenő függönyt, rájött, hogy becsapták, és többet nem mutatkozott.

Sőt, bezárult a padlásablak is.

Nem kétséges, hogy Gilbert meglátta Nicole-t; megdöbbent tőle. Meg akart bizonyosodni az ellenség jelenlétéről, s látva, hogy felfedezték, zavarodottan és dühösen menekült.

Nicole legalábbis így magyarázta a jelenetet, és tökéletesen igaza volt; nem is lehetett másként magyarázni.

Gilbert az ördögöt is szívesebben látta volna, mint Nicole-t: rettenetesen megijedt, amikor felbukkant előtte ez a titkos megfigyelő. Mindig is élt benne a félelem csírája, hiszen a lány ismerte a Búbosbanka utcai kert titkát.

Gilbert ijedten menekült, de több is volt ez, mint ijedtség, harag volt benne, veszekedett düh.

„Mi hasznom belőle - gondolta -, hogy ostoba módon lelepleztem, s a tetejébe milyen büszke voltam rá!... Hogy szeretője volt ott, az már a múlté, azért nem fogják itt elzavarni; de ha ő előáll vele, hogy én mit csináltam a Búbosbanka utcában, akkor nekem Trianonban befellegzett... Nem én fogtam meg őt, hanem ő fogott meg engem... Megpukkadok!”

Emésztő hiúsága még fokozta gyűlöletét, s pusztító erővel égette bele magát a vérébe.

Úgy érezte, hogy Nicole, pusztán azzal, hogy megjelent abban a szobában, ördögi kacajjal kiűzte onnét azokat a boldog ábrándokat, amelyeket Gilbert naponként küldött oda a padláshelyiségéből a fohászaival, a lángoló szerelmével és a virágaival. Gilbert-nek eddig bőven volt min gondolkoznia, és Nicole még álmában sem jutott eszébe; vagy talán csak elhessegette magától a képét, mert úgy iszonyodott tőle? Ezt nem tudnánk megmondani. Azt azonban bizonyossággal állíthatjuk, hogy Nicole látványa szerfölött kellemetlenül lepte meg Gilbert.

Határozottan érezte, hogy előbb vagy utóbb kitör kettőjük között a háborúság; Gilbert azonban, előrelátó és politikus elme lévén, nem akart háborúzni addig, amíg biztos nem volt benne, hogy azt a háborút keményen végigharcolja és meg is nyeri.

Elhatározta tehát, hogy a halottat játssza mindaddig, amíg kedvező alkalom nem kínálkozik a feltámadásra, vagy amíg Nicole, akár gyengeségből, akár kénytelenségből olyan lépésre nem szánja el magát, amellyel feladni kényszerül hadállásait.

Éppen ezért nyitva tartotta a szemét és a fülét, ha Andrée-ról volt szó, de mindig nagyon óvatosan és nagyon vigyázva, hogy továbbra is tudjon mindent, ami az első szobában történik, de Nicole még véletlenül se találkozhassak vele a kertben.

Nicole szegény nem volt feddhetetlen, de még ha a jelenben az lett volna is, a múltjában mindig akadt botránykő, amelyben könnyen megbotolhatott most is.

Egy hét múlva ez is megtörtént. Gilbert, aki éjt nappá téve leskelődött, a végén meglátott a rácsos kapu előtt egy tollforgót, amely nem volt számára ismeretlen. Ez a tollforgó nem tágított Nicole-tól, mivelhogy Beausire úré volt, aki az udvar példáját követve Párizsból Trianonba költözött.

Nicole sokáig játszotta a szívtelent, sokáig hagyta, hogy Beausire úr vacogjon a hidegben vagy főjön a napon, miközben Gilbert-t kétségbe ejtette ez az erényesség; azonban egy szép estén, miután Beausire úr bizonyára átlépte az ékes jelbeszéd határait és az ékesszóláshoz folyamodott, Nicole kihasználta az alkalmat, hogy Andrée a kastélyban vacsorázik de Noailles-néval, és kiment Beausire úrhoz, aki segített barátjának, az istállómesternek betörni egy ír pónit.

Az udvarból kimentek a kertbe, a kertből pedig a sötét fasorba, amely Versailles-ba vezet.

Gilbert a nyomra bukkanó tigris vérszomjas örömével követte a szerelmespárt. Megszámlálta, hányat lépnek, hányat sóhajtanak, fejben tartott minden szót, amit hallott tőlük, és hihetőleg elégedett volt az eredménnyel, mert másnap, minden félelemtől megszabadulva, dudorászva és jókedvűen kiállt a padlásablakába, egy cseppet sem tartva tőle, hogy Nicole meglátja, sőt, szemmel láthatóan kereste a tekintetét.

Nicole úrnőjének hímes selyemkesztyűjét javítgatta; az énekszóra felkapta a fejét, és meglátta Gilbert-t.

Először megvetően elbiggyesztette az ajkát, aztán olyan zord képet vágott, hogy egy mérföldről látszott róla az utálkozás... Gilbert azonban olyan különös mosollyal állta ezt a tekintetet, és fogadta az ajkbiggyesztést, olyan kihívóan viselkedett és dudorászott tovább, hogy Nicole lehajtotta a fejét, és elpirult.

„Megértette - gondolta magában Gilbert -; csak ezt akartam."

Azután még többször eljátszotta ugyanezt a játékot, és most Nicole-t fogta el a félsz; a végén már kívánta, hogy találkozhasson Gilbert-rel, és megszabadítsa a szívét attól a nyomasztó tehertől, amelyet a fiatal kertész gúnyos nézése hengerített rá.

Gilbert észrevette a szándékát. Nem érthette félre sem a halk köhintéseket, amelyek mindig felhangzottak az ablaka alatt, amikor Nicole ott tudta őt a padlásszobájában; sem a folyosói jövés-menését, valahányszor arra számított a lány, hogy ő hamarosan le- vagy felmegy a lépcsőn.

Egy ideig élvezte a diadalt, amelyet csakis erős jellemének és okos viselkedésének tulajdonított. Nicole addig leskelődött utána, hogy egyszer meglátta, amint megy fel a lépcsőn: megszólította, de Gilbert nem válaszolt.

A lányt azonban nem hagyta nyugodni a kíváncsiság vagy a félelem; egy este levetette Andrée-tól örökölt csinos papucskáját, és remegő szívvel felsurrant a padlástérbe, amelynek a végében nyílt Gilbert ajtaja.

Még elég világos volt, hogy Gilbert, aki felneszelt a lány jöttére, jól láthassa Nicole-t a deszkalapok illesztékein vagy inkább hézagain át.

A lány bezörgetett az ajtaján, mivel tudta, hogy a fiú odabent van.

Gilbert nem válaszolt.

Pedig nagy volt a kísértés. Most megalázhatta volna a lányt, aki így tér vissza hozzá bocsánatot kérni. Magányában minden éjjel felidézte a vérforraló és didergető emléket, ahogy ott állt a taverneyi szoba ajtaja előtt, szeme a kulcslyukon, és falta ennek a kéjvágyó lánynak megejtő szépségét; Gilbert-t úgy feltüzelte a hiú önérzet, hogy a keze már-már elhúzta a reteszt, amelyet előrelátásból és óvatosságból rátolt az ajtóra, hogy meg ne lephessék.

„Nem - mondta magában - nem; csak számításból jött ide; a kényszerűség és az érdek hozta, könyörögni. Ő nyerne valamit; de ki tudja, mit vesztenék én?"

S így okoskodván, visszahúzta a kezét. Nicole még koppantott kettőt-hármat az ajtón, aztán elment, összevonva a szemöldökét.

Gilbert tehát megtartotta előnyös hadállásait; Nicole szüntelenül újabb cseleken törte a fejét, nehogy teljesen megfosszák minden előnytől. Végül a sok fejtörés és cselvetés mindössze azt eredményezte, hogy a két hadviselő fél egy este pár szót váltott a kápolna ajtajában, ahol véletlenül egymásba botlottak.

- Na nézd csak! Jó estét, Gilbert úr; hát maga itt van?

- Jó estét, Nicole kisasszony; maga is Trianonban van?

- Amint látja; a kisasszony szobalánya vagyok.

- Én meg kertész.

Ekkor Nicole kecses meghajtással búcsúzott el Gilbert-től, aki udvari ember módjára köszöntötte; aztán elváltak.

Gilbert fölfelé indult az előbb, s most látszólag folytatta útját.

Nicole lefelé indult, és ment tovább; Gilbert azonban lesettenkedett a lépcsőn, s macska-léptekkel követte Nicole-t arra számítva, hogy Beausire-rel van találkája.

Csakugyan egy férfialak várakozott a fasor árnyékában; Nicole odalépett hozzá; olyan sötét volt már, hogy Gilbert nem tudta megállapítani, Beausire-e az vagy sem, de a hiányzó toll-forgó felkeltette a kíváncsiságát, s amikor Nicole visszatért a lakásába, ő utánaeredt a férfinak, és a trianoni kapuig kísérte.

Nem Beausire úr volt az, hanem egy öregebb, sőt, öreg ember, arisztokratikus külsejű, s öregségére is ruganyos mozgású; Gilbert, közeledve hozzá, arcátlan merészséggel szinte az orra előtt lépett el, és felismerte de Richelieu herceget.

„A teremtésit - gondolta -, az alhadnagy után Franciaország marsallja! Nicole kisasszony felfelé törtet!”

XCVI

A parlamentek

Míg a trianoni hársak alatt és virágok között így érlelődtek és bontakoztak ki az alantas cselszövések, izgalommal töltve meg e kis világ kis élősdijeinek életét, a város nagy cselszövései fenyegető viharként lebbentették meg kiterjesztett szárnyukat Thémisz palotája fölött, mint ahogy Jean Dubarry írta, mitológiai hasonlattal élve, a húgának.

A parlamentek, a hajdani francia ellenzék korcs maradványai fellélegeztek egy kissé XV. Lajos szeszélyes keze alatt; mióta azonban pártfogójuk, Choiseul elbukott, érezték a közeledő veszélyt, és megpróbáltak olyan erélyesen szembeszállni vele, amennyire csak helyzetük engedte.

Minden nagy megrázkódtatás személyi kérdéseken robban ki, mint ahogy a hadseregek összecsapása is elszigetelt lövöldözéssel kezdődik.

Azóta, hogy La Chalotais, d'Aiguillont megtámadva, megszemélyesítette a harmadik rend harcát a feudális hatalom ellen, a közvélemény nem tágított, és nem tűrte, hogy más mederbe tereljék a kérdést.

A király ugyanis, akit a bretagne-i parlament és az egész ország parlamentjei elárasztottak többé vagy kevésbé meghunyászkodó hangú és gyermeteg feliratakkal, Dubarryné közreműködése révén a feudális urakat támogatta a harmadik rend ellen, amikor d'Aiguillon urat nevezte ki a királyi könnyűlovasság parancsnokának.

Jean Dubarry fogalmazta meg pontosan a helyzetet: nagy pofon volt ez a parlamenti „kedvelt és hűséges tanácsadóink" arcára.

Hogyan fogadják majd ezt a pofont? Ezt kérdezte a nemesség és a polgárság minden áldott reggel, amikor a nap felkelt.

A parlamenti urak okos emberek, és ott is világosan látnak, ahol mások csak a káoszt látják.

Először is alaposan megtanácskozták egymás között a pofon körülményeit és hatását; majd miután úgy döntöttek, hogy a pofon valóban elcsattant, az alábbi végzést hozták:

> *A parlament vizsgálja meg a volt bretagne-i kormányzó magatartását, és hozzon határozatot.*

De a király azzal hárította el a döfést, hogy rendeletileg megtiltotta az országnagyoknak és a királyi hercegeknek, hogy betegyék a lábukat a parlament épületébe, és részt vegyenek bármiféle vizsgálaton, amely d'Aiguillon úr ellen folyik. Az érintettek engedelmeskedtek a parancsnak.

Ekkor a parlament, eltökélve, hogy maga lát munkához, határozatot hozott, amelyben d'Aiguillon herceget súlyos gyanúval, sőt becsületsértő cselekményekkel terheltnek nyilvánította ki, és mint országnagyot felfüggesztette országnagyi hivatalának gyakorlásától mindaddig, míg a főrendi bíróságon megtartott tárgyaláson, a királyság törvényeiben és rendeleteiben megszabott formák és ünnepélyes külsőségek között, *amelyeket semmi sem pótolhat*, a becsületét sértő vádak és gyanúk alól tökéletesen tisztára nem mossa magát.

De egy ilyen határozat, amelyet a parlamentben hoztak meg az érdekeltek előtt, majd belajstromoztak, önmagában véve nem ért semmit: kellett még hozzá a nyilvánosság, a közvélemény fóruma; kellett hozzá az a botrány, amitől a gúnydalok sosem rettennek vissza Franciaországban, ahol gúnydalok irányítják az eseményeket és az embereket. A parlamenti határozatot a gúnydal hatalmával kellett felfegyverezni.

Párizsnak nem volt hőbb vágya, mint egy jó botrány: ez az örökké forrongó Párizs, amely sem az udvart, sem a parlamentet nem nagyon szívelte, alig várta már, hogy végre jól kinevethesse magát valamin, miután csak a könnyét hullatta száz esztendőn át.

A határozatot tehát meghozták, annak rendje és módja szerint; a parlament biztosokat nevezett ki, hogy személyesen ellenőrizzék a kinyomtatását. Tízezer példányt húztak le belőle, a szétosztását percek alatt megszervezték.

Ennek végeztével, minthogy szabály szerint a fő érdekeltet is tájékoztatni kellett, hogy a bíróság mit művelt vele, ugyanezek a biztosok átvonultak d'Aiguillon herceg úr palotájába, aki halaszthatatlan ügyben éppen akkor érkezett Párizsba.

Ez a halaszthatatlan ügy pedig nem volt más, mint egy már nagyon is időszerű, őszinte és nyílt eszmecsere a herceg és bácsikája, a marsall között.

Hála Rafténak, egy órán belül egész Versailles megtudta, hogy a vén herceg milyen hősiesen ellene szegült a király parancsának, amely Choiseul tárcájára vonatkozott. Hála Versailles-nak, egész Párizs és egész Franciaország megtudta az újságot; ennélfogva de Richelieu urat pajzsra emelte a népszerűség, ő pedig, népszerűsége magaslatáról sorra lődözte politikai nyilait Dubarrynéra, sőt saját kedves unokaöccsére is.

Az ekkor már nagyon népszerűtlen d'Aiguillon helyzete semmiképpen sem volt rózsás. A marsall, akit a nép gyűlölt, de rettegett is, mivel a XV. Lajos alatt még tisztelt és tiszteletre méltó nemesi hatalom eleven megtestesülését látta benne; a marsall, aki olyan állhatatlan volt, hogy irgalmatlanul lepocskondiázta a maga választotta pártot is, ha úgy hozta a helyzet, vagy ha egy szellemes mondásra nyílt lehetősége; egyszóval, Richelieu ellenségnek ugyancsak kellemetlen volt; annál is inkább, mert mindig a végére tartogatta ellenség mivoltának a legkomiszabb oldalát, amelyet ő meglepetésnek nevezett.

D'Aiguillon herceget, azóta, hogy Dubarrynéval találkozott, két találat érte a páncélján. Mivel tudta, hogy Richelieu látszólagos egykedvűsége mögött düh és bosszúvágy lappang, úgy cselekedett, ahogy vihar előtt szoktak: ágyúval lőtt a förgeteg elébe, bízva benne, hogy kisebb lesz a veszély, ha bátran belevág.

Égen-földön kereste hát a nagybátyját, hogy komolyan beszéljen vele; de ez fölöttébb nehéz volt, mivel a marsall megsejtette a szándékát.

Lépések és ellenlépések sorozata következett: a marsall, ha messziről meglátta az unoka-öccsét, rámosolygott, s tüstént annyi emberrel vette magát körül, hogy lehetetlen volt hozzáférni; bevehetetlen erődjéből fittyet hányt ellenfelének.

D'Aiguillon herceg elébe lőtt a förgetegnek.

Egyszerűen és minden teketória nélkül jelentkezett a nagybátyjánál Versailles-ban.

Rafté azonban lesben állt a palota udvari kisablakában, felismerte a herceg libériás inasait, és figyelmeztette a gazdáját.

A herceg benyomult még a marsall hálószobájába is; de csak Raftét találta ott, aki otrombán bizalmaskodó mosollyal nem átallotta azt is kifecsegni az unokaöcsnek, hogy a bácsikája házon kívül töltötte az éjszakát.

D’Aiguillon elbiggyesztette az ajkát, és szépen visszavonult.

Hazaérve, levelet írt a marsallnak, kihallgatást kérve tőle.

A marsall nem térhetett ki a válaszadás elől. Ám, ha válaszol, hogyan kerülheti el a kihallgatást, és ha beleegyezik a kihallgatásba, hogyan kerülheti el a kimagyarázkodást? D’Aiguillon veszedelmesen hasonlított azokhoz a finom modorú és elbűvölő párbajhősökhöz, akik megvesztegető kedvességgel leplezik gonosz szándékukat, kellő tisztelettel előcsalogatják áldozatukat, s aztán irgalmatlanul végeznek vele.

A marsall nem volt olyan önhitt, hogy hiú reményeket táplált volna: tudta, mire képes az unokaöccse. Ha szemtől szemben állnak, ellenfele vagy megbocsátást vagy engedményt csikar ki belőle. Márpedig Richelieu sosem bocsátott meg, az ellenségnek tett engedmény pedig halálos vétek a politikában.

D’Aiguillon levelének vételekor úgy tett, mintha pár napra elutazott volna Párizsból.

Rafté, akitől tanácsot kért, az alábbiakat mondta:

- A legjobb úton vagyunk, hogy d’Aiguillon urat tönkretegyük. Parlamenti barátaink megteszik a magukét. Ha d’Aiguillon úr, aki máris gyanít valamit, az ügy kirobbanása előtt el tudja csípni önt, akkor ön kénytelen lesz megígérni neki, hogy a bajában mellé áll, hiszen a haragját nem helyezheti nyíltan a családi érdek fölébe; ha viszont elutasítja, akkor d’Aiguillon széltében-hosszában elhíreszteli, hogy ön az ellensége, s az ön nyakába varrva a bajt, megkönnyebbül, aminthogy mindig megkönnyebbül az ember, ha meglelte a baj okát, még ha nem is tudja orvosolni.

- Ez tökéletesen igaz - hagyta helyben Richelieu -; de hát örökké csak nem bujkálhatok. Hány nap múlva robban az ügy?

- Még hat nap, méltóságos uram.

- Biztos ez?

Rafté előhúzta a zsebéből az egyik parlamenti tanácsnok levelét; a levél mindössze kétsoros volt, és így szólt:

> *Eldöntött tény, hogy nyilvánosságra hozzák a határozatot. A napja csütörtök lesz, a testület ezt szabta meg végső határidőnek.*

- Akkor pedig egyszerű a dolog - mondta a marsall. - Küldd vissza a herceg levelét, s írj hozzá pár sort a magad nevében.

> *Herceg úr!*
>
> *Bizonyára értesült már róla, hogy a marsall úr elutazott, [xxx]-be. Az orvosa okvetlenül szükségesnek tartotta a levegőváltozást, minthogy a marsall urat egy kissé kimerültnek találta. Mivel múltkori szíves szavaiból úgy vettem ki, hogy ön találkozni óhajt a marsall úrral, legyen szabad közölnöm önnel, hogy a marsall úr [xxx]-ből hazajövet csütörtökön este párizsi palotájában fog megszállni; ott minden bizonnyal megtalálja.*

- Most pedig - fűzte hozzá a marsall -, rejts el valahol csütörtök estig.

Rafté lelkiismeretesen teljesítette a kapott utasításokat. A levelet megírta, elküldte és kerített búvóhelyet. Richelieu herceg azonban, aki halálosan unatkozott, egy este mégis elhagyta búvóhelyét, hogy Trianonban felkeresse Nicole-t. Nem kockáztatott semmit, vagy legalábbis azt hitte, hogy mit sem kockáztat, tudván, hogy d'Aiguillon herceg a luciennes-i kastélyban tartózkodik.

E mesterkedések folytán, d'Aiguillon úr, még ha sejtett is valamit, akkor sem háríthatta el a fenyegető csapást, minthogy ellensége kardjának a színét se látta.

A csütörtöki határnap kielégítette; aznap felkerekedett Versailles-ból, hogy végre találkozzék és megmérkőzzék ezzel a láthatatlan ellenféllel.

Mint mondottuk, ezen a napon hozta nyilvánosságra a határozatát a parlament.

Az utcákon, amelyeken d'Aiguillon hintaja áthaladt, lappangó nyugtalanság uralkodott, amelyet azonban az izgalmak hullámverését kitűnően ismerő párizsiak pontosan érzékeltek.

D'Aiguillon nem keltett feltűnést, mivel óvatosságból címertelen fogatba ült, két szürke ruhás inassal, mintha csak találkára igyekezne.

Itt-ott látott ugyan izgatott embereket, akik valami papírlapot mutogattak egymásnak s olvasták nagy hadonászva, és úgy nyüzsögtek, mint földre hullott cukor körül a legyek; de az ártalmatlan izgalmak korszaka volt ez: ugyanígy összeröffent a nép az új gabonailletékre, a *Gazette de Hollande* cikkére, Voltaire négysorosára vagy egy Dubarrynét vagy Maupeou-t gúnyoló bökversre is.

D'Aiguillon egyenest a Richelieu palotába hajtatott. Ott csak Raftét találta.

Mint Rafté mondta, a marsall bármely pillanatban megérkezhet, bizonyára csak a váltás miatt késlekedik a városkapunál.

D'Aiguillon kijelentette, hogy várni fog, s nem titkolta rosszkedvét Rafté előtt, mivel a kifogást újabb vereségnek könyvelte el.

De még csak ezután jött a java, amikor Rafté azt válaszolta, hogy a marsall, ha megérkezik, odalesz, hogy megvárakoztatták d'Aiguillon urat; de különben sem alszik a marsall Párizsban, mint ahogy eredetileg gondolta; valószínűleg nem is egyedül jön meg vidékről, és éppen csak áthajt majd a városon, hogy megtudja, mi újság a háza táján; éppen ezért d'Aiguillon úr helyesen tenné, ha szépen hazamenne, és a marsall úr majd felnéz hozzá.

- Ide hallgasson, Rafté - mondta d'Aiguillon, akinek az arca mind komorabbá vált e zavaros magyarázat alatt -, maga a nagybátyám lelkiismerete: válaszoljon hát kertelés nélkül. Maguk csak játszanak velem, ugye, és a marsall úr nem kíván találkozni velem? Ne szakítson félbe, Rafté; sokszor kaptam már magától jó tanácsot, és mindig jó barátja voltam, s remélem, leszek ezután is; menjek vissza Versailles-ba?

- Herceg úr, becsületszavamra mondom, hogy a marsall úr egy órán belül ott lesz önnél.

- Eszerint akár itt is megvárhatom, hiszen úgyis idejön.

- Mint bátorkodtam megjegyezni, talán nem egyedül jön.

- Értem... de a szavát adta, Rafté.

Így szólván, a herceg gondolatokba mélyedve távozott, de előkelő és könnyed tartása ugyan-csak elütött a marsallétól, aki unokaöccsének távoztával előkecmergett egy üvegajtós kam-rácskából.

A marsall úgy vigyorgott, mint azok a csúf démonok, amelyekkel Callot telezsúfolta a kísértésekről festett vásznait.

- Semmit sem gyanít, Rafté? - kérdezte.

- Semmit, méltóságos uram.

- Hány óra?

- Az idő nem számít, méltóságos uram; meg kell várnunk, hogy a Châtelet-beli kis ügyészünk idejöjjön a hírrel. A parlamenti biztosok még a nyomdásznál vannak.

Rafté még be sem fejezte a mondókáját, amikor egy kísérőinas az egyik rejtekajtón át bevezetett egy szutykos, csúf képű, fekete emberkét, azoknak a bértollnokoknak egyikét, akik ellen Dubarry olyan heves kirohanást intézett egyszer.

Rafté betuszkolta a marsallt a kamrácskába, és mosolyogva ment elébe a jövevénynek.

- Ó, hát maga az, Flageot úr! - mondta -; örülök, hogy látom.

- Alázatos szolgája, de Rafté úr. Nos, készen vagyunk!

- Kinyomtatták?

- És lehúzták tízezer példányban. Az első lapok már a városban keringenek, a többi még szárad.

- Micsoda szégyen, kedves Flageot úr, micsoda keserűség a marsall úr családjának!

Flageot úr, hogy megmeneküljön a választól, azaz a hazugságtól, nagy ezüstszelencét halászott elő, és körülményesen megtömködte az orrát spanyol burnóttal.

- És most mi következik? - tudakolta Rafté.

- Most jön a formaság, kedves de Rafté úr. A parlamenti biztos urak, miután a lehúzást és a szétosztást ellenőrizték, tüstént beülnek a kocsiba, amely már a nyomda előtt várja őket, és tudomására hozzák a határozatot d'Aiguillon herceg úrnak, aki történetesen, mert látja, de Rafté úr, ilyen a szerencse, akarom mondani, a balszerencse, aki történetesen párizsi palotájában tartózkodik, ahol személyesen beszélhetnek vele.

Rafté hamarjában felnyalábolt az asztalról egy testes iratcsomót, s e szavakkal nyújtotta át Flageot úrnak:

- Itt vannak az említett iratok, uram; a marsall úr tökéletesen megbízik az ön éleslátásában, és önre bízza ezt az ügyet, amellyel nem fog rosszul járni. Köszönöm értékes szolgálatait d'Aiguillon úr és a mindenható párizsi parlament sajnálatos viszályában, köszönöm jó tanácsait!

És szelíden, de nem minden türelmetlenség nélkül, az előszobai ajtó felé tessékelte Flageot urat, aki boldogan cipelte súlyos terhét.

Azután kiszabadította börtönéből a marsallt.

- Siessen, méltóságos uram - sürgette -, gyorsan szálljon kocsiba, ne vesztegesse az időt, ha ott akar lenni az előadáson. Úgy igyekezzék, hogy lovai megelőzzék a parlamenti biztos urak kocsiját!

XCVII

Amelyből kiderül, hogy a miniszterséghez vivő utat nem szegélyezik rózsák

Richelieu úr lovai gyorsabban haladtak a biztos urak kocsijánál, a marsall hajtatott be elsőnek a d'Aiguillon palota udvarába.

A herceg már nem számított a nagybátyjára, s készülődött vissza Luciennes-be, jelenteni Dubarrynénak, hogy az ellenség leleplezte magát; de a marsall érkezését jelentő ajtónálló felserkentette bénultságából reményvesztett lelkét.

A herceg elébe ment nagybátyjának, és olyan melegséggel szorította meg a kezét, amely arányban állott az átélt félelemmel.

A marsall ugyanúgy ellágyult, mint a herceg: megható látványt nyújtottak. D'Aiguillon szemlátomást siettette volna a kimagyarázkodást, a marsall azonban csak húzta az időt, s hol egy képet, hol egy szobrot, hol egy faliszőnyeget nézegetett, panaszkodva, hogy halálosan fáradt.

A herceg, egy karosszékbe kényszerítve nagybátyját, elvágta visszavonulását, mint Villars marsall Marchiennes-ben az Eugène hercegét, s aztán támadásba lendült:

- Bácsikám - kezdte -, lehetséges az, hogy ön, Franciaország legokosabb embere, feltételezte rólam, hogy nem mindkettőnk érdekében gyümölcsöztetem önzésemet?

Itt nem volt menekvés, Richelieu felvette a kesztyűt.

- Mit beszélsz itt? - kérdezte. - Honnan veszed, hogy bármit is feltételeztem rólad, kedvesem?

- Bácsikám, ön neheztel rám.

- Én? Aztán miért?

- Ej, hagyjuk ezeket a kibúvókat, marsall uram; ön fut előlem, amikor szükségem volna önre, ennél nem kell több.

- Szavamra, nem értem.

- Akkor hadd magyarázzam meg. A király nem akarta önt kinevezni miniszternek, s minthogy én elfogadtam a könnyűlovasság parancsnoki tisztét, ön azt gondolja, hogy elárultam, cserbenhagytam. Az a drága grófné, aki úgy megszerette önt...

Richelieu hegyezte a fülét, de nemcsak unokaöccse szavaira figyelt.

- Azt mondod, hogy megszeretett az a drága grófné? - kérdezte.

- Azt mondom, és be is bizonyítom.

- De hisz én nem vonom kétségbe, kedvesem... Azért hoztalak föl, hogy segítsünk egymásnak. Te fiatalabb vagy, tehát erősebb is; te haladsz, én maradok; ez a világ rendje, és igazán nem értem az aggályaidat; ha a javamon munkálkodtál, csak helyeselhetem; ha ellenem ármánykodtál, hát megfizetek érte kamatostul... Mit kell ezen magyarázni?

- Bácsikám, igazán...

- Ne légy gyerek, herceg. Helyzeted ragyogó: országnagy, herceg, svalizsérparancsnok, hat héten belül miniszter, hozzád nem érnek fel holmi hitványságok; a siker feloldoz, kedves fiam. Tegyük fel, minthogy kedvelem a példabeszédeket, tegyük fel, hogy mi vagyunk a mesebeli két öszvér... De mit hallok kintről?

- Nem számít, bácsikám, folytassa csak.

- Dehogynem, kocsizörgés az udvaron.

- Nagyon kérem, bácsikám, ne hagyja abba; nagyon érdekel, amit mond; én is szeretem a példázatokat.

- Egyszóval, kedvesem, csak azt akartam mondani, hogy amíg jól megy a sorod, addig nem kell tartanod sem szemrehányástól, sem irigyeid haragjától; de ha megbotlasz, ha ingadozol... hej! akkor jól vigyázz, mert akkor ront rád a farkas; hanem, figyelj csak, mondtam, hogy zajt hallok az előszobádból, biztosan most hozzák a miniszteri tárcát... A kis grófné megdolgozott érted a hálószobában.

Az ajtónálló belépett.

- A parlamenti biztos urak - jelentette izgatottan.

- Ejha! - mondta Richelieu.

- Parlamenti biztosok, nálam?... Mit akarnak tőlem? - kérdezte a herceg, akit nem nagyon nyugtatott meg nagybátyja mosolya.

- A király nevében! - harsant fel egy érces hang az előszobából.

- No de ilyet! - csodálkozott Richelieu.

D'Aiguillon úr sápadtan emelkedett föl, s a szalon ajtajához ment, hogy maga vezesse be a két biztost, akik mögött feltűnt két szenvtelen törvényszolga, majd, valamivel hátrább, egy kupacban, a rémült inasok.

- Mit akarnak tőlem? - kérdezte a herceg felindulva.

- D'Aiguillon herceg úrhoz van szerencsénk? - kérdezte az egyik biztos.

- D'Aiguillon herceg vagyok, uraim.

A parlamenti biztos mélyen meghajolt, majd tüstént előhúzott az övéből egy szabályszerűen kiállított okiratot, s máris olvasta, fennhangon, tagoltan.

A jól kicirkalmazott, minden részletre kiterjedő határozat súlyos gyanúval, sőt becsületsértő cselekményekkel terheltnek nyilvánította ki d'Aiguillon herceget, és felfüggesztette királyi országnagyi hivatalának gyakorlásától.

A herceg úgy hallgatta a felolvasást, mint villámsújtott ember a mennydörgést. Annyit sem mozdult, mint egy szobor a talapzatán, még a kezét sem nyújtotta ki, hogy átvegye a határozat egy példányát, amelyet a parlamenti biztos elébe tartott.

Végül a hányavetin mellette álldogáló marsall vette át az irományt, elolvasta, és viszonozta a parlamenti biztos urak meghajlását.

Azok már messze jártak, amikor d'Aiguillon herceg még mindig ott állt, kővé meredve.

- Hát ez súlyos csapás! - állapította meg Richelieu. - Nem vagy többé országnagy, ez gyalázat.

A herceg odafordult a nagybátyjához, mintha csak ebben a pillanatban költözött volna belé vissza az élet, s kezdett volna működni az agya.

- Erre nem számítottál, mi? - kérdezte a nagybátyja ugyanabban a hangnemben.

- És ön, bácsikám? - adta vissza a kérdést d'Aiguillon.

- Hogy a fenébe sejthettem volna, hogy a parlament ilyen keményen fog lecsapni a király és a kegyencnő kegyencére?... Egyszer még porrá zúzzák ezeket az embereket.

A herceg leroskadt, tenyerébe hajtva égő arcát.

- Ha a parlament - forgatta meg a sebben a tőrt a vén marsall - megfosztott országnagyi méltóságodtól, mert kineveztek a könnyűlovasság parancsnokának, ha megkapod a miniszteri kinevezésedet, elrendeli a letartóztatásodat és máglyára ítél. Ezek az emberek gyűlölnek téged, d'Aiguillon, vigyázz velük!

A herceg hősies állhatatossággal tűrte ezt a kegyetlen gúnyolódást; balsorsa megerősítette, a lelke megtisztult.

Richelieu az állhatatosságát tompaságnak, esetleg butaságnak gondolta, s azt hitte, hogy a szúrások nem hatoltak elég mélyre.

- Ha már nem vagy főrend - mondta -, nem fognak annyira gyűlölni ezek a törvénytekerők sem... Húzódj meg pár évig a névtelenségben. Egyébként a névtelenséget, a menedéket, megkapod akkor is, ha nem akarod; hogy kipottyantál országnagyi hivatalodból, nehezebben vergődhetsz fel a miniszterségig is, és ez lesz a szerencséd; ha azonban verekedni akarsz, fiacskám, ott áll az oldaladon Dubarryné, aki a szívébe zárt: ez szilárd támasz.

D'Aiguillon úr felállt. Még csak haragos pillantást sem vetett erre a vénemberre, aki ilyen kegyetlenül megkínozta.

- Igaza van, bácsikám - mondta neki csöndesen -, bölcsessége kiviláglik ez utóbbi tanácsából. Dubarry grófné, akinek ön volt szíves bemutatni, s akinek, mint Luciennes-ben mindenki tanúsíthatja, ön nem győzött magasztalni, Dubarry grófné majd megoltalmaz. Hála Istennek, ez a bátor asszony szeret engem, és nagy befolyással van őfelségére. Köszönöm a jó tanácsát, bácsikám; hozzá menekülök, ott a mentsváram. Bourgignon, a lovaimat! Megyünk Luciennes-be!

A marsall arcán megkövült a mosoly.

D'Aiguillon tisztelettel elköszönt nagybátyjától, és kiment a szalonból, faképnél hagyva a marsallt, aki nagyon nyugtalan volt, de legfőképpen azt sajnálta, hogy olyan kegyetlenül belevájta a fogát ebbe a nemes és eleven testbe.

Csak az vigasztalta némileg az öreg marsallt, hogy este a párizsiak eszeveszett örömmel olvasták a határozat tízezer példányát, amelyet egymás kezéből téptek ki az utcán. Amikor azonban Rafté beszámoltatta az estéjéről, nem állhatta meg, hogy bánatosan fel ne sóhajtson.

Hanem azért mindent elmondott az utolsó szóig.

- Tehát elhárította a csapást? - kérdezte a titkár.

- Igen is, meg nem is. Rafté; mindenesetre, a seb nem halálos; közben pedig jobb esélyünk lett volna Trianonban, bánom is már, hogy nem csak arra játszottunk. Két nyulat hajszoltunk egyszerre, Rafté... Nagy szamárság volt...

- Miért ne, ha elcsíphetjük a jobbikat? - válaszolta Rafté.

- Jegyezd meg, barátocskám, hogy mindig az a jobbik, amelyik kicsúszik a markunkból, s hogy mindig odaadnánk érte a másikat, vagyis azt, amelyiket sikerült elcsípnünk.

Rafté csak a vállát vonogatta, pedig Richelieu most igazat mondott.

- Azt hiszi, hogy d'Aiguillon kimászik a bajból?

- Azt hiszed, hogy a király kimászik belőle, te fajankó?

- Ej, a király mindenütt talál kibúvót; de most nem a királyról van szó, ha jól értettem.

- Ahol átfér a király, ott átfér Dubarryné is, aki szorosan a nyomában van... és ahol átfért Dubarryné, ott átfér majd d'Aiguillon is, aki... De te azt se tudod, mi fán terem a politika, Rafté.

- Flageot úrnak nem ez a véleménye, méltóságos uram.

- Ne mondd! És mi a véleménye annak a Flageot úrnak? De különben is, ki az a Flageot úr?

- Ügyész, méltóságos uram.

- És?

- És Flageot úr azt mondja, hogy ebből a király sem mászik ki.

- Ohó! Ki állhat az oroszlán útjába?

- A patkány, méltóságos uram!...

- Vagyis Flageot úr!

- Ő váltig mondja.

- És te elhiszed?

- Én minden ügyésznek hiszek, aki azt ígéri, hogy kárt tesz.

- Majd meglátjuk, Rafté, mik a módszerei Flageot-nak.

- Én is ezt mondom, méltóságos uram.

- Gyere vacsorázni, hogy lefekhessem... Egészen odavagyok tőle, hogy szegény unokaöcsém már nem országnagy, és nem lesz miniszter. Hiába, nagy sor az, ha nagybácsi az ember, Rafté.

Richelieu úr felsóhajtott, majd elnevette magát.

- Önnek azonban mindene megvan, ami a miniszterséghez kell - állapította meg Rafté.

XCVIII

D'Aiguillon megfizet

Másnap, hogy az a szörnyűséges parlamenti határozat úgy felbolygatta Párizst és Versailles-t, s mindenki izgatottan találgatta, hogy mi lesz ennek a határozatnak a következménye, Rafté egy levéllel lépett be Richelieu herceg úrhoz, aki már Versailles-ban tartózkodott és folytatta megszokott életét. A titkár rosszat sejtve forgatta, nézegette a levelet, még a gazdája is felfigyelt rá.

- Mi az már megint, Rafté? - kérdezte a marsall.

Valami kellemetlen dolog van benne, méltóságos uram, legalábbis én úgy érzem.

- Miből érzed?

- Abból, hogy d'Aiguillon herceg úrtól jött a levél.

- Ejha! - csodálkozott a marsall. - Az unokaöcsémtől?

- Igen, marsall úr. A királyi tanácsból kijövet, egy kamarai ajtónálló adta át nekem a levelet az ön részére; már tíz perce forgatom ide-oda, de nem tehetek róla, valami rosszat sejtek benne.

A herceg kinyújtotta a kezét.

- Add ide - mondta -, én nem félek.

- Vigyázzon - óvta Rafté -, az ajtónálló, amikor átadta ezt az írást, hangosan nevetett.

- Ejha! Ezt már nem szeretem. Mindegy, akkor is add ide - mondta a marsall.

- És az ajtónálló még ezt is hozzátette: „D'Aiguillon herceg úrnak az a kívánsága, hogy a marsall úrnak azonnal továbbítsák ezt az üzenetet."

- Ha meggyötörsz, sem átkozlak, fájdalom! - kiáltott fel a marsall, és elszántan feltörte a pecsétet.

Olvasni kezdett.

- Ej, ej, elhúzza a száját - jegyezte meg Rafté, aki a kezét összekulcsolva a háta mögött, figyelte a gazdáját.

- Lehetetlen! - dünnyögte olvasás közben Richelieu.

- Ugye, hogy komoly a dolog?

- Még örülsz is neki?

- Persze, mert látom, hogy nem tévedtem.

A marsall megint belemélyedt a levélbe.

- A király jóságos - mondta kisvártatva.

- Kinevezi miniszternek d'Aiguillent?

- Többet tesz.

- Ejha! Ugyan mit?

- Olvasd el és aztán beszélj.

Rafté is elolvasta a levelet; d'Aiguillon herceg saját kezűleg írta; így hangzott:

Kedves bácsikám!

Jó tanácsa meghozta gyümölcsét: kiöntöttem szívemet Dubarry grófnénak, családunk hűséges barátjának, aki továbbadta Őfelségének bizalmas közléseimet. A király felháborodott, hogy a parlamenti urak ilyen kíméletlenül bántak el velem, aki oly hűségesen buzgólkodtam Őfelsége szolgálatában, és mai tanácsában megsemmisítette a parlament határozatát, engem pedig visszahelyezett francia országnagyi méltóságomba.

El is küldöm önnek, kedves bácsikám - jól tudván, hogy milyen boldog lesz e hír hallatán - annak a döntésnek pontos szövegét, amelyet a király ma hozott tanácsában. Lemásoltattam egy titkárral, s így ön elsőnek értesül róla.

Fogadja legszeretőbb köszöntésemet, drága bácsikám, és kérem, továbbra is tartson meg jóindulatában és támogasson jó tanácsaival.

Aláírás: D'Aiguillon herceg.

- És ráadásul még gúnyolódik is - dühöngött Richelieu.

- Mi tagadás, én is úgy látom, méltóságos uram.

- A király, a király, belenyúlt a darázsfészekbe!

- Nagyméltóságod tegnap még nem akarta elhinni.

- Nem azt mondtam, hogy nem mászik bele, Rafté úr, hanem, hogy kimászik belőle... S amint látod, tényleg kimászott.

- Tény az, hogy a parlamentet megverték.

- És engem is!

- Egyelőre legalábbis.

- Egyszer s mindenkorra! De éreztem én tegnap, akárhogy bátorítottál is, hogy biztosan bekövetkezik a baj.

- Úgy érzem, egy kissé korai a csüggedés, méltóságos uram.

- Rafté, maga tökfilkó. Megvertek, és fizetem a hadisarcot. Maga nyilván nem fogja fel, milyen csapás számomra, hogy nevetség tárgya lettem Luciennes-ben; a herceg most Dubarryné karja közt gúnyolódik rajtam. Chon kisasszony és Jean Dubarry úr nyíltan csúfolódnak a rovásomra; az a néger vakarcs cukorkával tömi magát, s közben a szemem közé nevet. Én türelmes ember vagyok, a teremtésit neki, de ez már mérgesít!

- Mérgesíti, méltóságos uram?

- Megmondtam: mérgesít!

- Akkor nem kellett volna azt tennie, amit tett - állapította meg filozofikus nyugalommal Rafté.

- Maga vitt bele, titkár úr.

- Én?

- Igenis maga.

- Ejnye! Mit törődöm én vele, hogy d'Aiguillon úr országnagy-e vagy sem? Erre feleljen, méltóságos uram! Nem nekem van bajom az unokaöccsével, azt hiszem.

- Rafté úr, maga pimaszkodik.

- Ezt már negyvenkilenc éve mondja, méltóságos uram.

- És még fogom is mondani.

- De nem negyvenkilenc évig, csak ez vigasztal.

- Rafté, ha maga így védi az érdekeimet!...

- A kisded játékait, herceg úr? Soha, azokat soha... Ön akármilyen okos is, akkora ostobaságokat művel, hogy meg nem bocsátanám egy magamfajta tökfilkónak se.

- Magyarázza ezt meg, Rafté úr, s ha hibáztam, elismerem.

- Tegnap még bosszút forralt, ugye? Látni akarta unokaöccse megaláztatását, akárhogyan is, de el akarta vinni neki a parlamenti határozatot, és végignézni, mint ifjú Crébillon úr mondja, az áldozat rángatózását és végvonaglását. Nos, marsall úr, az efféle színjáték sok pénzbe kerül ám; az ilyen szórakozást nem ingyen mérik... Ön gazdag ember, fizessen, marsall úr, fizessen!

- És maga mit tett volna a helyemben, maga széplélek? Halljam!

- Semmit... várakoztam volna, nem adva életjelt; ön azonban nem bírt magával, mindenáron rá akarta uszítani a parlamentet Dubarrynéra, mert az a nőszemély fiatalabbnak találta önnél d'Aiguillont.

A marsall felhorkant, de nem válaszolt.

- Pedig a parlament úgyis az ön befolyása alatt állott - folytatta Rafté -, s úgyis csak azt tette volna, amit tett; ön meg, a határozathozatal után szépen felajánlotta volna szolgálatát unokaöccsének, aki nem sejtett volna semmit.

- Mindez nagyon szép és jó, és azt is elismerem, hogy hibáztam; de miért nem figyelmeztetett?

- Mármint én? Hogy megakadályozzam a kalamajkát?... Minek néz engem, marsall úr? Hiszen ön meséli boldognak, boldogtalannak, hogy engem ön teremtett, ön idomított, most meg elvárná tőlem, hogy ne ujjongjak, amikor látom az ostobaságot vagy a fenyegető bajt? Hogy is gondolhat ilyet?

- Eszerint baj fenyeget, jövendőmondó uram?

- Nem kétséges.

- És mi az a baj?

- Az, hogy ön megköti magát, d'Aiguillon úr pedig elsimítja az ellentétet a parlament és Dubarryné között; őt kinevezik miniszternek, önt pedig még aznap száműzik... vagy bedugják a Bastille-ba.

A marsall mérgében a földre szórta tubákosszelencéje tartalmát.

- A Bastille-ba! - mondta vállrándítva. - XV. Lajos talán mégsem XIV. Lajos?

- Az nem; de Dubarryné, megfejelve d'Aiguillonnal, felér Maintenonnéval, csak jól vigyázzon! S nem hiszem, hogy akadjon ma is királyi hercegnő, aki édességgel és libaaprólékkal jár önhöz a börtönbe!

- Félelmetes jóslatok... - mondta a marsall hosszú hallgatás után. - Ön olvas a jövőben; de mit tud mondani a jelenről?

- A marsall úr olyan okos, hogy nem szorul tanácsra.

- Csak nem űzöl te is csúfot belőlem, te gézengúz?...

- Vigyázzon, marsall úr, elvétette az időt; aki elmúlt negyvenéves, azt már nem szokás gézengúznak nevezni; én hatvanhét vagyok.

- Mindegy... akkor is segíts ki a bajból, de hamar... hamar!...

- Tanáccsal?

- Bánom is én, amivel akarsz.

- Még nincs itt az ideje.

- Te csakugyan bolondozol.

- Bár úgy lenne!... Bolondoznék én, ha bolondos volna a helyzet... de sajnos korántsem az.

- Hogyhogy még nincs itt az ideje, mit jelentsen ez a köntörfalazás?

- Ahogy mondom, méltóságos uram, még nincs itt az ideje. Ha már megérkezett volna Párizsba a hivatalos értesítés a király döntéséről, akkor, nem mondom... Akarja, hogy levelet menesszünk d'Aligre elnök úrnak?

- Hadd nevessenek rajtam minél hamarább!...

- Nevetséges a hiúsága, marsall úr! Az Isten sem igazodik el magán... Tudja mit? Hagyjon engem békén, hadd fejezzem be az angliai partraszállás tervét, ön meg fulladjon bele a miniszteri cselszövéseibe, hisz félig úgyis a víz alatt van már!

A marsall ismerte Rafté kitöréseit; tudta, hogy csínján kell bánni vele, ha elönti az epe.

- Jól van, ne mérgelődj már - békítgette -, s ha nem értettelek meg, magyarázd meg jobban.

- Nagyméltóságod azt akarja, én mondjam meg, hogyan viselkedjék?

- Persze, hiszen azt mondod, hogy magam nem tudom kormányozni magam.

- Jól van, akkor figyeljen ide.

- Figyelek.

- Elküldi d'Aligre úrnak d'Aiguillon úr levelét - mondta Rafté mogorva hangon -, mellékeli hozzá azt a döntést, amelyet a király hozott a tanácsában. Megvárja, hogy a parlament erre összeüljön, és határozatot hozzon, ami nagyon hamar meglesz; ezután kocsiba száll, és rövid látogatást tesz Flageot úrnál, az ügyészénél.

- Tessék? - horkant fel Richelieu, aki erre a névre ugyanúgy dühbe gurult, mint előző napon. - Már megint ez a Flageot! Mi keresnivalója van Flageot-nak ebben az egész ügyben, és mi keresnivalóm van nekem egy Flageot-nál?

- Felhívom szíves figyelmét, méltóságos uram, hogy Flageot úr az ügyésze.

- Hát aztán?

- Ha pedig az ügyésze, akkor vannak nála dossziék... holmi peres ügyek... s ön megy érdeklődni ügyeinek állása felől.

- Holnap?

- Igen, marsall úr, holnap.

- De hiszen ez az ön dolga, Rafté úr.

- Szó sincs róla... Amíg Flageot úr közönséges firkász volt, még csak hagyján; akkor egyenrangú felekként tárgyalhattunk; holnaptól fogva azonban Flageot úr valóságos Attila, Isten ostora; ilyen hatalmassággal szóba állni annak sem szégyen, aki herceg és országnagy és Franciaország marsallja.

- Komolyan mondod ezt, vagy csak komédiázol?

- Majd holnap meglátja nagyméltóságod, hogy komoly-e.

- Csak még azt áruld el, hogy mi vár rám holnap ennél a te Flageot-dnál?

- Nagyon mérges lennék... ha holnap el akarná hitetni velem nagyméltóságod, hogy előre tudott mindent... Jó éjt, marsall úr. Ne feledje: levél d'Aligre úrnak most mindjárt, és látogatás Flageot úrnál holnap. A címe?... a kocsis tudja, elégszer fuvarozott oda egy héten át.

XCIX

Az olvasó régi ismerősével találkozik,
akit már elveszettnek hitt, s akit
talán nem is sajnált

Az olvasó bizonyára azt szeretné tudni, hogyan lett ügyész Flageot ügyvédből, akinek ilyen fontos szerepet szántunk; mivel az olvasónak igaza van, helyt adunk kívánságának.

A parlament egy idő óta szinte megszakítás nélkül szünetelt, és az ügyvédeknek olyan kevés perük volt, hogy beszélni sem érdemes róla.

Flageot úr, látva, hogy közeleg az idő, amikor teljesen elfogynak a perek, valamiféle egyezséget kötött Guildou úrral, az ügyésszel, aki huszonötezer frank egyszeri lefizetése ellenében átengedte neki ügyfeleit és irodáját, így lett ügyész Flageot úrból. Ha pedig most azt kérdezik tőlünk, hogyan fizette ki a huszonötezer frankot, azt válaszoljuk rá, hogy feleségül vette Marguerite kisasszonyt, aki pontosan ekkora összeget örökölt 1770 vége felé, Choiseul úr száműzetése előtt három hónappal.

Flageot fiskális úr egy idő óta azzal vonta magára a figyelmet, hogy makacsul kitartott az ellenzék oldalán. Hogy ügyész lett, még elszántabb ellenzéki lett belőle, s elszántságával némi hírnévre is tett szert. Hírneve s a d'Aiguillon-La Chalotais viszályról írt lázító hangú röpirata irányította felé Rafté úr érdeklődését, akinek állandó figyelemmel kellett kísérnie a parlament ügyeit.

Flageot úr azonban, új méltósága s egyre növekvő tekintélye ellenére sem költözött el a Kisoroszlán utcából. Marguerite kisasszonynak nagy büntetés lett volna, ha nem hallhatja, ahogy a szomszédasszonyok Flageot-nénak szólítják, vagy nem láthatja, hogyan hajlonganak előtte Guildou úr írnokai, akiket alkalmazott az új ügyész is.

Elképzelhető, mit szenvedett de Richelieu úr, amikor áthajtatott Párizsnak ezen az émelyítő negyedén, hogy eljusson abba a bűzölgő sikátorba, amelyet a városi elöljáróság az utca névvel tüntetett ki.

Flageot úr kapuja előtt egy másik hintó akasztotta meg Richelieu úr hintaját: a kapu elé állt az is.

A marsall látta, hogy női kalap törekszik kifelé a hintó ajtajából, s minthogy lovagiasságát nem sorvasztotta el hetvenöt esztendős kora, sietve kilépett a fekete latyakba, hogy kezét nyújtsa a hölgynek, aki egyedül szállt le.

Ezen a napon azonban a marsallnak nem volt szerencséje: a kocsilépcsőn megjelenő szikkadt és visszeres láb öregasszonyra vallott. A rákent festék alatt csupa ránc, fonnyadt arc azt is elárulta, hogy az asszony nem pusztán öreg, hanem iszonyatosan vén.

De hiába, nem volt visszaút, a marsall már megmozdult, és mozdulatát észrevették; amellett Richelieu úr maga sem volt fiatal. A peres ügyfél azonban - mert ugyan ki más jött volna ebbe a sikátorba, ha nem egy peres ügyfél? - tehát a pereskedő asszony nem utánozta a herceget, hanem tétovázás nélkül odanyújtotta lapátnyi tenyerét Richelieu-nek, és hátborzongató mosolyra húzta a száját.

„Ezt az ábrázatot láttam már valahol" - morfondírozott a marsall.

Majd fennhangon megkérdezte:

- Ön is Flageot úrhoz igyekszik, asszonyom?

- Igen, herceg úr - felelt a vénasszony.

- Ó, hát ön ismer engem, asszonyom? - kérdezte a herceg kelletlenül, meghökkenve, és megállt a sötét tornác küszöbén.

- Ki ne ismerné de Richelieu marsall urat? - fuvolázta a vénasszony. - Nem nő az, aki e nevet nem ismeri.

„Ez a nőstény majom, úgy látszik, nőnek tartja magát" - morogta a mahoni hős.

A lehető legudvariasabb meghajlással köszöntötte.

- És nekem kihez van szerencsém, ha nem veszi tolakodásnak a kérdésemet? - kérdezte.

- De Béarn grófné vagyok, szolgálatjára - felelt a vénasszony, s előírásosan hajlongott a tornác csatakos kövén, háromhüvelyknyire a nyitott pincefedőtől, a marsall meg kárörvendve várta, hogy a harmadik meghajlás után kikössön a pince fenekén.

- Nagyon örvendek, asszonyom, el vagyok bűvölve - mondta -, hálát adok a sorsnak e nem várt szerencséért. Ön is pereskedik, grófné?

- Nekem csak egy perem van, herceg úr; de micsoda per az! Lehetetlen, hogy ne hallott volna róla!

- Persze, persze; az a híres per... bocsásson meg. Hogy is felejthettem így el?

- Saluces-ék ellen.

- Igen, grófné, Saluces-ék ellen; erről a perről szól az a gúnydal is...

- Gúnydal?... - szisszent fel a vénasszony. - Miféle gúnydal?

- Vigyázzon, asszonyom, itt egy kis mélyedés van - óvta a herceg, látva, hogy az öregasszony most már biztosan elkerüli a vermet; - fogóddzék a korlátba, akarom mondani, a kötélbe.

A vénasszony elindult fölfelé a lépcsőn, a herceg nyomában.

- Igen, tréfás kis dalocska az - mondta Richelieu.

- Tréfás dalocska, az én peremről?...

- Ítélje meg saját maga... De talán ismeri is?...

- Sose hallottam.

- A *Bourbon-rózsa* dallamára megy; így szól:

Kedves grófné,
El se hinné,
Mily nagy a bajom.

- Érti, ugye, ezt Dubarryné mondja.

- Így pimaszkodni vele!...

- Hát mit gondol! Ezek a rímfaragók... nem tisztelnek senkit. Úristen, hogy ragad ez a kötél! Ön pedig így válaszol neki:

Jaj, vén fejem!
Nehéz perem
Megnyerem vajon?

- Tudja, uram, ez undorító! - háborodott fel a grófné. - Egy úri hölgyet mégsem való így sértegetni!

- Bocsássa meg, asszonyom, ha hamisan énekeltem; megizzasztott ez a lépcső... De már itt is vagyunk; becsöngetek, ha megengedi.

A vénasszony motyogott valamit, s előreengedte a herceget.

A marsall becsöngetett; Flageot-né nyitott ajtót, aki ügyészné létére is megmaradt ajtónyitogatónak és szakácsnőnek.

A két ügyfelet bevezették Flageot úr irodájába; itt egy dühös emberkét találtak, aki tollal a foga közt, iszonyatos dörgedelmet diktált első bojtárjának.

- Teremtő Isten, Flageot úr, mi az már megint? - rémüldözött a grófné.

Az ügyész hátrafordult erre a hangra.

- Ó, ön az, asszonyom? Alázatos szolgája. Adjanak egy széket de Béarn grófnénak. Az úr önnel jött, asszonyom?... Ejha! ha jól látom, de Richelieu herceg úr tisztelt meg látogatásával!... Még egy széket, Bernardet, még egy széket ide!

- Flageot úr, kérem, hogy áll a perem? - kérdezte a grófné.

- Éppen az ön ügyével foglalkozom, asszonyom.

- Nagyon derék, Flageot úr, nagyon derék.

- És remélem, sikerül nagy riadalmat keltenem vele.

- Hm! Csak óvatosan, Flageot úr...

- Most már nincs féltenivalónk, asszonyom...

- De ha foglalkozik velünk, akkor talán előbb a herceg urat hallgassa meg.

- Bocsásson meg, herceg úr - mentegetőzött Flageot -; ön azonban olyan előzékeny, hogy bizonyára megérti...

- Megértem, Flageot úr, megértem.

- Figyelemmel hallgatom, méltóságos uram.

- Legyen nyugodt, nem élek vissza a türelmével; úgyis tudja, miért jöttem.

- A dossziékat a minap kaptam meg Rafté úrtól.

- Néhány irat volt bennük a... peremre... a... na, hogy a fenébe hívják, szóval, tudja maga, hogy melyik perről beszélek, Flageot úr.

- A chapenat-i birtokperről van szó.

- Nem tagadom. Na és megnyeri nekem?... Hadd halljam! Nagyon szép volna magától.

- Herceg úr, azt az ügyet meghatározatlan időre elnapolták.

- Aztán miért?

- Legalábbis egy éven belül nem tűzik ki a tárgyalást.

- De miért nem, ha szabad kérdeznem?

- A körülmények, herceg úr, a körülmények... Ismeri őfelsége határozatát?...

- Azt hiszem, igen... De melyiket? Őfelsége ontja a határozatokat.

- Azt, amelyik megsemmisíti a mienket.

- Vagy úgy. Na és mi van vele?

- Nos, herceg úr, mi válaszul elsüllyesztjük a hajóinkat.

- Elsüllyesztik a hajóikat, barátom? Elsüllyesztik a parlament hajóit? Ezt nem egészen értem, nem is tudtam, hogy a parlamentnek vannak hajói.

- Talán az első tanács nem hajlandó kitűzni a tárgyalást? - kérdezte de Béarnné, akivel Richelieu pere sem feledtette a magáét.

- Nem erről van szó.

- A második is vonakodik?

- Azt még csak elviselnénk valahogy... Hanem a két tanács együttesen úgy határozott, hogy addig nem tárgyal, míg a király vissza nem vonja d'Aiguillon úr kinevezését.

- Ejha! - csapta össze a tenyerét a marsall.

- Nem tárgyal... hogyhogy nem tárgyal? - kérdezte izgatottan a grófné.

- Hát... a pereket nem tárgyalja, asszonyom.

- És az én peremet sem tárgyalják? - kiáltott fel rémülten grófné, leplezni sem próbálva ijedelmét.

- Sem az önét, sem a herceg úrét, asszonyom.

- De hiszen ez jogtalanság! Ez lázadás őfelsége rendelete ellen!

- Asszonyom - válaszolta az ügyész ünnepélyesen -, őfelsége elragadtatta magát, mi követjük példáját.

- Flageot úr, ez az út a Bastille-ba vezet, ezt én mondom magának.

- Dalolva megyek, asszonyom, és kollégáim pálmaágat lengetve fognak kísérni.

- Ez megháborodott! - mondta a grófné Richelieu-nek.

- Mind ilyenek vagyunk - válaszolta az ügyész.

- Ohó! - mondta a marsall - ez egyre érdekesebb!

- De uram, hiszen az előbb azt mondta, hogy az én ügyemmel foglalkozik - folytatta de Béarnné.

- Azt mondtam, és úgy is van... Elsőnek az ön esetét idézem, asszonyom, a jelentésemben; hallgassa csak meg az önre vonatkozó passzust.

És kikapva az írnok kezéből a jelentést, orrára csíptette az okuláréját, és fellengősen olvasta:

> Becsületük elveszett, vagyonuk odavan, jogaikat lábbal tiporják... Őfelsége megérti, hogy mennyit szenvedhettek... A panaszos egy fontos ügyet kapott a kezébe, kimenetelétől függött a királyság egyik legelőkelőbb családjának sorsa; gondossága, szorgalma, tehetsége révén - ezt bátorkodik kijelenteni a panaszos - az ügy már a legjobb úton haladt, s már úgyszólván elismerték és határozatilag is megerősítették a nagynevű és nagy tekintélyű Angélique-Charlotte-Véronique asszony, azaz de Béarn grófné jogait, amikor a viszály forgószele... elsodorva...

- Idáig jutottam el, asszonyom - mondta az ügyész pöffeszkedve -, s azt hiszem, sodró erejű lesz a kép.

- Flageot úr - mondta de Béarn grófné -, most negyven esztendeje vettem először igénybe atyjaurának szolgálatait, aki a világ legderekabb embere volt; azután az ön ügyfele lettem; évi tíz- vagy tizenkétezer frankot keresett az ügyeimen; talán még ugyanennyit kereshetett volna.

- Írja, írja mindezt - mondta felvillanyozva Flageot az írnokának -. ez felér egy tanú-vallomással, ez kész bizonyíték: bele is vesszük a bizonyító részbe.

- Ezennel visszavonom a megbízatást - szakította félbe a grófné -, megrendült a bizalmam önben.

Flageot-t mennykőcsapásként érte a súlyos közlés, egy darabig csak állt ott, mint akit főbe kólintottak; de azután magához tért, s úgy egyenesedett föl, mint a vértanú, aki hitet tesz Istene mellett.

- Rendben van - mondta -; Bernardet, adja vissza az aktákat a grófnénak, és jegyezze föl, hogy a felperes többre becsülte lelkiismeretét a vagyonánál!

- Bocsásson meg, grófné - súgta oda de Béarnnénak a marsall -, az az érzésem, hogy ezt nem gondolta meg kellőképpen.

- Mit, herceg úr?

- Visszaveszi az ügyét ettől a derék ellenállótól; de miért?

- Hogy másik ügyészhez, másik ügyvédhez vigyem! - pattogott a grófné.

Flageot úr az önmegtagadás és a bölcs belenyugvás bánatos mosolyával emelte szemét az égre.

- De kedves grófné - súgta tovább a marsall a mondókáját a grófné fülébe -, mivel a határozat úgy szól, hogy a tanácsok semmilyen ügyet sem tárgyalnak, más ügyész sem tesz majd többet önért, mint Flageot úr...

- Mi ez, bűnszövetkezet?

- Ejnye! Csak nem gondolja Flageot urat olyan ostobának, hogy egyedül álljon ellen, hogy egyedül veszítse el az ügyfeleit, nem törődve azzal, hogy kollégái követik-e, s következés-képpen, támogatják-e?

- És ön, uram, ön mit csinál?

- Én kijelentem, hogy Flageot úr nagyon becsületes ügyész, s hogy a perem olyan jó helyt van nála, mintha csak nálam volna... Éppen ezért nála hagyom, s természetesen ugyanúgy fizetek is érte, mintha folytatná az ügyemet.

- Méltán mondják, marsall úr, hogy ön nemes lélek, hogy megértő ember! - hálálkodott Flageot úr. - Hirdetni is fogom mindenütt, herceg úr.

- Nagyon megtisztel, kedves ügyész úr - válaszolta Richelieu, meghajolva.

- Bernardet - kiáltotta a fellelkesült ügyész az írnokának -, a zárórészbe bevesszük de Richelieu marsall úr dicséretét!

- Ne, ne, azt ne, Flageot úr, nagyon kérem... - tiltakozott élénken a marsall. - Tudja, hogy mit zúdítana rám? Jobb szeretem titokban tartani azt, amit közmegegyezéssel jó cselekedetnek hívnak... Ne hozzon rám bajt, Flageot úr; különben is letagadnám, higgye el, kénytelen lennék megcáfolni: kényes vagyok a szerénységemre... Mi a véleménye, grófné?

- Az a véleményem, hogy tárgyalni fogják a peremet... nekem végzés kell, és meg is szerzem.

- Nekem meg az a véleményem, asszonyom, hogy az ön perét csak akkor fogják tárgyalni, ha a király elküldi a nagy tanácsterembe a gárdistáit, a lovas testőrségét és ráadásul húsz ágyút - jelentette ki Flageot úr olyan harcias ábrázattal, hogy a pereskedő vénasszony ereiben megfagyott a vér.

- Eszerint nem hiszi, hogy őfelsége kijut ebből a zsákutcából? - kérdezte Richelieu egészen halkan Flageot-tól.

- Lehetetlenség, marsall úr; ez példátlan eset. Nincs többé jog Franciaországban, ez olyan, mintha nem lehetne kenyeret kapni.

- Így vélekedik?

- Csak várja meg a végét!

- De a király megharagszik.

- Mindenre el vagyunk szánva!

- A számkivetésre is?

- A halálra is, marsall úr! Igaz, talárt hordunk, de alatta szív dobog.

És Flageot úr megdöngette a mellét.

- Azt hiszem, asszonyom - mondta Richelieu a szomszédnőjének -, hogy a kormány valóban veszedelmes vizekre tévedt.

- Hát igen - mondta az öreg grófné egy kis hallgatás után -, csak az a szomorú számomra, hogy én semmiben sem vettem részt, és mégis belekeveredtem ebbe a viszályba.

- Véleményem szerint, asszonyom - mondta a marsall -, van valaki, aki tudna segíteni önnek, valaki, akinek nagy a hatalma... De vajon hajlandó lesz-e?

- Nagyon kíváncsinak tartana, herceg úr, ha megkérdezném, ki ez a hatalmasság?

- A keresztlánya - felelt a herceg.

- Ó! Dubarryné?

- Pontosan.

- Tulajdonképpen, igaz... nem is rossz ötlet.

A herceg az ajkába harapott.

- Elmegy Luciennes-be? - kérdezte.

- Gondolkodás nélkül.

- Csakhogy Dubarryné nem fogja megtörni a parlament ellenállását.

- Meg fogom mondani neki, hogy nekem végzés kell, s minthogy ő semmit sem tagadhat meg tőlem, amióta azt a nagy szolgálatot tettem neki, szólni fog érdekemben a királynak. Őfelsége beszél majd a kancellárral, a kancellár keze pedig messzire elér, herceg úr... Flageot úr, legyen szíves, tanulmányozza alaposan az ügyemet; előbb terítékre kerül az, mintsem hinné: ezt én mondom magának!

Flageot úr hitetlenkedve ingatta a fejét, a grófnét azonban ez sem tántorította vissza.

Közben a marsall elgondolkozott.

- Asszonyom, ha úgyis Luciennes-be megy, megtenné, hogy átadja leghódolóbb köszöntésemet?

- Örömest, herceg úr.

- Társak vagyunk a bajban; az ügye elakadt, az enyém szintúgy; amit magának kér, azt nekem is kéri... Aztán arról is tanúskodhatik majd, hogy mennyire a begyemben vannak ezek a parlamenti vaskalaposok; ne felejtse el megmondani, hogy én tanácsoltam, hogy a luciennes-i istennőhöz folyamodjék.

- Nem felejtem el, herceg úr. Isten velük, uraim.

- Engedje meg, hogy visszakísérjem a kocsijához. Isten áldja, Flageot úr, nem zavarom tovább a munkájában...

A marsall a kocsijához kísérte a grófnét.

- Rafté igazat beszélt - mondta -, a Flageot-félék forradalmat csinálnak. Hála Istennek, én mindkét szárnyon biztosítottam magam... Az udvarhoz is húzok, a parlamenthez is tartozom. Dubarryné belekeveredik a politikába, és egyedül bukik el; ha vonakodik, van még egy kis aknám Trianonban. Ez az ördöngös Rafté jól kitanulta mellettem a mesterséget; ha miniszter leszek, nyomban megteszem kabinetfőnöknek.

C

A szálak egyre jobban összekuszálódnak

De Béarn grófné szó szerint vette Richelieu tanácsát: két és fél órával az után, hogy elbúcsúzott a hercegtől, már a luciennes-i városzobában volt, Zamore úr társaságát élvezve.

Egy idő óta nem mutatkozott Dubarrynénál; megjelenése éppen ezért némi találgatásokra adott alkalmat, amikor a grófné hálószobájában elhangzott a neve.

D'Aiguillon úr sem vesztegette hiába az idejét, s éppen összeesküvést szőtt a kegyencnővel, amikor Chon belépett és jelentette, hogy de Béarnné kér kihallgatást.

A herceg el akart menni, de Dubarryné ott marasztotta.

- Jobban szeretem, ha itt van - mondta neki -; ha kölcsönt kérni jött volna a vén pereskedő, hasznos lehet az ön jelenléte, mert kevesebbet kér majd.

A herceg ott maradt.

De Béarnné a helyzethez igazítva arcvonásait, leült a grófnéval szemközt abba a karosszékbe, amelyre az rámutatott; a kölcsönös udvariaskodások után Dubarryné megkérdezte:

- Szabad tudnom, hogy minek köszönhetem a megtisztelő szerencsét, asszonyom?

- Ó, asszonyom - válaszolt a vén pereskedő -, nagy bajjal jövök!

- Mi történt, asszonyom?

- Rossz hírt hozok, mely nagyon elszomorítja majd őfelségét.

- Mondja hamar, asszonyom.

- A parlamentek...

- Aha! - horkant fel d'Aiguillon herceg.

- D'Aiguillon herceg úr - sietett bemutatni vendégét a látogatónak a grófné, attól félve, hogy de Béarnné még elszólja magát.

A vén grófné azonban volt olyan ravasz, mint az összes udvaroncok együttvéve; csak szándékosan szólta el magát, és csak olyankor amikor hasznot remélt belőle.

- Ismerem ezeknek a törvénytekerőknek minden gyalázatosságát - jelentette ki -, és tudom, mennyire nem tisztelik az érdemet és a származást.

A bókot, amely közvetlen közelből pukkant a herceg arcába, d'Aiguillon mély meghajlással jutalmazta, amit a grófné felállva viszonzott.

- De most már nem csupán a herceg úrról van szó - fűzte hozzá de Béarnné -, hanem az egész lakosságról: a parlamentek nem hajlandók tovább működni.

- Igazán? - kiáltott fel Dubarryné, hátravetve magát a pamlagon. - Megszűnik a törvénykezés Franciaországban?... Hát aztán!... Olyan nagy baj az?

A herceg elmosolyodott. De Béarnné azonban korántsem találta ilyen mulatságosnak a dolgot, amúgy is komor arca még sötétebbre vált.

- Súlyos csapás ez, asszonyom - mondta.

- Csak nem? - válaszolta a kegyencnő.

- Látszik, grófné, hogy ön azok közé a szerencsések közé tartozik, akiknek nincsen peres ügyük.

- Khm, khm! - köhécselt d'Aiguillon, hogy észre térítse Dubarrynét, aki végre felfogta, mire céloz az öregasszony.

- Bizony ez igaz, asszonyom - vágta rá tüstént Dubarryné -, s erről jut eszembe, hogy ha nekem nincsen is, annál inkább van önnek, méghozzá igen fontos pere!

- Úgy, úgy, grófné!... és a vesztemet okozhatja bármi késedelem.

- Szegény asszony!

- Az kellene, grófné, hogy a király erélyes lépésre szánja el magát.

- Ej, asszonyom, őfelsége mindenre hajlandó: száműzi a tisztelt bíró urakat, és mindjárt békesség lesz.

- De hiszen ez bizonytalan idejű elnapolást jelent!

- Ön lát más megoldást, asszonyom? Mondja el, kérem!

A pereskedő vénasszony úgy bújt meg a fejdísze alatt, mint tógája alatt a haldokló Caesar.

- Tulajdonképpen volna egy lehetőség - jegyezte meg ekkor d'Aiguillon -; csak az a kérdés, hogy őfelsége mer-e élni vele.

- Mi volna az? - kérdezte szorongva a pereskedő.

- A királyi hatalomnak, ha a kelleténél jobban megszorul Franciaországban, van egy természetes erőforrása: a király ítélőszéket tart és kijelenti, hogy „Akarom!", noha az összes ellenzékiek azt gondolják, hogy: „Nem akarom!"

- Nagyszerű gondolat! - lelkendezett de Béarnné.

- Csak nem volna szabad elhíresztelni - jegyezte meg tapintatosan d'Aiguillon, és kézmozdulatából de Béarnné megértette, mire céloz.

- Ó, grófné - mondta ekkor a pereskedő öregasszony -, ó, grófné, önnek oly nagy a befolyása őfelségére! Vegye rá a királyt, hogy kijelentse: „Akarom, hogy ítéletet hozzanak de Béarnné perében." Egyébként, mint tudja, már nagyon régen megígérték.

D'Aiguillon úr összeszorította az ajkát, elbúcsúzott Dubarrynétól, és kiment a hálószobából. Meghallotta, hogy az udvarba behajt a király kocsija.

- Megjött a király! - mondta Dubarryné, és fölkelt, hogy elbocsássa a pereskedőt.

- Ó, asszonyom, miért nem hagyja, hogy őfelsége lába elé boruljak?

- Hogy kieszközölje tőle az ítélőszéket? Nem bánom! - vágta rá a grófné. - Maradjon itt, asszonyom, ha olyan nagyon akar.

De Béarnnénak úgyszólván még arra sem volt ideje, hogy megigazítsa a haját, és a király már belépett.

- Ó, hát vendége van, grófné?...

- De Béarnné, felség.

- Felség, igazságot! - kiáltotta az öreg hölgy, földig hajolva.

- Ó, ó! - sajnálkozott a király, és aki nem ismerte, nem jöhetett rá, hogy csúfolódik. - Csak nem sértették meg, grófné?

- Felség, igazságot kérek.

- Ki ellen?

- A parlament ellen.

- Igazán? - csapta össze kezét a király. - A parlamentjeimre van panasza? Nahát, nagyon örülnék neki, ha megregulázná őket. Nekem is panaszom van rájuk, és én meg önt kérem, hogy tegyen igazságot - tódította a király, utánozva a grófné mély meghajlását.

- Felség, végtére is ön a király, ön az úr a házban.

- Királynak király vagyok, az igaz; de úrnak nem mindig úr.

- Felség, mondja ki az akaratát.

- Minden este ezt teszem, asszonyom; ők pedig minden reggel kimondják az övéket. És mivel e két akarat szöges ellentétben áll egymással, valahogy úgy vagyunk, mint a föld meg a hold, örökké üldözzük, de soha el nem érjük egymást.

- Felséged szava van olyan hatalmas, hogy belefojtsa a szót ezekbe a rikácsolókba.

- Ebben téved, asszonyom. Én nem értek a joghoz, de ők igen. Ha én igent mondok, ők nemmel felelnek; lehetetlen szót értenünk... De ha bármi módon meg tudja akadályozni, hogy nemmel válaszoljanak az igenemre, én szövetkezem önnel.

- Felség, van mód rá.

- Mondja, de hamar.

- Már mondom is, felség. Tartson ítélőszéket.

- Cseberből vederbe! - mondta a király. - Ítélőszéket! Hová gondol, asszonyom? Hisz az kész forradalom!

- Így a szemébe mondhatná ezeknek a lázadóknak, hogy felséged az úr a házban. Mint felséged is tudja, egyedül a királynak van joga szólani, ha ilyen módon nyilvánítja akaratát, és senki sem válaszolhat rá. Ön azt mondja nekik: akarom, ők meg fejet hajtanak...

- Hát ez igazán fejedelmi ötlet - mondta Dubarryné.

- Fejedelminek fejedelmi - válaszolta XV. Lajos -, csak jónak nem jó.

- Pedig milyen szép volna - folytatta Dubarryné érzéssel -: a díszkíséret, a nemesurak, az országnagyok, a fegyveres testőrség, aztán az a tömérdek ember, aztán az öt aranyliliomos vánkosból álló királyi ítélőszék... Micsoda pompás látvány!

- Igazán úgy gondolja? - kérdezte a király, egy kissé meginogva.

- Hát még az a fényes királyi ruha, a hermelinprémes palást, a gyémántos korona, az aranyjogar! Milyen remekül illik ez a pompa egy fenséges és szép archoz! Ó, káprázta tó látványt nyújtana felséged!

- Nagyon régen nem láttak királyi ítélőszéket - jegyezte meg XV. Lajos, színlelt közönnyel.

- Felséged gyermekkora óta - mondta de Béarnné -; sugárzó szépségének emléke mélyen belevéződött mindnyájunk szívébe.

- Azonkívül - fűzte hozzá Dubarryné -, jó alkalom lenne ez a kancellár úrnak is, hogy megzendítse súlyos és tömör ékesszólását, s igazsággal, méltósággal és tekintéllyel zúzza szét ezeket az alakokat.

- Meg kell várnom a parlament első törvényszegését - ellenkezett XV. Lajos -; majd akkor meglátom.

- Mi szörnyűségesebbet vár még felséged annál, amit máris elkövettek?

- Hát mit követtek el? Hadd halljam.

- Felséged nem tudja?

- Egy kicsit megcsipkedték d'Aiguillon urat, az még nem főbenjáró... ámbár - tette hozzá a király Dubarrynéra sandítva -, ámbár a kedves herceg igen jó barátunk. De ha a parlamentek megcsipkedték a herceget, tegnapi vagy, nem is tudom, tegnapelőtti határozatom méltó válasz volt gonoszságukra. Nem maradtunk egymásnak adósai.

- Igen ám, felség - vágott közbe élénken Dubarryné -, csakhogy a grófné éppen most számolt be róla, hogy ezek a sötét lelkű urak mire vetemedtek ma reggel.

- Ugyan mire? - kérdezte a király, összevonva a szemöldökét.

- Beszéljen, asszonyom, a király megengedi - mondta a kegyencnő.

- Felség, a parlamenti tanács urai úgy határoztak, hogy mindaddig nem tartanak több bírósági tárgyalást, míg felséged vissza nem vonja határozatát.

- Tessék? - kérdezte a király. - Ön téved, asszonyom; ez nyílt lázadás volna, lázadni pedig nem mer a parlamentem, remélem.

- Felség, higgye el...

- Ej, asszonyom, ezek csak amolyan mendemondák.

- Hajlandó meghallgatni felséged?

- Beszéljen, grófné.

- Nos, az ügyvédem ma reggel visszaadta a perirataimat... Nem véd több ügyet, mivel nem lesz több tárgyalás.

- Mendemondák, higgye el; ijesztgetések, rémhírek.

S míg ezt mondta, a király nyugtalanul járkált fel s alá a hálószobában.

- Jobban elhinné felséged, ha de Richelieu úr mondaná? Nahát, a szemem láttára adták vissza de Richelieu úrnak is a periratait, akárcsak nekem, és a herceg úr nagyon mérgesen távozott.

- Kaparásznak az ajtón - mondta a király, hogy témát változtasson.

- Zamore az, felség.

Zamore belépett.

- Levél, úrnőm - mondta.

- Megengedi, felség? - kérdezte a grófné. - Jaj, Istenem! - kiáltott fel.

- Mi baj van?

- A kancellár úr írt, felség. Maupeou úr, tudván, hogy felséged ma meglátogat, azt kéri, eszközöljek ki számára egy rövid kihallgatást.

- Mi az már megint?

- Bocsássa be a kancellár urat - mondta Dubarryné.

Béarnné felállt, hogy búcsúzzék.

- Nem zavar, asszonyom - mondta neki a király. - Jó napot, Maupeou úr. Mi újság?

- Felség - mondta a kancellár meghajolva -, a parlament útjában volt felségednek: nos, nincs parlamentje.

- Hogyhogy? Mindenki meghalt? Arzént szedtek be?

- Bár úgy lenne!... Nem, felség, életben vannak; de nem hajlandók ülésezni többet, és beadták a lemondásukat. Egyszerre jött valamennyi.

- A bírák?

- Nem, felség, a lemondások.

- Ugye mondtam, felség, hogy komoly a dolog - jegyezte meg halkan a grófné.

- Nagyon komoly - mondta ingerülten XV. Lajos. - És ön mit tett, kancellár úr?

- Felségedhez siettem, parancsért.

- Száműzzük valamennyit, Maupeou.

- Felség, ítélkezni a száműzetésben sem fognak.

- Adjuk ki parancsba, hogy kötelesek ítélkezni... A fenébe is! Még szokásban van a királyi parancs... a parlamenthez intézett királyi rendeletek szintén...

- Ezúttal nagy szilárdságot kell tanúsítanunk, felség.

- Igen, ebben igaza van...

- Na most! - súgta oda Dubarrynénak de Béarnné.

- És odacsapni az asztalra, miután olyan gyakran játszottuk a jóságos atyát! - kiáltott fel a grófné.

- Kancellár - mondta vontatottan a király -, itt csak egy mód van: súlyos, de hatásos. Királyi ítélőszéket fogok tartani; hadd tanulják meg egyszer ezek az emberek, hogy mi a félelem.

- Ez már beszéd, felség! - kiáltott fel a kancellár. - Vagy beadják a derekukat, vagy végük van!

- Asszonyom - fordult oda a király a pereskedőhöz -, amint látja, nem rajtam múlik, ha nem hoznak ítéletet a perében.

- Felség, ön a világ legnagyobb királya.

- Igen, igen!... - visszhangozta a grófné, Chon és a kancellár.

- Csakhogy a világnak nem ez a véleménye - mormolta a király.

CI
A királyi ítélőszék

Megtartották a nevezetes ítélőszéket, azzal az ünnepélyes külsőséggel, amelyet megkövetelt egyrészt a király hiúsága, másrészt a fondorkodók, akik erre a döntő lépésre rávették az ország urát.

Mozgósították a királyi őrséget, tömérdek rövid zubbonyos íjász, fegyveres őr és rendőr vigyázott a kancellár úrra, aki, mint hadvezér a döntő napon, saját szent személyében kívánt színre lépni a nagy vállalkozás napján.

A kancellár urat szívből utálta mindenki; ezt ő is tudta, és felfuvalkodottságában alighanem gyilkos merénylettől tartott, de akik jobban ismerték a vele szemben megnyilvánuló közhangulatot, legfeljebb azt jósolhatták neki, hogy nyílt gyalázkodásokban vagy füttykoncertben lesz része.

Ugyanezt a szívélyes fogadtatást ígérték d'Aiguillon úrnak is, akit a parlamenti vitákban úgyahogy kiművelődött polgárok ösztönösen megvetettek. A királyról sugárzott a derű. Pedig egy cseppet sem volt nyugodt. De szemlátomást csodálta magát pompás királyi palástjában, majd azt az észrevételt tette, hogy legjobb oltalom a fenség.

És hozzá tehette volna: „Valamint a nép szeretete." Csakhogy ezt a közhelyet annyit mondogatták neki hajdanában, a betegsége alatt Metzben, hogy most úgy vélte, nem idézheti, hacsak nem akarja, hogy plágiummal vádolják.

A trónörökösné, aki idegenkedett az egész látványosságtól, noha a lelke mélyén talán mégis kíváncsi volt rá, már reggel panaszos arckifejezést öltött, s ezt viselte egész úton az ünnepség színhelyéig, ami nyomban feléje fordította a szíveket.

Dubarryné bátran viselkedett. Önbizalma fiatalságából és szépségéből sarjadt. Különben is, róla már mindent elmondtak, mit lehet még ahhoz hozzátenni? Úgy sugárzott, mintha királyi szeretőjének fénye ragyogta volna be alakját.

D'Aiguillon herceg úr keményen lépkedett a király előtt haladó országnagyok soraiban. Nemes vonású, erélyes arca sem csüggedtséget, sem elégedetlenséget nem árult el. A fejét sem szegte fel diadalmasan. Aki így látta, nem gondolta volna, hogy miatta ütközött össze a király a parlamentekkel.

A tömegből ujjal mutogattak rá; a parlamenti bírák soraiból gyilkos tekintetek röppentek felé; de más nem történt.

A törvényszéki palota nagyterme zsúfolásig megtelt, érdekeltek és érdeklődők lehettek ott vagy háromezren.

Odakint a tömeg, amelyet a törvényszolgák pálcái s a poroszlók fütykösei és husángjai megfélemlítettek, csak azzal a megnevezhetetlen zsibongással árulta el jelenlétét, amely nem is emberi hang, nem is beszéd, de mégis hallható, s amelyet legtalálóbban az emberfolyam mormolásának lehetne nevezni.

Csend uralkodott a nagyteremben is, amikor az utolsó léptek is elhaltak, mindenki elfoglalta a helyét, és a király, fenségesen és komoran, felszólította kancellárját, hogy tartsa meg beszédét.

A parlamenti bírák előre tudták, mit tartogat számukra a királyi ítélőszék. Pontosan tudták, miért hívták őket egybe. Bizonyára, hogy a megmásíthatatlan szándékot megértessék velük; ők azonban ismerték a király nagylelkűségét, vagy mondjuk inkább: félszegségét, s ezért inkább az ítélőszék következményeitől, semmint magától az üléstől tartottak.

A kancellár szólásra emelkedett. Kiváló szónok volt. Az ügyes bevezetést hallgatva, volt miben gyönyörködniük a szóképek kedvelőinek.

Hanem a szónoklat olyan kemény hangú vádbeszéddé fajult, hogy a nemesek nem tudták türtőztetni mosolyukat, a parlamenti urak pedig ugyancsak kényelmetlenül fészkelődtek a helyükön.

Kancellárja nyelvével a király megparancsolta, haladéktalanul szüntessék be a bretagne-i ügyet, mert már torkig van vele. Megparancsolta a parlamentnek, hogy béküljön ki d'Aiguillon herceggel, kinek a szolgálata kedves a királynak; hogy ne hátráltassa tovább az igazságszolgáltatást; ha ez megtörténik, megint úgy lesz minden, mint abban a boldog aranykorban, amidőn a szökdécselő patakok ötrészes beszédeket mormoltak a döntő vagy az ítélkező perekben, amidőn a fákon periratok teremtek a tisztelt ügyvéd és ügyész urak számára, akiknek csak a kezüket kellett kinyújtaniuk, hogy leszakítsák őket, mint az érett gyümölcsöt.

Ezek az ínyencségek nem békítették meg a parlamentet, sem de Maupeou úrral, sem d'Aiguillon herceggel. De mit volt mit tenni: a beszéd elhangzott, válaszra nem volt mód.

A parlamenti urak, noha forrt bennük az epe, nyugodtan és közönyösen ültek ott, azzal a bámulatos egyöntetűséggel, amely oly erőssé teszi az alkotmányos testületeket, nagy nemtetszésére a királynak és a karzaton ülő arisztokratáknak.

A trónörökösné elsápadt haragjában. Életében először került szembe a nép ellenállásával. Józanul próbálta mérlegelni ennek az ellenállásnak az erejét.

Azzal a szándékkal jött az ítélőszékbe, hogy - legalábbis színleg - ellene szegül az ott elfogadott vagy kihirdetett határozatnak, most azonban azt érezte, hogy egyre jobban azonosul fajtájának és osztályának ügyével; minél mélyebbre vájta a fogát a kancellár a parlament testébe, ez a büszke és fiatal teremtés annál hevesebben méltatlankodott, hogy milyen erőtlen a kancellár harapása; bezzeg tartott volna ő olyan beszédet, hogy attól úgy megugrik ez a gyülekezet, mint az ökörcsorda, ha darázsraj száll rá! Elég az hozzá, hogy a kancellárt gyengének, a bírákat erőseknek találta.

XV. Lajos kitűnő emberismerő volt, aminthogy minden önző ember az volna, ha némelyiknek a lustasága felül nem kerekedne az önzésén. Körültekintett, hogy lássa, milyen hatást kelt akarata, amelyet - úgy vélte - eléggé ékesen tolmácsoltak az elhangzott szavak.

A trónörökösné vértelen, összepréselt ajka mindjárt elárulta, mi háborog a lelkében.

Az egyensúly kedvéért ezután Dubarrynéra pillantott: a diadalmas mosoly helyett, amelyre számított, csak azt látta, hogy a grófné mohón vonzza magához a tekintetét, talán mert tudni akarja, mint vélekedik a helyzetről a király.

Semmi sem félemlíti meg úgy az ingatag jellemeket, mint ha azt érzik, hogy fölébük kerekedik mások esze és akarata. Ha keményebben néz rájuk valaki, nyomban arra következtetnek, hogy kinevethetik vagy már ki is nevették őket, és joggal követelnek tőlük többet, mint amennyit tettek.

Ilyenkor szélsőségekre ragadtatják magukat, a gyáva egér bömbölő oroszlánná válik, és váratlan megnyilatkozásuk elárulja, hogy a nagyobb félelem erőt vett a kisebben.

A királynak egy szót sem kellett hozzáfűznie kancellárja beszédjéhez, ezt nem írta elő az etikett, szükség sem volt rá. De ebben a helyzetben megszállta a szószátyárság ördöge, és egy intéssel jelezte, hogy beszélni kíván.

Abban a szempillantásban a figyelem megdöbbenésbe csapott át.

A parlamenti bírák feje úgy fordult az ítélőszék felé, mint amikor a jól képzett katonák sora kemény fővetést csinál.

A hercegek, az országnagyok, a tisztek enyhe izgalmat éreztek. Nem volt lehetetlen, hogy az elhangzott sok okos szó után ő kereszténysi felsége épületes oktalanságokat fog mondani. A tisztelet nem engedte, hogy más néven nevezzék azt, ami elhangzik majd a király szájából.

Richelieu úr, aki mindeddig tüntetően távol tartotta magát d'Aiguillon úrtól, most hozzálátott, hogy megkörnyékezze unokaöccsét, először is a pillantásával fejezve ki titkos rokonszenvét és egyetértését.

Pillantása azonban, amely már-már lázadóvá vált, keresztezte Dubarryné kutató tekintetét. Richelieu mindenkinél nagyobb művésze volt a finom átmeneteknek: a gúnyról átváltott a hódolatra, és a szép grófnét választotta metszési pontul a két csúcs és az átlók között.

Elismerő és rajongó pillantást vetett hát Dubarrynéra; ez azonban nem hagyta, hogy bolonddá tartsák, már csak azért sem, mivel a vén marsall, aki korábban összejátszott a parlamenti bírákkal és az ellenzéki hercegekkel, most kénytelen volt ugyanúgy játszani tovább, nehogy belelássanak a kártyájába.

Micsoda élet egyetlen csepp vízben! A megfigyelő számára valóságos óceán! Hány évszázad egyetlen másodpercben, mely maga a leírhatatlan örökkévalóság! Amit fentebb elmondottunk, az alatt a röpke idő alatt játszódott le, míg őfelsége XV. Lajos szóláshoz készült és kinyitotta a száját.

- Hallották akaratomat - mondta érces hangon -, amelyet kihirdetett a kancellárom. Gondjuk legyen rá, hogy végrehajtsák, mert ez az elhatározásom, és ezen nem változtatok!

XV. Lajos utolsó szavai úgy dübörögtek, mint a mennydörgés.

És valóban, mintha villám csapott volna le a gyülekezet kellős közepébe.

A parlamenti bírákon borzongás futott végig, a rémület borzongása, és úgy terjedt át a tömegre, mint ahogy az elektromos szikra pattan ki a zsinór végén. Ugyanez a borzongás suhant át a király hívein is. Minden homlokra, minden szívbe ijedelem és csodálat költözött.

A trónörökösné önkéntelenül köszönetet mondott a királynak szép szeme forró pillantásával.

Dubarryné felvillanyozva pattant fel a helyéről, és a legszívesebben tapsolt volna, ha nem tartja vissza a természetes félelem, hogy távozóban hangosan szidalmazni fogják, vagy hogy másnap garmadával kapja a förtelmesnél förtelmesebb bökverseket.

XV. Lajos ebben a percben zavartalanul élvezte diadalát.

A parlamenti urak az iménti egyöntetűséggel hajtották le a fejüket.

A király felkelt liliomhímes vánkosairól.

Abban a pillanatban felállt a palotaőrség kapitánya, a testőrparancsnok, és felálltak az összes nemesurak.

Megperdült a dob, megszólaltak a harsonák odakint. Az a szinte remegő csönd, amellyel a nép a bevonulást fogadta, most vad zsivajba csapott át, amely fokozatosan elhalt a távolban; ahogy a katonák és a poroszlók elhallgattatták.

A király emelt fővel vágott át a termen, ahol csak alázatosan meghajló fejeket látott.

D'Aiguillon úr most is őfelsége előtt lépkedett, de nem mutatta diadalát.

A kancellár a terem ajtajából meglátta a távolban azt a hatalmas tömeget, megriadt a fel-felcsapó hangzavartól, mely a távolból is elhatolt hozzá, s odaszólt a poroszlóknak:

- Hozzám!

Richelieu mélyen meghajolt d'Aiguillon herceg előtt, s így szólt az unokaöccséhez:

- Nagyon mélyre hajolnak ezek a fejek, herceg; de csak fölemelkednek egyszer, és az ijesztő lesz. Jól vigyázzon!

Dubarryné ekkor ment el mellettük a folyosón a fivérével, Mirepoix marsallnéval és több udvarhölggyel. Meghallotta a vén marsall megjegyzését, s inkább csípősen, mintsem haragosan mondta:

- Ó, nincs mitől tartani, marsall úr: nem hallotta, mit mondott őfelsége? A király azt mondta, ha jól értettem, hogy nem fog változtatni soha.

- Félelmetes kijelentés, asszonyom - válaszolta mosolyogva a vén herceg -; szerencsénkre azonban a parlamenti urak nem látták, hogy a király önre nézett, amikor azt mondta, hogy nem változtat.

És finom bókját olyan utánozhatatlanul elegáns meghajlással fejezte be, amilyent manapság már színpadon sem lát az ember.

Dubarryné nő volt és nem politikus. Ő csak a bókot hallotta, d'Aiguillon úr azonban tökéletesen értette a benne rejlő gúnyt és fenyegetést.

Ezért a grófné mosollyal válaszolt, szövetségese azonban ajkába harapott és elsápadt, látván, hogy még most sem enyhült a marsall haragja.

A királyi ítélőszéknek nyomban igen kedvező hatása lett a királypárt ügyére. De a nagy ütés gyakran csak elkábítja az embert, és megfigyelhető, hogy a kábulat után a vér fürgébben és frissebben csörgedez az erekben.

Legalábbis ez az észrevétel hangzott el azoknak az egyszerű öltözetű embereknek kis csoportjából, akik a Virág rakpart és a Kádárok utcája sarkán álldogálva figyelték, mint vonul el fényes kíséretével a király.

Hárman voltak... Csak véletlenül verődtek ott össze a sarkon, ahonnan szemmel látható érdeklődéssel figyelték a tömeg hangulatát; s noha nem ismerték egymást, néhány szó után összemelegedtek, s latolgatták az ülés esélyeit, mely még be sem fejeződött.

- Lám, a szenvedélyek gyümölcsöt termettek - mondta egyikük, egy csillogó szemű, szelíd és nyílt tekintetű öregember. - A királyi ítélőszék mégis nagy dolog.

- Igen - mondta rá keserű mosollyal egy fiatal férfi -, igen, ha valóra is váltják a nagy szavakat.

- Uram - fordult oda hozzá az öregember -, úgy rémlik, hogy ismerem önt... Mintha már láttam volna valahol, ha nem tévedek?

- Május harmincegyedikén éjjel. Nem téved, Rousseau úr.

- Persze! Ön az a fiatal sebész, a földim; Marat úr, ugye?

- Igen, uram, szolgálatjára.

A két férfi meghajolt.

A harmadik eddig még nem szólt bele a beszélgetésbe. Megnyerő arcú fiatal férfi volt, s az egész ceremónia alatt csak a tömeg magatartását figyelte.

Elsőnek a fiatal sebész ment el, elvegyülve a sokaságban, amely nem volt olyan hálás, mint Rousseau, és máris elfelejtette, ő azonban bizton számított rá, hogy egyszer még emlegetni fogják a nevét.

A másik fiatal férfi megvárta, míg elmegy, s ekkor odafordult Rousseau-hoz:

- Ön nem indul még, uram? - kérdezte tőle.

- Ó, öreg vagyok én már ehhez a nagy tolongáshoz.

- Akkor pedig - mondta az ismeretlen, lehalkítva a hangját - ma este találkozunk a Mészégető utcában, Rousseau úr... Ne felejtse el!

A filozófus úgy rezzent össze, mint aki kísértetet lát. Amúgy is sápadt arca ónszínűre vált. Még válaszolni akart valamit, de addigra az a férfi már eltűnt a szeme elől.

CII

Hogyan hatottak Jean-Jacques Rousseau-ra
az ismeretlen ember szavai?

Rousseau, amikor meghallotta egy idegen ember szájából ezeket a különös szavakat, megrémülve és megzavarodva nekivágott a tömegnek, és elfeledkezve róla, hogy öreg és fél a tolongástól, átfurakodott a sokaságon; hamarosan elért a Miasszonyunk hídjára; gondterhelten és magában beszélve sietett át a Grève negyeden, amelyen át hamarabb hazajuthatott.

„Eszerint azt a titkot, amelyet minden beavatott az élete árán is megőriz - mondta magában -, az első jöttment idegen is tudja. Hát igen, ide jutnak a titkos társaságok, ha ennyire tömegessé válnak... Engem ismer ez az ember, tudja, hogy szövetségese leszek, talán még cinkosa is... Ez a helyzet nevetséges és tűrhetetlen."

Míg így beszélt magában, lélekszakadva sietett, pedig egyébként ugyancsak kímélte magát, kivált a Ménilmontant utcai balesete óta.

„Eszerint - folytatta a filozófus -, én az emberiség megújhodásának azokra a terveire lettem volna kíváncsi, amelyeket néhány jótét lélek ajánlgat, ki önmagát a »felvilágosodott« jelzővel tünteti ki; botor módon elhittem volna, hogy jó gondolatok származhatnak Németországból, a sör és a köd hazájából; hírbe hoztam volna magamat néhány ostobával vagy néhány cselszövővel, akiknek csak arra lett volna jó a nevem, hogy hülyeségeiket fedezzék vele. Hát nem! Ebből nem lesz semmi! Egy villámcsapás föltárta előttem a szakadékot, nem fogok önként beleugrani."

Rousseau, hogy lélegzethez jusson, botjára támaszkodva megállt egy percre az utca közepén.

„Pedig milyen szép ábránd volt ez - folytatta a filozófus -: szabadságot teremteni a rabszolgaságból, megrázkódtatások és forrongások nélkül hódítani meg a jövendőt, a földi zsarnokok álma közben, titkon szőni a hálót... Túlságosan szép volt, bolond fejjel hittem benne... Nem kell nekem félelem, gyanakvás, bizalmatlanság, amely méltatlan a szabad szellemhez és a független testhez."

Idáig jutott elmélkedésében, s már indult volna tovább, amikor észrevette Sartines úr néhány fogdmegét, akik fürkésző szemmel ólálkodtak a környéken, s ez a látvány úgy megrémítette a szabad szellemet, s úgy meglódította a független testet, hogy igyekezett eltűnni az útjába eső oszlopok sötét árnyékában.

Az oszlopoktól a Mészégető utcáig már nem hosszú az út; Rousseau végigloholt ezen a szakaszon, a lépcsőházban úgy fújtatott fölfelé, mint az űzött vad, s a szobájában lerogyott egy székbe, egy szót sem bírva kinyögni válaszul Thérèse faggatózásaira.

Végül aztán csak elsorolta izgalmának okait: futás, hőség, a király haragjának híre az ítélőszékben, fejvesztettség a tömegben, mindannak a hatása, ami történt.

Thérèse azt felelte rá zsémbesen, hogy mindezért még nem kell hagyni az ebédet kihűlni, s különben is milyen férfi az olyan, aki minden szíre-szóra megrémül, mint a nyúl.

Rousseau ez utóbbi érvre nem tudott mit mondani, kivált, hogy más szavakkal számtalanszor elmondta ő is ugyanezt.

Thérèse meg csak fújta a magáét: ezek a filozófusok, ezek a rémlátók, megéri a pénzét mindahány... az írásaikban úgy harsonáznak, hogy jobban se kell; hetvenkednek, hogy nem félnek semmitől; se Istent, se embert nem ismernek; de ha rájuk vakkant egy kiskutya, már rémüldöznek: „Segítség!", ha felszökik a lázuk, már sápítoznak: „Istenem, végem van!"

Ez volt Thérèse kedvenc témája, ha belefogott, csak úgy pergett a nyelve, Rousseau pedig, ki amúgy is félénk természetű volt, képtelen lett volna vitába szállni vele.

Ezért aztán Rousseau, nem törődve az asszony rázúduló szidalmaival, e fülsértő zenétől kísérve, csendesen ringatta magában kedvenc gondolatát, mely bizonyára felért Thérèse eszméivel.

- A boldogság illatokból és zsongásból áll - mondta a filozófus -; márpedig a hang és a szag közmegegyezés dolga... Kiállíthatja biztonsággal, hogy a hagyma nem olyan jó szagú, mint a rózsa, vagy hogy a páva hangja csúnyább a fülemüléénél?

Hogy elmondta axiómáját, amely éppen paradoxonnak is beillett volna, asztalhoz ültek és megebédeltek.

Ebéd után Rousseau, szokásától eltérően, nem ült le csembalózni. Csak keringett a szobájában, és százszor is kitekintett az ablakon, hogy szemügyre vegye a Mészégető utca minden zegét-zugát.

Théresè-re ekkor rájött a féltékenység, ami csak mérgében fogja el a házsártos természetű asszonyt, lévén a házsártos a legkevésbé féltékeny fajta a föld kerekén.

Nincs dühítőbb annál, mint ha valaki a hibájával kérkedik; ha erényével, az még csak hagyján.

Thérèse nem sokra becsülte Rousseau férfiasságát, természetét, eszét és szokásait, vénnek, betegesnek és csúfnak találta férjét, és nem tartott tőle, hogy bárki is elcsábíthatja; fel sem tételezte volna, hogy a nők más szemmel nézhetik, mint ő maga. Minthogy azonban egy asszony számára nincs kéjesebb gyötrelem a féltékenységnél, Thérèse hébe-hóba átadta magát ennek az élvezetnek.

Látva, hogy Rousseau minduntalan az ablakhoz megy, tépelődik, és nem tud helyt maradni, így szólt:

- Ahá! Tudom én már, hogy mi izgatja magát... Most vált el valakitől.

Rousseau olyan rémülten nézett rá, hogy Thérèse ebben újabb bizonyítékát látta bűnösségének.

- Valakitől, akit megint látni akar - folytatta.

- Tessék? - kérdezte Rousseau.

- Találkánk van, igaz-e?

- Ó - hördült fel Rousseau, aki csak most értette meg, hogy féltékenységből beszélnek így vele -, még hogy találkánk! Bolond maga, Thérèse!

- Tudom én, hogy bolondság lenne - folytatta az asszony -; de magától minden kitelik; nem baj, menjen csak azzal a penészvirág arcával, a zörgő szívével, a köhögésével, menjen csak, szédítse a nőket: még sokra viheti.

- De Thérèse, hiszen jól tudja, hogy ebből egy szó sem igaz - mondta kedvetlenül Rousseau -; hagyja, hadd gondolkozzam.

- Maga erkölcstelen - mondta Thérèse a legmélyebb meggyőződéssel.

Rousseau úgy elpirult, mint akinek az arcába vágják az igazságot vagy hízelegnek.

Ekkor Thérèse úgy vélte, hogy jogosan vág szörnyű fintorokat, forgatja fel az egész házat, csapkodja az ajtókat, és játszik Rousseau nyugalmával, mint ahogy a gyerekek játszanak a fémkarikákkal, amiket dobozba raknak, hogy siketítő zörgést csapjanak vele.

Rousseau bemenekült a dolgozószobájába. Ez a nagy zenebona megingatta egy kissé elhatározásában.

Azon tűnődött, vajon milyen veszéllyel járna, ha nem venne részt azon a titkos szertartáson, amelyről az az idegen beszélt neki a rakpart sarkán.

„Ha büntetés jár az árulóknak, nyilván jár büntetés a közömböseknek vagy a hanyagoknak is - gondolta. - Azt már többször megfigyeltem, hogy a súlyos veszedelmekből sosem származik baj, mint ahogy a súlyos fenyegetésekből sem; büntetést csak elvétve szabnak ki vagy alkalmaznak hasonló esetben; de másképp áll a dolog a kicsinyes bosszúkkal, az alattomos döfésekkel, s sugdolózással és más apró hitványságokkal. A szabadkőműves testvérek egy szép napon azzal fizethetnek megvetésemért, hogy kötelet húznak ki a lépcsőházban; kitörhetem benne a lábam s a maradék nyolc vagy tíz fogamat... vagy a fejemre pottyantanak egy előre odakészített terméskövet, amikor elmegyek az építkezés alatt... Vagy éppenséggel akad a szabadkőműves testvériségben egy pamfletíró, aki itt él a közelemben, talán az emeleten, s az ablakából átlát a szobámba. Ez sem lehetetlen, hiszen az összejövetelek is a Mészégető utcában vannak... És a csibész olyan gyalázatosságokat ír majd rólam, hogy egész Párizs rajtam nevet... Nincs-e tömérdek ellenségem?”

A következő pillanatban már irányt változtattak Rousseau gondolatai.

„Ejnye! - gondolta magában - hol a bátorság, hol a becsület? Csak nem ijedek meg a saját árnyékomtól? Ha tükörbe nézek, egy semmirekellő gyáva arca nézzen vissza rám? Nem, ez lehetetlen... Ha az egész világ szövetkezik ellenem, ha rám szakad a pinceboltozat, akkor is elmegyek... Különben is, miféle okoskodás az, amelyet a félelem szül! Mióta találkoztam azzal az emberrel, s hazajöttem, azon kapom magam, hogy körben forgok, tehetetlenül. Most már mindenkire gyanakszom, s ráadásul még önmagámra is! Ebben nincs logika... Ismerem magam, nem vagyok könnyen lelkesedő természet: ha csodát vártam a tervezett szövetségtől, akkor lehet is csodát várni tőle. Ki mondja meg, vajon nem én vagyok-e az emberi nem újjáteremtője? Hiszen engem kerestek fel, tőlem tudakolták írásaim értelmét egy korlátlan hatalom titkos képviselői; most hátráljak meg, amikor folytatni kell a nagy művet, amikor az elméletet felválthatja a gyakorlat?”

Rousseau fellelkesült.

„Nincs felemelőbb ennél! Az idő halad... a népek kijönnek a vadság állapotából, lépés lépést követ a sötétben, a kezek összefogóznak a homályban; óriás piramis emelkedik a magasba, a jövendő századok Rousseau-nak, Genf polgárának mellszobrát helyezik rá díszül, aki, hogy adott szavát beváltsa, szabadságát, életét tette kockára, más szóval, hűséges maradt jelmondatához: *Vitam impendere vero!*”

Ekkor az elragadtatott Rousseau odaült csembalójához, és képzeletét magasra repítette azokon a zengő, széles és harcias akkordokon, amiket előcsalt hangszeréből.

Beesteledett. Thérèse belefáradt, hogy hasztalan gyötörte foglyát, és elszunnyadt ültében; Rousseau dobogó szívvel felöltötte új ruháját, mintha légyottra menne; egy darabig nézte a tükörben fekete szeme csillogását; úgy találta, hogy élénk és beszédes szeme van, és nagyon meg volt vele elégedve.

Fogta a nádpálcáját, s vigyázva, hogy Thérèse-t föl ne ébressze, kisurrant a lakásból.

Amikor leért a lépcsőn, és kinyitotta az utcai ajtó titkos zárját, először is kitekintett, hogy lássa, mi van odakint.

Kocsi nem járt arra; az utca, mint máskor is, tele volt dologtalan őgyelgőkkel, akik egymást nézegették, ahogy az még ma is szokás, mások pedig meg-megálltak a kirakatok előtt, hogy szemügyre vegyék a csinos lányokat a pult mögött.

Bárki észrevétlenül elvegyülhetett a tömegben. Rousseau gyorsan kilépett a kapun; nem kellett messzire mennie.

A megjelölt kapu előtt egy énekes állt egy nyiszorgó hegedűvel. A muzsika, amelyre minden született párizsi hegyezi a fülét, betöltötte az utcát a hegedűből és az énekes torkából felszálló dallam utolsó ütemeinek tovalebbenő hangjaival.

A közlekedést mi sem akadályozhatta volna jobban, mint a körben álló hallgatók alkotta csoportosulás. Vagy jobbról, vagy balról minden járókelőnek meg kellett kerülnie a csoportot; akik balra tértek, azok az úttesten mentek tovább, a jobbra kerülők a jelzett ház mellett haladtak el, és fordítva.

Rousseau megfigyelte, hogy több járókelő úgy eltűnik útközben, mintha elnyelte volna a föld. Úgy számította, hogy ezeket ugyanaz a cél vezérli, mint őt, s elhatározta, hogy utánuk megy; nem volt nehéz dolga.

A hallgató közönség mögé került, mintha ő is meg akarna ott állni, és megleste az első személyt, aki belépett a nyitott tornácra. Félénkebb lévén amazoknál, s mivel nyilván többet is kockáztatott, megvárta, míg sokkal kedvezőbb alkalom kínálkozik.

Nem kellett sokáig várnia. Egy nyitott kocsi hajtott be az utca vége felől, kettévágva a körben állók csoportját, s a két félkört nekiszorítva a házak falának. Rousseau épp a tornác küszöbén állt; csak beljebb kellett lépnie... Filozófusunk látta, hogy a kíváncsiskodók valamennyien a kocsit nézik, és hátat fordítanak a háznak; kihasználva, hogy egyedül van, eltűnt a sötét tornác mélyén.

Pár másodperc múlva lámpást pillantott meg, alatta csöndesen üldögélt egy ember, akár vásár után a kereskedő, és újságot olvasott, vagy csak mímelte.

Rousseau lépteinek koppanására ez az ember föltekintett, és ujját feltűnően a mellére tette, ahová ráesett a lámpás fényköre.

Rousseau, erre a szimbolikus mozdulatra válaszul, ajkára illesztette az ujját.

Az ember nyomban felállt, s betaszítva jobbkézt egy ajtót, amely olyan ügyesen volt beleillesztve a háta mögött lévő faburkolatba, hogy észre sem lehetett venni, rámutatott egy meredek lépcsőre, mely a pincébe vezetett.

Rousseau belépett; az ajtó zajtalanul, de gyorsan bezárult a háta mögött.

Rousseau a botjával tapogatózva ment le a lépcsőfokokon; nem nagyon lett volna ínyére, hogy a testvérek első próbaként a nyakát vagy a lábát töressék.

A lépcső meredek volt ugyan, de nem hosszú. Rousseau tizenhét fokot számlált meg, s hirtelen nagy hőség csapott a szemébe és az arcába.

Ez a nyirkos hőség annak a néhány embernek a lélegzete volt, akik összegyűltek a pince-helyiségben.

Rousseau megfigyelte, hogy a vörös meg fehér szőnyegekkel borított falon mindenféle munkaeszközök függenek, bizonyára inkább jelképes, semmint valóságos tárgyak. A boltozaton egy szál lámpás függött, gyászos fényt vetve az egyébként eléggé rendes külsejű emberekre, akik a fapadokon üldögéltek, és fojtott hangon beszélgettek.

A földet nem födte sem parkett, sem szőnyeg; vastag gyékényréteg fogta föl a léptek neszét.

A belépő Rousseau-ra tehát senki nem figyelt fel.

Látszólag észre sem vették, hogy megérkezett.

Öt perccel előbb Rousseau-nak még nem volt hőbb vágya, mint hogy így érkezzék meg, most azonban mégis bosszankodott, hogy ilyen szépen teljesült a kívánsága.

Az egyik hátsó padon látott egy szabad helyet; a lehető legcsendesebben letelepedett, a többiek háta mögött.

Harminchárom fejet számlált meg a gyülekezetben. Az emelvényre állított íróasztal várta az elnököt.

CIII

A Mészégető utcai páholy

Rousseau-nak feltűnt, hogy az egybegyűltek nagyon halkan, nagyon óvatosan beszélgetnek. Sokan az ajkukat sem mozdították meg. Csak három vagy négy pár váltott hangos szót.

Még akik meg sem szólaltak, azok is igyekeztek elrejteni az arcukat, ami nem is ment nehezen, mivel az elnöki emelvény jócskán beárnyékolta a helyiséget.

Az emelvény mögött szemmel láthatólag a legóvatosabbak kerestek menedéket.

A testület két vagy három tagja ellenben szüntelenül körben járkált, hogy szemügyre vegye a testvéreket. Jöttek, mentek, szót váltottak egymással, el-eltűntek egy vörös lángnyelvekkel hímzett fekete függönyös ajtó mögött.

Kisvártatva megszólalt egy csengő. Ekkor egy férfi minden teketória nélkül fölállt a padról, ahol addig a többiekkel együtt ült, és elfoglalta az elnöki emelvényt.

A kezével és az ujjaival néhány jelet rajzolt a levegőbe, az egybegyűltek valamennyien utána csinálták, majd egy utolsó, határozott mozdulattal megnyitotta az ülést.

Rousseau sosem látta ezt az embert; a külsejéről ítélve jómódú kézművesnek gondolta volna, magabiztosság és fesztelen modor jellemezte, szónoknak keresve sem lehetett volna alkalmasabbat találni.

Beszéde határozott volt és tömör. Közölte, hogy a páholy egy új testvér felvételére gyűlt össze.

- Ne csodálkozzanak - mondotta -, hogy ebbe a helyiségbe hívtuk össze önöket, ahol nem lehet megtartani a szokásos próbákat; vezetőink úgy vélték, hogy most nem lesz szükség próbákra. A testvér, akit fel akarunk venni, a mai filozófia világító fáklyája, mélyenszántó elme, aki meggyőződésből s nem félelemből csatlakozik hozzánk.

Azt, aki kikutatta a természet és az emberi szív rejtelmeit, úgysem lehet megfélemlíteni olyan eszközökkel, mint az egyszerű embert, akinek karját, akaratát, pénzét vesszük igénybe. Hogy e kiváltságos szellem, e becsületes és kemény jellem együttműködését biztosítsuk, elegendő lesz ígéretét, beleegyezését vennünk.

A szónok ezzel be is fejezte javaslatát, és most körültekintett, hogy lássa a hatást.

Rousseau-ra lenyűgöző hatást tett; a genfi polgár ismerte a szabadkőművesség titokzatos beavatási fokozatait; a felvilágosult szellemekre jellemző megvetéssel tekintett rájuk; a gyermetegség és a hiú babonaság netovábbjának tartotta azokat a képtelen és tökéletesen haszontalan követelményeket, amelyeket a vezetők a felveendőkkel szemben támasztottak, elvárva tőlük, hogy félelmet színleljenek, holott mindenki tudta, hogy nincs mitől félnie.

S ezenfelül, ez a félszeg filozófus, aki ellensége volt minden nyilvános szereplésnek és magamutogatásnak, roppant kényelmetlenül érezte volna magát, ha olyan emberek előtt kell színre lépnie, akiket nem ismer, s akik - ehhez nem fért kétség - több-kevesebb jó szándékkal megtévesztik.

Látva, hogy fölmentik a próbák alól, nagyon elégedett volt. Tudta, hogy milyen szigorú a szabadkőművességben a törvény előtti egyenlőség elve; nagy diadal volt számára, hogy az ő kedvéért kivételt tesznek.

Már készülődött, hogy néhány szóval megköszönje az elnök kedves beszédét, amikor egy hang szólalt meg a hallgatóság soraiból.

- Ha úgy vélik is, hogy kötelességük uralkodóként bánni azzal, aki egyenlő velünk - kezdte ez a metsző és messze csengő hang -, s ha felmentik is a testi szorongás kényszere alól, mintha bizony nem volna szimbólumunk a szabadság keresése a testi kín árán, reméljük mégis, nem ítélik oda a megtisztelő címet egy idegennek, míg előírás szerint ki nem kérdezték, és meg nem eskették.

Rousseau odafordult, hogy az arcába nézzen a támadónak, aki nem átallott ilyen durván nekirontani diadala tetőpontján.

Nagy meglepetéssel ismerte fel azt a fiatal sebészt, akivel aznap reggel találkozott a Virág rakparton.

Jóhiszeműsége vagy talán viszolygása a *megtisztelő címtől* visszatartotta a választól.

- Hallotta? - kérdezte az elnök, Rousseau-hoz fordulva.

- Hallottam - válaszolta a filozófus, enyhén megborzongva, amikor hangja megszólalt a sötét pince boltívei alatt. - Még meglepőbb számomra a felszólalás most, hogy látom, kitől származik. Hogy lehet az, hogy az az ember, akinek hivatásánál fogva harcolnia kellene az ellen, amit testi szenvedésnek hívnak, s így kellene segítenie testvérein, a közönséges halandókon és a szabadkőműveseken egyaránt, hogy lehet az, hogy ez az ember most a testi szenvedés hasznáról prédikál?... Különös utat választott, hogy boldogítsa az embert, hogy meggyógyítsa a beteget!

- Itt most nem egyes emberekről van szó - vágott vissza az ifjú -; a felveendő nem ismer engem, s én sem őt. Logikával élek, és azt állítom, hogy a nagymester nem jár el helyesen, ha kivételt tesz egyesekkel. Én őbenne (Rousseau-ra mutatott) nem ismerem a filozófust; ő se ismerje bennem a gyakorló orvost. Talán egész életünkben úgy kell majd elhaladnunk egymás mellett, hogy egy tekintettel, egy mozdulattal sem árulhatjuk el szoros kapcsolatunkat, pedig az a testvériség kötéseinél fogva meglehet, bensőségesebb, mint a hétköznapi barátságok. Ismétlem, ha úgy vélik, hogy a felveendőt meg kell kímélni a próbáktól, a kérdéseket akkor is fel kell tenni neki.

Rousseau nem válaszolt. Az elnök leolvasta az arcáról, hogy idegenkedik a vitától, és bánja már, hogy belefogott az egész vállalkozásba.

- Testvér - mondta méltóságteljesen a fiatalembernek -, hallgasson, ha a nagymester beszél, és ne bírálgassa könnyelműen tetteit, amelyekről ő nem köteles számot adni.

- Jogom van felszólalni - mondta csendesebben a fiatalember.

- Felszólalni, de nem bírálgatni. A testvér, aki sorainkba lép, eléggé ismert ahhoz, hogy ne akarjunk erőnek erejével nevetséges és fölösleges titkolózást keverni testvéri kapcsolatunkba. Az itt megjelent testvérek valamennyien ismerik a nevét, és ez a név önmagáért beszél. De mivel bizonyos vagyok benne, hogy ő is az egyenlőség híve, most megkérem, hogy válaszoljon a kérdésemre, amelyet egyes-egyedül a forma kedvéért teszek föl neki: Mit keres szövetségünkben?

Rousseau két lépést előrelépett, s kiválva a többiek közül, végighordozta álmodozó és borús tekintetét a gyülekezeten.

- Azt keresem, amit nem találok benne - mondta. - Igazságokat, és nem álokoskodásokat. Minek fenyegetnének tőrökkel, melyeknek nincs élük, méreggel, amely tiszta víz, vermekkel, amelyek párnával vannak kibélelve? Ismerem az emberi erők forrásait. Ismerem saját testi erőmet. Ha ezt elpusztítják, akkor kár testvérükké választaniuk; holtan nem használhatok önöknek: ennélfogva bizonyára nem akarnak megölni, megsebesíteni még kevésbé; különben a világ összes orvosa sem hitetné el velem, hogy hasznos az a felavatás, amelynek során összetörik a testemet.

Én a fájdalmaknak keservesebb iskoláját jártam ki, mint önök együttvéve; kikutattam a testet, és eltapogatóztam a lélekig... Hajlandó voltam eljönni önökhöz, amikor megkértek rá (Rousseau nyomatékosan hangsúlyozta ezt a szót), mivel úgy véltem, hogy hasznukra lehetek. Adni jöttem tehát, és nem elfogadni.

Ó, mielőtt önök bármit tehettek volna a védelmemre, mielőtt a saját eszközeikkel megszerezhették volna számomra a szabadságot, ha börtönbe jutok, a kenyeret, ha éhezem, a vigaszt, ha szenvedek, mielőtt - mondom - akármit tettek volna, az a testvér, akit ma felvesznek, ha ez az úr is megengedi - fordult oda Marat-hoz -, az a testvér már lerótta adóját a természetnek, minthogy a haladás sántikál, a világosság késlekedik, és egyikünk sem fogja kisegíteni őt onnét, ahová zuhan...

- Téved, tiszteletre méltó testvérem - szólalt meg egy lágy és zengő hang, amely iránt Rousseau szelíd vonzalmat érzett -, abban a szövetségben, amelyet választott, több rejlik, mintsem gondolná; benne van a világ jövője; a jövő, mint ön is tudja, egyenlő a reménnyel, egyenlő a tudománnyal; a jövő egyenlő Istennel, aki elárasztja majd fényével a világot, mivel megígérte. Isten pedig nem hazudhat.

Rousseau-t meglepte ez a választékos stílus, s hogy jobban megnézte a beszélőt, felismerte benne azt a fiatalos férfit, aki reggel találkozót adott neki a királyi ítélőszékben.

A férfi feketében volt, öltözete némi keresettségre, de nagyon választékos ízlésre vallott; az emelvény egyik oldalának dőlt, a fény puhán ömlött el az arcán, amelyen átragyogott a szépség, a szellem és a mesterkéletlenség.

- Ej, a tudomány! - fortyant fel Rousseau. - Feneketlen örvény! Ön a tudományt hirdeti, vigaszt jövendőt, ígéretet emleget; mások anyagról, szigorúságról, erőszakról papolnak: melyiknek higgyünk? Úgy lesz talán a testvérek gyülekezetében is, mint a fejünk felett háborgó világ ragadozó farkasai között? Farkasok és bárányok! Hallgassák hát meg hitvallásomat, ha már nem olvasták el a könyveimben.

- A könyveiben! - kiáltott bele Marat. - Magasztos könyvek, elismerem; de utópiák, egytől egyig; Püthagorasz, Szólón és a szofista Cicero is van olyan hasznos, mint ön. Ön megmondja, hogy mi a jó, de amit mond, az mesterséges, elérhetetlen, hozzáférhetetlen; mintha napfény színezte légbuborékokkal akarná táplálni az éhező tömeget.

- Látta-e valaha - kérdezte Rousseau, összevonva szemöldökét -, hogy nagy természeti változások jöjjenek létre kellő előkészület nélkül? Látta-e, hogyan születik az ember, ez a mindennapos és mégis oly magasztos jelenség? Látott-e világra jönni embert, aki kilenc hónapig nem gyűjtötte magába az anyagot és az erőt az anyja méhében? Azt akarja talán, hogy tettekkel újítsam meg a világot?... Az már nem újítás lenne, uram, hanem forradalom!

- Eszerint ön nem kívánja a függetlenséget? - vágott vissza hevesen a fiatal sebész. - Eszerint ön nem kívánja a szabadságot?

- Dehogynem - válaszolta Rousseau -, hiszen a függetlenség a bálványom, a szabadság az istenem. Csakhogy én szelíd és sugárzó szabadságot kívánok, amely lelkesít és éltet. Én azt az egyenlőséget kívánom, amely a barátság, nem pedig a félelem kötelékével fűzi össze az embereket. Kívánom a társadalmi szervezet minden részecskéjének nevelését és oktatását, mint ahogy a gépész kívánja az összhangot, az asztalos az illeszkedést: azaz műve minden egyes alkatrészének tökéletes összeműködését, hibátlan kapcsolódását. Ismétlem, én azt kívánom, amit megírtam: a haladást, az egyetértést, az önfeláldozást.

Marat ajkán megvető mosoly játszott.

- Persze - mondta -, tejjel-mézzel folyó Kánaán, Vergilius elíziumi mezői, megannyi költői ábránd, amit a filozófia szívesen tüntetne fel valóságnak.

Rousseau nem válaszolt. Méltatlannak érezte, hogy a maradiság vádja ellen kelljen védekeznie, éppen neki, akit ádáz felforgatónak tartanak Európa-szerte!

Csöndesen visszaült a helyére; gyermeteg és félénk lelkét megnyugvással töltötte el, hogy az a személy, aki megvédte az előbb, most bátorítóan intett vissza tanácskérő pillantására.

Az elnök emelkedett szólásra.

- Hallották? - kérdezte a jelenlévőktől.

- Igen - válaszolt a gyülekezet.

- Méltónak ítélik-e az avatandó testvért, hogy felvegyük szövetségünkbe? Tisztában van-e a reá váró kötelességekkel?

- Igen - válaszolt a gyülekezet, de a tartózkodó hang nem vallott valami nagy egyetértésre.

- Tegye le az esküt - mondta Rousseau-nak az elnök.

- Kínos volna számomra - kezdte eléggé gőgösen a filozófus -, ha a szövetség egyik-másik tagja nem jó szemmel nézne, de csak megismételhetem, amit már elmondtam egyszer, s ami kifejezi meggyőződésemet. Ha szónok volnék, megkapóbban adnám elő szavaimat; nyelvem azonban engedetlen jószág, és mindig cserbenhagyja gondolataimat, valahányszor azt kérem tőle, hogy tolmácsolja őket sebtében.

Azt akarom mondani, hogy e gyülekezeten kívül többet teszek a világért és önökért, mint tennék azzal, ha buzgón követném szokásaikat: éppen ezért, ne szakítsanak ki munkámból, gyarlóságomból, magányomból. Mondtam már, hogy a sír szélén állok; bánat, betegség, nyomorúság, mind sietteti halálomat; önök sem késleltethetik a természet nagy munkáját; hagyjanak magamra, nem nekem való, hogy együtt meneteljek az emberekkel, gyűlölöm őket, menekülök előlük; szolgálni is csak azért szolgálom őket, mert ember vagyok magam is, és őket szolgálván arról ábrándozom, hogy jobbak, mint a valóságban. Most már tudják, mint gondolkodom; többet nem mondok.

- Tehát megtagadja az eskütételt? - kérdezte egy kissé indulatosan Marat.

- Határozottan megtagadom; nem akarok belépni a szövetségbe, nagyon is sok bizonyítékom van rá, hogy nincs keresnivalóm ott.

- Testvér - szólalt meg az a szelíd hangú ismeretlen -, hadd hívjam így, hiszen mi valóban testvérek vagyunk, minden emberi okoskodástól függetlenül is. Testvér, ne engedjen hirtelen fellobbanó haragjának, bármily természetes is az; engedjen valamicskét jogos büszkeségéből; győzze le idegenkedését a mi kedvünkért. Tanácsai, eszméi, jelenléte: maga a világosság! Ne hozza ránk távolmaradásának és visszautasításának kétszeresen sötét éjszakáját.

- Téved - válaszolta Rousseau -, én nem fosztom meg önöket semmitől, mivel úgysem adtam volna többet, mint amennyit eddig adtam bárkinek, akármelyik olvasómnak vagy szövegmagyarázómnak; ha önök akarják Rousseau nevét és szellemét...

- Akarjuk! - hangzott udvariasan innen is, onnan is.

- Akkor vegyék elő összegyűjtött műveimet, tegyék oda a köteteket az elnökük asztalára, s ha a vita alkalmából rám kerülne a sor, üssék fel a könyvemet, és megtalálják benne a nézeteimet, a véleményemet.

Azzal Rousseau indult kifelé.

- Egy pillanatra! - mondta a sebész. - Az akarat szabad, a kiváló filozófusé éppen úgy, mint akármelyikünké; az ellenben nem éppen szabályszerű, hogy bebocsáttatást nyert szentélyünkbe egy avatatlan személy, aki, mivel még hallgatólagos megállapodás sem köti, minden rossz szándék nélkül is könnyen elárulhatja titkainkat.

Rousseau, válaszul, szánakozón mosolygott.

- Titoktartási fogadalmat kíván tőlem? - kérdezte.

- Ahogy mondja.

- Hajlandó vagyok letenni.

- Olvassa fel az eskümintát, nagymester testvér - mondta Marat.

A nagymester felolvasta az eskümintát:

> *Esküszöm az örökkévaló Isten, a világegyetem építőmestere, feljebbvalóim és a köröttem lévő gyülekezet színe előtt, hogy soha el nem árulom, sem szóban, sem írásban el nem mondom, ami a szemem elé tárul, ha pedig ezt megszegem, hadd bűnhődjem a nagy Alapító és összes feljebbvalóim törvényei szerint, és sújtson rám atyáim haragja.*

Rousseau már esküre emelte a kezét, amikor az ismeretlen férfi, aki a tömegben meghúzódva is tagadhatatlan fölénnyel figyelte a vitát, odalépett az elnökhöz, és néhány szót súgott a fülébe.

- Ez igaz - hagyta rá a nagymester. Azután így szólt:

- Ön egyszerűen ember, és nem testvér, ön csupán becsületes ember, aki úgy áll előttünk, mint egyenlő az egyenlők között. Ezért most lemondunk kiváltságos jellegünkről, és egyszerűen becsületszavát kérjük, hogy elfelejt mindent, ami itt történt.

- Akár a hajnali álmot; becsületszavamra fogadom - válaszolta megindultan Rousseau.

E szavakkal kiment, és többen követték.

CIV
Számadás

A másod- és harmadrangú testvérek távozása után hét testvér maradt a páholyban. Ez volt a hét főember.

Jelváltással ismertek egymásra, e jelek tanúsították, hogy magasabb rangú beavatottak vannak jelen.

Első gondjuk volt, hogy bezárják az ajtókat; amikor az ajtók be voltak zárva, elnökük, hogy igazolja magát, felmutatott egy gyűrűt, amelybe bele volt vésve a három titkos betűjel: L. P. D.

Ez az elnök volt megbízva a rend legfelsőbb szintű levelezésével. Ő állt kapcsolatban a hat másik főemberrel, akik Svájcban, Oroszországban, Amerikában, Svédországban, Spanyolországban és Itáliában éltek.

Magával hozott néhány nagyon fontos dokumentumot, amelyeket a társaitól kapott, hogy ismertesse őket a legmagasabb rangú beavatottakkal, akik a többieknek fölébe, neki azonban alá voltak rendelve.

Mi már felismertük ezt a főembert: Balsamo volt az.

A legfontosabb levél baljós figyelmeztetést tartalmazott; Svédországból jött, Swedenborg írta.

> *Vigyázzatok Délen, testvérek! Forró napja árulót melenget. Ez az áruló elpusztít benneteket.*
>
> *Vigyázzatok Párizsban, testvérek! Ott tanyázik az áruló; kezében tartja a rend titkait, gyűlölködő érzés sarkallja.*
>
> *Hallom a nesztelen röptű, suttogó hangú árulást. Véres bosszút látok, amely talán már későn érkezik. Addig is vigyázzatok, testvérek, vigyázzatok! Olykor elegendő egyetlen árulkodó nyelv, még ha rosszul tájékozott is, hogy teljesen felforgassa ügyesen szőtt terveinket.*

A testvérek szótlan megdöbbenéssel néztek egymásra; a szilaj illuminátus hangneme, látnoki ereje, melynek súlyos tekintélyét számtalan megdöbbentő példa növelte, meglehetősen elkomorította a Balsamo elnökletével ülésező bizottságot.

Ő maga is hitt Swedenborg látnoki erejében, és nem tudta kivonni magát az alól a komor és gyászos hangulat alól, amely rátelepedett a levél olvasása után.

- Testvérek - mondta -, az ihletett próféta csak ritkán téved. Vigyázzanak hát, miként ajánlja. Önök is tudják, akár jómagam, hogy most kezdődik a küzdelem. Nehogy legyőzzenek ezek a hitvány ellenségek, akiknek hatalmát teljes biztonságban aknázzuk alá. Pénzen vett hűség áll az oldalukon, ezt ne feledjék. Hatalmas fegyver ez ebben a földi világban, ama lelkek között, akik nem látnak túl e földi lét határain. Testvérek, ne bízzunk a bérelt árulókban!

- Gyermeteg félelmek ezek, úgy vélem - szólalt meg egy hang -; hiszen napról napra erősebbek vagyunk, ragyogó szellemek és szilárd kezek irányítanak.

Balsamo meghajtással köszönte meg ezt a hízelgő dicséretet.

- Igen, de mint kiváló elnökünk mondotta, mindenüvé befurakszik az árulás - szólt közbe egy másik testvér, történetesen éppen Marat, a sebész, akit már fiatalon magas rangra emeltek, s most első ízben vett részt a tanácsadó bizottság ülésén. - Gondolják meg, testvérek, hogy ha csábítóbb a csalétek, biztosabb a fogás. Ha Sartines úr egy zacskó arannyal megvásárolhatja valamelyik névtelen testvérünk értesüléseit, a miniszter egymillióval vagy egy magas méltóság reményével megvásárolhatja akármelyik feljebbvalónkat. Hiszen amit az a névtelen testvér tud, az nálunk nem számít.

Legföljebb néhány kollégájának a nevét tudja, márpedig ezek a nevek nem mondanak semmit. Alkotmányunk csodálatosan van megszerkesztve, de alapjában véve arisztokratikus; az alacsonyabb rangú testvérek nem tudnak semmit, nem tehetnek semmit; csak azért tartanak nekik gyűléseket, hogy hiábavalóságokat közöljenek vagy szajkóztassanak velük; pedig az idejükkel és a pénzükkel ők is hozzájárulnak épületünk szilárdságához. Gondolják csak meg: a munkás csak a kavicsot és a habarcsot hordja; de vajon épül-e ház kavics és habarcs nélkül? Noha ez a munkás csak silány bért kap, én mégis egy rangra emelem az építésszel, akinek a terve megteremti és élteti a művet; én mégis egy rangra emelem vele, mivel ő is ember, és mivel a filozófus szemében az egyik ember annyit ér, mint a másik, tekintve, hogy ő is ugyanúgy alá van vetve a bajnak és a sorsnak, mint akárki más, sőt, őt még a kőomlás vagy az ácsolat beszakadásának veszélye is fenyegeti, jobban, mint bárki mást.

- Félbe kell szakítanom, testvérem - mondta Balsamo.

- Elkalandozott a kérdéstől, amely mai összejövetelünk egyetlen tárgya. Az az ön hibája, testvérem, hogy túlságba viszi buzgalmát, és általánosságokat mond. Ma nem arról van szó, hogy jó-e az alkotmányunk vagy rossz, hanem, hogy megőrizzük alkotmányunk szilárdságát és sérthetetlenségét. Ha vitába akarnék szállni önnel, ezt mondanám: nincs igaza, a szerv, amely befogadja az akaratot, nem egyenlő a teremtő szellemmel; a munkás nem egyenlő az építésszel; az agy nem egyenlő a kézzel.

- De fogja csak el Sartines úr akármelyik alacsony rangú testvérünket - kiáltott fel hevesen Marat -, nem ugyanúgy bedugja-e a Bastille-ba, mint önt vagy akár engem?

- Rendben van; de ezzel csak az egyén károsul, és nem a rend, amely nálunk mindennél előbbre való; ha ellenben a vezetőt csukják be, oda az összeesküvés; ha nincs tábornok, a hadsereg csatát veszít. Testvérek, vigyázzatok a vezetőkre!

- Igen, de ők meg vigyázzanak ránk.

- Ez a kötelességük.

- És mulasztásaikért kétszeresen bűnhődjenek.

- Ismétlem, testvérem, eltér a rend alkotmányától. Hát nem tudja, hogy a szövetségünk tagjait tömörítő eskü egységes, és valamennyiünkre egyformán vonatkozik?

- A vezetők mindig kivonják magukat alóla.

- A vezetőknek nem ez a véleményük, testvérek; hallgassák meg, mit ír erről a levele végén Swedenborg próféta, legnagyobbjaink egyike; ezt írja:

> *Rendünk egyik vezetője, egyik igen magasan álló vezetője hozza ránk a bajt, vagy ha nem is ő hozza személy szerint, vétkét ez semmiképpen sem csökkentheti; jegyezzétek meg, hogy a tűz és a víz nem fér meg egymással: az egyikből származik a fény, a másikból az árulás.*
>
> *Vigyázzatok, testvérek! Mindenre és mindenkire vigyázzatok!*

- Akkor pedig - mondta Marat, kiragadva Balsamo beszédéből és Swedenborg leveléből azt a részt, amelyet a maga javára akart fordítani -, ismételjük meg a bennünket tömörítő esküt, és fogadjuk meg, hogy teljes szigorával lesújtunk arra, bárki legyen is az, aki elárulja az ügyet, vagy oka lesz az árulásnak.

Balsamo magába mélyedt egy pillanatra, azután fölemelkedett a helyéről, és lassú, ünnepélyes, rettentő hangon elmondta az eskü megszentelt szavait, ahogy olvasóink már láthatták egyszer:

> *Esküszöm a Megfeszített nevére, hogy eltépem mindama köteléket, amely atyához, anyához, fivérhez, nővérhez, hitveshez, szülőhöz, baráthoz, szeretőhöz, királyhoz, vezetőhöz, jótevőhöz vagy bármely más emberi lényhez fűz, akinek valaha is hűséget, engedelmességet vagy szolgálatot fogadtam.*
>
> *Esküszöm, hogy új uramnak, akit ezennel elismerek a rend törvényei szerint, feltárom mindazt, amit láttam, cselekedtem, szereztem, olvastam vagy hallottam, megtudtam vagy megsejtettem, s ezenfelül kikutatok és kifürkészek mindent, ami nem tárul önként a szemem elé.*
>
> *Nem rettenek vissza a méregtől, a vastól és a tűztől, mint olyan eszközöktől, amelyek az igazság és a szabadság ellenségeinek halála vagy elbódítása által megtisztítják a földkerekséget.*
>
> *Alávetem magam a hallgatás törvényének; úgy haljak meg, mint akit villám sújtott agyon, azon a napon, amelyen rászolgáltam a büntetésre, zokszó nélkül várom a tőrt, mely lesújt rám, bármely zugában rejtőzzem is a világnak.*

A komor gyülekezetet alkotó hét férfi szóról szóra elmondta az eskü szövegét, állva és födetlen fővel. Amikor elhangzottak a megszentelt szavak, Balsamo így szólt:

- Most hát biztosítottuk magunkat; de többet ne kalandozzunk el a tárgytól. Most számot kell adnom a bizottságnak az elmúlt egy esztendő legfontosabb eseményeiről.

Önöket, felvilágosult és buzgó szellemeket talán érdekelni fogja némileg, hogyan intéztem az ügyeket Franciaországban.

Elkezdem.

Franciaország úgy fekszik Európa közepén, mint a szív az emberi test középpontjában; él és életet táplál. Zavaraiban kell keresni az egész szervezet minden bajának gyökerét.

Úgy jöttem tehát Franciaországba, s úgy közeledtem Párizshoz, mint az orvos a szívhez: kihallgattam, kitapintottam, kipróbáltam. Amikor először hozzáértem, idestova egy esztendeje, a monarchia bágyadozott; ma elemészti a bűn. Feladatom volt, hogy siettessem a halált hozó kicsapongások hatását, s ennek okán elősegítettem őket.

Egyetlen akadály állta utamat: egy férfi; nem ő volt az állam első embere, de a király után ő volt a leghatalmasabb.

Büszkélkedhetett néhány olyan tulajdonsággal, amely tetszik az embereknek. Igaz, hogy nagyon kevély volt, de munkájában gyümölcsöztette kevélységét; enyhíteni tudta a nép szolgaságát, úgy, hogy elhitette vele, sőt bebizonyította neki, hogy részese az államnak; s néhanapján megkérdezve a népet tulajdon bajairól, azt a lobogót lengette meg a fejek fölött, amely alá mindig ujjongva gyülekezik a nép: a nemzeti érzés lobogóját.

Gyűlölte az angolokat, Franciaország természetes ellenségeit; gyűlölte a kegyencnőt, a dolgozó osztályok természetes ellenségét. Ha ez az ember jogbitorló, ha közülünk való, ha a mi utunkat járja, ha a mi céljainkat követi, akkor ezt az embert én megkímélem, hatalmon tartom és támogatom minden eszközzel, amit csak elő tudok teremteni védenceim számára; mert akkor, ahelyett, hogy takargatni igyekezett volna a féregrágta királyságot, velünk vállvetve döntötte volna meg az előírt napon. Csakhogy ő az arisztokráciából származott, születésénél fogva beléivódott a legmagasabb rang és a monarchia tisztelete: amarra a világért sem pályázott volna, emehhez egy ujjal sem nyúlt volna hozzá; támogatta a királyi hatalmat, pedig megvetette a királyt; mi több, pajzsul szolgált annak a királyi hatalomnak, amelyre csapásaink irányultak. A parlamentek és a nép lenyűgözve bámultak erre az eleven bástyára, amely állta a királyi kiváltságok ellen támadók rohamát, sőt, beérték a mérsékelt ellenzék szerepével, bizonyosak lévén benne, hogy alkalomadtán hathatós segítséget kapnak.

Kiismertem a helyzetet. Nekifogtam Choiseul megbuktatásának.

Elkezdtem és néhány hónap alatt befejeztem ezt a hatalmas munkát, amelynek annyi gyűlölet és annyi érdek rugaszkodott már neki az elmúlt tíz esztendő során; hogy melyek voltak az eszközeim, azt fölösleges elmondanom. Egy titok révén, amely egyik erősségem, s méghozzá annál nagyobb erősségem, mivel örökké rejtve marad az emberek előtt, s csak hatásaiban nyilvánul meg, megbuktattam és száműzettem Choiseult, és késő bánatok, bosszúságok, siránkozások és gyűlölködések végeláthatatlan sorát támasztottam a nyomán.

A fáradozás most kezdi meghozni gyümölcseit; egész Franciaország Choiseult követeli és forrong, hogy visszaszerezze, mint ahogy az árvák lázonganak az ég ellen, ha Isten elvette atyjukat.

A parlamentek élnek egyetlen megmaradt jogukkal, a passzív ellenállással: beszüntették működésüket. Az egészséges szervezetben, amilyennek egy első osztályú államnak lennie kell, egy fontos szerv megbénulása halálos betegség; márpedig a parlament olyan szerepet tölt be a társadalom testében, mint a gyomor az emberi testben; ha nem működnek a parlamentek, akkor nem dolgozik a nép sem, az államnak ez a bélrendszere, s ha nem dolgozik, nem is adózik; akkor pedig hiányozni fog az arany, azaz a vér.

Hadakozni akarnak majd, ez kétségtelen; de ki fog hadakozni a nép ellen? A hadsereg nem, mivel az a nép szülötte, eszi a szántóvető kenyerét, és issza a szőlősgazda borát. Marad a palotaőrség, a különleges csapatok, a testőrség, a svájci gárdisták, a muskétások, mindössze öt- vagy hatezer ember! Mihez kezd ez a maroknyi törpe, amikor a nép úgy kel fel, mint egy óriás?

- Csak keljen fel, keljen már fel! - kiáltozták többen is.

- Igen, igen, mi lesz már! - kiáltotta Marat is.

- Fiatalember, nem kérdeztem a véleményét - torkolta le Balsamo.

- Kevésbé szilárd, kevésbé érett és tapasztalt szellemek - folytatta Balsamo - mindjárt azzal kezdenék, hogy kirobbantanák a tömegek felkelését, a számuknál fogva erőssé váló gyengék lázadását az elszigetelt hatalom ellen; ezzel kezdenék, és ijesztően gyors sikerük lenne; én azonban mérlegeltem és tanulmányoztam a helyzetet... Leszálltam a nép közé, felöltöttem gúnyáját, kölcsönvettem állhatatosságát és nyers modorát, s olyan közelről tanulmányoztam, hogy a végén eggyé váltam vele. Ma már ismerem. Többet nem tévedek a rovására. A nép erős, de tudatlan; ingerelhető, de tartós haragra képtelen; egy szó mint száz: nem érett még meg arra a felkelésre, amelyet én képzelek el, amelyet én akarok. Hiányzik belőle a kellő

műveltség, hogy a történelmi példa és a célszerűség kettős fényében szemlélje az eseményeket; hiányzik belőle önnön tapasztalatainak emlékezete.

Azokhoz a vakmerő ifjakhoz hasonlít, akiket németföldi népünnepélyeken láttam: buzgón kúsztak fel az árbocra, amelynek a tetejére sonkát és ezüstserleget tétetett fel a bíró; ösztökélte őket a mohó vágy, és elképesztő gyorsasággal kapaszkodtak fölfelé; hanem amikor célba értek, és már csak a kezüket kellett volna kinyújtaniuk a díjért, cserbenhagyta őket az erejük, lehuppantak a földre, és kifütyülte őket a sokaság.

Első alkalommal így jártak, ahogy most elmondtam; másodjára már takarékosabban bántak erejükkel és a tüdejükkel; de mivel tovább időztek, most a lassúságon vesztettek rajta, mint ahogy korábban a gyorsaságba buktak bele; végül, a harmadik nekirugaszkodásra eltalálták gyorsaság és lassúság között a helyes középarányt, és ezúttal sikerük volt. Ilyen terven töröm a fejem. Kísérletek, megint csak kísérletek, amelyek egyre közelebb visznek a célhoz, míg egy szép napon célba juttat a biztos siker.

Balsamo félbeszakította szónoklatát, és körülnézett hallgatóságán, amelyben csak úgy pezsgett a fiatalság és a tapasztalatlanság szülte szenvedély.

- Beszéljen, testvérem - mondta Marat-nak, aki a legizgatottabb volt valamennyiük között.

- Rövid leszek - kezdte Marat -; a kísérletezgetés elbódítja a népet, ha ugyan végképp el nem veszi a kedvét. Kísérletezgetés: ez Rousseau úrnak, Genf polgárának való elmélet; Rousseau úr nagy költő, de lomha és ijedős lélek, haszontalan polgár, akit Platón száműzött volna köztársaságából! Várni! Mindig csak várni! A községek önállósítása óta, a Buzogányosok felkelése óta, immár hét évszázada egyebet sem teszünk, csak várakozunk! Számítsák ki, hány nemzedék pusztult el azóta, és merészeljék még alkalmazni a jövendőre ezt a végzetes jelszót: Várni! Rousseau úr olyanféle ellenzéket emleget, amilyet XIV. Lajos századában alkottak, amikor Molière a komédiáival, Boileau a szatíráival, La Fontaine a meséivel játszotta az ellenzéket a márkinék közelében és a király lába előtt.

Szegényes és satnya kis ellenzék volt az, s egy lépéssel sem vitte előbbre az emberiség ügyét. A gyerekek mesélnek elalvás előtt efféle ködös históriákat, amikből egy szót sem értenek, és szépen álomba mesélik magukat. Rabelais is beleártotta magát ebbe az úgynevezett politikába; de ezen a politizáláson csak nevet az ember, ahelyett, hogy megszívlelné. Megszüntettek-e egyetlen visszaélést is háromszáz esztendő óta? Elég volt a költőkből! Elég volt az elméletgyártókból! Eredményeket! Tetteket! Három évszázada gyógyítgatjuk Franciaországot, ideje már, hogy szót kapjon a sebészet is, operáló késsel és fűrésszel. A társadalom elüszkösödött, állítsuk meg vassal a kórt. Azok persze, bírják türelemmel, akik ebéd után leheverednek puha szőnyegükre, melyről rabszolgáikkal fújatják le a rózsaszirmokat: a tele gyomor jótékony mámorral táplálja és boldogítja az agyukat; ellenben az éhezőket, nyomorgókat és reményvesztetteket nem lehet jóllakatni vagy megvigasztalni holmi rigmusokkal, szentenciákkal vagy dajkamesékkel. Ők nagyon szenvednek, és hangosan jajgatnak; süket, aki nem hallja a panaszukat; átkozott, aki nem válaszol rá. A zendülés, még ha elfojtják is, jobban megvilágosítja az elméket, mint ezeresztendei oktatás, mint háromszáz évi példamutatás; felvilágosítja a királyokat is, ha ugyan meg nem dönti őket; és már ez is elég nagy dolog!

Helyeslő mormogás hallatszott több felől.

- Hol vannak az ellenségeink? - folytatta Marat. - Fölöttünk: őrzik a paloták kapuit, elállják a trón lépcsőjét; ezen a trónon székel oltalmazó bálványuk, melyre féltőbb gonddal vigyáznak, mint akár a trójaiak annak idején. Ez a bálvány, amelynek oltalmában mindenhatók, gazdagok és arcátlanok lehetnek: maga a királyi hatalom. E királyi hatalomhoz pedig őrzőinek testén át vezet az út, mint ahogy a hadvezérhez is csak úgy lehet hozzáférni, ha szétverik a sereget,

amely védelmezi. Nahát! Számos sereget vertek már szét, amint tudjuk a történelemből, számos hadvezért ejtettek már foglyul Dáriustól János királyig, Regulustól Du Guesclinig.

Semmisítsük meg az őrizőket, és rátesszük a kezünket a bálványra; sújtsunk le előbb az őrökre, aztán majd lesújtunk a vezérre is. Előbb az udvaroncokat, a nemeseket, az arisztokratákat támadjuk meg; a királyok maradnak utoljára. Számlálják meg a kiváltságos főket: alig kétszázezer; járják végig egy kemény bottal azt a szép kertet, amelynek Franciaország a neve, és üssék le ezt a kétszázezer fejet, mint ahogy hajdanában Tarquinius lecsapta a mákfejeket Latiumban, és minden rendben lesz; utána már csak két hatalmasság néz farkasszemet egymással: a nép és a királyság. És akkor próbáljon a királyság, ez az üres jelkép, szembeszállni a néppel, az óriással! Majd meglátják, mi lesz belőle! Ha a törpék le akarják dönteni az óriást, a talapzatán kezdik; ha a favágók ki akarják vágni a tölgyet, a tövénél fognak neki. Rajta, favágók, rajta! Ragadjunk fejszét, vágjuk el a tölgy gyökerét, és a büszke koronájú, százados tölgy mindjárt megkóstolja a homokot!

- Önt pedig úgy agyonnyomja estében, mint egy törpét, szerencsétlen ember! - kiáltotta mennydörgő hangon Balsamo. - Még ön tajtékzik a költők ellen? Hiszen százszorta költőibb és fellengzősbb metaforákban beszél, mint ők! Testvér, testvér! - fordult oda most egyenesen Marat-hoz. - Én mondom, hogy ezeket a frázisokat valami regényből szedte, amelyet a padlásszobájában körmöl.

Marat elvörösödött.

- Tudja ön egyáltalán, mi az a forradalom? - kérdezte Balsamo. - Én láttam vagy kétszázat, és elmondhatom, milyenek voltak. Láttam a forradalmakat az ókori Egyiptomban, láttam Asszíriában, láttam Görögországban, láttam Rómában, láttam a keletrómai birodalomban. Láttam a középkori forradalmakat, amikor egymásnak estek a népek, Kelet a Nyugatnak, Nyugat a Keletnek, és mészárolták egymást irgalmatlanul. A pásztorkirályok forradalmaitól napjainkig volt talán vagy száz is. Ön azt panaszolta az imént, hogy rabszolgák vagyunk. Akkor pedig a forradalomnak nem volt semmi haszna. És vajon miért nem? Mert akik forradalmat csináltak, mind megkótyagosodtak és elsiették a dolgot.

Vajon siet-e Isten, aki kormányozza az emberek forradalmait?

„Döntsd! döntsd a tölgyet!", kiáltja ön, és nem számol vele, hogy a tölgy, amely egy másodperc alatt kidől, a földre zuhanva akkora területet borít el, amekkorát egy vágtató ló harminc másodperc alatt futna csak be. Akik pedig ledöntötték a tölgyet, nem lévén idejük elmenekülni váratlan zuhanása elől, ott pusztultak el, lapultak szét, semmisültek meg a roppant ágak alatt. Ezt akarja, ugye? De tőlem ezt hiába kéri. Mint Isten, megéltem én is húsz, harminc, negyven emberöltőt. Mint Isten, én is örökkévaló vagyok. Mint Isten, béketűrő leszek. Tulajdon sorsomat, az önét, a világét itt hordom az öklömbe zárva. De senki sem kényszeríthet rá, hogy kinyissam ezt a lesújtó igazságokkal teli öklöt, amíg én nem akarom kinyitni. Villám van benne, jól tudom; és a villám ott is marad benne, akárcsak Isten mindenható jobbjában.

Uraim, hagyjuk ezeket a szédítő magasságokat, és szálljunk le újból a földre!

Uraim, kereken megmondom: meggyőződésem, hogy még nem jött el az idő; a jelenlegi uralkodó utolsó visszfénye a nagy királynak, akit még most is tisztel a nép, és ebben az elmosódó fenségben még most is van annyi fény, hogy elhomályosítsa az önök apró-cseprő bosszúságainak villódzásait. Király, és királyként fog meghalni; fennhéjázó, de nemes fajta. Homlokáról, egyetlen mozdulatából, hangjából megítélhetik származását. Mindig ő lesz itt a király. Ha megdöntjük, vele is úgy járunk, mint I. Károllyal; hóhérai leborulnak előtte, a balsorsában részes udvaroncok pedig, ahogy lord Capell tette, megcsókolják a bárdot, mely lecsapja uruk fejét.

Azt mindnyájan tudják, uraim, hogy Anglia elsiette a dolgot. Igaz, I. Károly a vérpadon halt meg; ellenben fia, II. Károly, a trónon.

Várjanak még, uraim, várjanak még; nemsokára itt a kedvező pillanat.

El akarják tiporni a liliomot. Hiszen ez a jelszavunk is: *Lilia pedibus destrue*; ám akkor egyetlen gyökérszálnak sem szabad táplálnia a reményt, hogy valaha is kivirágzik még Szent Lajos virágja. El akarják tiporni a királyságot? Ahhoz, hogy a királyság mindörökre eltűnjön a föld színéről, meg kell ingatni tekintélyét és gyökerét. El akarják tiporni a királyságot? Várják meg, hogy a királyság ne főpapi méltóság legyen többé, hanem egyszerű foglalkozás, s hogy ne szentélyben gyakorolják, hanem a piacon! Akkor mindörökre kipusztul a királyságból az, ami a legmagasztosabb benne: a trón törvényes átörökítése, amit évszázadok óta szentesít Isten és a nép. Jól figyeljenek! Az az áttörhetetlen és áthághatatlan fal, mely felmagasodik a magunkfajta senkiházik és ezek között a valóságos félistenek között, az a határkő, amelyet a népek sosem merészeltek átlépni, s amelyet törvényességnek hívnak, ez a világítótoronyként fényeskedő szó, mely mind a mai napig megoltalmazta a királyi hatalmat a hajótöréstől, ez a szó porrá válik a sors titokzatos leheletétől.

A trónörökösné, akit azért hívtak Franciaországba, hogy a császári vérrel felfrissítve örökre fenntartsa a királyok nemzetségét, a trónörökösné, aki több mint egy esztendeje a francia trón örökösének hitvese... Jöjjenek közelebb, uraim, mert félek, hogy szavaimat önökön kívül mások is meghallhatják.

- Mi van vele? - kérdezte szorongva a hat főember.

- Uraim, a trónörökösné még szűz!

A baljós moraj, mely annyi gyűlölködő örvendezést és bosszúszomjas diadalt sejtetett, hogy a világ valamennyi királyát megfutamította volna, a baljós moraj, mint valami halálos kigőzölgés, úgy csapott fel a szinte összeérő hat fej szoros gyűrűjéből, amely fölé az emelvény magasából odahajlott Balsamo feje.

- Minthogy így állnak a dolgok - folytatta Balsamo -, két lehetőség kínálkozik, mindkettő egyaránt hasznos ügyünknek.

Az első az, hogy a trónörökösné meddő marad, és a nemzetség kihal, s akkor a jövőben nem vár barátainkra sem küzdelem, sem nehézség, sem zűrzavar. Úgy jár majd ez az eleve halálra szánt nemzetség is, ahogy a többiek jártak Franciaországban, valahányszor három testvér követte egymást a trónon; így jártak Szép Fülöp fiai: Civakodó Lajos, Hosszú Fülöp és IV. Károly, mindhárman uralkodtak, és utód nélkül haltak meg; így járt II. Henrik három fia is: II. Ferenc, IX. Károly és III. Henrik, mindhárman uralkodtak, és utód nélkül haltak meg. Hozzájuk hasonlóan, a trónörökös, Provence grófja és Artois grófja is uralkodni fog, és utód nélkül hal meg, akár a többiek: a sors rendelése szerint.

Azután, mint ahogy IV. Károlyt, az utolsó Capet-t, VI. Fülöp követte a Valois-házból, az előző királyok oldalágáról, s amint III. Henriket, az utolsó Valois-t, IV. Henrik követte a Bourbon-házból, az előző nemzetség oldalágáról, Artois grófja után, aki a legöregebb ágon utolsónak van bejegyezve a sors könyvébe, talán egy Cromwell, talán egy Orániai Vilmos jön, aki mind a nemzetségtől, mind az utódlás természetes rendjétől idegen.

Ez volt az első lehetőség.

A második az, hogy a trónörökösné nem marad meddő. Ez az a verem, amelybe ellenségeink beleesnek, azt hivén, hogy bennünket löknek bele. Ha ugyanis a trónörökösné nem marad meddő, ha a trónörökösné anya lesz, akkor az udvarban mindenki odalesz örömében, és azt

hiszi, hogy megszilárdult a francia trón, holott csak nekünk lesz okunk örvendezni, mi ugyanis olyan szörnyűséges titok birtokában leszünk, hogy nincs az a tekintély, hatalom és erő, amely megállhatna e titokban lappangó bűnökkel szemben, ama sorscsapások közepette, melyek ebből a termékenységből a jövendő királynéra zúdulnak majd; könnyűszerrel kimutatjuk, hogy törvénytelen az az örökös, akit a francia trónnak adott, könnyűszerrel kinyilvánítjuk, hogy házasságtörő az a termékenység. Úgyannyira, hogy ahhoz a talmi boldogsághoz képest, amelyben, úgy érzik, részeltette őket az ég, valóságos Isten ajándéka lett volna a meddőség. Látják, uraim, ezért fékezem úgy magam; látják, testvéreim, ezért várok még; látják, ezért ítélem ma még haszontalannak, hogy szabadjára engedjük a nép dühét, amelyet akkor fogok majd a szekerem elé, amikor ütött az óra.

Most hát, uraim, ismerik egyesztendei munkámat; látták, hogy haladnak előre aknáink. Higgyék meg, csak akkor győzhetünk, ha velünk van egyeseknek lángelméje és bátorsága: ők jelentik a szemet és az agyat; másoknak szilárdsága és szorgalma: ők jelentik a kart; ismét másoknak hite és odaadása: ők a mozgalom szíve.

Hassa át önöket mindenekelőtt az a meggyőződés, hogy elkerülhetetlen a vak engedelmesség, amely még vezérüket is alárendeli a szövetség szabályainak, amikor a szabályok ezt megkövetelik.

Ezzel, uraim és szeretett testvéreim, ülésünket be is rekeszteném, ha nem várna még rám a kötelesség, hogy helyrehozzak valamit, s figyelmeztessem önöket egy veszélyre.

Annak a nagy írónak, aki eljött hozzánk ma este, s aki ma sorainkban lenne, ha bizalmatlankodó lelkét el nem riasztja egyik testvérünk rosszkor jött buzgalma, annak a nagy írónak, ismétlem, igaza volt gyűlésünkkel szemben, és én csak mélységesen sajnálhatom, hogy egy idegennek igaza lehetett a testvérek többsége ellenében, akik rosszul ismerik szabályainkat, és egyáltalán nem ismerik célkitűzésünket.

Rousseau, aki műveinek áligazságaival diadalt aratott szövetségünk valódi igazságain, olyan alapvető bűnben leledzik, amelyet tűzzel-vassal irtanék, ha nem bíznék benne, hogy meggyőzéssel is lehet gyógyítani. Egyik testvérünk önhittsége bosszantó módon nyilatkozott meg. Miatta maradtunk alul a vitában; hasonló eset, remélem, még egyszer nem fordul elő, vagy ha mégis, hát kénytelen lennék szigorú rendszabályokhoz nyúlni.

Most pedig, uraim, hirdessék a hitet szelídséggel és meggyőzéssel; adják be cseppenként, de ne erőszakolják, ne kalapáccsal és fejszével verjék be a lázadó lelkekbe, mint az inkvizítorok a hóhér ékeit. Gondoljanak rá, hogy csak akkor leszünk nagyok, ha a világ elismeri, hogy jók vagyunk, ezt azonban csak akkor fogja elismerni, ha jobbnak bizonyulunk mindannál, ami körülvesz bennünket; gondoljanak arra is, hogy közülünk a jók és a legjobbak is semmik tudomány nélkül, művészet nélkül, hit nélkül; és végül semmik azokhoz képest, akiket Isten különös jeggyel jelölt meg, hogy parancsoljanak az embereknek és birodalmat kormányozzanak.

Uraim, az ülést bezárom.

E szavakkal, Balsamo föltette a kalapját, és köpenyébe burkolózott.

A beavatottak ekkor sorra eltávoztak, egyenként és némán, hogy gyanút ne keltsenek.

CV

Test és lélek

Utolsónak Marat, a sebész maradt a mesterrel. Alázatosan és falfehéren lépett oda a korlátlan hatalmú, félelmetes szónokhoz.

- Mester - szólította meg -, tényleg hibát követtem el?

- Nagy hibát, uram - mondta Balsamo -; de még ennél is rosszabb, hogy nem hiszi, hogy hibázott.

- Hát nem, bevallom, csakugyan nem hiszem, hogy hibáztam, sőt, egyenest azt hiszem, úgy beszéltem, ahogy kellett.

- Kevélység, kevélység - dörmögte Balsamo -, kevélység, pusztító démon! Az ember legyőzi a lázat a beteg ereiben, a dögvészt a vizekben és a levegőben; de eltűri, hogy a kevélység olyan mélyre eressze gyökerét a szívébe, hogy kitépni se lehessen onnét.

- Ó, mester - mondta Marat -, ön lesújtó véleménnyel van rólam. Valóban olyan jelentéktelen ember vagyok én, hogy nem érek föl pályatársaimhoz? Olyan hanyagul takarítottam be a munkám termését, hogy ha csak kinyitom is a számat, már tudatlansággal vádolnak? Olyan lagymatag tanítvány vagyok én, hogy kétségbe vonják meggyőződésemet? Ha semmi egyebem nem volna is, a nép szent ügye iránti odaadásom akkor is igazolja létem.

- Uram - válaszolta Balsamo -, mivel az ős jó küzd önben az ős gonosszal, s remélem, egy szép napon erőt is vesz rajta, megkísérlem kigyógyítani önt hibáiból. Ha lehet még reményem, ha a kevélység nem nyomott még el önben minden más érzést, egy óra alatt sikerülni fog.

- Egy óra alatt? - kérdezte Marat.

- Igen. Hajlandó nekem szentelni ezt az órát?

- Természetesen.

- Hol kereshetem fel?

- Mester, inkább én megyek el önhöz, s mint hűséges szolgája, kérem, jelölje meg a találkozó helyét.

- Nem - jelentette ki Balsamo -, én megyek önhöz.

- Vigyázzon, mester, nem tudja, mire vállalkozik; a Ferencesek utcájában lakom egy padlásszobában. Hallotta? Egy padlásszobában - mondta Marat nyomatékosan, hogy szegénységét fitogtassa, és nyomorával kérkedjék, ami természetesen nem kerülte el Balsamo figyelmét. - Ön ellenben...

- Én ellenben?...

- Ön ellenben, mint mondják, palotában lakik.

Balsamo csak vállat vont, mint az óriás, aki szédítő magasságból tekint alá a lába előtt handabandázó törpécskére.

- Jól van, uram - mondta -, a padlásszobájában fogom felkeresni.

- Mikor, uram?

- Holnap.

- Hány órakor?

- Reggel.

- Hajnalban ugyanis a boncterembe megyek, onnan meg a kórházba.

- Pont ez kell nekem. Magam kértem volna rá, hogy vigyen el oda, ha nem ajánlotta volna föl úgyis.

- De hallotta, korán reggel. Alig alszom - mondta Marat.

- Én pedig nem alszom - felelte Balsamo. - Tehát pirkadatkor.

- Várni fogom.

Elváltak egymástól, mivel közben az utcai kapuhoz értek, amely most, a távozásuk pillanatában, ugyanolyan sötét és kihalt volt, mint amilyen népes és zajos az érkezésükkor.

Balsamo balra fordult és gyorsan eltűnt.

Marat követte, jobbra lépve ki hosszú, cingár lábával.

Balsamo pontos volt: másnap reggel hat órakor benyitott a Ferencesek utcájában lévő ódon ház legfelső emeletének hosszú folyosójára, amelyre jobbról-balról összesen hat ajtó nyílt.

Marat szemmel láthatólag mindent elkövetett, hogy minél méltóbban fogadja nevezetes vendégét. A keskeny diófa ágy, a fafaragásos komód csak úgy ragyogott a tisztaságtól a háziasszony portörlője nyomán, amellyel serényen dörzsölgette a szúette bútorokat.

Marat is szorgalmasan segített az asszonynak, s felfrissítette a kis kék cserépedényben álló színtelen és csenevész növényeket, amelyek a padlásszoba díszítésére szolgáltak.

Még ott volt a hóna alatt a portörlő, annak bizonyságául, hogy mielőtt a növényekhez nyúlt volna, a port törölgette a bútorokról.

Minthogy a kulcs a zárban volt, Balsamo kopogás nélkül lépett be, s meglepte Marat-t e foglalatossága közben.

Marat, a mestert megpillantva, sokkal jobban elvörösödött, mint ahogy azt egy vérbeli sztoikustól várta volna az ember.

- Látja, uram - mondta, s az árulkodó porrongyot titokban a függöny mögé dugta -, házias természetű lévén, segítek ennek a derék asszonynak. Most például olyan munkát választottam, amely talán nem egészen illik egy meggyőződéses plebejushoz, de egy nagyúrhoz mégannyira sem.

- De annál inkább illik egy szegény fiatalemberhez, aki szereti a tisztaságot - jegyezte meg szárazon Balsamo -; nincs ebben semmi rendkívüli. Készen van már, uram? Tudja, hogy szűkre szabott az időm.

- Csak átöltözöm, uram... A ruhámat, Grivette-né... Ez a házmesterné, uram; ő a szobainasom, a szakácsném, a titkárom, s havonta csak egy aranyamba kerül.

- Becsülöm a takarékosságot - mondta Balsamo -; ez a szegények gazdagsága s a gazdagok bölcsessége.

- A kalapomat, a sétapálcámat - rendelkezett Marat.

- Nyúljon érte - mondta Balsamo -; itt a kalapja, s ez a bot a kalap mellett alighanem az öné.

- Jaj, bocsásson meg, uram, egészen megzavarodtam.

- Elkészült?

- Igen, uram. Az órámat, Grivette-né.

Grivette-né erre fordult, arra fordult, de nem válaszolt.

- Nem kell ahhoz óra, uram, hogy a boncterembe meg a kórházba menjen; s ha még sokáig keresgélik, csak feltart vele.

- Én azonban ragaszkodom az órámhoz, uram, kitűnő jószág, tömérdek megtakarított pénzem van benne.

- Grivette-né majd megkeresi, míg ön elvan - mondta mosolyogva Balsamo -; s ha ügyesen keresi, meg is találja, mire visszaér.

- Ó, persze hogy megtalálom - bizonykodott Grivette-né -, ha ugyan az úr nem hagyta el valahol; itt nem vész el semmi.

- Na látja - mondta Balsamo. - Gyerünk, uram, induljunk már.

Marat nem mert tovább ellenkezni, és zsémbelve követte Balsamót.

Amint kiléptek az ajtón, Balsamo megkérdezte:

- Hová megyünk először?

- A boncterembe, ha megengedi, mester; kiválasztottam ott egy *esetet*, heveny agyhártya-gyulladás, biztosan meghalt az éjjel; meg akarom vizsgálni az agyát, és nem szeretném, ha a kollégáim eltüntetnék előlem.

- Menjünk akkor a boncterembe, Marat úr.

- Egyébként, itt van egy ugrásra; a boncterem egybeépült a kórházzal, csak éppen benézünk, s már megyünk is tovább; akár a kapuban is megvárhat.

- Dehogyis, szeretnék bemenni önnel: majd elmondja a véleményét arról az *esetről*.

- Az élőről, uram?

- Nem, a halottról.

- Hohó! Vigyázzon! - mondta mosolyogva Marat. - Itt én leszek fölényben, mivel meglehetősen ismerem mesterségemnek ezt az ágát, s anatómusnak sem vagyok utolsó, mint mondják.

- Kevélység, kevélység, és megint csak kevélység! - dörmögte Balsamo.

- Mit mond? - kérdezte Marat.

- Azt mondom, hogy majd elválik, uram - felelte Balsamo. - Menjünk be.

Marat előrement a szűk átjárón, amely az Hautefeuille utca végében épült boncteremhez vezetett.

Balsamo tétovázás nélkül követte a hosszú, keskeny terembe, ahol két holttest, egy nő és egy férfi hullája feküdt egy márványasztalon.

A nő fiatalon halt meg. A férfi öreg volt, és kopasz; elnyűtt szemfedő borította a testüket, csak az arcuk látszott ki félig.

Egymás mellett feküdtek ezen a dermedt ágyon, ketten, holott az életben talán sosem látták egymást, s a lelkük, mely most már az öröklétben vitorlázott, bizonyára meghökkenve látta, hogy milyen szomszédságba került földi porhüvelye.

Marat fölemelte, s egyetlen mozdulattal lerántotta a durva lepedőt, amely eltakarta a két nyomorultat, kiket a sebész bonckése számára egyenlővé tett a halál. A két tetem mezítelen volt.

- Nem undorodik, ha halottat lát? - kérdezte Marat szokott fensőbbséges modorában.

- Inkább lehangolódom - válaszolta Balsamo.

- Mert nem szokta meg - mondta Marat. - Nekem mindennapos látvány, és engem se nem szomorít, se nem undorít. Tudja, mi, gyakorló sebészek, együtt élünk a halottakkal, de miattuk nem adjuk fel megszokott életünket.

- Ez hivatásuk szomorú kiváltsága, uram.

- De különben is, miért szomorkodnék, miért undorodnék? - fűzte hozzá Marat. - Az első esetben segít a gondolkodás; a másodikban a megszokás.

- Magyarázza meg ezeket az eszméket - kérte Balsamo -; nem értem eléggé. Vegyük először a gondolkodást.

- Nem bánom. Miért kellene megijednem? Miért kellene félnem egy tehetetlen testtől, egy szobortól, amely történetesen húsból van, és nem kőből, márványból vagy gránitból?

- Persze, hiszen egy hullában nincsen semmi, ugyebár?

- Semmi, az égvilágon semmi.

- Azt hiszi?

- Biztos vagyok benne.

- Hát az eleven testben?

- Abban ott a mozgás - jelentette ki fölényesen Marat.

- És a lélek, arról megfeledkezik, uram.

- Nyomát sem láttam a testekben, amelyeket megkutattam a késemmel.

- Minthogy csak hullákban kotorászott.

- Ej, dehogy, uram, számtalanszor operáltam én élő testet is.

- És semmivel sem talált bennük többet, mint a holt tetemekben?

- Dehogynem: fájdalmat találtam; a fájdalmat nevezi ön léleknek?

- Szóval, nem hisz benne?

- Miben?

- A lélekben.

- Hiszek benne, mivel nevezhetem mozgásnak is, ha éppen akarom.

- Nagyon jó; ön hisz a lélekben, én csak ezt akartam tudni; nagyon örülök neki, hogy hisz benne.

- Egy pillanatra, mester, értsük meg jól egymást, s főként ne lelkendezzünk - mondta Marat rosszindulatú mosollyal. - Mi, gyakorló orvosok, egy kicsit materialisták vagyunk.

- Milyen hidegek ezek a testek - mondta Balsamo elábrándozva -, s milyen szép volt ez a nő.

- Így van ez.

- Bizonyára szép lélek lakhatott ebben a szép testben.

- Nagyot hibázott, aki teremtette. Szép test, silány lélek. Ez a test, mesterem, egy ledér nőszemélyé volt, aki a Saint-Lazare-ból szabadult, és agyvelőgyulladás következtében meghalt az Hôtel-Dieu kórházban. Élettörténete tekervényes és meglehetősen botrányos. Ha ön léleknek nevezi azt, ami ezt a teremtést mozgatta, akkor igazságtalan a mi lelkünkhöz, amely bizonyára ugyanabból az anyagból van gyúrva.

- Lélek, amelyet gyógyítani kellett volna, s amely azért tévedt rossz útra, mivel hiányzott mellőle az egyedüli orvos, aki segíthetett volna rajta: a lélek orvosa - mondta Balsamo.

- Ejnye, ejnye, mesterem, ezek megint csak afféle agyrémek! Orvos csak egyféle van: az, amelyik a testet gyógyítja - mondta Marat gúnyos nevetéssel. - Látja, mester, most olyan szó van a nyelve hegyén, amit Molière gyakran használt a komédiáiban, s ezen mosolyog most.

- Nem - mondta Balsamo -, ön téved, és nem tudhatja, min mosolygok. De pillanatnyilag ott tartunk, ugye, hogy a holttestek üresek?

- És érzéketlenek - tette hozzá Marat, megemelve, majd elengedve a fiatal nő fejét, amely hangos koppanással esett vissza a márványra, míg a tetem meg sem moccant.

- Nagyon jó - mondta Balsamo -; most menjünk át a kórházba.

- Egy pillanat, mester, ne menjünk addig, kérem, míg le nem metszettem a törzsről ezt a fejet, amelyre szükségem van, mivel fölöttébb érdekes betegségnek adott szállást. Megengedi?

- Miért ne? - felelte Balsamo.

Marat kinyitotta a táskáját, előhalászott belőle egy szikét, a sarokból meg odavitt egy vérfoltos nagy fakalapácsot.

Ekkor, gyakorlott kézzel, kör alakú vágást ejtett a nyakon, elmetszve az összes izmokat; azután, amikor csontot ért, a gerincoszlop két csigolyája közé illesztette a szikét, és nagyot ütött rá a kalapáccsal.

A fej végiggurult az asztalon, onnan meg a földre. Marat onnan vette föl, iszamós kézzel.

Balsamo elfordult, hogy a győztesnek ne legyen olyan nagy a diadala.

- Egyszer majd - mondta Marat, azt hivén, hogy gyengeségen kapta a mestert -, egyszer majd valami emberbarát a halállal fog úgy foglalkozni, ahogy mások az élettel foglalkoznak, és feltalál majd egy szerkezetet, amely egy csapásra leszeli a fejet, egy villanással meghozva a teljes megsemmisülést, amire más halálnem képtelen; a kerékbetörés, a felnégyelés meg az akasztás barbár népekhez illő kegyetlenkedés, idegen a civilizált népektől. Egy olyan felvilágosult nemzetnek, amilyen a francia, büntetnie kell, s nem bosszút állnia; az a társadalom ugyanis, amelyik kerékbe tör, akaszt vagy négyel, előbb bosszút áll a bűnösön a fájdalommal, s csak azután büntet halállal; holott, nézetem szerint, a fele is bőven elegendő volna.

- Szerintem is, uram. De miféle szerkezetre gondol?

- Az a szerkezet olyan hideg és részvétlen volna, mint maga a törvény; a büntetés végrehajtásával megbízott embert megrendíti felebarátjának látványa, s ezért olykor elvéti a csapást, amint ez Chalais és Monmouth herceg kivégzésekor történt. Hasonló eset nem fordulhatna elő egy géppel, amely, mondjuk, egy széles bárdból és két tölgyfa gerendából állna.

- És ön azt hiszi, uram, hogy ha az a bárd a villám sebességével hatolna be a koponyaalap és a csuklyásizmok közé, akkor nyomban bekövetkeznék a halál és rövid ideig tartana a fájdalom?

- A halál nyomban bekövetkeznék, az nem vitás, minthogy az acél egyszerre átvágná az idegeket, amelyek a mozgást adják. A fájdalom rövid ideig tartana, minthogy az acél elválasztaná az agyat a szívtől, vagyis az érzések székhelyét az élet központjától.

- Uram - mondta Balsamo -, német földön is fejvesztés a halálbüntetés.

- Igen, de pallossal csinálják, és mondtam már, hogy az emberi kéz könnyen remeg.

- Van egy hasonló szerkezet Itáliában, *mannajá*-nak[17] hívják, egy tölgyfa forgattyúval működtetik.

- És?

- Uram, én láttam, hogy az elítélt, akit lefejezett a hóhér, a feje nélkül felállt a zsámolyról, amelyen ült, eltántorgott vagy tíz lépést, aztán összeesett. Nem egy fejet szedtem föl a mannaja alól, ahová legurultak, mint ahogy ez a fej is, amelyet a hajánál fogva tart most, legurult az előbb a márványasztalról a földre, és azt tapasztaltam, hogy ha a fülébe súgom a fejnek azt a nevet, amit életében viselt, akkor ismét kinyílik a szeme, forog az üregében, keresve, hogy ki szólítja a földről, amikor ő az időből már az időtlenség felé halad.

- Idegmozgás, semmi egyéb.

- Az idegek nem az érzékenység szervei?

- Mit akar ezzel mondani, uram?

- Azt akarom mondani, hogy jobb volna, ha nem azt a szerkezetet kutatná az ember, amelyik büntetésből öl, hanem azt az eszközt, amelyikkel ölés nélkül büntethet. Higgye el, az a társadalom lesz a legjobb és a legfelvilágosultabb, amelyik ezt az eszközt megtalálta.

- Megint csak utópia! Mindig csak utópia! - mondta Marat.

- Most az egyszer talán igaza van - felelte Balsamo -; majd megmutatja az idő... De mintha a kórházat említette volna az imént? Menjünk!

- Menjünk!

Marat gondosan megcsomózta a zsebkendője négy sarkát, és belegöngyölte a fiatal nő fejét.

- Így legalább biztos vagyok benne - mondta távozóban -, hogy a kollégáim csak a maradékot vihetik el.

Az Hôtel-Dieu kórház felé vették útjukat: egymás mellett lépkedtek ketten: az ábrándozás és a gyakorlat embere.

- Nagyon hidegen és nagyon ügyesen vágta le azt a fejet, uram - jegyezte meg Balsamo. - Jobban izgul, ha élővel van dolga, mint ha halottal? Jobban meghatja a szenvedés, mint az érzéketlenség? Jobban szánja az eleven testet, mint a holttetemet?

- Nem, mivel az hiba volna, ugyanolyan hiba, mintha elérzékenyülne a hóhér. Nemcsak úgy lehet megölni egy embert, hogy rosszul vágjuk le a fejét, hanem úgy is, hogy rosszul vágjuk le a lábát. A jó sebész a kezével operáljon, ne a szívével, noha a lelke mélyén tudja, hogy egy pillanatnyi fájdalomért hosszú és egészséges életet ad cserébe. Ebben rejlik a mi hivatásunk szépsége, mester!

- No igen, uram; de az élőkben megtalálja a lelket, nemde?

---

[17] Mannaja: tagló

- Persze, ha ugyan egyetért velem abban, hogy a mozgás és az érzékenység a lélek; igen, tényleg megtalálom, csakhogy nem valami nagy örömmel, mivel több betegemet öli meg, mint a szikém.

Közben megérkeztek az Hôtel-Dieu kórházhoz. Bementek. Marat, ki egy pillanatra sem vált meg gyászos csomagjától, csakhamar magával vitte Balsamót a műtőbe, ahol már bent volt a fősebész a tanítványaival.

Az ápolók behoztak egy fiatalembert, akit az előző héten elgázolt egy nehéz szekér; a kerék összeroncsolta a lábát. Az első műtét, amelyet sebtiben végeztek el a fájdalomtól elzsibbadt végtagon, nem bizonyult elégségesnek; a baj gyorsan továbbterjedt, sürgősen le kellett vágni a lábszárat.

A szerencsétlen ott feküdt kiterítve a kínpadon, és olyan rémülten nézett, hogy az még egy tigrist is meghatott volna; nézte ezt a vérszomjas gyülekezetet, mely már leste gyötrelmének, sőt, talán végvonaglásának pillanatát, hogy tanulmányozhassa tudománya tárgyát, az életet, e csodálatos jelenséget, amely mögött ott rejlik a gyászos jelenség, a halál.

Látszott rajta, hogy minden sebésztől, hallgatótól és ápolótól várja a vigaszt, a mosolyt, a simogatást; de a szíve csak közönyt érzett, a szeme csak kést látott.

Maradék bátorsága és büszkesége lepecsételte a száját. Erejét arra a pillanatra tartogatta, amelyben majd jajgatást vált ki belőle a fájdalom.

De amikor megérezte, hogy a vállára nehezedik a betegápoló bátorító keze, amikor megérezte, hogy a műtősök úgy fonják körül karjukkal, mint Laokoont a kígyók, amikor meghallotta, hogy az operáló sebész így biztatja: „Bátorság!”, akkor a szerencsétlen mégiscsak megtörte hallgatását, és siránkozó hangon kérdezte:

- Nagyon fog fájni?

- Ej, dehogyis, ne aggódjék - mondta Marat álnok mosollyal, melyet a beteg simogatásnak, Balsamo gúnyolódásnak érzett.

Marat észrevette, hogy Balsamo átlátott rajta; hozzálépett és odasúgta neki:

- Rettenetes műtét ez; a csont tele van repedéssel, és borzasztóan érzékeny. Nem a betegségbe fog belepusztulni ez a szerencsétlen, hanem a fájdalomba: ennyit köszönhet a lelkének, amíg él.

- Akkor miért operálja meg? Miért nem hagyja békén meghalni?

- Mert a sebész kötelessége, hogy akkor is megkísérelje a gyógyítást, amikor lehetetlennek látszik.

- És ön azt mondja, hogy szenvedni fog?

- Rettenetesen.

- A lelke miatt?

- A lelke miatt, minthogy ez a lélek túlságosan szereti a testet.

- Akkor meg miért nem a lelkét kezeli? Az egyik nyugalma talán a másik gyógyulása lenne.

- Hiszen azt csináltam... - mondta Marat, mialatt a beteget lekötözték.

- Előkészítette a lelkét?

- Igen.

- Hogyan?

- Ahogy szokták, rábeszéléssel. Szóltam a lélekhez, az értelemhez, az érzelemhez, ahhoz a valamihez, ami ezt mondatta a görög bölccsel: „Te nem vagy rossz, fájdalom!”, olyan módon szóltam, ahogy kellett. Ezt mondtam: „Nem fogsz szenvedni.” A többi a lélek dolga, tőle függ, hogy szenved-e vagy nem. Eddig nem találtak fel más orvosságot. Amit a lélekről mondanak: hazugság. Miért ragaszkodik a testhez az az ördögadta lélek? Az előbb, amikor levágtam azt a fejet, a test nem szólt semmit. Pedig súlyos műtét volt. Csakhogy, ugyebár, megszűnt a mozgás, elhalt az érzékelés, elszállt a lélek, ahogy önök mondják, spiritualisták. Ezért nem szólt semmit az a fej, amikor levágtam, ezért tűrte a test, hogy levágjam róla a fejet; ellenben ez a test, amelyben lakik még lélek, iszonyatosan fog jajveszékelni egy perc múlva. Fogja be a fülét, mester! Ön úgyis nehezen viseli el a lélek és a test szoros kapcsolatát, amely mindaddig megdönti az elméletét, amíg azzal az elmélettel egy szép napon el nem választja a testet a lélektől.

- Azt hiszi, hogy erre az elválasztásra sosem kerülhet sor?

- Próbálja meg - mondta Marat -, itt az alkalom.

- Igaza van - mondta Balsamo -, csakugyan itt az alkalom, meg is próbálom.

- Megpróbálja?

- Meg én.

- Hogyan?

- Nem engedem, hogy szenvedjen, megszántam ezt a fiatalembert.

- Ön nagyszerű vezető - mondta Marat -, de nem ön az Atyaisten s nem is a Fiúisten, és nem fogja meggátolni, hogy ez a fiú szenvedjen.

- És ha mégsem szenvedne, akkor hinne a gyógyulásában?

- Valószínűbb lenne a gyógyulása, de nem bizonyos.

Balsamo leírhatatlan diadallal tekintett Marat-ra, majd odaállt a fiatal beteg elé, akinek szemében iszonyat és halálfélelem tükröződött.

- Aludjon! - parancsolt rá, de nemcsak a szájával, hanem a szemével, az akaratával, a vére melegével, a teste kisugárzásával.

A főseb̈ész ezalatt kitapogatta a beteg combot, és mutatta a hallgatóknak, hogy meddig terjedt a baj.

A fiatalember, aki az előbb fölemelkedett fektéből, Balsamo parancsa nyomán imbolyogni kezdett a műtősök keze között, a feje lebillent, a szeme lecsukódott.

- Rosszul lett - mondta Marat.

- Nem, uram.

- Nem látja, hogy elveszti az eszméletét?

- Nem, csak alszik.

- Alszik?

- Igen.

Mindenki ezt a furcsa orvost nézte, azt hitték, bolond.

Marat hitetlenkedve mosolygott.

- Szokott beszélni, aki elájult? - kérdezte Balsamo.

- Nem.

- Akkor intézzen kérdéseket hozzá, válaszolni fog rájuk.

- Hé, fiatalember! - kiáltotta Marat.

- Fölösleges kiabálnia - mondta Balsamo -; beszéljen úgy, ahogy szokott.

- Mondja, mi van magával?

- Azt parancsolták, hogy aludjam, és most alszom - válaszolta a beteg.

A hang tökéletesen nyugodt volt, és furcsamód elütött a pár perccel előbb hallott hangtól.

A jelenlévők egymásra néztek.

- Most pedig - mondta Balsamo - oldozzák el.

- Lehetetlen - mondta a főse bész -, megmozdul, és oda a műtét.

- Nem fog megmozdulni.

- Ki biztosít erről?

- Én, de ő is. Inkább őt kérdezze.

- Eloldozhatjuk, barátom?

- El.

- Megígéri, hogy nem fog mozogni?

- Megígérem, ha azt parancsolja.

- Parancsolom.

- Komolyan mondom, uram - jegyezte meg a főse bész -, ön olyan határozottan beszél, hogy szinte kedvem volna kísérletet tenni.

- Tegyen csak, ne féljen semmitől.

- Oldozzák el - mondta a főse bész.

A műtősök engedelmeskedtek.

Balsamo átment az ágy fejéhez.

- E pillanattól fogva - mondta -. csak akkor mozduljon meg, ha én parancsolom.

Szobor nem fekhetett volna merevebben a sírhalmon, mint Balsamo parancsára a beteg.

- Kezdje el a műtétet, uram - mondta Balsamo -; a beteg rendelkezésére áll.

A sebész fogta a szikét; de nem mert belevágni, tétovázott.

- Vágja csak, uram, vágja, ha én mondom - bátorította Balsamo, olyan ihletett arckifejezéssel, mint egy próféta.

Az pedig, éppúgy megbabonázva, mint Marat, mint a beteg, mint valamennyien, belevágott a testbe.

A hús recsegett, de a beteg fel sem sóhajtott, meg sem moccant.

- Melyik vidékről való maga, barátom? - kérdezte Balsamo a betegtől.

- Breton vagyok, uram - válaszolt az mosolyogva.

- Szereti a faluját?

- Ó, uram, gyönyörű vidék az!

Ezalatt a sebész körbevágta az amputálandó végtagot, hogy szabaddá tegye a csontot.

- Rég eljött otthonról? - kérdezte Balsamo.

- Tízéves koromban, uram.

A bemetszéseket befejezve a sebész a csontra illesztette a fűrészt.

- Figyeljen csak, barátom - mondta Balsamo -, énekelje el nekem azt a dalt, amit a batzi sópárlók szoktak énekelni este, amikor napi munkájuk végeztével hazatérnek. Csak az elejére emlékszem:

Tengervíz adta só...

A fűrész a csontot vágta.

De a beteg, Balsamo felszólítására, mosolygott, és énekelni kezdett, dallamosan, lassan, áhítattal, mint a költő vagy mint a szerelmes:

Tengervíz adta só,
Tavasz égszínű árja,
Tőzegfüstöt fúvó
Kályhám, mézes pohánka,

Ti kedves gyermekek,
Ősz apám, feleségem,
Anyám sírja füzek
Illatos, hűs tövében,

Köszöntlek! Itt vagyok hát,
Vár csöndes tűzhelyem;
Munka után vigasság,
Öröm és szerelem.

A láb az ágyra esett, de a beteg csak énekelt.

CVI

Lélek és test

Valamennyien megdöbbenve bámulták a beteget, és csodálkozva néztek az orvosra.

Akadt, aki azt mondta, hogy bolond mind a kettő.

Marat halkan odasúgta a véleményét Balsamónak:

- A rémület elvette az eszét ennek a szegény ördögnek; azért nem érzi a fájdalmat.

- Nem hiszem - mondta Balsamo -, bizonyos vagyok benne, hogy nem ment el az esze, sőt, ha megkérdezném, még azt is megmondaná, hogy meghal-e, s ha igen, mikor; vagy hogy életben marad-e, s ha igen, meddig tart a lábadozása.

Marat is hajlott a többség véleményére, amely szerint Balsamo nem kevésbé bolond, mint a beteg.

Közben a sebész sietve elkötötte az artériákat, amelyekből ömlött a vér.

Balsamo elővett a zsebéből egy üveget, a benne lévő folyadékból rászórt pár cseppet egy tépésből készített tamponra, és odaadta a főseb észnek, hogy tegye rá a tampont az artériákra.

Az némi kíváncsisággal tett eleget a kérésének.

A kor egyik leghíresebb sebésze volt, valósággal szerelmese a tudományának, nem idegenkedett a rejtélyektől, s a véletlent a kételkedés mentsvárának tekintette.

Rátette a kis tampont az artériára, amely összerándult, pezsgett, s aztán már csak cseppenként eresztette át a vért.

A sebész ezután könnyűszerrel elkötötte az artériát.

Ezúttal teljes volt Balsamo diadala; mindenki tudni akarta, hol tanult, ki volt a mestere.

- Német orvos vagyok - mondta -, a göttingai iskolából, s amit most láttak, az én találmányom. De nagyon szeretném, uraim és kedves kartársaim, ha ez a találmány még titokban maradna, ugyanis nagyon félek a máglyától, márpedig a párizsi parlament könnyen elhatározhatja, hogy tart még egy ülést, pusztán a boszorkányégetés örömére.

A főseb ész eltűnődött.

Marat elábrándozott és elgondolkodott.

Aztán ő törte meg a csendet.

- Az imént azt állította - kezdte -, hogy ha megkérdezné a műtét eredményéről ezt az embert, biztosan válaszolna, noha ez az eredmény még a jövő titka.

- Most is ezt állítom - válaszolta Balsamo.

- Hát akkor rajta!

- Hogy hívják ezt a szegény ördögöt?

- Havard a neve - felelte Marat.

Balsamo megint odafordult a beteghez, akinek az ajka még a panaszos dallam utolsó hangjait dúdolta.

- Nos, barátom - szólt hozzá -, mit jósolna nekünk ennek a szegény Havard-nak az állapotáról?

- Hogy mit jósolnék az állapotáról? - ismételte meg a beteg. - Várjon, hadd térjek vissza Bretagne-ból, ahol eddig voltam, az Hôtel-Dieu kórházba, ahol ő fekszik.

- Jól van; menjen be, nézze meg, és mondja meg az igazat.

- Jaj, beteg ő, nagyon beteg; levágták a lábát.

- Igazán? - kérdezte Balsamo.

- Igen.

- És sikerült a műtét?

- Remekül sikerült; csakhogy...

A beteg arca elkomorult.

- Csakhogy? - nógatta Balsamo.

- Csakhogy szörnyű krízis következik - folytatta a beteg -; jön a láz.

- Mikor jön?

- Ma este hét órakor.

A jelenlévők egymásra néztek.

- És mit hoz ez a láz? - faggatta Balsamo.

- Jaj, nagyon rosszul lesz tőle; de túléli az első rohamot.

- Biztos ebben?

- Ó, hogyne!

- De az első roham után biztos a gyógyulása?

- Sajnos, nem - mondta sóhajtva a sebesült.

- Visszatér a láz?

- Igen, s még sokkalta súlyosabb lesz, mint először. Szegény Havard - folytatta -, szegény Havard, felesége van és gyerekei!

A szemét elfutották a könnyek.

- A felesége özvegységre jut, és a gyerekei árván maradnak? - kérdezte Balsamo.

- Várjon, várjon!

Összekulcsolta a kezét.

- Nem, nem - mondta.

Arcán most felragyogott a hit öröme.

- A felesége és a gyerekei annyit imádkoztak érte, hogy a kedvükért Isten megkegyelmezett neki.

- Tehát meg fog gyógyulni?

- Meg.

- Hallották, uraim - mondta Balsamo -, meg fog gyógyulni.

- Kérdezze meg tőle, hány nap múlva - mondta Marat.

- Hogy hány nap múlva?

- Igen; azt mondta az előbb, hogy ő maga jelzi majd lábadozása állomásait és végét.

- Nagyon szívesen megkérdezem.

- Akkor hát kérdezze!

- És mit gondol, mikorra épül fel Havard? - kérdezte Balsamo.

- Ó, a lábadozás nagyon elhúzódik; várjon csak: egy hónap, másfél hónap, két hónap, két és fél hónap múlva szabadul, attól számítva, hogy behozták ide.

- És gyógyultan távozik majd?

- Igen.

- De hiszen nem tud majd dolgozni, következésképpen nem tudja eltartani sem a feleségét, sem a gyerekeit - mondta Marat.

- Ó, Isten kegyelmes, Isten gondoskodik róluk.

- Hogyan gondoskodik róluk az Isten? - kérdezte Marat. - Ha már úgyis benne vagyok ma a tanulásban, hadd tudjam meg még ezt is.

- Isten elküldött a betegágyához egy irgalmas szívű férfit, aki megszánta, és csendesen így szólt: „Azt akarom, hogy az a szegény Havard ne szenvedjen szükséget semmiben."

A jelenlévők egymásra néztek; Balsamo mosolygott.

- Mondhatom, különös látványnak vagyunk tanúi - állapította meg a főseb̈ész, s közben megfogta a beteg kezét, meghallgatta a lélegzetvételét, és megtapintotta a homlokát -; ez az ember álmában beszél.

- Azt hiszi? - kérdezte Balsamo.

Parancsoló és kemény pillantást vetett a sebesültre.

- Ébredjen, Havard! - mondta.

A fiatalember erőlködve kinyitotta a szemét, és nagy meglepetéssel nézte a jelenlévőket, akik most olyan ártalmatlanoknak tűntek, amilyen fenyegetőknek látszottak az imént.

- Jaj, hát még nem operáltak meg? - kérdezte panaszos hangon. - Még csak eztán jön a szenvedés?

Balsamo gyorsan közbeszólt. Attól félt, hogy a beteg nagyon felindul. De kár volt olyan nagyon sietnie. Senki sem előzte volna meg; leírhatatlan volt a jelenlévők megdöbbenése.

- Barátom - csitítgatta -, nyugodjék meg; a főseb̈ész úr elvégezte azt a műtétet a lábán, amelyet megkövetelt az állapota. Úgy látszik, kedves fiam, maga egy kissé ijedős lehet, mert még hozzá sem nyúltak magához, s máris elájult.

- Ó, annál jobb - örvendezett a breton -, nem éreztem semmit; sőt, megnyugtatott és felüdített az alvás. De boldog vagyok! Nem vágják le a lábam.

De ekkor a szerencsétlen végignézett magán; meglátta a véres ágyat, meglátta csonka lábát.

Felüvöltött, és most tényleg elájult.

- Most tegyen fel neki kérdéseket - mondta Balsamo hidegen Marat-nak -, majd meglátja, válaszol-e.

Azután magával vonta a főseb észt a szoba sarkába, miközben az ápolók visszavitték a szerencsétlen fiatalembert az ágyába.

- Uram - szólt Balsamo -, hallotta, mit mondott ez a szegény beteg?

- Igen, uram, hogy meg fog gyógyulni.

- Mondott még egyebet is: azt mondta, hogy Isten megszánja, és küld neki annyit, amennyiből eltarthatja a feleségét és a gyerekeit.

- Nos?

- Nos, uram, ebben is éppúgy igazat mondott, mint a másik dologban; én csak arra kérem, legyen jótékony közvetítő Isten és a betege között: itt van ez a gyémánt, megér vagy húszezer frankot; ha látja majd, hogy meggyógyult a betege, adja el, az árát meg adja át neki; s mivel a lélek, mint Marat úr, a tanítványa, igen bölcsen megállapította, mivel a lélek nagy hatással van a testre, egyelőre csak annyit mondjon Havard-nak, mihelyt magához tért ájulásából, hogy jövője biztosítva van, s gyermekeié nemkülönben.

- De, uram - szabadkozott a sebész, nem akarva elvenni a gyűrűt, amelyet Balsamo oda-nyújtott neki -, mi lesz, ha nem gyógyul meg?

- Meggyógyul!

- Nyugtát akkor is kell adnom erről.

- Uram!

- Csak ezzel a feltétellel veszek át ilyen nagy értékű ékszert.

- Cselekedjék belátása szerint, uram.

- Szabad a nevét, uram?

- Fenix gróf.

A sebész átment a szomszédos szobába, Marat pedig, megsemmisülve, megzavarodva, de még most is kételkedve a napnál világosabb tényekben, odalépett Balsamóhoz.

Öt perc múlva a sebész visszajött, s egy írást adott át Balsamónak. Átvételi elismervény volt, az alábbi szöveggel:

> *A mai napon átvettem Fenix gróf úrtól egy gyémántot, amelynek értékét nevezett húszezer frankra becsüli, azzal a rendeltetéssel, hogy az árát egy Havard nevezetű egyén kapja meg aznap, amikor kimegy az Hôtel-Dieu kórházból.*
>
> *Kelt az 1771-ik év szeptember havának 15-ik napján.*
>
> *Guillotin, D. M.*

Balsamo elköszönt a doktortól, átvette a nyugtát, és elment; Marat a nyomában.

- Itt ne hagyja a fejet - figyelmeztette Balsamo, akinek a diadalát betetőzte a fiatal sebész szórakozottsága.

- Jaj, csakugyan - mondta az.

És felvette gyászos csomagját.

Az utcán nagyon siettek, és, egyikük sem szólt semmit; a Ferencesek utcájában együtt mentek föl a durván ácsolt lépcsőn a padlásszobába.

A házmesterfülke előtt, ha ugyan az a nyomorúságos odú megérdemli a fülke nevet, Marat megállt, s mivel nem feledkezett meg eltűnt órájáról, Grivette-nét kereste.

Egy hét-nyolc éves forma, sovány, göthös, maszatos gyerek kiáltott ki:

- A mama elment; azt mondta, ha jön az úr, adjam oda ezt a levelet.

- Hagyd csak, fiacskám - mondta Marat -, mondd meg neki, hogy ő hozza be hozzám.

- Értem, uram.

Marat és Balsamo folytatták útjukat.

- Úgy látom - mondta Marat, egy székre ültetve vendégét, miközben maga lehuppant egy zsámolyra -, úgy látom, a mester nagy titkok birtokosa.

- Talán csak előbbre vagyok valamivel a természet és Isten megismerésében, mint mások - felelte Balsamo.

- Ó - kiáltott fel Marat -, hogy megmutatja a tudomány az ember mindenhatóságát, és milyen büszkék lehetünk ember voltunkra!

- Ez igaz, de tegye hozzá, hogy orvos voltunkra is!

- Büszke is vagyok önre, mester - mondta Marat.

- Pedig én csak a lelkeknek vagyok szerény orvosa - válaszolta mosolyogva Balsamo.

- Ej, ne is mondjon ilyet, uram, hiszen anyagi eszközzel állította el a sebesült vérzését.

- Én azt hittem, az a legszebb eredményem, hogy nem hagytam szenvedni; igaz, ön azt állította, hogy elmebajos.

- Bizonyára az is volt egy percig.

- Mit nevez ön elmebajnak? Vajon nem a lélek elszakadását?

- Vagy a szellemét - mondta Marat.

- Ne vitatkozzunk erről; a lélek szó tökéletesen megfelel nekem arra, amit meg akarok nevezni. Mihelyt rátaláltam a keresett dologra, nem nagyon érdekel, hogyan hívják.

- Itt eltér a véleményünk, uram; ön azt állítja, megtalálta a dolgot, és csak a kifejezést keresi rá; én meg azt állítom, hogy együtt keresi a kifejezést és a dolgot.

- Erre mindjárt visszatérünk még. Ön ugye azt mondta, hogy az elmebaj a szellem pillanatnyi elszakadása?

- Pontosan.

- És független az akarattól, ugyebár?

- Igen... Bicêtre-ben láttam egy elmebeteget, a rácsát harapdálta, és így üvöltött: „Porhanyó a fácánod, szakács, csak nem elég ízletes!”

- És azt elismeri, hogy az elmebaj úgy lepi el a szellemet, mint a köd, s ha ez a köd felszáll, a szellem visszanyeri korábbi tisztánlátását?

- Ez úgyszólván sosem következik be.

- De hiszen látta, hogy a csonkolt betegünk is tökéletesen épelméjű volt a tébolyult álom után.

- Látni láttam, de nem tudtam, mit látok; különleges tünemény ez, egyike azoknak a furcsa jelenségeknek, amelyeket a régi zsidók csodának neveztek.

- Nem, uram - ellenkezett Balsamo -; a lélek különválása ez, kettős elszakadás: az anyagtól és a szellemtől; az anyagtól, e tehetetlen valamitől, ami porból lett és porrá lesz; a szellemtől, ez isteni szikrától, amely egy pillanatra be van zárva a testnek nevezett pislogó lámpásba, de mivel az égből származik, a test pusztulása után visszatér az égbe.

- Tehát ön a lelkét egy időre kiemelte a testből?

- Igen, uram, ráparancsoltam, hogy hagyja el azt a nyomorúságos helyet, ahol tartózkodott; kiemeltem a szenvedés szakadékából, ahol fogva tartotta a fájdalom, és lehetővé tettem számára, hogy szabad és tiszta tájakon szárnyaljon. És mi maradt a sebésznek? Ugyanaz, ami az ön szikéjének jutott, amikor levágta vele a halott nő fejét, amelyet most a kezében tart: a tehetetlen test, az anyag, a porhüvely.

- És kinek a nevében parancsolt rá erre a lélekre?

- Az Ő nevében, aki leheletével megalkotta az összes lelkeket, a világok lelkét, az emberek lelkét: az Úr nevében.

- Tehát ön tagadja a szabad akaratot? - kérdezte Marat.

- Én? - mondta Balsamo. - Ellenkezőleg. Mit teszek e pillanatban is? Megmutatom önnek egyfelől a szabad akaratot, másfelől az elszakadást. A szeme elé tárom ezt a haldoklót, akire a kínok kínja vár; ebben az emberben egy sztoikus lelke lakozik, ez az ember vállalja a műtétet, követeli, elviseli, de szenved tőle. Ennyit a szabad akaratról. Ekkor azonban odalépek a haldoklóhoz én, Isten küldötte, a próféta, az apostol, és szívem megesik ezen az emberen, a felebarátomon, s Istentől nyert hatalmammal kiszakítom a lelket a szenvedő testéből, s ekkor a lélek áhítattal és irgalommal eltelve úgy tekint alá kristályos magaslataiból erre a vak, tehetetlen és eltompult testre, mint valami idegen látványra. Havard - hiszen ön is hallotta, nemde? - Havard így beszélt önmagáról: „Az a szegény Havard!” Nem első személyben emlegette saját magát. A léleknek ugyanis, mivel már félúton járt az ég felé, nem volt többé köze a testhez.

- De ha ez így van - mondta Marat -, akkor az ember a semmivel egyenlő, és mi címen mondhatom ezután a zsarnokoknak: „A testem a tiétek, de nincs hatalmatok a lelkemen?”

- Na tessék, most meg az igazság elől szofizmákhoz menekül! Ez a baja önnek, uram, mint mondtam már. Az igaz, hogy Isten lelket lehel a testbe; de az is igaz, hogy míg a lélek a testben lakik, egymásra van utalva a kettő, hatnak egymásra, az anyag fölébe kerekedik a szellemnek, valahányszor Isten, számunkra megfoghatatlan okokból, azt akarja, hogy a test legyen a király vagy a lélek a királyné; és az is igaz, hogy az eleven koldusban lakozó lélek ugyanolyan tiszta, mint az a lélek, amelyik elköltözik a halott királyból. Ezt a dogmát prédikálja, uram, hiszen ön az egyenlőség apostola! A két szellemi eszencia egyenlőségét mutassa meg, hiszen ezt az egyenlőséget bizonyítja minden, ami szent és tiszteletre méltó ezen a világon: a szentírás, a hagyományok, a tudomány és a hit. Mit számít önnek két anyag egyenlősége! A testek egyenlőségével nem juthat Isten elébe. Az imént ez a szerencsétlen sebesült, a nép tudatlan gyermeke, olyan dolgokat mondott el a tulajdon bajáról, amiket egyetlen orvos sem mert volna kijelenteni. Vajon miért? Azért, mert a lelke kiszakadt egy időre a test nyűgéből, s a föld felett lebegve megpillantott a magasból egy titkot, amelyet szellemi vakságunkban mi nem láthatunk.

Marat ide-oda görgette az asztalon a halott fejét, és próbált volna válaszolni valamit, de hiába.

- Igen - mormolta végül -, van ebben valami természetfeletti.

- Ellenkezőleg, uram: természetes; ne emlegesse mindig a természetfelettit, valahányszor megmutatkozik a lélek sorsa. Természetes megnyilvánulások ezek; hogy ismertek-e, az más lapra tartozik.

- Ha számunkra ismeretlenek is, mester, az ön számára nincs bennük titok. A peruiak nem ismerték a lovat, a spanyoloknak azonban, akik megszelídítették, kedves háziállatjuk volt.

- Nem vagyok olyan kevély, hogy azt mondjam: „Tudok." Alázatosabb vagyok, uram, s csak azt mondom: „Hiszek."

- És miben hisz?

- Hiszem, hogy a világnak első és mindenek felett álló törvénye a haladás. Hiszem, hogy Isten mindent csak a jólét és az erkölcs céljával teremtett. Csakhogy a földi élet nincsen szabályokba foglalva, nem is lehet szabályokba foglalni, s ennélfogva lassú a haladás. Planétánk, mint az írás mondja, már hatvan századot számlált, mire elérkezett a könyvnyomtatás, hogy óriás világítótorony gyanánt visszasugározzon a múltra, és belevilágítson a jövendőbe; a könyvnyomtatással vége a sötétségnek, vége a feledésnek; a könyvnyomtatás a világ emlékezete. Nos hát! Gutenberg a könyvnyomtatást találta fel, én pedig felfedeztem a bizalmat.

- Ejha! A végén még olvasni fog az emberek szívében - jegyezte meg csúfondárosan Marat.

- Miért ne?

- Kisablakot akar nyitni az emberek mellén, ahogy a régiek szerették volna?

- Nincsen szükség ilyesmire, uram: egyszerűen elkülönítem a lelket a testtől; és a lélek, Isten tiszta és szeplőtlen alkotása felfedi előttem minden gyarlóságát annak a halandó porhüvelynek, amelynek megelevenítésére van kárhoztatva.

- Kézzelfogható titkokat is leleplezne?

- Miért ne?

- Például, megmondja, hogy ki lopta el az órámat?

- Szomorú, hogy így lealacsonyítja a tudományt, uram. De nem baj! Isten nagyságát egyaránt bizonyítja a porszem és a hegység, az atka és az elefánt. Jól van, meg fogom mondani, ki lopta el az óráját.

Ebben a pillanatban halkan kopogtattak az ajtón. Marat háziasszonya érkezett meg, és a fiatal sebész meghagyása szerint hozta a levelet.

CVII

Marat házmesternéje

Az ajtó kinyílt, és Grivette-né belépett.

Ez az asszony, akinek az ábrázolására eddig nem fordítottunk időt, mivel a figuráknak abba a csoportjába tartozott, amelyet a kép sötét hátterében tart a művész, míg nincs szüksége rá, ez az asszony most előbbre lép történetünk mozgalmas vásznán, és helyet kér magának abban a hatalmas körképben, amelyet olvasóink szeme elé tárunk, és amelybe - ha tehetségünk felérne szándékunkhoz - a koldustól a királyig, Calibantól Ariéiig, Ariéitól az Úristenig mindenkit belefoglalnánk.

Most megpróbáljuk hát megrajzolni Grivette-né alakját, amint kiválik a homályból, és elénk lép.

Grivette-né harminckét-harminchárom éves magas és ösztövér teremtés volt, sárgás bőrű, fekete karikás, kék szemmel; ijesztő megtestesülése volt annak a pusztulásnak, amelyet a városban a nyomorúság, az állandó levegőhiány s a testi és lelki leromlás közepette elszenvednek azok a teremtmények, akiket Isten szépnek alkotott, s akik teljes szépségükben bontakozhattak volna ki, ha olyan szabadon fejlődhetnek, mint a levegő, az ég és a föld állatai, amikor az ember nem változtatja az életüket örökös kínszenvedéssé, azaz, amikor nem gyötri a lábukat béklyóval, a gyomrukat koplaltatással vagy olyan silány táplálékkal, ami talán még a koplalásnál is végzetesebb.

Marat házmesternéje is szép asszony lett volna, ha nem egy levegőtlen és sötét odúban él tizenöt esztendős kora óta, s ha természetes ösztöneinek tüze, amelyet hol kemenceforróság, hol jeges hideg táplált, mindig egyenletes lánggal loboghatott volna. Hosszú és keskeny keze volt, amelyet mély barázdákkal szántott fel a varrócérna, kimart és felpuhított a szappanos mosólé, megperzselt és kicserzett a konyhai tűz heve; mindamellett szép formája volt a kezének, mivel az izmok tökéletes vonalát nem torzíthatja el semmi; beillett volna egy királynő kezének is, ha a söprűnyél helyett történetesen a jogar hagyta volna rajta a nyomát.

Ennyire igaz, hogy szegény emberi testünk magán viseli foglalkozásunk bélyegét!

Ebben az asszonyban a szellem fölötte állt a testnek, és szívósabban ellenállt amannál; úgy világított benne, mint a lámpás; szinte beragyogta a testet áttetsző fényével, s a bárgyú és fakó szemekben meg-megcsillant az értelem, a szépség, az ifjúság, a szerelem, egyszóval mindaz, ami ér valamit az emberi természetben.

Balsamo sokáig elnézte az asszonyt vagy inkább ezt a különös természetet, amely egyébként már az első pillanatban magára vonta figyelő tekintetét.

A házmesterné tehát belépett a levéllel, és édeskés, öregasszonyos hangon (a szegénységre kárhoztatott nők ugyanis már harmincéves korukban öregek) ezt mondta:

- Itt a levél, Marat úr, amelyet kért.

- Nem a levél kellett nekem - válaszolta Marat -, magát akartam látni.

- Itt vagyok, Marat úr, szolgálatára.

Grivette-né pukedlizett.

- Mit kíván tőlem?

- Azt akarom tudni, mi lett az órámmal - mondta Marat. - De sejti maga úgyis, hogy mit akarok.

- Aztán honnan tudjam én, hogy mi lett vele? Tegnap egész nap ott lógott a kandalló mellett a szögön.

- Téved: egész nap a mellényzsebemben volt; csak este hat órakor tettem ki a gyertyatartó alá, amikor elmentem hazulról, nagy tömegbe készültem, és féltem, hogy ellopják.

- Ha a gyertyatartó alá tette, ott is kell lennie.

A házmesterné, nem is sejtve, hogy ezzel mennyire elárulja magát, segítőkészséget színlelve odalépett a kandallóhoz, és a két díszgyertyatartó közül éppen azt emelte fel, amelyik alá Marat az óráját rejtette.

- A gyertyatartó tényleg ott van - mondta a fiatalember -, de hol az óra?

- Az csakugyan nincs itt. Hátha nem is ide rakta, Marat úr?

- De ha mondom magának...

- Keresse csak meg!

- Kerestem már! - mondta Marat villámló szemmel.

- Akkor pedig nyilván elvesztette.

- De ha mondom magának, hogy tegnap magam tettem oda a gyertyatartó alá.

- Akkor valaki nyilván besurrant ide - mondta Grivette-né -; annyian megfordulnak itt, annyi ismeretlen ember!

- Kibúvó, kibúvó! - tajtékzott Marat. - Maga is tudja, hogy tegnap óta senki be nem tette ide a lábát. Nem, nem! Az órám ugyanazon az úton tűnt el, amelyen az utolsó botom ezüst-fogantyúja, meg az ezüst kiskanál, tudja, meg a hatpengéjű késem! Meglopnak, Grivette-né, meglopnak! Sok mindent eltűrtem, de ezt az egyet nem tűröm el; vigyázzon!

- Talán csak nem engem gyanúsít az úr? - kérdezte Grivette-né.

- Magának kell vigyázni a holmimra.

- Nemcsak nekem van kulcsom az ajtóhoz.

- De maga a házmesterné.

- Havi egy tallért ad, uram, és azt szeretné, hogy úgy szolgálják ki, mintha fél tucat inasa volna.

- Azzal nem törődöm, hogy rosszul szolgálnak ki; de azzal igen, hogy ne lopjanak meg.

- Uram, én tisztességes asszony vagyok!

- Én pedig ezt a tisztességes asszonyt a rendőrbiztos kezére adom, ha egy órán belül elő nem kerül az órám.

- A rendőrbiztos kezére?

- Igen.

- A rendőrbiztos kezére egy ilyen tisztességes asszonyt?

- Tisztességes asszony, tisztességes asszony!

- Igenis, akire egy rossz szót sem mondhat; hallja?

- Hagyja már abba, Grivette-né!

- Ó, már amikor elment, sejtettem én, hogy engem gyanúsít!

- Gyanús maga nekem, amióta eltűnt a botom fogantyúja.

- De most én mondok magának valamit, Marat úr.

- Halljam!

- Míg maga elvolt, tanácskoztam a...

- Kivel?

- A szomszédokkal.

- Miről?

- Arról, hogy maga gyanúsít engem.

- Azt még nem mondtam akkor.

- De láttam én jól.

- És a szomszédok? Kíváncsi vagyok, mit mondtak erre a szomszédai.

- Azt mondták, hogy ha maga gyanúsítana engem, és véletlenségből közölni találná valakivel a gyanúját, akkor a végére kell járni a dolognak.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy be kell bizonyítani, hogy az órát elvitték.

- Elvitték, mivel eddig itt volt, és most nincs itt.

- Igen, igen, de hogy én voltam az, hogy én vittem el! Csakhogy a törvény előtt bizonyítani is kell ám! Ott nem adnak a szavára, Marat úr! Ott maga sem több, mint a magunkfajta, Marat úr!

Balsamo szokott nyugalmával figyelte a jelenetet. Látta, hogy Marat visszavonulót fúj, noha változatlan a meggyőződése.

- Ezért, ha nem hajlandó elismerni a feddhetetlenségemet - fújta tovább a házmesterné -, s ha nem hajlandó elégtételt adni, tudja meg, hogy én megyek a rendőrbiztoshoz, ahogy a háziúr tanácsolta is az imént.

Marat az ajkába harapott. Tudta, hogy ez nem üres fenyegetés. A háziúr öreg kereskedő volt, aki gazdagon vonult nyugalomba. A harmadik emeleten lakott, és a környék botránykrónikája tudni vélte róla, hogy mintegy tíz évvel ezelőtt különösképpen pártfogolta a házmesternét, aki régebben konyhalány volt a feleségénél.

Marat-nál pedig egymásnak adták a kilincset a titokzatos látogatók; Marat fiatalember volt, és nem is valami rangos; Marat bujócskázott egy kicsit a világgal; Marat gyanús volt egy kicsit a fogdmegeknek, és korántsem örült volna, ha meggyűlik a baja a rendőrbiztossal, mert utána nyilván Sartines úr kezébe került volna az ügye, az az úr pedig fölöttébb kíváncsi volt az ilyen Marat-féle ifjoncok irományaira, és szerzőiket boldog örömmel küldte volna Vincennes-be, a Bastille-ba, Charentonba és Bicêtre-be, hosszabb elmélkedésre.

Marat tehát szelídebb húrokat pengetett; de minél szelídebben beszélt, annál nagyobb szájat akasztott a házmesterné. Vádlottból vádló lett. Ez az ideges és hisztériás teremtés úgy csapongott, mint a tűz lángja, ha huzatot kap.

Fenyegetőzött, szitkozódott, kiabált, sírt, mindennel megpróbálkozott: csak úgy fröcskölt belőle a méreg.

Ekkor Balsamo elérkezettnek látta az időt, hogy beavatkozzék; egy lépést tett a szoba közepén fenyegetőn álló asszony felé, vészjósló pillantást vetett rá, és két ujját a mellére téve, csak egyetlen szót mondott, nem is annyira az ajkával, mint inkább a szemével, a gondolatával, összpontosított akaratával, csak egyetlen szót, amit Marat nem hallhatott.

Grivette-né nyomban elhallgatott, megtántorodott, s egyensúlyát vesztve, rémületesen kitágult szemmel, a delejes áram súlya alatt roskadozva az ágyig hátrált, ráhanyatlott, egyetlen szó nélkül.

A szeme hamarosan lecsukódott, majd újra kinyílt, de ezúttal nem látszott a szembogara; nyelve görcsösen vonaglott; a teste meg sem mozdult, de a keze úgy reszketett, mintha láz didergetné.

- Ejha! - mondta Marat. - Akár az a sebesült a kórházban!

- Úgy van.

- Alszik is?

- Csend! - szólt rá Balsamo.

Azután ránézett Marat-ra, s így folytatta:

- Uram, most itt a pillanat, hogy hitetlensége megszűnjön és kételyei eloszoljanak; vegye föl azt a levelet, amelyet az asszony hozott önnek, s amelyet a földre ejtett, amikor elhanyatlott.

Marat engedelmeskedett.

- És most? - kérdezte.

- Várjon.

Kivette Marat kezéből a levelet.

- Tudja, ki küldte ezt? - kérdezte Balsamo, odamutatva a levelet az alvónak.

- Nem, uram - hangzott a válasz.

Balsamo közelebb tartotta az asszonyhoz a lezárt borítékot.

- Olvassa fel Marat úrnak, aki tudni akarja, mi van benne.

- Nem tud olvasni - mondta Marat.

- De ön tud, ugye?

- Persze.

- Nos, akkor olvassa ön, és ő is olvasni fogja, ahogy a szavak sorra kirajzolódnak a fejében.

Marat felbontotta a levelet, és olvasni kezdte, Grivette-né pedig Balsamo mindenható akaratának engedve talpra állt, és remegve ismételt minden egyes szót, ahogy Marat magában olvasta őket:

Kedves Hippokratészem!

Appellész megfestette első arcképét; ötven frankért adta el; ezt az ötven frankot ma megesszük a Szent Jakab utcai kiskocsmában. Eljössz?

Egy részét elisszuk, persze.

Barátod: L. Dávid

Szóról szóra ez volt a levélben. Marat elejtette a papirost.

- Most legalább látja - mondta neki Balsamo -, hogy Grivette-nének is van lelke, s hogy ez a lélek virraszt, míg ő alszik.

- Különös egy lélek ez - tette hozzá Marat -, tud olvasni, noha a test nem tud.

- Minthogy a lélek mindent tud, minthogy a lélek tükrözés által teremt újra mindent. Próbálja csak elolvastatni vele ezt a levelet, amikor felébredt, vagyis amikor a test ráveti árnyékát a lélekre, s majd meglátja, mi lesz.

Marat nem talált szavakat; anyagelvű filozófiája lázongott benne, de nem tudott mit válaszolni.

- Most pedig - folytatta Balsamo -, sort kerítünk arra, ami önnek a legfontosabb, azaz, megtudjuk, hová lett az órája.

- Grivette-né - szólította meg az asszonyt Balsamo -, ki vitte el Marat úr óráját?

Az alvó hevesen rázta a fejét.

- Nem tudom - mondta.

- Nagyon jól tudja maga - erőltette Balsamo -, és meg is fogja mondani.

Azután, még jobban összpontosítva akaraterejét, újra megkérdezte:

- Ki vitte el Marat úr óráját? Mondja meg!

- Grivette-né nem lopta el Marat úr óráját. Miért gondolja Marat úr, hogy Grivette-né lopta el az óráját?

- Ha nem ő lopta el, mondja meg, ki volt az!

- Nem tudom.

- Látja - szólt közbe Marat -, áthatolhatatlan menedéket talált a lelkiismeret.

- Nos, uram, mivel már csak ez az egy kétsége maradt - mondta Balsamo -, hamarosan eloszlik ez is.

Azzal visszafordult a házmesternéhez:

- Mondja meg, ki volt az! Akarom!

- Ugyan hagyja már - mondta Marat -, ne kívánjon lehetetlent!

- Hallotta - felelte Balsamo -; azt mondtam, hogy akarom.

Ekkor, e félelmetes akarat súlya alatt, a szerencsétlen asszony úgy hányta-vetette a tagjait, mint a tébolyodott; teste úgy vonaglott, mint a nyavalyatörősé; száját förtelmesen eltorzította a rémület és a tehetetlenség; hátravetette magát, fájdalmas görcsbe merevedett, rázuhant az ágyra.

- Nem, nem - kiáltozta -, inkább meghalok!

- Nahát akkor! - rivallt rá Balsamo olyan haragosan, hogy láng csapott ki a szeméből. - Halj meg, ha kell, de beszélj! Hallgatásod és makacskodásod eléggé bizonyítaná előttünk bűnösségedet; de a hitetlenkedő számára teljesen kétségbevonhatatlan bizonyítékok kellenek. Beszélj, azt akarom: ki lopta el az órát?

Az ideges önkívület elérte tetőpontját; az alvó minden porcikája szembeszegült Balsamo akaratával; tagolatlan hörgés szakadt ki a torkán, pirosas hab buggyant ki a szája szélén.

- Nyavalyatörés lesz - mondta Marat.

- Ne féljen semmitől, a hazugság ördöge szállta meg, és nem akar távozni belőle.

Ekkor az asszony felé fordult, és kezéből minden delejes erőt az arcára bocsátott.

- Beszéljen - parancsolta -, beszéljen! Ki vitte el az órát?

- Grivette-né - válaszolta az asszony delejes álmában, alig érthető hangon.

- Mikor vitte el?

- Tegnap este.

- Honnan?

- A gyertyatartó alól.

- Mit csinált vele?

- Elvitte a Szent Jakab utcába.

- A Szent Jakab utcában hová?

- A 29. számú házba.

- Hányadik emeletre?

- Az ötödikre.

- Kihez?

- Egy csizmadialegényhez.

- Hogy hívják?

- Simonnak.

- Kije neki ez az ember?

Az alvó elhallgatott.

- Kije neki ez az ember? - ismételte meg a kérdést Balsamo.

Hallgatás.

Balsamo feléje nyitotta delejes árammal töltött kezét, és a szerencsétlen asszony az iszonyú erőtől szinte megsemmisülve csak ennyit tudott kinyögni:

- A szeretője.

Marat felkiáltott megdöbbenésében.

- Csend! - szólt rá Balsamo. - Hadd beszéljen a lelkiismerete.

Aztán ismét odafordult a reszkető és verítékező asszonyhoz.

- Ki vette rá erre a lopásra Grivette-nét? - kérdezte.

- Senki. Véletlenül emelte föl a gyertyatartót; meglátta az órát, s ekkor kísértette meg az ördög.

- Pénzre volt szüksége?

- Nem, hiszen nem adta el az órát.

- Odaajándékozta valakinek?

- Igen.

- Simonnak?

Az alvó erőlködött.

- Simonnak.

Ezután eltakarta az arcát a két tenyerével, és heves zokogásban tört ki.

Balsamo ránézett Marat-ra, aki tátott szájjal, égnek álló hajjal, kimeredő szemmel bámulta ezt az irtóztató színjátékot.

- Nos, uram - mondta Balsamo -, most végre láthatja a lélek és a test küzdelmét. Látja, milyen az, amikor egy bevehetetlennek hitt sánc mögé szorítják a lelkiismeretet? Látja-e végül, hogy Isten semmit sem felejtett el ezen a világon, és hogy mindenben benne van minden? Ne tagadja többé a lelkiismeretet! Ne tagadja többé a lelket! Ne tagadja többé az ismeretlent, fiatalember, s főképpen ne tagadja többé a hitet, amely a legnagyobb erő! S minthogy van önben becsvágy, tanuljon, Marat úr! Beszéljen kevesebbet, gondolkozzék többet, és máskor ne engedjen a kísértésnek, hogy fölényesen bírálgassa vezetőit! Isten önnel, szavaimmal végtelen tért tártam ki ön előtt; kutassa e teret, kincseket tartalmaz. Isten önnel. Boldog leszek, nagyon boldog, hogy úgy le tudja győzni a hitetlenség ördögét, amely megszállta, mint ahogy én legyőztem a hazugság ördögét, amely ezt az asszonyt szállta meg.

És szavaival szégyenpírt kergetve a fiatal férfi arcába, eltávozott.

Marat-nak még csak eszébe se jutott, hogy elbúcsúzzék tőle.

De ahogy első döbbenete elmúlt, észrevette, hogy Grivette-né még alszik.

Ez az alvás rémületesen hatott rá. Marat jobban elviselte volna, ha egy hulla fekszik az ágyán, akármilyen következtetést vonna is le Sartines úr az esetből.

Nézte ezt az érzéketlenséget, a befelé fordult szemeket, a meg-megránduló testet, és félt.

De akkor ijedt meg igazán, amikor ez az élő hulla feltápászkodott, megfogta a kezét, és így szólt hozzá:

- Jöjjön velem, Marat úr.

- Hová?

- A Szent Jakab utcába.

- Miért?

- Jöjjön, jöjjön; ő parancsolja, hogy vigyem el oda.

Marat fölállt a székről, amelybe lerogyott az előbb.

Ekkor a delejes álmát alvó Grivette-né kinyitotta az ajtót, s olyan könnyedén szökellt le a lépcsőn, mint egy madár vagy egy macska, alig érintve a lépcsőfokokat.

Marat követte, attól tartva, hogy elesik az asszony, és esés közben betöri a fejét.

Az asszony, leérve a lépcsőn, kilépett a kapun, átvágott az utcán, nyomában a fiatalemberrel, akit elvezetett a kérdéses házhoz, fel a szóban forgó padlásszobába.

Bekopogott az ajtón; Marat úgy érezte, olyan vadul kalapál a szíve, hogy biztosan meghallják.

A padlásszobában egy férfi tartózkodott; ajtót nyitott; huszonöt-harminc éves forma munkás-ember volt, Marat látta már néhányszor a házmesterné fülkéjében.

Meglátva Grivette-nét, nyomában Marat-val, hátrahőkölt.

Az alvajáró azonban egyenest odalépett az ágyhoz, és benyúlva a lapos fejpárna alá, előhúzta az órát, és odaadta Marat-nak, miközben a halálra vált Simon csizmadia meg sem mert szólalni, csak rémülten figyelte az asszony minden mozdulatát, bizonyos lévén benne, hogy megháborodott.

Amikor az asszony, az órát átnyújtva, Marat kezéhez ért, ezt suttogta:

- Felébreszt, felébreszt.

Idegei úgy elernyedtek, ahogy a csigáról leperdülő drótkötél meglazul; szemében kigyúlt az élet szikrája; és hogy szemben találta magát Marat-val, amint fogja a kezét, az ő kezében pedig még ott az óra, bűnének kétségbevonhatatlan bizonyítéka, ájultan zuhant a szoba padlójára.

- Valóban volna lelkiismeret? - töprengett Marat, mialatt kétségek gyötörte szívvel és tűnődő tekintettel kilépett a szobából.

CVIII

Az ember és alkotásai

Míg Marat ilyen jól gazdálkodott az idejével, s a lelkiismeretről és a kettős életről elmélkedett, egy másik filozófus, a Mészégető utcában, azzal volt elfoglalva, hogy pontról pontra végiggondolja előző estéjét, s választ találjon arra a kérdésre, hogy nagy bűnös-e vagy sem. Rousseau puhán az asztalára könyökölt, fejét gondterhelten bal vállára hajtotta és töprengett.

Politikai és filozófiai művei, az *Émile* és *A társadalmi szerződés* ott voltak előtte kinyitva az asztalon.

Olykor-olykor, ha megakadt a gondolkodásban, előrehajolt, hogy belelapozzon a könyveibe, amelyeket betéve tudott már.

- Jóságos Isten - kiáltott fel, az *Émile* egyik passzusát olvasva a lelkiismereti szabadságról -, micsoda lázító mondatok! Micsoda filozófia, szent ég! Volt valaha hozzám hasonló gyújtogató a világon?

- Ejha! - kapott a fejéhez. - Valóban én mennydörögtem így a trón, az oltár és a társadalom ellen?

- Most már nem csodálkozom, hogy sötét és céltudatos szenvedélyek hasznot húztak okoskodásaimból, és eltévedtek azokon az ösvényeken, amelyeket megszórtam számukra a retorika virágaival. Én voltam a társadalom felforgatója...

Izgatottan felugrott, s háromszor körüljárta szobácskáját.

- Megrágalmaztam a hatalom embereit - folytatta -, akik zsarnokoskodnak az írókon. Bolond voltam, barbár voltam, tökéletesen igazuk van ezeknek az embereknek.

- Hogy is ne volnék veszélyes az államra? Igéim, amiket azért hirdettem - legalábbis ezt hitettem el magammal -, hogy felvilágosítsam általuk a tömegeket, igéim fáklyává váltak, s fel fogják gyújtani a világmindenséget.

- Elhintettem értekezéseimet a társadalmi egyenlőtlenségről, elgondolásaimat az egyetemes testvériségről, terveimet a nevelésről, és íme, mit arattam: ádáz fennhéjázást, mely felforgatja a társadalmat; belviszályt, mely elnépteleníthetí a világot; vad fenekedést, mely tíz évszázaddal vetné vissza a civilizációt... Ó, nagy az én vétkem!

Megint elolvasott egy oldalt *A szavojai vikárius*-ból.

- Igen, itt van: „Tömörüljünk, hogy megleljük boldogságunkat!" Ezt én írtam! „Adjuk bele erényeinkbe azt az erőt, amelyet mások a bűneikbe adnak!" Ezt is én írtam!

És Rousseau elkeseredettebben háborgott, mint valaha.

- Az én hibámból kerül szembe testvér a testvérrel - mondta -; egyszer majd megszállja valamelyik pincehelyiséget a rendőrség; elcsípnek egy csomó embert, akiket eskü köt, hogy árulás esetén falják föl egymást, de akad majd köztük egy, aki merészebb lévén a többieknél, előhúzza a zsebéből a könyvemet, és így szól: „Mi bajuk velünk? Mi Rousseau úr tanítványai vagyunk; filozófiaórát tartunk."

- Ó, hogy fog nevetni Voltaire! Bezzeg az az udvaronc nem nyúl bele ilyen darázsfészekbe!

A puszta gondolatára, hogy Voltaire kinevetheti, majd megette a méreg a genfi filozófust.

- Összeesküvő, én - morogta -; de hogy is lehetek ilyen együgyű! Persze hogy összeesküvő vagyok!

Amikor idáig jutott gondolataiban, észrevétlenül belépett Thérèse. Hozta a reggelit.

Meglátta, hogy Rousseau figyelmesen olvassa a *Magányos sétáló* egyik passzusát.

- Még csak ez hiányzott - csapta le a langyos tejet egyenest a könyvre -, őhiúsága a tükrében tetszeleg magának! A saját könyveit olvassa az úr. Rousseau úr, amint önmagát bámulja!

- Ugyan, Thérèse, hagyjál már békében - kérlelte a filozófus -; eriggy, nincs kedvem most tréfálni.

- Ó, ez igazán nagyszerű! - csúfolódott Thérèse. - Hogy rajong magáért! Hogy mennyi hiúság, mennyi gyarlóság szorult ezekbe az írókba, és milyen keveset hagytak belőle nekünk, szegény asszonyoknak! Bezzeg ha én nézem magam a kis tükrömben, az uraság mindjárt legorombít és szid, hogy kacér vagyok!

Ezen a hangon folytatta, és egészen elkeserítette Rousseau-t, mintha szegény fejét nem látta volna el bőven a természet is keserűséggel.

A filozófus úgy itta a tejét, hogy kenyeret sem mártogatott bele.

Töprengett.

- Csak törje a fejét! - mondta Thérèse. - Írjon még egypár könyvet, tele csúfsággal!...

Rousseau megborzongott.

- Az eszményi nőről ábrándozik - folytatta Thérèse -, és közben olyan könyveket ír, hogy fiatal lányok a kezükbe sem merik venni... vagy olyan szentségtörő dolgokat, hogy a hóhérnak kell elégetni őket.

Az áldozat megremegett. Thérèse szava az elevenébe vágott.

- Semmit nem írok többé - jelentette ki -, ami rossz gondolatokat szül... Sőt, olyan könyveket akarok csinálni, hogy valamennyi tisztességes ember elragadtatással olvassa...

- Ó, ó! - mondta Thérèse, elszedve előle a csészét -, ez lehetetlen; magának mindig csak disznóságokon jár az esze... A múltkor is hallottam, hogy egy részletet olvas tudom is én miből, és holmi nőket emleget, akiket imádott... Maga szatír! maga mágus!

A *mágus* volt Thérèse szótárának egyik legszörnyűbb sértése. Rousseau, valahányszor ezt vágták a fejéhez, mindig beleremegett.

- Csak csendesen, kedves barátném - csitítgatta -; majd meglátja, hogy tetszeni fog magának is... Azt akarom megírni benne, hogyan tudnám megújítani a világot, anélkül, hogy a bekövetkező változások miatt bárkinek akár csak egy hajszála is meggörbülne. Igen, igen, ezt a tervet érlelgetem magamban. Csak a forradalomtól mentsen meg az Isten, édes Thérèse! Csak a forradalom ne legyen!

- Jó, jó, majd meglátjuk - mondta az asszony. - De mi volt ez? Csöngettek.

Thérèse kisvártatva egy jóképű fiatal férfival tért vissza, s leültette az első szobában.

Aztán megint bement Rousseau-hoz, aki ceruzajegyzeteket írogatott.

- Gyorsan szedje össze ezt a sok gyalázatosságot - förmedt rá Thérèse. - Vendége van, magával akar beszélni.

- Ki az?

- Egy nemesúr az udvarból.

- A nevét nem mondta meg?

- Csak nem képzeli, hogy ismeretleneket beengedek a házba!

- Mondja már meg, ki az!

- De Coigny úr...

- De Coigny úr! - kiáltott fel Rousseau. - De Coigny úr, a trónörökös belső embere?

- Alighanem; csinos fiú, és nagyon rokonszenves.

- Máris megyek, Thérèse.

Rousseau gyors pillantást vetett a tükörbe, lekefélte a ruháját, leporolta a házicipőjét, a sok használattól elnyűtt, ócska lábbelit, és bement az ebédlőbe, ahol várt rá a nemesember.

A vendég nem ült le. Érdeklődve nézegette a Rousseau által papírra ragasztott és fekete fakeretekbe foglalt, lepréselt növényeket.

Az üveges ajtó nyikordulására megfordult, és nagyon udvariasan megkérdezte:

- Rousseau úrhoz van szerencsém?

- Igen, uram - válaszolta a filozófus mogorva hangon, amiből azonban kicsendült a csodálat vendégének feltűnő szépsége és keresetlen eleganciája iránt.

De Coigny úr Franciaország egyik legrokonszenvesebb és legmutatósabb férfia volt. A kor divatját mintha egyenest az ő számára tervezték volna. Öltözéke megmutatta tökéletes vonalú, finoman ívelt lábát, kiemelte erőtől duzzadó, de arányos, széles vállát, domború mellkasát, hangsúlyozta nemes tartású fejének méltóságát, hibátlan kezének elefántcsont színét.

A vizsgálódás kielégítette Rousseau-t, aki igazi művészlélek volt, és mindenütt megcsodálta a szépet, ahol csak találkozott vele.

- Uram, miben lehetek szolgálatára? - kérdezte.

- Nyilván mondták önnek, uram - válaszolt a nemesember -, hogy de Coigny gróf vagyok. Hadd tegyem még hozzá, hogy a trónörökösné őfensége megbízásából jöttem.

Rousseau meghajolt, mélyen elvörösödve; Thérèse az ebédlő sarkából, zsebébe dugott kézzel, jólesőn legeltette a szemét Franciaország első hercegnőjének csinos hírnökén.

- Ő királyi fensége küldte hozzám... mi célból? - kérdezte Rousseau. - De üljön már le, uram, ha szabad kérnem!

Rousseau maga is leült. De Coigny úr fogott egy szalmaszéket, és követte példáját.

- Uram, íme a tényállás: őfelsége a minap, Trianonban ebédelvén, nem minden elismerés nélkül emlegette az ön szerzeményeit, amelyek valóban elbájolók. Őfelsége el is énekelte a legszebb áriáit. A trónörökösné, aki mindenben keresi őfelsége kedvét, arra gondolt, milyen nagy örömet szerezne a királynak, ha a trianoni színházban láthatná az ön egyik vígoperáját.

Rousseau mélyen meghajolt.

- Jövetelem célja, tehát, hogy őfensége nevében arra kérjem, uram...

- Jaj, uram - szakította félbe Rousseau -, az én engedélyem nem játszik itt szerepet. Darabjaim a dalbetétekkel együtt annak a színháznak a tulajdonában vannak, amely előadatta őket. Ennélfogva a színészekhez kell fordulni, és őfensége ott sem találkozik nagyobb ellenállással, mint nálam. A színészek odalesznek a boldogságtól, hogy őfelsége és az egész udvar színe előtt játszhatnak és énekelhetnek.

- Nem pontosan ezzel a megbízatással jöttem önhöz, uram - mondta de Coigny úr. - A trónörökösné őfensége tökéletesebb és különlegesebb szórakozást kíván nyújtani a királynak. Ő ismeri az ön összes operáit.

Újabb meghajlás Rousseau részéről.

- És gyönyörűen énekli őket.

Rousseau szigorú arcot vágott.

- Nagy megtiszteltetés - hebegte.

- Minthogy több udvarhölgy - folytatta de Coigny úr - szépen muzsikál és elragadóan énekel, s egyik-másik nemesember is sikerrel muzsikálgat, a trónörökösné által kiválasztandó operáját a nemesurak és hölgyek együttese fogja előadni, a főszereplők pedig maguk a királyi fenségek lesznek.

Rousseau felugrott a székéről.

- Higgye meg, uram - mondta -, nagy tisztesség ez számomra, és kérem, tolmácsolja a trón-örökösnének legalázatosabb köszönetemet.

- Ó, még nem mondtam el mindent, uram - mosolygott de Coigny úr.

- Ó!

- Az ily módon összeválogatott együttes kétségkívül előkelőbb a másiknál, ámde kevésbé gyakorlott. Nélkülözhetetlen a mester szeme és keze; az előadásnak méltónak kell lennie a királyi páholyban helyet foglaló felséges nézőhöz, de méltónak kell lennie a jeles szerzőhöz is.

Rousseau felállt, hogy meghajoljon; ezúttal meghatotta az elismerés; finoman bókolt de Coigny úr előtt.

- Éppen ezért ő királyi fensége arra kéri, uram - mondta a nemesúr -, hogy szíveskedjék eljönni Trianonba, a mű főpróbájának irányítására.

- Ó!... ezt nem gondolja komolyan őfensége... - dadogta Rousseau. - Még hogy én Trianonba menjek?

- Miért? Mi van abban? - kérdezte de Coigny úr a lehető legtermészetesebb hangon.

- Ó, uram, ön jó ízlésű, biztos ítéletű férfiú; tapintatosabb, mint sokan mások; tegye a kezét a szívére, és úgy válaszoljon: ha Rousseau, a filozófus, az üldözött, az emberkerülő Rousseau megjelenik az udvarban, nem fog-e csúfolódni rajta az egész társaság?

- Nem látom be, uram - válaszolta hűvösen de Coigny úr -. hogy az ön ellen fenekedő ostoba népség gúnyolódásai és megjegyzései miért zavarnák az álmát egy úriembernek, aki talán a birodalom legnagyobb írója is. Ha ilyen aggodalma van, Rousseau úr el ne árulja senkinek, mert ezzel csakugyan kinevettetné magát. Ami pedig a szóbeszédet illeti, bizonyára ön is elismeri, hogy mindenki vigyázni fog a nyelvére, amikor a trónörökösné őfenségének, a francia királyság jövőbeli első asszonyának kedvteléséről és kívánságáról van szó.

- Hogyne, hogyne - ismerte el Rousseau.

- Nincs egy kis álszemérem a dologban? - kérdezte mosolyogva de Coigny úr. - Olyan szigorú volt a királyokhoz, hogy most fél barátkozni velük. Ó, Rousseau úr, ön nagy tanítója az emberi nemnek, de azért, gondolom, nem gyűlöli az embereket? A császári vérből származó hölgyekkel nyilván akkor is kivételt tenne, ugye?

- Uram, igazán kedves öntől, hogy ennyire igyekszik rábeszélni, de gondolja meg a helyzetemet... visszavonultan élek... magányosan... szerencsétlenül.

Thérèse elhúzta a száját.

- Még hogy ő szerencsétlen... - dörmögte. - Nehéz természet!

- Bármit teszek is, az arcomon és a modoromban csak marad valami, ami szemet szúr a királynak és a hercegnőknek, akik csak a vidámságot és az örömöt keresik. És akkor mit mondjak... mit csináljak?

- Úgy látszik, nem bízik önmagában; és arra nem gondol, uram, hogy aki megírta az *Új Héloïse*-t és a *Vallomások*-at, az okosabban beszél és cselekszik, mint mi többiek együttvéve?

- Higgye meg, uram, lehetetlen...

- Ezt a szót az uralkodók nem ismerik.

- Éppen ezért itthon maradok, uram.

- Uram, csak nem teszi ezt meg velem, aki merész következtében vállalkoztam rá, hogy megszerzem a trónörökösnének ezt az örömöt? Csak nem akarja, hogy halálos kínban kelljen visszatérnem Versailles-ba, megszégyenülten, legyőzötten? Olyan nagy volna a bánatom, hogy azonnal száműzetésbe vonulnék. Kedves Rousseau úr, tegye meg az én kedvemért, olyan embernek teszi meg, aki mély vonzalmat érez valamennyi műve iránt, tegye meg nekem, amit egyébként bátor szívvel megtagadna a királyoktól.

- Uram, ez a nagy kedvesség megejti a szívem; ékesszólása ellenállhatatlan, és a hangja úgy hat rám, hogy elmondani sem tudom.

- Tehát hajlandó?

- Nem, nem tehetem... igazán nem... az egészségi állapotom nem enged meg ekkora utazást.

- Utazást? Ezt komolyan mondja, Rousseau úr? Ötnegyed óra kocsin.

- Önnek, uram, az ön tüzes paripáival.

- Az udvar összes lova a rendelkezésére áll, Rousseau úr. Azt is közölhetem a trónörökösné nevében, hogy Trianonban várja a szállása; olyan későn úgysem engedik vissza Párizsba. Egyébként a trónörökös úr, aki betéve tudja az összes műveit, az udvar füle hallatára kijelentette, hogy a palotájában maga fogja elkalauzolni Rousseau urat a szobájába.

Thérèse felkiáltott bámulatában, ami korántsem Rousseau-nak, hanem a jóságos hercegnek szólt.

E soha nem tapasztalt jóindulat láttán Rousseau beadta a derekát.

- Kénytelen vagyok engedni - mondta -, sosem környékeztek meg még ilyen ügyesen.

- A szívét vettük be, uram - replikázott de Coigny úr -, mivel az esze legyőzhetetlen lett volna.

- Uram, eleget teszek ő királyi fensége kívánságának.

- Ó, uram, fogadja érte személyes köszönetemet. Engedje meg, hogy a trónörökösné nevében most ne nyilatkozzam: rossz néven venné, ha elébe vágnék annak, amit személyesen akar elmondani önnek. Egyébként tudja, uram, hogy a férfinak kell köszönetet mondania, ha egy elragadó ifjú hölgy kitünteti jóindulatával.

- Ez igaz, uram - hagyta rá mosolyogva Rousseau -, csakhogy az öregembereknek megvan az a kiváltságuk, ami a csinos nőknek: kérethetik magukat.

- Mondja meg, Rousseau úr, mikor akar indulni; elküldöm önért a hintómat, vagy inkább magam jövök önért.

- Azt már nem, uram, megálljon! - mondta Rousseau. - Elmegyek Trianonba, rendben van; de hadd menjek oda a magam kedve szerint, úgy, ahogy akarok; e perctől fogva ne is törődjön többet velem! Megyek, megmondtam; ön mondja meg, mikor menjek.

- Mit jelentsen ez, uram? Nem akarja, hogy én mutassam be? Igaz, nem vagyok méltó rá, s az olyan fényes név, amilyen az öné, magáért is megáll.

- Uram, tudom, hogy ön nagyobb ember az udvarnál, mint én akármelyik részén a világnak... Nem is utasítom hát el személyes ajánlkozását, csak éppen ragaszkodom a kényelmemhez; úgy akarok odamenni, mintha sétára indulnék, végül is... ez a végső szavam.

- Fejet hajtok, uram, és a világért sem akarnék ellenkezni önnel. A próba ma este hat órakor kezdődik.

- Nagyon jó; háromnegyed hatkor Trianonban leszek.

- De hát hogyan jut oda?

- Az az én dolgom; ezek az én lovaim.

Még mindig izmos lábára mutatott, amelyre nagyon büszke volt.

- Az öt mérföld! - szörnyedt el de Coigny úr. - Tönkreteszi magát; az este fárasztó lesz, vigyázzon!

- Akkor is van kocsim és lovam; testvéri kocsi, népi fogat, szomszédaimmal közös tulajdon, akár a levegő, a napfény és a víz. Tizenöt souba kerül.

- Teremtő Isten! A batár! Borsódzik tőle a hátam!

A fapad, amit ön olyan keménynek gondol, nekem puha ágy. Én úgy érzem, mintha pehellyel vagy rózsalevéllel volna kipárnázva. Viszontlátásra, uram, ma este!

Coigny úr, látva, hogy kiteszik a szűrét, felkerekedett, és nagy hálálkodások, többé-kevésbé homályos útbaigazítások és szolgálatainak ismételt ajánlgatásai közepette lebotorkált a sötét lépcsőházban; Rousseau kikísérte az ajtó elé, Thérèse pedig vele ment a félemeletig.

Coigny úr beszállt a hintójába, amely az utcán várakozott rá, és visszatért Versailles-ba, csöndesen mosolyogva befelé.

Thérèse visszament, mogorván zárta be az ajtót, rosszkedve vihart jósolt Rousseau-nak.

CIX

Rousseau öltözködik

De Coigny úr távozása után Rousseau, akinek a véleményét megváltoztatta ez a látogatás, nagy sóhajjal egy karosszékbe ereszkedett, és bágyadt hangon mondta:

- Mennyi bosszúság! Kimerít ez az örökös zaklatás!

A belépő Thérèse röptiben elkapta a megjegyzését, és odaplántálva magát Rousseau elé, rátámadt:

- Maga pöffeszkedő alak!

- Én? - kérdezte Rousseau elképedve.

- Igenis maga, és hiú, és képmutató!

- Én?

- Maga... Boldog, hogy az udvarba mehet, és színlelt közönnyel leplezi örömét.

- Bolond beszéd! - vonogatta a vállát Rousseau, megszégyenülten, hogy így átláttak rajta.

- Ne akarja elhitetni velem, hogy nem óriási megtiszteltetés magának, ha a király hajlandó meghallgatni a dalait, amiket itt pötyögtet naphosszat a spinétjén, ahelyett, hogy tisztességesen dolgozna!

Rousseau dühösen nézett a feleségére.

- Maga buta liba - förmedt rá -, a magamfajtának nem megtiszteltetés megjelennie egy király előtt. Minek köszönheti az az ember a trónját? A természet szeszélyének, amelynek folytán királynőtől született; engem azonban érdemeimnél fogva hívat a király, hogy felvidítsam; munkámnak köszönhetem a meghívását, és munkámmal szerzett tehetségemnek.

Thérèse nem az az asszony volt, aki ilyen könnyen hagyja letorkolni magát.

- De szeretném, ha de Sartines úr hallaná, amikor így beszél! Felajánlana érte egy szerény bicêtre-i szállást vagy egy lakhelyet.

- Minthogy de Sartines úr maga is zsarnok egy másik zsarnok zsoldjában, és minthogy az ember a puszta tehetségével védtelen a zsarnokokkal szemben; de ha Sartines üldözne...

- Nos, mi lenne akkor?

- Hát igen! - sóhajtott fel Rousseau. - Tudom, hogy az ellenségeim ujjonganának; igen...

- És miért vannak ellenségei? - kérdezte Thérèse. - Mert rosszindulatú, mert mindenkibe belemar. Bezzeg Voltaire úrnak barátja mindenki!

- Az igaz - válaszolta Rousseau angyali mosollyal. - Persze, Voltaire úr nemesember; bizalmas barátja a porosz király; lovai vannak, gazdag, kastélya van Ferneyben... És mindezt érdemeinek köszönheti... És amikor az udvarba megy, nem vág megvető fintorokat, s úgy kiismeri magát, mintha odahaza volna.

- És azt hiszi, hogy én nem ismerem ki magam ugyanúgy, mint itthon? - kérdezte Rousseau. - Azt hiszi, én nem tudom, honnan ered az a sok pénz, amit ott elpocsékolnak, azt hiszi, engem megtéveszt az a nagy tisztelet, amellyel a gazdájukat körüludvarolják? Jóasszony, maga szeret hebehurgyán ítélkezni, de vegye az eszébe, hogy én azért vágok megvető fintorokat, mert

megvetem az egész társaságot; vegye az eszébe, hogy azért vetem meg ezeknek az udvari tányérnyalóknak a fényűzését, mert lopták a fényűzésüket!

- Lopták! - kiáltott fel Thérèse leírhatatlan méltatlankodással.

- Igenis, lopták! Magától, tőlem, mindenkitől. A ruhájukon hordott aranyat szét kellene osztani a nélkülözők között, akiknek nincs meg a mindennapi kenyerük sem. Én mindezt világosan látom, és azért megyek olyan utálkozva az udvarba.

- Nem állítom, hogy a nép boldog - védekezett Thérèse -; de hát a király mégiscsak király.

- Jól van. Én engedelmeskedem neki; mit akar még?

- Engedelmeskedik, mert fél. De ne hangoztassa a bátorságát, amikor vonakodva megy valahová, mert én akkor azt mondom rá, hogy maga képmutató, és hogy nagyon szívesen megy.

- Én semmitől sem félek - jelentette ki dölyfösen Rousseau.

- Jól van; akkor menjen, és ismételje el a király előtt csak a negyedrészét annak, amit nekem mondott az előbb.

- Meg is teszem, ha azt sugallják az érzéseim.

- Maga?

- Én hát; meghátráltam-e valaha is?

- Menjen már! Hiszen nem meri elvenni a csontot a macska elől, mert fél tőle, hogy megkarmolja... Hát még ha testőrök és fegyveresek veszik körül? Higgye el, úgy ismerem én magát, mintha a szülőanyja volnék... Most mindjárt megborotválkozik, kikeni-feni, csinosítja magát; illegeti magát a tükör előtt, próbálgatja azt a hunyorgó pillantását; ha rendesen nézne, rájönnének, hogy apró gombszeme van, de ha hunyorgat, azt hiszik, hogy akkora a szeme, mint a malomkerék; azután kéri a selyemharisnyáját, fölveszi az acélgombos, csokoládébarna öltönyét, az új parókáját, majd bérkocsit hozat, és hajts kocsis!, megy a filozófusom, hogy imádtassa magát a szép hölgyekkel... holnap pedig, ó!, holnap, jön a rajongás, jön az epekedés, fülig szerelmesen tér haza, rója a szerelmes sorokat, és potyogtatja a könnyeit a kávéjába. Ó, ismerem én magát!

- Téved, kedvesem - felelte Rousseau. - Mondtam már magának, hogy csak az erőszaknak engedve megyek az udvarba. Elmenni elmegyek, mert végtére is félek a botránytól, aminthogy minden tisztességes polgárnak félnie is kell tőle. Én igazán azt tartom, hogy egy állam polgárának lenni rang; de nem arról van szó, hogy udvaronc módjára hajbókoljak, hogy új ruhámmal odadörgölőzzem a királyi hálószoba előtt várakozó urak talmi csillogásához; nem, nem erről van szó! s ha ilyet tennék, Thérèse, csúfoljon kedvére!

- Tehát fel sem öltözik? - kérdezte csúfondárosan Thérèse.

- Nem.

- Nem veszi fel az új parókáját?

- Nem.

- Nem fog hunyorogni?

- Mondom magának, hogy szabad emberként megyek oda, színlelés és félelem nélkül; úgy megyek az udvarba, mintha a színházba mennék; fütyülök rá, hogy tetszem-e vagy sem a színészeknek.

- Legalább a szakállát hozná rendbe - mondta Thérèse -; megvan vagy féllábnyi.

- Mondtam már, hogy úgy megyek, ahogy vagyok.

Thérèse olyan hangos nevetésben tört ki, hogy Rousseau majd megsüketült tőle, és átmenekült a másik szobába.

Az asszony azonban nem fogyott ki a kínzásokból; megpróbálkozott még egypár válogatott módszerrel.

Elővette a szekrényből a gálaruhát, a tiszta fehérneműt, a tojássárgájával fényesített cipőt. A szép holmikat aprólékos gonddal kirakosgatta Rousseau ágyára és székeire.

A filozófus azonban láthatólag ügyet sem vetett rájuk.

Thérèse ekkor így szólt:

- Ideje már, hogy öltözködni kezdjen... A gálaruhával sokáig elbajlódik az ember... Nem lesz ott Versailles-ban a kijelölt órán.

- Mondtam már magának, Thérèse - válaszolta Rousseau -, hogy jól vagyok így is. Ebben a ruhában mutatkozom naponta polgártársaim előtt. A király sem különb a többi polgárnál vagy akár nálam.

- Ejnye, ejnye, Jacques - hízelkedett Thérèse, hogy megkísértse, és más elhatározásra bírja -, ne makacskodjék már, ne butáskodjék... Itt van a ruhája... előkészítettem a borotvát is; már üzentem a borbélyért, hátha ideges ma...

- Köszönöm, kedvesem - felelt Rousseau -, csak éppen lekefélem magam, és cipőt veszek, mert papucsban mégsem mehetek el.

- Hát mégis van önálló akarata? - tűnődött magában Thérèse.

És hol kacérkodva, hol a lelkére beszélve, hol csúfolkodva, ingerelni kezdte Rousseau-t. Rousseau azonban ismerte már; látta a kelepcét; tudta, hogy ha enged, az asszony kíméletlenül megalázza, és csúffá teszi. Ezért állta az ostromot, és egy pillantást sem vetett a szép ruhákra, pedig milyen jól érvényesült volna bennük - ahogy mondani szokta - természetesen szép alakja.

Thérèse leste. Már csak egyetlen reménye maradt: tudta, hogy Rousseau távozóban mindig megnézi magát a tükörben, mivel a filozófus szertelenül tiszta volt, ha ugyan lehet valaki szertelen a tisztaságban.

Rousseau azonban továbbra is résen volt, és elkapva Thérèse leselkedő pillantását, hátat fordított a tükörnek. Eljött az indulás pillanata; a filozófus feje már tömve volt azokkal a kellemetlen igazságokkal, amiket a király orra alá szándékozott dörgölni.

Míg a cipőjét csatolgatta, maga elé mormolta a mondókáját, aztán a hóna alá csapta a kalapját, fogta a sétabotját, és kihasználva azt a pillanatot, amikor Thérèse nem láthatta, a két kezével kihúzogatta a dolmányát és a mellényét, hogy elsimítsa a ráncokat.

Thérèse visszajött egy zsebkendővel, a filozófus begyömöszölte bő zsebébe; az asszony kikísérte a lépcsőházba, és ezt mondta neki:

- Térjen eszére, Jacques! Förtelmesen néz ki, olyan, mint egy pénzhamisító.

- Isten áldja - mondta neki Rousseau.

- Olyan, mint egy gonosztevő, jó lesz, ha vigyáz magára! - mondta Thérèse.

- Vigyázzon a tűzre - válaszolta Rousseau -; és ne nyúljon az írásaimhoz!

- Olyan, mint egy rendőrkopó, komolyan mondom! - kiáltotta Thérèse végső elkeseredésében.

Rousseau erre már nem válaszolt; dúdolva ment le a lépcsőn, és kihasználva a sötétséget, ruhaujjával megdörzsölgette a kalapját, a bal kezével lerázogatta a zsabóját, és sebtiben, de ügyesen rendbe hozta öltözetét.

Odalent nekivágott a Mészégető utca sártengerének, de csak lábujjhegyen lépkedett, kiért a Champs-Élysées-re, ott állomásoztak azok a becsületesen megépített szekerek, amelyeket később, új szóval, batárnak fognak hívni, és amelyek még tizenkét esztendeje is fuvarozták, vagy jobban mondva, zötyögtették Párizs és Versailles között a kispénzű utasokat.

CX

Trianon kulisszái

Az utazás körülményei nem érdekesek. Rousseau kénytelen volt együtt zötyögtetni magát egy gárdistával, egy adófelügyelővel, egy polgárral és egy pappal.

Este fél hat tájban érkezett meg. Az udvar már egybegyűlt Trianonban; a zenekar hangolt, várták a királyt, a szerző senkit se érdekelt.

Voltak, akik tudták, hogy a genfi Rousseau vezényli majd a főpróbát; de Rousseau sem volt érdekesebb számukra, mint Rameau vagy Marmontel, vagy akármelyik különleges állat, amelyet az udvari emberek pénzért megnézhettek a szalonjukban vagy a nyaralójukban.

Rousseau-t a szolgálattévő tiszt fogadta, de Coigny úr meghagyta volt neki, hogy nyomban értesítsék, mihelyt a genfi polgár megérkezik.

A nemesúr szokott előzékenységével sietett Rousseau elébe, és nagyon kedvesen köszöntötte. De amint ráesett a pillantása, erőt vett rajta a csodálkozás, és önkéntelenül megint végigmérte, tetőtől talpig.

Rousseau poros, gyűrött, sápadt volt; fakó arcában még feltűnőbb volt a remeteszakáll, amelyhez hasonlót szertartásmester még sosem látott Versailles tükörtermeiben.

Rousseau kényelmetlenül feszengett Coigny úr tekintete alatt, de akkor érezte csak igazán rosszul magát, amikor a színházteremhez közeledve meglátta a díszes ruhák, a dagadó csipkék, a gyémántok és a kék szalagok pazar bőségét: úgy váltak ki a terem arany hátteréből, mint virágcsokor egy óriás kosárból.

Rousseau megszédült, amikor beszívta az ámbraillatú, zsongító levegőt, amelytől megittasultak plebejusi érzékei.

De mennie kellett előre, bátran, félelem nélkül. Számos tekintet szegeződött rá, ki sötét foltot vetett erre a gyülekezetre.

Coigny úr előtte járt, vitte a zenekarhoz, ahol várták a zenészek.

Ott megkönnyebbült egy kissé, de amikor elkezdték a darabját, komolyan arra gondolt, hogy ütött az utolsó órája, nincs aki segíthetne rajta, itt nem használ a világ összes okoskodása sem.

A trónörökösné már színre lépett Colette jelmezében; Colinjét várta.

Coigny úr a páholyában öltözött át.

Egyszerre belépett a király a meghajló fejek körébe.

XV. Lajos mosolygott, és láthatólag igen jó hangulatban volt.

A trónörökös a jobbjára ült, Provence grófja a balján telepedett le.

A király intésére leült az az ötven személy is, akikből ez a valóban meghitt társaság állt.

- Mi az, nem kezdjük még? - kérdezte XV. Lajos.

- Felség, a pásztorok és pásztorlányok nem öltöztek még át - válaszolta a trónörökösné -; őket várjuk.

- Játszhattak volna utcai ruhában is - vélekedett a király.

- Nem, felség - szólt le már a színpadról a trónörökösné -, ugyanis ki akarjuk próbálni a ruhákat és a jelmezeket ebben a világításban, hogy pontosan lássuk a hatást.

- Nagyon helyes, asszonyom - mondta a király -; akkor sétáljunk egyet.

XV. Lajos felállt, hogy körüljárjon a folyosón és a színpadon. Egyébként nyugtalankodott is egy kissé, hogy nem látja Dubarrynét.

Amikor a király elhagyta páholyát, Rousseau bánatosan és elszoruló szívvel látta, hogy a terem kiürül, s őt magára hagyják.

Ez a fogadtatás különös ellentéte volt annak, amitől tartott.

Azt hitte ugyanis, hogy az összes sétálgatók félreállnak majd az útjából, s hogy az udvari emberek kíváncsisága még kényelmetlenebb és feltűnőbb lesz, mint a párizsiaké; félt a kérdezősködéstől, a bemutatkozástól; most meg ügyet sem vet rá senki.

Arra gondolt, hogy nem elég hosszú az a hosszú szakáll, és hogy ha rongyokba burkolózott volna, úgy sem kelt nagyobb feltűnést, mint elnyűtt ruhájában. Dicsérte magát, hogy nem engedett a nevetséges hiúságnak, és nem akart mindenáron elegánsnak látszani.

De tulajdonképpen mégis úgy érezte, hogy megalázták, hiszen úgy bántak vele, mint egy közönséges karmesterrel.

Egyszerre egy tiszt lépett hozzá, és megkérdezte tőle, nem ő-e Rousseau úr.

- De igen, én vagyok az - felelte.

- A trónörökösné óhajt beszélni önnel, uram - közölte a tiszt.

Rousseau izgatottan állt fel.

A trónörökösné már várta. Colette dalocskája volt a kezében:

Oda minden örömöm.

Mihelyt meglátta Rousseau-t, elébe ment.

A filozófus földig hajolt, azt gondolva magában, hogy asszonyt köszönt, nem hercegnőt.

A trónörökösné olyan kedves volt ehhez a faragatlan filozófushoz, mintha az Európa legtökéletesebb modorú nemesura lett volna.

Útmutatást kért tőle, hogyan hajlítsa a harmadik verssort:

Elhagyott Colinem...

Rousseau kezdte kifejteni elméletét a szavalásról és az énekbeszédről, de tudós fejtegetéseit félbeszakította zajos érkezésével a király és néhány udvaronca.

XV. Lajos belépett a társalgóba, ahol a trónörökösné hallgatta a filozófus oktatását.

A király, amint ezt a kopott alakot meglátta, először ugyanúgy megütközött, mint de Coigny úr az elején; csakhogy de Coigny úr ismerte Rousseau-t, a király pedig nem.

Sokáig jártatta a szemét a szabad polgáron, fogadva a trónörökösné hódolatát és köszönő szavait.

Ez a parancsoló királyi szempár, amelyet gazdája még soha nem sütött le senki előtt, kimondhatatlanul nagy hatást gyakorolt Rousseau-ra, aki csak pislogott tétován és félénken.

A trónörökösné megvárta, míg a király befejezi vizsgálódását, akkor előbbre lépett Rousseau mellől, és így szólt:

- Megengedi felséged, hogy bemutassam szerzőnket?

- A szerzőjüket? - kérdezte a király, úgy téve, mintha kutatna emlékezetében.

E párbeszéd alatt Rousseau úgy érezte, hogy tüzes parázson áll. A király szeme végigvándorolt rajta, és mint gyűjtőlencse alatt a napsugár, úgy perzselte végig birodalma legnagyobb írójának hosszú szakállát, kétes tisztaságú zsabóját, poros ruháját és borzas parókáját.

Végre a trónörökösnének megesett a szíve rajta.

- Jean-Jacques Rousseau úr a szerzője annak a bájos operának, amelyet ma elkántálunk felségednek.

A király felkapta a fejét.

- Aha! - mondta hidegen. - Üdvözlöm, Rousseau úr.

Azután tovább nézte, mintha eszére akarná adni, hogy milyen tökéletlen az öltözéke.

Rousseau azon tanakodott magában, vajon hogyan köszöntse a francia királyt, se nem udvaronc módjára, se nem udvariatlanul, mert hát végtére is kénytelen volt elismerni, hogy az uralkodó házában van.

De amíg ezen törte a fejét, a király azzal a derűs könnyedséggel beszélt hozzá, amellyel az uralkodók mindent kimondanak, akár kellemes, akár kellemetlen dolgokat közölnek beszélgetőpartnerükkel.

Rousseau, egy szót sem szólva, kővé váltan állt ott. Egyszeriben kipárolgott a fejéből mindaz, amit meg akart mondani a zsarnoknak.

- Rousseau úr - mondta neki a király, szüntelenül nézve a ruháját és a parókáját -, ön igazán bájos zenét szerzett, s nekem kellemes pillanatokat vele.

S a király, hangnemet és dallamot megcsúfolva, énekelni kezdett:

Hajlottam volna csak
Gavallérok szavára,
A boldogságomat
Meglelem valahára.

- Bájos! - jelentette ki, amikor befejezte.

Rousseau meghajolt.

- Nem tudom, jól fogom-e énekelni - mondta a trónörökösné.

Rousseau a hercegnőhöz fordult, hogy ellássa néhány jó tanáccsal.

De a király újból nekifogott, ezúttal Colin románcának:

Nyomorult kalyibámban
Csak gond meg gond terem;
Rút fagy vagy izzó nyár van
Csak munka, gyötrelem.

Zenészfül számára borzalmasan énekelt őfelsége. Rousseau-t részben elbűvölte az uralkodó emlékezőképessége, részben sértette a förtelmes kornyikálás; olyan képet vágott hozzá, mint a majom, amelyik hagymát rágcsál, s a fél szeme sír, a fél meg nevet.

A trónörökösné megőrizte komolyságát és azt a zavartalan nyugalmat, amelynek csak az udvarban lelni párját.

A király nem zavartatta magát, folytatta:

Colette, pásztorleányka,
Ha eljönnél velem
Lakni a kalyibámba,
Boldog lenne Colin.

Rousseau érezte, hogy arcába száll a vér.

- Mondja csak, Rousseau úr - kérdezte a király -, igaz az, hogy maga olykor örménynek öltözik?

Rousseau még jobban elvörösödött, a nyelve odatapadt a szájpadlásához, akkor sem tudott volna kinyögni egy szót sem, ha neki ígérik az egész királyságot.

A király, válaszra sem várva, megint rázendített:

Ó, bizony, nemigen
Tudja a szerelem,
Hogy mit lehet, mit nem lehet.

- Úgy tudom, a Mészégető utcában lakik, ugye, Rousseau úr? - kérdezte a király.

Rousseau csak rábiccentett, végső erőfeszítéssel... Soha nem fohászkodott még ilyen buzgón, hogy el ne hagyja végképp az ereje. A király dúdolgatott:

Hiszen gyerek,
Hiszen gyerek...

- Állítólag ön rossz viszonyban van Voltaire-rel, igaz ez, Rousseau úr?

Ettől a megjegyzéstől Rousseau teljesen elvesztette a fejét. Vége volt az önuralmának. A király láthatólag egy cseppet sem szánakozott rajta, és faképnél hagyva Rousseau-t, zenekari kísérettel olyan bömbölésbe fogott,

Menjünk táncolni a fák alá,
Vigadjatok, szép leányok...

hogy Apolló, ha hallja, ugyanúgy pusztul el tőle, mint ahogy ő pusztította el Marsyast.

Rousseau magára maradt a társalgó közepén. A trónörökösné is elment, hogy megigazítsa jelmezét.

Rousseau támolyogva, tapogatózva ért ki a folyosóra; de a folyosó kellős közepén beleütközött egy szikrázó gyémántokkal, virággal és csipkével ékesített párba, amely széltében betöltötte a folyosót, noha az ifjú férfi ugyancsak gyöngéden szorongatta az ifjú hölgy karját.

Az ifjú hölgy, rezgő csipkéivel, feltornyozott hajával, legyezőjével és illatárjával olyan volt, mint egy sugárzó csillag. Kis híján elsodorta Rousseau-t.

A karcsú, törékeny, csinos fiatal férfi, angol mellfodrára simuló kék rendszalagját gyűrögetve, fel-felkacagott, megnyerő őszinteséggel, majd hirtelen megfékezve magát, suttogásra váltott át, amire meg a hölgy kacagott fel, bizonyítva, hogy kettejük között igen nagy egyetértés uralkodik.

E szép hölgyben, e csábos teremtésben Rousseau felismerte Dubarrynét; mihelyt meglátta, szokása szerint egészen elmerült a látványban, és máris megfeledkezett a társáról.

A kék rendszalagos ifjú ember Artois grófja volt, aki szívbéli nagy vidámsággal enyelgett nagyatyja szeretőjével. Dubarryné, megpillantva Rousseau fekete alakját, felkiáltott:

- Nagy Isten!

- Mi az? - kérdezte Artois grófja, s ő is odapillantott a filozófusra.

És már nyújtotta kezét, hogy szelíden utat nyisson hölgyének.

- Rousseau úr! - kiáltotta Dubarryné.

- A genfi Rousseau? - kérdezte Artois grófja olyan hangon, mint egy vakációzó diák.

- Igen, fenség - felelte a grófné.

- Jó napot, Rousseau úr - mondta a pajkos ifjú, látva, hogy Rousseau milyen kétségbeesetten igyekszik átcsúszni mellettük -; jó napot... Mindjárt hallani fogjuk a muzsikáját.

- Fenséges uram... - nyöszörögte Rousseau, aki észrevette a kék rendszalagot.

- Ó, bájos muzsika az - tódította a grófné -, méltó szerzőjének szelleméhez és szívéhez!

Rousseau felnézett, és a szeme felgyúlt a grófné tüzes tekintetétől.

- Asszonyom... - mondta fanyarul.

- Én fogom játszani Colint, asszonyom - kiáltotta Artois grófja -, és arra kérem, grófné, vállalja el Colette szerepét!

- Szíves örömest, fenség; de nem vagyok művész, s attól tartok, csak szégyent hoznék a mester művészetére.

Rousseau az életét adta volna érte, hogy legyen bátorsága még nézni; de a hangja, a modora, a dicsérete, a szépsége: megannyi tőrszúrás a szívébe.

Menekülni akart.

- Rousseau úr - állta el az útját a herceg -, azt akarom, hogy tanítson meg Colin szerepére.

- Én kémi sem merem az úrtól, hogy adjon tanácsokat Colette szerepéhez - mondta a grófné megjátszott félénkséggel, porig sújtva a filozófust.

Rousseau kérdő tekintettel nézett rá.

- Az úr gyűlöl engem - mondta a grófné a hercegnek elbűvölő hangon.

- Ugyan már! - hökkent meg Artois grófja. - Gyűlölni! Önt? Ki gyűlölheti önt, asszonyom?

- Hiszen látja - mondta a grófné.

- Rousseau úr olyan tisztességes ember és olyan remek dolgokat alkotott, hogy nem idegenkedhetik egy ilyen elragadó asszonytól - jelentette ki Artois grófja.

Rousseau olyan nagyot sóhajtott, mintha a lelke akarna kiszakadni a testéből, majd kisiklott azon a keskeny hézagon, amelyet Artois grófja óvatlanul szabadon hagyott a fal mellett.

De Rousseau-nak eznap este nem volt szerencséje; alig tett néhány lépést, máris újabb párba ütközött.

Ezúttal két férfi alkotta a párt; az egyik öreg volt, a másik fiatal; a fiatal kék rendszalagot viselt; társa, aki ötvenöt éves lehetett, vörösben volt, arca sápadt és szigorú.

Ez a két férfi meghallotta Artois grófjának jókedvű kiáltozását és nevetését:

- Ej, Rousseau úr, Rousseau úr, el fogom híresztelni, hogy megfutamodott a grófné elől, csak az a baj, hogy nem fogja elhinni senki.

- Rousseau? - dörmögte a két férfi.

- Fogja meg, bátyám! - kiáltotta a herceg, egyre kacagva -; fogja meg, de La Vauguyon úr!

Rousseau ekkor értette meg, hogy milyen sziklának sodorta balvégzete.

Provence grófja és a királyi hercegek nevelője!

Provence grófja is elállta Rousseau útját.

- Jó napot, uram - köszöntötte kimérten, ridegen.

Rousseau meghajolt, és elkeseredve dünnyögte:

- Ennek sosem lesz már vége!

- Jó, hogy látom, uram! - mondta a herceg olyan hangon, mint a tanár, aki sokáig kereste s most végre megtalálja a csínytevő nebulót.

„Ez is jön majd a képtelen bókjaival! - gondolta Rousseau. - Hogy milyen unalmasak ezek a nagyurak!”

- Olvastam a Tacitus-fordítását, uram.

„Persze - gondolta magában Rousseau -; ez tudós és akadékoskodó.”

- Tudja, hogy Tacitust nagyon nehéz fordítani?

- Meg is írtam egy rövid előszóban, fenség.

- Persze, tudom, tudom; azt mondja benne, hogy csak közepesen tud latinul.

- Ez így is van, fenség.

- Akkor miért fordítja Tacitust, Rousseau úr?

- Stílusgyakorlatnak, fenség.

- Ejnye, Rousseau úr, ön hibásan fordította az *imperatoria brevitate* kifejezést *komoly és tömör* szónoklatnak.

Rousseau nyugtalanul keresgélt az emlékezetében.

- Bizony, bizony - mondta az ifjú herceg olyan önelégülten, mint egy szakállas tudós, aki tévedésen kapja Saumaise-t[18] -; bizony, így fordította. Abban a passzusban, ahol Tacitus elmondja, hogy Piso buzdítja a katonáit...

- No és, fenség?

---

[18] Claude de Saumaise - tizenhetedik századi francia tudós.

- No és, Rousseau úr, az *imperatoria brevitate* azt jelenti, hogy *a hadvezér szűkszavúságával*... vagyis, ahogy a parancsoláshoz szokott ember beszél. A parancs szűkszavúsága... ez a találó kifejezés, ugye, de La Vauguyon úr?

- Igen, fenség - válaszolta a nevelő.

Rousseau nem válaszolt semmit. A herceg folytatta:

- Ez bizony hamis értelmezés, Rousseau úr... Ó, de akad még, várjon csak!

Rousseau elhalványodott.

- Figyeljen csak ide, Rousseau úr, itt van a Cecináról szóló passzus, így kezdődik: *At in superiore Germania...* Tudja, ahol Cecina jellemrajzát kapjuk. Tacitus ezt mondja: *Cito sermone.*

- Erre pontosan emlékszem, fenség.

- Ön *szép szavú*-nak fordította...

- Persze, fenség, mivel azt gondoltam...

- *Cito sermone* azt jelenti, hogy *gyors beszédű*, azaz, hogy könnyen beszél.

- És én azt írtam, hogy *szép szavú*?

- Igen, de az *decoro* vagy *ornato* vagy *eleganti sermone* lett volna; a *cito* élénkítő jelző, Rousseau úr. Ugyanúgy, mint amikor Otho megváltozott magatartását festi le Tacitus, és ezt írja: *Delata voluptas, dissimulata luxuria cunctaque, ad imperii decorem composita.*

- Ezt így fordítottam le: *Máskorra halasztva a fényűzést és a gyönyört, mindenkit meghökkentett, amikor nekifogott a birodalom dicsőségének helyreállításához.*

- Hibásan, Rousseau úr, hibásan. Először is egyetlen mondatba olvasztotta össze a három kis mondatot, s ezért kénytelen volt félrefordítani a *dissimulata luxuria* kifejezést; a mondat utolsó tagját aztán teljesen rosszul értelmezte. Tacitus nem azt akarta mondani, hogy Otho császár nekifogott a birodalom dicsőségének helyreállításához; hanem azt, hogy Otho nem hódolva többé szenvedélyeinek és lemondva fényűző szokásairól, mindent úgy igazított, mindent úgy irányított, mindent úgy forgatott... hallja, Rousseau úr?... mindent, tehát a szenvedélyeit, sőt, a bűneit is, hogy a birodalom dicsőségét szolgálja. Ez a szöveg értelme, és ez bonyolult; az ön értelmezése ezt elszegényíti; ugye, de La Vauguyon úr?

- Igen, fenség.

Rousseau verejtékezett és zihált e könyörtelen szorongattatás alatt.

A herceg hagyta, hogy egy pillanatig kifújja magát, aztán így folytatta:

- Ön sokkal kiválóbb a filozófiában.

Rousseau meghajolt.

- Csakhogy az *Émile* veszedelmes írásmű.

- Veszedelmes, fenség?

- Igen, mert tömérdek hamis eszmét sugall a kispolgároknak.

- Fenséges uram, mihelyt apa lesz valaki, óhatatlanul a könyvemben leírt körülmények közé kerül, legyen bár a birodalom első vagy utolsó embere... Apának lenni... az...

- Tudja, Rousseau úr - vágott közbe alattomosan a herceg -, hogy milyen mulatságosak a *Vallomásai?...* Mondja csak, tulajdonképpen hány gyereke van?

Rousseau elfehéredett, megtántorodott, és olyan haragos és megdöbbent pillantást vetett fiatal hóhérjára, hogy a szemében megjelenő kifejezés még fokozta Provence grófjának gonosz örömét.

Bizonyos, hogy így történt, mert a herceg, meg sem várva a válaszát, továbbsétált, nevelőjébe karolva, és tovább boncolgatva a műveit annak az embernek, akit ilyen kegyetlenül lerohant az imént.

Rousseau magára maradt, majd nagy nehezen felocsúdott kábulatából, amikor meghallotta, hogy a zenekar rázendít a nyitányra.

Arrafelé botorkált, és a helyére érve, így füstölgött magában:

„Agyalágyult, hülye, gyáva alak vagyok! Csak most jövök rá, mit kellett volna válaszolnom ennek az akadékoskodó kis hóhérnak: Fenséges uram - mondhattam volna neki -, nem irgalmas cselekedet, ha egy ifjú ember kínoz egy aggastyánt.”

Idáig jutott, és fölöttébb elégedett volt mondatával, amikor a trónörökösné és de Coigny úr elkezdte kettősét. A filozófus gondját nyomban elsöpörte a zeneszerző kínja; a szív után most a fül kapta meg a büntetését.

CXI

A főpróba

Mihelyt a főpróba elkezdődött, a figyelem az előadás felé fordult, és Rousseau-ra ügyet sem vetett többé senki.

Most ő figyelte meg, mi van körötte. Nagyurakat hallott, akik hamisan énekeltek parasztruhában, és úrihölgyeket látott, akik pásztorlányok gyanánt kacérkodtak udvari öltözetükben.

A trónörökösné hibátlanul énekelt, de rosszul játszott; egyébként olyan gyenge hangja volt, hogy alig lehetett hallani. A király, hogy ne feszélyezzen senkit, meghúzódott egy sötét páholyban, és ott beszélgetett a hölgyekkel.

A trónörökös úr súgta az opera szövegét, amelyet csak nagyon gyatrán tanultak meg.

Rousseau elhatározta, hogy nem hallgat oda, de nehéz volt nem hallania. Mégis volt vigasza; az előkelő statiszták között feltűnt neki egy kecses alak; és ez a parasztlányka, akit ilyen szép termettel áldott meg az ég, ez énekelt a legszebben az egész együttesben.

Rousseau feszülten figyelt rá, és karmesteri pulpitusa fölött áhítatosan nézte a bájos jelenséget, jól kinyitva a fülét is, hogy semmit el ne veszítsen hangjának szárnyalásából.

A trónörökösné látta a szerző feszült figyelmét, s mosolyából és elfelhősödő tekintetéből nem volt nehéz kitalálnia, hogy meg van elégedve e szép részletek előadásával; a pulpitus felé hajolt, s hogy bókot kapjon - hiszen nő volt! -, megkérdezte a szerzőtől:

- Nem hibás ez így, Rousseau úr?

Rousseau egészen belefeledkezett a nézésbe, és nem válaszolt semmit.

- Biztosan elrontottuk - vélekedett a trónörökösné -, és Rousseau úr nem meri megmondani. Nagyon kérem, Rousseau úr!

Rousseau nem vette le a szemét arról a bájos alakról, aki észre sem vette, hogy ennyire figyelik.

- Ó, szóval de Taverney kisasszony hibázott!... - mondta a trónörökösné, követve filozófusunk tekintetének irányát.

Andrée elpirult, látva, hogy minden szem feléje fordul.

- Nem, nem - tiltakozott Rousseau -, nem a kisasszony volt az, hiszen a kisasszony úgy énekel, mint egy angyal!

Dubarryné pillantása dárdánál hegyesebben fúródott Rousseau-ba.

Taverney báró ellenben úgy érezte, hogy elolvad a szíve, és a legkedvesebb mosolyával jutalmazta Rousseau-t.

- Úgy véli, hogy szépen énekel ez a lány? - kérdezte Dubarryné a királytól, akit láthatóan megleptek Rousseau szavai.

- Nem hallom... - makogta XV. Lajos -; így, az együttesben... zenészfül kell hozzá.

Ekkor Rousseau megmozdult elöl, a zenekarban, hogy megszólaltassa a kórust:

Colin a pásztorlányhoz lép,
Lépjünk mi is közbe szépen.

A próba közben hátrafordulva megpillantotta de Jussieu urat, aki nyájasan köszöntötte.

Nem csekély öröm volt a genfi polgárnak, hogy ez az udvari ember, aki egy kissé mindig éreztette vele fölényét, most láthatta, hogyan vezényel ő az udvarnak.

Szertartásosan visszaköszönt neki, majd újra Andrée felé fordult, aki valósággal kivirult a dicsérettől.

A próba folytatódott, és Dubarryné nagyon rosszkedvű lett: kétszer is rajtakapta XV. Lajost, hogy az előadásra figyel, és meg sem hallja az ő kedveskedéseit.

Az előadás a féltékeny asszony számára csakis Andrée-t jelenthette; a trónörökösnét mindez nem akadályozta meg, hogy nagy elismerést ne arasson, s ne legyen elbűvölően vidám.

Richelieu herceg úr egy ifjú könnyedségével csapongott körötte, és a színház végében vidám kis társaságot toborzott össze a trónörökösné köré, nyugtalanítva és ingerelve a Dubarry-párt híveit.

- Úgy látszik - mondta jó hangosan -, hogy de Taverney kisasszonynak szép a hangja.

- Elragadó - mondta a trónörökösné -, és ha nem volnék olyan önző, neki adtam volna Colette szerepét, de minthogy a magam szórakoztatására választottam ezt a szerepet, nem engedem át senkinek.

- Ó, Taverney kisasszony sem énekelné szebben, mint fenséged - jegyezte meg Richelieu -, és...

- A kisasszonynak különleges érzéke van a zenéhez - mondta. Rousseau meggyőződéstől átfűtött hangon.

- Különleges - hagyta helyben a trónörökösné -, s hadd áruljam el azt is, hogy ő tanított meg a szerepemre, azonkívül elragadóan táncol is, én meg nagyon gyenge táncos vagyok.

Elképzelhető, hogyan hatott ez a beszélgetés a királyra, Dubarrynéra és a kíváncsiak, hírharangok, cselszövők és irigyek egész hadára: egy-egy szúrással szereztek elégtételt maguknak, vagy szégyenkezve tűrték a kapott döféseket. Közömbös nem volt senki, hacsaknem Andrée maga.

A trónörökösné, akit felbiztatott Richelieu, végül Andrée-val énekeltette el a románcot:

> Elvesztettem hívemet,
> Colin elhagy engem.

A király élénken mozgatta a fejét a zene ütemére, olyan nyilvánvaló élvezettel, hogy Dubarryné arcáról darabonként hámlott le a pirosító, akár egy képről a festék a nedvesség hatására.

Richelieu, aki kárörvendőbb volt, mint egy fehérszemély, élvezte bosszúját. Odament az öreg Taverney báróhoz, s az egymás mellett álló két vénember olyan volt most, mint egy szoborcsoport, amelynek „Képmutatás és Romlottság titkos egyezsége” lehetett volna a címe.

Örömük nőttön-nőtt, ahogy mindjobban elborult Dubarryné homloka, s akkor csapott igazán magasra, amikor a grófné haragosan felállt a helyéről, ami a szabályok megsértése volt, hiszen a király még ült.

Az udvaroncok, mint a hangyák, megszimatolták a közelgő vihart, és sietve kerestek menedéket az erősebbeknél. A trónörökösné körül szorosabb gyűrűt vontak barátai, és Dubarrynét is jobban körülhízelegték a saját hívei.

A főpróba iránti érdeklődés lassanként kiszorult természetes pályájáról, és egészen más jellegű gondolatoknak adta át a helyét. Már régen nem Colette-ről és Colinről volt itt szó, és a legtöbb néző úgy gondolta, hogy hamarosan Dubarryné is elénekelheti majd:

Elvesztettem hívemet,
Colin elhagy engem.

- Látod - súgta oda Richelieu a bárónak -, látod, milyen szédítő sikere van a lányodnak?

És magával vonta a folyosóra, kinyitva egy üveges ajtót, amelyről lepottyant egy kíváncsiskodó, aki oda kapaszkodott fel, hogy az üvegablakon át beleselkedjék a terembe.

- A fene a marháját! - mérgelődött Richelieu, húzogatva a ruhaujját, amelyet összegyűrt a visszacsapódó ajtó, de különösen akkor lett mérges, amikor látta, hogy a kíváncsiskodó a kastélybeli munkások ruháját viseli.

Tényleg egy munkás volt az, hóna alatt egy virágkosárral sikerült fölkapaszkodnia a felső ablakig, és bekukucskálnia a terembe, ahol végignézte az egész darabot.

A kinyíló ajtó meglökte, majdnem hanyatt zuhant a folyosó kövére, de végül is nem esett el, csak a kosara borult ki.

- Ejnye, hiszen én ezt a fickót ismerem! - horkant fel dühösen Taverney.

- Ki ez? - kérdezte Richelieu.

- Mit csinálsz itt, te himpellér? - förmedt rá Taverney.

Gilbert, mert hiszen ő volt az, amint az olvasó már kitalálta, gőgösen válaszolta:

- Láthatja: nézek.

- Ahelyett, hogy a munkádat végeznéd - mondta Richelieu.

- A munkámmal készen vagyok már - felelte Gilbert alázatosan a hercegnek, egy pillantásra sem méltatva Taverneyt.

- Mindenütt ebbe a naplopóba kell botlanom! - dühöngött Taverney.

- Hohó, uram! - szólt közbe egy szelíd hang. - Az én kis Gilbert-em derék munkás, és nagyon buzgó botanikus.

Taverney arrafelé fordult, és azt látta, hogy de Jussieu úr cirógatja Gilbert arcát.

Elvörösödött mérgében, és odébbállt.

- Ezek az itteni cselédek! - dörmögte.

- Pszt! - intette Richelieu. - Itt van Nicole is... Nézd csak, ott, az ajtó mögött... A kis hamis! Egy hunyorítás sem kerüli el a figyelmét!

Valóban, vagy húsz trianoni inas háta mögül Nicole nyújtogatta bájos fejét, és akkorára nyitotta csodálkozó és ámuló szemét, mintha mindent duplán akarna látni.

Gilbert észrevette és elfordult.

- Gyere, gyere - nógatta Taverneyt a herceg -, az az érzésem, hogy a király beszélni akar veled... Téged keresett.

És a két barát a király páholya felé vette útját.

Dubarryné állva beszélgetett d'Aiguillon úrral, aki szintén felállt. A herceg nem tévesztette szeme elől bácsikájának egyetlen mozdulatát sem.

Rousseau, aki magára maradt, nem tudott betelni Andrée-val; éppen azon igyekezett - ha ugyan szabad így mondani -, hogy beleszeressen.

Az előkelő színészek páholyukba mentek levetkőzni, ahol Gilbert közben friss virágot tett a vázákba.

Taverney, aki egyedül álldogált a folyosón, míg Richelieu a királyt kereste, várakozás közben úgy érezte, hogy a szíve hol jéggé dermed, hol lángra gyúl. Végre visszajött a herceg, s ajkára tette az ujját.

Taverney elhalványodott örömében, s elébe ment a barátjának, aki magával húzta a király páholya alá.

Ott olyasmit hallottak, amit kevesen hallhatnak.

Dubarryné így szólt a királyhoz:

- Várhatom felségedet ma este vacsorára?

A király ezt felelte rá:

- Fáradt vagyok, grófné; bocsásson meg.

Ugyanabban a percben ért oda a trónörökös, s majdnem a lábára lépve a grófnénak, akit látszólag észre sem vett, megkérdezte a királytól:

- Megtisztelne bennünket felséged azzal, hogy eljönne Trianonba vacsorára?

- Nem, fiam; éppen most mondtam a grófnénak is, hogy fáradt vagyok; zavarna a fiatalok hangoskodása... Egyedül vacsorázom.

A trónörökös meghajtotta magát, és elment. Dubarryné mélyen meghajolt, és haragtól remegve távozott.

A király ekkor intett Richelieu-nek.

- Herceg - mondta neki -, beszélni akarok önnel valamiről, ami önt érinti.

- Felség...

- Nem voltam megelégedve... Szeretném, ha megmagyarázná... Figyeljen ide... Egyedül vacsorázom, tartson velem!

A király Taverneyre nézett.

- Azt hiszem, ismeri ezt a nemesurat, ugye, herceg?

- De Taverney urat? Ismerem, felség.

- Az atyja annak a bájos énekesnőnek...

- Igen, felség.

- Figyeljen ide, herceg.

A király lehajolt, hogy súgjon valamit Richelieu-nek.

Taverney a tenyerébe vájta körmét, nehogy felkiáltson izgalmában.

Kisvártatva Richelieu elment Taverney mellett, és odasúgta neki:

- Kövess feltűnés nélkül!

- Hová? - kérdezte Taverney, szintén suttogva.

- Gyere csak!

A herceg továbbment. Taverney követte, húsz lépésről, a király lakosztályáig.

A herceg belépett a szobába; Taverney az előszobában maradt.

CXII

Az ékszerdoboz

Taverney úr nem várakozott sokáig. Richelieu, miután elkérte őfelsége komornyikjától azt a holmit, amit a király az öltözőasztalkáján hagyott, hamarosan kijött az említett tárggyal, amiről a báró eleinte nem tudta kitalálni, hogy micsoda, mert selyembe volt csomagolva.

A marsall azonban nem hagyta sokáig kétségek közt a barátját, hanem magával vonta a folyosó felé.

- Báró - mondta neki, hogy magukra maradtak -, olykor-olykor mintha kételkedtél volna irántad való barátságomban, ugye?

- Azóta nem, hogy kibékültünk - válaszolta Taverney.

- S nem kételkedtél a magad és a gyermekeid szerencséjében sem?

- De igen, abban igen!

- Nahát, nem jól tetted! Szerencséd, s vele együtt gyermekeidé, szédületes gyorsasággal kovácsolódik.

- Ugyan! - mondta Taverney, aki részben sejtette az igazságot, de nem árulta volna el magát az Istennek sem, s ezért az ördöggel is bizalmatlan volt -; miből gondolod, hogy olyan nagyon gyorsan kovácsolódik a gyermekeim szerencséje?

- De hiszen Philippe úr már kapitány, és a király fizeti a századát.

- Na, ez igaz... és ezt neked köszönhetem.

- Szó sincs róla. Aztán de Taverney kisasszony talán márkiné lesz egy szép napon.

- Micsoda! - hűlt el Taverney. - Márkiné, az én lányom?

- Figyelj ide, Taverney! A királynak remek ízlése van; a szépség, a csín, az erény, ha tehetséggel párosul, elbűvöli őfelségét... Márpedig de Taverney kisasszony a legmagasabb fokon egyesíti magában mindez erényeket... Egy szó mint száz, a király el van bűvölve de Taverney kisasszonytól.

- Herceg - mondta válaszul Taverney, s olyan méltóságos képet vágott, hogy a marsall csak nézett -, herceg, mit értesz azon, hogy el van bűvölve?

Richelieu nem szerette a nagyzolást; szárazon válaszolta a barátjának:

- Báró, én alig értek valamit a nyelvészethez, jószerivel még a helyesírást sem tudom. Elbűvölve, ahogy én értelmezem, azt jelenti, hogy szerfölött elégedett, és kész... Ha te azonban szerfölött fájlalod, hogy a király elégedett a gyermekeid szépségével, tehetségével, érdemeivel, akkor csak szólj... máris megyek vissza őfelségéhez.

És Richelieu sarkon fordult, olyan könnyedén, mint egy fiatal fiú.

- Herceg, nem értettél meg! - kiáltott fel a báró, és visszahúzta. - De indulatos vagy, az ördög a jódolgodat!

- Akkor miért mondod, hogy nem örülsz?

- Én nem mondtam effélét.

- Azt kívánod tőlem, hogy magyarázgassam a király jóindulatát... Fene a fajankójába!

- Ismétlem, herceg, semmi ilyesmit nem mondtam. És az is bizonyos, hogy én nagyon örülök.

- Te... Na, és ki nem örül?... A lányod?

- Hát... szóval...

- Barátocskám, te ugyanolyan vadnak nevelted a lányodat, amilyen magad vagy.

- Barátom, az én kisasszonylányom maga nevelte magát; megértheted, hogy én nem sokat gyötörtem magam vele. Elég volt nekem az is, hogy abban az odúban kellett ott élnem, Taverneyben... Magától sarjadt ki belőle az erény.

- És még azt mondják, hogy a falusiak tudják, hogyan kell kigyomlálni a gazt! Egy szó mint száz, finnyás a lányod.

- Tévedsz, a lányom szelíd galamb.

Richelieu elhúzta a száját.

- Nos, akkor csak keressen magának megfelelő férjet ez a szelíd gyermek, minthogy ezzel a fogyatékosságával nem fog nála gyakran kopogtatni a szerencse.

Taverney nyugtalanul nézett a hercegre.

- Szerencséjére - folytatta ez utóbbi -, a király valósággal bolondul Dubarrynéért, úgyhogy sosem fog komolyan szemet vetni másra.

Taverney nyugtalansága aggodalommá fokozódott.

- Nyugodtak lehettek, te is, a lányod is - folytatta Richelieu. - Majd én elmondom őfelségének a szükséges ellenvetéseimet, és a király nem ragaszkodik többé hozzá.

- De mihez, az ég szerelmére? - tört ki Taverney halottsápadtan, megrázva barátja karját.

- Ahhoz, hogy egy csekélyke ajándékot adjon Andrée kisasszonynak, kedves báróm.

- Egy csekélyke ajándékot! De mit? - kérdezte Taverney mohón és reménykedve.

- Ej, szóra sem érdemes - mondta Richelieu félvállról -; ezt itt, ni...

És egy ékszerdobozt csomagolt ki a selyemből.

- Ékszer?

- Egy kis apróság... potom pár ezer frankos nyakék, őfelsége boldog volt, hogy kedvenc dalát hallhatta, és szerette volna, ha az énekesnő elfogadja tőle ezt; ez a szokás. De mivel a lányod olyan ijedős, hagyjuk az egészet.

- Herceg, ezt magad sem gondolod komolyan; hiszen ezzel megsértenénk a királyt.

- Az bizonyos, hogy megsértenénk a királyt; de hát nem tartozik-e az erény természetéhez, hogy mindig megbánt valakit vagy valamit?

- Végül is, gondold meg, herceg - mondta Taverney -, a lányom nem olyan oktalan teremtés.

- Azaz hogy ezt te mondod, és nem a lányod mondja.

- Tudom én jól, hogy ő mit fog mondani és tenni!

- Milyen szerencsések a kínaiak! - jegyezte meg Richelieu.

- Ugyan miért? - kérdezte megrökönyödve Taverney.

- Mert annyi csatornájuk és folyójuk van.

- Herceg, te megint másról beszélsz; ne vonj kínpadra; beszélj nyíltan!

- Azt teszem, báró, és egyáltalán nem beszélek másról.

- Miért emlegeted a kínaiakat? Mi közük van a folyóiknak a lányomhoz?

- Nagyon is sok... A kínaiak, hidd el nekem, nagyon szerencsések, mert nyugodtan vízbe fojthatják a lányaikat, ha túlzottan erényesek.

- Ugyan már, herceg - mondta Taverney -, légy belátó! Képzeld el, hogy neked is van lányod.

- Hát van is, a csuda vinné el... és ha valaki azzal áll nekem elő, hogy túlzottan erényes az a lány... hát az merő rágalom!

- És jobban szeretnéd, ha másmilyen volna, ugye?

- Ó, én nem törődöm a gyerekeimmel, ha már elmúltak nyolcévesek.

- Legalább hallgass meg! Mi volna, ha a király engem bízna meg, hogy átadjak egy nyakéket a lányodnak, a lányod meg hozzád menne panaszra?

- Csak hagyjuk az efféle párhuzamokat, barátom! Én mindig az udvarnál éltem; te meg úgy éltél, mint egy huron indián; a kettőt nem lehet egy napon emlegetni. Amit te erénynek tartasz, az nekem merő ostobaság; tudod, semmi nem visszatetszőbb, ezt okulásodra mondom, mintha ilyesmivel zaklatják az embert: „Mit tenne ön ebben meg ebben a helyzetben?” Amellett sántít is a hasonlatod, kedvesem. Én semmiféle nyakéket nem adtam át a lányodnak.

- De azt mondtad nekem...

- Ilyesmiről szó sem volt. Én azt mondtam, hogy a király megparancsolta, hogy hozzak el tőle egy ékszerdobozt de Taverney kisasszony részére, akinek a hangja nagyon tetszett neki; azt azonban egy szóval sem mondtam, hogy őfelsége engem bízott volna meg vele, hogy átadjam az ékszert az ifjú hölgynek.

- Akkor most már végképp nem tudom, mit gondoljak - mondta kétségbeesetten a báró. - Egy árva szót sem értek az egészből; te talányokban beszélsz. Miért adták oda ezt a nyakéket, ha nem kell odaadni? Miért bízták rád, ha nem azért, hogy átadd?

Richelieu úgy kiáltott fel, mint aki pókot lát.

- Pfuj, pfuj, a rézbőrű, a beste féreg!

- Kiről beszélsz?

- Rólad, kedves jó barátom; rólad, édes hívem... Úgy látom, te a holdból pottyantál ide, szegény báróm.

- Már nem tudom...

- Nem tudsz te semmit. Barátom, ha egy király megajándékoz egy nőt, és de Richelieu urat bízza meg e feladattal, akkor az az ajándék különleges, és a megbízatás kitüntető, ezt vésd a fejedbe!... Egy ékszerdobozt nem én adok át, barátocskám; ez Lebel úr dolga. Láttad te már Lebel urat?

- Akkor hát kit bízol meg vele?

- Barátom - mondta Richelieu, rácsapva Taverney vállára és sátáni mosollyal kísérve mozdulatát -, ha én olyan bámulatra méltó erénnyel találkozom, amilyen Andrée kisasszonyé, akkor magam is olyan erényes leszek, mint a világon senki; ha galambhoz közelítek, amint mondtad, akkor semmi nem árulja el bennem a hollót; ha követségbe megyek egy kis-

asszonyhoz, akkor az atyával beszélek... Veled értek szót, Taverney, és neked adom át az ékszert, hogy te add oda a lányodnak... Nos, akarod?...

Odanyújtotta a dobozt.

- Vagy nem akarod?

Visszahúzta a kezét.

- Ej, dehogynem, dehogynem - kiáltotta a báró -, mondd csak hamar; mondd, hogy engem bízott meg őfelsége az ajándék átadásával: ez teljesen törvényes és teljesen atyai lesz így, megnemesedik...

- Mert egyébként kénytelen volnál tisztességtelen szándékot tulajdonítani őfelségének - mondta komolyan Richelieu. - De azt nem mernéd kimondani, ugye?

- Isten őrizz! De az emberek... azaz a lányom...

Richelieu vállat vont.

- Átveszed, vagy nem veszed át? - kérdezte.

Taverney mohón kinyújtotta a kezét.

- És most erényes vagy? - kérdezte a hercegtől ugyanolyan mosollyal, mint amilyennel az nézett rá az előbb.

- Nem gondolod, báró - kérdezte a marsall -, hogy a tiszta erkölcs szerint cselekszünk, amikor az uralkodó elragadtatása és leányod szépsége között az atyát tesszük meg közvetítőnek, azt az atyát, aki, mint magad mondtad az imént, mindent megnemesít? Legyen a bíránk akár a genfi Jean-Jacques Rousseau úr, aki itt kódorgott az előbb: ő is csak azt mondaná neked, hogy hozzám képest a bibliai József is erkölcstelen volt.

Richelieu olyan hidegvérrel, olyan hanyag előkelőséggel és kényeskedve mondta ki e pár szót, hogy elhallgattatta Taverney ellenvetéseit, és végül a báró már maga is elhitte, hogy meggyőzték.

A báró megragadta kiváló barátjának kezét, és megszorította.

- Hála a te tapintatodnak - mondta -, a leányom elfogadhatja az ajándékot.

- A forrását és eredetét annak a szerencsének, amelyet az erényről folytatott unalmas beszélgetésünk elején említettem neked.

- Köszönöm, kedves hercegem, szívből köszönöm.

- Még valamit: Dubarryék barátai előtt egy szót se ejts erről a kegyről; Dubarryné még képes lenne faképnél hagyni a királyt.

- És a király haragudna ránk?

- Azt nem tudom, de a grófné nem zárna a szívébe. Nekem végem lenne, az biztos... légy óvatos!

- Ne tarts semmitől. De add át a királynak legalázatosabb köszönetemet.

- Valamint a lányodét... át fogom adni... De még nagyobb kegyben lesz részed... Személyesen adhatod át a királynak köszönetedet, barátom: őfelsége meghívott ma vacsorára.

- Engem?

- Téged, Taverney; szűk körben leszünk. Őfelsége, te meg én; a lányod erényeiről beszélgetünk majd. Isten áldjon, Taverney, Dubarryt látom d'Aiguillonnal; szükségtelen, hogy együtt találjanak bennünket.

Így szólt, és olyan fürgén, mint egy apród, eltűnt a folyosó végén, otthagyva a dobozzal Taverneyt, aki olyan volt most, mint a szász gyerek, ha ébredéskor megleli a játékokat, amiket a Télapó tett a kezébe az éjjel.

CXIII

XV. Lajos szűk körű vacsorája

A marsall a kisszalonban találta őfelségét néhány udvaroncával, akik inkább lemondtak vacsorájukról, semhogy elviseljék, hogy helyettük mások legyenek uralkodójuk unatkozó szeme előtt.

XV. Lajosnak azonban szemmel láthatóan más dolga volt eznap este, mint hogy az urakat nézegesse. Valamennyiüket elbocsátotta, kijelentve, hogy nem vacsorázik, vagy ha mégis, hát egyedül. Ekkor a vendégei, mivel engedélyt kaptak a távozásra, s attól félve, hogy megneheztel rájuk a trónörökös úr, ha nem vesznek részt az ünnepségen, amelyet a főpróba után rendezett, nyomban kirajzottak, mint egy csapat élősködő galamb, s máris röpültek a másik úrhoz, akit meglátogathattak, készen rá, hogy bejelentsék: egyedül az ő kedvéért hagyták ott őfelsége szalonját.

XV. Lajosnak, akit olyan gyorsan faképnél hagytak, esze ágában sem volt rájuk gondolni. Az udvaroncok hadának korlátoltsága, mely máskor mosolyra fakasztotta volna, ezúttal semmilyen érzést sem váltott ki az uralkodóból, aki pedig olyan csúfondáros természetű volt, hogy még legjobb barátjának lelki vagy testi gyöngéit sem kímélte, ha ugyan XV. Lajosnak valaha is voltak barátai.

XV. Lajos figyelmét ebben a percben egy fogat kötötte le, mely a trianoni vendégház előtt várakozott; a kocsis láthatólag csak arra várt, hogy megsuhintsa ostorát, mihelyt meghallja, hogy gazdája beül az aranyos hintóba.

A fáklyákkal megvilágított fogat Dubarrynéé volt. Zamore a kocsis mellett ült a bakon, és úgy lógázta a lábát, mintha hintán ülne.

Végül feltűnt Dubarryné, aki idáig nyilván a folyosókon sétálgatott, remélve, hogy üzen érte a király; d'Aiguillon úr karján jött kifelé. Gyors léptein látszott, hogy haragszik, vagy legalábbis, hogy rosszkedvű. Olyan elszántnak mutatkozott, hogy már ebből is látszott az elkeseredése.

Jean, kalapját szórakozottságában laposra nyomva a hóna alatt, gyászos hangulatban követte húgát; ő ugyan nem volt ott az előadáson, mivel a trónörökös úr elfelejtette meghívni, de azért be-benézett, egy kicsit inas módján, az előszobába, legalább olyan gondterhelten, mint Hippolytos, fodros ingmelle kilógott rózsamintás, ezüstszínű mellényére, szakadozott kézelője, melyre ügyet sem vetett, láthatóan illett szomorú gondolataihoz.

Jean látta, hogy a húga sápadt és zavarodott, és ebből arra következtetett, hogy nagy baj van. A diplomáciában Jean csak hús-vér emberekkel mert szembeszállni, kísértetekkel sosem hadakozott.

A király, a függöny mögé rejtőzve, az ablakából nézte ezt a gyászos menetet, mely úgy tűnt el a grófné hintájában, mint az egymás mögé állított és sorra felbukó játékbabák; azután becsukták a hintó ajtaját, a lakáj felszállt hátulra, a kocsis megrántotta a gyeplőt, és a lovak nekiiramodtak.

- Ejha! - mondta a király. - Még csak fel sem látogatott, még csak beszélni sem akart velem? A grófné dühös!

Majd hangosan megismételte:

- Igen, a grófné dühös!

Richelieu, aki úgy surrant be a szobába, mintha várnák már, meghallotta az utolsó szavakat.

- Dühös, felség? Ugyan miért? Azért, hogy felséged szórakozik egy kicsit? Ó, ez igazán nem szép a grófnétól!

- Herceg, én nem szórakozom - felelte XV. Lajos -; ellenkezőleg, fáradt vagyok, és szeretnék pihenni. A zene kimerít; ha hallgatok a grófnéra, és Luciennes-be megyek vacsorázni, akkor ennem, de főként innom kellett volna; márpedig a grófnénak alattomos borai vannak: nem tudom, miféle szőlőből készülnek, de annyi bizonyos, hogy ledöntik az embert a lábáról; akkor már inkább itthon szundikálok.

- Százszorosan igaza van, felség - helyeselt a herceg.

- A grófné majd talál magának szórakozást! Miért, olyan szeretetre méltó az én társaságom? Hiába mondja, úgysem hiszek neki.

- Ó, ebben viszont nincs igaza felségednek - mondta a marsall.

- Dehogy nincs, herceg, dehogy nincs; úgy van, ahogy mondom: számlálom a napjaimat, és elmélkedem.

- Felség, a grófné tudja, hogy akármint fordul is a dolog, jobb társaságot nem találna, és ezért haragszik.

- Őszintén szólva, nem értem, herceg, ön hogyan csinálja: ma is úgy vonzza a nőket, mintha húszéves volna. Abban a korban még a férfié a választás: de az én koromban, herceg...

- Nos, felség?

- Nos, ilyenkor a nők már számítgatnak.

A marsall elnevette magát.

- Sebaj, felség - mondta -, ha felséged azt gondolja, hogy a grófné jól szórakozik, egy okkal több, hogy vigasztalódjunk.

- Azt nem mondom, hogy szórakozik, herceg; csupán annyit mondok, hogy a végén majd más szórakozást keres.

- Azt már nem merném mondani felségednek, hogy ilyesmi nem fordulhat elő.

A király nagyon izgatottan állt fel.

- Ki van még itt? - kérdezte.

- Az egész személyzete, felség.

A király elgondolkodott.

- És önnek van itt valakije?

- Rafté.

- Jó.

- Mit kell tennie, felség?

- Tudja, herceg, jó volna, ha meggyőződne róla, hogy Dubarryné csakugyan visszatért-e Luciennes-be.

- A grófné, úgy tudom, elment már.

- Legalábbis úgy mutatta.

- Miért, mit gondol felséged, hová ment?

- Ki tudja? A féltékenység megőrjíti, herceg.

- Felség, nem inkább felségedet...?

- Micsoda? Mit beszél?

- Azt, hogy a féltékenység...

- Herceg!

- Mert az igazán nagy szégyen volna valamennyiünkre nézve, felség!

- Én és a féltékenység! - kiáltotta XV. Lajos kényszeredett nevetéssel. - Ezt komolyan gondolta, herceg?

Richelieu csakugyan nem gondolta komolyan. Sőt, hadd áruljuk el, hogy igen közel járt az igazsághoz, arra gondolva, hogy a király csupán azért akarja megtudni, hogy Dubarryné valóban hazament-e Luciennes-be, mert bizonyos akar lenni benne, hogy nem fog visszatérni Trianonba.

- Akkor hát megállapodtunk, felség - mondta fennhangon -, elküldöm Raftét felderítő útra.

- Küldje, herceg!

- Mit csinál még felséged vacsora előtt?

- Semmit; mindjárt vacsorázunk.

- Szólt az illetőnek?

- Igen; felséged előszobájában várakozik.

- Mit mondott az illető?

- Nagyon hálálkodott.

- És a lány?

- Vele még nem beszéltünk.

- Herceg, Dubarryné féltékeny, és könnyen megeshetik, hogy visszajön.

- Ej, felség, ez nagyon rossz ízlésre vallana, és én úgy vélem, hogy a grófné egyszerűen képtelen efféle szörnyűségre.

- Herceg, a grófné mindenre képes mostanában, kivált, ha gyűlölet is társul a féltékenységéhez. Önt pedig halálosan gyűlöli; nem tudom, észrevette-e már?

Richelieu meghajolt.

- Tudom, hogy ezzel tüntet ki, felség.

- Hasonlóképpen gyűlöli de Taverney urat is.

- Ha felséged utánaszámol, talál egy harmadik személyt is, akit a grófné még jobban gyűlöl, mint akár engem, akár a bárót.

- Ki az?

- Andrée kisasszony.

- Úgy vélem, ez egészen természetes - mondta a király.

- Akkor pedig...

- Na igen, de ez nem azt jelenti, herceg, hogy nem kell résen lennünk, nehogy Dubarryné botrányt csapjon ma éjjel.

- Éppen ellenkezőleg; ez csak megerősíti az intézkedés szükséges voltát.

- Pszt! Jön a főpohárnok. Indítsa útnak Raftét, aztán jöjjön utánam az ebédlőbe azzal az emberrel, tudja.

XV. Lajos felállt és átment az ebédlőbe, Richelieu meg a szemközti ajtón át távozott.

Öt perc múlva már ott is volt a királynál a báróval együtt.

A király barátságosan köszöntötte Taverneyt.

A báró okos ember volt; abban a modorban viszonozta a köszöntést, amely csak a kiválasztott ember sajátja, és amelyről a királyok és a hercegek felismerik, hogy az illető közéjük való, és nyomban jól érzik magukat a társaságában.

Asztalhoz ültek és nekiláttak a vacsorának.

XV. Lajos rossz király volt, de nagyon kedves ember; társaságában, ha ő is úgy akarta, nagyszerűen érezték magukat mindazok, akik szerettek inni, csevegni és élvezni az életet.

Egy szó mint száz, a király nagyon jól értett az élet kellemetességeihez.

Most is jó étvággyal evett, jó borokkal itatta vendégeit, majd a zenére terelte a szót.

Richelieu röptében kapta el a labdát.

- Felség - mondta Richelieu -, a zene békességre hangolja a férfiakat, mint ahogy balett-mesterünk állítja, s ahogy láthatólag felséged is véli, de vajon érvényes-e ugyanez a nőkre is?

- Ó, herceg, hagyjuk a nőket! - mondta a király. - A trójai háborútól kezdve napjainkig a nők a zenével ellentétes hatást fejtettek ki; önnek aztán igazán annyi elszámolnivalója van velük, hogy nem kellene ilyen nagy előszeretettel rájuk terelni a szót; kivált egy bizonyos hölggyel vív élethalálharcot, s az a hölgy nem is a legveszélytelenebb.

- A grófnéval, felség! De hát tehetek én róla?

- Persze hogy tehet.

- Nahát ilyet! Remélem, felséged megmagyarázza...

- Két szóban és nagy örömmel - mondta a király csúfondáros hangon.

- Hallgatom, felség.

- Ő felajánlja önnek nem is tudom melyik miniszteri tárcát, ön pedig elutasítja, mondván, hogy a grófné nem örvend valami nagy népszerűségnek!

- Mármint én? - kérdezte Richelieu meghökkenve a beszélgetés e nem várt fordulatától.

- Legalábbis ezt mondják a rossz nyelvek - mondta a király azzal a színlelt kedélyességgel, amelyben utolérhetetlen volt. - Már nem is tudom, kitől hallottam... Talán az újságban olvastam.

- Ejnye, ejnye, felség - válaszolta Richelieu, élve azzal a szabadsággal, amelyet felséges házigazdájuk nem mindennapi kedélyessége biztosított vendégei számára -, a rossz nyelvek és az újságok, hadd mondjam meg, ezúttal nem is terjesztettek olyan vad képtelenséget, mint máskor.

- Mi az ördög! - csodálkozott XV. Lajos. - Ön csakugyan elutasított egy miniszteri tárcát, kedves hercegem?

Richelieu, mint könnyen belátható, kutyaszorítóba került. A király bárki másnál jobban tudta, hogy nem utasított ő el semmit. Taverneynek azonban nem volt szabad megrendülnie abban, amit Richelieu korábban elhitetett vele; most tehát azon múlott minden, vajon a herceg elég ügyesen tud-e válaszolni, hogy elkerülje a király kelepcéjét, és visszaverje a hazugság vádját, amely már ott lebegett a báró ajkán, s ott bujkált a mosolyában.

- Felség - mondta Richelieu -, ne ragadjunk bele az okozatokba, ha kérnem szabad, inkább az okokat keressük. Hogy elutasítottam-e a tárcát vagy sem, ez államtitok, amit felséged nem köteles poharazgatás közben elárulni; lényeges ezzel szemben az ok, amiért elutasítottam volna a tárcát, ha felajánlják.

- Ejha, herceg - nevetett a király -, ez az ok, úgy látom, már nem államtitok.

- Nem, felség, és legkivált nem az felséged előtt, aki számomra és barátom, Taverney báró számára, e pillanatban a legszeretetreméltóbb házigazda - Isten megbocsásson érte - a földi halandók között; nincsenek titkaim királyom előtt. Kitárom előtte szívemet, mivel nem szeretném, ha azt mondanák, hogy Franciaország királyának nincsen egyetlen alattvalója sem, aki megmondja neki a kendőzetlen igazságot.

- Hát akkor halljuk azt az igazságot, herceg - mondta a király, miközben Taverney eléggé nyugtalanul harapdálta a szája szélét, attól félve, hogy Richelieu többet talál mondani a kelleténél, és arckifejezését a királyéhoz igyekezett aggályosan hozzáigazítani.

- Felséged államában két hatalom van, amelynek a miniszter köteles alárendelni magát: az első - felséged akarata; a második - azoké a személyeké, akiket felséged kiválasztott legbizalmasabb barátaiul. Az első hatalom feltétlen érvényű, alóla még gondolatban sem vonhatja ki magát senki; a második még tiszteletreméltóbb, mivel szívbéli kötelességet ró azokra, akik felségedet szolgálják. Ez utóbbinak bizalom a neve; a miniszternek, hogy engedelmeskedni tudjon, szeretnie kell királyának kegyencét vagy kegyencnőjét.

XV. Lajos elnevette magát.

- Ez aztán szép életelv, herceg, és szívesen hallom az ön szájából; csak arra kérem, ki ne álljon vele az Új Hídra, hogy onnan kürtölje világgá.

- Ej, felség, tudom én, hogy a filozófusok mindjárt fegyvert kovácsolnának belőle - mondta Richelieu -; de azt már nem hiszem, hogy a handabandázásuk valamit is ártana, akár felségednek, akár nekem. A lényeges, hogy teljesedjék a birodalom két legfontosabb akarata. Márpedig én, felség - kimondom bátran, még ha kegyvesztettség, azaz halál lenne is a jutalmam -, márpedig én soha alá nem vetném magam Dubarryné akaratának.

XV. Lajos hallgatott.

- Támadt egy gondolatom - folytatta Richelieu -; a múltkorjában körülnéztem felséged udvarában, és lelkemre mondom, annyi nemes, szép hajadont, annyi sugárzó szépségű, előkelő asszonyt láttam, hogy ha én lettem volna Franciaország királya, aligha tudtam volna választani közülük.

XV. Lajos ránézett Taverneyre, aki, érezve, hogy lassacskán rá kerül a sor, kétség és remény között ingadozva a tekintetével és a lélegzetével úgy támogatta a marsall ékesszólását, mintha javaival megrakott hajóját kormányozná a kikötő felé.

- Ön is így vélekedik erről, báró? - kérdezte a király.

- Felség, én úgy érzem - mondta Taverney túláradó örömmel -, hogy a herceg pár perce nagyszerűbbnél nagyszerűbb dolgokat mond felségednek.

- Tehát egyetért vele abban, amit a szép hajadonokról mondott?

- Felség, én is úgy vélem, hogy igazán nagyon szép leányok vannak a királyi udvarban.

- Vagyis egyetért vele, báró?

- Igen, felség.

- És vele együtt ön is arra biztat ma, hogy válasszak az udvari szépségek közül?

- Megvallanám, hogy egyetértek a marsallal, felség, ha remélhetném, hogy felséged is egyetért vele.

Egy pillanatnyi csend támadt; a király barátságosan nézett Taverneyre.

- Uraim - mondta -, kétségkívül követném tanácsukat, ha harmincéves volnék. Hajlandóságom akkor könnyen érthető is volna; de most már egy kissé öreg vagyok ahhoz, hogy hiszékeny legyek.

- Hiszékeny! Magyarázza meg, mit ért ezen felséged!

- Hiszékenynek lenni, kedves hercegem, annyi, mint elhinni valamit; márpedig én képtelen vagyok elhinni bizonyos dolgokat.

- Például?

- Például azt, hogy az én koromban még szerelmet ébreszthet az ember.

- Ó, felség! - fakadt ki Richelieu. - Mindeddig azt hittem, hogy felséged a birodalom legudvariasabb nemesura; ám most mély fájdalommal meg kell vallanom, hogy tévedtem.

- Miért mondja ezt, herceg? - kérdezte nevetve a király.

- Azért, mert én kilencvennégyben születtem, és valóságos Matuzsálem vagyok. Gondolja el, felség, tizenhat évvel vagyok idősebb felségednél!

Ügyes hízelgés volt ez a hercegtől. XV. Lajos mindig is csodálta ennek az embernek a korát, aki annyi ifjú évét töltötte el az ő szolgálatában; amíg Richelieu példája lebegett a szeme előtt, XV. Lajos remélhette, hogy ugyanolyan magas kort fog megérni ő is.

- Jól van - mondta XV. Lajos -; de remélem, azt nem akarja elhitetni velem, herceg, hogy önmagáért szeretik?

- Ha ilyesmire számítanék, felség, akkor mindjárt össze kellene vesznem két asszonnyal, akik ma reggel állították az ellenkezőjét.

- Na jól van, herceg, majd meglátjuk - mondta XV. Lajos -; majd meglátjuk, de Taverney úr; a fiatalság megfiatalít, ez igaz...

- Igen, felség, és a nemes vér jótékonyan frissít, arról nem is szólva, hogy az olyan ragyogó szellem, amilyen a felségedé, mindig csak nyer a változáson, és sosem veszít.

- Noha emlékszem rá - jegyezte meg XV. Lajos -, hogy dédatyám, megöregedvén, már nem ugyanazzal a hévvel udvarolt a nőknek.

- Ugyan, ugyan - mondta Richelieu -, felséged tudja, hogy minden tiszteletem néhai királyomé, aki kétszer csukatott be a Bastille-ba; de ez nem gátol meg abban, hogy meg ne mondjam, milyen óriási a különbség XIV. Lajos érett férfikora és XV. Lajos érett férfikora között. Az ördög vigye el! Legkeresztényibb felséged, ha mégoly nagyra tartja is „az egyház leg-

idősebb gyermeke” megtisztelő címét, csak nem adja a fejét aszkétaságra, hogy megcsúfolja ember voltát?

- Nem, azt igazán nem teszem - mondta XV. Lajos -; most bevallhatom, mivel sem az orvosom, sem a gyóntatóm nincs a közelben.

- Felséged királyi dédatyja vallásos buzgalmával és számtalan önsanyargatásával gyakran ejtette bámulatba de Maintenonnét, holott az idősebb volt nála. Még egyszer kérdezem, felség, szabad-e összehasonlítani a két férfit, amikor a két királyról beszélünk?

Eznap este jókedvében volt a király; Richelieu minden szava egy-egy csepp volt az örök ifjúság vizéből.

Richelieu elérkezettnek látta az időt; térdével megbökte Taverneyt.

- Megengedi felséged - szólalt meg a báró -, hogy kifejezzem köszönetemet azért a pompás ajándékért, amelyet leányomnak küldött?

- Nincs mit köszönnie, báró - mondta a király -; de Taverney kisasszony tetszik nekem, mert bájos, tisztességtudó és illedelmes. Szeretném, ha lányaimnak is meglenne majd az önálló udvartartásuk; bizonyos, hogy Andrée kisasszony... így hívják, nemde?

- Igen, felség - mondta Taverney, aki odavolt örömében, hogy a király tudja a lánya keresztnevét.

- Kedves név! Bizonyos, hogy Andrée kisasszony lenne az első a listán; nálam, sajnos, minden hely foglalt. Addig is, báró, tudjon róla: elhatároztam, hogy pártfogásomba veszem a leányát; nincs nagy hozománya, ugye?

- Sajnos nincs, felség.

- Nem baj, majd én kiházasítom.

Taverney mélyen meghajolt.

- Nagy kegy volna felségedtől, ha férjet is keresne neki; be kell ugyanis vallanom, hogy nyomorral határos szegénységünkben...

- Hogyne, hogyne, de erre ne legyen gondja - mondta XV. Lajos -; különben is, azt hiszem, nagyon fiatal még, nem sürgős a dolog.

- Már csak azért sem sürgős, felség, mert pártfogoltja irtózik a házasságtól.

- No lám! - mondta XV. Lajosa kezét dörzsölve és Richelieu-re pillantva. - Mindenesetre forduljon csak hozzám, Taverney úr, ha megszorul.

Ezzel XV. Lajos felkelt a helyéről; majd odaszólt a hercegnek:

- Marsall!

A herceg odalépett hozzá.

- Örült a kicsike?

- Minek, felség?

- Az ékszernek.

- Bocsássa meg felséged, hogy suttogok, de az apa figyel, és nem szükséges hallania, amit most fogok mondani.

- Ejha!

- Pedig így van.

- Hát akkor csak mondja!

- Felség, a kicsike irtózik a házasságtól, ez igaz; de egy dologban bizonyos vagyok: felségedtől nem irtózik.

Ennek a bizalmas közlésnek éppen túlzott őszintesége nyerte meg a király tetszését; a marsall utánatipegett Taverneynek, aki tisztelettudón előrement a folyosói bejáratig.

Együtt távoztak a kerten át.

Pompás este volt. Két lakáj lépkedett előttük, egyik kezükben fáklya, a másikkal a virágos ágakat hajtogatták félre; a trónörökösné ötven vendégének mámorától felhevített üvegtáblák párás bevonatán át még látni lehetett a kivilágított trianoni ablakokat.

Őfelsége muzsikusai menüettet játszottak; vacsora után ugyanis táncra perdült a vendégsereg, s még tartott a tánc.

A sűrű orgona- és labdarózsabokrok között Gilbert térden állva nézte az árnyak játékát az áttetsző függönyök mögött.

Ha az ég leszakadt volna a földre, az sem riasztotta volna fel szemlélődéséből, úgy megittasult a fel s alá hullámzó tánc szépségétől.

Amint azonban Richelieu és Taverney elhaladtak mellette, súrolva a bokrot, amelyben ott rejtőzött ez az éjszakai madár, hangjuk csengésére, de különösképpen egy bizonyos szó hallatára, Gilbert felkapta a fejét.

Ez a szó ugyanis fontos és jelentős volt, különösen az ő számára.

A marsall, belekarolva a barátjába, ezt súgta a fülébe:

- Mindent jól megfontolva és gondosan mérlegelve, báró, meg kell neked mondanom, bármilyen nehéz is, hogy a lehető leggyorsabban zárdába kell küldened a lányodat.

- Ugyan miért? - kérdezte a báró.

- Mert a király, ezt lefogadom, szerelmes de Taverney kisasszonyba - felelte a marsall.

E szavakat hallván, Gilbert halványabb lett, mint a labdarózsa szirmai, amelyek a vállára és a homlokára peregtek.

CXIV
Sejtelmek

Másnap, amikor delet ütött a trianoni toronyóra, Nicole felkiabált Andrée-hoz, aki még nem jött ki a szobájából:

- Kisasszony; kisasszony, Philippe úr van itt!

A lépcső aljáról hangzott fel a kiáltás.

Andrée örvendező meglepetéssel kapcsolta össze muszlin fésülködőköpenyét, és szaladt az ifjú elé, aki csakugyan akkor ugrott le lováról a trianoni kastély udvarán, és a szolgáktól kérdezősködött, hogy mikor beszélhetne a húgával.

Andrée maga nyitott ajtót, és máris szemben találta magát Philippe-pel, akiért Nicole előzékenyen leszaladt az udvarra, hogy felkísérje a lépcsőn.

A lányka a nyakába ugrott a bátyjának, majd együtt mentek be Andrée szobájába, ahová Nicole is követte őket.

Andrée csak itt vette észre, hogy Philippe komolyabb, mint máskor, mosolyában is szomorúság bujkál, elegáns egyenruhája kínosan tiszta és rendes, és összehajtogatott útiköpeny van a bal hóna alatt.

- Mi történt, Philippe? - kérdezte azoknak az érzékeny lelkeknek finom ösztönével, akiknek egy pillantás is elég, hogy mindent tudjanak.

- Húgom - mondta Philippe -, ma reggel parancsot kaptam, hogy vonuljak be ezredemhez.

- És most indul?

- És most indulok.

- Ó! - jajdult fel Andrée, s e fájdalmas felkiáltással kiszállt belőle a bátorság és a maradék erő.

Noha ez az elutazás hétköznapi dolog volt, és számítani is lehetett rá, Andrée valósággal összeroppant, amikor hírét vette, és belekapaszkodott bátyja karjába.

- Istenem, hát ennyire letöri a távozásom, Andrée? - csodálkozott Philippe. - A katonaéletben, mint tudja, mindennapos dolog ez.

- Igen, igen, persze - motyogta a lányka -; és hová megy, bátyám?

- Reimsben van az ezredem; amint látja, nem megyek nagyon messzire. Igaz, hogy onnét valószínűleg visszamegyünk Strasbourgba.

- Ó, de kár! - mondta Andrée -; és mikor indul útnak?

- Úgy szól a parancs, hogy azonnal induljak.

- Eszerint most búcsúzni jött?

- Igen, húgom.

- Búcsúzni!

- Van valami bizalmas közlendője, Andrée? - kérdezte Philippe, nyugtalankodva e nagy bánkódás miatt, amelynek, úgy vélte, az elutazásán kívül más oka is lehet.

Andrée megértette, hogy a kérdés Nicole-nak szól, aki figyelte a jelenetet, s meglepődve látta Andrée mérhetetlen fájdalmát.

Valóban, Philippe elutazása, azaz egy tiszt áthelyezése ezredéhez, nem volt akkora csapás, hogy könnyeket kelljen hullatni miatta.

Andrée felfogta Philippe érzelmeit valamint Nicole meglepetését; köpenykét dobott a vállára, s a lépcső felé tuszkolva bátyját, így szólt:

- Jöjjön, Philippe, elkísérem a kapuig; menjünk a fedett sétányon át. Tulajdonképpen sok mindent akarok mondani magának.

Ez távozási parancs volt Nicole számára, aki félreállt a fal mellé, majd visszament úrnője szobájába, míg az Philippe-pel lement a lépcsőn.

Andrée a kápolna előtti lépcsőt választotta, és azon a kijáraton át lépett ki, amely ma is megvan, s a kertbe visz; de hiába vallatta nyugtalan pillantásaival Philippe, ő csak szorította a karját, fejét a vállára hajtotta, és hosszú ideig nem szólt egy szót sem.

Aztán hirtelen kicsordult a szíve, arcvonásait halálos sápadtság lepte el, a visszafojtott zokogás felcsuklott a torkán, és szemét elöntötte a könnyek árja.

- Kedves húgom, drága Andrée-m! - kiáltott fel Philippe. - Mi baja, az ég szerelmére?

- Barátom, egyetlen barátom - hüppögte Andrée -, magamra hagy ebben az idegen világban, ahová csak tegnap érkeztem meg, s még azt kérdi, mi bajom! Ó, Philippe, hát gondolja el: anyámat elvesztettem születésemkor; atyám, kimondani is szörnyű, sosem volt. Szívem kis bánatait, lelkem kis titkait csak magával, egyedül csak magával oszthattam meg! Ki mosolygott rám, ki cirógatott, ki dédelgetett, amíg gyermek voltam? Maga. Ki oltalmaz, amióta felnőttem? Maga. Ki tanított meg rá, hogy Isten teremtményei nemcsak szenvedésre vettettek ebbe a világba? Maga, Philippe, megint csak maga. Hiszen én soha nem szerettem semmit és senkit, amióta a világon vagyok, egyedül csak magát, és engem sem szeretett magán kívül senki. Ó, Philippe - folytatta bánatosan Andrée -, most elfordítja a fejét, de én belelátok a gondolataiba. Azt gondolja most, hogy én fiatal vagyok, szép vagyok, s hogy rosszul teszem, ha nem bízom a jövőben és a szerelemben. Ó, Philippe, hiszen maga is tudja, hogy mit sem ér a szépség meg a fiatalság, ha senki sem törődik velem!

A trónörökösné jóságos, mondja maga, barátom. Kétségkívül, ő maga a tökéletesség, legalábbis számomra, s én úgy nézek fel rá, mint egy istenségre. De mivel ilyen emberfölötti magasságba emeltem, csak tisztelet tölt el iránta, s nem szeretet. Márpedig a szeretet, Philippe, ez az olyannyira nélkülözhetetlen érzés, összetöri a szívemet, ha mindig csak magamba zárom. Az apám... Édes Istenem! Semmi újat nem mondok ezzel, Philippe: az apám nemcsak hogy nem oltalmazóm, és nem barátom, hanem még félelmet is kelt bennem, ha csak rám veti a szemét. Igen, igen, Philippe, félek tőle, és különösen félek most, hogy maga elutazik. De mitől is félek? Magam sem tudom. Istenem! Nem félnek-e a vihartól a menekülő madarak és a bőgő csordák, amikor a vihar még csak közeleg?

Az az ösztön szava, mondja maga; de miért vitatnánk el halhatatlan lelkünktől a balsors ösztönét? Egy idő óta minden sikerül a családunknak. Tudom jól. Maga kapitány lett; én a trónörökösnének szinte meghitt bizalmasa; atyánk tegnap, úgy hírlik, úgyszólván négyszemközt vacsorázott a királlyal. És mégis, Philippe, ismétlem, még ha bolondnak tart is miatta, mindez ijesztőbb számomra, mint csendes szegénységünk és névtelenségünk lent Taverney-ben.

- Pedig hát ott is csak egyedül volt, drága húgom - mondta szomorúan Philippe -; ott sem lehettem magával, hogy vigasztaljam.

- Igaz; de ott legalább egyedül voltam, egyedül gyermekkorom emlékeivel: úgy éreztem, hogy az a ház, ahol élt, lélegzett és meghalt az anyám, születésemtől fogva oltalmazott, ha lehet ezt így mondani; minden olyan kedves, meghitt és barátságos volt odalent. Magát is nyugodtan bocsátottam útnak, és örömmel fogadtam hazatértét. De akár ment, akár jött, szívem nemcsak a magáé volt, hanem azé a kedves házé, a kertjeimé, a virágaimé, azé az egész mindenségé, amelynek maga akkor csak egy része volt; ma azonban maga a minden, Philippe; s ha maga elhagy, akkor minden elhagyott.

- Márpedig, Andrée - mondta Philippe -, ma sokkal hatalmasabb pártfogója van, mint én.

- Az igaz.

- Szép jövő vár magára.

- Ki tudja...?

- Miért kételkedik benne?

- Magam sem tudom.

- Ez hálátlanság Istennel szemben, húgom.

- Ó, dehogy, az ég megadta, hogy ne legyek hálátlan a Teremtő iránt, reggel és este hálát adok neki; de valahányszor térdet hajtok, úgy rémlik, hogy hálám elfogadása helyett egy hang szól hozzám a magasból, intvén: „Vigyázz, leányom, vigyázz!”

- De hát mire kellene vigyáznod? Erre felelj! Elhiszem neked, hogy baj fenyeget. Sejted is, hogy miféle baj? Tudod, mit kell tenned, hogy szembeszállva vele, megelőzd, vagy mit kell tenned, hogy elkerüld?

- Semmit sem tudok, Philippe; legföljebb azt tudom, hogy az életem csak egy hajszálon függ, s hogy számomra nincsen több világosság azon a percen túl, amelyben te elmégy. Úgy érzem, mintha álmomban egy olyan meredek szakadék szélére hengergettek volna, hogy felébredve sem tudom visszatartani magam; felébredtem; látom a szakadékot, zuhanok bele, maga távol van, nincs mellettem, hogy megragadjon, és én eltűnök, és összezúzom magam.

- Drága húgom, kedves Andrée-m - mondta Philippe, önkéntelenül is meghatódva húga félelmének ezen az őszinte megnyilvánulásán -, maga túlozza ezt az érzést, de én hálás vagyok érte. Igaz, nélkülözni fogja barátját, de csak rövid időre: nem leszek én olyan messze, hogy ne hívhatna, ha szükség van rá; különben is, gondolja meg, hogy csak rémképek ijesztgetik, nem fenyegeti más.

Andrée a bátyja elé állt.

- Akkor miért van az, Philippe - kérdezte tőle -, hogy maga, aki férfi és erősebb nálam, maga ugyanolyan szomorú most, mint én? Mondja, bátyám, mire véli ezt?

- Egyszerű ez, drága húgom - mondta Philippe, megállítva Andrée-t, aki, mondókáját befejezve, újra nekiindult. - Nemcsak lélek és vér szerint vagyunk mi testvérek, hanem lélek és érzés szerint is; kivált én mondhatom el, hogy szép egyetértésünk megédesítette párizsi tartózkodásunkat. Most eltépem a láncot, drága barátnőm, azaz eltépik mások, és szívembe hasít a fájdalom. Szomorú vagyok én is, de csak ideig-óráig; erről van szó. Én túllátok elválásunkon, Andrée; én nem hiszem, hogy baj fenyeget, hacsak az nem, hogy néhány hónapig, talán egy esztendeig nem láthatjuk egymást; de én fejet hajtok, és nem mondom, hogy Isten vele, hanem csak azt, hogy viszontlátásra.

Andrée e vigasztaló szavakra is csak zokogással és könnyekkel válaszolt.

- Drága húgom - kiáltott fel Philippe, értetlenül nézve bánatának újabb kitörését -, drága húgom, maga nem mondott el mindent, maga még titkol valamit előlem, beszéljen, az ég szerelmére, beszéljen!

És átölelte, magához vonva és a szívéhez szorítva, hogy olvasson a szemében.

- Hogy titkolok valamit? - mondta a lány. - Nem, nem, Philippe, esküszöm, mindent tud, és a kezében tartja szívemet.

- Akkor pedig, Andrée, szedje össze magát, nagyon kérem, ne keserítsen el ilyen nagyon!

- Igaza van, bolond vagyok - mondta Andrée. - Figyeljen ide: sosem voltam erős lélek, ezt maga jobban tudja, Philippe, mint akárki más; mindig féltem, mindig ábrándoztam, mindig sóhajtoztam; de ahhoz nincsen jogom, hogy fájó képzelgéseimmel terheljem hőn szeretett fivéremet, amikor vigasztalgat és bebizonyítja, hogy ok nélkül rémüldözöm. Igaza van, Philippe: igaz, tökéletesen igaz, hogy nekem itt nagyon jó dolgom van. Bocsásson hát meg, Philippe; nézze, megtörlöm a szemem, már nem sírok, már mosolygok. Én sem mondok istenhozzádot, Philippe, csak azt mondom, hogy viszontlátásra.

És a lányka gyöngéden megcsókolta bátyját, elrejtve előle az utolsó könnycseppet, amely elfátyolozta szempilláját, majd fényes gyöngy gyanánt perdült le a fiatal tiszt aranysujtására.

Philippe kimondhatatlan szeretettel nézte, mely atyai és testvéri volt egyben.

- Így szeretem igazán, Andrée - mondta neki. - Csak fel a fejjel! Elmegyek, de hetenkint küldök majd levelet. Úgy intézze, kérem, hogy én is kapjak minden héten levelet magától.

- Úgy lesz, Philippe - mondta Andrée -; úgy lesz, és ez lesz az egyetlen örömöm. Atyám tud már róla, ugye?

- Miről?

- Arról, hogy elmegy.

- De drága húgom, hiszen éppen a báró hozta ma reggel a miniszter parancsát. Taverney úr nem olyan, mint maga, Andrée, ő, amint látom, jól elvan nélkülem: szemmel láthatóan örült, hogy elmegyek, és tulajdonképpen igaza is volt; itt úgysem vinném semmire, ott meg csak történik valami.

- Az apám örül, hogy maga elmegy! - suttogta Andrée. - Nem tévedés ez, Philippe?

- Itt marad neki maga - kerülte meg a választ Philippe -, ez lesz a vigasza, húgom.

- Gondolja, Philippe? Hiszen sosem látogat meg.

- Húgom, azt üzente általam, hogy elutazásom után idejön Trianonba. Szereti ő magát, higgye el; de hiába, ő már csak ilyen.

- Van még valami, Philippe? Zavartnak látszik.

- Drága Andrée, kongatott az óra. Hányat ütött?

- Háromnegyedet dél után.

- Azért vagyok zavarban, húgom, mert már egy órája úton kellene lennem, és már itt is vagyunk a kapunál, ahol várnak a lovammal, így hát...

Andrée nyugalmat erőltetett az arcára, és megragadta bátyja kezét.

- Így hát - mondta olyan elszánt hangon, hogy átrezgett rajta meghatottsága -, így hát, Isten áldja, bátyám...

Philippe még egyszer megcsókolta.

- Viszontlátásra - mondta -; és emlékezzék ígéretére!

- Melyikre?

- Hetenkint legalább egy levél!

- Csak nem kételkedik benne?

Nagy megerőltetésébe kerültek e szavak: szegény leánykának elfúlt a hangja.

Philippe még intett, búcsúzóul, aztán elindult.

Andrée csak nézte és visszafojtotta a lélegzetét is, nehogy kitörjön belőle a kétségbeesés.

Philippe nyeregbe szállt, még egyszer elköszönt tőle a rácson át, aztán ellovagolt.

Andrée ott állt, mozdulatlanul, amíg el nem tűnt a szeme elől.

Amikor már nem látta, elfordult, s mint a sebzett őz, befutott a sűrűbe; megpillantott egy padot, csak annyi ereje volt, hogy elvánszorogjon odáig, és leroskadjon rá, elakadó szívvel, kimerülten, mit sem látón.

Akkor felszakadt belőle a szívet tépő zokogás:

- Jaj, Istenem, jaj, Istenem! Miért hagytál ilyen egyedül a földön?

Tenyerébe temette arcát, fehér ujjai között peregtek a kövér könnycseppek, meg sem próbálta visszatartani őket.

E pillanatban halk nesz hallatszott a lugas mögül; Andrée-nak úgy tűnt, sóhajtást hall. Ijedten fordult arra: egy szomorú alak állt előtte.

Gilbert volt az.

CXV

Gilbert regénye

Gilbert volt az, mint mondtuk, s ugyanolyan sápadt, ugyanolyan vigasztalan, ugyanolyan elkínzott volt, mint Andrée.

Meglátva, hogy egy idegen férfi van ott, Andrée gyorsan megtörölte a szemét; a büszke lány láthatólag szégyellte könnyeit. Rendbe szedte vonásait, megkeményítette elgyötört arcát, amelyen egy perccel előbb még dúlt a kétségbeesés.

Gilbert-nek jóval több időbe telt, hogy visszanyerje nyugalmát, vonásaira rákövült a fájdalom, amelyet de Taverney kisasszony, felpillantva s ráismerve Gilbert-re, nyomban felfedezett a testtartásán és a tekintetében is.

- Ó, már megint Gilbert úr az! - jegyezte meg Andrée azon a könnyed hangon, amelyet olyankor használt, amikor azt hitte, hogy a véletlen sodorta össze Gilbert-rel.

Gilbert nem válaszolt; még nagyon izgatott volt.

Az a fájdalom, amely átjárta Andrée-t, felzaklatta Gilbert-t is.

Megint Andrée szólalt meg, azt szerette volna, hogy ő kerekedjék felül ebben a váratlan találkozásban.

- Mi lelte, Gilbert úr? - kérdezte. - Miért néz rám ilyen gyászos tekintettel? Mintha bántaná valami. Mi bántja, ha szabad kérdeznem?

- Tudni akarja? - kérdezte szomorúan Gilbert, megérezve a rejtett gúnyt a színlelt érdeklődés mögött.

- Igen.

- Nos, az bánt, hogy önt szenvedni látom, kisasszony - felelte Gilbert.

- És ki mondta önnek, hogy én szenvedek, uram?

- Látom.

- Nem szenvedek én, Gilbert úr, ön téved - mondta Andrée, és megint megtörölgette arcát a zsebkendőjével.

Gilbert megérezte a közelgő vihart; elhatározta, hogy alázatossággal hárítja el.

- Ne haragudjék, kisasszony - mondta -, de hallottam a sírását.

- Úgy, szóval hallgatózott? Még jobb...

- Kisasszony, merő véletlen volt - makogta Gilbert, érezve, hogy belezavarodik a hazugságába.

- Véletlen! Igazán sajnálatos, Gilbert úr, hogy hozzám vezette a véletlen; de ha így történt is, mit bánthatta önt az a sírás, amelyet hallott? Erre válaszoljon, kérem!

- Nem bírom, ha a nők sírnak - mondta Gilbert olyan hangon, hogy Andrée felütötte rá a fejét.

- Egyszóval én egy nő vagyok Gilbert úrnak! - vágott vissza dölyfösen a lány. - Csakhogy én nem kérek senki részvétéből; Gilbert úréból pedig még kevésbé, mint akárki máséból!

- Kisasszony - csóválta meg a fejét Gilbert -, kár így gorombáskodnia velem; én láttam a bánatát, és ez elszomorított; hallottam, amikor azt mondta, hogy Philippe úr elment, s ön ezentúl egyedül van a világon; nos, kisasszony, nincsen ön egyedül, mert itt maradtam én, s az enyémnél hívebb szív nem dobogott még önért. Még egyszer mondom, de Taverney kisasszony nem lesz egyedül a világban, amíg Gilbert feje gondolkodik, szíve dobog, karjában van erő.

Gilbert-t valósággal megszépítette az az eltökéltség, nemes érzés és odaadás, amellyel mindezt elmondta, noha az őszinte tisztelet egyszerűségre késztette.

De hát meg volt írva, hogy ez a szerencsétlen fiatalember, úgy, ahogy van, taszítsa, ingerelje, gorombaságokra fakassza Andrée-t, mintha alázata sértés, kérése kihívás lett volna. A lány először fel akart állni, hogy kemény szavaihoz illő határozottságot tanúsítson; de valami ideges remegés odaszögezte a padhoz. Azután arra gondolt, hogy ha felállna, már messziről látnák, hogy szóba állt Gilbert-rel. Végül is ülve maradt a padon, hogy úgy tiporja el a tolakodó férget.

- Azt hiszem, mondtam már magának, Gilbert úr - kezdte -, hogy én ki nem állhatom magát, a hangja sért, nyakatekert okoskodásai ingerelnek. Noha mindezt megmondtam már, miért erőlteti rám a társaságát?

- Kisasszony - mondta Gilbert sápadtan, de eltökélten -, azzal még nem sért meg az ember egy tisztességes nőt, ha kimutatja iránta rokonszenvét. Egy becsületes férfiember egyenlő bármely más emberi teremtménnyel, ön pedig kegyetlenül és igaztalanul bánik velem, noha talán jobban megérdemelném fájdalmasan nélkülözött rokonszenvét, mint mások.

Andrée, akinek a fülét kétszer is megütötte a rokonszenv szó, tágra nyitotta a szemét, és rámeredt Gilbert-re.

- Rokonszenvet! - háborodott fel. - Rokonszenv, kettőnk között, Gilbert úr! Igazán mondom, rosszul ítéltem meg magát. Eddig azt hittem, csak pimasz, de most már látom, hogy még az sem: egyszerűen bolond!

- Nem vagyok én sem pimasz, sem bolond - mondta Gilbert látszólag nyugodtan, s mi, akik ismerjük büszke természetét, megítélhetjük, mibe került neki ez a nyugalom. - Nem, kisasszony, mi természettől fogva egyenlők vagyunk, de a véletlen úgy hozta, hogy ön hálával tartozik nekem.

- Már megint a véletlen? - gúnyolódott Andrée.

- Talán azt is mondhattam volna, hogy a Gondviselés. Nem akartam erről beszélni; de sértései eszembe juttatták.

- Hálával? Én tartozom magának hálával? Jól hallottam, így mondta, Gilbert úr?

- Én az ön helyében szégyellném a hálátlanságomat, kisasszony; de hát Isten, aki ilyen szépnek teremtette, sújtotta még egyéb fogyatékosságokkal is, hogy ellensúlyozza szépségét.

Andrée most már tényleg felállt.

- Bocsásson meg - mondta Gilbert -; olykor jobban felingerel a kelleténél, s ilyenkor elfelejtem, hogy mennyire érdeklődöm ön iránt.

Andrée harsány kacagásra fakadt, hogy végsőkig fokozza Gilbert dühét; nagy csodálkozására azonban Gilbert nem jött méregbe. Karját keresztbe fonta a mellén, lángoló szemében ellenséges és konok kifejezés ült, türelmesen várta, hogy véget érjen ez a kihívó nevetés.

- Kisasszony - mondta Gilbert hidegen Andrée-nak -, csak egy kérdésemre válaszoljon! Tiszteli apját?

- Most meg már vallatni akar, Gilbert úr? - kérdezte a lány gőgös megvetéssel.

- Igenis, ön tiszteli az apját - folytatta Gilbert -, éspedig nem jó tulajdonságaiért, nem is erényeiért; nem, egyszerűen azért tiszteli, mert neki köszönheti az életét. Az apát, sajnos - ezt önnek is tudnia kell, kisasszony -, az apát csak ezen a címen tisztelhetjük, de hát az is valami. Sőt, többet mondok, az életért, ezért az egyetlen jótéteményért (most Gilbert beszélt lekicsinylő megvetéssel), ismétlem, ezért az egyetlen jótéteményért köteles szeretni jótevőjét. Na mármost, kisasszony, ha lefektettük ezt az alapelvet, azt mondja meg, miért sérteget? Miért utasít el? Miért gyűlöl? Igaz, nem én adtam az életét, de én mentettem meg!

- Maga! - kiáltott fel Andrée. - Maga mentette meg az én életemet?

- Na persze, ez eszébe se jutott - mondta Gilbert -, vagy inkább elfelejtette; mi sem természetesebb; idestova már egy esztendeje történt. Akkor pedig, hadd mondjam el, kisasszony, vagy hadd idézzem emlékezetébe! Igenis, megmentettem az életét, kockáztatva a magamét.

- Nem volna hajlandó legalább azt elárulni, Gilbert úr - kérdezte Andrée nagyon sápadtan -, hogy hol és mikor történt ez?

- Azon a napon, kisasszony, amikor százezer ember, egymást legázolva s fejvesztetten menekülve a megvadult lovak és a tömeget kaszaboló szablyák elől, hullák és sebesültek hegyeit hagyta ott a XV. Lajos téren.

- Ah! Május harmincegyedikén!

- Akkor, kisasszony.

Andrée visszaült a helyére, és megint felöltötte gúnyos mosolyát.

- És azt mondja, ezen a napon kockáztatta az életét, Gilbert úr, hogy az enyémet megmentse?

- Már volt szerencsém közölni.

- Talán maga de Balsamo báró? Bocsásson meg, de ezt nem tudtam eddig.

- Nem, nem vagyok de Balsamo báró - válaszolta Gilbert lángoló szemmel és remegő ajakkal -; én csak Gilbert vagyok, a nép egyszerű fia, aki bolondul, ostobán, reménytelenül szerelmes önbe; Gilbert, aki követte önt a tömegben, mivel őrültül, bolondul, eszeveszettül szerette; Gilbert vagyok, aki elvesztette önt egy pillanatra, de felismerte iszonyú sikoltásáról, amikor elsodorták; Gilbert, aki ön mellé zuhant, és karjával oltalmazta, míg más húszezer kar meg nem törte erejét; Gilbert, aki a kőoszlopnak dőlt, hogy holttestével adjon puhább támaszt önnek, nehogy összezúzódjon az oszlopon; Gilbert, megpillantva a tömegben azt a különös embert, aki láthatólag parancsolt a többieknek, s akinek a nevét ön az imént mondta ki, Gilbert beleadta az erejét, a vérét, a lelkét, és zsibbadó karjával fölemelte önt, hogy az az ember meglássa, elérje, megmentse; Gilbert a szerencsésebb szabadítónak engedte át önt, s csak egy foszlányt őrzött meg ruhájából, amelyet ajkamra szorítottam, az utolsó pillanatban, mert a vér már elöntötte szívemet, halántékomat, agyamat; engem elsodort, és maga alá temetett a hóhérok és áldozatok hömpölygő áradata, ön ellenben, miként a feltámadás angyala, a mélységből a menny felé emelkedett.

Gilbert most igaz valójában mutatkozott meg: szertelennek, hiszékenynek, rajongónak, szándékában és szerelmében egyaránt. Andrée, noha megvetette, akaratlanul is csodálkozva nézte. Gilbert azt is hitte egy pillanatig, hogy elbeszélése olyan ellenállhatatlan, mint az igazság, mint a szerelem. Csakhogy szegény Gilbert nem számolt a hitetlenkedéssel, a gyűlöletnek

ezzel a rosszhiszemű bujtogatójával. Andrée gyűlölte Gilbert-t, és nem adta meg magát a lenézett szerelmes diadalmas érveinek.

Andrée először nem szólt egy szót sem, csak nézte, s úgy tűnt, mintha tusakodnék magában.

A fiatalembert feszélyezte ez a dermesztő hallgatás, és befejezésül még jónak látta hozzátenni:

- Ezentúl, kisasszony, ne gyűlöljön annyira, mint eddig, mivel ez nemcsak méltatlanság volna, hanem hálátlanság is, mint ahogy mondtam az előbb, és mondom most is.

Ám Andrée e szavakra felszegte gőgös fejét, és irgalmatlan közönnyel kérdezte:

- Mondja csak, Gilbert úr, mennyi ideig is tanult maga Rousseau úrnál?

- Három hónapig, kisasszony, azt hiszem - mondta mit sem sejtve Gilbert -, leszámítva a betegágyban töltött napokat, a május harmincegyediki zúzódásaim után.

- Félreérti a dolgot - mondta Andrée -, nem azt kérdeztem, hogy betegeskedett-e vagy sem... noha ez kétségtelenül hatásos befejezése a történetének... engem ez nem érdekel. Csak azt akartam mondani, hogy noha mindössze három hónapot tartózkodott a kiváló írónál, nagyszerűen kihasználta az idejét, mert tanítvány létére mindjárt kezdetnek olyan regényt költ, hogy jószerivel díszére válna a mesterének is.

Gilbert, aki először nyugodtan hallgatta, azt hivén, hogy szenvedélyes kitörésére Andrée komoly dolgokkal fog válaszolni, e gyilkos gúny hallatán egyszeriben lezuhant jóhiszeműsége egéből.

- Regényt! - suttogta megbotránkozva. - Regénynek nevezi azt, amit elmondtam!

- Igenis, uram - mondta Andrée -, regényt, megismétlem a szót; éppen csak nem kényszerített rá, hogy elolvassam, és ezért igazán hálás vagyok; csak azt fájlalom őszintén, hogy nem fizethetem meg értéke szerint; hiába is próbálnám, minthogy a regénye megfizethetetlen.

- Szóval ezt válaszolja? - hebegte Gilbert elszoruló szívvel, elboruló tekintettel.

- Még csak válaszolnom sem érdemes önnek, uram - mondta Andrée, félretolva Gilbert-t, hogy elmehessen előtte.

Ugyanis közeledett Nicole, már a sétány végéből szólongatva úrnőjét, nehogy váratlanul zavarja meg beszélgetését azzal a valakivel, akiben a sűrű lombok között nem ismerte fel Gilbert-t.

Ám ahogy közelebb ért, meglátta a fiatalembert, felismerte, és kővé meredt meglepetésében. Most sajnálta csak, hogy nem jött kerülővel, hogy kihallgassa, mit mondhat Gilbert az úrnőjének.

Ekkor Taverney kisasszony, mintha még jobban értésére kívánná adni Gilbert-nek, hogy milyen fennhéjázón beszélt vele, édeskés hangon kérdezte Nicole-tól:

- Mi újság, leányom?

- De Taverney báró úr és de Richelieu herceg úr kívánja tiszteletét tenni - válaszolta Nicole.

- Hol vannak?

- A kisasszonynál.

- Jöjjön!

Andrée elindult. Nicole követte, de távozóban még csúfondáros pillantást vetett Gilbert-re, aki inkább hullaszínűn, mintsem sápadtan, inkább eszelősen, mintsem izgatottan, inkább őrjöngve, mintsem haragosan rázta az öklét arrafelé, amerre ellensége eltűnt a fasorban, és fogcsikorgatva mormolta:

- Ó, szívtelen teremtés, lélektelen test, megmentettem az életedet, rád pazaroltam a szerelmemet, elnyomtam minden érzést, ami sérthette volna vélt ártatlanságodat; őrült tévelygésemben te voltál számomra a szent szűz, az égi Szűzanya... De most megismertelek közelről, most már csak nő vagy, én pedig férfi vagyok... Megállj csak, előbb vagy utóbb bosszút állok én még, Andrée de Taverney! Kétszer kerültél a kezembe, s mind a kétszer megkíméltelek; vigyázz, Andrée de Taverney, mert harmadszor is a kezem közé kerülsz! Találkozunk még, Andrée!

Azzal nekiiramodott, vad ugrásokkal szökellt át a bokrok között, mint a sebzett kölyökfarkas, mely vissza-visszafordulva, megmutatja ragadozó fogát és vérben forgó szemét.

CXVI

Apa és lánya

A sétány végéből Andrée már meg is pillantotta apját és a marsallt, akik a bejárat előtt sétálgatva vártak rá.

A két jó baráttal madarat lehetett volna fogatni; egymásba karolva járkáltak; Oresztészt és Püladészt senki ily híven nem utánozta még az udvarnál.

Andrée-t megpillantva, a két vénember még jobban felderült; dicsérgették egymásnak a sugárzó szépségű lányt, akit még szebbé tett a harag és a futás.

A marsall úgy köszöntötte Andrée-t, mintha máris Pompadournét üdvözölné benne. Taverney figyelmét nem kerülte el ez a finomság, és el volt ragadtatva tőle, Andrée-t azonban meghökkentette a tiszteletnek és a bizalmaskodó udvariasságnak ez a különös keveréke; ez a minden hájjal megkent udvaronc ugyanis annyi árnyalatot tudott belelopni egyetlen üdvözlésbe, mint ahány francia szólamot rejtett el Covielle egyetlen török kifejezésben.

Andrée szertartásosan köszönt vissza apjának és a marsallnak, azután elragadó szívélyességgel invitálta őket magához.

A marsall megcsodálta azt az elegáns rendet, amely a fényűző bútorokat és berendezést helyettesítette a tenyérnyi lakásban. Virágokkal s itt-ott egy kis fehér muszlinnal Andrée-nak sikerült, ha palotává nem is, szentéllyé varázsolnia szomorú szobáját.

A marsall letelepedett egy perzsa virágmintás zöld karosszékbe, az öblös kínai bőségszaru alá, amelyből illatos akác- és juharvirágfürtök hajoltak ki, nőszirommal és bengáli rózsával vegyest.

Taverney ugyanilyen karosszékbe ült; Andrée pedig egy összecsukható vadásszékbe, s rákönyökölt a csembalóra, amelyet ugyancsak virág díszített egy nagy meisseni vázában.

- Kisasszony - kezdte a marsall -, hadd tolmácsoljam őfelsége legteljesebb elismerését azért, hogy a tegnapi próbán az összes jelenlévők előtt olyan nagy sikert aratott gyönyörű hangjával és tökéletes zenei tudásával. Őfelsége nem akarta nyilvánosan megdicsérni, attól tartva, hogy irigyei támadnának a mindkét nembeli nézők között. Ezért rám bízta, hogy elmondjam, milyen nagy élvezetet szerzett ön neki.

Andrée irult-pirult és olyan megejtően szép volt, hogy a marsall most már a saját szakállára folytatta:

- Azt is kijelentette a király, hogy még soha nem volt az udvarában senki, aki így egyesítette volna magában a szellemet a szépséggel, mint a kisasszony.

- Elfelejti a szívét - szólt közbe Taverney, olvadozva -; olyan jó leány, amilyen Andrée, nincs több a világon!

A marsall egy pillanatig azt hitte, hogy a barátja mindjárt elsírja magát. Nem győzve csodálni az atyai ellágyulás ilyen hatásos megnyilvánulását, felkiáltott:

- Ó, az a szív! Fájdalom, kedves barátom, egyedül ön ítélheti meg, mennyi szeretet rejtőzik a kisasszony szívében! Bárcsak huszonöt éves lehetnék, hogy életemet és vagyonomat lába elé rakjam!

Andrée még nem volt jártas benne, hogyan kell könnyed eleganciával fogadni egy udvaronc széptevését. Richelieu csak pár közömbös szót kapott válaszul.

- Kisasszony - folytatta a marsall -, a király szeretné kézzelfogható tanúbizonyságát adni örömének, és atyját, a báró urat kérte meg a közvetítésre. Mit válaszolhatok őfelségének az ön nevében?

- Uram - mondta Andrée, úgy gondolva, hogy csak azt a tiszteletet önti szavakba, amellyel minden alattvaló tartozik királyának -, mondja meg őfelségének, hogy mély hála tölt el iránta. Azt is mondja meg, mily nagy öröm számomra, hogy őfelsége törődik velem, holott bizonyára nem vagyok méltó ily hatalmas uralkodó figyelmére.

Richelieu szemlátomást fellelkesült ettől a választól, amelyet a lányka szilárd hangon, tétovázás nélkül mondott el.

A herceg megfogta Andrée kezét, tiszteletteljesen megcsókolta, s miközben majd felfalta a szemével, ezt mondta neki:

- Mily fenséges kacsó, mily tündéri láb... és ez a szellem, ez a szilárdság, ez a szelídség... Ó, báró, micsoda kincs! Nem akármilyen lány az ön lánya, valóságos királyné ez!

Azzal búcsút is vett, otthagyva a leányával Taverneyt, akinek a szívét dagasztotta a gőg és a remény.

Ha látta volna valaki a bárót, ezt a régi vágású filozófust, ezt a kételkedő, mindent lefitymáló urat, amint mohón szívja magába a királyi kegy levegőjét a legbűzhödtebb mocsárból, bizonyára azt mondta volna rá, hogy az Úristen egyazon sárból gyúrta de Taverney báró úr eszét és szívét.

Taverney azonban így válaszolt volna, ha valaki szóvá teszi színeváltozását:

- Nem én változtam meg, hanem az idők.

Most ott ült Andrée mellett, és egy kicsit zavarban volt, mivel a leánya, azzal a zavartalan szelídségével rászögezte tenger mélyénél is mélyebb tekintetét.

- Nem azt mondta Richelieu úr, hogy őfelsége atyámra bízta örömének kézzelfogható tanúbizonyságát? Miről van szó, ha szabad kérdeznem?

- Ejha - mormolta Taverney -, szóval érdekli a dolog... Ki hitte volna! Annál jobb, Sátán, annál jobb!

Lassan előhúzta a zsebéből a marsalltól előző nap kapott ékszerdobozt, olyanformán, ahogy a jó édesapák a csokoládés vagy cukroszacskót húzzák ki a zsebükből, ahonnét a sóvár gyermekszemek már akkor kiimádkozták az ajándékot, amikor még érte sem nyúlt a kéz.

- Tessék - mondta.

- Ah! Ékszer... - lepődött meg Andrée.

- Tetszik?

Nagy értékű gyöngyök voltak. A több soros gyöngyfüzért tizenkét nagy gyémánt fogta egybe; az ajándék értéke a gyémántcsattal, a fülbevalókkal és a gyémántos diadémmal együtt legalább harmincezer aranyra rúgott.

- Teremtő Isten! Atyám! - hüledezett Andrée.

- Na mi az?

- Ez túl szép... a király tévedett. Én szégyellném ezt hordani... Egyébként sem lenne megfelelő ruhám ezekhez a pazar gyémántokhoz.

- Talán menjen panaszra! - tanácsolta gúnyosan Taverney.

- Nem értett meg, uram... Én csak azt sajnálom, hogy nem hordhatom ezeket az ékszereket, mert túlságosan szépek.

- A király, aki az ékszert adta, van akkora úr, hogy ruhát is adjon hozzá a kisasszonynak.

- De, uram... a királynak ezt a jóságát...

- Úgy gondolja, nem érdemeltem ki hűségemmel? - kérdezte Taverney.

- Ó, bocsásson meg, uram, igaza van - mondta Andrée nem valami nagy meggyőződéssel, és lehajtotta fejét.

Tűnődött pár percig, majd becsukta az ékszeres dobozt.

- Ezeket a gyémántokat nem fogom hordani - jelentette ki.

- Miért nem? - kérdezte Taverney nyugtalanul.

- Azért nem, mert atyámnak és fivéremnek még a legszükségesebb holmija sincsen meg, ez a hivalkodó ékszer pedig csak sértené a szememet, valahányszor eszembe jut az ínségük.

Taverney mosolyogva szorította meg a lánya kezét.

- Verje ki ezt a gondolatot a fejéből, leányom! Értem többet tett a király, mint magáért. Kegyeibe fogadott bennünket, drága gyermekem. És sem tisztelettudó alattvalóhoz, sem hálás nőhöz nem illik őfelsége színe előtt megjelennie úgy, hogy nem viseli ezeket az ékszereket, amelyeket tőle kapott ajándékba.

- Engedelmeskedni fogok, uram.

- Jól van; de örömest kell engedelmeskednie... Úgy látom, nem nagyon tetszik ez az ékszer?

- Nem értek én a gyémántokhoz, uram.

- Tudja meg hát, hogy csak maga a gyöngysor ötvenezer frankot ér.

Andrée összekulcsolta a kezét.

- Uram - mondta -, furcsa dolog, hogy a király ilyen ajándékot ad nekem; gondolja csak meg!

- Nem értem önt, kisasszony - mondta Taverney fagyosan.

- Higgye el, uram, hogy mindenki nagy szemet meresztene, ha feltenném ezeket a drágaköveket.

- Miért? - kérdezte Taverney ugyanolyan hangon, s olyan parancsoló és hideg tekintettel, hogy a lánya kénytelen volt lesütni a szemét.

- Aggályaim vannak.

- Ismerje el, kisasszony, fölöttébb különös, hogy önnek aggályai vannak, holott nekem nincsenek aggályaim... Elismerésem az ártatlan hajadonoké, akik ismerik a gonoszt, és akárhová rejtőzzék is, felfedezik, ahol mások meg sem látják! Elismerésem azé az együgyű és szűzi leánykáé, aki rápirít egy magamfajta vén hadastyánra is!

Andrée két szép gyöngyházfényű keze közé rejtette zavarát.

- Ó, bátyám - suttogta egészen halkan -, miért jársz olyan messze tőlem?

Vajon Taverney meghallotta? Vajon kitalálta azzal a csodálatos érzékenységgel, amelyet ismerünk már? Nem tudnánk megmondani; de nyomban hangot váltott, s megfogta Andrée kezét, így szólt:

- Ejnye, leányom, hát atyja nem olyan egy kicsit, mintha a barátja volna?

Szelíd mosoly derült fel Andrée gondfelhőzte arcán.

- Hát én nem azért vagyok itt, hogy szeressem, hogy támogassam? Hát maga nem büszke rá, hogy segítheti bátyja szerencséjét s az enyémet is?

- De igen - mondta Andrée.

A báró gyöngéd és forró tekintettel nézett a lányára.

- Maga lesz, ahogy de Richelieu úr mondta az imént, Taverney királyné... A király felfigyelt magára... A trónörökösné szintén - fűzte hozzá gyorsan -; a fenséges személyek meghitt közelségében építgetheti majd jövőnket, örömet szerezve nekik is... Barátnéja a trónörökösnének, barátnéja a... királynak, kell ennél nagyobb dicsőség?... Maga rendkívül tehetséges és páratlanul szép; lelke tiszta, kapzsiság és becsvágy nélkül való... Ó, gyermekem, micsoda szerep várna magára! Emlékszik arra a leánykára, aki bearanyozta VI. Károly utolsó napjait?... Áldott volt a neve Franciaországban... Emlékszik Agnès Sorelre, aki helyreütötte a francia korona becsületét? Minden jó francia őrzi az emlékét... Andrée, maga lesz dicső uralkodónk öregségének támasza... Úgy fogja becézgetni magát, mint az édes leányát, és maga lesz Franciaország királynéja, a szépség, a bátorság és a hűség jogán...

Andrée tágra nyitotta csodálkozó szemét. A báró, időt sem hagyva neki a gondolkodásra, így folytatta:

- Maga egy pillantásával elsöpri majd ezeket az alávaló nőket, akik meggyalázzák a trónt; a maga puszta jelenléte megnemesíti majd az udvart. A birodalom nemessége magának köszönheti majd a tiszta erkölcs, a jó modor, a lovagi szokások visszatértét. Leányom, magából lehet, magából kell, hogy legyen hazánk újjáteremtő csillaga s a mi nevünk dicsőséges koronája!

- De mit kell tennem ezért? - kérdezte kábultan Andrée.

- Andrée - folytatta Taverney -, gyakran mondtam magának, hogy ezen a földön csak úgy terjeszthetjük el az erényt, ha megszerettetjük az emberekkel. A fanyalgó, szomorú, prédikátori erény még azokat is elijeszti, akik a legforróbban vágyakoznak rá. Fegyverezze fel önnön erényeit a kacérság, sőt a bűn ingerével! Nem nehéz az egy olyan szellemes és okos lánynak, amilyen maga. Legyen olyan szép, hogy az udvar csak magáról beszéljen; bűvölje el úgy a királyt, hogy ne tudjon szabadulni magától; legyen olyan zárkózott, olyan tartózkodó mindenkivel szemben, kivéve őfelségét, hogy magának tulajdonítsanak minden hatalmat, amit bizonyára hamar megszerez majd.

- Ezt az utolsó tanácsot nem egészen értem - mondta Andrée.

- Hadd kormányozzam én magát; tegye, amit mondok, még ha nem érti is, ez csak megkönnyíti a dolgát egy olyan okos és nagylelkű teremtésnek, amilyen maga. S ha már itt tartunk, leányom: hadd töltsem meg a bugyellárisát. Tessék, itt van száz arany, szerelje fel a ruhatárát méltó módon ahhoz a ranghoz, amely immár megilleti magát, hogy a király így elhalmoz bennünket jóságával.

Taverney odaadta a száz aranyat a leányának, kezet csókolt neki, és távozott.

Sietve vágott át azon a fasoron, amelyen jött, s így nem vette észre, hogy az Amorettek ligetének végében Nicole elmerülten társalog egy úrral, aki a fülébe suttog.

NEGYEDIK KÖTET

CXVII

Mi kellett Althotasnak,
hogy életelixírjét tökéletesítse?

A fenti beszélgetés után egy nappal, délután négy óra tájt, Szent Kolozs utcai szobájában Balsamo egy levelet olvasott, amelyet Fritz adott át neki. Aláírás nem volt a levélen: Balsamo ide-oda forgatta.

- Ismerem ezt az írást - mondta -: szálkás, szabálytalan, reszketeg betűk, számtalan helyesírási hiba.

Újra elolvasta a levelet:

> *Gróf úr!*
>
> *Valaki, aki a tanácsát kérte nem sokkal a legutóbbi kormány bukása előtt, és aki már sokkal régebben is kérte a tanácsát, ma ismét jelentkezni fog önnél, tanácsért. Hajlandó volna szűkre szabott idejéből egy félórát szentelni az illetőnek délután négy és öt óra között?*

Amikor már másodszor vagy harmadszor is elolvasta a levelet, Balsamo ismét gondolkodóba esett.

„Ilyen csekélységgel nem érdemes Lorenzához fordulni; hátha megfejtem magam is? Szálkás írás: arisztokratikus jelleg; szabálytalan és reszketeg betűk: öreg emberre vall; hemzseg a helyesírási hibáktól: udvaronc írta... Ej, de buta vagyok! Richelieu herceg úrtól jött! Rendben van, hercegem, kap egy félórát tőlem; akár egy órát is vagy egy egész napot. Vegye el minden időmet, és rendelkezzék vele, akár a sajátjával. Hiszen ön, ha nem is tud róla, titkos ügynököm, házi szellemem: hiszen mi egy célért dolgozunk; hiszen mi egyesített erővel döngetjük a monarchia falait: ön azáltal, hogy megtestesíti a monarchia szellemét, én azzal, hogy ellene szegülök! Jöjjön csak, hercegem, jöjjön csak!”

És Balsamo elővette az óráját, hogy lássa, mennyi ideje van még a herceg érkezéséig.

E pillanatban megszólalt egy csengő a mennyezet párkányán.

- Hát ez meg mi? - rezzent meg Balsamo. - Lorenza hív, Lorenza! Látni akar. Csak nem esett valami baja? Vagy talán megint rájött a bolondja, aminek gyakran voltam már tanúja, sőt, olykor áldozata is? Tegnap olyan eltűnődő, olyan megadó, olyan csendes volt; tegnap olyan volt, amilyennek én szeretem. Szegény gyermek! Na, menjünk!

Összehúzta hímzett ingét, háziköntöse alá simította csipkezsabóját, a tükörbe pillantva meggyőződött róla, hogy a haja nem nagyon kócos, majd kiment a lépcsőházba, miután egy csengőjellel válaszolt Lorenza hívására.

De szokása szerint megállt a Lorenzáéval szomszédos szobában, karját keresztbe fonva arrafelé fordult, amerre a fiatal nőt sejtette, és ellenkezést nem ismerő akaraterejével ráparancsolt, hogy aludjon.

Ezután, mintha nem bízna eléggé önmagában, vagy mintha szükségét érezné a kettőzött óvatosságnak, a faburkolat egy majdnem láthatatlan hasadékán át belesett a szobába.

Lorenza egy kereveten aludt, bizonyára parancsolója akaratának engedelmeskedve támolygott oda, hogy oltalmat keressen. Művész sem találhatott volna ki költőibb pózt számára.

Elgyötörten és zihálva feküdt ott a Balsamótól ráküldött sebes áramok nyomasztó súlya alatt, olyan volt, mint egy Van Loo festette szép Ariadné: melle domború, felsőteste csupa hullámzás és remegés, elhanyatló feje kétségbeesett és kimerült.

Balsamo a szokott bejáratán át lépett be a szobába, és megállt Lorenza mellett, hogy gyönyörködjék benne, de mindjárt fel is ébresztette, mivel így nagyon veszedelmes volt számára.

A fiatal nő felpillantott, és láng csapott ki a szeméből; azután, mintha el akarná rendezni kóválygó gondolatait, két tenyerével lesimította haját, megtörölte szerelemvágytól nedves ajkát, és emlékezete mélyén kutatva összeszedte szétszórt emlékképeit.

Balsamo szorongva nézte. Régen megszokta már, hogy Lorenza szerelmes gyöngédsége gyakran vad gyűlölködésbe csap át. Ámde ez a mostani tűnődése, amihez nem volt hozzászokva Balsamo, ez a hidegség, amellyel Lorenza fogadta, ahelyett, hogy szokott gyűlöletét árasztotta volna rá, most komolyabb dolgokat sejtetett, mint amilyeneket eddig tapasztalt nála.

Lorenza felült, megrázta a fejét, s bársonyos tekintetét Balsamóra függesztve, így szólt:

- Arra kérem, hogy üljön ide mellém.

Balsamo megborzongott erre a szokatlanul szelíd hangra.

- Üljek melléd? - kérdezte. - Magad is tudod, Lorenzám, hogy csak egy vágyam van: a lábad előtt heverni egy életen át.

- Uram - mondta rá Lorenza ugyanolyan hangon -, kérem, hogy üljön le, noha nem hosszú a mondanivalóm; de mégis úgy érzem, könnyebben elmondom, ha leül.

- Ma és mindenkor úgy teszek, ahogy te kívánod, Lorenzám, szerelmem - válaszolta Balsamo.

Letelepedett egy karosszékbe Lorenza mellé, aki a kereveten ült.

- Uram - mondta, Balsamóra emelve angyali tekintetét -, azért hívtam, hogy egy nagy szívességet kérjek öntől.

- Ó, Lorenzám - kiáltotta Balsamo mindjobban elbűvölve -, kérj, amit akarsz, kérj akármit!

- Csak egy dolgot kérek; de előre megmondom, hogy azt az egy dolgot nagyon erősen akarom.

- Mondja csak, Lorenza, mondja, még ha a vagyonomba kerül is, még ha az életem felét kell is odaadnom.

- Nem kerül az önnek semmibe, uram, legföljebb egy percébe - mondta a fiatal nő.

Balsamo, akit valósággal elbűvölt a beszélgetésnek ez a nyugodt hangneme, élénk képzeletével már kiszínezte magának Lorenza várható óhajait, kivált azokat, amiket ő teljesíthet is majd.

„Nyilván azt kéri - gondolta magában -, hogy adjak mellé egy szolgálólányt vagy valakit társul. Nem bánom! Bár nagy áldozat ez, mert veszélybe sodorhatja titkomat és barátaimat, mégis meghozom ezt az áldozatot érte, mivel olyan boldogtalan a rabságban ez a szegény gyermek!”

- Mondja hamar, Lorenzám - biztatta fennhangon, szerelmes mosollyal.

- Uram - mondta Lorenza -, tudja, hogy senyveszt a szomorúság és az unalom.

Balsamo csak rábólintott, sóhajtva, együttérzése jeléül.

- Ifjúságom elfogy - folytatta Lorenza -; napjaim sírással, éjszakáim rettegéssel telnek. Elsorvaszt a magány és a félelem.

- Ezt az életet maga választotta, Lorenza - mondta Balsamo -, s nem én tehetek róla, ha e keservek helyett nem olyan élet jutott osztályrészéül, hogy egy királynő is megirigyelje érte.

- Jól van. De most látja, hogy én jöttem vissza önhöz.

- Köszönöm, Lorenza.

- Ön jó keresztény, ahogy mondta is egypárszor, ámbár...

- Ámbár elkárhozott léleknek gondolt, ugye, ezt akarta mondani? Csak befejeztem, amit elkezdett, Lorenza.

- Csak azon akadjon fenn, uram, amit mondok, és ne tételezzen fel előre semmit, nagyon kérem.

- Akkor hát folytassa.

- Ne hagyja, hogy düh és kétségek közt hánykolódjam, inkább adja meg... mivel úgysem veszi hasznomat így...

Megállt, hogy Balsamóra nézzen; de az már visszanyerte önuralmát, s Lorenza csak hideg tekintetet és felvont szemöldököt látott.

Látva Balsamónak szinte fenyegető pillantását, gyorsabban folytatta:

- Adja meg, ha nem is a szabadságot, mivel tudom, hogy Isten akaratából vagy inkább az önéből, amelyet mindenhatónak érzek, életem fogytáig rabságra vagyok ítélve; adja meg a lehetőséget, hogy emberi arcokat lássak, hogy más hangot is halljak az önén kívül; adja meg végre az engedélyt, hogy kimehessek innét, hogy járhassak, hogy létezhessem.

- Előre tudtam, mit fog kívánni, Lorenza - mondta Balsamo, megfogva a kezét -, és mint tudja, régóta én is csak ezt kívánom.

- Akkor hát! - kiáltotta Lorenza.

- Csakhogy - folytatta Balsamo -, saját maga figyelmeztetett; bolond fejjel, mert hiszen minden szerelmes bolond, felfedtem maga előtt tudományos és politikai titkaim egy részét. Megtudta, hogy Althotas megtalálta a bölcsek kövét, és kutatja az életelixírt: ennyit a tudományról. Megtudta, hogy én és a barátaim szövetkeztünk a világ összes monarchiáinak megdöntésére: ennyit a politikáról. Ha kiderül az egyik, megégetnek szemfényvesztésért, ha kiderül a másik, kerékbe törnek felségárulásért. Márpedig maga megfenyegetett, Lorenza; azt mondta, minden erejével azon lesz, hogy visszaszerezze szabadságát, és visszanyert szabadságával legelőbb is de Sartines úrhoz megy el, hogy beáruljon nála. Nem ezt mondta?

- Hát csodálja? Olykor elkeseredem, és olyankor... na igen... olyankor nem tudom, mit beszélek.

- Most nyugodt? Lehet most okosan beszélni magával, Lorenza?

- Remélem.

- Ha visszaadom a szabadságát, ahogyan kéri, odaadó és hűséges asszonyt, állhatatos és szelíd lelket kapok-e érte cserébe? Tudja, Lorenza, hogy ez a leghőbb vágyam.

A fiatal nő elhallgatott.

- Szeretni fog-e valaha is? - kérdezte sóhajtva Balsamo.

- Én csak olyasmit ígérhetek, amit meg is tartok - mondta Lorenza -; sem a szerelem nem tőlünk függ, sem a gyűlölet. Remélem, jóságáért Isten megengedi, hogy elmúljék a gyűlölet, és szerelem támadjon helyébe.

- Ígéretnek ez kevés, Lorenza, így nem bízhatom meg magában. Nekem feltétlen és szent esküvés kell, amelyet megszegni szentségtörés, amely köti magát itt a földön és a túlvilágon, amely itt halálra, amott kárhozatra szól.

Lorenza elhallgatott.

- Hajlandó letenni az esküt?

Lorenza tenyerébe hajtotta fejét, és keble ellentétes érzésektől hullámzott.

- Tegye le az esküt, Lorenza, úgy, ahogy én diktálom, azzal az ünnepélyességgel, amellyel körülveszem, és máris szabad.

- Mire esküdjem, uram?

- Esküdjék meg, hogy soha, semmi szín alatt nem árul el semmit abból, amit ellesett Althotas tudományából.

- Jól van, erre megesküszöm.

- Esküdjék meg, hogy soha egy szót sem szól arról, amit politikai gyűléseinken hallott.

- Erre is megesküszöm.

- Azzal az esküvel és abban a formában, amelyet én írok elő?

- Igen. Ennyi az egész?

- Nem. Esküdjék meg - és ez a leglényegesebb, Lorenza, mivel a másik kettőhöz csupán az életem fűződik, de amit most mondok, ahhoz a boldogságom -, esküdjék meg, hogy sosem válik el tőlem, Lorenza. Esküdjék meg, és szabad!

A fiatal nő úgy rándult össze, mintha jeges vas hatolt volna a szívéig.

- És milyen formában kell letenni az esküt?

- Elmegyünk együtt a templomba, Lorenza; megáldozunk ugyanazzal az ostyával. A töretlen ostyára kell megesküdnie, hogy soha semmit nem árul el Althotasról, soha semmit nem árul el a társaimról. Meg kell esküdnie, hogy nem válik el tőlem. Akkor kettétörjük az ostyát, ki-ki megkapja a felét, és úgy esküszünk az Úr szent nevére; maga, hogy nem árul el soha, én, hogy örökre boldoggá teszem.

- Nem - mondta Lorenza -; az ilyen eskü szentségtörés.

- Az eskü nem szentségtörés, Lorenza - mondta szomorúan Balsamo -; csak akkor lehet az, ha azzal a szándékkal esküszik valaki, hogy úgysem tartja meg.

- Ezt az esküt nem teszem le - mondta Lorenza. - Nagyon félnék, hogy elveszítem a lelkemet.

- Nem akkor veszti el a lelkét, még egyszer mondom, ha leteszi, hanem csak akkor, ha megszegi az esküt - vetette ellene Balsamo.

- Nem teszem le.

- Akkor pedig legyen türelemmel, Lorenza - mondta Balsamo harag nélkül, mélyen elszomorodva.

Lorenza homloka úgy sötétedett el, mint a virágos rét, ha felhő húz el fölötte, elfödve a napot.

- Tehát elutasít? - kérdezte Lorenza.

- Nem, Lorenza, épp ellenkezőleg, maga engem.

Egy ideges rándulás mutatta csak, hogy a fiatal nő milyen erővel fojtotta vissza türelmetlenségét, míg Balsamo e néhány szót kimondta.

- Hallgasson ide, Lorenza - mondta Balsamo -, megmondom, mit tehetek magáért, és higgye el, ez is sok.

- Mondja csak - válaszolta a fiatal nő keserű mosollyal. - Hadd lássam, meddig terjed a nagylelkűsége, amelyre olyan büszke.

- Isten, a véletlen vagy a végzet, nevezze, ahogy akarja, Lorenza, egymáshoz kötött bennünket, oldhatatlan kötéssel; ne is próbáljuk hát megbontani ebben az életben, mivel egyedül a halál bonthatja meg.

- Jól van, ezt már tudom - mondta ingerülten Lorenza.

- Nos, Lorenza, bármibe kerül is, és bármekkora kockázatot vállalok is ezzel, egy héten belül kap egy társat.

- Hol? - kérdezte Lorenza.

- Itt.

- Itt! - tört ki Lorenza. - Ezek mögött a rácsok mögött, ezek mögött a könyörtelen ajtók mögött, ezek mögött az érckapuk mögött? Fogolytársat? Ó, ezt nem gondolhatja komolyan, uram, hiszen én nem ezt kértem!

- Márpedig ennél többet nem adhatok, Lorenza.

Lorenza még ingerültebb mozdulatot tett.

- Barátném, barátném! - csitítgatta Balsamo. - Gondolja meg, kettesben könnyebben viselik e kényszerű rabság súlyát.

- Téved, uram; ez ideig csak a saját bajomtól szenvedtem, a másétól nem. Még hátra volt ez a megpróbáltatás, és megértem, hogy ezt tartogatta számomra. Tehát ide zár mellém még egy áldozatot, egy magamfajtát, hadd lássam, hogy senyved, sápad, hal bele a fájdalomba, akárcsak én magam; hadd halljam, mint veri öklével a falat, ahogy magam vertem ezt a gyűlöletes ajtót, amelytől naponta ezerszer megkérdem, hová vezet, amikor ön kimegy rajta; és amikor majd az az áldozat, a rabtársam, akárcsak én, tövig koptatta a körmét a fán és a márványon, amikor, akárcsak én, elsírta a két szeme minden könnyét, amikor meghalt, ahogy meghaltam én, akkor ön, uram, egy holttest helyett kettőre pazarolhatja pokoli jóságát, és elmondhatja majd: „Jól szórakoznak szegény gyermekek; jól megvannak együtt, milyen boldogok!” Hát ezt nem, nem, ezerszer nem!

Toporzékolt.

Balsamo próbálta megint lecsillapítani.

- Ejnye, Lorenza, csillapodjék már, nyugodjék már meg, gondolkozzék józanul, nagyon kérem!

- Még ő nyugtat! Még ő int józanságra! A hóhér csitítgatja áldozatát, akit kínpadra von, nyugtatgatja az ártatlant, akit halálra kínoz!

- Hát hogyne csitítanám, hát hogyne nyugtatnám! Hiszen a dührohamok semmit sem változtatnak sorsunkon, Lorenza, csak fájdalmasabbá teszik. Fogadja el, amit ajánlok, Lorenza: adok maga mellé egy társat, aki szeretni fogja a rabságot, mivel ez a rabság megszerzi neki a maga barátságát. Nem szomorú és könnyáztatta arcot fog látni, amitől fél, hanem épp ellenkezőleg, mosolyt és vidámságot, mely elsimítja a redőket a homlokán. Fogadja el, amit ajánlok, kedves Lorenzám! Ennél többet nem ajánlhatok fel, esküszöm.

- Tehát mellém ad egy fizetett személyt, akinek jó előre megmondja, hogy egy bolondot talál odafönt, egy beteg és halálra ítélt szerencsétlen asszonyt; majd kitalál hozzá valami betegséget. „Zárassa magát össze a bolonddal, teljesítse minden szeszélyét, s mihelyt a bolond elpatkol, megfizetem a fáradságát."

- Ó, Lorenza, Lorenza! - suttogta Balsamo.

- De nem igaz, nem is így van, tévedek, csak képzelődöm, ugye? - gúnyolódott Lorenza. - Végtére is, mit akar? Olyan tudatlan vagyok; nem ismerem az embereket, nem ismerem az emberi szívet. Jó, jó, tudom, ezt fogja mondani annak a nőnek: „Vigyázzon, az veszélyes bolond; számoljon be nekem minden tettéről, minden gondolatáról, figyelje, ha ébren van, figyelje, ha alszik!" És annyi aranyat ad neki, amennyit csak kér; nem kerül önnek semmibe az arany, hiszen maga gyártja.

- Rossz nyomon jár, Lorenza; az ég szerelmére kérem, Lorenza, nézzen a szívembe! Azzal, hogy társat adok maga mellé, barátném, olyan komoly érdekeket kockáztatok, hogy beleremegne, ha nem gyűlölne annyira... Azzal, hogy maga mellé adok valakit, kockára teszem, mint már mondtam magának, a biztonságomat, a szabadságomat, az életemet: és mindezt csakis azért, hogy magát megszabadítsam néhány kellemetlenségtől.

- Kellemetlenségtől! - kacagott fel Lorenza azzal a vad, eszelős nevetéssel, amely mindig megrémítette Balsamót. - Ezt hívja kellemetlenségnek!

- Nem bánom: a szenvedéstől; igen, igazad van, Lorenza, súlyos szenvedés ez. Jól van, Lorenza, de még egyszer kérlek, légy türelemmel, és felvirrad majd a nap, amelyen véget ér szenvedésed; felvirrad majd szabadságod napja, felvirrad majd boldogságod napja.

- Hajlandó megengedni, hogy kolostorba vonuljak? - kérdezte a fiatal nő. - Le akarom tenni a fogadalmat.

- Kolostorba!

- Imádkozni fogok, imádkozni először is önért, azután magamért. Be leszek zárva, az igaz, de lesz egy kertem, lesz levegőm, helyem, temetőm, ahol sétálgathatok a sírok között, s előre kiválaszthatom a sírom helyét. Lesznek társaim, akik önnön bajuktól szenvednek majd, s nem az enyémtől. Hadd vonuljak kolostorba, s akkor megesküszöm mindenre, amire csak akarja. Kolostorba, Balsamo, kolostorba, összetett kézzel esedezem!

- Lorenza, Lorenza, mi nem hagyhatjuk el egymást. Össze vagyunk kötve, összekötve, hallja? összekötve egy földi életre. Semmit ne kérjen tőlem, ami kívül esik e ház falain!

Balsamo olyan határozott hangon mondta ezt, de egyszersmind annyira igyekezett fékezni zsarnoki akaratát, hogy Lorenza nem ellenkezett tovább.

- Tehát nem akarja? - kérdezte csüggedten.

- Nem tehetem.

- Ez az utolsó szava?

- A legutolsó, Lorenza.

- Akkor hadd kérjek valami egyebet - mondta Lorenza mosolyogva.

- Ó, drága Lorenzám, mosolyogjon még, mosolyogjon így, és én mindent megteszek, amit csak kíván tőlem.

- Ó, hogyne, mindent megtesz, amit csak kívánok, feltéve, ha én mindenben a kedvére cselekszem, ugye? Jó, nem bánom. Olyan méltányos leszek, amennyire csak tudok.

- Mondjad, Lorenza, mondjad!

- Az előbb ezt mondta nekem: „Egyszer majd, Lorenza, véget ér a szenvedésed, szabad leszel; egyszer majd boldog leszel."

- Ó, igen, ezt mondtam, és esküszöm az égre, hogy ugyanolyan türelmetlenül várom ezt a napot, mint te.

- Nos, Balsamo, az a nap felvirradhat most mindjárt - mondta a fiatal nő olyan kedveskedő kifejezéssel, amilyent a férfi csak alvás közben látott az arcán. - Fáradt vagyok, tudja, nagyon, nagyon fáradt; megértheti, hiszen fiatal koromra olyan sokat szenvedtem már! Nos, barátom - mert hiszen barátomnak mondta magát -, hallgasson rám: ajándékozzon meg most rögtön azzal a boldog nappal!

- Hallgatom - mondta Balsamo leírhatatlan zavarban.

- Azzal a kéréssel fejezem be a mondókámat, amelyikkel kezdenem kellett volna, Acharat.

A fiatal nő megborzongott.

- Mondja csak, barátném!

- Gyakran láttam, amikor azokkal a szerencsétlen állatokkal kísérletezett, és azt mondta, hogy e kísérletek az emberért vannak, gyakran láttam, hogy vagy egy csepp méreggel, vagy egy felmetszett érrel kezében tartja a halál kulcsát, és hogy ez a halál szelíd, és hogy ez a halál gyors, akár a villámcsapás, és hogy azok a szerencsétlen és ártatlan jószágok, amelyeket ugyanúgy boldogtalan rabságra ítéltek, mint engem, egyszeriben szabaddá váltak a halál révén, s ez volt az első jótétemény, amelyben részesültek, amióta a világon vannak. Nos...

Elsápadva abbahagyta.

- Nos, Lorenza? - biztatta Balsamo.

- Nos, amit megtesz néha a tudományért ezeknek a szerencsétlen állatoknak, tegye meg ugyanazt nekem is, emberségből; tegye meg egy barátjának, aki egész lelkével áldani fogja érte, egy barátjának, aki végtelen hálával fogja megcsókolni a kezét, ha megadja neki, amit kér. Tegye meg, Balsamo, tegye meg érettem, térden állva kérem, és megígérem, hogy végső sóhajomban több lesz a szerelem és az öröm, mint amennyit valaha is fakasztott belőlem földi életemben! Tegye meg értem, s szívbéli és sugárzó mosolyt kap érte, midőn elhagyom e siralomvölgyet. Szülőanyja lelkére, a mi Urunk vérére, mindarra, ami drága és magasztos és szent az élők és a holtak világában, mindarra kérem, Balsamo, öljön meg, öljön meg engem!

- Lorenza! - kiáltotta Balsamo, átölelve a fiatal nőt, aki az utolsó szavaknál felkelt a helyéről. - Lorenza, te félrebeszélsz; hogy én megöljelek, téged, a szerelmemet, téged, az életemet!

Lorenza kitépte magát Balsamo karjából, és térdre borult.

- Addig nem mozdulok innét - mondta -, amíg nem teljesíted a kérésemet. Ölj meg, megrendülés, fájdalom, a halál kínja nélkül; ha úgy szeretsz, ahogy mondod, tedd meg nekem, hogy elaltatsz, ahogy gyakran elaltattál; csak az ébredéstől kímélj meg, mert az maga a reménytelenség.

- Lorenza, barátném - mondta Balsamo -, az égre! Nem látja, hogy összetöri a szívemet? Hát ilyen nagyon boldogtalan? Emberelje meg magát, Lorenza, ne essék kétségbe ennyire! Hát ennyire gyűlöl?

- Gyűlölöm a rabságot, a kényszert, a magányt; s mivel ön tesz rabbá, szerencsétlenné és magányossá, hát igen, gyűlölöm érte.

- De én nagyon szeretem, és nem akarom, hogy meghaljon. Nem is fog maga meghalni, Lorenza; megpróbálkozom életem legnehezebb gyógyításával, Lorenzám; meg fogom szerettetni magával az életet.

- Ne, ne, az lehetetlen; már megszerettette velem a halált.

- Lorenza, könyörgök, Lorenzám, ígérem neked, hogy hamarosan...

- A halált vagy az életet! - kiáltotta a fiatal nő, mind nagyobb haragra gerjedve. - Ma van a legutolsó nap, hajlandó megadni nekem a halált, vagyis a nyugalmat?

- Az életet, Lorenzám, az életet.

- Tehát a szabadságot?

Balsamo hallgatott.

- Akkor pedig a halált, a csendes halált, méreggel, tűszúrással, a halált, míg alszom: a nyugalmat, a nyugalmat, a nyugalmat!

- Az életet és a béketűrést, Lorenza.

Lorenza vérfagyasztó kacajra fakadt, előreugrott, s a kebléből kivont keskeny pengéjű, éles kés megvillant a kezében.

Balsamo felüvöltött, de már elkésett: mire odaugrott és megragadta a kezét, a penge már megtette útját, és átverte Lorenza mellét. Balsamót elkápráztatta a villanás, szemét elhomályosította a vér látványa.

Iszonyatosat ordított, derékon kapta Lorenzát, s ugrás közben iparkodva megragadni a másodszor is lesújtani készülő kést, megmarkolta a pengét.

Lorenza nagy erőfeszítéssel visszahúzta a kést, és az éles penge Balsamo ujjai között csúszott végig.

A vér kiszökkent megcsonkított kezéből.

Ekkor Balsamo, abbahagyva a harcot, a fiatal nő felé tartotta véres kezét, és ellenkezést nem tűrő hangon rárivallt:

- Aludjon el, Lorenza, aludjon el, akarom!

Ámde most akkora volt az izgalom, hogy az engedelmesség késlekedett, nem úgy, mint máskor.

- Nem, nem - motyogta Lorenza támolyogva és a kezét emelgetve, hogy megismételje a döfést. - Nem, nem alszom el!

- Aludjon el, ha mondom - rivallt rá még egyszer Balsamo, s egy lépést tett felé -, aludjon el, parancsolom!

Ezúttal akkora volt akaratának ereje, hogy legyűrt minden ellenállást: Lorenza felsóhajtott, elejtette a kést, megtántorodott, és a párnákra hanyatlott.

A szeme még nyitva volt, de baljós fénye lassan kihunyt, aztán lecsukódtak a szempillái. A megfeszült nyak elernyedt; feje a vállára hanyatlott, mint a sebzett madáré, testén ideges rángás futott végig. Elaludt.

Balsamo csak ekkor tudta levetkőztetni, hogy megvizsgálja a sebét, amely nem látszott mélynek. De még ömlött belőle a vér.

Balsamo megnyomta az oroszlán szemét, a rugó működésbe lépett, a vaslemez elfordult; kikapcsolva az ellensúlyt, lebocsátotta Althotas süllyesztőjét, ráállt a süllyesztő lapjára, és fölment az aggastyán dolgozószobájába.

- Nini, te vagy az, Acharat? - kérdezte az, a karosszékében ülve, mint mindig. - Tudod, hogy egy hét múlva százesztendős leszek? Tudod, hogy addigra meg kell kapnom egy gyermek vagy egy szűz lány vérét?

Balsamo azonban ügyet sem vetett rá, odafutott a szekrényhez, amelyben a csodabalzsamokat tartották, kivett egy üvegcsét, amelynek a hatását számtalanszor kipróbálta már; azután megint ráállt a süllyesztőre, és leereszkedett.

Althotas odagördítette a székét a süllyesztő nyílásáig, hogy a ruhájánál fogva visszatartsa Balsamót.

- Hallod-e, te szerencsétlen! - mondta neki. - Hallod-e, ha egy héten belül nem kapom meg egy gyermek vagy egy szűz lány vérét, akkor végem van!

Balsamo visszanézett rá; a vénember szeme szinte lángolt abban a megkövült arcban; mintha csak a szeme élt volna.

- Jó, jó - mondta Balsamo -; jó, jó, nyugodj meg, megkapod, amit kérsz.

Azután kikapcsolva a rugót, felküldte a süllyesztőt, amelynek a lapja díszítés gyanánt illeszkedett a mennyezetbe.

Majd futott vissza Lorenza szobájába, de alighogy belépett, máris felharsant Fritz csengője.

- Richelieu úr - dörmögte Balsamo -; nem baj, ha herceg, ha országnagy, akkor is várni fog!

CXVIII

Richelieu úr két csepp orvossága

Richelieu herceg fél ötkor lépett ki a Szent Kolozs utcai házból.

Hogy mi dolga volt Balsamóval, az természetesen kiderül az itt következőkből.

Taverney úr a lányánál ebédelt: a trónörökösné egész napra elengedte Andrée-t, hogy vendégül láthassa atyját.

A csemegénél tartottak, amikor beállított Richelieu; most is jó hírrel jött: azzal örvendeztette meg barátját, hogy a király aznap reggel úgy határozott, hogy nem századot, hanem ezredet fog adni Philippe-nek.

Taverney zajosan nyilvánította örömét, Andrée bensőségesen hálálkodott Richelieu-nek.

A társalgás olyan volt, amilyennek ilyen események után lennie kellett. Richelieu folyton a királyról beszélt, Andrée folyton a bátyjáról, Taverney folyton Andrée-ról.

Andrée a beszélgetés során közölte, hogy a trónörökösné aznapra felmentette a szolgálat alól; ő királyi fensége ugyanis két rokonát fogadja, két német herceget, s hogy a bécsi udvarra emlékezve, néhány szabad órát élvezhessen, Marie-Antoinette senkit sem akart maga mellett, elküldte még belső udvarhölgyét is; de Noailles-né ettől úgy megrémült, hogy egyenest a királyhoz futott.

Taverney kijelentette, hogy rendkívüli módon örül Andrée szabadságának, mivel, úgymond, számos megbeszélnivalójuk van vagyonukról, jövőjükről. Erre a megjegyzésre Richelieu sietett kijelenteni, hogy ő már búcsúzik is, hadd beszélgessen apa és leánya még meghittebben egymással; Taverney kisasszony azonban semmi áron nem akarta elengedni. Richelieu végül is ott maradt.

A herceg moralizáló kedvében volt: szívhez szóló ékesszólással fejtegette, mekkora csapás sújtja Franciaország nemességét, amely nyögve hordja holmi szedett-vedett kegyencnők és zugkirálynék igáját, ahelyett, hogy olyanoknak tömjénezhetne, amilyenek a hajdani kegyencnők voltak, akik előkelőségben jószerivel felértek felséges szeretőikkel, s akik szépségükkel és szerelmükkel uralkodtak a fejedelmeken, s származásukkal, okosságukkal, hűséges és tiszta hazafiságukkal az alattvalókon.

Andrée meglepődve hallotta, hogy Richelieu szavai mennyire hasonlítanak azokhoz a gondolatokhoz, amelyeket de Taverney báró pár nap óta állandóan hangoztatott.

Richelieu ezek után az erényről vallott elméletét kezdte fejtegetni; olyan szellemes, olyan istentagadó és olyan franciás elmélet volt ez, hogy de Taverney kisasszony kénytelen volt bevallani, hogy de Richelieu úr elmélete szerint ő bizony egyáltalán nem erényes, mivel az igazi erény, a marsall felfogása szerint, de Châteauroux-né, de la Vallière kisasszony és de Fosseuse kisasszony sajátja.

Richelieu okfejtése és bizonyítási eljárása olyan világos volt, hogy Andrée a végén egy szót sem értett belőle.

Így beszélgettek körülbelül este hét óráig.

Hét órakor a marsall felállt: tisztelegnie kell, mondotta, Versailles-ban a királynál.

Míg körbejárt a szobában, a kalapját keresgélve, Nicole-ba ütközött, akinek mindig ott akadt dolga, ahol de Richelieu úr tartózkodott.

- Kicsikém - tette a vállára a kezét a marsall -, te most velem jössz; majd te hozod azt a virágcsokrot, amelyet de Noailles-né szedetett a kertjében d'Egmont grófné számára.

Nicole úgy pukedlizett, mint Rousseau úr vígoperáiban a parasztlányok.

A marsall búcsút vett az apától és a lányától, sokatmondó pillantást váltott Taverneyvel, fiatalos könnyedséggel hajolt meg Andrée előtt, és elment.

Az olvasó szíves engedelmével most magára hagyjuk a bárót és lányát, hadd tárgyalják meg Philippe újabb szerencséjét, és inkább a marsallt követjük nyomon, így egy füst alatt megtudjuk, hogy mi dolga volt a Szent Kolozs utcában, ahová, mint emlékszünk rá, abban a szörnyű pillanatban érkezett meg.

Egyébként, a báró erkölcsi prédikációja még elvetemültebb volt, mint barátjáé, a marsallé, és ugyancsak riasztóan csengett volna mindazoknak a fülében, akik nem olyan ártatlanul hallgatják, ahogyan Andrée, és fel is fognak valamit belőle.

Richelieu, Nicole-ra támaszkodva, lement a lépcsőn, és mihelyt kiértek a kertbe, szembeállította magával, a szemébe nézett és megkérdezte tőle:

- Ej, ej, kicsikém, hát kedvesünk van?

- Nekem, marsall úr? - méltatlankodott Nicole elvörösödve és hátrahőkölve.

- Miért, talán nem te vagy Nicole Legay? - kérdezte a marsall.

- Dehogynem, marsall úr.

- Nahát akkor! Nicole Legaynek kedvese van.

- Még mit nem!

- Pedig nekem elhiheted: egy elég jóképű fickó, aki már a Búbosbanka utcába is eljárogatott hozzá, és utánajött Versailles-ba is.

- Herceg úr, esküszöm...

- Valami altisztféle, úgy hívják, hogy... Megmondjam, kicsikém, hogy hívják Nicole Legay kedvesét?

Nicole utolsó reménye az volt, hátha a marsall nem tudja a nevét annak a boldog halandónak.

- Mondja csak, marsall úr - biztatta -, ha már úgyis benne van.

- De Beausire úrnak hívják - mondta a marsall -, és a külseje sem igen cáfol rá a nevére.[19]

Nicole tettetett szégyenlősséggel kulcsolta össze a kezét, ami azonban egy cseppet sem hatotta meg a vén marsallt.

- Úgy hírlik - folytatta Richelieu -, Trianonban találkozgatunk vele. A teremtésit neki! Egy királyi kastélyban: ez főbenjáró; az effajta huncutságokért elkergetik ám az ember lányát, kicsikém, Sartines úr pedig előszeretettel dugja be a Salpêtrière-be a királyi kastélyokból elkergetett lányokat.

Nicole megijedt.

---

[19] Beausire = szép úr.

- Méltóságos uram - mondta -, esküszöm önnek, ha de Beausire úr azt híreszteli, hogy a szeretőm, akkor aljasul hazudik; én igazán ártatlan vagyok.

- Nem kétlem - válaszolta Richelieu -; de adtál-e neki találkát vagy sem?

- Herceg úr, a találka még nem bizonyít semmit.

- Adtál neki találkát vagy sem, erre felelj!

- Méltóságos uram...

- Jól van, szóval adtál, nem kárhoztatlak érte, kedves lányom; különben is szeretem, ha a csinos lányok forgalomba hozzák a szépségüket, tehetségem szerint mindig is segítettem őket ebben; de mint barátod és pártfogód, jó szándékkal figyelmeztetlek.

- De hát meglátott valaki? - kérdezte Nicole.

- Feltehetően, mivel én is tudok róla.

- Méltóságos uram - mondta Nicole határozott hangon -, az lehetetlen, hogy engem bárki is meglátott volna.

- Nem tudom, de pletykálnak róla, és ez nem vet valami jó fényt az úrnődre; és mivel a Taverney családdal még jobb viszonyban vagyok, mint a Legay családdal, beláthatod, hogy a történtekről kötelességem röviden tájékoztatni a bárót.

- Jaj, méltóságom uram - kiáltott fel Nicole, megrémülve a beszélgetés újabb fordulatán -, ön a vesztemet akarja! Hiába vagyok én ártatlan, a puszta gyanúra is elkergetnek.

- Hát akkor el fognak kergetni, szegény leányom; valami rosszakaród ugyanis, akinek szemet szúrtak ezek a találkák, ha mégoly ártatlanok voltak is, eddigre már elárulta a dolgot de Noailles-nénak.

- De Noailles-nénak! Teremtő Isten!

- Igen; láthatod, hogy az ügy nem tűr halasztást.

Nicole kétségbeesetten csapta össze a kezét.

- Szerencsétlen helyzet, jól tudom - mondta Richelieu -; de hát mi az ördögöt csináljunk?

- Ön épp az előbb mondta pártfogómnak magát, és be is bizonyította, hogy az; ön sem tud megvédelmezni? - kérdezte Nicole olyan körmönfont hízelkedéssel, hogy egy harmincéves asszony sem csinálta volna különbül.

- Dehogynem; miért ne tudnálak?

- Hát akkor, méltóságos uram?

- Tudni tudlak, csak nem akarlak.

- Jaj, herceg úr!

- Igen, aranyos vagy, tudom; és szép beszédes szemed van; csakhogy én hovatovább megvakulok, szegény leányom, és már nem értem a szép szemek beszédét. Valamikor felajánlottam volna, hogy húzódj meg a Hannover palotában; de ma már, ugyan mi haszna lenne? Még csak nem is pletykálnának róla.

- Pedig egyszer már elvitt a Hannover palotába - mondta Nicole keserűen.

- Ó, igazán nem szép tőled, Nicole, hogy a szememre veted, amiért odavittelek, hiszen csak a te érdekedben tettem; végül is, el kell ismerned, hogy Rafté úr csodavize nélkül, amivel ilyen csinos barnát csinált belőled, soha nem kerültél volna Trianonba; de talán jobb is lett volna, mert akkor most nem is kergetnének el; de mi az ördögnek kellett neked találkozgatnod Beausire úrral, méghozzá pont az istálló kerítése előtt?

- Hát még ezt is tudja? - kérdezte Nicole, és belátta, hogy harcmodort kell változtatnia, s kényre-kedvre meg kell adnia magát a marsallnak.

- Amint látod, tudom, és tudja de Noailles-né is. Hiszen ma este is találkád van...

- Ez igaz, herceg úr, de ne legyen Nicole a nevem, ha odamegyek.

- Persze, mert figyelmeztetést kaptál; Beausire úr azonban odamegy, mivel őt senki nem figyelmeztette, és nyakon csípik. És mivel természetesen nem akarja, hogy tolvajnak nézzék, és felakasszák, vagy kémnek higgyék, és megbotozzák, inkább bevallja a dolgot, amit amúgy sem olyan nagy szégyen bevallani, és ezt fogja mondani: „Hagyjanak békén, én a kis Nicole szeretője vagyok!”

- Herceg úr, én majd üzenek neki.

- Lehetetlen, szegény leányom; kivel üzennél, ha szabad kérdeznem: talán azzal, aki beárult?

- Sajnos, ez tényleg lehetetlen - mondta Nicole színlelt kétségbeeséssel.

- Szép dolog a lelkifurdalás! - kiáltott fel Richelieu.

Nicole a tenyerébe temette az arcát, de azért ügyesen hagyott annyi rést az ujjai között, hogy Richelieu-nek egyetlen mozdulatát, egyetlen arcrezdülését se tévessze szem elől.

- Igazán aranyos vagy - mondta a herceg, akinek a figyelmét nem kerülték el ezek a kis női furfangok -; lennék csak ötven évvel fiatalabb! De nem számít, Nicole, akkor is kihúzlak a bajból, vitte volna el az ördög!

- Ó, herceg úr, ha igazán megteszi, amit mond, a hálám...

- Nem kell a hálád, Nicole. Sőt, teljesen önzetlenül segítek rajtad.

- Ez igazán nagyon szép nagyméltóságodtól, és szívből köszönöm.

- Ne köszönj még semmit. Még nem tudsz semmit. Várd meg, míg mindent megtudsz, a csuda vigyen el!

- Mindenbe beleegyezem, herceg úr, csak Andrée kisasszony el ne bocsásson.

- Ejnye, hát ilyen fontos neked, hogy Trianonban maradhass?

- Mindennél fontosabb, herceg úr.

- Márpedig, Nicole, kis szépségem, ezt a pontot töröld le a tábládról!

- De hiszen nem láttak meg, herceg úr, ugye?

- Ha láttak, ha nem, el kell menned innét.

- De hát miért?

- Mindjárt megmondom: ha de Noailles-né tudomást szerzett a dologról, akkor nincs az a hatalom, amelyik megmentsen, még a királyé sem!

- Ó, bárcsak láthatnám a királyt!

- Még csak az hiányzik, kicsikém. Másodszor: ha még nem jöttek rá a dologra, magam küldelek el.

- Ön?

- Most mindjárt.

- Ezt már aztán igazán nem értem, marsall úr.

- Pedig világosan megmondtam.

- Hát ez az a nagy támogatás?

- Ha nem kérsz belőle, van még időd; csak egy szavadba kerül, Nicole.

- Ó, dehogynem, herceg úr, dehogynem, sőt.

- Jó, megkapod.

- Éspedig?

- Hallgass ide, mit eszeltem ki.

- Hallgatom, méltóságos uram.

- Nem engedem, hogy elkergessenek, és becsukjanak, ehelyett inkább szabaddá és gazdaggá teszlek.

- Szabaddá és gazdaggá?

- Igen.

- És mit kell tennem, hogy szabad és gazdag legyek? Mondja hamar, marsall úr!

- Úgyszólván semmit.

- De mégis...

- Amit én megszabok neked.

- Nagyon nehéz lesz?

- Gyerekjáték.

- Tehát valamit el kell végeznem?

- Ej, hiszen ismered a szólást, Nicole; valamit valamiért.

- És amit tennem kell, azt a magam érdekében teszem, vagy a herceg úrnak?

A herceg ránézett Nicole-ra.

- Teringettét! - morogta. - Van esze a kis pimasznak!

- Mondja már meg, herceg úr!

- Nos, hát a magad érdekében - vágta ki elszántan a marsall.

- Úgy? Úgy? - mondta Nicole, aki felfedezte, hogy a hercegnek szüksége van rá, és már nem is félt tőle; fürge agya nyomban működésbe lépett, hogy kihámozza az igazságot abból a sok köntörfalazásból, amellyel Richelieu, szokása szerint, szinte behálózta -; és mit kell tennem a magam érdekében, herceg úr?

- Ide hallgass: Beausire úr fél nyolckor jön, ugye?

- Igen, marsall úr, az a szokott ideje.

- Most hét óra múlt tíz perccel.

- Ez is igaz.

- Ha akarom, elfogják.

- Igaz, de ön nem akarja.

- Nem; majd te mégy oda hozzá, és azt mondod neki...

- Mit mondok neki?

- Először is: szereted te azt a fiút, Nicole?

- Minthogy találkát adok neki...

- Az még nem ok; talán férjhez akarsz menni hozzá: a nők útjai kiszámíthatatlanok!

Nicole felnevetett.

- Férjhez menni, hozzá? - kérdezte. - Hahaha!

Richelieu megdöbbent; még a királyi udvarban sem találkozott sok nővel, aki ilyen elszánt lett volna.

- Rendben van, nem akarsz hozzámenni; de akkor is szereted, így még jobb.

- Jó. Mondjuk, hogy szeretem de Beausire urat, méltóságos uram; de menjünk tovább.

- A teremtésit! De sietős!

- Hát persze. Érthető, hogy tudni akarom...

- Ugyan mit?

- Hogy mit kell még tennem.

- Először is, mivel szereted, mondjuk, hogy megszöksz vele.

- Üsse kő! Ha méltóságod olyan nagyon akarja, nem bánom.

- Hohó! Megálljunk csak, kicsikém! Én nem akarok semmit.

Nicole belátta, hogy elhamarkodta a dolgot, minthogy kíméletlen ellenfeléből még nem csikarta ki sem a titkát, sem a pénzét.

Engedett hát, hogy később annál merészebben törjön előre.

- Méltóságos uram - mondta -, várom parancsait.

- Tehát: odamégy de Beausire úrhoz, és ezt mondod neki: „Elárultak bennünket; de van egy pártfogóm, aki megment bennünket, magát a Saint-Lazare-tól, engem a Salpêtrière-től. Szökjünk meg!”

Nicole ránézett Richelieu-re.

- Szökjünk meg - mondta utána.

Richelieu felfogta e ravasz és sokatmondó pillantás értelmét.

- Természetesen, az utazás költségeit én fedezem - mondta.

Nicole nem sürgette tovább; úgyis megtud mindent, hiszen megfizetik.

A marsall megérezte, hogy Nicole mire gondol, és ezért sietett elmondani mindent, amit még akart, mint ahogy siet fizetni az ember, amikor veszít, és mielőbb meg akar szabadulni az adósság nyomasztó terhétől.

- Tudod, mi jár most a fejedben, Nicole? - kérdezte.

- Sejtelmem sincs - válaszolta a lány -; de mivel ön annyi mindent tud, marsall úr, lefogadom, hogy ezt is kitalálta, ugye?

- Te most arra gondolsz, Nicole, hogy ha megszöksz, és éjszaka az úrnőd véletlenül keresni fog, mert kell neki valami, nem talál meg, lármát csap, és a végén még nyakon csípnek.

- Nem - mondta Nicole -, eszembe se jutott ilyesmi, ugyanis ha jól meggondolom a dolgot, én inkább itt maradok, marsall úr.

- És ha elfogják de Beausire urat?

- Hadd fogják el!

- És ha vallomást tesz?

- Hadd tegyen!

- Ejnye - mondta Richelieu, akit elfogott a nyugtalanság -, hiszen akkor véged van.

- Nem addig van az: Andrée kisasszony jó, szívből szeret engem, és beszél az érdekemben a királlyal; és ha de Beausire úrral elbánnak is, nekem nem esik bántódásom.

A marsall az ajkába harapott.

- Én meg azt mondom neked, hogy ostoba vagy, Nicole; hogy Andrée kisasszony nincs is olyan jóban a királlyal, én azonban most nyomban elvitetlek, ha nem teszed azt, amit én akarok; hallod, te kis vipera?

- Ohó, marsall úr! Nekem se lapos fejem, se szarvam nincs; szót fogadok, de tudom, amit tudok.

- Jó. Akkor most mindjárt elmégy és megbeszéled a szökési tervet de Beausire úrral.

- De hogyan képzeli, marsall úr, hogy szökést kíséreljek meg, amikor saját maga mondja, hogy a kisasszony fölébredhet az éjjel, kérdezhet valamit, behívhat, vagy tudom is én, mi minden történhet még, amire nem is gondoltam, de amit ön, nagy tapasztalatú ember lévén, nyilván előre kiszámított.

Richelieu ismét az ajkába harapott, de most jóval mélyebben, mint az előbb.

- Nahát, ha kiszámítottam, te kis mihaszna, akkor arra is gondoltam, hogyan lehet elhárítani.

- És hogy akarja megakadályozni, hogy a kisasszony ne hívjon be?

- Nem hagyom, hogy felébredjen.

- Ej, az lehetetlen; tízszer is felébred egy éjjel.

- Tehát ugyanaz a baja, mint nekem? - kérdezte nyugodtan Richelieu.

- Mint önnek? - ismételte meg Nicole nevetve.

- Persze, minthogy én is tízszer felébredek egy éjjel. Csakhogy én orvosolni is tudom az effajta álmatlanságot. Majd ő is ezt teszi; vagy ha ő nem teszi meg, majd megteszed helyette te.

- Ezt hogyan képzeli, méltóságos uram?

- Mit iszik az úrnőd esténkint, lefekvés előtt?

- Hogy mit iszik?

- Igen; manapság ez dívik; hát szomjúság ellen: van, aki narancslevet iszik, más citromlevet, megint más mézfűteát, van, aki...

- A kisasszony csak egy pohár tiszta vizet iszik esténkint, lefekvés előtt, olykor megcukrozza, vagy narancsvirággal illatosítja, ha rosszak az idegei.

- Csodálatos! - mondta Richelieu. - Szakasztott úgy, ahogyan én; a gyógyszerem biztosan jó lesz neki.

- És hogyan használja?

- Hát úgy, hogy néhány cseppnyit teszek egy folyadékból az italomba, és egész éjjel alszom tőle.

Nicole gondolkodóba esett, azon töprengett, hová akar kilyukadni a marsall ezzel a köntörfalazással.

- Nem mondasz semmit? - kérdezte az.

- Arra gondoltam, hogy a kisasszonynak nincsen abból a folyadékból.

- Majd én adok neked.

„Aha!" - gondolta Nicole, aki előtt végre felderengett némi fény az éjszakában.

- Két cseppet cseppentesz belőle az úrnőd poharába, két cseppet, hallod? se többet, se kevesebbet, és elalszik tőle; ennek folytán nem fog hívni, és lesz időd a szökésre.

- Ó, ha csak ennyit kell csinálnom, ez igazán nem nehéz.

- Beleteszed a két cseppet?

- Persze.

- Megígéred?

- De hiszen az én érdekem is az, úgy hiszem; utána úgyis olyan gondosan rázárom az ajtót a kisasszonyra...

- Szó sincs róla - tiltakozott élénken Richelieu. - Ezt semmiképpen ne tedd! Sőt, hagyd nyitva a szobája ajtaját!

- Ejha! - mondta Nicole, akinek hirtelen világosság gyúlt az agyában.

Most értette meg. Richelieu megérezte.

- Ennyi az egész? - kérdezte a lány.

- Mindössze ennyi. És most eriggy, mondd meg a katonádnak, hogy csomagoljon!

- Csak az a baj, méltóságos uram, hogy nem mondhatom neki, hogy hozza az erszényét is.

- Jól tudod, hogy ez az én gondom.

- Igen, emlékszem, hogy nagyméltóságod azt ígérte...

- Lássuk, Nicole, mennyi kell?

- Mihez?

- Hogy beletedd azt a két csepp vizet.

- Azt a két csepp vizet, mint mondta, méltóságos uram, a magam érdekében öntöm bele, és igazán nem volna méltányos, hogy még fizettessek is érte. De hogy nyitva hagyjam a kisasszony ajtaját, ahhoz, méltóságos uram, előre megmondom, szép summát kell fizetnie.

- Ne papolj már annyit, azt mondd meg, mennyit kérsz!

- Húszezer frankot, méltóságos uram.

Richelieu megrázkódott.

- Nicole, te nagyon messzire mégy - mondta halkan.

- Kell is, méltóságos uram, mert most már magam is kezdem azt hinni, önnel együtt, hogy üldözni fognak. De húszezer frankkal egérutat nyerhetek.

- Menj, értesítsd de Beausire urat, Nicole; utána kifizetlek.

- Méltóságos uram, de Beausire úr nagyon hitetlenkedő fajta, és nem fogja elhinni, amit mondok neki, hacsak nem adom bizonyítékát.

Richelieu egy marék bankjegyet húzott ki a zsebéből.

- Itt van előlegnek - mondta -; ebben az erszényben pedig száz darab húszfrankos arany van.

- Méltóságos uram majd kiszámítja, mennyi jár még, és a többit akkor adja ide, amikor beszéltem de Beausire úrral?

- Nem, most mindjárt elszámolunk. Te takarékos lány vagy, Nicole, neked szerencsét hoz a pénz.

Azzal Richelieu kiszámolta a megígért összeget, egy részét bankjegyekben, egy részét egész és fél aranyakban.

- Tessék, rendben van? - kérdezte.

- Azt hiszem, igen - mondta Nicole. - Most már csak a legfontosabb hiányzik, méltóságos uram.

- A folyadék?

- Az. Bizonyára van üveg nagyméltóságodnál?

- Én mindig magammal hordom az üvegcsémet.

Nicole elmosolyodott.

- Azonkívül - tette hozzá -, esténkint bezárják a kaput, és nekem nincsen kulcsom.

- Nekem azonban van, mint udvari főembernek.

- Ó, igazán?

- Tessék.

- Úgy megy ez, mint a karikacsapás - mondta Nicole -, szinte varázsütésre sikerül itt minden. És most, Isten önnel, herceg úr.

- Hogyhogy?

- Hiszen nem látom többet, mihelyt a kisasszony elaludt, elmegyek.

- Persze. Isten veled, Nicole.

Nicole a markába nevetett és eltűnt a leszálló esthomályban.

„Ezúttal még sikerült - gondolta Richelieu -, de valahogy úgy látszik, mintha a szerencse nagyon öregnek találna, és már csak fél szívvel szegődne hozzám. Megvert ez a kis semmire-kellő; de nem baj, csak visszaadhassam!”

CXIX

A szökés

Nicole lelkiismeretes lány volt; megkapta Richelieu úrtól a pénzt, sőt, előre kapta meg, és most utólag kellett megfelelnie a bizalomnak.

Futott egyenest a kapuhoz, hét óra negyvenkor érkezett oda a megbeszélt fél nyolc helyett.

De Beausire úr azonban, katonás fegyelemhez szokott ember lévén, pontosan ott volt: már tíz perce várakozott.

Körülbelül tíz perce ment el de Taverney úr is a lányától, és apja távoztával Andrée egyedül maradt. Minthogy egyedül maradt, behúzta a függönyöket.

Gilbert figyelte, vagy inkább falta Andrée-t a szemével, szokása szerint, a padlásszobájából. Csak azt lett volna nehéz megmondani, hogy szerelem vagy gyűlölet ég-e a lányra szögezett tekintetében.

A függönyt behúzták, és Gilbert nem látott ott semmit. Ennélfogva másfelé kezdett el nézelődni.

Amint elfordította a szemét, észrevette de Beausire úr tollforgóját, és ráismert az altisztre, aki fel s alá járkálva, egy dalocskát fütyörészett, hogy elűzze a várakozás unalmát.

Tíz perc múlva, azaz hét óra negyven perckor, megjelent Nicole: pár szót szólt de Beausire úrhoz, aki csak egy bólintással jelezte, hogy tökéletesen érti, azután eltűnt a kis kastélyhoz vezető mélyút irányában.

Nicole is visszasietett, amerről jött, szinte szállt, mint a madár.

- Aha - mondta Gilbert -, az altiszt úrnak meg a cselédkisasszonynak olyan mondani- vagy tennivalója van, hogy félnek a tanúktól! Jól van!

Gilbert-t nem érdekelte Nicole; de mivel a lányban természetes ellenségét látta, igyekezett minél több adatot gyűjteni erkölcstelensége bizonyítására, hogy győzelmesen visszaverhesse Nicole-t, ha rátámadna.

Gilbert nem kételkedett benne, hogy előbb-utóbb kitör a háborúság, s mint az előrelátó katona, már gyűjtögette a hadianyagot.

Nicole találkozik egy férfival, méghozzá Trianonban: ezt a fegyvert Gilbert-nek, aki ravasz ellenfél volt, okvetlenül fel kellett vennie, kivált, hogy Nicole, óvatlanul, pont a lába elé ejtette. Gilbert fültanúja is akart lenni annak, aminek szemtanúja volt, s legalább röptében elkapni néhány terhelő mondatot, hogy majd diadalmasan csapjon le velük a lányra, ha összetűzésre kerül a sor.

Fürgén leszaladt padlásszobájából, végigsietett a konyhai folyosón, és a kápolnai lépcsőn lement a kertbe; a kertben már nem volt mitől tartania, úgy ismerte minden zegét-zugát, mint róka a barlangját.

A hársak alatt surrant tova, majd a lugas mentén hamarosan elért egy facsoporthoz, amely húszlépésnyire volt attól a helytől, ahol számítása szerint meg kellett találnia Nicole-t.

Nicole tényleg ott volt.

Alighogy Gilbert meglapult a bokrok között, különös hang ütötte meg a fülét: kőre hulló aranyak csengése volt, semmi nem tudja úgy érzékeltetni ezt a fémes csendülést, mint maga a valóság.

Mint a kígyó, úgy siklott oda Gilbert az orgonabokrokkal borított, teraszosan emelkedő falig; májusban bódító illatot áraszt az orgona, és ráhullatja szirmait a sétálókra, akik elhaladnak e mélyút fala mellett, amely a nagy és a kis Trianont elválasztja egymástól.

Mire Gilbert odáig ért, a szeme hozzászokott a sötétséghez, és meglátta Nicole-t, amint a rácsos kerítés belső oldalán, biztonságos távolságban de Beausire úr kezétől, egy kőre ürítette ki a de Richelieu úrtól kapott erszény tartalmát.

Patakzott a fénylő arany, a kövér tallérok szétgurultak, de Beausire úr szeme felgyúlt, a keze reszketett, mohón nézte Nicole-t és az aranyát, és sehogy sem értette, hogyan jutott az egyik a másik birtokába.

Nicole hangja hallatszott.

- Többször ajánlotta már, hogy megszöktet, kedves Beausire úr.

- És hogy feleségül is veszem! - kiáltotta lelkesen a rendőr.

- Ó, ami ez utóbbit illeti - mondta a lány -, ráérünk később is beszélgetni róla: pillanatnyilag a szökés a fontos. Elindulhatunk két óra múlva?

- Akár tíz perc múlva is, ha akarja!

- Nem, nem, van még valami elintéznivalóm, s az eltart két órát.

- Két óra múlva vagy tíz perc múlva a rendelkezésére állok, drága barátném.

- Jól van. Fogja ezt az ötven aranyat (a lány kiszámolt ötven Lajos-aranyat, és a rácson át kiadta de Beausire úrnak, aki számolatlanul elsüllyesztette a zekéje zsebében), és másfél óra múlva legyen itt egy hintóval.

- De... - próbált ellenkezni Beausire.

- Ha nem akarja, vegyük úgy, hogy nem állapodtunk meg semmiben, és adja vissza az ötven aranyamat!

- Nem hátrálok meg, kedves Nicole, csak félek a jövőtől.

- Kit félt?

- Magát.

- Engem?

- Igen. Ha elfogyott az ötven arany, márpedig előbb-utóbb elfogy, akkor majd panaszkodni fog, siratni fogja Trianont, és...

- Ó, hogy ön milyen finom lélek, kedves Beausire úr! De ne féltsen engem, nem olyan fából vagyok én faragva, hogy siránkozzam; ne aggódjék hát; ha pedig elfogyott ez az ötven arany, majd meglátjuk.

Megcsörgette az erszényt a maradék ötvennel. Beausire szeme úgy villogott, mint a macskáé.

- Tűzbe megyek magáért, ha kell - jelentette ki.

- Nonono! Ezt senki nem kívánja, Beausire úr; tehát megállapodtunk: másfél óra múlva itt a hintó, két óra múlva indulás.

- Megállapodtunk! - kiáltotta Beausire, megragadva Nicole kezét és magához húzva, hogy megcsókolja a rácson át.

- Csendesen! - szólt rá Nicole. - Megbolondult?...

- Nem, csak szerelmes vagyok.

- Hm! - hümmögött Nicole.

- Nem hisz nekem, drágaságom?

- Dehogynem, dehogynem. Csak szerezzen jó lovakat.

- Meglesz, ne féljen!

Elváltak.

De egy másodperc múlva Beausire ijedten fordult vissza.

- Pszt, pszt! - suttogta.

- Mi az, mit akar? - kérdezte Nicole, aki már egy kicsit messzebb járt, és most tölcsért formált a tenyeréből a szája elé, hogy elhalljék a hangja, ameddig kell.

- Hát a kerítés? - kérdezte Beausire. - Csak nem akar átrepülni rajta?

- Ez hülye! - mormolta Nicole, aki alig tízlépésnyire állt most Gilbert-től.

Fennhangon ezt mondta:

- Nálam a kapu kulcsa.

Beausire ajkáról elröppent egy bámuló *ejha!*, s a rendőr most csakugyan elsietett.

Nicole lehajtott fejjel szaladt vissza úrnőjéhez.

Gilbert, hogy egyedül maradt, a következő négy kérdést tette fel magának:

„Miért szökik meg Nicole Beausire-rel, akit nem is szeret?

Miért van Nicole-nál ilyen temérdek pénz?

Miért van Nicole-nál a rácsos kapu kulcsa?

Miért megy vissza Nicole Andrée-hoz, holott mindjárt megszökhetne?”

Arra a kérdésre, hogy miért van Nicole-nál olyan temérdek pénz, Gilbert biztosan tudta a választ. De a többire nem tudta.

Éleslátásának ez a csődje úgy felcsigázta vele született kíváncsiságát, vagy - ha jobban tetszik - mesterségesen kifejlesztett gyanakvását, hogy elhatározta, akármilyen hűvös is az idő, a szabad ég alatt fog éjszakázni, a nedves fák alatt, tudni akarván, mi lesz a jelenet vége, ha már az elejét látta.

Andrée a nagy Trianon kapujáig kísérte apját. Magányosan és elgondolkodva bandukolt hazafelé, amikor hirtelen Nicole bukkant elő futva az úton, a rácsos kapu felől, ahol az imént állapodott meg de Beausire úrral a teendőkben.

Megpillantva úrnőjét, Nicole megállt, és Andrée intésére hozzászegődött, hogy felkísérje a szobájába.

Fél kilencre járhatott. A szokottnál gyorsabban és sötétebben szállt le az est, mert egy délről észak felé száguldó, nagy fekete felleg beborította az egész égboltot, úgyhogy Versailles-on túl, a nagy erdőségek fölött, ameddig csak ellátott a szem, e gyászos szemfedő lassacskán ráborult a hunyorgó csillagokra is, amelyek pár perccel előbb még azúrkék égen ragyogtak.

Lomha szél lebbent a föld színén, forró levegőt fújva a kókadt virágokra, amelyek úgy hajtották le a fejüket, mintha eső- és harmatalamizsnáért könyörögnének az egekhez.

Ez a baljóslatú idő sem ösztökélte sietésre Andrée-t; sőt, a szomorú és töprengő lány szinte sajnálkozva tette a lábát egyik lépcsőfokra a másik után, fölfelé menet a szobájába, és mindegyik ablaknál megállt, hogy kinézzen az égre, amely olyan jól illett a bánatához, és így késleltesse hazatérését kis lakásába.

Nicole alig bírt magával, bosszús volt, attól félt, hogy úrnőjének váratlan szeszélye miatt kifut az időből, és a foga közt halk szitkokat szórt rá, ahogy a cselédek szokták, amikor gazdáik, meggondolatlan módon, cselédeik rovására szeszélyeskednek.

Végre Andrée benyitott a szobájába, s inkább lerogyva, mintsem leülve a karosszékébe, halkan odaszólt Nicole-nak, hogy résnyire nyissa meg az udvari ablakot.

Nicole megtette.

Aztán odament úrnőjéhez, és azzal a részvevő arckifejezéssel, amelyet olyan jól tudott színlelni, mézes-mázos hangon megjegyezte:

- Attól félek, hogy a kisasszony nincs valami jól ma este; olyan vörös és dagadt a kisasszony szeme, és csak úgy csillog. Azt hiszem, nagy szüksége volna nyugalomra a kisasszonynak.

- Azt hiszed, Nicole? - kérdezte Andrée, oda sem figyelve.

És hanyagul kinyújtotta a lábát egy kis hímzett szőnyegre.

Nicole ezt a mozdulatot parancsnak tekintette a vetkőztetésre, és nekilátott, hogy kiszedje a szalagokat és a virágokat a hajából, ebből a mesteri építményből, amelyet a leggyakorlottabb kezű hajromboló sem bontott volna szét egy jó negyedóránál hamarabb.

Andrée egy szót sem szólt e művelet alatt. Nicole, hogy szabad kezet kapott, ahogy mondani szokták, csak összecsapta a munkát, és kedvére húzgálta Andrée haját, aki úgy el volt merülve gondolataiban, hogy még csak fel sem szisszent.

Az esti öltöztetés befejeztével Andrée kiadta másnapra szóló utasításait. Reggel át kell menni Versailles-ba néhány könyvért, amelyeket Philippe bizonyára elküldetett már a húgának; ezenkívül üzenni kell a hangolónak, hogy jöjjön át Trianonba felhangolni a csembalót.

Nicole azt válaszolta, nagy lelki nyugalommal, hogy ha nem keltik fel az éjjel, akkor korán fenn lesz reggel, és mire a kisasszony felébred, mindent elintéz.

- Holnap írni is fogok - mondta Andrée csak úgy magának -; igen, írok Philippe-nek, az majd megnyugtat egy kicsit.

- Annyi bizonyos - jegyezte meg Nicole egészen halkan -, hogy azt a levelet nem én viszem el.

De erre a megjegyzésre elszontyolodott, hiszen nem volt ő olyan romlott, és bánatosan gondolt rá, hogy most első ízben hagyja el jóságos úrnőjét, aki mellett kinyílt az értelme és a lelke. Andrée emléke annyi más emlékkel kapcsolódott össze, hogy ha csak egyet is érintett, megmozdult az egész lánc, mely gyermekkora első napjaihoz vezetett.

Míg ez a két különböző rangú és jellemű lányka így tűnődött ott egymás mellett, anélkül, hogy egyetlen közös gondolatuk is lett volna, az idő szaladt, és Andrée kis faliórája, amely mindig előbb járt a trianoni toronyóránál, elütötte a kilencet.

Beausire már nyilván ott volt a találkán, Nicole-nak pedig már csak egy félórája volt hátra, hogy csatlakozzék kedveséhez.

Tőle telhetően sietett levetkőztetni úrnőjét, közben fel-felsóhajtott, de Andrée ügyet sem vetett rá. Nicole hosszú hálóköpenyt adott rá, s minthogy Andrée csak ült ott mozdulatlanul, elmerülten, szemét a mennyezetre szögezve, Nicole kihúzta kebléből Richelieu üvegcséjét, s két darabka cukrot dobott egy pohárba, annyi vízzel, hogy feloldódjanak; azután, tétovázás nélkül és azzal a mindenre elszánt akarattal, amely már korán kifejlődött ebben a fiatal szívben, az üvegcséből két csepp folyadékot töltött a vízbe, mely nyomban felzavarodott, tejszínűvé vált, majd lassacskán kitisztult.

- Kisasszony - mondta ekkor Nicole -, a vizet idekészítettem, a ruhákat összehajtogattam, a mécsest meggyújtottam. Tudja, hogy reggel korán kell felkelnem; mehetek már lefeküdni?

- Igen - válaszolta szórakozottan Andrée.

Nicole meghajolt, még egyszer felsóhajtott, ezúttal is hiába, és behúzta maga mögött a kis előszobára nyíló üvegajtót. De nem ment be kis cellájába, amely, mint tudjuk, a folyosóval volt határos és Andrée előszobája felől kapta a világítást, hanem csendesen kiosont, éppen csak betámasztva a folyosóra nyíló ajtót, hogy mindenben pontosan kövesse Richelieu utasítását.

Azután, nehogy magára vonja a szomszédok figyelmét, lábujjhegyen ment le a kerti lépcsőn, leugrott a lépcsőfeljárón, és futott a kapuhoz, de Beausire úrhoz.

Gilbert nem hagyta el közben őrhelyét. Hallotta, amikor Nicole azt mondta, hogy két órán belül visszatér; várakozott. De mivel már vagy tíz perce letelt a kitűzött idő, már-már attól félt, hogy nem is jön vissza a lány.

Hirtelen meglátta: úgy futott, mint akit üldöznek.

Nicole odaért a kerítéshez, a rácson át kiadta Beausire-nak a kulcsot; Beausire kinyitotta a kaput; Nicole kiszaladt; a rácsos kapu nyikorogva csapódott be mögötte.

Ezután a kulcsot bedobták az árok füvébe, éppen Gilbert búvóhelye alá; a fiatalember hallotta a puffanását, és megjegyezte magának, hogy hová esett.

Nicole és Beausire ezalatt egérutat nyert; Gilbert hallotta távolodó lépteiket, majd kisvártatva a Nicole rendelte kocsi zörgése helyett lódobogás ütötte meg a fülét - a pár percnyi szünet bizonyára Nicole tiltakozásával telt el, aki, hercegnők módjára, hintón szeretett volna utazni -, s nem sok idő múlva már a kocsiútról hallatszott a patkócsattogás.

Gilbert fellélegzett.

Szabad volt, megszabadult Nicole-tól, azaz ellenségétől. Andrée egyedül van; Nicole, távozóban, talán benne hagyta a kulcsot is a zárban; talán be is mehet most Andrée-hoz!

Erre a gondolatra a szenvedélyes fiatalemberben birokra kelt a félelem és a bizonytalanság a kíváncsisággal és a vágyakozással.

Nekiiramodott, és ugyanazon az úton, amelyen Nicole jött az imént, a vendégház irányába futott.

CXX
A látomás

Andrée, hogy magára maradt, lassan-lassan magához tért a lelkére nehezedő zsibbadtságból, és miközben Nicole, de Beausire úrba kapaszkodva, lóháton menekült, Andrée térdre borulva rebegett forró imát Philippe-ért, az egyetlen lényért, akihez őszinte és mély szeretet fűzte.

Buzgón fohászkodott, eltelve bizalommal Isten iránt.

Andrée imái nem egymáshoz kapcsolódó szavak sorából álltak; isteni elragadtatás volt az ő imája, amelyben a lélek Teremtőjéhez szárnyalt és egybeolvadt vele.

Az anyagtól megtisztult léleknek e szenvedélyes könyörgéseiben nyoma sem volt az önzésnek. Andrée valahogy úgy mondott le önmagáról, mint a hajótörött, aki felhagy minden reménnyel, s már nem magáért imádkozik, hanem hitveséért és árván maradó gyermekeiért.

Andrée-ban akkor támadt ez a lelki fájdalom, amikor elment a bátyja; nemcsak egyszerűen fájdalom volt ez: akárcsak az imádság, ez is két különböző elemből tevődött össze, de az egyiket a lányka nem is nagyon értette.

Előérzetféle volt ez, valami közelgő vésznek szinte kézzelfogható kitapintása. Olyanféle érzés, mint amikor nyilallik a gyógyuló seb helye. Az állandó fájdalom megszűnt, ám emléke tovább élt, és úgy jelezte a baj jelenlétét, mint korábban a seb maga.

Andrée még csak meg sem próbálta szabatosan megfogalmazni érzéseit; emlékeit teljesen kitöltötte Philippe, nyugtalanító érzéseit mindenestül a drága testvérre ruházta.

Andrée fölkelt, szerény könyvtárából kiválasztott egy könyvet, a keze ügyébe állította a gyertyát, és olvasni kezdett.

A könyv, amelyet kiválasztott vagy pontosabban szólva, találomra leemelt, egy növénytani szótár volt. Érthető, hogy ez a mű nem kötötte le a figyelmét, sőt, inkább elálmosította. Hamarosan könnyű pára ereszkedett a szemére, s vált mind súlyosabbá. Andrée egy ideig küszködött az álmossággal, kétszer vagy háromszor visszarántotta menekülő gondolatait, de megint csak elillantak előle; azután előrehajolt, hogy elfújja a gyertyát, és ekkor meglátta a pohár vizet, amelyet Nicole készített oda; érte nyúlt, az egyik kezével megfogta a poharat, a másikkal a kanalat, és felkeverte a félig leülepedett cukrot, majd, félig már alva, a szájához emelte a poharat.

Amikor a folyadék már-már az ajkához ért, hirtelen furcsa izgalom remegtette meg a kezét, súlyos forróság lepte el az agyát, és Andrée az idegein végigáramló fluidum zsibongatásából rémülten fedezte fel, hogy megint azok az ismeretlen, természetfeletti érzések rohanják meg, amelyek már több ízben erőt vettek rajta, és megbénították értelmét.

Csak annyi ideje volt, hogy visszategye a poharat a tányérkára, és szinte ugyanabban a pillanatban - miközben jajszó helyett csak halk sóhaj hagyta el félig nyitott ajkát - elvesztette beszélő-, látó- s érzékelőképességét, és szinte villámsújtottan zuhant vissza az ágyára, halálos kábultság martalékaként.

Ám a megsemmisülésnek ez az állapota csak pillanatnyi átmenet volt egyik létformából a másikba.

Örökre lehunytnak tűnő szemével olyan volt, mint a halott, de hirtelen feltámadt halotti állapotából, szeme újra kinyílt, és ijesztően kitágult, és mintha márványszobor lépne le síremlékéről, úgy szállt le az ágyáról.

Nem volt kétséges, hogy alszik, hogy abba a csodálatos álomba merült, amely már máskor is megakasztotta az életét.

Átment a szobán, kinyitotta az üveges ajtót, és kilépett a folyosóra, olyan merev és egyenes tartással, mintha megelevenedett márvány volna.

Megjelent a lépcsőn, tétovázás és sietség nélkül lépdelt le a lépcsőfokokon, majd a kerti teraszon tűnt fel.

Amikor Andrée a legfelső lépcsőfokra lépett, hogy lemenjen, Gilbert ugyanakkor tette a lábát a legalsóra, hogy felmenjen.

Gilbert meglátta a fehér és ünnepélyes alakot: úgy közeledett hozzá, mintha elébe jönne.

Gilbert meghátrált előtte, és behátrált egy lugasba.

Emlékezett rá, hogy látta már egyszer Andrée-t így, a Taverney kastélyban.

Andrée ellépdelt Gilbert mellett, hozzá is ért, de nem látta.

A fiatalember le volt sújtva, tökéletesen megzavarodott, térde megroggyant, reszketett.

Nem tudva mire vélni Andrée borzongató sétáját, csak szemmel követte; de a gondolatai összekuszálódtak, a vére vadul dobolt a halántékán, és Gilbert közelebb volt az őrülethez, mint ahhoz a hideg józansághoz, amelyre szüksége van a megfigyelőnek.

Ott kuporgott a fűben, a lombok alatt, és leselkedett, mint ahogy annyiszor tette már, amióta gyökeret vert szívében ez a végzetes szerelem.

Egyszerre azonban lehullt a lepel ennek a sétának a titkáról: Andrée se nem bolond, se nem háborodott, mint ahogy Gilbert hitte. Andrée találkára megy ezzel a jeges és síri testtartással.

Villám cikázott át az égen.

A villám kékes fényénél Gilbert megpillantott egy rejtőzködő férfit a sötét hársfasorban; akármilyen gyorsan lobbant is el az égi tűz lángja, meglátta a sötét háttérből kirajzolódó sápadt arcot és zilált öltözéket.

Andrée arrafelé tartott, és a férfi úgy nyújtotta elé a karját, mintha vonzaná magához.

Gilbert olyan fájdalmat érzett a szívében, mintha izzó vasat döftek volna bele; feltérdelt, hogy jobban lásson.

Ebben a pillanatban újabb villám hasította ketté az éjszakát.

Gilbert az izzadt és poros alakban ráismert Balsamóra; arra a Balsamóra, aki titokzatos módon befurakodott Trianonba; arra a Balsamóra, aki olyan ellenállhatatlanul, olyan végzetesen bűvölte magához Andrée-t, mint ahogy a kígyó bűvöli a madarat.

Két lépésre a férfitól Andrée megállt.

A férfi megfogta a kezét. Andrée testén borzongás futott végig.

- Lát? - kérdezte Balsamo.

- Igen - felelte Andrée -; de azzal, hogy így hívott, majdnem megölt.

- Bocsánat, bocsánat - mondta Balsamo -; de azt se tudom, hol áll a fejem, nem bírok magammal, megbolondulok, elpusztulok.

- Tényleg szenved - mondta Andrée, aki a keze érintésével felfogta Balsamo fájdalmát.

- Igen, igen, szenvedek, és vigasztalásért jöttem önhöz. Csak ön menthet meg.

- Kérdezzen!

- Még egyszer kérdem: lát?

- Ó, hogyne, tökéletesen.

- Eljönne hozzám, el tudna jönni?

- El, ha vezet gondolatban.

- Jöjjön!

- Most érünk be Párizsba - mondta Andrée -, megyünk a körúton, befordulunk egy utcába, amelyben csak egyetlen lámpa ég.

- Helyben vagyunk: lépjünk be, lépjünk be!

- Egy előszobában vagyunk. Jobbra van a lépcső; de ön a falhoz visz: a fal megnyílik; lépcsőfokok látszanak...

- Menjen fel, menjen! - biztatta Balsamo. - Arra visz az utunk.

- Ó, most egy szobában vagyunk; oroszlánbőrök, fegyverek. Nini, kinyílik a kandalló tűzlemeze.

- Menjünk át. Hol van most?

- Egy furcsa szobában, nincs ajtaja, az ablakokon rácsok. Micsoda felfordulás van itt!

- Üres, ugye?

- Üres.

- Felismerné azt, aki benne lakott?

- Igen, ha kapok egy tárgyat, amit érintett, ami tőle származik vagy ami az övé.

- Tessék, itt a haja.

Andrée elvette a hajat, és a testéhez érintette.

- Ó, ráismerek - mondta -, ezt az asszonyt láttam már, amikor Párizs felé menekült.

- Ő az, ő az; meg tudná mondani, mit művelt az utóbbi két órában, és hogyan szökött meg?

- Várjon, várjon; igen: fekszik egy pamlagon; a keble félig födetlen, a melle alatt sebhely.

- Nézze, Andrée, nézze, ne veszítse szem elől!

- Aludt az imént; most felébred; körülnéz; kendőt vesz elő; székre áll; a kendőt az ablakrácsra köti. Jaj, Istenem!

- Igazán meg akar halni?

- Ó, igen, nagyon elszánt. De megijed ettől a haláltól. Otthagyja a kendőt a rácson... Szállj le, ó, te szegény asszony!

- Mi az?

- Jaj, hogy sír, hogy szenved, hogy tördeli a kezét! Kiszögellést keres a falon, hogy beleverje a fejét.

- Jaj, Istenem! Jaj, Istenem! - sopánkodott Balsamo.

- Jaj, megy a kandallónak! A kandalló két márványoroszlánt formáz; mindjárt betöri a fejét az oroszlánén.

- Aztán... aztán? Nézze, Andrée, nézze, akarom!

- Megáll.

Balsamo fellélegzett.

- Figyel.

- Mit figyel? - kérdezte Balsamo.

- Vért látott meg az oroszlán szemén.

- Jaj, Istenem! Jaj, Istenem! - mormolta Balsamo.

- Igen, vért, pedig nem is sebezte meg magát. Ó, de különös! Hiszen ez nem az ő vére, hanem az öné!

- Az én vérem! - kiáltott fel Balsamo teljesen megzavarodva.

- Igen, az öné, az öné! Megvágta az ujját egy késsel, egy tőrrel, és véres ujjával megnyomta az oroszlán szemét. Látom önt.

- Igaz, igaz... De hogy szökik meg?

- Várjon, várjon, most nézegeti a vérfoltot, tűnődik, azután rányomja az ujját arra a helyre. Ni csak! a szem benyomódik, működésbe lép egy rugó. Elmozdul a kandalló tűzlemeze.

- Oktalan! - tört ki Balsamo. - Oktalan és szerencsétlen, szerencsétlen bolond vagyok! Magam árultam el magam! És kimegy? - folytatta Balsamo. - Megszökik?

- Igen, de meg kell bocsátania szegény asszonynak, olyan boldogtalan volt!

- Hol van? Hová megy? Kövesse nyomon, Andrée, akarom!

- Várjon, megáll egy percre abban a fegyverekkel és prémekkel zsúfolt szobában; az egyik szekrény nyitva van; az asztalon egy ládika, amelynek egyébként a bezárt szekrényben a helye. Az asszony megismeri a ládikát, és elviszi.

- Mi van abban a ládikában?

- Azt hiszem, az ön irományai.

- Írja le a külsejét!

- Kék bársonnyal bevont, ezüstszögekkel kivert, ezüstkapcsos, ezüstzáras ládika.

- Ó! - toppantott dühösen Balsamo. - Hát ő vitte el a ládikát?

- Igen, igen, ő volt az. Lemegy az előszobába vivő lépcsőn, kinyitja az ajtót, meghúzza a láncot, amely az utcai kaput nyitja, kilép.

- Nagyon késő van?

- Késő lehet, mert sötét van.

- Annál jobb! Nyilván nem sokkal előbb ment el, hogy én hazaértem, s talán még utolérhetem. Kövesse, Andrée, kövesse!

- Kilépett a házból, s fut, mint a veszedelem... már a körúton van... Fut... fut... meg sem áll...

- Merre tart?

- A Bastille felé.

- Látja még?

- Igen, olyan, mint a háborodott; nekimegy a járókelőknek. Most végre megáll, nézi, hogy merre jár... Kérdezősködik.

- Mit mond? Figyeljen, Andrée, figyeljen, az ég szerelmére, egy szavát se veszítse el! Azt mondta, hogy kérdezősködik?

- Igen, egy fekete ruhás embertől.

- Mit kérdez tőle?

- A rendőrfőnök címét tudakolja.

- Úgy, szóval nemcsak üres fenyegetőzés volt! Megtudja a címét?

- Meg.

- És most mit csinál?

- Visszamegy, amerről jött, betér egy rézsútosan futó utcába, átvág egy nagy téren.

- A Király tér, arra kell menni. Látja a szándékát?

- Siessen, siessen! Önt akarja feljelenteni. Ha előbb ér oda, ha találkozik de Sartines úrral, önnek vége!

Balsamo iszonyatosat üvöltött, berontott a bokrok közé, kirohant egy kiskapun, amelyet kinyitott és becsukott egy árnyalak, egy ugrással fenn termett Dzserid lova hátán, amelyik ott toporzékolt a kapuban.

A paripa, hogy egyszerre sarkallták szóval és sarkantyúval, nyílsebesen elszáguldott Párizs felé, és csak az utcakő csattogása jelezte, hogy merre vágtat.

Andrée pedig ott állt, hidegen, némán, halványan. Azután, mintha Balsamo elragadta volna az életét is, összerogyott és elzuhant.

Balsamo olyan vad dühvel eredt Lorenza nyomába, hogy elfelejtette felébreszteni Andrée-t.

CXXI
Dermedtség

Andrée nem egyszerre vesztette el az eszméletét, mint ahogy mondottuk, hanem lassan, úgy, hogy most mindjárt megpróbáljuk érzékeltetni.

Egyedül, elhagyottan, megdermedve attól a belső hidegségtől, amely az idegrendszer nagy megrázkódtatásait szokta követni, Andrée hamarosan támolyogni és rángatózni kezdett, mintha epilepszia törne rá.

Gilbert még most is ott volt, meredten, mozdulatlanul, előredőlve nézte, falta a szemével. Gilbert számára azonban, ez könnyen belátható, Gilbert számára, aki nem ismerte a mágneses jelenségeket, sem delejes álom, sem akaratátvitel nem létezett. Gilbert semmit vagy úgyszólván semmit sem hallott a lány és Balsamo párbeszédéből. Andrée most másodszor, Trianonban, ugyanúgy, mint annak idején Taverneyben, láthatólag vakon engedelmeskedett ennek a férfinak, aki oly ijesztő és különös hatással volt rá; Gilbert számára mindez végül is ebben a néhány szóban összegeződött: „Andrée kisasszonynak szeretője van, vagy legalábbis szeret egy férfit, akivel az éj leple alatt találkozgat."

Andrée és Balsamo párbeszéde, noha igen csendesen folyt, magán viselte a civakodás összes jegyeit. Balsamo, ahogy félőrülten, magából kikelve elrohant, olyan volt, mint a kétségbeesett szerelmes; a magára maradt, mozdulatlan, néma Andrée leginkább az elhagyott kedvesre emlékeztetett.

Gilbert szeme láttára a lány megtántorodott, a kezét tördelte, támolygott; elszoruló torkából fojtott hörgés tört fel kétszer vagy háromszor; Andrée megpróbálta, jobban mondva, a természet megpróbálta kivetni azt a mértéktelenül adagolt fluidumot, amely delejes álmában látnoki képességgel ruházta fel a lányt, amint az előző fejezetben leírt tüneményekből láthattuk.

Ámde a természet alulmaradt, és Andrée-nak sem sikerült kivonnia magát Balsamo rajta felejtett maradék akaraterejének hatása alól. Nem volt képes megoldani a titokzatos, szétbonthatatlan köteléket, amely gúzsba kötötte; és addig-addig tusakodott, hogy a végén görcsökben vonaglott, akár egykor háromlábú székükön a püthiák, a templom oszlopcsarnokában zsibongó, jóslatváró hivők előtt.

Andrée elvesztette egyensúlyát, és fájdalmas nyögést hallatva, úgy zuhant a homokra, mintha az a villám sújtotta volna le, amely abban a pillanatban hasította ketté az égboltot.

De úgyszólván még meg sem érintette a földet, amikor Gilbert, egy tigris rugalmasságával és erejével odaugrott hozzá, a karjába kapta, és szinte észre sem véve, hogy terhet cipel, felvitte a szobába, amelyet a lány Balsamo parancsának engedelmeskedve hagyott el, és ahol még égett a gyertya a megvetett ágy mellett.

Gilbert minden ajtót tárva talált, úgy, ahogy Andrée hagyta.

Belépve, belebotlott a pamlagba, s természetes módon oda tette le a hideg és élettelen testet.

Kiverte a forró láz az élettelen test érintésére; idegei borzongtak, vére forrt.

Első gondolata azonban ártatlan volt és tiszta: először is fel kell támasztania ezt a szépséges szobrot; nézte, hol a korsó, hogy néhány csepp vizet hintsen Andrée arcára.

De abban a pillanatban, amikor már nyúlt a kristálykancsó karcsú nyakához, úgy rémlett, mintha szilárd, de könnyű léptek alatt reccsenne meg az Andrée szobájához vivő tégla- és falépcső.

Nicole nem lehetett az, mivel Nicole megszökött de Beausire úrral; Balsamo sem lehetett az, mivel Balsamo elvágtatott a Dzseriden.

Csak valami idegen lehetett.

Gilbert-t, ha itt érik, elkergetik. Andrée olyan volt neki, mint azok a spanyol királynők, akiket alattvaló még akkor sem érinthet, ha az életüket kell megmentenie.

Mindezek a gondolatok úgy csaptak le Gilbert lelkére, mint a siketítőn harsogó jégeső, s annyi idő sem kellett hozzá, amennyi alatt az a végzetes idegen egyik lépcsőfokról a másikra tette a lábát.

A léptek jöttek, közeledtek, Gilbert nem tudta volna pontosan megmondani, milyen messze vannak, olyan zúgással töltötte be a levegőeget a zivatar; de a fiatalember, fölényes hidegvérével és eszével megállapította, hogy itt nincs keresnivalója, minélfogva az a legfontosabb, hogy ne lássák meg.

Gyorsan elfújta Andrée szobájában a gyertyát, és beugrott abba a kis fülkébe, amely Nicole-nak szolgált lakásul. Innét, a fülke üvegajtaján át belátott Andrée szobájába meg az előszobába is.

Az előszobában éjjeli mécses égett egy kis konzolon. Gilbert először arra gondolt, hogy ezt is elfújja, úgy, mint a gyertyát, de nem volt már rá ideje; a léptek már a folyosó kövén kopogtak, kissé fojtott szuszogás hallatszott, egy férfialak jelent meg a küszöbön, beóvakodott az előszobába, becsukta maga mögött az ajtót, és rátolta a reteszt.

Gilbert-nek csak annyi ideje volt, hogy behúzódjék Nicole fülkéjébe, és behúzza maga után az üvegajtót.

Gilbert visszafojtotta a lélegzetét, arcát az üvegre tapasztotta, és hegyezte a fülét.

A zivatar fenségesen morajlott a fellegekben, súlyos esőcseppek kopogtak és paskolták az ablaküvegeket Andrée szobájában és a folyosón, ahol egy nyitva felejtett ablak nyikorogva lengett a sarkain, s ha a folyosón végigsüvítő szél neki-nekiment, hangos csattanással vágódott neki az ablakkeretnek.

De a természet háborgása és a külső zajok, ha mégoly félelmetesek voltak is, nem ijesztették meg Gilbert-t; minden gondolata, egész élete és lelke most a szemében összpontosult, a szeme pedig arra a férfira szegeződött.

A férfi átvágott az előszobán, Gilbert-től kétlépésnyire, és tétovázás nélkül belépett a szobába.

Gilbert látta, hogy a férfi odatapogatózik Andrée ágyához, meglepett mozdulatot tesz, amikor az ágyat üresen találja, és szinte ugyanabban a pillanatban meglöki a könyökével a gyertyatartót az asztalon.

A gyertya feldőlt, és Gilbert hallotta, hogy a gyertyatartó kristály cseppfogója eltörik az asztal márványlapján.

A férfi fojtott hangon, kétszer elismételte:

- Nicole! Nicole!

„Miért Nicole? - tűnődött Gilbert a rejtekhelyén. - Miért hívja ez az ember Nicole-t, holott Andrée-t kellene hívnia?”

A férfi, minthogy nem kapott választ, fölvette a földről a gyertyát, és lábujjhegyen kiment az előszobába, hogy a mécses lángjánál meggyújtsa.

Gilbert ekkor a különös éjszakai látogatóra összpontosította minden figyelmét; talán a falon is áthatolt volna a tekintete, olyan nagyon akarta látni.

Gilbert hirtelen megborzongott, és még beljebb húzódott sötét rejtekhelyén.

A két lángnyelv egybemosódó fényénél borzongva és a rémülettől szinte holtra válva ismerte fel a gyertyát tartó férfiban a királyt.

Ekkor egyszeriben megértett mindent: Nicole szökését, a közös pénzszámlálást Beausire-ral, a nyitva hagyott ajtót, Richelieu-t, Taverneyt, és ezt az egész titokzatos és baljós szövedéket, amelynek a lány volt a középpontjában.

Ekkor értette meg Gilbert, hogy a király miért szólongatta Nicole-t, a bűntársát, ezt a készséges júdást, aki elárulta és kiszolgáltatta úrnőjét.

De ha arra gondolt, hogy miért jött a király ebbe a szobába, és hogy mi fog mindjárt lejátszódni a szeme előtt, Gilbert-nek fejébe szállt a vér, és elvakította.

Üvölteni szeretett volna; de a félelem, ez a kiszámíthatatlan, szeszélyes és legyőzhetetlen érzés, a félelem ettől a még így is tekintélyes férfiútól, akit francia királynak hívtak, megbénította Gilbert nyelvét, és odatapasztotta a szájpadlásához.

XV. Lajos eközben visszament a szobába a gyertyával.

Mihelyt belépett, megpillantotta Andrée-t fehér muszlin hálóköntösében; Andrée úgyszólván mezítelen volt, feje a pamlag támlájára hanyatlott, egyik lába egy vánkoson nyugodott, a másik megmerevedve és csupaszon, lelógott a szőnyegre.

A király elmosolyodott erre a látványra. A gyertya megvilágította baljós mosolyát; de szinte ugyanakkor, szinte ugyanolyan baljós mosoly jelent meg Andrée arcán is.

XV. Lajos néhány szót suttogott - Gilbert szerelmi vallomásnak értelmezte -, majd az asztalra téve a gyertyát, megfordult, kitekintett a lángoló égboltra, azután letérdelt a lány elé, és megcsókolta a kezét.

Gilbert megtörölte verítékező homlokát. Andrée nem mozdult.

A király érezte, hogy milyen hideg az a kéz, a tenyerébe vette hát, hogy melengesse, a másik karjával pedig átölelve szép és engedelmes testét, fölébe hajolt, hogy elsuttogja neki azokat a szerelmes és cirógató szavakat, amelyeket szunnyadó lányoknak szoktak a fülébe suttogni.

E pillanatban olyan közel volt a király arca a lányéhoz, hogy majdnem hozzáért.

Gilbert megtapogatta magát, és fellélegzett, amikor a zubbonya zsebében megérezte annak a hosszú késnek a nyelét, amellyel a park lugasait szokta nyesegetni.

Az arc ugyanolyan jeges volt, mint a kéz.

A király fölegyenesedett; pillantása most Andrée csupasz lábfejére esett, olyan pici és fehér volt ez a láb, mint Hamupipőkéé. A király a tenyerébe vette és megborzongott. A láb olyan hideg volt, mint egy márványszoboré.

Gilbert, kinek a szeme előtt ennyi szépség tárult fel, úgy érezte, hogy ez a kéjvágyó király őt magát lopja meg, összecsikordította a fogát, és kicsattantotta a kést, amelyet eddig csukva tartott.

Eközben azonban a király elengedte Andrée lábát, mint ahogy elengedte az imént a kezét meg az arcát, és meghökkenve a lány alvásától, amelyet eleinte afféle kacér szemérmeskedésnek gondolt, keresni kezdte az okát ennek a halálos hidegségnek, amely ellepte a szép test végtagjait, és azon tűnődött magában, vajon dobog-e még a szív, ha ilyen jeges a kéz, a láb és az arc.

Szétnyitotta Andrée köntösét, felfedte szűzi keblét, és félénk de egyszersmind szemérmetlen ujjaival kitapogatta a néma szívet a hideg mell alatt, mely olyan fehér volt és olyan keményen gömbölyödött, mint az alabástrom.

Gilbert félig kilépett az ajtón, a kését markolva, a szeme villogott, fogát csikorgatta, és el volt szánva rá, hogy ha a király folytatja a kutakodást, belevágja a kését, aztán önmagát öli meg vele.

Hirtelen iszonyatos mennydörgés rázta meg a szoba bútorait, még a pamlagot is, amely előtt XV. Lajos térdelt; egy lilás és kénes színekben játszó villám olyan halotti és villódzó fénnyel árasztotta el Andrée arcát, hogy XV. Lajos, megrémülve ettől a sápadtságtól, ettől a néma mozdulatlanságtól, hátrahőkölve suttogta:

- De hiszen ez a lány meghalt!

Az a gondolat, hogy egy hullát ölelgetett, megfagyasztotta a király ereiben a vért. Az asztalhoz lépett a gyertyáért, visszament Andrée-hoz, és az imbolygó láng fényénél megnézte az arcát. Látva elkékült ajkát, karikás szemét, szétzilált haját, mozdulatlan keblét, felordított, elejtve a gyertyát, megtántorodott, és mint a részeg, kibotorkált az előszobába, rémületében nekimenve a válaszfalnak.

Nemsokára a lépcsőn, majd a kerti homokon hallatszottak sietős léptei; ám a szélvihar, mely a levegőben örvénylett és csavargatta a bús fák ágait, hatalmas és viharos leheletével elsodorta a léptek zaját.

Ekkor Gilbert, a kését szorongatva, némán és komoran előjött rejtekhelyéről. Andrée szobájának küszöbéig ment, és néhány másodpercig elmerülten nézte a mélyen alvó lányt.

Ezalatt a felborult gyertya a szőnyegről megvilágította ennek az imádnivaló holttestnek kecses lábfejét és finom ívelésű lábát.

Gilbert lassan becsukta a kését; arcára, észrevétlenül, könyörtelen és elszánt kifejezés ereszkedett; odament az ajtóhoz, amelyen a király távozott, és hallgatózott.

Több mint egy percig fülelt.

Azután, mint ahogy a király tette, ő is becsukta az ajtót, és rátolta a reteszt.

Azután elfújta a mécsest az előszobában.

Azután, ugyanazzal a lassúsággal, ugyanazzal a sötéten izzó tekintettel, visszament Andrée szobájába, és eltiporta a gyertyát, amely szétfolyt a parketten.

A hirtelen sötétség kioltotta az ajkára rajzolódó vészjósló mosolyt.

- Andrée! Andrée! - suttogta. - Megmondtam neked, hogy ha harmadszor is a kezem közé kerülsz, nem szabadulsz meg többé úgy, mint az első két alkalommal. Andrée! Andrée! Iszonyatos befejezést kell adni annak az iszonyatos regénynek, amelynek a megírásával megvádoltál engem!

És karját kitárva megindult a pamlag felé, ahol hidegen, mozdulatlanul és érzékeitől megfosztva feküdt Andrée teste.

CXXII

Az akarat

Láttuk, hogyan ment el Balsamo.

Villámsebesen vitte a Dzserid. Az izgalomtól és félelemtől sápadt lovas ráfeküdt a lobogó sörényű paripa hátára, félig nyitott ajkán át szívta be a levegőt, amelyet úgy hasított a ló szügye, mint hajóorr a hullámokat.

A fák és a házak félelmetes kísértetalakok gyanánt tünedeztek el mögötte. Úgyszólván észre sem vette, amikor megelőzte a nyikorgó tengelyű súlyos batárt, az elébe fogott öt nehéz lóval, amelyek megbokrosodtak ennek az eleven meteornak közeledtére, nem érezvén meg, hogy rokon fajta velük.

Balsamo így tett meg vagy egy mérföldet, az agya úgy tüzelt, a szeme úgy szikrázott, forró zihálása olyan messzire hallatszott, hogy korunk poétái bizonyára azokhoz a tűzzel és gőzzel fortyogó, félelmetes szellemekhez hasonlították volna, amelyek megelevenítik és a vaspályákon előreröpítik a füstokádó, súlyos masinákat.

A ló és a lovasa néhány másodperc alatt végigszáguldott Versailles-on; az a néhány helybeli lakos, aki még az utcán ténfergett, csak szikraözönt látott tovairamlani.

Balsamo még egy mérföldet vágtatott; a Dzseridnek negyedóra sem kellett ehhez a két mérföldhöz, de ez a negyedóra egy évszázaddal ért fel.

Balsamo agyába hirtelen belehasított egy gondolat.

Egy szempillantás alatt megfékezte acélizmú paripáját, mely remegő inakkal torpant meg.

Megállás közben a Dzserid behajlította a hátsó lábát, és mellső patáit a homokba vágta.

A ló és lovasa kifújta magát.

Balsamo, míg zihálva szedte a lélegzetet, fölemelte a fejét.

Aztán egy kendővel megtörölgette verejtékes halántékát, s míg táguló orrcimpákkal szimatolt bele a szélbe, így kiáltott bele az éjszakába:

- Ó, te szegény esztelen, te! Sem lovad futása, sem vágyad heve el nem éri soha a villám gyorsaságát, az elektromos kisülés sebességét, pedig másként el nem kerülheted a fejed fölött tornyosuló vészt, gyors eredményre, azonnali hatásra, ellenállhatatlan erőre van szükséged, hogy megbénítsd a lábat, mely nyomodba ered, a nyelvet, mely beszélni kezd; szükséged van olykor-olykor a diadalmas álomra, hogy visszahódítsd a rabszolgát, aki letépte láncát. Ó, csak kerüljön még egyszer a kezembe...

Balsamo a fogát csikorgatta, és kétségbeesett mozdulatot tett.

- Ó, hiába erőlködöl, Balsamo, hiába futsz - kiáltotta -, Lorenza már ott van: mindjárt beszélni fog; talán beszélt is már. Jaj, az a nyomorult nőszemély! A pokol minden kínja is kevés volna, hogy méltón megbűnhődjön!

- Próbáljuk meg, próbáljuk meg - folytatta felvont szemöldökkel, merev tekintettel, állát a tenyerébe hajtva -, próbáljuk meg: vagy puszta szó, vagy szilárd tény a tudomány; a tudomány vagy ér valamit, vagy sem; de én akarom! Lássuk... Lorenza! Lorenza! Azt akarom, hogy aludj; Lorenza, akárhol légy is, aludj, aludj, akarom, számítok rá!

- Jaj, nem, nem - motyogta csüggedten -; hazugság, nem hiszek benne; nem merek számítani rá, holott az akarat mindenható. Pedig nagyon szilárdan akarom, minden erőmmel akarom. Hasítsd a levegőt, győzedelmes akaratom! Keresztezd az ellenkező vagy közömbös akaratrezgéseket! Hatolj át a falakon, úgy üsd át őket, mint az ágyúgolyó! Üldözd Lorenzát, akárhová megy is! Sújtsd le, semmisítsd meg! Lorenza, Lorenza, azt akarom, hogy aludj el! Lorenza, azt akarom, hogy némulj meg!

Néhány percig erre a célra irányította gondolatát, belepréselve az agyába, hogy még nagyobb erőre tegyen szert, ha Párizs felé száll; e titokzatos művelet után, amelyben bizonyára részt vettek a minden dolgok Urának és parancsolójának akaratával megtöltött isteni atomok is, Balsamo, fogát csikorgatva, kezét ökölbe szorítva, megrántotta a gyeplőszárat, de most sem a térdével, sem a sarkantyújával nem ösztökélte a Dzseridet.

Mintha saját magát akarta volna meggyőzni.

A nemes mén most csendesen poroszkált, gazdájának néma engedélye szerint, a fajtájára jellemző kényességgel, szinte hangtalanul érintve könnyű lépteivel az út kövét.

Balsamo azonban ez alatt az idő alatt, mely a felületes szemlélő számára elveszettnek tűnhetett, valóságos haditervet kovácsolt; akkor fejezte be tervét, amikor a Dzserid patkói már Sèvres kövezetén csattogtak.

A park rácsos kapujához érve, megállt és körülnézett; mintha várt volna valakit.

Kisvártatva csakugyan előjött valaki a kocsibejáróból, és odalépett hozzá.

- Te vagy az, Fritz? - kérdezte Balsamo.

- Igen, mester:

- Érdeklődtél?

- Igen.

- Dubarryné hol van: Párizsban vagy Luciennes-ben?

- Párizsban.

Balsamo az égre emelte diadalmas tekintetét.

- Hogy jöttél?

- A Szultánnal.

- Hol van?

- Ennek a fogadónak az udvarán.

- Felnyergelve?

- Igen.

- Jól van, állj készenlétben!

Fritz elment, hogy eloldja a Szultánt. Megbízható német ló volt, az a fajta, amelyik makrancoskodik egy kicsit, ha erőltetik, de azért megy, amíg bírja szusszal, a gazdája meg győzi sarkantyúval.

Fritz visszament Balsamóhoz.

Balsamo írt valamit a lámpa alatt, amelyet a vámszedők egész éjjel égettek, számadásaik elvégzése céljából.

- Menj vissza Párizsba - mondta Balsamo -, és akárhol találod is Dubarrynét, add át neki személyesen ezt a levelet; van rá egy félórád; azután visszamégy a Szent Kolozs utcába, és megvárod signora Lorenzát, aki hamarosan ott lesz; szó nélkül beengeded, semmiben sem ellenkezel vele. Most eriggy, és ne feledd, hogy egy félórán belül el kell végezned a megbízatásodat.

- Jól van - mondta Fritz -, meglesz.

S míg ezt a biztató választ adta Balsamónak, sarkantyúval és korbáccsal úgy megbiztatta a Szultánt, hogy az, megijedve ettől a szokatlan bánásmódtól, fájdalmas nyerítéssel indult útnak.

Balsamo pedig, lassanként magához térve, szintén Párizsnak tartott, ahová meg is érkezett háromnegyed óra múlva, úgyszólván kipihent arccal és nyugodt vagy inkább elgondolkodó tekintettel.

Balsamónak igaza volt: akármilyen gyors lábú volt is a Dzserid, a puszták nyerítő gyermeke, csupán az akaraterő mérkőzhetett a börtönéből szökött Lorenza sebességével.

A fiatal nő a Szent Kolozs utcából rátért a körútra, majd jobbra fordulva, hamarosan meglátta a Bastille bástyáit; de Lorenza, akit állandóan rács mögött tartottak, nem ismerte Párizst; különben is, a legelső célja az volt, hogy minél messzebb kerüljön attól az átkozott háztól, amelyben csak börtönét látta; a bosszú majd jöhet azután.

Egészen megzavarodva és kifulladva ért a Szent Antal negyedbe, amikor hozzászegődött egy ifjú, aki pár perce csodálkozva követte.

Lorenza ugyanis, ez a Róma környéki olasz nő, majdnem mindig a különlegességeknek hódolván, fittyet hányt a divatnak, a korabeli ruháknak és szokásoknak, s inkább a keleti nők módjára, semmint európai módon öltözködött, azaz mindig bőre hagyott, pazar ruhákban járt, és ennélfogva ugyancsak kevéssé hasonlított azokra a bájos, darázsderekú babákra, akiken csak úgy suhog a selyem és a muszlin, amely alatt mintha úgyszólván nem is lenne test, annyira légiesnek kívánnak látszani.

Lorenza tehát semmi mást nem őrzött meg, vagy mondjuk inkább, semmi mást nem vett át a korabeli francia női divatból, csak a kéthüvelykes sarkú cipőt, ezt a képtelen lábbelit, amely ívben feszítette meg a lábfejet, kiemelte a boka kecsességét, és ebben a korántsem mitológia-kedvelő században megakadályozta, hogy az Arethuszák elmenekülhessenek az őket üldöző Alpheioszok elől.

Alpheiosz tehát, aki üldözőbe vette a mi Arethuszánkat, könnyűszerrel utolérhette; meglátta isteni lábát a szatén- és csipkeszoknyák alatt, kendőzetlen haját, különös tűzben égő szemét a feje és nyaka köré kerített köpenyke árnyékában; álruhás dámának vélte Lorenzát, aki éppen maszkabálra vagy szerelmi légyottra tart, fiáker híján, gyalogszerrel, valamelyik külvárosi házacskába.

Odalépett tehát hozzá, és kalaplevéve így szólította meg:

- Isten a tanúm, asszonyom, hogy ebben a cipőben nem jut messzire, hiszen ebben járni sem lehet; ha hajlandó elfogadni a karomat, amíg kocsit nem találunk, szívesen elkísérem oda, ahová igyekszik.

Lorenza hirtelen feléje fordult, és mély tüzű, fekete szemével jól megnézte azt a személyt, aki ezt az ajánlatot tette, amelyet a legtöbb asszony szemtelen tolakodásnak tekintett volna. Megállt, és így felelt:

- Jól van, elfogadom.

A fiatalember előzékenyen odanyújtotta karját.

- Hová megyünk, asszonyom? - kérdezte.

- A rendőrfőnökségre.

A fiatalember összerezzent.

- De Sartines úrhoz? - kérdezte.

- Nem tudom, hogy de Sartines-nak hívják-e; de én azzal a személlyel akarok beszélni, aki a rendőrség főnöke.

A fiatalember gondolkodóba esett.

Gyanúsnak találta ezt a szép fiatal nőt, aki ebben a különös öltözékben, este nyolc órakor Párizs utcáin csatangol egy ládikával a hóna alatt, és a rendőrfőnökséget keresi, amelynek éppen most fordított hátat.

- Ej, az ördögbe is - mondta -, a rendőrfőnök úr palotája nem itt van.

- Hát hol?

- A Saint-Germain negyedben.

- És hogy jutok el a Saint-Germain negyedbe?

- Erre, asszonyom - válaszolta a fiatalember hűvösen, de még most is udvariasan -; és ha akarja, mihelyt kocsit találunk...

- Igen, igen, kocsit, jól mondja.

A fiatalember visszakísérte Lorenzát a körútra, s megpillantva egy fiákert, odaintette.

A kocsis odahajtott az intésre.

- Hová megy a hölgy? - kérdezte.

- De Sartines úr palotájába - felelte a fiatalember.

És még mindig előzékenyen, vagy inkább csodálkozva, elköszönt Lorenzától, s miután felsegítette a kocsiba, sokáig nézett utána, mint ahogy álmunkban nézünk egy elillanó látomás után.

A kocsis megszeppenve hallotta a rettegett nevet, megcsapkodta lovait, és elhajtott a jelzett irányba.

Amikor Lorenza a Király téren vágott át, akkor látta és hallotta meg delejes álmában Andrée, és árulta el Balsamónak.

Lorenza húsz percen belül a palota kapujában volt.

- Megvárjam, szép hölgyem? - kérdezte a kocsis.

- Várjon - felelte szórakozottan Lorenza.

És könnyedén belibbent a fényes palota kapuján.

CXXIII

De Sartines úr palotája

Lorenza az udvarban egy sereg rendőr és katona között találta magát.

Megszólította a legközelebb álló királyi gárdistát, és megkérte, hogy vezesse el a rendőrfőnökhöz; ez a gárdista egy svájci testőrhöz utasította, aki meglátva ezt a pompás öltözetű, szép idegen nőt, hóna alatt a díszes ládikával, nyomban rájött, hogy itt nem valami haszontalan látogatóról lehet szó, és a főlépcsőn kísérte föl az előszobába, ahová ennek a svájci testőrnek vallatásszámba menő faggatózása után, a nap és az éj bármely órájában bárki elhozhatta Sartines úrnak szóló felvilágosításait, feljelentéseit vagy kérelmeit.

Mondanunk sem kell, hogy a látogatók két első csoportját sokkal szívesebben fogadták, mint az utolsót.

Lorenza a törvényszolga kérdésére csak ezzel a kérdéssel válaszolt:

- Ön de Sartines úr?

A törvényszolga ugyancsak megrökönyödött, hogy fekete ruháját és szolgálati acélláncát valaki összetéveszti a rendőrfőnök hímzett ruhájával és bodros parókájával; de mivel a hadnagy sem veszi zokon, ha kapitánynak nézik, mivel a nő kiejtéséről felismerte az idegent, akinek határozott és biztos pillantása nem vallott bolondra, a törvényszolga bizonyosra vette, hogy a látogató valami fontos dolgot hoz abban a ládikában, amelyet olyan féltőn szorongat a hóna alatt.

De Sartines úr óvatos és gyanakvó férfiú volt, s mivel egypárszor megpróbálták már tőrbe csalni, nem kevésbé csábító csalétekkel, mint amilyen ez a szép olasz nő volt - nagyon vigyáztak rá.

Lorenzának ilyenformán el kellett viselnie vagy féltucatnyi titkár és inas kérdezősködését, faggatózását és gyanakvó pillantásait.

A sok kérdezősködésből és válaszból végül is csak az derült ki, hogy de Sartines úr nem érkezett még vissza, és Lorenzának várakoznia kell.

A fiatal nő ekkor komor hallgatásba burkolózott, és tétován járatta szemét a tágas előszoba kopár falain.

Végre megszólalt egy csengő; fogat gördült be az udvarra, és egy másik törvényszolga szólt Lorenzának, hogy de Sartines úr várja.

Lorenza felkelt és átment két termen, amely még az övénél is furább öltözetű, gyanús alakokkal volt tele; végül bevezették egy nyolcszögletű dolgozószobába, ahol tömérdek gyertya égett.

Egy ötven-ötvenöt éves forma férfi, házikabátban és lágy hullámokba bodorított, rizsporos, hatalmas parókában, egy magas írószekrény előtt ülve dolgozott; a bútor felső részébe illesztett két tükörlapban az ott dolgozó kényelmesen láthatta a szobájába lépőket, és tanulmányozhatta arcukat, mielőtt idejük lett volna vonásaikat az ő arckifejezéséhez igazítani.

E bútor alsó része fiókos szekrénynek volt kiképezve, belsejében számtalan rózsafa fiókkal; mindegyik fiók más-más betűkombinációra nyílt. Sartines úr azokat az irományokat és rejtjeles írásokat zárta be ide, amelyeket, míg ő élt, senki más el nem olvashatott, mivel a

bútorhoz egyedül neki volt kulcsa, de a halála után sem fejthette meg őket senki, hacsak egy még titkosabb fiókban meg nem leli a rejtjelek kulcsát is.

Ez az íróasztal vagy mondjuk inkább, szekrény, a felső rész tükörlapjai alatt még tizenkét fiókot rejtegetett, amelyeket egyidejűleg zárt egy láthatatlan szerkezet; ezt a bútordarabot, amelyet egyenest a régens tervezett, hogy vegytani vagy politikai titkokat őrizgessen benne, a herceg később Dubois-nak ajándékozta, Dubois pedig Dombreval rendőrfőnökre hagyta; Sartines úr ez utóbbitól örökölte a bútort és titkát; Sartines úr azonban csak a hagyományozó elhunyta után volt hajlandó birtokába venni, és akkor is csak úgy, hogy előbb átalakíttatta valamennyi zárat. Eléggé közismert bútordarab volt ez, és olyan jól zárt, hogy mint mondogatták, Sartines úr bizonyára nem csupán a parókáit tartogatta benne.

A kritikus elmék, s ilyenek szép számmal akadtak e korban, azt állították, hogy ha át lehetne látni e bútor lapjain, valamelyik fiókban egész biztosan megtalálnák azokat a hírhedt szerződéseket, amelyek értelmében őfelsége XV. Lajos gabonaüzérkedést folytat leghűségesebb alattvalója, de Sartines úr közvetítésével.

A rendőrfőnök úr tehát a rézsútosan álló tükörben látta Lorenza sápadt és komoly tükörképét, amint a ládikával a hóna alatt közeledik hozzá.

A fiatal nő a szoba közepén megállt. Viselete, alakja, mozgása meghökkentette a rendőrfőnököt.

- Kicsoda ön? - kérdezte, hátra sem fordulva, s a tükörképét nézve. - Mit akar tőlem?

- De Sartines rendőrfőnök úrral beszélek? - kérdezte Lorenza.

- Azzal - válaszolta amaz kurtán.

- Mi bizonyítja ezt?

De Sartines úr hátrafordult.

- Elegendő bizonyíték, hogy az vagyok, akit keres, ha lecsukatom? - kérdezte.

Lorenza nem felelt.

A hazájabeli nők utolérhetetlen méltóságával pillantott körül: kereste a széket, amelyet de Sartines úr nem tolt oda neki.

A férfit meggyőzte ez az egyetlen pillantás: de Sartines úr, Alby grófja, végtére is elég jó nevelést kapott.

- Üljön le! - mondta mogorván.

Lorenza odahúzott egy karosszéket, és leült.

- Beszéljen röviden! - mondta a tisztviselő. - Halljam, mit akar?

- Uram - mondta a fiatal nő -, azért jöttem, hogy oltalmát kérjem.

De Sartines úr rávillantotta gunyoros tekintetét.

- Nocsak! - jegyezte meg.

- Uram - folytatta Lorenza -, engem elraboltak a családomtól és csalárd házassággal egy férfi hatalmába adtak, aki három év óta elnyom, és halálra gyötör.

De Sartines úr nézte ezt a nemes arcot, és maghatódott ettől a lágyan zengő, dallamos beszédtől.

- Ön hová való? - kérdezte.

- Római vagyok.

- Mi a neve?

- Lorenza.

- Milyen Lorenza?

- Feliciani.

- Nem ismerem ezt a családot. Ön *demoiselle*?

Ez a szó, mint tudjuk, ebben a korban úri családból származó lányt jelentett. Manapság úrinőnek számít minden lány, ha férjhez megy; és mindegyik beéri annyival, hogy *madame*-nak szólítsák.

- *Demoiselle* vagyok - mondta Lorenza.

- Na és? Mit kíván?...

- Hogy mit? Igazságot azzal az emberrel szemben, aki bebörtönzött és megfosztott szabad mozgásomtól!

- Nekem ehhez semmi közöm - mondta a rendőrfőnök -; ön a felesége.

- Legalábbis ő ezt állítja.

- Hogyhogy ő ezt állítja?

- Úgy, hogy én nem tudok semmiről, mivel aludtam, amikor megkötötték a házasságot.

- Jó alvókája van, a teremtésit!

- Tessék?

- Azt mondtam, hogy semmi közöm hozzá; forduljon ügyészhez, és indítson pert; nincs kedvem beleelegyedni holmi családi perpatvarokba.

És de Sartines úr félreérthetetlen kézmozdulata ezt jelentette: „Menjen a dolgára!”

Lorenza nem mozdult.

- Mit akar még? - kérdezte de Sartines úr megütközve.

- Még nem fejeztem be - mondta amaz -, és gondolhatja, nem azért jöttem ide, hogy semmiségeken siránkozzam; bosszút akarok állni. Mondtam már, honnan származom: az én hazámban a nők megbosszulják magukat, és nem siránkoznak.

- Az már más - mondta de Sartines úr -; de siessen, szép hölgyem, az időm drága.

- Mondtam már, hogy védelemért jöttem önhöz: megkapom?

- Védelemért, ki ellen?

- Az ellen a férfi ellen, akin bosszút akarok állni.

- Olyan nagy hatalmú az illető?

- Királynál is hatalmasabb.

- Beszéljünk okosan, kedves hölgyem... Miért nyújtsak én védelmet egy férfi ellen, aki ön szerint hatalmasabb a királynál is, egy vélelmezett bűntettért? Ha bosszút akar állni azon az emberen, ám tegye. Én nem bánom; de ha bűnös módon teszi, letartóztattatom; aztán majd meglátjuk; nálunk ilyen az ügymenet.

- Nem, uram - tiltakozott Lorenza -, ön nem fog engem letartóztatni, mert az én bosszúm igen nagy hasznára van önnek, a királynak, Franciaországnak. Bosszúból fölfedem ennek az embernek a titkait.

- Ejha! Hát titkai vannak ennek az embernek? - kérdezte Sartines, önkéntelen kíváncsisággal.

- Nagy titkai, uram.

- Mifélék?

- Politikaiak.

- Mondja el.

- De hát kapok-e védelmet?

- Miféle védelmet kíván? - kérdezte a tisztviselő fagyos mosollyal -: pénzt vagy jóindulatot?

- Azt kérem, uram, hogy beléphessek egy szerzetesrendbe; ott akarok élni, ismeretlenül, eltemetve. Azt kérem, hogy a kolostor legyen a sírboltom, de azt a sírboltot ne törhesse fel soha senki.

- Na, ez nem olyan nagy kívánság - mondta a tisztviselő. - Megkapja a kolostorát; és most beszéljen!

- Szavát adja rá, uram?

- Azt hiszem, ez már megtörtént.

- Akkor hát - mondta Lorenza -, fogja ezt a ládikát; olyan titkok vannak benne, hogy ha megismeri őket, reszketni fog a király és a királyság életéért.

- Ön tehát ismeri ezeket a titkokat?

- Felületesen; de azt tudom, hogy léteznek.

- És hogy fontosak?

- Hogy rettenetesek.

- Azt mondja, politikai titkok?

- Sosem hallott még egy titkos társaság létezéséről?

- A szabadkőművesekről?

- A láthatatlanok társaságáról.

- De igen; csakhogy nem hiszek benne.

- Ha kinyitja a ládikát, majd hinni fog.

- No fene! - kiáltott fel Sartines. - Hát akkor lássuk!

És kivette Lorenza kezéből a ládikát.

De hirtelen meggondolta magát, és letette az íróasztalra.

- Nem - mondta bizalmatlanul -, nyissa ki saját maga.

- De nekem nincsen hozzá kulcsom.

- Hogyhogy nincsen hozzá kulcsa? Idehoz nekem egy ládikát, amelyben egy királyság biztonsága rejlik, és otthon felejti a kulcsát!

- Olyan nehéz kinyitni egy zárat?

- Akkor nem, ha ismerjük.

Kisvártatva így folytatta:

- Vannak itt kulcsok mindenféle zárakhoz; kap egy sorozatot (élesen nézett Lorenzára), és saját maga fogja kinyitni.

- Adja ide - mondta Lorenza ellenkezés nélkül.

De Sartines úr odanyújtott a fiatal nőnek egy kulcskarikát, a legváltozatosabb formájú kis kulcsokkal.

Lorenza átvette.

De Sartines úr hozzáért a kezéhez: olyan hideg volt az a kéz, mint a márvány.

- De hát miért nem hozta el a láda kulcsát? - kérdezte.

- Mert a láda tulajdonosa egy pillanatra sem válik meg tőle.

- És ki a láda tulajdonosa, ki az, aki egy királynál is hatalmasabb?

- Hogy kicsoda ő, azt senki meg nem mondhatja; csak az Örökkévaló tudja, hogy mióta él; csak Isten látja, hogy mi mindent követett el.

- De a neve, mi a neve?

- Én magam vagy tíz nevét ismerem.

- Jól van, de ön mit mond neki?

- Acharat.

- Hol lakik?

- A Szent...

Lorenza hirtelen összerándult, reszketni kezdett, egyik kezéből kiejtette a ládikát, a másikból a kulcsokat; erőlködve próbált válaszolni, szája fájdalmasan eltorzult; két kezével úgy kaparászott a torkán, mintha fojtogatnák a benne rekedt szavak; azután reszkető két karját az égre csapta, egyetlen szó nélkül, teljes hosszában elvágódott a szoba szőnyegén.

- Szegény kicsike! - sóhajtotta de Sartines úr. - Vajon mi lelte? Pedig milyen csinos! Ej, ej, biztosan féltékenység rejlik e mögött a bosszúállás mögött!

Tüstént csöngetett, és maga emelte fel a meredt szemű, lefittyedt ajkú fiatal nőt, aki olyan volt, mint a halott, mintha már nem is tartozna ehhez a világhoz.

Bejött két szolga.

- Óvatosan fogjátok meg ezt a fiatal nőt - parancsolta a rendőrfőnök -, és vigyétek át a szomszéd szobába! Próbáljátok meg magához téríteni; de ne erőszakkal! Induljatok!

Az engedelmes szolgák kivitték Lorenzát.

CXXIV
A ládika

De Sartines úr, hogy magára maradt, felvette s ide-oda forgatta a ládikát, annak az embernek a módján, aki tudja, hogy mit ér egy felfedezés.

Azután a kulcskarikáért nyúlt, amely kiesett Lorenza kezéből.

Sorra próbálta a kulcsokat: egyik sem illett a zárba.

Előszedett még három vagy négy hasonló karikát a fiókjából.

Volt ezeken a karikákon mindenféle méretű kulcs: természetesen csak szekrény- meg láda-kulcsok; azt mondhatnók, hogy de Sartines úrnak hiánytalan készlete volt az összes ismert kulcsokból, a közönséges nagyságúaktól a mikroszkopikus méretűekig.

Húszat, ötvenet, százat is belepróbált a ládikába: egyik sem forgott a zárban. A hivatalnok ebből arra következtetett, hogy a zár csak afféle látszatzár, s ennek következtében a kulcsa is csak amolyan jelképes kulcs lehet.

Ekkor kis vésőt és kis kalapácsot vett ki ugyanabból a fiókból, és bő malines-i csipke kézelőbe bújtatott fehér kezével felpattintotta a zárat, a ládika hűséges őrizőjét.

Egy halom iromány tűnt elő, noha de Sartines úr attól tartott, hogy pokolgépet talál majd benne, vagy mérgeket, amelyek halálos kipárolgásukkal legfontosabb tisztviselőjétől fosztják meg Franciaországot.

A rendőrfőnöknek rögtön szemet szúrt ez a pár szó, amelyet szándékosan elferdített írással vetett papírra valaki: „Mester, ideje megváltoztatni a Balsamo nevet!”

Az aláírást három betű helyettesítette: L. P. D.

- Ohó - mondta, parókája tincseit csavargatva -, az írást nem ismerem ugyan, de azt hiszem, a nevet igen! Balsamo... lássuk csak, nézzük meg a B betűnél!

Kinyitotta huszonnégy fiókja egyikét, s egy betűrendes kis névjegyzéket vett ki belőle, amelyen rövidítésekkel megtűzdelt, pókhálófinom írással három- vagy négyszáz név sorakozott, s előttük, mögöttük, fölöttük rikító jelek.

- Ejha! - dörmögte. - Egész litánia van itt erről a Balsamóról.

A bosszúság félreismerhetetlen jelével olvasta végig az egész lapot.

Utána visszasüllyesztette fiókjába a kis névjegyzéket, és folytatta a ládika leltározását.

Nem jutott nagyon messzire, s máris nagy meglepetésben volt része. Csakhamar egy nevekkel és számjegyekkel sűrűn telerótt papirost talált.

Fontos iránynak látszott: a széle egészen rongyos volt, és telefirkálva ceruzajelekkel. Sartines úr csöngetett, belépett egy szolga.

- A kancellistát - mondta -, de azonnal! Hozza ide az irodából egyenest a lakáson át, hogy időt takarítsunk meg!

A szolga távozott.

Két perc múlva megjelent egy hivatalnok a dolgozószoba küszöbén: kezében tollszár, fejfedője az egyik hóna alatt, a másik hóna alatt vaskos regiszter, ruhaujján fényes fekete serzs könyökvédő. De Sartines úr meglátta tükrös szekrényében, és a válla fölött hátranyújtotta neki a papirost.

- Fejtse meg ezt! - utasította.

- Igenis, méltóságos uram - mondta a hivatalnok.

Ez a rejtvényfejtő cingár emberke volt, ajka vértelen, szemöldöke a sok fejtöréstől árkos, arca sápadt s alul-felül hegyes, álla keskeny, homloka csapott, pofacsontja kiugró, szeme mélyen ülő és fakó, bár olykor-olykor felvillant benne valami.

De Sartines úr a Nyest nevet adta neki.

- Üljön le! - szólt rá a főtisztviselő, látva, mint szerencsétlenkedik ott a jegyzőkönyvével, a rejtjelkódexével, a füzetével és a tollával.

A Nyest félszegen leült egy alacsony székre, összetette a lábát, és a térdén írt, hol a rejtjelkódexben, hol az emlékezetében keresgélve, szenvtelen arccal.

Öt perc leforgása alatt a következőket írta:

*

Parancs. Háromezer testvért Párizsba gyűjteni.

*

Parancs. Három kört és hat páholyt alakítani.

*

Parancs. Testőrséget szervezni a Nagy Koftának, berendezni a részére négy lakást, egyet valamelyik királyi rezidencián.

*

Parancs. Félmillió frankot bocsátani a rendelkezésére, rendőri szervezet céljára.

*

Parancs. A legelső párizsi körben egybegyűjteni az írók és a filozófusok színe-javát.

*

Parancs. Megvesztegetni vagy megnyerni a bíróságot, de mindenekelőtt megkaparintani a rendőrfőnököt, vesztegetéssel, erőszakkal vagy csellel.

A Nyest megállt egy pillanatra, nem mintha gondolkodott volna valamin szegény feje, dehogyis vetemedett volna ekkora bűnre, hanem betelt a lapja, s mivel a tinta nem száradt még meg, várnia kellett, hogy folytathassa.

De Sartines úr azonban türelmetlenül kikapta kezéből a papírlapot, és olvasni kezdte.

Az utolsó pontnál olyan szörnyű rémület ült ki az arcára, hogy már attól elsápadt, ahogy sápadozni látta magát a szekrénye tükrében.

A papírlapot nem adta vissza a kancellistának, hanem egy tisztát nyújtott oda neki.

A hivatalnok folytatta az írást és a szöveg megfejtését; egyébként olyan tüneményes gyorsasággal dolgozott, hogy elképesztette volna a rejtjelírókat is.

De Sartines úr most már a háta mögé állt, s úgy olvasta az írást.

Ezt olvasta:

Párizsban elhagyandó a Balsamo név, amely kezd már nagyon ismertté válni; helyette gróf Fe... veendő fel.

A név végére tintafolt csöppent.

Míg de Sartines úr a hiányzó betűkön törte a fejét, hogy kiegészítse a szót, kint megszólalt a csengő, s a belépő inas jelentette:

- De Fenix gróf úr!

De Sartines úr felhördült, s parókája pompás épületét veszélyeztetve, két kezét összecsapta a feje fölött, majd a kancellistát sürgősen kituszkolta egy rejtekajtón.

Ezután visszaült az íróasztala elé, és odaszólt az inasnak:

- Kéretem!

Pár másodpercre rá de Sartines úr meglátta tükrében a gróf szigorú arcát; egyébként futólag látta már azt az arcot: Dubarryné bemutatása napján az udvarban.

Balsamo elfogódottság nélkül lépett be.

De Sartines úr felállt, kimért meghajlással üdvözölte a grófot, majd lábát keresztbe vetve, szertartásosan hátradőlt karosszékében.

A rendőrminiszter már az első pillanatban kitalálta a látogatás okát és célját.

Balsamo szintén az első pillanatban meglátta a nyitott ládikát, amelynek fele tartalma oda volt borítva de Sartines úr íróasztalára.

Noha csak futólag nézett a ládikára, pillantása nem kerülte el a rendőrfőnök figyelmét.

- Mily szerencsés véletlennek köszönhetem megtisztelő látogatását, gróf úr? - kérdezte de Sartines úr.

- Uram - mondta Balsamo a lehető legnyájasabb mosollyal -, engem már bemutattak Európa összes uralkodóinak, összes minisztereinek, összes nagyköveteinek; de mindeddig nem akadt senki, aki bemutatott volna önnek is. Eljöttem hát, hogy magam mutatkozzam be.

- Igazán mondom, uram - válaszolta a rendőrfőnök -, jobbkor nem is jöhetett volna; azt hiszem ugyanis, hogy ha nem jön magától, akkor - már megbocsásson - én hívattam volna.

- Na lám, hogy egybevágnak a dolgok - jegyezte meg Balsamo.

De Sartines úr gunyoros mosollyal hajolt meg.

- Talán csak nem részesülök abban a kitüntető szerencsében, uram - folytatta Balsamo -, hogy a szolgálatára lehetek?

Miközben így beszélt, izgalomnak vagy nyugtalanságnak halvány árnyéka sem felhőzte be mosolygó arcát.

- Sokfelé megfordult, gróf úr? - kérdezte a rendőrfőnök.

- Sokfelé, uram.

- Úgy?

- Óhajt talán valamilyen földrajzi tájékoztatást? Az olyan széles látókörű ember, amilyen ön, nem csupán Franciaországgal foglalkozik, hanem átfogja egész Európát, az egész világot...

- A földrajzi nem ideillő szó, gróf úr, én inkább erkölcsit mondanék.

- Ne zavartassa magát, kérem; akár erről, akár arról van szó, rendelkezésére állok.

- Nos, jó! Képzelje csak, gróf úr, egy nagyon veszedelmes embert keresek; ez az ember bűnt bűnre halmoz; istentagadó...

- Ejnye!

- Összeesküvő.

- Ejnye!

- Csaló.

- Ejnye!

- Fajtalan, pénzhamisító, kuruzsló, vajákos, szektaalapító; a titkos irattáram meg ez a doboz, amit itt lát, mind tele van a történetével.

- Aha, értem már - mondta Balsamo -, megvan a történet, de nincs meg hozzá az ember.

- Így van.

- Az ördög vigye el! Pedig azt hiszem, ez volna fontosabb.

- Hát persze; de tudja, hogy már majdnem a markunkban van? Proteusznak nincs annyi színeváltozása, Jupiternek annyi neve, mint ennek a titokzatos vándornak: Egyiptomban Acharat, Itáliában Balsamo, Szardínián Somini, Máltán Anna márki, Korzikában Pellegrini márki, végül pedig gróf...

- Gróf micsoda...? - kérdezte Balsamo.

- Éppen az utolsó szót nem tudtam rendesen kiolvasni, uram; de biztos vagyok benne, hogy ön majd segít nekem, mert alig hinném, hogy ne ismerkedett volna össze ezzel az úrral számos utazása során, az előbb felsorolt országok mindegyikében.

- Megtudhatnék néhány részletet? - kérdezte nyugodtan Balsamo.

- Ó, értem; személyleírásra gondol, ugye, gróf úr?

- Igen, uram, ha nincs kifogása ellene.

- Na jó! - mondta de Sartines úr, és megpróbált inkvizítori tekintettel nézni Balsamóra. - Az illető éppen olyan korú, olyan termetű és olyan mozgású, mint ön; hol a nagyurat játssza, és marokszám szórja az aranyat, hol kuruzslót alakít, aki a természet titkait fürkészi, hol meg valami titokzatos testvériség gyanús tagjaként királyok halálára és trónok megdöntésére esküszik a sötétben.

- Ohó! - mondta Balsamo. - Ez nagyon bizonytalan.

- Hogyhogy nagyon bizonytalan?

- Ha tudná, hány embert láttam, akikre ráillik ez a leírás!

- Csak nem?

- De bizony; és jó volna egy kicsit pontosabbá tenni a képet, ha azt akarja, hogy segítsek. Először is, tudja-e, hogy melyik országban tartózkodik a legszívesebben?

- Mindegyikben.

- De mégis, most például hol van?

- Most éppen Franciaországban.

- És mit művel Franciaországban?

- Kiterjedt összeesküvést irányít.

- Na végre, ez már valami; és ha azt is tudja, miféle összeesküvést irányít, akkor kezében tartja a szálat, amelynek a végén nagy valószínűséggel megtalálja az emberét.

- Magam is azt hiszem.

- Ha pedig azt hiszi, akkor miért kér tőlem tanácsot? Fölösleges.

- Azért, mert még latolgatom.

- Mit?

- Ezt a dolgot.

- Hadd halljam, mit latolgat!

- Hogy letartóztassam-e vagy sem; igen vagy nem?

- Igen vagy nem?

- Igen vagy nem.

- Érthetetlen számomra a *nem*, rendőrfőnök úr; ha ugyanis összeesküvő...

- Az; de hátha védi valamiféle név, valamiféle cím?

- Ó, értem már. De miféle, névre, miféle címre gondol? Ezt is meg kell mondania, különben nem segíthetek a kutatásban, uram.

- Ej, uram, mondtam már, hogy tudom, milyen néven rejtőzködik; csak...

- Csak azt nem tudja, milyen néven mutatkozik, így van?

- Pontosan; mert különben...

- Mert különben letartóztatná?

- Ebben a minutában!

- Nos, kedves de Sartines úr, igazán szerencse, hogy - amint ön is mondta az imént - éppen most jöttem ide, mivel így megkaphatja tőlem a kívánt segítséget.

- Öntől?

- Tőlem.

- Ön megmondja nekem az illető nevét?

- Meg.

- Azt a nevet, amelyet nyíltan visel?

- Azt.

- Hát ön ismeri az illetőt?

- Akár magamat.

- Na és mi a neve? - kérdezte de Sartines úr, arra számítva, hogy valami hazugságot fog hallani.

- De Fenix gróf.

- Micsoda? Hiszen ön is ezen a néven mutatkozott be!...

- Így van, én is ezen a néven mutatkoztam be.

- Ez az ön neve?

- Az enyém.

- Eszerint ön az az Acharat, az a Somini, az az Anna márki, az a Pellegrini márki, az a Joseph Balsamo?

- Persze - mondta egyszerűen Balsamo -, én vagyok.

De Sartines urat úgy elszédítette ez a vakmerő őszinteség, hogy eltartott egy percig, mire magához tért.

- Látja, én kitaláltam - mondta. - Én megismertem önt, és tudtam, hogy Balsamo és Fenix gróf egy és ugyanaz a személy.

- Ó, ön nagy miniszter, azt el kell ismerni - mondta Balsamo.

- Ön pedig nagy szamár - mondta a rendőrfőnök, s indult a csengőhöz.

- Szamár? Ugyan miért?

- Mert most mindjárt lefogatom.

- Ne mondjon már ilyet! - válaszolta Balsamo odalépve a csengő és a rendőrfőnök közé. - Azt hiszi, engem csak úgy lefogathat?

- Az ördögbe is! Mit tehet ellene, azt mondja meg!

- Megmondjam?

- Meg.

- Kedves rendőrfőnök uram, én most rögtön agyonlövöm magát.

Azzal Balsamo előhúzott a zsebéből egy aranyozott ezüst veretű kecses kis pisztolyt, amelynek a vésetét mintha Benvenuto Cellini készítette volna, és nyugodtan de Sartines úr fejéhez emelte; a rendőrfőnök sápadtan roskadt egy karosszékbe.

- Így ni! - mondta Balsamo, másik karszéket húzva a rendőrfőnöké mellé, és letelepedve. - Most pedig, hogy ilyen szépen leültünk, cseveghetünk egy kicsit.

CXXV

A csevegés

Kellett egy kis idő, hogy de Sartines úr magához térjen ebből a nagy ijedelemből. Ha akarta, se láthatta volna jobban a pisztoly fenyegető torkát; sőt, a vascső hidegét is érezte homlokán.

Végül megemberelte magát.

- Uram - mondta -, kettőnk közül én vagyok fölényben: tudván, milyen emberrel lesz dolgom, nem foganatosítottam azokat az óvintézkedéseket, amelyeket közönséges gonosztevők esetében szokás.

- Ejnye, uram - mondta Balsamo -, most felmérgesíti magát, és durva szavak csúsznak ki a száján; nem veszi észre, milyen igazságtalan! Én igazán azért jöttem, hogy felajánljam szolgálatomat.

De Sartines úr fészkelődni kezdett a helyén.

- Igenis, uram, a szolgálatomat - ismételte meg Balsamo -, ön pedig teljességgel félreérti szándékomat; összeesküvőket emleget itt nekem, holott éppen azért jöttem önhöz, hogy leleplezzek egy összeesküvést.

De mondhatott most Balsamo, amit akart, de Sartines úr alig figyelt oda a veszedelmes látogató szavaira; máskor úgy ugrott volna fel az összeesküvés szóra, mint akit darázs csípett meg, most azonban a füle botját se mozdította rá.

- Ön uram, mivel olyan jól tudja, ki vagyok, megérti, hangsúlyozom: megérti franciaországi feladatomat: őfelsége, a nagy Frigyes küldött, tehát többé-kevésbé titkos követe vagyok a porosz királynak; aki követ, az kíváncsi; én meg, mint kíváncsi ember, mindenről tudok, ami csak történik, de egy dolgot különösen jól ismerek: ez pedig a gabonauzsora ügye.

Bármily egyszerűen mondta is ezt Balsamo, a rendőrfőnökre nagyobb hatása volt mindannál, amit addig mondott, mert de Sartines úr egyszerre hegyezni kezdte a fülét.

Lassan felemelte a fejét.

- Miféle gabonaügyről beszél? - kérdezte, ugyanolyan tüntető nyugalommal, ahogy Balsamo kezdte a társalgást. - Legyen szíves, most ön adjon pontosabb felvilágosítást, uram.

- Szívesen, uram - mondta Balsamo. - Figyeljen csak ide.

- Figyelek.

- Ó, ezt akár ne is mondja... Rendkívül ravasz üzérek rábeszélték őfelségét, Franciaország királyát, hogy építtessen magtárakat gabonakészletek felhalmozása céljából, ínség esetére. A magtárakat megépítették: míg az építkezés tartott, azt mondták, hadd legyenek azok a magtárak minél nagyobbak; nem is takarékoskodtak semmivel, se téglával, se kővel, és jókora tárolókat építettek.

- És aztán?

- Aztán meg kellett őket tölteni; az üres magtár nem jó semmire; meg is töltötték őket.

- Na és, uram? - türelmetlenkedett a rendőrfőnök, nem látva világosan, hová akar kilyukadni mindezzel Balsamo.

- Na és, azt sejtheti, hogy e nagyon nagy magtárak megtöltéséhez nagyon sok gabonára volt szükség. Ez valószínű, nemde?

- Nyilván.

- Folytatom. Sok gabonát vonni el a közfogyasztástól annyi, mint kiéheztetni a népet; ugyanis, ezt jól jegyezze meg, bármilyen érték kivonása a forgalomból ugyanolyan hatású, mint ha csökkenne a termelés. Ezer zsák gabona a magtárban, ezer zsákkal kevesebb a piacon. Szorozza meg ezt az ezer zsákot csupán tízzel, s máris felszökik a gabona ára.

De Sartines urat ideges köhögés fogta el.

Balsamo megállt, s nyugodtan megvárta, hogy a roham csillapodjék.

- Így tehát - folytatta, amikor a rendőrfőnök kiköhögte magát - gabonaüzérünk zsebre vágja az értékkülönbözetet; eddig világos, nemde?

- Mint a nap - mondta de Sartines úr -; de amint látom, uram, önt az a szándék vezérli, hogy leleplezzen egy összeesküvést vagy egy bűntényt, amelynek őfelsége volna a tettese.

- Pontosan erről van szó - felelte Balsamo -, ön jól értette.

- Nagy merészség ez, uram, és igazán kíváncsi vagyok, hogyan fogadja majd a király ezt a vádaskodást; nagyon tartok tőle, hogy az eredmény pontosan ugyanaz lesz, mint amit fontolgattam magamban az ön érkezése előtt ennek a ládikának az irományait lapozgatván: vigyázzon, uram, ez az út mindenképpen a Bastille-ba vezet.

- Ejnye, hát mégsem értett meg.

- Miért?

- Komolyan mondom, ön rosszul ítél meg, uram, és nagyon téved, ha azt hiszi, hogy fajankó vagyok! Igazán azt képzeli, hogy én most nekirontok a királynak, én, a követ, a kíváncsi ember?... Nagy ostobaság lenne, ha azt tenném, amit ön feltételez. Nagyon kérem, hallgasson végig.

De Sartines úr beleegyezőn bólintott.

- Ezt az összeesküvést a francia nép ellen - bocsásson meg, uram, hogy elrabolom értékes idejét, de majd mindjárt meglátja, hogy nem vesztegettük hiába ezt az időt -, szóval, ezt az összeesküvést a francia nép ellen közgazdászok fedezték fel, akik szorgalmas és szőrszálhasogató emberek lévén, nagyítólencséjük alá vették ezt a szövevényes ügyet, és rájöttek, hogy a király nem egyedül játszik. Ezek az emberek jól tudják, hogy őfelsége pontos nyilvántartást vezet a gabonaárak alakulásáról a különböző piacokon; jól tudják, hogy őfelsége a kezét dörzsöli, valahányszor nyolc-tízezer frankot nyer az áremelkedésen; de azt is tudják ezek az emberek, hogy őfelsége mellett van valaki, akinek a helyzete megkönnyíti az üzletelést, valaki, aki magától értetődő módon, úgyszólván hivatalból - mert tudnia kell, uram, hogy hivatalnok az illető - ellenőrzi a vásárlásokat, a felhozatalt, az inkasszálást, egyszóval, valaki, aki közvetítője a királynak; no mármost a közgazdászok, ezek a górcsöves emberek, ahogy én nevezem őket, természetesen nem a királyt pécézték ki, minthogy nem estek a fejükre, hanem azt a bizonyos valakit, kedves uram, azt a hivatalnokot, azt az ügynököt, aki őfelsége helyett üzérkedik.

De Sartines úr hiába próbálta helyreigazítani félrecsúszott parókáját.

- És most jön a lényeg - mondta Balsamo. - Ahogy ön is tudta, hiszen van hozzá rendőrsége, hogy én de Fenix gróf vagyok, ugyanúgy én is tudom, hogy ön de Sartines.

- Na és aztán? - kérdezte a rendőrfőnök megzavarodva. - Igen, én de Sartines vagyok. Nagy felfedezés!

- Nono! Csakhogy éppen ez a de Sartines az az árlistás, üzérkedő, inkasszáló úriember, aki, vagy a király tudtával, vagy anélkül, huszonhétmillió francia polgár gyomrával kereskedik, holott neki, hivatalánál fogva, a lehető legjobb ellátást kellene biztosítania ezeknek a francia polgároknak. Képzelje csak el, milyen hatása lenne egy ilyen leleplezésnek! Ön nem valami közkedvelt a nép körében: a király pedig nem gyenge szívű; ha az éhezők üvöltve követelik a fejét, őfelsége, hogy az összejátszásnak még a gyanúját is elkerülje, ha ugyan egyáltalán van összejátszás kettejük között, mert ha nincs, akkor azért, hogy igazságot szolgáltasson, őfelsége sebtiben felhúzhatja önt is egy olyan akasztófára, amilyenre Enguerrand de Marignyt húzták fel hajdanában; emlékszik rá?

- Homályosan - mondta de Sartines úr halálra válva -, de igazán nem vall jó ízlésre, uram, hogy akasztófát emleget olyan magas állású embernek, amilyen én vagyok.

- Ó, ezt csak azért emlegetem, kedves uram - mondta Balsamo -, mert most is magam előtt látom azt a szegény Enguerrand-t. Tökéletes nemesúr volt ő, higgye el nekem, nagyon régi és nagyon előkelő normandiai család sarja. Királyi kamarás, a Louvre kapitánya, a pénzügyek és az építkezések felügyelője; emellett Longueville grófja, az pedig tekintélyesebb grófság, mint Alby, vagyis az öné. Nos, uram, én láttam, amikor felkötötték arra a montfauconi bitóra, amelyet ő maga ácsoltatott; pedig hát, Isten a tudója, hányszor elmondtam neki: „Enguerrand, vigyázzon, kedves Enguerrand! Valois Károly nem fogja megbocsátani önnek, hogy olyan mélyen nyúlt a pénzesládába!" Nem hallgatott rám, és nyomorultul elpusztult. Ó, ha tudná, hány rendőrfőnököt láttam én már Poncius Pilátustól kezdve, aki halálra ítélte Jézus Krisztust, Bertin de Belle-Isle úrig, Bourdeilles grófjáig, Brantôme zászlósuráig, aki önnek elődje volt, s bevezette az utcai világítást, és eltiltotta a virágcsokrokat!

Sartines úr felállt, hiába próbálva meg palástolni izgalmát, amely úrrá lett rajta.

- Hát akkor csak vádoljon be, ha akar - mondta -; mit árthat nekem annak az embernek a vallomása, aki nem tartozik sehová?

- Csak lassan a testtel, uram! - válaszolta Balsamo. - Gyakran azoknak van a legerősebb hátterük, akik látszólag sehová sem tartoznak; és megeshetik, hogy teljes részletességgel megírom ezt a gabonaharácsolási históriát haza, vagy éppen Frigyesnek, aki filozófus, mint tudja; Frigyes siet majd megírni a dolgot, saját kezű széljegyzeteivel ellátva, Arouet de Voltaire úrnak; ez utóbbi méregbe mártja a tollat, amelyet legalább hírből ön is ismer, remélem, és megereszt egy gyilkos kis történetet, körülbelül a *Negyventalléros úr* modorában; d'Alembert úr, ez a csodálatos geométer, majd szépen kiszámítja, hogy azzal a gabonamennyiséggel, amit ön elvont a közfogyasztástól, százmillió embert lehetne táplálni három vagy négy éven át; Helvétius majd megállapítja, hogy ennek a gabonának az ára, átszámítva hatfrankos aranyakra, s egymásra tornyozva, éppen a holdig emelkedne, vagy egymás mellé rakott bankjegyekben egészen Szentpétervárig érne; e számítások majd egy csapnivaló drámára ingerlik de La Harpe urat, elmélkedésre Diderot Családapáját, s ennek az elmélkedésnek kommentárokkal cifrázott rémítő parafrázisára a genfi Jean-Jacques Rousseau-t, aki szintén tud harapni, ha kitátja a száját; emlékiratra Caron de Beaumarchais urat, akinek a lábára lépni kész öngyilkosság; rövid levélkére Grimm urat, durva gúnyiratra d'Holbach urat, kedves kis tanmesére de Marmontel urat, aki úgy gyilkolja meg az embert, hogy ügyetlenül veszi védelmébe; erről fognak beszélni a Régence Kávéházban, a királyi palotában, Audinot-nál, a király táncosainál, akiket, mint tudja, Nicolet úr pénzel: jaj! Alby grófja, rendőrfőnök uram, sokkal súlyosabb az ön esete, mint azé a szerencsétlen Enguerrand de Marignyé, akiről hallani sem akar, s akit a

saját bitójára húztak fel, noha váltig hangoztatta ártatlanságát, méghozzá olyan meggyőződéssel, hogy - becsületszavamra! - én is hittem neki, míg mondta!

E szavak hallatán, de Sartines úr, most már nem törődve az illendőséggel, levette a parókáját, és megtörölgette verejtékező koponyáját.

- Jó, rendben van! - mondta. - De mindezzel nem megy semmire. Veszejtsen el, ha tud. Vannak bizonyítékai, de vannak nekem is. Tartsa meg a titkát, én megtartom a ládikát.

- Ejnye, ejnye, uram - korholta Balsamo -, már megint mélységesen téved, és igazán csodálkozom, hogy okos ember létére hogyan tévedhet ekkorát; ezt a ládikát...

- Nos, mi van ezzel a ládikával?

- Ön nem fogja megtartani.

- Na nézd csak - nevetett fel gúnyosan de Sartines úr -, hát persze! Majd elfelejtettem, hogy de Fenix gróf úr útonálló nemesember, aki fegyveresen fosztogat. Már nem láttam a pisztolyát, mert közben zsebre tette. Bocsásson meg, nagykövet úr!

- Ugyan már, de Sartines úr, nem pisztolyról van itt szó! Azt bizonyára maga sem gondolja komolyan, hogy erőszakkal elorzom ezt a ládikát, hogy majd a lépcsőről halljam meg a csengetését és a hangját, amikor tolvajt kiált... Szó sincs ilyesmiről! Azt mondtam, hogy nem fogja megtartani ezt a ládikát, ezzel azt akartam mondani, hogy önként, jószántából, saját kezűleg fogja visszaadni nekem.

- Még hogy én? - hördült fel a rendőrfőnök, s öklét olyan súlyosan ejtette rá a vitatott holmira, hogy az majdnem összetört alatta.

- Ön bizony.

- Jól van, uram, csak csúfolódjék! De azt megmondom, hogy ezt a ládikát csak az életem árán kaphatja vissza. Mit mondok, az életem árán? Nem kockáztattam-e már ezerszer az életemet? Nem áldoznám-e fel utolsó csepp véremet is őfelsége szolgálatában? Öljön meg, hiszen ön nagy mestere ennek! De a lárma felriasztja a bosszúállókat, s lesz még annyi erőm, hogy a fejére olvassam összes gaztetteit. Még hogy visszaadjam a ládikát! - nevetett fel vadul. - Ha a pokol ördögei követelnék, akkor sem adnám vissza!

- Éppen ezért nem is kérem földalatti hatalmasságok beavatkozását; elég nekem annak a személynek a közbenjárása is, aki ebben a pillanatban zörget az udvari kapun.

Valóban, odakint háromszor megdöngették a kaput, de amúgy istenesen.

- És akinek a hintója - folytatta Balsamo -, hallgassa csak, ebben a pillanatban gördül be az udvarra.

- Amint látom, egy barátja teszi tiszteletét nálam, nemde?

- Amint mondja, egy barátom.

- És neki fogom visszaadni a ládikát?

- Igen, kedves jó de Sartines úr, neki fogja visszaadni.

A rendőrfőnök még be sem fejezte mélységesen megvető mozdulatát, amikor egy inas készségesen kitárta az ajtót, és jelentette, hogy Dubarry grófné kér kihallgatást a méltóságos úrtól.

Sartines megborzongott, és elképedve meredt Balsamóra, akinek minden önuralmára szüksége volt, hogy a képébe ne nevessen a nagyérdemű hivatalnoknak.

Ebben a pillanatban, az inas mögött feltűnt egy asszony, aki tudta, hogy neki nem kell semmiféle engedély, és illatfelhőt sodorva magával, beviharzott a szobába; a szép grófné volt az, hullámzó szoknyái halk nesszel súrolták a szoba ajtaját.

- Ön az, asszonyom, ön az! - mormolta de Sartines úr, s még fel sem ocsúdva ijedelméből, felkapta, és magához szorította a felnyitott ládikát.

- Jó napot, Sartines - mondta a grófné huncut mosollyal.

Utána Balsamóhoz fordult, s így köszöntötte:

- Jó napot, kedves gróf.

És odanyújtotta neki a kezét; Balsamo meghitten hajolt e fehér kacsóra, és ajkával illette, ott, ahol a királyi ajkak annyiszor érintették már.

E mozdulata közben Balsamónak arra is jutott ideje, hogy odasúgjon három vagy négy szót a grófnénak, de úgy, hogy de Sartines úr ne hallja.

- Na nézd csak - kiáltott fel a grófné -, itt az én ládikám!

- Az ön ládikája! - hebegett de Sartines úr.

- Persze, az én ládikám. Na nézzenek oda, kinyitotta, hogy nem szégyelli magát!

- De, asszonyom...

- Ó, igazán kedves, mindjárt gondoltam... Amikor ellopták tőlem ezt a ládikát, gondoltam magamban: „Elmegyek Sartineshoz, ő majd megkeríti.” De maga megelőzött, és már meg is találta. Köszönöm.

- És amint látja - szólt közbe Balsamo -, az úr már ki is nyitotta.

- Ó, csakugyan!... Ki hitte volna? Fuj, Sartines, ez csúnya dolog!

- Asszonyom - mondta a rendőrfőnök -, legyen szabad teljes tisztelettel megjegyeznem, attól félek, hogy önt megtévesztik.

- Megtévesztik, uram? - kérdezte Balsamo. - Talán csak nem rám céloz ezzel?

- Tudom én, amit tudok - vágott vissza de Sartines úr.

- Én azonban nem tudok semmiről - súgta oda Balsamónak Dubarryné. - Halljam, mi történt, kedves gróf? Ön emlékeztetett ígéretemre, amely szerint nyomban teljesítem az első kérését. Az én szavam is ér annyit, mint egy férfié: itt vagyok. Halljam, mit akar tőlem?

- Asszonyom - válaszolta fennhangon Balsamo -, ön néhány napja gondjaimra bízta ezt a ládikát, mindazzal együtt, ami benne van.

- Ez igaz - erősítette meg Dubarryné, s egy kacsintással válaszolt a gróf kacsintására.

- Ez igaz! - hördült fel de Sartines úr. - Azt mondta, hogy *ez igaz*, asszonyom?

- De még mennyire, és a hölgy elég hangosan mondta, hogy ön is meghallhassa.

- Ezt a ládikát, amelyben legalább tíz összeesküvés anyaga van együtt!

- Ejnye, Sartines úr, tudja, hogy határozottan nincs szerencséje ezzel a szóval; ne is emlegesse hát! A hölgy kéri a ládikáját, adja vissza neki, és kész!

- Visszakéri, asszonyom? - kérdezte Sartines, dühtől reszketve.

- Vissza, kedves rendőröm.

- De legalább hadd mondjam meg...

Balsamo a grófnéra pillantott.

- Nem mondhat olyasmit, amit ne tudnék magam is - jelentette ki Dubarryné -; adja vissza a ládikát; nem szórakozni jöttem ide, megértette?

- Az élő Isten nevére, őfelsége biztonsága érdekében, könyörgök, asszonyom...

Balsamo ingerült mozdulatot tett.

- A ládikát, uram! - mondta kurtán a grófné. - Adja vagy nem adja? De jól gondolja meg, mielőtt nemet mond!

- Ahogy parancsolja, asszonyom - mondta alázatosan de Sartines úr.

Azzal átadta a grófnénak a ládikát, amelybe Balsamo közben visszarakta az íróasztalon szanaszét heverő irományokat.

Dubarryné elbűvölő mosollyal fordult most oda Balsamóhoz.

- Gróf úr - mondta neki -, hozza el ezt a ládikát a hintómig, és nyújtsa a karját, hogy ne kelljen egyedül végigmennem az előszobákon, annyi rossz képű alak között! Köszönöm, Sartines!

Balsamo már az ajtóhoz lépett pártfogójával, amikor meglátta, hogy de Sartines úr a csengőhöz indul.

- Grófné - mondta Balsamo, s egy pillantással megállította ellenségét -, legyen olyan jó, mondja meg de Sartines úrnak, aki most iszonyúan mérges rám, hogy visszakértem tőle az ön ládikáját, mondja meg neki, milyen mélységesen sajnálná, ha valami bajom esnék a rendőrfőnök úr jóvoltából, s mondja meg neki azt is, hogy ezt nagyon rossz néven venné tőle.

A grófné rámosolygott Balsamóra.

- Hallotta, kedves Sartines, mit mondott a gróf úr? Nos, ez a színtiszta igazság; a gróf úr meghitt jó barátom, és én halálosan megharagudnék magára, ha bármiben is ellenére tenne... No, Isten áldja, Sartines.

És belekarolva Balsamóba, aki a ládikát vitte, Dubarryné most csakugyan kilépett a rendőrfőnök irodájából.

Sartines a távozók után nézett, elfojtva haragját, amelynek kitörésére Balsamo bizton számított.

- Eriggy csak! - morogta a megvert rendőrfőnök. - Eriggy csak, vidd a ládikát! De az asszony nálam maradt!

S hogy könnyítsen haragján, olyan vadul csöngetett, hogy majd leszakadtak a csengők.

CXXVI

Amelyben de Sartines úr kezdi azt hinni,
hogy Balsamo varázsló

Sartines úr vad csengetésére befutott egy hivatali szolga.

- Na, mi van azzal a nővel? - kérdezte a rendőrfőnök.

- Miféle nővel, méltóságos uram?

- Azzal, amelyik elájult itt, és én a maga gondjára bíztam.

- Az kitűnően érzi magát, méltóságos uram - felelte a szolga.

- Nagyon jól van; akkor hozza ide.

- Hol keressem, méltóságos uram?

- Mi az, hogy hol keresse? Hát a szobájában!

- Nincs már az ott, méltóságos uram.

- Nincs már ott! Hát hol van?

- Azt nem tudom.

- Elment?

- El.

- Egyedül?

- Egyedül.

- De hiszen alig állt a lábán.

- Így van, méltóságos uram; néhány percig még aléltan feküdt; de öt perccel azután, hogy de Fenix urat bevezették méltóságod szobájába, az a nő magához tért abból a furcsa ájulásából, amelyet sem ecettel, sem szóval nem tudtunk orvosolni. Akkor kinyitotta a szemét, felült, ott a szemünk láttára, és elégedetten felsóhajtott.

- És aztán?

- Aztán az ajtóhoz indult, s minthogy méltóságod nem hagyta meg, hogy tartsuk vissza, elment.

- Elment? - üvöltött fel de Sartines úr. - Ti átkozottak! Bicêtre-ben fogtok megrohadni mindahányan! Lódulj már, küldd ide az első számú ügynökömet!

A szolga gyorsan elkotródott, hogy teljesítse a kapott parancsot.

- Varázsló ez az átkozott! - mormolta a szerencsétlen tisztviselő. - Én csak a király rendőrfőnöke vagyok, de ez magáé a Sátáné!

Az olvasó bizonyára kitalálta, amit de Sartines úr nem tudott megmagyarázni magának. Nyomban a pisztolyos jelenet után, miközben a rendőrfőnök próbálta összeszedni magát, Balsamo, felhasználva ezt a kis szünetet, rendre a négy fő égtáj felé fordult, teljesen bizonyos lévén benne, hogy valamelyik irányból eléri Lorenzát, s ráparancsolt a fiatal nőre, hogy keljen fel, menjen ki, és ugyanazon az úton, amelyen jött, térjen haza, vagyis a Szent Kolozs utcába.

Mihelyt Balsamo agyában megfogamzott ez a parancs, nyomban mágneses áram keletkezett közte és a fiatal nő között, aki engedelmeskedve az akaratátvitellel kapott utasításnak, felkelt és kiment, minthogy nem állt útjába senki.

Sartines úr még aznap este ágyba feküdt, és eret vágatott magán; ilyen nagy izgalmat nem lehetett büntetlenül kiállni; ha még egy negyedórát késlekednek, mondta az orvos, megütötte volna a guta.

Ezalatt Balsamo visszakísérte hintójához a grófnét, és megpróbált búcsút venni tőle; de nem olyan asszony volt az, hogy csak úgy szépszerével elengedje, s meg se kísérelje megtudni, vagy legalább kipuhatolni a titkát annak a különös jelenetnek, amely lejátszódott a szeme előtt.

Beinvitálta hát a grófot a hintójába; a gróf engedett, s egy lovászfiú száron vezette a Dzseridet.

- Most látja, gróf, hogy mennyire megbízhatik bennem, és hogy ha barátomnak nevezek valakit, azt nemcsak a szám mondja, hanem a szívem is úgy érzi. Éppen Luciennes-be készülődtem, mert a király megüzente, hogy holnap reggel meglátogat; ám mihelyt megjött a levele, mindent otthagytam az ön kedvéért. Sokan halálra rémültek volna az összeesküvés és összeesküvő szavak hallatán, amiket de Sartines úr az arcunkba vágott; én azonban csak önre néztem, mielőtt bármit tettem volna, s úgy cselekedtem, ahogy kívánta.

- Asszonyom - mondta Balsamo -, busásan megfizetett azért a csekélyke szolgálatért, amit önnek tehettem; de velem érdemes jóban lenni; tudom, mi a hála, még tapasztalni fogja. Nehogy azt higgye, hogy bűnös összeesküvő vagyok, ahogy Sartines úr állítja. Ez a derék tisztviselő megszerezte ezt a ládikát valakitől, aki feljelentett engem; a ládika pedig az én kis vegytani titkaimat tartalmazza, olyan titkok ezek, kedves grófné, hogy önnel is megosztom majd őket, mert azt akarom, hogy megmaradjon ilyen elmúlhatatlanul, ilyen sugárzóan szépnek, ilyen ragyogóan fiatalnak. Nos, ez a drágalátos Sartines, meglátva a képleteimet, segítségül hívta a kancellistát, az pedig, nehogy mulasztáson kapják, sajátos módon értelmezte a számaimat. Azt hiszem, mondtam már egy ízben, asszonyom, hogy az én művészetem nem teljesen mentes azoktól a veszedelmektől, amelyek már a középkorban is környékezték; csak az önhöz hasonló okos és ifjú szellemek becsülik igazán. Egy szó mint száz, asszonyom, ön kihúzott a csávából; ezért hálás vagyok önnek, és ezt be is fogom bizonyítani.

- De vajon mit tett volna önnel, ha nem sietek a segítségére?

- Becsukatott volna Vincennes-be vagy a Bastille-ba, hogy borsot törjön Frigyes király orra alá, akit őfelsége ki nem állhat. Persze, kiszabadultam volna, mert tudom a titkát, hogy hogyan lehet szétporlasztani a követ légnyomással; csakhogy elvesztettem volna a ládikámat, amely, mint volt szerencsém említeni, számtalan érdekes és felbecsülhetetlen értékű formulát rejteget: a tudomány egy szerencsés véletlen folytán ragadta ki őket az örök homályból.

- Ó, gróf úr, ön megnyugtat, s egyszersmind elbűvöl. Eszerint az ifjúság varázsitalát ígéri nekem?

- Azt.

- És mikor adja ide?

- Ó, nem olyan sürgős. Majd húsz év múlva kérje, szép grófné. Gondolom, most nem akar visszaváltozni gyerekké.

- Ön igazán elragadó ember; de hadd kérdezzek még valamit, aztán elengedem, mert úgy látom, nagyon siet.

- Tessék, grófné.

- Azt mondta, hogy feljelentette valaki: férfi vagy nő az illető?

- Nő.

- Ah, gróf, a szerelem!

- Sajnos, igen: féltékenységgel párosult, őrjöngő szerelem; s hogy mi az eredménye, azt láthatta az imént; olyan nő az, hogy nem meri belém mártani a kését, mert tudja, hogy engem nem lehet megölni, s ezért azt vette a fejébe, hogy inkább börtönbe csukat vagy tönkretesz.

- Hogyhogy tönkreteszi?

- Ő legalábbis így gondolta.

- Gróf, most megállunk - mondta a grófné nevetve. - Talán higany folyik az ereiben, annak köszönheti a halhatatlanságát, amiért inkább feljelentik, ahelyett, hogy megölnék? Letegyem itt vagy hazavigyem?

- Köszönöm, asszonyom, de az már igazán túlzás volna, ha még kerülőt is tenne miattam. Itt van nekem a lovam, a Dzserid.

- Ó, ez az a táltos paripa, amelyik, mint hírlik, versenyre kel a széllel?

- Látom, hogy tetszik önnek, asszonyom.

- Pompás jószág, azt meg kell hagyni.

- Engedje meg, hogy felajánljam önnek, de csak azzal a feltétellel, hogy más nem ül fel rá.

- Ó. nem, köszönöm; nem ülök én lóra, vagy legalábbis nagyon félek tőle. De úgy veszem, mintha nekem ajándékozta volna a lovát. Isten önnel, kedves gróf, és el ne feledkezzék, tíz év múlva, a fiatalító szeremről.

- Én húsz évet mondtam.

- Gróf, ön is ismeri a közmondást: „Jobb ma egy...” Talán már öt év múlva is ideadhatná... Ki tudja, mi történhetik még.

- Amikor tetszik, grófné. Hiszen tudja, hogy hódolója vagyok.

- Még egy szóra, gróf.

- Hallgatom, asszonyom.

Ha nem bíznék meg önben ilyen nagyon, nem merném elmondani.

Balsamo, aki fél lábbal már kilépett a kocsiból, erőt vett türelmetlenségén, és odahajolt a grófnéhoz.

- Azt beszélik mindenfelé - mondta Dubarryné -, hogy a király szemet vetett erre a kis Taverney lányra.

- Ó, asszonyom - mondta Balsamo -, lehetséges ez?

- De azt állítják, nagyon tetszik neki. Mondja meg, ha ez igaz, gróf, ne kíméljen; bánjék velem úgy, mint a barátjával, gróf, kérve kérem; mondja meg az igazat, gróf!

- Asszonyom, többet teszek ennél - mondta Balsamo -; biztosítom róla, hogy Andrée kis-asszony soha nem lesz a király szeretője.

- És miért nem, gróf? - kiáltotta Dubarryné.

- Azért, mert én nem akarom - mondta Balsamo.

- Ejha! - mondta Dubarryné hitetlenkedve.

- Kételkedik benne?

- Nem szabad?

- Sose kételkedjék a tudományban, asszonyom. Hitt nekem, amikor azt mondtam, hogy igen; higgyen most is, amikor azt mondom, hogy nem.

- De végtére is, milyen eszközei vannak, hogy...

Mosolyogva abbahagyta.

- Fejezze be!

- Milyen eszközei vannak rá, hogy megsemmisítse a király akaratát, és legyőzze szeszélyeit?

Balsamo elmosolyodott.

- Tudok rokonszenvet ébreszteni - mondta.

- Igen, ezt tudom.

- Sőt, hisz is benne.

- Hiszek.

- Nos, ugyanúgy tudok ellenszenvet teremteni, sőt, ha kell, képtelen helyzeteket is. Nyugodjék meg, grófné, én résen vagyok.

Balsamo töredezett beszédmódját, ahogyan odavetette a mondatait, Dubarryné az ihletettség jelének tekintette, de bizonyára nem tekintette volna annak, ha tudja, hogy Balsamo milyen lázas türelmetlenséggel szeretné mielőbb viszontlátni Lorenzát.

- Komolyan mondom, gróf - állapította meg -, ön nemcsak jó hírt hozó prófétám, hanem őriző angyalom is. Jól figyeljen rám, gróf: én megoltalmazom önt, ön oltalmazzon engem. Szövetség! Szövetség!

- Így lesz, asszonyom - hagyta rá Balsamo.

És még egyszer megcsókolta a grófné kezét.

Azután becsukta a hintó ajtaját - a grófné a Champs-Élysées-n állította meg a kocsiját -, és felült a lovára, amely vidáman felnyerített, és hamarosan eltűnt az éji homályban.

- Luciennes-be! - kiáltotta Dubarryné megvigasztalódva.

Balsamo halkan füttyentett, térdével gyengén megszorította lova oldalát, a Dzserid felágaskodott, és vágtába kezdett.

Öt perc múlva Balsamo már a Szent Kolozs utcai ház előcsarnokában állt, Fritzcel szemközt.

- Nos? - kérdezte szorongva.

- Rendben, mester - felelte az inas, aki megszokta, hogy a szeméből olvasson.

- Hazajött?

- Fent van.

- Melyik szobában?

- A prémesben.

- Állapota?

- Nagyon kimerült; olyan gyorsan futott, hogy időm sem volt elébe szaladni, pedig már messziről megláttam, mivel lestem rá.

- Igazán?

- Ijesztő volt! Úgy rontott be ide, mint a veszedelem; kifulladva rohant fel a lépcsőn, s ahogy beért a szobába, lerogyott a nagy fekete oroszlánbőrre. Ott megtalálja.

Balsamo felsietett, és csakugyan ott találta Lorenzát, aki erejehagyottan, görcsök közt fetrengve küzdött a kezdődő idegrohammal. Nagyon hosszú ideig nehezedett rá a delejes áram, attól rángatózott ilyen hevesen. Kínlódott, nyöszörgött; azt gondolta volna az ember, hogy egy hegy nyomasztja a mellét, s azt akarja letaszítani onnét a két kezével.

Balsamo haragtól szikrázó szemmel nézte egy darabig, majd a karjába véve átvitte a szobájába, s a titkos ajtó bezárult mögötte.

CXXVII

Az életelixír

Tudjuk, hogy Balsamo milyen szándékkal ment be Lorenza szobájába.

Nekikészülődött, hogy felébreszti, és elhalmozza azokkal a szemrehányásokkal, amelyek már fortyogtak benne; eltökélte magában, hogy haragjára hallgatva, meg fogja büntetni, ám ekkor a mennyezet felől hallatszó hármas koppanás arra figyelmeztette, hogy Althotas várta a hazajöttét, és beszélni akar vele.

Balsamo azonban várt még; abban reménykedett, hátha tévedett, hátha csak valami véletlen zörej volt az; ám ekkor a türelmetlen vénember újra kikopogtatta a hívójelét; ezért aztán Balsamo, attól félve, hogy az öregember lejön, ami megesett már párszor, vagy Lorenza, ha ellentétes hatás éri, tudomást szerez valami újabb furcsaságról, ami nem kevésbé veszedelmes, mint politikai titkai, ezért aztán Balsamo, hogy úgy mondjuk, újabb réteg delejt rakott rá Lorenzára, és kiment, hogy fellátogasson Althotashoz.

Éppen idejében érkezett; a süllyesztő már félúton volt a mennyezettől; Althotas otthagyta guruló karosszékét, s most ott kuporgott a padlónak ezen a föl-le mozgó lapján.

Meglátta a Lorenza szobájából kilépő Balsamót.

A vénember, ahogy ott kuporgott, rémületes és undorító látványt nyújtott.

Fehér arcát, pontosabban szólva, arcának egyik-másik részét, amelyben volt még némi élet, szederjes vörösre színezte a düh, csupa csont-bőr, bogos keze, mely olyan volt, mint egy emberi csontvázé, zörögve reszketett; mélyen ülő szeme tétován pillogott a sötét szemüregben; valamilyen ismeretlen nyelven, amelyet még tanítványa sem értett, ádáz szitkokat szórt Balsamóra.

Mihelyt otthagyta guruló karosszékét, hogy megindítsa a süllyesztőt, úgy rémlett, mintha csak két hosszú karja élne és mozogna; vékony és görbe volt ez a két kar, mint a pók lába; az aggastyán, mint mondottuk, előbújt a szobájából, ahová Balsamón kívül senkinek sem volt bejárása, és már útban volt az alatta lévő helyiség felé.

Hogy ez a legyengült és tunya vénember otthagyja a karosszékét, ezt az okos szerkezetet, amely megóvta minden fáradságtól, hogy hajlandó legyen valami egészen hétköznapi ténykedésre, hogy gondot és fáradságot nem kímélve, ennyire eltérjen megszokott életrendjétől: mindehhez valami egészen rendkívüli izgalom kellett, mely kiragadta szemlélődéséből, és visszakényszerítette a valóságos életbe.

Balsamo, akit bizonyos értelemben tetten értek, először elcsodálkozott, azután nyugtalankodni kezdett.

- Ej, hát itt vagy, te semmirekellő! - rivallt rá Althotas. - Itt vagy, te hitvány fráter, aki elhagytad mestered!

Balsamo példás türelmet tanúsított, mint mindig, valahányszor a vénemberrel beszélt.

- De hiszen csak az imént hívott, azt hiszem, barátom! - jegyezte meg csöndesen.

- Barátod! - tajtékzott Althotas. - A barátod, te hitvány ember? Azt hiszed, a magad fajtájával beszélsz? Még hogy a barátod! Több vagyok én annál, atyád vagyok, aki táplált, felnevelt, oktatott, gazdaggá tett. És te sem lehetsz az én barátom, de nem ám! Elhagytál, éheztetsz, megölsz!

- Ejnye, mester; így epeömlést kap, megrontja a vérét, beteg lesz.

- Beteg! Nevetséges! Voltam én valaha is beteg? Hacsak akkor nem, amikor akaratom ellenére rám hoztad a piszkos emberi sors nyomorúságát. Beteg! Elfelejtetted már, hogy én gyógyítok másokat?

- De hát itt vagyok, mester - mondta Balsamo hidegen. - Ne vesztegessük az időt hiába!

- Jól van, emlegesd csak az időt! Még hogy én takarékoskodjam az idővel, éppen én, holott éppen nekem kellene korlátlanul és határtalanul rendelkeznem ezzel a minden emberi teremtmény számára kiszabott anyaggal! Igen, az időm lejár; igen, az időm veszendőbe megy; igen, az időm, akár a közönséges halandóké, percenként pereg alá az örökkévalóságba, holott az én időm lehetne maga az örökkévalóság!

- Ejnye, mester - mondta Balsamo zavartalan nyugalommal, egészen leeresztve a süllyesztőt, szorosan odaállva az aggastyán mellé, s ismét megindítva a szerkezetet, hogy visszamenjenek a felső szobába -, ejnye, hát mit akar? Mondja meg! Azt állítja, hogy éheztetem; de hiszen negyvennapos szigorú böjtöt tart, vagy nem?

- De igen, de igen, hogyne; harminckét napja indult el az újjászületés műve.

- Akkor miért panaszkodik, azt mondja meg! Látok itt két vagy három korsó esővizet, egyebet úgysem iszik.

- Nyilván; de azt képzeled, selyemhernyó vagyok én, hogy egymagam végezzem el a megfiatalodás és az átalakulás nagy művét? Azt képzeled, hogy erőm fogytával megcsinálhatom egyedül az életelixírt? Azt képzeled, hogy ha kimerülten, legyengülve fekszem, s minden táplálékom ez az üdítő ital, lesz annyi kitartásom, hogy a segítséged nélkül, pusztán a saját erőmre hagyatkozva, véghezvigyem újjászületésem fáradságos munkáját, amellyel - hiszen tudod jól, te szerencsétlen! - baráti segítség nélkül nem boldogulhatok?

- Itt vagyok, mester, itt vagyok; válaszoljon hát - mondta Balsamo, s úgy rakta vissza a vénembert a karosszékébe, mint egy rakoncátlan kölyköt -; válaszoljon hát, desztillált vízben nem szenvedett hiányt, mert, mint mondtam, itt látok három teli korsót; ezt a vizet májusban gyűjtöttük, mint tudja; itt van a szezámolajjal készült árpa kétszersültje; a fehér csöppeket pedig én magam adtam be, előírása szerint.

- Igen, de az elixír, az elixír még nincs kész; te nem emlékezhetsz, mert nem voltál ott: az apád volt ott, az hűségesebb volt, mint te; de a legutóbbi félszázados évfordulómon már egy hónappal előbb kész volt az elixír. Visszavonultam az Ararat hegyére. Egy zsidó, annyi ezüstért, amennyi a teste súlya, szerzett nekem egy gyereket, még csecsszopót; a rítus szerint kiereszttem a vérét: felfogtam artériás vérének három utolsó cseppjét, és egy órán belül kész volt az elixír, amelyből csak ez az egy alkatrész hiányzott; éppen ezért csodálatosan jól sikerült a félszázados újjászületésem; a hajam és a fogam kihullott e nagy hatású elixír lenyelését követő görcsök közben; de azután kinőtt újra, igaz, a fogam eléggé rosszul nőtt ki, mert megfeledkeztem róla, hogy az elixírt, óvatosságból, egy aranycsövön töltsem a nyelőcsövembe. De a hajam és a körmöm újra kinőtt e második ifjúságom idején, és én úgy éreztem magam, mintha megint tizenöt esztendős volnék... De most megint megöregedtem, és ha az elixír nem készül el, és nem lesz itt, ebben az üvegben, s ha nem tudok kellő figyelmet szentelni a munkámnak, akkor velem együtt elpusztul egy évszázad tudománya, és ez a csodálatos, fennkölt titok, amely a birtokomban van, elvész az ember számára, aki bennem és általam istenné válik! De ha elrontom, ha tévedek, ha elmulasztom, annak te, Acharat, egyedül te leszel az oka! És vigyázz magadra, a haragom iszonyú lesz, iszonyú!

Utolsó szavai közben halvány fény gyúlt fakó szemében, és a vénember enyhén vonaglani kezdett, majd heves köhögési roham vett erőt rajta.

Balsamo rögtön a legnagyobb buzgalommal igyekezett segíteni rajta.

Az aggastyán magához tért; halotti sápadtsága ónos színre vált. Ez az enyhe lefolyású roham annyira kimerítette, hogy azt hitte volna az ember, menten meghal.

- Halljam, mester - biztatta Balsamo -, fogalmazza meg, mit akar.

- Hogy mit akarok... - mondta a vénember, és merőn nézte Balsamót.

- Igen...

- Mindjárt meghallod, hogy mit akarok...

- Beszéljen, hallgatom és engedelmeskedem, ha olyasmit kíván, ami lehetséges.

- Lehetséges... lehetséges! - dünnyögte megvetőn a vénember. - Jól tudod, hogy minden lehetséges.

- Ó, hogyne, persze, idővel és a tudomány fejlődésével.

- A tudomány a hatalmamban van; az időn nagyon hamar úrrá leszek; adagolásom bevált; erőm majdnem teljesen eltűnt; a fehér csöppek kihajtották belőlem az elkorhadt természet maradványainak egy részét. A fiatalság, mint májusi nedvkeringés a fában, már megpezsdült a vén kéreg alatt, és úgyszólván hajtja az öreg fát. Láthatod, Acharat, hogy milyen kedvezők a tünetek: a hangom elgyengült, a látásom háromnegyed részben csökkent; néha úgy érzem, hogy összezavarodik a fejem; a meleg és a hideg változását már nem érzékelem; sürgősen be kell hát fejeznem elixíremet, hogy második félszázadom napján százévesből rögtön húsz-évessé változzam; az elixír alkatrészei megvannak, a cső elkészült; csak az a három csepp vér hiányzik, amelyről beszéltem már neked.

Balsamo undorodva rázkódott össze.

- Jól van - mondta Althotas -, lemondok a gyerekről, mivel te inkább bezárkózol a szeretőddel, ahelyett, hogy kerítenél nekem egy gyereket.

- Jól tudja, mester, hogy Lorenza nem a szeretőm - válaszolta Balsamo.

- Ohó! Azt csak úgy mondod, azt hiszed, engem is félrevezethetsz, akár a csőcseléket; azt akarod, hogy higgyek a szeplőtelen teremtményben, s te mondod ezt nekem, a férfi!

- Esküszöm, mester, hogy Lorenza ugyanolyan szűz, mint Istennek szent Anyja; esküszöm, hogy szerelmet, vágyat, földi gyönyörűséget, mindent feláldoztam a lelkemért; nekem is van újjáteremtő tervem; csakhogy az nem egyedül az én érdekemet szolgálja, hanem az egész emberiségét!

- Bolond, szegény bolond! - kiáltotta Althotas -; most még előhozakodik itt nekem az ő pondrózsibongásaival és hangyaforradalmaival, amikor én az örök életről meg az örök ifjúságról beszélek neki.

- Amit csak szörnyű bűn árán lehet megszerezni, s ki tudja...

- Te kételkedel, úgy látom, te kételkedel, te nyomorult!

- Nem, mester; de végül is, ha lemond arról a gyerekről, mondja meg, mit akar helyette?

- Megteszi az első szűz is, akár férfi, akár nő, aki az utadba kerül; de mégis inkább nő legyen. A nemek vonzásából jutottam erre a felfedezésre; keríts hát valakit, de igyekezz, mert már csak egy hetem van hátra.

- Jól van, mester - mondta Balsamo -; majd meglátom, majd körülnézek.

Megint villámlott egyet a vénember szeme, ezúttal még veszedelmesebben, mint az előbb.

- Majd meglátod, majd körülnézel! - tajtékzott. - Szóval ez a válaszod! Különben számítottam is rá, s magam sem tudom, miért lep meg. Mióta beszél így teremtett lény a teremtőjéhez, te nyomorult féreg? Persze! Látod, hogy legyengültem, látod, hogy ágynak dőltem, látod, hogy rimánkodom, s most buta fejjel azt hiszed, hogy kényre-kedvre ki vagyok szolgáltatva neked? Igennel vagy nemmel válaszolj, Acharat, és se tétovázást, se hazugságot ne lássak a szemedben, mert én belelátok a szívedbe, és olvasok benne, mert én ítélkezem fölötted, és üldözni foglak!

- Mester, vigyázzon magára - csitította Balsamo -, megárt ez a nagy harag.

- Felelj! Felelj!

- Mesteremnek csak azt mondhatom, ami igaz; majd meglátom, hogy meg tudom-e szerezni, amit kíván, anélkül, hogy mindkettőnknek ártanék, vagy hogy romlásba döntenem mindkettőnket. Majd keresek egy embert, aki hajlandó eladni nekünk azt a teremtményt, akire szüksége van; de a bűnt nem vállalom magamra. Mindössze ennyit mondhatok.

- Ez fölöttébb nyakatekerten hangzik - mondta Althotas keserű nevetéssel.

- Ez az igazság, mester - válaszolta Balsamo.

Althotas iszonyú erőfeszítéssel markolta meg a szék két karját, és fölegyenesedett.

- Igen vagy nem! - mondta.

- Mester, ha megtalálom: igen; ha nem találom meg: nem!

- Akkor pedig te leszel az oka a halálomnak, te nyomorult! Csak hogy megkíméld három csepp vérét annak az undok és hitvány állatnak, annak a teremtménynek, amelyikre szükségem van, inkább örök sötétségbe taszítsz engem, a tökéletes teremtményt. Ide figyelj, Acharat - mondta a vénember hátborzongató vigyorral -, nem is kérek én tőled semmit; nem, egyáltalán semmit sem kérek tőled; várni fogok; de ha nem engedelmeskedel, majd kiszolgálom én magam; ha te elhagysz, majd segítek én magamon. Megértettél, ugye? És most eriggy!

Balsamo egy szót sem szólt erre a fenyegetőzésre, csak odatett az aggastyánnak mindent, amire szüksége lehetett; keze ügyébe rakta az enni- és innivalót, egyszóval, olyan gondosan ellátta, ahogy egy figyelmes szolga látná el a gazdáját vagy egy tisztelettudó fiú az apját; azután, egészen másféle gondokba merülten, mint amilyenek Althotast gyötörték, lebocsátotta a süllyesztőt, és nem vette észre, hogy a vénember gúnyos tekintete majdnem olyan messzire követi, mint amilyen messze jár a lelke meg a szíve. Althotas ajkát akkor sem hagyta el az az ördögi vigyor, amikor Balsamo megint ott állt a még mindig alvó Lorenza előtt.

CXXVIII
Küzdelem

Balsamo csak állt ott, s fájdalmas gondolatok kínozták a szívét.

Azt mondjuk, fájdalmas, s nem azt, hogy háborgó.

A közte és Althotas között lezajlott jelenet, talán megsejtetve vele az emberi dolgok hitványságát, száműzött belőle minden haragot. Felidézte ama bölcs ember eljárását, aki előbb végigmondta a teljes görög ábécét, s csak azután figyelt oda az Akhilleusznak tanácsokat adó sötét istenség szavára.

Hidegen és némán tűnődött egy darabig a pamlag előtt, amelyen Lorenza feküdt.

„Itt állok szomorúan és eltökélten - gondolta magában -, és tisztán látom helyzetemet; Lorenza gyűlöl; Lorenza megfenyegetett, hogy elárul, és el is árult; titkom már nemcsak az enyém, ennek a nőnek a kezébe adtam, ő pedig szétszórja a szélbe; olyan vagyok, mint az a róka, amelyik a lábának csak a csontját húzta ki az acélfogú csapdából, de benne hagyta a húsát és a bőrét, úgyhogy másnap bízvást mondhatta a vadász: »Beleesett a róka a csapdába, és most már ráismerek, ha holt, ha eleven.«

És ezt a szörnyű bajt, ezt a bajt, amelyet Althotas képtelen felfogni, és éppen ezért el sem mondtam neki, ezt a bajt, amely meghiúsítja ennek az országnak a boldogságába vetett reményeimet, s következésképpen világboldogító reményeimet is, hiszen a világ lelke Franciaország: ezt a bajt az itt szunnyadó teremtés, ez az édes mosolyú szép szobor hozta rám. A balvégzetnek ez az angyala hozta rám a gyalázatot és a romlást, és majd ő hozza a fogságot, a száműzetést és a halált is.

Végeredményben a sok rossz felülkerekedett a sok jón - folytatta ingerültebben -, és Lorenza ártalmamra van.

Ó, kecsesen gyűrűző, halálos szorítású kígyó! Ó, arany torkú, mérges harapású kígyó! Aludj csak, aludjál, mert ha felébredsz, meg kell ölnöm téged!”

Balsamo, baljós mosollyal, lassan közeledett a fiatal nőhöz, akinek epekedő szeme úgy nyílt rá a közeledő férfira, mint ahogy a napraforgó és a hajnalka virágja nyiladozik a kelő nap első sugarára.

- Ó, jaj! - jajdult fel Balsamo. - Örökre le kell zárnom ezt a szemet, mely most ily szerelmesen néz rám; ezt a szép szemet, mely villámokat szór, mihelyt kihuny benne a szerelem.

Lorenza édesen mosolygott, s mosolyra nyitva ajkát, kivillantotta ragyogó szép gyöngyfogainak kettős sövényét.

- De ha megölöm azt, amelyik gyűlöl - folytatta Balsamo a kezét tördelve -, azt is megölöm vele, amelyik szeret!

A szíve mély szomorúsággal telt el, s különös módon valami meghatározhatatlan vágyakozás vegyült bele.

- Nem - mormolta -, nem; hiába fogadkoztam. Nem, hiába fenyegetőztem, sosem lesz hozzá bátorságom, hogy megöljem; nem, életben marad, de úgy marad életben, hogy többé nem ébred fel; élni fogja ezt a látszatéletét, és ez lesz számára a boldogság, mivel a másik csak boldogtalanság. Bárcsak boldoggá tehetném! Mit számít a másik!... csak egy élete lesz, az, amit én teremtek neki, amelyben szeretni fog, amelyben most is él.

Pillantása szerelmesen kapcsolódott Lorenzáéba, s a kezét szelíden a fejére tette.

Ekkor Lorenza, aki láthatóan úgy olvasott Balsamo gondolataiban, mint a nyitott könyvben, nagyot sóhajtott, lágyan fölemelkedett, és fehér, puha karját álomittas-lustán Balsamo válla köré fonta, aki megérezte üde leheletét, ajkától kétujjnyira.

- Ó, nem, nem! - tört ki Balsamo, megdörzsölve izzó homlokát és káprázó szemét -; nem, ez a mámor az őrületbe vinne; nem tudnék mindig ellenállni, s ha ezzel a kísértő angyallal, ezzel a szirénnel maradnék, kicsúszna kezemből a dicsőség, a hatalom, a halhatatlanság. Nem, nem! Fel fog ébredni, akarom, fel kell ébrednie!

Balsamo magánkívül, kétségbeesetten eltaszította magától Lorenzát, aki elengedte, s úgy hullott a pamlagra, mint a lebegő fátyol, mint az árnyék, mint a hópehely.

A legkacérabb és legkitanultabb nő sem választhatott volna csábítóbb testtartást, hogy felkínálja magát szeretőjének.

Balsamónak volt még annyi ereje, hogy pár lépésnyire eltávolodjék; de azután, mint Orfeusz, ő is visszafordult; és, mint Orfeusz, ő is rajtavesztett!

„Ó, ha felébresztem - gondolta -, kezdődik elölről a küzdelem; ha felébresztem, megöli magát, vagy engem öl meg, vagy rá akar venni, hogy én öljem meg őt. Iszonyat! Iszonyat! Igen, ennek a nőnek a sorsa meg van írva, úgy látom, mintha lángbetűkkel világítana: Halál! Szerelem!... Lorenza! Lorenza! szerelem a sorsod és halál. Lorenza! Lorenza! Kezemben az életed és a szerelmed!”

Válasz helyett fölkelt ez a csábos tündér, odament Balsamóhoz, a lába elé borult, majd ráemelte álomittas, kéjes tekintetét; megragadta és szívére szorította a férfi kezét.

- Halált - súgta alig hallhatón, s ajka nedvesen csillogott, mint a tengerből kibukkanó korall -, halált, de szerelmet!

Balsamo két lépést hátrált, fejét elfordította, szemét elfödte.

Lorenza zihálva csúszott utána a térdén.

- Halált - mondta ismét, mámoros hangján -, de szerelmet! Szerelmet! Szerelmet!

Balsamo nem bírta tovább; forró láng csapott át rajta.

- Jaj, ez már sok! - nyögte. - Küzdöttem, amíg emberi lény küzdeni képes; jövendőnek démona vagy angyala, akárki légy is, elégedett lehetsz: az önzésnek és a kevélységnek sokáig feláldoztam a lelkemben forrongó nemes szenvedélyeket. De arra nincs jogom, hogy fellázadjak a szívemben erjedő egyetlen emberi érzés ellen. Én szeretem ezt a nőt, szeretem, és ez a szenvedélyes szerelem többet árt neki a legádázabb gyűlöletnél Ez a szerelem viszi halálba; ó, én hitvány! Ó, én kötözni való bolond! Még a vágyaimmal sem tudok kiegyezni. Hogyan? Amikor majd arra készülődöm, hogy megjelenjek Isten színe előtt, én, a csaló, a hamis próféta, amikor a Legfőbb Bíró előtt majd levetem a tettetés és a hamisság köpönyegét, egyetlen jó cselekedetet se mondhassak magaménak, egyetlen boldog óráról se adhassak számot, amelynek emléke vigasztalhat az örök szenvedések közepette?

- Ó, nem, nem, Lorenzám, tudom jól, ha téged szeretlek, elveszítem a jövőt; tudom jól, hogy a megvilágosító angyal visszaszáll a mennybe, mihelyt a nő a karomba hull.

- De te akartad így, Lorenza, te akartad így!

- Szerelmem! - sóhajtotta a fiatal nő.

- Akarod tehát ezt az életet, a valóságos élet helyett?

- Térden állva kérem tőled, könyörgök érte, rimánkodom hozzád; ez az élet a szerelem, ez az élet a boldogság.

- És beéred ezzel akkor is, ha a feleségem leszel? Mert, tudod, én lángolok érted.

- Ó, tudom én azt, hiszen a szívedbe látok.

- És sosem fogsz vádolni, sem ember, sem Isten előtt, hogy visszaéltem a bizalmaddal, hogy megcsaltam a szívedet?

- Soha, soha! Inkább hálát adok neked Isten és ember előtt, hogy megajándékoztál a szerelemmel, a földi élet egyetlen kincsével, egyetlen gyöngyszemével, egyetlen gyémántjával!

- Sosem bánkódol majd a szárnyad után, te szegény galamb? Mert tudd meg, nem szárnyalsz többé a sugaras magasságokban, hogy lehozd nekem Jehovától azt a fénysugarat, amellyel hajdan felövezte prófétái homlokát. Ha kutatni akarom majd a jövendőt, ha uralkodni akarok az embereken, ó, jaj! ó, jaj! a hangod nem válaszol többé nekem. Szerelmetes asszonyom voltál s egyszersmind védő szellemem; ezután csak az egyik leszel, s ki tudja...

- Jaj, te kételkedel, te kételkedel! - kiáltott fel Lorenza. - Látom a kétség fekete foltját a szíveden.

- Mindig szeretni fogsz, Lorenza?

- Mindig, mindig!

Balsamo végighúzta a kezét a homlokán.

- Nem bánom - mondta. - Különben...

Egy ideig gondolataiba mélyedt.

- Különben is, olyan nagy szükségem van nekem erre a nőre? - tűnődött. - Hát csak ő van a világon? Nem, nem; ő boldoggá tesz majd, a másik meg gazdaggá és hatalmassá. Andrée is kiválasztott lény, ő is látnok, akárcsak te. Andrée fiatal, szeplőtelen, szűz, de én nem őt szeretem; pedig alvás közben Andrée is ugyanúgy a hatalmamban van, mint te; Andrée személyében megvan az áldozatom, aki bármikor a helyedbe lép, olyan ő számomra, mint az orvosnak az az alsóbbrendű lény, amelyikkel jól lehet kísérletezni; ő is tud olyan messzire szárnyalni, mint te, talán még messzebbre is, az ismeretlen homályban. Andrée! Andrée! Megtartalak, királyságomért. Lorenza, jöjj a karomba! Megtartalak szerelmesemnek és szeretőmnek. Andrée-val a hatalom, Lorenzával a boldogság. Csak e pillanattól kezdve teljes igazán az életem, s a halhatatlanság híján, megvalósítottam Althotas álmát; a halhatatlanság híján, egyenlő vagyok az istenekkel!

Fölemelte Lorenzát, ziháló mellére ölelte, és Lorenza olyan szorosan tapadt rá, mint tölgyre a borostyán.

CXXIX
Szerelem

Balsamo számára új élet kezdődött, eddigi tevékeny, zaklatott, szerteágazó életmódjában sosem tapasztalt még ilyent. Három napja sem dührohamok, sem bosszúságok, sem féltékenykedések; három napja szó sincs politikáról, összeesküvésekről és összeesküvőkről. Egy pillanatra sem vált meg Lorenzától, mellette az egész világot elfelejtette. Ez a különös, ijesztő szerelem, amely valami módon fontosabbá vált az emberiségnél, ez a bódító és titokzatos szerelem, ez a kísérteties szerelem - Balsamo ugyanis önmaga előtt sem titkolhatta, hogy szelíd szerelmesét egyetlen szóval kérlelhetetlen ellenséggé változtathatná -, ez a szerelem, amelyet a természet vagy a tudomány megmagyarázhatatlan szeszélye folytán kiragadtak a gyűlöletből, olyan boldoggá tette Balsamót, hogy egyszerre volt tőle kábult és elragadtatott.

E három nap során Balsamo fel-felocsúdva mákonyos szerelmi kábulatából, rá-rácsodálkozott mindig mosolygó, mindig révült asszonyára; ettől fogva ugyanis, abban a létben, amelyet újonnan teremtett neki, látszatéletét is révületekkel - szintén káprázat-álmokkal - pihentette ki Balsamo; s ha nyugodtnak, szelídnek és boldognak látta, s Lorenza szerelmes szavakkal becézgette és ébren álmodta rejtelmes gyönyörűségét, Balsamo egyre azon tűnődött, vajon Isten nem gerjedt-e haragra a modern titán ellen, aki megpróbálta elorozni titkait; vajon nem sugallja-e Lorenzának, hogy vezesse őt félre hazugsággal, altassa el éberségét, s ha éberségét elaltatta, hagyja itt őt, és úgy térjen vissza később, mint a bosszúálló Erinnüszek?

Ilyen pillanataiban Balsamo hite megrendült ebben az ókortól örökölt tudományban, amelyet még bizonyítékok sem támogatnak, hanem csupán példák.

De azután hamarosan megnyugtatta ez a lankadatlan lángolás, ez az olthatatlan szerelemvágy.

„Ha Lorenza becsap - gondolta -, ha itt akarna hagyni, akkor keresné az alkalmat, hogy eltávolodjék tőlem, és ezer okot is találna az egyedüllétre; de szó sincs ilyesmiről: hiszen úgy fonódik rám a karja, mint a megbonthatatlan fonadék; hiszen égő tekintetéből csak úgy perzsel a könyörgés: »Ne hagyj magamra!«; hiszen édes hangja egyre mondja: »Maradj még!«”

Balsamo lelkébe ilyenkor visszaköltözött az önbizalom és a tudományába vetett hit.

Valóban, miért is vált volna ez a mágikus titok, amelynek minden hatalmát köszönhette, egyik pillanatról a másikra üres agyrémmé, amely úgy lebben el, mint az elfeledett emlék, mint a kihunyó tűz füstje a szélben? Lorenza sosem olvasott még így a lelkében, sosem látott még ilyen tisztán: mihelyt megfogamzott az agyában egy eszme, mihelyt megremegtette a szívét egy érzelem, Lorenza máris szavakba öntötte.

Most már csak azt kellett volna tudni, vajon nem a rokonszenvből fakad-e ez a tisztánlátás; azt kellett volna eldönteni, vajon Balsamo és a fiatalasszony világán túl, a szerelmük által határolt és a szerelmük fényével elöntött körön túl, a sötétségben most is olyan tisztán látna-e mindent a lélek szeme, mint ez új Éva bukása előtt.

Balsamo nem mert döntő kísérlethez folyamodni; reménykedett, és a reménység csillagkoszorú volt boldogsága egén.

Lorenza olykor így szólt hozzá szelíd mélabúval:

- Acharat, te más nőre gondolsz, egy szőke hajú, kék szemű, északi nőre, Acharat! Ó, Acharat! Ez a nő mindig együtt jár velem a gondolataidban.

Balsamo ilyenkor szerelmesen nézett Lorenzára.

- Így belém látsz? - kérdezte tőle.

- Ó, igen, olyan tisztán, mintha tükörbe néznék.

- Akkor azt is tudnod kell, szerelemmel gondolok-e arra a nőre - felelte Balsamo -; nézz a szívembe, drága Lorenzám!

- Nem - rázta meg a fejét Lorenza -, nem, tudom, hogy nem; csak megosztod gondolataidat kettőnk között, mint ahogy megosztottad annak idején, amikor halálra gyötört Lorenza Feliciani, az a gonosz Lorenza, aki most alszik, s akit nem akarsz többé felébreszteni.

- Nem, szerelmem, nem - kiáltotta Balsamo -, én csak terád gondolok, legalábbis a szívemmel; gondold csak el: mióta boldogok vagyunk, semmivel sem törődöm, mindent elhanyagolok, tudományt, politikát, munkát, mindent!

- Rosszul teszed - mondta Lorenza -, hiszen a munkádban én is segíthetek.

- Igazán?

- Igen; nem zárkóztál-e be azelőtt a laboratóriumodba óraszám?

- De igen, csakhogy abbahagyom ezeket a meddő kísérleteket; életemnek megannyi elvesztegetett órája volna csak, hiszen közben nem láthatnálak.

- Miért ne lehetnék a munkában is veled, úgy, mint a szerelemben? Miért ne tehetnélek hatalmassá, ugyanúgy, ahogy boldoggá teszlek?

- Lorenzám szép, ahhoz nem fér kétség, de Lorenzám nem tanult sokat. A szépség és a szerelem Isten adománya, de tudomány csak a tanulásból fakad.

- A lélek mindent tud.

- Te igazán a lelki szemeddel látsz?

- Igen.

- És tudnál vezetni, azt mondod, súlyos kutatásomban, a bölcsek kövének keresésében is?

- Azt hiszem, igen.

- Akkor jöjj!

Balsamo átkarolta a fiatalasszony derekát, s magával vonta, laboratóriumába.

Az óriási kohó, amelyet négy napja nem fűtöttek be, kialudt.

A tégelyek kihűltek a tűzhelyen.

Lorenza nézte ezeket a különös holmikat, a kiveszőben lévő alkímia utolsó agyszüleményeit, de nem csodálkozott: úgy látszott, mindegyikről tudja, hogy mire való.

- Aranyat akarsz csinálni? - kérdezte mosolyogva.

- Igen.

- Különböző állapotú oldatok vannak ezekben a tégelyekben?

- Félbemaradt, tönkrement mind; de nem is sajnálom.

- Nem is kell; arany helyett úgyis csak színes higanyt kapsz; lehet, hogy szilárddá tudod tenni, de átalakítani nem fogod soha.

- De hiszen lehet aranyat csinálni, nem?

- Nem lehet.

- Pedig Dániel Transylvaniensis is húszezer dukátért adta el I. Cosimónak a fémek átalakításának titkát.

- Dániel Transylvaniensis becsapta I. Cosimót.

- Azonban a szász Payken, akit halálra ítélt II. Károly, úgy nyerte vissza az életét, hogy egy ólomrudat átváltoztatott aranyrúddá, amelyből negyven dukátot vertek, miután levágtak a rúdból egy darabot, hogy érmét verjenek belőle az ügyes alkimista nagyobb dicsőségére.

- Az ügyes alkimista ügyes szemfényvesztő volt. Az aranyrudat odacsempészte az ólomrúd helyére, és kész. Az aranycsinálás legbiztosabb módszerét te alkalmazod, Acharat, amikor aranyrudakat öntesz abból a tömérdek kincsből, amit a rabszolgáid a világ négy tájáról összehordanak.

Balsamo elgondolkozott.

- Eszerint a fémek átváltoztatása lehetetlenség? - kérdezte.

- Lehetetlenség.

- Na és, példának okáért, a gyémánt? - kockáztatta meg Balsamo.

- Ó, a gyémánt egészen más dolog - felelte Lorenza.

- Tehát gyémántot lehet csinálni?

- Lehet; a gyémántcsinálás ugyanis nem abból áll, hogy egy elemet egy másik elemmé alakítunk át; gyémántot csinálni annyi, mint megpróbálkozni egy ismert elem egyszerű módosításával.

- És te ismered azt az elemet, amelyikből kialakul a gyémánt?

- Persze; a gyémánt a tiszta carbonium kikristályosodása.

Balsamo elkábult; úgy érezte, hogy váratlanul vakító, szédítő fény csap a szemébe; úgy kapott oda a két kezével, mintha megvakította volna a láng.

- Jaj, Istenem! - jajdult fel. - Túl sokat adsz nekem, Istenem! Valami veszély fenyeget. Ó, Istenem! Miféle drágaköves gyűrűt vessek a tengerbe, hogy haragodat kiengeszteljem? Elég, elég mára, Lorenza, elég!

- Hát nem vagyok a tiéd? Parancsolj, rendelkezz!

- De igen, az enyém vagy, jöjj, jöjj!

Balsamo kivonszolta Lorenzát a laboratóriumból, átvágott a prémes szobán, s ügyet sem vetve a feje fölött hallatszó halk roppanásokra, visszament Lorenzával a rácsos ablakú szobába.

- Meg vagy elégedve Lorenzáddal, drágám? - kérdezte a fiatalasszony.

- Ó, igen - válaszolta az.

- Mitől féltél? Mondd meg, beszélj!

Balsamo összekulcsolta kezét, és olyan rémülten nézett Lorenzára, hogy aki nem tud olvasni a lelkében, aligha találta volna ki az okát.

- Ó - suttogta -, és én majdnem megöltem ezt az angyalt, és majdnem meghaltam elkeseredésemben, mielőtt megoldottam volna a problémát, hogyan legyek boldog s egyszersmind hatalmas; elfelejtettem, hogy a lehetőség határai túl vannak a tudomány mindenkori állásának horizontján, s hogy a legtöbb igazságot, amely utóbb ténnyé vált, eleinte agyrémnek tekintették; és én még azt hittem, hogy mindent tudok, holott nem tudtam semmit!

A fiatalasszony úgy mosolygott, mint egy istennő.

- Lorenza, Lorenza - folytatta Balsamo -, valóra vált hát a Teremtőnek az a titkos szándéka, hogy a nőt a férfi testéből veszi ki, de csak egy szívet ad kettejüknek! Éva értem kelt életre; Éva csak én általam gondolkozik, élete azon a szálon függ, amelyet én fogok! Ó, én Istenem! Sok ez egy teremtett léleknek, összeroskadok jóságod súlya alatt!

Térdre borult, rajongva ölelte magához ezt a szelíd szépséget, aki úgy mosolygott rá, ahogy nem mosolyognak földi teremtmények.

- Nem, nem, többé nem hagysz el soha - mondta a férfi -; biztonságban fogok élni homályon áthatoló tekinteted oltalma alatt; segíteni fogsz nekem a fáradságos kutatásban, amelyet, mint mondottad, egyedül te tudsz tökéletesíteni, és amelyet egyetlen szavad megkönnyít és megtermékenyít; majd te mondod meg, hogy nem csinálhatok aranyat, mivel az arany homogén anyag, ősi elem, majd te mondod meg, hogy világának mely zugába rejtette a Teremtő; majd te mondod meg, hol nyugosznak az évszázados kincsek, amelyeket elnyeltek az óceán feneketlen mélységei. A te szemeddel fogom látni, mint gömbölyödik a gyöngykagyló rejtekén a gyöngyszem, s mint terem az ember gondolata húsának iszapos rétegei alatt. A te füleddel fogom hallani a földet túró féreg munkálkodását, a közelemben settenkedő ellenség lépteit. Hatalmas leszek, mint Isten, de boldogabb leszek Istennél, Lorenzám; Istennek nincsen hozzávaló társa és hitvese a mennyekben; Isten mindenható, de egyedül van isteni fenségében, és nem oszthatja meg más, hozzá hasonlóan isteni lénnyel ezt a mindenhatóságot, amely őt Istenné teszi.

Lorenza csak mosolygott, és szüntelenül mosolyogva, forró csókokkal válaszolt Balsamo szavaira.

- És mindennek ellenére - suttogta, mintha szerelmese fejében tisztán látna minden gondolatot, amely ingerli ennek a nyughatatlan agynak a rostjait -, és te mindennek ellenére kételkedel, Acharat. Abban kételkedel, mint mondottad, hogy át tudom lépni szerelmünk körét, abban kételkedel, hogy távolba láthatok; ámde azzal vigasztalod magad, hogy ha én nem látok is, majd lát helyettem a másik.

- Miféle másik?

- Az a szőke nő; megmondjam a nevét is?

- Mondd!

- Várj csak... Andrée.

- Valóban, ő az. Te valóban olvasol a gondolataimban; valóban emészt még ez a félelem... Mondd, látod most is, ami a távolban történik, még akkor is, ha tárgyak vannak közben?

- Próbálj ki.

- Add ide a kezed, Lorenza.

A fiatalasszony szenvedélyesen megszorította Balsamo kezét.

- Tudsz követni?

- Akárhová.

- Akkor jöjj.

Balsamo gondolatban kifordult a Szent Kolozs utcából, és gondolatban magával vitte Lorenzát.

- Hol vagyunk most? - kérdezte Lorenzától.

- Egy dombon - válaszolta a fiatalasszony.

- Helyes - mondta Balsamo, örömtől repesve -; és mit látsz?

- Magam előtt? Balra vagy jobbra?

- Magad előtt.

- Tágas völgyet látok, egyik felől erdőség, másik felől város, köztük folyó kanyarog s vész el a szemhatáron, egy nagy kastély falai tövében.

- Jól van, Lorenza. A vésinet-i erdőt látod; a város Saint-Germain; a kastély Maisons. Menjünk be; lépjünk be a mögöttünk lévő épületbe.

- Lépjünk be.

- Mit látsz?

- Ó, az előszobában egy tarkabarka öltözetű kis néger csokoládét majszol.

- Helyes, ez Zamore. Menjünk beljebb!

- Üres szalon, fényűző bútorok; az ajtók fölött istennők és amorettek.

- Üres a szalon?

- Üres.

- Menjünk még beljebb!

- Ó, most egy csodás budoárban vagyunk, természetes színű virágokkal átszőtt kék atlasz a kárpitja.

- Ez is üres?

- Ez nem; egy nő fekszik egy pamlagon.

- Ki ez a nő?

- Mindjárt.

- Nem láttad már valahol?

- Dehogynem; ugyanitt; Dubarry grófné az.

- Jól van, Lorenza, jól van; megőrjítsz! Mit csinál az a nő?

- Rád gondol, Balsamo.

- Rám?

- Rád.

- Hát látod a gondolatait?

- Látom, mert, mint mondtam, rád gondol.

- És mit gondol?

- Ígértél neki valamit.

- Igen, de mit?

- Neki ígérted a szépség vizét, amit Vénusz adott Phaonnak, hogy bosszút álljon Sapphón.

- Jól van, nagyon jól van. És mit csinál, míg ezen gondolkozik?

- Megfogant benne egy elhatározás.

- Éspedig?

- Várj csak; most a csengő felé nyúl; csenget; belép egy másik fiatal nő.

- Barna? Szőke?

- Barna.

- Nagy? Kicsi?

- Kicsi.

- A húga. Hallgasd meg, mit mond.

- Azt kívánja, hogy fogjanak be.

- Hová készül?

- Ide.

- Biztos vagy ebben?

- Most adja ki a parancsot. Lám, már engedelmeskednek is; látom a lovakat, a kocsit; két órán belül itt lesz.

Balsamo térdre hullt.

- Ó - tört ki -, ha két órán belül csakugyan itt van, akkor már csak azt az egyet kérem tőled, Istenem, hogy vedd oltalmadba a boldogságomat!

- Szegény barátom - sajnálkozott Lorenza -, hát ennyire féltél?

- Igen, igen.

- Ugyan mitől félhettél? A szerelem, mely tökéletesebbé teszi a fizikai létet, megerősíti a szellemi létet is. A szerelem, mint minden nemes szenvedély, közelebb visz Istenhez, és Istentől ered minden fény.

- Lorenza, Lorenza, úgy érzem, megbolondulok a boldogságtól!

Balsamo a fiatal nő ölébe hajtotta fejét.

Balsamo újabb bizonyítékra várt, hogy boldogsága beteljesedjék.

Dubarryné érkezése jelentette ezt a bizonyítékot.

Úgyszólván elrepült az a két óra; Balsamo számára teljesen megszűnt az idő.

A fiatal nő hirtelen összerezzent; még fogta Balsamo kezét.

- Kételkedel még - kérdezte -, és szeretnéd tudni, hol van most?

- Igen - mondta Balsamo -, így van.

- Nos, a körúton vágtat, már közeledik, befordul a Szent Kolozs utcába, megáll a kapud előtt, bezörget.

A szoba amelyben meghúzódtak, olyan távol esett a bejárattól, és úgy el volt szigetelve, hogy a rézkopogtató hangja nem hatolt el az ajtajáig.

Balsamo azonban feltérdelt, és hegyezte a fülét.

Fritz kettős kopogtatására felszökött a helyéről; a kettős kopogtatás, mint emlékszünk rá, fontos látogatót jelzett.

- Ó, hát igaz! - kiáltotta.

- Eriggy, győződj meg róla, Balsamo, de siess vissza!

Balsamo egy ugrással a kandallónál termett.

- Hadd kísérjelek el a lépcsőházi ajtóig - kérte Lorenza.

- Gyere.

Együtt mentek vissza a prémes szobába.

- Nem mégy ki ebből a szobából? - kérdezte Balsamo.

- Nem, megvárlak. Ó, légy nyugodt, az a Lorenza, aki szeret téged, nem azonos azzal, akitől félsz, ezt te is tudod. Különben...

Megakadt, mosolygott.

- Mi az? - kérdezte Balsamo.

- Te nem olvasol úgy a lelkemben, mint én a tiédben?

- Sajnos, nem.

- Különben, parancsold meg, hogy aludjam, míg vissza nem térsz; parancsold meg, hogy ne mozduljak el erről a pamlagról, és én aludni fogok, és el nem mozdulok innét.

- Jól van, Lorenzám, drágám, aludj és várj rám!

Lorenza, már az álmossággal küzdve, utolsó csókban forrt össze Balsamóval, majd odatámolygott a pamlaghoz, ráhanyatlott, s ezt dünnyögte:

- Hamar visszajössz, Balsamóm, ugye, hamar?

Balsamo búcsút intett neki, de Lorenza már aludt.

Olyan gyönyörűséges volt, és olyan hamvasan tiszta - kibomlott hosszú hajával, kinyíló ajkával, lázas arcával és fényes szemével - s annyira nem volt asszonyos, hogy Balsamo visszament hozzá, megfogta a kezét, csókot lehelt a karjára és a nyakára, de az ajkát nem merte megcsókolni.

Megint felhangzott a kettős kopogtatás; a hölgy türelmetlenkedett, vagy Fritz azt hitte, hogy a gazdája nem hallotta meg az előbb.

Balsamo az ajtóhoz sietett.

Amikor behúzta maga mögött, úgy rémlett neki, hogy megint megroppan valami, mint az előbb; újra kinyitotta az ajtót, körülnézett, de nem látott semmit.

Csak Lorenza feküdt ott a pamlagon, szerelme súlyától ziháló kebellel.

Balsamo bezárta az ajtót, s futva indult a szalon felé, szorongás és balsejtelmek nélkül: a mennyországot vitte a szívében.

Balsamo tévedett: nemcsak a szerelem nyomasztotta Lorenza keblét, nemcsak attól zihált olyan hangosan.

Álom nyomasztotta, olyan mély, letargikus álomba merült, hogy már nem járt messze a haláltól.

Lorenza álmodott, és a baljós álmok torz tükrében úgy rémlett neki, hogy a lassanként mindent elborító homályban megnyílik a tölgyfa mennyezet egy kör alakú darabja, egy bizonytalan holmi, talán egy mennyezetrózsa leválik onnét, és egyenletes, lassú, szabályos mozgással megindul lefelé, gyászos csikorgástól kísérve; úgy érezte, hogy lassanként elfogy a levegője, és menten megfullad annak a mozgó körlapnak a súlya alatt.

Végül az volt az érzése, hogy azon a süllyesztőforma holmin egy idétlen alak kalimpál, olyanféle, mint Caliban a *Vihar*-ban, egy emberarcú szörnyeteg, talán egy vénember, akinek csak a szeme meg a karja eleven, és rámered azzal az ijesztő szemével, és feléje nyújtja csontig soványodott karját.

Ő pedig, szerencsétlen gyermek, tehetetlenül vonaglik, nem menekülhet, nem sejti a fenyegető veszélyt, csak érzi, mint fonódik rá két eleven kapocs, amelynek a vége megragadja fehér ruhájánál fogva, leemeli a pamlagról, s ráteszi a süllyesztőre, amely lassan, nagyon lassan visszaindul a mennyezet felé, miközben a vashoz súrlódó vas gyászosan csikorog, és förtelmes, hátborzongató vihogás tör elő annak az emberarcú szörnyetegnek förtelmes szájából, aki zökkenés és fájdalom nélkül viszi magával, viszi az ég felé.

CXXX
A bájital

Ahogy Lorenza előre jelezte, valóban Dubarryné zörgetett a kapun.

A szép kurtizánt a szalonba vezették. Míg Balsamóra várt, egy Mainzban nyomtatott, érdekes könyvben lapozgatott, mely a halálról szólt: a csodálatos művészettel készült metszetek megmutatják, mint uralkodik a halál az ember életének minden pillanatában: ott leselkedik a bálterem ajtajában, a férfira, aki a szeretett hölgy kezét szorongatja; lehúzza a víz fenekére, amikor fürdik; elbújik a puska csövében, amikor vadászni megy.

Dubarryné éppen azt a metszetet nézte, amelyen egy szép nő kifesti s a tükör előtt illegeti magát, amikor Balsamo benyitott, és örömtől sugárzó arccal, széles mosollyal köszöntötte.

- Bocsásson meg, asszonyom, hogy megvárattam, de vagy rosszul számítottam ki a távolságot, vagy rosszul ítéltem meg a lovai sebességét, s azt hittem, hogy még csak a XV. Lajos téren jár.

- Hogyhogy - kérdezte a grófné -, hát tudta, hogy jövök?

- Igen, asszonyom; körülbelül két órája láttam önt a kék atlasszal kárpitozott budoárjában, amikor kiadta a parancsot, hogy fogjanak be.

- Azt mondja, hogy a kék budoáromban voltam?

- Amelynek a kárpitjába természetes színű virágok vannak szőve. Ön egy pamlagon feküdt, grófné. Ekkor jó gondolata támadt: „Látogassuk meg Fenix grófot.” Ezután csöngetett.

- És ki jött be?

- A húga, grófné. Így volt? Ön megkérte, hogy továbbítsa a parancsát, ami nyomban meg is történt.

- Gróf, ön valóságos varázsló! És csak így bekukucskál a budoáromba a nap bármely órájában? Azért szólhatna ám előre, tudja-e?

- Ej, legyen nyugodt, grófné, én csak a nyitott ajtón nézek be.

- És azt is a nyitott ajtón át látta, hogy önre gondolok?

- Persze, sőt azt is, hogy jó szívvel gondol rám.

- Bizony így van, kedves gróf: a lehető legjobb szívvel gondolok önre; de vallja be, hogy többet is érdemel, nem csupán jó gondolatokat, hiszen ön olyan jó, olyan sokat tett értem; önt, úgy látszik, arra választotta ki a sors, hogy a pártfogó szerepét játssza az életemben, ez pedig a legnehezebb szerep, amit csak ismerek.

- Igazán mondom, grófné, nagyon boldoggá tesz; eszerint tehettem önért valamit?

- Ejnye!... ön látnok, és ezt ne látná?

- Hagyja meg számomra legalább a szerénység elégtételét!

- Jól van, kedves grófom; akkor először is hadd mondjam el, hogy én mit tettem önért.

- Azt nem engedhetem, asszonyom; inkább beszéljünk önről, ha kérnem szabad.

- Nos, kedves gróf, legelőször is adja nekem kölcsön a láthatatlanná tévő varázskövét; útközben ugyanis, akármilyen gyorsan jöttem, úgy rémlett, mintha Richelieu úr valamelyik lakáját láttam volna.

- És az a lakáj...

- Hátaslovon követte a kocsimat.

- Mi a véleménye erről, mi célból figyeltette önt a herceg?

- Abból a célból, hogy kellemetlenkedjék, ahogy szokott. Ha mégoly szerény ember is ön, Fenix gróf úr, higgye el, Isten megáldotta önt annyi személyes kiválósággal, hogy egy király gyanút fogjon... a látogatásaim miatt vagy az ön látogatásai miatt.

- Richelieu úr semmi módon nem lehet veszélyes önre, asszonyom - válaszolta Balsamo.

- Pedig az volt, kedves gróf, az volt, az esemény előtt.

Balsamo rájött, hogy itt valami titok lappang, amelyet Lorenza még nem tárt fel előtte. Éppen ezért nem merészkedett az ingoványos talajra, hanem válaszul beérte egy mosollyal.

- Az volt - mondta megint a grófné -, és én majdnem beleestem a legravaszabbul felállított kelepcébe, s ebben önnek is volt némi része, gróf.

- Nekem? Egy önnek szánt kelepcében? Soha, asszonyom!

- Hát nem ön adta Richelieu úrnak a bájitalt?

- Miféle bájitalt?

- Ami felcsigázza az ember szerelmi vágyát.

- Nem, asszonyom; Richelieu úr maga kotyvasztja ezeket a varázsszereket, mivel már régóta ismeri a receptjüket; tőlem csak közönséges altatószert kapott.

- Ó, igazán?

- Becsületszavamra.

- És a herceg úr, emlékezzék csak, a herceg úr melyik napon kérte öntől azt az altatószert? Próbáljon meg pontosan visszaemlékezni a napra, ez most nagyon fontos.

- Múlt szombaton történt, grófné. Egy nappal azelőtt, hogy Fritzcel elküldtem önnek azt a levélkét, amelyben kértem, hogy jöjjön oda Sartines úrhoz.

- Egy nappal azelőtt - kiáltotta a grófné -, egy nappal azelőtt, hogy látták a királyt bemenni ahhoz a kis Taverney lányhoz? Ó, most már minden világos!

- Ha pedig minden világos, akkor láthatja, hogy nekem csak az altatóban volt szerepem.

- Igen, és az az altató mentett meg bennünket.

Balsamo várta, hogy mi sül ki ebből, mivel ő nem tudott semmit.

- Örülök, grófné, hogy jó voltam valamire - mondta -, ha akaratlanul is.

- Ó, ön mindig nagyon jó! De még többet is tehet értem, mint amennyit eddig tett. Jaj, doktorom, nagyon beteg voltam, mármint politikailag, és nemigen bízom a gyógyulásomban.

- Asszonyom - mondta Balsamo -, a doktor, éppen mivel doktor, mindig részleteket akar tudni a kezelendő kórról. Legyen szíves, mondja el a lehető legaprólékosabban, hogy mit tapasztalt, és lehetőleg ne hagyjon ki egyetlen tünetet sem.

- Ennél mi sem egyszerűbb, kedves doktorom, vagy kedves varázslóm, ahogy jobban tetszik. Egy nappal azelőtt, hogy azt az altatószert beadták, őfelsége nem volt hajlandó velem jönni Luciennes-be. Fáradtságára hivatkozva Trianonban maradt ez a füllentő felség, éspedig, mint

utóbb megtudtam, azért, hogy de Richelieu herceg és de Taverney báró társaságában vacsorázzék.

- Ejha!

- Most már ön is érti. Vacsora közben adták be a királynak azt a szerelmi bájitalt. Akkor már Andrée kisasszony járt a fejében; azt tudták, hogy velem nem találkozik másnap. Tehát az italnak akkor kellett volna hatnia, amikor együtt volt azzal a kis libával.

- Na és?

- Na és, hatott!

- Mi történt, mégis?

- Ezt nehéz volna pontosan megmondani. Jól értesült emberek látták, hogy őfelsége a vendégház irányába tart, azaz Andrée kisasszony lakása felé.

- Tudom, hol lakik; de aztán?

- Aztán, aztán! A csudába is, gróf, hogy gondolja ezt? Nem lehet csak úgy nyomon követni egy királyt, amikor tilosban jár!

- És végül is?

- Végül is csak annyit mondhatok, hogy őfelsége egy szörnyű, viharos éjszakán sápadtan, reszketve, hideglelősen, majdhogynem tébolyodottan tért vissza Trianonba.

- És azt hiszi - mosolygott Balsamo -, hogy a király nemcsak a vihartól ijedt meg annyira?

- Azt; ugyanis az inasa hallotta, hogy többször is így kiált: „Meghalt! Meghalt! Meghalt!”

- Ejha! - mondta Balsamo.

- Az altatószer hatása volt az ok - folytatta Dubarryné -; semmitől sem fél úgy a király, mint a halottaktól, és a halottak után, a halál képétől. Látta, hogy Taverney kisasszony egészen szokatlan módon alszik, s nyilván halottnak hitte.

- Igen, igen, bizonyára, halottnak - mondta Balsamo, aki emlékezett rá, hogy amikor elfutott onnét, elfelejtette felébreszteni Andrée-t -, halottnak vagy legalábbis olyannak, hogy nagyon emlékeztetett a halottakra. Igen, igen, így volt! És aztán, grófné, és aztán?

- Senki nem tudta meg, mi történt azon az éjszakán, jobban mondva annak az éjszakának az elején. De ahogy a király hazaért, heves hidegrázás és ideges reszketés jött rá, amely csak másnap hagyott alább, amikor a trónörökösnének eszébe jutott, hogy ablakot nyittat a királynál, és megmutatja őfelségének a testet-lelket melengető napot. Az éjszakával együtt elmúltak azok az éjszaka szülte, ismeretlen rémképek is. Délben a király már jobban volt, húslevest kért és megevett egy fogolyszárnyat, este pedig...

- Este pedig? - ismételte meg Balsamo.

- Este pedig - ismételte meg Dubarryné is -, őfelsége az előző napi ijedelem után bizonyára nem akart Trianonban maradni, és ellátogatott hozzám Luciennes-be, ahol is, kedves gróf, tapasztalhattam, hogy de Richelieu úr majdnem olyan nagy varázsló, mint ön.

A grófné diadalmas arckifejezése, bájos és kacér kis mozdulata nem hagyott kétséget afelől, hogy mire gondol, és Balsamo meggyőződhetett róla, hogy a kegyencnőnek még most is nagy hatalma van a király felett.

- Tehát meg van elégedve velem, asszonyom? - kérdezte.

- El vagyok ragadtatva, gróf, esküszöm önnek; amikor ugyanis arról beszélt nekem, hogy lehetetlen helyzeteket is tud teremteni, a pontos igazságot mondta.

Hálája jeléül odanyújtotta fehér, bársonyos, illatos kacsóját, amely nem volt olyan hűvös, mint Lorenzáé, de melegsége annál ékesebben beszélt.

- És most jön az ön dolga, gróf - mondta.

Balsamo meghajolt, jelezve, hogy figyelmesen fogja hallgatni.

- Ön nagy veszedelemből szabadított meg engem - folytatta Dubarryné -, de azt hiszem, én sem kisebb bajtól mentettem meg önt.

- Nincs szükségem bizonyítékokra - mondta Balsamo, palástolva izgalmát -, hogy hálás legyek önnek; hanem azért, kérem, mondja meg...

- Hát az a bizonyos ládika.

- Nem értem, asszonyom.

- Tömérdek rejtjeles írást tartalmazott; de Sartines úr valamennyi kancellistájával megfejtette őket; mindegyik aláírta a megfejtést, amelyet ki-ki külön készített el, és valamennyi szöveg egyezett. Ezek után de Sartines úr ma reggel beállított Versailles-ba, mikor magam is ott voltam, s hozta magával a megfejtéseket és a diplomáciai rejtjelzések tárát.

- Ejnye, ejnye! És mit szólt ehhez a király?

- A király először láthatólag meglepődött, azután megrémült. Őfelsége figyelmét könnyűszerrel leköti bárki, ha veszedelemről papol neki. Damiens tőrszúrása óta mindenkinek sikere van XV. Lajosnál, aki ezzel kezdi a mondókáját: „Vigyázzon!”

- Eszerint de Sartines úr összeesküvéssel vádolt meg?

- De Sartines úr először is megpróbált engem eltávolítani; én azonban nem álltam kötélnek, és kijelentettem, hogy mivel nekem a legdrágább a király élete, senkinek nincs joga engem eltávolítani akkor, amikor veszedelmekről beszélnek vele. Sartines kötötte az ebet a karóhoz, de én csak mondtam a magamét, mire a király rám mosolygott egy bizonyos módon, amit már jól ismerek, és így szólt:

„- Hagyja, Sartines, ma semmit sem tagadhatok meg tőle.”

- Ekkor, tudja, gróf, hogy én is ott voltam, Sartines úr, emlékezve félreérthetetlenül megfogalmazott búcsúszavainkra, s attól tartva, hogy nemtetszésemmel találkozik, ha önt vádolja, inkább a porosz király franciaellenességével s egyeseknek abbeli hajlandóságával hozakodott elő, hogy a természetfeletti erőket is segítségül hívják a lázadás támogatására. Kevés szóval sok embert vádolt, s végig a titkosírással bizonygatta, hogy azok az emberek bűnösök.

- Miben bűnösök?

- Hogy miben? Szabad elárulni egy államtitkot, gróf?

- Amely a mi titkunk is, asszonyom. Ó, nem kockáztat semmit! Úgy hiszem, érdekem, hogy ne fecsegjek.

- Hogyne, gróf, tudom, nagyon is érdeke. Egyszóval Sartines azt bizonygatta, hogy egy nagy létszámú, hatalmas bűnszövetkezet, amelynek hívei mindenre elszánt, bátor és ügyes emberek, aknamunkájával aláássa ő királyi felsége tekintélyét, bizonyos rágalmakat terjesztve a királyról.

- Miféle rágalmakat?

- Például azt híresztelik, hogy a királyt megvádolták a nép kiéheztetésével.

- És mit válaszolt erre a király?

- Tréfával ütötte el a dolgot, ahogy szokta.

Balsamo fellélegzett.

- És hogy hangzott ez a tréfa? - kérdezte.

„- Ha az a vád ellenem, hogy kiéheztetem az embereket - mondta -, erre a vádaskodásra csak egy választ adhatunk: élelmezzük őket."

- Hogy érti ezt felséged? - kérdezte de Sartines úr.

„- Magamra vállalom mindazoknak az élelmezését, akik ezeket a híreket terjesztik, sőt, ezenfelül szállást is biztosítok nekik Bastille nevű kastélyomban."

Balsamo érezte, hogy végigszalad a hideg a hátán, de azért csak mosolygott.

- És aztán? - kérdezte.

- Aztán a király rám mosolygott, láthatóan tanácsomat kérve.

„- Felség - szólaltam meg ekkor -, nekem hiába mondják, úgysem hiszem el, hogy azok a kis fekete írásjegyek, amiket Sartines úr mutogat, azt jelentik, hogy felséged rossz király."

A rendőrfőnök ekkor hevesen tiltakozni kezdett.

„- Aminthogy azt sem bizonyítják - folytattam -, hogy a kancellistái tudnak olvasni."

- És mit válaszolt erre a király, grófné? - kérdezte Balsamo.

- Azt, hogy lehet, hogy igazam van, de Sartines sem téved.

- És akkor?

- Akkor egy halom elfogatóparancsot indítottak útnak, és jól láttam, hogy de Sartines úr azon mesterkedik, hogy közéjük csúsztasson egyet az ön nevére is. De én nem hátráltam meg, és rögtön közbeszóltam.

„- Uram - mondtam neki jó hangosan, hogy a király is hallja -, tartóztassa le egész Párizst, ha jónak látja, végül is ez a dolga; de egy ujjal se merészeljen hozzányúlni egyetlen barátomhoz sem... mert különben!

- Ej, ej, még dühbe gurul - mondta a király. - Jó lesz vigyáznia, Sartines!

- De, felség, a birodalom érdeke...

- Ohó, barátocskám - kiáltottam, elvörösödve mérgemben -, maga nem Sully,[20] én pedig nem vagyok Gabrielle!

- Asszonyom, a királyt meg akarják gyilkolni, ahogy IV. Henriket is meggyilkolták."

A király, ezt hallva, elsápadt, reszketni kezdett, kezét végighúzta a homlokán.

Azt hittem, legyőztek.

„- Felség - mondtam -, hallgassa csak végig ezt az urat; a kancellistái biztosan azt is kiolvasták ezekből a titkosírásokból, hogy én is összeesküdtem felséged ellen!"

---

[20] Maximilien de Béthume Sully (1559-1641) IV. Henrik nagy tehetségű minisztere megakadályozta, hogy Henrik király elvegye Gabrielle d'Estrée-t.

Azzal faképnél hagytam.

Az ám! Csakhogy ez a bájital után való napon történt, kedves grófom. A királynak fontosabb volt az én ottlétem, mint Sartines-é, és utánam futott.

„- Az ég szerelmére, grófné - mondta -, ne mérgelődjék!

- Akkor küldje el ezt a csúnya embert, felség; börtönszaga van.

- Távozzék, Sartines! - szólt rá a király, vállat vonva.

- Nálam pedig mutatkozni se merészeljen többé - tettem hozzá -, sőt, még azt is megtiltom, hogy köszöntsön!”

Rendőrünk elvesztette a fejét; rögtön odalépett hozzám, és alázatosan kezet csókolt.

„- Jól van - mondta -, ne is beszéljünk többet erről, szép hölgyem; pedig romlásba dönti az államot. Védencét, mivel olyan nagyon ragaszkodik hozzá, ezentúl kímélni fogják az embereim.”

Balsamo mélyen elgondolkozott.

- Ejnye - mondta a grófné -, még meg sem köszöni, hogy megmentettem a Bastille-jal való közelebbi megismerkedéstől, ami, azon kívül, hogy méltánytalanság lett volna, kellemesnek sem mondható.

Balsamo nem válaszolt, csak előhúzott a zsebéből egy vérpiros folyadékkal teli üvegcsét.

- Tessék, grófné - mondta -, azért a szabadságért, amit nekem adott, húsz évvel több fiatalságot adok cserébe.

A grófné a keblébe rejtette az üvegcsét, s jókedvűen és diadalittasan távozott.

Balsamo eltűnődött.

„Talán megmenekültek volna - gondolta -, ha közbe nem jön egy asszonyszemély kacérsága. Ennek a kurtizánnak a kecses lába taszítja őket a legsötétebb szakadék mélyére. Isten valóban velünk van!”

CXXXI
A vér

A ház kapuja még be sem csukódott Dubarryné mögött, amikor Balsamo már fölsietett a rejteklépcsőn, és visszament a prémes szobába.

A grófnéval való beszélgetés nagyon hosszúra nyúlt, ő pedig két okból is sietett.

Először is vágyott rá, hogy viszontlássa Lorenzát, másodszor pedig félt, hogy a fiatalasszony nagyon kimerült; abban az új életben ugyanis, amelyet ő teremtett számára, unalomnak nem jutott hely; Lorenzát az is kimerítette, hogy a delejes álomból révületbe esett, ami pedig gyakran előfordult.

A révületet majdnem mindig idegrohamok követték, amelyek kegyetlenül megkínozták, ha jótékony delejezés nem állította helyre a kellő egyensúlyt a szervezet különböző funkciói között.

Balsamo, miután bezárta az ajtót, gyors pillantást vetett a pamlagra, ahol Lorenzát hagyta.

Lorenza nem volt ott.

Csak az az aranyvirágokkal átszőtt kasmírkendő, amely rajta volt, csak az maradt ott a párnákon, mintegy tanúskodva róla, hogy a szobában tartózkodott, hogy ott pihent a pamlagon.

Balsamo kővé meredve állt, szemét az üres pamlagra szögezve. Talán zavarta Lorenzát az a furcsa szag, amely a szobában terjengett, amióta kiment onnét? Talán gépiesen visszatért a normális élet szokásaihoz, és ösztönösen változtatott helyet?

Balsamo első gondolata az volt, hogy Lorenza visszament a laboratóriumba, ahová nem sokkal előbb elkísérte.

Belépett a laboratóriumba. Első pillantásra üresnek tetszett; de az óriás kohó árnyékában, a keleti faliszőnyeg mögött könnyűszerrel megbújhatott egy nő.

Balsamo föllebbentette a faliszőnyeget, körbejárta a kohót; sehol semmi jel nem mutatta, hogy Lorenza ott járt volna.

Hátravolt még a fiatalasszony szobája, bizonyára oda ment vissza.

Ez a szoba csak éber állapotában jelentett számára börtönt.

Balsamo futott a szobába, de a vaslemezt a helyén találta.

Ez még nem bizonyította, hogy Lorenza nem tért vissza a szobájába. Tulajdonképpen semmi sem szólt ellene, hogy látnoki álmában Lorenza emlékezett a gépezet működésére, s emlékezve rá, engedelmeskedett a csak félig elmosódott álom hallucinációinak.

Balsamo megnyomta a rugót.

A szoba is üres volt, akárcsak a laboratórium; Lorenza, szemmel láthatólag, nem is járt benne.

Ekkor egy fájdalmas gondolat, amely, mint emlékszünk rá, már belehasított egyszer Balsamo szívébe, most száműzött a boldog szerelmes szívéből minden feltevést, minden reményt.

Lorenza bizonyára csak szerepet játszott; bizonyára csak színlelte az alvást, hogy eloszlassa férje bizalmatlanságát, nyugtalanságát, elaltassa éberségét, s élve az első kínálkozó lehetőséggel, megint megszökött, ezúttal biztosabban tudva, hogy mit tegyen, mivel kellő tapasztalatot szerzett az első vagy talán a második alkalommal.

Balsamo megrettent erre a gondolatra, és becsöngette Fritzet.

Aztán, mivel Fritz késlekedett, nem bírva türelmetlenségével, elébe szaladt és szembetalálkozott vele a rejteklépcsőn.

- A signora? - kérdezte tőle.

- Mi az, mester? - kérdezte Fritz, Balsamo izgalmából megértve, hogy valami rendkívüli dolognak kellett történnie.

- Láttad?

- Nem, mester.

- Nem ment ki?

- Honnét?

- Hát a házból.

- Senki nem ment ki innét, csak a grófné, aki után magam zártam be a kaput.

Balsamo úgy rohant vissza, mint az őrült. Most arra gondolt, hogy talán valami pajkos csínyt eszelt ki ez a bolondos nő, aki ennyire más álmában, mint éber állapotában; talán elbújt egy sarokban, látja a szívében dúló rémületet, s csak mulatságból ijesztgeti, hogy azután megnyugtassa.

Tűvé tette érte az egész házat.

Felforgatott minden sarkot, kinyitott minden szekrényt, elmozdított a helyéből minden spanyolfalat. Úgy keresgélt, mint akit elvakított a szenvedély, mint a bolond, aki nem lát, mint a részeg, aki tántorog. A végén már csak arra volt ereje, hogy széttárja a karját, s úgy kiáltozzon: - Lorenza! Lorenza! -, abban reménykedve, hogy az imádott teremtés egy örömkiáltással hirtelen a nyakába borul.

Ám szertelen gondolatára, esztelen kiáltozására csak a csönd, a komor és áthatolhatatlan csönd válaszolt.

Futott ide-oda, taszigálta a bútorokat, beszélt a falaknak, szólongatta Lorenzát, nézett, de nem látott, hallgatózott, de nem hallott, reszketett holtra váltan, borzongott gondolattalanul: ilyen állapotban töltött el három hosszú percet, mely három gyötrelmes évszázaddal ért fel.

Félőrülten keveredett ki ezekből a rémképekből, kezét belemártotta egy korsó jeges vízbe, és megnedvesítette a halántékát; azután egyik kezével görcsösen megszorította a másikat, mintha mozdulatlanságra akarná kényszeríteni önmagát, s akarata erejével csendet parancsolt a koponyájában doboló véráramnak, annak a kínzó, szűnni nem akaró, konok dobolásnak, amely, ha szabályos és csöndes, az életet jelenti, de ha zavaros és hallható, a halál vagy az őrület jele.

- Gondolkozzunk csak! - mondta -; Lorenza nincs itt; ne játsszunk bújócskát önmagunkkal; Lorenza nincs itt; tehát elment. Igen, elment, biztosan elment!

Még egyszer körülnézett, és még egyet kiáltott.

- Elment! - ismételte meg. - Hiába állítja Fritz, hogy nem látta: elment, biztosan elment.

Két eset lehetséges:

Fritz vagy tényleg nem látott semmit, ami, mindent egybevetve, nem lehetetlen, hiszen tévedhet is az ember; vagy pedig látta Lorenzát, de az megvesztegette.

Megvesztegette, Fritzet?

- Miért is ne? Igaz, hogy kipróbált hűsége e feltevés ellen szól. De ha ilyen csalárd és hazug lehet Lorenza, a szerelem, a tudomány, miért ne lehetne csalárd egy földi teremtmény oly gyenge, oly esendő természete is?

- Ó, kiderítek én mindent, mindent kiderítek én! Hisz megmaradt nekem de Taverney kisasszony.

- Igen, Andrée kideríti nekem Fritz árulását; Andrée kideríti Lorenza árulását; akkor pedig... Ó, akkor, ha hazug volt a szerelem, szemfényvesztő a tudomány, hamis a hűség... ó, akkor Balsamo irgalmatlanul, kímélet nélkül lesújt, mint az erős ember, aki száműzi a könyörületet, és megtartja a kevélységet, ha bosszút kell állnia.

- Menjünk minél hamarább, mielőtt Fritz megsejt valamit, siessünk Trianonba!

Balsamo fölvette a kalapját, mely elgurult a földön, és indult az ajtó felé.

De megtorpant.

- Ó! - mondta. - Először is... Istenem, szegény öregember, hogy elfeledkeztem róla! Először is Althotast kell meglátogatnom; míg rajtam volt ez a téboly, míg megszállva tartott ez az iszonyatos, vad szerelem, elhanyagoltam szegény öregembert. Hálátlan voltam és embertelen!

És Balsamo, azzal a lázas kapkodással, amely most minden mozdulatára ráütötte a bélyegét, odaugrott a rugós szerkezethez, amely a mennyezetbe illesztett süllyesztőt működtette.

A mozgó alkotmány tüstént leereszkedett.

Balsamo ráállt, s mozgásba hozva az ellensúlyt, máris megindult fölfelé, de a fejében és a szívében még teljes volt a zavar, és csak Lorenzára tudott gondolni.

Ahogy felért Althotas szobájába, megütötte fülét az öregember hangja, és kizökkentette fájdalmas töprengéséből.

Azonban, Balsamo nagy csodálkozására, első szava nem szemrehányás volt, mint ahogy számított rá: természetes és leplezetlen örömujjongás fogadta.

A tanítvány meglepetve nézett mesterére.

Az aggastyán hanyatt feküdt rugós székében; hangosan és kéjesen szuszogott, mintha minden egyes lélegzetvételével egy napot fiatalodna; sötét tűzben égő szeme, melynek kifejezését enyhítette az ajkára kiülő széles mosoly, kihívón tapadt látogatójára.

Balsamo összeszedte magát, és elrendezte gondolatait, nehogy elárulja zavarát a mester előtt, aki oly kevéssé volt elnéző az emberi gyengeségek iránt.

Az alatt az egy perc alatt, míg így magába szállt, Balsamo különös szorítást érzett a mellében. Valami szűnni nem akaró bűz terjengett a levegőben; nyomasztó, édeskés, langyos, émelyítő szag volt ez, ugyanaz, amit lent is érzett már, de nem ilyen töményen, azokra a sűrű kigőzölgésekre emlékeztetett, amelyek őszi hajnalokon és alkonyatkor párállnak fel a mocsarakból és ingoványokból: valósággal darabossá sűrűsödött és ellepte az ablaküveget.

Ebben a fojtó és súlyos levegőben Balsamo elgyengült, feje összezavarodott, kóválygott, úgy érezte, hogy menten eláll a lélegzete, és elszáll belőle minden erő.

- Mester - mondta, és szilárd támasz után tapogatózva, próbált lélegzetet venni -, mester, itt nem lehet élni; itt lélegezni sem bír az ember!

- Úgy véled?

- Ó!

- Pedig én nagyon jól tudok itt lélegzeni - mondta Althotas vidáman -, sőt, élek is, mint látod.

- Mester, mester - mondta Balsamo egyre kábultabban -, vigyázzon; hadd nyissak ablakot, úgy érzem, mintha vérszag áradna ebből a padlóból!

- Vér? Ejnye! Igazán? Még hogy vér! - vihogott az aggastyán.

- Ó, igen, igen, érzem, ilyen szaga van a frissen megölt testből áradó miazmáknak! Szinte meg tudnám fogni őket, olyan súlyosan nehezednek az agyamra és a szívemre!

- Persze, persze - mondta a vénember gúnyosan nevetve -, észrevettem én már; az a baj, hogy nagyon érzékeny a szíved, és nagyon gyenge az agyad, Acharat.

- Mester - mondta Balsamo, kinyújtott ujjával a vénemberre mutatva -, véres a keze, mester; véres az asztal is, mester; vér van itt mindenütt, még a szemében is, amely csak úgy lángol; ez a szag, amit belélegzek, ez a szag, amitől émelygek, ez a szag, ami fojtogat, ez vérszag, mester!

- Hát aztán? - mondta közönyösen Althotas. - Most érzed életedben először ezt a szagot?

- Nem.

- Sosem láttad még a kísérleteimet? Nem segédkeztél bennük magad is?

- De ez embervér! - hördült fel Balsamo, végighúzva kezét verítékező homlokán.

- Ej, de jó orrod van! - mondta Althotas. - Igazán nem hittem volna, hogy az embervért meg lehessen különböztetni bármelyik más állat vérétől!

- Embervér! - suttogta Balsamo.

S amint támolyogva keresett valami bútorsarkot, hogy belekapaszkodjék, elborzadva vette észre a hatalmas réztálat, amelynek csillogó oldala visszatükrözte a frissen kieresztett vér bíboros és lakkos színét.

Az óriási tál félig volt vérrel.

Balsamo iszonyodva tántorodott hátra.

- Vér! - kiáltotta. - Honnan kerül ide ez a vér?

Althotas nem válaszolt; de éberen figyelte Balsamo ingadozását, tétovázását, rémületét. Balsamo hirtelen iszonyatosat bődült.

Azután lekuporodott, mintha zsákmányát készülne megragadni, s a szobának egy pontja felé ugorva fölkapott a földről egy ezüsthímes selyemszalagot, amelyhez hosszú fekete hajfürt tapadt.

Az éles, fájdalmas, szívszaggató üvöltés után egy ideig halálos némaság uralkodott a vénember szobájában.

Balsamo tétován forgatta kezében a szalagot, borzongva vizsgálgatta a hajfürtöt, amelynek egyik végét aranytű fogta a selyemhez, a másik vége pedig, amelyet élesen elmetszettek, olyan volt, mint egy vérbe áztatott rojt, vörös és iszamós cseppek gyöngyöztek róla.

Balsamo fölemelte a kezét, és a keze mind vadabb táncot járt.

Balsamo szeme mind merőbben tapadt a vérfoltos szalagra, s arca mind fakóbbra vált.

- Honnan került ez ide? - mormolta elég hangosan ahhoz, hogy kérdését más is meghallhassa.

- Ez? - kérdezte Althotas.

- Igen, ez.

- Ej, hát ez egy selyemszalag, és hajat kötöttek föl vele.

- De ez a haj, mitől ilyen lucskos ez a haj?

- Láthatod, vértől.

- Miféle vértől?

- Ej, hát attól a vértől, amely kellett az elixíremhez, attól a vértől, amelyet nem voltál hajlandó megszerezni, s minthogy vonakodtál, magamnak kellett megszereznem.

- De honnan került ide ez a haj, ez a fonat, ez a szalag? Ez nem gyerek haja.

- Miért, ki mondta neked, hogy gyereket öltem meg? - kérdezte nyugodtan Althotas.

- Hát nem gyerekvér kellett az elixírjéhez? - kiáltotta Balsamo. - Hát nem azt mondta nekem?

- Vagy egy szűz lányé, Acharat, egy szűz lányé.

És Althotas, kinyújtva sovány kezét, a szék karfájáról elvett egy üvegcsét, s kéjesen megízlelte a tartalmát.

Azután a legtermészetesebb hangon és a legszívélyesebb modorban mondta:

- A te érdemed, Acharat, okos voltál és előrelátó, hogy ide fektetted ezt a nőt a szobám alá, úgyszólván egy karnyújtásnyira: senki nem szólhat egy szót sem, a törvény sem találhat benne kivetnivalót. Hahaha! Nem te adtad kezemre a szűz lányt, aki nélkül végem lenne; nem: magam szereztem meg. Hahaha! Köszönöm, kedves tanítványom, köszönöm, kis Acharatom!

És megint ajkához emelte az üvegcsét.

Balsamo elejtette a hajfürtöt; irtóztató fény csapott a szemébe.

Ott volt előtte a vénember terjedelmes márványasztala, amelyen növények, könyvek, üvegek zsúfolódtak mindig; ezt az asztalt sötét virágmintás, hosszú, fehér damaszttérítő fedte, Althotas lámpája vörhenyes fényt vetett rá, s ijesztő formát rajzolt ki alatta, amit Balsamo nem vett eddig észre.

Fölemelte a terítő egyik csücskét, és megrántotta.

Ám a haja égnek állt, s a torkában rekedt iszonyodó kiáltás nem tudott kitörni nyitott száján.

A gyászlepel alatt meglátta Lorenza holttestét: Lorenza feküdt kiterítve azon az asztalon, arca ónos és mégis mosolygós, feje úgy csuklott hátra, mintha hosszú haja húzta volna le a súlyával.

A kulccsontja fölött széles sebhely tátongott, de vér már egy cseppnyi sem jött belőle.

Keze már megmeredt, a lilás szemhéjak rácsukódtak a szemére.

- Igen, vér, szűzvér, egy szűz lány artériás vérének utolsó három cseppje: igen, ez kellett nekem - mondta a vénember, s harmadszor is kortyolt az üvegcséjéből.

- Szerencsétlen! - üvöltötte Balsamo, s minden porcikájából egyszerre szakadt ki a kétségbeesett kiáltás. - Pusztulj el! Négy napja a szeretőm volt, a szerelmem, a feleségem! Hiába ölted meg... Nem volt szűz!

Althotas szeme úgy rándult meg erre a szóra, mintha elektromos áramütés guvasztotta volna ki üregéből; szembogara ijesztően kitágult; ínye, mivel foga nem volt, összecsikordult; kezéből kicsúszott az üvegcse, a padlóra esett, és ezer darabba tört, a vénember pedig, bódultan, megsemmisülten, mint akit egyszerre döftek szíven és kólintottak főbe, eszméletlenül bukott hátra a karosszékében.

Balsamo zokogva borult Lorenza testére, és véres haját csókolgatva, eszméletét vesztette.

CXXXII

Ember és Isten

Az órák, e különös testvérek, amelyek egymás kezét fogva oly lassan vánszorognak a sors-üldözötteknek, s oly sebesen szárnyalnak a boldog embereknek, az órák, meg-meglebbentve súlyos szárnyukat, hallgatagon szálltak el e sóhajokkal és zokogással telt szoba fölött.

Egyfelől: a halál; másfelől: a haldoklás.

Középütt: a kétségbeesés, fájdalmas, mint a haldoklás, mélységes, mint a halál.

Balsamo egy szót sem szólt többet ama szörnyű kiáltás óta, amely kiszakadt a torkán.

Ama lesújtó felfedezés óta, amely megsemmisítette Althotas féktelen örömét, Balsamo meg sem mozdult többé.

A förtelmes vénember pedig, hirtelen visszazuhanva oda, ahol Isten megteremtette az emberi életet, láthatólag ugyanolyan idegenül érezte magát ebben az új elemben, mint a sörét találta madár, amely a felhőből a tó vizére zuhan, ott vergődik, de nem tudja kitárni szárnyát.

A fakó és feldúlt arc kába kifejezése árulkodott a mérhetetlen csalódásról.

Valóban, Althotas gondolkodni sem próbált többé, mióta füstté foszlott a cél, amelyre össz-pontosultak, s amelyre úgy épültek a gondolatai, mint a megingathatatlan kősziklára.

Komor és néma kétségbeesése a bárgyúsággal volt határos. Aki nem szokott hozzá, hogy figyelje, elmélyült gondolkodás jelét látta volna a hallgatásában; Balsamónak azonban oda sem kellett néznie, hogy tudja: ütött az erő, az értelem és az élet végórája.

Althotas nem tudta levenni a szemét az összetört üvegcséről, megsemmisült reményeinek jelképéről; úgy tetszett, mintha azt az ezernyi üvegcserepet számlálgatná, amely, szanaszét szóródva, ugyanannyi nappal rövidítette meg életét; úgy tűnt, mintha a szemével akarná felitatni a földről azt az értékes folyadékot, amelyről egy pillanatig azt hitte, hogy maga a halhatatlanság.

Olykor, ha bele-belehasított a csalódás éles fájdalma, az aggastyán Balsamóra emelte fakó szemét, majd Balsamóról Lorenza hullájára vándorolt a tekintete.

Olyan volt ezekben a pillanatokban, mint a csapdába esett vad, amelyet reggel megtalál a vadász, beszorult lábbal, de hiába rugdalja, az nem fordítja felé a fejét, ha azonban szurkálni kezdi a tőrével vagy a puskája szuronyával, az állat rásandít véres szemével, amelyben gyűlölet, bosszúvágy, szemrehányás és döbbenet ül.

- Hát lehetséges ez - kérdezte a tekintete, amely még élettelenségében is kifejező volt -, hát hihető ez, ekkora bajt és ekkora csapást zúdíthat rám ez a hitvány ember, aki itt térdel négylépésnyire tőlem, egy olyan közönséges holmi előtt, amilyen ez a halott nőszemély? Nem a természet és a tudomány összeomlása-e, nem az értelem tökéletes megbomlása-e, hogy egy alantas tanítvány ily rútul becsapja fennkölt mesterét? Nem szörnyűséges-e, hogy a porszem megakaszthassa mindenható, halhatatlan lendületében a fenséges és sebes futású szekér kerekét?

Balsamo pedig? Balsamo ott volt, összetörve, megsemmisülten, hangtalanul, mozdulatlanul, szinte élettelenül, s emberi gondolat még nem ütközött ki agyának véresen gomolygó ködéből.

Lorenza, az ő Lorenzája! Lorenza, az asszonya, a bálványa, ez a kétszeresen drága teremtés: angyala és szerelme; Lorenza, a gyönyörűség és a dicsőség, a jelen és a jövő, az erő és a hit; Lorenza, más szóval minden, amit szeretett, amire vágyott, amire törekedett ezen a földön, Lorenza nincs többé, örökre oda van.

Balsamo nem könnyezett, nem jajveszékelt, még csak nem is sóhajtozott.

Úgyszólván megdöbbenni sem volt ideje, hogy ilyen szörnyű csapás zúdulhatott rá. Olyan volt, mint azok a szerencsétlenek, akiket ágyukban lep meg az árvíz, az éjszaka kellős közepén, míg azt álmodják, hogy elérte őket a víz, felriadnak, kinyitják a szemüket, és meglátva fejük fölött a bömbölő áradatot, jajgatni sincs idejük, amikor az életből már átsiklanak a halálba.

Balsamo három óra hosszat úgy érezte, mintha elnyelte volna a sír feneketlen mélye; mérhetetlen fájdalmában mindazt, ami vele történt, valami baljós álomnak képzelte, mely a temető örök és néma éjszakájában rémíti az elhunytakat.

Nem létezett számára Althotas, azaz gyűlölet és bosszú.

Nem létezett számára Lorenza, azaz élet és szerelem.

Az álom, az éj, a megsemmisülés!

Így pergett az idő, gyászosan, némán, végeérhetetlenül ebben a szobában, ahol lassan megfagyott a vér, miután átadta termékenyítő erejét a követelődző atomoknak.

A csönd és a sötétség közepette csengő harsant, háromszor.

Fritz bizonyára tudta, hogy Althotasnál van a gazdája, mert a szobában is megszólalt a csengő.

De hiába szólalt meg háromszor is, szokatlan erővel, hangja elhalt a levegőben.

Balsamo föl sem pillantott.

Pár perc múlva másodszor is megharsant a csengő, most még hangosabban, de akár az előbb, most sem rázta fel kábultságából Balsamót.

Ezután, szabályos időközökben, de rövidebb szünetekkel, mint amekkora az első és a második csöngetés között volt, az izgatott csengőszó türelmetlen és hangos sikoltásokkal verte fel harmadszor is a szoba csendjét.

Balsamo, meg sem rezzenve, lassan felemelte a fejét, és hideg méltósággal hordozta körül tekintetét, akár egy halott, amelyik most kel ki a sírjából.

Lázár nézhetett így, amikor háromszor szólította Krisztus hangja.

A csengő szakadatlanul szólt.

A mind harsányabb csengőszó végül észre térítette Lorenza szerelmesét.

Elengedte a holttest kezét.

Testéből minden meleg elszállt, de nem ment át Lorenza testébe.

„Nagy újság vagy nagy veszedelem - gondolta Balsamo. - Bár inkább nagy veszedelem lenne!”

Fölegyenesedett.

- Érdemes válaszolnom a hívásra? - kérdezte hangosan, észre sem véve, milyen komoran kong a hangja a sötét boltív alatt, ebben a gyászi szobában. - Egyáltalán van még, ami érdekeljen, van még, ami megijesszen ezen a világon?

Ekkor a csengő, mintha csak válaszolni akarna a kérdésére, ércnyelvét akkora erővel csapta oda a bronzharanghoz, hogy a nyelv leszakadt és ráesett egy üveggörebre, amely fémes zajjal darabokra tört, és a padlót teleszórta törmelékkel.

Balsamo nem vonakodott tovább; különben is fontos volt, hogy senki, még Fritz se jöjjön a nyomára, hogy hol van.

Odaballagott a szerkezethez, megnyomta a rugót, ráállt a süllyesztő lapjára, amely lassan süllyedni kezdett és levitte Balsamót a prémes szoba közepére.

Elhaladva a pamlag mellett, hozzáért a kendőhöz, amely lecsúszott Lorenza válláról, amikor az az irgalmatlan vénember, kérlelhetetlenül, mint a halál, a karjába vette.

Az érintés, mely elevenebb volt, mint maga Lorenza, fájó borzongással remegtette meg Balsamót.

Fölvette a kendőt, megcsókolta és belefojtotta feltörő zokogását.

Azután kinyitotta a lépcsőházi ajtót.

A legfelső lépcsőfokon, halálsápadtan, zihálva, egyik kezében gyertyát szorongatva, másikkal a csengő zsinórját rángatva görcsösen, rémülten és türelmetlenül, ott állt Fritz, és várta a gazdáját.

Amikor megpillantotta, először felkiáltott örömében, azután még egyet kiáltott, de most megdöbbenve és ijedten.

Balsamo azonban, nem sejtve az okát e két kiáltásnak, csak némán ránézett, kérdő tekintettel.

Fritz nem szólt semmit, csak kézen fogta a gazdáját - ő, a mindig tisztelettudó inas! -, és odahúzta a nagy velencei tükör elé, mely a Lorenza szobájába átjárást biztosító kandalló felső részét díszítette.

- Nézze csak, méltóságos uram! - mutatta neki a képmását a metszett üvegben.

Balsamo megborzongott.

Utána mosoly suhant át az ajkán, a végtelen, a gyógyíthatatlan fájdalom halálos mosolya.

Most értette meg Fritz rémületét.

Balsamo húsz évet öregedett egy óra alatt; szemében kihunyt a fény, bőre alatt mintha nem keringett volna vér, arcvonásaira valami bárgyú és kába kifejezés telepedett rá, szája szélén véres hab buggyant ki, hófehér batisztingén nagy vérfolt éktelenkedett. Balsamo nézte egy darabig a tükörképét, de sehogy sem ismert önmagára; azután elszántan farkasszemet nézett azzal a tükörbeli ismeretlennel.

- Igen, Fritz, igen - mondta -, igazad van.

Aztán, látva a hűséges szolga ijedt ábrázatát, megkérdezte tőle:

- De miért hívtál?

- Ó, mester, ők jöttek meg.

- Ők jöttek meg?

- Igen.

- De kik azok az ők?

- Méltóságos uram - suttogta Fritz, ajkát gazdája fülére tapasztva -, az öt nagymester.

Balsamo összerezzent.

- Mind az öten? - kérdezte.

- Igen, mind.

- És itt vannak?

- Itt.

- Egyedül?

- Nem; mindegyikükkel van fegyveres szolga is, és az udvaron várakozik.

- Együtt jöttek?

- Igen, mester, együtt; és már türelmetlenkednek; azért csöngettem ennyiszer és ilyen hangosan.

Balsamo, meg sem próbálva csipkezsabójával eltakarni a vérfoltot, sem rendbe szedni zilált öltözetét, lefelé indult a lépcsőn, miután megkérdezte Fritztől, hogy a szalonba vagy a nagy dolgozószobába vezette-e a vendégeket.

- A szalonba, méltóságos uram - mondta Fritz, követve gazdáját.

Ahogy leértek a lépcsőn, nekifohászkodott és megállította Balsamót.

- Van parancsa számomra, méltóságos uram? - kérdezte.

- Nincs parancsom, Fritz.

- Nagyméltóságod... - makogta Fritz.

- Nos? - kérdezte Balsamo végtelen nyugalommal.

- Nagyméltóságod fegyvertelenül megy közéjük?

- Fegyvertelenül, persze.

- Még a kardját sem viszi magával?

- Miért vinném magammal a kardomat, Fritz?

- Nem is tudom - mondta szemlesütve a hűséges inas -, csak arra gondoltam... azt hittem... attól féltem...

- Jól van, Fritz, elmehet.

Fritz arrébb lépett szófogadón, azután visszament.

- Nem hallotta? - szólt rá Balsamo.

- Méltóságos uram, csak azt akartam mondani, hogy a dupla csövű pisztolyai az ébenfa ládikában vannak, az aranyozott asztalkán.

- Távozzék, mondtam már - válaszolta Balsamo, és belépett a szalonba.

CXXXIII
Ítélkezés

Fritznek bizony igaza volt: Balsamo vendégei nem békés felszereléssel állítottak be a Szent Kolozs utcai házba, s külsejük sem árulkodott valami nagy jóindulatról.

Öt lovas kísérte az útihintót, amelyben a nagymesterek érkeztek; öt elszánt képű és komor tekintetű, állig felfegyverzett férfi állta el az utcai kaput, szemmel láthatóan uraikat várták.

A kocsis és a két kísérő lakáj vadászkést és karabélyt szorongatott a köpönyege alatt. Sokkal inkább rablótámadásra, mintsem békés látogatásra jött ennyi ember a Szent Kolozs utcába.

Fritz meglátta ezeket a félelmetes alakokat; az éjjeli támadás és a ház ostroma először kimondhatatlan ijedelemmel töltötte el a derék németet. Amikor a kémlelőnyíláson át megpillantotta a kíséretet, és megsejtette a fegyvereket, mindenekelőtt megpróbálta megtagadni a bebocsátást; de ezek a sokatmondó jelek, megannyi cáfolhatatlan tanúbizonysága a látogatók jogának, nem sokáig hagyták kétségben. Az idegenek, mihelyt birtokukba vették a helyszínt, gyakorlott hadvezérek módján először is elálltak az összes kijáratot, meg sem próbálva leplezni gonosz szándékukat.

Az állítólagos inasok az udvarban és az átjárókban, állítólagos gazdáik a szalonban semmi jóval nem kecsegtették Fritzet: ezért is csöngetett olyan vadul, hogy összetört a csengő.

Balsamo elfogódottság és vonakodás nélkül lépett be a szalonba, amelyet Fritz, kinek kötelessége volt ezzel megtisztelni minden vendéget, illő módon kivilágított.

Belépve, Balsamo meglátta a karosszékben ülő öt vendéget; egyikük sem állt fel, hogy üdvözölje.

A ház ura végignézett rajtuk, majd udvarias meghajlással köszöntötte őket.

Azok csak ekkor álltak fel, és komoran viszonozták a köszöntését.

Leült egy karosszékbe, szemközt velük, s nem vette észre, vagy úgy tett, mintha nem venné észre a megjelentek különös elhelyezkedését. Az öt karosszék félkörben állt, mint az ókori bírák székei, középütt az elnök egy-egy ülnökkel, Balsamo karosszéke pedig, az elnökével szemben, azt a helyet foglalta el, amelyet a zsinatokon vagy a törvényszéki tárgyalótermekben a vádlottnak szoktak kijelölni.

Balsamo most nem szólalt meg elsőnek, mint tette volna más körülmények között; csak nézett, de nem látott tisztán, még most is megülte lelkét az a tompa fájdalom, amely megmaradt benne a súlyos megrázkódtatás után.

- Úgy látszik, megértettél bennünket, testvérem - mondta az elnök, vagyis az a személy, aki elfoglalta a középső helyet. - De nagyon sokára jöttél, és már azon tanakodtunk, ne küldjünk-e érted.

- Nem értem, miről beszél - mondta egyszerűen Balsamo.

- Ezt nem hittem volna, tekintve, hogy a vádlott helyére és a vádlott tartásával ültél le velünk szemben.

- Vádlott? - kérdezte tétován Balsamo, majd vállat vont. - Nem értem - mondta ismét.

- Majd mi mindjárt megmagyarázzuk, és sápadt homlokodról, fakó szemedről, reszkető hangodról ítélve, ez nem is lesz nehéz... De mintha nem hallanád, amit mondok?

- De igen, hallom - felelte Balsamo, megrázva fejét, mintha ki akarná vetni belőle a súlyos gondolatokat.

- Emlékszel-e, testvérem - folytatta az elnök -, hogy legutóbbi közleményeiben a legfelsőbb bizottság figyelmeztetett rá, hogy rendünk egyik legerősebb támasza árulást forral?

- Talán... igen... nem tagadom.

- Válaszod háborgó és zavart lelkiismeretről árulkodik; de szedd össze magad... ne hagyd, hogy úrrá legyen rajtad a csüggedés; válaszolj azzal a világossággal, azzal a pontossággal, amelyet előír számodra a szörnyű helyzet; válaszolj nekem azzal a biztos tudattal, hogy meggyőzhetsz bennünket, mivel mi sem elfogultságot, sem gyűlöletet nem táplálunk irányodban; mi vagyunk a törvény: az pedig csak akkor hallatja szavát, ha a bíró meghallgatott.

Balsamo nem válaszolt.

- Ismét mondom, Balsamo, és intelmem úgy vegyed, mint a vívók egymásnak adott jelzését támadás előtt: törvényes, ámde éles fegyverekkel foglak megtámadni; védd magad!

A jelenlévők, látva Balsamo hideg közönyét, döbbenten néztek össze, majd ismét az elnökre függesztették tekintetüket.

- Hallottad, mit mondtam, Balsamo? - kérdezte újból az elnök.

Balsamo csak rábólintott.

- Én tehát, mint testvéred, teljes őszinteséggel és jóindulattal figyelmeztettelek, és sejtettem veled a kihallgatás célját. Megkaptad a figyelmeztetést; újra kezdem, védd magad!

- A fentebb említett figyelmeztetés után - folytatta az elnök - testvériségünk kijelölt öt tagot, hogy Párizsban ellenőrizze annak a személynek a tevékenységét, akiről jelezték, hogy áruló.

A mi értesüléseink tévedhetetlenek; mint magad is tudod, rendszerint hű híveinktől szerezzük őket az emberek körében vagy megbízható tárgyi jelekből, vagy azoknak a titkos összefüggéseknek csalhatatlan tüneteiből és ismérveiből, amiket egyedül nekünk tár fel a természet. Nos, látnoki képességénél fogva reád ismert egyik testvérünk, akiről tudjuk, hogy még sohasem tévedett; résen voltunk és megfigyeltettünk.

Balsamo végighallgatta, és semmi jel nem mutatta türelmetlenségét, vagy, hogy érti, amit hall.

Az elnök folytatta:

- Nem volt könnyű dolog olyan embert követni, amilyen te vagy; mindenhová szabad bejárásod van, feladatodhoz tartozik, hogy mindenütt megvesd a lábad, ahol ellenségeink tanyáznak, ahol a hatalmuk bármi módon megnyilvánul. Rendelkezel valamennyi természetes erőforrással, ami nem csekély dolog, a testvériség nyitotta meg őket neked, hogy diadalra vidd ügyét. Sokáig kétségek közt ingadoztunk, látván, hogy olyan ellenségeink járnak a házadhoz, mint Richelieu, Dubarryné, Rohan. Egyébként, a Mészégető utcai legutóbbi gyűlésünkön olyan beszédet tartottál, ügyes paradoxonokkal megtűzdelt beszédet, hogy valamennyien elhittük: csak szerepet játszol, amikor hízelegsz nekik, amikor összejársz ezzel a javíthatatlan emberfajtával, amelyet el kell tüntetni a föld színéről. Egy ideig még tisztelettel figyeltük magatartásod tekervényeit, biztató eredményre számítva; de végül elérkezett a kiábrándulás.

Balsamo olyan mozdulatlanul, olyan szenvtelenül ült ott továbbra is, hogy az elnök kezdte elveszteni a türelmét.

- Három nappal ezelőtt - mondta - öt elfogatóparancsot adtak ki. Sartines csikarta ki őket a királytól; aláírás után nyomban kiállították s még aznap kézbesítették őket öt legfontosabb emberünk címére, nagyon hű és nagyon kipróbált testvérünk valamennyi, s mind párizsiak. Mind az ötüket letartóztatták, és börtönbe vetették: kettőjüket a Bastille-ba csukták, a legnagyobb titokban; kettőt a vincennes-i börtön föld alatti kazamatájába zártak; egyet pedig Bicêtre leggyilkosabb zárkájába. Tudtál erről a különleges intézkedésről?

- Nem - mondta Balsamo.

- Ez elég különös, kivált, ha figyelembe vesszük a királyság hatalmasaihoz fűződő kapcsolataidat. Hanem még ennél is különösebb, ami most következik...

Balsamo figyelni kezdett.

- Sartines-nak ahhoz, hogy letartóztathassa ezt az öt hűséges barátunkat, óhatatlanul betekintést kellett nyernie abba az egyetlen listába, amely betű szerint tartalmazta az öt áldozat nevét. Ezt a listát te kaptad meg, legfelsőbb határozatra, 1769-ben, s ugyancsak neked kellett fölvenned az új tagokat is, nyomban közölve velük beosztásukat, a legfelsőbb tanács határozata szerint.

Balsamo csak egy mozdulattal jelezte, hogy nem emlékszik semmire.

- Majd én mindjárt segítek az emlékezetednek. A szóban forgó öt személyt öt arab írásjegy jelképezte, és ezek az írásjegyek megfeleltek a neked küldött jegyzékben szereplő új testvérek nevének és számjelének.

- Lehet - mondta Balsamo.

- Elismered?

- Amit csak akarnak.

Az elnök az ülnökökre pillantott, hogy vegyék jegyzőkönyvbe a vallomást.

- No most - folytatta az elnök -, ezen a jegyzéken, az egyetlenen, amely - jól figyelj! - elárulhatta testvéreinket, szerepelt egy hatodik név is; emlékszel rá?

Balsamo nem válaszolt semmit.

- Ez a név így hangzott: *de Fenix gróf!*

- Igen - mondta Balsamo.

- Hogy lehet az, hogy miközben öt testvérünk nevét elfogatóparancson olvashatjuk, a tiédet tisztelettel, rokonszenvvel emlegetik, s jó szívvel hallják az udvarnál vagy a miniszterek előszobáiban? Ha testvéreink börtönt érdemeltek, azt érdemled te is; erre mit válaszolsz?

- Semmit.

- Ó, sejtem én, mit vetsz ellenem; azt mondhatod, hogy a rendőrség, mivel korlátozottak a lehetőségei, rajtaüthetett a névtelen testvéreken, de téged, aki követ vagy, befolyásos ember vagy, kénytelen volt megkímélni; még azt is mondhatod, hogy a rendőrség nem merhetett gyanúba fogni téged.

- Nem mondok semmit.

- Kevélységed túléli becsületedet; a rendőrség csakis úgy juthatott hozzá ezekhez a nevekhez, hogy a kezébe került az a jegyzék, amelyet te a legfelsőbb tanácstól kaptál, és most elmondom, hogyan került a kezébe... A jegyzéket egy ládikában őrizted, igaz?

- Egy nap egy nő lépett ki a házad kapuján, hóna alatt a ládikával; biztonsági embereink meglátták, és a nyomába szegődtek: elkísérték a Saint-Germain negyedbe, egészen a rendőrfőnök kapujáig. Megakaszthattuk volna forrásánál a bajt: elfogjuk a nőt, elvesszük a ládikát, és tökéletesen rendben van minden. Mi azonban engedelmeskedtünk a szervezeti szabályzat előírásának, amely megszabja, hogy tiszteletben kell tartanunk azokat a titkos módszereket, amelyek révén testvériségünk egyes tagjai szolgálni kívánják az ügyet, tiszteletben kell tartanunk még akkor is, ha ezek a módszerek árulást vagy elővigyázatlanságot sejtetnek.

Balsamo, nyilván egyetértése jeléül, alig észrevehető kis mozdulatot tett; ha nem ült volna addig olyan mozdulatlanul, talán fel sem tűnik senkinek.

- A nő bejutott a rendőrfőnökhöz - folytatta az elnök -; a nő odaadta a ládikát, és ezzel minden le volt leplezve. Igaz?

- Tökéletesen igaz.

Az elnök fölemelkedett.

- Ki ez a nő? - harsogta. - Szép, szenvedélyes, testestül-lelkestül a tiéd, a szívedbe zártad; szellemes, okos és simulékony, akár a sötétség angyalai, akik diadalra viszik a rosszat az emberben; Lorenza Feliciani a te feleséged, Joseph Balsamo!

Balsamo bődült egy keserveset.

- Meggyőztelek? - kérdezte az elnök.

- Fejezze be! - mondta Balsamo.

- Még nem vagyok a végén. Negyedórával azután, hogy bement a rendőrfőnökhöz, utánamentél magad is. Ő elvetette az árulás magvát, te mentél aratni. Ő, engedelmes szolgálóként, vállalta a bűnt, te egy elegáns mozdulattal rá akartad tenni a gaztettre a koronát. Lorenza egyedül távozott. Bizonyára megtagadtad vele a közösséget, s nem akartad elkísérni, nehogy hírbe hozzon. Te örömmámorban úszva távoztál Dubarrynéval, akit azért hívtak oda, hogy saját szádból hallja az árulást, amelyért megfizettek. Úgy szálltál be ennek a cifra ringyónak a hintájába, mint a révész a hajóba egyiptomi Máriával, a paráznával; Sartines-nál hagytad a jegyzéket, amely vesztünket okozta, de elhoztad a ládikát, amely a te vesztedet okozhatta volna, ha kezünkbe kerül. De, szerencsére, mi láttuk, amit kellett, Isten világossága nem hagy el bennünket az igaz ügyben.

Balsamo meghajolt, szótlanul.

- Most már befejezhetem - mondta az elnök. - Két bűnöst jelöltek meg a rendben: egy nőt, a cinkosodat, aki talán nem sejtett semmit, de mégis ténylegesen ártott az ügynek, elárulva egyik titkunkat; másodszor, téged, a nagymestert, a Nagy Koftát; téged, a sugárzó fényességet, aki gyáván megbújtál e nő háta mögött, hogy fel ne fedezzék árulásodat.

Balsamo lassan fölemelte sápadt fejét, és a vizsgálóbiztosokra szögezte égő tekintetét: ugyanaz a láng lobogott a szemében, mint amely a vizsgálat első percétől fogva emésztette szívét.

- Miért vádolják azt a nőt? - kérdezte.

- Ó, tudjuk mi, hogy megpróbálod mentegetni; tudjuk mi, hogy bálványozva szereted, hogy mindennél nagyobbra tartod. Tudjuk mi, hogy ő tudományod, boldogságod és szerencséd kovácsa; tudjuk mi, hogy drágább eszköz ő neked, mint akárki más.

- Tudják? - kérdezte Balsamo.

- Igen, tudjuk, és sokkal súlyosabban büntetünk, ha őt sújtjuk helyetted.

- Fejezze már be...

Az elnök kihúzta magát.

- Halld az ítéletet: Joseph Balsamo áruló; megszegte esküjét; ám tudása mérhetetlen, hasznos a rendnek. Balsamónak élnie kell az ügyért, amelyet megcsúfolt; testvéreihez tartozik, jóllehet megtagadta őket.

- Ó! Ó! - mondta Balsamo komoran és indulatosan.

- Az életfogytiglani elzárás meg fogja óvni a testvériséget újabb galádságaitól, s egyben lehetővé teszi a testvéreknek, hogy hasznukra fordítsák Balsamo tudását, úgy, ahogy azt a rend elvárja minden tagjától. Lorenza Felicianira azonban iszonyatos büntetés...

- Megálljon! - szólt közbe Balsamo, hangjában a legnagyobb nyugalommal. - Elfelejti, hogy még nem védekeztem; a vádlott védekezését is meg kell hallgatni... Én beérem egyetlen szóval, egyetlen bizonyítékkal. Várjanak egy percig, hadd hozzam ide ígért bizonyítékomat.

A bizottság tagjai összedugták a fejüket.

- Attól félnek, hogy megölöm magam? - kérdezte Balsamo keserű mosollyal. - Már megtehettem volna, ha akarom. Ebben a gyűrűben annyi méreg van, hogy ötüknek is elég lenne, ha kinyitnám. Attól tartanak, hogy megszököm? Adjanak mellém valakit kísérőnek, ha úgy tetszik.

- Eriggy! - mondta az elnök.

Balsamo eltűnt egy percre; azután megint meghallották a lépteit a lépcsőn; visszajött.

A vállán hozta Lorenza megmeredt, kihűlt, fakó tetemét, fehér keze a földet söpörte.

- Itt van az a nő, akit imádtam, aki a mindenségem volt, egyetlen kincsem, életem, az a nő, aki - mint mondják - árulást követett el, itt van, vigyék! Isten nem várt önökre a büntetéssel, uraim! - tette hozzá.

Villámgyors mozdulattal a két karjába csúsztatta a hullát, s odagördítette a szőnyegre, halálra vált bírái elé, akiknek a lábát súrolta a halott merev haja és élettelen keze, míg a lámpák világánál borzadva látták az iszonyatosan tátongó vörös sebet hattyúfehér nyakán.

- Most ítélkezzenek! - mondta Balsamo.

A rémült bírák iszonyodva felüvöltöttek, s olyan vad ijedelem lett úrrá rajtuk, hogy hanyatthomlok menekültek onnét. Kisvártatva felhallatszott az udvarról a lovak nyerítése és dobogása; a nagykapu csikorogva tárult ki, azután csönd lett, ünnepélyes, mély csönd társult a halálhoz és a kétségbeeséshez.

CXXXIV

Ember és Isten

Míg Balsamo és az öt nagymester között lejátszódott az imént elbeszélt borzalmas jelenet, látszólag semmi sem mozdult a házban; a vénember csak annyit látott, hogy Balsamo visszamegy a szobájába, és elviszi Lorenza tetemét, és ez az új látvány megint eszébe idézte, hogy mi történik körötte.

Látván, hogy Balsamo a vállára veszi a testet, és lefelé indul vele, azt hitte, hogy most látja utoljára, s örökre búcsút mondhat ennek az embernek, akinek összetörte a szívét, és ekkor nagyon félni kezdett az elhagyatottságtól, amely éppen az ő számára, aki mindent elkövetett, csakhogy meghalnia ne kelljen, még borzasztóbbá tette a halált.

Nem tudván, mi célból megy el Balsamo, s azt sem tudván, hová indul, kiáltozni kezdett:

- Acharat! Acharat!

Gyerekkorában hívta így; arra számított, hogy ezzel tud legjobban hatni rá most, férfikorában is.

Balsamo azonban folytatta útját lefelé; amikor leért, arra sem volt gondja, hogy visszaküldje a süllyesztőt, eltűnt a folyosó homályában.

- Ó, hát ilyen az ember - fakadt ki Althotas -: elvakult, háládatlan állat! Jöjj vissza, Acharat, jöjj vissza! Ó, te többre tartod ezt a nőnek nevezett hitvány holmit az emberi tökéletességnél, amit én testesítek meg! Te többre tartod az élet morzsalékát a halhatatlanságnál!

- De nem - kiáltotta kisvártatva -, nem! Ez a gazfickó becsapta mesterét, visszaélt a bizalmammal, az aljas gonosztevő; félt, hogy életben maradok, mivel látta, hogy fölébe kerekedem a tudományommal; ő akarta megkaparintani fáradságos munkám gyümölcsét, amelyet már majdnem megérleltem; tőrt vetett nekem, mesterének, jótevőjének! Ó, Acharat!

Az aggastyánon mindjobban úrrá lett a düh, arcát lázas pirosság öntötte el; alig nyitott szemében ugyanaz a sötét fény villódzott, mint a halotti koponyák szemgödrében, ha gyalázatos kölykök gyertyát dugnak bele.

Ekkor felkiáltott:

- Jöjj vissza, Acharat, jöjj vissza! Jól vigyázz! Tudod, hogy értek a boszorkánysághoz, parancsolok a tűznek, és megidézem a természetfölötti hatalmakat; megidéztem a Gad hegységeiben lakozó Sátánt, akinek a mágusok a Phegor nevet adták, és a Sátán, kényszerülvén elhagyni a sötét szakadékokat, megjelent előttem; társalogtam Isten hét bosszuló angyalával, azon a hegyen, ahol Mózes átvette a törvénytáblákat; akaratom puszta erejével fellobbantottam a hétlángú gyertyatartót, amelyet Trajanus vett el a zsidóktól. Jól vigyázz, Acharat, jól vigyázz!

Ámde válasz nem érkezett.

Ekkor mindjobban összezavarodtak a gondolatai.

- Hát nem látod, te szerencsétlen - siránkozott elfúló hangon -, hogy mindjárt elragad a halál, mint akármelyik közönséges teremtményt; figyelj ide, Acharat, még visszajöhetsz; nem foglak bántani; jöjj vissza! Lemondok a tűzről, nem kell tartanod a gonosz szellemtől, sem a hét bosszuló angyaltól; lemondok a bosszúról, pedig úgy megrémíthetnélek, hogy belehülyülnél, és olyan hideg lennél, mint a márvány, mivel én meg tudom állítani a vérkeringést is, Acharat! Jöjj vissza hát, nem bántalak; sőt, hidd el, nagy hasznodra lehetek... Acharat, ne hagyj el,

inkább őrködj az életemen, és minden kincsem, minden titkom a tiéd; engedd, hogy éljek, Acharat, engedd, hogy éljek, és én mindenre megtanítalak! Nézd! Nézd!

S a szemével és remegő ujjával körbeintett az ezernyi holmin, papíron, irattekercsen, amely szanaszét hevert a tágas szobában.

Azután várakozott, meg-megújuló reménnyel, de már csak egyre hanyatló erejét észlelhette.

- Ó, hát nem jössz vissza? - folytatta. - Azt hiszed, így fogok meghalni, azt hiszed, e gyilkosság révén mindent megkaparinthatsz magadnak, mert te öltél meg? Te ostoba, még ha el tudnád is olvasni e kéziratokat, amelyeket egyedül az én szemem tudott kisilabizálni, még ha egy-, két- vagy háromszázados élet során a szellem megtanítana is a tudományomra, s végezetül az általam összegyűjtött mérhetetlen anyag használatára, nos, még akkor sem örökölnél tőlem semmit, nem, nem, és ezerszer nem! Állj meg, Acharat, jöjj vissza, Acharat, jöjj vissza egy percre, legalább csak annyi időre, hogy lássad, mint pusztul el ez a ház, s gyönyörködj a szép látványban, amelyet neked tartogatok! Acharat! Acharat! Acharat!

Nem érkezett válasz; ezalatt ugyanis Balsamo a nagymesterek vádjaira válaszolt, elébük tárva a megölt Lorenza holttestét; a magára hagyott öregember mind fültépőbben rikoltozott, a kétségbeesés felcsigázta erejét, tagolatlan ordítozása hörögve szállt tova a folyosókon, sodorva magával a rémületet, akár a láncáról szabadult vagy a ketrecének rácsait szétfeszítő tigris bőgése.

- Ó, hát nem jössz vissza! - üvöltötte Althotas. - Ó, hát megvetsz! Ó, hát a gyengeségemre spekulálsz! Na megállj csak! Tűz! Tűz! Tűz!

Olyan dühödten ordítozott, hogy Balsamo, akit rémült vendégei közben faképnél hagytak, fölocsúdott kábult fájdalmából; megint a karjába vette Lorenza testét, fölment a lépcsőn, s a holttestet a pamlagra fektette, ahol két órája még aludt, majd a süllyesztő lapjára lépve egyszerre ott termett Althotas szeme előtt.

- Na végre! - kiáltotta az öregember diadalittasan. - Megijedtél, mi? Láttad, hogy bosszút állhatok, s inkább visszajöttél; de jól is tetted, mert ha még egy percet késlekedel, felgyújtottam volna a szobát.

Balsamo ránézett, vállat vont, de válaszra sem méltatta.

- Szomjazom! - kiáltotta Althotas. - Szomjazom! Adj innom, Acharat!

Balsamo nem válaszolt, meg sem moccant; úgy nézte a haldoklót, mintha semmit el nem akarna mulasztani haláltusájából.

- Hallod? - üvöltötte Althotas. - Hallod?

Ugyanaz a hallgatás, ugyanaz a mozdulatlanság a komor néző részéről.

- Hallod, Acharat? - rikácsolta a vénember torkaszakadtából, dühének végső kitörésével. - A vizemet, add ide a vizemet!

Althotas alakja egyszerre összezsugorodott.

Szemében kihunyt a tűz, már csak baljós és pokoli fények pislákoltak benne; bőre alatt már nem keringett a vér, tagjai elernyedtek, lélegzete szinte teljesen elállt; hosszú, inas karja, amelyben úgy vitte Lorenzát, mint egy kisgyereket, hosszú karja erőtlenül és bizonytalanul mozdult meg, akár egy polip nyálkás karjai; a düh felemésztette azt a csekélyke erőt is, amelyet egy pillanatra feltámasztott benne a kétségbeesés.

- Jaj - mondta -, jaj! Úgy véled, nem halok meg elég gyorsan! Jaj! azt akarod, hogy szomjan vesszek! Jaj! Már a kéziratait, a kincseimet falod a szemeddel! Jaj! Már a markodban érzed őket! De megállj csak, megállj!

És Althotas, végső erőfeszítéssel, egy üvegcsét kotorászott elő a karosszéke párnája alól, és kidugaszolta. A levegő hatására, folyékony láng csapott ki az üveg száján, Althotas pedig, mint a csodatévő varázsló, széthintette a lángot maga körül.

Az öregember széke körül feltornyozott kéziratok, a szobában szanaszét heverő könyvek, s az a sok-sok irattekercs, amelyet annyi fáradsággal gyűjtöttek egybe Keopsz piramisaiból és a herculanumi ásatásokból: mindez egy szempillantás alatt lángra lobbant és úgy lobogott, mint a puskapor; tűzkígyó kúszott végig a márványpadlón, tűzkarikákat hányva Balsamo szeme előtt, akárcsak Dante Poklában.

Althotas bizonyára arra számított, hogy Balsamo majd a lángok közé rohan, menteni az örökséget, amit a vénember magával együtt elpusztított; ámde csalódott: Balsamo nyugodt maradt, félrehúzódott a süllyesztőre, hogy ne férhessen hozzá a láng.

A tűz elborította Althotast, de nem ijesztette meg; inkább úgy látszott, most van igazán elemében az öregember, akit nem égetett, hanem inkább csak körülnyaldosott a láng, mint a régi francia kastélyok homlokzatának domborművű szalamandráit.

Balsamo csak nézte, nézte rendületlenül; a tűz elérte a falburkolatot, s egészen elborította az aggastyánt; felkúszott a tömör tölgyfa szék lábán, amelyben Althotas ült, aki, különös módon, láthatólag semmit sem érzett, noha a láng már belekapott a testébe.

Sőt, e szemmel láthatóan tisztító hatású tűz érintésére fokozatosan ellazultak a haldokló izmai, s valami ismeretlen, szelíd derű ömlött el arcvonásain. Búcsút mondva testének e végső órán, az agg próféta égbe készült tüzes szekerén. Mindenhatóvá válván e végső órán, a szellem megfeledkezett az anyagról, s bizonyos lévén benne, hogy nincs mit várnia, céltudatosan törekedett a felsőbb szférák felé, ahová, úgy látszott, magával ragadja a tűz. Althotas szeme, melybe mintha új élet költözött volna a láng első lobbanására, e pillanatban elmeredt, bizonytalanná vált, nem szegeződött se égre, se földre, s úgy tetszett, át akar hatolni a szemhatáron. Békésen és megadón vizsgálva minden érzést, figyelve minden fájdalomra, mint a föld végső jeladásaira, a vén varázsló titkon búcsúzkodni kezdett a hatalomtól, az élettől, a reménységtől.

- Hát jó - mondta -, sajnálkozás nélkül halok meg; mindenem megvolt itt a földön; mindent megismertem; mindent kipróbáltam, amit emberi teremtmény csak kipróbálhatott; nem jártam messze a halhatatlanságtól.

Balsamo komoran felnevetett; nevetésének baljós csengése felkeltette az aggastyán figyelmét.

Althotas a lángokon át, amelyek fátyolként lobogtak körötte, szilaj és fenséges pillantást vetett rá.

- Igen, igazad van - mondta -, egyvalamit nem láttam előre: nem láttam Istent.

És mintha ez a hatalmas név kiszakította volna belőle a lelket, Althotas hátrahanyatlott a karosszékében; visszaadta Istennek azt a végső sóhajt, amelyet ő szeretett volna elragadni Istentől.

Balsamo felsóhajtott; és semmit sem próbálva menteni erről a becses máglyáról, amelyre ez a halni vágyó új Zoroaszter fölfeküdt, visszament Lorenzához, kikapcsolta a szerkezetet, mire a süllyesztő lapja a helyére illeszkedett a mennyezeten, elzárva szeme elől azt az iszonyú tűzfészket, amely úgy fortyogott odafönt, mint a tűzhányó torka.

A tűz egész éjszaka úgy harsogott Balsamo feje fölött, mint az orkán, ő azonban sem oltani nem akarta, sem menekülni nem vágyott előle, mivel Lorenza érzéketlen teste mellett maga is érzéketlenné vált minden veszély iránt; de amikor a tűz mindent elemésztve, lecsupaszítva a téglaboltozatot, és megsemmisítve az értékes faragványokat, váratlanul kialudt, Balsamo meghallotta utolsó hördülését, amely, hasonlóan Althotas üvöltéséhez, fájdalmas nyögésekké fajult, majd sóhajtva halt el.

CXXXV
Újra a földön

Richelieu herceg úr versailles-i palotájának hálószobájában iszogatta vaníliás csokoládéját Rafté úr társaságában, aki a számadását mutatta be neki.

A herceg elmerülten nézegette arcát egy távolabbi tükörben, és csak fél füllel hallgatta a titkár úr többé vagy kevésbé pontos számadatait.

Az előszobából váratlanul behallatszó cipőnyikorgás látogatót jelzett, mire a herceg felhajtotta maradék csokoládéját, és aggodalmasan pillantott az ajtó felé.

Voltak olyan időszakai a napnak, amikor Richelieu úr, bizonyos kacér öreg hölgyekhez hasonlóan, nem szívesen fogadott látogatót.

Az inas de Taverney urat jelentette.

A herceg láthatólag valami kitérő válaszra készült, hogy másik napra vagy legalábbis más időpontra halassza barátja látogatását; de mihelyt az ajtó kinyílt, a féktelen öregember máris beviharzott a szobába, s futtában odanyújtva ujja hegyét a marsallnak, belevetette magát egy öblös karszékbe, amely felnyögött, sokkal inkább a megrázkódtatástól, semmint a súlya alatt.

Richelieu-nek úgy rémlett, mintha hirtelen azoknak a fantasztikus lényeknek egyike suhant volna el előtte, akiknek a létezését Hoffmann azóta már elhitette velünk. Hallotta a karszék recsegését, hallotta a viharos sóhajtást, és most a vendégéhez fordult.

- Ejnye, báró, van valami újság? - kérdezte. - Úgy látom, szomorú vagy, mint a halál.

- Szomorú - mondta Taverney -, szomorú!

- Legalábbis nem örömödben sóhajtottál akkorát az előbb, azt hiszem!

A báró a marsallra pillantott, jelezni akarván, hogy amíg Rafté jelen van, nem adhatja okát a sóhajtásának.

Rafté megértette, oda sem kellett fordulnia, mivel gazdájához hasonlóan ő is nézegetett a tükörbe.

Amint megértette, tapintatosan vissza is vonult. A báró szemmel követte, s amint az ajtó becsukódott mögötte, megszólalt:

- Ne azt mondd, herceg, hogy szomorú; hanem azt, hogy nyugtalan, halálosan nyugtalan!

- Ejha!

-. Pedig így van - tört ki Taverney, összekulcsolva a kezét -, és te csak ne add a csodálkozót. Már egy hónapja csak afféle ködös nyilatkozatokkal hitegetsz, hogy: „Nem találkoztam a királlyal”, vagy pedig: „Nem találkozott velem a király”, vagy hogy: „Neheztel rám a király.” De az ördögit neki, herceg, nem ilyen válaszokat ad az ember egy öreg barátjának! Egy hónapja, hallod-e? ez maga az örökkévalóság!

Richelieu a vállát vonogatta.

- Mit mondhatok erre, báró? - kérdezte.

- Ej, hát az igazságot.

- A fenébe is, hiszen azt mondtam; az igazat mondtam, a fenébe is! Azt trombitálom a füledbe, az igazságot; csakhogy te nem hiszed el, erről van szó!

- Eriggy már, te, aki herceg vagy és zászlósúr, Franciaország marsallja, kamarás nemesúr, te akarod elhitetni velem, hogy nem látod a királyt, holott minden áldott reggel ott vagy a fogadásán? Ne mondj nekem ilyeneket!

- Pedig megmondtam és újra csak azt mondhatom, akármilyen hihetetlen, akkor is így van: három hete mindennap részt veszek a reggeli fogadáson, én, a herceg és zászlósúr, Franciaország marsallja, a kamarás nemesúr.

- És a király nem áll szóba veled - szakította félbe Taverney -, vagy te nem állsz szóba a királlyal? Ezt a dajkamesét akarod elhitetni velem?

- Ejnye, kedves báróm, ez már szemtelenség; drága barátom, igazán mondom, te úgy kételkedel az igazmondásomban, mintha negyven évvel fiatalabbak volnánk, és könnyen mozogna a kardunk.

- De amikor olyan dühös vagyok, herceg!

- Ó, az már mindjárt más! Dühöngj csak, barátocskám; dühöngök én is.

- Te dühöngsz?

- Van miért. Hiszen mondtam már neked, hogy az óta a nap óta a király rám se néz! Mondtam már, hogy őfelsége állandóan hátat fordít nekem! Hogy valahányszor ildomosnak véltem barátságosan rámosolyogni, a király förtelmes fintorral válaszolt! Végül is elegem van belőle, hogy rajtam nevessenek Versailles-ban! Mondd, mit tegyek?

Taverney szenvedélyesen rágta a körmét a marsall tirádája alatt.

- Nem értem a dolgot - jelentette ki végül.

- Én sem, báró.

- Igazán mondom, szinte azt hinné az ember, hogy a király mulatságból nyugtalanít így; mert hát végtére is...

- Igen, báró, én is ezt mondom. Végtére is!

- Egy szó mint száz, herceg, valahogy ki kell másznunk ebből a csávából; ki kellene eszelni valami ügyes húzást, hogy végre magyarázatot kapjak.

- Báró, báró - mondta Richelieu -, kockázatos dolog magyarázkodásra szorítani a királyt.

- Azt gondolod?

- Igen. Megmondjam, miért?

- Mondd!

- Nos, én nagyon félek valamitől.

- Ugyan mitől? - kérdezte helykén a báró.

- Na tessék, most meg dühbe gurulsz.

- Van is miért, azt hiszem.

- Akkor ne is beszéljünk erről.

- Dehogynem, beszéljünk csak róla; de magyarázd meg, hogy értetted.

- Nem férsz a bőrödben a magyarázataiddal! Valóságos mániád a magyarázkodás! Csak vigyázz vele!

- Igazán kedves vagy, herceg; látod, hogy terveinknek befellegzett, látod, hogy ügyeim érthetetlen módon elakadtak, és még azt tanácsolod, hogy várjak!

- Miféle elakadásról beszélsz? Hadd halljam!

- Először is, itt van ez, tessék!

- Levél?

- Az, a fiamtól.

- Aha, az ezredes.

- Ezredes ám!

- Na, csak nincs vele is valami baj?

- Az van, hogy Philippe körülbelül szintén egy hónapja várja Reimsben a kinevezést, amit a király megígért neki, de a kinevezés csak nem érkezik, az ezred viszont két nap múlva indul.

- Mi az ördög! Indul az ezred?

- Igen, Strasbourg-ba.

- Úgyhogy ha Philippe két napon belül nem kapja meg a kinevezését, akkor...

- Akkor Philippe két nap múlva itt lesz.

- Igen, belátom, elfeledkeztek szegény fiúról: napirenden van az ilyesmi az új kormány által szervezett hivatalokban. Ó, ha én miniszter lettem volna, már rég meglenne az a kinevezés!

- Hm! - köhintett Taverney.

- Tessék?

- Azt mondtam, hogy egy szót sem hiszek belőle.

- Hogyan?

- Ha te miniszter lettél volna, elküldöd Philippe-et a pokol fenekére.

- Ejnye!

- És vele az apját is.

- Nézzenek már oda!

- A húgát pedig még annál is messzebbre.

- Élvezet veled társalogni, Taverney; roppantul szellemes vagy; de talán hagyjuk is abba.

- Nekem sincs más kívánságom; csakhogy a fiam nem hagyhatja abba! A helyzete tarthatatlan. Herceg, okvetlenül beszélni kell a királlyal!

- Ej, hiszen egyebet sem teszek, mondtam már.

- Beszélni kell vele.

- Ejnye, barátocskám, a királlyal csak az beszélhet, akivel szóba áll a király.

- Kényszeríteni kell.

- Nem én vagyok a római pápa!

- Akkor pedig - mondta Taverney -, nincs más hátra, beszélnem kell a leányommal; szerfelett gyanús nekem mindez, herceg úr.

Ez a kijelentés csodát művelt.

Richelieu alaposan kitanulmányozta Taverneyt; tudta róla, hogy ugyanolyan agyafúrt, mint Lafare és de Nocé urak, ifjúkori barátai, akiknek soha nem esett csorba a hírnevén. Tartott tőle, hogy apa és leánya összeszövetkezik; félt, végezetül, minden ismeretlen dologtól, ami kegyvesztettséggel fenyegetheti.

- Na ne mérgelődj - mondta -; megpróbálok tenni még valamit. De kell hozzá valami indok is.

- Megvan az indokod.

- Nekem?

- Persze.

- Mi az?

- A király ígért valamit.

- Kinek?

- A fiamnak. És ezt az ígéretet...

- Nos?

- Eszébe lehet juttatni.

- Ez tényleg nem rossz megoldás. Nálad a levél?

- Igen.

- Add ide.

Taverney kivette a levelet a zekéje zsebéből, és odaadta a hercegnek, lelkére kötve, hogy legyen elszánt s egyszersmind óvatos.

- Tűz és víz - mondta Richelieu -; ebből is látszik, hogy elvesztettük a józan eszünket. Mindegy, ha belevágtunk, vigyük végig.

Csöngetett.

- A ruhámat, a fogatot - rendelkezett.

Azután Taverneyhez fordult:

- Megvárod, míg felöltözöm, báró? - kérdezte aggodalmas arccal.

Taverney megértette, hogy barátjának nagyon kellemetlen volna, ha igent mondana.

- Nem, barátom, lehetetlen - mondta -; dolgom van még a városban; mondd meg, hol találkozzunk.

- Hát a palotában.

- Jó, a palotában.

- Fontos, hogy te is találkozzál őfelségével.

- Azt gondolod? - kérdezte Taverney kitörő örömmel.

- Határozottan; azt akarom, hogy magad győződj meg szavaim igazáról.

- Nem kételkedem én; de végül is, ha olyan nagyon akarod...

- Te sem nagyon bánod, ugye?

- Őszintén megvallva, nem.

- Nos, akkor hát a Tükörfolyosón, tizenegy órakor, amikor belépek őfelségéhez.

- Jól van, Isten veled.

- Nincs köztünk harag, kedves báróm - mondta Richelieu, aki az utolsó percig vigyázott rá, hogy össze ne vesszen azzal, akinek az erejét még nem puhatolta ki kellőképpen.

Taverney visszaült a hintójába, és elhajtatott, hogy egyedül és gondolataiba merülten sétáljon egy nagyot a kertben, mialatt Richelieu, inasai gondjára bízva magát, kedve szerint fiatalodott; ez a fontos foglalatosság legalább két órájába telt a dicső mahoni győztesnek.

Még korántsem volt olyan késő, mint ahogy Taverney gondolta, amikor a lesben álló báró meglátta, pontosan tizenegy órakor, hogy a marsall hintája megáll a palota feljárója előtt, ahol a szolgálattevő tisztek köszöntik Richelieu-t, majd az ajtónállók bevezetik a palotába.

Taverney szíve hevesen dobogott; abbahagyta sétáját, és lassan, sokkal lassabban, mint ahogy mohó vágya ösztökélte, felballagott a Tükörfolyosóra, ahol számos jelentéktelen udvaronc, folyamodványt hozó tiszt és törtető kurtanemes állt szoborrá merevedve a csúszós parketten, amely kiválóan megfelelt talapzatnak a Fortuna kegyeiért esengő alakok számára.

Taverney sóhajtva vegyült el a tömegben, de azért gondosan olyan sarkot választott ki magának, hogy közel legyen a marsallhoz, amikor majd kijön őfelségétől.

- Ó - morogta a foga közt -, hogy itt kelljen rostokolnom ezekkel a hétszilvafás, kopott figurákkal, nekem, aki egy hónapja még a királlyal vacsoráztam!

És összemorcolt szemöldöke alól olyan gyalázatos gyanú kígyózott elő, hogy szegény Andrée belevörösödött volna, ha látja.

CXXXVI

Királyi emlékezet

Richelieu, úgy, ahogy megígérte, elszántan odaállt őfelsége elé, abban a percben, amikor de Condé herceg odatartotta neki az inget.

A király, meglátva a marsallt, olyan hirtelen mozdulattal fordult el, hogy az ing csepp híja a földre esett, és de Condé ijedten hőkölt hátra.

- Bocsásson meg, kedves kuzin - mondta XV. Lajos, jelezni akarván, hogy nem a hercegnek szólt a hirtelen mozdulat.

Richelieu nyomban megértette, hogy ellene irányul a harag.

De mivel elszánta rá magát, hogy a komoly kimagyarázkodás kedvéért, ha kell, erőszakkal is kiváltja ezt a haragot, frontot változtatott, mint egykor Fontenoynál, és azon a ponton foglalt állást, ahol a királynak okvetlenül el kellett haladnia, ha a dolgozószobájába akart jutni.

A király, hogy nem látta már a marsallt, felszabadultan és kedvesen csevegett tovább; öltözködött, vadászatot tervezett Marlyba, hosszasan tanácskozott a kuzinjával; tudni kell ugyanis, hogy a de Condé hercegek mindig is híres vadászok voltak.

De amikor, mindenki távoztával, be akart lépni a dolgozószobájába, észrevette Richelieu-t, aki a lehető legnagyobb gráciával, oly kecses meghajlással köszöntötte a királyt, hogy Lauzun óta nem láttak még ilyet, márpedig, mint tudjuk, Lauzunnek a meghajlásban nem akadt párja.

XV. Lajos megállt, szinte megkövülten.

- Ön még itt van, de Richelieu úr? - kérdezte.

- Igenis, parancsára, felség.

- Hát nem megy el Versailles-ból?

- Negyven esztendeje alig fordult elő, felség, hogy elmentem volna innét, hacsak nem felséged szolgálatjára.

A király farkasszemet nézett a marsallal.

- Ön akar tőlem valamit, ugye? - kérdezte.

- Én, felség? - kérdezte Richelieu mosolyogva. - Ugyan mit akarnék?

- De hiszen állandóan üldöz, herceg, az ördög a jódolgát! Észrevettem én, s alig hiszem, hogy tévednék.

- Igen, felség, a szeretetemmel és a tiszteletemmel; köszönöm, felség.

- Ó, úgy látom, nem akar megérteni; pedig nagyszerűen ért ön engem. Nos, tudja meg, marsall úr, hogy nekem semmi mondanivalóm nincs az ön számára.

- Semmi, felség?

- Egyáltalán semmi.

Richelieu a legteljesebb közönnyel vértezte fel magát.

- Felség - mondta -, mindig örömmel s tiszta lelkiismerettel vallhattam magamnak, hogy kitartó szolgálatom a király mellett önzetlenségből fakad: nagy dolog ez, felség, hiszen, mint mondtam, negyven esztendőről van szó, és még az irigyeim sem foghatják rám, hogy valamit is juttatott volna nekem a király ezalatt. E tekintetben, hál' Isten, makulátlan a hírnevem.

- Ejnye, herceg, kérjen, ha szüksége van valamire, de kérje kertelés nélkül.

- Felség, nekem egyáltalán semmire sincs szükségem, és jelen pillanatban is mindössze arra szeretném kérni felségedet...

- Mire?

- Hogy bocsássa színe elé, hálanyilvánításra...

- Kicsodát?

- Valakit, felség, aki nagyon nagy hálával tartozik a királynak.

- De hát ki az?

- Valaki, akit felséged abban a kivételes kegyben részesített... Ó, hiába, ha valakinek abban a megtiszteltetésben volt része, hogy felséged asztalánál ülhetett, ha élvezhette azt a csiszolt csevegést, azt az elbűvölő vidámságot, amely felségedet a legcsodálatosabb házigazdává avatja, akkor, felség, nem könnyű a felejtés, és gyorsan jön az édes megszokás.

- Önnek bearanyozták a nyelvét, de Richelieu úr.

- Ó, felség...

- Végül is, kiről beszél?

- Taverney barátomról.

- Barátjáról? - hördült fel a király.

- Bocsásson meg felséged.

- Taverney! - ismételte meg a király olyan elszörnyedve, hogy a herceg azt se tudta, hová legyen döbbenetében.

- De hát végtére is, felség, régi bajtársam...

Egy pillanatnyi szünetet tartott.

- Együtt szolgált velem Villars alatt.

Megint szünetet tartott.

- Mint felséged is tudja, társasági szokás, hogy barátnak nevezünk mindenkit, akit ismerünk, s aki történetesen nem az ellenségünk; ez csak amolyan udvarias szólam, mely gyakran semmit sem jelent.

- Veszedelmes szó ez, herceg - mondta a király élesen -; olyan szó ez, hogy nem árt óvatosan bánni vele.

- Felséged tanácsai a bölcsesség megannyi aranyszabálya. Taverney úr tehát....

- Taverney úr erkölcstelen ember.

- Nos, felség, nemesi szavamra mondom, mindig gyanítottam - jegyezte meg Richelieu.

- Tapintatlan ember, marsall úr.

- A tapintatáról nem mernék szót ejteni felséged előtt; csak olyasmiért felelek, amit ismerek.

- Hogyhogy ön nem felel a barátja tapintatáért, aki régi bajtársa önnek, akivel együtt szolgáltak Villars alatt, akit elvégre is ön mutatott be nekem? Hát ön csak ismeri, vagy nem?

- Őt igen, felség, természetesen; de nem a tapintatát. Sully azt mondta egyszer felséged őséről, IV. Henrikről, hogy látta zöld ruhában távozni a lázát; én azonban, ezt töredelmesen meg kell vallanom felségednek, sohasem tudtam meg, milyen ruhában jár Taverney tapintata.

- Én mondom önnek, marsall, ocsmány egy ember az, és ocsmány szerepet is játszott.

- Ó, ha felséged mondja...

- Igen, uram, én mondom!

- Ó, felséged nagyon megkönnyíti a helyzetemet, hogy ezt mondja - válaszolta Richelieu. - Megvallom, Taverney valóban nem a tapintatosság bajnoka, ezt már én is észrevettem; de amíg felséged nem méltóztatott közölni velem a véleményét...

- Most közlöm, uram: megvetem azt az embert.

- Ó, a döntés megszületett, felség; szerencséje annak a gyászvitéznek - folytatta Richelieu -, hogy hatalmas szószólója van felségednél.

- Mit akar ezzel mondani?

- Noha az atya, szerencsétlenségére, ellenszenves a királynak...

- Mégpedig nagyon.

- Nem ellenkezem felségeddel.

- Akkor hát mit akar?

- Csak azt akarom mondani, hogy egy kék szemű és szőke hajú angyal...

- Nem értem, herceg.

- Ez érthető, felség.

- Pedig nagyon szeretném megérteni, bevallom.

- Felség, a magamfajta avatatlan lélek visszaretten még a puszta gondolattól is, hogy fellebbentse a fátyolt, amely mögött annyi szerelmes és bájos titok rejtezik; ámde ismétlem, Taverney nagy hálával tartozik annak a személynek, aki megenyhíti a királynak iránta való haragját. Ó, igen, Andrée kisasszony valóságos angyal!

- Andrée kisasszony ugyanolyan szörnyeteg testben, mint amilyen az apja lélekben! - kiáltott fel a király.

- Ejha! - hüledezett Richelieu. - Hát valamennyien tévedtünk volna, és a szép külső...?

- Ne is emlegesse nekem többet azt a lányt, herceg; ha csak rágondolok is, elfog a borzadály.

Richelieu képmutatón csapta össze a kezét.

- Jaj, Istenem! - sopánkodott. - Hát a látszat ennyire... Ha ezt nem felséged mondaná, akinek a legbiztosabb az ítélete ebben az országban, felséged, aki maga a csalhatatlanság, bizony el sem hinném!... Hát lehet valaki ennyire képmutató, felség?

- Nemcsak erről van szó, uram: beteg is... undorító... és én lépre mentem, herceg. De az Isten szerelmére, ne is emlegesse többet, mert belepusztulok!

- Ó, egek - szörnyülködött Richelieu. - A számat sem nyitom ki többet, felség. Még hogy felséged belepusztuljon! Ó, jaj, micsoda bánat! De micsoda család ez! Hogy megverte az Isten azt a szegény fiút!

- Kiről beszél már megint?

- Ó, ő aztán igazán hűséges, őszinte, odaadó híve felségednek. Őróla igazán példát lehet venni, őt helyesen ítélte meg felséged.

- De miről van hát szó, herceg? Fejezze már be, nem érek rá.

- Hogy kiről beszélek, felség? - olvadozott Richelieu. - Egyiküknek fia, másikuknak bátyja az illető. Philippe de Taverneyről beszélek, arról a derék ifjú emberről, akinek ezredet adott felséged.

- Én? Én ezredet adtam valakinek?

- Igen, felség, ezredet, Philippe de Taverneynek; igaz, még most is várja, de végül is neki adta felséged.

- Én?

- Igen, felség, ha nem tévedek.

- Maga megbolondult!

- Ah!

- Én semmit sem adtam, marsall, semmit!

- Igazán?

- Mit üti bele az orrát?

- No de, felség...

- Mi köze magának ehhez?

- Nekem? Az égvilágon semmi!

- Akkor talán megesküdött rá, hogy ezzel a fatuskóval fog pirítani lassú tűzön?

- Hová gondol, felség? Csak úgy rémlett - de most már látom, hogy tévedtem -, úgy rémlett, hogy felséged megígérte...

- De hisz ez nem is az én dolgom, herceg. Van nekem hadügyminiszterem. Nem szoktam én ezredeket ajándékozgatni... Ezredet! Ki adta be ezt a dajkamesét? Csak nem ön a prókátora ennek a népségnek? Mondtam már, hogy megöl vele, ha sokat emlegeti őket; tessék, most is felforralta a vérem!

- Ó, felség!

- Igenis, felforralta! A fene ette volna meg a prókátorját, egész nap rossz lesz az emésztésem!

Azzal a király hátat fordított a hercegnek, és dühösen bemenekült a dolgozószobájába, otthagyva Richelieu-t, aki szerencsétlenebbnek érezte magát, mint valaha.

- Na, most legalább tudom, mihez tartsam magam - dörmögte az öreg marsall.

S leporolgatva magát a zsebkendőjével, minthogy csupa rizspor lett a nagy izgalomban, Richelieu megindult a folyosó felé, amelynek a szögletében már mohó türelmetlenséggel várta a barátja.

Mihelyt a marsall feltűnt, a báró, mint az áldozatára rohanó pók, úgy futott oda hozzá, friss hírekre éhesen.

Kerekre nyílt szemmel, összecsücsörített szájjal, keresztbe font karral állt oda elébe.

- Nos, mi újság? - kérdezte.

- Az az újság, uram - válaszolta Richelieu, kidüllesztve a mellét, megvetően elbiggyesztve az ajkát, s kicsinylőn fricskázgatva a nyakfodorját -, az az újság, hogy ezentúl ne szóljon hozzám, ha kérnem szabad.

Taverney elképedve nézett a hercegre.

- Igen, ön fölöttébb ellenszenves a királynak - folytatta Richelieu -, márpedig, aki ellenszenves a királynak, azt én sem szenvedhetem.

Taverney olyan döbbenten állt ott, mintha a lába gyökeret eresztett volna a márványba.

Richelieu azonban faképnél hagyta.

A Tükörfolyosó végén már várta az inasa.

- Luciennes-be! - vetette oda neki a marsall.

Azzal eltűnt.

CXXXVII

Andrée rosszullétei

Taverney, amikor magához tért, és mélyen átérezte azt, amit balvégzetének hívott, úgy ítélte, itt az ideje, hogy komoly beszélgetést folytasson e nagy riadalom első számú okozójával.

Ezért, haragjában és méltatlankodásában fortyogva, Andrée lakása felé irányozta lépteit.

A lányka éppen végzett az öltözködéssel, s telt karját fölemelve, két makrancos fürtöt igyekezett megtűzni a füle mögött.

Andrée akkor hallotta meg atyja lépteit az előszobából, amikor könyvével a hóna alatt éppen ki akart lépni a szobája ajtaján.

- Á, jó napot, Andrée - mondta de Taverney úr. - Megy el?

- Igen, atyám.

- Egyedül?

- Amint látja.

- Hát még egyedül van?

- Hogy Nicole-nak nyoma veszett, nem vettem fel más szobalányt.

- Pedig nem öltözködhet egyedül, Andrée, mert megbánja; aki így öltözködik, annak nincs sikere az udvarnál; én egészen mást mondtam magának, Andrée.

- Bocsásson meg, atyám, de vár a trónörökösné.

- Megmondom előre, Andrée - felelte Taverney, mindjobban belelovalva magát -, megmondom előre, kisasszony, hogy ezzel a nagy szerénységgel csak kinevetteti itt magát.

- Atyám...

- A nevetségesség mindenütt öl, de legkivált az udvarnál...

- Uram, majd vigyázni fogok máskor; most azonban a trónörökösné őfensége bizonyára megbocsátja, hogy nem vagyok olyan nagyon elegáns, tekintve, hogy annyira siettem hozzá.

- Menjen csak, de jöjjön vissza, kérem, mihelyt szabad lesz; komoly beszédem van magával.

- Igen, atyám - válaszolta Andrée, aki szeretett volna már szabadulni.

A báró élesen figyelte.

- Várjon, várjon - kiáltotta -, nem mehet el így; elfelejtette a pirosítót, kisasszony; olyan sápadt, hogy az már ijesztő.

- Én, atyám? - kérdezte Andrée megállva.

- Mégis, mit képzel, amikor a tükörbe néz? Az arca olyan fehér, mint a viasz, a szeme alatt sötét karikák, így nem lehet kimenni, kisasszony, mert megijednek magától az emberek.

- Már nem változtathatok a külsőmön, atyám, nincs rá időm.

- Iszonyatos, igazán mondom, iszonyatos! - tört ki Taverney, a vállát rángatva. - Egyetlen ilyen nő van a világon, s az is az én lányom! Micsoda balszerencse! Andrée! Andrée!

Andrée azonban már a lépcső alján járt. Visszafordult.

- Legalább mondja azt, hogy beteg - kiáltott le neki Taverney -; tegye érdekessé magát, ha már szép nem akar lenni, a fene a jódolgát!

- Ó, az nem fog nehezemre esni, atyám, s még hazudnom sem kell, hogy beteg vagyok, mert valóban rosszul érzem magam.

- Szép dolog - dünnyögte a báró -; még csak ez hiányzott... beteg!

Azután a foga között sziszegte:

- A fene ette volna meg a kényeskedőjét!

Visszament a lánya szobájába, s tüzetesen szemügyre vett mindent, hátha fogalmat alkothat magának a történtekről, s kialakíthatja véleményét.

Andrée ezalatt átvágott a parkon, s ment a virágágyak között. Időnként fölemelte fejét, megpróbálva belélegezni a tiszta levegőt; a friss virágok illata ugyanis súlyosan rátelepedett az agyára, és felborzolta minden idegszálát.

Szédelegve, a napsütésben támolyogva, támasz után tapogatózva, s valami ismeretlen rosszullléttel küszködve érkezett meg a lányka a trianoni kastély előcsarnokába, ahol de Noailles-né már a trónörökösné ajtajában várta, s az első szava az volt hozzá, hogy késő van már, és várják.

És csakugyan, *** abbé, a főhercegnő címzetes felolvasója, már villásreggelizett ő királyi fenségével, aki gyakran részesítette ebben a kegyben meghitt ismerőseit.

Az abbé nem győzte magasztalni a kitűnő vajaskalácsot, amelyet a német háziasszonyok oly készségesen tornyoznak oda vendégeik tejeskávéja mellé.

Az abbé most nem olvasott, hanem pletykált; elmondta a trónörökösnének az összes bécsi híreket, amelyeket a hírlapíróktól és a diplomatáktól szedegetett össze; ekkoriban ugyanis még nyílt színen csinálták a politikát, és szavamra, semmivel sem csinálták rosszabbul, mint a kancelláriák legsötétebb zugaiban, s az sem ment ritkaságszámba, hogy a minisztériumban ugyanazokat az újságokat tudta meg az ember, amelyeket a királyi palota vagy Versailles kerti összejövetelein jövendöltek meg ezek a jó urak, ha ugyan nem maguk fabrikálták őket.

Az abbé részletesen beszámolt a legfrissebb hírekről, amelyek a gabonaárak emelkedése okozta titkos forrongásról szóltak; ezt a forrongást - mondta az abbé - Sartines úr csírájában elfojtotta, becsukatva a Bastille-ba az öt legmohóbb üzért.

Belépett Andrée; a trónörökösnének is voltak szeszélyes vagy fejfájós napjai; az abbé felcsigázta érdeklődését; Andrée könyve, amelyre a társalgás után került volna sor, már előre untatta.

Éppen ezért azt mondta második felolvasójának, hogy máskor ne mulassza el a kitűzött időt, s azt is hozzáfűzte, hogy ami önmagában véve jó, kivált attól az, hogy alkalmas időben kerítenek rá sort.

Andrée-t úgy megzavarta ez a szemrehányás, s annyira lesújtotta ez az igazságtalanság, hogy nem válaszolt semmit, pedig megmondhatta volna, hogy apja tartotta fel, s hogy lassan kellett jönnie, mert rosszul érzi magát.

Zavarodottan, szorongva horgasztotta le a fejét, s mintha menten meg akarna halni, lehunyta szemét, és megtántorodott.

El is esik, ha de Noailles-né meg nem fogja.

- Nincs önben semmi tartás, kisasszony! - morogta Etikett hercegnő.

Andrée nem válaszolt.

- De hercegnő, hiszen rosszul van! - kiáltotta a trónörökösné, s felállt, hogy odafusson Andrée-hoz.

- Nem, nem - mondta gyorsan Andrée, könnybe lábadt szemmel -, nem, fenség, jól vagyok, azazhogy jobban vagyok már.

- De hiszen olyan fehér, mint a zsebkendője, nézze csak, hercegnő! Persze, én vagyok az oka, hogy úgy megszidtam. Szegény gyermekem, üljön le, azt akarom.

- Asszonyom...

- Ez parancs! Engedje át a székét, abbé úr!

Andrée leült, s e jóság szelíd kényszerének hatására lassan-lassan lecsillapult, s arca is visszanyerte eredeti színét.

- Nos, kisasszony, most már megy az olvasás? - kérdezte a trónörökösné.

- Ó, igen, minden bizonnyal; legalábbis remélem.

Andrée kinyitotta a könyvét ott, ahol előző nap abbahagyta a felolvasást, és nyugalmat erőltetve a hangjára, hogy minél érthetőbben és kellemesebben csengjen, nekifogott.

De alighogy elolvasott két- vagy háromlapnyi szöveget, a szeme előtt röpködő kis fekete atomok kavarogni, táncolni kezdtek, és nem tudta kisilabizálni őket.

Andrée megint elsápadt; hideg veríték lepte el a mellét, majd a homlokát, s a szeme alatt az a fekete karika, amit Taverney oly nagyon zokon vett a lányától, most olyan ijesztően nagyra nőtt, hogy a trónörökösné, aki felpillantott Andrée megbicsakló hangjára, most így kiáltott:

- Már megint! Nézze, hercegnő, ez a lányka tényleg beteg, elveszti az eszméletét!

S most maga a trónörökösné szaladt az ecetesüvegcséért, hogy felolvasónője orra alá tartsa. Andrée, hogy felocsúdott, próbált a könyvért nyúlni, de hiába erőlködött; keze olyan idegesen reszketett, hogy pár percig semmi módon nem tudták lecsillapítani.

- Igazán, hercegnő - mondta a trónörökösné -, Andrée beteg, és attól félek, hogy még rosszabbul lesz, ha itt marad.

- Akkor pedig a kisasszonynak nyomban haza kell mennie - vélekedett a hercegnő.

- Ugyan miért, asszonyom? - kérdezte a trónörökösné.

- Azért - válaszolta az udvarhölgy mély meghajlással -, mert így kezdődik a himlő.

- A himlő?

- Igen, rosszullét, ájulás, reszketés.

Az abbé azt hitte, hogy máris ráragadt a de Noailles-né emlegette szörnyűség, mert fölkelt a helyéről, s élve azzal a szabadsággal, amelyet egy nő rosszulléte biztosított számára, lábujjhegyen kiosont, méghozzá olyan ügyesen, hogy eltűnését senki sem vette észre.

Látva, hogy úgyszólván a trónörökösné karjában fekszik, Andrée elszégyellte magát, hogy ennyi alkalmatlanságot okozott egy ilyen fényes hercegnőnek, és ez új erőt vagy inkább bátorságot öntött belé; az ablakhoz lépett, hogy friss levegőt szívjon.

- Ne itt levegőzzék, kedves kisasszony - mondta a trónörökösné -; menjen szépen haza, majd én hazakísértetem.

- Ó, asszonyom - mondta Andrée -, higgye meg, egészen jól vagyok már; magam is haza tudok menni, ha fenséged kegyesen megengedi, hogy távozzam.

- Meg, meg, legyen nyugodt - felelt rá a trónörökösné -, és máskor nem szidjuk meg, mivel ennyire érzékeny, maga kis hamis.

Andrée, meghatódva ettől a jóságtól, amelyhez foghatót csak testvérek közt tapasztalni, kezet csókolt pártfogójának, és kiment a szobából, miközben a trónörökösné aggódva nézett utána.

Amikor leért a lépcsőn, a trónörökösné lekiáltott neki az ablakból:

- Ne menjen mindjárt haza, kisasszony; sétálgasson egy kicsit az ágyások között, a napsütés jót tesz majd.

- Ó, Istenem, hogy ön milyen jó hozzám, asszonyom! - suttogta Andrée.

- És legyen szíves, küldje hozzám vissza az abbét, aki éppen botanikai tanulmányokat folytat abban a holland tulipánágyásban.

Andrée-nak, hogy odaérjen az abbéhoz, kerülőt kellett tennie; átvágott a kerten.

Lehorgasztott fejjel bandukolt, egy kicsit még kábán azoktól a különös szédülésektől, amelyek reggel óta kínozták; ügyet sem vetett a sövények és a virágzó lugasok fölött vadul kergetőző madarakra, sem a kakukkfüven és az orgonabokrokon döngicsélő méhekre.

Azt sem vette észre, hogy tőle húszlépésnyire két férfi beszélget egymással, s hogy az egyikük zavart és nyugtalan tekintettel figyeli.

Gilbert volt az de Jussieu úrral.

Az előbbi, ásójára dőlve, hallgatta a tudós professzort, aki azt magyarázta neki, hogyan kell locsolni a törékeny szárú növényeket, hogy a víz éppen csak átszivárogjon a talajon, de ne álljon meg a tövükben.

Gilbert látszólag mohó kíváncsisággal hallgatta a fejtegetést, de Jussieu úr pedig egészen természetesnek találta ezt a nagy érdeklődést a tudománya iránt, mivel olyan szemléletes fejtegetés volt ez, hogy nyilvános előadáson a padban ülő diákok hangosan megtapsolták volna; nincs-e kivételes szerencséje ennek a szegény kertészlegénynek, hogy ilyen nagy mestertől vehet leckét magában a szabad természetben?

- Tudja, fiacskám, itt négyfajta talajjal van dolga - mondta de Jussieu úr -, persze, ha akarnám, még tíz másikat is megnevezhetnék, amelyek elkeverednek e négy fő fajtával. De egy kertészlegénynek egy kissé túlságosan finom volna ez a különbségtevés. Mindenesetre, a virágkertésznek meg kell kóstolnia a földjét, mint ahogy a gyümölcskertésznek a gyümölcsét. Ért engem, Gilbert, ugye?

- Igen, uram - válaszolta Gilbert kitágult szemmel, ellátott szájjal, ugyanis meglátta Andrée-t, és úgy állt, hogy továbbra is szemmel tarthatta, miközben a professzor még csak nem is gyanította, hogy nem a magyarázatán csüng olyan áhítatos figyelemmel.

- Ha meg akarja kóstolni a földet - folytatta de Jussieu úr, félrevezetve Gilbert eltátott szájától -, tegyen egy maroknyit egy fonott kosárkába, szórjon rá óvatosan pár csepp vizet, és kóstolja meg a vizet, miután átszűrődött a földön, és kicsöpög a kosárka alján. Bizonyos természetes esszenciáknak sós vagy savanykás vagy semleges vagy édeskés íze csodálatosan asszimilálódik azoknak a növényeknek a nedvéhez, amelyeket termeszteni akar a talajban; a természetben ugyanis, mint egykori pártfogója, Rousseau úr mondja, minden az analógián, az asszimiláción, a homogeneitásra való törekvésen alapul.

- Jaj, Istenem! - kiáltotta Gilbert, kinyújtva a karját.

- Mi baj van?

- Elájul, uram, elájul!

- Kicsoda? Elment az esze?

- Ő, ő!

- Ő?

- Igen - mondta hevesen Gilbert -, egy hölgy.

Rémülete és sápadtsága éppen úgy elárulták volna, mint ez az „ő”, ha de Jussieu úr el nem fordítja róla a szemét, hogy kövesse a keze irányát.

De Jussieu úr, hogy arrafelé nézett, valóban meglátta Andrée-t, aki egy sövény mögé vonszolta magát, s odaérve lerogyott egy padra, majd ott maradt, mozdulatlanul, kis híján elveszítve öntudatát, mely már csak alig pislákolt benne.

A király is ezen az órán szokta meglátogatni a trónörökösnét, a nagy Trianonból a kicsibe menet, a gyümölcsösön áthaladva.

Őfelsége fel is tűnt hirtelen.

Hamvaspiros barackot tartott a kezében, a korai gyümölcsök valóságos csodáját, s mint igazi önző királyhoz illik, éppen azon tűnődött magában, nem sokkal többet ér-e, ha Franciaország nagyobb dicsőségére ő ízleli meg azt a barackot és nem a trónörökösné.

Az a sietség, amellyel de Jussieu úr Andrée-hoz igyekezett, akit a rövidlátó király jószerivel alig látott, és egyáltalán nem ismert fel, továbbá Gilbert kiáltozása, amely a legnagyobb rémületet fejezte ki, gyorsabb lépésekre ösztökélte őfelségét.

- Mi az? Mi az? - kérdezte XV. Lajos, közeledve a lugashoz, amelytől már csak egy fasor szélessége választotta el.

- A király! - kiáltotta de Jussieu úr, karjában tartva a lányt.

- A király! - suttogta Andrée, és egészen elájult.

- Ki ez itt? - kérdezte XV. Lajos - Egy nő? Mi történt ezzel a nővel?

- Ájulás, felség.

- No de ilyet! - mondta XV. Lajos.

- Elvesztette az eszméletét, felség - tette hozzá de Jussieu úr, rámutatva a lányra, aki mereven és mozdulatlanul feküdt a padon, ahová lefektette.

A király odalépett, ráismert Andrée-ra, és megborzongva kiáltotta:

- Már megint! Hát ez iszonyatos! Ilyen nyavalyával otthon ül az ember; nem való így kornyadozni naphosszat mindenki szeme láttára!

Azzal XV. Lajos folytatta útját a kis Trianon felé, s közben mindennek elmondta azt a szerencsétlen Andrée-t.

Jussieu úr, aki nem ismerte az előzményeket, elképedve állt egy darabig; azután megfordult, s meglátva Gilbert-t, aki ijedten és szorongva állt ott, vagy tízlépésnyire, odakiáltott neki:

- Gyere csak ide, Gilbert! Te erős vagy; vidd haza Taverney kisasszonyt!

- Én! - rémült meg Gilbert. - Hogy én hazavigyem, hogy én hozzáérjek? Nem, nem, meg nem bocsátana nekem! Nem, soha!

S kétségbeesetten elrohant, segítségért kiabálva.

CXXXVIII

Louis doktor

Néhány lépésnyire attól a helytől, ahol Andrée elájult, két kertészlegény dolgozott; Gilbert kiáltozására odafutottak, és de Jussieu úr parancsára a szobájába vitték Andrée-t, míg Gilbert lehorgasztott fővel, távolból követte az élettelen testet, olyan komoran, mint a gyilkos, aki áldozatának hullája után lépked.

Jussieu úr, a vendégház lépcsőjéhez érve, megszabadította a kertészeket terhüktől; Andrée kinyitotta a szemét.

A hangzavar és az a fontoskodó sürgés-forgás, amely minden baleset elmaradhatatlan kísérője, előcsalta a szobából de Taverney urat: meglátta a lányát, amint támolyogva, s meg-megpróbálva kiegyenesedni, de Jussieu úr segítségével fölfelé tartott a lépcsőn.

Odafutott, s ugyanazt kérdezte ő is, mint a király:

- Mi az? Mi az?

- Semmi, atyám - válaszolta bágyadtan Andrée -, rosszullét, fejgörcs.

- Az ön leánya a kisasszony, uram? - kérdezte de Jussieu úr, köszöntve a bárót.

- Igen, uram.

- Eszerint jobb kezekben nem is hagyhatnám; de az ég szerelmére, nézesse meg orvossal!

- Ó, semmiség - mondta Andrée.

Taverney megismételte:

- Valóban, semmiség.

- Bár úgy lenne - mondta de Jussieu úr -; de a kisasszony igazán nagyon sápadt volt.

Ekkor de Jussieu úr, miután fölsegítette Andrée-t a lépcsőn, elbúcsúzott.

Atya és leánya magukra maradtak.

Taverney, akinek Andrée távolléte alatt bizonyára bőven volt ideje, hogy elgondolkodjék, kézen fogta Andrée-t, aki addig csak állt ott, odahúzta a pamlaghoz, leültette, és mellé ült maga is.

- Bocsásson meg, uram - mondta Andrée -, de legyen olyan jó, nyisson ablakot; nem kapok levegőt.

- Szerettem volna komolyan elbeszélgetni magával egy kicsit, Andrée, csakhogy ebből a kalitkából, amit lakás gyanánt adtak magának, még a sóhajtás is kihallik; de mindegy, majd halkan fogok beszélni.

Azzal kinyitotta az ablakot.

Azután fejcsóválva ült vissza a leánya mellé, s így szólt hozzá:

- Meg kell mondanom, hogy a király, aki eleinte olyan nagy érdeklődést mutatott irántunk, nem mutatkozik valami előzékenynek, ha eltűri, hogy maga ilyen odúban lakjék.

- Atyám - mondta Andrée -, Trianonban nincs lakás; ön is tudja, hogy ennek a rezidenciának ez a nagy fogyatékossága.

- Hogy nincs lakás mások számára - mondta Taverney hízelgő mosollyal -, azt még csak megértem, leányom; de hogy a maga részére se legyen, azt már nem érem fel ésszel.

- Túlontúl jó véleménnyel van rólam, uram - válaszolta Andrée mosolyogva -, de sajnos nem mindenki olyan, mint ön.

- Sőt, ellenkezőleg, leányom, akik ismerik magát, azok ugyanolyanok, mint én.

Andrée úgy hajolt meg, mintha egy idegen embernek mondana köszönetet; ugyanis apjának effajta bókjai kezdték nyugtalanítani egy kissé.

- No és - folytatta Taverney ugyanazon a mézesmázos hangon -, a... a király, felteszem, ismeri magát?

Beszéd közben olyan szúrósan nézett a lányra, hogy alig lehetett elviselni inkvizítori tekintetét.

- A király alig ismer engem - válaszolta Andrée a lehető legtermészetesebb hangon -, s azt hiszem, nem sokat jelentek neki.

A báró felpattant erre a kijelentésre.

- Nem sokat! - hördült fel. - Igazán nem értem magát, kisasszony; nem sokat! Maga aztán nem sokra taksálja a saját személyét!

Andrée csodálkozva nézett az apjára.

- Igen, igen - folytatta a báró -, azt mondtam, és meg is ismétlem, hogy ez a nagy szerénység már sérti az ember önérzetét!

- Ó, uram, ön mindent úgy túloz: a király érdeklődött családi bajaink iránt, ez igaz; a király kegyelmesen tett is értünk valamit; de annyi nyomorúság van őfelsége trónja körül, s oly bőven csordul királyi kezéből a jótékonyság, hogy a jótéteményre szükségszerűen következett a feledés.

Taverney merőn nézte a leányát, némiképpen csodálva tartózkodását és áthatolhatatlan titoktartását.

- Nézze - mondta neki, s közelebb húzódott hozzá -, nézze, kedves Andrée, atyja lesz az első kérelmező, aki magához fordul, s remélem, nem utasítja el kérelmével.

Andrée is ránézett az apjára, mint aki várja a magyarázatot.

- Nézze - folytatta a báró -, mindnyájan arra kérjük, járjon közbe értünk, tegyen valamit a családjáért...

- De miért mondja ezt nekem? Végül is mit akar tőlem, mit tegyek? - tört ki Andrée, akit megdöbbentett apja szavainak hangja és értelme.

- Hajlandó kérni valamit számomra és a fivére számára, igen vagy nem? Erre válaszoljon!

- Uram - mondta Andrée -, én mindent megteszek, amit csak parancsol; de tényleg nem fél tőle, hogy nagyon mohónak látszunk majd? A király már megajándékozott egy ékszerrel, amely, mint ön mondja, több mint százezer frankot ér. Őfelsége, ezenkívül, ezredet ígért a bátyámnak; ilyenformán mi emésztjük fel az udvari jótékonyság jelentős részét.

Taverney nem tudta elfojtani metsző és gúnyos nevetését.

- Tehát úgy gondolja a kisasszony, hogy ezzel ki van egyenlítve a számla?

- Én tudom, uram, hogy az ön szolgálata nagyon sokat ér - felelte Andrée.

- Ej! - kiáltotta ingerülten Taverney. - Ki az ördög beszél itt az én szolgálatomról?

- De hát akkor miről beszél?

- Igazán képtelenség, hogy így bújócskázik velem!

- Édes Istenem, már miért bújócskáznék? - kérdezte Andrée.

- Én mindent tudok ám, leányom!

- Mindent tud?

- Mindent, ha mondom.

- De mi mindent, uram?

És Andrée arca ösztönösen elvörösödött a durva támadásra, amelyet e páratlanul szemérmes lélek ellen intéztek.

Az apának leánya iránt érzett tisztelete megállította Taverneyt faggatózásának hirtelenül meredekké váló lejtőjén.

- Na jó, legyen, ahogy akarja! - mondta. - Játssza csak a zárkózottat; amint látom, titkolózik, rendben van! Eltűri, hogy atyja és fivére megpenészedjék a feledés homályában, jól van; de jól jegyezze meg a szavaimat: ha az ember nem a kezdet kezdetén ragadja meg a gyeplőszárat, akkor meglehet, hogy nem is fogja megragadni soha!

Azzal Taverney megpördült a tengelye körül.

- Nem értem önt, uram - mondta Andrée.

- Nagyon jó; de én értem magam - válaszolta Taverney.

- Az nem elegendő, amikor ketten beszélgetnek.

- Na jó, akkor világosabban beszélek: használja természet adta okosságát, amely egyébként családi erényünk, s mihelyt alkalom kínálkozik rá, alapozza meg a család szerencséjét s vele a magáét is; ha látja a királyt, mondja meg neki, hogy fivére várja a kinevezését, s hogy maga egy levegőtlen és szűk lakásban senyved; egy szó mint száz, ne nevettesse ki magát azzal, hogy túlzottan odaadó vagy túlzottan önzetlen!

- De uram...

- Mondja meg ezt a királynak, még ma este!

- De hol találkozzam én a királlyal?

- És mondja meg azt is, mennyire nem illik őfelségének eljönnie...

Amikor Taverney félreérthetetlenebb szavakkal már-már odáig vitte a dolgot, hogy kitörjön a vihar, mely némán gyülemlett Andrée keblében, és sor kerüljön a magyarázkodásra, mely felfedi a titkot, léptek hallatszottak a lépcsőházból.

A báró rögtön elhallgatott, és odaszaladt a lépcső korlátjához, hogy lássa, ki jött a lányához.

Andrée csodálkozva látta, hogy apja szorosan a falhoz lapul.

Majdnem ugyanabban a pillanatban a trónörökösné lépett be a tenyérnyi szobába, egy fekete ruhás, hosszú botra támaszkodó férfi kíséretében.

- Fenséges asszony! - kiáltott fel Andrée, minden erejét összeszedve, hogy elébe menjen a trónörökösnének.

- Igen, kis betegem - mondta a hercegnő -, hozom a vigaszt és az orvost. Jöjjön, doktor! Ejnye, Taverney úr - folytatta a hercegnő, megismerve a bárót -, beteg a leánya, és maga nem viseli gondját a szegény gyereknek.

- Asszonyom... - hebegte Taverney.

- Jöjjön, doktor - mondta a trónörökösné azzal az elbűvölő nyájassággal, amely egyedül neki volt sajátja -; jöjjön, tapintsa meg ezt a pulzust, nézze meg ezt a karikás szemet, és mondja meg, mi baja a védencemnek.

- Ó, asszonyom, ó, asszonyom, hogy milyen jó ön! - motyogta a lány. - Hogy merészeljem fogadni királyi fenségedet...?

- Ebben az odúban, azt akarta mondani, kedves leányom; elég baj az nekem, hogy csak ilyen nyomorúságosan tudom elhelyezni; de majd gondom lesz rá. És most, leányom, adja szépen oda a kezét Louis úrnak, a sebészemnek, de vigyázzon ám: filozófus őkelme, aki mindent kitalál, de egyszersmind tudós is, aki mindent tud.

Andrée mosolyogva nyújtotta oda a kezét az orvosnak.

A fiatal férfi, akinek intelligens vonásai beszédesen bizonyították, amit a trónörökösné előre elárult róla, mihelyt belépett a szobába, figyelmesen megnézte először a beteget, azután a helyiséget, azután az apát, ezt a furcsa figurát, aki csak zavartnak látszott, de egy csöppet sem mutatkozott nyugtalannak.

A tudós most látni is akarta, amit a filozófus talán már kitalált.

Louis doktor hosszasan tapogatta a lányka pulzusát, és faggatta, hogy mit érez.

- Mély undort mindenfajta ételtől - mondta Andrée -; váratlan nyilallásokat, hőhullámokat, amelyek hirtelen elöntik az agyam, görcsöt, szívdobogást, rosszullétet.

Míg Andrée beszélt, az orvos mindjobban elkomorult. Végül elengedte a leány kezét, és elfordította a fejét.

- Nos, doktor - fordult oda a trónörökösné az orvoshoz -, *quid?*, ahogy a konzultánsok mondják. A lányka veszélyben forog, és ön halálra ítéli?

A doktor ismét Andrée-ra emelte a szemét, és csendben még egyszer megvizsgálta.

- Asszonyom - jelentette ki -, a kisasszony betegsége a legtermészetesebb fajta.

- És veszélyes?

- Nem, rendszerint nem az - közölte mosolyogva a doktor.

- Ó, ez nagyszerű! - mondta a hercegnő, s megkönnyebbülten fellélegzett -; ne kínozza meg nagyon!

- Egyáltalán nem fogom megkínozni, asszonyom.

- Hogyhogy? Hát nem ír fel neki semmit?

- A kisasszony baja ellen semmit sem kell tenni.

- Igazán?

- Ahogy mondom.

- Semmit?

- Semmit.

És a doktor, hogy elejét vegye a további magyarázkodásnak, búcsút vett a hercegnőtől, azt állítván, hogy már várják a betegei.

- Doktor, doktor - mondta a trónörökösné -, ha mindezt nemcsak vigasztalásul mondja, akkor én sokkal betegebb vagyok, mint de Taverney kisasszony; hozza is el okvetlenül ma esti látogatásakor azokat a pasztillákat, amiket álmatlanság ellen ígért nekem.

- Asszonyom, magam készítem majd el őket, mihelyt hazaérek.

Azzal elment.

A trónörökösné ott maradt a felolvasónője mellett.

- Most már nyugodjék meg, kedves Andrée-m - mondta jólelkű mosollyal -; a betegsége miatt nem nagyon kell nyugtalankodnia, hiszen Louis doktor úgy ment el, hogy nem írt fel semmit.

- Annál jobb, asszonyom - válaszolta Andrée -: így legalább nem kell félbeszakítanom szolgálatomat királyi fenséged mellett, én ugyanis leginkább ettől féltem, de zokon ne vegye a tudós doktor: én bizony nagyon rosszul érzem magam, esküszöm önnek, asszonyom.

- Márpedig nem lehet valami nagyon súlyos kórság, ha nevet rajta az orvos. Aludjék csak, gyermekem; majd küldök valakit, hogy ápolja magát; látom, hogy egyedül van. Jöjjön, kísérjen el, de Taverney úr.

Odanyújtotta a kezét Andrée-nak, és elment, miután, ígérete szerint, megvigasztalta.

CXXXIX

Richelieu úr szójátéka

Richelieu herceg úr, mint láttuk, Luciennes-be vitette magát, az elhatározásnak azzal a gyorsaságával és az okosságnak azzal a biztonságával, amely a bécsi nagykövetet és a mahoni győzőt egyaránt jellemezte.

Vidáman és fesztelenül állított be, fiatalosan szaladt fel a bejárati lépcsőn, úgy húzogatta meg Zamore fülét, mint egyetértésük legszebb napjaiban, s valósággal berontott abba a nevezetes kék selyem budoárba, ahol szegény Lorenza látta a Szent Kolozs utcába készülődő Dubarry-nét.

A grófné a pamlagon fekve adta ki reggeli ordréit d'Aiguillon úrnak.

A zajra mindketten megfordultak, és kővé meredve bámultak a marsallra.

- Ó, a herceg úr! - sikoltott fel a grófné.

- Ó, a bácsikám! - mondta d'Aiguillon úr.

- Az bizony, asszonyom! Az bizony, öcskös!

- Ön az, valóban?

- Én bizony, saját személyemben.

- Jobb későn, mint soha - jegyezte meg a grófné.

- Asszonyom - mondta a marsall -, ha megöregszünk, szeszélyesek leszünk.

- Más szóval, ismét elfogta Luciennes iránt...

- A szertelen vágyakozás, amely csak szeszélyből hagyott el egy időre. Pontosan erről van szó, ön csodálatosan fogalmazza meg a gondolatomat.

- Úgyhogy visszatér...

- Úgyhogy visszatérek; erről van szó - mondta Richelieu, letelepedve a legkényelmesebb karosszékbe, amelyet első pillantásra kiszemelt magának.

- Hohó! - mondta a grófné. - Alighanem van itt még valami, amit elhallgat; a szeszélyek... nem olyan embernek valók, amilyen ön.

- Grófné, nem szép öntől, hogy gyanúsít; jobb vagyok én, mint a hírem, s ha visszatérek, tudja, akkor...

- Akkor...? - kérdezte a grófné.

- Tiszta szívből teszem.

D'Aiguillon úr és a grófné harsogó nevetésben tört ki.

- Milyen szerencse, hogy nekünk is van egy gyűszűnyi kis eszünk, s így felfoghatjuk az ön tenger nagy eszét!

- Hogyhogy?

- Lefogadom, hogy az ostobák sehogy sem értenék a dolgot, csak hápognának, s egészen rossz helyt keresgélnék e visszatérés okát; szavamra, herceg, azt meg kell hagyni, csak ön tudja igazán, hogyan kell jönni és menni a színen; önhöz képest még a nagy Mólé is csak ripacs.

- Tehát nem hiszi el, hogy engem tényleg a szívem hozott vissza? - méltatlankodott Richelieu. - Grófné, grófné, vigyázzon, hamis képet ad magáról! Maga se nevessen, öcsém, mert különben elnevezem *Péternek*, azaz kősziklának, és nem építek magára semmit!

- Még egy icipici minisztériumot sem? - kérdezte a grófné, és másodszor is hangos nevetésben tört ki, meg sem próbálva leplezni zabolátlan jókedvét.

- Jól van, bántson csak, bántson! - mondta Richelieu, duzzogva - én, sajnos, nem fogom már visszaadni, nagyon öreg vagyok, nem tudom megvédeni magam; rajta csak, grófné, rajta, most kockázat nélkül élvezkedhet!

- Én meg éppen ellenkezőleg, azt ajánlom, grófné, hogy vigyázzon - mondta d'Aiguillon -; ha a bácsikám még egyszer a gyengeségét emlegeti, végünk van. Nem, herceg úr, nem bántjuk mi önt, mert ha mégoly gyenge is, vagy gyengének mondja is magát, kamatostul fogja visszaadni a kapott ütéseket; megmondom kereken: örömmel látjuk, hogy visszatért hozzánk.

- Így van - mondta az a bolondos grófné -, s e visszatérés örömére kartáccsal lövöldözünk, és röppentyűket eregetünk; és tudja, herceg...

- Semmit sem tudok, asszonyom - mondta a herceg gyermeki ártatlansággal.

- Nos, szóval, a tűzijátéknál mindig akad egy-egy paróka, amelyet megpörzsölnek a szikrák, egy-egy kalap, amelyet behorpasztanak a botok.

A herceg végigsimított a parókáján, és megnézte a kalapját.

- Úgy, úgy - mondta a grófné -; de ön most visszatér hozzánk, és minden a legnagyobb rendben van; én egészen odavagyok örömömben, ahogy d'Aiguillon úr mondta az imént; s tudja-e, miért?

- Grófné, grófné, megint valami komiszságot fog mondani.

- Igaz, de ez lesz az utolsó.

- Nos, akkor csak mondja!

- Azért vagyok olyan jókedvű, marsall, mert a visszatérése a jó idő hírnöke.

Richelieu meghajolt.

- Igen - folytatta a grófné -, ön is olyan, mint az a mesebeli madár, amely előre jelzi a szélcsendet; melyik is az a madár, d'Aiguillon úr, magának tudnia kell, mert maga is írogat.

- Az alcyon, asszonyom.

- Ez az! Ó, marsall, remélem, nem haragszik meg érte, hogy ilyen szép nevű madárhoz hasonlítottam?

- Már csak azért sem haragszom meg, asszonyom - mondta Richelieu sajátos kis fintorral, mely az elégedettség jele volt, márpedig Richelieu elégedettsége mindig egy kiadós kis gonoszkodást jelzett -, már csak azért sem haragszom meg, mert a hasonlat tökéletes.

- Na látja!

- Ugyanis jó híreket hozok, kitűnő híreket.

- Ejha! - mondta a grófné.

- Miféle híreket? - érdeklődött d'Aiguillon úr.

- A csudába is, kedves herceg, ne legyen olyan mohó! - intette a grófné. - Hagyjon legalább időt a marsallnak, hogy kigondolja őket!

- Nem kell, az ördög vigye el! Elmondom én őket nyomban; kész újságok ezek, sőt, nem is új keletűek.

- Marsall, ha régi históriákat akar itt feltálalni nekünk...

- Ejnye, grófné - mondta a marsall -, ha nem akarja, legföljebb nem hallgatja meg.

- Na jó, nem bánom, meghallgatjuk.

- Úgy tetszik, grófné, hogy a király belesétált a kelepcébe.

- A kelepcébe?

- Igen, pontosan abba.

- Miféle kelepcébe?

- Amit ön állított neki.

- Én kelepcét állítottam a királynak? - hüledezett a grófné.

- Ejnye, önnek aztán tudnia kell!

- Szavamra, nem tudok róla semmit!

- Ej, grófné, igazán nem szép dolog, hogy titkolózik előttem.

- Igazán mondom, marsall, nem értem a dolgot; nagyon kérem, magyarázza meg.

- Úgy van, bácsikám, magyarázza meg - szólt közbe d'Aiguillon is, aki gonosz szándékot sejtett a marsall kétértelmű mosolya mögött -; a grófné türelmetlenül várja a magyarázatát.

A vén herceg odafordult az unokaöccséhez.

- A kutyafáját - mondta -, furcsa lenne, kedves d'Aiguillonom, ha a grófné éppen téged nem avatott volna be a titkába; ej! ej! ez esetben még komolyabb a dolog, semmint hittem volna!

- Engem, bácsikám?

- Őt?

- Persze hogy téged; persze hogy őt; mondja csak, grófné, de őszintén: beavatta legalább úgy félig-meddig az őfelsége ellen szőtt kis ármánykodásaiba... ezt a szegény herceget, akinek olyan nagy szerepe volt a dologban?

Dubarryné elpirult. Ilyen korán reggel sem pirosító, sem szépségtapasz nem volt még az arcán; ennélfogva lehetséges volt a pirulás.

De mindenekelőtt veszedelmes volt a pirulás.

- Ej, milyen csodálkozva meresztik rám mindketten azt a szép szemüket - jegyezte meg Richelieu. - Hát nekem kell hírt adnom a saját dolgaikról?

- Adjon csak, adjon! - mondta egyszerre a herceg és a grófné.

- Nos, a király alighanem mindent kiderített azzal a csodálatos nagy eszével, és valószínűleg szörnyen megijedt.

- Mit derített ki, hadd halljam! - mondta a grófné -; komolyan mondom, marsall, megöl a türelmetlenség.

- Hát a látszólagos egyetértésüket ezzel az unokaöcsémmel itt ni...

D'Aiguillon elsápadt, és a tekintete mintha ezt mondta volna a grófnénak: „Látja, tudtam én, hogy komiszkodni akar!"

Hasonló helyzetekben a nők igen bátrak, sokkal bátrabbak, mint a férfiak. A grófné azonnal harcba indult.

- Herceg - mondta -, én nagyon félek a rejtélyektől, ha ön játssza a szfinx szerepét; akkor ugyanis, valamicskével előbb vagy valamicskével később, úgy rémlik, menthetetlenül fel fog falni; szabadítson meg ettől a bizonytalanságtól, de ha ez tréfa, nos, hadd mondjam meg, hogy szerintem rossz tréfa.

- Rossz, grófné? Éppen ellenkezőleg: kitűnő! - kiáltott fel Richelieu. - Nem a magaméra értem, hanem az önére, természetesen.

- Fogalmam sincs, miről beszél, marsall - mondta Dubarryné, elbiggyesztve ajkát türelmetlenségében, amiről izgékony kis lába még láthatóbban árulkodott.

- Ugyan, ugyan, csak semmi érzékenykedés, grófné - folytatta Richelieu. - Rendben van: nagyon tartott tőle, hogy a király átpártol de Taverney kisasszonyhoz. Ó, ne is ellenkezzék, nyilvánvaló bizonyítékaim vannak rá.

- Ó, ez igaz, nem is áltatom magam.

- Nahát, mivel ilyen nagyon félt ettől, maga is meg akarta szurkálni őfelségét, amennyire csak lehetett.

- Nem tagadom. És aztán?

- Mindjárt, grófné, mindjárt. De hogy megszurkálhassa őfelségét, akinek a bőre vastag egy kicsit, kellett hozzá egy jó hegyes fullánk...[21] Hahaha! Hát nem kicsúszott a számon ez a komisz szójáték? Érti, ugye?

A marsall hangosan hahotázni kezdett, vagy csak színlelte a hahotázást, hogy eget verő vidámsága közben jobban megfigyelhesse két áldozatának aggodalmas ábrázatát.

- Hol itt a szójáték ön szerint, bácsikám? - kérdezte d'Aiguillon, aki előbb tért magához, és adta az értetlent.

- Nem értetted meg? - kérdezte a marsall. - Nem baj, úgyis gyatra volt. Egyszóval, csak azt akartam mondani, hogy a grófné féltékennyé akarta tenni a királyt, s kiválasztott erre a célra egy jóvágású, szellemes urat, aki valóságos remekműve a természetnek.

- Ki mondja ezt? - csattant fel a grófné olyan dühösen, amilyenek a hatalmasok szoktak lenni, amikor nincsen igazuk.

- Hogy ki mondja ezt? Hát, mindenki, asszonyom.

- Mindenki, az annyi, mint senki; ezt ön is tudja, herceg.

- Ellenkezőleg, asszonyom; mindenki, az százezer lélek csupán Versailles-ban; hatszázezer Párizsban; huszonötmillió Franciaországban; és akkor még nem is számítottam bele Hágát, Hamburgot, Rotterdamot, Londont, Berlint, ahol annyi a hírlap, mint amennyi Párizsban a hírharang.

- És Versailles-ban, Párizsban, Franciaországban, Hágában, Hamburgban, Rotterdamban, Londonban és Berlinben azt mondják?

- Azt mondják, hogy ön Európa legszellemesebb és legbájosabb asszonya; azt mondják, hogy leleményes hadicselt alkalmazva, úgy tesz, mintha szeretőt tartana, és...

---

[21] Aiguillon = fullánk; szójáték d'Aiguillon herceg nevével.

- Szeretőt! És mire alapozzák, ha szabad kérdeznem, ezt az ostoba rágalmat?

- Rágalmat! Mit nem mond, asszonyom? Bámulatot! Tudják, hogy végül is nincsen benne semmi; ám akkor is csodálják a stratégiát. Hogy mire alapozzák ezt a bámulatot, ezt a lelkesedést? Sziporkázóan okos viselkedésére, bölcs taktikájára alapozzák; arra a csodálatos művészetére alapozzák, amivel sikerült elhitetnie, hogy kettesben maradtak, tudja, azon az éjszakán, amikor ott jártam önnél én, ott járt önnél a király, és ott járt önnél d'Aiguillon, s amikor én mentem el elsőnek, a király másodiknak és d'Aiguillon harmadiknak...

- Jól van, fejezze már be!

- Amivel sikerült elhitetnie, hogy kettesben maradtak d'Aiguillonnal, mintha a szeretője lenne; hogy reggel, lopva kicsempészte Luciennes-ből, mintha a szeretője lenne; s mindezt úgy, hogy két-három tökkelütött, két-három hiszékeny hülye, mint például jómagam is, meglássa és világgá kürtölje; és hogy a király is megtudja, és megijedjen, és gyorsan, gyorsan, csak hogy el ne veszítse önt, faképnél hagyja azt a kis Taverney lányt.

Dubarryné és d'Aiguillon most már végképp nem tudta, milyen képet vágjon mindehhez.

Pedig Richelieu sem egy pillantással, sem egy mozdulattal nem feszélyezte őket; sőt, a tubákosszelencéje meg a zsabója szemmel láthatólag teljesen lekötötte a figyelmét.

- Az ugyanis bizonyosnak látszik - folytatta a marsall, a zsabóját fricskázgatva -, hogy a király szakított a kicsikével.

- Herceg - szólalt meg ismét Dubarryné -, meg kell mondanom, egy árva szót sem értek ezekből az agyrémeiből; de abban az egyben bizonyos vagyok, hogy a király sem értene belőle többet, ha valaki elmondaná neki.

- Igazán? - kérdezte a herceg.

- Igazán; s ön, s önnel együtt mindenki sokkal, de sokkal több képzelőerővel ruház fel, mint amennyivel rendelkezem; sohasem jutott volna eszembe, hogy olyan eszközökkel szítsam fel őfelsége féltékenységét, mint aminőket itt elsorolt az előbb.

- Grófné!

- Esküszöm önnek.

- Grófné, a tökéletes diplomácia, márpedig a nőknél jobb diplomaták nincsenek, a tökéletes diplomácia sosem ismeri be, hogy hiába ármánykodott; van ugyanis egy axióma a politikában, amelyet magam is ismerek, minthogy nagykövet voltam, és ez az axióma így hangzik: „Senkinek se add ki az eszközt, amely bevált egyszer, mivel bevalhat másodszor is."

- De herceg...

- Az eszköz bevált, ennyi az egész. A király pedig a lehető legrosszabb viszonyban van valamennyi Taverneyvel.

- Komolyan mondom, herceg - csattant fel Dubarryné -, ön egészen sajátságos módon adja elő a feltevéseit.

- Ejnye, talán kételkedik benne, hogy a király szakított Taverneyékkel? - kérdezte Richelieu, kitérve a vita elől.

- Nem ezt akarom mondani.

Richelieu igyekezett megragadni a grófné kezét.

- Maga tündér - mondta neki.

- Maga meg kígyó.

- Na jó! Azt lesheti, hogy még egyszer idesiessek a jó híreimmel, ha ez a hála érte!

- Bácsikám, tévedésbe ne essék - szólt közbe élénken d'Aiguillon, aki megérezte Richelieu mesterkedésének veszedelmes voltát -, senki nem értékeli önt olyan nagyra, mint a grófné, aki éppen ezt fejtegette, amikor az ön érkezését jelentették.

- Az az igazság - mondta a marsall -, hogy én nagyon szeretem a barátaimat; éppen ezért elsőnek akartam meghozni önnek, grófné, biztos diadala hírét. Tudja, hogy Taverney báró el akarta adni a lányát a királynak?

- Ami meg is történt, úgy hiszem - mondta Dubarryné.

- Ó, grófné, ügyes egy ember az! Az a kígyó, nem én; képzelje el, hogy még én is felültem barátságunkról s régi bajtársi viszonyunkról szóló meséinek. Mindig a jó szívemet használják ki; de hogyan is gondolhattam volna, hogy ez a falusi kurtanemes egyenest azért jön Párizsba, hogy megpróbáljon fölébe kerekedni Jean Dubarrynak, aki a világ legszellemesebb embere? Igazán szükség volt az ön ügye iránt érzett nagy odaadásomra, grófné, hogy egy kicsit józanabbul gondolkozzam, és tisztábban lássak megint: szavamra mondom, vak voltam...

- De most már ennek vége, legalábbis ön azt állítja, ugye? - kérdezte Dubarryné.

- Ó, végérvényesen, erről felelek. Olyan irgalmatlanul lehordtam ezt az érdemes leánykereskedőt, hogy azóta nyilván levonta a következtetéseit, és most mi uraljuk a terepet.

- No és a király?

- A király?

- Igen.

- Őfelségét meggyóntattam három kérdésben.

- Az első?

- Az apa.

- A második?

- A leánya.

- És a harmadik?

- A fia... Nos, őfelsége azt mondta az apára, hogy az... talpnyaló; a lányára, hogy álszent; a fiára pedig nem mondott semmit, mert még csak nem is emlékezett rá.

- Nagyon jó; eszerint megszabadultunk az egész bandától.

- Remélem.

- Érdemes visszakergettetni őket a barlangjukba?

- Nem hinném; fűhöz-fához kapkodnak amúgy is.

- És ön szerint, a fiú, akinek a király ezredet ígért?

- Ó, önnek jobb az emlékezőtehetsége, mint a királyé, grófné! Szent igaz, hogy Philippe úrfi, aki ugyancsak nyalka legény, nagyon epekedve kacsingatott önre, s az ilyen kacsingatásnak nehéz ellenállni; de hát, a csudába is, a fiú se nem ezredes, se nem kapitány, s nem is egy kegyencnő fivére; mindössze azzal dicsekedhet, hogy ön felfigyelt rá.

Ezt csak azért mondta a vén herceg, hátha sikerül a féltékenység karmaival megsebeznie unokaöccse szívét.

D'Aiguillon úrnak azonban esze ágában sem volt most féltékenykedni.

Próbált számot adni magának a vén marsall viselkedéséről, és igyekezett kitalálni visszatérésének valódi okát.

Némi tűnődés után abban kezdett reménykedni, hátha csak a kedvezőre forduló szél hajtotta Luciennes-be Richelieu-t.

Jelt adott Dubarrynénak, amit a vén herceg meglátott egy állótükörből, míg a parókáját igazgatta, a grófné pedig tüstént meghívta Richelieu-t, hogy igyék meg vele egy csésze csokoládét.

D'Aiguillon ezernyi hízelkedő szóval búcsúzott el a nagybátyjától, amit Richelieu méltón viszonzott.

A marsall kettesben maradt a grófnéval az asztalka mellett, amelyet Zamore megterített közben.

A vén marsall nézte a kegyencnő készülődését, s így mormogott magában:

- Húsz éve még így szóltam volna, az órát figyelve: „Egy órán belül miniszternek kell lennem", és az is lettem volna. Milyen ostoba dolog is az élet - folytatta, még mindig magában beszélve -; az első felében a testet állítjuk a lélek szolgálatába; a másodikban, a lélek szolgálja a testet, noha túléli: ez képtelenség.

- Kedves marsall - szólalt meg a grófné, félbeszakítva vendégének belső monológját -, most, hogy jó barátok lettünk, s kivált, hogy megint csak ketten vagyunk, árulja el, miért akarta ezt a kis finnyogót mindenáron bedugni a király ágyába?

- Szavamra mondom, grófné - válaszolta Richelieu, ajkával érintve csokoládéscsészéjét -, ezen tűnődtem magam is, de nem tudom az okát.

CXL
Hazatérés

Richelieu úr tudta, mi van Philippe-pel, és pontosan meg is jósolhatta volna a hazatértét; aznap reggel ugyanis, amikor Versailles-ból Luciennes-be indult, találkozott vele az országúton, amint Trianon felé igyekezett; a marsall olyan közel hajtott el mellette, hogy a bánat és az aggodalom összes jegyeit láthatta az arcán.

Philippe-et valóban Reimsben felejtették; Philippe végigment a kényeztetés, a közöny, majd a feledés teljes skáláján; Philippe eleinte halálosan unta az előmenetelére irigykedő tiszttársak baráti megnyilvánulásait, majd feljebbvalói figyelmét; Philippe, ahogy a kegyvesztettség lehelete elhomályosította ragyogó szerencséjét, mindjobban megundorodott a baráti érzelmeket felváltó hidegségtől, a figyelmességet követő visszautasítástól; és ebben az érzékeny lélekben a fájdalom vágyódásban nyilvánult meg.

Philippe nagyon vágyódott strasbourg-i hadnagysága után, amikor a trónörökösné Franciaországba érkezett; vágyódott jó barátai, tiszttársai, bajtársai után; de különösképpen vágyódott a meghitt és tiszta atyai ház és a családi tűzhely után, amelynek La Brie volt a főpapja. Minden bánat vigaszt lelt a csöndben és a feledésben, amely a tevékeny szellemek álma; aztán meg a taverneyi magányban, ahol éppen úgy romladoztak a tárgyak, ahogy mentek tönkre a személyek, volt valami filozofikus nyugalom, amely hatalmas hangon zengett az ifjú szívében.

De leginkább húgának ölelő karja hiányzott Philippe-nek, s majdnem mindig helytálló tanácsai, azok a tanácsok, amelyeket sokkal inkább a büszkeség szült, semmint a tapasztalat; a nemes lelkekben ugyanis az a figyelemre méltó és nagyszerű, hogy önkéntelenül s mintegy természetüknél fogva lebegnek a hétköznapiság fölött, és gyakran éppen emelkedettségüknél fogva menekülnek meg a súrlódásoktól, a sértődésektől és a kelepcéktől, amiket az alsóbbrendű emberi férgeknek, ha mégoly ügyesen tekeregnek, ravaszkodnak és spekulálnak is a sárban, nem mindig sikerül elkerülniük.

Amikor Philippe mindettől megundorodott, elfogta a csömör, és a fiatalember olyan szerencsétlennek érezte magát magányában, hogy el sem tudta képzelni, hogy életének fele, Andrée, boldog lehet Versailles-ban, holott ő, Andrée életének fele, oly kegyetlenül szenved Reimsben.

Megírta hát a bárónak a levelet, amelyet ismerünk már, jelezve közeli hazatértét. A levél nem lepett meg senkit, legkevésbé a bárót; őt inkább az lepte meg, hogy Philippe idáig bírta türelemmel, holott ő, mintha eleven parázson járna, már két hete könyörög Richelieu-nek, amikor csak látja, sürgetve az előléptetést.

Philippe, hogy nem kapta meg a kinevezést a saját maga által kitűzött határidőre, búcsút vett tiszttársaitól, látszólag ügyet sem vetve lesajnáló és gunyoros megjegyzéseikre, noha ezeket a lesajnáló és gunyoros megjegyzéseket eléggé álcázta az udvariasság, a kornak ez a jellegzetesen francia erénye és az a természetes tisztelet, amelyet a bátor ember mindig kivált a környezetéből.

Következésképpen, abban az órában, amelyben előre elhatározta, hogy távozik, ha nem érkezik meg addig a kinevezése, s amelyet inkább aggódva, mintsem vágyakozva várt, lóra ült és visszaindult Párizsba.

Az előtte álló háromnapi utat halálosan hosszúnak érezte, s amint közeledett, egyre ijesztőbbnek rémlett atyja hallgatása, de kivált a húgáé, aki szentül megfogadta, hogy hetenkint legalább kétszer írni fog neki.

Philippe, mint mondtuk, déltájban ért Versailles-ba, amikor Richelieu úr éppen távozóban volt. Philippe majdnem egész éjjel úton volt, csak Melunben aludt pár órát; annyira elmerült a gondolataiban, hogy észre sem vette Richelieu urat a hintójában, s inasai libériáját sem ismerte fel.

Egyenest a park rácsos kapujának tartott, ahol búcsút vett Andrée-tól távozása napján, amikor a lányka, noha semmi oka sem volt a bánkódásra, hiszen még fennen ragyogott a család szerencsecsillaga, érezte, hogy valami megmagyarázhatatlan szomorúság sejtelmes köde telepszik a lelkére.

Azon a napon Philippe is áldozatul esett Andrée babonás félelmének; de aztán a lélek lassanként megint erőt vett magán, és lerázta az igát; most azonban, különös véletlen folytán, maga Philippe tért vissza, tulajdonképpen minden ok nélkül, ugyanarra a helyre, ugyanazoktól a félelmektől gyötörve, ámde sajnos még gondolatban sem remélhetett vigasztalást arra a leküzdhetetlen szomorúságra, amely csak rossz előérzetnek tűnt, minthogy nem volt látható oka.

Amikor a lova rátért a mellékfasorra, és csattogó patkója szikrát vert az út kavicsán, valaki, akit bizonyára a lódobogás csalt oda, előjött a lugasformára nyírott sövény mögül.

Gilbert volt az, kezében kacorral.

A kertészlegény megismerte egykori gazdáját.

Philippe is megismerte Gilbert-t.

Gilbert így téblábolt már vagy egy hónapja; mint a kárhozott lélek, nem tudott sehol megnyugodni.

Eznap, azzal a fürgeséggel, amellyel nyomban megvalósította ötleteit, kilátóhelyeket keresett a fasorokban, ahonnan megfigyelhette az épületet vagy Andrée ablakát, és állandóan szemmel tarthatta a házat, anélkül, hogy bárki megsejtette volna aggodalmát, borzongásait és sóhajtozását.

A látszat kedvéért kacorral járta a bokrokat és az ágyasokat, levágva emitt egy virágos ágat, azzal az ürüggyel, hogy nyeseget; lehántva amott egy hársfa egészséges kérgét, azzal, hogy gyantától és mézgától szabadítja meg; de különben állandóan fülelt, leselkedett, sóvárgott és kesergett.

A fiatalember alaposan megsápadt az elmúlt hónap alatt; arcán nyoma sem volt a fiatalságnak, csak különös fényben égő szeme s bőrének egyenletes, halvány fehérsége árulta el korát; de színlelésbe torzult szája, sanda tekintete, arcizmainak görcsös rángatózása már a férfikor komorabb éveire vallott.

Gilbert, mint mondottuk, megismerte Philippe-et, s ráismerve, már mozdult is, hogy visszahúzódjék a bokrok közé.

Philippe azonban feléje kormányozta lovát, és rákiáltott:

- Gilbert, hahó, Gilbert!

Gilbert először futásnak eredt; csak egy másodperc hija volt, hogy hatalmába nem kerítette a rettegés szédülete és az a megmagyarázhatatlan őrület, amelyet a régiek, akik mindenre találtak magyarázatot, Pán istennek tulajdonítottak - hogy hatalmába nem kerítette, s mint a

veszett bolondot, végig nem kergette a fasorokon, a ligeteken, a lugasokon, be a vizesmedencébe.

Szerencsére azonban a hőbörödött fiatalember meghallotta és megértette Philippe szelíd szavát.

- Hát nem ismersz meg, Gilbert? - szólt oda neki Philippe.

Gilbert elszégyellte őrültségét, és hirtelen megállt.

Aztán megindult visszafelé, óvatosan és bizalmatlanul.

- Nem, lovag úr - mondta a fiú reszketve -; nem ismertem meg; palotaőrnek hittem, s minthogy nem a munkámat végzem itt, attól féltem, hogy rám ismernek és feljegyzik a nevemet, hogy megbüntessenek.

Philippe beérte ezzel a magyarázattal, karjára tekerte a kantárszárat, s másik kezét Gilbert vállára tette, aki láthatóan összerezzent.

- Mi bajod van, Gilbert? - kérdezte tőle.

- Semmi, uram - válaszolta az.

Philippe szomorúan mosolygott.

- Te nem szeretsz bennünket, Gilbert - jegyezte meg.

A fiatalember másodszor is összerezzent.

- Persze, értem én - folytatta Philippe -; atyám igazságtalanul és durván bánt veled; de én nem, ugye, Gilbert?

- Ó, ön! - motyogta a fiú.

- Én mindig szerettelek, pártfogoltalak.

- Ez igaz.

- Éppen ezért felejtsd el a rosszat a jóért; a húgom is mindig jó volt hozzád.

- Ó, nem, azt már nem! - tiltakozott hevesen a fiú, olyan hangsúllyal, hogy meg nem érthette volna senki, mivel egyszerre vádolta Andrée-t, s mentegette önmagát, egyszerre csattant fel benne a kevélység, és sírt a lelki mardosás.

- Persze, persze - mondta Philippe is -, persze, értelek én; a húgom rátarti egy kissé, de igazában jólelkű.

Majd egy kis szünet után, hiszen ez az egész beszélgetés csak arra volt jó, hogy késleltesse a találkozást, amelyet félelmetesnek láttatott vele a balsejtelem, megkérdezte:

- Tudod, hogy hol van e pillanatban az én jó Andrée-m? Mondd, Gilbert!

Gilbert-t fájdalmasan szíven ütötte ez a név; elcsukló hangon válaszolta:

- Otthon, uram, úgy vélem... De miért kellene tudnom pont nekem?

- Egyedül van, mint mindig, és unatkozik, szegény húgocskám! - vágott közbe Philippe.

- Most egyedül van, igen, uram, ez nagyon valószínű; Nicole kisasszony szökése óta...

- Hogyan? Nicole megszökött?

- Igen, uram, a szeretőjével.

- A szeretőjével?

- Legalábbis azt hiszem - mondta Gilbert, látva, hogy elhamarkodta a választ. - Azt beszélték a cselédházban.

- Igazán nem értem a dolgot, Gilbert - mondta Philippe egyre nyugtalanabbul. - Úgy kell kihúzni belőled minden szót. Légy már egy kicsit kedvesebb. Te okos fiú vagy, jó az ítélőképességed; ne csorbítsd jó tulajdonságaidat erőltetett nyerseséggel s ezzel a bárdolatlansággal, amely semmiképpen sem való az állásodhoz, de semmilyen más álláshoz sem.

- Azért, mert mindarról semmit sem tudok, amit ön kérdez, uram, s ha jól meggondolja, nem is tudhatok semmit. Én egész nap a kertben dolgozom, és sejtelmem sincs róla, hogy mi történik a kastélyban.

- Gilbert, Gilbert, én pedig azt hittem, hogy van szemed!

- Nekem?

- Igen, és hogy érdeklődsz azok iránt, akik a nevemet viselik; mert hát akármilyen gyatra volt is a Taverney ház vendégszeretete, mégiscsak részesültél benne.

- Önhöz ragaszkodom is, Philippe úr - mondta Gilbert érdes és elcsukló hangon, mivel Philippe szelídsége s egy másféle érzés, amit emez nem is gyaníthatott, meglágyították ezt a zabolátlan szívet -; igen, önt szeretem, s éppen ezért meg is mondom, hogy a húga nagybeteg.

- Nagybeteg! A húgom! - tört ki Philippe kétségbeesetten. - Nagybeteg a húgom! Nagybeteg! És ezt nem mondtad mindjárt!

S kényelmes lépteit szaporábbra váltva, megkérdezte:

- Mi a baja, teremtő Isten?

- Azt nem lehet tudni - mondta Gilbert.

- De mégis?

- Csak ma is háromszor ájult el a parkban, sőt, most is nála van az orvos, a trónörökösné őfensége és a báró úr.

Philippe nem hallgatta tovább; balsejtelme valóra vált; a valóságos veszéllyel szemben visszanyerte lelkierejét.

A lovát Gilbert-re bízta, és teljes erejéből futni kezdett a vendégház felé.

Gilbert, hogy magára maradt, gyorsan bevezette a lovat az istállóba, s úgy menekült onnét, mint azok a ragadozó vagy kártevő madarak, amelyek nem mernek megmaradni az ember közelében.

CXLI

Fivér és nővér

Philippe ott találta húgát a kis pamlagon, amelyet már említettünk egy alkalommal.

Belépve az előszobába, az ifjú mindjárt észrevette, hogy Andrée, aki annyira szerette a virágot, valamennyit gondosan eltüntette onnét; amióta beteg volt, a virágillat elviselhetetlen kínt okozott neki, és két hete tartó sorozatos rosszulléteit is az agyi idegek ezzel járó izgalmi állapotának tulajdonította.

Amikor Philippe belépett, Andrée álmodozott; gondfelhőzte szép homloka súlyosan hajolt meg, szeme fájdalmasan mozgott üregében. Keze lecsüngött, s noha ebben a helyzetben bele kellett volna mennie a vérnek, mégis olyan halvány volt, mint egy viasszoboré.

Olyan mozdulatlan volt, mintha nem is élne; aki nem hallotta a lélegzetvételét, halottnak hihette.

Philippe egyre gyorsabban futott attól a perctől fogva, hogy Gilbert-től értesült húga betegségéről, úgyhogy egészen kifulladva ért oda a lépcsőhöz; ott azonban megállt, s észbe kapva, lassabban ballagott fel a lépcsőn; a szoba küszöbére érve, olyan nesztelenül és puhán lépett be, mint egy tündér.

A szerető szívű emberekre jellemző módon, saját szemével akart meggyőződni a betegség tüneteiről; tudta, hogy Andrée olyan gyöngéd és olyan jó, hogy fivérét meglátva és meghallva, tüstént összeszedné magát, és másként viselkedne, csak hogy meg ne ijessze.

Belépett tehát, olyan halkan nyitva ki az ajtót, hogy Andrée nem hallotta meg; már a szoba közepén állt, s a lány még mindig nem vette észre.

Philippe-nek volt ideje, hogy megnézze, s lássa, milyen sápadt, mozdulatlan, erőtlen; feltűnt neki a semmibe meredő szem különös kifejezése, s ettől úgy megijedt, mint még soha életében; hirtelen az villant az agyába, hogy a lelkiállapotnak igen nagy szerepe lehet húga szenvedésében.

E látványra úgy érezte, hogy jeges marok szorítja össze a szívét, s ijedtében önkéntelenül összeborzongott.

Andrée felpillantott, felsikoltott, s úgy emelkedett föl, mint a halott, aki életre kel; elfulladva szaladt oda a fivéréhez, és a nyakába borult.

- Maga az, maga az, Philippe! - dadogta.

Nem tudott többet mondani, elhagyta az ereje.

De mit is mondhatott volna többet, amikor ő csak erre gondolt?

- Igen, igen, én - felelte Philippe, s megölelte, támogatta, mivel érezte, hogy összecsuklik a karjában -, én jöttem meg, s látom, hogy beteg! Ó, drága húgocskám, mi van veled?

Andrée idegesen felkacagott, még jobban megijesztve Philippe-et, ahelyett, hogy megnyugtatta volna, amint akarta.

- Azt kérdi, hogy mi van velem? Hát betegnek látszom, Philippe?

- Igen, igen, Andrée, olyan sápadt, és úgy reszket!

- Ugyan, honnan veszi ezt, bátyám? Még csak nem is gyengélkedem; ki vezette így félre, teremtő Isten? Ki ijesztette meg ilyen buta módon? Igazán nem értem, miről beszél, én remekül érzem magam, néha ugyan szédülök egy kicsit, de az, ahogy jött, el is fog múlni.

- Ó, de olyan nagyon sápadt, Andrée...

- Miért, máskor talán piros vagyok?

- Nem, de legalább elevenebb, ma ellenben...

- Semmiség.

- Nézze, nézze, a keze még tüzelt az imént, most meg olyan hideg, mint a jég!

- Nincs ebben semmi különös, Philippe, amikor láttam, hogy belép...

- Akkor?

- Hirtelen úgy megörültem, hogy a szívembe tolult a vér, mindössze ez történt.

- De hiszen alig támolyog, Andrée; és hogy kapaszkodik belém!

- Dehogyis, csak átölelem; talán nem akarja, hogy átöleljem, Philippe?

- Ó, drága Andrée-m!

És szívére ölelte a húgát.

Abban a pillanatban Andrée úgy érezte, hogy megint elszáll belőle az erő; hiába próbált megkapaszkodni bátyja nyakában, keze ernyedten, élettelenül hullott le, ő meg a pamlagra hanyatlott, s fehérebb lett, mint a muszlinfüggöny, amelyen kirajzolódott bájos arcéle.

- Na ugye, na ugye, hogy becsapott! - kiáltott fel Philippe. - Ó, drága húgom, maga beteg, maga rosszul van!

- Az üveget, az üveget! - motyogta Andrée, arcvonásaira mosolyt erőltetve, mely elkísérte volna talán a halálba is.

Elhaló pillantása, kínosan megmozduló keze az ablak melletti kis ruhásszekrényen álló üveget jelezte Philippe-nek.

Philippe odaszaladt a szekrénykéhez, le nem véve szemét a húgáról, akit semmiképpen sem akart magára hagyni.

Aztán, ablakot nyitva, visszament, s az üvegcsét a lányka görcsösen táguló orrlyukához tartotta.

- Úgy, úgy - mondta Andrée, s mélyen belélegezte a levegőt és az életet -, látja, már fel is támadtam; nos, hát olyan nagyon betegnek lát? Mondja?

Philippe-nek azonban eszébe se jutott válaszolni, nézte a húgát.

Andrée lassanként magához tért, felült a pamlagon, nyirkos tenyerébe fogta Philippe reszkető kezét, s amint ellágyult a tekintete, s a vér is visszatért arcába, szebbnek látszott, mint valaha.

- Ó, Istenem! - mondta. - Látja, Philippe, már véget is ért, és fogadok, hogy ha nincs ez a meglepetés, amelyet a legjobb szándékkal szerzett nekem, akkor nem tért volna vissza a roham, s már egészen jól lennék; de hogy ilyen váratlanul elém toppant... tudja, Philippe, hogy mennyire szeretem magát, aki... életemben a hajtóerő, az esemény... de ezzel a halálomat okozhatná, még akkor is, ha jól lennék egyébként.

- Igen, igen, mindez nagyon szép és nagyon kedves, Andrée; de előbb azt mondja meg nekem, hogy minek tulajdonítja a rosszullétét?

- Nem tudom, barátom. A tavasz ébredésének, a virágok nyílásának; tudja, hogy milyen érzékeny idegzetű vagyok; tegnap már a perzsa orgona illata is émelyített a parkban; tudja, hogy milyen kábító illatot áraszt az a pompás virág, ahogy ringatózik a tavasz első fuvallatára; igen, tegnap... Jaj, Istenem! Philippe, látja, nem is akarok rágondolni, mert úgy érzem, megint rosszul leszek.

- Igen, igaza van, talán tényleg ez az oka; nagyon veszedelmesek ám a virágok; emlékszik még, hogy gyerekkoromban, Taverneyben, egyszer kaptam magam, s a sövényről levágott friss orgonavirággal raktam tele az ágyamat? Olyan szép volt, mint egy pihenőoltár, ahogy akkor mindketten megállapítottuk; másnap azonban fel sem ébredtem, mint tudja; másnap mindenki azt hitte, hogy meghaltam, egyedül maga kételkedett benne, mert sehogy sem tudta elképzelni, hogy otthagyhatom búcsú nélkül, és csak maga, szegény Andrée - alig hatéves lehetett ekkortájt -, csak maga támasztott fel a csókjaival és a könnyeivel.

- És levegővel, Philippe, mert elsősorban levegőre van szükség ilyen esetekben; én mindig úgy érzem, hogy nem kapok levegőt.

- Ejnye, húgocskám, húgocskám, nyilván elfelejtette már az egészet, s bizonyára virágot rakatott a szobájába.

- Nem, Philippe, dehogyis, két hét óta még egy szál százszorszépet sem láttam! Furcsa dolog! Azelőtt annyira szerettem a virágot, most meg valósággal undorodom tőle. De hagyjuk a virágokat! Elég az hozzá, hogy fejgörcsöm volt; de Taverney kisasszonynak fejgörcse volt, kedves Philippe, és minthogy ez a de Taverney kisasszony szerencsés személy, az udvar és a város érdeklődik az állapota iránt.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy a trónörökösné, ez a jóságos asszony, meglátogatott... Ó, Philippe, mily bájos pártfogó, mily finom barátnő a trónörökösné őfensége! Gondomat viselte, kényeztetett, elhozta magával a legjobb orvosát, és amikor ez a tévedhetetlen ítéletű, komoly úriember megtapogatta a pulzusomat, és megvizsgálta a szememet meg a nyelvemet, tudja-e, mi volt a legnagyobb örömöm?

- Nem.

- Nos, egészen egyszerűen és félreérthetetlenül kiderült, hogy az égvilágon semmi bajom sincs, hogy Louis doktor sem kanalas gyógyszert, sem pirulákat nem tart szükségesnek, holott ő naponta karokat és lábakat vagdal, úgyhogy borzongva emlegetik; nos, Philippe, mint látja, kitűnően érzem magam. És most árulja el, ki ijesztette így meg?

- Gilbert, az a kis semmirekellő, hogy az ördög bújjon belé!

- Gilbert? - kérdezte Andrée szemmel látható ingerültséggel.

- Igen, ő mondta nekem, hogy maga nagybeteg.

- És maga hitt ennek a kis hülyének, ennek a naplopónak, aki csak a csínytevéshez meg a pletykázáshoz ért?

- Andrée! Andrée!

- Mi az?

- Megint elsápadt.

- Nem, csak ez a Gilbert ingerelt fel; nem elég, hogy lépten-nyomon belébotlom, még akkor is hallanom kell róla, amikor itt sincs a közelben.

- Ejnye, mindjárt elájul megint.

- Jaj, igen, igen, Istenem! De csak, mert megint...

Andrée ajka elfehéredett, hangja elcsuklott.

- Hát ez furcsa! - dörmögte Philippe.

Andrée próbálta összeszedni magát.

- Nem, nincs semmi baj - mondta -; csak bolondéria, idegesség, ne is törődjék vele; látja, már talpra álltam, Philippe; higgye el, ha sétálunk egyet kettesben, tíz percen belül már kutya bajom.

- Azt hiszem, Andrée, túlbecsüli az erejét.

- Nem; Philippe-em hazatérte még halottaimból is feltámasztana; akarja, hogy kimenjünk egy kicsit, Philippe?

- Mindjárt, kedves Andrée - mondta Philippe, szelíden tartóztatva a húgát -; de még nem vagyok egészen nyugodt maga felől, üljön még vissza egy kicsit.

- Nem bánom.

Andrée visszaült a pamlagra, maga mellé húzva Philippe-et is, még egyre fogva a kezét.

- Hogy lehet az - folytatta a lányka -, hogy ilyen hirtelen betoppant, hírt sem adva magáról.

- Maga meg arra válaszoljon, kedves Andrée, hogy miért maradtak el a levelei?

- Valóban így van; de csak néhány napja.

- Majdnem két hete, Andrée.

Andrée lehajtotta fejét.

- Hanyagságból! - korholta Philippe szelíden.

- Nem, hanem mert beteg voltam, Philippe. Tudja, tényleg igaza van: amióta rosszul vagyok, azóta nem kapott levelet tőlem: azóta a legkedvesebb foglalatosságokat is tehernek érzem, iszonyodom tőlük.

- Akár így, akár úgy, én mégiscsak nagyon örültem annak a szónak, amit az imént mondott.

- Mit mondtam tulajdonképpen?

- Nagyon szerencsésnek mondta magát; jól van, legalább magát szeressék, és magára gondoljanak jó szívvel, ha már nekem nincsen részem ebben.

- Magának?

- Igen. Rólam tökéletesen megfeledkezett ott mindenki, még a testvérhúgom is.

- Ó, Philippe!

- Hitte volna, kedves Andrée-m, hogy távozásom óta, amelyet olyan nagyon sürgettek, egy szót sem hallottam arról az állítólagos ezredről, amelynek az átvételére küldtek oda, s amelyet Richelieu úr, de még atyám is, a király nevében ígérgetett?

- Ó, ezen nem csodálkozom - mondta Andrée.

- Tényleg nem csodálkozik rajta?

- Tényleg. Ó, Philippe, ha látná de Richelieu urat és atyámat: egészen fel vannak zaklatva, úgy bolyonganak, mint két lelkevesztett test. Számomra teljesen érthetetlen ezeknek az embereknek az élete. Atyám már reggel fut öreg barátja után, ahogy ő nevezi; zavarja Versailles-ba, a királyhoz; azután idejön, itt várja, s időtöltésül olyan kérdésekkel zaklat, hogy nem értek belőlük semmit. Múlnak az órák: semmi újság. Akkor Taverney úr dühbe gurul. „A herceg az orránál fogva vezeti, a herceg áruló" - mondja. Kit árul el a herceg? - kérdem én; én ugyan minderről nem sokat tudok, de bevallom, nem is túlságosan érdekel. Taverney úr úgy él, mint az elkárhozott lélek a tisztítótűzben, állandóan vár valamit, amit nem hoznak el, valakit, aki sosem érkezik meg.

- Hát a király, Andrée, a király?

- Mármint a király?

- Igen, a király, aki olyan jó szívvel van hozzánk.

Andrée félénken nézett körül.

- Mi az?

- Figyeljen ide! A király - de beszéljünk halkan -, azt hiszem, hogy a király nagyon állhatatlan, Philippe. Őfelsége, mint maga is tudja, eleinte nagy érdeklődést tanúsított irántam, aminthogy maga iránt, atyám iránt s a családunk iránt is; ez az érdeklődés azonban egyszerre megszűnt, és sejtelmem sincs, miért és hogyan. Az az igazság, hogy őfelsége már rám se néz, sőt hátat fordít nekem, és tegnap is, amikor elájultam a parkban...

- Na látja, hogy Gilbert igazat mondott: szóval, elájult, Andrée?

- Mi a csudának mondta el az a nyavalyás kis Gilbert magának, sőt, ki tudja, talán másoknak is? Mit tartozik az rá, hogy én elájulok vagy sem? Jól tudom, kedves Philippe - tette hozzá nevetve Andrée -, hogy nem illik elájulni egy királyi házban; de hát végtére is nem szórakozásból ájuldozik az ember, és nem is készakarva tettem.

- De hát ki hibáztatja ezért, kedves húgom?

- Ej, hát a király.

- A király?

- Igen. Őfelsége épp abban a szerencsétlen pillanatban bukkant fel a gyümölcsösből, a nagy Trianonból jövet. Egészen ostoba és buta módon ott hevertem elnyúlva egy padon, annak a jóravaló de Jussieu úrnak a karjában, aki tőle telhetően igyekezett istápolni, amikor a király meglátott. Mint tudja, Philippe, az ember ájulás közben is érzékeli és tudja valamennyire, hogy mi zajlik körötte. Nos, amikor a király megpillantott, bár teljesen öntudatlannak látszottam, úgy rémlett, mintha összeránduló szemöldököt, dühös tekintetet látnék, s barátságtalan szavakat hallanék, amiket a király morgott a foga között; azután őfelsége sietve továbbállt, nagyon méltatlankodva, úgy hiszem, azon, hogy merészeltem rosszul lenni az ő kertjében. De hát végül is én nem tehetek róla, kedves Philippe.

- Szegény drágám - mondta Philippe, túláradó gyöngédséggel szorítva meg a lányka kezét -, hát persze hogy nem tehetsz róla; és aztán, és aztán?

- Csupán ez történt, kedvesem; és Gilbert úr igazán megkímélhetett volna a kommentárjaitól.

- Már megint azt a szegény fiút bántod!

- Jó, jó, csak védje azt a jómadarat!

- Andrée, az ég szerelmére, ne légy már olyan kegyetlen ehhez a fiúhoz, sértegeted, támadod, láttam, hogy mit művelsz vele... Jaj, Istenem, jaj, Istenem, Andrée, mi van veled már megint?

Andrée szó nélkül hátrabukott a pamlag párnáira; ezúttal az üveg nem tudta magához téríteni; meg kellett várni, míg véget ér az ájulás, és megindul a rendes szívműködés.

- Komolyan mondom, húgom - mormolta Philippe -, maga olyan beteg, hogy még azokat is megrémítené, akik nem olyan ijedősek, mint én, amikor a maga bajáról van szó; mondhat nekem, amit akar, én úgy vélem, hogy ezeket a rosszulléteket nem lehet csak úgy félvállról venni, ahogy maga teszi.

- De Philippe, hiszen a doktor azt mondta...

- Engem nem győz meg a doktor, és nem is fog meggyőzni soha; miért is nem beszéltem vele magam! Hol lehet megtalálni ezt a doktort?

- Naponta eljár Trianonba.

- Naponta, hány órakor? Reggel?

- Reggel is, este is, ha szolgálatban van.

- Szolgálatban van most?

- Igen, kedvesem; és este pontosan hét órakor, minthogy pontos ember, a trónörökösné lakosztályába vezető lépcsőn fog fölfelé lépkedni.

- Jól van - mondta Philippe megnyugodva -, addig itt maradok magával.

CXLII

Félreértés

Philippe feltűnés nélkül húzta a beszélgetést, a szeme sarkából figyelve a húgát, aki igyekezett fegyelmezni magát, nehogy újabb ájulásokkal ijesztgesse.

Philippe hosszadalmasan beszélt füstbe ment reményeiről, a király feledékenységéről, Richelieu állhatatlanságáról, de amikor hetet ütött az óra, hirtelen kisietett, nem sokat törődve vele, hogy Andrée kitalálja a szándékát.

Egyenest a trónörökösné épületszárnyának tartott, s olyan távolságban állt meg az épülettől, hogy az őrök kérdőre ne vonják, de senki ne mehessen úgy be, hogy ő meg ne lássa.

Még öt perce sem volt ott, amikor közeledni látta a doktor szálegyenes, szinte fenséges alakját: olyan volt, amilyennek Andrée lefestette.

Alkonyodott, s noha már elég sötét volt az olvasáshoz, az érdemes doktor egy értekezést böngészett, amelyet nemrégiben adtak ki Kölnben a gyomorbénulások keletkezéséről és lefolyásáról. Lassanként egészen besötétedett körülötte, és a doktor inkább csak kitalálta, semmint olvasta a szöveget, amikor egy mozgó alak sötét árnyéka végképp elfogta előle azt a kevés világosságot is, ami még a tudós orvos szemébe jutott.

Föltekintett, meglátta az előtte álló férfit, s megkérdezte:

- Mi az?

- Bocsásson meg, uram - mondta Philippe -, Louis doktor úrhoz van szerencsém?

- Igen, uram - felelte az orvos, becsukva a könyvét.

- Egy szóra, uram, ha megengedné - mondta Philippe.

- Bocsásson meg, uram, de kötelességem a trónörökösnéhez szólít. Itt az ideje, hogy felkeressem, és nem várakoztathatom.

- Uram... - Philippe könyörgő mozdulatot tett, elállva az orvos útját. - Uram, az a személy, akinek az érdekében a segítségét kérem, a trónörökösné szolgálatában áll. Az illető nagyon rosszul van, ezzel szemben a trónörökösné őfenségének nincsen semmi baja.

- Kiről beszél tulajdonképpen? - kérdezte az orvos.

- Arról a hölgyről, akihez éppen a trónörökösné őfensége vitte el önt.

- Ejha! Csak nem de Taverney kisasszonyról van szó véletlenül?

- De éppenhogy róla, uram.

- Ejnye, ejnye! - mondta a doktor, s felkapta a fejét, hogy jobban szemügyre vegye a fiatal férfit.

- Bizonyára tudja, hogy nagyon rosszul van.

- Hogyne, görcsei vannak, ugye?

- Egyik ájulásból a másikba esik, uram. Ma, pár óra leforgása alatt, háromszor vagy négyszer ájult el a karomban.

- Rosszabbul van az ifjú hölgy?

- Sajnos, azt nem tudom; de, tudja, doktor, ha az ember szeret valakit...

- Ön szereti Andrée de Taverney kisasszonyt?

- Ó, az életemnél is jobban, doktor!

Philippe olyan szenvedélyesen kiáltotta ezeket a testvéri szeretettől átfűtött szavakat, hogy Louis doktor félreértette.

- Ejnye, ejnye! - mondta. - Akkor hát ön a...?

A doktor megakadt, tétovázott.

- Mit akart mondani, uram? - kérdezte Philippe.

- Akkor hát ön az ő...?

- Ki vagyok én, mi vagyok én, uram?

- Ej, az ördög vigye el, hát a szeretője! - bökte ki a doktor, elveszítve a türelmét.

Philippe két lépést hátrált, homlokához kapta a kezét, és halálosan elsápadt.

- Uram, vigyázzon a nyelvére - hördült fel -, ön sértegeti a húgomat!

- A húgát! Andrée de Taverney kisasszony az ön húga?

- Igen, uram, és azt hiszem, nem mondtam semmit, amivel ilyen különös félreértésre adhattam volna okot.

- Bocsásson meg, uram, de hogy ilyen késői órán állt elém, hogy olyan titokzatos módon szólított meg... azt hittem, arra gondoltam, hogy a testvéri szeretetnél gyengédebb szálak...

- Ó, uram, szerető vagy férj nem szeretheti nálam gyöngédebben a húgomat.

- Helyes; így már megértem, hogy sértette a feltételezésem, és bocsánatot kérek; szabad lesz, uram?...

És a doktor megmozdult, hogy továbbmenjen.

- Doktor - marasztalta Philippe -, nagyon kérem, ne menjen el, míg meg nem nyugtatott húgom állapota felől.

- De hát miért aggódik?

- Uramisten! Hát azért, amit láttam.

- Enyhe rosszullétre valló tüneteket látott...

- Súlyos tüneteket, doktor!

- Az attól függ.

- Ide figyeljen, doktor, van ebben az egészben valami érthetetlen; szinte azt hinné az ember, hogy ön nem akar vagy nem mer válaszolni a kérdéseimre.

- Inkább arra gondoljon, uram, milyen türelmetlen vagyok, mivel már a trónörökösnénél kellene lennem, aki vár rám.

- Doktor, doktor - mondta Philippe, végighúzva kezét verítékező homlokán -, ugye ön azt hitte, hogy én de Taverney kisasszony szeretője vagyok?

- Igen, de ön kiigazította a tévedésemet.

- Eszerint ön azt hiszi, hogy de Taverney kisasszonynak szeretője van?

- Bocsánat, uram, nem vagyok köteles számot adni önnek a gondolataimról.

- Doktor, irgalmazzon nekem; doktor, önnek kicsúszott a száján egy szó, amely úgy maradt a szívemben, mintha egy tőr pengéje törött volna bele; doktor, ne próbáljon engem félrevezetni; ön hiába olyan tapintatos és leleményes: doktor, miféle betegség az, amelyet a szeretőnek elárult volna, de a fivér előtt rejtegetni akart? Doktor, az égre kérem, válaszoljon!

- Ellenkezőleg, inkább arra kérem, uram, hogy mentsen fel a válasz alól; abból ugyanis, ahogy itt faggat, már látom, hogy nem ura magának.

- Ó, Istenem, hát nem érti, hogy minden egyes szavával közelebb taszít a szakadékhoz, amelybe nem merek lenézni?

- Uram!

- Doktor! - kiáltotta Philippe megújuló szenvedéllyel. - Ez azt jelenti, hogy olyan irtózatos titkot akar föltárni előttem, hogy minden önuralmamra és erőmre szükség lesz, ha végig akarom hallgatni?

- Igazán nem tudom, hogyan bocsátkozhatik ilyen kalandos feltevésekbe, de Taverney úr; semmi effélét nem mondtam.

- Ó, százszor rosszabbat tesz, mintha mondta volna!... sejtéseket táplál bennem! Ó, ez nem vall irgalmas szívre, doktor; látja, hogy emésztem itt magam; látja, hogy rimánkodom, hogy esedezem; beszéljen, beszéljen már! Esküszöm önnek, hallja? van önuralmam, van erőm! Ez a betegség, ez a becstelenség, ki tudja... Ó, Istenem! nem szakít félbe... doktor, doktor!

- De Taverney úr, én nem mondtam semmit, sem a trónörökösnének, sem az ön atyjának, sem önnek magának; ne is kérdezzen semmit!

- Persze, persze... de látja, hogy válasznak tekintem a hallgatását is; látja, hogy követem a gondolatát azon a sötét és baljós ösvényen, ahol tévelyeg; állítson meg, ha eltévedek.

- Isten áldja, uram - mondta a doktor megindult hangon.

- Ó, ne hagyjon itt úgy, hogy nem mond sem igent, sem nemet. Egy szót, csak egyetlen szót, csupán ennyit kérek!

A doktor megállt.

- Uram - mondta -, az előbb, amikor az a végzetes félreértés történt...

- Ne is beszéljünk többet róla, doktor.

- De éppen hogy beszéljünk róla; az előbb ön megmondta nekem, noha egy kicsit későn mondta meg, hogy de Taverney kisasszony a húga. Korábban pedig, azzal a szenvedélyességgel, amely tévedésemet okozta, azt mondta, hogy jobban szereti Andrée kisasszonyt a saját életénél.

- Így van.

- Ha pedig ön ilyen nagyon szereti, bizonyára ő is hasonlóan érez ön iránt, nemde?

- Ó, uram, Andrée mindenkinél jobban szeret engem a világon!

- Nos, uram, akkor pedig menjen vissza hozzá, és faggassa ki; kövesse nyomon ott, ahol én kénytelen vagyok elhagyni önt; s ha ő is úgy érez ön iránt, mint ön iránta, akkor felelni fog a kérdéseire. Számos dolgot elmondunk a barátunknak, amit az orvosnak nem merünk bevallani; talán ő hajlandó lesz elmondani önnek azt, amit én semmi áron sem akartam még csak sejtetni sem önnel. Isten áldja, uram.

Azzal a doktor megindult a kastély felé.

- Jaj, nem, nem, ez lehetetlen! - tört ki Philippe, félőrülten a fájdalomtól, és minden szavát elfojtotta a fel-felcsukló zokogás. - Nem, doktor, ezt rosszul hallottam; nem, lehetetlen, hogy ezt akarta volna mondani!

A doktor szelíden elhúzódott tőle; azután csöndes együttérzéssel mondta:

- Fogadja meg, amit tanácsoltam, de Taverney úr, és higgye el, ez a legjobb, amit tehet.

- Ó, de gondoljon bele, ha hallgatok önre, doktor, akkor lemondok a hitvallásomról, megvádolok egy angyalt, megkísértem Istent; ha azt kívánja, hogy higgyek önnek, legalább valami bizonyítékot adjon, bizonyítékot!

- Isten áldja, uram.

- Doktor! - kiáltott fel Philippe kétségbeesetten.

- Vigyázzon, ha így heveskedik, elárulja, amit én mindenki előtt titkolni akartam, s még önnek sem akartam elmondani.

- Igen, igen, igaza van, doktor - mondta Philippe olyan halkan, hogy ajkán elhalt a szó -; de hát elvégre a tudomány is tévedhet, s ön sem tagadja, hogy olykor tévedett már.

- Ritkán, uram - válaszolta a doktor -; én a szigorú tudományosság híve vagyok, és a szám csak akkor mond igent, amikor a szemem és az eszem már így szólt: „Láttam... tudom... biztos vagyok benne." Igen, persze, önnek igaza van, uram, olykor én is tévedhettem, mint akármelyik esendő teremtmény; de most fölöttébb valószínű, hogy nem forog fenn ez az eset. Szóval, emberelje meg magát, és váljunk el.

Philippe azonban nem tudott beletörődni. Olyan kétségbeesetten könyörgő arckifejezéssel tette a kezét az orvos karjára, hogy Louis doktor megállt.

- Még egy utolsó, nagyon nagy szívességet, uram - mondta -; látja, hogy megzavarodott a fejem; szinte úgy érzem magam, mintha megháborodtam volna; ahhoz, hogy tudjam, érdemes-e élnem, vagy jobb meghalnom, bizonyosságot kell nyernem a valóságról, mely fenyeget. Én most visszamegyek a húgomhoz, s csak azután beszélek vele, ha ön újra megvizsgálta; gondolkozzék addig!

- Gondolkoznia önnek kell, uram; nekem egy szó hozzáfűznivalóm sincsen ahhoz, amit mondtam.

- Uram, ígérje meg nekem - a hóhér sem tagadná meg áldozatától ezt a kegyet -, ígérje meg nekem, hogy még egyszer megvizsgálja a húgomat, miután a trónörökösné őfenségénél befejezte látogatását; doktor, az égre kérem, ígérje ezt meg nekem!

- Fölösleges, uram; de mivel annyira ragaszkodik hozzá, kötelességem teljesíteni a kívánságát; ha végeztem a trónörökösnénél, megnézem a húgát.

- Ó, köszönöm, köszönöm. Igen, jöjjön csak, s akkor maga is belátja, hogy tévedett.

- Tiszta szívből kívánom, hogy úgy legyen, uram, s ha tévedtem, örömest beismerem. Isten önnel!

A doktor, hogy végre megszabadulhatott, elment, otthagyva a kastély előtti térségen a lázasan didergő Philippe-et, akit kivert a hideg veríték, s eszelős indulatában azt sem tudta már, hogy hol van, hogy kivel beszélt, hogy miféle titkot árultak el neki.

Néhány percig üres tekintettel bámult az égre, ahol észrevétlenül kigyúltak a csillagok, s a kastélyra, mely lassanként kivilágosodott.

CXLIII
Vallatás

Mihelyt Philippe felocsúdott, s képes volt rendet teremteni a gondolatai közt, megindult Andrée lakása felé.

Ám ahogy közeledett a házhoz, úgy foszlott köddé balvégzetének kísértete; úgy érezte, csak rémlátás volt, amivel hadakozott, nem pedig kézzelfogható valóság. Minél messzebb került a doktortól, annál hihetetlenebbnek érezte fenyegetéseit. Természetesen a tudomány tévedett, és nem az erény bukott el.

Vagy nem adott-e neki tökéletesen igazat a doktor is, megígérvén, hogy ismét megnézi a húgát?

Amikor azonban Philippe szemtől szemben állt a húgával, olyan idegen volt az arca, olyan sápadt és olyan zilált, hogy most Andrée-n volt az ijedelem sora, ő aggódott a fivéréért, s ő kezdte faggatni, hogyan lehetséges, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen iszonyú változás esett rajta.

Nyilván csak egyvalami tehetett ilyen szörnyű hatást Philippe-re.

- Istenem! Hát olyan nagyon beteg vagyok, mondja, bátyám? - kérdezte Andrée.

- Miért kérdi?

- Mert bizonyára a Louis doktorral való tanácskozás ijesztette meg ennyire.

- Nem, húgom - felelte Philippe -; a doktor nem aggódik, maga helyesen mondta. Még arra is alig tudtam rávenni, hogy még egyszer eljöjjön.

- Ó, hát még egyszer eljön? - lepődött meg Andrée.

- Igen, eljön; nem bánja, Andrée?

Philippe, a kérdése közben élesen a húga szemébe nézett.

- Nem - válaszolta elfogulatlanul Andrée -, csak magát is nyugtassa meg egy kicsit ez a látogatás, én csak ezt kívánom; de addig is árulja el, mitől ilyen sápadt, hogy valósággal megrémíti az embert?

- Aggódik, Andrée?

- Még kérdezi?

- Igazán szeret engem, Andrée?

- Tessék? - hökkent meg a lányka.

- Azt kérdezem, Andrée, hogy úgy szeret-e most is, mint gyerekkorunkban.

- Ó, Philippe! Philippe!

- Most is én vagyok az egyik legdrágább barátja ezen a világon?

- Ó, a legdrágább! Az egyetlen! - kiáltotta Andrée.

Azután elpirult, és zavartan mondta:

- Bocsásson meg, Philippe, elfelejtettem...

- Atyánkat, ugye, Andrée?

- Igen.

Philippe megfogta a húga kezét, s gyöngéd tekintettel mondta:

- Ne gondolja, Andrée, hogy valaha is hibáztatnám érte, ha atyánkon s rajtam kívül másvalakit is szívébe zárt volna...

Azután melléje ült, s úgy folytatta:

- Maga már abban a korban van, Andrée, amikor a leányok szíve hangosabban dobog, semmint maguk is szeretnék, és mint tudja, az isteni parancs azt rendeli a nőnek, hogy hagyja oda szüleit és családját, és csak férjének engedelmeskedjék.

Andrée először úgy nézett Philippe-re, mintha az valami ismeretlen nyelven szólott volna hozzá, amelyet ő képtelen megérteni.

Azután elkacagta magát, de olyan ártatlanul, hogy azt elmondani sem lehet.

- A férjemnek! - mondta. - A férjemet emlegette, Philippe? Ó, Istenem! Annak még ezután kell megszületnie, vagy legalábbis nem tudom, ki az.

Philippe, akit meghatott Andrée-nak ez az őszinte megnyilatkozása, közelebb húzódott hozzá, s kezét a kezébe zárva, így válaszolt:

- Mielőtt férje volna egy nőnek, drága Andrée-m, előbb jegyese van, szerelmese.

Andrée mély meglepetéssel nézett Philippe-re, s fájdalmasan tűrte, hogy vizsgálódó tekintetét a fiatalember az ő tiszta, szűzi szemébe mélyessze, amelyben egész lelke visszatükröződött.

- Húgom - mondta Philippe -, születése óta engem tartott legjobb barátjának; nekem is maga volt az egyetlen barátom; tudja, sosem hagytam ott magát, hogy pajtásaimmal menjek játszani. Együtt nőttünk fel, és semmi sem zavarta meg egymásba vetett föltétlen bizalmunkat; mi okozhatta, Andrée, hogy egy bizonyos idő óta, s minden ok nélkül, maga így megváltozott velem szemben?

- Megváltoztam! Hogy én megváltoztam magával szemben, Philippe? Magyarázza ezt meg! Igazán mondom, semmit sem értek mindabból, amit hazajötte óta mondogat nekem.

- Igen, Andrée - mondta, a fiatalember, keblére ölelve a lányt -; igen, édes húgocskám, a gyermekkori szeretet helyét elfoglalták az ifjúkor szenvedélyei, s magának én már nem vagyok elég jó vagy elég megbízható, hogy kitárja előttem szerelmes szívét.

- Bátyám, barátom - mondta Andrée, egyre nagyobb megütközéssel -, miket mond itt nekem? Miért beszél éppen nekem a szerelemről?

- Andrée, bátran belevágtam e kérdésbe, amely a maga számára oly sok veszéllyel, számomra pedig annyi aggállyal terhes. Jól tudom, hogy ha éppen ebben a pillanatban kérem, jobban mondva követelem a bizalmát, lelkében ellenem fordul; de inkább azt érezzem - higgye meg, nekem is fájdalmas ilyesmit mondanom -, inkább azt érezzem, hogy kevésbé szeret, mintsem, hogy martalékául hagyjam a leselkedő bajoknak, amelyek rémületessé növekedhetnek, Andrée, ha megátalkodik ebben a konok hallgatásban, amit úgy fájlalok, s amire képesnek sem hittem volna fivérével, barátjával szemben.

- Bátyám, barátom - mondta Andrée -, esküszöm, egy szót sem értek szemrehányásaiból.

- Andrée, azt akarja, hogy érthetőbben beszéljek?

- Ó, igen... persze, hogyne!

- Ámde, ha engedve a bátorításnak, nagyon is világosan fejezem ki magam, ha pírral borítom homlokát, és szégyennel fájdítom szívét, akkor csak magára vessen, mivel méltatlan gyanakvásával maga vitt rá, hogy a lélek mélyére hatolva, titkát kicsikarjam.

- Rajta, Philippe, kezdje, és én megesküszöm, hogy nem haragszom érte, akármit tesz is.

Philippe ránézett a húgára, izgatottan felugrott, s nagy léptekkel kezdte róni a szobát. A lelkében megfogalmazódó vád és a lány nyugalma között olyan kiáltó volt az ellentét, hogy nem tudta, mibe kapaszkodjék.

Andrée is megdöbbenve nézte a fivérét, s mindinkább megdermedt ettől az ünnepélyességtől, amely oly nagyon elütött a szerető testvér szelíd komolyságától.

Hanem azért, mielőtt Philippe újból szóra nyitotta volna a száját, ő is felkelt a helyéről, s bátyja karjába fűzte a karját.

Kimondhatatlan gyengédséggel nézett rá, s így szólt hozzá:

- Figyelj ide, Philippe: nézz rám úgy, ahogy én terád!

- Ó, szíves örömest - mondta a fiatalember, s ráemelte égő tekintetét -; mit akarsz mondani?

- Azt akarom mondani, Philippe, hogy te mindig is kevesellted egy kicsit a barátságomat; ez természetes is, mivel magam is keveselltem olykor a te gondoskodásodat, a szeretetedet; nos, nézz rám, úgy, ahogy mondtam!

A lányka mosolygott.

- Látsz titkot a szememben? - folytatta.

- Igen, igen, látok - mondta Philippe. - Andrée, te szeretsz valakit.

- Én? - kiáltott fel a lány olyan természetes csodálkozással, hogy nincs az a nagyszerű színész, aki valaha is utánozni tudná a hangsúlyát ennek az egyetlen szónak.

És Andrée elkacagta magát.

- Hogy én szeretek valakit? - kérdezte.

- Vagy téged szeret valaki.

- Az már az ő baja; mivel ugyanis ez az ismeretlen személy sosem fedte fel magát, s következésképpen nem is nyilatkozott, szerelme teljességgel kárba veszett.

Ekkor, látva, hogy a húga ilyen őszintén nevet és tréfálkozik ezen a kérdésen, látva szemének felhőtlen kékjét, viselkedésének szűzi ártatlanságát, Philippe, aki érezte, hogy Andrée szíve az övével egy ütemre dobog a keblén, azt gondolta magában, hogy egyhónapi távollét nem változtathatja meg ennyire egy ilyen makulátlanul tiszta leány jellemét; hogy méltatlan módon fogta gyanúba ezt a szegény Andrée-t; hogy a tudomány hazudik; azt ugyan elismerte, hogy Louis doktornak van egy mentsége: az, hogy nem ismeri Andrée szűziességét és romlatlan ösztönét; a doktor azt hihette, hogy Andrée is olyan, mint a többi úrilányok, akiket megront a rossz példa, vagy bűnbe taszít a romlott vér korán fellobbanó heve, és sajnálkozás, sőt, becsvágy nélkül dobják oda szüzességüket.

Andrée-ra vetett utolsó pillantása bizonyossá tette Philippe számára a doktor tévedését; és Philippe olyan boldog volt ezzel a bizonyossággal, hogy magához ölelte a húgát, mint a vértanúk, akik megvallják hitüket Szűz Mária szeplőtelenségéről, s egyúttal hitet tesznek isteni Fia mellett.

Megingásának ebben a pillanatában hallotta meg Philippe a lépcsőről Louis doktor lépteit; a doktor megtartotta ígéretét.

Andrée megrezzent: ebben az egészségi állapotában rendkívüli hatással volt rá minden esemény.

- Ki jön? - kérdezte.

- Alighanem Louis doktor úr - mondta Philippe.

Abban a pillanatban kinyílt az ajtó, és az orvos, akit Philippe olyan türelmetlenül várt már, belépett a szobába.

Louis doktor, mint mondottuk, az a fajta komoly és tisztességes ember volt, akinek számára szentség a tudomány, s vallásos áhítattal kutatja titkait.

Ebben a határozottan anyagias korban Louis doktor, szokatlan módon, arra törekedett, hogy a testi kór mögött meglelje a lélek baját: nyíltan, irgalmatlanul haladt a maga útján, ügyet sem vetve a szóbeszédekre és a gáncsoskodásra, idejével pedig, a dolgos embereknek ezzel az értékes kincsével olyan fösvényül gazdálkodott, hogy elriasztotta magától a henye fecsegőket.

Ezért bánt olyan nyersen Philippe-pel is első találkozásuk alkalmából: amolyan udvari piperkőcnek nézte, aki csak azért kedveskedik az orvosnak, hogy dicsekedjék szerelmi hőstetteivel, és büszke rá, hogy meg tudja fizetni az orvos hallgatását. De amint a doktor meglátta az érem másik oldalát, s a többé vagy kevésbé szerelmes fajankó helyét elfoglalta a fivér komor és fenyegető alakja, amint a kellemetlenség helyében a balvégzet rajzolódott ki, a filozófus orvos, a jószívű férfi meghatódott, és Philippe utolsó szavai nyomán már önként jelentette ki:

- Nemcsak hogy tévedhettem, de azt kívánom, bár csakugyan tévedtem volna.

Ezért, még ha Philippe nem is instállja oly nagyon, akkor is eljött volna még Andrée-hoz, hogy a végső vizsgálattal eldöntse azt, ami első alkalommal csak valószínűnek látszott.

Belépett tehát, és első pillantása, az orvosnak és a megfigyelőnek ez a birtokba vevő tekintete, már az előszobából rászegeződött Andrée-ra, s le sem vette róla többet a szemét.

Andrée-ra, a doktor látogatásának izgalma miatt, vagy talán természetes véletlen folytán, éppen ebben a pillanatban jött rá az a roham, amely egypárszor már megrémítette Philippe-et; megtántorodott, zsebkendőjét kínosan a szájára szorította.

Philippe-et a doktor érkezése kötötte le, s így nem vett észre semmit.

- Isten hozta, doktor - mondta neki -, s kérem, bocsássa meg, hogy egy kissé nyers voltam; egy órája, amikor megszólítottam, olyan izgatott voltam, amilyen nyugodt vagyok ebben a pillanatban.

A doktor egy pillanatra levette szemét Andrée-ról, és alaposan megnézte a fiatalembert, figyelmesen szemlélve széles mosolyát.

- Beszélt a kedves húgával, úgy, ahogy tanácsoltam önnek? - kérdezte tőle.

- Igen, doktor, igen.

- És megnyugodott?

- Szívembe költözött az ég, s kiszállt belőle a pokol.

A doktor megfogta Andrée kezét, és sokáig tapogatta a pulzusát. Philippe csak nézte, és a tekintete ezt mondta: „Rajta csak, doktor! Most már nem félek az orvosi véleménytől.”

- Nos, uram? - kérdezte diadalmas arccal.

- Lovag úr - válaszolta Louis doktor -, hagyjon magunkra a húgával!

Ezek az egyszerű szavak egyszeriben lehűtötték a fiatalembert.

- Hogyan? Hát mégis? - kérdezte.

A doktor intett.

- Rendben van, uram, megyek már - mondta komoran Philippe.

Aztán a húgához fordult:

- Andrée - intette -, legyen nyílt és őszinte a doktorhoz!

A lányka vállat vont, mint aki nem is igen érti, mit mondanak neki.

Philippe folytatta:

- Amíg kikérdezi az állapota felől, én járok egyet a parkban. Még nincs itt az ideje, hogy visszahozzák a lovamat, úgyhogy mielőtt elmennék, még látjuk egymást, és beszélgethetünk egy kicsit.

Megszorította Andrée kezét, és mosolyt erőltetett az arcára.

A lány azonban megérezte, hogy milyen erőltetett és milyen görcsös az a kézszorítás és az a mosoly.

A doktor gondterhelten kísérte ki Philippe-et a bejáratig, és bezárta utána az ajtót.

Azután visszament a szobába, és leült Andrée mellé a pamlagra.

CXLIV

Az orvosi vizsgálat

Odakint mély csend honolt.

Szellő sem lebbent a levegőben, emberi hang sem kélt; pihent a természet.

Trianonban is véget ért már a szolgálat; a szolgák az istállókból és a kocsiszínekből szobájukba tértek; a kis udvaron egy lélek sem járt.

Andrée a szíve legmélyén egy kis meghatottságot érzett, hogy bátyja és a doktor ilyen nagy fontosságot tulajdonítanak a bajának.

Csodálkozott is egy kicsit Louis doktor váratlan visszatértén, hiszen az orvos reggel még jelentéktelennek mondta a betegségét, a gyógyszert meg fölöslegesnek; ámde oly gyermeteg s oly ártatlan volt, hogy a lelke ragyogó tükrét még csak el sem homályosította a különféle sejtések fuvalma.

Az orvos, aki le nem vette róla a szemét, ráirányította a lámpa fényét, majd váratlanul megfogta a kezét, mintha barátja vagy gyóntatója volna, nem pedig orvos, aki a pulzust tapogatja.

Ez a váratlan mozdulat nagyon meglepte az érzékeny Andrée-t; először vissza is akarta húzni a kezét.

- Kisasszony, maga kívánt látni engem - kérdezte a doktor -, vagy csak a fivére kívánsága volt, hogy megint idejöjjek?

- Uram - felelte Andrée -, hazatérve jelezte a bátyám, hogy ön megint el fog jönni; hiszen azok után, amiket ma reggel mondott a betegségem enyhe voltáról, nem is mertem volna újból zavarni önt.

A doktor meghajolt.

- Az ön bátyja ura - mondta - láthatólag nagyon indulatos ember, féltékeny a becsületére, s bizonyos témákban egyszerűen megközelíthetetlen; nyilván ezért nem akart őszintén megnyilatkozni a bátyjának, ugye?

Andrée úgy nézett a doktorra, ahogy Philippe-re az előbb.

- Hát ön is, uram? - kérdezte sértett gőggel.

- Bocsásson meg, kisasszony, de hadd fejezzem be.

Andrée egy kézmozdulattal jelezte, hogy beleegyezik, vagy inkább, hogy megadja magát.

- Egészen természetes - folytatta a doktor -, hogy látván az ifjú úr fájdalmát, s megsejtvén haragját, konokul magába zárta a titkot; én ellenben, kisasszony, aki, higgye meg, a lelket legalább annyira orvosolom, mint a testet, én, aki látok és tudok, s ilyeténképpen megkímélem magát a kínos vallomásoknak legalább a felétől, én joggal várom el magától, hogy legyen őszintébb hozzám.

- Uram - válaszolta Andrée -, ha nem láttam volna, mint sötétül el bátyám arca, s mint lepi el az őszinte fájdalom, ha nem tekinteném az ön tiszteletet parancsoló külsejét és közismert jó hírét, még azt hinném, összebeszéltek, és rossz tréfát űznek velem, hogy a vizsgálat végeztével, amikor már kellőképpen rám ijesztett, ellenkezés nélkül beszedjek egy fekete és keserű orvosságot.

A doktor felhúzta szemöldökét.

- Kisasszony - mondta -, kérve kérem, hagyjon fel ezzel a színleléssel.

- Színleléssel! - háborodott fel Andrée.

- Mondjam inkább, hogy képmutatással?

- De uram - kiáltott fel a lány -, ön sérteget!

- Mondja inkább, hogy belelátok magába.

- Uram!

Andrée felállt; a doktor azonban szelíden visszaültette.

- Nem - folytatta -, nem, gyermekem, én nem sértegetem, hanem támogatom; s ha sikerül meggyőznöm, akkor megmentem! Éppen ezért, sem haragos tekintete, sem színlelt háborgása nem térithet el szándékomtól.

- De hát mit akar, mit kíván tőlem, az Isten áldja meg?

- Tegyen vallomást, mert különben, szavamra mondom, nagyon rossz véleménnyel leszek magáról.

- Uram, nincs itt a bátyám, hogy megvédjen, én meg csak azt mondhatom, hogy ön sérteget engem, és hogy én nem értem, és felszólítom, hogy magyarázza meg tisztán és értelmesen ezt az állítólagos betegséget.

- Utoljára kérdem, kisasszony - szólt a doktor meglepődve -, hajlandó-e megkímélni attól a keserűségtől, hogy látnom kelljen pironkodását?

- Nem értem! Nem értem! Nem értem! - kiáltotta háromszor Andrée, s tekintetében értetlenség, kihívás, szinte fenyegetés villámlott.

- Nahát, én annál jobban értem magát, kisasszony: maga kételkedik a tudományban, s abban bizakodik, hogy mindenki elől eltitkolhatja állapotát; de ne áltassa magát, mert én két szóval megtöröm a gőgjét: maga állapotos!

Andrée iszonyút sikoltott és hátrahanyatlott a pamlagra.

A sikoltás nyomán nagy zajjal betaszították az ajtót, és Philippe rontott be a szobába karddal a kezében, szeme vérben forgott, ajka remegett.

- Nyomorult! - rivallt rá a doktorra. - Hazudik!

A doktor nyugodtan odafordult a fiatalemberhez, közben sem eresztve el Andrée pulzusát, mely csak alig-alig vert.

- Amit mondtam, megmondtam, uram - válaszolta megvetőn a doktor -, és akár kihúzza a kardját, akár a hüvelyébe dugja, engem nem fog meghazudtolni.

- Doktor! - motyogta Philippe, elejtve a kardot.

- Ön akarta, hogy még egyszer ellenőrizzem az első vizsgálat eredményét; megtörtént: a bizonyosság most már megalapozott, kétségbevonhatatlan, semmi meg nem ingathat benne. Nagyon sajnálom, fiatalember; maga olyan rokonszenves volt nekem, amilyen ellenszenves ez a lány itt, aki így megátalkodik a hazugságban.

Andrée meg sem mozdult, de Philippe megrándult.

- Én családapa vagyok, uram - folytatta a doktor -, és megértem, hogy ön most mit áll ki. Ezért felajánlom a segítségemet, és megígérem, hogy nem szólok senkinek. Az én szavam szentírás, uram, bárki megmondhatja önnek, hogy jobban ragaszkodom adott szavamhoz, mint az életemhez.

- Ó, uram, ez lehetetlen!

- Azt nem tudom, hogy lehetetlen-e, de igaznak igaz. Isten önnel, de Taverney úr.

És a doktor elment, nyugodtan és csöndesen, ahogy jött, szánakozó pillantást vetve a fiatalemberre, aki vonaglott kínjában; amikor az ajtó becsukódott mögötte, Philippe a fájdalomtól összetörve egy karosszékbe rogyott, Andrée-tól kétlépésnyire.

Miután az orvos eltávozott, Philippe felállt, bezárta a folyosó ajtaját, azután a szobáét, majd az ablakokat, s odament Andrée-hoz, aki kábán nézte e baljós előkészületeket.

- Maga aljasul és ostobán becsapott engem - mondta Philippe, keresztbe fonva a karját -; aljasul, mert hiszen a bátyja vagyok, s elfogultságomban mindenkinél jobban szerettem, s mindennél többre tartottam magát, s e bizalmamért, ha szeretet nem is volt magában, legalább hasonló bizalmat adhatott volna cserébe; ostobán, mivel ez a gyalázatos titok, amely miatt most oda a becsületünk, tudomására jutott egy harmadik személynek; és hiába hallgatott róla, lehet, hogy feltűnt másoknak is; pedig ha legelőször is nekem vallotta volna be, hogy milyen állapotba került, én megmentettem volna a gyalázattól, ha nem szeretetből, hát legalább önzésből; magát mentve ugyanis önmagamat kíméltem volna. Mindenekelőtt ebben áll a vétke. A maga becsülete, mindaddig, míg férjhez nem megy, közös kincse mindazoknak, akiknek a nevét viseli - azaz bemocskolja. Mostantól fogva nem vagyok többé a bátyja: maga fosztott meg ettől a névtől; most már csak az érdekel, hogy minden lehető módon kicsikarjam a titkát, s vallomása révén valamiképpen tisztázzam magamat. Haraggal és elszántsággal állok hát maga elébe, és ezt mondom: mivel aljas módon bízott a hazugságban, azt a büntetést kapja, ami kijár az aljas embereknek. Vallja be gonoszságát, mert különben...

- Fenyeget - csattant fel Andrée -, fenyeget egy nőt!

Ő is felállt, sápadtan és fenyegetőn.

- Igenis, fenyegetem, de nem a nőt, hanem a becstelen, gyalázatos teremtést!

- Fenyeget - ismételte meg Andrée, mindjobban nekikeseredve -, fenyeget engem, pedig én nem is tudok semmiről, nem értek semmit, csak azt látom, hogy vérszomjas őrültek szövetkeztek ellenem, s azt akarják, hogy belehaljak a bánatba vagy a szégyenbe!

- Nahát akkor halj meg! - üvöltött fel Philippe. - Halj meg, ha nem vallasz! Halj meg most nyomban! Isten legyen a bírád, én a hóhérod leszek!

A fiatalember görcsös mozdulattal felkapta kardját, s a hegyét villámsebesen a húga mellének szegezte.

- Úgy, úgy, ölj meg! - sikoltotta a lány, de nem ijedt meg a villanó pengétől, s nem hátrált meg a fájdalommal fenyegető szúrás elől.

Előredőlt, fájdalmasan, tébolyultan, s mozdulata olyan sebes volt, hogy a kard átverte volna a mellét, ha Philippe hirtelen meg nem retten attól a pár csepp vértől, amely átütött a húga nyakába vetett muszlinkendőn.

A fiatalemberből elszállt minden erő és harag; hátralépett, kezéből kihullott a vas, zokogva térdre borult, s átölelte a lány testét.

- Andrée! Andrée! - kiáltozta. - Nem! nem! Inkább én halok meg! Te már nem szeretsz engem, te tudni sem akarsz már rólam, nincs keresnivalóm ezen a földön! Ó, Andrée, hát ilyen nagyon szereted, hogy inkább a halált választod, mintsem hogy szívemre bízzad titkodat? Ó, Andrée, nem neked kell meghalnod, hanem énnekem!

S mozdult, hogy meneküljön; de Andrée a nyakába csimpaszkodott mind a két kezével, s eszeveszetten csókolta, és könnyeiben fürösztötte.

- Nem, nem - mondta -, neked volt igazad az előbb. Ölj meg, Philippe! Hiszen azt mondják, bűnös vagyok. Maradj csak életben te, a nemes, a tiszta, a jóságos, akit senki sem vádol, élj, és sirass el, de ne átkozz!

- Jól van, húgom, jól van - mondta az ifjú -, az ég szerelmére, hajdani barátságunkra kérlek, ne tarts semmitől, se magadat ne féltsd, se azt, akit szeretsz; akárki legyen is az, még ha halálos ellenségem, még ha az emberiség alja is, számomra akkor is szent lesz! De hiszen nincs is nekem ellenségem, Andrée; de hiszen te oly nemes szívű, oly nemes gondolkodású vagy, hogy bizonyára jól választottad meg kedvesedet. Megyek, megkeresem szíved választottját, és testvéremül fogadom. Nem mondasz semmit? Talán lehetetlen kettőtök házassága? Ezt akarod mondani? Jól van, azt se bánom! Beletörődöm, magamba zárom fájdalmamat, elfojtom a becsület parancsszavát, mely vért kiált. Nem kívánok tőled semmit, még a nevét se kérdem annak az embernek. Jól van, megtetszett neked, szeretni fogom... Csak el kell majd utaznunk Franciaországból, együtt fogunk menekülni. A király, úgy tudom, drága ékszerrel ajándékozott meg: nos, legföljebb eladjuk; a fele árát elküldjük atyánknak; a másik feléből megélünk, ismeretlenül; csak érted élek majd, Andrée. Te leszel a mindenségem. Én senki mást nem szeretek; láthatod, hogy csak hozzád ragaszkodom. Látod, mit teszek, Andrée: látod, hogy számíthatsz a barátságomra; nos, mindazok után, amit hallottál, megvonod még tőlem a bizalmadat? Halljam, halljam, megtagadod még tőlem a testvéri nevet?

Andrée csöndesen végighallgatta a kétségbeesett ifjú beszédét.

Csak a szíve dobogása jelezte, hogy él; csak a tekintete mutatta, hogy érti.

- Philippe - szólalt meg hosszú hallgatás után -, te azt gondoltad, hogy már nem szeretlek, te szegény bátyám! azt gondoltad, hogy mást szerettem meg; azt gondoltad, hogy megfeledkeztem a tisztesség törvényéről, én, a nemesi sarj, aki mélyen átérzem mindama kötelességeket, amelyeket e szó reám ró! Én megbocsátok neked, barátom; igen, igen, pedig gyalázatosnak, pedig aljasnak mondtál; igen, igen, megbocsátok neked, csak azt nem bocsátom meg, ha azt hiszed, hogy istentelen vagyok, hogy gonosz vagyok, és hamisan esküszöm neked. Esküszöm neked, Philippe, Istenre, aki hallja, anyám lelkére, aki nem oltalmazott elég hathatósan, amint látszik; esküszöm neked, irántad érzett forró szeretetemre, hogy szerelemnek még a gondolata sem járt soha az eszemben; hogy férfiember soha nem mondta még nekem: „Szeretlek”; hogy a kezemet nem illette még férfi ajka; hogy a lelkem tiszta, szűz minden vágytól, akár a születésem napján. És most, Philippe, legyen a lelkem Istené, a testem a te kezedben van.

- Jól van - mondta Philippe, hosszú hallgatás után -; jól van, Andrée; köszönöm neked. Most a szívedbe láttam. Igen, te tiszta vagy, te ártatlan vagy, te drága áldozat; de vannak varázsitalok, bódító főzetek; valaki gyalázatosan tőrbe csalt: amit csak életed árán adtál volna oda ébren, azt elvették tőled, míg aludtál. Csapdába estél, Andrée; de most összefogunk; következésképpen, most erősek leszünk. Ugye, rám bízod a becsületedet s egyúttal a bosszút is?

- Ó, igen, igen - mondta Andrée szenvedélyesen, s hangjában komor tűz égett -, igen, mert ha megbosszulsz, gaztettet torolsz meg.

- Nos, akkor most segíts - folytatta Philippe -, támogass! Kutassunk együtt, járjuk végig az elmúlt napokat, óráról órára; tapogassuk végig az emlékezés segítő fonalát, s ha e sötét cselszövény első csomójára bukkanunk...

- Ó, jó lesz! jó lesz! - lelkendezett Andrée. - Kutassunk!

- Lássuk csak, nem vetted észre, hogy valaki a nyomodban jár, hogy leselkedik rád?

- Nem.

- Senki nem írt neked?

- Senki.

- Senki nem mondta, hogy szeret?

- Nem.

- A nők nagyon fogékonyak erre... levelet nem kaptál, vallomást nem tettek, azt sem vetted észre, hogy valaki... vágyik rád?

- Soha nem vettem észre effélét.

- Kedves húgom, gondold végig körülményeidet, ne hagyd ki a legapróbb részletet sem.

- Segíts!

- Voltál sétálni egymagadban?

- Emlékezetem szerint soha, legföljebb akkor, amikor a trónörökösnéhez mentem.

- És ha a parkban jártál, vagy az erdőben?

- Mindig velem jött Nicole.

- Erről jut eszembe: Nicole megszökött tőled?

- Igen.

- Mikor?

- Éppen aznap, amikor te elmentél, azt hiszem.

- Kétes erkölcsű lány volt az. Megtudtad, milyen körülmények között tűnt el? Gondolj csak vissza rá!

- Nem; csak azt tudom, hogy egy fiatal férfival szökött meg, akit szeretett.

- Milyen volt az utolsó találkozásod ezzel a lánnyal?

- Ó, semmi különös; kilenc óra tájt, mint szokott, bejött a szobámba, levetkőztetett, odakészítette a pohár vizemet, aztán kiment.

- Nem vetted észre, hogy valamilyen folyadékot öntött volna a vizedbe?

- Nem; de ennek amúgy sem lett volna semmi jelentősége, mivel jól emlékszem, hogy amikor ajkamhoz emeltem a poharat, furcsa érzés vett rajtam erőt.

- Mit éreztél?

- Ugyanazt, amit egyszer Taverneyben.

- Taverneyben?

- Igen, amikor ott járt az az idegen.

- Miféle idegen?

- Balsamo.

- Balsamo? És miféle érzés volt ez?

- Ó, valami émelygésfélét éreztem, szédültem, azután elszállt belőlem minden erő.

- És azt mondod, ugyanezt érezted Taverneyben is?

- Igen.

- Milyen körülmények között?

- Ültem a csembalónál, amikor éreztem, hogy elhagy az erőm: felnéztem, s megláttam a grófot egy tükörben. Ettől fogva csupán arra emlékszem, hogy felébredtem a csembaló mellett, de nem tudtam megállapítani, hogy mennyi ideig alhattam.

- Azt mondod, hogy csak egyetlen alkalommal jött rád ez a furcsa érzés?

- És még egy ízben: a tűzijáték napján, azaz inkább éjjelén. Elsodort az a szörnyű tömeg, majdnem összenyomtak, eltapostak; küszködtem, ahogyan csak bírtam; egyszerre csak elernyedt a karom, köd fátyolozta el a szemem; de még a ködön át is láttam azt az embert.

- Balsamót?

- Igen.

- És elaludtál?

- Elaludtam vagy elaléltam, nem is tudnám megmondani. Tudod, hogy vitt el onnét, s juttatott vissza atyámhoz.

- Igen, igen; és Nicole szökésének éjjelén is viszontláttad?

- Nem; de megint jelentkeztek azok a tünetek, amelyek a közelségére vallottak: ugyanaz a furcsa érzés, ugyanaz az ideges émelygés, ugyanaz a zsibbadtság, ugyanaz az álmosság.

- Álmosság?

- Igen, valami zsibbasztó álmosság; míg hadakoztam ellene, addig is éreztem titokzatos hatását, s végül is nem bírtam vele.

- Szent Isten! - rémült meg Philippe. - Folytasd, folytasd!

- Elaludtam.

- Hol?

- Az ágyamon, azt határozottan tudom; de azután a földön találtam magam, a szőnyegen, egyedül, betegen, jéggé fagyva, mint aki halottaiból kel életre; hogy felébredtem, szólongattam Nicole-t, de mindhiába: Nicole-nak nyoma veszett.

- És az az álmosság biztosan ugyanolyan volt?

- Igen.

- Ugyanolyan, mint Taverneyben, ugyanolyan, mint az ünnepségen?

- Igen, igen.

- A két első alkalommal láttad ezt a Joseph Balsamót, ezt a Fenix grófot, mielőtt elkábultál volna?

- Pontosan.

- De a harmadik alkalommal nem láttad.

- Nem - mondta Andrée ijedten, mert kezdte megérteni, miről van szó -, nem, de megéreztem a közelségét.

- Jól van! - kiáltotta Philippe. - Most már nyugodt lehetsz, bizakodhatsz, örvendezhetsz, Andrée: megleltem a titok nyitját. Köszönöm, húgocskám, köszönöm! Meg vagyunk mentve!

Philippe a karjába kapta Andrée-t, gyöngéden a szívére szorította, majd hirtelen elhatározástól sarkallva kiszaladt a szobából, nem akarván tovább vesztegetni az időt.

Futott egyenest az istállóba, maga nyergelte meg lovát, felpattant a hátára, s lóhalálában elnyargalt Párizs felé.

CXLV

Gilbert lelkiismerete

Az imént leírt jelenetek szörnyű hatást tettek Gilbert-re.

Az amúgy is túl érzékeny fiúnak súlyos megpróbáltatás volt, hogy a kert valamelyik zugában jól kiválasztott rejtekhelyéről naponként látta Andrée arcán és magatartásán a kór elhatalmasodását, hogy az a sápadtság, amely az egyik nap megijesztette, másnap még fenyegetőbben és még vádlóbban meredt rá, ha de Taverney kisasszony kiült az ablakába, hogy a hajnali napfényben sütkérezzék. Ha ilyenkor megfigyelte volna valaki Gilbert arcát, könnyen felismerte volna rajta a lelkifurdalás jellegzetes kifejezését, amelyet oly mesterien tudtak ábrázolni az antik festők.

Gilbert szerette Andrée szépségét, de gyűlölte is. Ez a ragyogó szépség, annyi más kiválósággal egyesülve, csak újabb gátat emelt kettejük közé; másrészt úgy érezte, hogy ez a szépség újabb kincs, amelyet meg kell kaparintania. Ezek voltak szerelmének és gyűlölködésének, vágyakozásának és megvetésének indítékai.

De attól a naptól fogva, hogy ez a szépség kezdett megfakulni, hogy Andrée vonásain kiütközött az árulkodó fájdalom és szégyen, attól a naptól fogva, hogy Andrée, s vele Gilbert veszélybe került, tökéletesen megváltozott a helyzet, s egészen más érzések lettek úrrá Gilbert-en, aki voltaképpen igazságra törekvő lélek volt.

Mondjuk úgy, hogy először mély szomorúság fogta el. Fájdalmasan látta, mint hanyatlik kedvesének szépsége és egészsége. Kéjes gőg töltötte el, hogy sajnálhatja ezt a nőt, aki mindig megvetőn, mindig lenézőn bánt vele, s hogy szánalommal fizethet azért a sok megaláztatásért, amelyet elszenvedett tőle.

Ezzel azonban korántsem akarjuk Gilbert-t mentegetni. A gőg nem mentség semmire. De nem csupán a gőg játszott szerepet abban, ahogyan Gilbert szemlélte a helyzetet. Valahányszor de Taverney kisasszony sápadtan, gyötrődve és görnyedten, mint tulajdon kísérlete, megjelent Gilbert előtt, a fiú szíve nagyot dobbant, vér tolult a szemébe, ahogy a könny szokott, kezét nyugtalanul, görcsösen mellére szorította, mintha el akarná hallgattatni lelkiismerete lázongását.

- Én tettem tönkre - suttogta.

És miután dühös és ádáz tekintettel méregette, elmenekült onnét, de aztán is úgy érezte, hogy állandóan maga előtt látja, és hallja a nyöszörgését.

Ekkor a szívébe hasított a fájdalom, s olyan gyötrelmesen mardosta, hogy ember nem viselt még el olyat. Dühödt szerelme megkönnyebbülésre vágyott, s olykor életét adta volna, csak hogy joga legyen Andrée elé borulni, megragadni a kezét, vigasztalgatni, felélesztени, ha elájul. Ilyenkor olyan gyötrő tehetetlenséget érzett, hogy a világ minden kínja eltörpült mellette.

Gilbert már három napja viselte mártíriumát.

Ő vette észre elsőnek az Andrée-ban munkáló lassú változást. Amikor még senki sem gyanított semmit, ő, a tettes, már mindent tudott, mindent értett. Sőt, mi több: tanulmányozva a baj kifejlődését, pontosan megmondta előre, mikor fog kitörni a krízis.

Andrée ájulásos napját Gilbert magánkívül, verítékezve, tétova ődöngéssel töltötte el: megannyi biztos jele a mardosó lelkiismeretnek. Örökös járás-kelését, hol közönyös, hol érdeklődő arcát, hol rokonszenvező, hol gunyoros megjegyzéseit Gilbert a színlelés és a taktika

mesterművének gondolta, holott a Châtelet legutolsó írnoka, a Saint-Lazare legutolsó porkolábja is olyan pontosan megfejthette és értelmezte volna, mint ahogy de Sartines úr Nyestje szokta olvasni és megfejteni a rejtjeles leveleket.

Ha valaki lélekszakadva fut, majd hirtelen megtorpan, tagolatlan nyögéseket hallat, majd egyszerre a legzordabb némaságba süllyed, feszülten figyeli a semmitmondó hangokat a levegőben, majd meg a földet túrja vagy a fákat csapkodja ádáz dühvel; óhatatlan, hogy föl ne figyeljenek rá és meg ne jegyezzék: „Őrült ez, vagy ha nem, hát gonosztevő."

A lelkifurdalás első rohama után félelembe csapott át Gilbert szánakozása. Sejtette, hogy Andrée gyakori rosszulléteit nem mindenki fogja természetes betegségnek tulajdonítani, s hogy keresni fogják a baj okát.

Gilbert ekkor végiggondolta a vizsgálatot végző igazságszolgáltatás durvaságát és kíméletlen gyorsaságát, a vallatást, a nyomozást, a közönséges halandók számára ismeretlen összefüggéseket, amelyek a bűnös nyomára vezetik a vizsgálóbíró néven ismert, minden hájjal megkent kopókat, akik mindenfajta lopást kiszimatolnak, amellyel a tolvaj megkárosítja áldozatát.

Amit pedig ő követett el, azt maga is a leggyalázatosabb, a legsúlyosabban büntetendő erkölcsi lopásnak érezte.

Most már komolyan megijedt; attól félt, hogy vizsgálatot indítanak Andrée rosszullétei miatt.

Ettől fogva, miként ama híres festmény bűnöse, akit a lelkiismeret angyala üldöz fáklyájának sápadt tüzével, Gilbert rémült szemmel nézett mindenre, ami körülvette. Összerezzent a zajokra, a suttogásokra. Minden szóra felütötte a fejét, s ha mégoly semmitmondó volt is, úgy rémlett neki, hogy de Taverney kisasszonyra vagy reá vonatkozik.

Látta Richelieu-t bemenni a királyhoz, Taverney urat pedig a lányához. Aznap úgy érezte, hogy hirtelen az egész házat az összeesküvés és a gyanakvás levegője hatja át.

De még ennél is rosszabb volt, amikor meglátta, hogy a trónörökösné orvosa Andrée lakása felé tart.

Gilbert a kételkedőknek ahhoz a fajtájához tartozott, amelyik nem hisz semmiben: nem sokat törődött az emberekkel és az éggel, ezzel szemben istenként tisztelte a tudományt és hirdette mindenhatóságát.

Voltak pillanatai, amikor tagadta volna a Legfelsőbb Lény csalhatatlan mindentudását is; az orvos tisztánlátásában azonban sosem kételkedett. Louis doktor látogatása Andrée-nál úgy megrendítette, hogy nem tudta visszanyerni lelki egyensúlyát.

Berohant a szobájába, abbahagyva a munkáját, s meg sem hallva feljebbvalói intelmeit. Ott, a selyem függöny mögött, amelyet maga varrt össze sebtiben, hogy leselkedését álcázza, minden érzékszervét megfeszítve iparkodott elkapni egy-egy szót vagy mozdulatot, hogy megállapíthassa az orvosi vizsgálat eredményét.

Semmit sem tudott kideríteni. Csupán egyszer pillantott meg egy arcot az ablak mögött: a trónörökösné nézett ki az ablakon az udvarra, amelyet talán sosem látott még.

Azután meglátta Louis doktort is, aki ablakot nyitott, hogy kiszellőztesse a szobát. De sem azt nem hallhatta, hogy mit mondanak, sem az arcukat nem láthatta, mivel a redőnyül is szolgáló sűrű függöny széltében eltakarta az egész ablakot, és elzárta előle a jelenetet.

Elképzelhető a fiatalember szorongása. Az a hiúzszemű doktor nyilván felfedezte a titkot. Apa és leánya között biztosan kitör a vihar, ha nem is azonnal - Gilbert ugyanis okkal feltételezte, hogy a trónörökösné jelenléte késlelteti a dolgot -, de nyomban a két idegen távozása után.

Gilbert, fájdalomtól és türelmetlenségtől kótyagosan, a padlásszoba kettős deszkafalába verte a fejét.

Látta, hogy de Taverney úr a trónörökösnével távozik, s hogy elment már a doktor is.

„Nyilván de Taverney úr és a trónörökösné között kerül majd sor a kimagyarázkodásra" - gondolta.

A báró nem ment vissza lányához; Andrée egyedül maradt a szobájában, s a pamlagján fekve töltötte az idejét, hol olvasással, amit abba-abbahagyott a görcsök és fejfájások miatt, hol meg olyan szokatlanul mély és öntudatlan álmodozással, hogy Gilbert eszméletlennek hitte, amikor a szélben meg-meglebbenő függöny mögött meglátta egy-egy pillanatra.

Andrée, a fájdalmaktól és az izgalmaktól elgyötörten, elszunnyadt. Gilbert, kihasználva a szünetet, kiment, hogy híreket és véleményeket halljon.

Ez értékes idő volt számára, mivel elgondolkozhatott.

A veszély olyan fenyegető volt, hogy csak gyors és hősi elhatározással lehetett szembeszállni vele.

Ez volt az első szilárd és megbízható támasz, amelyben ez az ingatag lélek, annyi tétovázás után megkapaszkodhatott végre.

De mit határozzon? Ilyen körülmények között a változtatás egyenlő a leleplezéssel... Megszökjön?... Igen, ez az, szökni fog, azzal a fiatalos hévvel, a kétségbeesés és félelem szülte elszántsággal, amitől az ember olyan bátor lesz, mintha egy hadsereg ereje egyesülne benne... Nappal elbújik, éjjel menetel, s végül eljut...

Hová is?

Hol bújhatik el olyan biztonságosan, hogy ne nyúljon utána a királyi igazságszolgáltatás bosszuló keze?

Gilbert ismerte a vidéki emberek lelkületét. Mit fognak gondolni az elvadult, szinte teljesen elhagyatott vidékeken - mert hiszen városok szóba se jöhetnek -, mit fognak gondolni egy kis sárfészekben, egy tanyán az idegenről, aki váratlanul beállít: hogy koldulni akar, vagy hogy lopni jött? Gilbert látta a jövőt: egy feltűnő alak, aki most már végérvényesen viseli a szörnyű titok bélyegét, óhatatlanul magára vonja az első besúgó figyelmét. Szökni veszedelem, de lelepleződni gyalázat.

Ha szökik, máris bevallotta bűnösségét, elvetette ezt az ötletet, és mintha ennél az egyetlen ötletnél több ki sem telt volna az eszéből, a szökés után egyenest a halálra gondolt a nyomorult.

Most gondolt rá első ízben... Semmi félelmet nem keltett benne a felidézett gyászos rémkép.

„Lesz még bőven időm a halálra gondolni - gondolta magában -, ha majd minden forrásom kimerült. Magunkat megölni különben is gyávaság, mint Rousseau úr mondta; szenvedni méltóbb."

E paradoxonra Gilbert felszegte a fejét, s megint bolyongani kezdett a parkban.

Már felderengett előtte a megnyugvás fénye, amikor Philippe váratlan megjelenése, úgy, ahogy láttuk, összekuszálta minden gondolatát, és teljes tanácstalanságba taszította.

A bátyja! Idehívta a bátyját! Tehát kiderült minden! A család a hallgatás mellett döntött; igen, de nem mondott le a nyomozásról, a részletek legagyafúrtabb kifürkészéséről, ami Gilbert szemében egyenértékű volt a Conciergerie, a Châtelet és a Tournelle összes kínzószerszámaival.

Odavonszolják majd Andrée elé, elébe térdeltetik, suttogva meg kell vallania bűnét, hogy utána bottal vagy késsel végezzenek vele, mint egy kutyával. Törvényes bosszú, amire már előre mentséget biztosít egy sor hasonló, múltbeli eset.

XV. Lajos király hasonló alkalmakkor fölöttébb elnéző volt a nemesség iránt.

Philippe-nél félelmetesebb bosszúállót de Taverney kisasszony nem is hívhatott volna segítségül; Philippe, aki a családból egyedül bánt emberségesen és szinte egyenrangúként Gilbert-rel, Philippe is ugyanolyan biztosan megölné a bűnöst a kardjával; egyetlen mondat elég lenne hozzá, és ez a mondat így szólna: „Gilbert, maga a kenyerünket ette és meggyalázott bennünket!"

Ezért eredt futásnak Gilbert, úgy, ahogy láttuk, Philippe feltűnésekor; de azért is fordult vissza, ösztönére hallgatva, nehogy maga vádolja magát; s ettől kezdve minden erejét egyetlen célra, az ellenszegülésre összpontosította.

Nyomon követte Philippe-et, látta, hogy felmegy Andrée-hoz, beszél Louis doktorral; mindent kikémlelt, mindent végiggondolt, megértette Philippe elkeseredését; látta, mint fogan meg s növekszik benne a fájdalom: látta szörnyű jelenetét Andrée-val, a függöny mögött imbolygó árnyakból mindent kitalált.

„Végem van" - gondolta.

S elvesztve józan eszét, kést kerített, hogy megölje Philippe-et, akinek megjelenését az ajtajában várta... vagy hogy megölje önmagát, ha úgy adódik.

Philippe azonban, várakozásával ellentétben, kibékült a húgával; Gilbert látta, hogy térden állva csókolgatja Andrée kezét. Újraéledt benne a remény, feltárult a szabadulás kapuja. Ha Philippe nem szökött még talpra oroszlánordítással, akkor Andrée még csak nem is sejti a bűnös nevét. Ha pedig ő, az egyetlen tanú, az egyetlen vádló nem tud semmit, akkor senki sem tud semmit. Ha pedig Andrée - őrült remény! - tudja, de nem mondja meg, az több, mint szabadulás, az a boldogság, az a diadal.

Gilbert most már határozottan a helyzet magaslatára emelkedett. Most már, hogy visszanyerte tisztánlátását, semmi sem állíthatta meg útján.

„Hát nem emlékszik de Taverney kisasszony - töprengett -, hogy nem gyanakszik rám?" De milyen ostoba is vagyok: hát a következményekkel vagy a bűntettel gyanúsítana? A bűntett miatt nem gyanakszik rám; három hete semmi sem vall rá, hogy jobban lenézne, vagy kerülne, mint azelőtt.

Ha pedig nem fedezte fel az okot, az okozatért sem terelődhet rám a gyanú inkább, mint másra. Hiszen még a királyt is ott láttam Andrée kisasszony szobájában. Hajlandó vagyok tanúskodni is róla, ha kell, a fivérnek, és hiába is tagadná őfelsége, nekem adnának hitelt... Igen, csakhogy ez fölöttébb veszedelmes húzás lenne... Inkább hallgatni fogok: a királynak számos lehetősége van, hogy bebizonyítsa ártatlanságát, és megsemmisítse a tanúbizonyságomat. De ha nincs is a király, akinek a nevét csak örökös rabság vagy halálbüntetés kockázatával keverhetjük bele mindebbe, akkor is ott van az az ismeretlen férfi, aki ugyanaznap éjjel lecsalta a kertbe Taverney kisasszonyt... Ő ugyan bizony hogy fog védekezni? Őrá vajon ki gyanakszik majd? És hogy fogják kézre keríteni, ha gyanakszanak is? Ő csak közönséges halandó; én is érek annyit, mint ő, vele szemben mindenesetre meg is tudom védeni magam. De különben sem gyanakszik rám senki. Egyedül Isten látott... - tette hozzá keserű nevetéssel. - De az az Isten, aki könnyeimet és szenvedéseimet annyiszor elnézte szótlanul, miért lenne hozzám olyan kegyetlen, hogy eláruljon a legelső alkalommal, amikor végre megengedte, hogy boldog legyek?

De mindezen felül, ha egyáltalán létezik bűn, Ő a bűnös és nem én, és Voltaire úr bőségesen bebizonyította, hogy nincsenek már csodák. Megmenekültem, megnyugodhatom, csak én ismerem a titkomat. Enyém a jövő.”

E meggondolások után, vagy jobban mondva, a lelkiismeretével való alkudozás végeztével, Gilbert összeszedte kerti szerszámait, és a társaival elment vacsorázni. Jókedve kerekedett, gondtalan volt, sőt ingerkedő. Az imént még lelkifurdalást és félelmet érzett: két olyan gyengeség ez, hogy egy férfinak, egy filozófusnak igyekeznie kell még a nyomát is eltörölnie. Csupán egyet nem vett számításba: a lelkiismeretet. Elaludni nem tudott Gilbert.

CXLVI
Két fájdalom

Gilbert józanul ítélte meg a helyzetet, amikor arról az ismeretlen férfiról ejtve szót, akit meglátott a kertben a de Taverney kisasszony számára olyannyira végzetessé váló éjszakán, ezt kérdezte: „És hogy fogják kézre keríteni?”

Philippe-nek valóban sejtelme sem volt, hol lakhatik Joseph Balsamo, azaz Fenix gróf.

Eszébe jutott azonban de Saverny márkiné, az az előkelő hölgy, akihez május harmincegyedikén elvitték Andrée-t, hogy gondjára bízzák.

Nem járt még olyan későre az idő, hogy fel ne kereshette volna ezt a hölgyet, aki a Saint-Honoré utcában lakott. Philippe nyugalmat erőltetett magára, és fölment a hölgyhöz, akinek a komornája habozás nélkül tüstént megadta Balsamo Szent Kolozs utcai címét a Marais negyedben.

Philippe haladéktalanul elindult a jelzett utcába.

Nem minden izgatottság nélkül ragadta meg ennek a gyanús háznak a kopogtatóját, ahol, feltevése szerint, örökre elsüllyesztették szegény Andrée nyugalmát és tisztességét. De összeszedve magát, hamarosan úrrá lett felháborodásán és elfogódottságán, mivel tudta, hogy szüksége lesz még az erejére.

Elszántan bezörgetett a ház kapuján, s az, amint szokott, kinyílt.

Philippe, száron vezetve a lovát, belépett az udvarra.

De alig tett néhány lépést, Fritz már jött is ki az előcsarnokból, megállt a lépcsőfeljáró tetején, és ezzel a kérdéssel állította meg:

- Uraságod mit akar?

Philippe összerezzent, mint aki váratlan akadályra bukkan. Szemöldökét összevonva úgy nézett a németre, mintha az nem csupán szolgai kötelességét teljesítené.

- A ház urával, Fenix gróffal akarok beszélni - jelentette ki Philippe, egy karikához erősítve a lova kantárját, s elindulva a ház felé, ahová be is ment.

- Az úr nincs idehaza - mondta Fritz, jóllehet udvariasan betessékelte Philippe-et, ahogy jólnevelt inashoz illik.

Különös módon, Philippe mindenre számított, csak erre a válaszra nem.

Meghökkenve állt meg.

- Hol találom? - kérdezte.

- Nem tudom, uram.

- Hát ki tudja, ha nem maga?

- Bocsásson meg, uram, a gazdám nem tartozik nekem számadással.

- Barátom - mondta Philippe -, nekem ma okvetlenül beszélnem kell a gazdájával.

- Ez aligha lesz lehetséges.

- Pedig kell; egy rendkívüli fontosságú ügyben.

Fritz meghajolt, de nem válaszolt.

- Elment hazulról? - kérdezte Philippe.

- Igen, uram.

- De bizonyára hazajön még?

- Nem hiszem, uram.

- Úgy, szóval nem hiszi?

- Nem.

- Úgy - mondta Philippe, fokozódó ingerültséggel -; akkor pedig jelentse a gazdájának...

- Már volt szerencsém mondani, uram - felelte megingathatatlan nyugalommal Fritz -, hogy az úr nincs idehaza.

- Tudom én, hogy mit jelent a parancs, barátom - mondta Philippe -, s a magáé igazán méltánylandó; rám azonban ez most nem vonatkozhat, mivel a gazdája nem tudhatta előre a látogatásomat, s különben is kivételes dologban jöttem.

- A parancs mindenkire vonatkozik, uram - válaszolta érdesen Fritz.

- Ha pedig parancs van, akkor Fenix gróf is itt van - jegyezte meg Philippe.

- Na és, ha igen? - vágott vissza Fritz, akit hovatovább ingerültté tett ez a tolakodás.

- Nos, akkor megvárom itt.

- Az úr nincs itthon, mondtam már önnek - válaszolta Fritz -; nemrégiben tűz ütött ki a házban, s azóta lakhatatlan.

- Hiszen te is itt laksz - mondta Philippe is gorombán.

- Csak kapusként.

Philippe vállat vont, jelezve, hogy egy szót sem hisz abból, amit hallott.

Fritz kezdett kijönni a sodrából.

- Egyébként - mondta -, akár itthon van a gróf, akár nincs, sem a jelenlétében, sem a távollétében nem szokás erőszakkal behatolni a házába; ha pedig ön nem alkalmazkodik a szokáshoz, akkor én...

Fritz megakadt.

- Na, mit csinálsz akkor? - kérdezte Philippe, elveszítve önuralmát.

- Kiteszem a szűrét - fejezte be nyugodtan Fritz.

- Te? - kiáltotta Philippe, villámló szemmel.

- Én - közölte Fritz, nemzetének szokása szerint annál hűvösebbnek mutatva magát, minél jobban forrt benne a méreg.

Egy lépést tett a fiatalember felé, mire az, haragjában magánkívül, kardot rántott.

Fritz sem meg nem ijedt a vas láttán, sem segítségért nem kiáltott - egyébként talán tényleg egyedül volt -, hanem egy fegyvertábláról lekapott egy rövid vashegyű vadászkopjafélét, s inkább botvívó, mintsem párbajozó módján rárontva Philippe-re, egyetlen ütéssel darabokra törte a kis kard pengéjét.

Philippe dühösen felordított, s ő is a fegyvertáblához ugrott, hogy fegyvert kerítsen magának.

Ebben a pillanatban kinyílt a folyosó rejtekajtaja, és a sötét háttérből kivált a gróf alakja.

- Mi történik itt, Fritz? - kérdezte.

- Semmi, uram - felelte az inas, lebocsátva kopját, s védőpajzsként odaplántálva magát a gazdája elé, aki a rejteklépcsőn fél testtel föléje magasodott.

- Fenix gróf úr - szólalt meg Philippe -, az ön hazájában az járja, hogy az inasok kopjával fogadják a vendéget, vagy ez csak az ön nemes házában szokás?

Fritz leengedte a kopját, s urának intésére az előcsarnok sarkába állította.

- Kicsoda ön, uram? - kérdezte a gróf, nem jól látva Philippe-et az előszobai lámpa gyér világánál.

- Valaki, aki okvetlenül beszélni akar önnel.

- Akar?

- Igen.

- Ez a szó teljesen felmenti Fritzet, uram; én ugyanis nem akarok beszélni senkivel, és ha itthon vagyok, nem hatalmazok fel senkit, hogy velem akarjon beszélni. Ön tehát hibát követett el ellenem, én azonban megbocsátok önnek - tette hozzá Balsamo egy sóhajtással -, de csak azzal a feltétellel, hogy szedi a sátorfáját, és nem zavarja többé a nyugalmamat.

- Mondhatom, nem rossz - kiáltott fel Philippe -, éppen ön kíván nyugalmat, aki elrabolta az enyémet!

- Én raboltam el az ön nyugalmát? - kérdezte a gróf.

- Philippe de Taverney vagyok! - kiáltotta az ifjú, azt hivén, hogy ez a név felébreszti a gróf lelkiismeretét.

- Philippe de Taverney? Uram - mondta a gróf -, az ön atyjaura szívesen fogadott engem a házában, ön is szívesen látott vendég nálam.

- Nagy szerencse! - dörmögte Philippe.

- Kerüljön beljebb, uram.

Balsamo becsukta a rejteklépcső ajtaját, s előremenve, bevezette Philippe-et a szalonba, ahol történetünknek nem egy jelenetét néztük már végig, többek között a legutóbbit, az öt nagymesterrel.

A szalon úgy ki volt világítva, mintha vártak volna oda valakit; de ez nyilvánvalóan csak a ház fényűző szokásaihoz tartozott.

- Isten hozta, de Taverney úr - mondta Balsamo, olyan szelíd és fátyolozott hangon, hogy Philippe akaratlanul is ráemelte a szemét.

De Balsamo láttán hátrahőkölt.

A gróf valóban csak árnyéka volt önmagának: mélyen ülő szemében nyoma sem volt fénynek; arca beesett, két mélyráncot vésve szája szögletébe, s a kiugró és csupasz pofacsonttal olyan volt a feje, mint egy halotti koponya.

Philippe elborzadt. Balsamo látta a megdöbbenését, és halálosan szomorú mosoly rajzolódott ki vértelen ajkán.

- Uram - szólalt meg -, bocsánatot kérek inasom viselkedéséért; de ő valóban csak a kapott parancsnak engedelmeskedett, és hadd mondjam meg azt is, hogy ön a hibás, amiért erőszakoskodott.

- Uram - mondta Philippe -, mint tudja, vannak az életben kivételes helyzetek, s most ilyenbe kerültem én is.

Balsamo nem válaszolt.

- Látni akartam önt - folytatta Philippe -, beszélni akartam önnel: a halállal is szembenéztem volna, csakhogy megleljem önt.

Balsamo most is hallgatott, s látszott rajta, hogy várja a magyarázatot a fiatalember szavára, de sem ereje, sem kedve faggatni.

- Most megvan - folytatta Philippe -, most végre megvan, és mindjárt kimagyarázkodhatunk, ha úgy tetszik; csak előbb arra kérem, küldje el ezt az embert.

És Philippe rámutatott Fritzre, aki éppen akkor lebbentette föl az ajtófüggönyt, hogy megtudakolja gazdájának végső parancsát az alkalmatlan vendégre vonatkozóan.

Balsamo a vendégére szögezte tekintetét, hogy kifürkéssze szándékát; Philippe azonban, hogy rangjabeli jó modorú férfival találta magát szemben, visszanyerte nyugalmát és magabiztosságát; kifürkészhetetlen maradt.

Ekkor Balsamo kurta fejmozdulattal vagy inkább csak egy szemöldökrándítással elküldte Fritzet; a két férfi leült, szemben egymással. Philippe háttal a kandallónak. Balsamo egy asztalkára könyökölve.

- Beszéljen röviden és világosan, uram, ha kérnem szabad - mondta Balsamo -; csak jóindulatból hallgatom meg, s azt is megmondom előre, hogy hamar elfáradok.

- Úgy fogok beszélni, uram, ahogy beszélnem kell, s ahogy helyesnek tartom - mondta Philippe -; s ha nincsen ellenére, néhány kérdéssel kezdeném.

E szavakra Balsamo szemöldöke félelmetesen megrándult, s elektromos szikra csapott ki a szeméből.

A szó olyan emlékeket idézett fel benne, hogy Philippe megrettent volna, ha tudja, mit kavart fel ennek az embernek a szívében.

Balsamo hallgatott egy darabig, hogy összeszedje magát, azután így szólt:

- Kérdezzen!

- Uram - mondta Philippe -, ön sosem mondta el nekem egészen pontosan, hogy mit is csinált annak a nevezetes május harmincegyedikének éjszakáján, attól a perctől fogva, hogy elvitte húgomat a XV. Lajos térről, a tömérdek haldokló és halott közül.

- Mit akar ezzel mondani? - kérdezte Balsamo.

- Azt akarom mondani, gróf úr, hogy az ön aznap éjjeli viselkedése szerfölött gyanús volt nekem, s ma még gyanúsabb, mint valaha.

- Gyanús?

- Igen, és minden valószínűség szerint nem úriemberhez illő.

- Uram - mondta Balsamo -, nem értem önt; látnia kell, hogy a fejem kábult, kimerült vagyok, s ez a kimerültség természetesen ingerültté tesz.

- Uram! - csattant fel Philippe, dühbe gurulva attól a fennsőbbséges, egyszersmind higgadt hangtól, amelyen Balsamo beszélt vele.

- Uram - folytatta Balsamo ugyanabban a hangnemben -, mióta nem láttam önt, súlyos csapás ért; házam részben leégett, és különböző becses holmik, értse meg, egészen különlegesen becses holmik, örökre elvesztek számomra; a gyász megzavarta némileg a fejem. Ezért beszéljen nagyon világosan, kérem, mert különben azonnal búcsút mondok önnek.

- Azt már aztán nem, uram - mondta Philippe -, nem szabadul meg tőlem olyan olcsón, mint gondolja; én tisztelem a bánatát, ha ön is együtt érez velem a bajomban, engem is súlyos csapás ért, uram, sokkal súlyosabb, mint önt, erről meg vagyok győződve.

Balsamo elmosolyodott, azzal a reménytelen mosollyal, amely már az előbb is ott játszadozott az ajkán.

- Én, uram, elvesztettem a családom becsületét - folytatta Philippe.

- És mit tehetek a bajában éppen én? - kérdezte Balsamo.

- Hogy mit tehet? - csattant fel Philippe, szikrázó szemmel.

- Nos, mit?

- Visszaszerezheti, amit elvesztettem, uram!

- Maga megbolondult, uram! - kiáltotta Balsamo, és nyúlt a csengőhöz.

De mozdulata olyan tétova volt, s annyira nem ingerült, hogy Philippe keze nyomban megállította.

- Én bolondultam meg? - tört ki Philippe, elcsukló hangon. - Hát nem érti, hogy a húgomról van szó? A húgomról, aki május harmincegyedikén ájultan feküdt az ön karjában; a húgomról, akit ön elvitt egy állítólag tisztességes, szerintem kétes hírű házba; egyszóval, a húgomról, akinek a tisztességét karddal kérem öntől számon!

Balsamo vállat vont.

- Úristen! - dünnyögte. - Mennyi kacskaringó, míg eljutunk végre ehhez az egyszerű tényhez.

- Nyomorult! - üvöltötte Philippe.

- Kellemetlen hangja van, uram - jegyezte meg Balsamo ugyanazzal a bánatos türelmetlenséggel -; megsüketülök! Csak nem azt akarja mondani, hogy én tettem kárt a húgában?

- De igen, gyalázatos alak!

- Már megint fölöslegesen kiabál és sérteget, uram. Ki az ördög mondta magának, hogy én bántottam a húgát?

Philippe habozott; meghökkentette az a hang, ahogy Balsamo beszélt. Ez vagy az arcátlanság netovábbja, vagy a tiszta lelkiismeret szava.

- Hogy ki mondta? - kérdezte a fiatalember.

- Igen, ezt akarom tudni.

- A húgom mondta, uram.

- Nahát, uram, akkor az ön húga...

- Mit akar mondani? - hördült fel Philippe, fenyegető mozdulattal.

- Azt akartam mondani, uram, hogy lesújtó képet ad önmagáról meg a húgáról. Egyes nők, mint tudja, a legalávalóbb módon kupeckednek az elvesztett tisztességükkel. Ön meg úgy rontott be, uram, mint az olasz komédiák szakállas testvérei, hogy karddal kényszerítsen: vagy vegyem feleségül a húgát, ami azt bizonyítja, hogy sürgős szüksége van férjre, vagy pénzt adjak önnek, mivel tudja rólam, hogy aranyat csinálok. Nos, uram, mindkét pontban csalatkozni fog: pénzt nem kap, a húga meg pártában marad.

- Akkor pedig kieresztem a vérét, ha ugyan van vér az ereiben! - kiáltotta Philippe.

- Nem, uram, abból sem lesz semmi.

- Hogyhogy nem?

- Ami vérem van, megtartom magamnak; ennél, amit mond, sokkal komolyabb okom lett volna, hogy kiontsam, ha akarom. Éppen ezért, uram, nagyon lekötelezne, ha békességgel hazamenne, mert ha zajt csap, attól megfájdul a fejem, s akkor behívom Fritzet; Fritz bejön, s egy intésemre úgy töri magát ketté, mint egy nádszálat. Távozzék!

Ezúttal Balsamo csöngetett, s mivel Philippe meg akarta akadályozni benne, kinyitotta az asztalon lévő ébenfa ládikát, kivett belőle egy kétcsövű pisztolyt, és felhúzta.

- Ej, jobb is így! - kiáltotta Philippe. - Öljön meg!

- Miért ölném meg?

- Mert elvette a becsületemet!

Az ifjú olyan nyilvánvalóan meg volt győződve az igazáról, hogy Balsamo szelíd pillantást vetett rá és megkérdezte tőle:

- Lehetséges volna, hogy ön őszintén beszél?

- Kételkedik benne? Kételkedik egy nemesember szavában?

- És hogy - folytatta Balsamo -, egyedül de Taverney kisasszony agyában fogant meg ez a gonosz ötlet, és csak ő biztatta fel? Jól van, elhiszem, és hajlandó vagyok elégtételt adni önnek. Becsületszavamra kijelentem, hogy a húgával szemben feddhetetlenül viselkedtem május harmincegyedikén éjjel; s hogy sem lovagi becsület, sem földi bíróság, sem égi ítélőszék nem derítene ki semmit, ami ki ne állná a legszigorúbb tisztesség próbáját. Hisz nekem?

- Na de uram! - álmélkodott a fiatalember.

- Azt tudja, hogy nem riadok vissza a párbajtól, elég, ha a szemembe néz, ugye? A gyengeségem ne tévessze meg, az csak látszólagos. Az arcom eléggé színtelen, az igaz; de izmaim ereje a régi. Bebizonyítsam? Nézze csak...

És Balsamo minden erőlködés nélkül, fél kézzel megemelt egy hatalmas bronzvázát, amely egy Boule-asztalon állt.

- Jól van, uram - mondta Philippe -, ami május harmincegyedikét illeti, elhiszem, hogy igazat mondott; de ez csak ügyes kibúvó, s ön a megtévesztő dátum védelme alá rejti becsületszavát. Hiszen látta ön a húgomat azóta is.

Most Balsamo hökkent meg.

- Ez igaz - ismerte be -, láttam.

S a homloka, mely kisimult egy pillanatra, ijesztően elborult.

- Na látja! - jegyezte meg Philippe.

- Na és, ha láttam is a húgát, mit bizonyít az ellenem?

- Azt bizonyítja, hogy ön bocsátotta rá azt a megmagyarázhatatlan álmot, amely már három ízben lenyűgözte az ön közeledtére, és hogy az öntudatlanságával élt vissza, így maradhatott titokban a bűne.

- Hát ezt meg ki mondja megint? - fakadt ki Balsamo.

- A húgom!

- Ő honnan tudja; hiszen aludt!

- Ó, szóval beismeri, hogy elaludt?

- Mi több, uram: beismerem, hogy én altattam el.

- Elaltatta?

- Igen.

- És mi célból, ha nem azért, hogy megbecstelenítse?

- Hogy mi célból? Jaj, Istenem! - nyögte Balsamo, mellére csüggesztve fejét.

- Beszéljen, beszéljen már!

- Abból a célból, uram, hogy megtudjak a révén egy titkot, amely az életemnél is fontosabb volt nekem.

- Ó, ravaszkodás, köntörfalazás!

- És ezen az éjszakán történt volna - folytatta Balsamo, inkább a saját gondolatmenetét követve, semmint Philippe bántó faggatózására válaszolva -, és ezen az éjszakán történt volna, hogy a húgát...?

- Megbecstelenítették, uram, igen!

- Megbecstelenítették?

- A húgom anya lesz!

Balsamo felhördült.

- Ó, igen, igen - mondta -, emlékszem már; úgy mentem el, hogy nem ébresztettem föl.

- Bevallja, bevallja! - kiáltotta Philippe.

- Igen, és valami elvetemült alak, ezen a szörnyűséges éjszakán, ó, uram, szörnyűséges volt az mindannyiunknak! valami elvetemült alak kihasználta, hogy alszik.

- Csúfolódik velem, uram?

- Nem, csak szeretném meggyőzni.

- Az nehéz lesz.

- Hol tartózkodik e pillanatban a húga?

- Ott, ahol ön olyan jól rátalált.

- Trianonban?

- Ott.

- Önnel megyek Trianonba, uram.

Philippe kővé meredt elképedésében.

- Hibáztam, uram - mondta Balsamo -, de bűnnek az árnyéka sem tapad hozzám; a lánykát elfelejtettem felébreszteni delejes álmából. Nos, hogy helyrehozzam a hibát, amelyet meg kell bocsátania nekem, megmondom önnek a bűnös nevét.

- Mondja meg, mondja meg!

- Csakhogy én nem tudom megmondani.

- Hát akkor ki tudja?

- A húga.

- De hiszen nem volt hajlandó elárulni.

- Lehetséges; nekem azonban meg fogja mondani.

- Az én húgom?

- Ha a húga megnevez valakit, hinni fog neki?

- Igen; a húgom maga a feddhetetlenség.

Balsamo csöngetett.

- Fritz, kocsit! - rendelkezett, mihelyt a német megjelent.

Philippe úgy járt körben a szalonban, mint aki megháborodott.

- A bűnöst! - mondta. - Megígéri, hogy elárulja a bűnöst?

- Uram - mondta Balsamo -, a küzdelemben eltörött a kardja, megengedi, hogy másikat ajánljak fel helyette?

Az egyik karosszékből felvett egy gyöngyház markolatú, pompás kardot, és Philippe övébe dugta.

- Hát ön? - kérdezte Philippe.

- Nekem, uram, nem kell fegyver - válaszolta Balsamo -; az oltalmam ott van Trianonban, az oltalmazóm pedig ön lesz maga, ha majd meghallja a húgát.

Negyedóra múlva már kocsiba szálltak, és Fritz a pompás kétfogatún vágtában vitte őket a trianoni úton.

CXLVII

A trianoni úton

Ez a sok jövés-menés és magyarázkodás némi időt vett igénybe, s így már hajnali kettőre járt, amikor a Szent Kolozs utcából kihajtottak.

Egy és negyed óra az út Versailles-ig, és tíz perc Versailles-tól Trianonig; ilyenformán a két férfi csak hajnali fél négykor érkezett meg úticéljához.

Az út második felében a pirkadat már rózsás fénybe vonta a harmat áztatta erdőket és a sèvres-i lankákat. Mintha fátyol szállt volna fel lassan a szemük előtt, úgy világosodott meg fokozatosan a ville-d'avrayi s távolabb a buci tavak fényes tükre.

Végül szemükbe tűntek Versailles oszlopai és tetői, melyeket bíborszínre festett a még láthatatlan napsugár.

Olykor-olykor megcsillant egy-egy ablakszem, visszaverve a lángsugarat, s tüzével felhasítva a hajnali pára ibolyaszín árnyait.

Amikor elérkeztek a Versailles-ból Trianonba vezető széles fasorhoz, Philippe megállíttatta a kocsit, és odafordult szomszédjához, aki egész úton komor hallgatásba mélyedt:

- Uram - mondta neki -, attól tartok, hogy itt várakoznunk kell egy ideig. Trianonban öt óra előtt nem nyitnak kaput, s félek tőle, hogy ha megszegjük a tilalmat, idejövetelünk szemet szúr az őrségnek és a felvigyázóknak.

Balsamo nem felelt semmit, csak egy biccentéssel jelezte, hogy egyetért a javaslattal.

- Azonfelül, uram - folytatta Philippe -, míg itt várakozunk, elmondanék önnek néhány gondolatot, útközben fordultak meg a fejemben.

Balsamo álmosan nézett Philippe-re, tekintetében unalom és közöny ült.

- Ahogy tetszik, uram - hagyta rá -; beszéljen, hallgatom.

- Ön azt mondta nekem, uram - kezdte Philippe -, hogy május harmincegyedikén éjjel de Saverny márkinénál helyezte el a húgomat, ugye?

- Maga is meggyőződött róla, uram - válaszolta Balsamo -, hiszen köszönő látogatást is tett a hölgynél.

- Azt is hozzáfűzte akkor, hogy mivel egy királyi istállószolga kísérte a márkinétól hozzánk, azaz a Búbosbanka utcába, ön nem maradt egyedül a húgommal; bízva a szavában, ezt el is hittem akkor.

- Nagyon jól tette, uram.

- De amint az azóta történteken jártattam az eszem, önkéntelenül is arra jutottam, hogy egy hónappal ezelőtt, Trianonban, ha szót akart váltani vele azon a bizonyos éjszakán, amikor besurrant a kertbe, mégiscsak be kellett mennie a húgom szobájába.

- Én soha nem jártam a húga trianoni szobájában, uram.

- De hát, figyeljen ide! Tudja, fontos, hogy minden tisztázódjék, mielőtt szemtől szemben állunk Andrée-val.

- Tisztázzon csak mindent, lovag úr, magam sem kívánok egyebet, ezért jöttünk ide.

- Nos tehát, a szóban forgó estén - de jól vigyázzon, mit válaszol, mert amit most mondok, tény, magától a húgomtól hallottam! - tehát, a szóban forgó estén a húgom korán lefeküdt; eszerint ön már ágyban találta, ugye?

Balsamo tagadólag rázta a fejét.

- Ne tagadjon! Vigyázzon! - szólt rá Philippe.

- Nem tagadok, uram; ön kérdez, én válaszolok.

- Akkor most folytatom a kérdezést, ön meg folytassa a válaszadást.

Balsamo nem háborodott fel, sőt, intett Philippe-nek, hogy várja a kérdéseit.

- Amikor ön fölment a húgomhoz - folytatta Philippe mind ingerültebben -, amikor meglepte, és pokoli praktikáival elaltatta, Andrée ágyban volt: olvasott; egyszerre megérezte azt a lenyűgöző erőt, amely mindig megrohanja, ha ön a közelében tartózkodik, és elvesztette az eszméletét. Ön azt állítja, hogy mindössze kikérdezte; s ehhez csak annyit fűz hozzá, hogy amikor elment, elfelejtette fölébreszteni; csakhogy - tette hozzá Philippe, megragadva és görcsösen megszorítva Balsamo csuklóját -, csakhogy másnap, amikor magához tért, nem az ágyában feküdt már, hanem a pamlag lábánál a földön, félig meztelenül... Erre a vádra feleljen, uram, és ne köntörfalazzon!

E vallatás közben Balsamo, mint aki csak most ocsúdik maga is, sorra hessegette el a komor gondolatokat, amelyek elborították a lelkét.

- Az igazat megvallva, uram - mondta -, nem kellett volna visszatérnie erre a tárgyra, s megint kötözködnie velem. A magam jószántából és csak az ön kedvéért jöttem ide, úgy látszik, ezt elfelejti. Ön fiatal, tiszt, megszokta, hogy nagy hangon beszéljen és csörtesse a kardját: ebből következőleg hamisan okoskodik, ha súlyos a helyzet. Én odahaza elkövettem mindent, ami tőlem telt, hogy meggyőzzem önt, és egy kis nyugtom legyen. Most kezdi elölről; vigyázzon, mert ha kifáraszt, belemerülök bánatomba, amelyhez képest az ön keserve csak játékos időtöltés; márpedig ha én így elmerülök, jaj annak, aki felriaszt! Én be sem tettem a lábam a húga szobájába, csak ennyit mondhatok; a húga jött le hozzám, önszántából, amiben, megvallom, nagy része volt az én akaratomnak is, a húga jött le hozzám a kertbe.

Philippe megmozdult, de Balsamo lecsendesítette.

- Bizonyítékot ígértem - mondta -, meg is kapja. Most akarja? Nem bánom. Menjünk Trianonba, ne fecséreljük az időnket haszontalanságokkal. Vagy vár inkább? Várjunk akkor, de csendben és fészkelődés nélkül, ha kérnem szabad.

Így szólván, azzal az arckifejezéssel, amelyet olvasóink ismernek már, Balsamo kioltotta a szemében fellobbanó lángot, és újból elmélkedésbe merült.

Philippe tompán felhördült, mint a vadállat, ha harapni készül; azután hirtelen fordított egyet magatartásán és gondolatain.

„Ezt az embert - gondolta -, fölényességgel kell meggyőzni vagy megnyerni. Pillanatnyilag sem meggyőzésére, sem megnyerésére nincsen remény; várjunk hát türelemmel."

De minthogy Balsamo közelében nemigen bírta volna türelemmel, kiszállt a kocsiból, s föl-alá járkált a zöldellő fasorban, ahová a hintó beállt.

Tíz perc múlva Philippe úgy érezte, hogy képtelen tovább várakozni.

Úgy határozott, hogy inkább kinyittatja a kaput a jelzett idő előtt, még ha magára tereli is a gyanút.

- Különben is - mormolta, nem tudván elszakadni egy gondolattól, mely már többször megfordult a fejében -, különben is, mire gyanakodhatna a kapuőr, ha azt mondom neki, hogy húgom egészségi állapota miatt nyugtalankodván Párizsba mentem orvosért, hogy hajnalra már itt legyek vele?

Megtetszett neki ez a gondolat, amely, minthogy nagyon szerette volna megvalósítani, már nem is látszott olyan veszélyesnek. Odasietett a kocsihoz.

- Igaza volt, uram - mondta -, fölösleges tovább várakoznunk. Jöjjön, jöjjön!

Meg kellett ismételnie a hívását; Balsamo csak a második mondásra hámozta ki magát a köpenyéből, amelybe be volt burkolva, begombolta csiszolt acélgombos zekéjét, majd kiszállt a kocsiból.

Philippe azt a gyalogösvényt választotta, amelyik egyenest a park rácsos kapujához vezetett, átlósan átvágva a kerülőket.

- Siessünk! - szólt oda Balsamónak.

Úgy meggyorsította lépteit, hogy Balsamo alig bírta követni.

A kapu kinyílt, Philippe előadta mondókáját az őrnek, a két férfi belépett.

Amikor a kapu becsukódott a hátuk mögött, Philippe még egyszer megállt.

- Uram - mondta -, még egy szóra... Itt vagyunk a célnál; én nem tudom, milyen kérdést fog feltenni a húgomnak; de kímélje meg legalább annak a szörnyű jelenetnek a részleteitől, amely álmában zajlott le. Kímélje a lélek tisztaságát, ha már a test szeplőtlensége úgyis odavan.

- Uram - felelte rá Balsamo -, jól figyeljen ide: én ebben a parkban sosem jártam beljebb annál a szálerdőnél, melyet amott lát, szemközt azzal az épülettel, amelyben a húga lakik. Következésképpen sosem jártam Taverney kisasszony szobájában, mint már volt szerencsém kijelenteni. Ami pedig azt a jelenetet illeti, melynek hatásától a kisasszony lelkét félti, a hatást egyedül ön fogja tapasztalni, méghozzá egy alvó személyen, tekintve, hogy most rögtön, ezen nyomban delejes álmot bocsátok a húgára.

Balsamo megállt, keresztbe fonta karját, az Andrée lakta épület felé fordult, mozdulatlanságba meredt, szemöldökét összevonta, arcára ráfeszült a mindenható akarat.

- Tessék - mondta, lebocsátva megint a karját -, Andrée kisasszony most már biztosan alszik.

Philippe arca kétkedést fejezett ki.

- Mi az, nem hisz nekem? - kérdezte Balsamo. - Na várjon csak! Hogy bebizonyítsam, miért nem kellett fölmennem a szobájába, mindjárt megparancsolom neki, hogy jöjjön ide hozzánk, alva, a lépcső aljába, ugyanarra a helyre, ahol a legutóbbi találkozásunk alkalmából beszéltem vele.

- Nem bánom - mondta Philippe -; ha ezt látom, hiszek önnek.

- Menjünk be ebbe a fasorba, és várjunk a lugas mögött.

Philippe és Balsamo elfoglalta a megjelölt helyet. Balsamo kinyújtotta a kezét Andrée lakása felé.

De alighogy megállt ebben a testtartásban, halk nesz hallatszott a szomszédos lugasból.

- Egy ember! - mondta Balsamo. - Vigyázzunk!

- Hol? - kérdezte Philippe a szemét meresztve, hogy lássa, kit mutat a gróf.

- Ott, balra, a cserjésben - mondta az.

- Aha, megvan - mondta Philippe -, Gilbert az, egyik volt cselédünk.

- Nem kell tartania ettől a fiatalembertől?

- Nem, nem hiszem; de mindegy, akkor is várjon még, uram; ha Gilbert felkelt, ugyanúgy mások is fent lehetnek.

Közben Gilbert rémülten menekült onnét; meglátva együtt Philippe-et és Balsamót, ösztönösen megérezte, hogy elveszett.

- Nos, uram, mit határozott? - kérdezte Balsamo.

- Uram - mondta Philippe, akaratlanul is megremegve attól a delejes hatástól, amelyet ez az ember árasztott maga körül -, uram, ha önnek valóban akkora hatalma van, hogy ide tudja kormányozni hozzánk de Taverney kisasszonyt, nyilvánítsa meg bármi más módon a hatalmát, de ne úgy, hogy idehozza húgomat erre a nyilvános helyre, ahol akárki hallhatja az ön kérdéseit és az ő válaszát.

- Még idejében szólt - mondta Balsamo, megragadva a fiatalember karját, s rámutatva a vendégház folyosójának ablakában Andrée fehér és merev alakjára, amint kilépett a szobájából, s Balsamo parancsának engedelmeskedve indult lefelé a lépcsőn.

- Állítsa meg! Állítsa meg! - mondta Philippe ijedt örömmel, de egyszersmind elképedve is.

- Jól van - mondta Balsamo.

A gróf de Taverney kisasszony felé nyújtotta a karját, mire az nyomban megállt.

Azután, mint a kővendégségbe induló szobor, egy pillanatnyi tétovázás után megfordult és visszatért a szobájába.

Philippe utánairamodott, Balsamo követte az ifjút.

Philippe Andrée-val majdnem egyidőben ért fel a szobába; megölelte a lányt és leültette.

Philippe után pár perccel odaért Balsamo is, és becsukta maga mögött az ajtót.

De ha mégoly gyorsan követték is egymást az egyes mozzanatok, egy harmadik személynek mégis sikerült becsusszannia a két férfi között, s beszöknie Nicole kamrájába, ahol elrejtőzött, megérezve, hogy ettől a beszélgetéstől függ az élete.

Ez a harmadik személy Gilbert volt.

CXLVIII
Leleplezés

Balsamo becsukta maga mögött az ajtót, s éppen akkor tűnt fel a küszöbön, amikor Philippe kíváncsisággal vegyes ijedelemmel vizsgálgatta a húgát.

- Készen van, lovag?

- Igen, uram, igen - dadogta Philippe remegve.

- Tehát megkezdhetjük húga kikérdezését?

- Tessék, uram - mondta Philippe, s egy mély sóhajjal próbált könnyíteni a mellét nyomasztó súlyon.

- Először is nézze meg a húgát - mondta Balsamo.

- Látom, uram.

- Elhiszi, hogy alszik, ugye?

- El.

- S hogy következésképpen nincs tudomása arról, ami itt történik?

Philippe nem válaszolt, beérte egy tanácstalan mozdulattal.

Balsamo ekkor odament a kandallóhoz, meggyújtott egy gyertyát, s Andrée szeme elé tartotta, de a szem rezzenéstelenül nézett a lángba.

- Igen, igen, alszik, látható - mondta Philippe -; de milyen furcsa álom ez, egek Ura!

- Nos, akkor most megkezdem a kikérdezést - folytatta Balsamo -; vagy inkább kérdezze ki saját maga, lovag, hiszen úgyis attól félt, hogy tapintatlan kérdéseket teszek majd fel a húgának.

- De hiszen megszólítottam, meg is érintettem az imént; úgy látszott, nem hallja, úgy látszott, nem érzi.

- Mert nem volt meg a kapcsolat; de én mindjárt összekapcsolom vele.

És Balsamo megfogta Philippe kezét, és Andrée-éba tette.

A lány abban a pillanatban elmosolyodott, és ezt suttogta:

- Ó, te vagy az, bátyám?

- Látja - mondta Balsamo -, most felismeri.

- Igen; különös.

- Kérdezze, válaszolni fog.

- De ha nem emlékezett ébren, hogyan fog emlékezni álmában?

- Ez a tudomány titkai közé tartozik.

És Balsamo egy sóhajjal letelepedett a sarokban álló karosszékbe.

Philippe mozdulatlanul ült, kéz a kézben Andrée-val. Hogyan fogjon neki a vallatásnak, amelynek eredményeként nyilvánvalóvá válik gyalázata, és lelepleződik egy gonosztevő, akit bosszúja talán utol sem ér majd?

Andrée arcán olyan nyugalom honolt, hogy az már az ihletettséggel volt rokon, s vonásai valami nagy-nagy békességet sugároztak.

Philippe, Balsamo parancsoló tekintetének engedelmeskedve, remegve készült fel a vallatásra.

Amint a bajára irányította gondolatait, amint az arca elsötétült, úgy borult el Andrée arca is, és végül a lány kezdett beszélni:

- Igen, igazad van, bátyám, nagy szégyen ez a családra.

Andrée így foglalta szavakba azt a gondolatot, amelyet kiolvasott fivére lelkéből.

Philippe nem számított erre a kezdésre; megborzongott.

- Miféle szégyen? - kérdezte, nem is igen tudva, hogy mit mond.

- Ó, tudod te azt, bátyám!

- Kényszerítse, hogy beszéljen, uram, beszélni fog.

- Hogyan kényszeríthetem?

- Akarnia kell, hogy beszéljen, ennyi az egész.

Philippe ránézett a húgára, megfogalmazva magában, amit tudni akart.

Andrée elpirult.

- Ó, Philippe - mondta -, igazán nem szép tőled, ha azt hiszed, hogy Andrée becsapott.

- Hát nem vagy szerelmes senkibe? - kérdezte Philippe.

- Nem, senkibe.

- Tehát nem bűntársat, hanem gonosztevőt kell büntetnem?

- Nem értem, mint mond, bátyám.

Philippe a grófra nézett, mintegy tanácsát kérve.

- Biztassa! - mondta Balsamo.

- Biztassam?

- Igen, kérdezze nyíltan!

- Tekintet nélkül ennek a gyermeklánynak a szemérmességére?

- Ó, legyen nyugodt, ha felébred, nem fog emlékezni semmire.

- De vajon tud majd válaszolni a kérdéseimre?

- Tisztán lát? - kérdezte Andrée-tól Balsamo.

Andrée megrezzent a hangja csengésére; fénytelen szemét Balsamo felé fordította.

- Nem olyan jól, mintha ön kérdezne - válaszolta -; de azért látok.

- Nahát akkor, ha látsz, meséld el, húgom, részletesen ájulásod éjszakájának történetét - mondta Philippe.

- Nem május harmincegyedikének éjjelével kezdi inkább, uram? Gyanúja, úgy tudom, onnét ered. Most van itt az ideje, hogy egyszerre tisztázzon mindent.

- Nem, uram - felelte Philippe -, fölösleges; én most már hiszek önnek. Akinek olyan hatalma van, mint önnek, az nem használhatja közönséges célra.

- Húgom - mondta újra Philippe -, meséljen el mindent, ami ájulásának éjszakáján történt.

- Nem emlékszem - mondta Andrée.

- Hallja ezt, gróf úr?

- Emlékeznie kell, beszélnie kell; parancsoljon rá!

- De hiszen aludt, nemde?

- A lélek ébren volt.

Ekkor Balsamo felállt, kezét Andrée felé nyújtotta, s akaraterejét megfeszítve, összevont szemöldökkel mondta:

- Emlékezzék, én akarom!

- Emlékszem - mondta Andrée.

- Ó! - sóhajtott fel Philippe, a homlokát törölgetve.

- Mit akar tudni?

- Mindent!

- Mivel kezdjük?

- Azzal, hogy maga aludni tért.

- Látja önmagát? - kérdezte Balsamo.

- Igen, látom magamat; kezemben a pohár az itallal, amit Nicole készített oda... Jaj, Istenem!

- Mi az? Mi történt?

- Jaj, a nyomorult!

- Beszélj, húgom, beszélj!

- Bájital van a pohárban; ha megiszom, végem.

- Bájital! - szörnyedt el Philippe. - De hát miért?

- Várjál! Várjál!

- Mondd az italt előbb.

- Már az ajkamhoz emeltem; ámde... abban a pillanatban...

- Nos?

- Hívott a gróf.

- Melyik gróf?

- Ő - mondta Andrée, rámutatva Balsamóra.

- És akkor?

- Akkor letettem a poharat, és elaludtam.

- Aztán? Aztán? - sürgette Philippe.

- Fölkeltem és odamentem hozzá.

- Hol volt a gróf?

- A hársfák alatt, az ablakommal szemben.

- A gróf soha nem járt a szobájában, húgom?

- Soha.

Balsamo Philippe-re pillantott, és a pillantása világosan ezt mondta: „Most láthatja, uram, hogy becsaptam-e vagy sem."

- Tehát, mint mondja, odament a grófhoz?

- Igen, én mindig szót fogadok neki, ha hív.

- Mit akart magától a gróf?

Andrée tétovázott.

- Mondja meg, mondja meg - kiáltott rá Balsamo -, nem figyelek oda!

Lerogyott a karosszékbe, s a tenyerébe hajtotta a fejét, mintha nem akarná, hogy Andrée hangja elhatoljon hozzá.

- Mondja, mit akart magától a gróf? - kérdezte ismét Philippe.

- Hírt akart hallani egy...

Megint megakadt; úgy látszott, nem akarja összetörni a gróf szívét.

- Folytassa, húgom, folytassa - biztatta Philippe.

- ...egy bizonyos személyről, aki megszökött a házából, és... (Andrée lehalkította a hangját)... és aki azóta meghalt.

Akármilyen halkan ejtette is ki Andrée e szavakat, Balsamo meghallotta vagy megsejtette őket, mert keservesen felnyögött.

Philippe megállt; egy pillanatnyi csend támadt.

- Folytassa, folytassa - mondta Balsamo -, a fivére tudni akar mindent, kisasszony; a fivérének mindent meg kell tudnia. És mit csinált az az ember, miután megkapta a kívánt felvilágosításokat?

- Elfutott - mondta Andrée.

- És magát otthagyta a kertben? - kérdezte Philippe.

- Igen.

- És maga mit csinált akkor?

- Ahogy ment el tőlem, úgy ment ki belőlem az erő is, mely addig fenntartott, végül elestem.

- Elájult?

- Nem, csak elaludtam, de ólomsúllyal húzott le az álom.

- Vissza tud emlékezni rá, hogy mi történt magával, míg aludt?

- Megpróbálom.

- Nos, mi történt? Mondja el!

- Az egyik bokorból kibújt egy ember, a karjába vett és elhozott...

- Hová?

- Ide, a szobámba.

- Ah!... és azt az embert... látja is?

- Megálljon csak... igen... igen... Ó - folytatta Andrée viszolyogva és borzongva -, ó! Már megint az a kis Gilbert!

- Gilbert?

- Az.

- Mit csinált?

- Letett a pamlagra.

- Aztán?

- Várakozik...

- Lásson, lásson - mondta Balsamo -, azt akarom, hogy lásson!

- Hallgatózik... átmegy a szomszéd szobába... visszahőköl, mintha megijedt volna... bemegy Nicole kamrájába... Istenem! Istenem!

- Mi az?

- Most egy férfi jön be; és én nem tudok felkelni, védekezni, kiáltani, én csak alszom!

- Ki ez a férfi?

- Bátyám, bátyám!

Andrée arca fájdalmasan eltorzult.

- Mondja meg, ki az a férfi - parancsolt rá Balsamo -, akarom!

- A király - suttogta Andrée -, a király az.

Philippe megborzongott.

- Ó! - sóhajtotta Balsamo. - Sejtettem.

- Odalép hozzám - folytatta Andrée -, szólongat, a karjába vesz, megcsókol. Jaj, bátyám, bátyám!

Philippe szeméből súlyos könnyek peregtek, keze görcsösen szorongatta a Balsamótól kapott kard markolatát.

- Beszéljen, beszéljen! - folytatta a gróf mind keményebb hangon.

- Ó, micsoda szerencse! Megzavarodik... megáll... néz rám... megijed... elfut... Andrée megmenekült!

Philippe zihálva szívta magába húga minden egyes szavát.

- Megmenekült! Andrée megmenekült! - mondta utána gépiesen.

- Várj még, bátyám, várjál!

A lányka úgy kapott Philippe karjához, mintha támaszt keresne.

- Aztán? Aztán? - unszolta Philippe.

- Elfelejtettem.

- Mit?

- Ott, ott, Nicole kamrájában, késsel...

- Késsel?

- Látom, sápadt, mint a halál.

- Kicsoda?

- Gilbert.

Philippe visszafojtotta a lélegzetét.

- A király után megy - folytatta Andrée -; bezárja mögötte az ajtót; eltapossa a gyertyát, mely a szőnyeget égette; jön felém. Ó!

A lány felegyenesedett bátyja karja közt. Testének minden izma úgy megfeszült, mintha el akarna pattanni.

- Ó, a nyomorult! - mondta végül.

Aztán elernyedt a teste.

- Istenem! - ijedt meg Philippe, de nem merte félbeszakítani.

- Ő az! Ő az! - suttogta a lány.

Aztán felágaskodott, bátyja füléhez hajolt, és szikrázó szemmel, remegő hangon kérdezte:

- Ugye megölöd, Philippe?

- Meg én! - kiáltotta Philippe felpattanva.

Beleütközött a háta mögött álló asztalkába, mely rakva volt vázákkal, és feldöntötte.

A vázák összetörtek.

A zuhanás zajába tompább zaj is vegyült, közfalak rendültek meg, de mindezt elnyomta Andrée sikoltása.

- Mi az? - kérdezte Balsamo. - Ajtó nyílt.

- Kihallgattak bennünket? - kérdezte Philippe, kirántva a kardját.

- Ő volt az - mondta Andrée -, megint ő volt.

- De ki az az ő?

- Gilbert, Gilbert, mindig csak ő. Megölöd ugye, Philippe, megölöd?

- Igen, igen, igen! - kiáltotta a fiatalember.

Kifutott az előszobába, kivont karddal, Andrée meg visszazuhant a pamlagra.

Balsamo a fiatalember után szaladt, és karon ragadta.

- Lassan a testtel, uram! - szólt rá. - Ami titok volt, könnyen nyilvánossá válhat; fényes nappal van, és a királyi házakban messze hangzik minden.

- Ó, Gilbert! Gilbert! - mormolta Philippe. - Itt rejtőzött, kihallgatott bennünket; megölhettem volna. Ezt még megkeserüli a nyomorult!

- Jó, jó, csak csendesen; a fiút még kézre kerítheti; most a húgával törődjék, uram! Nézze, máris kezd kimerülni ettől a sok izgalomtól.

- Ó, igen, igen, átérzem én a szenvedését, hiszen magam is szenvedek; olyan iszonyatos ez a csapás, és helyrehozhatatlan! Jaj, uram, jaj, uram, én belehalok ebbe!

- Ellenkezőleg, lovag úr: élni fog érte, mivel neki szüksége van önre, hiszen nincs senkije; szeresse, vigasztalja, őrizze! Most pedig - folytatta pár percnyi hallgatás után -, nincs már szüksége rám, ugye?

- Nincs, uram; bocsássa meg gyanakvásomat, bocsássa meg nyerseségemet; de hát végtére is, ön az oka ennek a sok bajnak.

- Nem is mentegetem magam, lovag úr; de elfelejti, hogy mit mondott a húga?

- Mit mondott? Már azt se tudom, hol áll a fejem.

- Ha én nem lépek közbe, megitta volna a bájitalt, és akkor jött volna a király. Akkor kisebbnek tartaná a bajt?

- Nem, uram, baj ez így is, úgy is; látom én jól, hogy erre ítéltettünk... Ébressze fel a húgomat, uram.

- De akkor meglát, és esetleg kitalálja, hogy mi történt itt; jobb ha messziről ébresztem fel, úgy, ahogy elaltattam.

- Köszönöm! Köszönöm!

- Hát akkor búcsúzom is, uram, Isten áldja!

- Egy szóra még, gróf. Ön, ugye, becsületes ember?

- Ó, bizonyára a titokra gondol?

- Gróf...

- Kár is a szóért, uram; először is, mivel becsületes ember vagyok; másodszor, mivel elhatároztam, hogy ezentúl nincs közöm senkihez, el akarom felejteni az embereket titkaikkal együtt; de ön számíthat rám, uram, ha ugyan még hasznomat veheti valaha. De nem, mégsem, nem vagyok én már jó semmire, nem érek én már semmit. Isten áldja, uram, Isten áldja!

Balsamo meghajtotta magát Philippe előtt, még egyszer megnézte Andrée-t, akinek a feje hátracsuklott, s jól látszott rajta a fájdalom és a kimerültség.

- Ó, tudomány - mormogta -, mennyi áldozat egy semmit érő eredményért!

Azzal eltűnt.

Ahogy távolodott, úgy tért magához Andrée; olyan nehezen emelte föl a fejét, mintha ólomsúly húzná lefelé; tágra nyílt szemmel nézett a fivérére, és suttogva kérdezte tőle:

- Ó, Philippe, mi történt itt?

Philippe elfojtotta felcsukló zokogását, s hősies mosollyal felelte:

- Semmi, húgocskám.

- Semmi?

- Semmi.

- Pedig nekem úgy rémlik, hogy megháborodtam és álmodtam valamit!

- Álmodtál? És mit álmodtál drága jó Andrée-m?

- Ó, Louis doktor, Louis doktor, bátyám!

- Andrée! - tört ki Philippe, megszorítva a húga kezét. - Andrée, te olyan tiszta vagy, mint a fényes nap; de minden ellened szól, minden vesztedre tör; irtózatos titok nehezedik kettőnkre.

Most megyek, megkeresem Louis doktort, mondja meg a trónörökösnének, hogy kegyetlen honvágy gyötör, s csak Taverneyben jöhetsz helyre, utána pedig elmegyünk innét, vagy Taverneybe vagy a világnak valamely más részébe; s majd ott élünk együtt mi ketten, egymást szeretve, egymást vigasztalva...

- De hiszen, ha én ártatlan vagyok, mint mondod, bátyám?

- Drága Andrée-m, majd mindent megmagyarázok; de addig is készülődj az útra.

- És atyánk?

- Atyánkat - mondta Philippe komor arccal - majd én előkészítem; az az én dolgom.

- Hát ő is velünk jön?

- Mármint atyánk? Nem, az lehetetlen, lehetetlen; csak mi megyünk ketten, Andrée, csak mi ketten, amint mondtam.

- Jaj, hogy megijesztesz, barátom! Hogy megrémítsz, bátyám! Hogy szenvedek, Philippe!

- Isten mindnyájunkra vigyáz, Andrée - mondta a fiatalember -; ezért csak fel a fejjel. Most szaladok a doktorért; téged, Andrée, a bánat emészt, abba betegedtél bele, hogy otthagytuk Taverneyt, s a bánatodat eltitkoltad a trónörökösné elől. Most légy erős, húgocskám! Kettőnk becsülete forog kockán!

Philippe sietve megcsókolta a húgát, mert már elcsuklott a hangja.

Aztán fölvette a földről a kardját, amelyet elejtett az előbb, reszkető kézzel visszadugta hüvelyébe, és lefutott a lépcsőn.

Negyedóra múlva bekopogtatott Louis doktorhoz, aki Versailles-ban lakott, míg az udvar Trianonban tartózkodott.

CXLIX

Louis doktor kis kertje

Louis doktor, akinek a kapuja előtt elváltunk Philippe-től, egy kis kertben sétálgatott, amelyet négy magas fal övezett; ez a kertecske az Orsolya-szüzek öreg kolostorának tartozéka volt, magát a kolostort azonban a királyi dragonyosok takarmányraktárává alakították át.

Séta közben Louis doktor egy új művének levonatát olvasta; olykor-olykor lehajolt, hogy az útról, amelyen sétált, vagy a jobbra és balra húzódó virágágyakból kigyomlálja a gazt, amely sértette rendszeretetét és szimmetriaérzékét.

A doktor házát egyetlen szolgáló tartotta rendben, mogorva teremtés volt, mint minden cseléd, akinek a gazdája nagyon elfoglalt ember és nem szereti, ha zavarják.

Philippe bezörgetett, s a bronzkopogtató hangjára a szolgáló odament a kapuhoz, és résnyire nyitotta.

A fiatalember azonban nem sokat alkudozott a cseléddel, hanem benyomta a kaput, és belépett. Hogy így sikerült teret nyernie, meglátta a kertet és a kertben a doktort.

Ügyet sem vetve az éber házőrző fenyegetéseire és hangoskodására, egyenest a kertbe sietett.

A léptek zajára az orvos felpillantott.

- Ó! Ó! - mondta. - Hát ön az?

- Bocsássa meg, doktor, hogy így betörtem a házába, és megzavartam magányát; de eljött a pillanat, amelyet megjósolt; szükségem van önre, s eljöttem, hogy a segítségét kérjem.

- Megígértem, uram, hogy segíteni fogok, s állom is a szavam.

Philippe meghajolt; izgatottabb volt, mintsem, hogy ő kezdje meg a beszélgetést.

Louis doktor megértette tétovázását.

- Hogy van a betegünk? - kérdezte, nyugtalankodva Philippe sápadtsága miatt, s attól tartva, hogy a dráma tragikus véggel fenyeget.

- Nagyon jól, hál'Isten, doktor úr; és a húgom olyan jóravaló és olyan tisztességes leány, hogy igazán nem volna igazságos Istentől, ha szenvedést és bajt küldene reá.

A doktor úgy nézett Philippe-re, mintha ki akarná vallatni: szavait úgy értelmezte, mint előző napi kétségeinek egyenes folytatását.

- Eszerint valamilyen megtévesztés vagy cselvetés áldozata lett? - kérdezte.

- Igen, doktor, hallatlan megtévesztés, aljas cselvetés áldozata.

Az orvos összecsapta kezét, s az égre emelte szemét.

- Sajnos, e tekintetben szörnyű időket élünk - mondta -, s azt hiszem, végső ideje, hogy eljöjjenek a népek orvosai is, ahogy az egyedek orvosai már régen eljöttek.

- Igen - helyeselt Philippe -, igen, bár jönnének már; senki nem fogadhatja őket jobb szívvel, mint én; de addig is...

És Philippe vészjósló és fenyegető mozdulatot tett.

- Ó, úgy látom, ön is azt vallja, hogy a bűnt csak erőszakkal és gyilkossággal lehet jóvátenni.

- Igen, doktor - válaszolta nyugodtan Philippe -, valóban ezt vallom.

- Párbaj - sóhajtotta a doktor -; párbaj, amely nem szerzi vissza húga becsületét, még akkor sem, ha ön megöli a bűnöst, viszont kétségbeesésbe kergeti a húgát, ha önt ölik meg. Ej, uram, én azt hittem, hogy ön józan ítéletű, megértő szívű férfiú; s úgy emlékszem, mintha mondta volna is, hogy szeretné, ha ez az egész ügy titokban maradna, nemde?

Philippe a doktor karjára tette a kezét.

- Uram - mondta neki -, ön furcsamód félreismer engem; az én okoskodásom eléggé szilárd: mély meggyőződés és tiszta lelkiismeret az alapja; nem azt akarom én, hogy nekem szolgáltassanak igazságot, hanem, hogy én tegyek törvényt; nem akarom én elhagyatottságnak és halálnak kitenni a húgomat azzal, hogy megöletem magam, hanem bosszút akarok állni érte, azzal, hogy én ölöm meg azt a gazembert.

- Megöli, ön, nemesember létére? Gyilkosságra vetemedik?

- Uram, ha megláttam volna tíz perccel a gaztett elkövetése előtt tolvaj módjára besurranni abba a lakásba, ahol alantas helyzeténél fogva semmi keresnivalója nem volt, és akkor öltem volna meg, mindenki azt mondaná, hogy jól tettem; miért kímélném most? Sérthetetlenné tette a bűn?

- Eszerint, ezt a véres tervet elhatározta a fejében, eldöntötte a szívében?

- Elhatároztam, eldöntöttem! Egyszer úgyis megtalálom, akárhová bújjék is, és akkor, megmondom önnek, uram, megölöm, mint egy kutyát, szánalom és lelkifurdalás nélkül!

- Akkor pedig - mondta Louis doktor -, ön is ugyanolyan bűnt követ el, mint az a másik, vagy talán még szörnyűbbet; mert hát végül is sosem lehet tudni, hogy egy elejtett női szó vagy egy kacérnak sikerült mozdulat mikor tüzeli fel a férfi vágyát és kívánkozását. Gyilkolni! Hiszen más módon is lehet rendezni a dolgot, hiszen a házasság...

Philippe felkapta a fejét.

- Nem tudja, ön uram, hogy a Taverney Maison-Rouge család a keresztes hadjáratokig vezeti vissza eredetét, s hogy az én húgom nemessége egy infánsnőével vagy egy főhercegnőével vetekszik?

- Értem én; a tettes pedig nem nemes; paraszt, bugris, ahogy maguk, nemesurak mondják. Persze, persze - fűzte hozzá fanyar mosollyal -, így van ez, Isten az emberek egy részét közönségesebb agyagból gyúrta, hogy a nemesebb agyagból gyúrt más része megölhesse emezt; ó, hogyne, igaza van, öljön csak, uram, öldököljön!

Azzal a doktor hátat fordított Philippe-nek, és tovább gyomlálgatott a kertjében. Philippe keresztbe fonta a karját.

- Doktor, hallgasson meg - mondta -, itt nem csábítóról van szó, akinek egy kacér nő többkevesebb bátorítást adott; itt korántsem olyan emberről van szó, akit, mint ön mondta, végül is felizgattak; hanem egy nyomorultról, aki nálunk nevelkedett, kegyelemkenyéren élt, és mindezek után, egy éjjel, kihasználva a látszatálmot, az ájulást, majd azt mondom, a halált, álnokul, galádul bemocskolta a legszentebb, a legszűzibb nőt, akire napvilágnál rá sem merte emelni a szemét. A törvényszék biztosan halálra ítélné ezért a bűnöst; nahát, én ugyanolyan elfogulatlanul ítélkezem fölötte, mint a törvényszék, és meg fogom ölni. Ön pedig, doktor, akit eddig oly nemeslelkűnek és nagyvonalúnak hittem, meg akarja fizettetni velem a segítségét, vagy feltételt akar szabni nekem? Úgy akar segíteni, mint azok, akik mások kényszerítése árán vállalnak kötelezettséget és abban lelik örömüket? Ha ez így van, doktor, akkor ön nem

az a bölcs ember, akit én úgy csodáltam, akkor ön egészen hétköznapi ember, s noha oly kicsinylően nyilatkozott rólam az imént, én mégis többre tartom magam, mivel én minden hátsó szándék nélkül tártam fel titkomat.

- Azt mondja, hogy a bűnös elmenekült? - kérdezte a doktor eltűnődve.

- Igen, doktor; nyilván előre tudta, hogy sor kerül majd a kimagyarázkodásra; hallotta, hogy őt vádolják, és rögtön elmenekült.

- Jól van. És most mit kíván, uram? - kérdezte a doktor.

- Hogy segítsen elvinnem a húgomat Versailles-ból, s még sűrűbb és még hallgatagabb homályba temetnem ezt a szörnyű titkot, amely meggyaláz bennünket, ha kipattan.

- Csak még egyetlen kérdést engedjen meg.

Philippe fölfortyant.

- Hallgasson rám - mondta a doktor, csitító kézmozdulattal -, hallgasson rám. Az a keresztény bölcs, akit ön megtett gyóntatójának, kénytelen feltételt szabni önnek, de nem a segítség ellenében, hanem a lelkiismeret jogán. Az emberiesség kötelességünk, uram, nem pedig erény; azt mondja, hogy meg akar ölni valakit; nekem kötelességem meggátolni ebben, mint ahogy minden rendelkezésemre álló eszközzel, akár erőszakkal is meggátoltam volna a húga ellen elkövetett merényletet. Éppen ezért, uram, felszólítom, hogy esküdjék meg nekem.

- Azt már aztán nem! Soha!

- De igen - kiáltotta Louis doktor szenvedélyesen -, igenis, meg fog esküdni, maga vérengző ember; lássa meg mindenben Isten kezét, és sose tagadja le hatását, erejét. Azt mondja, hogy a bűnös a kezében volt?

- Igen, doktor; ha kinyitom az ajtót - ha sejtettem volna, hogy ott van -, szemtől szemben álltam volna vele.

- Nos, elmenekült, reszket; gyötrelme most kezdődik. Ó! Ön mosolyog, Isten tettét csacskaságnak érzi! A lelkifurdalás nem elég önnek! Várjon csak, várjon! Ön nem mozdul többé a húga mellől, és megígéri nekem, hogy nem indul a bűnös üldözésére. Ha találkozik vele, azaz, ha Isten juttatja kezébe, akkor, nos, én is férfi vagyok, akkor, tegyen vele, amit jónak lát!

- Nevetséges! Hiszen mindig menekülni fog előlem.

- Ki tudja? Édes Istenem! A gyilkos menekül, a gyilkos búvóhelyet keres, a gyilkos retteg a vérpadtól, és mégis mintha meg volna mágnesezve, a törvénytevő pallos valósággal magához vonzza a bűnöst, aki végzetszerűen odahajtja fejét a hóhér tőkéjére. Vagy talán máris szét akarja rombolni, amit olyan nagy fáradsággal kezdett építgetni? Ha megöli ezt az embert, annak az úri társaságnak szerez örömet vele, amelyben ön is él, azoknak a kíváncsi ingyenélőknek, akiknek hiába magyarázgatná húga ártatlanságát, csak a kíváncsiságukat szítaná fel, egyrészt a merénylet bevallásával, másrész a büntetés okozta botránnyal. Nem, nem, higgyen nekem, húzza meg magát, temesse el ezt a szörnyűséget!

- Ugyan, ki tudná meg, ha megöltem azt a gazembert, hogy a húgom miatt tettem?

- Valami okát csak kellene adni a gyilkosságnak.

- Nem bánom, doktor, beleegyezem: nem fogom üldözni a bűnöst; de Isten úgyis igazságos lesz, ó, igen. Isten csalétkül használja a büntetlenséget. Isten a kezemre adja még a bűnöst.

- Akkor pedig Isten ítélte el. Kezet rá, uram!

- Itt a kezem.

- Mit kell tenni de Taverney kisasszonyért? Hadd halljam!

- Kedves doktorom, valami kifogást kellene találni számára a trónörökösné előtt, hogy eltávolíthassuk egy időre: honvágy, levegőváltozás, diéta...

- Ez nem lesz nehéz.

- Ez az ön feladata lenne, és én teljesen önre hagyatkozom. Utána elviszem a húgomat Franciaország valamelyik zugába, például Taverneybe, ahol nem lesz szem előtt, s ahová nem ér el a sok szóbeszéd.

- Nem, nem, uram, az lehetetlen; szegény lánykának állandó gondoskodásra, szüntelen vigasztalásra lesz szüksége; és mindenekelőtt szüksége lesz a tudomány segítségére. - Hadd keressek neki én itt a közelben, egy általam jól ismert járásban menedéket, ahol százszor jobban elrejtőzhetik és százszor biztosabb helyen lesz, mint azon a vad vidéken, ahová ön vinné.

- Ó, doktor, igazán azt hiszi?

- Igen, azt hiszem, és okkal. A szóbeszéd a központtól mindig távolodik, akár a vízbe esett kő egyre táguló gyűrűi; maga a kő azonban helyt marad, s ha a hullámzás elült, szem nem leli az okát, mivel az a víz alatt rejtőzik.

- Akkor pedig, doktor, lásson neki.

- Még ma, uram.

- Szóljon a trónörökösnének.

- Még délelőtt.

- És azután?

- Huszonnégy órán belül megkapja a választ.

- Ó, köszönöm, doktor, számomra most ön a Jóisten!

- Nahát akkor, ifjú barátom, hogy mindenben megegyeztünk, teljesítse kötelességét, menjen vissza a húgához, vigasztalja, támogassa!

- Isten önnel, doktor, Isten önnel!

A doktor Philippe után nézett, míg az el nem tűnt a szeme elől, azután folytatta sétáját, tovább olvasgatta a levonatot, és gyomlálgatott a kertjében.

CL
Apa és fia

Amikor Philippe hazaért, húgát nagy izgalomban, feldúltan találta.

- Kedvesem - mondta neki Andrée -, míg odajárt, végiggondoltam, mi minden történt velem az utóbbi időben. Úgy érzem, örvény nyeli el maradék ítélőképességemet. Mondja csak, beszélt Louis doktorral?

- Tőle jövök, Andrée.

- Szörnyű váddal illetett az az ember: vajon igaz a vádja?

- A doktor nem tévedett, húgom.

Andrée elsápadt, s idegesen tördelte karcsú, fehér ujjait.

- A nevét - mondta -, a nevét akarom tudni annak a gazembernek, aki tönkretett!

- Húgom, azt sosem tudhatja meg.

- Ó, Philippe, maga nem mond igazat; Philippe, maga csak általatja a tulajdon lelkiismeretét... Meg kell tudnom a nevét, hogy ha gyenge nő létemre, egyedüli fegyveremhez, az imádsághoz folyamodom, a bűnös fejére gyűjthessem Isten minden haragját... Mondja meg annak az embernek a nevét, Philippe!

- Ne beszéljünk erről többet, húgom!

Andrée megfogta bátyja kezét, és a szemébe nézett.

- Szóval, csak ezt tudja mondani - kérdezte -, karddal az oldalán?

Philippe elsápadt erre a kitörésre, de elfojtva haragját, tüstént válaszolt:

- Nem mondhatom meg, Andrée, amit magam sem tudok. A bennünket sújtó végzet titoktartást parancsol; ez a titok, melynek kipattanásával odalenne családunk becsülete, Isten végtelen kegyelméből mindannyiunk számára titok marad.

- Csak egyvalakinek nem, Philippe... annak az embernek, aki a markába nevet, aki fittyet hány ránk! Jaj, Istenem! Az az ember talán pokolian mulat most rajtunk, sötét búvóhelyén.

Philippe ökölbe szorította a kezét, az égre emelte szemét, és nem szólt egy szót sem.

- Pedig én talán tudom, ki az - kiáltotta dühösen és felháborodva Andrée -, én tudom, ki az az ember... Hadd írjam le magának, Philippe, hogy milyen ember az; egyszer már elmondtam, milyen különös hatást tett rám; azt hiszem, én küldtem hozzá magát is...

- Az az ember ártatlan, én jártam nála, meggyőződtem róla... Ne is kutasson hát, Andrée, ne kutasson...

- Akkor menjünk följebb, Philippe, menjünk magasabbra ennél az embernél, jó? Menjünk el a birodalom leghatalmasabb embereinek legelső soraiba! Menjünk el a királyig!

Philippe átölelte szegény leányt, aki oly magasztos volt ártatlanságában és felháborodásában.

- Hagyd el - mondta neki Philippe -, akiket most ébren emlegetsz, azokat emlegetted alva is; s akiket az erény nevében most ily keményen vádolsz, azokat mind fölmentetted, amikor úgyszólván újra átélted a merényletet.

- Tehát néven neveztem a bűnöst? - kérdezte Andrée villámló szemmel.

- Nem - mondta Philippe -, nem. Ne faggass tovább; tégy úgy, mint én: fogadd el a sorsot, a baj orvosolhatatlan; s kétakkorának érzed, mivel a bűnös büntetlen maradt. De remélj, remélj! Isten mindenen uralkodik. Isten tartogat egy szomorú örömöt a sorsüldözte szerencsétleneknek, s ennek az örömnek bosszú a neve.

- Bosszú! - suttogta a lány, s maga is megrémült, hogy Philippe milyen kegyetlen hangsúlyt ad a szónak.

- Addig is, húgocskám, felejtsd el bánatodat s a szégyent, amelyet meggondolatlan kíváncsiskodásommal okoztam neked. Ha tudtam volna! Ó! Ha tudtam volna!

Szörnyű kétségbeesésében eltakarta arcát a kezével. Aztán hirtelen összeszedte magát.

- De miért is panaszkodnám? - mondta mosolyogva. - Húgom ártatlan, szeret engem; sem bizalmamat, sem barátságomat nem csalta meg soha. Húgom fiatal, akár jómagam, jószívű, akárcsak én; együtt fogunk élni, együtt fogunk megöregedni... Ketten erősebbek leszünk, mint az egész világ együttvéve!

A fiatalember vigasztaló szavait hallva, Andrée mindinkább elkomorult; homloka mind sápadtabban kókadt le, testtartása és tekintete azt a komor kétségbeesést fejezte ki, amelyet Philippe olyan hősiesen leküzdött már.

- Maga mindig csak kettőnkről beszél! - mondta, fivére kifejező arcára függesztve átható kék szemét.

- Hát kiről beszéljek még, Andrée? - kérdezte az ifjú, s állta a nézését.

- De hiszen... apánk is van... Ő mit szól majd a lányához?

- Mondtam magának tegnap - válaszolta ridegen Philippe -, hogy felejtsen el minden bánatot, minden félelmet, hogy - miként a hajnali ködöt a szél - űzzön el minden emléket és minden érzést, amely nem hozzám fűzi, nem rám emlékezteti... Bizony, kedves Andrée-m, magát senki más nem szereti ezen a világon, egyes-egyedül én; mint ahogy engem sem szeret más, csak maga. Szegény elhagyatott árvák vagyunk, miért vennénk magunkra a hála vagy az atyafiság igáját? Kaptunk mi valami jót az apánktól, éreztük mi valaha oltalmát? Ó, maga jól ismeri a gondolataimat - tette hozzá keserű mosollyal -, maga a szívembe lát... Ha szeretnivaló volna az, akiről beszél, akkor azt mondanám: „Szeresse!” De én hallgatok. Andrée, tartóztassa meg magát!

- De hát akkor, bátyám... azt kell hinnem...?

- Húgom, súlyos sorscsapások idején önkéntelenül is visszaemlékezünk gyermekkorunk alig értett intelmére: „Féljed Istent!” Ó, igen, Isten irgalmatlanul emlékezetünkbe idézte önmagát! „Tiszteld atyádat...” Ó, húgom, atyja iránti tiszteletének legbiztosabb tanújele az lesz, ha kitörli őt emlékezetéből.

- Igaz... - suttogta Andrée komor arckifejezéssel, visszazuhanva a karosszékbe.

- Kedvesem, ne fecséreljük az időt hiábavaló szavakkal; szedje össze a holmiját; Louis doktor hamarosan felkeresi a trónörökösnét, és értesíti elutazásáról. Hogy mit hoz fel majd okul, azt maga már tudja... levegőváltozás szükségessége, megmagyarázhatatlan rosszullétek... Azért mondom, csomagoljon össze az utazáshoz.

Andrée felállt.

- És a bútorok? - kérdezte.

- Azok itt maradnak; csak a fehérneműt, ruhát, ékszert.

Andrée szót fogadott.

Legelőször a szekrényekből rakodott be a ládákba, majd a ruhákat rakta össze a kamrából, ahol Gilbert rejtőzködött; végül néhány ékszertokot akart betenni a legnagyobb ládába.

- Ez mi? - kérdezte Philippe.

- Annak az ékszernek a tokja, amelyet őfelségétől kaptam ajándékba trianoni bemutatkozásom napján.

Philippe elhalványodott, meglátva a mesés értékű ékszert.

- Ezekből az ékszerekből tisztességesen megélünk akárhol - mondta Andrée. - Úgy hallottam, csak a gyöngyök megérnek százezret.

Philippe becsukta a tokot.

- Valóban nagyon értékesek - mondta.

Azután kivette a tokot Andrée kezéből.

- Húgom, vannak más ékszerei is, ugye?

- Ó, kedvesem, azok nem is foghatók ehhez: jó anyánk ruháját díszítették, igaz, tizenöt esztendeje... Az órát, a karpereceket és a fülönfüggőket briliáns ékíti. Itt a medalion is. Atyám el akarta adni, mondván, hogy már nem divatosak.

- Pedig nekünk csak ez maradt - mondta Philippe -, ez minden vagyonunk. Húgom, az aranyat be fogjuk olvasztatni, a medalionból eladjuk a drágakövet; kapunk érte húszezer frankot, az elég szép összeg ilyen földönfutóknak.

- De... - ez az ékszertok az enyém! - ellenkezett Andrée.

- Hozzá ne nyúljon többé ezekhez a gyöngyökhöz, Andrée; égetnék a bőrét. Mindegyik gyöngyszemnek átkos hatása van, húgom... foltot ejt a homlokon, amelyhez hozzáér...

Andrée összerázkódott.

- Az ékszertokot magamnál tartom, húgom, hogy visszaadjam jogos tulajdonosának. Mondtam magának, hogy ez nem a mi tulajdonunk; nem a miénk, és nem is tartunk rá igényt, ugye?

- Ahogy akarja, bátyám - felelte Andrée, remegve szégyenében.

- Drága húgom, öltözzék fel, hogy még egy utolsó látogatást tegyen a trónörökösnénél; legyen nagyon higgadt, nagyon tisztelettudó, nagyon szomorú, hogy meg kell válnia ettől a nemes lelkű pártfogójától.

- Ó, igen, nagyon szomorú - suttogta Andrée a könnyeivel küszködve -; nagy fájdalom ez a bajomban.

- Én most Párizsba megyek, húgom, és estefelé visszajövök; ahogy megjöttem, máris viszem magát; addig rendezze itt a tartozását.

- Nincs tartozásom; csak Nicole volt velem, de ő megszökött... Igaz is, elfelejtem a kis Gilbert-t.

Philippe megrezzent; szeme lángot vetett.

- Maga tartozik Gilbert-nek? - hördült fel.

- Persze - mondta magától értetődőn Andrée -, tavaszelő óta ő látott el virággal. És mint ahogy maga is mondta, néha igazságtalanul és nyersen bántam ezzel a fiúval, pedig tulajdonképpen udvarias volt hozzám... Majd kárpótolom másként.

- Ne keresse Gilbert-t! - dörmögte Philippe.

- Miért ne? Biztosan kint van a kertben; különben majd érte küldetek.

- Ne! Ne! Csak vesztegetné a drága idejét... Én úgyis találkozom vele, amikor átvágok a fasorokon... majd én beszélek vele... majd én kifizetem...

- Nem bánom, ha így áll a dolog.

- Jól van; Isten áldja; este jövök.

Philippe kezet csókolt a húgának, az meg a karjába vetette magát. Az ifjú még a szívdobogását is visszafojtotta ebben a puha ölelésben, aztán késlekedés nélkül Párizsba hajtatott; a hintó egyenest a Búbosbanka utcai kis palota kapujához vitte.

Philippe biztosan tudta, hogy ott találja apját. Az öregember, amióta olyan különös módon szakított Richelieu-vel, nem lelte a helyét Versailles-ban, s mint az örökké izgő-mozgó emberek, ő is a költözködések izgalmával igyekezett elűzni nyomott hangulatát.

Amikor Philippe becsöngetett a kocsibejáró kisajtaján, a báró a palota kis kertjét s a hozzá csatlakozó udvart rótta, szörnyű szitkozódások közepette.

A csengő hangjára összerezzent, s maga ment kaput nyitni.

Minthogy senkire sem számított, e váratlan látogatás felcsillantotta előtte a reményt; bukása óta minden szalmaszálba belekapaszkodott a szerencsétlen.

Philippe-et ezért alig észrevehető bosszúsággal és kíváncsisággal fogadta.

De mihelyt meglátta vendége arcát, a komor sápadtság, a kemény vonások, az összepréselt ajkak beléfagyasztották a kérdéseket, mielőtt szóra nyitotta volna száját.

- Magát mi szél fútta erre? - mindössze ennyit kérdezett.

- Majd elmondom, uram, engedelmével - válaszolta Philippe.

- No, csak nem komoly?

- De, eléggé, uram.

- Ez a fiú mindig olyan szertartásos, hogy rosszul lesz tőle az ember... Rossz hírt hoz, vagy jó hírt, mondja?

- Rosszat - közölte komoran Philippe.

A báró megtántorodott.

- Csak magunk vagyunk? - kérdezte Philippe.

- Persze.

- Ne menjünk be a házba, uram?

- Miért ne maradnánk itt kinn, a fák alatt...?

- Mert vannak dolgok, amikről fényes napvilágnál nem beszél az ember.

A báró ránézett a fiára, engedelmeskedett néma kézmozdulatának, és színlelt közönnyel, sőt, mosolyogva ment utána az alsó szobába, amelynek az ajtaját Philippe már kinyitotta.

Miután az ajtókat gondosan bezárták, Philippe csak atyja jelzésére várt, hogy belefogjon a mondókájába, és amikor a báró kényelmesen letelepedett a szalon legjobb karosszékébe, nekikezdett:

- Uram - mondta -, húgom és én hamarosan búcsút mondunk önnek.

- Hogyhogy? - kérdezte a báró megdöbbenve. - Maguk... maguk el akarnak menni! És a szolgálat?

- Számomra megszűnt a szolgálat: tudja, hogy a királytól kapott ígéretek nem teljesültek... szerencsére.

- Ez a *szerencsére* nem fér a fejembe.

- Uram...

- Magyarázza még: miért örül annyira, hogy nem lett a parancsnoka egy szép ezrednek? Messzire megy a filozófiájával.

- Csak addig, hogy ne tartsam többre a vagyont a becsületnél. De nagyon kérem, uram, hagyjuk ezeket a megjegyzéseket...

- Már miért hagynánk, a teremtésit neki!

- Nagyon kérem... - ismételte meg Philippe olyan elszántsággal, hogy az csak ezt jelenthette: „Mert én nem akarom!”

A báró a szemöldökét morcolta.

- És a húga? Ő is megfeledkezik a kötelességéről? És a szolgálata őfensége mellett?...

- Ezeket a kötelességeit másféléknek kell alárendelnie, uram.

- Ugyan miféléknek, ha szabad kérdeznem?

- A legparancsolóbb természetűeknek.

A báró felállt.

- Nincs ostobább fajzat, mint amelyik folyton rejtvényekben beszél - dörmögte.

- Úgy gondolja, hogy mindeddig rejtvényekben beszéltem?

- Pontosan - felelte a báró olyan fölényesen, hogy Philippe elképedt.

- Akkor megmagyarázom: a húgomnak azért kell elmennie, mert ő is menekül, a gyalázat elől.

A báró felnevetett.

- Ezek aztán a mintagyerekek, a fene beléjük! - tajtékzott. - A fiam feladja az ezredesség reményét, mert fél a gyalázattól; a lányom elhagyja a már-már biztos királyi szolgálatot, mert fél a gyalázattól. Igazán mondom, úgy érzem, mintha visszatért volna Brutus és Lucretia kora! Az én időmben - csúnya idők voltak, kétségtelen, s nem ér fel a filozófia szépséges korával -, az én időmben egy férfi, ha csak megsejtette is a gyalázatot, és mint magának, kard fityegett az oldalán, és mint maga, két vívómestertől és három segédjétől tanulta a kardforgatást, a kardja hegyére szúrta az első gyalázkodót.

Philippe vállat vont.

- Persze, mindez elég rosszul hangzik egy nyámnyila emberbarát fülének, aki irtózik, ha vért lát. De hát végtére is a tisztek nem nyámnyila emberbarátok.

- Uram, én ugyanolyan jól tudom, mint ön, hogy mit követel a lovagi becsület; csakhogy kiontott vérrel nem lehet megváltani a...

- Szólamok, egy filozófus szólamai! - harsogta a vénember olyan haragosan, hogy szinte fenségessé vált haragjában. - Vagy inkább azt kellett volna mondanom, hogy egy anyám-asszony katonája szólamai.

- Szerencséje, hogy nem mondta - felelte Philippe sápadtan és reszketve.

A báró kevélyen állta fia kérlelhetetlen és fenyegető tekintetét.

- Azt mondtam - folytatta a báró -, és az okoskodásom nem olyan hamis, ahogy egyesek szeretnék elhitetni velem, azt mondtam, hogy a gyalázat mindig egy elhangzott szónak, és soha nem egy tettnek a következménye. Ez bizony így van, és nem másképp! Legyen valaki bűnöző a süketek, a vakok vagy a némák birodalmában: szól-e valaki is egy gyalázkodó szót ellene? Maga, persze, ezzel az ostoba verssorral válaszol nekem:

A bűn szennyez be, nem a vesztőhely gyaláz meg.

- Dajkamese: gyerekeknek és fehérszemélyeknek; de férfiakkal, a teremtésit! más nyelven beszél az ember... Én pedig azt hittem, hogy férfit nemzettem! De ha a vak mégis lát, ha a süket meghallott valamit, ha a néma beszél, akkor maga csapjon a kardja markolatára, és szúrja ki az egyiknek a szemét, a másiknak a dobhártyáját, az utolsónak meg vágja ki a nyelvét: így válaszol a gyalázkodó támadónak egy nemesúr, aki a Taverney Maison-Rouge nevet viseli!

- Egy nemesúr, aki ezt a nevet viseli, uram, mindig tudja, ha választásra kerül a sor, hogy legelső kötelessége nem elkövetni a gyalázatos tettet: éppen ezért nem is felelek az érveire. Csakhogy az is megesik olykor, hogy elkerülhetetlen bajból száll ránk a gyalázat; ez történt mivelünk is: húgommal és velem.

- Beszéljünk most a húgáról. Felfogásom szerint a férfinak sosem szabad meghátrálnia semmi elől, amivel szembeszállhat, s amit legyőzhet, a nőnek pedig szilárdan kell állnia a lábán. Ugyan mire való az erény, filozófus uram, ha nem arra, hogy visszaverje a bűn rohamát? És mi egyéb az erény diadala, ha nem a bűn legyőzése?

És Taverney nevetésben tört ki.

- De Taverney kisasszony bizonyára megijedt... ugye? Nagyon gyengének érezte magát... Akkor pedig...

Philippe hirtelen előbbre lépett.

- Uram - mondta -, de Taverney kisasszony nem mutatkozott gyengének, hanem erőt vettek rajta! Elbukott, kelepcébe esett!

- Kelepcébe?

- Igen. Tartson meg valamit, kérem, abból a tűzből, amely az imént hevítette, hogy kellően átkozhassa azokat a nyomorultakat, akik galádul összeesküdtek ennek a szeplőtelen tisztességnek a megrontására.

- Nem értem...

- Majd megérti mindjárt... Egy alávaló alak, hallja? egy alávaló alak becsempészett valakit de Taverney kisasszony hálószobájába...

A báró elhalványodott.

- Egy alávaló alak - folytatta Philippe - azt akarta, hogy a Taverney nevet... az én nevemet... az önét is, uram, kitörölhetetlen folt szennyezze... Na most lássuk, hol az ön ifjonti kardja, hogy egy kis vért ontson? Ez már csak megér annyit, vagy nem?

- Philippe úr...

- Ó, ne tartson semmitől; én nem vádolok senkit; én nem ismerek senkit... A bűnt sötétben agyalták ki, sötétben követték el... következménye is sötétben fog eltűnni, mert így akarom én, aki a magam módján értelmezem családunk hírnevét.

- De honnan tudja? - tört ki a báró, akit első döbbenetéből magához térített egy gyalázatos vágy, egy aljas remény felvillanása. - Milyen jelből ismeri fel?

- Ezt senki nem fogja kérdezni, aki néhány hónap múlva láthatja a húgomat, az ön leányát, báró úr!

- De Philippe - kiáltott fel a vénember örömtől csillogó szemmel -, hiszen akkor nem áldozott le családunk szerencséje és dicsősége; hiszen akkor győztünk!

- Akkor... ön valóban az, akinek gondoltam - mondta Philippe utálkozva -; elárulta saját magát, és most ugyanúgy elveszti az eszét bírája előtt, mint ahogy elvesztette bátorságát a fia előtt.

- Pimasz!

- Elég! - förmedt rá Philippe. - Nem fél tőle, hogy ha ilyen hangosan kiabál, felriasztja anyánknak sajnos nagyon is érzéketlen szellemét, anyánkét, aki ha élne, vigyázott volna a leányára?

A báró lesütötte a szemét a fia tekintetéből kicsapó vakító láng előtt.

- A leányom - mondta kisvártatva - nem hagy el engem akaratom ellenére.

- A húgom többé nem látja önt, atyám - közölte Philippe.

- Ezt ő mondja?

- Ő küldött ide, hogy ezt tudassam önnel.

A báró reszkető kezével megtörölte vértelen és nyáladzó ajkát.

- Jól van! - mondta.

Aztán, megrántva a vállát, így folytatta:

- Nem volt szerencsém a gyerekeimmel: az egyik hülye, a másik szívtelen.

Philippe válaszra sem méltatta.

- Jó, jó - mondta tovább Taverney -; nincs szükségem magára; menjen... ha befejezte a mondókáját.

- Még két dolgot kell közölnöm, uram.

- Halljam.

- Az első: adott önnek a király egy ékszerdobozt...

- A húgának, uram...

- Önnek, uram... De különben egyre megy... A húgom nem hord efféle csecsebecsét... De Taverney kisasszony nem prostituált; az a kérése, hogy adja vissza ezt az ékszerdobozt annak, akitől kapta; vagy pedig, ha nem akarná magára haragítani őfelségét, aki oly sokat tett családunkért, tartsa meg az ékszereket.

Philippe odanyújtotta a tokot apjának. Az elvette, kinyitotta, megnézte a gyöngyöket, majd a ruhásládára dobta.

- Másodszor? - kérdezte.

- Másodszor, uram, minthogy nem vagyunk gazdagok, mivel ön elzálogosította vagy elkótyavetyélte még anyánk hagyatékát is, amiért nem teszek önnek szemrehányást, Isten látja lelkem...

- Még csak az kellene - csikorgatta fogát a báró.

- De minthogy végül is nekünk csak Taverney maradt ebből a csekélyke örökségből, arra kérjük, hogy válasszon Taverney és e kis palota között, ahol most vagyunk. Lakjon ön az egyikben, mi ellakunk a másikban.

A báró ingerülten morzsolgatta a zsabóját; de csak idegesen járó ujja, verítékes homloka, s reszkető ajka árulta el dühét; Philippe észre sem vette, kivált, hogy el is fordította a fejét.

- Inkább Taverneyt választom - bökte ki a báró.

- Akkor mi megtartjuk a palotát.

- Ahogy tetszik.

- Mikor indul?

- Még ma este... Nem is, most rögtön.

Philippe meghajolt.

- Taverneyben - folytatta a báró - királyi módon megél az ember háromezer frankból... Én kétszeresen király leszek.

A ruhásládáról felvette az ékszertokot, és a zsebébe tette. Aztán indult az ajtónak. Hirtelen visszafordult, és gonosz mosollyal mondta:

- Megengedem, Philippe, hogy nevünkkel jegyezze első filozófiai értekezését. Andrée-nak pedig azt ajánlom... első művét... nevezze el Louis-nak vagy Louise-nak: ez a név szerencsét hoz.

Vihogva ment ki. Philippe, vérbe borult szemmel, izzó homlokkal, a kardja markolatát szorongatva suttogta:

- Istenem! Türelmet! Feledést!

CLI

A lelkiismeret szava

Rousseau, miután a rá jellemző aprólékos gonddal átírt néhány lapot *Egy magányos sétáló ábrándozásai* című művéből, befejezte szerény reggelijét.

Noha Girardin úr felajánlotta neki menedékül a pompás ermenonville-i parkot, Rousseau, vonakodván alávetni magát a hatalmasok zsarnoki uralmának, ahogy mániákus embergyűlöletében mondotta, még most is abban a Mészégető utcai kis lakásban lakott, amelyet már ismerünk.

Thérèse is végzett közben a takarítással, s most fogta a kosarát, hogy bevásárolni menjen.

Reggel kilenc óra volt.

A háziasszony, szokása szerint, megkérdezte Rousseau-tól, hogy mit hozzon ebédre.

Rousseau, ábrándjaiból kizökkentve, lassan fölemelte a fejét, s úgy nézett Thérèse-re, mint aki csak félig van ébren.

- Amit akar - mondta -, csak legyen cseresznye és virág.

- Majd meglátom - felelte Thérèse -, hogy nem nagyon drága-e.

- Na igen - hagyta rá Rousseau.

- Mert hát - folytatta Thérèse -, nem tudom, azért-e, hogy amit most csinál, az nem ér semmit, de nekem úgy rémlik, kevesebbet fizetnek magának, mint azelőtt.

- Tévedsz, Thérèse, ugyanannyit fizetnek most is; de könnyen elfáradok, kevesebbet dolgozom, és ezenfelül a kiadóm is tartozik egy fél kötettel.

- Meglátja, hogy a végén még tönkrejuttatja.

- Remélhetőleg nem: becsületes ember az.

- Becsületes ember, becsületes ember! Azt hiszi, hogy ezzel mindent megmondott?

- Legalábbis sokat - felelte mosolyogva Rousseau -; mert akárkire nem szoktam mondani.

- Nem is csoda: hisz olyan mogorva!

- Eltérünk a tárgytól, Thérèse.

- Persze, mert magának cseresznye kell, maga ínyenc; magának virág kell, maga kéjenc!

- Hát persze, kedves háziasszonyom - válaszolta Rousseau angyali türelemmel -, ha már olyan beteg a szívem és a fejem, hogy kijárni sem tudok, hadd üdüljek fel legalább látván valamicskét abból, amit Isten tele marokkal szór szét a mezőkön.

Rousseau csakugyan sápadt és erőtlen volt, s keze bágyadtan lapozgatott egy könyvben, amelyen csak átsiklott a szeme.

Thérèse a fejét csóválta.

- Jó, jó - mondta -, elmegyek egy órára; jól jegyezze meg, hogy a kulcsot a gyékény alá teszem, és ha szüksége van rá...

- Ó, nem megyek én el - mondta Rousseau.

- Azt tudom, hogy nem megy el, hiszen meg sem tud állni a lábán; ezt csak azért mondom, hogy figyeljen egy kicsit, ha jönne valaki, és nyisson ajtót, ha csöngetnek; ha ugyanis csöngetnek, akkor biztos lehet benne, hogy nem én vagyok az.

- Köszönöm, jó Thérèse-em, köszönöm; menjen csak.

A háziasszony kiment, szokása szerint zsörtölődve; lomha, csoszogó lépteinek zaja még sokáig behallatszott a lépcsőről.

Mihelyt az ajtó becsukódott, Rousseau, kihasználva magányát, kéjesen elterpeszkedett a székében, nézegette az ablakpárkányon morzsát csipegető madarakat, és sütkérezett a szomszéd házak kéményei közt átszüremkedő gyér napfényben.

Fiatalos és fürge gondolatai még úgyszólván meg sem érezték a szabadság szelét, máris szárnyra keltek, akár a verebek, ha vidáman teleszedték a begyüket.

Egyszerre megnyikordult a bejárati ajtó, és felrázta a filozófust édes álmodozásából.

„Ejnye - gondolta -, máris hazajött!... úgy látszik, elszunyókáltam, pedig azt hittem, csak álmodozom."

Óvatosan kinyitotta valaki a szoba ajtaját is.

Rousseau háttal ült az ajtónak; abban a meggyőződésben, hogy Thérèse jött meg, oda sem fordult.

Egy percig csend volt.

Azután egy hang törte meg a csendet.

- Bocsásson meg, uram - mondta, és a filozófus összerezzent erre a hangra.

Rousseau hirtelen hátrafordult.

- Gilbert! - kiáltotta.

- Igen, Gilbert; és még egyszer bocsánat, Rousseau úr.

Csakugyan Gilbert volt az.

De egy beesett arcú, gyér hajú Gilbert; lesoványodott és reszkető testén rendetlenül lötyögött a ruha; ennek a Gilbert-nek a látványa megborzongatta Rousseau-t, és szánakozó, majdhogynem ijedt kiáltást csalt ki belőle.

Gilbert szeme meredt volt és fényes, mint a kiéhezett ragadozó madaraké; a szándékoltan félénk mosoly annyira nem illett ehhez a tekintethez, mintha egy büszke sasfej csúfondáros farkas- vagy rókafejben folytatódna.

- Mi keresnivalója van itt? - kiáltotta hangosan Rousseau, aki nem szerette a rendetlenséget, s mások rendetlenségét a rossz szándék jelének tekintette.

- Uram - mondta Gilbert -, éhes vagyok.

Rousseau megremegett, meghallva ezt a hangot, amely az emberi nyelv legszörnyűbb szavát mondta ki.

- Hogy jött be? - kérdezte tőle. - Az ajtó zárva volt.

- Tudtam, hogy Thérèse asszony rendszerint a gyékény alá rejti a kulcsot; megvártam, míg Thérèse asszony elmegy, mivel nem szível, s talán be sem engedett volna, vagy nem bocsátott volna be önhöz, uram; tudván, hogy egyedül van, feljöttem, kivettem rejtekhelyéről a kulcsot, és most itt vagyok.

Rousseau nehézkesen feltápászkodott a karosszékéből.

- Hallgasson meg - mondta Gilbert -, egy percet, csak egyetlen percet kérek, esküszöm önnek, Rousseau úr, megérdemlem, hogy meghallgasson.

- Tessék - mondta Rousseau, megdöbbenve ettől az arctól, amelyen egyetlen vonás sem vallott az emberek nagy többségében meglévő érzésekre.

- Legelőbb is azzal kellett volna kezdenem, hogy eljutottam a végsőkig: nem tudom, lopjak-e, megöljem-e magam, vagy még rosszabbat tegyek... Ó, ne féljen semmitől, mesterem és pártfogóm - mondta Gilbert szelíd hangon -, mert ha jól belegondolok, azt hiszem, meg sem kell ölnöm magamat, meghalok én anélkül is... Egy hete, mióta megszöktem Trianonból, csatangolok erdőn, mezőn, s csak nyers zöldségen meg erdei gyümölcsön élek. Elgyengültem. Majd összeesem a fáradtságtól és a hiányos táplálkozástól. Lopni meg amúgy sem önnél próbálnék meg; annál jobban tisztelem a házát, Rousseau úr. Ami meg a harmadik dolgot illeti, ó!, hogy azt megtehessem...

- Ki vele! - biztatta Rousseau.

- Nos, ahhoz nagy elszánás kell, s ezért jöttem ide.

- Elment az esze? - háborodott fel Rousseau.

- Nem, uram; de nagyon nyomorult vagyok, és nagyon elkeseredett, és ma reggel már a Szajnának mentem volna, ha eszembe nem jut egy gondolat.

- Mi volt az?

- Ön írta le: „Az öngyilkosság lopás az emberi nem kárára."

Rousseau úgy nézett a fiatalemberre, mintha ezt mondaná neki: „Hiúságában azt hiszi, hogy magára gondoltam, amikor ezt írtam?"

- Ó, értem - dünnyögte Gilbert.

- Nem hiszem - mondta Rousseau.

- Ön ezt akarja mondani: „Maga senkiházi, nincstelen, kiábrándult szerencsétlen, azt hiszi, érdekelne valakit a maga halála?"

- Nem erről van szó - mondta Rousseau, megszégyenülten, hogy leleplezték -; de nem azt mondta, hogy éhes?

- De igen, azt mondtam.

- Nahát akkor, ha tudta, hol az ajtó, azt is tudja, hol a kenyér; menjen oda a pohárszékhez, vegye ki a kenyeret és szeljen belőle.

Gilbert meg sem mozdult.

- De ha nem kenyérre van szüksége, hanem pénzre, talán akkor sem oly elvetemült, hogy bántalmazzon egy aggastyánt, aki oltalmába vette, méghozzá éppen abban a házban, ahol menedéket talált. Érje be ezzel a csekélységgel... Tessék.

A zsebében kotorászott, majd odanyújtott neki néhány pénzdarabot.

Gilbert elhárította a mozdulatát.

- Istenem! Most nem pénzről és nem is kenyérről van szó - mondta szívbemarkolóan fájdalmas hangon -; nem értette meg, miről beszélek, amikor azt mondtam, hogy megölöm magam. Én csak azért nem ölöm meg magam, mert most már valakinek szüksége lehet az

életemre, mert a halálommal meglopnék valakit. Uram, ön ismeri a társadalmi törvényeket, a természetes kötelességeket; mondja meg nekem, van-e olyan kötelék ezen a világon, amely az élethez köti azt, aki meg akar halni?

- Van többféle is - mondta Rousseau.

- Az apaság ilyen kötelék? - kérdezte halkan Gilbert. - Nézzen a szemembe, Rousseau úr, úgy válaszoljon, hadd lássam a szeméből a választ.

- Igen - dadogta Rousseau -; igen, hogyne, persze. De miért kérdezi ezt?

- Uram, szava törvény lesz számomra - mondta Gilbert -; jól fontolja meg ezért, amit mond, nagyon kérem; olyan szerencsétlen vagyok, hogy legszívesebben végeznék magammal; de hát... de hát, nekem... gyerekem van!

Rousseau meglepetésében majd felugrott a karosszékéből.

- Ó, ne csúfoljon ki, uram - mondta alázatosan Gilbert -; ön talán azt hinné, hogy csak megkarcolta a szívemet, pedig úgy megsebezné, mintha tört forgatna benne; még egyszer mondom: nekem gyerekem van.

Rousseau szótlanul nézett rá.

- Ha ez nem volna, már végeztem volna magammal - folytatta Gilbert -; de mérlegelve helyzetemet, arra gondoltam, hogy bizonyára tud adni valamilyen jó tanácsot, s ezért jöttem ide.

- De miért tudnék éppen én tanácsot adni magának? - kérdezte Rousseau. - Talán kikérte a tanácsomat, amikor elkövette a hibát?

- Uram, ezt a hibát...

Gilbert különös arckifejezéssel hajolt oda Rousseau-hoz.

- Nos? - kérdezte az.

- Ezt a hibát - kezdte újra Gilbert -, egyesek bűntettnek mondják.

- Bűntettnek! Egy okkal több, hogy ne is beszéljen róla. Én is csak olyan ember vagyok, mint maga, nem pedig gyóntatópap. Egyébként, nem csodálkozom azon, amit mond; én mindig tudtam, hogy rossz útra tér; magának rossz a természete.

- Nem, uram - felelte Gilbert, és bánatosan ingatta fejét. - Nem, uram; téved; nekem az észjárásom ferde vagy inkább elferdült; összeolvastam egy rakás könyvet, amelyek a kasztok egyenlőségéről, a szellem fensőbbségéről, az érzések nemességéről prédikáltak; e könyveket, uram, oly nevezetes személyek írták, hogy egy magamfajta szegény parasztfiúnak könnyen megzavarhatták az eszét... Meg is zavarodtam.

- Aha! Látom már én, hová akar kilyukadni, Gilbert úr.

- Én?

- Hát persze; tanításomat hibáztatja: nincs-e szabad akarata?

- Nem hibáztatok én semmit, uram; csak elmondtam, hogy mit olvastam; hiszékeny voltam, elbuktam; bűnömnek két forrása van: az egyik ön, ezért fordultam először önhöz; majd ha rákerül a sor, és itt lesz az ideje, a másikat is megkeresem.

- Végül is, mit akar tőlem, megtudhatnám?

- Sem jótékonykodást, sem menedéket, még csak kenyeret sem, noha elhagyatott vagyok és kiéhezett; én csak erkölcsi támogatását kérem, én csak tanításának szentesítését kérem, én

csak azt kérem, hogy egyetlen szavával adja vissza minden erőmet, amely megsemmisült, de nem azért, mert elgyengült a karom és a lábam, hanem mert kétség vert fészket a fejemben és a szívemben. Könyörgök, Rousseau úr, mondja meg nekem, hogy amit egy hete érzek, az az éhség okozta fájdalom-e a gyomor izmaiban vagy a lelkimardosás fájdalma-e a gondolkodás szerveiben. Gyermeket nemzettem, uram, bűnt követve el; és most azt mondja meg nekem, hogy tépjem-e a hajam keserves kétségbeeséssel, és bocsánatért esedezve fetrengjek-e a földön, vagy pedig úgy kiáltsak, mint a szentírásbeli asszony, mondván: „Úgy cselekedtem, mint mások; ha akad nálam jobb az emberek között, az vesse rám a követ”? Ön átélte ugyanazt, amit én, Rousseau úr, feleljen hát a kérdésemre. Mondja, mondja, természetes dolog az, hogy egy apa elhagyja gyermekét?

Gilbert még úgyszólván be sem fejezte mondatát, amikor Rousseau még őnála is sápadtabbra vált, és teljesen elveszítette önuralmát.

- Mi jogon beszél így velem? - dadogta.

- Mert amíg önnél laktam, Rousseau úr, abban a padlásszobában, ahová befogadott, elolvastam, amit e tárgyról írt; mert kijelentette, hogy a nyomorban született gyermek az államé, s az köteles gondoskodni róla; mert én mindig becsültem önt, noha nem átallotta elhagyni vér szerinti gyermekeit.

- Nyomorult! - hördült fel Rousseau. - Elolvastad a könyvemet, és ilyen hangon mersz beszélni velem?

- Miért? - kérdezte Gilbert.

- Hogy miért? Mert lelketlen és szívtelen vagy.

- Rousseau úr!

- Hibásan értelmezted a könyveimet, mint ahogy hibásan értelmezed az emberi életet is! Csak a felszínét láttad a lapoknak, mint ahogy az emberi arcnak is csak a felületét látod! Azt hiszed, cinkosoddá tehetsz, ha fejemre olvasod írásaimat, s ezt mondod: „Ön beismeri, hogy ezt meg ezt tette, következésképpen nekem is jogom van ugyanazt tenni!” De azt nem tudod, te szerencsétlen, azt nem olvastad ki a könyveimből, azt nem érezted meg, hogy a példaképedül választott személy egész életét, nyomorúságos és kínos életét én aranyban és kéjben, fényűzésben és gyönyörökben dúskáló élettel cserélhettem volna fel! Talán én kevésbé vagyok tehetséges, mint Voltaire úr, talán én nem tudtam volna elérni ugyanazt, amit ő? Ha kevesebbet dolgoztam volna, nem adhattam volna-e el én is olyan drágán a könyveimet, mint ő az övéit, s nem ömlött volna-e hozzám is a pénz, ha egy félig telt pénzesládát állandóan ott tartok a könyvkiadóimnál? Az arany vonzza az aranyat, ezt nem tudtad? Lehetett volna hintóm, hogy szép, fiatal szeretőt kocsikáztassak benne, és hidd el nekem, e fényűző élet sem apasztotta volna el bennem az elapadhatatlan költészet forrását. Nincsenek már szenvedélyeim, azt gondolod? Nézz jól a szemembe: hatvanéves koromra is izzik benne az ifjúság s a vágy heve! Te olvastad s talán másoltad is a könyveimet; nem jut eszedbe, hogy hajlott éveim ellenére, a nagyon valóságos és nagyon súlyos bajok ellenére is fiatalos szívem magába gyűjtötte - talán, hogy még többet szenvedjen - maradék erejét? A sok betegség úgy levert a lábamról, hogy jártányi erőm sincsen, s mégis úgy érzem, hogy több elszántság és erő van bennem a fájdalmak megemésztésére, mint volt valaha is, életem virágjában, annak a kevés boldogságnak a befogadására, amellyel Isten megajándékozott.

- Mindezt tudom, uram - mondta Gilbert. - Közvetlen közelből láttam s megértettem önt.

- Ha pedig olyan közelről láttál, ha pedig olyan jól megértettél, nem jelent-e számodra mást az én életem, mint a többi emberek számára? Az a furcsa önmegtagadás, amely idegen a természetemtől, nem sugallja neked, hogy bűnhődni akartam...

- Bűnhődni! - suttogta Gilbert.

- Nem fogtad fel - folytatta a filozófus -, hogy mivel szélsőséges elhatározásra késztetett a nyomor, később már csak egy mentségem maradt, az, hogy közönyt tanúsítsak és kitartsak a nyomorban? Nem fogtad fel, hogy megalázkodással büntettem eszemet? Mert az eszem volt a bűnös; eszem, mely önigazolásul paradoxonokhoz menekült, míg másfelől állandó lelkifurdalással büntettem a szívem.

- Úgy, szóval ez a válasza! - méltatlankodott Gilbert. - Így járnak el a filozófus urak, akik írott malaszttal táplálják az emberi nemet; vigasztalanságba taszítanak, s elátkoznak, ha lázadozunk. Eh, mit számít nekem a megalázkodása, ha titokban tartja, a lelkifurdalása, ha rejtegeti! Átkozott, átkozott, legyen átkozott! Hulljon vissza a fejére minden bűn, amit az ön nevében követtek el!

- Átkot és büntetést mond a fejemre - a büntetést ugyan elfelejtette -; ó! ez sok egy kicsit! Maga ugyanúgy vétkezett, mint én: önmagát is olyan szigorúan ítéli meg, mint engem?

- Még szigorúbban - mondta Gilbert -; az én bűnhődésem rettentő lesz; most már, hogy nem hiszek semmiben, nem bánom: hadd öljön meg az ellenfelem vagy inkább az ellenségem; öngyilkosság: ezt sugallja nyomorult helyzetem, s ezt megbocsátja a lelkiismeretem; halálom ilyenformán már nem az emberi nem kárára elkövetett lopás, hiszen ezt a kijelentését ön sem gondolta komolyan.

- Megállj, nyomorult - rivallt rá Rousseau -, megállj! Nem okoztál elég bajt ostoba hiszékenységeddel? Még nagyobb bajt akarsz ezzel a buta kétkedéssel? Gyereket emlegettél? Azt mondtad, apa lettél, vagy apa leszel?

- Azt mondtam - erősítette meg Gilbert.

- Van fogalmad róla - kezdte fojtott hangon Rousseau -, mit jelent az, hogy magaddal sodorsz, nem a halálba, hanem a szégyenbe emberi lényeket, akik arra születtek, hogy szabadon és tisztán szívják magukba az erény friss levegőjét, amelyet Isten ajándékul ad minden embernek, amikor anyja világra hozza? Hallgasd meg, milyen borzasztó az én helyzetem: gyermekeimet elhagyva, rögtön tudtam, hogy a társadalom, amelyet sért minden fölény, ezt a sérelmet igaztalan vádaskodással fogja megtorolni; paradoxonokkal védtem igazamat; tíz esztendőt áldoztam életemből, hogy gyermekeik nevelésére tanácsokat adjak az anyáknak, holott magam nem vállaltam az apai feladatokat; erős és becsületes polgárok nevelésére a hazának, holott gyenge voltam és becstelen. Azután, egy napon, a hóhér, aki bosszút áll a társadalom, a haza és az árvák nevében, a hóhér, nem tudván rám tenni a kezét, a könyvemet kobozta el, és elégette, mint élő szégyenét az egész országnak, amelynek levegőjét mérgezte ez a könyv. Mérlegelj, gondolkozz, ítélj: helyesen jártam el a gyakorlatban? Helytelenül jártam el a követelményeimmel? Nem válaszolsz; zavarban lenne maga Isten is; Isten, aki kezében tartja a jó és a rossz csalhatatlan mérlegét. De nekem van szívem, és az megoldja a kérdést, és az a szív ezt mondja a keblemben: „Jaj neked, te elfajzott atya, elhagytad gyermekeidet; jaj neked, ha meglátod a fiatal utcalányt, amint szemérmetlenül vigyorog este az utca sarkán, mert talán a te elhagyott lányod az, akit az éhezés vitt a gyalázatba; jaj neked, ha meglátod az utcán a tolvajt, amint rajtakapják, mert talán a te elhagyott fiad az, akit az éhség vitt a bűnbe!”

E szavakkal Rousseau, aki közben felállt, visszahanyatlott a karosszékébe.

- És én mégsem voltam olyan nagyon bűnös - folytatta megtört hangon, mintha imát mondana -, mint ahogy gondolnák; velem volt egy lelketlen anya, félig cinkostársam, aki úgy elfelejtette gyerekeit, akár az állat, és én akkor ezt gondoltam: „Ha Isten eltűri, hogy egy anya elfelejtse a gyerekeit, akkor ennek nyilván így is kell lennie.” Nos, én tévedtem akkor, de ma, hogy megtudtad tőlem, amit el nem mondtam még emberfiának, ma neked nincsen jogod visszaélni ezzel.

- Eszerint - kérdezte a fiatalember szemöldökráncolva -, nem hagyta volna el a gyerekeit, ha van pénze az eltartásukra?

- Csak a legszükségesebb meglett volna; nem, soha, esküszöm, soha!

Rousseau ünnepélyesen az égre emelte reszkető kezét.

- Elegendő húszezer frank egy gyerek felnevelésére? - kérdezte Gilbert.

- Igen, elegendő - válaszolta Rousseau.

- Jól van, uram, köszönöm - mondta Gilbert -; most már tudom, mi a teendőm.

- Maga ezenfelül még fiatal is - fűzte hozzá Rousseau -, s a keze munkájával mindenképpen el tudja tartani a gyerekét. - De bűntettet említett az előbb; talán keresik, üldözik is...

- Igen, uram.

- Nos, rejtőzzék el itt, fiacskám; a kis padlásszoba most is üres.

- Ön férfi, önt szeretem, mester! - lelkendezett Gilbert. - És örömmel tölt el ajánlata; voltaképpen csak búvóhelyet kérek; a kenyeremet megkeresem magam is; tudja, hogy nem vagyok lusta.

- Akkor pedig - mondta Rousseau aggodalmaskodva -, ha megfelel a dolog, máris menjen föl; csak Rousseau-né meg ne lássa itt; a padlásra nem jár fel, mert amióta maga elment, nem tartunk ott semmit; a szalmazsákja most is ott van, rendezkedjék be, ahogy tud.

- Köszönöm, uram; ilyen körülmények között jobb dolgom lesz, semmint érdemlem.

- Kíván még valamit? - kérdezte Rousseau, de a nézésével máris küldte Gilbert-t kifelé a szobából.

- Igen, uram; szeretnék még mondani valamit, ha megengedi.

- Mondja csak!

- Egyszer, Luciennes-ben, azzal gyanúsított meg, hogy elárultam; nos, nem árultam el senkit, a szerelmem után mentem.

- Ne is beszéljünk róla. Befejezte?

- Igen; még azt mondja meg, Rousseau úr, elő lehet-e keríteni valakit Párizsban, ha nem tudjuk a címét?

- Persze hogy elő, ha ismert személyről van szó.

- Akire én gondolok, az közismert személy.

- Mi a neve?

- Joseph Balsamo.

Rousseau megborzongott; még élt emlékezetében a Mészégető utcai ülés.

- Mit akar attól az embertől? - kérdezte.

- Egy csekélységet. Én azzal vádoltam önt, mester, hogy erkölcsileg felelős a bűnömért, mivel azt hittem, hogy egyszerűen a természet törvénye szerint cselekszem.

- És most kiábrándítottam! - ijedt meg Rousseau, hogy felelősségére gondolt.

- Legalábbis kijózanított.

- Nos, mit akar mondani?

- Hogy bűnömnek nemcsak erkölcsi, hanem fizikai oka is van.

- És ennek a fizikai oknak gróf Balsamo a neve, ugyebár?

- Igen. Példákat követtem, s éltem az alkalommal; e tekintetben - csak most ismerem fel - úgy cselekedtem, mint a vadállat, s nem ember módra. A példát ön adta; az alkalmat Balsamo gróf. Ő hol lakik, tudja?

- Igen.

- Akkor mondja meg a címét.

- Szent Kolozs utca, Marais negyed.

- Köszönöm, máris megyek hozzá.

- Vigyázzon, fiacskám - kiáltotta Rousseau, és visszatartotta -, hatalmas és kiismerhetetlen ember az!

- Ne tartson semmitől, Rousseau úr, én már határoztam, s ön megtanított rá, hogy uralkodjam magamon.

- Gyorsan, gyorsan, menjen fel! - szólt rá Rousseau. - Hallom, hogy csukódik a lenti kapu; nyilván Rousseau-né jött meg; bújjon el a padláson, míg ő fel nem ér ide; utána elmehet.

- Hol a kulcsa?

- A konyhában, a szögön, a szokott helyén.

- Isten önnel, uram, Isten önnel.

- Vigyen kenyeret; éjjelre majd adok valami munkát.

- Köszönöm!

És Gilbert olyan fürgén osont ki, hogy már a padláson járt, amikor Thérèse még csak az első emeleten.

A Rousseau-tól kapott értékes ismeretek birtokában, Gilbert nem sokáig késlekedett tervének végrehajtásával.

Thérèse jóformán még be sem húzta maga mögött a lakása ajtaját, amikor a fiatalember, aki a padlásszoba ajtajából szemmel tartotta minden mozdulatát, olyan sebesen iramodott le a lépcsőn, mintha nem is merítette volna ki a hosszú koplalás. Fejében egymást kergették a reményből és haragból szőtt gondolatok, s mögöttük megbújt egy bosszuló árnyék, mely sirámaival és vádjaival ingerelte.

Nehéz volna leírni, hogy milyen lelkiállapotban ért oda a Szent Kolozs utcába.

Amikor a palota udvarára lépett, Balsamo éppen kísérte ki de Rohan herceget, aki udvariassági látogatást tett nagylelkű alkimistájánál.

Miközben a herceg vonult kifelé, utoljára megállva még, hogy ismét köszönetet mondjon Balsamónak, az a szegény, toprongyos fiú úgy lopakodott be az ajtón, mint egy kóbor kutya, szemét sem merve fölemelni, nehogy elkáprázzék.

Louis herceget a sarkon várta hintaja; a bíboros szaporán lépkedett a hintójáig, amely nyomban elrobogott, mihelyt becsukódott az ajtaja.

Balsamo lehangoltan nézett utána, s amikor a hintó eltűnt a szeme elől, a lépcső felé fordult.

A lépcsőn valami koldusfajzat állt, kéregető mozdulattal.

Balsamo elindult felé; bár szája néma volt, beszédes szeme kérdezett.

- Egy negyedórás kihallgatást kérek, gróf úr - mondta a toprongyos alak.

- Kicsoda maga, barátom - kérdezte Balsamo végtelenül szelíden.

- Nem ismer meg? - kérdezte Gilbert.

- Nem; de mindegy, jöjjön csak - felelte Balsamo, egy cseppet sem nyugtalankodva a kérelmező különös arckifejezése, valamint öltözéke és tolakodó viselkedése miatt.

Előrement, bevezette az első szobába, ott leült, s ugyanolyan nyájas hangon és arccal megszólalt:

- Azt kérdezte, megismerem-e?

- Azt, gróf úr.

- Valóban, rémlik, mintha láttam volna már valahol.

- Taverneyben, uram, amikor odajött, a trónörökösné érkezése előtti estén.

- Mit csinált maga Taverneyben?

- Ott laktam.

- Cseléd volt a családnál?

- Nem, de a házukhoz tartoztam.

- Eljött Taverneyből?

- Igen, uram, már három éve.

- És idejött?

- Párizsba, ahol eleinte Rousseau úrnál tanultam; később virágkertész legény lettem a trianoni kastély parkjában, de Jussieu úr jóvoltából.

- Nagy nevekkel dobálódzik, barátom. Tőlem mit akar?

- Mindjárt elmondom.

Elhallgatott, s közben Balsamóra szögezte tekintetét, amelyből nem hiányzott az öntudat.

- Emlékszik arra a viharos éjszakára - kérdezte -, amikor Trianonban járt, most pénteken lesz hat hete?

Balsamo komoly arca elkomorult.

- Igen, emlékszem - mondta -; talán látott véletlenül?

- Láttam.

- Tehát azért jött, hogy megfizessem a titoktartását? - kérdezte fenyegető hangon Balsamo.

- Nem, uram; nekem ugyanis még nagyobb érdekem, mint önnek, hogy megtartsam a titkot.

- Eszerint maga az a bizonyos Gilbert? - kérdezte Balsamo.

- Igen, gróf úr.

Balsamo kutató és éles pillantást vetett a fiatalemberre, akinek a nevéhez az a szörnyű vád tapadt.

Jó emberismerő létére is meglepődött, látva öntudatos magatartását, hallva méltóságteljes beszédét.

Gilbert egy asztal előtt állt, de nem dőlt neki; keskeny kezét, melyet nem cserzett ki a durva kerti munka sem, zekéje hasítékába dugta; másik kezét, finom mozdulattal, a csípője mellett tartotta.

- Látom a viselkedésén, hogy miért jött ide - mondta Balsamo -: tudja, hogy de Taverney kisasszony, akiből a tudomány segítségével kicsikartam az igazságot, szörnyű vádat emelt maga ellen; most azért jött ide, hogy a szememre hányja ezt a tanúságtételt, amivel föllebbentettük a fátylat e titokról, amelyet nélkülem síri sötétség fedne, igaz?

Gilbert csak rábólintott.

- Márpedig nincs igaza - mondta Balsamo -; mert feltéve, hogy én lelepleztem volna magát, ami érdekem volt, mivel engem vádoltak, feltéve, hogy ellenségként bántam volna magával, és megtámadtam volna, ahelyett, hogy - mint tettem - csak védekeztem volna, mindezt feltéve, mondom, magának nincs joga akár csak egyetlen szót is szólnia, minthogy csakugyan gyalázatos dolgot művelt.

Gilbert véresre kaparta a mellét a körmével, de még nem válaszolt semmit.

- A fivér üldözni fogja, a nővér megöleti - folytatta Balsamo -, ha meggondolatlanul így sétálgat Párizs utcáin.

- Ó, azzal nem sokat törődöm - mondta Gilbert.

- Hogyhogy nem törődik vele?

- Úgy, hogy én szerettem Andrée kisasszonyt; úgy szerettem, ahogy nem fogja szeretni senki; ő azonban megvetett engem, holott én tisztelettel közeledtem hozzá; megvetette azt, aki már kétszer tartotta a karjában, érinteni sem merve ajkával még a ruhája szegélyét sem.

- Így van; azután megfizettette vele ezt a nagy tiszteletet: bosszút állt a megvetésért; és hogyan? Tőrt vetett neki!

- Azt már nem! A tőrvetés nem az én művem volt; nekem alkalmat adtak a bűn elkövetésére.

- És ki adta az alkalmat?

- Ön.

Balsamo úgy ugrott fel, mintha kígyó marta volna meg.

- Én? - hördült fel.

- Ön, igen, uram, ön - ismételte meg Gilbert -; elaltatta Andrée kisasszonyt; utána elrohant; ahogy távolodott, Andrée rogyadozni kezdett; a végén összeesett. Akkor a karomba vettem, hogy visszavigyem a szobájába; éreztem a testét a testemen: a márvány is felforrósodott volna!... én szerettem, engedtem a vágynak. Olyan bűnös vagyok én, mint ahogy mondják, uram? Öntől kérdezem, öntől, minden bajom okozójától.

Balsamo ismét Gilbert-re szögezte szomorú és szánakozó szemét.

- Igazad van, fiam - mondta -, én vagyok az oka bűnödnek és e lányka szerencsétlenségének.

- És nemhogy orvosolta volna - pedig ön olyan nagy hatalmú, hogy ugyanolyan jónak is kellene lennie -, inkább még súlyosbította is a lány szerencsétlenségét, és halállal fenyegette a bűnöst.

- Igaz - ismerte el Balsamo -, okosan beszélsz. Tudod, fiam, egy idő óta átok ül rajtam, baljós és kártékony formát ölt minden terv, amely megfogan az agyamban; ez annak a csapásnak a következménye, amely engem ért, s amelyet amúgy sem értenél. Mindamellett, ez nem ok rá, hogy másokat szenvedni hagyjak: halljam, mit kívánsz?

- Segítsen hozzá, gróf úr, hogy mindent jóvátegyek: bűnt és bajt egyaránt.

- Szereted te azt a lányt?

- Ó, igen.

- Sokféle szeretet van. Te hogyan szereted?

- Míg nem lett az enyém, esztelenül szerettem; ma őrültül szeretem. Meghalnék bánatomban, ha haraggal fogadna; meghalnék örömömben, ha megengedné, hogy megcsókoljam a lábát.

- Nemesi származék, de szegény - mondta Balsamo eltűnődve.

- Így van.

- Ellenben a bátyja derék ember, s azt hiszem, nem sokat ad a nemesi osztály fabatkát sem érő kiváltságaira. Mi történnék, ha a bátyjától megkérnéd a húga kezét?

- Megölne - válaszolta hidegen Gilbert -; de mivel inkább kívánom, mintsem rettegem a halált, vállalkozom a lánykérésre, ha ön tanácsolja.

Balsamo töprengett.

- Okos ember vagy - állapította meg -, szinte azt mondanám, hogy derék ember vagy, noha cselekedeteid valóban bűnösek, még ha nem számítjuk is az én részemet. Nos, akkor menj el de Taverney úrhoz, de nem a fiúhoz, hanem az apához, és mondd meg neki, hallod? mondd meg neki, hogy ha hozzád adja a lányát, hozományt adsz Andrée kisasszonynak.

- Nem mondhatok ilyet, gróf úr: nincs semmim.

- Én pedig közlöm veled, hogy százezer talléros hozományt adsz neki, amit tőlem kapsz majd, hogy jóvátedd a bajt és a bűnt, ahogy az imént mondtad.

- Nem fogja elhinni, tudja, hogy szegény vagyok.

- Nos, ha nem hisz neked, megmutatod neki ezeket a bankjegyeket, s ezeket látva, nem fog tovább kételkedni.

E szavakkal, Balsamo kihúzott egy asztalfiókot, s előszámlált harminc darab, egyenként tízezer frankos bankjegyet. Azután odaadta Gilbert-nek.

- Ez pénz? - kérdezte a fiatalember.

- Olvasd el, mi van rajta.

Gilbert mohón nézte a köteget, és látta, hogy Balsamo igazat mondott.

Öröm gyúlt a szemében.

- Lehetséges ez? - kiáltotta. - Nem, ez a nagylelkűség szebb, hogysem igaz lehetne.

- Gyanakvó vagy - mondta Balsamo -; igazad van, de tanulj meg különbséget tenni gyanakvásod tárgyai között. Fogd ezt a százezer tallért, és eriggy de Taverney úrhoz.

- Uram - mondta Gilbert -, ha csak egyszerű becsületszóra kapok ekkora összeget, nem hihetek az ajándék valódiságában.

Balsamo tollat ragadott és írni kezdett:

> *Ezennel kötelezem magam, hogy Gilbert-nek Andrée de Taverney kisasszonnyal való házasságkötése alkalmából hozományképpen százezer tallért ajándékozok, mely összeget előre átadtam neki, sikeres megegyezés reményében.*
>
> *Joseph Balsamo*

- Fogd ezt az írást, eridj, és ne kételkedj többé.

Gilbert reszkető kézzel vette el a papirost.

- Uram - mondta -, ha ekkora boldogságot köszönhetek önnek, istenként fogom imádni földi életemben.

- Csak egy Isten van, akit imádni kell - felelte komolyan Balsamo -, és az nem én vagyok. Indulj, barátom.

- Kérhetek még egy utolsó szívességet, uram?

- Mi volna az?

- Adjon nekem ötven frankot.

- Ötven frankot kérsz tőlem, holott háromszázezer van a kezedben?

- Ez a háromszázezer frank nem az enyém - mondta Gilbert -, mihelyt Andrée kisasszony beleegyezett a házasságunkba.

- És mit akarsz ezzel az ötven frankkal?

- Tisztességes öltözetet akarok venni rajta, hogy méltóképpen jelenhessek meg a báró színe előtt.

- Fogja, barátom, itt van - mondta Balsamo.

Azzal átadta neki a kért ötven frankot.

Utána egy bólintással elbocsátotta Gilbert-t, majd vontatott léptekkel, csüggedten visszaballagott a szobájába.

CLII

Gilbert tervei

Gilbert az utcára érve, megfékezte tüzes képzeletét, amely a gróf utolsó szavaira messzire ragadta, túl a valószínűség, sőt, a lehetőség határain.

A Pastourel utcában leült egy szegletkőre, s körülnézve, hogy nem leselkedik-e rá valaki, előhalászta zsebéből a bankjegyeket, amelyek egészen összegyűrődtek, annyit markolászta őket.

Iszonyú gondolat hasított az agyába, még a homlokát is kiverte tőle a veríték.

- Lássuk csak - mondta, a bankjegyeket nézegetve -, vajon nem csapott-e be ez az ember; vajon nem akar-e tőrbe csalni; vajon nem a biztos halálba küld-e, azzal áltatva, hogy biztosan boldoggá tesz; vajon nem úgy tesz-e velem, mint a birkával szoktak, amelyet egy maréknyi friss fűvel csalogatnak a vágóhídra? Hallottam, hogy tömérdek hamis bankjegy van forgalomban, az udvari ficsúrok szédítik velük a kóristalányokat az operában. Vajon nem akart engem is orromnál fogva vezetni a gróf?

Kivett a kötegből egy tízezer frankos bankjegyet; aztán bement egy boltba, s megmutatva a bankjegyet, egy bankár címét tudakolta, mondván, hogy a gazdája küldte pénzt váltani.

A boltos megnézte a bankjegyet, ide-oda forgatta, s ugyancsak megcsodálta, minthogy szédítő nagy pénz volt, az ő boltocskája meg igencsak szerény; utána egy Sainte-Avoie utcai pénzváltóhoz igazította Gilbert-t.

Tehát a bankjegy nem hamis.

Gilbert, jókedvűen és örömrepesve, megint szabadjára eresztette a képzeletét, s még gondosabban csavargatta be zsebkendőjébe a bankjegyköteget, majd meglátva a Sainte-Avoie utcában egy zsibáru-kereskedést, amelynek igen csábító kirakata volt, huszonöt frankért, azaz a Balsamótól kapott két arany egyikén, vett magának egy gesztenyebarna posztóöltönyt, amely olyan takaros volt, hogy nyomban megnyerte a tetszését, továbbá egy pár kopottas, fekete selyemharisnyát, s egy pár fényes csatos cipőt; finomabb vászoning egészítette ki az inkább rendesnek, mintsem elegánsnak mondható öltönyt, amelyben Gilbert megcsodálta magát, futó pillantást vetve a zsibárus tükrébe.

Azután, ócska gönceit otthagyva ráadásul a huszonöt frankra, zsebre tette az értékes zsebkendőt, s a zsibárus boltjából átment a borbélyhoz, aki egy negyedóra leforgása alatt elegánssá, sőt széppé varázsolta Balsamo pártfogoltjának amúgy sem jelentéktelen fejét.

Végül, mind e műveletek befejeztével, Gilbert betért egy pékhez, aki a XV. Lajos tér közelében lakott, s vett nála két sou ára kenyeret, s mohón befalta útközben, elindulva Versailles felé.

A Conférence-kapu kútjánál megállt, hogy igyék.

Aztán folytatta útját, mindegyre visszautasítva a fiákerosok ajánlkozását, akiknek nem fért a fejébe, hogy egy ilyen csinosan öltözött ifjú miért sajnál tőlük tizenöt sout, s teszi tönkre szépen kifényesített cipőjét.

Hátha még tudták volna, hogy ez a poroszkáló fiatalember háromszázezer frankot rejteget a zsebében!

Gilbert-nek azonban jó oka volt rá, hogy gyalog menjen. Először is, szilárdan eltökélte, hogy egy fillérrel sem költ többet, mint amennyit okvetlenül szükséges; azután, szüksége is volt az egyedüllétre, hogy zavartalanabbul előadhassa monológjait és némajátékát.

Egyedül Isten a tudója, hányféle szerencsés fordulat fel nem ötlött benne az alatt a harmadfél óra alatt, míg rótta az utat.

Harmadfél óra alatt több mint négy mérföldet tett meg, észre sem véve a távolságot, s egy csöpp fáradtságot sem érezve: hallatlanul erős szervezete volt ennek a fiúnak!

Közben meghányta-vetette összes terveit, s úgy döntött, hogy a következőképpen fogja előadni kérelmét:

Először idősb Taverney urat fegyverezi le csillogó szavakkal; azután, ha a báró beleegyezését megkapta, Andrée kisasszonyt győzi meg, olyan ékesen szóló beszéddel, hogy Andrée nemcsak hogy megbocsát neki, hanem még tiszteletet és vonzalmat is érez e zengzetes szónoklat szerzője, azaz Gilbert iránt.

Annyit gondolt erre, hogy végül a remény felülkerekedett félelmén, és Gilbert lehetetlennek érezte, hogy egy lány, aki olyan helyzetben van, mint Andrée, el ne fogadja a szerelem kínálta kárpótlást, kivált, ha ez a szerelem százezer tallérral zörget az ajtón.

A tündérpalotáit építgető Gilbert olyan együgyű és jó szándékú volt, mint a pátriárkák legegyszerűbb gyermeke. Elfeledkezett minden rosszról, amit elkövetett, s ez talán tisztább szívre vall, mintsem gondolnánk.

Mire összes ütegeit felvonultatta, meg is érkezett Trianonba, de úgy érezte, mintha satuba szorították volna a szívét. Mire megérkezett, mindenre felkészült: Philippe első dühkitörésére, amelyet azonban - véleménye szerint - el fog hallgattatni az ő nagylelkű eljárása; Andrée megvetésére, amelyet megtör majd az ő szerelme; a báró gorombaságaira, amelyeket megszelídít majd az ő aranya.

Gilbert - ha mégoly messzire került is ettől a társaságtól, amelyben valamikor benne élt, - ösztönösen érezte, hogy jól fel van vértezve azzal a háromszázezer frankkal a zsebében; leginkább Andrée szenvedésének látványától rettegett; csak attól félt, hogy elgyengül a szerencsétlenség láttán, s ha elgyengül, az ügye diadalához szükséges eszközök egy része odavész.

Belépett a kertbe, s kevélyen nézett végig - ez a kevélység illett is az arcához - a munkásokon, tegnapi sorstársain, akik mára messzire elmaradtak mögötte.

Először de Taverney báró felől tudakozódott. Természetesen a vendégházban szolgáló inashoz fordult.

- A báró nincsen Trianonban - közölte az.

Gilbert egy pillanatig tétovázott.

- És Philippe úr? - kérdezte.

- Philippe úr elment Andrée kisasszonnyal.

- Elment! - rémült meg Gilbert.

- El!

- Eszerint Andrée kisasszony elutazott?

- Öt napja már.

- Párizsba?

Az inas mozdulata ezt jelentette: „Azt már nem tudom.”

- Hogyhogy nem tudja? - förmedt rá Gilbert. - Andrée kisasszony csak úgy elment, és nem tudják, hova? Ok nélkül csak nem utazott el!

- Szamárság! - felelt vissza az inas, akit nem nagyon hatott meg Gilbert gesztenyeszín öltönye. - Hát persze hogy nem ok nélkül ment el.

- Hát akkor mi volt az oka?

- Levegőváltozás.

- Levegőváltozás? - ismételte meg Gilbert.

- Az; úgy látszik, a trianoni levegő rosszat tett neki, s az orvos rendeletére elutazott Trianonból.

Fölösleges lett volna tovább faggatóznia; nyilvánvaló volt, hogy a vendégházi inas mindent elmondott, amit de Taverney kisasszonyról tudott.

A megdöbbent Gilbert azonban nem akart hinni a fülének. Futott Andrée szobájába, de az ajtót zárva találta.

Üvegtörmelék, szalmazsákból kirázódott szalma és széna a folyosó padlóján: mindez kétségtelenné tette számára, hogy innen kiköltöztek.

Gilbert visszament egykori szobájába; úgy találta, ahogy otthagyta.

Andrée ablaka nyitva volt, hogy szellőzzék a lakás; Gilbert belátott az előszobába is.

A lakás tökéletesen üres volt.

Gilbert nem tudta fékezni tovább iszonyatos fájdalmát, fejét a falba verte, kezét tördelte, a földön fetrengett.

Aztán, mint aki megháborodott, kirohant a padlásszobából, úgy iramodott le a lépcsőn, mintha szárnya nőtt volna, befutott a sűrűbe, a haját tépte, üvöltött, jajgatott, lerogyott a fűbe, átkozva az életet s azokat, akiktől kapta.

- Vége, vége! - nyöszörögte. - Isten nem akarja, hogy megtaláljam; Isten azt akarja, hogy belepusztuljak a lelkifurdalásba, a reménytelenségbe, a szerelembe; csak így tehetem jóvá bűnömet, csak így állhatok bosszút azért, akit megsértettem... De hol lehet most? Taverneyben! Megyek, megyek! Elmegyek a világ végére is; fölmegyek a felhőkbe is, ha kell. Meglelem én a nyomát, és követni fogom, még ha útközben éhen kell is vesznem, vagy ott esem össze a kimerültségtől!

De fájdalmának e vad kitörése nyomán lassan elcsitult benne a fájdalom; Gilbert feltápászkodott, fellélegzett, körülnézett, nem volt már olyan riadt a tekintete, mint addig, majd nehézkesen elindult, vissza, Párizsba.

Most öt óra hosszat tartott az út.

„A báró talán csak nem ment el Párizsból - töprengett Gilbert, láthatóan kijózanodva -; beszélni fogok vele. Andrée kisasszony megszökött. Csakugyan nem maradhatott Trianonban, de akárhová ment is, az apja csak tudja, hogy hol van; egy utalás is elég, hogy megleljem a nyomát, de különben is, maga fogja visszahívni a lányát, ha sikerül beszélnem a fösvény fejével.”

Gilbert, e gondolatoktól új erőre kapva, este hét óra tájt ért be Párizsba, vagyis abban az időpontban, amikor a hűs szellő kicsalja a sétálókat a Champs-Élysées-re, és amikor a város könnyedén lebeg az est első párái és annak a mesterséges nappalnak első fényei között, amely huszonnégy órássá varázsolja e város minden egyes napját.

A fiatalember, ahogy elhatározta, egyenest a Búbosbanka utcai kis palota kapujához sietett, s odaérve, habozás nélkül bezörgetett.

Zörgetésére csak a csend válaszolt.

Hangosabban kopogtatott, de a tizedik kísérlet sem járt több eredménnyel, mint az első.

Elapadt az utolsó forrás is, amelyben reménykedett még.

Veszekedett dühvel, öklét harapdálva, hogy így büntesse testét, amely nem érzi át a lélek fájdalmát, Gilbert hirtelen kifordult az utcából, lenyomta Rousseau kapujának rejtett kilincsét, és fölment a lépcsőn.

A padlásszoba kulcsa is arra a zsebkendőre volt kötve, amelyben a harminc bankjegy lapult.

Gilbert úgy ugrott be a padlásszobába, ahogy a Szajnába ugrott volna, ha éppen ott folyik.

Szép volt az est, bárányfelhők kergetőztek az ég azúrjában, a hársak és a gesztenyefák bódító illatot árasztottak az esthomályban, a denevér nesztelen szárnnyal súrolta a kis kuckó ablakát, Gilbert pedig, hogy ezek a képek felidézték előtte az életet, odalépett a padlásablakhoz, s meglátva a fák között fehérlő kis kerti házat, amelyben egykor fölfedezte az örökre elveszettnek hitt Andrée-t, úgy érezte, hogy meghasad a szíve, szinte aléltan dőlt rá az eresz rácsára, s a szeme üresen és kábán meredt a semmibe.

CLIII

Gilbert tapasztalja, hogy könnyebb elkövetni a bűnt,
mint legyőzni az előítéletet

Amint elcsitult a lelkét elborító fájdalom, Gilbert gondolatai tisztábbak és határozottabbak lettek.

Közben annyira megsűrűsödött a sötétség, hogy már semmit sem látott; ekkor leküzdhetetlen vágy vett rajta erőt, hogy lássa a fákat, a házat, a sétautakat, mivel a homály mindezt egyetlen csomóba gyúrta, s fölötte olyan idomtalanul gomolygott a levegő, mint egy szakadék fölött.

Gilbert visszaemlékezett rá, hogy egy estén, még a boldogabb időkben, híreket akart szerezni Andrée-ról, látni, sőt hallani akarta, és élete kockáztatásával, ki sem lábalva még május harmincegyedikén szerzett betegségéből, végigkúszott az ereszcsatornán, leereszkedett az első emeletről, le abba a boldogító kertbe.

Akkoriban még nagy veszéllyel járt behatolni a házba, ahol benn lakott a báró, és ahol féltő gonddal őrizték Andrée-t, de Gilbert jól emlékezett rá, hogy e veszélyes helyzetben is mily édes öröm töltötte el, milyen boldogan kalapált a szíve, amikor meghallotta a lány hangját.

- Hátha újra megcsinálnám, hátha lemennék még utoljára, hogy térden csúszva tapogassam ki a sétaút homokjában az imádott lábnyomokat, amiket ott hagyott a szeretőm!

Gilbert, különös örömét lelve benne, fennhangon mondta ki az utolsó szót, amely mindenkit megijesztett volna, aki hallja.

Gilbert félbeszakítva monológját, kimeresztette szemét a sötétben, abba az irányba, amerre a kerti házat sejtette.

Csendben figyelt egy darabig, majd így folytatta:

- Nincs jele, hogy valaki lakná a házat; se fény, se zaj, se nyitott ajtó; gyerünk!

Gilbert-nek volt egy jó tulajdonsága: amit elhatározott, azt villámgyorsan végre is hajtotta. Kinyitotta padlásszobája ajtaját, halkan, mint a kísértet, letapogatózott, elment Rousseau ajtaja előtt, az első emeletre érve elszántan kilépett az ereszre, és lecsúszott rajta, nem törődve vele, hogy ócska nadrág lesz a reggel még olyan takaros nadrágból.

Amikor földet ért a lugasban, újra átélte első látogatásának izgalmát, a homok most is csikorgott a lába alatt, majd meglátta a kiskaput is, amelyen Nicole beeresztette Beausire urat.

Végül a bejárathoz ment, hogy ajkával illesse a zsalugáter rézkilincsét, mondván, hogy Andrée keze egészen biztosan érintette azt a kilincset. A bűn szinte vallássá magasztosította Gilbert szerelmét.

A fiatalember összerezzent: neszt hallott belülről; halk és tompa nesz volt, mintha könnyű léptek alatt reccsent volna meg a padló.

Gilbert hátrahőkölt.

Arca halálsápadt volt, feje már nyolc vagy tíz napja olyan kótyagos, hogy meglátva az ajtón átszüremlő fénysugárt, azt hitte, a babona, a tudatlanságnak és a lelkifurdalásnak édes gyermeke gyújtott baljós lángot a szemében, s annak a fénye vetődik rá a zsalugáter léceire. Azt hitte, hogy rémlátásokkal küszködő lelke idézett fel egy másik lelket, s hogy ütött az óra, az őrülteket és az elvakult szerelmeseket üldöző látomások órája.

A lépések a fénnyel együtt közben egyre közeledtek, Gilbert látott és hallott, csak hinni nem mert; ámde, ugyanabban a pillanatban, amikor a fiatalember odahajolt, hogy beleskelődjék a lécek között, a zsalugáter kicsapódott, Gilbert a hirtelen mozdulattól a falnak esett, felkiáltott, és térdre bukott.

Nem is annyira az ütés ereje, mint inkább a látvány kényszerítette térdre: az elhagyottnak hitt házban, amelynek a kapuján hiába kopogtatott, mert nem nyitotta ki senki, megpillantotta Andrée-t.

A lány, mert hiszen ő volt az, s nem a kísértete, szintén felsikoltott; azután, mivel feltehetően várt valakit, kevésbé ijedten kérdezte:

- Mi az? Ki az? Mit kíván?

- Ó, bocsánat, bocsánat, kisasszony! - dadogta Gilbert, alázatosan lesütve szemét.

- Gilbert! Gilbert van itt! - kiáltotta Andrée meglepődve, de kiáltásában nyoma sem volt félelemnek vagy haragnak; - Gilbert jár a kertben! Hát maga hogy került ide, barátom?

Utolsó szava fájó remegéssel töltötte el a fiú szívét.

- Ó, jaj - mondta elcsukló hangon -, ne szidjon meg, kisasszony, legyen irgalommal; annyit szenvedtem!

Andrée csodálkozva nézett Gilbert-re, s láthatólag mit sem értett ebből a nagy megalázkodásból.

- Először is, keljen fel - szólt rá -, és magyarázza meg, hogy került ide.

- Jaj, kisasszony - tört ki Gilbert -, nem kelek fel, míg meg nem bocsátott nekem!

- Ugyan mit tett ellenem, amit meg kellene bocsátanom? Mondja már, hadd halljam! Mindenesetre - fűzte hozzá szomorú mosollyal -, nem lehet az olyan nagy sérelem, hogy ne legyen könnyű megbocsátani. Philippe adta oda a kulcsot?

- A kulcsot?

- Persze; ugyanis megállapodtunk, hogy nem nyitok ajtót senkinek, míg ő odavan, s bizonyára ő segítette hozzá, hogy bejöjjön ide, hacsak nem a falon át jött.

- Philippe úr, a fivére? - hebegte Gilbert. - Nem, nem ő volt az; de most különben sem róla van szó, kisasszony; hát ön nem utazott el? Nem hagyta el Franciaországot? Ó, micsoda öröm, mily nem remélt öröm!

Gilbert feltérdelt, kitárta karját, s ijesztő ünnepélyességgel adott hálát az égnek.

Andrée odahajolt hozzá, és nyugtalanul nézte:

- Úgy beszél, Gilbert úr, mint aki megháborodott - mondta -, és elszakítja a ruhámat: eressze már el a ruhámat; eressze el a ruhámat, kérem, és hagyja már abba ezt a komédiát!

Gilbert felállt.

- Most haragszik - mondta -; de nem akarok panaszkodni, hiszen rászolgáltam; tudom, nem így kellett volna beállítanom; de hát nem tehetek róla, nem tudtam, hogy itt lakik; azt hittem, üres a ház, lakatlan; az emlékét kerestem itt, semmi egyebet... Csak a véletlen... Jaj, nem is tudom, mit beszélek; bocsásson meg; először atyjaurához akartam fordulni; de ő is eltűnt.

Andrée megrezzent.

- Atyámhoz? - kérdezte. - És miért éppen atyámhoz?

Gilbert félreértette a kérdést.

- Mert öntől annyira félek - mondta -, pedig határozottan tudom, jobb, ha mi ketten rendezzük a dolgot egymás között; ez a legbiztosabb módja, hogy jóvátegyünk mindent.

- Jóvátegyünk! Mit jelentsen ez? - kérdezte Andrée. - És mit kell jóvátenni, mondja?

Gilbert szerelmes tekintettel, alázatosan nézett rá.

- Ó, ne haragudjék - kérlelte -; nagy vakmerőség ez tőlem, tudom, hiszen én senki és semmi vagyok; nagy vakmerőség tőlem, hogy ilyen magasra vetem a szememet; de hát megesett a baj.

Andrée megint megrezzent.

- A bűn, ha úgy jobban tetszik - folytatta Gilbert -; igenis, a bűn, mert valójában súlyos bűn volt. Ó, csak a végzetet hibáztassa érte, kisasszony, mert az én szívem soha...

- A szíve! A bűne! A végzet! Maga megbolondult, Gilbert úr, és megrémít.

- Ó, lehetetlenség, hogy ezzel a hódolattal, ezzel a lelkifurdalással, fejemet lehorgasztva, kezemet összekulcsolva, szánalmat ne keltsek önben, ha nem másféle érzéseket. Hallgasson meg, kisasszony: én szent fogadalmat tettem Isten s ember előtt; egész életemet engesztelő áldozatul kínálom pillanatnyi eltévelyedésemért, azt akarom, hogy az ön jövendő boldogsága olyan nagy legyen, hogy feledtesse az elmúlt keserveket. Kisasszony...

Gilbert habozott.

- Kisasszony, egyezzék bele a házasságba, mely megszenteli majd a bűnös egyesülést.

Andrée hátrahőkölt.

- Nem, nem - mondta Gilbert -, nem vagyok én őrült; ne akarjon menekülni, ne szakítsa ki a kezét az enyémből; kegyelem, irgalom!... egyezzék bele, legyen a feleségem!

- A maga felesége? - kiáltotta Andrée, azt hivén, hogy saját maga bolondult meg.

- Ó, jaj! - folytatta Gilbert, szívszaggató zokogással. - Ó, jaj! Mondja, hogy megbocsátja azt a szörnyűséges éjszakát; mondja, hogy merényletem elborzasztotta, de mondja azt is, hogy elfogadja bűnbánatomat; mondja, hogy hosszú időn át elfojtott szerelmem menti bűnömet!

- Nyomorult! - kiáltotta Andrée ádáz dühvel. - Hát te voltál az? Jaj, Istenem! Jaj, Istenem!

És Andrée a két tenyerébe fogta a fejét, mintha vissza akarná parancsolni őrjöngő gondolatait.

Gilbert néma megdöbbenéssel tántorodott hátra e szép, halvány medúzafő elől, amelyen rémület és elszörnyedés rajzolódott ki egyszerre.

- Ezt a szörnyűséget tartogattad nekem, ó, Istenem! - jajveszékelt a lány, mind vadabb kétségbeeséssel. - Kétszeresen is meggyalázva kell látnom a nevemet: meggyalázta a bűn, meggyalázta a bűnös! Felelj, te aljas! Felelj, te nyomorult! Te voltál az?

- Nem tudta! - suttogta Gilbert megsemmisülten.

- Segítség! Segítség! - sikoltozta Andrée, visszafutva a házba. - Philippe! Philippe! Ide, ide, Philippe!

Gilbert komoran és elkeseredve ment utána, s most körülnézett, helyet keresve, ahol méltón eleshet a rázúduló csapások alatt, vagy fegyvert, hogy védekezzék.

Ám Andrée hívására senki nem jött elő, Andrée nyilván egyedül volt a házban.

- Egyedül vagyok, jaj, egyedül! - sikoltozta a lány, a fogát csikorgatva dühében. - Ki innen, nyomorult! Ne kísértsd Isten haragját!

Gilbert szelíden fölemelte a fejét.

- Számomra az ön haragja a legfélelmetesebb - suttogta -; ne bántson, kisasszony, irgalom!

Rimánkodva tette össze a kezét.

- Gyilkos! Gyilkos! Gyilkos! - szidalmazta a fiatal nő.

- Hát nem akar meghallgatni? - kiáltott föl Gilbert. - Legalább hallgasson meg előbb, aztán ölessen meg, ha akar.

- Hogy meg is hallgassalak? Téged? Még ezt is elviseljem? Ugyan mit mondanál, halljam!

- Amit az előbb is mondtam: bűnt követtem el, bűnt, amely bocsánatos azok szemében, akik tudnak olvasni a szívemben, és itt hozom a bűn jóvátételét.

- Ez hát az értelme annak a szónak, amely már akkor borzalommal töltött el, amikor még fel sem fogtam, mit jelent! - kiáltotta Andrée. - Házasság! Azt hiszem, ezt a szót hallottam magától?

- Kisasszony! - hebegett Gilbert.

- Házasság! - folytatta a gőgös lány, mind szenvedélyesebben. - Ó, nem haragszom én magára, hanem megvetem, gyűlölöm; és ez a gyűlölet olyan alantas és olyan rettenetes érzés, hogy nem is érteni, hogy maga is hogy képes élve elviselni, ha az arcába vágom!

Gilbert elsápadt, szempilláin a harag két könnycseppje csillogott; ajka elkeskenyedett, elfehéredett, mint két gyöngyházlemez.

- Kisasszony - mondta remegve -, annyira jelentéktelen azért mégsem vagyok, hogy elvesztett tisztességéért ne kárpótolhatnám.

Andrée kihúzta magát.

- Ha elvesztett tisztességet emlegetünk, uram - mondta gőgösen -, beszéljünk csak az önéről, s ne az enyémről. Az én tisztességem érintetlen, s éppen azáltal veszíteném el, ha önhöz mennék feleségül!

- Nem hittem volna - felelte Gilbert jeges és metsző hangon -, hogy ha egy nő anyává lesz, másra is tekintsen gyermeke jövőjén kívül.

- Én pedig nem hiszem, hogy ön ebbe beleszólhat, uram - vágott vissza Andrée, villámló szemmel.

- Márpedig beleszólok, kisasszony - válaszolta Gilbert, kezdve lerázni magáról a lábat, mely oly kegyetlenül tiport rajta. - Beleszólok, mivel nem akarom, hogy éhen vesszen az a gyerek, ami gyakorta megesik a nemesi házakban, ahol a lányok különös módon értelmezik a tisztességet. Egyik ember annyit ér, mint a másik; ezt az igazságot olyan emberek hirdetik, akik többet érnek másoknál. Hogy maga nem szeret engem, azt megértem, végtére is nem lát a szívembe; hogy megvet, azt is megértem, nem ismeri a gondolataimat; de hogy elvitassa tőlem azt a jogot, hogy törődjem a gyerekemmel, azt nem fogom megérteni soha. Sajnos, nem azért ajánlottam fel a házasságot, hogy vágyat, szenvedélyt, becsvágyat elégítsek ki általa; kötelességet teljesítettem, arra kárhoztattam magam, hogy a rabszolgája legyek, feláldoztam volna magáért az életem. Édes Istenem! sosem vette volna föl a nevemet; ha akarta volna, úgy bánhatott volna velem, mint Gilbert-rel, a kertészlegénnyel, ez természetes; de a gyermekét nem kellene feláldoznia. Itt van háromszázezer frank, hozományul adta egy nagylelkű

pártfogóm, aki másként ítélt meg, mint maga. Ha feleségül veszem, enyém a pénz; nekem azonban, kisasszony, mindössze egy kis levegőre van igényem, hogy szabadon lélegezzem, amíg élek, s egy gödörre a földben, ahová a testemet teszik, ha meghaltam. Amim ezenfelül van, azt a gyermekemnek adom; tessék, itt a háromszázezer frank.

Azzal letette az asztalra, Andrée keze ügyébe, a bankjegyköteget.

- Uram - mondta a lány -, ön súlyos tévedésben van; önnek nincs gyermeke.

- Nekem!

- Hát miféle gyerekről beszél? - kérdezte Andrée.

- Arról, akinek ön az anyja. Nem vallotta-e be két embernek is: Philippe bátyjának és Balsamo grófnak? Nem vallotta-e be, hogy állapotos, s hogy én, én vagyok az a szerencsétlen?

- Úgy, szóval hallotta? - fortyant fel Andrée. - Na de nem baj, nem baj; hallgassa csak meg a válaszomat, uram: maga galádul megerőszakolt; álmomban megejtett; megejtett latorsággal; anya vagyok, ez igaz; de a gyerekemnek csak anyja van, megértette? Maga erőszakot követett el rajtam, az igaz; de nem maga a gyerekem apja!

Felmarkolta a bankjegyköteget, és megvetően kidobta az ajtón, úgy, hogy az röptében súrolta a szerencsétlen Gilbert halálra vált arcát.

A fiatalembert úgy elöntötte a fekete epe, hogy Andrée őrangyala okkal aggódhatott megint védence miatt.

A dühöt azonban éppen hevessége nem engedte kitörni, s a fiatalember úgy ment el Andrée előtt, hogy rá sem pillantott.

Jószerivel még ki sem lépett az ajtón, amikor a lány utánairamodott, és ajtót, zsalut, ablakot, spalettát, mindent bezárt, mintha dühödt buzgalmával egy világot akart volna emelni a múlt és a jelen közé!

CLIV
Elhatározás

Hogy miként ért haza Gilbert, hogy miként vészelte át - bele nem pusztulva a fájdalomba és a dühbe - az éjszaka emésztő szorongásait, s hogy reggelre kelve miként nem őszült bele mindebbe mégis: minderről meg sem próbálunk számot adni az olvasónak.

Reggel Gilbert-t heves vágy fogta el, hogy tollat ragadva megírja Andrée-nak azokat a szilárd és megtámadhatatlan érveket, amelyek az éjjel fogantak meg az agyában; de oly sokszor tapasztalta már a lány hajthatatlanságát, hogy nem volt miben reménykednie. Azt, hogy írjon, egyébként is megalkuvásnak érezte, s büszkesége berzenkedett ellene. Elgondolta, hogy a levelét összegyűrik, eldobják, talán el sem olvassák; az a levél - így tűnődött - csak arra lesz jó, hogy nyomába uszítsa ellenségeinek acsargó, elvakult falkáját: ezért elvetette az írás gondolatát.

Azután arra gondolt, hátha nagyobb szerencsével próbálkozhatna az apánál, aki fösvény és becsvágyó; vagy a fivérnél, aki derék ember, s csak addig veszedelmes, míg el nem lobban első haragja.

„De miért is nyerjem meg de Taverney úr vagy Philippe úr támogatását - töprengett magában -, hiszen Andrée úgyis állandóan csak azt vágná a fejemhez, hogy: »Nem ismerem magát!« Rendben van - tűnődött tovább -, semmi nem fűz többé ehhez a nőhöz; ő szakította el a szálat, mely összekötött vele."

Töprengései közepette kínban fetrengett fekhelyén, s dühös fájdalommal idézte fel Andrée hangjának, Andrée arcának minden apró rezdülését; elmondhatatlan gyötrelmeket állt ki, mivel észbontóan szerelmes volt.

Amikor a nap már magasan járt az égen, és besütött a padlásszobába, Gilbert kába fejjel kelt fel, s már csak abban reménykedett, hátha meglátja még ellenségét a kertben vagy éppenséggel a házban. Felvillanó örömsugár a súlyos bajban.

De hirtelen elöntötte lelkét a méreg, a lelkifurdalás, a düh keserű árja; eszébe jutott, milyen undorral, milyen megvetéssel bánt vele mindig a lány; a padlásszoba közepén megtorpant, mivel az akaraterő kemény megálljt parancsolt a testnek.

- Ne menj az ablakhoz bámészkodni - mondta -; ne szívd be többé ezt a mákonyt, amitől oly kéjes a halál. Szívtelen teremtés az, hiába hajtottál fejet neki, sosem mosolygott rád, sosem szólt hozzád vigasztaló vagy barátságos szóval; csak abban telt öröme, hogy marcangolja akkor még ártatlan és szűzi szerelemtől túlcsorduló szíved. Becstelen és pogány teremtés az, elvitatja a gyereket apjától, természetes támaszától, feledésre, nyomorra, talán halálra ítélve szegény kis jószágot, mondván, hogy e gyermek meggyalázza méhét, melyben megfogant. Hát nem, Gilbert, nem! Ha mégoly bűnös voltál is, ha mégoly szerelmes és gyáva vagy is, akkor sem engedem, hogy az ablakhoz menj és lenézz arra a házra; megtiltom, hogy elérzékenyülj annak a nőnek a sorsán, megtiltom, hogy emésszed lelked erejét, azon töprengvén, ami megesett... Élj úgy, ahogy az állat: robotolj és elégítsd ki testi szükségleteidet; használd ki az időt, míg a sérelem után sor kerül a bosszúra, és soha ne feledd, hogy csak úgy tarthatod meg önbecsülésedet, ha fölébe kerekedel ezeknek a kevély nemeseknek, s ha nemesebb leszel, mint ők maguk.

Sápadt volt, didergett, a szíve az ablakhoz húzta, ő azonban az értelem szavára hallgatott. Lassan, nehézkesen, mintha lába gyökeret eresztett volna a padlóba, lépésenkint került közelebb a kijárathoz. Végre kívül volt, s indult Balsamóhoz.

De hirtelen meggondolta magát.

- Én bolond, én esztelen hülye! - kiáltotta. - Bosszút emlegettem az imént, ha igaz, de hogyan álljak bosszút? Megöljem azt a nőt? Boldogan halna meg, hogy újabb gyalázatot akasztott a nyakamba! Nyilvánosan megalázzam? Az aljasság lenne! Van ennek a lelkében csak egyetlen érző pont is, ahol oly fájdalmasan hat a tűszúrásom, mintha tőrt vágnék bele? Megalázni... az kell neki... igen, ő még nálam is gőgösebb. Megalázzam... én... de hogyan? Nincs semmim, tehetetlen vagyok, ő meg hamarosan eltűnik. Igaz, ha jelen volnék, ha folyton fel-felbukkannék előtte, ha megvető vagy kihívó pillantásokat vetnék rá, az kegyetlen büntetés volna neki. Biztos vagyok benne, hogy ez a lelketlen anya ugyanolyan szívtelen nővér is, és rám küldené a bátyját, hogy végezzen velem; de mi akadálya, hogy megtanuljak én is embert ölni, mint ahogy gondolkodni vagy írni megtanultam? Mi akadálya, hogy legyőzzem Philippe-et, hogy lefegyverezzem, s az arcába nevessek bosszúállónak és sértettnek egyaránt? De mégsem; ez a módszer színpadra való; aki bízik a saját ügyességében és tapasztalatában, az ne számítson Isten vagy a véletlen beavatkozására... Én egymagam, a puszta kezemmel, képzelgéstől mentes értelmemmel, izmaim természet adta erejével, a gondolkodásom erejével, én magam fogom meghiúsítani ezeknek a nyomorultaknak a terveit... Mit akar Andrée? Mije van? mivel védekezhet, mivel támadhat ellenem? Gondolkozzunk csak!

A fal kiugró párkányára dőlve, elmélázó szemmel, töprengésbe merült.

„Andrée-nak pontosan az tetszik - gondolta -, amit én utálok. Eszerint elpusztítsak mindent, amit csak utálok? Elpusztítani! ó, nem! Csak kísértésbe ne vigyen a bosszúm! Csak ne akarjak tűzzel-vassal pusztítani! Mihez fogjak hát? Megvan! Meg kell keresnem Andrée fölényének okát; meg kell találnom azt a láncot, amellyel magához fűzi szívemet és karomat... Ó, ha nem látnám többé! Ó, ha nem nézne többet rám! Ó, ha szótlanul elmennék mellette, amikor kézen fogva sétáltatja gyerekét, azzal a kihívó mosolyával... a gyerekét, aki azt se tudja majd, ki vagyok... Ördög és pokol!”

Gilbert, befejezve mondatát, nagyot csapott öklével a falra, s még iszonyúbb szitkokat küldött az égbe.

„A gyerekét! Ez a nyitja! Soha ne legyen gyereke, akivel elátkoztatja a Gilbert nevet! Sőt, hadd tudja inkább, hogy az Andrée név gyűlöletében nő fel az a gyerek! Egy szó mint száz, látnia sem szabad ezt a gyereket, akit amúgy sem szeretne, akit talán kínozna is, amilyen gonosz a szíve, ezt a gyereket, akivel örökké ostoroznának engem; ne lássa soha, s ha elveszítette, üvöltsön kínjában, mint a nőstény oroszlán, amelyiktől elvették a kölykeit!”

Gilbert fölegyenesedett; megszépítette a harag és a kegyetlen öröm.

- Jól van - mondta, öklét rázva Andrée lakása felé -, te szégyenre, magányra, lelkifurdalásra, szerelemre ítéltél... Én pedig magzattalan fájdalomra, magányra, szégyenre, rettegésre, bosszúszomjas gyűlöletre ítéllek. Keresni fogsz, de addigra megszököm; szólongatni fogod a gyereked, még ha széttépnéd is, rátalálván; de ezt a dühödt vágyat legalább én oltottam a lelkedbe; ezt a tompa élű tőrt én forgattam meg a szívedben... Igen, igen, a gyerek! Megszerzem a gyereket, Andrée! Megszerzem, nem a gyerekedet, ahogy te mondod, hanem az enyémet. Gilbert-nek gyereke lesz! Fia lesz, anyja révén nemes... Fiam... fiam!

Fokról fokra, mindjobban megittasult az eszeveszett örömtől.

- Ej, de most nem kicsinyes bosszúságokról, s nem is idilli kesergésekről van szó; itt összeesküvést kell szőni, annak rendje és módja szerint. Most nem a szememet kell elparancsolnom a kerti háztól, hanem minden erőmmel, egész lelkemmel azon kell őrködnöm, hogy vállalkozásomat siker koronázza.

- Őrködni fogok, Andrée! - mondta ünnepélyesen, odalépve az ablakhoz. - Őrködni fogok éjjel és nappal; egy mozdulatot sem tehetsz, hogy ki ne kémleljem; egy jajkiáltást sem hallathatsz, hogy még szörnyűbb jajt ne ígérjek helyette; el nem mosolyodhatsz, hogy ne az én pokoli gúnykacajom válaszoljon rá. A zsákmányom vagy, Andrée! Egy részed a zsákmányom! Őrködöm, őrködöm!

Ekkor kiállt a padlásablakba, s látta, hogy kinyílnak a kerti ház zsalugáterei; Andrée árnyéka vetődött a függönyökre és a szoba mennyezetére, bizonyára valamelyik tükörből.

Azután megjelent Philippe is, aki már korábban felkelt, de a saját szobájában dolgozott, Andrée-é mögött.

Gilbert megfigyelte, milyen élénken beszélget a testvérpár. Bizonyosan róla, az esti jelenetről van szó. Philippe látható megdöbbenéssel rótta a szobát. Gilbert megjelenése bizonyára megzavarta költözködési terveit; talán másutt kell keresni a békességet, a feledést, a homályt.

E gondolatra Gilbert szeme lángsugárrá változott, mely felgyújtotta volna a kerti házat, és behatolt volna a föld középpontjába is!

De csaknem ugyanabban a pillanatban belépett egy szolgáló a kerti kapun; valami ajánlólevéllel jött, mert Andrée szívélyesen fogadta, mire a lány nyomban ki is rakta összeszíjazott kis motyóját a valamikor Nicole által lakott kamrában; ezután bútorokat, konyhai felszerelést és élelmiszert vásároltak, ami végképp meggyőzte a szemfüles Gilbert-t, hogy a fivér és nővér békés megtelepedésre szánta el magát.

Philippe tüzetesen végignézte s nézette a kerti kapu zárjait. Gilbert ebből főként arra következtetett, hogy azt gyanítják, talán Nicole-tól kapott álkulccsal hatolt be a kertbe; ugyanis a lakatos, Philippe jelenlétében kicserélte a zár őrlemezeit.

Gilbert most érzett először örömöt, amióta beköszöntöttek ezek az események.

Gúnyosan elmosolyodott.

- Szegény emberek - dünnyögte -, ezek aztán igazán nem veszélyesek; a zárat nézegetik, s álmukban sem jut eszükbe, hogy képes voltam átmászni a falon! Nagyon kevésre tartanak ezek téged, Gilbert! Sebaj! Úgy ám, büszke Andrée - tette hozzá -, hiába van zár az ajtódon, akkor megyek be hozzád, amikor akarok... Most nekem is megvan az örömöm; megvetlek... s ha csak kedvem nem szottyan rá...

Perdült egyet, az udvari ficsúrokat majmolva.

- De nem - tette hozzá keserűen -, nem méltó ez hozzám; elegem volt magából! Aludjék nyugodtan; jobbat is tudok, mint hogy magával ölelkezzem, ha gyötörni akarom kedvemre; aludjék!

Ellépett a padlásablaktól, s végignézve öltözetén, lement a lépcsőn, hogy felkeresse Balsamót.

CLV

December tizenötödike

Gilbert könnyűszerrel bejutott Balsamóhoz, mivel Fritz vonakodás nélkül bebocsátotta.

A gróf egy pamlagon heverészett, a henye gazdagok módján, hogy kipihenje a hosszúra nyúlt éjszakai alvás fáradalmát; Gilbert legalábbis így gondolta, látva, hogy ott fekszik ilyen késői órán.

Az inasnak feltehetőleg parancsa volt, hogy Gilbert-t azonnal bocsássa be, mihelyt jelentkezik, mert nem tudakolta a nevét, sőt még arra sem hagyott neki időt, hogy kinyissa a száját.

Amikor Gilbert belépett a szobába, Balsamo könnyedén felkönyökölt, s becsukta a könyvet, amelyet olvasás nélkül tartott a kezében.

- Aha! - mondta. - Itt az ifjú ember, aki házasodni készül.

Gilbert nem válaszolt.

- Jól van - folytatta a gróf, nem hagyva fel a csipkelődő hanggal -, boldog vagy, s tán még valami hálafélét is érzel. Fölöttébb dicséretes. Most hálálkodni jöttél; ez viszont kárba veszett fáradság. Tartsd meg a hálát jobb időkre, Gilbert, még szükséged lehet rá. A köszönet olyan, mint a visszajáró aprópénz: sok ember hálás érte, ha kedves mosoly kíséri. Hagyd csak, barátocskám, hagyd csak.

Szavaiban és hangsúlyában volt valami rejtett ború és édelgés, ami Gilbert-t úgy szíven ütötte, mintha szemrehányás és leleplezés volna.

- Nem, uram - felelte -, nem házasodom, ön téved.

- Ejha! - csodálkozott a gróf. - Hát akkor mit csinálsz? Mi történt veled?

- Az történt, hogy kiadták az utamat - felelte Gilbert.

A gróf egészen odafordult.

- Elügyetlenkedted, barátom.

- Dehogyis, uram; legalábbis nem hiszem.

- Ki dobott ki?

- A kisasszony.

- Ez várható volt; miért nem az apjával beszéltél?

- Nem úgy hozta a sors.

- Ejnye! Fatalista vagy?

- Nincs módom rá, hogy hivő legyek.

Balsamo összevonta a szemöldökét, s enyhe kíváncsisággal nézett Gilbert-re.

- Ne beszélj így olyasmiről, amihez nem értesz - intette -; felnőttől ez ostobaság; gyerektől önhittség. Azt nem bánom, ha gőgös vagy, de hülye ne légy; mondd, hogy nincs módodban butának lenni, azzal egyetértek. De térjünk a tárgyra: mit csináltál?

- Elmondom. Mint a költők, álmodozni akartam, cselekvés helyett; sétálgatni akartam az ösvényeken, ahol egykor oly boldogan ábrándoztam a szerelemről, s egyszerre, előkészületlenül, szembe találtam magam a valósággal: és a valóság nyomban letiport.

- Ez így van rendjén, Gilbert; férfiember a te helyzetedben olyan, mint a katonai járőr. A járőrnek csak úgy szabad elindulnia, hogy jobbjában karabély van, baljában meg tompított fényű lámpa.

- Egy szó mint száz, uram, kudarcot vallottam; Andrée kisasszony legazemberezett, legyilkosozott és kijelentette, hogy meg fog öletni.

- Jó; és a gyereke?

- Közölte, hogy a gyerek az övé, és nem az enyém.

- Azután?

- Azután visszavonultam.

- Ejnye!

Gilbert felnézett.

- Ön mit tett volna? - kérdezte.

- Nem is tudom; de azt mondd meg, most mi a szándékod.

- Megbüntetem azért a sok megaláztatásért, amit elszenvedtem tőle.

- Üres szó.

- Nem, uram, szilárd elhatározás.

- De... csak nem csalta ki a titkodat... a pénzedet?

- A titkom az enyém, és azt ki nem csalja tőlem senki; a pénz az öné, vissza is hoztam.

Gilbert kigombolta a zekéjét, elővette a harminc bankjegyet, s gondosan leszámlálta Balsamo asztalára.

A gróf felvette, összehajtogatta, élesen figyelve Gilbert-t, akinek az arca a legcsekélyebb felindulást sem árulta el.

„Becsületes, nem kapzsi... Eszes, határozott: igazi férfi” - gondolta Balsamo.

- Most pedig, gróf úr - folytatta Gilbert -, hadd számoljak el a két arannyal is, amit adott.

- Ne túlozzunk - felelte Balsamo -; százezer tallért visszaadni derék dolog, negyvennyolc frankot megadni csacskaság.

- Nem megadni akartam én; csak arról akartam beszámolni, hogy mire költöttem az aranyait, hadd tudja meg mindjárt azt is, hogy még többre is szükségem van.

- Az már más beszéd. Tehát kérni akarsz?

- Kérek...

- Miért?

- Hogy véghezvigyem azt, amit üres szónak mondott az imént.

- Jól van. Bosszút akarsz állni?

- Nemes bosszút, úgy vélem.

- Nem kétlem; de kegyetlent is, ugye?

- Azt.

- Mennyi kell?

- Húszezer frank.

- És egy ujjal sem nyúlsz ahhoz a fiatal nőhöz? - kérdezte Balsamo, azt hívén, hogy ezzel a kérdéssel zavarba hozza Gilbert-t.

- Nem.

- És a bátyjához?

- Ahhoz sem; az apjához sem.

- Rossz hírét kelted?

- A nevét sem veszem az ajkamra.

- Jól van, megértelek. De akár ledöfsz egy nőt, akár lépten-nyomon az arcába nevetsz, az egyre megy... Márpedig te tüntetően dacolni akarsz vele: mutatkozol előtte, a nyomába szegődsz, sértőn és gyűlölködve az arcába nevetsz.

- Eszem ágában sincs mindez, éspedig annyira nincsen, hogy arra kérem, tegye lehetővé, hogy ingyen áthajózzam a tengeren, ha kedvem támadna elhagyni Franciaországot.

Balsamo felhorkant.

- Gilbert barátom - mondta fanyar, egyszersmind bársonyos hangján, amelyből nem érzett sem fájdalom, sem jókedv -, Gilbert barátom, az az érzésem, hogy maga nem teljesen következetes, amikor olyan önzetlennek mutatja magát. Húszezer frankot kér tőlem, s ebből a húszból nem hajlandó egyet hajójegyre költeni.

- Nem, uram, éspedig két okból sem.

- Halljuk az okokat.

- Először is, egy árva garas sem lesz a zsebemben aznap, amikor hajóra szállok; ugyanis, és ezt jól jegyezze meg, gróf úr, én nem magamnak kérek; én egy bűn jóvátételére kérek, s ahhoz a bűnhöz ön nyújtott segédkezet...

- Csökönyös vagy! - mondta Balsamo, ajkába harapva.

- Mert igazam van... Jóvátétel céljára kérem a pénzt, mondom, s nem azért, hogy megéljek belőle vagy felejtsek; abból a húszezer frankból egyetlen sou sem megy az én zsebembe; megvan annak a helye.

- A gyereked, már látom...

- Igen, uram, a gyerekem - mondta Gilbert némi büszkeséggel.

- No és te?

- Én erős vagyok, szabad vagyok, eszes vagyok; én megélek majd; és akarok is élni!

- Ó, élni fogsz te! Isten sosem ölt ilyen erős akaratot azokba a lelkekbe, akiknek idő előtt kell elköltözniük a földről. Isten meleg ruhával látja el azokat a növényeket, amelyeknek hosszú téllel kell dacolniuk; acéllal vértezi fel azokat a szíveket, amelyekre sok megpróbáltatás vár. De ha jól emlékszem, két indítékot említettél, amiért nem teszed félre az ezer frankot: az első volt a gondoskodás.

- A második a megfontolás. Amikor majd elhagyom az országot, kénytelen leszek elrejtőzni... De nem úgy, hogy kimegyek a kikötőbe, s kerítek egy kapitányt, akit lepénzelek - gondolom ugyanis, így szokták csinálni -, tehát, mondom, nem úgy, hogy megyek és lefüleltetem magam.

- Azt hiszed tehát, hogy én hozzásegíthetlek az eltűnéshez?

- Tudom, hogy megteheti.

- Kitől tudod?

- Ó, annyi természetfölötti erőt tart a hatalmában, hogy bizonyára rendelkezik néhány természetes erőforrással is. Egy varázsló sosem olyan biztos a dolgában, hogy ne tartson mindig nyitva egy hátsó kaput is.

- Gilbert - szólalt meg váratlanul Balsamo, a fiú elé nyújtva a kezét -, te kalandos és vakmerő lélek vagy; jóságból és gonoszságból vagy gyúrva, akár egy nő; sztoikus vagy és feddhetetlen, de nem kérkedsz vele; én nagy embert csinálok belőled; maradj itt, azt ajánlom, ez a ház biztos menedék; pár hónap múlva elutazom Európából, s akkor magammal viszlek.

Gilbert hallgatta.

- Pár hónap múlva talán nem mondanék nemet - felelte -; ma azonban csak ezt mondhatom: „Köszönöm, gróf úr, ajánlata káprázta tó egy magamfajta földönfutónak; ám én mégsem élek vele."

- A pillanatnyi bosszú talán mégsem ér fel egy fél évszázados jövővel?

- Uram, egy pillanatnyi ötlet vagy egy hirtelen támadt szeszély az én számomra felér az egész világegyetemmel, abban a percben, amikor az az ötlet vagy az a szeszély megfogant bennem. Egyébként, eltekintve a bosszútól, kötelességem is van.

- Fogd, itt a húszezer frankod - felelte Balsamo tétovázás nélkül.

Gilbert elvette a két bankjegyet, jótevőjére emelte a szemét, s így szólt:

- Ön olyan nagylelkű, mint egy király!

- Annál, remélem, jobb vagyok - mondta Balsamo -, én ugyanis nem várom el, hogy megőrizzék az emlékemet.

- Jó; én azonban hálás természet vagyok, mint ön is megállapította az imént, s mihelyt bevégeztem a munkámat, megadom a húszezer frankját.

- Hogyan?

- Elszegődöm önhöz annyi esztendőre, amennyi kell ahhoz, hogy egy inas megszolgáljon húszezer frankot az urának.

- Már megint következetlen vagy, Gilbert. Az előbb még azt mondtad, hogy: „Adjon húszezer frankot, mert *ennyivel adósom.*"

- Igaz; de megnyerte a szívemet.

- Örvendek - mondta Balsamo hangsúlytalanul. - Eszerint hozzám szegődsz, amikor akarom.

- Igen.

- Mihez értesz?

- Semmihez; de mindent meg tudok tanulni.

- Az igaz.

- Csak azt akarom, hogy annyi pénz legyen a zsebemben, amennyivel szükség esetén két órán belül elhagyhatom Franciaországot.

- Úgy, szóval máris kilépsz a szolgálatból?

- De bármikor visszajöhetek.

- Én pedig bármikor megtalállak. Na jó, maradjunk ennyiben, mert fáraszt ez a sok beszéd. Told ide az asztalt.

- Tessék.

Balsamo a kezébe vette az irományokat, és az egyik papírról, amelyen három kézjegy vagy inkább három különös írásjel díszelgett, az alábbi sorokat olvasta, csak úgy magának:

- „December 15. Le Havre-Boston. P. J. Adonis."

- Mi a véleményed Amerikáról, Gilbert?

- Hogy az nem Franciaország, s hogy adott pillanatban nagyon szívesen szállok tengerre bármely ország felé, amely nem Franciaország.

- Jól van! December tizenötödike táján lesz az az adott pillanat?

Gilbert számlálgatta az ujjain, s eltűnődött.

- Pontosan akkor - mondta.

Balsamo tollat vett elő, s néhány szót vetett egy fehér papírra:

Vegyen fel egy utast az Adonisra!

Joseph Balsamo

- Ez veszedelmes írás - mondta Gilbert -, én búvóhelyet keresek, de ezzel könnyen a Bastille-ban kötök ki.

- Aki sokat okoskodik, a végén belebolondul - mondta Balsamo. - Az Adonis, kedves Gilbert úr, kereskedelmi hajó, és én vagyok a tulajdonosa.

- Bocsásson meg, gróf úr - mondta Gilbert, meghajtva magát -; csakugyan szánalmas alak vagyok, s megkótyagosodom olykor, de kétszer egymás után soha; bocsásson meg tehát, és higgye el, nagyon hálás vagyok.

- Menjen, barátom.

- Isten önnel, gróf úr.

- Viszontlátásra - mondta Balsamo, hátat fordítva neki.

CLVI

Az utolsó audiencia

Néhány hónappal a fentebb elmondott események után, egy novemberi reggelen, az évszakhoz képest még korán, Philippe de Taverney a derengő világosságban kilépett a házból, ahol együtt lakott a húgával. A párizsi kisemberek már munkához láttak a még pislákoló utcai lámpák fényében: gőzölgött a friss sütemény, amelyet a szegény falusi árusok oly mohón tömnek magukba a csípős hajnali szélben; imbolyogtak a zöldséges puttonyok; vonultak a csarnok felé a hallal és osztrigával rakott kordék; de a sürgő-forgó tömeg szorgoskodásában volt valami mérséklet is, mintha a munkásemberek kímélni akarták volna a gazdagok álmát.

Philippe igyekezett átvergődni a népes és zsibongó városrészen, ahol lakott, s az elhagyatott Champs-Élysées felé vette útját.

A fák csúcsán még libegett pár rozsdás levél, de nagy részük már vastag szőnyeggel borította a Királyné sétány döngölt útjait, s a tekepálya, mely néptelen volt ezen az órán, egészen eltűnt a zizegő levelek puha takarója alatt.

A fiatal férfi, a gazdag párizsi polgárok divatja szerint, széles szárnyú kabátot, szűk nadrágot és selyemharisnyát viselt; oldalán kard fityegett; nagyon gondosan elkészített frizurája arról tanúskodott, hogy a fodrász - e korszak minden szépségének legfőbb tudora - bizonyára már napkelte előtt kezelésbe vette.

Philippe, észrevéve, hogy a reggeli szél szétzilálja haját, és lefújja róla a rizsport, bosszúsan nézegetett körül a Champs-Élysées-n, vajon nem állt-e még munkába az ott járó bérkocsik valamelyike.

Nem kellett sokáig várakoznia: arra döcögött egy ütött-kopott, rozoga batár, amelyet egy kehes, fakó kanca húzott: a mogorva kocsis hiúzszemmel fürkészte messziről, hogy nem akad-e utas a fák alatt; Aeneas kereshette így valamelyik hajóját a Tyrrheni-tenger hullámain.

Megpillantva Philippe-et, Akhilleusz kései szekerésze erélyesen megcsiklandozta ostorával a kancáját, úgyhogy a batár hamarosan utol is érte reménybeli utasát.

- Úgy igyekezzék - mondta Philippe -, hogy pontosan kilenc órakor Versailles-ban legyek, s kap egy fél aranyat.

Philippe csakugyan hivatalos volt a trónörökösnéhez, aki ekkoriban kezdte rendszeresíteni reggeli fogadásait. A korán kelő s az etikett szokásainak fittyet hányó hercegnő reggelenkint szokta megtekinteni a trianoni kastélyban folyó munkálatokat; egyúttal sebtiben elintézte a kérelmezőket is, akiket ekkorra rendelt magához; szellemesen és kedvesen elcsevegett velük, olykor méltóságteljesen, sőt leereszkedőn is, ha azt tapasztalta, hogy szíves modorát félremagyarázzák.

Philippe először úgy határozott, hogy gyalogszerrel vág neki az útnak, mert nagyon a fogához kellett vernie a garast; azonban a hiúsága vagy talán csak az a tisztelet, amelyet a katonaféle a viseletével is kifejezésre juttat feljebbvalója iránt, arra késztette a fiatalembert, hogy egynapi megtakarított pénzecskéjét rászánva, illő öltözetben jelenjék meg Versailles-ban.

Visszafelé már mindenképpen gyalog akart jönni. A patrícius Philippe és a plebejus Gilbert, két ellenkező oldalról indulva, mint látjuk, összetalálkozott a létra közbülső fokán.

Philippe elszoruló szívvel látta viszont ezt a most is bűvös Versailles-t, mely annyi aranyos és rózsaszínű álom ígéretével csábította egykor. Összetört szívvel látta viszont Trianont, mely balsorsára és szégyenére emlékeztette; pontosan kilenc órakor haladt el, kihallgatási meghívójával, a kastély bejáratánál lévő kis gyepterasz mellett.

Mintegy százlépésnyire megpillantotta a hercegnőt, aki - noha nem volt hideg - nyestprémbe burkolózva társalgott az építészével; az ifjú trónörökösné, mint kis kalapkájukkal Watteau dámái, kivált az élő fák zöld hátteréből. Ezüstösen csengő hangocskája olykor elhatolt Philippe-hez, olyan érzéseket ébresztve benne, amelyek rendszerint elcsitítják a sebzett szívben a bánatot.

Többen, akik Philippe-hez hasonlóan részesültek az audiencia kiváltságában, egymás után tűntek fel a kastély kapujában, miután egy ajtónálló sorra kiszólongatta őket az előcsarnokból. Egyenként járultak oda a hercegnőhöz, valahányszor az Mique-kel visszafelé sétált, s kaptak tőle egy-egy jó szót, sőt, némelyikük abban a különös kegyben is részesült, hogy Marie-Antoinette négyszemközt beszélt vele.

Azután várta a hercegnő a soron következő jelentkezőt.

Philippe utolsónak maradt. Látta, hogy a trónörökösné szeme úgy rebben rá, mintha kutatna az emlékei között; ekkor az ifjú elpirult, s helyt maradva, igyekezett a legszerényebb és legtürelmesebb magatartást tanúsítani.

Végül az ajtónálló megkérdezte tőle, hogy nem akar-e ő is odajárulni, tekintve, hogy a trónörökösné hamarosan visszavonul, utána pedig már senkit sem fogad.

Philippe elébe járult tehát. A trónörökösné nem vette le róla a szemét, míg megtette azt a százlépésnyi utat, ő pedig kivárta a legkedvezőbb pillanatot, hogy mély hódolattal köszöntse.

A trónörökösné az ajtónállóhoz fordult:

- Ki ez, aki most köszön? - kérdezte.

- Philippe de Taverney úr, asszonyom - válaszolta az.

- Ó, persze... - mondta a hercegnő.

És érdeklődő tekintetét hosszan nyugtatta a fiatal férfin.

Philippe meghajolva várakozott.

- Jó napot, de Taverney úr - köszöntötte Marie-Antoinette. - Hogy van Andrée kisasszony?

- Elég rosszul, asszonyom - felelte a fiatalember -; de a húgom nagyon boldog lesz, ha meghallja, hogy királyi fenséged érdeklődést tanúsított iránta.

A trónörökösné nem válaszolt; látta a sok szenvedés nyomát Philippe megnyúlt és sápadt vonásain; ebben a szerény öltözetű városi polgárban alig ismerte fel azt a nyalka tisztet, aki elsőnek kalauzolta annak idején, amikor Franciaország földjére lépett.

- Eszerint megállapodtunk a táncterem kiképzésében, Mique úr - fordult oda az építészhez -; eldöntöttük, hogy a szomszédban erdőt telepítünk. Ne vegye zokon, hogy ilyen sokáig tartóztattam ebben a hidegben.

Ez elbocsátást jelentett. Mique meghajtotta magát, és távozott.

A trónörökösné odabólintott mindazoknak, akik némi távolságban álldogáltak, mire azok is eltávoztak. Philippe azt hitte, hogy a bólintás neki is szól, s már-már összeszorult a szíve, amikor a trónörökösné odalépett hozzá.

- Azt mondja, uram - folytatta -, hogy beteg a húga?

- Ha nem is beteg, asszonyom - válaszolta gyorsan Philippe -, legalábbis gyengélkedik.

- Gyengélkedik! - kiáltott fel meglepetten a trónörökösné. - Hiszen majd kicsattant az egészségtől!

Philippe meghajolt. Az ifjú hercegnő vesébe látó pillantást vetett rá megint; a családjában ezt sastekintetnek mondták volna. Kisvártatva így folytatta:

- Hadd járjak egy kicsit, hideg ez a szél.

Tett egypár lépést; Philippe nem mozdult a helyéről.

- Nos, nem kísér el? - kérdezte Marie-Antoinette hátrafordulva.

Philippe két ugrással mellette termett.

- Miért nem értesített hamarább Andrée kisasszony állapotáról, hiszen tudja, hogy érdeklődöm iránta?

- Sajnos - felelte Philippe -, fenséged csak most mondja, fenséged érdeklődött a húgom iránt... most azonban...

- Most is érdeklődöm iránta, természetesen, uram... Csak az az érzésem, hogy de Taverney kisasszony elhamarkodottan lépett ki a szolgálatból.

- A kényszerűség, asszonyom - mondta Philippe nagyon csöndesen.

- Ej, de csúnya szó ez: a kényszerűség! Magyarázza meg az értelmét, uram!

Philippe nem válaszolt.

- Louis doktor azt mondta nekem - folytatta a trónörökösné -, hogy a versailles-i levegő nem tesz jót de Taverney kisasszony egészségének; s hogy az atyai házban majd rendbe jön az egészsége... Nekem csak ennyit mondtak; a húga pedig csak egyszer látogatott meg elutazása előtt. Sápadt volt, szomorú volt; de azt is meg kell mondanom, hogy nagy ragaszkodást mutatott irántam utolsó találkozásunkkor, mert csak úgy patakzott a könnye!

- Az őszinteség könnye volt az, asszonyom - mondta Philippe, akinek hevesen dobogott a szíve -, s nem apadt el azóta sem.

- Én arra gondoltam - folytatta a hercegnő -, hogy édesapjuk kényszerítette a lányát, hogy jöjjön az udvarba, s hogy szegény lányka talán sajnálta az otthonát, s valami gyengéd érzelem...

- Asszonyom - jegyezte meg sietve Philippe -, a húgom egyedül fenségedet sajnálta.

- És most gyengélkedik... Különös betegség ez, a vidéki levegő gyógyítja, s a vidéki levegő súlyosbítja.

- Nem akarom tovább áltatni fenségedet - mondta Philippe -; húgom betegsége mély bánatból fakad, amitől csaknem búskomorságba esett. De Taverney kisasszony csak két személyt szeretett ezen a világon: fenségedet s engem, és csak most kezdi szeretni Istent mindenekfelett, s ezt az audienciát is azért eszközöltem ki fenségedtől, hogy támogatását kérjem húgom kívánságának megvalósításához.

A trónörökösné felkapta a fejét.

- Apáca akar lenni? - kérdezte.

- Igen, asszonyom.

- És ön, aki annyira szereti, eltűri ezt?

- Azt hiszem, józanul ítélem meg helyzetét, asszonyom, s a tanács is tőlem származik. Szeretem annyira a húgomat, hogy e tanácsom ne keltsen gyanút, és senki se higgye, hogy kapzsiság sugallta. Nincs hasznom belőle, ha Andrée zárdába vonul: egyikünknek sincs semmije.

A trónörökösné megállt, s lopva Philippe-re pillantott megint.

- Ezt kérdeztem az imént is, amikor nem akart megérteni, uram; ön nem gazdag ember?

- Fenség...

- Csak semmi álszemérem, uram; szegény lány boldogságáról van szó... Válaszoljon őszintén, ahogy becsületes emberhez illik... mert hogy ön az, abban biztos vagyok.

Philippe ragyogó és hűséges szeme a hercegnőébe kapcsolódott és állta a nézését.

- Válaszolni fogok, asszonyom - mondta.

- Nos, a szükség viszi rá a húgát, hogy elhagyja a világi életet? Mondja meg! Édes Istenem, hogy milyen szánnivalók is az uralkodók! Isten adott szívet nekik, hogy a bajba jutottakat megsajnálják, de megtagadta tőlük azt a tökéletes tisztánlátást, amellyel felfedezhetik a bajt, ha az tapintattal álcázza magát. Mondja meg őszintén: erről van szó?

- Nem, asszonyom - válaszolta eltökélten Philippe -, nem, nem erről van szó; a húgom azonban mégis be akar lépni a Szent Dénes kolostorba, de csak egyharmada van meg a szükséges hozománynak.

- A hozomány hatvanezer frank! - kiáltotta a hercegnő -; eszerint mindössze húszezerjük van?

- Szűkösen, asszonyom; viszont tudjuk, hogy fenségednek meg sem kell oldania erszénye zsinórját, csak egy szavába kerül, hogy fölvétessen valakit a rendbe.

- Valóban megtehetem.

- Ezt az egyetlen kérelmet bátorkodom fenséged elé terjeszteni, ha ugyan nem ígérte meg valaki másnak, hogy közbenjár érte Louise hercegnőnél.

- Ez aztán a meglepetés, ezredes - jegyezte meg Marie-Antoinette -; ily fennkölt szegénység! És a közvetlen környezetemben! Ej, ezredes, nagy kár, hogy ezt elhallgatták!

- Nem vagyok én ezredes, asszonyom - jegyezte meg csöndesen Philippe -, én csak fenséged alázatos híve vagyok.

- Nem ezredes, azt mondja? És mióta nem az?

- Nem is voltam soha, asszonyom.

- A király a fülem hallatára ígért önnek ezredet...

- De sosem kaptam meg az adománylevelét.

- De hiszen tiszti rangja volt...

- Letettem, asszonyom, miután kiestem a király kegyéből.

- Miért?

- Azt nem tudom.

- Ó! - sóhajtott fel bánatosan a trónörökösné. - Ó, ez az udvar!

Philippe csak szomorú mosollyal felelt rá.

- Ön földre szállott angyal, asszonyom - jelentette ki -, és én csak azt bánom, hogy nem szolgálhatom a királyi házat, hogy önért ontsam a véremet!

A trónörökösné szeméből olyan szenvedélyes láng csapott ki, hogy Philippe a tenyerébe rejtette arcát. A hercegnő meg sem próbálta bátorítani vagy kiragadni a lelkét uraló gondolatokból.

Néma maradt, súlyosan lélegzett, ideges és nyugtalan keze a száráról letört bengáli rózsa szirmait tépdeste.

Philippe felocsúdott.

- Bocsásson meg, asszonyom - mondta.

Marie-Antoinette nem felelt rá semmit.

- Húga akár holnap beléphet a Szent Dénes kolostorba, ha akar - mondta lázasan hadarva -, ön pedig egy hónapon belül ezredparancsnok lesz; ez az akaratom!

- Asszonyom - kérlelte Philippe -, hajlandó lenne még utoljára meghallgatni? A húgom elfogadja királyi fenséged jótéteményét; én azonban kénytelen vagyok nemet mondani.

- Visszautasítja?

- Igen, asszonyom; megsértettek az udvarnál... Ellenségeim, akik ezt a csapást mérték rám, biztosan szerét ejtenék, hogy még kegyetlenebbül elbánjanak velem, ha azt látnák, hogy följebb emelkedem.

- Hogyhogy? Támogatásom ellenére?

- Éppen az ön kegyes támogatása miatt, asszonyom - jelentette ki határozottan Philippe.

- Igaz! - mormolta a hercegnő elhalványodva.

- Aztán meg, asszonyom; de nem... elfelejtettem, majdnem elfelejtettem, míg önnel beszéltem, hogy számomra nincs boldogság többé a földön... majdnem elfelejtettem, hogy ha megbúvok a sötétben, többé nem jöhetek elő: akinek helyén van a szíve, az csak imádkozzék és emlékezzék a sötétben!

Philippe olyan hangsúllyal ejtette ki e szavakat, hogy a hercegnő beleremegett.

- Eljő még a nap - mondta Marie-Antoinette -, amikor hangosan kimondhatom, amit most csak gondolnom szabad. Uram, a húga beléphet a Szent Dénes kolostorba, amikor kedve tartja.

- Köszönöm, asszonyom, köszönöm.

- Ön pedig... ön pedig... azt akarom, hogy kérjen tőlem valamit.

- De asszonyom...

- Én akarom!

Philippe látta, hogy a hercegnő kesztyűs keze közeledik hozzá; a kéz, mintegy várakozón, félúton megállt; lehet, hogy csak akaratot fejezett ki.

Az ifjú letérdelt, megfogta azt a kezet, és féltőn, dobogó szívvel, izgatottan megérintette az ajkával.

- Halljam a kérését! - biztatta a trónörökösné, olyan meghatottan, hogy elfelejtette visszahúzni a kezét.

Philippe lehorgasztotta a fejét. Keserű gondolatok rohanták meg, mint viharban a hajótöröttet... Pár másodpercig szótlanul, mozdulatlanul térdelt; azután felegyenesedett, fakón, üveges szemmel:

- Útlevelet kérek - mondta -, hogy elhagyhassam Franciaországot azon a napon, amikor a húgom belép a Szent Dénes kolostorba.

A trónörökösné szinte rémülten hőkölt hátra; azután, látva ezt a fájdalmat, amelyet megértett, amelyben maga is osztozott talán, mindössze ennyit mondott, alig hallhatón:

- Jól van.

Azzal elindult a ciprusok között, amelyek érintetlenül őrizték örökzöld levelüket, sírhantok ékességét.

CLVII

Az apátlan gyerek

A fájdalmas nap, a szégyenletes nap egyre közeledett. Hiába sűrűsödtek a jó Louis doktor látogatásai, hiába volt Philippe minden szerető gondoskodása és vigasztaló szava: Andrée óráról órára komorabb lett, akár a halálraítélt, aki előtt felrémlik utolsó órája.

Szerencsétlen bátyja olykor merengések és borzongások közepette találta Andrée-t... Szeme száraz volt... napokig egyetlen szó sem hagyta el ajkát; majd meg felpattant, kétszer-háromszor körbefutott a szobában, megkísérelvén, miként Didó, hogy kibújjék a bőréből, azaz fájdalmából, mely emésztette.

Egyik este Philippe látva, hogy még sápadtabb, nyugtalanabb és idegesebb, mint máskor, üzent az orvosnak, hogy jöjjön el még az éjjel.

November huszonkilencedike volt. Philippe értette a módját, hogy Andrée-t sokáig ébren tartsa; a legszomorúbb s a legbizalmasabb témákkal hozakodott elő, még azokkal is, amelyektől a lány úgy rettegett, mint a sebesült, ha durva és ügyetlen kéz nyúl a sebéhez.

Philippe a tűz mellett ült; a szolgáló, amikor Versailles-ba indult a doktorért, elfelejtette behúzni a zsalugáterokat, a lámpa és a tűz fénye szelíden rávetült a hótakaróra, amelyet a tél első hideg napjai terítettek a kert homokjára.

Philippe kivárta azt a pillanatot, amelyben Andrée lelke elzsongul egy kissé, azután minden bevezetés nélkül, váratlanul megkérdezte tőle:

- Kedves húgom, elszánta végre magát?

- Miről van szó? - kérdezte Andrée bánatos sóhajjal.

- Hát a... a gyermekéről, húgom.

Andrée összerezzent.

- A pillanat közeleg - folytatta Philippe.

- Istenem!

- Én nem lepődnék meg, ha már holnap...

- Holnap?

- Sőt, már ma, kedves húgom.

Andrée úgy elsápadt, hogy Philippe ijedten fogta meg a kezét, és megcsókolta.

Andrée tüstént lecsillapodott.

- Bátyám - mondta -, nem akarom aljas módon megtéveszteni, mint ahogy a durva lelkű emberek szokták. A jó és a rossz megítélése összekeveredik bennem. Nem ismerem fel a rosszat, amióta megrendült hitem a jóban. Ezért ne ítéljen meg szigorúbban, mint a bolondokat, hacsak nem akarja komolyan venni bölcselkedésemet, amelyet mindjárt meghallhat, s amely - erre megesküszöm - érzéseimnek egyetlen, tökéletes foglalata, és tapasztalataimnak összegezése.

- Akármit mondjon is, Andrée, akármit tegyen is, maga az én szememben mindig a legdrágább, a legféltőbben tisztelt nő lesz.

- Köszönöm, egyetlen barátom. Azt hiszem, kijelenthetem, hogy nem leszek méltatlan a bizalmára. Én anya vagyok, Philippe; Isten úgy akarta, legalábbis azt hiszem - tette hozzá pironkodva -, hogy az anyaság az legyen az embernek, ami a gyümölcsérés a növénynek. A gyümölcs csak a virág után következik. A virágzás idején a növény készülődik, átalakul; a virágzás, ahogy én gondolom, egyenlő a szerelemmel.

- Így van, Andrée.

- Én azonban - mondta szenvedélyesen a lány -, sem készülődést, sem átalakulást nem ismertem; én rendellenes eset vagyok; bennem nem volt szerelem, bennem nem volt vágy; a lelkem és a szívem most is olyan szűz, mint a testem... És mégis!... szomorú csoda!...amit nem kívántam, amit még csak nem is álmodtam... azt rám küldte Isten... Ő, aki nem engedte, hogy valaha is gyümölcsöt teremjen a meddőségre kárhoztatott fa... Hol vannak belőlem a hajlamok, az ösztönök? Hol az erőforrások?... Az anya, aki elszenvedi a vajúdás fájdalmait, megismeri és elfogadja sorsát; én azonban nem ismerek semmit; én nem merek gondolkodni; én úgy megyek elébe ennek az utolsó napnak, mintha a vérpadra mennék... Philippe, én meg vagyok átkozva!

- Andrée, húgocskám!

- Philippe - folytatta Andrée leírhatatlan szenvedélyességgel -, én úgy érzem, hogy gyűlölöm azt a gyereket! Igen, igen, gyűlölöm! Egész életemben emlékezni fogok, Philippe, ha ugyan életben maradok, arra a napra, amikor először mozdult meg méhemben a halálos ellenség, amelyet magamban hordok; még most is beleborzongok, ha visszaemlékszem, hogy ennek az ártatlan teremtménynek a megmozdulása, amely oly édes öröm az anyáknak, mily dühös lázat gyújtott az ereimben, s mily szitkokat fakasztott eladdig szűzi ajkamon. Philippe, én gonosz anya vagyok! Philippe, én meg vagyok átkozva!

- Az égre kérlek, drága Andrée-m, csillapodjál; ne hagyd, hogy eszed megzavarja szívedet. Ez a gyermek a te életed, a tested vére; én szeretem, mert belőled fakad.

- Szereted! - kiáltotta a lány haragjában elsápadva -; azt mered mondani nekem, hogy szereted a szégyenemet, mely a tiéd is! Azt mered állítani, hogy szereted ezt a bűnjelet, az aljas gonosztevőnek ezt a képmását... Megmondtam neked, Philippe, én sem gyáva, sem hazug nem vagyok; én gyűlölöm ezt a gyereket, mert nem az enyém, mert nem én kívántam! Elátkozom, mert talán az apjára hasonlít majd... Az apjára! Egyszer még belehalok, ha ki kell mondanom ezt a szörnyű szót! Istenem! - kiáltotta térdre hullva. - Nem fojthatom meg születésekor ezt a gyereket, mert Te leheltél lelket belé... Nem ölhettem meg magamat sem, míg hordtam, mert Te megtiltottad az öngyilkosságot, valamint az emberölést; de kérlek, könyörgök, esdek Hozzád, Istenem, ha igazságos Isten vagy, ha törődöl e világ nyomorúságával, ha nem úgy végeztél felőlem, hogy a kétségbeesésbe pusztuljak bele, miután szégyenkezve, könnyek között éltem, vedd el tőlem ezt a gyereket! Istenem, pusztítsd el ezt a gyereket! Istenem, szabadíts meg engem! Bosszulj meg engem, Istenem!

Ijesztő dühvel és elképesztő erővel verte bele a fejét a márványkandalló párkányába, noha Philippe teljes erejéből ölelte magához.

Egyszerre csak kinyílt az ajtó: a cselédlány jött vissza, bebocsátva az orvost, aki egy pillanat alatt felfogta a jelenetet.

- Asszonyom - szólalt meg azon a nyugodt orvos hangon, amely sosem téveszti el hatását, s egyeseket megbénít, másokat engedelmességre kényszerít -, asszonyom, ne fokozza a vajúdás fájdalmát, mert amúgy sem sok ideje van hátra... Maga pedig - szólt oda a cselédlánynak -, készítsen el mindent úgy, ahogy az úton mondtam. Ön meg viselkedjék okosabban, mint a

hölgy - fordult oda Philippe-hez -, s ne a félelmeit meg a gyengeségeit táplálja, hanem inkább nekem segítsen, és öntsön belé erőt.

Andrée szinte szégyenkezve állt fel. Philippe egy karosszékbe ültette.

Ekkor a beteg elvörösödött, s fájdalmában hátravetette magát; keze görcsösen markolászta a karosszék rojtjait, elkékülő ajkáról feltört az első fájdalomkiáltás.

- Ez a fájdalom, ez az összeomlás, ez a dühroham siettette a végkifejletet - mondta a doktor. - Menjen a szobájába, de Taverney úr, és... fel a fejjel!

Philippe úgy érezte, hogy megszakad a szíve, Andrée-hoz rohant, aki mindent hallott, zihálva szedte a levegőt, s fájdalma ellenére fölemelkedve, bátyja nyaka köré fonta két karját.

Szorosan átölelte, ajkát a fiatalember hideg arcára tapasztotta, s úgy suttogta:

- Isten áldjon! Isten áldjon! Isten áldjon!

- Doktor, doktor! - kiáltotta Philippe kétségbeesve. - Hallotta ezt?

Louis szelíd erőszakkal szétválasztotta a két boldogtalant, Andrée-t visszaültette a karosszékbe, Philippe-et betuszkolta a szobájába, rátolva a reteszt, amely Andrée szobáját zárta, aztán összehúzva a függönyöket, bezárva az ajtókat, egyetlen szobára korlátozva, eltemette az egész jelenetet, amely az orvos és az asszony között, valamint Isten és kettejük között játszódik le.

Hajnali három órakor az orvos kinyitotta az ajtót, amely mögött Philippe zokogott és fohászkodott.

- A húga fiúgyermeknek adott életet - közölte.

Philippe összekulcsolta a kezét.

- Ne jöjjön be - mondta az orvos -, alszik.

- Alszik... Ó, doktor, igaz ez, igazán alszik?

- Ha nem így volna, uram, akkor ezt mondtam volna: „A húga fiúgyermeknek adott életet, de a fiú elvesztette anyját...” Különben, nézzen be.

Philippe bedugta a fejét.

- Hallja, hogy lélegzik.

- Igen, ó, igen! - suttogta Philippe, megölelve az orvost.

- Mint tudja, felfogadtunk egy dajkát. Amikor átjöttünk Point-du-Jouron, ahol ez az asszony lakik, már szóltam is neki, hogy legyen készen... De egyedül ön hozhatja ide; csak önt láthatják itt... Használja ki az időt, míg a beteg alszik, és menjen el azzal a kocsival, amelyikkel én jöttem ide.

- És ön, doktor? Ön mit csinál?

- A Palota téren van egy beteg... majdnem teljesen reménytelen... mellhártyagyulladás... ott töltöm az éjszaka hátralévő részét, hogy ellenőrizzem a gyógyszerek beadását és hatásukat.

- Hideg van, doktor...

- Van köpenyem.

- A város nem valami biztonságos.

- Húsz év alatt már vagy hússzor feltartóztattak éjszaka. Én mindig ezt mondtam: „Barátom, orvos vagyok, beteghez megyek... Kell a köpenyem? Vigye; de ne öljön meg, mert akkor meghal a beteg is.” Nos, uram, tudja meg, hogy ez a köpeny húsz éve szolgál. A tolvajok mindig meghagyták.

- Jól van, doktor! Holnap, ugye?

- Holnap nyolc órakor itt leszek. Isten önnel.

A doktor adott még néhány utasítást a cselédlánynak, s a lelkére kötötte, hogy ne mozduljon a beteg mellől. Azt akarta, hogy a gyereket tegyék az anyja mellé. Philippe azt kérte, hogy ne tegyék, emlékezve húga legutóbbi kitöréseire.

Louis ekkor maga vitte be a gyereket a cselédszobába, majd végigosont a Montorgueil utcán, mialatt a fiáker befordult Philippe-pel a Fahenger utcába.

A cselédlány elaludt a karosszékben, úrnője mellett.

CLVIII

Gyerekrablás

A nagy kimerültséget követő üdítő alvás szüneteiben a lélek, úgy látszik, két képességre tesz szert: fel tudja fogni a helyzet jótékony voltát, s tud vigyázni a testre, amely úgy hever ott, mintha elszállt volna belőle az élet.

Andrée, magához térve, kinyitotta szemét, és meglátta maga mellett az alvó cselédlányt. Hallotta a tűz vidám pattogását, és elcsodálkozott a szoba puha csendjén, mely olyan mozdulatlan volt, mint ő maga...

Érzékelése még nem volt ébrenlét, de már alvás sem. Andrée kéjes élvezettel nyújtotta meg az álomittasságnak ezt az elmosódó állapotát; kimerült agyába csak lassan szivárogtatta be a gondolatokat, mintha félt volna váratlan támadásától éber értelme.

Egyszerre távoli, erőtlen, alig hallható gyereksírás ütötte meg a fülét, a vastag közfalon át.

Erre a hangra megint elfogta az a borzongás, amitől annyit szenvedett már. Újból elöntötte az a gyűlölködő érzés, amely néhány hónapja állandóan zavarta ártatlanságát és jóságát, ahogy a rázás felzavarja a bort, ha az edény fenekén leülepedett seprő van.

Egyszerre véget ért az alvás és a nyugalom, Andrée emlékezett és gyűlölködött.

Ámde az érzések erőssége rendszerint arányban van a testi erőnléttel. Andrée-ból most hiányzott az az élénkség, mely a Philippe-pel lezajlott esti jelenet során megnyilvánult.

A gyereksírás eleinte fájdalmasan hatolt el agyáig, később már bántotta... Végül azt kérdezte magától, vajon nem volt-e Philippe a kelleténél kegyetlenebb akarat végrehajtója, amikor szokásos tapintatával eltávolította a közeléből a gyereket.

Elgondolni azt a rosszat, amit embertársunknak kívánunk, soha nem olyan borzasztó, mint látni bekövetkezését. Andrée gyűlölte a gyereket, amíg láthatatlan volt, amíg puszta fogalom volt, és kívánta a halálát, de a szerencsétlen teremtés sírása a szívébe hasított.

„Fáj valamije” - gondolta.

De máris válaszolt magának:

„Mit törődöm én a fájdalmával... éppen én... akinél szerencsétlenebb teremtés nincs e föld kerekén?”

A gyerek megint felsírt, még kivehetőbben, még panaszosabban, mint az előbb.

Andrée egyszerre úgy érezte, mintha ez a hang egy másik, aggodalmas hangot szólaltatna meg benne, s mintha láthatatlan szállal húzná valami a szívét az elhagyatott, nyöszörgő élőlény felé.

Amit előre megsejtett, lassan bekövetkezett. A természet bevégezte előkészítő munkáját; a testi fájdalom, ez a szilárd összekötő kapocs, egybeforrasztotta az anya szívét gyermekének legkisebb rezdülésével.

„Nem szabad - gondolta Andrée -, hogy ez az árva jószág jajgasson, bosszúért kiáltson ellenem az égre. Isten csodálatos ékesszólással ruházta fel ezeket a jóformán még meg sem született kis teremtményeket... Megölni megölhetjük, azaz megszabadíthatjuk őket a fájdalmaktól, de kínszenvedést rájuk mérni nincs jogunk... Ha jogunk volna rá, Isten nem hagyná, hogy így jajveszékeljenek.”

Andrée fölemelte a fejét, hogy hívja a szolgálót; de erőtlen hangja nem ébresztette föl a tenyeres-talpas parasztlányt; a gyerek különben sem nyöszörgött már.

„Biztosan a dajka jött meg - gondolta Andrée -, hallom is, hogy nyikorog a külső ajtó... Tényleg, járkálnak a szomszéd szobában... a kis jószág sem panaszkodik már... idegen kéz nyúl oltalmazón felé, s nyugtatgatja fejletlen értelmét. Ez lesz hát az anya, aki gondját viseli a gyereknek?... Pár aranyért... a gyerek az én testemből szakadt ki, s most anyára talál; és évek múlva, ha majd elmegy mellettem, aki annyit szenvedtem érte, mellettem, akinek az életéből sarjadt az élete, rám sem fog nézni, hanem egy fizetett személynek fogja mondani, hogy: »Anyám!«, és az a személy elnézőbb lesz hozzá érdek szülte szeretetével, mint én lettem volna jogos neheztelésemmel... De nem így lesz... Én szenvedtem, megkínlódtam a jogért, hogy az arcába nézzek ennek a kis jószágnak... joggal követelek tőle szeretetet a gondoskodásért, tiszteletet az áldozatért és a fájdalmakért!”

Határozottabb mozdulatot tett, s erejét összeszedve kiáltotta:

- Marguerite! Marguerite!

A szolgáló álmosan felütötte a szemét, de meg sem mozdult a karosszékből, ahol szinte halálos zsibbadtság béklyózta le.

- Hallja? - kiáltotta Andrée.

- Igen, asszonyom, igen! - mondta Marguerite, végre feleszmélve.

Odament az ágyhoz.

- Inni kér, asszonyom?

- Nem...

- Talán az időt akarja tudni?

- Nem... nem.

A szeme a szomszéd szoba ajtajára tapadt.

- Vagy úgy! Értem... Asszonyom tudni akarja, hogy bátyja ura megjött-e már.

Andrée szemmel láthatóan igyekezett úrrá lenni vágyán, összeszedve gőgös lelke minden gyengeségét, érző és nemes szíve minden erejét.

- Azt akarom - nyögte ki végül -, azt akarom... Nyissa már ki az ajtót, Marguerite!

- Igen, asszonyom... Hú, de hideg van itt! A szél, asszonyom!... micsoda szélvész!

A szél csakugyan befütyült még Andrée szobájába is, meglobogtatva a gyertyák és az éjjeli mécses lángját.

- Biztosan a dajka felejtette nyitva az ajtót vagy az ablakot. Nézze meg. Marguerite, nézze meg... Az a... gyerek még meg talál hűlni...

Marguerite a szomszéd szoba felé indult.

- Majd én betakarom, asszonyom - mondta.

- Ne... ne! - zihálta Andrée. - Inkább hozza ide mellém!

Marguerite megtorpant a szoba közepén.

- Asszonyom - mondta csöndesen -, Philippe úr szigorúan meghagyta, hogy a gyerek maradjon odaát... bizonyára attól félt, hogy zavarni fogja asszonyomat vagy felizgatja.

- Hozza ide a gyerekemet! - tört ki a fiatal anya olyan heves vágyakozással, hogy majd a szíve szakadt meg bele, és a szeméből, mely száraz volt a fájdalmak közepette is, kibuggyant két könnycsepp, amin bizonyára elmosolyodtak a mennyekben a kisdedek jóságos őrangyalai.

Marguerite besietett a szobába. Andrée, a fekhelyén, tenyerébe rejtette arcát.

A szolgáló máris jött vissza, arcán megdöbbenés.

- Mi az? - kérdezte Andrée.

- Ó!... asszonyom... nem járt itt valaki?

- Valaki?... ugyan kicsoda?

- Asszonyom, a gyerek nincs már ott!

- Csakugyan hallottam valami zajt az imént - mondta Andrée -, lépteket... Biztosan a dajka jött, míg maga aludt... talán nem akarta felkelteni... De hol a bátyám? Nézzen be a szobájába!

Marguerite futott Philippe szobájába. Senki!

- Különös! - jegyezte meg Andrée, szívszorongva - csak nem ment el úgy a bátyám, hogy be sem nézett hozzám?...

- Ó, asszonyom! - kiáltotta hirtelen a szolgáló.

- Mi az?

- Nyílik az utcai kapu!

- Nézzen ki hamar!

- Philippe úr jött meg... Jöjjön be, uram, jöjjön be!

Csakugyan Philippe érkezett meg. Mögötte egy parasztasszony, csíkos posztókendőbe burkolózva, jólelkű mosolyt árasztva a házra: új gazdáit köszönti a cseléd.

- Itt vagyok, húgom, itt vagyok - mondta Philippe, a szobába lépve.

- Drága bátyám!... de sok bajt, de sok bánatot okozok neked!

- Ó, itt a dada is... Úgy megijedtem, hogy elment...

- Elment? Hiszen csak most jött.

- Mármint hogy most jött vissza, azt akarod mondani, ugye? Jól hallottam az előbb, noha nagyon óvatosan lépkedett...

- Nem tudom, miről beszélsz, húgom; senki sem...

- Ó, köszönöm neked, Philippe - mondta Andrée, magához vonva fivérét, s különös nyomatékot adva minden egyes szónak -; köszönöm neked, hogy olyan kedvezőn ítéltél meg, s nem akartad elvinni a gyereket, míg nem láttam... míg meg nem csókoltam! Philippe, te jobban ismerted a szívemet... Igen, igen, légy nyugodt, szeretni fogom a gyerekemet.

Philippe megragadta Andrée kezét, és elborította csókjaival.

- Mondd meg a dadának, hogy hozza vissza... - folytatta a fiatal anya.

- De, uram - mondta a cselédlány -, hiszen tudja, hogy a gyerek nincs már itt.

- Micsoda? Mit beszél? - hökkent meg Philippe.

Andrée rémülettől kitágult szemmel nézett a bátyjára.

A fiatalember odaszaladt a cselédlány ágyához, s hogy nem találta, amit keresett, szörnyűt kiáltott.

Andrée a tükörből figyelte; látta, hogy sápadtan, tehetetlenül csüngő kézzel jön vissza; részben kitalálta az igazságot, s mint a visszhang, sóhajjal válaszolva fivére kiáltására, eszméletlenül hanyatlott a párnájára. Philippe nem számított az újabb bajra, sem erre a szörnyű fájdalomkitörésre. Erőt vett magán, és csókokkal, vigasztalással, könnyekkel magához térítette Andrée-t.

- Gyermekem - nyöszörögte Andrée -, gyermekem!

„Mentsük meg az anyát! - gondolta Philippe. - Húgom, drága jó húgom, úgy látszik, valamennyien megháborodtunk; megfeledkeztünk róla, hogy az a derék doktor vitte magával a gyereket."

- A doktor! - kiáltotta Andrée a kétely fájdalmával, a remény örömével.

- Hát persze, hát persze... De már egészen összezavarodik az ember...

- Philippe, megesküszöl?

- Drága húgom, hát neked sincs több eszed, mint nekem? Hogy képzeled, hogy egy gyerek... csak úgy... eltűnhetik?

Nagyot kacagott, s a dajka és a cselédlány is vele.

Andrée felderült.

- Pedig én hallottam... - mondta.

- Mit?

- A lépéseket...

Philippe megrettent.

- Lehetetlen! Aludtál.

- Nem, nem! Ébren voltam már; hallottam! Hallottam!

- Akkor pedig csak azt a derék doktort hallhattad, aki utánam jött, mert féltette a gyereket, s nyilván magával vitte... Egyébként említette is.

- Megnyugtatsz.

- Akkor nekem mi dolgom itt? - szólt közbe a dajka.

- Igaz... A doktor ott van most magánál, és várja.

- Csak nem?

- Vagy otthon, őnála. Biztos... ez a Marguerite meg olyan mélyen aludt, hogy talán azt sem hallotta, mit beszél a doktor... vagy talán a doktor nem is akart mondani semmit.

Andrée elnyújtózott, egy kissé megnyugodva e rettentő megrázkódtatás után.

Philippe elküldte a dajkát, és utasításokat adott a cselédlánynak.

Azután lámpást fogott, és gondosan megvizsgálta a szomszéd ajtót; az egyik kerti kaput nyitva találta, és lábnyomokat látott a hóban... a kerti kapuig követte őket, ahol elvesztek.

- Férfinyomok! - ijedt meg. - A gyereket elrabolták... Micsoda csapás! Micsoda csapás!

CLIX

Haramont falu

Azok a nyomok a hóban Gilbert-től származtak, aki Balsamóval történt legutóbbi találkozása óta egy pillanatra sem szűnt meg leselkedni, és gondosan előkészítette a bosszút.

Semmi fáradságot nem sajnált. Mézesmázos szavakkal, apró szívességekkel elérte, hogy Rousseau felesége megtűrje, sőt, még meg is kedveltette magát vele. Nem volt nehéz dolga: abból a harminc souból, amit Rousseau naponta kifizetett a másolójának, a takarékos Gilbert hetente háromszor félretett egy-egy frankot, s apró ajándékokkal kedveskedett Thérèse-nek.

Egyszer szalagot vett a főkötőjére, máskor édességet vagy egy palack csemegebort hozott neki. A derék asszonyság szívesen vette, ha az ízlését dicsérik vagy a hiúságát legyezgetik, és Gilbert tulajdonképpen már azzal megvette a szívét, hogy az asztalnál lelkendezve dicsérte szakácsművészetét.

A genfi filozófusnak ugyanis sikerült asztaltársukká fogadtatnia Gilbert-t; az ily módon támogatott Gilbert két hónap leforgása alatt két arannyal gyarapította házi kincstárát, s a pénzt a szalmazsákja alá rejtette, ahol Balsamo húszezer frankja is aludta álmát.

De micsoda élete volt! Az a szilárd magatartás, az a szívós akarat! Gilbert hajnalban kelt, s első dolga volt, hogy mindent látó szemmel kikémlelje Andrée hadállásait, látni akarván a legcsekélyebb változást is a remetei magányba vonult lány komor és szabályos életében.

Semmi el nem kerülte a figyelmét; sem a kert homokja, ahol hiúzszemmel méregette Andrée lába nyomát, sem a többé vagy kevésbé szorosan összevont függönyök redői, amelyek állásából Gilbert csalhatatlan biztonsággal következtetett az úrnő hangulatára; rossz napjain ugyanis Andrée még a napfényt sem bocsátotta be magához...

Ilyeténképpen Gilbert tudta, hogy mi zajlik a lélekben, s mi zajlik a házban.

Annak is szerét ejtette, hogy Philippe járás-kelését értelmezze, és minthogy jól tudott következtetni, mindig pontosan tudta, hogy milyen szándékkal megy el hazulról, vagy milyen eredménnyel tér haza.

Aprólékos megfigyeléseiben odáig ment, hogy egy este nyomába szegődött Philippe-nek, aki Versailles-ba ment Louis doktorért... Ez a versailles-i látogatás megzavarta ugyan egy kicsit megfigyelőnk következtetéseit, de két napra rá, amikor meglátta, hogy a doktor titkon beoson a Búbosbanka utcai kert kapuján, nyomban megfejtette a két nappal korábbi titkot.

Gilbert minden időpontot számon tartott, és nem felejtette el, hogy nemsokára elérkezik az idő, amikor valamennyi reménye valóra válik. A lehető legnagyobb elővigyázatosságot tanúsította, hogy biztosítsa ennek az ezernyi nehézséggel járó vállalkozásnak a sikerét, íme, miben állt a terve:

A két aranyon kétlovas bricskát bérelt a Szent Dénes negyedben. Ennek a kocsinak az volt a rendeltetése, hogy nyomban előálljon aznap, amikor szükség lesz rá.

Ezenkívül Gilbert, három- vagy négynapos szabadsága alatt, alaposan felderítette Párizs környékét. Ezalatt eljutott egy soissonnais-i városkába, mintegy tizennyolc mérföldre Párizstól, egy rengeteg erdő közepén.

A városkát Villers-Cotterets-nek hívták. Gilbert mihelyt megérkezett ebbe a városkába, nyomban a helység egyetlen nótáriusához sietett, aki a Niquet névre hallgatott.

Gilbert úgy mutatkozott be az említett nótáriusnál, mint egy nagyúr számtartójának fia. Ez a nagyúr, támogatni akarván - úgymond - egyik béresasszonyának gyerekét, Gilbert-t bízta meg vele, hogy kerítsen dajkát a gyereknek.

Fölöttébb valószínű, hogy a nagyúr nem korlátozza bőkezűségét a dajka bérére, hanem egy bizonyos összeget kíván letétbe helyezni Niquet nótáriusnál a gyerek javára.

Erre Niquet nótárius, aki maga is három szép fiúgyerek atyja volt, megnevezte a Villers-Cotterets-től egy mérföldnyire fekvő Haramont falucskában, saját három fia dajkájának a leányát, aki az ő irodájában kötött törvényes házasságot, s azóta anyja mesterségét folytatja.

A derék asszonyt Madeleine Pitounak hívják, neki magának is van egy négyéves fiúgyereke, aki szemlátomást tökéletesen egészséges; az asszony egyébként nemrégiben megint szült, s éppen ezért Gilbert rendelkezésére áll, mihelyt odaviszi vagy odaküldi hozzá az említett csecsemőt.

Dolga végeztével Gilbert, aki mindig ügyelt a pontosságra, a kért szabadság lejárta előtt két órával visszatért Párizsba. Na mármost, joggal kérdezhetné valaki, miért választotta Gilbert éppen Villers-Cotterets városkát, s nem valamelyik másik helységet.

E körülményben, mint számos másban is, Rousseau befolyásolta Gilbert-t.

Rousseau említette egy ízben a páratlanul dús vegetációjú villers-cotterets-i erdőséget, megnevezve egyúttal három vagy négy falucskát is, amelyek úgy bújnak meg abban a rengetegben, mint a sűrű lombok között a fészkek.

Lehetetlen volt, hogy akármelyik faluban nyomára akadjon bárki is Gilbert gyermekének.

Rousseau-t különösen Haramont vonzotta, úgyannyira, hogy az emberkerülő, a magányos, a remete Rousseau lépten-nyomon emlegette:

- Haramont a világ vége, Haramont a pusztaság: úgy él és úgy hal ott az ember, mint a madár, mely az ágon ugrál, míg él, s a levél alatt pihen, ha meghalt.

A filozófus egyszer részletesen leírta Gilbert-nek egy kunyhó belsejét, és azzal a hévvel, amellyel csak ő tudott beszélni a természetről, megelevenített mindent, a dajka mosolyától kezdve a kecske mekegéséig; nem hiányzott elbeszéléséből a sűrű káposztaleves ínycsiklandozó szaga, sem a vadszeder és az ibolyaszín hanga bódító illata.

„Odamegyek - határozta el Gilbert -; gyermekem ott fog növekedni a lombos fák alatt, ahol a mester sóvárgott és epekedett."

Gilbert számára szabály volt, hogy engedjen szeszélyes ötleteinek, kivált, ha ezek a szeszélyes ötletek az erkölcsi szükségesség mezében jelentkeztek.

Leírhatatlan volt hát öröme, amikor Niquet nótárius, elébe vágva kívánságának, Haramont-t említette, mondván, hogy az tökéletesen megfelel céljának.

Párizsba megérkezve, Gilbert gondoskodott a bricskáról.

Nem volt az valami mutatós bricska, de jól meg volt építve: nem is kellett jobb. Két zömök perche-i ló húzta, a kocsisa meg egy lomha istállószolga volt; Gilbert azonban csak azzal törődött, hogy célhoz érjen, s hogy ne keltsen feltűnést.

Meséje egyébként nem ébresztett gyanút Niquet-ben; ahogy új ruhájában feszített, bárki elhitte volna róla, hogy egy előkelő család tiszttartójának fia vagy egy országnagy álruhás inasa.

Fellépése a kocsisban sem keltett gyanút; ebben az időben volt valami meghitt cinkosság a nép fiai és a nemesek között; ekkoriban szívesen elfogadták a pénzt, és nem kíváncsiskodtak.

Különben is, két arany annyit ért akkor, mint ma négy; manapság pedig négy arany nem megvetendő összeg.

A bérkocsis tehát kötelezte magát, hogy Gilbert rendelkezésére áll a kocsijával, feltéve, hogy két órával előbb értesítést kap.

E vállalkozásban a fiatalember megtalálta mindazt a szépséget, amivel a költők és a filozófusok képzelete - e két, ugyancsak különböző gúnyában járó tündér - a nemes dolgokat és a nemes elhatározásokat felruházza. Elrabolni a gyereket a szívtelen anyától, azaz szégyenbe és gyászba borítani az ellenség táborát; azután, arcot változtatva, beállítani egy kunyhóba, azokhoz a jóravaló falusiakhoz, akiket Rousseau lefestett, és lerakni egy jókora summát a gyerek bölcsőjébe; oltalmazó istenként megjelenni e szegény embereknek; jelentős személynek számítani: mi kellett még egyéb, hogy táplálja a kevélységet, a haragot, a felebaráti szeretetet, az ellenség gyűlöletét?

Végre felvirradt a várva várt nap. Tíz, szorongásban eltöltött nap, tíz álmatlan éjszaka előzte meg. Bár csikorgó hideg volt, nyitott ablaknál aludt, s Andrée vagy Philippe minden moccanása úgy érintkezett a fülével, mint a csengőt húzó kéz a csengőzsinórral.

Látta, hogy Philippe és Andrée napközben a kandallónál beszélgetnek; látta, hogy a cselédlány elrohan Versailles-ba, s még a zsalukat is elfelejti becsukni. Futott ő is nyomban a kocsisához, ott topogott az istálló előtt, míg befogtak, az öklét harapdálta, az utca kövét karistolta a talpával, hogy csillapítsa türelmetlenségét. Végre a postakocsis felült a lovára, Gilbert beszállt a kocsiba, amelyet egy elhagyatott sikátor sarkán állíttatott le, a Vásárcsarnok közelében.

Azután visszament Rousseau-ékhoz, búcsúlevelet írt a jóságos filozófusnak, köszönőlevelet Thérèse-nek, bejelentve, hogy szerény örökség várja Dél-Franciaországban, de hogy visszajön még... Mindezt a részletek mellőzésével, elnagyolva. Aztán, pénzét a zsebébe, egy hosszú kést a ruhaujjába rejtve, nekikészülődött, hogy lecsússzék az esőcsatornán, amikor hirtelen eszébe jutott valami.

A hó! Három napja úgy elmerült a terveiben, hogy ezt észre sem vette... A hóban meglátják a nyomát... A nyomok Rousseau házának falához vezetnek, semmi kétség, hogy Philippe és Andrée kutatásba kezd, s mivel Gilbert eltűnése egybeesik a gyerekrablással, minden kiderül.

Ezért, ha törik, ha szakad, körbe kell kerülnie a Búbosbanka utca felől, s a kis kertkapun bemenni, amelyhez Gilbert már egy hónapja szerzett álkulcsot: a kiskaputól döngölt gyalogút visz be a házba, következésképpen ott nem hagy nyomot maga után.

Nem vesztegette az idejét, s éppen akkor ért oda, amikor a fiáker, Louis doktorral, megállt a kis palota főbejárata előtt.

Gilbert óvatosan kinyitotta a kiskaput, s nem látva senkit, megbújt a kerti ház tövében, nem messze a pálmaháztól.

Rémületes éjszaka volt; hallott mindent: a nyögéseket, a kínszenvedés sikolyait; még újszülött fiának első sírását is.

De ő csak állt ott, nekidőlve a kopár kőfalnak, s nem érezte, hogy belepi a hó, mely sűrű pelyhekben, szakadatlanul hullott a fekete égből. Szíve rádobogott a késre, amelyet görcsösen szorított a melléhez. Kimeredt szemében a vér színe, a tűz fénye lobogott.

Végre elment az orvos; Philippe pár szót váltott még vele.

Gilbert ekkor odament a zsalugáterhoz, otthagyva lépteinek nyomát a ropogó hóban, amelybe bokáig süllyedt. Látta, hogy Andrée alszik az ágyában, s Marguerite elszunnyadt a karosszékben; kereste, hol a gyerek, de nem látta az anyja mellett.

Rögtön megértette; átkerült az első ajtóhoz, kinyitotta, némi zajt ütve, amitől meg is ijedt, előrement az ágyig, amely Nicole-é volt valamikor, elgémberedett ujjaival kitapogatta szegény gyerek arcát; a csecsemő fájdalmasan felsírt, ezt hallotta meg Andrée.

Ezután gyapjútakaróba csavarta az újszülöttet, és magával vitte, félig nyitva hagyva az ajtót, nehogy megismétlődjék az a veszedelmes nyikorgás.

Egy perc múlva már a kertkapunál járt; futott a bricskához, felzavarta a kocsist, aki elszunyókált a kocsiernyő alatt, lehúzta a bőrfüggönyt, s míg az ember nyeregbe szállt, így biztatta:

- Fél arany üti a markod, ha negyedórán belül a vámnál vagyunk.

A körmöspatkóval megpatkolt lovak vágtázni kezdtek.

CLX

A Pitou család

Útközben Gilbert állandóan rémüldözött. Az utánuk jövő vagy elébük kerülő kocsik dübörgését, a kopasz ágak között jajgató szélvészt az üldözők zsivajának hitte, azt képzelve, hogy azok rikoltoznak így, akiktől elrabolta a gyereket.

Pedig nem fenyegette semmi. A kocsis derekasan teljesítette feladatát, és a gőzölgő lovak a Gilbert által megadott időben, azaz még pirkadat előtt, megérkeztek Dammartinba.

Gilbert odaadta az ígért fél aranyat, lovat és kocsist váltott, s folytatta útját.

Az utazás első felében a gyerek, hogy olyan gondosan be volt bugyolálva, s még Gilbert is védte a testével, semmit sem érzett a hidegből, s meg sem nyikkant. Gilbert, amint a hajnal első sugaránál megpillantotta a távoli vidéket, mindjárt jobb kedvre derült, s mivel a gyerek zsörtölődni kezdett, hogy elhallgattassa, maga is rázendített örökös dalainak egyikére, amiket Taverneyben szokott énekelni, ha cserkészéseiből hazatért.

A kocsitengely és a szíjazat nyikorgása, a kocsi vasalásának zörgése, a lovak nyakába akasztott csörgő hangja pokoli zenebonával kísérte, a kocsis is hozzáadta a magáét, Gilbert éneklése közben rá-rázendítve a nem éppen altatódalnak való *Bourbon-naise*-re.

Ilyenformán a kocsis nem is gyanította, hogy Gilbert gyereket szállít a bricskán. Villers-Cotterets előtt megállította a lovait, megkapta az útra kialkudott díját, s ráadásul egy hatfrankos tallért, Gilbert pedig, fölvéve a pokrócba gondosan becsavart csomagot, s jól kieresztve a hangját, nekiiramodott, átugrott egy árkon, s eltűnt az avar borította ösvényen, amely a kocsiúttól balra, Haramont falu felé kanyargott.

Az idő hidegebbre fordult. Néhány órája elállt a havazás; fagyott föld, hosszú szálú, tüskés, gubancos bozót. Fölötte az erdő kopasz és szomorú fái, az ágak között a még párás ég megcsillanó, sápadt azúrja.

A csípős levegő, a fanyar tölgyillat, az ágak végéről lecsüngő jégcsapok, ez a nagy szabadság, ez a költői hangulat megragadta a fiatalember képzeletét.

Szaporán és magabiztosan lépkedett a keskeny vízmosásban, nem botladozott, nem keresgélte az utat; a facsoportok között ugyanis csak a falucska harangtornyához és a kémények füstjéhez igazodott, amely kékes csíkokban kígyózott fölfelé az ágak szürkéllő fonadékából. Alig félóra múlva átkelt egy borostyánnal és sárga böjtifűvel szegélyezett patakmedren, és beszólva az első házikóba, megkérte egy földműves gyerekeit, hogy kísérjék el Madeleine Pitouhoz.

Azok, némán és figyelmesen, de nem olyan bambán és esetlenül, mint más parasztgyerekek, felálltak a helyükről, bátran a szemébe néztek az idegennek, s egymás kezét fogva, elvezették egy eléggé tágas és eléggé jó karban lévő kunyhóhoz, amely a falucska legtöbb házához hasonlóan, a patak partján állott.

A tiszta vizű patak egy kissé megduzzadt az első hóolvadástól. Egy bürü, azaz egy vastag fapalló vitt át az útról a földbe vájt lépcsőfokokig, amelyek a házhoz vezettek.

A Gilbert-t kísérő egyik gyerek csak arra bökött a fejével, jelezve, hogy ott lakik Madeleine Pitou.

- Ott? - kérdezte Gilbert.

A gyerek leszegte állát, de nem felelt.

- Madeleine Pitou? - kérdezte ismét Gilbert a gyerektől.

S hogy az megismételte a néma bólintást, Gilbert átment a bürün, és benyitott a kunyhóba, mialatt a gyerekek, megint kézen fogva egymást, elkerekedett szemmel nézték, hogy mi dolga van Madeleine-nél ennek a barna öltönyös, csatos cipős szép uraságnak.

Gilbert egyébként egy teremtett lelket sem látott a faluban a gyerekeken kívül. Haramont csakugyan a megálmodott pusztaság volt.

A kinyíló ajtó szívet melengető látványt tárt Gilbert szeme elé; nemcsak egy filozófusjelölt, más is meghatódott volna tőle.

Egy terebélyes parasztasszony pár hónapos csecsemőjét szoptatta, a lábánál pedig egy négy-öt esztendős forma, pufók fiúcska térdepelt, és fennhangon imádkozott.

A kemencezugban, az ablak, jobban mondva az ablakul szolgáló, falba vágott, beüvegezett nyílás mellett, egy harmincöt-harminchat éves forma parasztasszony font, jobbra tőle rokka, a lábánál zsámoly, a zsámolyon egy jól táplált uszkár.

Gilbert-t meglátva a kutya vakkantott egy barátságosat, csak amúgy tisztességből, hogy éberségét tanúsítsa. Az imádkozó fiúcska hátrafordult, félbeszakítva a miatyánkot, a két nő félig meglepetten, félig örvendezőn felkiáltott.

Gilbert legelőbb is rámosolygott a dajkára.

- Köszöntöm, kedves jó Madeleine asszony - mondta.

A parasztasszony meghökkent.

- Az úr tudja a nevemet? - kérdezte.

- Amint látja; de kérem, ne zavartassa magát. Eddig egy csecsemője volt, mostantól fogva kettő lesz.

Azzal betette a magával hozott városi csöppséget a falusi csöppség bölcsőjébe.

- Jaj, de aranyos! - lelkendezett a fonó asszony.

- Aranyos bizony, Angélique néném - erősítette meg Madeleine is.

- Az asszonyság a nénje? - kérdezte Gilbert, a fonó nőre mutatva.

- Igen, uram, a néném - felelte Madeleine -; vagyis a férjem nénje.

- Igen, a néném, Gélique néném - gajdolta a kis csemete, beleavatkozva a beszélgetésbe, de nem állt fel térdepléséből.

- Hallgass, Ange, hallgass - szólt rá az anyja -; ne szakítsd félbe az urat.

- Ajánlatom nagyon egyszerű, jóasszony. Ez a gyerek a gazdám egyik bérlőjének... egy tönkrement bérlőnek... a fia. A gazdám, aki a fiú keresztapja, azt akarja, hogy a gyerek falun nevelkedjék, és jó földmíves váljék belőle... egészséges... erkölcsös... Hajlandó elvállalni a gyereket?

- De uram...

- Tegnap született, és még nem volt dajkája - vágott közbe Gilbert. - Egyébként ez az a csecsemő, akiről már bizonyára szólt magának Niquet úr Villers-Cotterets-ből.

Madeleine rögtön felvette a gyereket, és olyan szenvedélyes szeretettel kínálta neki oda a mellét, hogy Gilbert egészen elérzékenyült.

- Látom már, hogy igazat mondtak - jegyezte meg -; maga derék asszony. A gondjára bízom tehát a gyereket, a gazdám nevében. Látom, hogy itt jól meglesz, s azt akarom, hogy hozza el ebbe a kunyhóba a boldogság álmát, viszonzásul az itt kapott boldogságért. Mennyit kapott havonta a villers-cotterets-i Niquet nótárius gyerekeiért?

- Tizenkét frankot, uram; de Niquet úr gazdag ember, s adott még pár frankot hébe-hóba, cukorra, miegymásra.

- Madeleine mama - mondta Gilbert fölényesen -, ez a gyerek havi húszat fizet, azaz kétszáznegyven frankot évente.

- Uram Jézus! - csapta össze a kezét Madeleine - köszönöm, uram.

- Itt az első esztendei fizetség - mondta Gilbert, leszámlálva az asztalra tíz fényes aranyat, mire a két nő szeme csak elkerekedett, a kis Ange Pitou pedig mohón nyújtogatta a kezét.

- De mi lesz, uram, ha a gyerek nem marad meg? - szabódott félénken a dajka.

- Az nagy baj volna, olyan nagy baj, hogy meg sem történhetik - mondta Gilbert. - Eszerint, a dajkálást el is intéztük volna; meg van elégedve?

- Ó, hogyne, uram!

- Lássuk most a tartásdíjat, a későbbi évekre.

- Hát nálunk marad a gyerek?

- Valószínűleg.

- Eszerint, uram, apja és anyja is mi leszünk?

Gilbert elsápadt.

- Igen - mondta elfúló hangon.

- Eszerint kitett gyerek ez a kis árva?

Gilbert nem készült fel erre az izgalomra, ezekre a kérdésekre.

De azért összeszedte magát.

- Nem mondtam el még mindent - fűzte hozzá -; szegény apja meghalt bánatában.

A két derék asszony részvevően kulcsolta össze a kezét.

- És az anya? - kérdezte Angélique.

- Ó, az anya... az anya... - mondta Gilbert, kínosan szedve a levegőt -, az anyára nem számíthat sem született, sem születendő gyermeke.

Itt tartottak, amikor megjött Pitou a mezőről nyugodt arccal, vidáman. Nehézfejű, de tisztességes ember volt ez a Pitou, csupa jó szándék és kicsattanó egészség, Greuze legjobb vásznain látni párját.

Pár szóval elmondták neki a dolgot. Hiúságból egyébként mindjárt megértett mindent, kivált, amit nem értett...

Gilbert elmagyarázta, hogy a tartásdíj addig jár, míg a gyerek fel nem nő, s az eszével és a keze munkájával meg nem tudja keresni kenyerét.

- Jól van - mondta Pitou -; azt hiszem, szeretni fogjuk a gyereket, merthogy olyan aranyos.

- Ő is azt mondja - szólt közbe Angélique és Madeleine -, amit mi.

- Akkor arra kérem, jöjjön velem Niquet úrhoz; nála helyezem letétbe a szükséges pénzösszeget, hogy megtalálják a számításukat, s a gyereknek is meglegyen mindene.

- Mindjárt, uram - felelt Pitou.

Azzal felállt.

Gilbert ekkor búcsút vett a két derék nőtől, majd odalépett a bölcsőhöz, amelyben már helyet csináltak a jövevénynek, kiszorítva a család édesgyerekét.

Komor tekintettel hajolt a bölcső fölé, s csak most nézte meg először fia arcát, megállapítva, hogy Andrée-ra ütött.

E látványra elszorult a szíve; körmét a tenyerébe vájta, hogy elfojtsa könnyét, mely sajgó szívéből a szempillájára tolult.

Bátortalan, sőt, remegő csókot lehelt az újszülött hamvas arcocskájára, s támolyogva hátralépett.

Pitou már a küszöbön állt, kezében vasalt végű bot, ünneplő dolmánya a hátára vetve, panyókára.

Gilbert fél aranyat adott a pufók Ange Pitounak, aki ott téblábolt körötte, a két jóasszonynak pedig megengedte, hogy kedves falusi szokás szerint megcsókolják.

Ez a sok izgalom nagyon megviselte ezt a tizennyolc éves apát: nem sok hija volt, hogy összeessék. Sápadt volt, ideges, már-már elvesztette önuralmát.

- Induljunk - szólt oda Pitounak.

- Ahogy akarja, uram - válaszolta a paraszt, előreindulva.

Elmentek.

Madeleine egyszerre utánuk kiáltott a küszöbről:

- Uram! Uram!

- Mi az? - kérdezte Gilbert.

- A neve! A neve! Mi legyen a neve a gyereknek?

- Gilbert-nek hívják! - felelte a fiatalember férfigőggel.

CLXI

Az elutazás

A nótáriusnál egykettőre nyélbe ütötték a dolgot. Gilbert letétbe helyezett a saját nevén néhány száz híján húszezer frankot, a gyerek nevelési és taníttatási költségeire, valamint arra, hogy szerezzenek neki gazdálkodásra tanyát, ha elérte a férfikort.

Gilbert a taníttatás és nevelés költségeit évi ötszáz frankban szabta meg, tizenöt esztendei időtartamra, és úgy rendelkezett, hogy a többi pénzt vagy fordítsák a kiházasítására, vagy valami ipart vagy földet vegyenek rajta.

Miután gondoskodott a gyerekről, gondolt a nevelőszülőkre is. Azt akarta, hogy Pitouék kétezer-négyszáz frankot kapjanak a gyerektől, amikor betölti tizennyolcadik életévét. Addig azonban Niquet úrnak csak az évi ötszáz frank erejéig szabad kifizetést eszközölnie.

Niquet úr a letéti összeg kamatát kapta fáradozása fizetségéül.

Gilbert szabályos elismervényt kért Niquet-től a pénzről, Pitoutól a gyerekről: Pitou ellenjegyezte Niquet nyugtáját a pénzről, Niquet pedig Pitou elismervényét a gyerekről; úgyhogy Gilbert délfelé már útra is kelhetett, búcsút mondva Niquet-nek, aki nem győzte bámulni, hogy ilyen fiatalon ennyi ész szorult belé, és Pitounak, aki azt se tudta, hová legyen örömében, hogy ilyen váratlanul ölébe hullott a szerencse.

Haramont határában Gilbert úgy érezte, hogy most válik meg az egész világtól. Semminek nem volt többé számára értelme, semmiben nem reménykedett többé. Az imént szakított fiatal korának felelőtlen életével, és véghezvitt egy olyan tettet, amelyet a világ bűnnek bélyegezhet, és Isten szigorú büntetéssel sújthat.

Mindamellett bízott annyira eszméiben és erejében, hogy kibontakozzék Niquet úr öleléséből, aki elkísérte, meleg barátságába fogadta, s ezer meg ezer fortéllyal igyekezett ott marasztalni.

Ámde a szellem szeszélyes, és az emberi természet esendő. Minél több akaraterő és vállalkozókészség szorult valakibe, minél erélyesebben veti bele magát vállalkozásainak megvalósításába, annál aggályosabban méricskéli a távolságot, mely első lépésétől elválasztja. Ilyenkor inognak meg a legbátrabb lelkek is; ilyenkor kérdezik maguktól töprengve, mint Caesar: „Helyes volt átkelnem a Rubico folyón?”

Gilbert, az erdőszegélyre érve még egyszer visszanézett a vöröslő sarjerdőre, mely eltakarta előle egész Haramont-t, csak a harangtorony nyúlt ki belőle. Ez a boldog és békés látvány fájó és gyönyörűséges gondolatokat ébresztett a lelkében.

„Hová megyek, én bolond? - tűnődött. - Vajon nem fordul-e el tőlem Isten is haraggal a magasságos mennyekben? Mi történt velem? Feltámadt bennem egy eszme; a véletlen elősegítette ennek az eszmének a megvalósítását; aztán egy férfi, akit Isten biztatott fel, hogy oka legyen a rossznak, amelyet én követtem el, hajlandónak mutatkozott jóvátenni a bajt, s ma vagyonom van, és enyém a gyerekem! Tízezer frankkal - a másik tíz ugyanis a gyereknek van félretéve -, tízezer frankkal letelepedhetem itt, mint boldog földműves, ezek között a derék falusiak között, a nemes és dús természet ölén. Örökre eltemetkezhetem az édes boldogságban, dolgozhatom és bölcselkedhetem, elfelejthetem az embereket, és elfeledtethetem magamat velük; magam nevelhetem - micsoda boldogság! - ezt a gyereket, és élvezhetem munkám gyümölcsét.

Miért is ne? E szerencsés körülmények nem kárpótolnának-e az elmúlt szenvedésekért? Igen! Élhetek én így is; igen, az osztozkodáskor megtarthatnám a gyerek részét, akit egyébként is magam nevelnék fel, megkeresve azt az összeget, amely fizetett személyeknek jut máskülönben. Bevallhatom Niquet úrnak, hogy én vagyok a gyerek apja; bármit megtehetek!”

Szíve kimondhatatlan örömmel és olyan reménységgel telt el, hogy leggyönyörűségesebb ábrándozásai közepette sem érzett hozzá foghatót.

De váratlanul megmozdult a csábos gyümölcsben alvó féreg, és kidugta ocsmány fejét: a lelkifurdalás, a szégyen, a nyomorúság.

„Nem tehetem - gondolta Gilbert elcsüggedve. - Elraboltam ezt a gyereket attól a nőtől, mint ahogy elraboltam a becsületét is... Eloroztam a pénzt attól az embertől, hogy - mint ígértem - jóvátegyem vele a bűnömet. Nincs hát jogom, hogy magamnak szerezzek boldogságot vele; ahhoz sincsen jogom, hogy megtartsam a gyereket, pusztán azért, hogy nem lett a másiké. A gyerek vagy mindkettőnké, vagy senkié.”

E szavak után, amelyek megannyi éles kés gyanánt hatoltak belé, Gilbert kiegyenesedett, reményvesztetten; arcán a legsötétebb, a leggyűlölködőbb szenvedélyek viharzottak át.

- Nem bánom! - mondta. - Hadd legyek szerencsétlen; nem bánom! Hadd szenvedjek! Nem bánom! Hadd szakadjak el mindenkitől és mindentől; ám, ha meg kellett osztanom a jót, meg akarom osztani a rosszat is. Örökrészem ezentúl a bosszú és a bánat. Ne félj, Andrée, hűségesen osztozom veled!

Letért jobb felé, egy darabig keresgélte az irányt, azután bevágott az erdőbe, s egész nap menetelt Normandia felé, amely, úgy számította - négynapi járóföldre van.

Kilenc frank és pár sou csörgött a zsebében. Megjelenése bizalomgerjesztő volt, arca nyugodt, magabiztos. Hóna alatt a könyvvel leginkább diákfiúra emlékeztetett, aki haza igyekszik a szülői házba.

Rendszerint éjjel menetelt a szép utakon, és nappal aludt a mezőkön, napsütésben. Csak kétszer fújt olyan kellemetlen szél, hogy be kellett kéredzkednie egy kunyhóba, ahol édesdeden elaludt a tűzhely mellett egy széken, észre sem véve, hogy beesteledik.

Mindig ki tudta vágni magát, mindenre talált magyarázatot.

- Rouenba megyek - mondta -, a bácsikámhoz, Villers-Cotterets-ből jövök: fiatal a lábam, gyalogszerrel akartam megtenni az utat, szórakozásképpen.

A parasztok sosem gyanakodtak: a könyv tekintély volt még akkoriban. Ha Gilbert kételyt látott egy becsippentett ajkon, mindjárt a szemináriumot emlegette, ahová hivatása szólítja. Ezzel tökéletesen sikerült eloszlatnia minden gyanakvást.

Egy hét telt el így, Gilbert úgy élt, mint egy paraszt, napi tíz sout költött, és napi tíz mérföldet haladt. Valóban elért Rouenba, ahol már nem kellett sem kérdezősködnie, sem az utat keresgélnie.

Az *Új Héloïse*-nak egy pazarul bekötött példánya volt vele. Rousseau-tól kapta ajándékba, aki a nevét is beírta az első lapra.

Gilbert pénzecskéje négy frank tíz soura apadt; kitépte azt a lapot, gondosan eltette, a kötetet pedig eladta egy könyvárusnak, három frankért.

Így ért el újabb három nap múlva Le Havre közelébe, ahol meglátta a tengert a lenyugvó nap fényében.

Cipője olyan siralmas állapotban volt, hogy már nem felelt meg egy ifjú embernek, aki napközben selyemharisnyában feszített, amikor a városokon ment át. Gilbert-nek támadt egy ötlete: eladta a selyemharisnyáját, jobban mondva elcserélte egy pár cipőre, amely erősnek ugyan jó erős volt, csak éppen elegánsnak nem mondható.

Az utolsó éjszakát Harfleurben töltötte, ahol szállást és ellátást kapott tizenhat souért. Osztrigát evett, életében először.

„Gazdag emberek tápláléka - tűnődött magában - a legszegényebb ember számára, hiába, Isten csak jót tesz, a rossz meg az emberektől származik, ahogy Rousseau axiómája mondja."

December tizenharmadikán reggel tíz órakor Gilbert megérkezett Le Havre-ba, és nyomban meglátta az Adonist: a háromszáz tonnás, karcsú brigg ott himbálódzott a kikötő vizén.

A kikötő néptelen volt. Gilbert felmerészkedett a hajóra egy keskeny pallón. Egy hajósinas jött elébe, megkérdezni, mit akar.

- Hol a kapitány? - kérdezte Gilbert.

A hajósinas a fedélköz felé bökött, s kisvártatva egy hang hallatszott fel:

- Kísérje le!

Gilbert lement. Mahagóni burkolatú kis kajütbe vezették be, bútorzata a lehető legegyszerűbb volt.

Egy harmincéves forma, sápadt, ideges, gyors és nyugtalan pillantású férfi újságot olvasott az asztalnál, amely, akár a burkolat, szintén mahagóni volt.

- Uraságod mit óhajt? - kérdezte Gilbert-től.

Gilbert intett a férfinak, hogy küldje el a hajósinast; a hajósinas el is ment.

- Ön az Adonis kapitánya, uram? - kérdezte Gilbert tüsténT.

- Igen, uram.

- Akkor önnek szól ez az írás.

Átadta a kapitánynak Balsamo levelét.

A kapitány, mihelyt megpillantotta az írást, felugrott, és széles mosollyal odasietett Gilbert-hez:

- Ó, hát ön is? Ilyen fiatalon? Jól van! Jól van!

Gilbert csak meghajolt.

- Hová megy? - kérdezte a kapitány.

- Amerikába.

- Mikor indul?

- Amikor ön.

- Jól van. Eszerint egy hét múlva.

- És addig mit csináljak, kapitány?

- Útlevele van?

- Nincs.

- Akkor még ma este jöjjön vissza a hajóra, napközben sétálgasson valahol a városon kívül, mondjuk Sainte-Adresse-ben. Ne álljon szóba senkivel.

- Ennem is kell; elfogyott a pénzem.

- Itt mindjárt megebédel; este kap vacsorát.

- És azután?

- Ha hajóra szállt, többé nem lép partra; itt majd elbújtatjuk; úgy fog útra kelni, hogy az eget sem látja viszont... De ha már a tengeren leszünk, tíz mérföldre innét, akkor azt csinálhat, amit akar.

- Jól van.

- Ezért ma intézzen el mindent, amit akar.

- Levelet kell írnom.

- Írja meg...

- Hol?

- Ezen az asztalon... Ott a toll, a tinta és a papír; a posta a külvárosban van, a hajósinas majd megmutatja.

- Köszönöm, kapitány!

Gilbert, hogy magára maradt, rövidke levelet írt, ezzel a címzéssel:

> *Andrée de Taverney kisasszonynak. Párizs. Búbosbanka utca 9. Első kocsibejáró a Mészégető utca felől.*

Aztán zsebre tette a levelet, megebédelt - maga a kapitány szolgált fel -, majd követte a hajósinast, aki megmutatta neki a postát, ahol feladta a levelet.

Gilbert a parti sziklák ormáról egész nap a tengert bámulta.

Este visszatért. A kapitány már várta és felkísérte a hajóra.

CLXII

Gilbert végső búcsúja

Philippe-nek iszonyatos éjszakája volt. Azok a nyomok a hóban világosan bizonyították, hogy valaki behatolt a házba, és elrabolta a gyereket; de ki lehetett az? Semmilyen más bűnjel nem adott tápot a gyanújának.

Philippe jobban ismerte apját, mintsem hogy kételkedett volna bűnrészességében. Taverney báró szentül hitte, hogy XV. Lajos a gyerek apja; nyilván nagyon fontosnak tartotta, hogy megkaparintsa ezt az élő bizonyságot, amely a királynak Dubarryné iránti hűtlenségét tanúsította. A báró talán arra is gondolhatott, hogy Andrée előbb vagy utóbb ismét bejut a király kegyébe, s akkor igen drágán fogja megváltatni jövendő szerencséjének legbiztosabb zálogát.

Ezek a meggondolások, amelyek az apa jellemének legfrissebb megnyilvánulásaira voltak alapozva, némiképpen megvigasztalták Philippe-et, bízott benne, hogy visszaszerezheti a gyereket, minthogy ismeri elrablóját.

Nyolc órakor már alig várta Louis doktor érkezését, s aztán, az utcán fel-alá sétálgatva, előadta a doktornak az éjszaka szörnyű eseményeit.

A doktor okos ember volt; megvizsgálta a nyomokat a kertben, s némi gondolkodás után megerősítette Philippe feltevéseit.

- Elég jól ismerem a bárót - mondta -, hogy képesnek tartsam erre a gazságra. De mégis, hátha más, közvetlenebb érdek játszott közre a gyermek elrablásában?

- Miféle érdek, doktor?

- Az igazi apáé.

- Ejnye, magam is gondoltam erre eleinte - jegyezte meg Philippe -; de annak a szerencsétlennek még betevő falatja sincsen; bolond az, őrült, bujkál is éppen, s bizonyára még az árnyékomtól is retteg... Ne hagyjuk megtéveszteni magunkat, doktor: csak alkalmi bűnöző az a szerencsétlen; most már, hogy lehiggadtam, noha még most is gyűlölöm, azt hiszem, nagy ívben kikerülném nyomorultat, csak megölnöm ne kelljen. Azt hiszem, elég büntetés neki a lelkifurdalás; azt hiszem, az éhezés és a hajléktalanság ugyanolyan hatásos bosszú, mint ha lekaszabolom.

- Ne is beszéljünk róla - mondta a doktor.

- Még arra kérem, kedves, kiváló barátom, segítsen nekem egy végső hazugságban: legelőbb ugyanis Andrée-t kell megnyugtatnunk; mondja neki azt, hogy aggasztotta tegnap a gyerek egészsége, és visszajött érte az éjjel, hogy elvigye a dajkához. Ez a mese ötlött hamarjában az eszembe, ezt rögtönöztem Andrée megnyugtatására.

- Én is ezt fogom mondani; de keresi közben a gyereket is?

- Már tudom is, hogy fogom megtalálni. Úgy határoztam, hogy elhagyom Franciaországot; Andrée belép a Szent Dénes kolostorba; utána elmegyek Taverney báróhoz, és azt mondom majd neki, hogy mindent tudok; kicsikarom belőle a gyerek rejtekhelyét. Ha vonakodik, nyilvános botránnyal s a trónörökösné beavatkozásával fenyegetem meg.

- És mihez kezd a gyerekkel, ha a húga a zárdában lesz?

- Dajkaságba adom valakihez, akit majd ön ajánl nekem... aztán kollégiumba... s ha felcseperedett, magamhoz veszem, ha élek addig.

- S azt hiszi, az anya beleegyezik majd, hogy akár öntől, akár a gyerektől megváljék?

- Andrée ezentúl mindenbe beleegyezik, amit én akarok. Tudja, hogy jártam a trónörökösnénél, aki szavát adta, hogy segít; nem teszi ő azt meg velem, hogy szavamat szegve, kénytelen legyek pártfogónkat megsérteni.

- Akkor pedig menjünk be a szegény anyához - mondta a doktor.

Bement Andrée-hoz, aki szelíden aludt, minthogy Philippe már megnyugtatta.

Első szava kérdés volt a doktorhoz, akinek mosolygós arca már meg is adta a választ.

Andrée olyan tökéletesen megnyugodott, hogy hamarosan felépült, tíz nap múlva már fel is kelt, hogy a pálmaházban sétálgasson, ahová besütött a nap az üvegtetőn.

Éppen ennek a sétának a napján, Philippe - miután távol volt pár napig - olyan gyászos ábrázattal állított be a Búbosbanka utcai házba, hogy a doktor rosszat sejtve nyitott neki ajtót.

- Mi történt? - kérdezte. - A báró nem hajlandó visszaadni a gyereket?

- A báró - mondta Philippe -, három napra rá, hogy itthagyta Párizst, ágynak dőlt, lázas betegen, és szinte a végét járta, amikor meglátogattam; én csalásnak, színlelésnek, sőt, bűnrészessége bizonyítékának tekintettem ezt az egész betegesdit. Ösztökéltem, fenyegettem, Taverney úr azonban Krisztusra esküdött, hogy egy árva szót sem ért az egészből.

- Tehát dolgavégezetlenül jött el tőle?

- Úgy, doktor.

- És hitelt adott a báró szavának?

- Úgy félig-meddig.

- Túljárt az az eszén, nem adta ki a titkát.

- Azzal fenyegettem, hogy szólok a trónörökösnének, mire a báró halálra váltan mondta: „Pusztítson el, ha az a szándéka; gyalázza meg atyját s önmagát, de ez a dühös őrület úgysem visz jóra. Sejtelmem sincs, miről beszél.”

- Ennélfogva?

- Ennélfogva, remény nélkül jöttem haza.

E pillanatban felcsendült Andrée hangja:

- Nem Philippe jött meg?

- Nagy Isten! Itt van... Mit mondok majd neki? - dünnyögte Philippe.

- Csendesen! - intette a doktor.

Andrée belépett a szobába, és olyan jókedvűen, olyan gyengéden csókolta meg a fivérét, hogy az ifjú szíve elszorult tőle.

- Hát te honnan jöttél? - kérdezte a húga.

- Mindenekelőtt atyánktól; mondtam neked, hogy oda megyek.

- Jól van a báró?

- Igen, Andrée, jól; de nemcsak nála jártam... Többekkel beszéltem kolostorba vonulásod miatt is. Most már, hála Istennek, minden rendben van; elsimítottuk a dolgodat, törődhetsz a jövőddel okosan és szilárdan.

Andrée odalépett a bátyjához, és gyengéd mosollyal mondta neki:

- Kedves barátom, engem már nem érdekel a jövőm: és másnak sem kell törődnie vele... Nekem csak a gyerekem jövője számít, és én csak ennek a fiúgyereknek akarok élni, akit Isten adott nekem. Ezt határoztam, visszavonhatatlanul, amikor erőre kaptam, s már nem volt kétségem lelkem szilárdságában. A fiamnak élni, nélkülözések között, dolgozva, ha kell, de meg nem válva tőle, sem éjjel, sem nappal: így rajzoltam meg a jövőmet. Nem kell zárda, nem kell önzés; van kihez tartoznom; nem kellek én Istennek!

A doktor ránézett Philippe-re, pillantása ezt jelentette: „Na, mit mondtam?”

- Húgom - tört ki a fiatalember -, húgom, mit beszélsz?

- Ne tégy szemrehányást, Philippe, nem hiú és gyenge asszonyi szeszély ez; nem foglak zavarni, nem leszek terhedre.

- De... de... Andrée... én nem maradhatok Franciaországban; én itt akarok hagyni mindent; nekem nincs vagyonom; nekem nincs itt jövőm; abba beleegyezem, hogy otthagyjalak az oltár tövében... de hogy a világban... a munkában... Andrée, jól gondold meg!

- Mindent meggondoltam... Őszintén szeretlek, Philippe; de ha itthagysz, lenyelem könnyeimet, és fiam bölcsőjénél keresek menedéket.

A doktor közelebb lépett.

- Ezek túlzások, ez őrültség - mondta.

- Ej, doktor, mit akar! Anyának lenni is őrültség! Csakhogy ezt az őrültséget Isten küldte rám. Amíg annak a gyereknek szüksége lesz rám, addig nem tágítok elhatározásomtól!

Philippe és a doktor gyors pillantást váltott.

- Leányom - szólalt meg először a doktor -, én nem vagyok ékes szavú prédikátor; de tudomásom szerint, Isten tiltja a túlzott ragaszkodást akárki teremtett lélekhez.

- Igen, húgom, így van - erősítette meg Philippe is.

- Isten csak nem tiltja egy anyának, hogy nagyon szeresse a fiát, doktor?

- Engedje meg, leányom, hogy a filozófus, a gyakorló orvos megpróbálja körüljárni a szakadékot, amelybe a teológus az emberi szenvedélyeket rejtette. Minden parancsolatban, mely Istentől ered, keressük az okot, de ne pusztán az erkölcsit, mivel az tökéletességénél fogva olykor kitapinthatatlanul finom, hanem az anyagi indítóokot. Isten azért tiltja az anyának, hogy túlságosan szeresse gyermekét, mert a gyermek törékeny, kényes növény, minden baj, minden betegség könnyen elbánik vele, s ha túlságosan szeretünk egy múló életű teremtményt, magunkat kergetjük kétségbeesésbe.

- Doktor - suttogta Andrée -, miért mondja mindezt nekem? És maga, Philippe, miért néz rám ilyen részvevőn... miért ilyen sápadt?

- Drága Andrée - vágott közbe az ifjú -, fogadja meg szívből jövő, baráti tanácsomat: egészsége helyreállt, lépjen be minél előbb a Szent Dénes kolostorba!

- Miért? Hiszen mondtam már, hogy nem hagyom magára a fiamat.

- Amíg szüksége lesz önre - fűzte hozzá szelíden a doktor.

- Úristen! - sikoltott fel Andrée. - Mi történt? Beszéljenek! Valami szomorú... valami rettenetes?

- Vigyázzon! - súgta oda a doktor Philippe-nek. - Nagyon gyenge még, nem bírja ki ezt a súlyos csapást.

- Bátyám, nem mondasz semmit? Felelj!

- Kedves húgom, tudod, hogy hazafelé Point-du-Jouron jöttem át, ahol dajkaságban van a fiad.

- Igen... No és?

- No és, a gyerek gyengélkedik.

- Gyengélkedik... az a drága gyermek! Hamar, Marguerite... Marguerite... kocsit! Megyek a fiamhoz!

- Lehetetlen! - tiltakozott a doktor. - Nincs olyan állapotban, hogy kibírjon egy utazást.

- De hiszen ma reggel azt mondta, hogy mehetek; azt mondta, hogy holnap, ha Philippe hazatért, meglátogathatom szegény kicsit.

- Azt hittem, jobb állapotban van.

- Becsapott?

A doktor hallgatott.

- Marguerite! - kiáltotta ismét Andrée. - Fogadjon szót!... kocsit!

- Belehalhatsz! - szólt közbe Philippe.

- Legföljebb belehalok!... nem ragaszkodom olyan nagyon az élethez!

Marguerite tanácstalanul állt, hol úrnőjére, hol gazdájára, hol a doktorra tekingetve.

- Tegye, amit parancsoltam! - rivallt rá Andrée, mérgében elvörösödve.

- Drága húgom!

- Hallani sem akarok semmiről; ha nem hoznak kocsit, megyek gyalog!

- Andrée - mondta hirtelen Philippe, karjába zárva a húgát -, nem mégy te oda, fölösleges odamenned.

- Meghalt a fiam! - mondta a lány lassan, dermedten, s két karja petyhüdten csüngött le a karosszék oldalán, amelybe Philippe és a doktor leültették.

Philippe nem válaszolt, csak megcsókolta hideg, élettelen kezét... A nyakmerevsége lassan felengedett, ekkor Andrée a mellére csüggesztette fejét, és keserves könnyekre fakadt.

- Isten mérte ránk ezt az újabb csapást - mondta Philippe -; Isten nagy, Isten igazságos; Istennek talán más a szándéka veled; Isten bizonyára úgy ítélt, hogy a gyerek állandó jelenléte meg nem érdemelt büntetés volna neked.

- De hát... - sóhajtotta a szerencsétlen anya -, miért hagyta Isten így szenvedni azt az ártatlan teremtést?

- Isten nem hagyta őt szenvedni, leányom - mondta a doktor -; még akkor éjjel meghalt, amikor született... Nem kell jobban sajnálnia, mint az árnyékot, mely jön és tovasuhan.

- Az a nyöszörgés, amit hallottam?

- Búcsúja volt az élettől.

Andrée tenyerébe rejtette arcát, a két férfi meg, sokatmondó pillantást vetve egymásra, titokban gratulált magának a kegyes hazugsághoz.

Egyszerre bejött Marguerite egy levéllel... Andrée-nak volt címezve... A címzés így szólt:

Andrée de Taverney kisasszonynak. Párizs. Búbosbanka utca 9. Első kocsibejáró a Mészégető utca felől.

Philippe megmutatta a levelet a doktornak Andrée feje fölött; a lány nem zokogott már, csak fájdalmasan elmerengett.

- Vajon ki írhatott neki? - töprengett Philippe. - Senki nem tudta a címét, az írás meg nem apánké.

- Nézd, Andrée - mondta Philippe -, leveled jött.

Andrée nem sokat kérette magát, nem szabódott, nem is csodálkozott, csak feltépte a borítékot, s megtörölgetve szemét, szétnyitotta a levelet, hogy elolvassa; de alighogy átfutotta a mindössze háromsoros írást, vadul felsikoltott, felugrott, mint az eszelős, karja, lába iszonyú görcsbe rándult, aztán mereven, súlyosan, mint egy élettelen szobor, az odaugró Marguerite karjába zuhant.

Philippe felvette a földről a levelet, és elolvasta:

Tengeren, 17.. december 15-én

Elutazom, mert elüldözött, többé nem lát soha; de magammal viszem a gyerekem is, aki sosem fogja megtudni, ki az anyja!

Gilbert

Philippe összegyűrte a papírt, és dühösen felordított.

- Jaj! - csikordította össze a fogát. - Azt az alkalmi gaztettet majdnem megbocsátottam neki; de ezt a szándékos gazságot nem viszi el szárazon... Eszméletlen fejedre esküszöm, Andrée, hogy megölöm azt az átokfajzatot, mihelyt a szemem elé kerül. Isten a kezemre adja, mert most már betelt a pohár... Doktor, kiheveri ezt Andrée?

- Ki, ki.

- Doktor, Andrée-nak holnap be kell lépnie a Szent Dénes kolostorba; nekem holnapután a legközelebbi tengeri kikötőben kell lennem... Megszökött a nyavalyás... De utolérem én... Különben is, kell nekem az a gyerek... Doktor, melyik a legközelebbi kikötő?

- Le Havre.

- Harminchat órán belül Le Havre-ban leszek - mondta Philippe.

CLXIII
Hajón

Ettől fogva Andrée házában a sír csöndje és komorsága volt az úr.

Fia halálának hírébe talán bele is pusztult volna Andrée. A hosszan tartó fájdalom bizonyára elvégezte volna alattomos, lassú aknamunkáját. Gilbert levele azonban olyan súlyosan megsértette, hogy nemes lelkének minden erejét és gyűlölködő érzését felserkentette.

Amikor magához tért, szemével először fivérét kereste, s meglátva a tekintetében a dühöt, újabb erőt merített magának belőle.

Megvárta, míg egészen magához tér, mert nem akarta, hogy remegjen a hangja; akkor megfogta Philippe kezét, s így szólt hozzá:

- Barátom, ugye ma reggel említette a Szent Dénes kolostort, ahol a trónörökösné egy cellát biztosított részemre?

- Igen, Andrée.

- Kérem, hogy még ma vigyen el oda.

- Köszönöm, húgom.

- Önnek, doktor - folytatta Andrée - annyi jóságért, odaadásért, együttérzésért csak üres szó lenne minden köszönet. Jutalma, doktor, nem itt lesz e földi életben.

Hozzálépett és megölelte.

- Ebben a kis medalionban - mondta - az arcképem van, kétéves koromban készíttette anyám; talán hasonlít a fiamra: őrizze meg, doktor, hadd emlékeztesse néhanapján a gyerekre, akit világra segített, és az anyára, akit gondoskodásával életben tartott. Így szólván, minden érzékenykedés nélkül, készülődni kezdett az útra, és este hat órakor, föl sem merve emelni a fejét, belépett a Szent Dénes kolostor fogadótermének kisajtaján, amelynek rácsánál Philippe, hiába küzdve meghatottsága ellen, búcsút mondott neki, talán örökre.

Szegény Andrée-t egyszerre elhagyta az ereje; visszafutott a bátyjához, kitárta a karját, s az is feléje nyújtotta kezét. Egymásra borultak, jóllehet elválasztotta őket a jéghideg rács, s forró arcukon lecsorduló könnyük összekeveredett.

- Isten veled! Isten veled! - suttogta Andrée, zokogva fájdalmában.

- Isten veled! - válaszolta Philippe, erőt véve kétségbeesésén.

- Ha valaha megtalálod a fiamat - súgta oda Andrée -, ne hagyd, hogy meghaljak, míg meg nem öleltem.

- Légy nyugodt. Isten veled! Isten veled!

Andrée kitépte magát bátyja karjából, s egy szolgáló nővértől támogatva elment onnét, egyre bátyját nézve a zárdakert sötét homályából.

Philippe, amíg láthatta, a fejével integetett neki, azután a zsebkendőjét lobogtatta utána. Végül utolsó istenhozzádját hallotta, a homályba vesző út végéről. Akkor gyászos döngéssel csapódott be egy vaskapu közöttük, és mindennek vége volt.

Philippe lovat bérelt mindjárt Saint-Denis-ben; csomagját maga mögé kötötte a nyeregbe, s egész éjjel lovagolt, másnap is egész nap, s estére kelve megérkezett Le Havre-ba. Megszállt az útjába eső első vendégfogadóban, s másnap hajnalban kiment a kikötőbe, érdeklődni az Amerikába induló legközelebbi járatok felől.

Azt a felvilágosítást kapta, hogy az Adonis aznap indul New York-ba. Philippe megkereste a kapitányt, aki lassan már befejezte az előkészületeket, s kifizetve a hajójegy árát, felvétette magát utasnak; azután írt még egy levelet, búcsúzóul, a trónörökösnének, kifejezve hódoló hűségét és örök háláját, majd felvitette csomagját a kajütjébe, s maga is hajóra szállt, amikor megjött a dagály.

Négyet ütött az óra I. Ferenc tornyában, amikor az Adonis derékvitorláit és előtörzsvitorláját felvonva, lassan kisiklott a kikötőcsatornából. A tenger sötétkék volt, az ég piroslott a szemhatáron. Philippe, a mellvédre könyökölve, üdvözölte a kevés számú utast, leendő útitársait, majd hosszan nézte a francia partokat, amelyek ibolyaszín párába burkolóztak, míg a brigg, mind több vitorlát vonva fel, egyre sebesebben haladt jobb felé, elhagyva az Heve-fokot s kifutva a nyílt tengerre.

Part, utas, óceán: hamarosan mind eltűnt a szeme elől. A sötét éjszaka rájuk borította óriás szárnyait.

Philippe bezárkózott a kajütjébe, lefeküdt a keskeny ágyra, hogy újból elolvassa annak a levélnek a másolatát, amelyet a trónörökösnének küldött, s amely éppúgy lehetett volna fohász a Teremtőhöz, mint búcsú a teremtménytől.

> *Asszonyom* - így kezdődött a levél -, *egy reménye fosztott és támasza vesztett férfi búcsúzik öntől, azzal a fájó érzéssel, hogy vajmi keveset tehetett Fenséged jövőjéért. Ez a férfi a tenger viharai és förgetegei közé távozik, míg ön a kormányzás veszélyei és háborgásai közepette helyt marad. Ön, ki fiatal, ki szép, kit tisztelő barátok és hódoló hívek rajongása vesz körül, elfelejti azt, akit fenséges kezével a tömeg fölé emelt; de én nem felejtem el önt soha; új világba megyek, hogy ott is azt kutassam, miként szolgálhatom hathatósabban trónusán. Önre hagyom húgomat, a szegény árva virágszálat, kire nem ragyog más nap, csak az ön szemének sugara. Könyörgök, néha-néha tekintsen le rá kegyesen örömeinek és mindenhatóságának magaslatáról, és az egybecsendülő jókívánságok közé tudja be, kérve kérem, egy száműzöttnek az áldását is, kit ön már nem hall, s aki talán sosem fogja önt látni többé.*

Philippe elszoruló szívvel fejezte be az olvasást: a hajó panaszos nyikorgása, a kajütablakot ostromló hullámok sustorgása olyan melankóliában olvadt össze, hogy még vidámabb kedélyeket is elbúsított volna.

Philippe számára hosszú volt az éjszaka és fájdalommal terhes. A kapitány másnap reggeli látogatása sem derítette jobb kedvre az ifjút. A tengerésztiszt tudatta vele, hogy a legtöbb utas fél a tengertől, s ezért inkább a kajütjében marad, s hogy az átkelés rövid lesz, de kellemetlen, mivel viharos szél fúj.

Philippe ettől kezdve a kapitánnyal ebédelt, a reggelijét a kajütjébe vitette, s mivel úgy érezte, hogy maga sem edződött még hozzá a tengeri út viszontagságaihoz, rendszeresen eltöltött pár órát a bástyafedélzeten fekve, bő tiszti köpenyébe burkolózva. Maradék idejében terveket kovácsolt a jövőre, és komoly olvasmányokkal erősítette lelkét. Hébe-hóba útitársaival is találkozott. Volt ott két hölgy, akik egy örökség átvételére utaztak Észak-Amerikába, valamint négy férfi, egyikük, egy öregember, a két fiával. Ezek voltak az első osztályú utasok. A túlsó

oldalon Philippe látott egyszer néhány darabosabb mozgású és egyszerűbben öltözött embert; nem kötötték le különösebben a figyelmét.

Ahogy a megszokással enyhült lelkében a fájdalom, Philippe is felderült, akár az égbolt. Néhány tiszta, szélmentes és derült nap jelezte az utasoknak, hogy közelednek a meleg égövhöz. Ekkor már tovább maradtak fenn a hajóhídon; ekkoriban Philippe, aki szabálynak tekintette, hogy nem áll szóba senkivel, s még a kapitány előtt is eltitkolta nevét, nehogy kényes témákra terelődjék a szó, amikről nem szívesen beszélt volna, ekkoriban Philippe éjszakánként, a kajütjéből, többször hallott lépteket a feje fölül; még a kapitány hangját is hallotta, nyilván valamelyik utassal beszélgetett. Ő maga már csak ezért sem ment fel. Inkább kinyitotta a kajütablakot, hogy egy kis friss levegőt eresszen be, és várta, hogy megvirradjon.

Csak egy ízben ment fel a hídra, nem hallván sem beszélgetést, sem lépteket. Az éjszaka langyos volt, az ég felhős, és a hajó sodrában ezernyi foszforeszkáló vízcsepp szóródott szét a fodrozódó habokból. Az utasok alighanem nagyon sötétnek és vihart jóslónak találták ezt az éjszakát, minthogy Philippe senkit sem látott a bástyán. Csak egészen elöl, a hajóorrban, aludt vagy álmodozott egy fekete alak, az orrárbocnak dőlve; Philippe csak elmosódva látta a sötétben, valamelyik másodosztályú utas lehetett, talán egy szerencsétlen száműzött, aki vágyódva tekintett előre, az amerikai rév felé, míg Philippe a francia partokat siratta.

Philippe sokáig nézte ezt a mozdulatlanul álmodozó utast; aztán borzongatni kezdte a hajnal hidege; készülődött vissza a kajütjébe... Közben az elöl álló utas is nézegetni kezdte az égboltot, mely már derengett. Philippe meghallotta a kapitány lépteit; hátrafordult.

- Levegőzni jött, kapitány? - kérdezte tőle.

- Ilyenkor kelek, uram.

- Az utasai megelőzték, amint látja.

- Csak ön; de a katonák korán kelők, akárcsak a tengerészek.

- Ó, nemcsak én... - mondta Philippe. - Nézze azt az embert, ott elöl, hogy elábrándozik; az is utas, ugye?

A kapitány odanézett, és láthatóan meglepődött.

- Ki az az ember? - kérdezte Philippe.

- Egy... kereskedő - mondta a kapitány zavartan.

- Aki fut a szerencséje után? - dünnyögte Philippe. - Ahhoz lassan megy ez a brigg.

A kapitány, válasz helyett, előrement a hajóorrba, mondott pár szót az utasnak, és Philippe még látta, hogy az eltűnik a fedélközben.

- Megzavarta az ábrándjait - mondta Philippe a kapitánynak, amikor az visszament hozzá -; pedig nekem igazán nem alkalmatlankodott.

- Nem, uram, csak figyelmeztettem, hogy ezen a tájon veszélyesek a hajnali hidegek; a másodosztályú utasok nem viselnek olyan jó meleg köpenyt, mint ön.

- Most merre járunk, kapitány?

- Holnap meglátjuk az Azori-szigeteket, uram; valamelyiken majd felfrissítjük az ivóvízkészletünket, mert nagyon meleg van.

CLXIV

Az Azori-szigetek

A kapitány által megadott időpontban a hajóorrból csakugyan megpillantották, nagyon messze, északkeleten néhány sziget partvonalát a vakító napsütésben.

Ezek voltak az Azori-szigetek.

A szél kedvező volt; a brigg sebesen haladt. Délután három óra tájban már kibontakoztak a szigetek.

Philippe magasba nyúló, különös formájú, ijesztő hegyormokat látott, vulkántűz feketítette sziklákat, fényes tarajú, zegzugos, szakadékos hegygerinceket.

A legszélső szigettől ágyúlövésnyire a brigg megállt, és a legénység felkészült a kiszállásra, hogy a kapitány engedélyével élve, pár hordó friss vizet hozzon.

Az utasok már előre örvendeztek a szárazföldi kiruccanásnak. Szilárd talajra lépni húsz nap, húsz éjjel tartó keserves hajózás után olyan mulatság, hogy csak az tudja értékelni, aki maga is volt már hosszú tengeri úton.

- Uraim - mondta a kapitány az utasoknak, azt hívén, hogy tétováznak -, öt órájuk van, hogy kimenjenek a partra. Használják ki az alkalmat. Találnak ezen a teljesen lakatlan szigeten jeges vizű forrásokat, ha természetbarátok, nyulat és vörös foglyot, ha a vadászatot kedvelik.

Philippe fogta a puskáját, s golyót, sörétet vett elő.

- Hát ön a hajón marad, kapitány? - kérdezte. - Miért nem tart velünk?

- Mert egy gyanús külsejű hajó közeledik amott - mutatott ki a tiszt a tengerre -; már vagy négy napja jár a nyomomban; kalózképű hajó, ahogy mi tengerészek mondjuk, meg akarom figyelni, mit művel.

Philippe beérte ezzel a magyarázattal, beszállt az utolsó csónakba, és kihajózott a partra.

A hölgyek s néhány első meg másodosztályú utas nem szánták még el magukat, vagy várták, hogy sor kerüljön rájuk is. A két csónak a vidám matrózokkal és a még vidámabb utasokkal eltávolodott a hajótól.

A kapitány búcsúzóul a lelkükre kötötte:

- Nyolc órakor megy önökért az utolsó csónak, uraim; jól jegyezzék meg; aki elkésik, itt marad.

Amikor mindannyian, természetbarátok és vadászok, partra szálltak, a matrózok bementek a parttól százlépésnyire egy barlangszerű üregbe, amely könyökformán megtört, mintha menekülne a nap sugarai elől.

Kéklő vizű, üdítő, hideg forrás fakadt itt a mohos sziklák alól, s veszett el, a barlangból ki sem lépve, az omlatag, bársonyos fövényben.

A matrózok ott maradtak, mint mondottuk, s megtöltötték hordóikat, majd nekiláttak, hogy visszagörgessék őket a partra.

Philippe nézte, hogy dolgoznak. Élvezte a barlang kékes homályát, a friss levegőt, a szikláról sziklára szökellő víz szelíd sustorgását; meglepődött, hogy először milyen áthatolhatatlannak látta a sötétséget, s milyen csípősnek érezte a hideget, s hogy néhány perc múlva, úgy tetszett,

megenyhül a levegő, s puha és titokzatos fényekkel telik meg a homály. Először a kezét kinyújtva, bele-beleütközve a sziklák peremébe, vaktában tapogatózva követte a matrózokat; azután egyenként kirajzolódtak, megvilágosodtak az arcok, az alakok; Philippe-nek jobban tetszett e barlang tompább fénye, mint az a harsány és nyers világosság, amely nappal elönti az égboltot ezen a vidékén.

Közben társainak hangja fokozatosan elenyészett a távolban. Egy vagy két puskalövés pukkant a hegyek közt, aztán elhalt a zaj, és Philippe magára maradt.

A matrózok is végeztek; bizonyára nem térnek már vissza a barlangba.

Philippe átengedte magát e magányos hely varázsának s gondolatai sodró árjának; elnyújtózott a puha és selymes fövenyen, hátát az illatos füvekkel benőtt sziklának vetette és elábrándozott.

Teltek, múltak az órák. Megfeledkezett a világról. Puskája, becsattantott kakassal, mellette hevert a kövön, s Philippe, hogy kényelmesebben feküdjön, kivette a zsebéből pisztolyait is, amelyeket mindenüvé magával vitt.

Elvonult előtte múltja, lassan, ünnepélyesen, mint valami tanítás vagy dorgálás. Felrebbent előtte jövője, fenyegetőn, mint azok a ragadozó madarak, amelyeket csak szemmel érünk el olykor, de kézzel soha.

Míg Philippe így ábrándozott, bizonyára ugyanígy ábrándoztak, nevetgéltek, reménykedtek mások is, tőle száz lépésre. Homályosan érezte a mozgolódást, s úgy tetszett, evezőcsapásokat is hall olykor, ha utasokat szállítottak partra vagy vittek vissza a hajóra a bárkák: kit azért, mert már elege volt a mulatságból, kit azért, mert maga is élvezetre vágyott.

Elmélkedését azonban nem zavarták még meg, talán a barlang szája elkerülte a figyelmüket, vagy talán ha látták is - nem volt kedvük bemenni.

Egyszerre egy félénk, tétova árnyék jelent meg a napfény és a barlang között, a bejáratnál... Philippe látta, hogy kinyújtott kézzel, lehajtott fejjel botorkál valaki a sustorgó víz irányába. Az illető egyszer nekiesett a szikláknak is, mivel a lába megcsúszott a növényzeten.

Ekkor Philippe felkelt, s odanyújtotta a kezét, hogy visszaterelje a biztos útra. E segítő mozdulat közben, keze rátalált az illető kezére a homályban.

- Erre - mondta előzékenyen -; erre van a víz, uram.

Hangja csengésére az ismeretlen felkapta a fejét, és mondani akart valamit, miközben arca láthatóvá vált a barlang kékes félhomályában.

De Philippe elborzadva kiáltott fel és hátraugrott.

Az ismeretlen is rémült kiáltást hallatott és hátrahőkölt.

- Gilbert!

- Philippe!

A két név egyszerre hangzott fel, mint egy föld alatti dörrenés.

Utána csak valami birkózásféle hallatszott. Philippe két kézzel torkon ragadta ellenfelét, és húzta befelé a barlangba.

Gilbert zokszó nélkül tűrte, hogy vonszolják. Mögötte szikla volt, nem tudott hátrálni.

- Nyomorult! Megvagy végre! - üvöltötte Philippe. - Isten a kezembe adott... Isten igazságos!

Gilbert halottsápadt volt, és meg sem mozdult; két karja tétlenül csüngött alá.

- Gyáva gazfickó! - ordította Philippe. - Még a ragadozó ösztöne sincs meg benne, hogy védekezzék.

Gilbert azonban csak ennyit mondott rá, a lehető legszelídebben:

- Védekezni! Minek?

- Igaz, jól tudod, hogy a markomban vagy, jól tudod, hogy rászolgáltál a legszörnyűbb büntetésre. Minden gaztetted kiderült. Megaláztál egy nőt szégyennel, tönkretetted embertelenséggel. Nem volt elég, hogy meggyaláztál egy szüzet, meg akartad gyilkolni az anyát is!

Gilbert nem felelt. Philippe, ki mindjobban megittasult önnön haragjától, vadul megrázta megint Gilbert-t. A fiatalember nem védekezett.

- Hát nem vagy te férfi? - kiáltotta Philippe, míg dühödten rázta. - Csak arcod mutat annak? Nem is védekezel! Kiszorítom belőled a lelket, látod, küzdj! Védd magad! Gyáva! Gyáva! Gyilkos!

Gilbert érezte, hogy ellenfelének acélos ujjai összeszorítják a torkát; fölegyenesedett, megfeszítette magát, s egy oroszlán erejével, egyetlen mozdulattal lerázta magáról Philippe-et, majd keresztbe fonta a karját.

- Látja, hogy védekezhetnék - mondta -, ha akarnék; de minek? Most fut a puskájáért. Inkább öljön meg egyszerre, mintsem, hogy véresre karmoljon és agyonüssön szégyenszemre.

Philippe csakugyan felkapta közben a puskáját, de e szavakat hallván, visszalökte.

- Nem - mormolta.

Majd fennhangon megkérdezte:

- Hová mégy? Hogy kerültél ide?

- Az Adonison.

- Szóval, elbújtál? Láttál engem, mi?

- Nem is tudtam, hogy a hajón van.

- Hazudsz.

- Nem hazudok.

- Hogyhogy nem láttalak?

- Csak éjjel jöttem ki a kajütömből.

- Látod, hogy bujkálsz!

- Persze.

- Előlem?

- Nem, ha mondom; Amerikába megyek egy megbízatással, s nem szabad, hogy lássanak. A kapitány külön szállásolt el... ezért.

- Bujkálsz, ha mondom, hogy elrejtőzz előlem... s főleg, hogy elrejtsd a gyereket, akit elraboltál.

- A gyereket? - kérdezte Gilbert.

- Igen, elraboltad és magaddal hoztad, hogy fegyverül használd, ha úgy adódik, hogy hasznot húzz belőle, te aljas!

Gilbert a fejét rázta.

- Visszavettem a gyereket - mondta -, ne tanítsa rá senki, hogy kell gyűlölni és megtagadni apját.

Philippe kifújta magát.

- Ha ez igaz - mondta -, ha hihetek neked, akkor nem is vagy olyan gyalázatos, mint gondoltam; de hiszen raboltál, miért ne hazudnál is?

- Raboltam? Mármint hogy én?

- Elraboltad a gyereket.

- Az én fiam az! Az enyém! Nem rablás az, uram, ha az ember visszaveszi jogos tulajdonát!

- Ide figyelj! - rivallt rá Philippe, dühtől remegve. - Az előbb arra gondoltam, hogy megöllek. Hiszen megesküdtem rá, jogom van hozzá!

Gilbert nem válaszolt.

- De most Isten megvilágosított. Isten hozott az utamba, mintha ezt mondaná: „A bosszú fölösleges; csak az álljon bosszút, akit Isten elhagyott...” Nem foglak megölni; csak lerombolom azt a szerencsétlen építményt, amelyet összeeszkábáltál. A gyerek a jövőd záloga; most mindjárt visszaadod azt a gyereket.

- Hiszen nincs is velem - mondta Gilbert. - Az ember nem visz magával a tengerre egy kéthetes csecsemőt.

- Biztosan kerestél dajkát neki: miért ne hoztad volna magaddal azt is?

- Mondom, hogy nincs velem a gyerek.

- Akkor hát otthagytad Franciaországban? Kinél hagytad?

Gilbert hallgatott.

- Felelj! Hová adtad dajkaságba, és milyen pénzen?

Gilbert hallgatott.

- Dacolsz velem, te nyomorult! - kiáltotta Philippe. - Nem félsz tőle, hogy dühbe jövök? Nem mondod meg, hol a húgom gyereke? Nem adod vissza azt a gyereket?

- A gyerekem az enyém - motyogta Gilbert.

- Gazember! Meg akarsz halni, mi?

- Nem adom vissza a gyerekem!

- Gilbert, figyelj ide, míg szépen beszélek; Gilbert, én megpróbálom elfeledni a múltat, s próbálok megbocsátani neked; Gilbert, látod, milyen nagylelkű vagyok, ugye? Megbocsátok neked! Azt a szégyent és bajt, amit a családunkra zúdítottál, megbocsátom; nagy áldozat ez... Add vissza a gyereket! Még többet kívánsz? Azt kívánod, hogy próbáljam legyőzni Andrée jogos utálkozását? Hogy járjak közben az érdekedben? Na, jól van!... megteszem... add vissza a gyereket! Még valamit... Andrée szereti a fiát... a fiadat... őrültül szereti; bűnbánatod biztosan meghatja, ezt megígérem neked, erről kezeskedem; de add vissza a gyereket, Gilbert, add vissza nekem!

Gilbert keresztbe fonta a karját, s komor tűzben égő szemét Philippe-re szögezte.

- Ön nekem nem hitt - mondta -, én meg önnek nem hiszek; nem mintha nem tartanám becsületes embernek, hanem mivel kitapasztaltam a társadalmi előítéletek mélységeit. Nincs visszaút, nincs megbocsátás. Ellenségek vagyunk, életre, halálra... Ön az erősebb, legyen öné a győzelem... Én nem követelem az ön fegyverét, ön se követelje az enyémet...

- Tehát mégis bevallod, hogy fegyver az?

- Igenis, az, a megvetés ellen, a hálátlanság ellen, a sértések ellen!

- Még egyszer kérdem, Gilbert! - kiáltotta Philippe, tajtékozva. - Nem vagy hajlandó?

- Nem!

- Gondold meg!

- Nem!

- Meggyilkolni nem akarlak; megadom az esélyt, hogy megölhesd Andrée fivérét. Még egy bűn, ráadásnak! Hahaha! Csábító ajánlat. Fogd ezt a pisztolyt; itt a másik; számoljunk háromig, aztán lőjünk.

Azzal Gilbert lába elé dobta az egyik pisztolyt.

A fiú meg sem mozdult.

- Párbajozni - mondta - végképp nem vagyok hajlandó.

- Inkább öljelek meg, mi? - tört ki Philippe dühösen és elkeseredve.

- Inkább öljön meg, igen.

- Gondold meg... ha elvesztem a fejem...

- Már meggondoltam.

- Jogosan cselekszem: Isten is feloldoz.

- Tudom... öljön meg!

- Utoljára kérdem: megverekszel velem?

- Nem.

- Védekezni sem vagy hajlandó?

- Nem.

- Akkor pedig, pusztulj el, te gonosztevő, megszabadítom tőled az emberiséget! Pusztulj el, te szentséggyalázó! Pusztulj el, te zsivány! Pusztulj el, te kutya!

És Philippe szinte közvetlen közelből Gilbert-re sütötte pisztolyát. Az szétvetette karját, hátratántorodott, majd előrebukott, arcra, egyetlen jajszó nélkül. Philippe érezte, hogy talpa alatt meleg vérrel itatódik át a homok; eszeveszetten kirohant a barlangból.

Előtte ott volt a part; egy bárka várakozott; a hajón nyolc órára jelezték az indulást, most nyolc óra múlt pár perccel.

- Csakhogy itt van, uram! - örvendeztek a matrózok. - Ön az utolsó... már mindenki visszatért a hajóra. Mit lőtt?

Philippe, a kérdést hallva, elvesztette eszméletét. Úgy vitték fel a hajóra, mely már indulófélben volt.

- Mindenki megvan? - kérdezte a kapitány.

- Most hozzuk az utolsó utast - felelték a matrózok. - Eleshetett, mert rosszul lett az előbb.

A kapitány kiadta a végső parancsot az indulásra, és a brigg gyorsan távolodott az Azori-szigetektől, mialatt az az ismeretlen hajó, amely oly sokáig nyugtalanította őket, amerikai lobogó alatt befutott a kikötőbe.

Az Adonis kapitánya zászlójeleket váltott a nagy hajóval, majd legalábbis látszólag megnyugodva, folytatta útját nyugatnak, s hajója hamarosan beleveszett az éji homályba. Csak másnap vették észre, hogy a hajóról hiányzik egy utas.

Epilógus

1774. május kilencedikén, este nyolc órakor, Versailles igen különös és igen sajátságos látványt nyújtott.

XV. Lajos király, akit olyan szörnyű kór támadott meg, hogy orvosai eleinte jobbnak látták eltitkolni előle súlyos voltát, XV. Lajos király az ágyában feküdt, s a körülállók arcáról igyekezett leolvasni az igazságot vagy a reményt.

Bordeu doktor megállapította, hogy a királyt a legrosszabb indulatú fekete himlő támadta meg, La Martinière doktor pedig, aki, mint kollégája, szintén felismerte a kórt, úgy vélekedett, hogy ezt meg is kell mondani a királynak, hadd gondoskodjék lélekben és testben kereszténnyhez illőn önmaga és királysága üdvéről.

- Ő keresztényi felségének - mondta -, föl kellene vennie az utolsó kenetet.

La Martinière a trónörökös pártját, az ellenzéket képviselte. Bordeu azt állította, hogy a kór súlyosságának egyszerű közlése is megölné a királyt, márpedig ő - mondta - nem hajlandó részt vállalni egy királygyilkosságból.

Bordeu képviselte Dubarry pártját.

Az nyilvánvaló volt, hogy ha az egyház megjelenik a királynál, akkor a kegyencnőnek el kell tűnnie. Ha Isten belép az ajtón, a Sátán menekül a másikon.

Ámde míg az orvosi kar, a család és a pártok imigyen huzakodtak egymással, a kór mind-jobban befészkelte magát ebbe az elaggott, elnyűtt, kicsapongásoktól megrokkant testbe; végül úgy elhatalmasodott, hogy sem orvosságok, sem orvosi rendszabályok nem bírtak vele.

Mihelyt jelentkeztek az első tünetek - a bajt egyébként XV. Lajosnak egy futó kalandja okozta, amihez maga Dubarryné nyújtott segédkezet -, a beteg ágyánál megjelent a király két leánya, a kegyencnő és néhány legkedveltebb udvaronca. Ekkor még nevetgéltek és biztatgatták egymást.

Ám váratlanul feltűnt Versailles-ban Louise királyi hercegnő szigorú és baljós alakja is; odahagyta a kolostori cellát, hogy atyjának is hozzon vigaszt és gondoskodást.

Olyan fehéren és komoran jelent meg, mint a Végzet szobra; nem az apja lánya volt már, sem húgainak a nővére; az antik jósnőkre emlékeztetett, akik a sorscsapások gyászos napjaiban így kiáltottak a megrémült királyoknak: „Balság! Balság! Balság!” Amikor betoppant Versailles-ba, Lajos éppen Dubarryné kacsóit csókolgatta, és lágyan cirógató tenyerét vonta beteg homlokára, tüzelő arcára.

Louise láttára hanyatt-homlok menekült mindenki: húgai reszketve futottak a szomszéd szobába; Dubarryné térdet hajtott, majd hazaszaladt; a kedvenc udvaroncok kihátráltak az előszobába; csak a két orvos maradt ott, a kandalló sarkában.

- Leányom! - suttogta a király, kinyitva a fájdalomtól és a láztól le-lecsukódó szemét.

- A lánya, felség, az van itt - mondta a hercegnő. - Akit...

- Isten küldött!

A király felkönyökölt, mosolyogni próbált.

- Mivel ön megfeledkezett Istenről - folytatta Louise hercegnő.

- Én?

- De majd én eszébe juttatom.

- Leányom! Nincs még olyan közel a halálom, hogy ennyire sürgős lenne az intelem. Nem vagyok én komolyan beteg: egy kis kimerültség, egy kis gyulladás.

- Betegsége olyan természetű, felség - vágott a szavába a hercegnő -, hogy az etikett szabályai szerint a királyság összes főpapjainak itt kellene már állniuk felséged ágyának fejénél. Ha fekete himlő támadja meg a királyi család bármelyik tagját, azonnal fel kell adni az utolsó kenetet.

- Hercegnő! - kiáltotta a király nagyon izgatottan, nagyon sápadtan. - Mit beszél?

- Hercegnő! - rémültek meg az orvosok is.

- Azt mondom - folytatta a hercegnő -, hogy fekete himlő támadta meg felségedet.

A király feljajdult.

- Az orvosok nem ezt mondták - ellenkezett.

- Nem merték megmondani; én azonban más királyságot ajánlok felséged figyelmébe, nem a franciát. Járuljon Isten elébe, felség, és tekintse végig életét.

- Fekete himlő! - motyogta XV. Lajos -; halálos nyavalya! Bordeu! La Martinière! Igaz ez?

A két orvos lehorgasztotta fejét.

- Tehát végem van? - kérdezte a király, még rémültebben, mint az előbb.

- Minden betegség gyógyítható, felség - jegyezte meg Bordeu, felbátorodva -, kivált, ha a beteg megőrzi lelki nyugalmát.

- A lélek nyugalma és a test üdve Isten adománya - válaszolta a hercegnő.

- Hercegnő - szólt rá vakmerőn, bár halkan Bordeu -, megöli a királyt!

A hercegnő válaszra sem méltatta. Odalépett a beteghez, megfogta a kezét, és elborította csókjaival.

- Szakítson a múlttal, felség - mondta -, és mutasson példát népének. Nem figyelmeztette senki; az a veszély fenyegette, hogy elvész az öröklét számára, ígérje meg, hogy keresztényi módon fog élni, ha életben marad; és haljon meg keresztényi módon, ha magához szólítja Isten.

Szavai végeztével még egyszer megcsókolta a királyi kezet, s ünnepélyesen kivonult az előszobába. Ott ismét arcára bocsátotta hosszú fekete fátylát, lement a lépcsőn, kocsiba szállt, olyan megdöbbenést és rémületet hagyva maga után, hogy azt érzékeltetni nincsen szó.

A király csak akkor tért magához némileg, amikor alaposan kifaggatta orvosait; de így is meg volt döbbenve.

- Nem akarom - mondta -, hogy megismétlődjék az, ami Châteauroux hercegnővel történt Metzben; hívják ide d'Aiguillonnét, és kérjék meg, hogy vigye magával Dubarrynét Rueilbe.

A parancs robbant, mint a bomba. Bordeu mondani akart valamit, de a király leintette. Az orvos különben is látta, hogy kollégája alig várja már, hogy megvihesse a hírt a trón-örökösnek; Bordeu tudta, hogy mivel végződik a király betegsége, nem ellenkezett hát, hanem elhagyta a királyi lakosztályt, hogy értesítse Dubarrynét a súlyos csapásról.

A grófné, megrémülve attól a vészjósló és kaján kifejezéstől, amely máris megjelent minden arcon, sietett eltűnni.

Egy óra múlva kívül járt Versailles-on; hűséges és hálás barátnője, d'Aiguillon hercegnő vitte magával a kegyvesztettet rueili kastélyába, amelyet a nagy Richelieu-től örökölt. Bordeu az egész családot kitiltotta a király lakosztályából, a fertőzés veszélyére hivatkozva. XV. Lajos szobája ezzel el volt vágva a világtól; csak a vallásnak és a halálnak volt szabad bejárása. A királynak még aznap feladták az utolsó kenetet, aminek rögtön híre ment Párizsban, ahol nagy port vert fel már a kegyencnő elküldése is.

Az egész udvar ott tolongott a trónörökös előszobáiban, de az bezárkózott, és nem fogadott egy teremtett lelket sem.

A király azonban másnap jobban lett, és d'Aiguillon herceggel szíves üdvözletét küldte Dubarrynénak.

Ez történt 1774. május kilencedikén.

Az udvar faképnél hagyta a trónörökös palotáját, és tömegesen özönlött Rueilbe, ahol a kegyencnő lakott; nem láttak ekkora hintóparádét Choiseul úr chanteloup-i száműzetése óta.

Ez volt tehát a tényállás.

Életben marad a király, és továbbra is Dubarryné a királyné?

Meghal a király, és Dubarryné csak gyalázatos, szégyentelen kurtizán?

Ezért nyújtott Versailles olyan különös és sajátságos látványt 1774. május kilencedikén este nyolc órakor.

A palota előtt, a Dísztér kapujánál, kisebb csoportokba verődtek a kotnyeles kíváncsiskodók, lesve a híreket.

Versailles-i és párizsi polgárok voltak ezek, s az elképzelhető legudvariasabb módon érdeklődtek a király hogyléte felől a gárdistáktól, akik hátratett kézzel, hallgatagon rótták a díszudvart.

Lassanként oszladoztak a csoportok: a párizsiak beültek a batárokba, hogy békésen megtérjenek otthonukba; a versailles-iak, biztosak lévén benne, hogy úgyis első kézből kapják a híreket, szintén hazamentek.

Ezután már csak az őrjárat vigyázta a várost, de az is lagymatagabban egy kissé, mint máskor, és az az óriási világ, amelynek Versailles a neve, lassacskán éjbe és csöndbe merült, akár az a tágasabb világ, amely körülvette.

A palotával szemközti, fákkal szegélyezett utca sarkán, a már dús lombú gesztenyék alatt, ezen az estén egy öregember üldögélt egy kőpadon, arcát a kastély felé fordítva, sétabotján nyugtatva két kezét, s ráhajtva gondolkodói és költői fejét. Hajlott hátú, beteges külsejű aggastyán volt ugyan, de a szeme lobogott, gondolatai pedig még a szeménél is tüzesebbek voltak.

Elmélkedett, fel-felsóhajtott, s nem vette észre a tér végében azt a másik embert, aki, miután kíváncsian bekandikált a rácsos kapun, és kifaggatta a gárdistákat, átlósan keresztülvágott a térségen, s egyenest a padnak tartott, hogy letelepedjék.

Fiatal férfi volt, kiugró pofacsontú, alacsony homlokú, ívelt sasorrú, gunyoros mosolyú férfi. Míg a padnak tartott, hangosan vihorászott, csak úgy magában, válaszolva nevetésével egy titkos gondolatára.

A padtól három lépésre járt, amikor meglátta az öregembert, irányt változtatott, de oda-sandítva igyekezett kitalálni, ki lehet az; csak attól félt, hogy rájönnek, miért nézeget oda.

- Uraságod hűsöl itt? - lépett oda hirtelen elhatározással a padhoz.

Az öregember feltekintett.

- Ejha! - lepődött meg a fiatal férfi. - Ez az én érdemes mesterem!

- Ön meg az én fiatal orvosom - mondta az öregember.

- Megengedi, hogy ön mellé üljek?

- Üljön csak, uram.

És az aggastyán helyet adott a jövevénynek.

- Úgy látszik, jobban van a király - jegyezte meg a fiatal férfi. - Nagy az öröm.

Megint hahotázni kezdett.

Az öregember nem válaszolt.

- Reggeltől estig özönlöttek a kocsik - folytatta a fiatal férfi - Párizsból Rueilbe, Rueilből Versailles-ba... Mihelyt a király meggyógyul, Dubarry grófné feleségül megy hozzá.

Mondatát még az előzőnél is harsányabb hahotázással fejezte be.

Az öregember erre sem szólt semmit.

- Bocsásson meg, hogy így nevetek - mondta a fiatal férfi, izgatottan és idegesen fészkelődve a helyén -; de hát a jó francia szereti a királyát, mint látja, s királyom jobban van.

- Ne élcelődjön így ezen a dolgon, uram - intette szelíden az aggastyán -; mindig okozhat valakinek fájdalmat egy ember halála, s gyakran mindenkinek nagy fájdalmat okoz egy királyé.

- Még XV. Lajos királyé is? - szólt közbe csúfondárosan a fiatal férfi. - Ejnye, kedves mester, hát ilyen állítást kockáztat meg ön, az éles elméjű filozófus? Én ismerem paradoxonjai erejét és fordulatosságát, de ezzel itt perbe szállok...

Az öregember a fejét csóválta.

- De különben is - tódította a fiatal férfi -, miért gondoljunk a király halálára? Ki beszél erről? A király fekete himlős, mindenki tudja, hogy ez mit jelent; ott van mellette Bordeu és La Martinière, ügyes ember mind a kettő... Lefogadom, hogy Kedves Lajos kievickél ebből, drága mesterem; csak éppen a francia nép nem tolong úgy a templomokban, a kilencnapos ájtatosságon, mint első betegsége idején... Tudja, megkopik minden.

- Csend! - szólt rá az aggastyán megborzongva -, csend! Higgye el, hogy akiről beszél, azt most érinti Isten ujja...

A fiatal férfi, meghökkenve ettől a furcsa nyelvezettől, odasandított a szomszédjára, aki le nem vette a szemét a kastély homlokzatáról.

- Biztosabb hírei vannak? - kérdezte tőle.

- Nézzen oda - mutatta az öregember a palota egyik ablakát -; mit lát ott?

- Egy megvilágított ablakot... Arra gondol?

- Arra... de hogy van megvilágítva?

- Egy szál gyertya ég egy kis burában.

- Úgy van.

- No és?

- Nos, fiatalember, tudja-e, mit jelképez a gyertya lángja?

- Nem, uram.

- A király életét jelképezi.

A fiatal férfi jobban megnézte az öregembert, mintha azt akarná tudni, épeszű-e.

- Az egyik barátom, de Jussieu úr tette oda azt a gyertyát - folytatta az öregember -, s míg az ég, él a király.

- Jelzés?

- Jelzés, amit XV. Lajos utódja már mohón les egy függöny mögül. Jelzi a nagyravágyóknak azt a pillanatot, amelyben elkezdődik uralmuk, és jelzi a magamfajta szerény filozófusnak azt a pillanatot, amelyben Isten elfúj egy korszakot és egy emberi lelket.

A fiatal férfi is megborzongott, és közelebb húzódott padszomszédjához.

- Nézze jól meg ezt az éjszakát, fiatal barátom - mondta az agg -; nézze meg jól, milyen felhős, milyen vészjósló... A rákövetkező hajnalt még bizonyára én is megláthatom, mert olyan öreg nem vagyok, hogy ne érném meg a holnapi napot. De talán új uralom is kezdődik hamarosan, amelyet ön végigél majd, s amely, miként ez az éjszaka... titkokkal lesz terhes, de azt én már nem látom meg... nemhiába nézem tehát ilyen érdeklődéssel azt az imbolygó gyertyalángot, amelynek az előbb magyaráztam meg az értelmét.

- Igaz - mormolta a fiatal férfi -; igaz, mester.

- XIV. Lajos hetvenhárom évig uralkodott - folytatta az aggastyán -; vajon meddig fog uralkodni XV. Lajos?

- Ó! - kiáltotta a fiatal férfi, az ablakra mutatva, mely abban a pillanatban elsötétedett.

- Meghalt a király! - mondta az aggastyán, és szinte rémülten állt fel.

Mind a ketten csendben voltak néhány percig.

Egyszerre egy nyolcfogatú hintó gördült ki sebesen a palota udvaráról. Két fullajtár lovagolt előtte, egy-egy fáklyával. A trónörökös, Marie-Antoinette és Elisabeth hercegnő, a király nővére ült a hintóban. A lobogó fáklyák baljós fénybe vonták sápadt arcukat. A kocsi a két férfi előtt robogott el, a padtól tízlépésnyire.

- Éljen XVI. Lajos király! Éljen a királyné! - rikkantotta a fiatalabbik olyan fülrepesztő hangon, mintha nem köszönteni, hanem csúfolni akarná az új uralkodót.

A trónörökös odaköszönt; a királyné arra fordította sápadt és szigorú arcát. A hintó eltűnt.

- Kedves Rousseau úr - mondta ekkor a fiatal férfi -, Dubarryné özvegy lett.

- Holnap pedig száműzött lesz - mondta az öregember. - Isten önnel, Marat úr.

.oOo.